

श्रीविश्वकर्मणे नमः

शिल्परत्नाकरः ।

शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशंकर-
सोमपुराविरचितः ।

प्रकाशकः-

शिल्पशास्त्री श्रीनर्मदाशङ्कर मूलजीभाई सोमपुरा
भ्रांगध्रा, (काठीयावाड).

आ ग्रंथना पुनर्मुद्रणादि सर्व हक्को ग्रंथकर्ताए पोताने
स्वाधीन राख्या छे, जेथी कोईए छापवो, छपाववो नहि.

प्रथमावृत्तिः }
सं. १९९५ }

{ प्रत १०००
{ सन १९३९

मूल्य रु. १०-०-० दश रुपीआ.

પ્રકાશક -

શિવપ્રશાસ્ત્રી શ્રીનર્મદાશ કર સુળભાઈ સોમપુરા

ઠેંગ, હળવદ દરનાળ પામે, ખારીમા

સુ દ્રાગદ્રા, દાડીયાવાડ

તા ૧૧ ૧૧ ૧૯૩૯

મુદ્રક -

પ મોતીદાસ ચેતનદાસજી

કચ્છી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, મીયાનાગ, વડોદરા.

શ્રીમત મહારાજા નાહુળ પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડ,
મેનાખાસણેન, મમશેર ઘાટદુર, કૌરુ-ખાસ-ઈ-દૌલતે-ઈશીલીયા

શ્રી. સમર્પણ.

શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબ પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડ

સેનાખાસબેલ, શમશેર બહાદુર, ફરજંદ
-ખાસ-ઈ-દૌલતે-ઈન્દીશીયા.

ભારતવર્ષની કલાઓ પૈકી સ્થાપત્ય કલા ઘણીજ પ્રાચીન અને શાસ્ત્રસિદ્ધ છે. આ કલા ધર્મને અવલંબી ઘડાયેલી હોઈ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થોની સાધક બનેલી છે.

૧ આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં તેની ઉપયોગિતા પુરવાર થયેલી છે, અને વિદેશી વિજ્ઞાનીઓએ પણ તેની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરેલી છે.

૨ હાલની પરિસ્થિતિમાં ભારતવર્ષની કલાની પડતી થતી આવી છે, પરંતુ સદ્ભાગ્ય અને ગૌરવની વાત તો એ છે કે શ્રીમંતના રાજ્યમાં કલાને પુરતું રક્ષણ અને ઉત્તેજન મળે છે, શ્રીમંતના રાજ્ય અમલનો મુખ્ય આદર્શ કલાની ઉન્નતિનો સાધક રહ્યો છે.

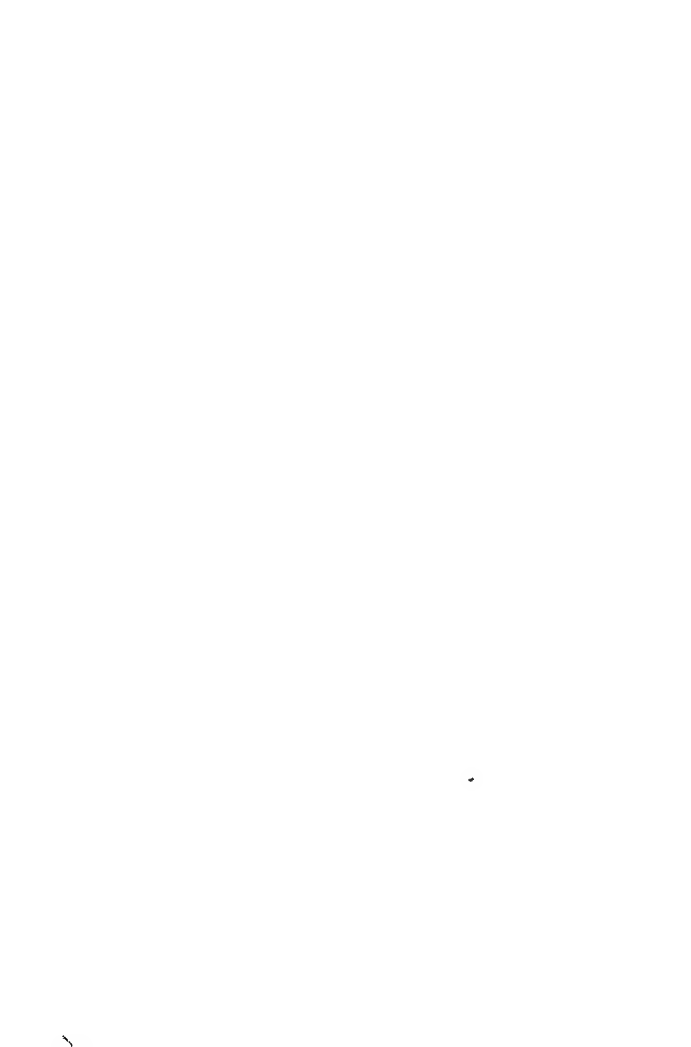
૩ આવાં લોકહિતૈષી કાર્યો પ્રત્યે આપ શ્રીમંતનો પક્ષપાત અને સદ્ભાવ તેમજ ભારતવર્ષની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ, વિદ્યા, કલા અને સમુન્નતિ માટેની આપશ્રીની ઉદાર લાગણી કાર્યદ્વારા અનેકવાર જગજાહેર થયેલી છે. તેથી સ્થાપત્ય કલાના અનેક સંસ્કૃત ગ્રંથોના અભ્યાસ પછી ગુજરાતી ભાષાન્તર સાથે કરેલો આ 'શિલ્પરત્નાકર' ગ્રંથ આપ શ્રીમંતની સેવામાં સાદર સમર્પિત કરી કૃતાર્થ થાઉં છું.

હું છું આપનો નમ્ર સેવક,

શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશંકર મુલજીભાઈ સોમપુરા.

સને ૧૯૨૬ ની સાલમાં મહેસાણા પ્રાંતની મુલાકાતે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ ગાયકવાડ આવેલા અને તે વખતે કલોલ તાલુકાના શેરીસા ગામે જંધાતા જૈન દેરાસરનું જાંધકામ જોવા પધારેલા ત્યારે મહેસાણા પ્રાંતના સુબા શ્રીનાડકણી સાહેબ, પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી શ્રીભાઉ સાહેબ ગાયકવાડ તથા શિષ્યશાસ્ત્રી શ્રીનર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ સોમપુરાનો લીધેલો ચુપ ફોટો.

વિષય સૂચી.

૧	પ્રસ્તાવના	૫-૮
૨	અંથકર્તાનું નિવેદન....	૯-૨૦
૩	વિષયાનુક્રમણિકા	૧-૯
૪	સુપ્રસિદ્ધ વિક્રાનોના અભિપ્રાયો	૧૦-૧૫
૫	પ્રથમ રત્ન-આયાદિ અંગ વિચાર	૧-૪૦
૬	દ્વિતીય રત્ન-પ્રાસાદોત્પત્તિ રચના વિધિ....	૪૧-૭૪
૭	તૃતીય રત્ન-મંડોવરથી દ્વારશાખા લક્ષણાધિકાર	૭૫-૧૧૨
૮	ચતુર્થ રત્ન-મંડપથી પ્રતિમા દષ્ટિ લક્ષણાધિકાર	૧૧૩-૧૭૦
૯	પંચમ રત્ન-શિખર અને નિર્દોષ લક્ષણાધિકાર	૧૭૧-૨૨૦
૧૦	ષષ્ઠ રત્ન-કેશરાદિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર	૨૨૧-૨૬૦
૧૧	સપ્તમ રત્ન-તિલકસાગરાદિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર	૨૬૧-૨૮૮
૧૨	અષ્ટમ રત્ન-ઋષભાદિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર	૨૮૯-૩૩૦
૧૩	નવમ રત્ન-વૈરાજ્યાદિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર	૩૩૧-૩૪૯
૧૪	દશમ રત્ન-મેર્વાદિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર	૩૫૦-૩૯૩
૧૫	એકાદશ રત્ન-દેવમૂર્તિ સ્વરૂપ લક્ષણાધિકાર	૩૯૪-૪૬૯
૧૬	દ્વાદશ રત્ન-જિન પ્રતિમા સ્વરૂપ લક્ષણાધિકાર	૪૭૦-૫૧૦
૧૭	ત્રયોદશ રત્ન-પ્રતિષ્ઠા વિધિ લક્ષણાધિકાર	૫૧૧-૫૫૬
૧૮	ચતુર્દશ રત્ન-જ્યોતિ મુર્તિ લક્ષણાધિકાર	૫૫૭-૬૩૧
૧૯	પરિશિષ્ટ પ્રકરણ	૧-૧૪
૨૦	અગાઉના ગ્રાહકોનાં શુભ નામ	૧૫-૧૬
૨૧	શિલ્પશાસ્ત્ર પારિભાષિક શબ્દાર્થકોશ	૧-૧૨

—: પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં :—

૧ શિક્ષણાચારી નર્મદાશ કર મુલજીભાઈ સોમપુત્ર
 ઠે. હળવદ દરનાજ પાસે, ખારીમા,
 મું. ધાંગધ્રા (રેલ્વે), ઝાંઝીયાનાડ

૨ વ્યવસ્થાપક, કબીર પ્રેસ,
 મીયાબાગ, વડોદરા

૩ મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃદિ બુકસેલર
 ઠે. ત્રણ દરનાજ, અમદાવાદ.

ગિરિપગાન્ધી શ્રીનર્મદાગ કર મૂલજીભાઈ સોમપુરા

ગાગ્રા (દાડીયાવાડ).

‘ગિરિપગાન્ધી’ ના કર્તા

જન્મ વિ મ વત ૧૯૩૯

અવત સુદી ૧ અભિનાર તારીખ ૧૧ નવેમ્બર સન ૧૯૮૩

પ્રસ્તાવના.

ધ્રાંગધ્રાના મૂળ વતની અને હાલ અમદાવાદના રહેવાશી શિલ્પશાસ્ત્રી રા. નર્મદાશંકર મૂળજીભાઈ સોમપુરાએ ઘણા પરિશ્રમને અંતે પ્રસિદ્ધ કરેલો પ્રસ્તુત શિલ્પરત્નાકર નામનો ગ્રંથ અવલોકનારે મારા તરફ મોકલાવ્યો અને ટુંક સમયમાં શક્ય તે ગ્રંથાવલોકન મહેં કર્યું.

૨. આ ગ્રંથ તૈયાર કરવામાં કાળ, દ્રવ્ય અને બુદ્ધિનો સદ્વ્યય કરી ગ્રંથકારે તેનો લાભ જનતાને આપ્યો છે. રા. નર્મદાશંકરે જાતે શિલ્પશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી સ્વહસ્તે કેટલાક પ્રાસાદો એટલે દેવાલયોની રચનાનાં કામ પણ કર્યાં છે. શેરીશા, પાનસર, પાલીતાણા વિગેરે સ્થળોએ પ્રાચીન પદ્ધતને અનુસરીને નવા થયેલા પ્રાસાદોની રચનાનાં ગ્રંથકારના સ્વહસ્તે થયેલાં કામ સુપ્રસિદ્ધ છે. આવા અનુભવી શિલ્પશાસ્ત્રીના પરિશ્રમથી પ્રસિદ્ધ થયેલા આ ગ્રંથની ગણના શ્રેયાન પંક્તિમાં કરવી તે યોગ્યજ થશે.

૩. રા. નર્મદાશંકરનો વડોદરા રાજ્ય સાથેનો સંબંધ ઘણો જુનો છે. સને ૧૯૨૬ માં કૈ. શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ મહેસાણા પ્રાંતના કલોલ તાલુકામાં પધાર્યા અને કલોલ નજીક શેરીશા ગામની સુલાકાત લીધી. તે પ્રસંગે તેઓશ્રીનો રા. નર્મદાશંકર સાથે પ્રથમ પરિચય થયો. કૈ. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને શિલ્પશાસ્ત્ર અને કળા-કૌશલ્ય પ્રત્યે ભારે શોખ હતો અને તેના પરિણામ રૂપેજ રા. નર્મદાશંકરને વડોદરામાં કલાભવનમાં પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્રના અધ્યાપક તરીકે તથા રાજ્યના સાર્વજનિક બાંધકામ ખાતામાં પણ કામ કરવા માટે નીમવામાં આવ્યા. આ સંજોગોમાં મારો ગ્રંથકાર સાથે પરિચય થયો અને તે કાયમ છે.

૪. કૈ. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની માર્ગદર્શી સૂચનાથી રા. નર્મદાશંકરે આ ગ્રંથ રચ્યો છે અને તેમ કરવામાં બાર વર્ષનો કાળક્ષેપ થયો છે. ગ્રંથનો મુખ્ય ભાગ ૬૩૧ પૃષ્ઠનો છે. વિષયનો બોધ સુલભ કરવા માટે આકૃતિઓ તેમજ છાયાચિત્રો મોટા પ્રમાણમાં આપ્યાં છે. જેમાંની કેટલીક આકૃતિઓ રા. નર્મદાશંકરે જાતેજ સુંદર રીતે દોરેલી છે. આથી ગ્રંથકારની મહેનત અને દ્રવ્યના વ્યયનો પુરો ખ્યાલ થાય છે.

૫. આપણા દેશમાં કલાત્મક ગ્રંથ છાપવામાં ઘણી મુશીબત નડે છે અને તેમાંએ શિલ્પશાસ્ત્રના ગ્રંથ પ્રસિદ્ધિનું કામ તો અતિ ખર્ચાળ હોય છે. આથી પાશ્ચિમાત્ય એટલે સુધરેલી ઢબના ગ્રંથની મૂળ કિંમત વધી જાય છે. રત્નાકર ગ્રંથની કિંમત જનતાને ભારે ન પડે તે અર્થે રા. નર્મદાશંકરે ઓછી રાખી છે. આમાં ગ્રંથકારની

મહેનતનો મેદાનફેલો પણ મળે તેમ નથી જેથી પ્રસ્તુત અથ તરફ ગ્રહાનુભૂતિ દર્શાવી
અથકારે લીધેલા પગિત્રમન તથા કહેલા પ્રયત્નને અપનાવી લેવા જનતાને મારી ખામ
ભલામણ છે

૬ આ અથના ૧૪ ગ્નો એટલે વિભાગ છે જે વિષયાનુમાઝ ગોઠવ્યા છે તેમા
મુખ્ય વિભાગ ગ્ન ત્રીવર્તથી ગરૂ થાય છે, જેમા ભગિગોધન ખાતવિધિ વિગેરે તથા
પીઠ સુધીના પ્રામાદના અગોની ગ્નનાની માહિતી આપી છે ૪ વા વિભાગમા પીઠવી
મહેવઝ સુધી તથા ગર્ભગૃહ એટલે સેટમ (Sanctum) અને મરુપનુ વિવેચન કહેલુ
છે મરુપની અનેરવિધ ગ્નનાના નકશા પણ તેમા આપ્યા છે ૫ મા ગ્નમા ગિળાઝ
ગ્નનાવિધિ તથા ડગળના નિયમો છે ૬ હા ગ્નમા કેશગર્ભ રૂપ પ્રામાદોની ગ્નના
વર્ણવેલી છે ૭, ૮, ૯ અને ૧૦ મા ગ્નોમા પણ વૈગન્યાદિ પ્રામાદ તથા ઋપભાદિ
ગ્ન પ્રામાદોના પ્રકાર દર્શાવ્યા છે ૧૧ અને ૧૨ મા ગ્નોમા મુર્તિઓના સ્વરૂપ,
તીર્થ દરો તથા ચક્રચલિલીઓ અને વિદ્યાદેવીઓના વર્ણન આપ્યા છે ૧૩ મા ગ્નમા
પ્રતિષ્ઠાવિધિ નાનુપૂર્જન તથા મુદ્દર્ત લેવા માટે ન્યોતિપ વિષયનો ગમાવેશ કહેલો છે

૭ ગિરુપગામમા પ્રામાદ અને તેના ઉપાગોના પ્રમાણ મળ ધી નિયમો છે
આવા નિયમો વડવા માટે લાખા વખતનો વ્યવહાર અનુભવ હોવો જોઈએ આવા
નિયમો પાશ્ચાત્ય દેશમા પણ ગિરુપગેમી શ્રીમ દેશના લોકોએ કહેલા હતા અને તે
નળધી અથ વિટાપ્પાસ (Vitapass) નામના અવકારે ગ્યો છે આ અથમા
અને આપણા દેશના ગિરુપ અથમા હેટલાઝ અગે માગ્યતા છે મસ્તીમતની ગરૂઆતમા
આપારોયે શ્રીમ અને ગેમના દરીઆઈ વેપારી હિંદના દક્ષિણ દિનારે સોગપ્તશ્રી ઠેઠ
મલ્લાઝ ઝાઝા સુધી પહોંચ્યા હતા એટલે ઉપગેહત મામ્યતાના અનેઝ કાગ્લો પૈડીનુ
આ એક કાગ્લુ હશે એવુ મહેજે અનુમાન થાય છે

૮ પરદેશના પરધર્મી શકગત કદમન જે અવતી નરેશ થયો, તેણે ગિળાઝ
નજીક મુદ્દર્ગન નામનુ તળાવ જે મૌર્યવન્નીય અદ્રુસ અને અગોઝ ગાનઓ પ્રથમ
ખાધેલુ તે નળધના ગિલાલેખમા તે મમયના પ્રામાદોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે

૯ કવિહુલયુઝ ડાળીદામના મેદહતમા અવતી નગરીનુ વર્ણન નાપેલુ છે
તેમા તે મમયના ગિરુપનુ વ્યાપક સ્વરૂપ દર્શાવ્યુ છે

૧૦ મસુદુસ જેવા મહાન મઆટે ઉદ્ભવ એટલે હાલના ગિળાઝ પર્વતના તળે
મુદ્દર્ગન તળાવનો પુનરુદ્ધાર કર્યો, તે મમયે તે નજીક લગવાન વિષુનુ મુદ્દ મદિઝ ગ્યુ

૧૧ દગપૂ એટલે આલિઅર ગિયામનુ હાલના મદોયગના ગિલાલેખમા,
લાટ દેશના ગિરુપી માળવા અને ગ્યુતાનાના પ્રદેશના ઇ અ પ મી મીમા દાખલ
થયા એવો ઉલ્લેખ છે, તેમજ તેમા લાટ દેશના વિહારની પણ નોંધ છે

૧૨. પ્રસિદ્ધ ચીની મુસાફર હ્યુએનત્સંગ (Hieun Thsang) ૭ મી સદીની આલીસીના અરસામાં આખા ભારતવર્ષમાં ઘુમ્યો અને તે ગુજરાતમાં પણ ફર્યો હતો. તેણે કરેલા વર્ણનમાં બુદ્ધ ધર્મના ચૈત્યો, વિહારો તથા સનાતની ધર્મનાં દેવાલયોનો ઉલ્લેખ કરેલો છે.

૧૩. રાષ્ટ્રકૂટવંશસંસ્થાપક કૃષ્ણ રાજાએ એલોરામાં કૈલાસ નામનો સુંદર પ્રાસાદ બાંધ્યો અને તેનો ઉલ્લેખ એક તામ્રપટમાં મોટા હર્ષથી કર્યો છે. આ તામ્રપટ લાટ (ગુજરાત) દેશમાં આવતા કેટલાક ગામોનું દાન કરવા સંબંધમાં છે. જેથી લાટ દેશના શિલ્પ વિષે આવતો સંબંધ પ્રાચીન અને મહત્વનો છે.

૧૪. ભારતીય શિલ્પશાસ્ત્ર સંબંધી પ્રાચીન ગ્રંથનું આંગ્લભાષામાં પ્રથમ રચેલું પુસ્તક રામરાજના નામથી ઓળખાય છે. એના કર્તાનું નામ રામરાજ છે, તે મૈસુર સંસ્થાનમાં ન્યાયાધીશ હતા, અને એનો આ ગ્રંથ લંડનની રોયલ એશીઆટીક સોસાયટીના આશ્રય નીચે ઇ. સ. ૧૮૩૪ માં પ્રસિદ્ધ થયો. ભરતભૂમિના શિલ્પ સાથે યુરોપીય દેશોનો પરિચય પ્રથમ આ ગ્રંથથી થયો. ત્યાર બાદ સર જેમ્સ ફરગ્યુસન નામે પ્રસિદ્ધ શિલ્પશાસ્ત્રવિશારદ ગ્રંથકારે હિંદુસ્થાનના શિલ્પશાસ્ત્ર ઉપર, ઘણો રસ લઈ, કેટલાક ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે તેમજ પુરાણ વસ્તુ સંશોધન ખાતાએ પ્રાચીન ચૈત્યો, દેવાલયો અને સ્થળોના સંરક્ષણાર્થે તેનું આસ્થાપૂર્વક પરિશીલન કરી, જનતાની તે તરફની લાગણી જાગૃત કરી છે. આવાજ પ્રકારનું કામ, આપણા લોકપ્રિય ગુર્જર નરેશ કૈલાસવાસી શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ એઓશ્રીએ ગુજરાત માટે કર્યું છે.

૧૫. ગુજરાતમાં પ્રાસાદ બાંધવાનાં સાધનો સુલભ હોવાથી લોકમાં પ્રાસાદ બાંધવાની લાગણી ઘણી છે. કઠણ પથ્થરની બાણો સોનગીર, આમનગર, ધ્રાંગધ્રા, પોરબંદર વિગેરે ઠેકાણે છે, જેનો ઉપયોગ ઘણા વર્ષોથી પ્રાસાદો બાંધવા તરફ થયો છે. અરવલ્લી, વિંધ્યાચળ તથા સહ્યાદ્રિ જેવા ગિરિરાજની વચ્ચે ગુજરાત દેશ હોઈ, ત્યાંના ઇમારતી લાકડાનો ઉપયોગ શિલ્પકળાના વિસ્તાર તરફ થયો છે. આવા સંજોગોમાં સોલંકી વંશના મૂળરાજ, સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળ જેવા સુપ્રસિદ્ધ રાજપુરુષોના સમયમાં શિલ્પશાસ્ત્ર વિસ્તૃત થયું. ગુર્જર દેશની વિખ્યાત પાટનગરી પાટણમાં મંડન નામે સૂત્રધાર હતો, જેના સમય સંબંધે આધારભૂત ઉલ્લેખ કરવા સાધન નથી, પરંતુ મંડનરચિત શિલ્પશાસ્ત્રના ગ્રંથાનુસાર રાણા કુંભે બાંધેલા પ્રાસાદો, કીર્તિસ્થંભો વિગેરે આજે પણ ચીતોડ ગઢમાં મોબુદ છે.

૧૬. ઇ. સ. ૧૯ મી સદીના પૂર્વચતુર્થાંશમાં પ્રસિદ્ધ ગ્રંથકાર ટોડે મારવાડ અને મેવાડના કેટલાક સુંદર પ્રાસાદોનાં રેખાચિત્રો પોતાના ગ્રંથમાં આપી, તે સંબંધી બુઝાતી લાગણી ફરીથી પ્રદીપ્ત કરી. આવા અનેક પ્રકારના પ્રયત્નોથી ગત સૈકામાં

પાશ્ચાત્ય અને પૌર્વાત્ય કલાપ્રેમી વિદ્વાનોનું લલ શિલ્પગામ્ય નમ્ક આકર્ષિત થયું અને તેથી મગધાગ, શિલ્પી, કારીગર વિગેરે વર્ગના ઝામને ઉત્તરજન આપવા તન્ક પ્રયત્ન થવા લાગ્યો, અને પ્રાચીન શિલ્પગામ્યનું પુનર્જીવન થયું

૧૭ ઉપરોક્ત રામગજ અથવા કંઠેલુ વિવેચન દ્રાવિડ દેશને લાગુ પડે એવું છે તેના વિભાગ પણ પીઠ, મ્તભ, પ્રત્તર, વિમાન, ગોપુર એ પ્રમાણે પાટેલા છે. જે “ માનસાગ ” અથ ઉપગ્રથી લીધેલા છે થોડાઃ વર્ષ પૂર્વે અલાહાબાદના ડૉ આચાર્યે માનસાગ ઉપર ત્રણ ભાગમાં એક અથ પ્રમિદ્ધ કર્યો છે માનસાગ અથમા પ્રાનાદના મુખ્ય ભાગ તથા તેના ઉપાગના પ્રમાણ (Proportion) મળી ચોકમાઈથી નિયમ આપેલા છે પરંતુ શિલ્પગ્તાકર અથમા અને અન્ય શિલ્પના અથોમા પણ આવા પ્રમાણ બાબત નિયમો આપ્યા છે આવી જાતની મામ્યતા પગથી રૂપર થાય છે કે શિલ્પના અવનુ બીજા એકજ હશે

૧૮ ડેલાનવાસી રા વગેરે એલ મી ઇ એન્જનીયરે હિંદી શિલ્પગામ્યનો અભ્યાસ કરી એ મગધના અથો પ્રમિદ્ધ કર્યો છે તેમના કહેવા પ્રમાણે પ્રાચીન મમયમા ૧૮ સહિતા હતી જે પૈકી કચ્છપ, ભૂગુ, મથ અને વિશ્વકર્મા મહિતા હાલ પણ પ્રચલિત છે આ મહિતાઓનો ઉલ્લેખ મત્સ્ય પુરાણમાં છે ભૂગુ અને વિશ્વકર્માની મહિતા લાટ દેગમાં વધુ પ્રમાણમાં ઉપયોગમાં આવતી હતી અને તે દક્ષિણથી ઉત્તર પ્રદેશમાં પ્રવહ ચાલુક્ય અને રાષ્ટ્રકૂટના રાજાઓના વળતમાં મળાલ થઈ હશે એમ અમને લાગે છે આ મહિતાનું થએલું એકીકરણ તે મજબૂતનો લોપ થવાના મગ્યનું હશે, કાગળે તે એકીકરણમાં શુજરાત પ્રદેશને લાટ એ નામથી મળેલો છે આવી મહિતાઓનું એકીકરણ કરવાનું કાર્ય મુમલમાની રિયામતમાં બધ પડ્યું મુમલમાની રિયામતમાં મહમદ ગીઝની, મહમદ તઘલખ અને મહમદ બેગડા જેવા કટ્ટર ધર્માલિમાનીના મમયમાં કેટલાક પ્રમાહો, ગદિગે વિગેરે ખડીત થયા આકળા જેવા પગધર્મમહિષુ બાદશાહના કાળમાં ખડીત થયેલા પ્રમાહોનો જે છણોદાર થયો તે અલ્પ પ્રમાણમાં હતો

૧૯ હાલ પ્રાચીન હિંદુ મસ્કૃતિના પુનરુજ્જીવનની આગા ઉત્પન્ન થઈ છે, અને તેની મક્ષતા માટે પ્રાચીન શિલ્પગામ્યનો પુરેપુરો પચ્ચિય થવાની આવશ્યકતા છે આવા મનેગોમા રા નર્મદાગર જેવા વ્યાસગી અને કાર્યદલ શિલ્પીના હસ્તે પ્રત્યુત અથ પ્રમિદ્ધ વાય તે સતોષની વાત છે, જેથી આ અથને આશ્રય આપવા જનતાને અમારી હાર્દિક લલામણ છે

મુ ગિવમદન.
પ્રતાપજી વડોદરા.
તા ૪-૮-૨૬

વા રા તળવલકર.
એક આગ આઠ બી એ (લડન), એલ મી ઇ (મુમય)
મેટ આર્કીટક્ટ, વડોદરા સંસ્થાન.

અંતર્યામીનું નિવેદન.

ભારતવર્ષની દિવ્ય ભૂમિમાં ધર્મ કર્મની એક એવી અપૂર્વ સંયોજના થયેલી દૃષ્ટિગોચર થાય છે કે આજે હજારો વર્ષ વીતી ગયાં હોવા છતાં પણ તેની વાસ્તવિકતા વધુને વધુ સ્પષ્ટ થતી જાય છે. હાલના વૈજ્ઞાનિક જમાનામાં પણ તેની યથાર્થતા વિદ્વાનો દ્વારા માન્ય થતી જાય છે. આવા સમયે એની મહત્તા વિષે વિશેષ લખવું એ દીપકથી સૂર્યનાં દર્શન કરાવવા સમાન છે. ભારતની આ સંસ્કૃતિ જેટલી પુરાતન અને આદર્શ છે તેટલી જ તેની સ્થાપત્ય કળા પણ પ્રાચીન અને આદર્શ છે. ભારતના ઋષિ મુનિઓએ જેમ ભારતીય સંસ્કૃતિમાં પોતાના આત્મોન્નતિના આદર્શને ઓતપ્રોત કરી દીધો છે તેમ તેના વિદ્વાન્ સ્થપતિઓએ પોતાની સ્થાપત્ય કળામાં ભારતીય જીવનના આદર્શને સમાવી દીધો છે. ભારતની આજની તેની ગુલામી અને પતનાવસ્થામાં પણ ભારતવર્ષની આ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાપત્ય કળા અને તેમાં આત્મસમર્પણ કરનારા સ્થપતિઓનું જીવંત કળાકૌશલ્યના પ્રતીક સમા અને ચદ્મચ્છયા બચી ગયેલા તેના ભગ્નાવશેષો આજે પણ દેશવિદેશના અનેકાનેક યાત્રીઓને પોતાના તરફ આકર્ષી રહ્યા છે.

વિદેશીઓના આક્રમણને લીધે આ કળાને પણ ઘણું સહન કરવું પડ્યું છે. સ્થાપત્ય કળાના સુંદરમાં સુંદર કલામય અનેક પ્રાસાદો આજે ભૂમિશાયી થઈ પડેલા જોવામાં આવે છે અને તેના ભગ્નાવશેષો જોઈ આજે પણ યાત્રી તેની ભવ્યતાના ખ્યાલથી આશ્ચર્યચકિત બને છે. વિદેશીઓના આક્રમણ પહેલાંનો કાળ સ્થાપત્ય કળાની ઉન્નતિનો કાળ હતો. તે વખતમાં શૈવ, જૈન અને વૈષ્ણવ રાજા મહારાજાઓ તરફથી આ કળાને ઘણું સાફ પ્રોત્સાહન મળ્યું હતું. જૈન શાસનકાળમાં પણ તેના શાશકો તેમજ શેઠ શાહુકારો દ્વારા આ કળા વધુ પોષણ પામી હતી. આજે પણ ન્હાના મોટા રૂપમાં શેઠ શાહુકારો આ કળાને પોતાના ધાર્મિક ભાવને લઈ પોષણ આપી રહ્યા છે. પરંતુ હાલના અંગ્રેજી શાસન કાળમાં જો કે તેની રક્ષા તરફ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે તો પણ પોષણ અને ઉત્તેજનના અભાવે દિન પ્રતિદિન હ્રાસ થતો જાય છે અને ભારતીય કળાને બદલે પાશ્ચિમાત્ય કળાને ઉત્તેજન મળતું હોવાને લીધે રાજા મહારાજાઓ તથા શેઠ શાહુકારોનું ધ્યાન ભારતની આ પુનીત સ્થાપત્ય કળા કે જે વિજ્ઞાનસિદ્ધ છે, તેના તરફથી દૂર થયું છે અને ભારતની આ પ્રાચીન અને સુંદર કળાનો લગભગ અભાવ થતો જાય છે. આ ભારતનું એક મોટું દુર્દૈવજ ગણાય !

હિંદુ સંસ્કૃતિનો મૂળ આધાર ધર્મ છે અને ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થોમાં પણ ધર્મને જ પહેલો પુરુષાર્થ ગણવામાં આવેલો છે. તેથી બધા ગ્રંથોનો પ્રારંભ જેવી રીતે

ધર્મવૃદ્ધિ થાય એ દૃષ્ટિએ જ થયેલો છે અને આજ કારણને લઈ શિલ્પશાસ્ત્ર (સ્થાપત્ય કળા) ની વિજ્ઞાનસિદ્ધ બાબતોમા પણ ધર્મની ભાવના ઓતપ્રોત થયેલી બેવામા આવે છે એમા પ્રાચીન ઋષિમુનિઓની ગ્યના બુદ્ધિની એ ખૂબી છે કે શિલ્પશાસ્ત્ર બેવા મર્વોપયોગી શાસ્ત્રમા પણ હિન્દુ સંસ્કૃતિના મૂળને સકાન્ત કરી લીધું છે

અનેક કળાના અગ્રાધ સમુદ્રરૂપ શિલ્પશાસ્ત્રના મુખ્ય આચાર્ય શ્રી વિશ્વકર્મા છે અને તેમણે શિલ્પના અનેક ગ્રંથો રચેલા છે એ ગ્રંથોના આધારે બીજા શિલ્પકારોએ પણ રચેલા કંટલાક ગ્રંથો બેવામા આવે છે જ્યારે આપણે આ ગ્રંથો વાંચીએ છીએ ત્યારે તેમા રહેલી ખૂબીઓ આપણને બતાવવા મળે છે અને પ્રાચીન શિલ્પકારોના હાથે બનેલા પ્રાસાદોના વર્ણનો વાંચતા તેમા વર્ણવેલી અત્યંત અદ્ભુતતાને જોઈ ‘અનિર્ગોચિત્ત ઢંઢેલી છે’ એમ જે ઢહેવામા અગર માનવામા આવે છે તે ડબ્બલવા હૃદય ના પાડે છે કારણ કે તેવા પ્રાસાદોના ભગ્નાવશેષો જોઈ આવે પણ પાશ્વિમાત્ય કળાકારો તેની અદ્ભુતતા માટે મુકતક ઓ પ્રથમ જ કરે છે

ગુજરાતમા સિદ્ધપુરમા આવેલો રૂડમહાલય (રૂડમાળ), તારગાથ (તારગા હિલ) ઉપરનો શ્રી અજિતનાથ પ્રભુનો રવેતાળગ જેન પ્રાસાદ, ગિર્વિર આબુમા આવેલા અદ્ભુત કોતગણી ડામવાળા દેલવાડાના જેન દેગમરો, બહેચગાથ નજીક આવેલો મુઢગ ગામનો પ્રાચીન મૂર્ય પ્રાનાદ, મારવાડ અને મેવાડની સઘિએ ગણડપુરનો શ્રી ધરણીવિહાર નામનો એમુળ પ્રાસાદ અને સોગપ્દ્રમા શ્રી એમપુર (પ્રભાન પાટણ) મા આવેલો શ્રી એમનાથ મહાદેવનો પ્રાચીન પ્રાસાદ વગેરે પ્રાસાદો ભાગનની આ સ્થાપત્ય કળાના ઉત્કૃષ્ટ નમુનાઓ છે આ પ્રાસાદોની અદ્ભુત કારીગરી તેવાને પશ્ચિમના એ લુનીયરો તેમજ ભારતના ગર્વનરો અને વાયમગથો પણ જાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ તેના કોટાઓ પણ પાડી જાય છે ઉપરના પ્રાસાદો તેમજ મોટી અબાથ પાનેના શ્રી ડુભારીયાથના જેન પ્રાસાદો વગેરેના ઘુમરો, છતો, સ્તભો, મટાવરો, ગિર્વરો, ઢારો અને મામરણો વગેરેની સુદર કારીગરી આ પુસ્તકમા આપનામા આવેલા કોટાઓ ઉપરથી જોઈ શકાશે

શિલ્પશાસ્ત્રરૂપી ગ્લાકરમા અનેક પ્રકારની કારીગરીના ભકારો ભર્યા છે પરંતુ ભારતવર્ષની માલિકીપણાનું સ્વાભિમાન ધગવતા પ્રચડ બાહુબળગાલી શૂંવીંગ લત્રિયોમા કુચ પવધવાથી વિધર્મીઓ કાવી ગયા વિધર્મીઓના ભુદર્મી ગજ્ય અમલમા તેઓ હિંદુઓને વટલાવતા અને મર્તિઓના હુડે હુડડા કરી નાખતા તેમજ દેવાલયો તોડી નાખતા બેવા કે સિદ્ધપુરનો રૂડમહાલય, અને સૌરાષ્ટ્ર-પ્રભાસ પાટણમા આવેલો શ્રીએમનાથ મહાદેવનો અલૌકિક પ્રાસાદ એ કાળના ભુદર્મી શાશંગેએ ઘણા સુદ દેવાલયોનો નાગ કરી નાખ્યો એટલું જ નહિ પરંતુ શિલ્પ-

શાસ્ત્રનાં અનેક અંતરનો શિદ્ધીઓ પાસેથી જોર જુદમથી પડાવી લઈ અગ્નિને ભેટ કરી દીધાં તેમજ અન્ય ધર્મનો નાશ કરી દીનમાં લાવવાથી મોટું પુણ્ય થાય છે એવી માન્યતાથી દીન ધર્મ સ્વીકારે તેને જીવતદાન આપતા અને અસ્વીકાર કરે તેને તરવારને ઘાટ ઉતારતા. આવા જુદમોને લીધે લાખો રૂપીયા ખર્ચી યનાવેલાં અદ્ભુત કોતરણી કામવાળાં સુંદર દેવાલયોના રક્ષણનું કામ અશક્ય થઈ પડ્યું હતું તો પછી નવાં તો યનાવાયજ કેમ ? આવી પરિસ્થિતિને લીધે શિદ્ધશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓની જરૂર નહિં રહેવાથી પરંપરાગત શિદ્ધવિદ્યા શીખવાનું પણ અશક્ય થઈ પડ્યું. અને કદાચ કોઈએ ગુપ્ત રીતે અથો સાચવી રાખ્યા હશે તો કામ કરાવનારાઓના અભાવે ઉધઈનો ભોગ થઈ પડ્યાં. આવી રીતે શિદ્ધકળાના સુંદર અથો છિન્નભિન્ન થઈ જવાથી કોઈની પાસે સાંગોપાંગ સંપૂર્ણ અથો રહી શક્યા નહિ અને કોઈની પાસે રહ્યા તો કોઈ અથનો અર્ધો ભાગ તો કોઈનો પોણો ભાગ અને કોઈનો પા ભાગ રહ્યો. તેમાં પણ હસ્તલિખિત અથો એક બીજાનાં ઉતારા હોવાથી અને સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન નહિં રહેવાથી અશુદ્ધ થઈ ગયેલા છે એટલે અથકર્તાને આ અથ રચવામાં શુદ્ધિ અશુદ્ધિ માટે ઘણી મુશ્કેલી વેઠવી પડી છે. તેમ છતાં ઉપરના કારણોને લઈ કોઈ ઠેકાણે ભૂલ કે અશુદ્ધિ રહી ગયેલ હોય તો વિદ્વાન વર્ગ ક્ષમા કરી મને સૂચિત કરશે તો હું તેમનો આભારી થઈશ અને બીજી આવૃત્તિમાં સુધારો કરીશ.

આ અથ રચવામાં અંપરાજીત, સૂત્રસંતાન, ક્ષીરાણુવ (ક્ષીરાણુ), દીપારણુવ (દીપારણુ) વૃક્ષારણુવ, (વૃક્ષારણુ), વાસ્તુકૌતુક, સમરાંગણુ, વાસ્તુસાર અને નિર્દોષ વાસ્તુ; આ પ્રાચીન હસ્તલિખિત અથોનો સારાંશ તથા પ્રાસાદમંડન, રૂપમંડન, ચોવિસ તીર્થંકરોના જિન પ્રાસાદ, આયતત્ત્વ અને કુંડસિદ્ધિ; આ પાંચ અથો સંપૂર્ણ સમાવી લીધેલા છે તે સાથે પ્રાસાદનાં દરેક અંગો જેવાં કે જગતી, પીઠ, મહાપીઠ, કણપીઠ, મંડોવર, દ્વારશાખા, સ્તંભો તથા કેશરદિ, તિલકસાગરદિ, ઋષભદિ, વૈરાભ્યાદિ અને મેર્વાદિ પ્રાસાદોનાં શિખરો, મંડપો, સામરણો, મૂર્તિઓ અને પરિકરો વિગેરેના નકશાઓ આપવામાં આવેલા છે જેથી શિદ્ધકળાના અભ્યાસીઓને આ અથ ઘણો ઉપયોગી થઈ પડશે એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર અને જ્યોતિષીઓને પણ ઘણો ઉપયોગી છે; કેમકે કુંડોની રચનાના નકશાઓ સહિત મુદૂર્ત જેવા માટે જ્યોતિષના વિષયનું પણ સંપૂર્ણ વિવેચન અથના ચૌદમા રત્નમાં આપવામાં આવેલું છે એટલે એકંદરે આ અથ સ્થાપત્ય કળાના શિક્ષણ માટે સર્વથા ઉપયોગી અને એવી યોજના રાખી ક્રમવાર રચવામાં આવ્યો છે.

શિદ્ધશાસ્ત્રમાં દેવાલયો અને મકાનો વગેરે યનાવવામાં શરૂઆતથી અંત સુધી ઘણી સૂક્ષ્મ રીતે શુભાશુભનો વિચાર કરી દેવાલય કે મકાન કેવી રીતે વધુ ઉત્તમ

અને સુખદુઃખ યાચ તેની ખામ કાળજી ગળવામાં આવી છે અને તેના માટે પ્રારભમાં જ શુભ દિવસ, શુભ નક્ષત્ર અને આયાદિનો પુરો વિચાર કરી પછી કાર્યાલ કાળને જણાવવામાં આવેલું છે. આય, નક્ષત્ર, વ્યય, તાગ વગેરેના ગણીતથી ઉત્તમ પ્રકારનો મેળ માધી કાર્યાલ કરવામાં આવે તો સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી વિરુદ્ધ કાર્ય યાચ તો ગ્રહેના દુષ્ણ પામે છે. આવી રીતે ગૃહપ્રવેશ માટે પણ સુદૃઢ જોવાતુ વિધાન કરેલું છે અર્થાત્ પ્રત્યેક કાર્યમાં ગાત્ર માથે ઢળાતુ આમ જમ્ય માધી દેવાલય કે ગૃહનિર્માણ કરતુ એવો ગિર્યશાસ્ત્રનો મુખ્ય આગય છે. ગાત્રીય પદ્ધતિએ તૈયાર થયેલા દેવાલયો અને ગૃહો કરનાર, કરાવનારને તથા ગામ, નગર અને રાષ્ટ્રને સુખપ્રદ લાભકર્તા અને અશુભ આયે કલ્યાણકર્તા માનેલા છે. અન્યથા કરનાર, કરાવનાર તેમજ ગ્રામ, નગર અને દેશને હાનિકર્તા ગણેલા છે. પરંતુ હાલમાં પોતાને શિક્ષિત માનતા સુધરેલા લોકો આ બધા શાસ્ત્રીય વિચારોને વહેમ માની ઉપેક્ષા વૃત્તિ દેખાડે છે. પરંતુ જો વિચાર કરવામાં આવે તો જણાઈ આવશે કે તે વહેમ નથી પરંતુ વાસ્તવિક વસ્તુસ્થિતિ છે.

આપણે બાળકની જન્મ કુંડલી કરાવીએ છીએ તેમાં જો તેના જન્મ વખતે આગ ઝંડોનો યોગ થયો હોય તો તે બાળક પગકુમી અને સુખી જીવન ગાળનાર થાય છે અને નળાગા ઝંડોનો યોગ પડ્યો હોય તો તે બાળક અલ્પાયુષી અને દુષ્ણી જીવન વ્યતીત કરે છે. જન્મકુંડલીમાં ખાર ભુવનો હોય છે અને ખાર ભુવનોમાં ઉચ્ચ નીચ ચાનોમાં પડેલા ઝંડોના આધારે બાળકના ભાવી જીવનનો અદાજ આપણે બાધીએ છીએ અને તે પ્રમાણે આપણી ધારણા વણા પણ અશે સાચી પડે છે તેવી જ રીતે વ્ર કે દેવમંદિર બનાવતી વખતે પણ ઉત્તમ યોગ અને અનુકૂળ નક્ષત્ર, ચંદ્ર, આય, વ્યય વગેરે આવેલા હોય તો તેનું ઉત્તમ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે અને ખરાબ હોય તો ખરાબ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રાચીન ઋષિ મુનિઓની સૂક્ષ્મ દષ્ટિ અને ગ્યના બુદ્ધિતુ કૌશલ્ય અને ખુબી છે. તેને આપણે મૂઢમ વિચારના અભાવે જાણી શકતા નથી અને ઉપરછલા વિચારોને વગ બની વહેમ છે એમ મની ધુતકારી ગદીએ છીએ એ આપણી કેવળ અજ્ઞાનતા છે.

પ્રાચીન ઋષિમુનિઓ ઘણા બુદ્ધિમાન અને તત્ત્વવેત્તા હતા. એમણે રચેલા ઐયોનો મૂઢમ બુદ્ધિથી વિચાર કર્યાં શિવાય વહેમ કે હુબગ ગણી શકવા એ આપણુ અદ્ભુતગીંપણુ ગણાય. આપણા પુણ્ય વગેરે શાસ્ત્રોમાં વિમાન (વાયુમાન-એરોપ્લેન) ની વાતો આવે છે. તેને સુધરેલા ગમ્યા માનતા, પરંતુ બુદ્ધિમાન અને પશ્ચિમી વિદેશી વિદ્વાનોએ એને ગમ્યા નહીં માનતા. ગોધખોળ કરી વિમાન બનાવી આપણી નજર મમજા મૂંઝુ અને ત્યારેજ આપણે વિશ્વાસ કરતા થયા. આપણાજ ઐયો

ઉપરથી એ લોકોએ શોધખોળ કરી અનેક જાતની શોધો કરી છે. પશ્ચિમના કળાકારોને અનેક જાતની મદદ મળે છે તેમજ ત્યાંના ગૃહસ્થો કળાના શોખીન હોવાથી લાખો રૂપીયા ખર્ચી ધારેલું કામ પાર પાડે છે. આપણા હિંદુસ્થાનના રાજામહારાજાઓ અને ગૃહસ્થોએ તો આ બાબતમાં પૂંઠજ ફેરવી છે. પોતાના એશઆરામમાં મસ્ત બનેલા રહેવાથી ગપ્પાં માની બેઠરકાર બન્યા અને પ્રાચીન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ પણ છોડ્યો અને કળાકારોને મદદ કરવામાંથી પણ ગયા એટલે કળા કે કળાકારોને કોણ સંભાળે ? આવા કારણોને લઈ ભારતવર્ષની કળાનો નાશ થયો છે. એક સુંદર ગુલાબનો છોડ છે અને તેને સુંદર કુલો પણ આવે છે પરંતુ તેને જો પાણીરૂપી પોષણ ન મળે તો સહેજે સુકાઈ જાય એ સ્વાભાવિક છે.

કેટલાક હાલના સુધરેલા લોકો કહે છે કે લાખો રૂપીયા ખર્ચી દેવમંદિરો બંધાવવાં અને તેમાં સુંદર કેતરણી કામ કરી નાહક પૈસા ખર્ચી નાખવા એ કેવળ મૂર્ખતા છે. તેના કરતાં છોકરાઓને ભણાવવા માટે સ્કુલો, બોર્ડીંગ હાઉસો વગેરે બંધાવવામાં પૈસા ખર્ચવા એ ઉત્તમ છે. જો કે તેમની આ વાત જમાના પ્રમાણે માનવા યોગ્ય છે. વિદ્યા પ્રચાર માટે સ્કુલો અને બોર્ડીંગ હાઉસો—નિવાસગૃહો બંધાવાં જોઈએ પરંતુ એકનો નિષેધ કરી બીજાની અગત્યતા બતાવવી એ કેવળ ટુંકી દૃષ્ટિએ જોવા સરખું છે. બુદ્ધિમાનોએ તો વિશાળ દૃષ્ટિએ બંને બાબતોનો પુરતો વિચાર કરવો જોઈએ. કારણ કે કળા પણ એક વિદ્યા છે અને તેની રક્ષા કરવી તથા તેના પૂજકોને ઉત્તેજન આપવું એ પણ ધનવાન દેશાભિમાની પુરૂષોનું કર્તવ્ય છે. વિદ્યા, કળા, વહેપાર અને ખેતી; એ કોઈપણ દેશનું ખરેખરું ધન છે. આપણો દેશ ધર્મપ્રધાન હોવાથી આપણી વિદ્યા, કળા, વહેપાર અને ખેતી પણ ધર્માનુકૂળ રીતે થાય એ આપણા પ્રાચીન ઋષિ-મુનિઓનો આદર્શ હતો. તેવી જ રીતે આપણા પ્રાચીન શિલ્પીઓએ પણ ધર્માનુકૂળ દેવમંદિરો, રાજપ્રાસાદો અને ઘરોની રચના કરેલી છે. કહ્યું છે કે:—

નગરાણાં ભૂષણાર્થં દેવાનાં નિલયાય ચ ।
લોકાનાં ધર્મહેત્વર્થં ક્રીડાર્થં સુરયોષિતામ્ ॥

“દેવમંદિર કે પ્રાસાદોની રચના નગરોની શોભા, દેવોના નિવાસ, લોકોની ધર્મવૃદ્ધિ અને દેવાંગનાનોની ક્રીડા માટે હોય છે.” વળી,

આલયં સર્વભૂતાનાં વિજયાય જિતાત્મનામ્ ।
ધર્માર્થકામમોક્ષાણાં પ્રાપ્તિહેતુશ્ચ કામદઃ ॥

“પ્રાસાદ પ્રાણીમાત્રનું આશ્રય સ્થાન, વીર પુરૂષોની કીર્તિ તથા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં કારણભૂત તેમજ સર્વ કામનાઓને આપનારો હોય છે.”

સુદ્ધ પ્રામાદો સર્વ ગીત કલ્યાણકાગી હોય છે

ગીતનૃત્યૈશ્ચ વાદિત્રૈ પ્રેક્ષણીયૈર્મનોહરૈ. ।

નાનાધ્વજપતાકૈશ્ચ તોરણેશ્ચ વિભૂષિતા ॥

પુરગાજપ્રજાદીના સર્વેકાલ 'તુ' શાન્તિદા ।

સર્વેકામપ્રદાશ્ચૈતે નિત્ય 'કર્યાણકારકા ॥

“ગીત, નૃત્ય અને વાદ્યોથી નિત્ય યુજ્યમાન, દર્શનીય અને મનોહર નાના પ્રકારની ધ્વજાઓ, પતાકાઓ તથા તોરણોથી અલકૃત પ્રામાદો નગર, ગલ્લ અને પ્રલ્લ વગેરેને સર્વદાળ સુખ શાન્તિ આપનાર, સર્વ કામનાઓને પુરનાર તેથી નિત્ય કલ્યાણ કરનાર છે”

સુદ્ધ દેવાલયો, ભવ્ય મહાલયો કેઈ પણ દેશના જોગ્ગ અને શોભાને વધાવનાર છે સુદ્ધ દેવમંદિરો, મહેલો, બગીચાઓ, નલાવો, પ્રતોલ્યાઓ અને કીર્તિસ્તંભો કગવવા, એ નગરોના અલગ છે તેને લીધે નગરોની શોભા વધે છે અને પ્રાણીમાત્રને વિશ્રાન્તિ મળે છે એટલું જ નહિ પણ તેમા ધાર્મિક પુરુષોનો વિજય અને કીર્તિ સમાયેલી છે માટે ગલ્લમહાગલ્લો અને મદ્ગૃહસ્થોએ પોતાના નગરોમા સુદ્ધ દેવાલયો અને રાજપ્રામાદો તેમજ સુદ્ધ ગૃહો કુશળ અને શાસ્ત્ર વિગ્રાહ શિષ્ટીઓને હાથે બધાવવા જોઈએ કાળુ કે લક્ષ્મી ચચલ હોવાથી તેતુ રક્ષણ કરવા આપણે ગમે તેટલા ઉપાયો કરીએ તો પણ તે આપણા હાથમાથી સગડી જશે માટે તેના પહેરેગી ન ચતા માલીક બની તેનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ અને તેથી જ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ માથે સનાતન અલય કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે આનો આજે પણ આપણને પ્રત્યક્ષ પુરવો જોવા મળે છે જુઓ, ગિરિગળ આબુ ઉપરના દેલવાડાના જૈન પ્રામાદો ત્યાં સુદ્ધ કોતરણી કામ અને સુદ્ધ કલામય બાધણી જોઈ પશ્ચિમના ઇંદ્રનીયરો તથા ચાત્રીઓ સુખ બની જાય છે અને સુદ્ધાકે પ્રગમા કરે છે આ પ્રામાદો પ્રસિદ્ધ ચાલુક્ય વંશના ગલ્લ ભીમદેવના મેનાધિપતિ વિમલદેવે તથા પ્રખ્યાત મહામત્રીઓ વસ્તુપાલ અને તેજપાલે બધાવેલા છે તેમજ ગુજરાતમા પ્રસિદ્ધ પુરમા મૂળગજ ચોલકીએ રૂદ્રમહાલય (રૂદ્રમાળ), શ્રીગણપુર (મારવાડ) મા શેઠ ધનાશા પોગ્વાટે શ્રીધરણીવિહાર નામનો અલૌકિક ચતુર્ભુજ પ્રામાદ અને અમદાવાદમા શેઠ હરીશંકે બાવન જિનાલયો માથેતુ સુદ્ધ દેવાલય બધાવ્યું છે જેથી આ ધાર્મિક પુરુષોની અમર કીર્તિ સુવર્ણ અલકાએ ઇતિહાસમા લખાયેલી છે અને હજારો ચાત્રીઓ દર વર્ષે યાત્રાએ જઈ તેમના નામને અમર બનાવે છે અનેક ગલ્લમહાગલ્લો અને શેઠ ગાહુકાને થઈ ગયા તેઓ શક્તિય પદ્મ અને ધનાઢ્ય હતા પરંતુ લોભવૃત્તિના કાળે આવા ધાર્મિક કાર્યો કરી શક્યા નહિ જેને લીધે આજે તેમને કોઈ યાદ પણ કરતુ નથી

પરંતુ જેમ આવાં સુંદરં કાર્ય ઉદાર દિલના ધાર્મિક પુરુષોથી જ બની શકે છે તેમ તેના માટે કુળશીળવાન, ઉત્તમ અને શાસ્ત્રને જાણનાર શિલ્પીઓની પણ જરૂર છે. શિલ્પીઓ કેવા હોવા જોઈએ તે બાળતમાં તેમના ભેદો સાથે નીચે પ્રમાણે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. શિલ્પીમાં નીચેના ગુણો તો અવશ્ય હોવા જોઈએ.

સ્થપતિઃ સ્થાપનાર્હઃ સ્યાત્સર્વશાસ્ત્રવિશારદઃ ।

ન હીનાંગોઽતિરિક્તાંગો ધાર્મિકસ્તુ દયાપરઃ ॥

અમાત્સર્યોઽનસૂયશ્ચ તાંત્રિકઃ સ્વભિજાતવાન્ ।

ગણિતજ્ઞઃ પુરાણજ્ઞઃ સાનન્દશ્ચાપ્યલુબ્ધકઃ ॥

ચિત્રજ્ઞઃ સર્વદેશજ્ઞઃ સત્યવાદી જિતેન્દ્રિયઃ ।

અરોગી ચાપ્રમાદી ચ સત્ત્વ્યસનવર્જિતઃ ॥

સુનામા દૃઢવન્ધુશ્ચ વાસ્તુવિદ્યાબ્ધિપારગઃ ॥

“સ્થપતિ-મુખ્ય શિલ્પી-સૂત્રધાર સ્થાપના-રચનાવિધિમાં સંપૂર્ણ ચોખ્ખતાવાળો, સર્વ શાસ્ત્રોને જાણનારો તેમજ હીનાંગ અને અધિકાંગ વિગેરે શિલ્પીના ૧૪ * દોષોથી રહિત, ધાર્મિક, દયાવાન, માત્સર્ય અને ઇર્ષ્યા રહિત, તંત્રશાસ્ત્રને જાણનાર, ‡ ઉત્તમ

* શિલ્પીના ૧૪ દોષો અંથાન્તરે ગણાવ્યા છે.

હીનાંગો હ્યધિકાંગશ્ચ પ્રલંબો વામનસ્તથા ।

કુષ્ટાંગો હ્યન્ધકશ્ચૈવ મુખવક્રઃ કૃશસ્તથા ॥

અસ્વરઃ શબ્દહીનશ્ચ કૃષ્ણાંગસ્તસ્કરસ્તથા ।

વિકલશ્ચૈવ વૈરૂપઃ શિલ્પિદોષાશ્ચતુર્દશ ॥

“ઓછાં અંગવાળો, અધિક અંગવાળો, પ્રમાણથી ઉંચો, ઠીંગણો, કોઠવાળો, આંધળો, વાંકા મોઢાવાળો, પાતળો, સ્વરહીન, તોતડો, રંગે કાળો, ચોરવૃત્તિ વાળો, વિકલાંગ એટલે અપંગ અથવા અર્ધાંગ વાયુ વગેરેથી દુઃખી તેમજ બેડોળ; આ ચૌદ શિલ્પીના દોષો છે. સૂત્રધાર આ ચૌદ દોષોથી રહિત હોવા જોઈએ.”

‡ સોમપુરા સંબંધે નીચે પ્રમાણે પ્રભાસખંડમાં વર્ણન છે.

સૌરાષ્ટ્રે સોમપૂયા વૈ સોમેશસ્ય સમીપતઃ ।

સોમેન ચ કૃતો યજ્ઞઃ સ્વપાપસ્ય વિશુદ્ધયે ॥

તત્ર યજ્ઞે વૃતાયે ચ બ્રાહ્મણાઃ પરમોજ્જ્વલાઃ ।

તેભ્યઃ સોમપુરં સર્વં નિવાસાર્થં દદૌ મુદા ॥

દક્ષિણાસ્વર્ણરત્નાદયં દાનાનિ વિવિધાનિ ચ ।

સોમેન સોમપુર્યાં વૈ સ્થાપિતાયે દ્વિજોત્તમાઃ ॥

તે વૈ સોમપુરા વિપ્રા વિજ્ઞેયાનાત્ર સંશયઃ ।

નાડીમાર્ગાત્સમુત્પન્નાઃ પાર્વતીવચનાત્તદા ॥

સોમપુરાના કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો, જાણીત ગામ્બનો વિદ્વાન, પુરાણોનો સાતા, આનંદી સ્વભાવવાળો, લોભ વૃત્તિથી રહિત, ચિત્રકળાનો વિદ્વાતા, સર્વ દેશોનું જ્ઞાન ધરાવનારો, સાચુ જોલનારો, ભિત્તેન્દ્રિય, નીઝાગી, અપ્રમાદી, સમ મહાવ્યમનોથી મુક્ત, સુદર નામવાળો, ઘણા બધુવર્ગવાળો અને વાન્તુવિદ્યામાં પારગત હોવો જોઈએ ”

ઉપર જણાવેલા સ્થપતિ-મુખ્ય શિલ્પી ઉપરાત બીજા ત્રણ શિલ્પકારોનું વર્ણન પણ અર્થમાં મળે છે ‘મનુષ્યાલય ચ દ્રિશ’ નામના અથવા પહેલા અધ્યાયમાં આર પ્રકારના શિલ્પકારો જતાવેલા છે

સ્થપતિ સૂત્રગ્રાહી તક્ષકસશ્ચ વર્ધકિ ક્રમશઃ ।
સ્વોચિતકર્મેણિ દક્ષા ગ્રાહ્યાસ્તે કારવશ્ચતુર્વંતિ ॥

“સ્થપતિ, સૂત્રગ્રાહી, તક્ષક અને વર્ધકિ ક્રમે આ ચાર શિલ્પકારો પોતપોતાના કામમાં દક્ષ હોવા જોઈએ ” +

“ સૌરાષ્ટ્ર (ગોરા) પ્રેશમાં આવેલા પ્રભાસ પાટણ, મોમપુરીમાં મોમનાથ મહાદેવ નજીક પૂર્વે ચદ્રમાં પોતાનો ક્ષયદોષ દૂર થતા માટે યજ્ઞ કર્યો હતો તેમાં ઉત્તમ તેજસ્વી બ્રાહ્મણોને યજ્ઞ માટે વરણ કર્યા યજ્ઞાર્થ થઇ રહ્યા પંજી તે બ્રાહ્મણોને સંપૂર્ણ મોમપુરી રહેવાને માટે દાન આપી તેમજ રત્નો સાથે દક્ષિણ અને પ્રિનિધિ જાતના બીજા દાનો પણ આપ્યા ચદ્રમાં મોમપુરીમાં જાનદક્ષિણા વિગેરેથી સતુષ્ટ કરી જે બ્રાહ્મણોને ત્યાં નિવાસ કરાવ્યો તેઓ ‘મોમપુરા’ નામના બ્રાહ્મણો રહેવાયા (હાલના મોમપુરા ગિરપીઓ પણ તે બ્રાહ્મણોના વગળે છે) અને તેઓ પાર્શ્વતીના વચનથી બ્રહ્મદેવના ઇમવાડના માર્ગે તે વખતે ઉત્પન્ન થયા હતા ”

+ સ્થપતિ વગેરે ચાર શિલ્પકારોના કર્તવ્ય નીચે મુજબ ‘મનુષ્યાલય ચ દ્રિશ’ નામના અથવા જતાવેલા છે

જાનીયાત્સ્થાપનાર્હ સ્થપતિમય ગુણૈ પ્રાયશસ્તેન તુલ્ય ,
સૂત્રગ્રાહી સુતો વા સ્થપતિમતિગતિપ્રેક્ષક’ શિલ્પ્યકો વા ।
સ્થૂળાના તક્ષણાસક્ષકૃતિ કયિત સન્તત દ્રષ્ટિચિત્તો,
દાર્વાચન્યોન્યસમેલનપદ્ધદિતો વર્ધકિ, સાધધાન ॥

“ સ્થાપનામાં સંપૂર્ણ ચોખ્ખતા ધરાવનારને ‘સ્થપતિ’ જાણવો સ્થપતિના જેનાજ ગુણો ધરાવનાર અને સ્થપતિની માત અને ગતિને અનુસરનાર સ્થપતિના પુત્ર અથવા શિષ્યને ‘સૂત્રગ્રાહી’ જાણવો મોટા પાપાણો વડી સુદર ક્રોધ ક્રમ કરનાર અને સર્વ પ્રસન્ન ચિત્ત રહેનાર કારીગરને ‘લક્ષ’ તથા લાડકાનું સુદર ક્રોધ ક્રમ કરનાર કારીગરને ‘વર્ધકિ’ જાણવો ”

અથાન્તરે,

સ્થપતેસ્તસ્ય શિલ્પ્યો વા સૂત્રગ્રાહી સુતોડયવા ।
સ્થપત્યાજ્ઞાનુરોધી ચ સર્વકર્મવિશારદ ॥
સૂત્રદણ્ડપ્રમાણજ્ઞો માનોન્માનપ્રમાણવિત્ ।
તક્ષણાત્ સ્થૂલસૂક્ષ્માણા તક્ષક. સ તુ કીર્તિત ॥

શિલ્પશાસ્ત્રમાં આ ચાર પ્રકારના શિલ્પકારોનું વર્ણન મળે છે. તે હાલના ઇન્જીનીયર ખાતાના સ્ટાફને લગલગ મળતું આવે છે. બાંધકામ ખાતાના ઉપરીને પ્રાચીન વખતમાં સ્થપતિ કહેવામાં આવતો અને હાલમાં તેને ચીફ ઇન્જીનીયર કહે છે. સ્થપતિના હાથ નીચે રહી કળાનું કામ કરનારને સૂત્રગ્રાહી કહેતા અને હાલમાં તેને આર્કીટેક્ટ કહે છે.

વિના સ્થપત્યાદિચતુષ્ટયેન ગૃહાદિ કર્તુ ન ચ શક્યતેઽસ્માત્ ।

પ્રસાદિતૈસ્તૈરથ વિપ્રવર્ય સુસૂક્ષ્મધીઃ કારયતાં ગૃહાણિ ॥

“ હે વિપ્રવર્ય સ્થપતિ વગેરે ચારની મદદ વગર ગૃહાદિ કાર્ય કરવું અશક્ય છે. તેથી તેમને ખુશી કરી દીર્ઘ દંષ્ટિવાળા પુરૂષોએ ગૃહાદિ કાર્ય કરાવવું. ”

આ પ્રમાણે દેશ, કાળ, સમય તેમજ ગ્રહાદિનો ઉત્તમ યોગ, ભૂમિ આદિની શુદ્ધિ, પાષાણ વગેરેની પરીક્ષા અને ઉત્તમ સંયોજનાપૂર્વક પ્રાસાદ કે ગૃહ નિર્માણ કરવું એવો પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્રનો સ્પષ્ટ આશય ઉપરના વર્ણન ઉપરથી જણાઈ આવે છે. વળી આવા સર્વાંગપૂર્ણ કાર્ય માટે યોગ્ય શિલ્પીની ખાસ આવશ્યકતા

મૃત્કર્મજ્ઞો ગુણી શક્તઃ સર્વકર્મસ્વતંત્રકઃ ।

ગુરુમક્તઃ સદા હૃષ્ટઃ સ્થપત્યાચનુગઃ સદા ॥

તક્ષિતાનાં તક્ષકેણાપ્યુપર્યુપરિ યુક્તિતઃ ॥

વૃદ્ધિઋદ્ વર્ધકિઃ પ્રોક્તઃ સૂત્રગ્રાહ્યનુગઃ સદા ॥

અભિ વિનાપિ સર્વેષાં કર્મ કર્તુ ન શક્યતે ॥

તસ્માદેવ સદા પૂજ્યઃ સ્થપત્યાદિચતુષ્ટયઃ ॥

સ્થપતિનો પુત્ર અથવા શિષ્ય સૂત્રગ્રાહી જાણવો અને તે સ્થપતિની આજ્ઞાનું પાલન કરનારો અને સર્વ કાર્યોમાં નિપુણ હોવો જોઈએ.

સૂત્ર, દંડ અને પ્રમાણ તેમજ માન, ઉન્માન અને પ્રમાણને જાણનારો અને સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મ પાષાણોને જે ધડનાર હોય તેને તક્ષક કહ્યો છે.

માટીનું કામ જાણનારો, ગુણવાનું સશક્ત, દરેક કાર્ય કરવામાં સ્વતંત્ર, ગુરુભક્ત, હમેશાં પ્રસન્ન ચિત્ત અને સ્થપતિ વિગેરેની આજ્ઞાને વશ વર્તનારો તેમજ તક્ષિત-ધડેલા પાષાણોને સુધારો વધારો કરી વૃદ્ધિ કરનારો વર્ધકિ જાણવો અને તે સદા સૂત્રગ્રાહીને અનુસરનારો હોય છે.

આમના સિવાય કોઈપણ કાર્ય થઈ શકે નહિ. માટે સ્થપતિ વિગેરે ચાર શિલ્પકારોની સદા માન પ્રતિષ્ઠા કરવી.

હોય છે અને તેટલા માટે શિલ્પીના ગુણો મળ્યે પણ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે એ આપણા પ્રાચીન શિલ્પકળાની અપૂર્વ બુદ્ધિમતાની પગકાઠા રૂપ છે

શિલ્પના અથોમા એ પણ સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યું છે કે દેવમંદિર, પ્રાસાદ કે ગૃહનું કાર્ય એકજ હાથે પુરૂ થવું જોઈએ જો તેમ ન થાય તો મતિવિભેદને લઈ ક્રિયાવિભેદ થાય અને તેને લીધે શાસ્ત્રમિત્ત કાર્ય થઈ શકે નહિ અને કાર્યની જે નિદ્ધિ થવી જોઈએ તે પણ થઈ શકે નહિ એટલા માટે શિલ્પીએ કંગવનાર ગળા કે ગૃહસ્થ પ્રત્યે વકાદાર ગહેવું જોઈએ અને ગળા કે ગૃહસ્થે શિલ્પી પ્રત્યે પુરો વિશ્વાસ ધરાવવો જોઈએ તેઓ બન્ને પરસ્પર મીતે એક બીજા માથે કાર્યમિદ્ધિ માટે જવાબદારીથી બધાયેલા છે શિલ્પના અથોમા કહ્યું છે કે,

एकहस्ते तु कल्याण द्विहस्ते मृत्युरेव च ।

गृहदेवैकशिल्पिन भाषितं विश्वकर्मणा ॥

“ એક હાથે થયેલું કાર્ય કલ્યાણકારી થાય છે અને બે હાથે થયેલા કાર્યમા મૃત્યુનો મલવ છે માટે ગૃહકાર્ય અને દેવકાર્ય એટલે દેવમંદિર વગેરે કાર્યો એકજ શિલ્પીના હાથે કરાવવા એવું શ્રીવિશ્વકર્માએ કહેલું છે ”

આ તરફ પણ આજકાલના કામ કંગવનાગ્યોએ ખાસ લક્ષ આપવું જોઈએ આજકાલ તો નડશો-ખાન બીજાના હાથે તૈયાર થાય છે અને તે પ્રમાણે કામ કરવાનું ત્રીજાને મોખાય છે તેને લીધે તેની શાસ્ત્રગુરૂતા નાશ થવા પામે છે અને ગૃહ નિર્માણ જે ગૃહસ્થના સુખ અને કલ્યાણ માટે હોય છે તે દુખ અને વિનાશનું કારણ થઈ પડે છે

વળી હાલમા થોડા વર્ષો થયા આપણા પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્રોના વિજ્ઞાનમિદ્ધ વિધાનોની વિરૂદ્ધ જડ લોખડનો પણ દેવમંદિરો, ગજમહાલયો તેમજ ઘરોમા ઉપયોગ કરવામા આવે છે પરંતુ દેવમંદિર, રાજપ્રાસાદ કે ઘરમા લોખડનો ઉપયોગ આપણા શાસ્ત્રોમા નિષિદ્ધ કહેલો છે નીચેના શ્લોકમા લોખડને ગૃહનિર્માણ કાર્યમા ત્યાગ કરવા જણાવેલું છે

मण्डे मृदिष्टके चैव पाषाणे धातुरत्नजे ॥

उत्तगोत्तरहृद इव्य लौहकर्म विवर्जयेत् ॥

“ લાકડું, ઇંટો, પત્થર, ધાતુ, રત્ન, આ ડ્રવ્યો એક બીજાથી વધારે દૃઢ મજબૂત છે અર્થાત્ લાકડાથી ઇંટો, ઇંટોથી પત્થર, પત્થરથી મોતુ વગેરે ધાતુઓ અને ધાતુઓથી રત્નો વધુ મજબૂત છે ગૃહાદિ કાર્યમા લોહકર્મ (લોખડનું કામ) કરવું નહિ ”

કારણ કે,

ઉત્તમોત્તમધાત્વાદિ 'પાષાણેષ્ટિકંકાષ્ટકમ્ ।

શ્રેષ્ઠમધ્યાધમં દ્રવ્યં લૌહં ચૈવાધમાધમમ્ ॥

“ ધાતુ અને રત્ન; આ દ્રવ્ય ઉત્તમોત્તમ છે પાષાણ, ઇંટ અને લાકડું; આ ત્રણ દ્રવ્યો અનુક્રમે શ્રેષ્ઠ, મધ્યમ અને અધમ છે પરંતુ લોહ આ દ્રવ્ય તો અધમાધમ એટલે અત્યંત હીન દ્રવ્ય છે. ”

આવા તો અનેક વિષયો શિલ્પકળાના અંગાધ સમુદ્રમાં પડેલાં છે કે જે તેનો અત્રે વિસ્તારથી વિચાર કરવામાં આવે તો એક મોટો વિશાળ ગ્રંથ થઈ જાય એમાં સંદેહ નથી. આ બધા વિષયોને જાણવાની જિજ્ઞાસા ધરાવનાર સજ્જનોને આદ્યંત આ ગ્રંથ જોવાની ખાસ ભલામણ છે. તેમને આ ગ્રંથમાં સંપૂર્ણ શાસ્ત્રીય શિલ્પકળાનું જ્ઞાન જાણવા મળશે.

આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના લખવા બદલ વડોદરા રાજ્યશિલ્પાધિકારી અને હાલના ચીફ ઇન્જીનીયર સાહેબ શ્રીમાન્ રા. રા. વા. રા. તલવલકર સાહેબ એફ. આર. આઈ. બી. એ. (લંડન), એલ. સી. ઇ. (મુંબઈ) એમનો હું ઘણો આભારી છું. પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે આપે મારી સાથે એક સન્મિત્ર તરીકેનો સંબંધ કાળજીપૂર્વક અત્યાર સુધી જાળવી રાખ્યો છે. તે માટે હું આપનો સ્નેહાધિન છું. પ્રસ્તાવના લખવા માટેની મારી પ્રાર્થના આપે સહુર્ષ સ્વીકારી મને તેમજ જનતાને આભારી બનાવ્યા છે. પ્રસ્તાવનામાં પ્રાચીન શિલ્પશાસ્ત્ર સંબંધે જણાવેલા આપના વિચારો ઘણા મનનીય તેમજ પ્રોત્સાહક હોઈ આપની ઉત્તમ ગુણજ્ઞતાનો પરિચય કરાવે છે.

તે પ્રમાણે આ ગ્રંથ માટે સુંદર અને ઉદાર અભિપ્રાયો આપવા બદલ રા. રા. ડૉ. હીરાનંદ શાસ્ત્રી, ડીરેક્ટર એન્ડ આર્કિલોજીકલ ડીપાર્ટમેન્ટ ઑફ બરોડા સ્ટેટ (વડોદરા રાજ્ય પુરાતત્વ સંશોધન ખાતાના અધિકારી સાહેબ), કલાભવનના પ્રોફેસર રા. રા. વી. વી. વડનેરકર સાહેબ, ગુજરાતના સમર્થ નવલકથાકાર અને સાક્ષર રા. રા. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ એમ. એ. તેમજ ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર અને ‘ કુમાર ’ માસિકના તંત્રી રા. રા. રવિશંકર મ. રાવળ (અમદાવાદ) એમનો પણ હું અત્યંત આભારી છું.

આ ગ્રંથની તૈયારી કરવામાં મને સર્વ રીતે મદદરૂપ થવા બદલ આ ગ્રંથના મુદ્રક પંડિત મોતીદાસજી એમનો હું અત્યંત આભારી થયો છું. આ ગ્રંથનું સુંદર છાપકામ પણ તેમની દેખરેખ નીચે થયેલું હોઈ ઘણી સારી રીતે કરી આપ્યું છે તે

માટે પણ તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે તેમજ આ ગ્રંથના મુદ્દો અને કોપી તપાસવામા કાળજીપૂર્વક શ્રમ લઈ કાર્ય કરવા માટે વેદશાસ્ત્રમ પત્ત શાસ્ત્રીશ્રી જહુરામ જીવણરામ વડોદરા એમનો પણ હું આભાર માનું છું

તેમજ સોમપુરા ભગવાનજી હુગ્ધિ કર એમણે પ્રાચીન હસ્તલિખિત સૂત્રસ તાન નામનું પુસ્તક આ ગ્રંથના કામમા ઉપયોગ કરવા આપવા ઉદ્દગતા બતાવી છે તથા મીસ્ટ્રી પ્રભાશ કર ઓઘડલાલ (પાલીતાણા) એમણે પણ સ્વહસ્તલિખિત પુસ્તક મેળવણી કરી જેવા આપેલું તેમનો પણ મહુદય આભાર માનું છું

જે ભાઈઓએ પ્રથમથી ગ્રાહક બની આ પુસ્તકને ઉત્તેજન આપ્યું છે તેમનો પણ અત્રે આભાર માનવામા આવે છે

શિષ્યશાસ્ત્રી નર્મદાશ કર મુળજીભાઈ સોમપુરા.

વિષયાનુક્રમણિકા.

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રથમ રત્ન.		દેવગણ, રાક્ષસગણ, મનુષ્યગણ નક્ષત્ર	૧૯
મંગલાચરણ	૧	અધોમુખ નક્ષત્ર	૨૦
સૂત્રધાર લક્ષણ	૩	તિર્થક્રમુખ તથા ઉર્ધ્વમુખ નક્ષત્ર	૨૦
શુભ મુહુર્તમાં કાર્યારંભ	૪	નક્ષત્ર તથા ચંદ્રની દિશા	૨૧
ગજ વિધાન	૪	ચંદ્રની દિશાનું ફળ	૨૨
ગજમાં પુલ તથા રેખા વિધાન	૫	નક્ષત્ર વૈર	૨૨
જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ હસ્તમાન	૫	વ્યય ઉપજનવવાની રીત	૨૨
ગજના પુખ્તના દેવતાઓ દયાવાથી થતા દોષો	૬	આઠ વ્યયનાં નામ અને આયની સાથે	
પુખ્તાન્તરે હસ્ત ગ્રહણથી ગુણાવગુણ	૬	આપવાની રીત	૨૩
અંગુલાદિથી પૃથ્વીનું પ્રમાણ	૭	તારા ઉપજનવવાની રીત	૨૪
અષ્ટવિધ સૂત્રનાં નામ	૮	શુભાશુભ તારા	૨૪
અષ્ટ પ્રકારના સૂત્રનો નકશો	૮	ક્ષેત્રની નાડી ઉપજનવવાની રીત	૨૫
કાટખુણા બનાવવાની રીત	૯	સર્પાકાર નાડીચક્ર તથા કોષ્ટક	૨૫
આયાદિ એકવીસ અંગ વિચાર	૧૦	નક્ષત્રની રાશિ ઉપજનવવાની રીત	૨૬
આયાદિ એકવિસ અંગનાં નામ	૧૦	રાશિચક્ર અને રાશિનો ઇષ્ટ અનિષ્ટ ભાવ	૨૭
આય, નક્ષત્ર વિગેરે મેળવવાનાં સ્થાન	૧૧	ધર અને ધરધણીની રાશિથી ઇષ્ટ અનિષ્ટ	
આય લાવવાની રીત અને નામ	૧૧	જોવાનું કોષ્ટક	૨૮
આય દેવાનાં સ્થાન	૧૧	બાર રાશિના સ્વામી	૨૯
પ્રતિકૂળ આય આપવાથી થતા દોષો	૧૨	રાશિના સ્વામીઓનો મિત્ર શત્રુ ભાવ	
ધનનય, ધૂમ્રાય, સિંહાય દેવાનાં સ્થાન	૧૨	જોવાનું કોષ્ટક	૩૦
શ્વાનાય, વૃષાય, ખરાય, ગમ્ભય, પ્વાક્ષાય		ક્ષેત્રના નામાક્ષર ઉપજનવવાની રીત	૩૧
દેવાનાં સ્થાન	૧૩	ધરનાં ધ્રુવાદિ સોળ નામ	૩૧
એક બ્રીજને અનુકૂળ આય	૧૪	અંશક ઉપજનવવાની રીત	૩૨
આયને રહેવાની દિશા અને તેનાં સ્વરૂપ	૧૫	ઇન્દ્રાંશક આપવાનાં સ્થાન	૩૨
આયોના સ્વરૂપનો નકશો	૧૫	યમાંશક તથા રાજાંશક આપવાનાં સ્થાન	૩૨
માણસનો આય લાવવાની રીત	૧૬	લગ્ન ઉપજનવવા વિષે	૩૩
ધરની દિવાલમાં આય આપવા વિષે	૧૭	તિર્થ ઉપજનવવા વિષે તથા કોષ્ટક	૩૩
નક્ષત્ર ફળ કાઢવાની રીત	૧૮	વાર ઉપજનવવા વિષે	૩૪
ક્ષેત્રફળ ઉપરથી નક્ષત્ર ઉપજનવવાની રીત	૧૯	કરણ ઉપજનવવા વિષે	૩૪
ગણ વિચાર	૨૦	યોગ ઉપજનવવા વિષે તથા કોષ્ટક	૩૫
		વર્ગ ઉપજનવવા વિષે	૩૫

વિષય	પૃષ્ઠ
તત્ત્વ ઉપનયના વિષે	૩૫
મનુષ્યના નામાલોક ઉપગ્રથી મર્ગ લાવવાનું	૩૬
કોષ્ટક	૩૬
પાત્ર તત્ત્વના નામ અને કૃણ	૩૭
વગ અને પ્રામાદના આયુષ્ય વિષે	૩૭
આમાદિ અગો મેળવના વિષે	૩૭
નલત્ર, ગણ, ચક્રાદિ જ્ઞેનાનું કોષ્ટક	૩૮
અમયોગ્ય જ્ઞેનની મૂળ ગણિ તથા નક્ષત્રનું	૩૮
કોષ્ટક	૩૮

દ્વિતીય રત્ન

પ્રામાદોત્પત્તિ પ્રકરણ	૮૧
સુદ્ધ જ્ઞાના આદિ પ્રાસાદ	૪૮
દેશાનુસાર પ્રામાદ વિધાન	૪૯
દેશાનુસાર પ્રામાદોની ઉત્પત્તિ	૫૦
પ્રામાદોની જ્ઞાનિ વિધે	૫૦
દનિગાદિ પ્રામાદોના અગ્રય વિષે	૫૦
પ્રામાદોના ગણ વિષે	૫૧
ગગન, તામસ અને સાત્ત્વિક પ્રામાદ	૫૧
જ્યા પ્રામાદો જ્યા દેશમાં હોય	૫૧
પ્રામાદ રચાવિધિ પ્રકરણ	૫૨
પ્રામાદ કરવાના મધ્યમ	૫૨
નગનભિષ્મુખ પ્રામાદ વિધાન	૫૩
યથાચક્રિત પ્રામાદ વિધાન	૫૩
પ્રામાદ કરવાથી થતું પુણ્ય	૫૩
નિષ્પત્તિ શુદ્ધાગ અભ્યાસ વિધાન	૫૪
સુખ મૂર્તિ જ્ઞેનાનું વિધાન	૫૪
નિષ્ક્રિયાન	૫૪
ભૂમિ ગોપન વિધિ	૫૫
શય્ય ગોપન વિધિ	૫૫
પ્રામાદનું માપ ક્યાથી લેવું	૫૬
દૂર્મગિના મધ્યાપન વિધિ	૫૬
નાગરાત્રી વિચાર	૫૭
નાગરાત્રી ચક્ર	૫૭
પાપાણુ દૂર્મગિના માન	૫૮

વિષય	પૃષ્ઠ
દૂર્મગિના મધ્યાપન અને કરવાની દિશા	૫૮
નન નિતાઓના નામ	૬૦
પ્રામાદ માને દૂર્મ તથા શિવા માને દૂર્મ	૬૦
અષ્ટદિશાની નિતાના નામ, માન અને	૬૧
મધ્યાપ	૬૨
પ્રથમ નિવા મધ્યાપન વિધિ	૬૨
દૂર્મગિના અદિન આદિ નિતાઓની નિવાનો	૬૩
નકો	૬૪
દૂર્મગિના મધ્યાપન ગણના વિષે	૬૪
દૂર્મગિના અને નિવા મધ્યાપન વખતે	૬૫
અભિધાન	૬૫
પ્રામાદ જગતી વિધાન	૬૬
જગતીના ખૂણા અને ફાવનાઓ વિષે	૬૭
જગતીની ઉચ્ચાઈનું પ્રમાણ	૬૭
જીલું પ્રમાણ	૬૮
જગતીમાં નાદ કરવાના વિભાગો	૬૮
પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થ ભીટમાન	૬૯
પ્રામાદ પીઠમાન	૭૦
પીઠમાન જીલું	૭૧
પીઠની ઉચ્ચાઈમાં ગગનદિ યગે કરવાના	૭૨
વિભાગ	૭૨
જગતી, ભીટ, મહાપીઠનો નકો	૭૩
અન્ય દ્રવ્યમાં સાધાણુ પીઠમાન	૭૪
પ્રામાદની ઉચ્ચાઈના પ્રમાણથી પીઠમાન	૭૪
તૃતીય રત્ન	
મહોત્સવ-પ્રાસાદનું ઉલ્લેખીમાન	૭૫
જીલું અને ત્રાજી ઉલ્લેખીમાન	૭૬
ચોણું ઉલ્લેખીમાન	૭૭
આપદોષ સુવાના હીનાપિદ કરવા વિષે	૭૭
મહોત્સવના અગોનું પુનરિધાન કરવા વિષે	૭૮
૧૪૪ ભાગનો મહોત્સવ કરવાના યગે	૭૮
૧૪૪ ભાગના મહોત્સવના અગોનું સ્વરૂપ	૭૯
લક્ષણ	૭૯
૧ ખગે અને ૨ ડુગો	૮૦

વિષય	પૃષ્ઠ
૩ કલશો, ૪ અંતરાલ અને ૫ કેવાલ	૮૦
૬ માંચી અને ૭ જાંઘી ...	૮૧
૮ ડોઢિયો અને ૯ ભરણી ...	૮૩
૧૦ શિરાવટ્ટી ...	૮૪
૧૧ માલા કપોતાલી, ૧૨ અંતરાલ અને ૧૩ જાળુ ...	૮૫
૧૪૪ ભાગનો મંડોવરનો નકશો તથા ફેટાઓ ...	૮૬
૧૨૯ ભાગનો તથા ૧૦૮ ભાગનો મંડોવર	૮૭
૨૭ ભાગનો તથા ચતુર્મુખ પ્રાસાદને ૫૭ ભાગનો મંડોવર ...	૮૮
સામાન્ય મંડોવર અને થરવાળા ચોલખે કરવા તથા પ્રાસાદની નાસિકાઓ	૮૯
૪ જાતના મંડોવરનો નકશો તથા ફેટો પ્રાસાદના ભદ્રની ૫ અને ૭ નાસિકાઓ	૯૦
પ્રાસાદના ગભારાના ૫ પ્રકાર અને ભદ્રાદિ ફાલનાઓ કરવા વિષે ...	૯૨
પ્રાસાદની દિવાલની જાડાઈનું પ્રમાણ પ્રાસાદને ભ્રમણી કરવા વિષે ...	૯૩
ભ્રમ વિનાના પ્રાસાદો, ભ્રમ ભિત્તિમાન અને ભ્રમ કરવા વિષે ...	૯૪
મંડપ ભ્રમયુક્ત કરવા વિષે ...	૯૫
યથાશાસ્ત્ર પ્રાસાદ અને મંડપ વિધાન દીવો મૂકવાનો ગોખલો કરવા વિષે ...	૯૬
પ્રાસાદની કોળીનું પ્રમાણ ...	૯૭
પ્રાસાદને દ્વારો મુકવાની દિશા ...	૯૮
નાગરાદિ દ્વારમાન ...	૯૯
નાગરાદિ દ્વિતીય માન ...	૯૯
ભૂમિજાદિ પ્રાસાદ દ્વારમાન ...	૯૯
દ્રાવિડાદિ દ્વારમાન ...	૯૯
પરસ્પર દ્વારમાન કરવા વિષે ...	૧૦૦
દ્વારશાખા લક્ષણ તથા શાખાનાં નામ	૧૦૧
દ્વારશાખાની પહોળાઈનું માન ...	૧૦૨
ત્રિશાખા દ્વાર પ્રમાણ તથા નકશો ...	૧૦૩

વિષય	પૃષ્ઠ
પંચશાખા દ્વારમાન તથા નકશો ...	૧૦૫
સપ્તશાખા દ્વારમાન તથા નકશો ...	૧૦૭
નવશાખા દ્વારમાન તથા નકશો ...	૧૦૮
દ્વારના ઉંચરાનું ચતુર્વિધ પ્રમાણ ...	૧૧૧
સંખાવટ પ્રમાણ ...	૧૧૨
ચતુર્થ રત્ન.	
પ્રાસાદોના મંડપોનું વિધાન ...	૧૧૩
પાંચ તથા વર્ધમાનાદિ અષ્ટ પ્રકારના મંડપ	૧૧૪
મંડપના પદ વિભાગ ...	૧૧૫
પ્રનાલે કરવાનું મગરના મુખનો ફેટો	૧૧૬
તારંગાળના જૈન પ્રાસાદના તલદર્શનનો નકશો ...	૧૧૭
રૂપમાળના પ્રાસાદના તલદર્શનનો નકશો	૧૧૮
નવચોક્કીની વેદિકા તથા દેરાણી જેઠાણીના ગોખલાની જાળુનો દેખાવ ફેટો...	૧૧૯
છ ચોક્કીની વેદિકાનો પડખાનો દેખાવ	૧૨૦
પ્રતોલી (શણગારચોક્કી)ની ઉંચાઈનું પ્રમાણ	૧૨૧
પ્રાસાદ તથા મંડપની સોપાન પંક્તિ પ્રમાણ	૧૨૩
શેરીસાની ૬ ચોક્કીની દેરીનો નકશો	૧૨૪
દ્વાદશ મંડપવિધાન તથા તલદર્શનના નકશા	૧૨૫
સપ્ત મંડપ વિધાન તથા નકશા ...	૧૨૬
સપ્ત વિંશતિ મંડપ વિધાન તથા નકશા	૧૨૭
મંડપના સ્તંભની ઉંચાઈનું પ્રમાણ	૧૩૧
પાટ તથા સ્તંભ સમ વિષમ કરવા વિષે	૧૩૨
કુંભિ, સ્તંભ, ભરણું અને શરાના વાઢ વિષે	૧૩૩
સ્તંભની જાડાઈ પાંચ પ્રકારે ...	૧૩૪
સ્તંભના ઘાટની પાંચ પ્રકારની જાતિ	૧૩૫
૩ જાતના સ્તંભના નકશા તથા ફેટાઓ	૧૩૬
જિનના દેવાલયોને મંડપ વિધાન ...	૧૩૭
ચોમુખ પ્રાસાદમાં મેઘનાદાદિ મંડપ વિધાન	૧૩૮
જિન દેવાલયની ચતુર્દિક્ષુ જિનાલય વિધાન	૧૩૯
પર તથા ૭૨ બોતેર જિનાલયનો ક્રમ	૧૪૦
પુંડરીક અને બલાણુ વિધાન ...	૧૪૧
પર જિનાલયનો નકશો તથા ફેટો ...	૧૪૨

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રામાની ચતુર્દિનુ ગ્યગાવાદિ નિધાન	૧૮૯	પચમ રત્ન .	
ઉપાચય નિગન	૧૪૦	નાગરાદિ, દ્રાવિડાદિ અને સાધાર્ગા પ્રાસા-	
જળી તથા ગોખ મૂડનાનુ પ્રમાણ	"	દેના લખણ	૧૭૧
મડપોપનિ બુમટ નિધાન તથા નંડગો	"	વતિન, શ્રીરત્ન અને નાગગર્દિ જાતિના	
અને કોટો	"	લખણ	૧૭૨
ધુમટના યેગેના નિભાગનુ ખીલુ પ્રમાણ	૧૪૦	લખચોગસ તથા ગોળ પ્રામાદો કગના નિધે	"
મડપ તથા પ્રામાદને મામરણુ નિધાન	૧૦૫	૪ થી ૧૦ ભાગ મુધી પ્રામાદોના તલ	
દેનતાઓના માહનોના ગ્યાન નિધે	"	ડરનાનુ પ્રમાણ	"
વાહનોદય પ્રમાણ	૧૪૮	ગણુ-પુનના અષ્ટભદ્રી મુર્યપ્રામાદનુ તલ	
પ્રામાદની ચતુર્દિનુ અન્ય પ્રામાદ નિવાન	"	ફર્શન અને કોટો	૧૭૩
દરિદ્રાપ ન લાગના નિધે	૧૪૯	પ્રામાદની કાલણુઓના ૧૦૮ ભેદો નિધે	૧૭૪
પૂર્વ તથા પશ્ચિમ મુખના દેનતાઓ	૧૫૦	એક તન ઉપગ ગિખગે જાણુ પ્રદારે થના	
દક્ષિણુલિમુખ દેવો અને હનુમાન	"	નિધે	"
ગભાગ અને દ્વારમાને મૂર્તિ અને સિંહા		ગભાગમા પાયચાની જેખા ગરનાથી દોષ	૧૭૫
મ નુ પ્રમાણ	૧૫૧	ગિખગની જેખાની ઉચાછનુ પ્રમાણ	"
પ્રાસાદના માને ઉભી મર્તિનુ પ્રમાણ	૧૫૨	પ્રાસાદના અગાનુસાર ગૃહો ચક્રાવતી નિધે	"
ગેખાખી ભગવાનની મૂર્તિ મર્તિનુ પ્રમાણ	"	ભદ્રે ઉરનુગો ડરનાનુ પ્રમાણ	૧૭૬
મર્વ દેનતાઓના પચનિધિ મિહાસન	૧૫૩	ગિખગના મધનુ પ્રમાણ	"
દેનતાઓ ૧૧ ગ્યાનોના મડલ	"	ગિખગમા ગોખ, સિંહ અને ગુડનાનુ	
દેનતાઓના ગ્યાનોના ૨૮ ભાગ	૧૫૪	પ્રમાણ	૧૭૭
જે ૧ પ્રતિમાનુ મિહાસન કગના નિધે	૧૫૬	ગિખગના મડનની ગણુત્રી તથા પાણીનાર	
ગિનિનિગની જળાધારીનુ પ્રમાણ	"	નિધે	૧૭૮
જળાધારી કગના ગ્વરપના ૧૮ ભાગ		મડોનગ, ગિખગ તથા ગૃહોની ઉચાછનુ	
તથા નંડગો	૧૫૭	પ્રમાણ	૧૭૯
૧૦ પ્રદારની જળાધારીનુ પ્રમાણ	૧૫૯	પાયચામા દશાછના નાસક પાડનાનુ	
નિન ૧૧ જળાધારીઓનુ ક્ષણ	૧૬૦	પ્રમાણ	"
નિગમદિત જળાધારી માપનાના પચસુત્ર	"	નાલજરની જેખાઓનુ પ્રમાણ	૧૮૦
ગિનાયમા વિગ પ્રવેગ નિવાન	૧૬૧	ગિખગની ઉચાછ તથા જેખા ઝોડનાનુ	
મિહાસનની પ્રણાલ કગના નિધે	૧૬૨	પ્રમાણ	"
ગિનુ રનાનોદક ગુપ્ત માર્ગે જના નિધે	૧૬૩	ઉરગૃહ તથા દશાછના નાસક અને	
જેન પ્રતિમાના દરિ દ્વારમાને કગના નિધે	"	નાલજરની જેખા ઝોડનાનો નંડગો	૧૮૧
દ્વારમાને નિન તથા લક્ષ્મીનારાયણુદિનો		ગિખગની જેખા કમડીથી ઝોડનાનુ પ્રમાણ	૧૮૩
દરિ ગખમાને નંડગો	૧૬૪	ગિખગની જેખા ઝોડનાના નંડગો	"
મર્વ દેનતાની દરિનુ પ્રમાણ	૧૬૫	ધનગુપ્ત પ્રમાણ	૧૮૪

વિષય	પૃષ્ઠ
શિખરના આમલસારાનું પ્રમાણ ...	૧૮૫
કલશના ઘાટના ભાગો, નકશા તથા વિધાન	૧૮૬
પ્રાસાદપુરુષ આમલસારામાં પધરાવવા વિષે	૧૮૮
પ્રાસાદના ધ્વજ્જહંડનું પ્રમાણ ...	૧૮૯
ધ્વજ્જહંડની જાડાઈનું તથા પર્વના અ કથી	
ધ્વજ્જહંડનાં ૧૩ નામ ...	૧૯૦
દેવીના ધ્વજ્જહંડનું અને પાટલીનું પ્રમાણ	૧૯૧
ધ્વજ્જની પતાકાનું પ્રમાણ તથા નકશો	૧૯૨
ધ્વજ્જહંડ રોપવાનું તથા કલાખાનું પ્રમાણ	,,
ચતુર્મુખ પ્રાસાદને ધ્વજ્જહંડ રોપવાની દિશા	૧૯૩
ધ્વજ્જહંડની પાટલી કિંચિત્ ઇશાન તરફ	
રાખવાનું વિધાન ...	,,
ધ્વજ્જ ચઢાવ્યા પછી ફરકવાનું ફળ	૧૯૪
ધ્વજ્જ વગર શિખર નહિ રાખવા વિષે	,,
શિખરને ધ્વજ્જ ચઢાવવાનું પુણ્ય	,,
શ્રીસોમનાથ મહાદેવના પ્રાસાદનો નકશો	૧૯૫
મોઢેરાના પ્રાસાદના દ્વારનો નકશો	૧૯૬
જીર્ણોદ્ધાર કરવાથી થતું પુણ્ય ...	૧૯૭
જીર્ણોદ્ધાર કરવાનું વિધાન ...	,,
શિવાલય ન ચલાવવા વિષે ...	૨૦૦
મૂર્તિ ઉત્થાપન કરવાની વિધિ ...	,,
દિફ્મૂલ વિચાર ...	૨૦૧
ભિન્ન દોષ પ્રકરણ ...	૨૦૨
નિર્દોષ લક્ષણ ...	૨૦૩
જગતીથી મંડપાદિ નીચા કરવાથી દોષ	૨૦૪
ગૃહ વિષે દ્વાર તથા દાદરો મુકવા વિષે	૨૦૭
વર્જનીય ગૃહ અને નિર્દોષ પ્રકરણ	,,
ઘરની જમીન ઉચી નીચી કરવા વિષે	૨૦૮
સમૂલ, પ્રતિકાર, અને અંતક ઘર વિષે	૨૦૯
ઘરના ખુણા વેધ ...	,,
વાઢભંગ તથા પછીતે દ્વાર મુકવા વિષે	૨૧૦
સ્તંભ, બારણાં અને ગવાક્ષના વાઢ વિષે	૨૧૧
દ્વારનાં કમાડ વિગેરે વિષે ...	,,
ઘર ઉપર વૃક્ષ અને પ્રાસાદની છાયા	
તજવા વિષે ...	૨૧૬

વિષય	પૃષ્ઠ
પુષ્પ તથા ફળવાળાં વૃક્ષ રોપવા વિષે	૨૧૬
દેવાલય માન હીન કરવા વિષે ...	૨૧૭
પ્રતોલ્યાનું પ્રમાણ તથા નકશો અને ફોટો	૨૧૮
પ્રતોલ્યાના સ્તંભોનું માન અને સ્વરૂપ	૨૨૦
પષ્ઠ રત્ન.	
કેશરાદિ પંચવિંશતિ પ્રાસાદો નકશાઓ સાથે	૨૨૧
સપ્તમ રત્ન.	
તિલકસાગરાદિ પંચવિંશતિ પ્રાસાદ લક્ષણા-	
ધિકાર નકશા સહિત ...	૨૬૧
અષ્ટમ રત્ન.	
ઋષભાદિ દ્વિસપ્તતિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર	
નકશા સહિત ...	૨૮૯
નવમ રત્ન.	
વૈરાજ્યાદિ પંચવિંશતિ પ્રાસાદ લક્ષણા-	
ધિકાર નકશા સહિત ...	૩૩૧
દશમ રત્ન.	
મેર્વાદિ વિંશતિપ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર નકશા	
સહિત ...	૩૫૦
એકાદશ રત્ન.	
દેવમૂર્તિસ્વરૂપ લક્ષણાધિકાર શિલા પરીક્ષા	૩૯૪
ઘરમાં પ્રતિમા પૂજવાનું પ્રમાણ ...	૩૯૫
પ્રાસાદમાં તથા પ્રાસાદ વિના પૂજ્યા પ્રતિમા	૩૯૬
શુભમૂર્તિ તથા અંડિતમૂર્તિ પૂજા વિચાર	,,
પુનઃ સંસ્કારને યોગ્ય મૂર્તિ ...	૩૯૭
ભૈરવને મુખ્ય પ્રાસાદ ન કરવા વિષે ...	,,
અધિકહીનાંગ મૂર્તિ નિષેધ ...	,,
વિરૂપ મૂર્તિ નિષેધ, સન્મુખ વત્સમાં	
નિષિદ્ધ કાર્ય ...	૩૯૮
પાષાણમૂર્તિનું શિર વિધાન ...	,,
એક તાલથી સોળ તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ	,,
ગણેશની પ્રતિમાનું પ્રમાણ ...	૩૯૯
છ તાલથી નવ તાલ મૂર્તિ વિભાગ	૪૦૦

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
નામપુરુષની ઉત્પત્તિ	૫૨૯	ભદ્રા ચળધમા વિગેષ	૫૭૭
નામપુરુષન ન દગ્ધાથી દોષ	૫૪૧	ભાનુ અગ વિભાગનુ ક્ષણ	"
નામપુરુષેનુ પૂજન વિધાન	"	દયાળી ભદ્રા	"
૬૮ પદનો નામપુ	"	ભદ્રાના દોષોનો અપનાવ	"
૮૧ પદનો વાગ્ધુ	૫૪૭	ભદ્રા ચક્ર	૬૭૮
૧૦૦ પદનો વાગ્ધુ	૫૮૩	ચક્રનુ ગુભાગુભ ક્ષણ	૫૭૯
નામપુ પૂજા વિધિ	૫૮૬	ગુહ્યપદ્ધતિ વિગેષ	"
દિગ્પાલ પૂજન વિધિ	૫૫૩	તાગમત્ર તથા કાષ્ટક	૫૮૦
પૂજન સામગ્રી	૫૫૬	ચક્રની દિગ્ધા	"
અતુલ્ય રત્ન		ચક્રની દિગ્ધાનુ ક્ષણ	૫૮૧
ન્યોનિર્મુક્ત લલણાધિદાર, ત્યાગ્ય પ્રદન્યુ	૫૫૭	અન્ય દોષાને દગ્ધાગ ચક્ર	"
દગ્ધા દોષો ભોગવેનુ નક્ષત્ર ગુભ લક્ષ્મી		ચાગે દિગ્ધામા ક્રાંતિ ચક્રની રડી	"
લેના વિષે	૫૫૮	ગણિ લગ ચક્ર	૫૮૨
નામથી દાણાથેન નક્ષત્ર ગુભ દયાગે થાય	૫૫૯	૧૨ ગણિના પુન્ય તથા આ ૧૧ નામ ચક્રાદિ	૫૮૧
ગૃહાગ લક્ષ્મી ગુભાગુભ મામ	"	અદ્યત્ત અને ચક્રગન વિષે	૫૮૫
અદ્યત્ત લક્ષ્મી ગુભાગુભ સક્રાન્તિ	"	નિધિના ચિદ્ધિયોગ	"
પ્રતિદામા લેનાના મામ	૫૬૦	નક્ષત્ર નાગ અમૃત ચિદ્ધિયોગ	૫૮૬
નક્ષત્ર નિધિયોગા દગ્ધાના દાય	"	અમૃત ચિદ્ધિયોગ તત્ત્વા વિષે	"
સામાન્ય ગુભાગુભ નિધિયો	૫૬૧	ચિદ્ધિયોગ ચક્ર	"
ગુભ નામક નિધિયોનુ નક્ષત્ર	૫૬૨	વાગ, તિથિ, નક્ષત્ર મળી થતુ યોગ ચક્ર	૫૮૭
ગુભાગુભ વાગ	૫૬૩	નક્ષત્ર, વાર અને તિથિથી થતા અશુભ	
પ્રતિદાના વાગ	"	યોગ ચક્ર	૫૮૭
પ્રત્યેક નામક દગ્ધાના દાય	૫૬૪	ચર્ચ દોષોનો નાશ દગ્ધાગ નિ યોગ	"
નામનો આગ ભ દયાગે લાય	૫૬૫	આ ૧૬૮ યોગનુ ચક્ર	૫૮૮
અદ્ય ચક્ર	૫૬૬	નિધિનાથી દુષ્ટ યોગ	૫૮૯
ગુભાગુભ નામ	૫૬૭	તિથિનારનક્ષત્રોત્પન્ન દુષ્ટ યોગ તથા ચિદ્ધિ	
નક્ષત્રમા વિરોધ ગુભાગુભ દાય	૫૬૮	યોગ ચક્ર	૫૯૨
અદ્ય લક્ષ્મી નક્ષત્ર અને ચારનુ ક્ષણ	૫૬૯	ત્રિવિધ ગદાત તત્ત્વા વિષે	"
પૂજા લલની પ્રત્યા	૫૭૦	કુવિદ, કટક, કાલવેલા અને યમવટ	
નક્ષત્ર ઓટક	૫૭૧	નામક ત્યાગ્ય મુદુર્ત	૫૯૪
યોગ ૧૧ નામ	૫૭૨	દિગ્ધે તથા ગણિયે કુવિદાદિ ચક્ર	"
અગુભ યોગની તત્ત્વાની વડી	"	દુષ્ટ લક્ષ્ય	"
દગ્ધા પ્રદન્યુ	૫૭૫	મામ, તિથિ, નક્ષત્ર લક્ષ્મી અન્ય ચક્ર	૫૯૫
દગ્ધુ ચક્ર	૫૭૬	તિથિ શન્ય લક્ષ્મી ચક્ર	"

વિષય	પૃષ્ઠ
આવશ્યક કાર્યે યોગનો અપવાદ ...	૫૯૫
અભિજિત નામનું મુહૂર્ત ...	૫૯૬
છાયા મુહૂર્ત ...	,,
લેણદેણ જોવાનો વિચાર... ..	૫૯૭
પ્રતિમા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવનારને વૈર ભાવ જોવા વિષે ...	૫૯૮
લગ્નકુંડલી બનાવવાની રીત ...	,,
ગ્રહોની ઉચ્ચાદિ રાશિ ચક્ર ...	૬૦૦
ગ્રહોની દૃષ્ટિ	,,
આખો દિવસ અને આખી રાત મળી ભોગવાતા ખારે રાશીઓનાં લક્ષણો ધડી પળ જોવાનું કોષ્ટક ...	૬૦૧
લક્ષણો ધડીપળ જોવાનું કોષ્ટક તથા લક્ષ્ય કે જન્મકુંડલી બનાવવા માટે લક્ષ્ય શોધનની રીત	૬૦૨
અમદાવાદમાં અયનાંશ ૨૩ ના આધારે વર્તેલું લક્ષ્ય પત્ર	૬૦૪
લક્ષ્યકુંડળીમાં રાશિ અને ગ્રહો બેસાડવાની રીત	૬૦૬
નવાંશ કુંડળી બનાવવાની રીત ...	૬૦૯
નવાંશ ચક્ર	,,
લક્ષ્ય, હોરા, કેન્કાર, નવાંશ, દ્વાદશાંશ, ત્રિશાંશ માનનું કોષ્ટક ...	૬૧૦
ધર તથા દેવમંદિરોના આરંભમાં લક્ષ્ય બળ વિચાર	૬૧૧
ગૃહારંભમાં શુભ યોગો	,,
લગ્નેશ નેષ્ટ યોગ ફળ	૬૧૨
પ્રવેશ તથા પ્રતિષ્ઠા વખતે લક્ષ્ય બળ... ..	૬૧૩
ગૃહ પ્રવેશ વખતે સૂર્ય જોવા વિષે ...	૬૧૪
પ્રતિષ્ઠા કુંડળીમાં ગ્રહ સ્થાપના ...	,,
લગ્નેશ નિષેધ ગ્રહો વિષે	૬૧૫
દેવતા અનુકુળ લક્ષ્યબળ	,,
ચંદ્રમાનું ફળ... ..	,,
ગ્રહોની દૃષ્ટિ પડવા વિષેનું ફળ ...	૬૧૬

વિષય	પૃષ્ઠ
ચંદ્ર અને ગ્રહોથી થતા ૪ કુયોગ ...	૬૧૭
યુતિ દોષ વિષે... ..	,,
લક્ષ્ય શુદ્ધિ વિષે	,,
લક્ષ્ય બલ વિષે... ..	૬૧૮
વિવાહ લગ્ને શુભ યોગ	૬૧૯
ગૃહારંભ વખતે વૃષ ચક્ર જોવું ...	૬૨૦
ખાત વખતે પૃથ્વી સૂતી કે બેસી જોવા વિષે	૬૨૧
કૂર્મશિલા સ્થાપન વખતે કૂર્મ ચક્ર જોવું	,,
દ્વાર સ્થાપનના મુહૂર્ત વખતે વત્સ જોવો	૬૨૨
ખારણું બેસાડતાં દ્વાર ચક્ર જોવું ...	૬૨૪
સ્તંભ ચોઢતી વખતે સ્તંભ ચક્ર જોવું	૬૨૫
મોલ તથા પાટ વખતે મોલ ચક્ર જોવું	૬૨૬
આમલસારો સ્થાપતી વખતે ઘંટા ચક્ર જોવા વિષે	૬૨૭
પ્રવેશ વખતે કલશ ચક્ર જોવા વિષે...	૬૨૮
હોમ વખતે આહુતિ ચક્ર જોવાની રીત	૬૨૯
પ્રવેશ વખતે વત્સ, રાહુ તથા સૂર્યાદિ ગ્રહો જોવા વિષે	,,
રાહુ સન્મુખ હોવા છતાં દ્વાર મુકવાનું વિધાન	૬૩૦
વત્સદોષ ઉત્પન્ન ન થવા વિષે ...	,,

અથ પરિશિષ્ટ પ્રકરણ.

જિન સિંહાસન માટે રાહુની સર્વાંગ મૂર્તિ...	૧
દ્વાર માને ઉભી પ્રતિમા	,,
પ્રાસાદમાને પ્રતિમાનું પ્રમાણ	,,
કોળીનું પ્રમાણ	૨
કોળીના અગ્રભાગે મંડપ વિધાન વિગેરે ...	,,
પ્રાસાદનું દેવતા સ્વરૂપે વર્ણન	૫
સૂત્રધાર પૂજન વિધિ... ..	૭
ચોડવાનો વજ્રલેપ	૯
વાસ્તુશાસ્ત્રાવતાર	૧૨

સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો

પ્રોફેસર ગમ્બના યુગતત્ત્વ સંશોધન ખાતાના ડાયરેક્ટર શ્રીમાન શ્રી રા. હો. હીરાનંદ સાસ્ત્રી એમનો અભિપ્રાય —

Silpasastri Naimadasankar Muljibhai has done well in bringing out the Silparatnakara which is sure to prove highly useful for reference. I have gone through it and can say that it is carefully written and is an authentic work. The old Indian Architecture is being neglected nowadays and is giving way to Saracenic and European styles. Mr Naimadasankar's Silparatnakara contains numerous authentic illustrations. They will certainly be of help in the study and understanding of that ancient—or rather mediaeval—style of Indian Architecture in which the magnificent buildings, particularly temples, of Gujarat and Kathiawad were constructed. It would have been more advantageous had the learned Silpasastri discussed the history of architecture in India and added a critical introduction to his Silparatnakara. All the same Mr Naimadasankar deserves every encouragement and I recommend his book to lovers of Indian Architecture. Such useful works should find room in important libraries where they can be easily consulted by the general public.

(Sd) Hiranand Sastri,
Director of Archaeology

(ઉપરના મૂળ અંગ્રેજી અભિપ્રાયનું ગુજરાતી ભાષાન્તર)

નિપરાત્નો નર્મદાકર મળજીલાઈએ જાનકોપની દૃષ્ટિએ ચોક્કસ અર્થ ઉપયોગી થઈ પડે એવો 'નિપરાત્નો' ગ્રંથ બહાર પાડી એક ભાગે નાટ્યીય એના બચ્ચી છે હું તે આશ્ચર્ય નોઈગો છું એટલે હું ખાતરી કરી રહ્યું છું કે આ લખાણ મહાન સલાહપૂર્વક થયું હોઈ એ યુગક એક પ્રમાણ ગ્રંથ છે અત્યારે પ્રાચીન હિન્દી સ્થાપત્યની ઉપેક્ષા થઈ રહી છે એટલું જ નહિ પણ નિયોગ્ય એ કલા ક્ષેત્રની ટકા અને યુગોપીય પદ્ધતિઓ પ્રતિ જગતી જાય છે પશ્ચિમે વિદ્યે સ્થાપત્યને અગ્ર ગ્યાન મળતું જાય છે શીયત નર્મદાકરના ગિરપ રત્નાકરમા નિપના નમુના અસખ્ય ચિત્રો છે તેનાથી જૂના ભવ્ય મંદિરો, ખામ કરીને ગુજરાત અને ડાહ્યાસાડના દેવાલયોની પ્રાચીન અથવા મધ્યમ યુગની સ્થાપત્ય કલા અને પદ્ધતિનો સમજપૂર્વક અભ્યાસ કરવાનું સંગ્રહ થઈ પડશે આ નિદા. નિપરાત્નોએ હિન્દી સ્થાપત્યનો ઇતિહાસ આપી

શિલ્પ રત્નાકરમાં એક બારીક ચર્ચાત્મક પ્રસ્તાવના રજુ કરી હોત તો તે વિશેષ ઉપકારક થઈ પડત. છતાંય એકંદરે આ ગ્રંથ અત્યંત આવકારદાયક અને હરેક રીતે ઉત્તેજનપાત્ર છે. હિન્દી સ્થાપત્યના પ્રેમીઓને આ શિલ્પ રત્નાકરની હું ખાસ ભલામણ કરું છું. વળી સામાન્ય જનતાના સરળ ઉપયોગ માટે અગત્યનાં સર્વ પુસ્તકાલયોમાં આવા ગ્રંથોને સ્થાન હોવું ઘટે.

(સહી.) હીરાનંદ શાસ્ત્રી,
પુરાતત્ત્વ વિદ્યા નિયામક.

આ ગ્રંથની એક કાપી પ્રત હિંદુસ્તાનના પુરાતત્ત્વ સંશોધન ખાતાના ડાયરેક્ટર જનરલ શ્રીમાન રા. રા. રાવબહાદુર કે. એન. દીક્ષિત સાહેબ તરફ રા. રવિશંકર રાવળ એમના મરફત મોકલવામાં આવી હતી. તેના ઉપર મળેલો અભિપ્રાય:—

D. O. No. 464/39-7864.

Director General of Archaeology in India.

Dear Mr. Rawal,

New Delhi, the 12th. Sept. 1939.

I am much obliged to you for your letter without date and sending me an unbound volume of Silparatnakar. Your friend, Shastri Narmadashankar Sompura's work is really of inestimable value. It is surprising to see that without any knowledge of English he is able to draw the component parts of the temples according to the **Silpa Shastras** and elucidate the meaning of the latter so well. He appears to be similar in architecture to what Pandit Bhagwanlal Indraji was in the field of Sanskrit epigraphy.

I am glad to know that you are having an exhibition of the Roerich paintings in October.

Your's sincerely,
(Sd.) K. N. Dikshit.

ડી. ઓ. નં. ૪૬૪/૩૯-૭૮૬૪

ડાયરેક્ટર જનરલ ઑફ આર્કાયોલોજી ધન ઈન્ડિયા.

બહાલા મિત્ર રાવલ,

ન્યુ દેલ્હી, ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૩૯.

હું તમારા પત્ર તેમજ શિલ્પ રત્નાકરની કાપી પ્રત મોકલી આપવા માટે ધણો આભારી છું. તમારા મિત્ર શાસ્ત્રી નર્મદાશંકર સોમપુરાનો ગ્રંથ વાસ્તવમાં ધણોજ કિંમતી છે. વધુ આશ્ચર્યકારક તો એ છે કે ઇંગ્લીશનું સાધારણ જ્ઞાન ન ધરાવતા છતાં પણ, તેઓ શિલ્પશાસ્ત્રીય પદ્ધતિને અનુસરતાં દેવાલયોના અંગભૂત વિભાગોનું સુરેખ ચિત્રાંકન દોરી શક્યા છે અને વળી તેટલીજ સફળતાથી શિલ્પ-શાસ્ત્રના મર્મનું રહસ્યોદ્ઘાટન પણ કરી શક્યા છે. તેઓ સ્થાપત્ય કળામાં પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીના સમકક્ષ છે કે જેમણે સ્થાપત્યકળાના સંસ્કૃત ક્ષેત્રમાં નામના મેળવેલી છે.

વળી તમે ઓક્ટોબરમાં પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર રોરિકના ચિત્રોનું પ્રદર્શન ભરનાર છો એ બાણી હું ધણો ખુશી ધર્યો છું.

(સહી.) કે. એન. દીક્ષિત.

વડોદરા-કલામન ॥ પ્રેક્ષક શ્રીમાન રા. વી વી વડોદરકર માહેશ્વરો અભિપ્રાય -

The Art of Indian Architecture has suffered a great deal for the last so many centuries due to the several foreign invasions. Yet, that unbroken building tradition, with tremendous and vital force of genuine and inherited craftsmanship, has kept the art still living in India. Several manuscripts in Sanskrit on Indian Architecture, Sculpture, etc., are still in existence but in possession of the people who are by nature very conservative. In these modern days it is difficult to come across a person who is both an Architect and a Scholar, and even for such a person the task of collecting manuscripts, reading, collecting and interpreting the material so collected in suitable Gujarati phraseology is not an easy one.

Mr. Narbadashankar Muljibhai Sompuia, Shilpashastri, is to be congratulated for having undertaken this difficult task. This book "Shilpa Ratnakar" is a treatise on ancient Indian Architecture and gives all the information which heretofore was available with great difficulty. The book is complete in every respect and deals with each problem from technical, aesthetic, constructional and even religious point of view. Many cases by way of illustrations have been quoted and the description of the rules, development, etc., with regard to each is conveyed in words which even a beginner would follow with rapt interest. Substantial data have been drawn from such treatises on Indian Architecture as, "Aparajita", "Kshuarnava", "Sutiasantan", "Diparnava", "Viakshainava", "Vastukautuka", "Vastumandala", "Vastumanjari", "Vastusara", while treatises like "Prasadmandan" and "Rupamandana", have been completely incorporated in this book.

The book contains a large number of photographs, diagrams and other illustrations of a very instructive and explanatory nature, and are arranged and grouped in such a manner as to make reference very easy.

Mr. N. M. Sompuia, Shilpashastri, has rendered a yeoman service to the cause of Indian Architecture. I have no doubt that

his work, the first of its kind in Gujarati literature, would stimulate thought and keen interest among those discerning men and women—the cultured public—on whom the future of the development of Indian Art and Architecture depends.

(Sd.) V. V. Vadnerkar,

L. R. I. B. A. (LONDON).

CHARTERED ARCHITECT,

Head of the Department of Arts and
Architecture, Kala Bhavan, Baroda.

(ઉપરના અંગ્રેજી અભિપ્રાયનું ભાષાન્તર)

ગઘ કેટલીય સદીઓથી વિદેશી આક્રમણોથી હિન્દી સ્થાપત્ય કલાને ઘણું શોષનું પડ્યું છે. છતાંય તે સ્થાપત્યની પ્રથા વંશપરંપરાગત સાચી કારીગરીથી હિન્દમાં આજે ય અખંડ અને જીવતી જાગતી રહી છે. અત્યારે પણ હિન્દી સ્થાપત્ય અને શિલ્પને લગતા કેટલાંયે સંસ્કૃત હસ્તલિખિત ગ્રંથો સ્વભાવે રૂઢિચુસ્ત લોકોના કબજામાં છે. આધુનિક યુગમાં સ્થાપત્યકાર અને તજજ્ઞ વિદ્વાન હોય એવી એકજ વ્યક્તિ મળવી દુર્લભ હોય છે, અને કદાચ એવી વ્યક્તિ જડી આવે તો પણ તેને માટે આ કલાના ગ્રંથોની હસ્તલિખિત પ્રતો શોધવી અને ભેગી કરવી, અને એ રીતે સંગ્રહેલી સામગ્રીને વાંચી, સમજી તેનો સમન્વય કરી ઉચિત ગુજરાતી પરિભાષામાં તેનો અર્થબોધ કરવો એ કંઈ સહેલું કામ નથી.

આવું ભગીરથ કાર્ય ઉઠાવવા માટે શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્તમ નર્મદાશંકર મૂળજીભાઈ સોમપુરાને ખરેખર અભિનંદન ધટે છે. આ ‘શિલ્પરત્નાકર’ આપણા પ્રાચીન હિન્દી સ્થાપત્ય વિષે પ્રમાણ ગ્રંથ છે. અત્યાર સુધી અલભ્ય ગણાતી સઘળી માહિતી આ ગ્રંથમાં મળે છે. કળાકૌશલ્યના શાસ્ત્રીય નિયમો, પ્રત્યક્ષ બાંધકામ, સૌન્દર્ય અને ધાર્મિક વૃત્તિ વગેરે વિવિધ કુટિલ પ્રશ્નોની વિગતવાર ચર્ચાથી ભરપૂર આ ગ્રંથ સર્વાંગસંપૂર્ણ ગણી શકાય. વળી લેખકે આવી કઠણ સ્થાપત્ય કલાના નિયમોનું ગ્યાન, કલાના ઉગમ અને વિકાસનાં વર્ણનો એવી તો સચોટ શૈલીથી સરળ ભાષામાં કર્યાં છે કે એ કલાના નવા અભ્યાસીને પણ એમાં ઉંડો રસ પડે.

‘અપરાજિત’, ‘ક્ષીરાર્ણવ’, ‘સૂત્રસંતાન’, ‘દીપાર્ણવ’, ‘વૃક્ષાર્ણવ’, ‘વાસ્તુકોતુક’, ‘વાસ્તુમંડલ’, ‘વાસ્તુમંજરી’, ‘વાસ્તુસાર’, જેવા પ્રાચીન સ્થાપત્ય ગ્રંથોમાંથી ઉપયોગી સર્વ સામગ્રી આમાં પુષ્કળ સંગ્રહી છે, તેમજ ‘પ્રાસાદમંડન’ અને ‘રૂપમંડન’ જેવી પુસ્તિકાઓ સમગ્ર રીતે આમાં સમાવી લીધેલ છે.

સ્થાપત્યનાં અર્થબોધક ટીપ્પણો અને અસંખ્ય ચિત્રો, ફોટોગ્રાફો અને માહિતી ઇત્યાદિના સચ્ચવરિયત વર્ગીકરણ અને સુંદર સંકલનથી પુસ્તકનું વસ્તુદર્શન સરળ બન્યું છે.

આ ગ્રંથ પ્રકાશનથી શિલ્પશાસ્ત્રી ન. મ. સોમપુરાએ હિન્દી સ્થાપત્યની ભારે સેવા બજાવી છે અને મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ પ્રકારના આ સૌથી પ્રથમ પુસ્તકથી

તેના પર દિન્દી દવા અને ધ્યાપત્યનુ બારી અડન મે છે એના કેળવાયવા પ્રિવેરી શ્રીપુરુષોત્તમા આ
માખતનો ઉકેલ રમ અને વિચાર કમગૃત કરો

વી વી વહનેરકર, એવ આઠ આઈ. બી એ (લ. ૩. ૧)

આઈ. ડી આઈ. ટેડડ,

દવા અને ધ્યાપત્ય ॥ આચાર્ય, ક્ષાભર ૧, વડોદરા.

મહાસુભગતના સુખમિદ્ધ નવવધાનર, વડોદરા ગત્યના પ્રેમરીપોટમ્ ખાના ॥ અધિકારી
અને આદર ગ ગ શ્રી અમાનુસાલ વમતસાલ દેમાઇ એમ એ એમનો અભિપ્રાય —

શ્રીયુત નર્મદાનર સુખજીભાઈ મોમપુન રચિત ગિરપત્તાનર નામનો ગ્રંથ હુ જેલ ગયો
ગ્રંથ જેવા પત્રી શ્રીયુત નર્મદાનર જેવા ધ્યપનિ માટે મને જાહ માનની લાગણી થઇ આવી
સર્વ જીવન ક્રિયાને નાસ્ત્ર મનાની દેતી આર્થ મરકુનિ ગિરપ અને ધ્યાપત્યને પણ નાસ્ત્ર કેની
ગીને જાનાની મહી હતી તેનું પ્રત્યક્ષ દર્શન મો ગિરપત્તાનરના નાચનમાર્થો મળ્યું છે

ગણિતની પુરી શોધાઇ, દેન ડાળ પ્રમગ અને પથ વિનિષ્ટતાની આચરણી, દક્ષાના રૂઢ
નિયમો, અને જીતા નીન દંપનાને મહેનો અડન એ સર્વનું સુભગ મિશ્રણ આપણા શિષ્યશાસ્ત્રમા
કેની ગીને થયું છે એ આ ગ્રંથના નાચનથી જાહુર અપ્રક ધાય છે પાયાથી માડી ગિખર દળગ
નુધીની ગ્યનાનુ નાસ્ત્રીય જ્ઞાન આ ગ્રંથમાથી મળી આવે છે, અને આપ્રગજુત ગિરપગ્યોના શ્લોક
અને તેમના ભાષાન્તર ડાગ જ્ઞાનરૂઢિ માથે આપણા પૂર્વજીવીન નાસ્ત્ર માટે માન અને અભિમાનની
લાગણી પુરુષ જેવા ઉત્પન્ન થાય છે જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ આ ગ્રંથ અત્યંત રીમતી હોઇ નસ અને જુના
ધ્યપનિઓએ તેને પોતાની પામે નિત્ય રાખરા જેવો છે પાશ્વિમાત્ય ગિરપનાસ્ત્રનું યુનિર્માઈટીદ્વારા
જ્ઞાન મેળની આપણા દેશના મહાનો, મરિંગે, પ્રામાદો, મૂર્તિઓ અને માર્ગજનિદ નાધકામો ગ્યવાની
હીન્મત કરનારા પદમિધરો આના ગ્રંથો તરફ અગર ગ્રંથોમા મરકદાયવા નિયમો પ્રમાણે ગ્યાયસા યુગ
યુગ નુધી જીવના આપણા પ્રાચી. પાધકામો તરફ જગ દૃષ્ટિ કરે તો મ્હોટાન્હાના કફરપા ખોખાને
પડે તેઓ નંગે સુગોલિન, મગરડભર્થા અને દીર્ઘાધુ પાધકામોની ગ્ય ॥ કરી ગકે

ગિરપ ધ્યાપત્ય એ માનવજીવનનું અત્યંત ઉપયોગી અને મર્મભર્યું અંગ છે એમા
પ્રગજીવનની સુરડતા, દવાપ્રિયતા, ઉદારતા અને ધ્યેયના મ્હોટન થઇ નકે છે લાઇ નર્મદાનર દરે આ
ગ્રંથમા દવાના જે ઉત્તમ નમુનાઓ શાસ્ત્રના દર્શાત તરીકે મુક્યા છે એથી પુરતકની ગોલામા અને
તેના ઉપયોગોપણુમા પણ વણા વધારે થાય છે આખને અને હૃદયને આદર્શ ગખતા ગિરપત્તો
નાસ્ત્રીય નિયમોને અનુમરે છે એ જાણી આપણને એમ પણ ખાતરી થશે કે મોન્દર્થ-સિરપમોન્દર્થ
એ માત્ર તરગ કે કાટાળાગપાનુ નથી એ મોન્દર્થ નિયમ પાવનથી-મયમથીજ પ્રાપ્ત થાય છે.

એ નમ્ર ॥ઓના વર્તમાન યુગને સમજાય એના વિગતસાર નક્યા પણ જુના શાસ્ત્રને નીન
મરકપમા જુલુ કરે એમ છે ગુજરાત, દક્ષિણ, માળસ, ગજપૂતાના અને યુક્તપ્રાન્તોની મીમાને પાધતા
મધ્યહીન પ્રદેશને માદક આવેથી ધ્યાપત્ય શ્રેણીના પુરતકમા આપેના નમના હજુ પણ આપણા શિરપની
રવગી મરખા છે દેવસાધના જામરિંગે અમદાવાદનાળી હકીર્મીંગની વાડી, વડોદરા ગત્યનું મોટેન
મર્થમરિંગ, તાર જાના દેગસંગે, અને વડનગરની કમાન એ મરખા આજ પણ આપણી ધ્યાપત્ય કળાના
ગર્વ ઉપનવના નમ્રા છે જેમના ચિત્રોથી પુરતકને અલગ ગોભાષમાન પણ જનારામા આવ્યું છે

શાસ્ત્ર અને પ્રત્યક્ષ કળાનું સંમિશ્રણ કરતો આ શિલ્પ રત્નાકર ગ્રંથ ગુજરાતી ભાષામાં અજોડ છે. ભાઈ નર્મદાશંકરની વિદ્વત્તા અને ખંત પ્રશંસાપાત્ર છે. કલાકાર અને કારીગર કહેવાતા વર્ગ તરફ જરા ઉંચાપણાથી નીહાળતા ભણેલાઓ આ ગ્રંથ જોશે તો તેમને શ્રી. નર્મદાશંકરની કલાભાવના, વિદ્વત્તા અને અનુભવ પ્રત્યે જરૂર માન ઉત્પન્ન થશે. તેઓ માત્ર લેખક નથી. તેમને હાથે વર્તમાન યુગનાં કેટલાંયે સ્થાપત્યો રચાયાં છે.

અથને સંપૂર્ણ સફળતા અને સહાય મળે એમ હું ઇચ્છું છું. ગુજરાત આ ગ્રંથને નહીં સત્કારે તો કયા ગ્રંથને સત્કારશે ?

૨૩ જુલાઈ ૧૯૩૯
વડોદરા.

રમણલાલ વ. દેસાઈ

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રીયુત્ત રા. રવિશંકર મ. રાવળ (અમદાવાદ)
એમનો અભિપ્રાય:—

શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીમાન નર્મદાશંકરભાઈ,

આપે ‘શિલ્પરત્નાકર’ ગ્રંથ ગુજરાતી ભાષામાં ઉતારીને ભારતીય સંસ્કૃતિની પરમ સેવા કરી છે. અનેક સૈકાઓથી સિદ્ધ થયેલી આપણી સ્થાપત્ય વિદ્યાનો સાંગોપાંગ અભ્યાસ ધરાવતા વિદ્વાનોમાં આપનું નામ આથી અમર થશે.

ઇગ્રેજ ભાષાદ્વારા હિંદી સ્થાપત્યનું અધકચરું જ્ઞાન પામેલા ઈજનેરો અને આર્કીટેક્ટોને આપના આ ગ્રંથના અનુશીલનથી બહુજ લાભ થશે. ઉપરાંત દેશી ભાષાભાષી આપણા દેશના કારીગરોને આ ગ્રંથમાંથી ભારતીય કળાના સ્વરૂપોનું વિધિયુક્ત જ્ઞાન મળશે. અને તેની અસરથી મકાનો (ફરનીચરો), ઉપસ્કરો અને વપરાશના બીજા પદાર્થો ભારતીય સ્વરૂપ પામશે. સાહિત્યકારોને પણ આમાંથી સાચી પરિભાષા મળી રહેશે. અનેક રીતે ઉપકારક થાય એવો આ ગ્રંથ પૂર્ણ લોક આદરને પાત્ર થાય અને આપનો શ્રમ સફળ થાય એવું હૃદયપૂર્વક ઇચ્છું છું.

રવિશંકર મ. રાવળ.

શ્રીગણેશાય નમઃ ।

શિલ્પરત્નાકરઃ ।

॥ મંગલાચરણમ્ ॥

મંદાક્રાન્તા ।

ગૌરીપુત્રં દ્વિરદવદનં ભૂતરાજં ગણેશં ।

શુણ્ઢાદણ્ઢં સુવૃહદુદરં રક્તવર્ણં સુરેશમ્ ॥

દેવશ્રેષ્ઠં પશુપતિસુતં સિદ્ધિબુદ્ધિપ્રદશ્ચ ।

સિંદૂરાલ્યં સ્વજનશુભદં વિઘ્નરાજં નમામિ ॥ ૧ ॥

હાથીના મુખવાળા, પ્રાણિમાત્રની ઉત્પત્તિનું કારણ, શૂંઢ રૂપી દંડને ધારણ કરનાર, વિશાળ ઉદરવાળા, રક્તવર્ણ, દેવતાઓના ઇશ્વર, સિદ્ધિ અને બુદ્ધિના દાતા, (સિંદૂરથી શોભાયુક્ત અંગવાળા, પોતાના લક્ષ્મણનો કલ્યાણ કરનાર અને પશુપતિ દેવાધિદેવ મહાદેવ તથા પાર્વતીના પુત્ર વિઘ્નહર્તા દેવશ્રેષ્ઠ ગણપતિને હું વંદન કરું છું. ૧.

વસંતતિલકા ।

વેદાત્મિકાં સુરનરોરગવંદિતાંઘ્રિં ।

બુદ્ધિપ્રદાં શુભનિનાદિતનાદવીણામ્ ॥

પૂર્ણાં મયૂરવિહિતાસનહસ્તમાલાં ।

દેવીં નમામિ કમલાસનવક્ત્રજાતામ્ ॥ ૨ ॥

દેવ, મનુષ્યાદિથી પૂજિત ચરણોવાળી, બુદ્ધિદાત્રી, કલ્યાણકારી, સ્વર વીણાને વગાડનારી, મોરના વાહનવાળી, હાથમાં માલા ધારણ કરનારી અને કમલથોળિ પ્રદાના મુખમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી વેદ સ્વરૂપિણી પૂર્ણ સરસ્વતી દેવીને હું નમસ્કાર કરું છું. ૨.

અનુષ્ટુપ્ છંદ ।

હંસારૂઢશ્ચ શુભ્રાઙ્ગં સેવિતશ્ચ સુરાસુરૈઃ ॥

વન્દેઽહં વિશ્વકર્માણં ત્રિનેત્રં શિલ્પકારણમ્ ॥ ૩ ॥

હુ સના ઉપર બેઠેલા, ગૌર વર્ણવાળા, સુગંધ અને અમુરોથી સેવા કરાયેલા તથા શિલ્પશાસ્ત્રના કારણરૂપ ત્રિનેત્ર વિશ્વકર્માને હુ નમસ્કાર કરું છું ૩

સંગ્રહરા ।

કંયાસૂત્રામ્બુપાત્રં વહતિ કરતલે પુસ્તકં જ્ઞાનસૂત્રં ।

હંસારૂઢસ્ત્રિનેત્રઃ શુભમુકુટશિરાઃ સર્વતો વૃદ્ધકાયઃ ॥

ત્રૈલોક્યં યેન સૃષ્ટં સકલસુરગૃહં રાજહર્મ્યાદિહર્મ્યં ।

દેવોઽસૌ સૂત્રધારો જગદ્ધિલહિતઃ પાતુ વો વિશ્વકર્મા ॥ ૪ ॥

જેણે એક હાથમા ગુજ, ખીબા હાથમા સૂત્ર, ત્રીજા હાથમા કમ ડહુ અને ચોથા હાથમા પુસ્તક ધાગણ કરેલું છે વળી જે હુ સ ઉપર બેઠેલા છે, જેને ત્રણ નેત્ર છે, મસ્તક ઉપર સુંદર મુકુટ જેણે ધારણ કરેલો છે, વૃદ્ધાવસ્થામા રહેલા, ત્રણ લોકના સદા તેમજ સર્વ પ્રકારના દેવગૃહો રાજગૃહો તથા ખીબા મર્વ સામાન્ય ગૃહોની રચના કરનાર અને સર્વ જગતના હિતકર્તા મૂત્રધાર વિશ્વકર્મા તેમારૂં રક્ષણ કરે. ૪

સર્ગાલ્પસૂત્રધારસ્ય પ્રસાદાદ્વિશ્વકર્મણઃ ॥

અનાયાસેન વૌધાય સર્વેષાં શિલ્પિનાં તથા ॥ ૫ ॥

નાનાગ્રંથાન્ સમાલોચ્ય સારમુદ્ઘૃત્ય સર્વતઃ ॥

નર્મદાશંકરાચ્ચેન શિલ્પરત્નાકરઃ કૃતઃ ॥ ૬ ॥

ઉત્પત્તિ સમયના આદ્ય મૂત્રધાર વિશ્વકર્માની કૃપાથી સર્વ શિલ્પીઓને થોડા પરિશ્રમે શિલ્પશાસ્ત્રનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય એટલા માટે અનેક ગ્રંથોની આલોચના કરી સર્વ ગ્રંથોનો સાર લઈ શિલ્પશાસ્ત્રી નર્મદાશ કરે નામના સૂત્રધારે શિલ્પરત્નાકર નામનો આ ગ્રંથ રચ્યો છે તથા ૬-૧૦, ૧૧, ૧૨

ગ્રંથેઽસ્મિન્ ગુર્જરે રૂપાંતાઃ પ્રાસાદા યે સુસ્વાવહાઃ ॥

તેષાં લક્ષણલક્ષ્યાણિ તથાસ્તિ રચનાવિધિઃ ॥ ૭ ॥

આ ગ્રંથમાં ગુર્જર દેશમાં પ્રચલિત સુખદાથી પ્રાસાદોના લક્ષણો તેમજ લક્ષ્યો (સ્વરૂપો) વર્ણવેલા છે અને પ્રાસાદોની સંપૂર્ણ રચનાવિધિ-ક્રિયા વિધિ પણ વર્ણવેલી છે ૭

પ્રથમં રત્નમ્ ।

સૂત્રધાર લક્ષણ.

સુશીલશ્ચતુરો દક્ષઃ શાસ્ત્રજ્ઞો લોભવર્જિતઃ ॥

ક્ષમાવાન્ સ્યાદ્દ્વિજશ્ચૈવ સૂત્રધારઃ સ ઉચ્યતે ॥ ૧ ॥

સુશીલ, ચતુર, કાર્યમાં પ્રવીણ, શિલ્પશાસ્ત્રને પરિપૂર્ણ જાણનાર, લોભ રહિત ક્ષમાવાન અને દ્વિજ જ્ઞાતિ જે હોય તેને સૂત્રધાર જાણવો. ૧.

સ્વલક્ષણૈશ્ચ સંપૂર્ણ યસ્મિન્રાજ્યે સુશિલ્પિનમ્ ॥

ન તત્ર જાયતે વિદ્વઃ કથિતં વિશ્વકર્મણા ॥ ૨ ॥

પોતાના લક્ષણોથી સંપન્ન એવા સુજ્ઞ શિલ્પીને જે રાજ્યમાં માનપૂર્વક નિવાસ કરાવવામાં આવે છે તે રાજ્યમાં કોઈ પણ પ્રકારનું વિદ્વઃ આવતું નથી. એ પ્રમાણે વિશ્વકર્માએ કથન કરેલું છે. ૨.

શુભ મુહૂર્તમાં કાર્યારંભ.

શુભે માસે સિતે પક્ષે વર્તિતે ચોત્તરાયણે ॥

ચંદ્રતારાબલે પૂર્ણે સુલગ્ને ચ શુભે દિને ॥ ૩ ॥

સૂત્રધારે શુભ માસ, શુકલ પક્ષ અને ઉત્તરાયણના સૂર્યમાં ચંદ્ર અને તારાનું પરિપૂર્ણ બળ જોઈ શુભ દિવસે અને શુભ લગ્નમાં નવીન કામનો આરંભ કરવો. ૩.

ગજ વિધાન.

હસ્તલક્ષણમાનશ્ચ ગાયત્રીમાનસંભવમ્ ॥

વિજ્ઞેયં સૂત્રધારેણ સર્વકાર્યોપકારણમ્ ॥ ૪ ॥

હસ્ત (ગજ) નું લક્ષણ તથા પ્રમાણ ગાયત્રી મંત્રની વળ સંખ્યા (૨૪) માંથી ઉદ્દલવેલું છે અને તે સર્વ પ્રકારના શિલ્પકાર્યોનું મુખ્ય સાધન છે, એ સૂત્રધારે જાણવું જોઈએ. ૪.

સૂર્યોદયપ્રતિષ્ઠાયાં સુહૃદ્વિપથમાગતઃ ॥

જાલાન્તરગતો રશ્મિસ્તસ્મિન્યદૃશ્યતે રજઃ ॥ ૫ ॥

પરમાણુરિતિ પ્રોક્તો રેણુઞ્ચૈવ તદષ્ટભિઃ ॥

રેણ્વષ્ટભિશ્ચ કેશાગ્રઃ કેશાગ્રાષ્ટાચ લિક્ષિકા ॥ ૬ ॥

લિક્ષા યૂકા યવૈશ્ચૈવ ચાષ્ટગુણૈર્મતૈઃકુલઃ ॥

ગાયત્ર્યાક્ષરસંખ્યૈશ્ચ હસ્તઃ સ્પાત્શુભલક્ષણઃ ॥ ૭ ॥

સૂર્યોદય થયા પછી ગૃહાદિના જાળીયામાથી સૂર્યના જે દિશો આપણી દષ્ટિએ પડે છે અને તેમાં જે સૂક્ષ્મ રજ કણ જોવામાં આવે છે તેને 'પરમાણુ' કહે છે એવા આઠ પરમાણુ મેળી એક 'રેણુ' થાય છે આઠ રેણુનો એક 'કેશાગ્ર,' આઠ કેશાગ્રની એક 'લિક્ષા' (લી ખ), આઠ લિક્ષાની એક 'યૂકા' ('ભૂ'), આઠ યૂકાનો એક આડો 'યવ' (જ વ) અને આઠ યવનો એક 'અંગુલ' (આગળ) થાય છે. ગાયત્રી મંત્રના અક્ષરો ચોવીસ છે તેથી તેટલી સંખ્યાવાળો અર્થાત્ ચોવીસ આગળનો એક 'હસ્ત' (ગજ) થાય છે, તે શ્રેષ્ઠ છે ૫, ૬, ૭

રક્તચંદનકાંઠસ્ય મધૂકાલદિરૌ તથા ॥

વંશોજો ધાતુજઃ કાર્યઃ શિલ્પશાસ્ત્રવિશારદૈઃ ॥ ૮ ॥

શિલ્પશાસ્ત્રના વિકાન શિલ્પિઓએ રક્ત ચંદન, મેહુડો, ખેર, વામ અને તાણુ, ચાહી તથા ચોનાનો ગજ બનાવેલો. ૮

ગંગામૌ ફૂલ તથા રેખા વિધાનં

પર્વરેવાસ્ત્રિમાત્રાભિસ્તાશ્ચ પુષ્પૈરલંકૃતાઃ ॥

અગ્રે રુદ્રો વિધિર્મધ્યે વિષ્ણુરન્તે પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥ ૯ ॥

હસ્તમાં (ગજમાં) ત્રણ ત્રણ માત્રાઓ (આગળો) ના અંતરે પર્વની રેખાઓ કરવી અને તેમને ફૂલો (ચોકડીઓ) વડે અલંકૃત કરવી હસ્તના પહેલા છેડા ઉપર રૂદ્ર, મધ્ય ભાગમાં બ્રહ્મા અને અંતના છેડા ઉપર વિષ્ણુની પ્રતિષ્ઠા કરવી ૯

રુદ્રો વાયુર્વિરૂપશ્ચ વહ્નિર્બ્રહ્મા યમસ્તથા ॥

વરુણો ધનંદો વિષ્ણુઃ પુષ્પેષુ નવ દેવતાઃ ॥ ૧૦ ॥

રૂદ્ર, વાયુ, વિશ્વકર્મા, અગ્નિ, બ્રહ્મા, કાલ, વરુણ, કુબેર અને વિષ્ણુ, આ નવ દેવતાઓ પુષ્પોમાં રહેલા છે અર્થાત્ પર્વના દેવતાઓ છે ૧૦

એકૈકાકુલભાગેષુ ત્રયોવિંગતિરેખકાઃ ॥

૧૧. રેશો વાયુશ્ચ વિશ્વેશો વહ્નિર્બ્રહ્મા ચ આસ્કરઃ ॥ ૧૧ ॥

રુદ્રકાલવિરૂપાશ્ચ વસવોઽષ્ટૌ ગજાનનઃ ॥

વરુણઃ કાર્તિકેયશ્ચ ઇચ્છાદેવી ક્રિયા તથા ॥ ૧૨ ॥

જ્ઞાનચ ધનદશ્ચંદ્રો જયઃ શ્રીવાસુદેવકઃ ॥

ચલરામશ્ચ કામાખ્યો વિષ્ણુ રેખાસુ દેવતાઃ ॥ ૧૩ ॥

હસ્તમાં એકેક આંગળના અંતરે ત્રેવીસ રેખાઓ કરવી (અને તેમાં અનુક્રમે નીચે આપેલા દેવતાઓ સ્થાપવા). (૧) ઇશ, (૨) વાયુ, (૩) વિશ્વદેવા, (૪) અગ્નિ, (૫) બ્રહ્મા, (૬) સૂર્ય, (૭) રૂદ્ર, (૮) કાલ, (૯) વિશ્વકર્મા, (૧૦) અષ્ટવસુ, (૧૧) ગણેશ, (૧૨) વરુણ, (૧૩) કાર્તિક સ્વામી, (૧૪) ઇચ્છાદેવી, (૧૫) ક્રિયાદેવી, (૧૬) જ્ઞાનદેવ, (૧૭) કુબેર, (૧૮) ચંદ્રમા, (૧૯) જય, (૨૦) શ્રીવાસુદેવ, (૨૧) ચલરામ, (૨૨) કામદેવ અને (૨૩) વિષ્ણુ. આ પ્રમાણે અનુક્રમે ત્રેવીસ રેખાઓના ત્રેવીસ દેવતાઓ બાણવા. ૧૧, ૧૨, ૧૩.

બ્રહ્મણઃ પશ્ચમં સ્થાનં દ્વિધા ભક્તશ્ચ કારયેત્ ॥

અષ્ટમશ્ચ ત્રિધા ભક્તં દ્વાદશશ્ચ ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧૪ ॥

બ્રહ્મા (મધ્યભાગ સ્થિત) થી પાંચમા સ્થાનમાં બે, આઠમામાં ત્રણ અને બારમામાં ચાર રેખાઓ કરવી. ૧૪.

જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ હસ્તમાન.

અષ્ટયવોદરૈર્જ્યેષ્ઠો મધ્યમો યવસપ્તભિઃ ॥

ષડ્ભિશ્ચૈવ લઘુર્જયઃ ત્રિવિધં હસ્તલક્ષણમ્ ॥ ૧૫ ॥

ઉત્તમ આઠ આડા જવના આંગળ પ્રમાણથી બનેલો ચોવીસ માત્રાનો હસ્ત જ્યેષ્ઠ, સાત આડા જવથી મધ્યમ અને છ આડા જવથી કનિષ્ઠ માનનો બાણવો. આ પ્રમાણે વિવિધ હસ્તમાન બનાવવામાં આવે છે. ૧૫.

નગરગ્રામખેટાદીન્ ક્રોશાદિયોજનાદિકમ્ ॥

વનોપવનમાર્ગાદીન્ જ્યેષ્ઠહસ્તેન માપયેત્ ॥ ૧૬ ॥

નગર, ગ્રામ, ખેટ, કોશ અને ચોજનાદિ તેમજ વન, ઉપવન (બગીચાઓ) તથા માર્ગાદિ જ્યેષ્ઠ ગજથી માપવા. ૧૬.

પ્રાસાદપ્રતિમાલિङ્ગ જગતીપીઠમંડપાન્ ॥

રાજાં નિવાસહમ્યાણિ મધ્યમેન ચ માપયેત્ ॥ ૧૭ ॥

દેવપ્રામાદ, પ્રતિમા-મૂર્તિ, શિવલિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, રાજમહેલ અને હુવેલીઓ મધ્યમ ગજથી માપવા. ૧૭.

શય્યાસને ચ યાનાનિ છત્રસિંહાસનાદિકમ્ ॥

॥ ૧૮ ॥ શસ્ત્રાસ્ત્રકૂપપાત્રાણિ કનિષ્ઠેન ચ માપयेत् ॥ ૧૮ ॥

શય્યા (પલંગ, ખાટલો વગેરે), આસન, યાન (રથ, પાલખી આદિ), છત્ર, સિંહાસન, શસ્ત્રાસ, કૂવો, વાવ તથા પાત્રાદિ કનિષ્ઠ ગજથી માપવા. ૧૮

ગજના પુષ્પના દેવતાઓ દબાવવાથી થતા દોષો.

ઉચ્ચાટનં તથા વ્યાધી રોગઃ સંતાપકારણમ્ ॥

અગ્નેર્મયં પ્રજાપીડા મૃત્યુર્નિર્ધનપાતને ॥ ૧૯ ॥

પુષ્પસ્થદેવતાનાં રુદ્રાદીનાં ક્રમાત્તથા ॥

૧૯ ॥ ૨૦ ॥ ૨૦ ॥ ૨૦ ॥ ૨૦ ॥ ૨૦ ॥ ૨૦ ॥ ૨૦ ॥ ૨૦ ॥ ૨૦ ॥

ઉચ્ચાટન (વિદેશગમન), અસાધ્ય વ્યાધિ, રોગ, સંતાપનું કારણ, અગ્નિનો ભય, પ્રજાઓને પીડા, મૃત્યુ, નિર્ધનતા અને નકાપાતક, આટલા દોષો પુષ્પોમા રહેલા અનુક્રમે રૂદ્રાદિ દેવતાઓને (ગજ ઉપાડતી વખતે) હાથથી પીડિત કરવા (દબાવવા)થી ઉત્પન્ન થાય છે (ખાટે યુક્તિથી ગજને પકડવો). ૧૯, ૨૦

પુષ્પાન્તરે હસ્તઃ શ્રદ્ધાંશુર્થા ગુણાવગુણ

બ્રહ્માનલકયોર્મધ્યે પુત્રલાભો ભવિષ્યતિ ॥

બ્રહ્મા યમસ્તંયોર્મધ્યે કર્તા શિલ્પી ચ નશ્યતિ ॥ ૨૧ ॥

વિશ્વાનલકયોર્મધ્યે નિષ્પન્ને પુરવૃદ્ધિતા ॥

યમવરુણયોર્મધ્યે મધ્યમશ્ચ વિનિર્દિશેત્ ॥ ૨૨ ॥

ત્વષ્ટૃપવનયોર્મધ્યે શુભં તત્સર્વકામદમ્ ॥

૨૨ ॥ ૨૩ ॥ ૨૩ ॥ ૨૩ ॥ ૨૩ ॥ ૨૩ ॥ ૨૩ ॥ ૨૩ ॥ ૨૩ ॥ ૨૩ ॥

બ્રહ્મા અને અગ્નિના મધ્યમા ગજ પકડવાથી પુત્રલાભ, બ્રહ્મા અને કાળની મધ્યમા કર્તા અને શિલ્પીનો નાશ, વિશ્વકર્મા અને અગ્નિના મધ્યમા કાર્ય ન પૂર્ણ થતા નગરની વૃદ્ધિ, કાળ અને વરુણના મધ્ય ભાગે મધ્યમ, વિશ્વકર્મા અને વાયુના મધ્યમા શુભ અને સર્વ કામપ્રદ તથા વરુણ અને કુબેરના મધ્ય ભાગમા પકડવાથી મધ્યમ, કાળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨૧, ૨૨, ૨૩

અનાવૃષ્ટિમયં લોકે દેશમદ્ગો ન સંશયઃ ॥

રુદ્રપવનયોર્મધ્યે યદા હસ્તં તુ ધારયેત્ ॥ ૨૪ ॥

રુદ્ર અને વાયુના મધ્ય ભાગમાં જે ગજ ધારણ કરવામાં આવે તો લોકમાં અનાવૃષ્ટિનો ભય તથા દેશભંગ થાય; એમાં સંશય આણવો નહિ. ૨૪.

વિષ્ણુધનદયોર્મધ્યે હસ્તશ્ચૈવ ગ્રહેદ્યદિ ॥

વિવિધાસ્તત્ર ભોગાશ્ચ કાર્યસિદ્ધિર્ન સંશયઃ ॥ ૨૫ ॥

વિષ્ણુ અને કુબેરના મધ્ય ભાગમાં જે ગજ પકડે તો વિવિધ પ્રકારના ભોગો તથા કાર્યસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે; એમાં સંશય નથી. ૨૫.

અંગુલાદિથી પૃથ્વીનું પ્રમાણ.

માત્રૈકાઙ્ગુલિકા કલા પરિમિતા માત્રાદ્વયં સર્વથા ।

પર્વત્રીણિ તથાઙ્ગુલાનિ વિહિતા મુષ્ટિશ્ચતુર્માત્રિકા ॥

માત્રાદ્વાદશભિર્વિતસ્તિરિતિ વા તાલોઽપિ વિજ્ઞાયતે ।

તાલૌ દ્વૌ ચ કરસ્તુ કિષ્કુરુદિતઃ પાદોનહસ્તદ્વયમ્ ॥૨૬॥

એક આંગળની એક 'માત્રા', જે માત્રાની એક 'કલા', ત્રણ માત્રા અથવા આંગળનો એક 'પર્વ', ચાર માત્રાની એક 'મુષ્ટિ', બાર માત્રાનો એક 'તાલ' અથવા 'વિતસ્તિ', જે તાલનો એક 'કર' અને પાણી જે કર (ગજ) નો એક 'કિષ્કુરુ' થાય છે. ૨૬.

ચાપસ્તૂર્યકરૈઃ સહસ્રયુગલૈશ્ચાપૈર્મતઃ ક્રોશકઃ ।

ગબ્યૂતિશ્ચ તથા બુધૈઃ પરિમિતા ક્રોશદ્વયાભ્યાં સદા ॥

ગબ્યૂતિદ્વયમાનજન્યકથિતં માનં તથા યોજને ।

કોટીનાં શતયોજનૈઃ પરિમિતા ભૂમિશ્ચ સર્વા બુધૈઃ ॥૨૭॥

ચાર હાથનો એક ચાપ (દંડ), જે હજાર ચાપનો એક ક્રોશ (ગાઉ), જે ક્રોશની એક ગબ્યૂતિ, અને જે ગબ્યૂતિનો એક યોજન થાય છે. વિદ્વાનોએ સમગ્ર પૃથ્વીને સો કરોડ-યોજનની-કહી છે. ૨૭.

અષ્ટવિધ સૂત્રનાં નામ.

દૃષ્ટિઃ કરસ્તથા મૌઙ્ગં કાર્પાસશ્ચાવલંબકમ્ ॥

કાષ્ઠસૃષ્ટિવિલેખ્યાનિ સૂત્રાણ્યષ્ટ વદન્તિ ચ ॥ ૨૮ ॥

अष्ट प्रकारना सूत्र

૨ ગજ અને તેના દેવતા

२३

१ महादेव

२. वायु

व्यायु

१ विभ्रदेव

૪ અગ્નિ

५ विधि

विष्णुसूक्तम्

५. सूर्य

口 不

८. यम

अग्नि

६ विवरकर्म

१० असु

१२ मणेश

अध्या

१२ बहणा

१३ कार्तिकस्वामी

१४ ईश्वरदेव

बुद्ध

१५ क्रिया देवी

१६. **कान**

१७ अनन्त

बुद्ध

२८ चक्र

१६ अथ

३०

सूत्रम्

५५

7

11

मिथुन

१ दृष्टि सूत्र

६ काट शुणो

३. मृजनी देरी

४ सुतराने दीर्घ

ਪੰਜਾਬੀ

८ प्रकाश

७ साधना

3. பு. சிவசுப்ப

विज्ञान सभ्यता

શિષ્યશાસ્ત્રના વિદ્વાનોએ આઠ પ્રકારનાં સૂત્રો કથન કરેલાં છે. તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે:—

(૧) દષ્ટિ, (૨) ગજ, (૩) મુંજની દોરી, (૪) સુતરની દોરી, (૫) અવલંબક (એલંબો), (૬) કાષ (કાટખૂણો), (૭) સૃષ્ટિ (સાધણી અથવા લેવલ) અને (૮) વિલેખ્ય અર્થાત્ પ્રકાર; આ આઠ સૂત્રોનાં નામ છે. ૨૮.

કાટખૂણો ખનાવવાની રીત.

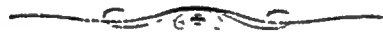
સૂર્યાઙ્ગુલમિતં દૈર્ઘ્યે વિસ્તૃતૌ ચ નવાઙ્ગુલમ્ ॥

ઉભયોઃ કોણસંલગ્નં તિથ્યઙ્ગુલચુદીરિતમ્ ॥ ૨૯ ॥

પહેલી રેખા બાર (૧૨) આંગળ લાંબી અને બીજી રેખા નવ (૯) આંગળ પહોળી દોરવી. તે એવી રીતે કે બે રેખાના છેડાનું અંતર પંદર (૧૫) આંગળ થાય. એટલે કાટખૂણો ચોક્કસ થયો જાણવો. ૨૯.

અથ આયાદિ એકવીસ અંગ વિચાર ।

આયશ્ચ ક્ષેત્રનક્ષત્રે નક્ષત્રગણકસ્તથા ॥

ઋક્ષભોગસ્તુ ચંદ્રસ્ય નક્ષત્રવૈરશોધનમ્ ॥ ૩૦ ॥

વ્યયસ્તારાસ્તથા નાડી રાશિસ્તત્સ્વામિમિત્રતા ॥

નામાક્ષરફલશ્ચાપિ ત્વંશો લગ્નં તિથિસ્તથા ॥ ૩૧ ॥

વારાઃ કરણયોગાશ્ચ વર્ગસ્તત્ત્વવિચારણમ્ ॥

ગૃહાદીનાં તથાડ્યુષ્યં સંશોધ્ય ભવનાદિષુ ॥ ૩૨ ॥

આયાદિક્રમતઃ ક્ષેત્રે ચાંગાનિ ત્વેકર્વિંશતિઃ ॥

પ્રાસાદે ભવને ચૈવ મતિમાન્ ગણયેત્સુધીઃ ॥ ૩૩ ॥

બુદ્ધિશાળી ડાહ્યા પુરૂષે આયાદિ ક્રમથી પ્રાસાદ તથા ભવનાદિના ક્ષેત્રમાં વિચારવાનાં આયાદિ એકવીસ અંગોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

આયાદિ એકવીસ અગનાં નામ

૧ આય ઉપનયો	૮ તાગ	૧૫ નિધિ
૨ ક્ષેત્રકળ ઉપનયુ	૯ નાડી	૧૬ વાગ
૩ નક્ષત્ર ઉપનયુ	૧૦ ગણિ	૧૭ દગ્ધુ
૪ નક્ષત્રના ગણુ	૧૧ ગણિ શ્રામિ મિત્રતા	૧૮ યોગ
૫ નક્ષત્રની દિશા	૧૨ નામાક્રમ	૧૯ વર્ગ
૬ નક્ષત્ર વૈર	૧૩ અસદ	૨૦ તત્ત્વ
૭ વ્યય	૧૪ લક્ષ	૨૧ ક્ષેત્રનો આનન્દ

આય, નક્ષત્ર વિગેરે મેળવવાના સ્થાન વિષે.

મિત્તિમધ્યે ગૃહે માનં તન્મધ્યે શયનાસને ॥
પ્રાસાદે મિત્તિવાહ્યેષુ મંડપે ચ સુરાલયે ॥ ૩૪ ॥

ગૃહાદિમા મિત્તિની અદગ્ધી માપ લઈ ગણિત મેળવવું અને શયનાસન અર્થાત્ ખાટલો, પલગ વિગેરેનું માપ પણ અદગ્ધના ગાળેથી લેવું અથવા પલગની બે ઈમો અને બે ઉપજા છેડી અદરના ગાળે માપ લેવું દેવતાઓના પ્રાસાદ અને મંડપોનું માપ મિત્તિની બાહ્યની બાજુએ ક્ષેત્રોએ લઈ ગણિત મેળવવું ૩૪

આય લાવવાની રીત અને આયનાં નામ.

આય કક્ષં વ્યયસ્તારા અંશકાનિ ક્રમેણ તુ ॥
ધામસ્ય દીર્ઘતા વ્યાસે ગુણિતે ચાષ્ટભાજિતે ॥ ૩૫ ॥
ધ્વજાદ્યાશ્ચૈવ ઝોપં ચૈ લભતે નાત્ર સંગયઃ ॥
ધ્વજો ધૂમ્રસ્તથા સિંહઃ શ્વાનો વૃષો મ્વરો ગજઃ ॥ ૩૬ ॥
ધ્વાહ્વશ્ચૈવ સમં દૃષ્ટ્વા પ્રાચ્યાદિષુ પ્રવક્ષિણાઃ ॥
અન્યોન્યાભિમુગ્ધાસ્તે ચ ક્રમચંદાનુસારતઃ ॥ ૩૭ ॥

આય, નક્ષત્ર, વ્યય, તાગ અને અશોક, એમને દેવમંદિર અને ઘર કરવાના કાર્યમાં અનુક્રમે શુભાશુભ ભેદ આગ લ કરવો

પ્રથમ ઘર અથવા દેવમંદિરની જમીનને લાળી તથા પહોળી માપી આવેલી લબાઈ પહોળાઈનો શુભાકાંક કરી આઠે લાગવા, શેષ જે વધે તે અનુક્રમે ધ્વજાદિ આય લાવવા એમાં મશય કરવો નહિ

(૧) ધ્વજ, (૨) ધૂમ્ર, (૩) સિંહ, (૪) શ્વાન, (૫) વૃષ, (૬) ખર, (૭) ગજ અને (૮) ધ્વાંક્ષ; એ આઠ આય છે અને એ આઠ આયો પૂર્વાદિ દિશાઓના ક્રમથી અર્થાત્ પૂર્વ દિશામાં ધ્વજ, અગ્નિકોણમાં ધૂમ્રાચ અને દક્ષિણ દિશામાં સિંહાચ. એવી રીતે અનુક્રમથી આઠ દિશાએ સામસામા મુખ રાખી રહેલા જાણવા. ૩૫, ૩૬, ૩૭.

આય દેવાનાં સ્થાન.

ધ્વજો ગજો વૃષો સિંહઃ શસ્યતે સુરવેશ્મનિ ॥

અધમાનાં સ્વરો ધ્વાહ્નો ધૂમ્રઃ શ્વાનઃ સુસ્વાવહઃ ॥ ૩૮ ॥

કલ્યાણં કુરુતે સિંહો નૃપાણાશ્ચ વિશેષતઃ ॥

વિપ્રસ્ય ચ ધ્વજો દેયો વૃષો વૈશ્યમુદાહૃતઃ ॥ ૩૯ ॥

શૂદ્રસ્ય વૈ ગજઃ પ્રોક્તઃ સર્વકામફલપ્રદઃ ॥

ધ્વજે ચૈવાર્થલાભશ્ચ સંતાપો ધૂમ્ર એવ ચ ॥ ૪૦ ॥

સિંહે ચ વિપુલાન્ ભોગાન્ કલહઃ શુનિ વૈ ભવેત્ ॥

ધનધાન્યં વૃષે ચૈવ સ્ત્રીમરણં તુ રાસમે ॥ ૪૧ ॥

ગજે ભદ્રાણિ પદ્યંતિ ધ્વાહ્ને ચ મરણં ધ્રુવમ્ ॥

સ્વસ્થસ્થાને સ્થિતાઃ સર્વે સર્વદા શુભકારકાઃ ॥ ૪૨ ॥

દેવાલયોમાં ધ્વજ, વૃષાય અને ગજાય શ્રેષ્ઠ છે અને અધમ વર્ણના લોકોને ખરાય, ધ્વાંક્ષાય, ધૂમ્રાય અને શ્વાનાય સુખકારી છે. સિંહાય રાજાઓના મહેલોને વિષે વિશેષ સુખ આપનાર છે. તથા ગ્રાહણોના ઘર વિષે ધ્વજ, વૈશ્યના ઘર વિષે વૃષાય અને શૂદ્રના ઘર વિષે ગજાય આપવો; એ પ્રમાણે ચારે વર્ણને પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે આયો આપવાથી સર્વ કામનાઓ પૂર્ણ કરે છે. ધ્વજ સર્વ પ્રકારે અર્થ લાભ કરનારો છે. ધૂમ્રાય સંતાપકારક છે. સિંહાય નાના પ્રકારના ભોગોને આપનારો છે. વૃષાય ધન ધાન્ય આપનારો છે. ખરાય ઘરઘણીની સ્ત્રીનું મરણ કરનારો છે. ગજાય કલ્યાણપ્રદ છે અને ધ્વાંક્ષાય ઘરઘણીનો નાશ કરે છે. માટે સ્થાન-બ્રહ્મ આય આપવા નહિ. પોતપોતાના સ્થાનમાં રહેલા સર્વ આયો શુભકર્તા છે. ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧, ૪૨.

પ્રતિકૂળ આય આપવાથી થતા દોષો.

સિંહે ચ સ્વામિનો ભક્ષઃ શ્વા પશૂંશ્ચૈવ ભક્ષયેત્ ॥

ધૂમ્રાયઃ પુત્રકં ભક્ષેત્ ધ્વાહ્નઃ સ્ત્રીશ્ચૈવ ભક્ષયેત્ ॥ ૪૩ ॥

૫) (સિંહાય સ્વામીનો નાશ કરે છે 'ધ્યાનાય' પશુઓનો નાશ કરે છે, ધૂમ્રાય પુત્રનો નાશ કરે છે અને ધ્યાક્ષાય ઘરધણીની સ્ત્રીનું લક્ષણ કરે છે ॥ ૪૩ ॥

ધ્યનાય દેવાનાં સ્થાન

પ્રાસાદે પ્રતિમા લિङ્ગે જગતીપીઠમંડપે ॥

વેદિકુંડે કૃતે ચૈવ પતાકાછત્રચામરે ॥ ૪૪ ॥

ધાપીકૃપતટાગાનાં કુંડાનાં જલાશયે ॥

ધ્વજો શુભશ્ચ સંસ્થાને ધ્વજં તત્ર પ્રદાપયેત્ ॥ ૪૫ ॥

આસને દેવપીઠેષુ ચત્ત્રાલંકારભૂષણે ॥

કેયૂરમુકુટાદૌ ચ નિવેશયેદ્ ધ્વજં શુભઃ ॥ ૪૬ ॥

નવે પ્રકારના પ્રાસાદ, ઉભી તંથા બેઠી પ્રતિમા અને મહાદેવના લિંગ વિષે તેમજ પ્રામાદોની જગતી (ઝોટલો), પીઠિકા અને મંડપ, વેદી, કુંડ (પાણીનો કુંડ), પતાકા (ધ્વજ), છત્ર, ચામર, વાવ, ફૂલો, પાણી ભરવાના ટાકા, તળાવ, દેવને બેસાડવાનું આસન, દેવની પીઠિકા, વચ્ચે, અલંકાર (ઘરેણું), આભૂષણ, બાબુબધ, હાથ અને મુકુટ વિગેરે સ્થાને માં ધ્વજતથ આપવો, શુભ છે, ૪૪, ૪૫, ૪૬

ધૂમ્રાય દેવાનાં સ્થાન.

અગ્નિકર્મણુ સર્વેષુ હોમશાલાગૃહેષુ ચ ॥

ધૂમાગ્નિકુંડસંસ્થાને હોમકર્મગૃહેષ્વિ વા ॥ ૪૭ ॥

અગ્નિવટે જેની છવિકો હોય, જેવા કે હુહાર, મોની, 'ક'મારો અને લોડેલું બે વિગેરેના ઘર, રસોઈખાનું, હોમશાળા અને આંદૂતિ આપવાનાં કુંડો તંથા હોમ કરવાના ઘરમા ધૂમ્રાય આપવો ॥ ૪૭ ॥

સિંહાય દેવાનાં સ્થાન.

આયુધાનાં સમસ્તેષુ નૃપાણાં અવનેષુ ચ ॥

સિંહાસને નૃપસ્થાને સિંહં તત્ર નિવેશયેત્ ॥ ૪૮ ॥

દરેક જાતના આયુધો રાખવાના ઘર, ગજાઓના મહેલો, રાજાઓને બેસવાનો આમનો અને દરેક સિંહાસનોમા તેમજ સિંહારોને વિષે સિંહાય આપવો ॥ ૪૮ ॥

* નાના દાગીનાઓ પિંચે જઈ અને આગળથી માપ લઈ જાણ નહિ મળે, આગળ, જવ, પૂકા, તિલા અને કેળાઈ વડે માપ લઈ, આપ મેળવવો. કારણ કે હોરા આદિ રત્નોનું આંગળે માપ થાય નહિ

શ્વાનાય દેવાનાં સ્થાન.

મ્લેચ્છાનાશ્ચ ગૃહે શ્વાનો વિષ્ઠાગારે નટસ્ય ચ ॥

વેશ્યાગૃહેષુ સર્વેષુ શ્વાનઃ શ્વાનોપજીવિનામ્ ॥ ૪૯ ॥

મ્લેચ્છ, ભંગી, અત્યજ, નટ, વેશ્યા અને શ્વાન (કુતરા) વડે જેની આજીવિકા હોય તેવા લોકોનાં ઘર અને વિષ્ઠાગાર (બજાર) માં શ્વાનાય આપવો. ૪૯.

વૃષાય દેવાનાં સ્થાન.

વણિક્કર્મસુ સર્વેષુ ભોજનસ્થાનમંડપે ॥

વૃષસ્તુરંગશાલાયાં ગોશાલાગોકુલેષુ ચ ॥ ૫૦ ॥

સર્વે પ્રકારના વેપારીઓની દુકાનો, વણિકનાં ઘર, ભોજનશાળા, મંડપ, અશ્વશાળા અને ગોશાળા ઇત્યાદિ સ્થાનોમાં વૃષાય આપવો. ૫૦.

ખરાય આપવાનાં સ્થાન.

તંતુવિતનુસારાણાં વાદિત્રાણાં ગૃહેષુ ચ ॥

કુલારજકાદીનાં સ્વરં ગર્દભજીવિનામ્ ॥ ૫૧ ॥

તંતુનો ધંધો કરનારો વણિકરોમાં, સર્વ પ્રકારની વાજિત્ર શાલામાં અને ગધેડાથી જીવન ચલાવનાર કુંભાર, રાવલ, ગોલા, ઘોળી, ઓડ વિગેરેનાં અને કલાલ તથા રંગરેજનાં ઘરોમાં ખરાય આપવો. ૫૧.

ગજાય દેવાનાં સ્થાન.

અન્યોપસ્કરકર્માદૌ ક્રીડાગારે ગૃહે ગજમ્ ॥

ગજં તુ ગજશાલાયાં સિંહં યત્નેન વર્જયેત્ ॥ ૫૨ ॥

શૂદ્રનાં ઘર, પાલખી, મેના, રથ, ગાડી, ગાડાં; શય્યા (ખાટલો, પલંગ, કોચ), સ્ત્રિઓનું ક્રીડાગૃહ અને ગજશાળા (હાથીખાના) ઇત્યાદિ સ્થાનોમાં ગજાય આપવો, પરંતુ ગજશાળામાં સિંહાય કદાપિ આપવો નહિ. ૫૨.

ધ્વાંક્ષાય દેવાનાં સ્થાન.

મઠેષુ યંત્રશાલાસુ જૈનશાલાદિસંભવે ॥

ધ્વાંક્ષશ્ચૈવ પ્રદાતવ્યો શિલ્પકર્મોપજીવિનામ્ ॥ ૫૩ ॥

મન્યાસીઓના મઠો, યત્રશાળાઓ' (યત્રો' બનાવવાના કારખાના), જૈનશાળા અને શિલ્પકામ કરનાર શિલ્પીઓના ઘરોમાં ધ્વાક્ષાય આપવો ૫૩

સ્વે સ્વે સ્થાને સ્થિતાશ્ચૈવ સર્વે કલ્યાણકારકાઃ ॥

સ્નેહાનુગાશ્ચ મૈત્રાદ્યાસ્તત્રાર્થે હિતકામદાઃ ॥ ૫૪ ॥

આઠે પ્રકારના આયો પોતપોતાનાં અનુકૂળ સ્થાને કલ્યાણકારી છે, પરંતુ પ્રતિકૂળ સ્થાને હાનિકર્તા છે એક બીજાની પરસ્પરમાં સ્નેહ અને મૈત્રી જોઇ આય આપવાથી સર્વ પ્રકારે હિત અને કામનાઓને મકળ કરનારા છે ૫૪.

એક બીજાને અનુકૂળ આય

ધ્વજસ્થાને ગજં દદ્યાદ્ સિંહં વૃષભહસ્તિનોઃ ॥

ધ્વજઃ સર્વેષુ દાતવ્યો વૃષો નાન્યત્ર દીયતે ॥ ૫૫ ॥

ધ્વજયના સ્થાનમાં ગંજાય આપવો વૃષાય અને ગંજયના સ્થાનમાં સિંહાય આપવામાં આવે તો, સારો છે ધ્વજય દરેક આયોની, માથે શુભકર્તા છે પણ વૃષાય ધ્વજય સિવાય બીજા કોઈ, પણ આયો સાથે આપવો નહિ ૫૫

આયોને રહેવાની દિશાઓ

पूर्वे चैव ध्वजं दद्याद् धूम्रं चैवाग्निसंस्थिते ॥

याम्यायां च तथा सिंहं नैऋत्ये श्वानमेव च ॥ ૫૬ ॥

पश्चिमायां वृषं दद्याद् वायव्ये त्वरमुच्यते ॥

उत्तरे च गजं दद्याद् ईशाने ध्वाङ्मुखमेव च ॥ ૫૭ ॥

ધ્વજય પૂર્વ દિશાનો, ધૂમ્રાય અગ્નિકોણનો, મિહાય દક્ષિણ દિશાનો, શ્વાનાય નૈઋત્ય કોણનો, વૃષાય પશ્ચિમ દિશાનો, ખરાય વાયવ્ય કોણનો, ગંજાય ઉત્તર દિશાનો અને ધ્વાક્ષાય ઇશાન કોણનો સ્વામી છે ૫૬, ૫૭

આયોનાં સ્વરૂપ

ધ્વજઃ પુરુષરૂપશ્ચ ધૂમ્રો માર્जारરૂપકઃ ॥

સિંહઃ સિંહાદિરૂપશ્ચ શ્વાનઃ શ્વાનાદિરૂપકઃ ॥ ૫૮ ॥

વૃષો વૃષભરૂપશ્ચ સ્વરો રાસભરૂપકઃ ॥

ગજશ્ચ ગજરૂપેણ ધ્વાંક્ષઃ કાકસ્વરૂપકઃ ॥ ૬૯ ॥

ધ્વજાયતું સ્વરૂપ પુરુષના જેવું, ધૂમ્રાયતું બીલાડાના જેવું, સિંહાયતું સિંહના જેવું, શ્વાનાયતું કુતરાના જેવું, વૃષાયતું બળદના જેવું, ખરાયતું ગધેડાના જેવું, ગજાયતું હાથીના જેવું અને ધ્વાંક્ષાયતું કાગડાના જેવું સ્વરૂપ છે. ૫૮, ૫૯.

ઈશાન. ધ્વાંક્ષ આય	પૂર્વ. ધ્વજ આય	અગ્નિ. ધુમ્ર આય
		
ઉત્તર. ગજ આય		દક્ષિણ. સિંહ આય
		
વાયવ્ય સ્વર આય	પશ્ચિમ. વૃષભ આય	
		

સર્વે કુકુદરૂપાશ્ચ પુરુષાકારપંગુલાઃ ॥

હસ્તાભ્યાં નરરૂપાશ્ચ પાદાભ્યાં વિહંગાત્મકાઃ ॥ ૬૦ ॥

સર્વે તુ સિંહગ્રીવાશ્ચ પ્રવલાશ્ચ મહોત્કટાઃ ॥

મહાગુણેશ્વરાઃ પ્રોક્તાઃ ક્ષેત્રપાશ્ચ દિશાષ્ટસુ ॥ ૬૧ ॥

વાસ્તુકર્મસુ સર્વેષુ ચાષ્ટાવાયાદિસંપદઃ ॥

પૂજિતાઃ પ્રતિપૂજ્યંતે નિર્વિઘ્નં ચ પદે સ્થિતાઃ ॥ ૬૨ ॥

સર્વે આયોનો કેડથી નીચેના ભાગ કુકુડાના જેવા, કટિથી ઉપરના શરીરનો ભાગ તથા હાથ પુરૂષના જેવા, પગો પક્ષિના જેવા અને મર્વે-આયોનુ- ગણુ સિંહના જેવું છે આઠે આયો ઘણા પ્રબળ, તેજસ્વી અને ગુણવાન છે આઠે દિશાઓમા ક્ષેત્રપાળ તરીકે રહેલા છે સર્વ પ્રકારના વાસ્તુકર્મોમા તેમજ ગુભ કામોમા આ આઠ આયોનુ પૂજન કરવાથી પોતાના સ્થાનમા રહી નિર્વિઘ્ન કામની સમાપ્તિ કરાવી મનોગ્ધોને મદ્દન કરે છે ૬૦, ૬૧, ૬૨.

માણુસનો આય લાવવાની રીત

રુદ્રભાગાયતે ક્ષેત્રે કૃતે પંચાંગવિસ્તરે ॥

ઝઘ્વપંતૌ ક્રમાત્કોષ્ટેષ્વિન્દ્રધિષ્ણ્યદ્વિભાસ્કરાન્ ॥ ૬૩ ॥

તિથ્યષ્ટવેદરામેષુ રાગનન્દાન્ સમાલિખેત્ ॥

તદધો માતૃકાન્ વર્ણનાદ્યાન્તાંશ્ચ ક્રમાદ્દિલેખેત્ ॥ ૬૪ ॥

ક્રક્કલ્લલ્લવિસર્ગાન્તસંયોગાક્ષરવર્જિતાન્ ॥

નામાક્ષરસ્ય સંઘાતં વસુભિર્વિભજેત્સુધીઃ ॥ ૬૫ ॥

શેષમાયો મનુષ્યસ્ય ધ્વજાદ્યો દેહગો ભવેત્ ॥

નક્ષત્રં તારકાંશૌ ચ વ્યયાદ્યં ચાપિ દેહગમ્ ॥ ૬૬ ॥

ધ્વજાદીનાં ચતુર્ણાં તુ ચત્વારો વૃષભાદયઃ ॥

મક્ષકા ભવને વર્જ્યા ગૃહસ્વામિવિમક્ષકાઃ ॥ ૬૭ ॥

અગિયાર ભાગ લાખુ અને પાંચ ભાગ પહેળું ક્ષેત્ર ધનાવધુ અને તેમા ઉપગ્ની પક્ષિના કોઠામા ૧૪, ૨૭, ૨, ૧૨, ૧૫, ૮, ૪, ૩, ૫, ૬ અને ૮ એ અઠો કમથી લખવા પછી તેની નીચેના કોઠાઓમા અક્ષરાદિ કમથી ક્ષ સુધીના વર્ણો લખવા તેમા ક્ર, જ, લ, લ, જ, અનુસ્વાર, વિમર્ગ અને સચુક્તાક્ષરો લેવા નહિ, એ પ્રમાણે કોષ્ટકમા લખવું ઉપગ્ના કોષ્ટકમા માણુસના નામાક્ષરનો પહેલો અક્ષર

જેવો અને પછી ઉપરની પહેલી પંક્તિમાં જે અંક હોય તેની સાથે નાણસના નામના જેટલા અક્ષરો હોય તેનો ગુણાકાર કરવો. ગુણાકારની સંખ્યાને બુદ્ધિમાન સૂત્રધારે આઠે ભાગવી, શેષ વધે તે ક્રમથી નાણસના ધ્વનદિ આય નાણવાં. નક્ષત્ર, તારા, અંશ અને વ્યય પણ મનુષ્યના લાવવા. ધ્વનદિ (ધ્વજ, ધૂમ્ર, મિંહુ અને શ્વાન) ચાર આયોના અનુક્રમે વૃષભાદિ (વૃષભ, ખર, ગજ અને દ્વાંક્ષ) ચાર આયો લક્ષ્ય છે. હવે જે ગૃહનો આય ધણીના આયનું લક્ષણ કરે એટલે સ્વામીનું મૃત્યુ થાય. માટે સામસામા લક્ષક આયો આવે નહિ, તે યતનથી તજવા. ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૬, ૬૭.

મનુષ્યનો આય લાવવાનું કોષ્ટક.

૧૪	૨૭	૨	૧૨	૧૫	૮	૪	૭	૫	૬	૯
અ	આ	ઇ	ઈ	ઉ	ઊ	એ	ઐ	ઓ	ઔ	ક
ખ	ગ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ઞ	ટ	ઠ
ડ	ઢ	ણ	ત	થ	દ	ધ	ન	પ	ફ	બ
ભ	મ	ય	ર	લ	વ	શ	ષ	સ	હ	ક્ષ

ઉદાહરણ:- ધારો કે ધરધણીનું નામ નટવરલાલ છે, તો તેનો પહેલો અક્ષર 'ન' આવ્યો. તે 'અ' વાળા કોઠામાંથી શોધી કાઢવો જોઈએ. તે પ્રમાણે 'ન' '૩' અંકવાળા કોઠામાં છે. ધરધણીના નામાક્ષર '૬' છે. તેની સાથે કોઠાના અંક '૩' નો ગુણાકાર કરતાં '૧૮' થયા. તે અઠારને આઠે ભાગતાં '૨' શેષ વધ્યા. માટે ધરધણીનો આય ધૂમ્રાય આવ્યો. અને ધારો કે ધરનો આય ખરાય છે તો તે બે પરસ્પર લક્ષ ગણાય માટે તજવા.

ધરની દિવાલોમાં આય આપવા વિષે.

अग्रभित्तौ गजं दद्याद् वामदक्षिणयोर्ध्वजः ॥

पृष्ठभित्तौ तथा सिंहं सुखसौभाग्यदायकाः ॥ ૬૮ ॥

ગૃહની આગળની દિવાલમાં ગજાય, ડાબી અને જમણી દિવાલોમાં ધ્વજાય તથા પછીતની દિવાલમાં સિંહાય આપવો તે સુખ તથા સૌભાગ્યને આપનાર છે. ૬૮.

ક્ષેત્રકૂળ કાઢવાની રીત.

આયામં ક્ષેત્રસંભૂતં વિસ્તારં ગુણયેદથ ॥

સપ્તવિંશત્ત્રિંશદ્વાગં શેષં સ્યાત્ફલનિશ્ચયઃ ॥ ૬૯ ॥

ક્ષેત્રની (દેવમંદિર, ઘર કે કોઈપણ વસ્તુનું માપ કરી આય, નક્ષત્ર લાવવું હોય તો તે ક્ષેત્ર કહેવાય) લખાઈ અને પહોળાઈને ગજઆગળથી માપી લખાઈ માથે પહોળાઈનો ગુણાકાર કરી ૨૭ મેં ભાગતા જે શેષ અક રહે તે મૂળરાશિ અર્થાત્ ક્ષેત્રકૂળ બાબતુ ૬૯

ઉદાહરણ:- ધારે કે કોઈએક દેવાલય ૬ ગજ ને ૧ આગળ લાણુ અને ૬ ગજ ને ૧ આગળ પહોળુ છે હવે ગુણાકાર કર્યો સુગમ પડે એટલા માટે ગજના આગળ કરવા તે પ્રમાણે ૬ ગજ એક આગળના ૧૪૫ આગળ થયા પહોળાઈ પણ તેટલી જ હોવાથી તેના પણ ૧૪૫ આગળ થયા ૧૪૫×૧૪૫ લખાઈ પહોળાઈનો ગુણાકાર કરતા ગુણાકાર ૨૧૦૨૫ આવ્યો, તેને ૨૭ મેં ભાગતા શેષ ૧૬ વધ્યા તેથી ૧૬મી મૂળ ગણિ આવી આ પ્રમાણે દરેક ક્ષેત્રની લખાઈ પહોળાઈને ગુણીને ૨૭ મેં ભાગી ક્ષેત્રકૂળ લાવવું

ક્ષેત્રકૂળ (મૂળરાશિ) ઉપરથી નક્ષત્ર ઉપભવવાની રીત.

ફલે ચાષ્ટગુણે તસ્મિન્ સપ્તવિંશતિભાજિતે ॥

યચ્છેષં લભતે તત્ર નક્ષત્રં તદ્ ગૃહેષુ ચ ॥ ૭૦ ॥

ક્ષેત્રકૂળનો જે અક આવ્યો હોય તેને આઠે ગુણી ૨૭ મેં ભાગતા જે શેષ વધે તે નક્ષત્રનો અક બાબતુ એટલે તેટલામુ ઘરનું નક્ષત્ર બાબતુ ૭૦

ઉદાહરણ:-ઉપર ક્ષેત્રકૂળ અથવા મૂળરાશિનો અક ૧૬ આવ્યો છે તેને આઠે ગુણતા ૧૫૨ થયા તેને ૨૭ મેં ભાગતા શેષ ૧૭ વધ્યા એટલે અશ્વિની નક્ષત્રથી ગણતા સત્તરમું નક્ષત્ર અનુસાર આવ્યું તે ઘરનું નક્ષત્ર સમજવું

ગણ વિચાર.

સ્રગળે ચોત્તમા પ્રીતિર્મધ્યમા દેવમાનુષે ॥

કલહો દેવદૈત્યાનાં મૃત્યુર્માનવરાક્ષસે ॥ ૭૧ ॥

ધર તથા ધરધણીના નક્ષત્રનો ગણ એક હોય તો ઉત્તમ દેવ અને મનુષ્ય-ગણ હોય તો મધ્યમ પ્રીતિ બાબતુ દેવગણ અને દૈત્યગણ હોય તો કલહ કરાવે અને મનુષ્ય તથા રાક્ષસગણ હોય તો ધરધણીનું મૃત્યુ થાય ૭૧

દેવગણ નક્ષત્ર.

અશ્વિની રેવતી હસ્તો મૃગઃ સ્વાતિઃ પુનર્વસુઃ ॥
શ્રુતિઃ પુષ્યોઽનુરાધા ચ નવાનિ દેવતાગણઃ ॥ ૭૨ ॥

અશ્વિની, રેવતી, હસ્ત, મૃગશીર્ષ, સ્વાતિ, પુનર્વસુ, શ્રવણ, પુષ્ય અને અનુરાધા; આ નવ નક્ષત્રો દેવગણનાં જાણવાં. ૭૨.

રાક્ષસગણ નક્ષત્ર.

વિશાખા મૂલમશ્લેષા મઘા ચિત્રા ચ કૃત્તિકા ॥
ધનિષ્ઠા શતતારા ચ જ્યેષ્ઠા વૈ રાક્ષસો ગણઃ ॥ ૭૩ ॥

વિશાખા, મૂલ, અશ્લેષા, મઘા, ચિત્રા, કૃત્તિકા, ધનિષ્ઠા, શતતારા અને જ્યેષ્ઠા; આ નવ નક્ષત્ર રાક્ષસગણનાં જાણવાં. ૭૩.

મનુષ્યગણ નક્ષત્ર.

ભરણી ત્રીણિ પૂર્વાણિ ચોત્તરાત્રયમેવ ચ ॥
આર્દ્રા ચ રોહિણી ચૈવ નવાનિ માનુષો ગણઃ ॥ ૭૪ ॥

ભરણી, ત્રણ પૂર્વા એટલે પૂર્વાશ્લેષુની, પૂર્વાષાઢા અને પૂર્વાભાદ્રપદ; ઉત્તરાત્રય એટલે ઉત્તરાશ્લેષુની, ઉત્તરાષાઢા અને ઉત્તરા ભાદ્રપદ, આર્દ્રા અને રોહિણી; આ નવ નક્ષત્રો મનુષ્યગણનાં જાણવાં. ૭૪.

અધોમુખ નક્ષત્ર.

મઘા મૂલં વિશાખા ચ કૃત્તિકા ભરણી તથા ॥
પૂર્વાત્રયં તથાઽશ્લેષાઽધોમુખાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૭૫ ॥
ભૂકાર્યમગ્નિકાર્યં ચ યુદ્ધશ્ચ વિવિધં તથા ॥
અક્ષકૂપતડાગાંશ્ચ વાપીં ભૂમિગૃહાણિ ચ ॥ ૭૬ ॥
દ્યૂતારંભં નિધિસ્થાનં નિધાનં સ્વનનં તથા ॥
મણિતં જ્યોતિષારંભં સ્વાતં બિલપ્રવેશનમ્ ॥ ૭૭ ॥
અધોમુખાનિ કાર્યાણિ તાનિ સર્વાણિ કારયેત્ ॥

મઘા, મૂલ, વિશાખા, કૃત્તિકા, ભરણી, પૂર્વાશ્લેષુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ અને અશ્લેષા; આ નવ નક્ષત્ર અધોમુખનાં જાણવાં.

ભૂમિમા કરવાના કાર્ય, જેવા કે ભોજ્ય વિગેરે, અગ્નિકાર્ય (અગ્નિ મળધી કાર્ય), વિવિધ પ્રકારના યુધ્ધો, ટાકુ, કુવો, તુળાવ, વાવ, ભૂમિમા કરવાના ઘરો, ગુગુદુ ગમવુ, ગુગુદુ ગમવાનુ ઘર, દ્રવ્યનો ભંડાર કરવો, ધનમંત્ર કરવુ, ખબનો ખોલવો, ગણિત અને જ્યોતિષનો વિદ્યાગ્રહ, ખોતકર્મ અને ગુહાપ્રવેશ તથા અધોમુખ જેટલા કાર્યો હોય તે બધા અધોમુખ નક્ષત્રોમા કરવા ૭૫, ૭૬, ૭૭

તિર્યક્મુખ નક્ષત્ર

અશ્વિની રેવતી જ્યેષ્ઠા મૃગશીર્ષ પુનર્વસુઃ ॥ ૭૮ ॥

સ્વાતિહસ્તોઽનુરાધા ચ ચિત્રા તિર્યક્મુખાનિ વૈ ॥

શ્વનિજં વણિજં કાર્યં સર્વવીજાનિ વાપયેત્ ॥ ૭૯ ॥

વાહનાનિ ચ યંત્રાણિ દમનં ચ વિનિર્દિશેત્ ॥ ૮૦ ॥

અશ્વઞ્ચ ગજમુષ્ટં ચ વૃષભં મહિષં ચરમ્ ॥ ૮૦ ॥

દમનં કૃપિવાણિજ્યે ગમન ક્ષૌરકર્મ ચ ॥

અર્હટં ચક્રયંત્રાણિ ઝાકટાનાં ચ વાહનમ્ ॥ ૮૧ ॥

તિર્યક્મુખાનિ કાર્યાણિ તાનિ સર્વાણિ કારયેત્ ॥

અશ્વિની, રેવતી, જ્યેષ્ઠા, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, સ્વાતિ, હસ્ત, અનુરાધા અને ચિત્રા, આ નવ નક્ષત્રો તિર્યક્મુખના જાણીએ. ખાણો ખોદવી, મર્વ પ્રકારનો વ્યાપર, દરેક જાતના ખીજીની વાવણી, નવીન વાહન તથા યંત્ર શરૂ કરવા, ગોડા, ગાડી અને રથ વિગેરે પહેલ વહેલા ભેડવા, યોડો, હાથી, ઉટ, બળદ પાડો અને ગધેડા વિગેરે પ્રાણિઓ નવીન બગીચા, વેચવા તથા પળોટવાના કામ, ખેતી, વાણિજ્ય, ગામ જવુ, ક્ષોર કર્મ (પ્રથમ વાળ ઉતારવા), ગેટ ચલાવવા અથવા ગોઠવવા અને નાના પ્રકારના અક્યત્રોને ચલાવવા તેમજ ગોઠવવા વિગેરે, તથા તિગ્રહા મુખનો બધા કાર્યો તિર્યક્મુખ નક્ષત્રોમા કરવા જુલો છે ૭૮, ૭૯, ૮૦, ૮૧

॥ ૭૮ ॥ ૭૯ ॥ ૮૦ ॥ ૮૧ ॥

તિર્યક્મુખ નક્ષત્ર

પુષ્યાર્દ્રે શ્રવણઞ્ચેવાતોત્તરાત્રયમેવ ચ ॥ ૮૨ ॥

રોહિણીઽજતનારાં ચ ધનિષ્ઠાં નવ સર્વદા ॥

પ્રાસાદે તોરણં કાર્યં કૃષિં ચૈવ સમારભેત્ ॥ ૮૩ ॥

પટાભિપ્રેકકાર્યં ચ પ્રાસાદે ચ ધ્વજં ક્ષિપેત્ ॥

ઝર્ધ્વવક્રાણિ કાર્યાણિ તાનિ સર્વાણિ કારયેત્ ॥ ૮૪ ॥

પુષ્ય, આર્દ્રા, શ્રવણ, ઉત્તરાશ્લેષુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદ, રોહિણી, શતભિષા અને ધનિષ્ઠા; આ નવ નક્ષત્ર ઊર્ધ્વમુખનાં છે. એઓ પ્રાસાદનાં તોરણ, ખેતી, રાજ્યોને પટ્ટાભિષેક, પ્રાસાદને દ્વજ ચઢાવવામાં અને ખીજાં દરેક પ્રકારનાં ઊર્ધ્વમુખ કાર્યો કરવામાં શુભ જાણવાં. ૮૨, ૮૩, ૮૪.

નક્ષત્ર તથા ચંદ્રની દિશા.

કૃત્તિકાદિ સપ્ત સપ્ત પૂર્વાચાશ્ચ પ્રદક્ષિણાઃ ॥

અષ્ટાવિંશતિયુક્તાનાં તત્ર ચંદ્રમુનિં હરેત્ ॥ ૮૫ ॥

કૃત્તિકાદિ સાત સાત નક્ષત્રો, અનુક્રમે પૂર્વાદિ દિશાઓનાં જાણવાં અર્થાત્ કૃત્તિકાથી સાત નક્ષત્રો પૂર્વ દિશાનાં, મઘાથી સાત નક્ષત્રો દક્ષિણ દિશાનાં, અનુરાધાથી સાત નક્ષત્રો પશ્ચિમ દિશાનાં અને શતતારકાથી ભરણી સુધીનાં છ નક્ષત્રો ઉત્તર દિશાનાં જાણવાં. ક્ષેત્રનું ગણિત કરતાં ક્ષેત્રનું નક્ષત્ર જે દિશામાં આવતું હોય તે દિશામાં ચંદ્ર જાણવો. ૮૫.

ચંદ્રની દિશાનું ફળ.

અગ્રતો હરતે આયુઃ પૃષ્ઠતો હરતે ધનમ્ ॥

વામદક્ષિણયોશ્ચંદ્રો ધનધાન્યકરઃ સ્મૃતઃ ॥ ૮૬ ॥

પ્રાસાદે રાજહર્મ્યેષુ ચંદ્રો દયાદિ ચાગ્રતઃ ॥

અન્યેષાં ચ ન દાતવ્યઃ શ્રીમદાદિગૃહેષુ ચ ॥ ૮૭ ॥

દરેક વર્ણનાં ઘરો બાંધવામાં, ચંદ્ર ઘરની સન્મુખ આવે તો ઘરધણીનું આયુષ્ય નષ્ટ કરે અને ઘરની પાછળ આવે તો ધનનો નાશ કરે તથા ઘરના જમણા અથવા ડાબા અંગે ચંદ્ર આવે તો ધનધાન્યની વૃદ્ધિ કરનાર છે અને તે ઘરમાં રહેનાર ઘરનો માલીક સુખી થાય છે. પ્રાસાદો, દેવમંદિરો તથા રાજના મહેલોમાં ચંદ્ર સન્મુખ આપવાથી શ્રેષ્ઠ ફળ આપે છે. માટે ચંદ્ર સન્મુખ આપવો; પરંતુ ખીજા વર્ણો તથા શ્રીમંત લોકોના ઘરને વિષે કદાપિ ચંદ્ર અંત્રભાગે આપવો નહિ. ૮૬, ૮૭.

નક્ષત્રવૈર જોવા વિષે.

વૈરં ચોત્તરફાલ્ગુનીશ્વિયુગલે સ્વાતિભરણ્યોર્દ્વયોઃ ।

રોહિણ્યુત્તરષાઢયોઃ શ્રુતિપુનર્વસ્વોર્વિરોધસ્તથા ॥

ચિત્રાહસ્તકયોશ્ચ પુષ્યફણિનોર્જ્યેષ્ઠાવિશાખદ્વયોઃ ।

પ્રાસાદે ભવનાસને ચ શયને નક્ષત્રવૈરં ત્યજેત્ ॥ ૮૮ ॥

- ઉત્તરાકાશ્વિની અને અશ્વિની નક્ષત્રો, સ્વાતિ અને હરણી, રોહિણી અને ઉત્તરાષાઢા, શ્રવણ અને પુનર્વસુ, ચિત્રા અને હસ્ત, પુષ્ય અને અશ્લેષા તથા જ્યેષ્ઠા અને વિશાખા નક્ષત્રોને પરસ્પર વૈર છે માટે ગ્રામાદ, ઘર. આસન, શય્યા વિગેરેમાં નક્ષત્રવૈર તજી ૮૮

વ્યય ઉપભવવાની રીત

નક્ષત્રં વસુભિર્ભક્તં યચ્છેપં તદ્ વ્યયો ભવેત્ ॥

ૐકૌંયસ્ય સંસ્થાને વ્યયશ્ચ ત્રિવિધઃ સ્મૃતઃ ॥ ૮૯ ॥

સમો વ્યયઃ પિશાચશ્ચ રાક્ષસશ્ચ વ્યયાધિકઃ ॥

વ્યયો ન્યૂનો નરો રક્ષેદ્ ધનધાન્યકરઃ સ્મૃતઃ ॥ ૯૦ ॥

ક્ષેત્રનુ જે નક્ષત્ર આવ્યુ હોય તેના અકને આઠે ભાગતા જે શેષ વધે તે વ્યય જાણવો વ્યય એકેક આયની માથે ત્રણ પ્રકારે આવી શકે આયનો અને વ્યયનો અક મરખો આવે તો તે વ્યય પિશાચ જાણાય (અને તે અશુભ જાણવો) આય કરતા વ્યયનો અક વિશેષ આવે તો રાક્ષસ જાણવો (તે પણ મારો નહિ) અને આય કરતા વ્યયનો અક ઓછો આવે તો તે મનુષ્ય જાણાય અને તે શ્રેષ્ઠ છે તથા તેને ધન ધાન્ય અને લક્ષ્મી આપનારો જાણવો ૮૯, ૯૦

આઠ વ્યયનાં નામ

શાન્તઃ પૌરશ્ચ પ્રયોતઃ શ્રિયાનંદો મનોહરઃ ॥

શ્રીવત્સો વિભવશ્ચૈવ ચિંતાત્મકો વ્યયાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૯૧ ॥

૧ શાન્ત, ૨ પૌર, ૩ પ્રયોત, ૪ શ્રિયાનંદ, ૫ મનોહર, ૬ શ્રીવત્સ, ૭ વિભવ અને ૮ ચિંતાત્મક, આ આઠ વ્યય જાણવા ૯૧

ધ્વજે શાન્તઃ શુભો જ્ઞેયો નિત્યં કલ્યાણકારકઃ ॥

ભોગપૂજાવલં દત્તે ગીતવાદ્યસુરાલયે ॥ ૯૨ ॥

ધૂમ્રસ્થાને યદા શાન્તો ધાતુદ્રવ્યફલપ્રદઃ ॥

સિંહસ્થાને તથા પૌરો નિત્યં ભોગશ્રિયાદિદઃ ॥ ૯૩ ॥

પ્રયોતઃ શ્વાનસંસ્થાને નિત્યં સ્ત્રીસુતસૌહ્યદઃ ॥

શ્રિયાનંદો વૃષસ્થાને સર્વકામફલપ્રદઃ ॥ ૯૪ ॥

મનોહરઃ સ્વરે યોજ્યઃ સર્વસંપત્તિદાયકઃ ॥

શ્રીવત્સશ્ચ ગજે યોજ્યો ગજસિંહબલાધિકઃ ॥ ૯૫ ॥

ધ્વાંક્ષે ચ વિભવઃ પ્રોક્તઃ સર્વકામફલપ્રદઃ ॥

ચિંતાત્મકો વ્યયો નિત્યમાયાષ્ટસુ વિવર્જયેત્ ॥ ૯૬ ॥

ધ્વજાયની સાથે શાન્ત વ્યય આપવો તે નિત્ય કલ્યાણકર્તા છે અને ગીત ગાવાના સ્થાનમાં, વાજીંત્ર વગાડવાના સ્થાનમાં તથા દેવાલયમાં આપવાથી નાના પ્રકારના ભોગ, પૂજા અને બલને આપે છે. ૯૨.

ધમ્માયની સાથે શાંત વ્યય આપવાથી ધાતુ અને દ્રવ્યનો લાભ કરે અને સિંહાયની જોડે પૌર વ્યય દેવાથી અનેક પ્રકારના ભોગ અને લક્ષ્મી આપે. ૯૩.

શ્વાનાયની સાથે પ્રદ્યોત વ્યય આપવાથી નિત્ય સ્ત્રી અને પુત્રાદિકનું સુખ મળે અને વૃષાયની સાથે શ્રિયાનંદ વ્યય આપવાથી સર્વ કામનાઓની ક્ષણસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય. ૯૪.

ખરાયની સાથે મનોહર વ્યય યોજવાથી સર્વ પ્રકારની સંપત્તિ આપે અને ગજાયની સાથે શ્રીવત્સ વ્યય યોજવાથી હાથી અને સિંહથી અધિક બળ પ્રાપ્ત થાય. ૯૫.

ધ્વાંક્ષાયની જોડે વિભવ વ્યય આપવાથી સર્વ કામનાઓનું ક્ષણ મળે પરંતુ આઠે આયોમાં ચિંતાત્મક વ્યય નિત્ય ચત્નથી વર્જવો. ૯૬.

તારા ઉપજાવવાની રીત.

ગણયેત્સ્વામિનક્ષત્રાદ્ યાવદૃક્ષં ગૃહસ્ય ચ ॥

નવમિસ્તુ હરેદ્ ભાગં શેષં તારા પ્રકીર્તિતા ॥ ૯૭ ॥

શાંતા મનોહરા ક્રૂરા વિજયા ચ કુલોદ્ભવા ॥

પદ્મિની રાક્ષસી બાલા ચાનંદા નવમી સ્મૃતા ॥ ૯૮ ॥

ધરધણીના જન્મના નક્ષત્રથી ધરના નક્ષત્ર સુધી ગણુતાં જેટલા અંક આવે તેને નવે ભાગતાં જે શેષ રહે તે તારા સમજવી.

૧ શાંતા, ૨ મનોહરા, ૩ ક્રૂરા, ૪ વિજયા, ૫ કુલોદ્ભવા, ૬ પદ્મિની, ૭ રાક્ષસી, ૮ બાલા અને ૯ આનંદા; આ નવ તારાઓ છે. ૯૭, ૯૮.

તારા જોવાનું ઉદાહરણ;— ધરધણીના નામનું નક્ષત્ર અનુરાધા છે અને ધરનું નક્ષત્ર રેવતી છે. હવે અનુરાધાથી ગણુતાં રેવતી સુધી ૧૧ અંક આવ્યા તેને ૯ ભાગતાં શેષ ૨ જે વધ્યા એટલે બીજી તારા મનોહરા આવી એમ સમજવું.

શુભાશુભ તારા વિધે,
તારાઃ પદ્મ ચ શુભાઃ પ્રોક્તાઃ ત્રિપંચસપ્તવર્જિતાઃ ॥

રાક્ષસીં કુલજાં કૂરાં વર્જયેત્ શુભકર્મસુ ॥ ૧૦૯ ॥

જન્મતારા દ્વિતીયા ચ પૃષ્ઠી ચૈવ ચતુર્થકી ॥

અષ્ટમી નવમી તારા પદ્મ તારાશ્ચ શુભાવહા ॥ ૧૦૦ ॥

નિર્ધના સપ્તમી તારા પંચમી હાનિદાયકા ॥

તૃતીયા સર્વદા વર્જ્યા તિલ્લસ્તારા વિવર્જયેત્ ॥ ૧૦૧ ॥

નવ તાગઓમા ત્રીજી, પાચમી અને સાતમી, એ ત્રણ તારાઓ છોડી
બાકીની છ તારાઓને શુભ કહી છે શુભ કાર્યોમા ગણસી, કુલોદ્ભવા અને કૂરા, આ
ત્રણ તાગઓ ચતુર્વર્ગ વર્જવી ૬૬

શાતા, મનોહરા, પદ્મિની, વિજ્યા, બાલા, વીગ અને આનંદા, આ છ તારાઓ
ઠલ્યાણકારી છે ૧૦૦

માતમી તાગ રાક્ષસી ધરધણીને દરિદ્રી, બનાવે, પાચમી, કુલોદ્ભવા, હાનિ
કરે અને ત્રીજી કૂરા તારા તો મર્ષદા વર્જનીય છે માટે ચતુર્થી આ ત્રણ તારાઓનો
ત્યાગ કરવો ૧૦૧,

ક્ષેત્રની નાહી, ઉપબવવાની, રીત

ત્રયનાડ્યાત્મકં ચક્રં સર્પાકારસ્વરૂપકમ્ ॥

નવભાગાઙ્કિતં કુર્યાદશ્વિન્યાદિત્રિકં લિખેત્ ॥ ૧૦૨ ॥

એકનાહીસ્થિતં તસ્મિન્નૃક્ષં ચૈદ્વર્ગકન્યયોઃ ॥

તેન મરણં વિજીનીયાદિગંતશ્ચ સ્થિતં ત્યજેત્ ॥ ૧૦૩ ॥

સ્વામિસેવકમિત્રાણાં ગૃહાણાં ગૃહસ્વામિનામ્ ॥

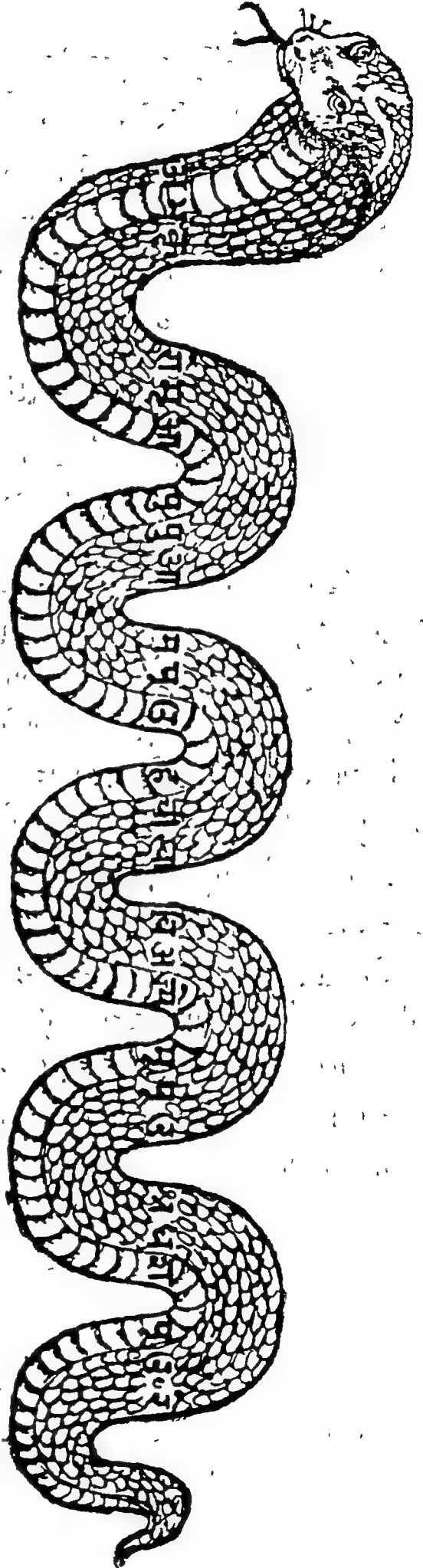
રાજાં તથા પુરાણોંશ્ચ નૌહીવેધઃ સુન્વાવેહઃ ॥ ૧૦૪ ॥

ત્રણ નાહીની રેખાઓથી ચુકત મર્પાકાર સ્વરૂપ, નવ, (૬) ભાગોના વાકા
આકારવાળુ એક ચક્ર કરવુ અને પછી, ચક્રના એક ભાગમા અનુક્રમે અશ્વિન્યાદિ
ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રોનુ ત્રિઙ (ત્રેકુક) લખવુ અર્થાત્ સીધી પક્ષિતમા વેધવુ (આ
પ્રમાણે નવ ભાગમા સંત્તાવીસ નક્ષત્રો આવી જશે) ૧૦૨

આ પ્રમાણે બનાવેલાં મર્પાકૃતિ ચક્રમા ૧૦ અને કન્યાનુ નક્ષત્ર એક નોહીમા
આવે તો વર કન્યાનુ મૃત્યુ થાય તેથી નક્ષત્રોના અગ્ર અર્થાત્ ચરણ તજવા ૧૦૩

સ્વામી અને સેવક, મિત્ર મિત્ર, ગૃહ અને ગૃહસ્વામી, રાજા અને નગરોને એક
નાહીમા વેધ થાય તો સુખદાયક છે ૧૦૪

સર્પાકાર નાડીચક્ર.

સહેલી રીતે આદ્ય, મધ્ય અને અંત્ય સમજવાનું નાડીચક્ર.

આદ્ય.	અશ્વિની.	આર્દ્રા.	પુનર્વસુ.	ઉત્તરા શ્વ.	હસ્ત.	જ્યેષ્ઠા.	મૂળ.	શતભિષ્મ.	પૂર્વા આદ્રપદ.
મધ્ય.	ભરણી.	મૃગશિર.	પુબ્ધ.	પૂર્વા ફલ્ગુની.	ચિન્ના.	અનુરાધા.	પૂર્વાષાઢા.	ધનિષ્ઠા.	ઉત્તરા ભા.
અંત્ય.	કૃત્તિકા.	રોહિણી.	આશ્લેષા.	મઘા.	સ્વાતિ.	વિશાખા.	ઉત્તરાર્ધાઢા.	શ્રવણ.	રેવતી.

નક્ષત્રની રાશિ ઉપબવવાની રીત

ગૃહક્ષેત્રેષુ ચતુર્દશં પષ્ટિમં ચશરોનિતમ્ ॥

પંચત્રિંશત્શતૈર્ભક્તે શેષં વૈ મેષકાદયઃ ॥૧૦૫॥

ક્ષેત્રનું જે નક્ષત્ર આવ્યું હોય તેના અંકને ૬૦ સાથે ગુણવા તેમાથી પચાસ (૧૦) બાદ કરી † (૧૩૫) એકમો પાત્રીમે લાગવા શેષ જે વધે તેને (૧) એક ગણવો અને તે એકને લાગાકારનો જે અંક આવે તેમા ઉમેરતા જેટલા અંક થાય તેટલામી રાશિ જાણવી ૧૦૫.

નક્ષત્રની રાશિ જાણવા વિધે

અશ્વિન્યાદિત્રયં મેષે સિંહે પ્રોક્તં મઘાત્રયમ્ ॥

ધને મૂલત્રયં ચાપિ શેષાણિ નવરાશિષુ ॥૧૦૬॥

અશ્વિની, જ્યેષ્ઠી અને કૃત્તિકા, આ ત્રણ નક્ષત્ર મેષ રાશિના, મઘા, પૂર્વાશ્વિન્યુની અને ઉત્તરશ્વિન્યુની, આ ત્રણ મિહુ રાશિના તથા મૂલ, પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરશાઢા, આ ત્રણ ધન રાશિના નક્ષત્રો જાણવા અને ખાત્રીના (૧૮) અઢાર નક્ષત્રો નવ રાશિના જાણવા અર્થાત્ શહિણી અને મૃગશિર-વૃષભ રાશિના, આર્દ્રા અને પુનર્વસુ મિથુન રાશિના, પુષ્ય અને આશ્લેષા કર્ક રાશિના તેમજ હસ્ત અને ચિત્રા કન્યા રાશિ, સ્વાત્ અને વિશાખા તુલા રાશિ, અનુરુધા અને જ્યેષ્ઠા વૃશ્ચિક રાશિ, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા મકર રાશિ, ગનતાગ અને પૂર્વાભાદ્રપદ કુમ્ભ રાશિ તથા ઉત્તરભાદ્રપદ અને રેવતી મીન રાશિના નક્ષત્ર જાણવા ૧૦૬

ઉદાહરણ:- ધારો કે ક્ષેત્રનું મૃગશિર નક્ષત્ર આવ્યું છે અનુક્રમે અશ્વિની નક્ષત્રથી ગણતા તે પાચમું નક્ષત્ર થયું નક્ષત્રના અંક (૫) ને રાત્રિદિવસની ઘડી (૬૦) ગુણવાથી (૩૦૦) થયા અને (૩૦૦) માથી (૫૦) બાદ કરતા (૨૫૦) બાકી રહ્યા તેને (૧૩૫) લાગવાથી શેષ * (૧૧૫) વધ્યા તેનો (૧) અંક ગણી લાગાકારના આવેલા અંક ૧ મા ઉમેરતા (૨) બે થયા એટલે બીજી રાશિ વૃષ આવી

† ૬૦ ગુણવાનું જરણ દિવસ તથા રાત્રિ મળીને ૬૦ વડી થાય છે અને રાત્રિ દિવસના ચાર ચરણ થાય છે તેથી એક એક ચરણ પદ ૧૫ વડીનું થાય એવા નવ ચરણના સવા બે નક્ષત્રની ૧ એક રાશિ થાય છે

† એક ચરણની પદ ૧૫ વડી થાય છે અને સવા બે નક્ષત્રના નવ ચરણ થાય છે માટે પદને નવે ગુણવાથી ૧૦૫ થાય છે, તેથી એકમો પાત્રીમે લાગવામા આવે છે

* લાગાકાર કરતા ગેયમા ગમે તેટલા વધે તો પણ તેનો (૧) અંક ગણવો પરંતુ શેષમા ને (૩૪) વધે તો રાશિનો પહેલો પાયો, (૬૮) વધે તો બીજો અને (૧૦૨) વધે તો ત્રીજો પાયો સમજવો

રાશિ ચક્ર.

નક્ષત્ર.	રાશિ.	નક્ષત્ર.	રાશિ.	નક્ષત્ર.	રાશિ.
અશ્વિની.	મેષ.	મઘા.	સિંહ.	મૂલ.	ધન.
ભરણી.	મેષ.	પૂર્વાશ્લેષી.	સિંહ.	પૂર્વાષાઢા.	ધન.
કૃત્તિકા.	મેષ.	ઉત્તરાશ્લેષી.	સિંહ.	ઉત્તરાષાઢા.	ધન.
રોહિણી.	વૃષ.	હસ્ત.	કન્યા.	શ્રવણ.	મકર.
મૃગશીર્ષ.	વૃષ.	ચિત્રા.	કન્યા.	ધનિષ્ઠા.	મકર.
આર્દ્રા.	મિથુન.	સ્વાતિ.	તુલા.	શતતારા.	કુંભ.
પુનર્વસુ.	મિથુન.	વિશાખા.	તુલા.	પૂર્વાભાદ્રપદ.	કુંભ.
પુષ્ય.	કર્ક.	અનુરાધા.	વૃશ્ચિક.	ઉત્તરાભાદ્રપદ.	મીન.
આશ્લેષા.	કર્ક.	જ્યેષ્ઠા.	વૃશ્ચિક.	રેવતી.	મીન.

રાશિનો ઇષ્ટ અનિષ્ટ ભાવ.

સપ્તમે ચોત્તમા પ્રીતિઃ ધ્રુવં મૃત્યુઃ ષડષ્ટકે ॥

મધ્યમા નવપંચમ્યે પુષ્ટિર્દશચતુર્થકે ॥૧૦૭॥

તૃતીયૈકાદશે મૈત્રી દ્વિતીયે દ્વાદશે રિપુઃ ॥

एवं च षड्विधं ज्ञेयमिष्टानिष्टं परस्परम् ॥૧૦૮॥

ધરની રાશિથી ધરના સ્વામીની રાશિ સાતમી આવે તો ઉત્તમ પ્રીતિ થાય છે. છઠ્ઠી અથવા આઠમી આવે તો તે ખડાઈક બાણુવું અને તેવા ઘરમાં મૃત્યુ થાય છે. નવમી અને પાંચમી રાશિ આવે તો તે મધ્યમ બાણુવી. દ્વિતીય અને ત્રીજી રાશિ આવે તો તે પુષ્ટિકર્તા છે, ત્રીજી અને અગિયારમી આવે તો મિત્રભાવ થાય તથા બીજી અને બારમી આવે તો શત્રુભાવ ઉત્પન્ન કરે છે; તેથી જ્યોત્ષ્ણીમાં મિત્રાણીના પરસ્પર ઇષ્ટાનિષ્ટ ભાવ સમજી ધર અને દેવાલયોનાં કામો કરવાં. ૧૦૭, ૧૦૮.

ધર-તથા-ધરના-આલીકની-રાશિ-ઉપરથી હટ અનેલ જેવાનુ કાલક.

[પ્રથમ ૨૯]

ગિરિ-પાટણ

ફ

ધરના નક્ષત્ર		રાશિ															
		આશિર		મિથુન		કર્ક		સિંહ		કન્યા		તુલા		વૃશ્ચિક		ધન	
		અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
અશ્વિની	ભરણી	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
કૃત્તિકા	મૃગશીર્ષ	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
રોહિણી	પુનર્વસુ	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
આર્દ્રા	આશ્લેષા	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
પુષ્ય	મૃગશીર્ષ	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
મના	પૂર્વાષાઢા	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
હસ્તા	ચિત્તારા	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
રવિતિ	મિથુન	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
અનુરાધા	કર્ક	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
મૂલ	કૃત્તિકા	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
શ્રવણ	ધનિષ્ઠા	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
શતભિષા	પૂર્વાષાઢા	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત
ઉત્તરાષાઢા	રવિતિ	અ	બ	ક	ડ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ટ	ઠ	દ	ધ	ન	ત

કોષ્ટક સમજવાની રીત.

કોષ્ટકના 'સ્વ' વાળા અંશમાં 'અ' આદિ લખને બારે રાશિઓના અક્ષરો મૂકેલા છે. તેમાં ધરધણીના નામનો પહેલો અક્ષર શોધી કાઢવો અને તે અક્ષરની નીચે તેની રાશિ જાણવી. 'ક' વાળા અંશમાં નક્ષત્ર લખેલાં છે. તેમાં ધરનું જે નક્ષત્ર આવ્યું હોય તે શોધી કાઢવું અને 'ગ' વાળા અંશ તરફ નક્ષત્રની સીધી લાઇનમાં ધર-ધણીની રાશિનો કોઠો જ્યાં આગળ મળતો હોય ત્યાંસુધી પહોંચવું અને તે કોઠામાં લખેલું તેનું ફળ સમજવું.

ઉદાહરણ:-ધારો કે ધરધણીનું નામ 'નાનાલાલ' છે અને એના નામનો પહેલો અક્ષર 'ન' છે. 'સ્વ' વાળા કોઠામાં જોતાં 'ન'ની વૃશ્ચિક રાશિ આવી. સમજો કે ધરનું નક્ષત્ર મૃગશિર છે. 'ક' વાળા કોઠામાં જોતાં મૃગશિર નક્ષત્રની રાશિ વૃષ છે. હવે 'ગ' વાળા કોઠામાં જોતાં બન્ને રાશિઓના કોઠા જ્યાં આગળ મળે છે ત્યાં ફળ 'પ્રીતિ' લખેલું છે. એટલે તે શુભ જાણવું.

બાર રાશિના સ્વામી.

મેષવૃશ્ચિકયોર્મૌમઃ શુક્રો વૃષતુલાધિપઃ ॥

કન્યામિથુનયોઃ સૌમ્યઃ પ્રોક્તઃ કર્કસ્ય ચંદ્રમાઃ ॥૧૦૯॥

સિંહસ્યાધિપતિઃ સૂર્યો ધનમીનાધિપો ગુરુઃ ॥

શનિર્મકરકુંભસ્ય હ્યેતે રાશ્યધિપા મતાઃ ॥૧૧૦॥

આત્મક્ષેત્રે ન બાધન્તે સ્વસ્થા વૈ ક્ષેત્રપાલકાઃ ॥

શત્રુગૃહે પ્રવાધન્તે વિષમસ્થાનિકા ગ્રહાઃ ॥૧૧૧॥

મેષ અને વૃશ્ચિકનો મંગળ, વૃષ અને તુલાનો શુક્ર, કન્યા અને મિથુનનો બુધ, કર્કનો ચંદ્રમા, સિંહનો સૂર્ય, ધન અને મીનનો ગુરુ તથા મકર અને કુંભનો શનિ સ્વામી છે. આ સાત ગ્રહોને બાર રાશિના અને ક્ષેત્રના અધિપતિ દેવતાઓ જાણવા. બારે રાશિના સ્વામી ગ્રહો પોતાની રાશિમાં સ્વસ્થ રહી પીડા કરતા નથી; પરંતુ તેઓને વિષમ સ્થાન કરી શત્રુના સ્થાનમાં મુકવામાં આવે તો તે પીડા કરે છે. તેથી શત્રુ-મિત્રભાવ જોઈ ધરોમાં થોજવા. ૧૦૬, ૧૧૦, ૧૧૧.

મિત્રાણિ કુજચન્દ્રેજ્યાઃ શત્રુ શનિસિતૌ રવેઃ ॥

મિત્રે સૂર્યવુધાવેતૌ રિપુઃ કોઽપિ ન શીતગોઃ ॥ ૧૧૨ ॥

જીવેન્દુરવયો ભૂમિસૂનોર્મિત્રાણિ વિદ્રિપુઃ ॥

સૂર્યશુક્રૌ હિતૌ શત્રુશ્ચન્દ્રમા બોધનસ્ય તુ ॥ ૧૧૩ ॥

મિત્રાણિ સૂર્યમૌમાન્જા વિચ્છ્રકૌ ત્વહિતૌ ગુરોઃ ॥

મિત્રે સૌમ્યશની શત્રૂ ભાર્ગવસ્યેન્દુમાસ્કરૌ ॥ ૧૧૪ ॥

સુહૃદૌ વિત્તિસતૌ સૌરેઃ શત્રવોર્જકુજેન્દવઃ ॥

સર્વેષામેવ લેટાનામનુક્તાસ્તે સમાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૧૫ ॥

સૂર્યના મગળ, ચંદ્રમા તથા ગુરૂ મિત્ર, ગણિ, શુક શત્રુ અને બુધ સમ છે. ચંદ્રના સૂર્ય, બુધ મિત્ર, શત્રુ કોઈ નથી અને મગળ, ગુરૂ, શુક, શનિ સમ છે. મગળના ગુરૂ, ચંદ્ર, સૂર્ય મિત્ર, બુધ શત્રુ અને શુક, શનિ સમ છે. બુધના સૂર્ય, શુક મિત્ર, ચંદ્રમા શત્રુ અને ગુરૂ, શનિ, મગળ સમ છે. ગુરૂના સૂર્ય, મગળ, ચંદ્ર મિત્ર, બુધ, શુક શત્રુ અને શનિ સમ છે. શુકના બુધ, શનિ મિત્ર, ચંદ્ર, સૂર્ય, શત્રુ અને મગળ, ગુરૂ સમ છે તથા શનિના બુધ, શુક મિત્ર, સૂર્ય, મગળ, ચંદ્ર શત્રુ અને ગુરૂ સમ છે. ૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૧૫

રાશિના સ્વામીઓનો મિત્રશત્રુભાવ બેવાનું કોષ્ટક

ગણિ	સ્વામી	મિત્રભાવ	સમભાવ	શત્રુભાવ
સિંહ	સૂર્ય	ચંદ્ર, ગુરૂ, મગળ	બુધ	શુક, શનિ
કર્ક	ચંદ્ર	સૂર્ય, બુધ	ગુરૂ, શુક, મગળ, શનિ	૦
મેષ, વૃશ્ચિક	મગળ	સૂર્ય, ચંદ્ર, ગુરૂ	શુક, શનિ	બુધ
મિથુન, કન્યા	બુધ	સૂર્ય, શુક	મગળ, ગુરૂ, શનિ	ચંદ્ર
ધન, મીન	ગુરૂ	સૂર્ય, ચંદ્ર, મગળ	શનિ	બુધ, શુક
મૃગ, તુલા	શુક	બુધ, શનિ	મગળ, ગુરૂ	સૂર્ય, ચંદ્ર
મકર, કુલ	શનિ	બુધ, શુક	ગુરૂ	સૂર્ય, ચંદ્ર, મગળ

ક્ષેત્રના નામાંકર ઉપબંધવા વિષે

ચતુર્ભિર્ગુણિતં ક્ષેત્રં ફલં ષોડશભિર્ભજેત્ ॥

શેષં ધ્રુવાદિકં જ્ઞેયં તજ્ઞામાનિ યથાકર્મમ્ ॥ ૧૧૬ ॥

જે ક્ષેત્રક્રમ આબ્યુ' હોય તેને ચારે ગુણી (૧૬) સોળે ભાગતાં જે શેષ રહે તે ક્ષેત્રનાં ધ્રુવાદિ (૧૬) નામ બાણવાં. ૧૧૬.

ઘરનાં ધ્રુવાદિ સોળ નામ.

ધ્રુવં ધાન્યં જયં નંદં સ્વરં કાંતં મનોહરમ્ ॥
સુમુખં દુર્મુખં ક્રૂરં સુપક્ષં ધનદં ક્ષયમ્ ॥ ૧૧૭ ॥
આક્રંદં વિપુલં ચૈવ વિજયં ષોડશોત્તમમ્ ॥
કથિતાલિંદભેદેન ધ્રુવાદિ નામ ષોડશ ॥ ૧૧૮ ॥

૧ ધ્રુવ, ૨ ધાન્ય, ૩ જય, ૪ નંદ, ૫ સ્વર, ૬ કાંત, ૭ મનોહર, ૮ સુમુખ, ૯ દુર્મુખ, ૧૦ ક્રૂર, ૧૧ સુપક્ષ, ૧૨ ધનદ, ૧૩ ક્ષય, ૧૪ આક્રંદ, ૧૫ વિપુલ, ૧૬ વિજય; આ ધ્રુવાદિ સોળ ઘરોનાં નામ છે અને તેઓના પોતાના નામ પ્રમાણે ગુણુ દોષ છે. આ સોળે ઘરો અલિંદ (ઓસરી) ના ભેદે કરીને ધ્રુવાદિ નામો ધારણ કરે છે. * ૧૧૭, ૧૧૮.

અંશક ઉપબવવાની રીત.

મૂલરાશૌ વ્યયં ક્ષિપ્ત્વા ગૃહનામાક્ષરાણિ ચ ॥
ત્રિભિરેવ હરેદ્ભાગં યચ્છેષમંશકઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧૧૯ ॥
ઇન્દ્રો યમશ્ચ રાજાં વૈ ચાંશકાઃ ત્રય એવ ચ ॥
ત્રિપ્રમાણં ત્રિધોક્તાશ્ચ જ્યેષ્ઠમધ્યકનિષ્ઠિકાઃ ॥ ૧૨૦ ॥

ઘરની અથવા દેવાલયની મૂળ રાશિ (ક્ષેત્રક્રમ) ના અંકમાં આવેલા અક્ષરો તથા ઘર અથવા પ્રાસાદના નામના અક્ષરો ગણી તે અંક ઉમેરી ગણીને મૂલરાશિના અક્ષરો ભાગતાં જે શેષ વધે તે અંશક બાણવા. (૧) એક વધે તો 'ઇન્દ્રાંશક' અને (૩) ત્રણ વધે તો 'રાજાંશક' સમજવે. અંશકોના નામ પ્રમાણે ગુણુ ધરાવે છે એટલે ઇન્દ્રાંશક ઉત્તમ, યમાંશક મધ્યમ અને રાજાંશક મધ્યમ છે. ૧૧૯, ૧૨૦

ઇન્દ્રાંશકે આપવાનાં મ્યાન.

પ્રાસાદે પ્રતિમાલિંગે જગર્તાર્પણમ્ ॥
વેદ્યાં કુંડે ક્રતૌ ચૈવ ઇન્દ્રધ્વજચક્રમ્ ॥ ૧૨૧ ॥

* ગૃહના નામાક્ષર અલિંદ ભેદે તથા ધ્રુવ સુપક્ષ ક્રૂર ક્ષય કાંત મનોહર સુમુખ દુર્મુખ આ અંશકોના નામ પ્રમાણે વિશેષ હકીકત ધરાવતો હોવાથી તેના વિનિર્ણય માટે અન્ય અંશકોના નામ પ્રમાણે ગુણુ ધરાવે છે.

સ્વર્ગાદિભોગયુક્તેષુ નૃત્યગીતમહોત્સવે ॥

અન્યેષુ શુભકાર્યેષુ શુભ દ્વિદ્વાંગકો મતઃ ॥ ૧૨૨ ॥

પ્રામાદ, પ્રતિમા, મહાદેવનું લિંગ, દેવાલયની જગતી (ઝોટલો), ખીકિકા, મંદપ, વેદિ, કુડ, યજ્ઞ, ઇન્દ્રધ્વજ, પતાકા, સ્વર્ગ સમાન, સુખ ભોગવવાના સ્થાન, નૃત્યશાળા, ગીતશાળા, મહોત્સવ સ્થાન અને ખીત શુભ કાર્યોમા, ઇન્દ્રાશક આપવો શુભ છે ૧૨૧, ૧૨૨

૧૨૩ યમાશક આપવાનાં સ્થાન

ઐરવે ક્ષેત્રપાલે ચ યાનાગારે તથૈવ ચ ॥

બ્રહ્માતૃગણાદીનાં સંસ્થાનેષુ તથૈવ હિ ॥૧૨૩॥

વણિક્કર્મવિદ્યો ચૈવ મધમાંસાદિકોદ્ભવે ॥

આયુધાનાં સમસ્તાનાં યમાંગકં પ્રદાપયેત્ ॥૧૨૪॥

ક્ષેત્રપાલ, ભૈરવ, બાણ ઇત્યાદિ 'શસ્ત્રાગારે', નવગ્રહ સ્થાન, દેવીઓનાં દેરાઓ, દરેક પ્રકારની વૃદ્ધિપાત્રી દુકાનો (હોટો), મધમામાદિ લેવવાના તથા અમસ્ત આયુધો રાખવાના સ્થાનોમા યમાશક આપવો ૧૨૩, ૧૨૪

૧૨૫ રાજાશક આપવાનાં સ્થાન

સિંહાસને ચ શય્યાયામશ્વાદિર્ગજવાહને ॥

રાજ્યોપસ્કરહર્મ્યેષુ શુભો રાજાંશકો મતઃ ॥૧૨૫॥

દેવતા તથા ગર્ભના મિહામન, શય્યા, અશ્વશાળા, ગજશાળા, સ્થાદિ વાહનો, રાત્રીની નાના પ્રકારની આમગ્રી રાખવાના સ્થાનો અને હુવેલીઓમા રાજાશક આપવો શુભ મનાય છે ૧૨૫

લગ્ન ઉપલવવા વિષે

આયમૃક્ષં વ્યયં તારામંશકં તુ તથૈવ ચ ॥

તત્સર્વં ખાતુના અર્ક્તં શોષં લગ્નમુદીરિતમ્ ॥૧૨૬॥

આય, નક્ષત્ર, વ્યય, તારા અને અશક, એ પાચના અડેનો મરવાળો કરી (૧૨) બારે ભાગતા જે શેષ રહે તે મેષાદિ ૧૨ ગણિલગ્ન બાણવાં ૧૨૬

તિથિ ઉપજાવવા વિષે.

આયમૃક્ષં વ્યયં તારામંશકં તુ તથૈવ ચ ॥

એકીકૃત્ય તુ ત્રિંશદ્ધિર્ભક્તં શેષં તિથિર્ભવેત્ ॥ ૧૨૭ ॥

નંદાદ્યાસ્તિથયો જ્ઞેયાઃ સ્વનામસદૃશં ફલમ્ ॥

નંદા ચ બ્રાહ્મણે પ્રોક્તા ભદ્રા ચૈવ હિ ક્ષત્રિયે ॥ ૧૨૮ ॥

વૈશ્યલોકે જયા જ્ઞેયા રિક્તા શૂદ્રે પ્રદીયતે ॥

શુભસ્થાનેષુ સર્વેષુ પૂર્ણાં ચૈવ નિયોજયેત્ ॥ ૧૨૯ ॥

આય, નક્ષત્ર, વ્યય, તારા અને અંશકનો સરવાળો કરી તેને (૩૦) ત્રીસે ભાગતાં જે શેષ રહે તે તિથિ જાણવી (એટલે પંદરની અંદર રહે તો તેને શુક્લ પક્ષની તિથિ અને પંદરની ઉપરાંત શેષ રહે તો કૃષ્ણ પક્ષની તિથિ જાણવી). નંદાદિ તિથિઓ પોતાના નામ પ્રમાણે કૃષ્ણ આપનારી છે. બ્રાહ્મણોને નંદા, ક્ષત્રિયોને ભદ્રા, વૈશ્ય લોકને જયા અને શૂદ્રોને રિક્તા તિથિ આપવી સારી છે. પૂર્ણા તિથિ સર્વ પ્રકારનાં શુભ સ્થાનોમાં યોજવાથી પૂર્ણ સુખ આપનારી છે. ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૨૯.

નંદાદિ તિથિઓનું કોષ્ટક.

જાતિ.	તિથિ.	તિથિનો અંક.		
બ્રાહ્મણ.	નંદા.	૧	૬	૧૧
ક્ષત્રિય.	ભદ્રા.	૨	૭	૧૨
વૈશ્ય.	જયા.	૩	૮	૧૩
શૂદ્ર.	રિક્તા.	૪	૯	૧૪
શુભ સ્થાન.	પૂર્ણા.	૫	૧૦	૧૫

વાર ઉપજાવવા વિષે.

ક્ષેત્રં રુદ્રગુણં કૃત્વા સપ્તભિર્ભાગમાહરેત્ ॥

શેષં રવ્યાદયો વારા રવિભૌમૌ વિવર્જિતૌ ॥ ૧૩૦ ॥

ક્ષેત્રકુળને (૧૧) અગિયારે ગુણી (૭) સાતે ભાગતાં જે શેષ વધે તે અનુક્રમે રવિ આદિ વારો જાણવા. એમાં રવિવાર અને મંગળવાર તજવા. ૧૩૦.

કરણ ઉપભવવા વિષે.

ક્ષેત્રં નંદગુણં કૃત્વા રુદ્રૈશ્ચ ભાગમાહરેત્ ॥

॥ કરણં જાયતે શેષં વર્વાંદીનિ વિલોકયેત્ ॥ ૧૨૧ ॥

ક્ષેત્રદળને નવે ગુણી અગિયારે-લાગતા જે શેષ વધે તે બવાદિ કરણો જાણવા ૧૩૧

(૧ બવ, ૨ બાલવ, ૩ કૌલવ, ૪ તૈતિલ, ૫ ગર, ૬ વણિજ, ૭ વિષ્ટિ, ૮ શકુનિ, ૯ અતુલ્ય, ૧૦ નાગ, ૧૧ કિસ્તુમ્, આ અગિયાર કરણોના નામ છે પરંતુ મુખ્ય કરણોમાં છે અને ચાર સ્થિત કરણો-મળી કુલ ૧૧ અગિયાર કરણો થાય છે)

યોગ ઉપભવવા વિષે.

ક્ષેત્રં વિશ્વગુણં કૃત્વા સપ્તવિંશતિભાજિતે ॥

યચ્છેપં જાયતે યોગો વિષ્ણુભાદિર્વિનિર્દિશેત્ ॥ ૧૩૨ ॥

ક્ષેત્રની મૂળ રાશિના અઠને ૧૩ ગુણી ૨૭ લાગતા જે શેષ વધે તે વિષ્ણુભાદિ યોગ જાણવા ૧૩૨

યોગનાં નામ

અંક	નામ	અંક	નામ	અંક	નામ
૧	વિષ્ણુભા	૧૦	ગજ	૧૯	પરિવ
૨	પ્રીતિ	૧૧	શક્તિ	૨૦	ગિય
૩	આયુષ્માન	૧૨	કુન	૨૧	મિદ્
૪	મૌભાવ	૧૩	વ્યાપાત	૨૨	આધ્ય
૫	ગોલન	૧૪	હર્ષણ	૨૩	ગુભ
૬	અનિગજ	૧૫	વજ	૨૪	ગુકન
૭	સુર્ગ	૧૬	સિદ્ધિ	૨૫	આહા
૮	ધૃતિ	૧૭	વ્યતિપાત	૨૬	અંદ
૯	શક્ત	૧૮	મરિયાણુ	૨૭	વૈધૃતિ

નોંધ - યોગના નામ પ્રમાણે શુભાશુભ ફળ જાણવું

વર્ગ ઉપજાવવા વિષે.

ઉપજાતિવૃત્તમ્ ।

દૈર્ઘ્યં પૃથુત્વેન ચ તાડનીયં ।

તયોર્યદૈવ્યં પુનરુચ્છ્રયેણ ॥

શેષોઽધિનાથો વસુભાજિતેઽસ્મિન્ ।

સમઃ પ્રશસ્તો વિષમસ્તુ નૈવ ॥ ૧૩૩ ॥

વસન્તતિલકા ।

વર્ગાષ્ટકસ્ય પતયો ગરુડો વિહાલઃ ।

સિંહસ્તથૈવ શુનકોરગમૂષકૈણાઃ ॥

મેષક્રમેણ ગદિતાઃ સ્વલ્પ પૂર્વતોઽપિ ।

યઃ પંચમઃ સ રિપુરેવ બુધૈર્વિવર્જ્યઃ ॥ ૧૩૪ ॥

ક્ષેત્રની લાંબાઈને પહોળાઈની સાથે ગુણવી. તે બન્નેના ગુણાકારનો જે અંક આવે તેને ધરની અથવા પ્રાસાદની ઉંચાઈ સાથે મેળવી સરવાળો કરતાં જે અંક આવે તેને ૮ આઠે ભાગતાં શેષ જે રહે તે અધિપતિવર્ગ જાણવો. વર્ગમાં સમ સંખ્યાવાળા એટલે બીજો, ચોથો, છઠ્ઠો, આઠમો; એ ચાર વર્ગ શુભ છે અને વિષમ સંખ્યાવાળા એટલે પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો અને સાતમો; એ ચાર અશુભ છે. ૧૩૩.

આઠ વર્ગોના અધિપતિ નીચે પ્રમાણે છે:— પહેલા વર્ગનો ગરુડ, બીજા વર્ગનો બિલાડો, ત્રીજા વર્ગનો સિંહ, ચોથા વર્ગનો શ્વાન, પાંચમા વર્ગનો સર્પ, છઠ્ઠા વર્ગનો મૂષક, સાતમા વર્ગનો મૃગ અને આઠમા વર્ગનો મેષ; આ પ્રમાણે આઠ વર્ગો પૂર્વાદિ દિશાઓ અને અગ્નિ આદિ કોણાના સ્વામી છે. આ આઠ વર્ગોમાં પાંચમો વર્ગ શત્રુ છે, માટે સુર શિલ્પિઓએ તેને વર્જવો. સૂત્રધારે ગૃહ અને ગૃહસ્વામીના વર્ગ સાથે પરસ્પર વર્ગવૈર તથા વર્ગો આપવા તે શ્રેષ્ઠ છે. ૧૩૪.

તત્ત્વ ઉપજાવવા વિષે.

ગુણયેદષ્ટભિઃ ક્ષેત્રં ફલં ષષ્ટિવિભાજિતમ્ ॥

લઘ્વં દશગુણં જીવેચ્છેષં ભૂતસમાહૃતમ્ ॥ ૧૩૫ ॥

ક્ષેત્રફળને આઠે ગુણી સાઠે ભાગવું અને ભાગાકારનો જે અંક આવે તેને દશે ગુણવો. ગુણાકાર કરતાં જેટલા અંક આવે તેટલાં વર્ષ ધરતું આયુષ્ય જાણવું.

મનુષ્યના નામાક્ષર ઉપરથી વર્ગ લાવવાનું કોષ્ટક

અક્ષર	નામના પહેલા અક્ષરો	વર્ગ	વેરભાન
૧	અ, ઈ, ઉ, એ	ગંડ	મર્ષને
૨	ક, ખ, ગ, વ, ઈ	મિતાડો	મૂષને
૩	ચ, છ, જ, ઝ, ઞ	મિદ	મૃગને
૪	ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ	માન	ખિયાડને
૫	ત, થ, દ, ધ, ન	સર્પ	ગંડને
૬	પ, ફ, બ, ભ, મ	મૂષ	ખિયાડને
૭	ય, ર, લ, વૃ	મૃગ	મિદને
૮	ન, પ, અ, ઇ	મેષ	મેષને

અને ક્ષેત્રફળને આઠે શુષ્ણી (૬૦) માટે લાગતા શેષ એ અક્ષર રહે તેને (૫) પાંચે લાગતા જે બાકી શેષ રહે તેને પૃથ્વી આદિ ધરના તત્ત્વ બાણુમાં ૧૩૫

પાંચ તત્ત્વનાં નામ અને ફળ

પૃથ્વીયાપસ્તયા તેજો વાયુરાકાશમેવ ચ ॥

પંચ તત્ત્વાનિ જાનીયાદંતકાલે પ્રભેદને ॥ ૧૩૬ ॥

પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ, એ પાંચ તત્ત્વો છે અને જે તત્ત્વ ધરનું આયુ છે એ તે તત્ત્વથી ધરનો વિભાગ બાણુઓ ૧૩૬

ધરે અને પ્રાસાદના આયુષ્ય વિશે

ફલં નાગગુણં પદ્મ્યા હૃતં લઘ્વં ફલં ભવેત્ ॥

મૃન્મયે ગર્કરાં યુક્તે ગૃહે જીવઃ સુનિશ્ચલઃ ॥ ૧૩૭ ॥

ક્ષેત્રફળને આઠે શુષ્ણી સાઠે લાગતાં જે શેષ અક્ષર રહે તેટલા વર્ષ માટી અને કાંચીના ધનવેલા ધરેનું આયુષ્ય નિશ્ચયપૂર્વક બાણુ ૧૩૭

દગ્ધગુણં ભવેદાયુરિષ્ટિકામૃત્સુધામયે ॥

ચૂર્ણપાપાણજે ત્રિગ્ધગુણઞ્ચ સ્થિતિરુત્તમા ॥ ૧૩૮ ॥

ક્ષેત્રફળને આઠે ગુણી સાઠે ભાગતાં આવેલા ફળને દશગણું કરવાથી જે અંક આવે તેટલાં વર્ષનું ઇંટ, માટી અને ચુનાથી બનાવેલાં ઘર અથવા પ્રાસાદનું આયુષ્ય જાણવું. તે ફળને ત્રીસગણું કરવાથી જે અંક આવે તેટલું ચુના અને પથરોથી બનાવેલાં ઘર અથવા પ્રાસાદોનું આયુષ્ય જાણવું. આ ફળમાં પ્રાસાદોની સ્થિતિ ઉત્તમ છે. ૧૩૮.

નવતિઘ્ને ફલે નાગૈર્યુક્તે પાષાણજે ગૃહે ॥

ધાતુજે ભવને શાદ્રિલોચનઘ્ને ફલે ભવેત્ ॥ ૧૩૯ ॥

ઉપર કહેલા ફળને ‘૯૦’ ગણું કરવાથી કાંસા, પથરો અને ચુનાથી બનાવેલા પ્રાસાદોનું આયુષ્ય જાણવું તથા તે ફળને ‘૩૬૦’ ગણું કરતાં જે અંક આવે તેટલાં વર્ષની સોના, ચાંદી આદિ ધાતુનિર્મિત પ્રાસાદોની આવરદા જાણવી. ૧૩૯.

આયાદિ અંગો મેળવવા વિષે.

દ્વિભિઃ શ્રેષ્ઠં ત્રિભિઃ શ્રેષ્ઠં પંચભિઃ સર્વમુત્તમમ્ ॥

સપ્તભિઃ સર્વકલ્યાણં નવભિઃ સર્વસંપદઃ ॥ ૧૪૦ ॥

સર્વ પ્રકારનાં ઘરો અને પ્રાસાદો કરવામાં આય તથા નક્ષત્ર એ બે અંગો મળે તો પણ શ્રેષ્ઠ છે તેમજ ત્રણ કે પાંચ અંગ મળે તો પણ સર્વોત્તમ છે અને સાત અંગ મળે તો કલ્યાણકારક સમજવાં તથા નવ અંગ મળે તો સર્વ સંપત્તિ આપનારાં છે. ૧૪૦.

અલ્પદોષં ગુણશ્રેષ્ઠં દોષાયતં ન તદ્ગૃહમ્ ॥

આયવ્યયૌ પ્રયત્નેન વિરુદ્ધશ્ચ વિવર્જયેત્ ॥ ૧૪૧ ॥

સર્વ પ્રકારનાં ઘરો તથા પ્રાસાદો બનાવવામાં જો દોષ થોડો આવતો હોય અને ગુણ વધારે આવતો હોય તો તે ગૃહ દોષકારક ગણાય નહિ, તો પણ પ્રયત્નથી આયવ્યય મેળવવા અને વિરુદ્ધ અંગોનો ત્યાગ કરવો. ૧૪૧.

અલ્પદોષાર્ધમાધિક્યં પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ॥

લિંગં વા પ્રતિમા ચૈવ ન તદ્ દોષકરં ભવેત્ ॥ ૧૪૨ ॥

પ્રાસાદ, મઠ, મંદિર, લિંગ અને પ્રતિમા; એ બધાં જો અલ્પ દોષથી અર્ધ ગુણાધિક્ય હોય તો પણ દોષકારક થતાં નથી. ૧૪૨.

નક્ષત્ર, ગણ, ચંદ્રાદિ જોવાનું કોષ્ટક.

નક્ષત્ર અંક	ગણ ગણિ	નક્ષત્રના નામ	ગણ	ચંદ્રની સ્થિતિ	વ્યથ	નાડી	ગણિ	રાશિના અંકો
૧	૧૭	અશ્વિની	દેવ	ઉત્તર	શાન્ત	આઘ	મેષ	મગળ
૨	૭	ભરણી	મનુષ્ય	ઉત્તર	પૌર	મધ્ય	મેષ	મગળ
૩	૨૪	કૃત્તિકા	ગક્ષમ	પૂર્વ	પ્રહોત	અત્ય	મેષ	મગળ
૪	૧	રોહિણી	મનુષ્ય	પૂર્વ	ત્રિપાનદ	અત્ય	વૃષ	શુક
૫	૮	મૃગશિર	દેવ	પૂર્વ	મનોહર	મધ્ય	વૃષ	શુક
૬	૧૧	આર્દ્રા	મનુષ્ય	પૂર્વ	શ્રીવત્સ	આઘ	મિથુન	શુક
૭	૧૬	પુનર્વસુ	દેવ	પૂર્વ	વિભવ	આઘ	મિથુન	શુક
૮	૧	પુષ્ય	દેવ	પર્વ	ચિતાત્મક	મધ્ય	કર્ક	ચંદ્ર
૯	૧૮	આશ્લેષા	ગક્ષમ	પૂર્વ	શાન્ત	અત્ય	કર્ક	ચંદ્ર
૧૦	૮	મઘા	ગક્ષમ	પશ્ચિમ	પૌર	અત્ય	સિંહ	સૂર્ય
૧૧	૨૫	પૂર્વાશ્વિની	મનુષ્ય	દક્ષિણ	પ્રહોત	મધ્ય	સિંહ	સૂર્ય
૧૨	૧૫	ઉત્તરાશ્વિની	મનુષ્ય	દક્ષિણ	ત્રિપાનદ	આઘ	સિંહ	સૂર્ય
૧૩	૫	હસ્તા	દેવ	દક્ષિણ	મનોહર	આઘ	કન્યા	શુક
૧૪	૨૨	ચિત્રા	ગક્ષમ	દક્ષિણ	શ્રીવત્સ	મધ્ય	કન્યા	શુક
૧૫	૧૦	સ્વાતિ	દેવ	દક્ષિણ	વિભવ	અત્ય	તુલા	શુક
૧૬	૨	વિશાખા	ગક્ષમ	દક્ષિણ	ચિતાત્મક	અત્ય	તુલા	શુક
૧૭	૧૯	અનુરાધા	દેવ	પશ્ચિમ	શાન્ત	મધ્ય	વૃશ્ચિક	મગળ
૧૮	૯	જ્યેષ્ઠા	ગક્ષમ	પશ્ચિમ	પૌર	આઘ	વૃશ્ચિક	મગળ
૧૯	૨૬	મૂળા	ગક્ષમ	પશ્ચિમ	પ્રહોત	આઘ	ધન	શુક
૨૦	૧૬	પૂર્વાષાઢા	મનુષ્ય	પશ્ચિમ	ત્રિપાનદ	મધ્ય	ધન	શુક
૨૧	૩	ઉત્તરઘાઢા	મનુષ્ય	પશ્ચિમ	મનોહર	અત્ય	ધન	શુક
૨૨	૨૩	શ્રવણ	દેવ	પશ્ચિમ	શ્રીવત્સ	અત્ય	મકર	રાશિ
૨૩	૧૩	ધનિશ્ઠા	ગક્ષમ	પશ્ચિમ	વિભવ	મધ્ય	મકર	રાશિ
૨૪	૩	રાત્રિભિષા	ગક્ષમ	ઉત્તર	ચિતાત્મક	આઘ	કુલ	રાશિ
૨૫	૨૦	પૂર્વાભાદ્રપદ	મનુષ્ય	ઉત્તર	શાન્ત	આઘ	કુલ	રાશિ
૨૬	૧૦	ઉત્તરભાદ્રપદ	મનુષ્ય	ઉત્તર	પૌર	મધ્ય	મીન	શુક
૨૭	૨૭	રેવતી	દેવ	ઉત્તર	પ્રહોત	અત્ય	મીન	શુક

સમયોરસ ક્ષેત્રની મૂળ રાશિ તથા નક્ષત્રનું કોષ્ટક.

માપ. ગ. ઇ.	મુળ રાશિ.	નક્ષત્ર.	માપ. ગ. ઇ.	મુળ રાશિ.	નક્ષત્ર.	માપ. ગ. ઇ.	મુળ રાશિ.	નક્ષત્ર.	માપ. ગ. ઇ.	મુળ રાશિ.	નક્ષત્ર.
૦-૧	૧	પુષ્ય.	૨-૧૧	૨૫	પૂ. ક્ષ.	૪-૨૧	૨૭	રેવતી.	૭-૭	૭	ભરણી.
૦-૩	૬	જ્યેષ્ઠા.	૨-૧૩	૨૨	ચિત્રા.	૪-૨૩	૧૩	ધનિષ્ઠા.	૭-૯	૯	જ્યેષ્ઠા.
૦-૫	૨૫	પૂર્વા ક્ષ.	૨-૧૫	૨૭	રેવતી.	૫-૧	૭	ભરણી.	૭-૧૧	૧૯	અનુરાધા.
૦-૭	૨૨	ચિત્રા.	૨-૧૭	૧૩	ધનિષ્ઠા.	૫-૩	૯	જ્યેષ્ઠા.	૭-૧૩	૧૦	ઉત્તરા ભા.
૦-૯	૨૭	રેવતી.	૨-૧૯	૭	ભરણી.	૫-૫	૧૯	અનુરાધા.	૭-૧૫	૯	જ્યેષ્ઠા.
૦-૧૧	૧૩	ધનિષ્ઠા.	૨-૨૧	૯	જ્યેષ્ઠા.	૫-૭	૧૦	ઉત્તરા ભા.	૭-૧૭	૧૬	પૂર્વાષાઢા.
૦-૧૩	૭	ભરણી.	૨-૨૩	૧૯	અનુરાધા.	૫-૯	૯	જ્યેષ્ઠા.	૭-૧૯	૪	મૃગશિર.
૦-૧૫	૯	જ્યેષ્ઠા.	૩-૧	૧૦	ઉત્તરા ભા.	૫-૧૧	૧૬	પૂર્વાષાઢા.	૭-૨૧	૨૭	રેવતી.
૦-૧૭	૧૯	અનુરાધા.	૩-૩	૯	જ્યેષ્ઠા.	૫-૧૩	૪	મૃગશિર.	૭-૨૩	૪	મૃગશિર.
૦-૧૯	૧૦	ઉત્તરા ભા.	૩-૫	૧૬	પૂર્વાષાઢા.	૫-૧૫	૨૭	રેવતી.	૮-૧	૧૬	પૂર્વાષાઢા.
૦-૨૧	૯	જ્યેષ્ઠા.	૩-૭	૪	મૃગશિર.	૫-૧૭	૪	મૃગશિર.	૮-૩	૯	જ્યેષ્ઠા.
૦-૨૩	૧૬	પૂર્વાષાઢા.	૩-૯	૨૭	રેવતી.	૫-૧૯	૧૬	પૂર્વાષાઢા.	૮-૫	૧૦	ઉત્તરા ભા.
૧-૧	૪	મૃગશિર.	૩-૧૧	૪	મૃગશિર.	૫-૨૧	૯	જ્યેષ્ઠા.	૮-૭	૧૯	અનુરાધા.
૧-૩	૨૭	રેવતી.	૩-૧૩	૧૬	પૂર્વાષાઢા.	૫-૨૩	૧૦	ઉત્તરા ભા.	૮-૯	૯	જ્યેષ્ઠા.
૧-૫	૪	મૃગશિર.	૩-૧૫	૯	જ્યેષ્ઠા.	૬-૧	૧૯	અનુરાધા.	૮-૧૧	૭	ભરણી.
૧-૭	૧૬	પૂર્વાષાઢા.	૩-૧૭	૧૦	ઉત્તરા ભા.	૬-૩	૯	જ્યેષ્ઠા.	૮-૧૩	૧૩	ધનિષ્ઠા.
૧-૯	૯	જ્યેષ્ઠા.	૩-૧૯	૧૯	અનુરાધા.	૬-૫	૭	ભરણી.	૮-૧૫	૨૭	રેવતી.
૧-૧૧	૧૦	ઉત્તરા ભા.	૩-૨૧	૯	જ્યેષ્ઠા.	૬-૭	૧૩	ધનિષ્ઠા.	૮-૧૭	૨૨	ચિત્રા.
૧-૧૩	૧૯	અનુરાધા.	૩-૨૩	૭	ભરણી.	૬-૯	૨૭	રેવતી.	૮-૧૯	૨૫	પૂર્વા ક્ષ.
૧-૧૫	૯	જ્યેષ્ઠા.	૪-૧	૧૩	ધનિષ્ઠા.	૬-૧૧	૨૨	ચિત્રા.	૮-૨૧	૯	જ્યેષ્ઠા.
૧-૧૭	૭	ભરણી.	૪-૩	૨૭	રેવતી.	૬-૧૩	૨૫	પૂર્વા ક્ષ.	૮-૨૩	૧	પુષ્ય.
૧-૧૯	૧૩	ધનિષ્ઠા.	૪-૫	૨૨	ચિત્રા.	૬-૧૫	૯	જ્યેષ્ઠા.	૯-૧	૧	પુષ્ય.
૧-૨૧	૨૭	રેવતી.	૪-૭	૨૫	પૂર્વા ક્ષ.	૬-૧૭	૧	પુષ્ય.	૯-૩	૯	જ્યેષ્ઠા.
૧-૨૩	૨૨	ચિત્રા.	૪-૯	૯	જ્યેષ્ઠા.	૬-૧૯	૧	પુષ્ય.	૯-૫	૨૫	પૂર્વા ક્ષ.
૨-૧	૨૫	પૂર્વા ક્ષ.	૪-૧૧	૧	પુષ્ય.	૬-૨૧	૯	જ્યેષ્ઠા.	૯-૭	૨૨	ચિત્રા.
૨-૩	૯	જ્યેષ્ઠા.	૪-૧૩	૧	પુષ્ય.	૬-૨૩	૨૫	પૂર્વા ક્ષ.	૯-૯	૨૭	રેવતી.
૨-૫	૧	પુષ્ય.	૪-૧૫	૯	જ્યેષ્ઠા.	૭-૧	૨૨	ચિત્રા.	૯-૧૧	૧૩	ધનિષ્ઠા.
૨-૭	૧	પુષ્ય.	૪-૧૭	૨૫	પૂર્વા ક્ષ.	૭-૩	૨૭	રેવતી.	૯-૧૩	૭	ભરણી.
૨-૯	૯	જ્યેષ્ઠા.	૪-૧૯	૨૨	ચિત્રા.	૭-૫	૧૩	ધનિષ્ઠા.	૯-૧૫	૯	જ્યેષ્ઠા.

સૂત્રધારેણ ચચ્છુદ્ધ કૃતં યત્સ્થાનસાધનમ્ ॥
તત્સ્થાનં સર્વજન્તુનાં સુખદં સ્યાન્ન સંગયઃ ॥ ૧૪૩ ॥

ઐતિશ્રીવાસ્તુશાસ્ત્રે શિલ્પશાસ્ત્રીશ્રીમૂલજીમુતનર્મદાશકરસોમપુરાવિરચિતે
શિલ્પરત્નાકરે આયાત્રેકવિંશત્યંગલક્ષણાધિકારે પ્રથમ રત્ન સમાપ્તમ્ ।

સૂત્રધારે જે સ્થાનની માધના મર્વ પ્રકારે શુદ્ધ કરી હોય તે સ્થાન મર્વ
પ્રાણિઓને સુખદાયી થાય છે, એમા લેશ પણ અશય નથી ૧૪૩

ઐતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્ નર્મદાશકર મૂલજીભાઈ
સોમપુરાવિરચિત શિલ્પ રત્નાકર નામના અથવા
આયાદિ એકવીસ અંગ લક્ષણાધિકારનું
પહેલું રત્ન સંપૂર્ણ.

દ્વિતીયં રત્નમ્ ।

અથ પ્રાસાદોત્પત્તિપ્રાસાદરચનાલક્ષણાધિકારઃ ।

૬૬૮

ભારતે વૈ મહાપુણ્યે હિમવાંશ્ચ મહાગિરિઃ ॥

તસ્યાન્તિકે મહત્પુણ્યં રમ્યં દારુવનોત્તમમ્ ॥ ૧ ॥

તસ્મિન્ દારુવને દિવ્યે સુરાસુરનરોરગાઃ ॥

શક્રાદ્યાશ્ચ સુરાઃ સર્વે વાસુક્યાદ્યાશ્ચ પન્નગાઃ ॥ ૨ ॥

કુબેરાદ્યાસ્તથા યક્ષા ગંધર્વાસ્તુંબરાદયઃ ॥

ક્ષત્રિયાઃ સૂર્યવંશીયાઃ સોમવંશપ્રસૂતયઃ ॥ ૩ ॥

વિદ્યાધરાસ્તથા સર્વે દીક્ષિતાશ્ચ શિવાર્ચને ॥

નાનામહોત્સવાન્ કૃત્વા પૂજિતો જગદીશ્વરઃ ॥ ૪ ॥

અથ પ્રાસાદોત્પત્તિ પ્રકરણું.

મહાપુણ્યશાળી ભારતવર્ષમાં હિમાલય નામે મહાન્ પર્વતરાજ છે. તેની નજીકમાં પવિત્ર તથા સુંદર દારુવન આવેલું છે. તે દિવ્ય દારુવનમાં ઇંદ્રાદિ સર્વ દેવો, વાસુકિ આદિ સર્પો, કુબેરાદિયક્ષો, તુંબરૂ આદિ ગંધર્વો, સૂર્યવંશી તથા ચંદ્રવંશી ક્ષત્રિયો અને વિદ્યાધરો વિગેરે સર્વ દેવો, અસુરો, સર્પો અને મનુષ્યો કલ્યાણસ્વરૂપ ભગવાન્ શિવની પૂજા-અર્ચના સારૂ ભેગા થયા અને યજ્ઞ મહોત્સવની દીક્ષા લઈ તેઓએ અનેકવિધ મહોત્સવો કરી યથાવિધિ જગદીશ્વરની પૂજા કરી. ૧, ૨, ૩, ૪.

સુરાસુરનરાદ્યૈશ્ચ નંદાદિતિથિપञ્ચસુ ॥

વિવિધાકારસંયુક્તાન્ નાનારૂપાન્ વિલક્ષણાન્ ॥ ૫ ॥

વૈરાજ્યાદીન્ તથા પञ્ચ પञ્ચ કૃત્વા ચ મण्डपान् ॥

વિવિધૈસ્તોત્રગીતૈશ્ચ તોષિતો જગદીશ્વરઃ ॥ ૬ ॥

દેવ, દૈત્ય અને મનુષ્યાદિના એકત્રિત થએલા સમાજે અનુક્રમે નંદાદિ પાંચ તિથિઓમાં વિવિધ આકૃતિઓ તથા નાના પ્રકારનાં સ્વરૂપોથી યુક્ત વિલક્ષણ વૈરાજ્યાદિ પાંચ પાંચ યજ્ઞ મંડપો રચી વિવિધ પ્રકારનાં સ્તોત્રો અને ગીતોથી જગદીશ્વરને સંતુષ્ટ કર્યા. ૫, ૬.

તતસ્તુષ્ટશ્ચ પૂજાભિર્દયાલુર્જગદીશ્વરઃ ॥
 ઉક્તર્વાશ્ચ વરં વ્રૂહિ યત્સ્યાન્મનસિ ચિન્તિતમ્ ॥ ૭ ॥
 વદામિ ત્વાં તથા વ્રહ્મન્ સુરાર્થં વક્તુમર્હસિ ॥
 તચ્છ્રુત્વા ચ વિધિઃ પ્રાહ દેવાનાં હિતકામ્યયા ॥ ૮ ॥
 યદિ તુષ્ટોઽસિ દેવેઽ પ્રાર્થયે ત્રિદશાધિપ ॥
 યેનાયેન કૃતા પૂજા પ્રકુર્યાચ શિવાલયમ્ ॥ ૯ ॥

ત્યાગપદ્ધી વિવિધ પ્રકારની પૂજાઓથી મ તુષ્ટ થએલાં દયાળુ, જગદીશ્વરે કહ્યું
 “ તમારા મનમાં જે અભિલાષા હોય તે વર માંગો, અને હે બ્રહ્મદેવ તમે જે માગશો
 તે હું તમને આપીશ ” માટે દેવાના હિતાર્થે તમારે જે કહેવાનું હોય તે કહેવાને તમે
 થોડા છો ” પરમાત્માનું આ વચન સાંભળી દેવતાઓની હિતકામનાથી બ્રહ્મદેવે કહ્યું
 “ હે દેવાધિદેવ ! જે તમે અમારી પૂજાથી પ્રમત્ત થયા હો તો “ જેમણે જેવા જેવા
 સ્વરૂપાકારવાળા યજ્ઞમંદિરો કરી તમારૂં પૂજન કર્યું છે તેઓ તેવા તેવા સ્વરૂપાકારવાળા
 શિવાલયો બનાવી તમારી પૂજા કરે ” એ વર આપવાની કૃપા કરો. ” ૭, ૮, ૯

भवप्रसाददृष्टेश्च पूजाप्रासादसंज्ञिकाः ॥

वैराज्याद्याः समुत्पन्नाः सर्वाः प्रासादजातयः ॥ १० ॥

-દેવાધિદેવ પરમાત્માની કૃપાદૃષ્ટિથી દેવાદિ મનને યજ્ઞમંદિરો દ્વારા કરેલી પૂજા
 સમાગ્મા પ્રાપ્તિદાતા નામે વિખ્યાત થઈ અને પ્રાપ્તિદાની વૈરાજ્યાદિ સર્વ જાતિઓ
 ઉત્પન્ન થઈ ૧૦

वैराज्यपुष्पकैलासमणिपुष्पत्रिविष्टपाः ॥

इपुमेदे समुत्पन्नाः प्रासादास्सर्वकामदाः ॥ ११ ॥

ब्रह्मवाचोद्भवाश्चैते सुराणां पूजयोन्निताः ॥

“ ૧૧ ૥ ” વૈરાજ્યાદ્યાસ્તથૈવાષ્ટાશીતિપશ્ચશ્વતોત્તરાઃ ॥ ૧૨ ॥

“ ત્રિંગતં પુષ્પકા જ્ઞેયાઃ કૈલાસાશ્વતતપેશ્ચ વૈ ॥

મણિપુષ્પાશ્વતં સાર્ધં સાર્ધત્રિંગતવિષ્ટપાઃ ॥ ૧૩ ॥

અષ્ટાશિત્યુત્તરાણ્યૈવ શ્વતાન્યષ્ટાદશ સ્મૃતાઃ ॥

બ્રહ્મણોત્સૃષ્ટવાક્યેન ચાઘા વૈરાજ્યસંભવાઃ ॥ ૧૪ ॥

વૈરાજ્ય, પુષ્પ, કૈલાસ, મણિપુષ્પ (મણિક) અને ત્રિવિષ્ટપ, આ પાંચ પ્રાસાદો
 બ્રહ્માના વચનથી દેવાની પૂજનકે ઉત્પન્ન થયા અને તે સર્વ કામનાઓને આપનારા છે

અવાન્તર લેદોને લીધે વૈરાળ્યાદિ ૫૮૮, પુષ્પકાદિ ૩૦૦, કૈલાસાદિ ૫૦૦, મણિપુષ્પાદિ ૧૫૦ અને ત્રિવિષ્ટપાદિ ૩૫૦ પ્રકારના થાય છે. વૈરાળ્યાદિ પાંચ પ્રાસાદોની અવાન્તર લેદો સાથે કુલ સંખ્યા ૧૮૮૮ થાય છે. ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪.

પુનશ્ચ દાનવેન્દ્રેણ પૂજાં કૃત્વા મહોત્સવૈઃ ॥

સ્વસ્તિકાઃ સર્વતોભદ્રા વર્ધમાનાસ્તૃતીયકાઃ ॥ ૧૫ ॥

સૂત્રપદ્મા મહાપદ્મા દ્રાવિડકર્મચર્ચિતાઃ ॥

ઇષુભેદે સમુત્પન્નાઃ પ્રાસાદા વિવિધોત્તમાઃ ॥ ૧૬ ॥

અકદ્વિત્રિચતુઃપશ્ચશતાન્યેકૈકજન્મતઃ ॥

સંખ્યાશ્ચાર્ધસહસ્રન્તુ પૂર્વદેવૈઃ કૃતાસ્તથા ॥ ૧૭ ॥

દેવતાઓની પછી દાનવોના રાજ્યએ મહોત્સવ સાથે પૂજા કરી, તેથી સ્વસ્તિક, સર્વતોભદ્ર, વર્ધમાન, સૂત્રપદ્મ અને મહાપદ્મ; આ પાંચ દ્રાવિડ કર્મોથી પૂજાએલા ઉત્તમ પ્રાસાદો ઉત્પન્ન થયા અને અવાન્તર લેદો કરી એકેકમાંથી બીજા સો સો પ્રાસાદો થયા. આ પ્રમાણે દાનવોની પૂજાથી કુલ ૫૦૦ પ્રાસાદો ઉત્પન્ન થયા. ૧૫, ૧૬, ૧૭.

ગન્ધર્વૈશ્ચ કૃતા પૂજા કૃત્વા પશ્ચમહોત્સવાન્ ॥

રુચકો ભવપદ્માક્ષો મલયો વજ્રકસ્તથા ॥ ૧૮ ॥

ઇષુભેદે સમુત્પન્નાઃ પ્રાસાદા લતિનોદ્ભવાઃ ॥

ષોડશ રુચકાદ્યાશ્ચ ભવશ્ચ વિભવો દ્વયૌ ॥ ૧૯ ॥

માલાધરશ્ચ પદ્માક્ષો મલયો મકરધ્વજઃ ॥

વજ્રકઃ સ્વસ્તિકઃ શંકુર્લતિનાઃ પશ્ચવિંશતિઃ ॥ ૨૦ ॥

ગંધર્વોએ પાંચ મહોત્સવોવડે પૂજા કરી અને તેથી રુચક, ભવ, પદ્માક્ષ, મલય અને વજ્રક નામના લતિનાદિ પાંચ પ્રાસાદો ઉત્પન્ન થયા. તેમાં રુચકાદિ ૧૬, ભવ અને વિભવ, પદ્માક્ષ અને માલાધર, મલય અને મકરધ્વજ તથા વજ્રક, સ્વસ્તિક અને શંકુ એવા અવાન્તર લેદો સાથે કુલ ૨૫ લતિનાદિ પ્રાસાદો થયા. ૧૮, ૧૯, ૨૦.

વસુભિશ્ચ કૃતા પૂજા પશ્ચભિશ્ચ મહોત્સવૈઃ ॥

વરાટઃ પુષ્પકશ્ચૈવ શ્રીપુંજશ્ચ તૃતીયકઃ ॥ ૨૧ ॥

સર્વતોભદ્રસિંહૌ ચ બાળભેદસમુદ્ભવાઃ ॥

દ્વાદશોત્તરશતં જ્ઞેયાઃ પ્રાસાદાશ્ચ વરાટકાઃ ॥ ૨૨ ॥

પાત્ર મહોત્સવવડે આપ વસુઓએ પૂજા કરી તેમની પૂજાથી વંશટ, મુખ્ય, શ્રીપુત્ર, અર્વતોલક્ર અને મિહ, આ પાત્ર પ્રાપ્તોદો ઉત્પન્ન થયા. અવાન્તર લેહો સાથે વરાટાદિ પ્રાપ્તોદો ૧૧૨ થાય છે ૨૧, ૨૦

યક્ષશ્ચૈવ કૃતો પૂજા પશ્ચભિશ્ચ મહોત્સવૈઃ ॥
 વિમાનો ગરુડો ધ્વજો વિજયો ગંધમાદનઃ ॥૨૩॥
 વિમાનાઃ પશ્ચધા જૈયાઃ કર્તવ્યાઃ શાન્તિમિચ્છુભિઃ ॥
 ત્રિચતુઃપશ્વપદ્સપ્તપશ્ચવિશોત્તરેઽંગતૈઃ ॥૨૪॥

પાત્ર મહોત્સવો દર્શન થયોએ પૂજા કરી અને તેથી વિમાન, ગરુડ, ધ્વજ, વિજય અને ગંધમાદન, આ પાત્ર વિમાનાદિ પ્રાપ્તોદો ઉત્પન્ન થયા મુખગાતિ ધન્યનારા પુરુષોએ આ પ્રાપ્તોદો ૨૦૧ અવાન્તર લેહોથી વિમાનાદિ ૧૦૩, ગરુડાદિ ૧૦૪, ધ્વજાદિ ૧૦૫, વિજ્યાદિ ૧૦૬ અને ગંધમાદનાદિ ૧૦૭ પ્રકારના થાય છે કુલ ૫૨૫ પ્રકારના વિમાનાદિ પ્રાપ્તોદો બાણુવા. ૨૩, ૨૪

उरगैश्च कृता पूजा तदूर्ध्वं सप्रदक्षिणा ॥
 केशरीनदनश्चैव मंदारश्च तथा शुभः ॥२५॥
 श्रीवृक्षश्चेन्द्रनीलश्च रत्नकूटश्च नामतः ॥
 गरुडश्चति पश्चेते प्रासादा भ्रमसंयुताः ॥२६॥
 पश्चविंशस्तथाख्याताः प्रासादाः पर्वतोपमाः ॥
 पूयकैकशतार्धेन पश्चाद्गदुत्तरास्तथा ॥२७॥
 द्वादशैव गानं चैव साधारणश्च प्रकीर्तिताः ॥
 शान्तिदाः सर्वकालं तु नित्यकल्याणकारकाः ॥२८॥

તદનંતર મર્ષોએ (નાગલોકોએ) સપ્રદક્ષિણ પૂજા કરી, તેથી કેશરીનદન, મદાર, શ્રીવૃક્ષ, ઇન્દ્રનીલ અને રત્નકૂટ નામના ભ્રમમયુક્ત પાત્ર પ્રાપ્તોદો ઉત્પન્ન થયા આ પાત્રમાથી મુખ્ય ૨૫ પર્વત જેવા પ્રાસાદો થયા અને તેમાથી અવાન્તર લેહો-વડે એકેકના ૫૦ લેહો થયા કુલ ૧૨૫૦ સાધારાદિ પ્રાસાદો હોવા છે આ પ્રાપ્તોદો મર્ષકાળ ગાતિ આપનાગ અને હમેશા કલ્યાણકર્તા છે ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮

विद्याधरैः पुनः कृत्वा पूजाश्चैव महोत्सवैः ॥
 मिश्रका बहुरूपाढ्या अष्टादशाधिकं शतम् ॥२९॥

ત્યારપછી પાંચમહોત્સવો દ્વારા વિદ્યાધરોએ પૂજા કરી અને તેથી અનેક રૂપોવાળા ૧૧૮ મિશ્રકાદિ પ્રાસાદો ઉત્પન્ન થયા. ૨૯.

ભૂપાલૈશ્વ મહારાજૈઃ કૃતા પૂજા મહોત્સવૈઃ ॥

પ્રાસાદાનાશ્ચ ભૂપાલા ભૂમિજા ભૂતિદાયકાઃ ॥૩૦॥

ચતુરસ્રા વૃતસ્થાના અષ્ટશાલાસ્ત્રિધોદિતાઃ ॥

પન્ચવિંશોત્તરાશ્ચૈવ ષટ્શતશ્ચ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૩૧॥

પૃથ્વીપતિ મહારાજોએ પાંચ મહોત્સવોથી યુક્ત પૂજા કરી, તેથી પ્રાસાદોમાં રાજરૂપ અને ઐશ્વર્ય આપનારા ભૂમિજાદિ પ્રાસાદો ઉત્પન્ન થયા. આ પ્રાસાદો ચોરસ, ગોળાકાર અને અઠાંશ એમ ત્રણ પ્રકારે થાય છે. અવાન્તર ભેદો સાથે આ પ્રાસાદોની કુલ સંખ્યા ૬૨૫ છે. ૩૦, ૩૧.

દિવાકરેણ કૃતા પૂજા તેજસાશ્ચ મહોત્સવૈઃ ॥

વિમાનનાગરોદ્ભૂતાઃ છંદપ્રાસાદસંજ્ઞકાઃ ॥૩૨॥

દિવ્ય તેજોવાળા પાંચ મહોત્સવોવડે સૂર્યનારાયણે પૂજા કરી, તેથી વિમાન-નાગરાદિ છંદ પ્રાસાદો ઉત્પન્ન થયા. ૩૨.

સોમેન ચ કૃતા પૂજા નાનાવિધમહોત્સવૈઃ ॥

વિમાનપુષ્પકોદ્ભૂતાઃ પ્રાસાદાઃ સર્વકામદાઃ ॥૩૩॥

નાનાવિધ પાંચ મહોત્સવોથી યુક્ત ચંદ્રની પૂજાથી વિમાનપુષ્પકાદિ સર્વ કામનાઓને પૂરણ કરનારા પ્રાસાદો ઉત્પન્ન થયા. ૩૩.

ગૌર્યા ચૈવ મહાદેવ્યા પૂજાં કૃત્વા મહોત્સવૈઃ ॥

વલભીતિ સમુત્પન્નાઃ પ્રાસાદા નારિસંજ્ઞકાઃ ॥૩૪॥

આ યાગમહોત્સવના પ્રસંગમાં મહાદેવી ગૌરીએ પૂજન કરવાથી વલભ્યાદિ નામના સ્ત્રીન્નતિ પ્રાસાદો ઉત્પન્ન થયા. ૩૪.

હરસિદ્ધ્યાદિદેવીભિઃ પૂજાં કૃત્વા મહોત્સવૈઃ ॥

સિંહાવલોકના નામ પ્રાસાદા શુવનોત્તમાઃ ॥૩૫॥

દારુકર્મોદ્ભવાઃ સર્વે સિંહાવલોકદારુજાઃ ॥

પિશાચેષુ ચ સર્વેષુ યે ચ દેવાત્મકા મતાઃ ॥૩૬॥

તૈશ્ચ મહોત્સવાન કૃત્વા પૂજા યાગોત્સવે કૃતા-॥

તેભ્યશ્ચૈવ સમુત્પન્નાઃ પ્રાસાદા દ્વિવિધાઃ સ્મૃતાઃ ॥૩૭॥

નામ્ના તે ચ મુવિ રૂયાતા ફાંસનાશ્ચ નપુંસકાઃ ॥

સ્ત્રીલિંગાસ્તે ન કર્તવ્યાઃ પુલ્લિંગેષુ વિવર્જિતાઃ ॥૩૮॥

હુમિદિ આદિ દેવીઓની-પૂજાથી-મિહાવલોકન નામના-બુવનોમા ઉત્તમ પ્રામાદો ઉત્પન્ન થયા આ પ્રામાદો કાષ્ઠી બનતા હોવાને લીધે, દાડબાદિ કહેવાય છે અને તે સ્ત્રીલિંગ પ્રામાદો છે

દેવો તરીકે ગણાતા પિશાચ અને ભૂતાદિગણોએ યાગોત્સવમાં મહોત્સવપૂર્વક પૂજા કરી, તેથી બે પ્રકારના પ્રામાદો ઉત્પન્ન થયા અને તે મસારમા નપુંસકાદિ તથા કામનાદિ પ્રામાદોના નામે વિખ્યાત થયા આ પ્રામાદો સ્ત્રીલિંગ તથા નપુંસક-લિંગના છે, તેથી પુલ્લિંગ (પુરૂષ જાતિ)-પ્રામાદોમા વર્જિત છે અર્થાત્ કરવા નહિ ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮

પ્રાસાદાકારપૂજાભિર્દેવદૈત્યાદિભિઃ કમાત્ ॥

ચતુર્દશ સમુત્પન્નાઃ પ્રાસાદાનાશ્ચ જાતયઃ ॥૩૯॥

દેવ, દૈત્યાદિ મમાળે અનુક્રમે કરેલી પ્રામાદાકાર પૂજાઓથી પ્રામાદોની આ પ્રમાણે આદિ જાતિ ઉત્પન્ન થઈ. ૩૯.

સુરૈસ્તુ નાગરાઃ, રૂયાતા દ્રાવિડા દાનવેન્દ્રકૈઃ ॥

લતિનાઃ કિશ્ચ ગન્ધર્વૈર્યક્ષૈશ્ચાપિ વિમાનજાઃ ॥૪૦॥

વિદ્યાધરૈસ્તથા મિશ્રા વસુભિશ્ચ વરાટકાઃ ॥

ઊરગૈશ્ચૈવ સાંધારા નૃપ રમ્યાસ્તુ ભૂમિજાઃ ॥૪૧॥

વિમાનનાગરચ્છંદાઃ સૂર્યલોકસમુદ્રવોઃ ॥

ચંદ્રલોકસમુત્પન્નાઃ ચ્છંદાવિમાનેપુલ્પકાઃ ॥૪૨॥

પાર્વતિસંભવાઃ સેનાવલ્ભ્યાકારસંસ્થિતાઃ ॥

હરસિદુધ્યાદિદેવિભિર્જાતાઃ સિંહાવલોકનાઃ ॥૪૩॥

વ્યન્તરાવસ્થિતૈર્દેવૈઃ ફાંસનાકારિણો મતાઃ ॥

નપુંસકાશ્ચ વિજ્ઞેયાઃ સર્વે વૈરાજ્યસંભવાઃ ॥૪૪॥

૧ દેવતાઓથી નાગરાદિ, ૨ દાનવોથી દ્રાવિડાદિ, ૩ ગન્ધર્વોથી લતિનાદિ, ૪ યક્ષોથી વિમાનાદિ, ૫ વિદ્યાધરોથી મિશ્રાદિ, ૬ વસુઓથી વરાટકાદિ, ૭ નાગ-

લોકોથી સાંધારાદિ, ૮ રાજાઓથી ભૂમિજાદિ, ૯ સૂર્યલોકથી વિમાનનાગરચંદ્રાદિ, ૧૦ ચંદ્રલોકથી વિમાનપુષ્પકચંદ્રાદિ, ૧૧ પાર્વતીથી વલભ્યાદિ, ૧૨ હરસિદ્ધિ આદિ દેવીઓની પૂજાથી સિંહાવલોકન દારૂજાદિ, ૧૩ વ્યન્તરાવસ્થિત (પિશાચાદિ) દેવોની પૂજાથી કંસનાદિ અને ૧૪ નપુંસકાદિ; આ ચૌદ જાતના પ્રાસાદો વૈરાજ્યાદિ પ્રાસાદોમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા જાણવા. ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૪.

મણિમુક્તાપ્રવાલાદ્યૈર્ભૂષणैः सुविभूषिताः ॥

सौवर्णराजताश्चैव देवानां सततं प्रियाः ॥૪૫॥

મણિ, માણિક, મોતી અને પ્રવાલાદિ તથા અલંકારોથી સારી રીતે અલંકૃત કરાયેલા સુવર્ણ તથા ચાંદીના પ્રાસાદો દેવલોકોને નિત્ય પ્રિય છે. ૪૫.

रीतिकास्ताम्रयुक्ताश्च पिशाचोरगरक्षसाम् ॥

देवलोके भवन्त्येते कामस्वच्छंदचारिणः ॥૪૬॥

પીતળ અને તાંબાના પ્રાસાદો પિશાચ, નાગ અને રાક્ષસોને પ્રિય છે. આ પ્રાસાદો દેવલોકમાં કામનાની યથેષ્ટ સિદ્ધિ કરનાર છે. ૪૬.

पातालेऽपि विनिर्दिष्टाः पाषाणैः स्फटिकैस्तथा ॥

इष्टिकाकाष्ठपाषाणैर्मृत्युलोकेऽपि नंदनाः ॥૪૭॥

પાતાળમાં પાષાણો અને સ્ફટિક પથ્થરોવડે પ્રાસાદો કરવા કહેલા છે. અને મૃત્યુલોકમાં આ પ્રાસાદો ઇંટ, કાષ્ઠ અને પાષાણોથી કરવામાં આવે તો સુખ આપનારા છે. ૪૭.

नगराणां भूषणार्थं वै देवानां निलयाय च ॥

लोकानां धर्महेत्वर्थं क्रीडार्थं सुरयोषिताम् ॥૪૮॥

आलयं सर्वभूतानां विजयाय जितात्मनाम् ॥

धर्मार्थकाममोक्षाणां प्राप्तिहेतुश्च कामदः ॥૪૯॥

પ્રાસાદ નગરોની શોભા, દેવતાઓના નિવાસ, લોકોના કલ્યાણ તેમજ ધર્મ, દેવાંગનાઓના વિલાસ તથા ક્રીડા અને ધાર્મિક પુરૂષોની વિજયકીર્તિ માટે હોય છે તેમજ પ્રાણીમાત્રને આશ્રયરૂપ, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં કારણ રૂપ તથા સર્વ કામનાઓને આપનારા છે. ૪૮, ૪૯.

ગીતનૃત્યૈશ્ચ વાદિત્રૈઃ પ્રેક્ષણીયૈર્મનોહરૈઃ ॥

નાનાધ્વજપતાકૈશ્ચ તોરણૈશ્ચ વિભૂષિતાઃ ॥૬૦॥

પુરરાજપ્રજાદીનાં સર્વકાલં તુ શાંતિદાઃ ॥

સર્વકામપ્રેદાશ્ચૈતે નિત્યં કલ્યાણકારકાઃ ॥૬૧॥

ગીત, નૃત્ય અને વાદ્યી નિત્ય શોભાયમાન, દર્શનીય અને મનોહર નાના પ્રકારની ધ્વજાઓ, પતાકાઓ તથા તોરણોથી અલકૃત આસાદો નગર, રાજ અને પ્રજા વિગેરેને સર્વ કાળ શાંતિ આપનારા, સર્વકામનાઓની પૂર્તિ કરનારા તથા નિત્ય કલ્યાણ કરનારા છે ૫૦, ૫૧

શુદ્ધ છંદના આઠ પ્રાસાદ.

નાગરા દ્રાવિડાશ્ચૈવ ભૂમિજા લતિનાસ્તથા ॥

સાંધારાશ્ચ વિમાનાદ્યા મિશ્રકાઃ પુષ્પકાંક્રિતાઃ ॥૬૨॥

એતે ચાષ્ટૌ શુભાં જેયાઃ શુદ્ધચ્છંદાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

દેશજાતિકુલસ્થાનવર્ણભેદરૂપસ્થિનાઃ ॥૬૩॥

૧ નાગગદિ, ૨ દ્રાવિડગદિ, ૩ ભૂમિજાગદિ, ૪ લતિનાગદિ, ૫ સાંધારાગદિ, ૬ વિમાનાગદિ, ૭ મિશ્રગદિ અને ૮ પુષ્પગદિ, આ આઠ પ્રકારના આસાદો શુદ્ધ છંદના છે અને તે આઠ જાતના પ્રાસાદોમાં શુભ જાણવા ૫૨, ૫૩

દેશાનુસાર પ્રાસાદવિધાન.

એતે ચાષ્ટૌ પ્રવર્તન્તે ગંગાતીરેષુ સર્વદા ॥

અહિરાજ્યેષુ સાંધારાઃ પ્રવર્તન્તે ચ નાગરાઃ ॥૬૪॥

ઉપર કથન કરેલા આ આઠ પ્રકારના પ્રાસાદો ગંગા કિનારે આવેલા પ્રદેશોમાં કરવા સર્વદા કલ્યાણકારી છે તથા સાંધારાગદિ અને નાગરાગદિ પ્રાસાદો અહિ ગાંધ્યના પ્રદેશમાં કરવા શુભ છે ૫૪

કામરૂગૌઢવદ્વેષુ સાંધારા લતિનોદ્ભવાઃ ॥

તુરકોદવ્વહાલેષુ ગંગોદયૌ વિમાનકાઃ ॥૬૫॥

કામરૂ (આઆમ), ગૌઢ, અને જગ અર્થાત્ જગલ પ્રદેશમાં સાંધારાગદિ અને લતિનાગદિ તથા તુરકોદવ્વહાલ અને હાલ તેમજ ગંગા આગરના પ્રદેશોમાં વિમાનાગદિ પ્રાસાદો કરવા પ્રશસ્ત છે ૫૫

ચૌહદેશે મહાહાનિ નીલેશ્રીનીલસંભવે ॥

મલયે ચૈવ કણટિ કલિજ્ઞે કાન્યકુબ્જકે ॥૫૬॥

ચૌહ દેશ (તંબવર દેશ), નાલેશ્રી અને નીલસંભવ પ્રદેશ, મલય દેશ (મલબાર), કણટક દેશ, કલિંગ દેશ અને કાન્યકુબ્જ (કનોજ) પ્રદેશમાં ઉપર બતાવેલા પ્રાસાદો કરવા હાનિકર્તા છે. ૫૬.

વૈરાટે ચૈવ વૈરાગે કૌંકણે દક્ષિણાપથે ॥

નાગરા દ્રાવિડાઃ છંદા વૈરાટા ભૂમિજોદ્ભવાઃ ॥૫૭॥

લતિનાશ્ચૈવ સાંધારા મિશ્રકાશ્ચ વિમાનજાઃ ॥

ઇત્યુક્તાશ્ચાષ્ટછંદા વૈ પ્રાસાદાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥૫૮॥

વૈરાટ દેશ, વૈરાગ દેશ (ધણુ કરીને મિથિલા પ્રદેશ), કૌંકણ દેશ અને દક્ષિણાપથ પ્રદેશોમાં નાગરાદિ, દ્રાવિડાદિ, વરાટાદિ, ભૂમિજોદ્ભવાદિ, લતિનાદિ, સાંધારાદિ, મિશ્રકાદિ અને વિમાનાદિ; આ આઠ છંદના પ્રાસાદો કરવા શુભ છે. ૫૭, ૫૮.

જયન્ત્યાં માલવે દેશે કાંચ્યાં સ્યાચ્ચ કલિજ્ઞરે ॥

મગધેઽન્તરવેદ્યાશ્ચ મથુરાયાં હિમાશ્રયે ॥૫૯॥

દણ્ડકાર્ણવદેશેષુ ચતુઃછંદાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

લતિના નાગરાશ્ચૈવ સાંધારા ભૂમિજોદ્ભવાઃ ॥૬૦॥

જયંતી (ધણુ કરી ઉજ્જયિની પ્રદેશ), માળવા દેશ, કાંચી પ્રદેશ, કલિંગર દેશ, મગધ (ખિહાર) દેશ, અન્તરવેદીનો પ્રદેશ (પ્રયાગથી હરિદ્વાર સુધીનો ગંગા યમુના વચ્ચેનો દોઆળ પ્રદેશ), મથુરાનો પ્રદેશ, હિમાલયના આશ્રયભૂત પ્રદેશો તેમજ દંડકારણ્યની પાસે આવેલા સમુદ્ર કિનારાના પ્રદેશોમાં લતિનાદિ, નાગરાદિ, સાંધારાદિ અને ભૂમિજોદ્ભવાદિ ચતુઃછંદ પ્રાસાદો કરવા હિતાવહ છે. ૫૯, ૬૦.

સૌરાષ્ટ્રે ગુર્જરે દેશે સ્વયંભૂકાશ્મીરાન્તકે ॥

સિંધૌ ચૈવ સુરાસાણે તેજોગક્ષણકાદિષુ ॥૬૧॥

સૌરાષ્ટ્ર, ગુર્જર, સ્વયંભૂ (પ્રહ્લાવર્ત), કાશ્મીર, સિંધુ, સુરાસાણ અને તેજોગક્ષણકાદિ પ્રદેશોમાં ઉપર કહેલા ચતુઃછંદ પ્રાસાદો કરવા. ૬૧.

વિમાનનાગરાછંદાસ્તથા વિમાનપુષ્પકાઃ ॥

સિંહાવલોકનાશ્ચૈવ ફાંસનાશ્ચ રથારુહાઃ ॥૬૨॥

સર્વદેશે પ્રવર્તન્તે વ્યોમવંદનવર્તિનઃ ॥

પતે ચ ભરતક્ષેત્રે દેશાનુક્રમમિષ્યતે ॥૬૩॥

વિમાનનાગરાદિ તથા વિમાનપુષ્પકાદિ છદ્મો પ્રાસાદો, મિહાવલોકનાદિ, કામનાદિ અને રથાદિહાદિ પ્રાનાદો સર્વ દેશોમા પ્રવર્તે છે. પરંતુ ભગ્વત ક્ષેત્રમા આ પ્રાસાદો દેશાનુસાર કરવા ૬૨ ૬૩

દેશાનુસાર પ્રાસાદોની ઉત્પત્તિ અને ભૂતિવિષયક વિશેષ વિવેચન.

નાગરઃ પૂર્વદેશે ચ કણદિ દ્રાવિડઃ સ્મૃતઃ ॥

વ્યંતરઃ પશ્ચિમે દેશે વૈશર ઉત્તરાપથે ॥૬૪॥

કલિંગઃ કલિંગે દેશે યામુનઃ સર્વતઃ સ્થિતઃ ॥

દેશજાતિશ્ચ કયિતા કુલસ્થાનો વલોક્તઃ ॥૬૫॥

પૂર્વમા નાગરાદિ, દક્ષિણમા દ્રાવિડાદિ, પશ્ચિમમા વ્યતગદિ, ઉત્તરાપથમા વૈશરાદિ (વૈશલ્યાદિ), કલિંગમા કલિંગ પ્રાસાદો અને અર્ધ દેશમા યામુન પ્રાસાદો નામવા અને કુલસ્થાનો પ્રાસાદો બલદેશાદિભવ ભણવા આ દેશ પ્રમાણે પ્રાસાદોની ભૂતિ કહી છે. ૬૪, ૬૫

પ્રાસાદોની જ્ઞાતિ વિષે.

નાગરો વિપ્રજાતિઃ સ્યાદ્ દ્રાવિડઃ ક્ષત્રિયોદ્ભવઃ ॥

વ્યંતરો વૈશ્યજાતિશ્ચ વૈશરસ્તત્ર સંભવઃ ॥૬૬॥

નાગરાદિ વિપ્ર જ્ઞાતિ, દ્રાવિડાદિ ક્ષત્રિયજ્ઞાતિ અને વ્યતરાદિ (નયુમકાદિ) તથા વૈશરાદિ (વૈશલ્યાદિ) વૈશ્યજાતિના ભણવા ૬૬

કલિંગાદિ પ્રાસાદોના સ્વરૂપ વિષે.

કલિંગ ચિત્રકર્ણાચં યામુને સર્વતઃ સમમ્ ॥

કુલસ્થાનોદ્ભવે પત્રં વર્ણભેદોઽનુકથ્યતે ॥૬૭॥

કલિંગ પ્રાસાદ ચિત્રવિચિત્ર કર્ણાવાળા, યામુન પ્રાસાદ ચારે બાજુએ સમ રૂપાકાર-વાળા અને કુલસ્થાનોદ્ભવ પ્રાસાદ વૈલખનોથી અલકૃત કરવા આગળ પ્રાસાદોના રંગભેદ કહ્યા છે. ૬૭

પ્રાસાદોના વર્ણ વિષે.

નાગરઃ શ્વેતવર્ણામ્બો દ્રાવિડો રક્તવર્ણકઃ ॥

વ્યન્તરઃ પીતસંકાશો વેશરો હરિતોપમઃ ॥૬૮॥

નાગરાદિ શ્વેત, દ્રાવિડાદિ રક્ત, વ્યન્તરાદિ પીત અને વેશરાદિ લીલા વર્ણના પ્રાસાદો બાણવા. ૬૮.

રાજસ, તામસ અને સાત્વિક પ્રાસાદ.

સાત્વિકં નાગરં વિદ્યાદ્રાજસં દ્રાવિડં તથા ॥

તામસં વેશરશ્ચેતિ ત્રયો બ્રહ્માદિદૈવતાઃ ॥૬૯॥

નાગરો દ્રાવિડશ્ચૈવ વેશરશ્ચેતિ તત્ત્રિધા ॥

પ્રાસાદઃ સર્વદેશેષુ સદેશમધુનોચ્યતે ॥૭૦॥

નાગરાદિ સાત્વિક, દ્રાવિડાદિ રાજસ અને વેશરાદિ પ્રાસાદો તામસ પ્રકૃતિના બાણવા તથા આ ત્રણે પ્રકારના પ્રાસાદો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શંકર; એ ત્રણે દેવતાઓ રૂપ છે. ત્રિગુણમય આ ત્રણે જાતના પ્રાસાદો સર્વ દેશોમાં થાય છે. ૬૯, ૭૦.

કયા પ્રાસાદો કયા દેશમાં કરવા તે વિષે.

નાગરઃ સાત્વિકે દેશે રાજસે દ્રાવિડસ્તથા ॥

વેશરસ્તામસે દેશે ક્રમેણ પરિકીર્તિતાઃ ॥૭૧॥

નાગરો ભૂસુરો જાત્યા વેશરો વૈશ્ય ડચ્યતે ॥

દ્રાવિડસ્તુ નૃપો જ્ઞેય આકૃતિઃ કથ્યતેઽધુના ॥૭૨॥

સાત્વિક દેશમાં નાગરાદિ, રાજસ દેશમાં દ્રાવિડાદિ અને તામસ દેશમાં વેશરાદિ પ્રાસાદો કરવા કહેલા છે. નાગરાદિ બ્રાહ્મણ, વેશરાદિ વૈશ્ય અને દ્રાવિડાદિ ક્ષત્રિય જાતિના પ્રાસાદો સંમજવા. હવે આગળ પ્રાસાદોની આકૃતિ કહેવામાં આવશે. ૭૧, ૭૨.

एते समस्तप्रासादा देशानुक्रमसंस्थिताः ॥

यथाक्रमस्तथा कार्याः प्रासादानां तु सर्वतः ॥७३॥

विभक्तिस्तलछंदेषु शिखरोर्ध्वञ्च कारयेत् ॥

अभिधानोर्ध्वमाख्यातं यथोक्तं तलछंदयोः ॥७४॥

यदि वै छंदछंदो न चात्वाचं न प्रतिष्ठयेत् ॥
तत्प्रासादफलं नास्ति योऽश्वापि न विद्यते ॥७५॥

ઉપર કહેલા અમન પ્રાસદો દેશાનુક્રમે સ્થિતિ કરી રહેલા છે અને જે પ્રામાદોનો જેવો ક્રમ કહેલો છે તે ક્રમ પ્રમાણે તે પ્રાસાદો કરવા ક્ષેત્રના વિભાગ અને તલછદથી શિખગર્થ ન જે પ્રામાદોનું જે જે તલછદ હોય તે પ્રમાણે પ્રામાદો કરવા તે પ્રામાદોમા છદે છદ મળતો ન આવે તો જે જે અગોની અનુક્રમે પ્રતિષ્ઠા કરવાની હોય તેની પ્રતિષ્ઠા કરવી નહિ છદગદિત કરેલા પ્રામાદનું ક્ષણ મળતું નથી અને તેવા પ્રામાદથી મોક્ષ પામું યતો નથી ૭૩, ૭૪, ૭૫

अथ प्रासाद रचना विधि प्रकरण.

प्रासाद करवाना स्थान.

नद्यां सिद्धाश्रमे तीर्थे पुरे ग्रामे च गह्वरे ॥
वापीवाटीतडागादिस्थाने कार्यं सुरालयम् ॥७६॥

નદી કિનારે, સિદ્ધ પુરોપોનાં આશ્રમમા, તીર્થસ્થાનોમા, નગરમા, ગામમા, યુક્ષાઓમા, વાવ, ળગીઆ અને તળાવ વિગેરે સ્થાનોમા દેવાલય કરવા ૭૬

नगराभिमुष्ण प्रासाद विधान.

नगराभिमुष्वाः श्रेष्ठा मध्ये बाह्ये च देवताः ॥
गणेशो धनदो लक्ष्मीः पुरे द्वारे सुखावहाः ॥७७॥

નગરાભિમુષ્ણ કરેલા પ્રાસાદો શ્રેષ્ઠ છે અને તે પ્રામાદોના મધ્ય તથા બહારના ભાગમા રહેલા દેવતાઓ સુખ આપનાગ છે તથા ગણેશ, કુબેર અને લક્ષ્મી, એમની મૂર્તિઓ નગરના દરવાજામા અથવા નગરમા હોય તો સુખ આપનારી છે ૭૭

પ્રાસાદા વીતરાગસ્ય પુરમધ્યે સુખાવહાઃ ॥

ગુરુકલ્યાણકર્તારિશ્ચતુર્દિક્ષુ પ્રકલ્પયેત્ ॥૭૮॥

નગરમાં કરવામાં આવેલા વીતરાગ જિન દેવતાઓના પ્રાસાદો સુખ આપનારા તથા વિશેષ કલ્યાણકારી છે તેમજ આ પ્રાસાદો ચારે દિશાઓમાં કરવા. ૭૮.

યથાશક્તિ પ્રાસાદ વિધાન.

સ્વશક્ત્યેષ્ટકમૃત્કાષ્ઠશૈલધાતુજરત્નજમ્ ॥

દેવતાયતનં કુર્યાદ્ ધર્માર્થિકામમોક્ષદમ્ ॥૭૯॥

પોતાની શક્તિ અનુસાર ઇંટ, માટી, કાષ્ઠ, પાષાણ, ધાતુ અને રત્ન વિગેરેનું દેવાલય કરે તો તે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ; એ ચારે પુરુષાર્થોને આપે છે. ૭૯.

પ્રાસાદ કરવાથી થતું પુણ્ય.

તૃણૈઃ કોટિગુણં પુણ્યં મૃન્મયે દશધા તતઃ ॥

ઈષ્ટકામિઃ શતં તસ્માત્ શૈલેયેઽનન્તકં સ્મૃતમ્ ॥૮૦॥

તૃણ (ઘાસ) નું કરે તો કરોડગણું પુણ્ય થાય છે. મૃત્તિકાના પ્રાસાદનું તેથી દશગણું, ઇંટોના પ્રાસાદનું તેથી સોગણું અને પાષાણના પ્રાસાદનું અનન્ત પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૮૦.

પ્રાસાદાનાશ્ચ સર્વેષાં જાયતે દશભેદતા ॥

ચતુર્દશ પ્રવર્તન્તે જ્ઞેયાં લોકાનુસારતઃ ॥૮૧॥

સમસ્ત પ્રાસાદોના ભેદ સામાન્ય રીતે દશ પ્રકારે થાય છે તેમજ પહેલા કહેલા ચૌદ જાતિના પ્રાસાદો પણ દશ ભેદે કરી લોકમાં પ્રવર્તે છે. તે બીજાં શાસ્ત્રો, લોકાચાર અને વિકાન્ પુરુષોદ્ધારા બાળી લેવા. ૮૧.

શિદ્ધીને ગુરુદ્ધારા અભ્યાસ વિધાન.

જ્ઞાત્વા લક્ષણલક્ષ્યાણિ ગુરુમાર્ગાનુસારતઃ ॥

પ્રાસાદભવનાદીનાં સર્વં જ્ઞાનમવાપ્નુયાત્ ॥૮૨॥

શિદ્ધીએ ગુરુદ્ધારા સર્વ પ્રકારનાં લક્ષ્ય તથા લક્ષણોનું વાસ્તવિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી પ્રાસાદો અને ભવનો (ઘર) વિગેરેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું. ૮૨.

શુભ મુહૂર્ત જોવાનું વિધાન.

શુભલયે સુનક્ષત્રે પચ્ચગ્રહલાન્વિતે ॥

માસસંક્રાન્તિવત્સાદિનિપિદ્ધકાલવર્જિતે ॥૮૩॥

અશુભ માસ મંકાન્તિ તથા વત્સાદિ નિપિદ્ધ કાલનો, ત્યાગ કરી શુભ નક્ષત્ર અને પચગ્રહોના બળથી યુક્ત એવા શુભ લગ્નમા ગૃહારંભ વિધિ કરવો અર્થાત્ ભૂમિશોધનાદિ અને ખાતમુદ્દર્જ કરવું ૮૩

= દિશ્સાધન

ગત્રૌ દિક્ષમાધનં કુર્યાદ્ દીપસૂત્રધ્રુવૈવ્યતઃ ॥

નમે ભૂમિપ્રદેશે તુ ગઢ્ઘના દિવસે તથા ॥૮૪॥

ગત્રિના અને દિશ્સાધન (શુદ્ધ ઉત્તર કે પૂર્વ દિશા સિદ્ધ કરવી તે) દીપો, મત્ર (એક બો) અને ધ્રુવમા તારો એક મગળી સીધી લઈનમા મેળવી કરવું અને પગી ખટીઓ મારવી તથા દિવસે ભૂમિના નમ પ્રદેશમા, અર્થાત્ જમીન ઉચી નીચી ન હોય તેવા પ્રદેશમા શકવટે દિશ્સાધન કરવું (ધ્રુવયત્રથી પણ દિશ્સાધન કરી શકાય છે) ૮૪

ભૂમિશોધન વિધિ.

હસ્તમાત્રં ગ્વનેદ્ ભૂમિં મૃત્તિકાઞ્ચ વિપૂરયેત્ ॥

અધિકા ચ સમા ન્યૂના શ્રેષ્ઠમધ્યક્રનિષ્ઠિકાઃ ॥૮૫॥

પુનઃ ગ્વાતં સમાશોઘ્ય જલેનં પરિપૂરયેત્ ॥

ઝિલ્પી જાતપદં ગત્વા જલં પડયેત્પરાઘૃતઃ ॥૮૬॥

પાદોને મધ્યમાં જ્ઞેયા કનિષ્ઠા ચાર્ધ્વહીનકે ॥

સંપૂર્ણે સંકલા ભૂમિઃ સર્વકાર્યાર્થસાધિની ॥૮૭॥

ભૂમિપગીઆ માટે જે ભૂમિમા દેવમંદિર કે ગૃહાદિ કરવાના હોય તેમા એક હાથ ઉચે ચોગ્ન ખાસે ખોદી ફરી પાછો તેજ માટીથી પુરી દેવો ખાસે પુરતા માટી વધે તો શ્રેષ્ઠ ભૂમિ બાણુવી, ઓછી પુરાર્ધ હો તો મધ્યમ અને ઘટે તો કનિષ્ઠ ભૂમિ બાણુવી વળી વધારે પગીઆ કરવા માટે ફરી તે ખાડામાની પુરેલી માટી કાઢી લઈ સાફ ફરી ખાસે પાણીથી બગબર ભરી દેવો અને ઝિલ્પીએ એ પગલા કોઈ પણ દિશા તરફ વળી પાછો આવી ખાડામા બરેલા બળનું નિરીક્ષણ કરવું જે ખાડાનું

પાણી ચોથા ભાગનું ઘટી ગયું હોય તો મધ્યમ ભૂમિ બાણવી. અર્ધું ઘટ્યું હોય તો અધમ અને ખાડો સંપૂર્ણ જળથી ભરાયેલો હોય તો સફલા-ઉત્તમ ભૂમિ બાણવી અને આવી ભૂમિ સર્વ કાર્યાર્થને સાધનારી બાણવી. ૮૫, ૮૬, ૮૭. *

સર્વદિક્ષુ પ્રવાહો વા પ્રાગુદકશંકરપ્લવાઃ ॥

ભૂમિં પરીક્ષયેત્ સમ્યક્ પञ्चગव्येन કોવિદઃ ॥૮૮॥

ન્યાં પ્રાસાદ કરવો હોય ત્યાંની ભૂમિના શોધન માટે એક (ખાડો) કરવો અને ખોદેલા ખાડામાં કાંઠા બરોબર પાણી ભરવું. જો પાણીનો પ્રવાહ સર્વ દિશાઓમાં અથવા પૂર્વ, ઉત્તર કે ઇશાન કોણ તરફ જાય તો તે જગ્યાએ કરેલો પ્રાસાદ ઉત્તમ ફલ આપે. આ પ્રમાણે ભૂમિની પરીક્ષા કરી ખોદેલી માટી પાછી ખાડામાં પુરી દેવી અને પંચગવ્ય (ગાયનું દુધ, દહીં, ઘી, ગોમૂત્ર અને છાણ) વડે વિક્ષાન શિલ્પીએ ભૂમિની શુદ્ધિ કરવી. ૮૮.

શલ્યશોધન વિધિ.

જાનુમાત્રં સ્વનેદ્ ભૂમિમથવા પુરુષોન્મિતામ્ ॥

અધઃ પુરુષમાત્રાત્તુ ન શલ્યં દોષદં ગૃહે ॥૮૯॥

જલ્લાન્તિકં સ્થિતં શલ્યં પ્રાસાદે દોષદં નૃણામ્ ॥

તસ્માત્પ્રાસાદિકીં ભૂમિં સ્વનેદ્યાવજ્જલ્લાન્તિકમ્ ॥૯૦॥

શલ્ય કાઢવા માટે ઢીંગણું સુધી અથવા એક પુરુષ પ્રમાણ ભૂમિ ખોદી ઘરની જમીનમાંથી શલ્ય કાઢી નાખવું. અને માથોડાપુર નીચે હોય તો ઘર બાંધવામાં શલ્યનો દોષ લાગતો નથી.

* ખુલાસો:- ખાડો ખોદી માટી પુરવાથી વધે તો શ્રેષ્ઠ એટલે જમીન ઘણી સખ્ત અને મજબૂત છે એમ સમજવું અને તેથી આવી જમીનને શ્રેષ્ઠ ગણેલી છે; કેમકે આવી જમીનમાં પાયા ઓછા ખોદવા પડે ને કામ મજબૂત થાય. માટી પુરતાં ખાડા બરોબર થાય તો તેવી જમીનને મધ્યમ ગણી છે, તેનું કારણ જમીન સાધારણ છે અને તેને લીધે પાયા વધારે ઉંડા ખોદવો પડે અને જો ખાડો પુરતાં માટી ઘટે તો તેવી જમીનને કનિષ્ઠ કહેલી છે, તેનું કારણ જમીન ઘણી પોચી અને તેવી જમીનમાં પાયા ઘણા ઉંડા ખોદવો જોઈએ.

ખાડો ખોદો પાણી ભરી કરવાની પરીક્ષાનો હેતુ પણ જમીનની જાત પારખવાનો છે. જો સખ્ત જમીન હોય તો પાણી ઘટે નહિ, સાધારણ હોય તો પાણી ઘટી જાય અને પોચી કે નરમ હોય તો જમીનમાં પાણી ઉતરી જાય.

પણ પ્રાસાદ બાધવાની ભૂમિમા તે પાણી આવે ત્યાં મુધી શસ્યનો દોષ લાગે છે તેથી જળ મુધી ભૂમિ ખોદી શસ્યશોધન કરવું ૮૯, ૯૦

પ્રાસાદનુ માપ કયાંથી લેવું તે વિષે.

एकहस्तादिप्रास्तादाप्रावद्वस्तशतार्धकम् ॥

प्रमाणं कुंक्षदेः शूले वासिकाभित्तिवाह्यतः ॥૯૧॥

એક (ગજ) થી ૫૦ પચાસ ગજ મુધીના પ્રાસાદોના માપનું પ્રમાણ કુલાના મૂળમાથી લેવું એટલે પ્રાનાદની બિનિપહિત બિહાગની બે કુર્ણો (રેખાઓ) થી માપ લેવું અને નાસિકાઓ ભીતની બહાર સમજવી ૯૧

કુર્મશિક્ષા સ્થાપન વિધિ

नागवान्तुं समालोक्य कुर्यात् ग्वातविधिं सुधीः ॥

पाषाणान्ते जलान्ते वा तत्र-कूर्म निवेशयेत् ॥૯૨॥

વિઘાત પુરૂષે (ગિલ્પીએ) નાગવાસ્તુનો વિચાર કરી ખાતવિધિનો અર્થાત્ ગર્ત ખોદવાનો આગલ કરવો અને પથ્થર અથવા પાણી આવે ત્યાં મુધી ખોદાણ કરી પછી ત્યાં કુર્મશિક્ષાની વિધિવત્ સ્થાપના કરવી ૯૨.

નાગવાસ્તુ વિચાર.

नागवास्तुरथ ज्ञेयः पूर्वादियु गतिः क्रमात् ॥

कन्यादित्रितये सूर्ये भाद्रादौ च त्रिमासके ॥૯૩॥

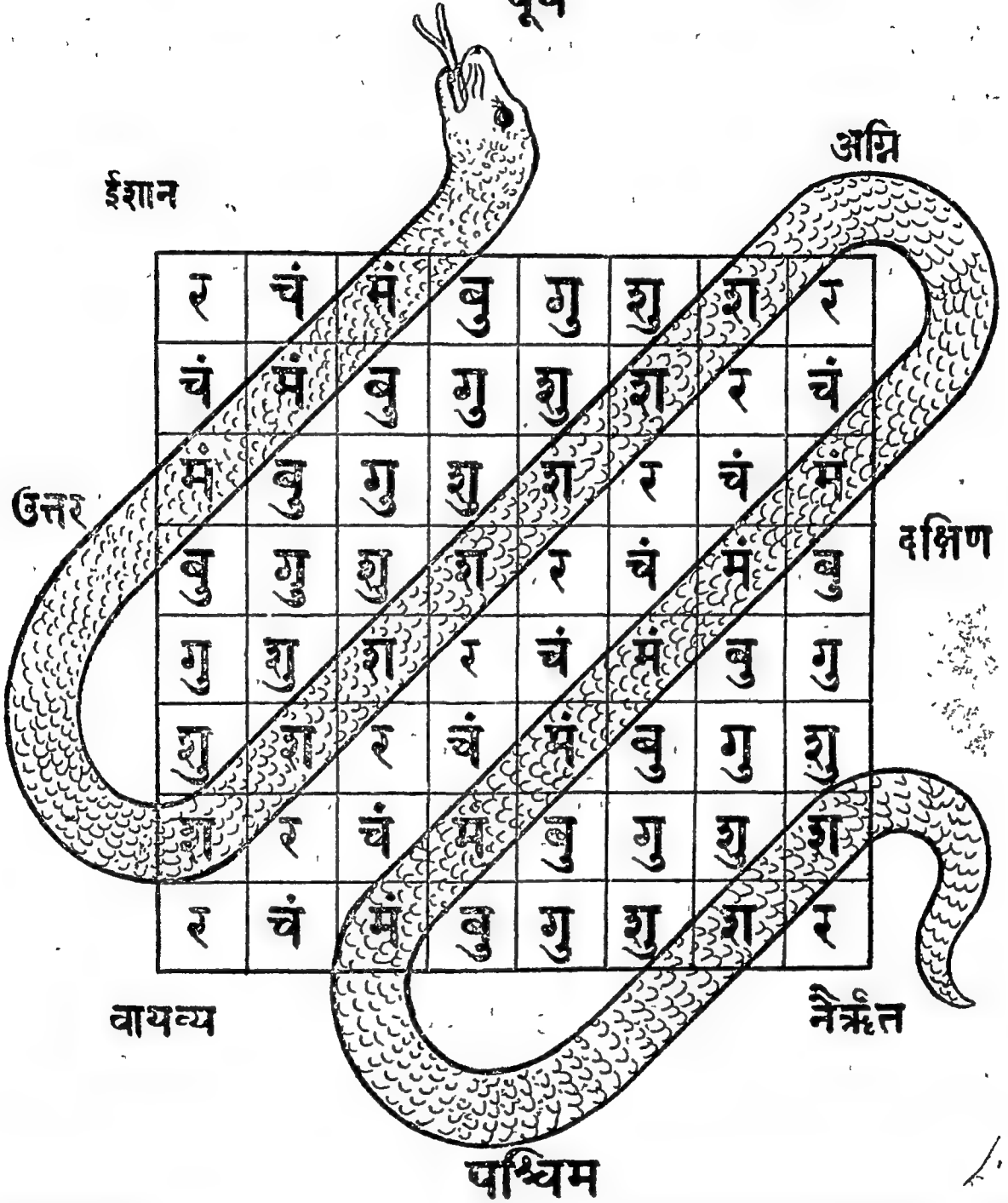
કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક આદિ ત્રણ ત્રણ રાશિઓની સૂર્યસંક્રાન્તિઓ તથા બાદ્રપદ, આશ્વિન અને કાર્તિક આદિ ત્રણ ત્રણ માસોમા નાગવાસ્તુ. (સર્પનું મુખ) અનુક્રમે પૂર્વાદિ એટલે પૂર્વ, દક્ષિણ ઇત્યાદિ ચારે દિશાઓમા ગતિ કરે છે એમ જાણવું. માટે જે દિશામા સર્પનું મુખ હોય તેમા ખાત ખોદવાનું કાર્ય કરવું નહિ ૯૩

चतुष्पष्टिपदे क्षेत्रे लिखेदर्कादिवासरान् ।

शान्यद्वारकयोर्ध्वं શરીરં તત્ર નો જ્વનેત્ ॥૯૪॥

ચોમઠ (૬૪) ભાગનો સમચોરસ એક કોઠો કરવો અને તેમા અનુક્રમે રવિ, સોમ વિગેરે માત વારો લખવા કોઠામા જે સ્થળે એક પક્ષિતમા શનિ અને મગળા આવે ત્યાં સર્પ (નાગવાસ્તુ) નું શરીર સમજવું અને ત્યાં ગર્ત, પ્રથમ જમીન ખોદવાનો આગલ કરવો નહિ ૯૪

સ્વાત કરવામાં નાગ ચક્ર જોવું પૂર્વ

શીર્ષે ચ પિતરૌ હન્તિ પૃષ્ઠે હાનિભયં ભવેત્ ॥

કુક્ષૌ સ્વાતે સુખં પુચ્છે રોગપીડા ન સંશયઃ ॥૧૬॥

સર્પના માથા ઉપર ખાત કરવામાં આવે તો માતપિતાનો નાશ થાય, પૃષ્ઠ ભાગે (પીઠ ઉપર) હાનિ અને ભય, કુક્ષિભાગે (કમરના પડખે) સુખ અને પુછડાના ભાગમાં ખાત કરે તો રોગપીડા થાય, એમાં શંકા નહિ. ૯૫.

પૂર્વાસ્યે ચાનિલે જ્વાતં દક્ષિણૈશાનમાશ્રિતમ્ ॥

જલાચ્યાં ચાગ્નિકોણે તુ સૌમ્યે ચ નૈકતે ગ્વનેત્ ॥૧૬॥

સર્પનું મુખ પૂર્વ દિશામાં હોય તો વાયવ્ય કોણમાં, દક્ષિણ દિશામાં હોય તો ઈશાન કોણમાં, પશ્ચિમ દિશા તરફ હોય તો અગ્નિ કોણમાં અને ઉત્તર દિશામાં હોય તો નૈકત્ય કોણમાં ખાતવિધિ કરવો શુભ છે ૯૬

પાપાણુ કૂર્મશિક્ષા માન

एकहस्ते तु प्रासादे शिला वेदाङ्गुला भवेत् ॥

द्व्यङ्गुला च भवेद् वृद्धिर्यावच्च दशहस्तकम् ॥૧૭॥

दशोर्ध्वं विंशपर्यंतं हस्ते હસ્તે કર્માઙ્ગુલા ॥

अर्धाङ्गुला भवेद् वृद्धिर्यावद्धस्तशतार्धकम् ॥૧૮॥

‘વાપ્તુ ડાઉન’ નામના અથવા નીચે પ્રમાણે નાગનામ્તુ માટે નિગેપ વિવેચન છે

उभयो कुक्षयो रात मूलसूत्रेऽपराजिते ॥

दक्षिणाया तथा कुक्षौ मण्डनेन विशेषितम् ॥૧॥

तथा ज्योतिर्निर्मन्धाख्ये ग्रये शिल्पात्प्रकाशितम् ॥

विशेष वामगे कोणे आयु कामार्थमारमेत् ॥૨॥

मण्डनोक्ता ग्रहे कुम्भियोजनीया सदा बुधै ॥

तथा ज्योतिर्निर्मन्धोक्ता योज्या देवजलादिवे ॥ ૩ ॥

મનસર અપરાજિતમાં સર્પની બન્ને કુલિના ભાંગે ખાતવિધિ કરનાર વિધાન છે ૫૭ તુ મહત્ સૂત્રધારે ગૃહાદિ કાર્યમાં સર્પની દક્ષિણ કુલિના ભાગમાં ખાતવિધિ કરવો, એમ વિરોધ જોવામાં આવે છે વળી જ્યોતિર્નિર્મન્ધાખ્યે ગ્રયે શિલ્પાત્પ્રકાશિતમ્ ॥૧॥

નિદાન શિષ્યોએ ગૃહાદિ કાર્યમાં મહત્ સૂત્રધારે જોવા દક્ષિણ કુલિના ભાગમાં સર્પ ખાતવિધિ કરવો અને દેવ તથા જળ મ મધી કાર્યોમાં અર્થાત્ દેરાલયો અને વાપી, નૃપ, તડગાદિ કાર્યોમાં જ્યોતિર્નિર્મન્ધા અથવા જોવા વામકુલિના ભાગમાં ખાતવિધિ કરવો

મહત્ સૂત્રધારે અપરાજિતનો મત લઈ સર્પની બન્ને કુલિમાં ખાતવિધિ કરવો શુભ જોવા છે અને તેમાં અટલો હોય તો કોઈ છે કે દેરાલય તથા નૃપાદિ કાર્યમાં, નાગનામ્તુ ને પૂર્વાભિમુખ હોય તો, વામકુલિ એટલે વાયવ્ય કોણમાં ખાતવિધિ કરવો અને ગૃહાદિ કાર્યમાં જમણી કુલિ એટલે અગ્નિકોણમાં ખાતવિધિ કરવો આ પ્રમાણે જ્યારે દક્ષિણાભિમુખ નાગનામ્તુ હોય ત્યારે ઈશાન કોણ અને નૈકત્ય કોણમાં અનુક્રમે ખાતવિધિ કરવો

આ રીતે ખાતવિધિની વ્યવસ્થા કરી દિતાવડે ગણી છે ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦ ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦ ૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ ૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦ ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪ ૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮ ૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨ ૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦ ૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪ ૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮ ૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨ ૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬ ૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦ ૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪ ૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮ ૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨ ૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬ ૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦ ૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪ ૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮ ૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨ ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬ ૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦ ૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪ ૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮ ૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨ ૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦ ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦ ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮ ૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨ ૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬ ૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦ ૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪ ૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮ ૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨ ૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬ ૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦ ૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪ ૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮ ૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨ ૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬ ૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦ ૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪ ૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮ ૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨ ૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬ ૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦ ૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪ ૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮ ૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨ ૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬ ૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦ ૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪ ૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮ ૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨ ૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬ ૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦ ૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪ ૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮ ૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨ ૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬ ૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦ ૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪ ૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮ ૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨ ૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬ ૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦ ૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪ ૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮ ૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨ ૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬ ૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦ ૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪ ૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮ ૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨ ૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬ ૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦ ૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪ ૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮ ૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨ ૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬ ૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦ ૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪ ૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮ ૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨ ૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬ ૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦ ૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪ ૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮ ૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨ ૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬ ૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦ ૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪ ૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮ ૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨ ૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬ ૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦ ૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪ ૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮ ૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬ ૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦ ૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪ ૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮ ૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨ ૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬ ૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦ ૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪ ૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮ ૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨ ૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬ ૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦ ૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪ ૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮ ૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨ ૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬ ૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦ ૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪ ૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮ ૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨ ૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬ ૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦ ૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪ ૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮ ૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨ ૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬ ૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦ ૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪ ૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮ ૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨ ૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬ ૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦ ૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪ ૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮ ૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨ ૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬ ૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦ ૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪ ૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮ ૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨ ૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬ ૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦ ૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪ ૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮ ૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨ ૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬ ૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦ ૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪ ૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮ ૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨ ૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬ ૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦ ૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪ ૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮ ૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨ ૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬ ૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦ ૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪ ૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮ ૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨ ૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬ ૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦ ૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪ ૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮ ૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨ ૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬ ૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦ ૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪ ૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮ ૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨ ૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬ ૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦ ૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪ ૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮ ૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨ ૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬ ૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦ ૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪ ૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨ ૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬ ૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦ ૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪ ૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮ ૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨ ૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬ ૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦ ૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪ ૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮ ૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨ ૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬ ૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦ ૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪ ૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮ ૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬ ૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦ ૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪ ૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮ ૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨ ૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬ ૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦ ૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪ ૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮ ૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨ ૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬ ૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦ ૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪ ૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮ ૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨ ૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬ ૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

એક ગજના પ્રાસાદને (કણે એક ગજ પહોળા પ્રાસાદને) ૪ ચાર આંગળની કૂર્મશિલા કરવી અને પછી દશ ગજ સુધી ગળે બે બે આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. દશ (૧૦) થી વીસ (૨૦) ગજ સુધી એક આંગળ અને વીસ (૨૦) થી પચાસ (૫૦) ગજ સુધી ગળે અર્ધો આંગળ વૃદ્ધિ કરવી. ૯૭, ૯૮.

अष्टाङ्गुलोच्छ्रिता स्वस्था चतुरस्रा करान्विता ॥

शैलजे स्वस्थमानोक्ता इष्टकानां तदर्द्धतः ॥९९॥

शैलजे शैलजा कार्या इष्टके इष्टकामया ॥

पिण्डस्यान्ते भवेत्पद्म शिलापिंडाष्टभागकम् ॥१००॥

એક ગજ પહોળી તથા આઠ આંગળ ઉંચી ચોરસ કૂર્મશિલા (એટલે કૂર્મશિલાની પહોળાઈના પ્રમાણના ત્રીજા ભાગે જાડી કરેલી) ને 'સ્વસ્થા' કહે છે અને પાષાણના પ્રાસાદોને સ્વસ્થ માનની કૂર્મશિલા કરવી તથા ઇંટોના પ્રાસાદોને કૂર્મશિલાની પહોળાઈના અર્ધા માને જાડી કૂર્મશિલા કરવી. ૯૯.

પાષાણોના પ્રાસાદને પાષાણની અને ઇંટોના પ્રાસાદને ઇંટોની કૂર્મશિલા કરવી. કૂર્મશિલાના નીચેના ભાગમાં શિલાના આઠમા અંશે પદ્મ કરવું. ૧૦૦.

કૂર્મશિલા સ્વરૂપ વિધાન.

प्रवाहमत्स्यमण्डूकमकरग्राससंयुता ॥

शङ्खसर्पघटैर्युक्ता मध्ये कूर्मेण भूषिता ॥१०१॥

કૂર્મશિલા ઉપર બતાવેલા માન પ્રમાણે તૈયાર કર્યા પછી તેની અંદર નવ કોઠાઓ કરવા અને તે કોઠાઓમાં અનુક્રમે પહેલામાં પ્રવાહ એટલે પાણીનો દેખાવ, બીજામાં માછલું, ત્રીજામાં દેડકું, ચોથામાં મગર, પાંચમામાં ગ્રાસનું મુખ, છઠ્ઠામાં શંખ, સાતમામાં સર્પ અને આઠમામાં કુંભનું સ્વરૂપ કરી નવમા મધ્યના ભાગમાં કૂર્મ કરવો. ૧૦૧.

કૂર્મશિલામાં સ્વરૂપો કરવાની દિશાઓનું વિધાન.

कूर्मो मध्यस्थले तु गर्भरचना वह्नेः शिलायां जलं ।

याम्ये मीनमुखश्च नैऋतदिशि स्थाप्यं तथा दर्दुरम् ॥

वारुण्यां मकरश्च वायुदिशि वै ग्रासश्च सौम्ये ध्वनिः ।

नागं शङ्करदिक्षु पूर्वविषये कुंभः शिलावहितः ॥१०२॥

કૂર્મશિલાના મધ્ય કોઠામાં કૂર્મ કરવો અને શિલાના અગ્નિકોણના કોઠામાં જલ (પાણીની લહેર), દક્ષિણ દિશામાં માછલુ, નૈઋત્યમાં દેડકો, પશ્ચિમમાં મગર, વાયવ્યમાં ગ્રાસ, ઉત્તરમાં શખ, ઈશાનમાં સર્પ અને પૂર્વ દિશામાં કુલ કરવો આ સ્વરૂપે શિલાના અગ્નિકોણથી અનુક્રમે પ્રદક્ષિણ કરવા ૧૦૨

નવ શિલાઓનાં નામ

નંદા મદ્રા જયા રિક્તા ચાજિતાં વાપરાજિતા ॥

શુક્લા સૌભાગિની ચૈવ ધરણી નવમીં ગિલા ॥૧૦૩॥

૧ નંદા, ૨ ભદ્રા, ૩ જયા, ૪ રિક્તા, ૫ અજિતા, ૬ અપરાજિતા, ૭ શુક્લા, ૮ સૌભાગિની અને ૯ ધરણી, આ નવ શિલાના નામ જાણવા ૧૦૩

પ્રાસાદમાને કૂર્મ

અર્ધાદ્ગુલો ભવેત્કર્મ એકદસ્તે સુરાલયે ॥

અર્ધાદ્ગુલા તતો વૃદ્ધિઃ કાર્યા તિથિકરાવધિ ॥૧૦૪॥

એકત્રિંશત્કરાન્તઃ તદર્ધા વૃદ્ધિરિપ્યતે ॥

તતોઽર્ધાપિ ગતાર્ધાન્તં કુર્યાદ્ગુલમાનતઃ ॥૧૦૫॥

એક ગજના દેવાલયને એના અથવા આદીના કૂર્મ અર્ધા આગળનો કરવો અને પછી દરેક ગજે અર્ધા આગળની વૃદ્ધિ પદર (૧૫) ગજ સુધી કરવી પદર (૧૫) થી એકત્રીસ (૩૧) ગજ સુધી તેનાથી અર્ધા (પા પા આગળ) અને એકત્રીસ (૩૧) થી પચાસ (૫૦) ગજ સુધી તેનાથી અર્ધા માનની એટલે ગજ પ્રત્યે એકેક દોરાની વૃદ્ધિ કરવી ૧૦૪, ૧૦૫

ચતુર્યાંગાધિકો જ્યેષ્ઠઃ કનિષ્ઠો હીનયોગતઃ ॥

સુવર્ણરૂપ્યજો વાપિ સ્નાપ્યઃ પશ્ચામૃતેન ચૈ ॥૧૦૬॥

કૂર્મના માનથી એથા ભાગે અધિક કરવાથી જ્યેષ્ઠ અને ન્યૂન કરવાથી કનિષ્ઠ માનનો કૂર્મ જાણવો એના અથવા આદીના કૂર્મની પચામૃત (દૂધ, દહી, ઘી, મધ અને આકર) વડે સ્નાન કરાવી સ્થાપના કરવી ૧૦૬

શિલામાને કૂર્મ.

મધ્યે કૂર્મઃ દાતવ્યો રત્નાલંકારસંયુતઃ ॥

હેમરૂપ્યમયઃ કાર્યો દ્વદ્ધરૂપમયો ભવેત્ ॥૧૦૭॥

શિલાયાઃ પશ્ચમાંશેન કર્તવ્યઃ કૂર્મ ઉત્તમઃ ॥

સર્વાલંકારસંયુક્તો દિવ્યપૂજાસુપૂજિતઃ ॥૧૦૮॥

વસ્ત્રવૈદૂર્યસંયુક્ત ઇન્દ્રનીલસમન્વિતઃ ॥

પુષ્પરાગૈશ્ચ ગોમેદૈઃ પ્રવાલૈઃ પરિવેષ્ટિતઃ ॥૧૦૯॥

ખાતના મધ્ય ભાગમાં રત્નો અને અલંકારોથી વિભૂષિત કરી નવમી ધરણી નામે કૂર્મશિલા સ્થાપવી. કૂર્મ સોના અથવા રૂપાનો કરવો અને તે નક્કર ધાતુનો હોવો જોઈએ, પતરાનો નહિ. કૂર્મશિલાના પાંચમા અંશે વચલા કોઠામાં ઉત્તમ કૂર્મ-સ્વરૂપ કરવું તથા સર્વ પ્રકારના અલંકારોથી શણગારી, દિવ્ય પૂજની સામગ્રીથી સારી રીતે પૂજ કરી તેને વસ્ત્રો તેમજ વૈદૂર્ય, ઇન્દ્રનીલ, પુષ્પરાગ અને ગોમેદ વિગેરે મણિઓ તથા પ્રવાલોથી આચ્છાદિત કરવો. ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯.

અષ્ટ દિશાની શિલાનાં નામ, માન તથા સ્વરૂપો.

નંદા ભદ્રા જયા રિક્તા આજિતા વાપરાજિતા ॥

શુક્લા સૌભાગિની ચૈવ શિલાશ્રાષ્ટૌ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૧૧૦॥

૧ નંદા, ૨ ભદ્રા, ૩ જયા, ૪ રિક્તા, ૫ અજિતા, ૬ અપરાજિતા, ૭ શુક્લા અને ૮ સૌભાગિની; આ આઠ દિશાઓની શિલાઓનાં નામ જાણવાં. ૧૧૦.

एकहस्ते च प्रासादे शिला सप्ताङ्गुला भवेत् ॥

ततः पञ्चकरं यावद् वृद्धिः कार्या च द्व्यङ्गुला ॥૧૧૧॥

पञ्चोर्ध्वं दशपर्यन्तं वृद्धिरेकाङ्गुला स्मृता ॥

दशोर्ध्वं विंशपर्यन्तं पादोના વૃદ્ધિરજ્ઞુલા ॥૧૧૨॥

विंशोर्ध्वश्च शतार्धान्तं વૃદ્ધિરર્ધાજ્ઞુલા કરે ॥

चतुरस्रा समा कार्या स्थूला वै चतुरंशतः ॥૧૧૩॥

એક ગજના પ્રાસાદને સાત (૭) આંગળ શિલા કરવી અને પછી પાંચ ગજ સુધી જે આંગળ, પાંચથી દશ સુધી એક, દશથી વીસ સુધી પોણા અને વીસથી પચાસ ગજ સુધી અર્ધા આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. શિલા માન પ્રમાણે સમચોરસ કરવી અને તેના ચોથા ભાગે જાડી કરવી. ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩.

शिलाः कृत्वा प्रमाणेन शिलानामुपरि ततः ॥

अग्निकोणात् समारभ्य स्वरूपाणि प्रकल्पयेत् ॥૧૧૪॥

ગર્ત્તિ દણ્ડં તથા ચ્વદ્ગં પાશાઙ્કુગગદાસ્તથા ॥

ત્રિશૂલં વજ્રકચ્ચૈવ આયુધાનિ પ્રકલ્પયેત્ ॥૧૧૫॥

રક્તં શ્યામં તથા નીલં પાણ્ડુરં શ્વેતંવર્ણકમ્ ॥

હરિતં શુક્લપીતે ચ વસ્ત્રાણિ પરિદાપયેત્ ॥૧૧૬॥

પ્રામાદના માન પ્રમાણે શિલાઓ તૈયાર કર્યા પછી અગ્નિકોણથી આરંભી શિલાઓ ઉપર નીચે પ્રમાણે સ્વરૂપો કરવા ૧૧૪.

અગ્નિકોણની શિલામા શક્તિ, દક્ષિણ દિશાની શિલામા દડ, નૈઋત્ય કોણની શિલામા ખડ્ગ, પશ્ચિમની શિલામા પાંગ, વાયવ્ય કોણની શિલામા અકુશ, ઉત્તરની શિલામા ગદા, ઈશાન કોણની શિલામા ત્રિશૂલ અને પૂર્વની શિલામા વજ્ર, આ આયુધો કરવા અને ઉપરના ક્રમે શિલાઓ ઉપર ગતુ, કાણુ, આસમાની, પાણ્ડુરશુ, ઘોણુ, લીલુ, સફેદ અને પીણુ, એવા વસ્ત્રો ઓઢાડવા ૧૧૫, ૧૧૬.

શિલા નિવેશયેત્પૂર્વં શિલાઃ પીઠનિબંધનમ્ ॥

જંઘા ચ શિશ્વરસ્યૈવ વેદિકા કલંશાન્તિકમ્ ॥૧૧૭॥

શિલોપરિ સમસ્તં તુ શિલાય ઉપપીઠકમ્ ॥

एषा युक्तिर्विधातव्या शिलानां लक्षणं शुभम् ॥૧૧૮॥

સંપુટેષુ ત્વઘો સ્વાતે નિધિકું માન્વિયોજયેત્ ॥

ગૃહપદ્મમહાપદ્મમકરાઃ કુન્દનાલકૌ ॥૧૧૯॥

પ્રથમ શિલાઓનું સ્થાપન કરવું, કારણ કે શિલાઓ પ્રામાદની પીઠનું બધારણ છે ૪ ધા શિખર સુધીનું, તથા વેદિકા (જગતી) કલશ સુધીનું બધારણ છે ૧૧૭

આ અષ્ટ શિલાઓ ઉપર પીઠાદિ સ્તંભસ્ત પ્રામાદની, રચના કરવી અને શિલાઓથી - ઉપપીઠ (કણુપીઠ) વિગેરે ફાલનાના ભાગો નિકળતા રાખવા આ યુક્તિ પ્રામાદ ગ્રંથનામા શિલાઓનું સ્થાપન કરવા માટે ચોક્કસ, એ શુભ લક્ષણ છે ૧૧૮

આતમા શિલાઓની નીચે એ પુટે કરી તેમા શખ, પદ્મ, મહાપદ્મ, મકર, કુદ, નાલ, કન્ધપ, સુકુદ અને ખર્વ, આ નવ નિધિકુલોની સ્થાપના કરવી ૧૧૯

પ્રથમ શિલા સ્થાપન વિધિ

ईशानादग्निकोणाद्वा शिलाः स्थाप्याः प्रदक्षिणाः ॥

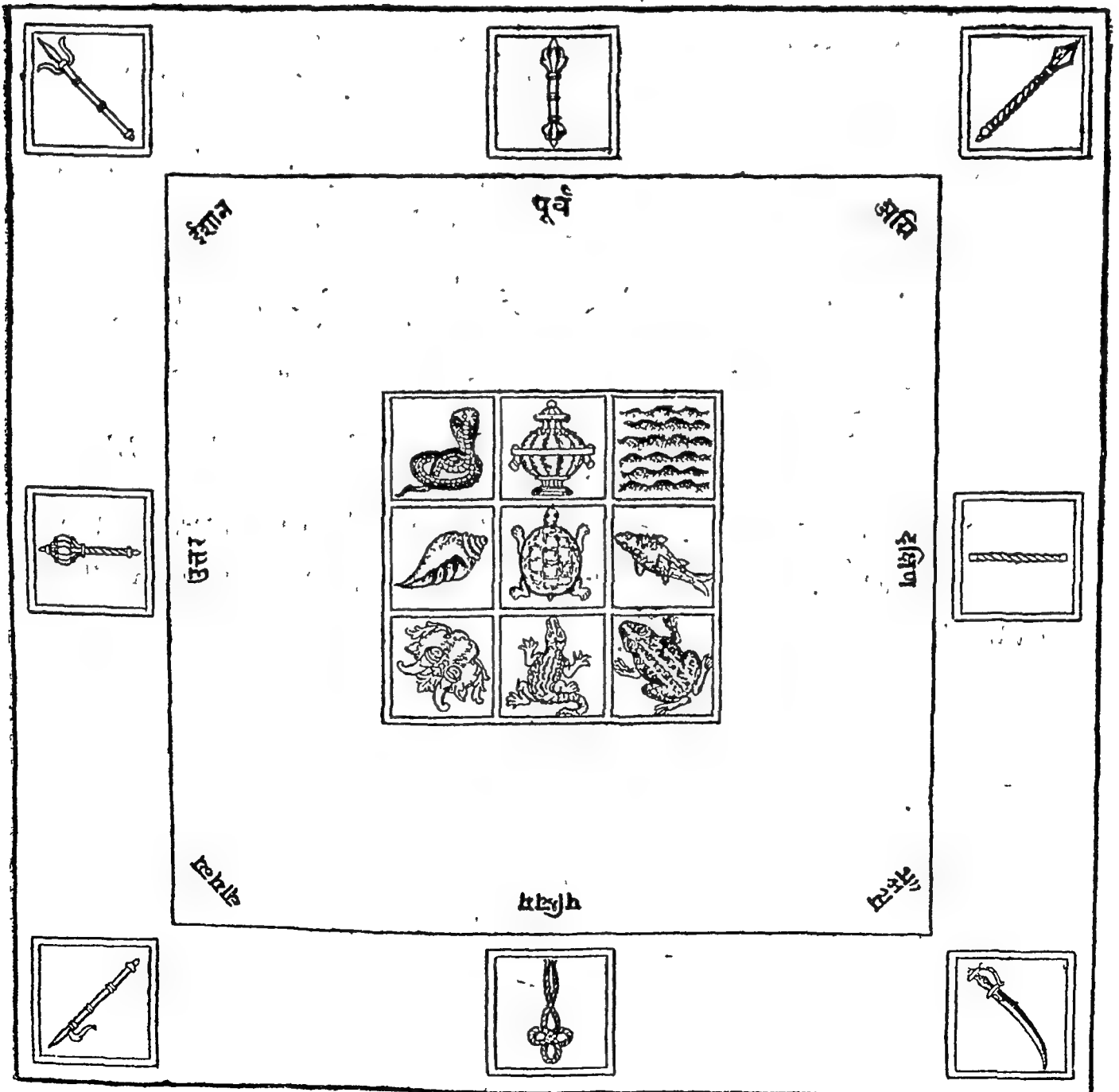
મધ્યે કૂર્મશિલા પશ્ચાદ્ગીતવાદિત્રમજ્જલૈઃ ॥૧૨૦॥

નંદા પૂર્વ પ્રદાતવ્યા શિલાઃ શેષાઃ પ્રદક્ષિણાઃ ॥

મધ્યે ચ ધરણી સ્થાપ્યા યથાકર્મ પ્રયત્નતઃ ॥૧૨૧॥

ઇશાન અથવા અગ્નિકોણથી આરંભી પહેલાં અનુક્રમે અષ્ટ શિલાઓની સ્થાપના કરવી અને ત્યાર પછી મધ્ય ભાગમાં ગીતો, વાદ્યો અને મંગલ શબ્દો સાથે કૂર્મશિલાની સ્થાપના કરવી. અષ્ટ શિલાઓમાં પૂર્વ દિશામાં નંદા નામની શિલા સ્થાપવી અને બાકીની શિલાઓ પ્રદક્ષિણ ક્રમે સ્થાપ્યા પછી મધ્ય ભાગમાં વિધિ અનુસાર ધરણી નામની કૂર્મશિલા યત્નપૂર્વક સ્થાપવી. ૧૨૦, ૧૨૧.

કૂર્મશિલા સાથે આઠ દિશાઓની બીજી આઠ શિલાઓનો નકશો.

કૂર્મશિલા અપુટમાં રાખવા વિધે.

ગિલોર્ધ્વેષુ ન દાતવ્યા કપ્પકા વૈ કદાચન ॥

અનેન વિધિના ચૈવ સર્વપાપક્ષયો ભવેત્ ॥૧૨૨॥

અથ ગિલાઓ ઇંટો મુકી કઢાપિ ચણી કાઢવી નહિ પરંતુ ચારે બાજુએથી અપુટ રૂપે ચણી લઈ ઉપર ગિલા મુકી અદ્ય ખુલ્લી રાખવી અને નવમી ધરણી શિલાનો નાશિનળ મૂર્તિના બિહાસન મુધી ખુલ્લો લાવવો. આ વિધિ કરવાથી મર્વ પાપોનો ક્ષય થાય છે ૧૨૨

કૂર્મન્યાસ અને ગિલાસ્થાપન વખતે બલિદાન વિધાન.

બલિદાનઞ્ચ નૈવેદ્યં વિવિધં ઘૃતસંયુતમ્ ॥

દેવતાભ્યઃ સુધીર્વચાત્ કૂર્મન્યાસે શિલાસુ ચ ॥૧૨૩॥

ત્રિદાન મૂત્રધાતુ કૂર્મના ન્યાસ તથા ગિલાઓની સ્થાપના-અમથે દેવતાઓને બલિદાન તથા વિવિધ પ્રકારના ઘૃતપક્વ નૈવેદ્યો આપવા ૧૨૩

દિક્પાલને બલિ તથા શિલ્પીની પૂજા અને બ્રહ્મભોજનનું વિધાન.

દિક્પાલેભ્યો વર્લિં દદ્યાદ્ દિવ્યવસ્ત્રઞ્ચ શિલ્પિને ॥

નાલિકેરં ફલં દદ્યાદ્ બ્રહ્મભોજઞ્ચ દક્ષિણામ્ ॥૧૨૪॥

કૂર્મશિલા બેસાડતી વખતે દિક્પાલોને પણ બલિદાન આપવું. શિલ્પીને દિવ્ય વસ્ત્ર, નાલીયેર અને ફળો આપવા તથા બ્રહ્મભોજન કરાવી તેમને દક્ષિણા આપવી ૧૨૪

પ્રાસાદજગતીવિધાન.

પ્રાસાદાનામધિષ્ઠાનં જગતી સા નિગદ્યતે ॥

યથા સિંહાસનં રાજઃ પ્રાસાદસ્ય તથૈવ સા ॥૧૨૫॥

પ્રાસાદોના અધિષ્ઠાનને જગતી (ઓટલો) કહે છે. રાજાનું અધિષ્ઠાન જેમ સિંહાસન છે તેમ પ્રાસાદનું સિંહાસન જગતી છે. ૧૨૫.

ચતુરસ્રા તથાષ્ટાસ્રા વર્તુલા ચાયતા તથા ॥

જગતી પશ્ચધા પ્રોક્તા પ્રાસાદસ્યાનુરૂપતઃ ॥૧૨૬॥

પ્રાસાદોની જગતી ચોરસ, અષ્ટકોણ, ગોળ, લંબચોરસ અને પ્રાસાદને અનુરૂપ (પ્રાસાદના તલના સ્વરૂપ પ્રમાણે); એમ પાંચ પ્રકારની કહી છે. ૧૨૬.

યાદૃશો મૂલપ્રાસાદો જગતી ચૈવ તાદૃશી ॥

ભિન્નછંદા ન કર્ત્તવ્યા પ્રાસાદે જગતી ચ યા ॥૧૨૭॥

ચતુરસ્રા તથાયત્તા વૃત્તા વૃત્તાયતા તથા ॥

અષ્ટાસ્રા ચ તથા કાર્યા છંદાઃ પશ્ચ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૧૨૮॥

ચતુરસ્રા વીરભદ્રા સુપતાકા તથાયતા ॥

વૃત્તા ચ પૂર્ણભદ્રા વૈ વૃત્તાયત્તા તુ ભદ્રિકા ॥૧૨૯॥

અષ્ટાસ્રા ચ જયા પ્રોક્તા વિજયા ચૈવ સ્વસ્તિકા ॥

અજિતા ષોડશાસ્રા ચ દ્વાત્રિંશાસ્રાઽપરાજિતા ॥૧૩૦॥

જે પ્રકારનો મૂલ પ્રાસાદ હોય તે પ્રકારનીજ જગતી કરવી પરંતુ સિન્ન છંદની કરવી નહિ; કારણ કે જગતી પ્રાસાદનું સિંહાસન છે

સમચોરસ, લંબચોરસ, ગોળ, લંબગોળ અને અષ્ટકોણ; આ જગતીના પાંચ છંદો કહેલા છે. સમચોરસ જગતીને 'વીરભદ્રા' નામે કહી છે, લંબચોરસને 'સુપતાકા,' ગોળને 'પૂર્ણભદ્રા,' લંબગોળને 'ભદ્રિકા' અને અષ્ટકોણને 'જયા' નામે કહી છે તથા એને 'સ્વસ્તિકા' અને 'વિજયા' પણ કહી છે, સોળ કોણની જગતીને 'અજિતા' અને બત્રીસ કોણની જગતીને 'અપરાજિતા' કહી છે. ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૨૯, ૧૩૦.

પ્રાસાદપૃથુમાનેન દ્વિગુણા ચ ચતુર્ગુણા ॥

ક્રમાત્ પશ્ચગુણા પ્રોક્તા જ્યેષ્ઠમધ્યકનિષ્ઠિકાઃ ॥૧૩૧॥

પ્રામાદની પહોળાઈના પ્રમાણથી બમણી, ચારગુણી અને પાંચગુણી જગતી કરવી તે અતુકમે જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ માનની બાણવી ૧૩૧

કનિષ્ઠે કનિષ્ઠા જ્યેષ્ઠે જ્યેષ્ઠા મધ્યે ચ, મધ્યમા ॥
પ્રાસાદે જગતી કાર્યા સ્વરૂપા લક્ષણાન્વિતા ॥૧૩૨॥

કનિષ્ઠ માનના પ્રામાદને કનિષ્ઠ, મધ્યમ માનના પ્રાસાદને મધ્યમ અને જ્યેષ્ઠ માનના પ્રાસાદને જ્યેષ્ઠ માનની જગતી લક્ષણોપર કલ્પિત સ્વરૂપવાળી કરવી ૧૩૨

જગત્યાસ્ત્રિચતુઃપञ्चगुणं देवपुरं त्रिधा ॥
एकद्विवेदसाहस्रैर्हस्तैः स्याद्भजमंदिरम् ॥૧૩૩॥

પ્રાસાદથી ત્રણગુણી, ચારગુણી અને પાંચગુણી જગતી કરે તો એ ત્રણે 'દેવપુર' નામની જગતીઓ ગણાય છે તથા એક, બે અને ચાર હજાર ચોરસ ગજના પ્રમાણથી જગતી કરવામા આવે તો તે 'ગજમંદિર' નામે કહેવાય છે ૧૩૩

कलाष्टवेदहस्तैः स्याज्जगती राजपुरं समम् ॥
दैर्घ्यं तुल्या सपादेन सार्धांशेनाधिका शुभम् ॥૧૩૪॥

મોળ (૧૬), આઠ (૮) અને ચાર (૪) ગજની જગતી કરે તો તે 'રાજપુર' મમાન કહેવાય અને લખાઈ તથા પહોળાઈના સરખી તેમજ પહોળાઈથી સવાથી અથવા દોઢી લખાઈમા અધિક કરે તો તે પણ શુભ છે ૧૩૪

रससप्तगुणो ज्ञेया जिनपर्यायसंस्थिता ॥
अर्काय च प्रकर्तव्या तथा च पुरुषत्रये ॥૧૩૫॥

પ્રામાદથી છગુણી તથા માત્રગુણી જગતી જિનના દેવાલયોને કન્વી મૂર્ત્યના દેવાલયને તથા પુરુષત્રય એટલે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવના દેવાલયને પણ તે પ્રમાણે કન્વી ૧૩૫

मण्डपानुक्रमेणैव सपादांशेन सार्धतः ॥
द्विगुणा वाह्यतः कार्या सहस्तायितने विधिः ॥૧૩૬॥

મંડપોના અતુકમે બહારના ભાગે જગતી નીકળતી મંડપથી સવાઈ, દોઢી અથવા બમણી કરવી ૧૩૬.

ત્રિદ્વયેકભ્રમસંયુક્તા જ્યેષ્ઠમધ્યકનિષ્ઠિકાઃ ॥

ઉચ્છ્રાયસ્ય ત્રિભાગેન ભ્રમણીનાં સમૃચ્છ્રયઃ ॥૧૩૭॥

ત્રણ, બે અથવા એક ભ્રમણવાળી (પ્રાસાદને ફરતી) જગતી કરવી. તે અનુક્રમે જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ કહેવાય છે. તે ભ્રમણીઓની ઉંચાઈ જગતીની ઉંચાઈના ત્રીજા ભાગે એક બીજીથી ઓછી કરવી. ૧૩૭.

જગતીના ખૂણા અને ફાલનાઓ વિષે.

ચતુઃકોણૈસ્તથા સૂર્યકોણૈર્વિંશતિકોણકૈઃ ॥

અષ્ટાવિંશતિષટ્ત્રિંશત્કોણૈઃ સ્યુઃ પશ્ચ ફાલનાઃ ॥૧૩૮॥

૧ ચાર (૪), ૨ બાર (૧૨), ૩ વીસ (૨૦), ૪ અઠ્ઠાવીસ (૨૮) અને ૫ છત્રીસ (૩૬) ખૂણાઓવાળી જગતી કરવાથી પાંચ પ્રકારની જગતીની ફાલનાઓ થાય છે. ૧૩૮.

જગતીની ઉંચાઈનું પ્રમાણ.

પ્રાસાદાર્ધકૈહસ્તાન્તા ત્ર્યંશે દ્વાવિંશતિઃ કરાઃ ॥

દ્વાત્રિંશદન્તા તુર્યાંશે ભૂતાંશે ચ શતાર્ધકા ॥૧૩૯॥

એક ગજથી બાર (૧૨) ગજ સુધી પ્રાસાદની પહોળાઈના માનથી અર્ધ માને જગતી ઉંચી કરવી અર્થાત્ દરેક ગજે બાર આંગળ સમજવી. બાર (૧૨) થી બાવીસ (૨૨) ગજ સુધી ત્રીજા ભાગે અર્થાત્ પ્રત્યેક ગજે આઠ (૮) આંગળ, બાવીસ (૨૨) થી બત્રીસ (૩૨) ગજ સુધી ચોથા ભાગે અર્થાત્ દરેક ગજે છ (૬) આંગળ અને બત્રીસ (૩૨) થી પચાસ (૫૦) ગજ સુધી પાંચમા અંશે અર્થાત્ દરેક ગજે પોણા પાંચ (૪૧) આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. આ જગતીની ઉંચાઈનું પહેલું પ્રમાણ સમજવું. ૧૩૯.

જગતીની ઉંચાઈનું બીજું પ્રમાણ.

एकहस्ते तु प्रासादे जगती तत्समोदया ॥

द्विहस्ते हस्तसार्द्धश्च त्रिहस्ते च द्विहस्तकम् ॥૧૪૦॥

सार्धद्विकर उत्सेधः कार्यश्चतुःकरान्विते ॥

चतुर्हस्तोपरिष्ठाच्च यावद् द्वादशहस्तकम् ॥૧૪૧॥

प्रासादार्धप्रमाणेन त्रिभागेन ततः परम् ॥

चतुर्विंशतिपर्यन्तं कर्तव्यञ्च सुलक्षणम् ॥૧૪૨॥

પાદેન ચોચ્છ્રયઃ કાર્યો યાવત્પશ્ચાદ્દશસ્તકમ્ ॥
 હૃદં માનઞ્ચ કર્તવ્યં જગતીનાં સમુચ્છ્રયે ॥૧૪૩॥

એક હસ્તના પ્રામાદને જગતી એક ગજ ઉચી કરવી એ ગજનાને દોઢ, ત્રણ ગજનાને એ ગજ અને ચાર ગજના પ્રામાદને અઢી ગજ ઉચી જગતી કરવી અને પછી ચાગ ગજથી બાર ગજ સુધી પ્રાસાદમાનના અર્ધા માને અર્થાત્ ગજે બાર આગળ, બારથી ચોવીસ ગજ સુધી ત્રીજા ભાગે અર્થાત્ ગજે આઠ આગળ અને ચોવીસથી પચાસ ગજ સુધી ચોથા ભાગે એટલે ગજે છ આગળ ઉચી જગતી કરવી જગતીઓની ઉચાઈમાં આ માન કરવું તે શુભ લક્ષણ છે ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩

જગતીમાં ઘાટ કરવાના વિભાગો

તદુચ્છ્રાયં ભજેત્ પ્રાજસ્ત્વષ્ટાવિંશતિભિઃ પદૈઃ ॥
 ત્રિપદો જાદ્યકુંભઞ્ચ દ્વિપદા કર્ણિકા તથા ॥૧૪૪॥
 પદ્મપત્રસમાયુક્તા ત્રિપદા સરપટ્ટિકા ॥
 દ્વિપદં સ્વરુકં કુર્યાત્ મત્રભાગઞ્ચ કુંભકઃ ॥૧૪૫॥
 કલશઃ ત્રિપદઃ પ્રોક્તો ભાગૈકાન્તરપત્રિકા ॥
 કપોતાલિઃ ત્રિભાગેન પુષ્પકંઠો યુગાંશકઃ ॥૧૪૬॥
 પુષ્પકો જાદ્યકુંભઞ્ચ નિર્ગમઞ્ચાષ્ટભિઃ પદૈઃ ॥
 કર્ણેષુ ચ દિશાંપાલાઃ પ્રાચ્યાદિપુ પ્રદક્ષિણાઃ ॥૧૪૭॥

બુદ્ધિમાન્ શિદ્ધીએ જગતીની ઉચાઈના અઠાવીસ (૨૮) વિભાગો કરવા તેમાં ત્રણ ભાગને બડબો, એ ભાગની કર્ણિકા, ત્રણ ભાગનું પદ્મપત્ર (કમળપત્ર) યુક્ત મગ્ધટ્ટિકા (છબ્દી અને ગ્રામપટ્ટી), એ ભાગનો પુષ્પક (અરે), સાત ભાગનો કુલક (કુલો), ત્રણ ભાગનો વળથો (કલગ), એક ભાગની અન્તરપત્રિકા (અતરાલ અથવા અધારી), ત્રણ ભાગની કપોતાલી (કેવાલ) અને ચાર ભાગનો પુષ્પકઠ (દાશો) કરવો ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬

પુષ્પકઠ અને બડચકુલ નિર્ગમે (નીકરે) ચાર ચાગ ભાગના ગળવા કુલ આઠ ભાગ બાણવા અને કર્ણોમાં પૂર્વદિશાથી આગલી ચારે દિશાઓમાં દિક્ષાલોની મૂર્તિઓ કરવી ૧૪૭

અતિસ્થૂલા સુવિસ્તીર્ણા પ્રાસાદધારિણી ગિલા ॥
 અતીવ સુહૃદા કાર્યા હૃષ્ટકાચૂર્ણવારિભિઃ ॥૧૪૮॥

પ્રાસાદને ધારણ કરનારી શિલાઓ (પહેલી જગતીના દાશાઓ) લાંબી, પહોળી તથા જાડી બનાવવી અને તેમને ઇંટો, ચૂનો અને પાણીથી મજબૂત ચોડવી અર્થાત્ કોઈપણ રીતે નીચેના ભાગમાં પોલાણ ન રહે તેવી રીતે ઇંટો, ચૂનો અને પાણીથી સભર ચોડવી. ૧૪૮.

પ્રથમ ભીટમાન.

શિલોપરિ ભવેદ્ ભીટમેકહસ્તે યુગાઙ્ગુલમ્ ॥

અર્ધાઙ્ગુલા ભવેદ્ વૃદ્ધિર્યાવદ્ધસ્તશતાર્ધકમ્ ॥૧૪૯॥

જગતીની શિલા (દાશા) ઉપરથી એક ગજના પ્રાસાદને ચાર (૪) આંગળનું ઉંચું ભીટ કરવું અને ત્યારપછી પચાસ (૫૦) ગજ સુધી પ્રત્યેક ગજે અર્ધા (૦૫) આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. ૧૪૯.

દ્વિતીય ભીટમાન.

અઙ્ગુલેનાંશહીનેન ચાર્ધાર્ધેન તથા ક્રમાત્ ॥

પશ્ચદિગ્વિંશતિર્યાવત્ શતાર્ધશ્ચ વિવર્ધનમ્ ॥૧૫૦॥

એક ગજથી પાંચ ગજ સુધી ગજે એક આંગળ, પાંચથી દશ ગજ સુધી અંશ-હીન એટલે પોણા (૦૫) આંગળ, દશથી વીસ ગજ સુધી અર્ધો (૦૫) આંગળ અને વીસથી પચાસ ગજ સુધી પા (૦૫) આંગળની વૃદ્ધિ ભીટની ઉંચાઈમાં કરવી. ૧૫૦.

તૃતીય અને ચતુર્થ ભીટમાન.

એકહસ્તે તુ પ્રાસાદે ભીટં વેદાઙ્ગુલં ભવેત્ ॥

હસ્તાદિપશ્ચપર્યન્તં વૃદ્ધિરેકૈકમઙ્ગુલમ્ ॥૧૫૧॥

પશ્ચોર્ધ્વ દશપર્યન્તં હસ્તે પાદોનમઙ્ગુલમ્ ॥

દશોર્ધ્વ વિંશપર્યન્તં કુર્યાદ્વિસ્તેર્ધમઙ્ગુલમ્ ॥૧૫૨॥

વિંશોર્ધ્વશ્ચ શતાર્ધાન્તં ચતુર્હસ્તૈકમઙ્ગુલમ્ ॥

શતાર્ધહસ્તમાનેન કુર્યાચ્ચ વૃદ્ધિરઙ્ગુલા ॥૧૫૩॥

એક ગજના પ્રાસાદને ચાર (૪) આંગળ ઉંચું ભીટ કરવું અને પછી પાંચ (૫) ગજ સુધી ગજે એક આંગળ, પાંચથી દશ ગજ સુધી પોણા (૦૫) આંગળ, દશથી વીસ ગજ સુધી અર્ધો (૦૫) આંગળ અને વીસથી પચાસ ગજ સુધી ચાર ગજે

એક આગળ એટલે ગળે પા (૦૧) આગળની વૃદ્ધિ કરવી આ ત્રીજી ભીટમાન બાણુ તથા એક ગળથી પચામ ગળ સુધી ગળે એક આગળની વૃદ્ધિ કરવી એ ભીટતુ ચોથુ માન બાણુ. ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૩

एकद्वित्रिणि भीटानि हीनहीनानि कारयेत् ॥
स्वस्योदयप्रमाणेन चतुर्थांशेन निर्गमम् ॥૧૫૪॥

એક, બે અને ત્રણ ઉપરા ઉપરી એક ખીલથી નાના ભીટ કરવા અર્થાત્ એક ખીલથી પા ભાગે ઉપરના ભીટ નાના કરવા અને તે દરેકને પોતાની ઉચાઈના પ્રમાણથી ચોથા ભાગે નીકળતા રાખવા ૧૫૪.

एकभीटं द्विभीटं वा भीटत्रयमथोच्यते ॥
मुक्तिकं पुष्पकञ्चैव ह्रस्वं धर्मयशोऽपि च ॥૧૫૫॥

અનુક્રમે એક, બે અથવા ત્રણ ભીટ કરવા તેમના અનુક્રમે મુક્તિક, પુષ્પક અને ધર્મયશ, એવા ત્રણ નામો બાણુવા ૧૫૫

तृतीये च तदर्धेन चिप्पिकैः पुष्पकान्वितैः ॥
उच्छ्रयात् पादनिष्कासं कुर्याद्वै स्वस्वमानतः ॥૧૫૬॥

ભીટમાનમા ત્રણ ભાગ કરી ઉપરના ત્રીજા ભાગમા અર્ધભાગે પુષ્પકુક્ત ચિપ્પિકાઓ કરવી અને દરેક ભીટ પોતપોતાની ઉચાઈના માને પા ભાગ નીકારે રાખવું ૧૫૬

कर्णभद्रोपभद्राश्च रथोपरयकर्णिकाः ॥
भीटस्यापि न्विदं मानं पीठञ्चैव तदूर्ध्वतः ॥૧૫૭॥

કર્ણ, ભદ્ર, ઉપભદ્ર, તથા રથ, ઉપરથ અને કર્ણિકા, આ અંગે ભીટમા પણુ કરવા અને ભીટ ઉપર પીઠ કરવી ૧૫૭

आश्नाद पीठमान.

एकहस्ते तु प्रासादे पीठं वै द्वादशाङ्गुलम् ॥
हस्तादिपञ्चपर्यन्तं स्मृता पञ्चाङ्गुला करे ॥૧૫૮॥
पञ्चोर्ध्वं दशपर्यन्तं वृद्धिर्वेदाङ्गुला भवेत् ॥
दशोर्ध्वं विंशपर्यन्तं हस्ते चैवाङ्गुलत्रया ॥ ૧૫૯ ॥

વિંશોર્ધ્વ ષટ્ત્રિંશાન્તં હસ્તે કાર્યા તદર્ધકા ॥

ષટ્ત્રિંશોર્ધ્વ શતાર્ધાન્તં તદર્ધેન ક્રમાઙ્ગુલા ॥ ૧૬૦ ॥

એક ગજના પ્રાસાદને પીઠ બાર (૧૨) આંગળ ઉંચી કરવી અને પછી પાંચ ગજ સુધી ગજે પાંચ આંગળ, પાંચથી દશ ગજ સુધી ચાર આંગળ, દશથી વીસ ગજ સુધી ત્રણ આંગળ, વીસથી છત્રીસ ગજ સુધી દોઢ (૧૫) આંગળ અને છત્રીસથી પચાસ ગજ સુધી પોણા (૧૫) આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. ૧૫૮, ૧૫૯, ૧૬૦.

પીઠમાન બીજી.

પીઠમર્ધ ત્રિપાદાંશે એકદ્વિત્રિકરૈર્ગૃહે ॥

ચતુર્હસ્તે ત્રિસાધાન્તં પાદાન્તં પશ્ચહસ્તકે ॥ ૧૬૧ ॥

દશવિંશતિષટ્ત્રિંશત્શતાર્ધહસ્તકાવધિ ॥

વૃદ્ધિર્વેદત્રિયુગ્મૈકા સંખ્યા સ્યાદઙ્ગુલૈઃ ક્રમાત્ ॥ ૧૬૨ ॥

એક ગજના પ્રાસાદને અર્ધાંશે (બાર આંગળ) , બે ગજનાને ત્રીજાં ભાગે (સોળ આંગળ), ત્રણ ગજના પ્રાસાદને ચોથા ભાગે (૧૮ આંગળ), ચાર ગજનાને સાડા ત્રણ ભાગે (લગભગ ૨૭ આંગળ) અને પાંચ ગજના પ્રાસાદને ચોથા ભાગે (ત્રીસ આંગળ) પીઠ કરવી. પાંચથી દશ ગજ સુધી ગજે ચાર આંગળ, દશથી વીસ ગજ સુધી ત્રણ આંગળ, વીસથી છત્રીસ ગજ સુધી બે આંગળ અને છત્રીસથી પચાસ ગજ સુધી ગજે એક આંગળ પીઠમાનમાં વૃદ્ધિ કરવી. ૧૬૧, ૧૬૨.

પશ્ચમાંશં તતો હીનં કનીયઃ શુભલક્ષણમ્ ।

પશ્ચમાંશાધિકઞ્ચૈવ જ્યેષ્ઠં ત્વષ્ટ્રા વિવક્ષિતમ્ ॥ ૧૬૩ ॥

ઉપરના પ્રમાણથી પાંચમા અંશે ઓછી કરે તો કનિષ્ઠ માનની અને પાંચમા ભાગે અધિક (ઉંચાઈમાં) કરે તો જ્યેષ્ઠ માનની પીઠ થાય અને તે શુભ લક્ષણ છે એમ શ્રીવિશ્વકર્માએ કહ્યું છે. ૧૬૩.

શુભદં સર્વતોમદ્રં પદ્મકશ્ચ વસુંધરમ્ ॥

સિંહપીઠં તતો વ્યોમ ગરુડં હંસમેવ ચ ॥ ૧૬૪ ॥

વૃષભં યદ્ ભવેત્પીઠં મેરુમાધારકારણમ્ ।

પીઠમાનમિતિ રૂપાતં પ્રાસાદે આદિસીમયા ॥ ૧૬૫ ॥

અનુક્રમે ગજમાન પ્રમાણે ૧ શુભદ્ર, ૨ સર્વતોલદ્ર, ૩ પદ્મક, ૪ વસુધર, ૫ મિહ, ૬ જ્યોત્, ૭ ગરુડ, ૮ હ્રમ અને ૯ વૃષભ, આ નવ નામ પીઠના જાણુવા વૃષભ પીઠ મેરૂ પ્રામાદને આધારભૂત છે તેવી રીતે દરેક પીઠ પોતપોતાના પ્રમાણાનુસાર પ્રામાદને આધારરૂપ છે આ પ્રમાણે પ્રાસાદની, પહોળાઈની સીમાથી પીઠમાન કહ્યું છે, ૧૬૪, ૧૬૫

પીઠની ઉચ્ચાઈમાં ગળાદિ થયેના વિભાગો કરવા વિષે.

પચ્ચાંગં હીનમાધિક્યમેકૈકં વિધિવત્પુનઃ ।

ત્રિપચ્ચાગત્સમુચ્છેડ્ત્ર દ્વાવિંશચ્ચાંગનિર્ગમે ॥ ૧૬૬ ॥

નવાંગા જાલ્યકુંભસ્ય સપ્તાંગં કર્ણકં ભવેત્ ।

સાન્તરચ્ચૈવ છજ્જિકા સપ્તાંગા ગ્રાસપટ્ટિકા ॥ ૧૬૭ ॥

સૂર્યદિગ્વસુભાગૈશ્ચ ગજવાજિનરાઃ ક્રમાત્ ।

વાજિસ્થાનેઽથવા કાર્યં સ્વસ્ય દેવસ્ય વાહનમ્ ॥ ૧૬૮ ॥

આવેલા પ્રમાણથી પાચમા અશે પીઠ હીન કરવાથી કનિષ્ઠ અને અધિક કંવાવી જ્યેષ્ઠ માનની થાય છે

પીઠની ઉચ્ચાઈમાં ત્રેપુન (૫૩) વિભાગો, કંવા - અને જાવીમ ભાગ નીકારે રાખવા જાડબો ભાગ ૯, અધાગી મહિતકર્ણ (કણી) ભાગ ૭ અને છજ્જિકા માથે ગ્રામપટ્ટી ભાગ ૭ ની કરવી તથા જાગ (૧૨), દશ (૧૦) અને આઠ (૮) ભાગનો અનુક્રમે ગજથર (હાથીનો થર), વાજિથર (અશ્વથર) અને નરથર કરવો અને અશ્વથરના સ્થાનમાં વિદ્યે જે દેવતાનો પ્રાસાદ હોય તેના વાહનનો થર કરવો ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૮

પચ્ચાંગં કાર્ણિકાગ્રે તુ નિર્ગમે જાલ્યકુંભકમ્ ।

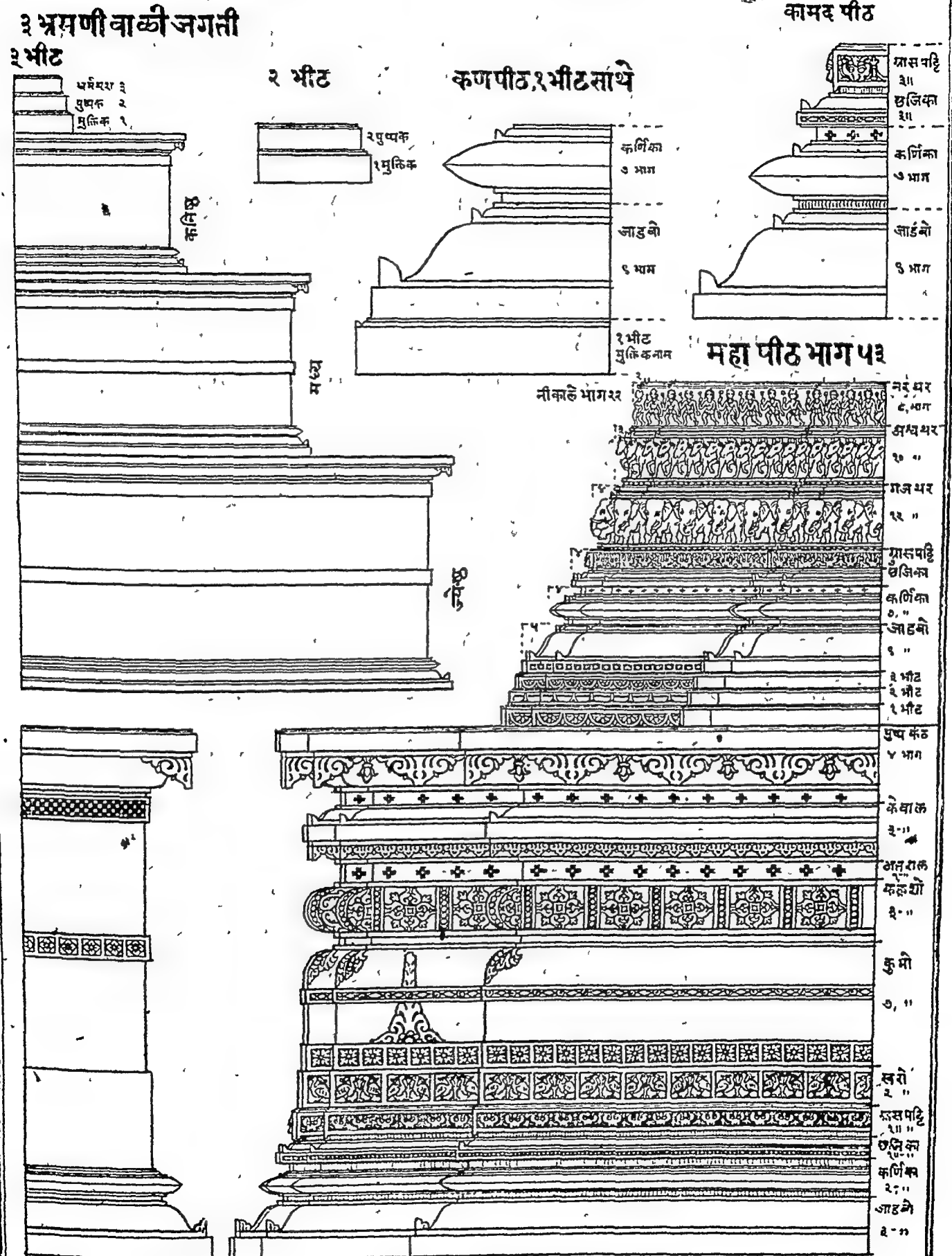
ત્રિસાર્ધ કર્ણકં સાર્ધં ચતુર્ભિર્ગ્રાસપટ્ટિકા ॥ ૧૬૯ ॥

કુજ્જરાશ્વનરા વેદરામયુગ્મૈશ્ચ નિર્ગમઃ ।

અન્તરાલમઘસ્તેપાં મૂર્ધોર્ધ્વે કર્ણયુગ્મકમ્ ॥ ૧૭૦ ॥

કણીના અગ્રભાગથી નીકારે જાડબો ભાગ પાચ, કણી ભાગ આઠ ત્રણ (૩૩), અતરાલ ભાગ અર્ધો (૦૩) અને છજ્જીકા માથે ગ્રામપટ્ટિકા ભાગ ચારની કંવી, ગજથર, અશ્વથર અને નરથર અનુક્રમે ચાર (૪), ત્રણ (૩) અને બે (૨) ભાગ નીકારે રાખવા તથા તે તે યથેના નીચે અતગલ અને મથાળે કણી તેમજ છજ્જી કરવી ૧૬૯, ૧૭૦

जगती, भीट, महापीठ, कामद पीठ अने कणपीठ ना नकशाओ

सामान्य जगती

घाट वाळी जगती भाग २८.

नर्मदाथर मुकुटी अर्ध
शिव्य शाखी

અહ્ય દ્રવ્યમાં આધારણ પીઠમાન.

ગજપીઠં વિના હ્યલ્પદ્રવ્યૈઃ પુણ્યં મહત્તરમ્ ॥
જાઢ્યકુંભઃ કણાલી ચ ગ્રાસપટ્ટીસ્તદા ભવેત્ ॥૧૭૧॥
કામદં કર્ણપીઠં તુ જાઢ્યકુંભઃ કણાલિકા ॥
લતિને નિર્ગમાદ્દીનં સાંધારે નિર્ગમાધિકમ્ ॥૧૭૨॥

(યથાગક્તિ પ્રાસાદ કરવાતુ વિધાન હોવાથી) અહ્ય દ્રવ્યથી પણ મોટું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તેવા પ્રમ ગે જાઢ્યપીઠ ન કરતા બાકબો, કણાલી (કણી) અને છાજી મહિત ગ્રાસપટ્ટી કરવી આ પીઠને 'કામદ' પીઠ કહે છે અને બાકબો તથા કણી કરવામા આવે તો 'કણીપીઠ' થાય છે લતિનાદિ લતિના પ્રાસાદોમા કણીપીઠ નીકારે ઓછી અને આધારાદિ લતિના પ્રાસાદોમા અધિક કરવી ૧૭૧, ૧૭૨.

પ્રાસાદની ઉચ્ચાઈના પ્રમાણથી પીઠમાન

एकविंशतिसंभागाः प्रासादस्य समुच्छ्रये ॥
पञ्चादिनवभागान्तं पीठस्य पञ्चघोदयः ॥૧૭૩॥

પ્રાસાદની ઉચ્ચાઈમા એકવીસ (૨૧) વિભાગો કરવા તેમા ૫, ૬, ૭, ૮ અને ૯ ભાગ મુધી પીઠની ઉચ્ચાઈ કરવી આ પ્રમાણે પીઠની ઉચ્ચાઈ પાંચ પ્રકારે થાય છે ૧૭૩

सर्वेषां पीठमाधारः पीठहीनं निराश्रयम् ॥
पीठहीनं विनश्येत प्रासादभवनदिकम् ॥૧૭૪॥

इतिश्री वास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदागङ्करसोमपुराविरचिते
शिल्परत्नाकरे प्रासादोत्पत्तिप्रासादरचनालक्षणविकारे
द्वितीय रत्न समाप्तम् ॥

મર્વ પ્રકારના પ્રાસાદોનો આધાર પીઠ છે અને પીઠરહિત દેવાલયો નિરાશ્રય-નિરાધાર થાય છે નિરાધાર દેવાલયો (પ્રાસાદો) નો તથા ભવનાદિનો નાશ થાય છે - ૧૭૪

इतिश्री वास्तुशास्त्रमां शिल्पशास्त्री श्रीयुत् नर्मदाशंकर भूखण्डभाष
सोमपुरारचित शिल्परत्नाकर नामना ग्रंथतु प्रासादोत्पत्ति
अने प्रासादरचनालक्षणविकारतु मीलु रत्न स पूरु.

તૃતીયં રત્નમ્ ।

અથ મળ્ડોવરાદિતો દ્વારશાખાલક્ષણાધિકારઃ ।

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ મળ્ડોવરસ્ય લક્ષણમ્ ।

પ્રાસાદસ્ય પ્રમાણઞ્ચ જ્ઞાતવ્યં મૂલનાસિકમ્ ॥ ૧ ॥

રથોપરથનંદી ચ ભદ્રોપભદ્રમેવ ચ ॥

એતે તુ બાહ્યતઃ જ્ઞેયા નિર્ગમાઃ પીઠકાદિકમ્ ॥ ૨ ॥

મંડોવર માન.

હવે આગળ મંડોરાનું લક્ષણ કહીશ. પ્રાસાદની મૂલ નાસિકાથી (કર્ણ-રેખા)થી તેનું પ્રમાણ બાણુવું. રથ, ઉપરથ અને નંદી તથા ભદ્ર, ઉપભદ્ર તેમજ પીઠાદિના નિર્ગમો પ્રમાણથી બહાર સમજવા. ૧, ૨.

પ્રાસાદની ઉભણી (મંડોવર) નું પહેલું માન.

હસ્તાદિપશ્ચપર્યન્તં વિસ્તારેણોદયઃ સમઃ ॥

સુરેશમનુસપ્તેષુરામચન્દ્રાઙ્ગુલાધિકઃ ॥ ૩ ॥

પશ્ચાદિદશપર્યન્તં ત્રિંશદ્યાવત્શતાર્ધકમ્ ॥

હસ્તે હસ્તે ક્રમાદ્ વૃદ્ધિર્મનુસૂર્યનવાઙ્ગુલા ॥ ૪ ॥

એક ગજથી પાંચ ગજ સુધીના પ્રાસાદની ઉભણી પ્રાસાદની પહેળાઈ જેટલી ઉંચી કરવી અથવા એક ગજના પ્રાસાદને એક ગજ ચૌદ આંગળ, બે ગજના પ્રાસાદને બે ગજ ચૌદ આંગળ, ત્રણ ગજનાને ત્રણ ગજ સાત આંગળ, ચાર ગજનાને ચાર ગજ પાંચ આંગળ અને પાંચ ગજના પ્રાસાદને પાંચ ગજ ત્રણ આંગળ ઉભણી ઉંચી કરવી તથા પાંચ ગજથી દશ ગજ સુધી ગજે ચૌદ (૧૪) આંગળ, દશથી ત્રીસ ગજ સુધી બાર (૧૨) આંગળ અને ત્રીસથી પચાસ ગજ સુધી નવ (૯) આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. ૩, ૪.

ત્રીજી ઉભણીમાન

एकहस्तादिपञ्चान्तं पृथुत्वेनोदयः समः ॥

हस्ते सूर्याङ्गुला वृद्धिर्यावत् त्रिंशत्करावधि ॥ ५ ॥

नवाङ्गुला करे वृद्धिर्यावद् हस्तशतार्धकम् ॥

पीठोर्ध्वं तृदयश्चैव छाद्यान्तो नागरादिषु ॥ ६ ॥

એક ગજથી પાચ ગજ સુધી પ્રાસાદની પહોળાઈ બરોબર ઉચી ઉભણી કરવી પાચથી ત્રીસ (૩૦) ગજ સુધી ગજે બાર (૧૨) આગળ અને ત્રીસથી (૫૦) ગજ સુધી નવ (૯) આગળ વૃદ્ધિ કરવી નાગગદિ બાતિના પ્રાસાદોમા પીઠ ઉપરથી ઉભણીનો ઉદય (ઉચાઈ) છાયાના મથાળા સુધી બણવો ૫, ૬.

ત્રીજી ઉભણીમાન

एकहस्ते तु प्रासादे त्रयस्त्रिंशाङ्गुलोदयः ॥

द्विहस्ते तृदयः कार्यो सप्ताङ्गुलद्वિहस्तकः ॥ ७ ॥

त्रिहस्ते च यदा मानमधिकं पञ्च चाङ्गुलाः ॥

चतुर्हस्तोदयः कार्य एकेनाङ्गुलिनाधिकः ॥ ८ ॥

विस्तरेण समः कार्यः पञ्चहस्तोदयस्तथा ॥

पङ्कहस्तस्यોदयः कार्यो न्यूनो द्वावङ्गुलौ तथा ॥ ९ ॥

उदयः सप्तहस्ते च न्यूनः सप्ताङ्गुलश्च वै ॥

अष्टहस्तोदयः कार्यः પોઢગાઙ્ગુલહીનકઃ ॥ ૧૦ ॥

हीन एकोनत्रिंशः स्यात् प्रासादे नवहस्तके ॥

दशहस्तोदयः कार्यश्चाष्टहस्तसमानकः ॥ ૧૧ ॥

सपाददशहस्तश्च प्रासादे दशपञ्चके ॥

विंशहस्तोदये માનં સ્વાર્ધદ્વાદશહસ્તકમ્ ॥ ૧૨ ॥

पञ्चविंशोदये ज्ञेयं पादोनं दशपञ्चकम् ॥

ત્રિંશહસ્તે તથા માનં જ્ઞેયં સપ્તદશાત્મકમ્ ॥ ૧૩ ॥

સપાદમેકવિંશશ્ચ પચ્ચત્રિંશકરાત્મકે ॥

વ્યોમવેદે યદા હસ્તે સાર્ધા સ્યાદેકવિંશતિઃ ॥ ૧૪ ॥

ચતુર્વિંશતિપાદોનં વાણવેદકરાત્મકે ॥

શતાર્ધોદયમાનં તુ હસ્તાઃ સ્યુઃ પચ્ચવિંશતિઃ ॥ ૧૫ ॥

એક ગજના પ્રાસાદને તેત્રીસ (૩૩) આંગળ, બે ગજનાને બે ગજ સાત આંગળ, ત્રણ ગજે ત્રણ ગજ પાંચ આંગળ, ચાર ગજે ચાર ગજ એક આંગળ, પાંચ ગજનાને પાંચ ગજ, છ ગજે છ ગજમાં બે આંગળ. એાછી અર્થાત્ પાંચ ગજ બાવીસ આંગળ, સાત ગજે સાત ગજમાં સાત આંગળ એાછી અર્થાત્ છ ગજને સત્તર આંગળ, આઠ ગજનાને આઠ ગજમાં સોળ આંગળ એાછી અર્થાત્ સાત ગજ આઠ આંગળ, નવ ગજે નવ ગજમાં એાગણત્રીસ આંગળ એાછી અર્થાત્ સાત ગજને ૧૬ આંગળ, દશ ગજનાને આઠ ગજ, પંદર ગજના પ્રાસાદને સવા દશ ગજ, વીસ ગજે સાડા બાર ગજ, પચીસ ગજે પોણા પંદર ગજ, ત્રીસ ગજે સત્તર ગજ, પાંત્રીસ ગજે સવા એકવીસ ગજ, ચાલીસ ગજે સાડી એકવીસ ગજ, પિસતાલીસ ગજે પોણી એવીસ ગજ અને પચાસ ગજના પ્રાસાદને પચીસ ગજ ઉંચી ઉભણી કરવી. ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫.

એથું ઉભણીમાન.

હસ્તાદિપશ્ચપર્યન્તં વિસ્તારેણ સમુચ્છ્રયઃ ॥

દ્વાદશાઙ્ગુલવૃદ્ધિઃ સ્યાદ્ યાવદ્દસ્તત્રયોદશ ॥૧૬॥

एकादशाङ्गुला वृद्धिर्पर्यन्तमेकविंशतिः ॥

दशाङ्गुलैकविंशोर्ध्वं यावत्पञ्चाशहस्तकम् ॥૧૭॥

એક ગજથી પાંચ ગજ સુધી પહોળાઈની બરોબર ઉભણીની ઉંચાઈ કરવી અને પાંચથી તેર ગજ સુધી ગજે બાર આંગળ, તેરથી એકવીસ ગજ સુધી અગિયાર આંગળ અને એકવીસથી પચાસ ગજ સુધી દશ આંગળ ઉભણીના માનમાં વૃદ્ધિ કરવી. ૧૬, ૧૭.

આયદોષ સુધારવા હીનાધિક કરવા વિષે.

अङ्गुलं द्वित्रिकं वापि कुर्यात् हीनाधिकं तथा ॥

आयदोषविशुद्ध्यर्थं ह्रस्ववृद्धी न दूषयेत् ॥૧૮॥

ઉપરના માનમાં બે ત્રણ આંગળ એાછું વધતું કરવું ઘટે તો કરવું, કારણ કે આયદોષની વિશુદ્ધિ માટે કરવામાં આવેલી વધઘટ દોષરૂપ થતી નથી. ૧૮.

મંડોરના અંગોનું પુનર્વિધાન કરવા વિષે.

अंशोदये च कर्तव्यं प्रथमं षट् च छाद्यकम् ॥

यावत्समोदयश्चैव तावन्मण्डोवरं कृतम् ॥૧૯॥

તથાચછાદ્યસંસ્થાને દ્વે જંબે ચ પ્રકીર્તિતે ॥

દશજંઘાસ્તયા ઝોપે જતાર્થસ્યોદ્યાન્તિમમ્ ॥૨૦॥

પટ્તવિધં સ્વેદછાદ્યશ્ચ દ્વિભૂમ્યોરન્તરે સુને ॥

મરણિકોર્ધ્વં ભવેન્મશ્ચાં છાદ્યોર્ધ્વેઽપિ ચ મશ્ચિકા ॥૨૧॥

ન ચ જંઘા પ્રદાતવ્યા યાવદ્ દ્વાદશસંખ્યયા ॥

ક્રિશ્નિત્કિશ્નિદ્ભવેદ્યૂનં કર્તવ્યં ભૂમિકોન્ઢ્યે ॥૨૨॥

જતાર્થે ચ મહામાન મહામેરૌ તયાધિકમ્ ॥

વિસ્તારશ્ચ તથા વન્મિ શૃણુ ત્વં ઋપિસત્તમ ॥૨૩॥

મઝોગની ઉચ્ચાઈના પ્રમાણમા એકવી છ મુધી છાન કરવા અને પ્રાસાદ જેટલો પહેળો હોય તેટલી જો તેની ઉચ્ચાઈ હોય તો તેવા મમ ઉદય વિસ્તારવાળા પ્રામાદને મઝોરો કરવો અર્થાત્ એકથી પાચ ગજ મુધીના પ્રામાદને ફક્ત મઝોરો જ કરવો અને આથી મોટા માનના પ્રામાદને પહેલા છાનના સ્થાનમા બે જઘાઓ કરવી તથા પચામ ગજના પહેળા પ્રામાદની ઉભાણીમા ઉપગઉપગી દશ જઘાઓ કરવી અને ઉપર નીચેની બન્ને ભૂમિકાઓના અતગમા છ પ્રકારના જેટલા અર્થાત્ ફટ, લાખનીઓ તથા મદગેયુક્ત છાદ કરવા ભગણીના થર ઉપર તેમજ છાન ઉપર મચ્છિત્રનો થર કરવો અને પ્રામાદને એક સાથે ઉપરાઉપરી બાર જઘાઓથી વધારે કરવી નહિ તથા પ્રામાદની ભૂમિકાઓ એક બીજાથી ચોડ ચોડ અગે ક્રમે ક્રમે ઉપગની નાની કરતા જુલુ આ મહામાન પચામ ગજ પહેળા તથા મહામેવાદિ પ્રાસાદોનું નળુલુ હવે મઝોરાના અગોનો વિસ્તાર કરુ છુ ૧૬, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩

૧૪૪ ભાગનો મઝોરો કરવાના ઘાટના થરે

વેદવેદેન્દુમક્તન્તુ છાદ્યાન્તં પીઠમસ્તકાત્ ॥

ચુરકઃ પંચભાગઃ સ્યાદ્વિંશતિઃ કુંભકસ્તથા ॥૨૪॥

કલગોઽષ્ટૌ દ્વિસાર્ધન્તુ કર્તવ્યમન્તરાલકમ્ ॥

કપોતિકાષ્ટ મશ્ચી ચ કર્તવ્યા નવભાગિકા ॥૨૫॥

પંચત્રિંશદા જંઘા તિલ્યંગૈરુદ્ધમો ભવેત્ ॥

વસુભિર્મરણિઃ કાર્યા શિરાવદ્દિવિંગંગકા ॥૨૬॥

અષ્ટાંગા ચ કપોતાલિદ્વિસાર્ધમન્તરાલકમ્ ॥

છાદ્યં ત્રયોદશાંગશ્ચ દશભાગો વિનિર્ગમઃ ॥૨૭॥

પીઠના મથાળેથી છાન્નના મથાળા સુધી એકસો ચુંવાળીસ (૧૪૪) લાગ કરવા. તેમાં ખરો ભાગ પાંચ, કુંભો ભાગ ૨૦, કલશે ભાગ ૮, અંતરાલ ભાગ ૨૧, કપોતિકા (કેવાલ) ભાગ ૮, મંચિકા ભાગ ૮, જંઘા (જાંઘી) ભાગ ૩૫, ઉદ્ગમ (ડોઢિયો) ભાગ ૧૫, ભરણી ભાગ ૮, શિરાવટ્ટી ભાગ ૧૦, કપોતાલિ (પુષ્પકંઠ) ભાગ ૮, અંતરાલ ભાગ ૨૧ અને છાદ (છાન્ન) ભાગ ૧૩ કરવું અને નીકારે ભાગ ૧૦ નું કરવું. ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭.

૧૪૪ ભાગના મંડોવરના અંગોનું સ્વરૂપ લક્ષણ.

૧ ખુરક (ખરો).

ખુરકઃ પશ્ચભાગોર્ધ્વો દ્વિભાગઃ સ્યાચ્ચ નિર્ગમે ॥
 ભાગાર્ધાન્તરપત્રં ચ કર્ણઃ સ્યાન્તુ દ્વિભાગિકઃ ॥૨૮॥
 વાપીસ્કંધશ્ચ સાર્ધૈકો ભાગં સ્યાત્કણકોત્તમમ્ ॥
 તસ્યાગ્રં તુ પ્રકર્તવ્યં પટ્ટિકોભયશોભનમ્ ॥૨૯॥
 પટ્ટિકા પદનિષ્કાસા કણકશ્ચ સપાદકમ્ ॥
 મહાપાલ્યાશ્ચ કુંભસ્યાપસ્કન્ધઃ કર્ણનિર્ગમઃ ॥૩૦॥

ખરો પાંચ ભાગ ઉંચો અને બે ભાગ નીકારે કરવો. અર્ધા ભાગનું અંતર-પત્ર, બે ભાગનો કર્ણ, દોઢ ભાગનો વાપીસ્કંધ અને એક ભાગનું ઉત્તમ કણક કરવું. કણકનો અગ્રભાગ બે પટ્ટિકાઓથી સુશોભિત કરવો અને પટ્ટિકાઓ નીકારે ભાગ એક રાખવી. કણક નીકારે સવા ભાગ રાખવું તથા કુંભાની મહાપાલી (મોટી પંક્તિ) માં કર્ણ સુધી નીકળતો અપસ્કંધ કરવો. ૨૮, ૨૯, ૩૦.

૨ કુંભક (કુંભો).

વિંશતિભાગકોત્સેધં તદૂર્ધ્વે કુંભકં ન્યસેત્ ॥
 ભાગાર્ધઃ સ્કંધપટ્ટશ્ચ ચિપ્પિકા ભાગિકા મતા ॥૩૧॥
 સુલલિતં વૃતાકારં સ્કંધં કુર્યાચ્ચ કુંભકે ॥
 વિચિત્રપલ્લવાકીર્ણં ચિપ્પિકા પદ્મપત્રિકા ॥૩૨॥
 પ્રાચ્યમધ્યાપરાહ્લેષુ બ્રહ્મવિષ્ણુમહેશ્વરાઃ ॥
 ત્રિસંધ્યાભદ્રશોભાલ્યં ચિત્રપરિકરૈર્વૃતમ્ ॥૩૩॥
 નાસિકા રૂપસંઘાટા રથિકાદલગર્ભકે ॥
 પત્રમૃણાલશોભાલ્યં સ્તંભિકાતોરણં ન્યસેત્ ॥૩૪॥

સર્વ રૂપમયં કુર્યાદ્વિચિત્રાકારરૂપિણમ્ ॥

આદિચ્ચરકમાનોત્થં પ્રમાણં કુંભકે વરમ્ ॥૩૬॥

અર ઉપર વીસ ભાગની ઉગ્રાઘવાળો કુલાનો થર મુકવો અર્ધા ભાગનો ચક્રધપટ્ત તથા એક ભાગની ચિપ્પિકા કરવી કુલાનું ચક્રધપટ્ત (કાંધનો પટ્ટો) સુદર ગોળાકાર અને વિચિત્ર પદ્મવોથી યુક્ત કરવું ચિપ્પિકા કમળ પાદડીઓથી યુક્ત કરવી પહેલી, વચલી અને છેલ્લી એમ કુલામા ત્રણે બાજુઓમા અનુક્રમે પ્રહ્લી, વિપ્લુ અને રૂદ્રની મૂર્તિઓ કરવી ત્રિમધ્યાના સ્વરૂપો વડે ભદ્ર શોભાસ પત્ર તેમજ વિચિત્ર પદ્મિકાથી યુક્ત કરવું નામિકાઓ એટલે કણે પ્રતિગ્રથના ખૂણાઓના મધ્ય ગણે, ઉપમ ઘાટા એટલે મૂર્તિઓવાળી કરેવી થાલલીઓમા કરવાનું તોગણ કમળ-પત્ર તથા કમળદંડથી શોભાયુક્ત કરી ઉપર પ્રમાણે મમઝ કુલો સ્વરૂપમય તથા વિચિત્રાકાર સ્વરૂપનો કરવો આદિ ખગના માનમાથી નીકળેલું કુલાનું આ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ બાણુ ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫

૩ કલશ (કલશે) તથા અંતરાલ

કુંભોર્ધ્વે કલશઃ કાર્યશ્ચાષ્ટમાર્થૈર્વિભાજિતઃ ॥

મધ્યં ચ ચિપ્પિકાવૃત્તં કાર્યં પદ્મભાગસંયુતમ્ ॥૩૬॥

તથોર્ધ્વે ચિપ્પિકા કાર્યા ભાગૈકેન સમન્વિતા ॥

પદ્મવંધશ્ચ શોભાદયો નાનારત્નૈસ્તુ સંકુલઃ ॥૩૭॥

દ્વિસાર્ધાન્તરપત્રઞ્ચ પુષ્પકૈર્દિવ્યભૂપિતમ્ ॥

કુલાના ઉપર આઠ ભાગનો કલશ કરવો અને તેનો છ ભાગનો 'મધ્ય' ભાગ ચિપ્પિકાઓથી ગોળ કરવો તથા તેના ઉપર એક ભાગની ચિપ્પિકા કરવી નાના પ્રકારના રત્નયુક્ત અને શોભાસ પત્ર પદ્મવંધ કરવો ને પુષ્પોના આકારોથી દિવ્ય શોભાવાળું અહીં ભાગનું અતગ્રપત્ર (અંતરાલ) કરવું ૩૬, ૩૭

૪ કપોતાલી (કેવાલ).

અષ્ટભાગા કપોતાલી ભાગાર્ધા સ્કંધપટ્ટિકા ॥૩૮॥

સ્કંધો દ્વયસપાદશ્ચ પાદૈકા મુખપટ્ટિકા ॥

કર્ણભાગદ્વયં કાર્યં સ્કન્ધઃ સાર્ધદ્વયોન્નતઃ ॥૩૯॥

ભાગાર્ધઃ સ્કંધપટ્ટશ્ચ કર્તવ્યશ્ચાવશંકિતૈઃ ॥

મુખપટ્ટી ચ કર્તવ્યા ચાધોડ્યે તુ ગગારકાઃ ॥૪૦॥

जगती, भीठ, महापीठ, कामद पीठ अने कणपीठ नानकशाओ

३ भ्रमणीवाळी जगती

कामद पीठ

३ भीट

२ भीट

कणपीठ, १ भीट साथे

महा पीठ भाग ५३

नीकाले भाग २२

સામાન્ય જગતી

घाट वाक्की जगती भाग २८.

नर्मदाशंकर मुरुजी भाई
शिल्प शास्त्री

અદ્ય દ્રવ્યમાં સાધારણ પીઠમાન.

ગજપીઠં વિના હ્યલ્પદ્રવ્યૈઃ પુણ્યં મહત્તરમ્ ॥
જાહ્યકુંભઃ કણાલી ચ ગ્રાસપટ્ટીસ્તદા ભવેત્ ॥૧૭૧॥
કામદં કર્ણપીઠં તુ જાહ્યકુંભઃ કણાલિકા ॥
લતિને નિર્ગમાદ્દીનં સાંધારે નિર્ગમાધિકમ્ ॥૧૭૨॥

(યથાગદ્ધિત પ્રામાદ કુવાનુ વિધાન હોવાથી) અદ્ય દ્રવ્યથી પણ મોટું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તેવા પ્રમ જે ગજપીઠ ન કરતા બડબો, કણાલી (કણી) અને છત્રી મહિત ગ્રાસપટ્ટી કરવી આ પીઠને 'કામદ' પીઠ કહે છે અને બડબો તથા કણી કુવામા આવે તો 'કર્ણપીઠ' થાય છે લતિનાદિ લતિના પ્રામાદોમા કર્ણપીઠ નીકારે એછી અને માધાગદિ લતિના પ્રામાદોમા અધિક કરવી ૧૭૧, ૧૭૨

પ્રાસાદની ઉચ્ચાઈના પ્રમાણથી પીઠમાન

एकविंशतिसंभागाः प्रासादस्य समुच्छ्रये ॥
पञ्चादिनवभागान्तं पीठस्य पञ्चघोदयः ॥૧૭૩॥

પ્રામાદની ઉચ્ચાઈમા એકવીસ (૨૧) વિભાગો કુવા તેના ૫, ૬, ૭, ૮ અને ૯ ભાગ સુધી પીઠની ઉચ્ચાઈ કરવી આ પ્રમાણે પીઠની ઉચ્ચાઈ પાંચ પ્રકારે થાય છે ૧૭૩

सर्वेषां पीठमाधारः पीठहीनं निराश्रयम् ॥
पीठहीनं विनश्येन प्रासादभवनादिकम् ॥૧૭૪॥

इति श्री वास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदागङ्करसोमपुराविरचिते
शिल्परत्नाकरे प्रामादोत्पत्तिप्रासादरचनालक्षणાધિકારે
द्वितीय स्तन समाप्तम् ॥

સર્વ પ્રકારના પ્રામાદોનો આધાર પીઠ છે અને પીઠગદ્ધિત દેવાલયો નિગશ્રય-નિરાધાર થાય છે નિરાધાર દેવાલયો (પ્રામાદો) નો તથા ભવનાદિનો નાશ થાય છે - ૧૭૪

इति श्री वास्तुशास्त्रमां शिल्पशास्त्री श्रीयुत नर्मदाशंकर मूलश्लाघ
सोमपुरारचित शिल्परत्नाकर नामना अथनु प्रासादोत्पत्ति -
अने प्रासादरचनालक्षणधिकारनु मीलु स्तन स पूर्यु.

તૃતીયં રત્નમ્ ।

અથ મળ્ડોવરાદિતો દ્વારશાખાલક્ષણાધિકારઃ ।

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ મળ્ડોવરસ્ય લક્ષણમ્ ।

પ્રાસાદસ્ય પ્રમાણશ્ચ જ્ઞાતવ્યં મૂલનાસિકમ્ ॥ ૧ ॥

રથોપરથનંદી ચ ભદ્રોપભદ્રમેવ ચ ॥

એતે તુ બાહ્યતઃ જ્ઞેયા નિર્ગમાઃ પીઠકાદિકમ્ ॥ ૨ ॥

મંડોવર માન.

હવે આગળ મંડોરાનું લક્ષણ કહીશ. પ્રાસાદની મૂલ નાસિકાથી (કર્ણુ-રેખા)થી તેનું પ્રમાણ બાણવું. રથ, ઉપરથ અને નંદી તથા ભદ્ર, ઉપભદ્ર તેમજ પીઠાદિના નિર્ગમો પ્રમાણથી બહાર સમજવા. ૧, ૨.

પ્રાસાદની ઉભણી (મંડોવર) નું પહેલું માન.

હસ્તાદિપશ્ચર્યન્તં વિસ્તારેણોદયઃ સમઃ ॥

સુરેશમનુસપ્તેષુરામચન્દ્રાઙ્ગુલાધિકઃ ॥ ૩ ॥

પશ્ચાદિદશપર્યન્તં ત્રિંશદ્યાવત્શતાર્ધકમ્ ॥

હસ્તે હસ્તે ક્રમાદ્ વૃદ્ધિર્મનુસૂર્યનવાઙ્ગુલા ॥ ૪ ॥

એક ગજથી પાંચ ગજ સુધીના પ્રાસાદની ઉભણી પ્રાસાદની પહેળાઈ જેટલી ઉંચી કરવી અથવા એક ગજના પ્રાસાદને એક ગજ ચૌદ આંગળ, બે ગજના પ્રાસાદને બે ગજ ચૌદ આંગળ, ત્રણ ગજનાને ત્રણ ગજ સાત આંગળ, ચાર ગજનાને ચાર ગજ પાંચ આંગળ અને પાંચ ગજના પ્રાસાદને પાંચ ગજ ત્રણ આંગળ ઉભણી ઉંચી કરવી તથા પાંચ ગજથી દશ ગજ સુધી ગજે ચૌદ (૧૪) આંગળ, દશથી ત્રીસ ગજ સુધી બાર (૧૨) આંગળ અને ત્રીસથી પચાસ ગજ સુધી નવ (૯) આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. ૩, ૪.

ખીલુ ઉભણીમાન

એકહસ્તાદિપચ્ચાન્તં પૃથુત્વેનોદયઃ સમઃ ॥
 હસ્તે સૂર્યાકુલા વૃદ્ધિર્યાવત્ ત્રિંગત્કરાવધિ ॥ ૬ ॥
 નવાકુલા કરે વૃદ્ધિર્યાવદ્ હસ્તશતાર્ધકમ્ ॥
 પીઠોર્ધ્વે તૂદયશ્ચૈવ જાદ્યાન્તો નાગરાદિપુ ॥ ૬ ॥

એક ગજથી પાચ ગજ સુધી પ્રામાદની પહોળાઈ ખગેખર ઉચી ઉભણી
 કચ્વી પાચથી ત્રીસ (૩૦) ગજ સુધી ગજે ખાગ (૧૨) આગળ અને ત્રીસથી
 (૫૦) ગજ સુધી નવ (૯) આગળ વૃદ્ધિ કચ્વી નાગશદ્ધિ ભતિના પ્રામાદોમા પીઠ
 ઉપરથી ઉભણીનો ઉદય (ઉચાઈ) જાળના મથાળા સુધી બાણુયો ૫, ૬

ત્રીલુ ઉભણીમાન

એકહસ્તે તુ પ્રાસાદે ત્રયસ્ત્રિંગાકુલોદયઃ ॥
 દ્વિહસ્તે તૂદયઃ કાર્યો સપ્તાકુલદ્વિહસ્તકઃ ॥ ૭ ॥
 ત્રિહસ્તે ચ યદા માનમધિકં પચ્ચ ચાકુલાઃ ॥
 ચતુર્હસ્તોદયઃ કાર્ય એકેનાકુલિનાધિકઃ ॥ ૮ ॥
 વિસ્તરેણ સમઃ કાર્યઃ પચ્ચહસ્તોદયસ્તથા ॥
 પચ્ચહસ્તસ્યોદયઃ કાર્યો ન્યૂનો દ્વાવકુલૌ તથા ॥ ૯ ॥
 ઉદયઃ સપ્તહસ્તે ચ ન્યૂનઃ સપ્તાકુલશ્ચ વૈ ॥
 અષ્ટહસ્તોદયઃ કાર્યઃ પોઢાકુલહીનકઃ ॥ ૧૦ ॥
 હીન એકોનત્રિંગઃ સ્યાત્ પ્રાસાદે નવહસ્તકે ॥
 દશહસ્તોદયઃ કાર્યશ્ચાષ્ટહસ્તસમાનકઃ ॥ ૧૧ ॥
 સપાદદશહસ્તશ્ચ પ્રાસાદે દશપચ્ચકે ॥
 વિંશહસ્તોદયે માનં સાર્ધદ્વાદશહસ્તકમ્ ॥ ૧૨ ॥
 પચ્ચવિંગોદયે જ્યેષ્ઠ પાદોનં દશપચ્ચકમ્ ॥
 ત્રિંગહસ્તે તથા માનં જ્યેષ્ઠ સપ્તદશાત્મકમ્ ॥ ૧૩ ॥
 સપાદમેકવિંગશ્ચ પચ્ચત્રિંગકરાત્મકે ॥
 વ્યોમવેદે યદા હસ્તે સાર્ધા સ્યાદેકવિંશતિઃ ॥ ૧૪ ॥
 ચતુર્વિંશતિપાદોનં યાણવેદકરાત્મકે ॥
 શતાર્ધોદયમાનં તુ હસ્તાઃ સ્યુઃ પચ્ચવિંશતિઃ ॥ ૧૫ ॥

એક ગજના પ્રાસાદને તેત્રીસ (૩૩) આંગળ, બે ગજનાને બે ગજ સાત આંગળ, ત્રણ ગજે ત્રણ ગજ પાંચ આંગળ, ચાર ગજે ચાર ગજ એક આંગળ, પાંચ ગજનાને પાંચ ગજ, છ ગજે છ ગજમાં બે આંગળ એાછી અર્થાત્ પાંચ ગજ બાવીસ આંગળ, સાત ગજે સાત ગજમાં સાત આંગળ એાછી અર્થાત્ છ ગજને સત્તર આંગળ, આઠ ગજનાને આઠ ગજમાં સોળ આંગળ એાછી અર્થાત્ સાત ગજ આઠ આંગળ, નવ ગજે નવ ગજમાં એાગણત્રીસ આંગળ એાછી અર્થાત્ સાત ગજને ૧૬ આંગળ, દશ ગજનાને આઠ ગજ, પંદર ગજના પ્રાસાદને સવા દશ ગજ, વીસ ગજે સાડા બાર ગજ, પચીસ ગજે પોણા પંદર ગજ, ત્રીસ ગજે સત્તર ગજ, પાંત્રીસ ગજે સવા એકવીસ ગજ, ચાલીસ ગજે સાડી એકવીસ ગજ, પિસતાલીસ ગજે પોણી એવીસ ગજ અને પચાસ ગજના પ્રાસાદને પચીસ ગજ ઉંચી ઉભણી કરવી. ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫.

ચોથું ઉભણીમાન.

હસ્તાદિપશ્ચર્યન્તં વિસ્તારેણ સમુચ્છ્રયઃ ॥

દ્વાદશાઙ્ગુલવૃદ્ધિઃ સ્યાદ્ યાવદ્દસ્તત્રયોદશ ॥૧૬॥

एकादशाङ्गुला वृद्धिर्पर्यन्तमेकविंशतिः ॥

दशाङ्गुलैकविंशोर्ध्वं यावत्पञ्चाशहस्तकम् ॥૧૭॥

એક ગજથી પાંચ ગજ સુધી પહોળાઈની બરોબર ઉભણીની ઉંચાઈ કરવી અને પાંચથી તેર ગજ સુધી ગજે બાર આંગળ, તેરથી એકવીસ ગજ સુધી અગિયાર આંગળ અને એકવીસથી પચાસ ગજ સુધી દશ આંગળ ઉભણીના માનમાં વૃદ્ધિ કરવી. ૧૬, ૧૭.

આયદોષ સુધારવા હીનાધિક કરવા વિષે.

अङ्गुलं द्वित्रिकं वापि कुर्यात् हीनाधिकं तथा ॥

आयदोषविशुद्ध्यर्थं ह्रस्ववृद्धी न दूषयेत् ॥૧૮॥

ઉપરના માનમાં બે ત્રણ આંગળ એાછું વધતું કરવું ઘટે તો કરવું, કારણ કે આયદોષની વિશુદ્ધિ માટે કરવામાં આવેલી વધઘટ દોષરૂપ થતી નથી. ૧૮.

મંડોરાના અંગોનું પુનર્વિધાન કરવા વિષે.

अंशोदये च कर्तव्यं प्रथमं षट् च छाद्यकम् ॥

यावत्समोदयश्चैव तावन्मण्डोवरं कृतम् ॥૧૯॥

તથાઘઘાઘસંસ્થાને દ્વે જંઘે ચ પ્રકીર્તિતે ॥
 દગંજંઘાસ્તથા શેષે ગતાર્ધસ્યોદયાન્તિમમ્ ॥૨૦॥
 પદ્ધવિધં સેટઘાઘચ્ચ દ્વિભૂમ્યોરન્તરે મુને ॥
 ભરણિકોર્ધ્વે ભવેન્મચ્ચાં ઘાઘોર્ધ્વેઽપિ ચ મશ્ચિકા ॥૨૧॥
 ન ચ જંઘા પ્રદાતવ્યા યાવદ્ દ્વાદશસંહયયા ॥
 કિશ્ચિત્કિશ્ચિદ્ધવેદ્યૂનં કર્તવ્યં ભૂમિકોચ્છ્રયે ॥૨૨॥
 ગતાર્ધે ચ મહામાનં મહામેરૈ તથાધિકમ્ ॥
 વિસ્તારશ્ચ તથા વચ્ચિમ શ્રુણુ ત્વં ઋપિસત્તમ ॥૨૩॥

મહોગની ઉચ્ચાઈના પ્રમાણમા એઢી છ મુધી છાન ક્રવા અને પ્રમાદ
 બેટલો પહોળો હોય તેટલી બે તેની ઉચ્ચાઈ હોય તો તેવા મમ ઉદય વિસ્તારવાળા
 પ્રમાદને મહોગે કવો અર્થાત્ એઢી પાચ ગજ મુધીના પ્રમાદને ફક્ત મહોગેજ
 કરવો અને આઢી મોટા માનના પ્રમાદને પહેલા છાનના મ્થાનમા બે જ ઘાઓ
 કરવી તથા પચાસ ગજના પહોળા પ્રમાદની ઉભણીમા ઉપરાઉપરી દગ જ ઘાઓ
 કરવી અને ઉપર નીચેની બન્ને ભૂમિકાઓના અતરમા છ પ્રકાગના ખેટછાદ અર્થાત્
 કેટ, લાળસીઓ તથા મદગેયુક્ત છાદ કરવા લગણીના થગ ઉપર તેમજ છાન ઉપર
 મચિગનો થર કરવો અને પ્રમાદને એક સાથે ઉપરાઉપરી બાર જ ઘાઓથી વધારે
 કરવી નહિ તથા પ્રમાદની ભૂમિકાઓ એક બીજાથી થોડા થોડા અશે ક્રમે ક્રમે ઉપરની
 નાની કરતા જવુ આ મહામાન પચાસ ગજ પહોળા તથા મહાભેવાદિ પ્રાસાદોત્ત
 બાણુવુ હવે મહોગના અગોનો વિસ્તાર કહુ છુ ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩

૧૪૪ ભાગનો મહોગે કરવાના ઘાટના થરો

વેદવેદેન્દુમક્તન્તુ ઘાઘાન્તં-પીઠમસ્તકાત્ ॥
 સુરકઃ પશ્ચભાગઃ સ્યાદ્વિગતિઃ કુંભકસ્તથા ॥૨૪॥
 કલગોઽષ્ટૌ દ્વિસાર્ધન્તુ કર્તવ્યમન્તરારાલકમ્ ॥
 કપોતિકાષ્ટ મચ્ચી ચ કર્તવ્યા નવભાગિકા ॥૨૫॥
 પશ્ચત્રિંગચદા જંઘા તિર્યંગૌરુદ્ધમો ભવેત્ ॥
 વસુર્મિર્ભરણિઃ કાર્યા શિરાવદ્દિર્દિગંશકા ॥૨૬॥
 અષ્ટાંગા ચ કપોતાલિર્દ્વિસાર્ધમન્તરારાલકમ્ ॥
 ઘાઘં ત્રયોદશાંગશ્ચ દશભાગો વિનિર્ગમઃ ॥૨૭॥

પીઠના મથાળેથી છાન્નના મથાળા સુધી એકસો ચુંવાળીસ (૧૪૪) ભાગ કરવા. તેમાં ખરો ભાગ પાંચ, કુંભો ભાગ ૨૦, કલશો ભાગ ૮, અંતરાલ ભાગ ૨૧, કપોતિકા (કેવાલ) ભાગ ૮, મંચિકા ભાગ ૮, જંઘા (જાંઘી) ભાગ ૩૫, ઉદ્ગમ (ઝોઢિયો) ભાગ ૧૫, ભરણી ભાગ ૮, શિરાવટ્ટી ભાગ ૧૦, કપોતાલિ (પુષ્પકંઠ) ભાગ ૮, અંતરાલ ભાગ ૨૧ અને છાદ (છાબુ) ભાગ ૧૩ કરવું અને નીકારે ભાગ ૧૦ નું કરવું. ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭.

૧૪૪ ભાગના મંડોવરના અંગોનું સ્વરૂપ લક્ષણ.

૧ ખુરક (ખરો).

ખુરકઃ પશ્ચભાગોર્ધ્વો દ્વિભાગઃ સ્યાચ્ચ નિર્ગમે ॥

ભાગાર્ધાન્તરપત્રં ચ કર્ણઃ સ્યાત્તુ દ્વિભાગિકઃ ॥૨૮॥

વાપીસ્કંધશ્ચ સાર્ધૈકો ભાગં સ્યાત્કણકોત્તમમ્ ॥

તસ્યાયં તુ પ્રકર્તવ્યં પટ્ટિકોભયશોભનમ્ ॥૨૯॥

પટ્ટિકા પદનિષ્કાસા કણકશ્ચ સપાદકમ્ ॥

મહાપાલ્યાશ્ચ કુંભસ્યાપસ્કન્ધઃ કર્ણનિર્ગમઃ ॥૩૦॥

ખરો પાંચ ભાગ ઉંચો અને બે ભાગ નીકારે કરવો. અર્ધા ભાગનું અંતર-પત્ર, બે ભાગનો કર્ણ, દોઢ ભાગનો વાપીસ્કંધ અને એક ભાગનું ઉત્તમ કણુક કરવું. કણુકનો અગ્રભાગ બે પટ્ટિકાઓથી સુશોભિત કરવો અને પટ્ટિકાઓ નીકારે ભાગ એક રાખવી. કણુક નીકારે સવા ભાગ રાખવું તથા કુંભાની મહાપાલી (મોટી પંક્તિ)માં કર્ણ સુધી નીકળતો અપસ્કંધ કરવો. ૨૮, ૨૯, ૩૦.

૨ કુંભક (કુંભો).

વિંશતિભાગકોત્સેધં તદૂર્ધ્વે કુંભકં ન્યસેત્ ॥

ભાગાર્ધઃ સ્કંધપટ્ટશ્ચ ચિપ્પિકા ભાગિકા મતા ॥૩૧॥

સુલલિતં વૃતાકારં સ્કંધં કુર્યાચ્ચ કુંભકે ॥

વિચિત્રપલ્લવાકીર્ણં ચિપ્પિકા પદ્મપત્રિકા ॥૩૨॥

પ્રાચ્યમધ્યાપરાલેષુ બ્રહ્મવિષ્ણુમહેશ્વરાઃ ॥

ત્રિસંધ્યામદ્રશોભાલ્યં ચિત્રપરિકરૈર્વૃત્તમ્ ॥૩૩॥

નાસિકા રૂપસંઘાટા રથિકાદલગર્ભકે ॥

પત્રમૃણાલશોભાલ્યં સ્તંભિકાતોરણં ન્યસેત્ ॥૩૪॥

સર્વં રૂપમયં કુર્યાદ્વિચિત્રાકારરૂપિણમ્ ॥

આદિચુરકમાનોત્યં પ્રમાણં કુંભકે વરમ્ ॥૩૫॥

ખરા ઉપર વીસ લાગની ઉચ્છવાળો કુલાનો થર મુકવો અર્ધા લાગનો સ્કંધપટ્ત તથા એક લાગની ચિપ્પિકા કંઘવી કુલાનું સ્કંધપટ્ત (કાંધનો પટ્ટો) સુદર ગોળાકાર અને વિચિત્ર પદ્મવોથી યુક્ત કરવું ચિપ્પિકા કમળ પાદડીઓથી યુક્ત કરવી પહેલી, વચલી અને છેલ્લી એમ કુલામા ત્રણે બાજુઓમા અનુક્રમે પ્રહ્લા, વિષ્ણુ અને રૂદ્રની મૂર્તિઓ કંઘવી ત્રિસંધ્યાના સ્વરૂપો વડે ભદ્ર શોભાસ પત્ર તેમજ વિચિત્ર પશ્ચિમેથી યુક્ત કરવું નામિકાઓ એટલે કોઈ પ્રતિગ્થના ખૂણાઓના મધ્ય ગલે, રૂપમઘાટા એટલે મૂર્તિઓવાળી કરવી ચાલલીઓમા કરવાનું તોળણ કમળ-પત્ર તથા કમળહડથી શોભાયુક્ત કરી ઉપર પ્રમાણે મમત્ર કુલો સ્વરૂપમય તથા વિચિત્રાકાર સ્વરૂપનો દરવો આદિ ખગના માનમાંથી નીકળેલું કુલાનું આ પ્રમાણુ શ્રેષ્ઠ બાણુ ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫

૩ કલશ (કલશે) તથા અતરાલ

કુંભોર્ધ્વે કલશઃ કાર્યશ્ચાષ્ટભાવૈર્વિભાજિતઃ ॥

મધ્યં ચ ચિપ્પિકાવૃત્તં કાર્યં પદ્મભાગસંયુતમ્ ॥૩૬॥

તથોર્ધ્વે ચિપ્પિકા કાર્યા ભાગૈકેન સમન્વિતા ॥

પદ્મવંધશ્ચ શોભાદયો નાનારત્નૈસ્તુ સંકુલઃ ॥૩૭॥

દ્વિસાર્ધાન્તરપત્રશ્ચ પુષ્પકૈર્દિવ્યભૂષિતમ્ ॥

કુલાના ઉપર આઠ લાગનો કલશ કરવો અને તેનો છ લાગનો મધ્ય લાગ ચિપ્પિકાઓથી ગોળ કરવો તથા તેના ઉપર એક લાગની ચિપ્પિકા કંઘવી નાના પ્રકારના રત્નયુક્ત અને શોભામ પત્ર પદ્મવંધ કરવો ને પુષ્પોના આકારોથી દિવ્ય શોભાવાળું અઢી લાગનું અતરપત્ર (અતરાલ) કરવું. ૩૬, ૩૭

૪ કેપોતાલી (કેવાલ).

અષ્ટભાગા કપોતાલી ભાગાર્ધા સ્કંધપટ્ટિકા ॥૩૮॥

સ્કંધો દ્વયસપાદશ્ચ પાદૈકા મુખપટ્ટિકા ॥

કર્ણભાગદ્વયં કાર્યં સ્કન્ધઃ સાર્ધદ્વયોન્નતઃ ॥૩૯॥

ભાગાર્ધઃ સ્કંધપટ્ટશ્ચ કર્તવ્યશ્ચાવશંકિતૈઃ ॥

મુખપટ્ટી ચ કર્તવ્યા ચાધોડ્યે તુ ગગારકાઃ ॥૪૦॥

સમતાગ્રે વિધાતવ્યા તેષાન્તુ ચતુરજ્જુલૈઃ ॥

ઊર્ધ્વસ્કંધો વિધાતવ્યો દલગર્ભસમુદ્ભવઃ ॥

સમસુહાલશીર્ષે તુ કર્તવ્યા ચ ઠગારિકા ॥૪૧॥

કપોતાલી આઠ ભાગની કરવી. તેમાં અર્ધા ભાગની સ્કંધપટ્ટિકા (ગલતનો કંદ), સવા બે ભાગનો સ્કંધ, પા ભાગની મુખપટ્ટિકા, બે ભાગનો કર્ણ (વચલી પટ્ટી) કરવો અને તે સ્કંધ બહાર નીકળતો અઢી ભાગનો કરવો. અર્ધા ભાગનો સ્કંધપટ્ટ અવશંકિત સહિત (ગલતો, અંદર પેશતો) કરવો. મુખપટ્ટી કરવી તેમાં નીચેના અગ્રભાગે ગગારક કરવા અને તે બધા આંગળના ભાગે ચાર ચાર આંગળ સરખા રાખવા. દલ (ભાગો) ના ગર્ભમાંથી નીકળતો ઉર્ધ્વસ્કંધ (ઉપરનો સ્કંધ) કરવો તથા કપોતાલીના દરેક અંગના મધ્ય ગભે ઉપર ઠગારિકા કરવી. ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧.

૬ મંચિકા (માંચી).

મંચિકાશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ ભાગૈર્નવભિરુન્નતા ॥

સપાદાન્તરપત્રશ્ચ પાદોનં કામરૂપકમ્ ॥૪૨॥

પટ્ટિકા ભાગપાદેન સ્કંધશ્ચ દ્વયભાગિકઃ ॥

મુખપટ્ટી ભવેત્પાદા સપાદઃ કર્ણ એવ ચ ॥૪૩॥

સપાદશ્ચ ભવેત્સ્કંધઃ સપાદાન્તરપત્રિકા ॥

કર્ણકં ભાગસાર્ધન્તુ પાદા નિર્વાણપટ્ટિકા ॥૪૪॥

કપોતાલ્યાશ્ચ સૂત્રેણ કર્તવ્યા વૈ ગગારકાઃ ॥

જંઘાસ્તંભૈર્નિર્ગમાહ્યા ભ્રમણૈર્લવનાક્રમૈઃ ॥૪૫॥

હવે મંચિકામાં કરવાના ઘાટો કહું છું. મંચિકા નવ ભાગ ઉંચી કરવી. તેમાં સવા ભાગનું અંતરપત્ર, પોણા ભાગનું કામરૂપ, પા ભાગની પટ્ટિકા, બે ભાગનો સ્કંધ, પા ભાગની મુખપટ્ટી, સવા ભાગનો કર્ણ, સવા ભાગનો સ્કંધ, સવા ભાગની અંતરપત્રિકા, અર્ધા ભાગનું ઋણ અને પા ભાગની નિર્વાણ પટ્ટિકા કરવી. કપોતાલીના સૂત્રે ગગારકો કરવા. જંઘાના થાંભલા નીકળતા રાખવા અને તેની નીચે હુબો (લાંબસીયો) ગોળાકાર લટકતી કરવી. ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫.

૭ જંઘા (જંઘી).

જંઘા કાર્યા તદૂર્ધ્વે ચ પશ્ચત્રિંશોન્નતા શુભા ॥

ભ્રમનિર્વાણિતૈઃ સ્તંભૈર્નાસિકોપાદ્મફાલનાઃ ॥૪૬॥

સમસ્તમૂલનાસાસુ સ્તંભૈઃ સ્યુશ્ચતુરસ્રિકાઃ ॥
 ગજૈશ્ચ સિંહવ્યાલૈશ્ચ મકરૈઃ સમલઙ્કૃતાઃ ॥૪૭॥
 કર્ણેષુ ચાષ્ટદિગ્પાલાઃ પ્રાચ્યાદિપુ પ્રદક્ષિણાઃ ॥
 નટેજં પશ્ચિમે ભદ્રે અંધકૈઃ સહ દક્ષિણે ॥૪૮॥
 ચણ્ડયુક્તોત્તરે દેવી દંષ્ટ્રાનનવિજોભિતા ॥
 સૂત્રદેવાશ્ચ કર્તવ્યાઃ પ્રતિરથે દિગ્ગાધિપાઃ ॥૪૯॥
 મુનીન્દ્રા વારિમાર્ગેષુ પ્રલીનાસ્તપગાસને ॥
 ગવાક્ષકાંશ્ચ ભદ્રેષુ કુર્યાન્નિર્ગમભૂપિતાન્ ॥૫૦॥
 પશ્ચાર્ભણકૈઃ સ્તંભૈર્ઘાતિલકસંયુતૈઃ ॥
 બ્રહ્મવિષ્ણુમહાદેવૈરીલિકાલવર્ણૈર્યુતાન્ ॥૫૧॥

મચિકા ઉપર પાત્રીય (૩૫) ભાગની ઉચી જ ધા કરવી ગોળાકાર થાભલીઓ
 મહિત નામિકાઓની ફાલનાઓ કરવી બધી મૂલ નામિકાઓમા થાભલીઓની
 ચોકીઓ કરવી અને તે હાથી, મિહ અને વ્યાલ (ગ્રામ) તથા મગગેથી અલકૃત
 કરવી જ ધાની કણોમા પૂર્વાદિ ક્રમથી અષ્ટ દિગ્પાલો કરવા પશ્ચિમ બાબુના ભદ્રમા
 નટેજ (નૃત્ય કરતા રૂઢ), દક્ષિણ ભદ્રમા અધકાસુરની માથે લલતા રૂઢ અને ઉત્તરે
 ચંડ દૈત્યનો નાગ કરતી તથા દંષ્ટ્રાઓથી શોભિત મુખવાળી દેવી કરવી પ્રતિરથમા
 મૂત્રદેવો તથા દિગ્ગાધિપો કરવા વારિમાર્ગોમા તપમા ધ્યાનાવચ્ચિત થએલા મુનીઓ
 કરવા ભદ્રમા ગવાક્ષો કરવા અને તે નીકારે મુશોભિત તથા પચાગ્નિજુગો,
 મ્નલો, છાંયો, તિલકો તેમજ પ્રહ્લા, વિષ્ણુ, રૂઢ અને ળલિગલવણો (એટલે ગોખની
 થાભલીઓ ઉપર અર્ધ ગોળાકાર તોળો) થી મયુક્ત કરવા ૪૮, ૪૭,
 ૪૮, ૪૯, ૫૦, ૫૧

નાગરી ચ તથા લાટી વૈરાટી દ્રાવિડી તથા ॥
 શુદ્ધા તુ નાગરી જંઘા પરિકર્મવિવર્જિતા ॥૫૨॥
 સ્ત્રીયુગ્મસંયુતા લાટી વૈરાટી પત્રસંકુલા ॥
 મંજરીવહુલા કાર્યા જંઘા વૈ દ્રાવિડી સદા ॥૫૩॥
 નાગરી મધ્યદેશે તુ લાટી લાટે પ્રકીર્તિતા ॥
 દ્રાવિડી દક્ષિણે ભાગે વૈરાટી સર્વદેશજા ॥૫૪॥

નાગરી, લોટી, વૈંગટી અને દ્રાવિડી, આ ચાર પ્રકારની જ ધાઓ બાણવી
 પગિર્મરહિત શુદ્ધ નાગરી, ઓની બેડી યુક્ત લાટી, પત્રોથી વ્યાપ્ત બનાવેલી

અર્થાત્ પત્રોના બ્લૂથવાળી વૈરાટી અને ઘણી મંજરીઓવાળી દ્રાવિડી જંઘા કરવી. મધ્ય દેશમાં નાગરી, લાટ (ગુજરાત) દેશમાં લાટી, દક્ષિણ દેશમાં દ્રાવિડી અને સર્વ દેશોમાં વૈરાટી જંઘા કરવી. ૫૨, ૫૩, ૫૪.

૮ ઉદ્ગમ (ડોઢિયો).

દશપશ્ચોન્નતઃ કાર્ય ઉદ્ગમઃ સર્વકામદઃ ॥
 છાદ્યભાગસ્તથાર્ધેન કપોતાલી તદર્ધતઃ ॥૫૫॥
 પાદમન્તરપત્રશ્ચ સાર્ધપશ્ચોદ્ગમોદયઃ ॥
 દ્વિતીયશ્ચોદ્ગમઃ કાર્યશ્ચાષ્ટસાર્ધસમુચ્છિન્નતઃ ॥૫૬॥
 અર્ધમન્તરપત્રશ્ચ તત્પ્રમાણાન્ધકારિકા ॥
 ગ્રાસસ્ય પટ્ટિકા કાર્યા ઉચ્છ્રયે ત્રયભાગિકા ॥૫૭॥
 વિચિત્રકપિરૂપાણિ નિર્ગમોદ્ગમકર્ણિકાઃ ॥
 ઉત્પતદ્ધલરૂપાશ્ચ દૃશ્યન્તે ભાવરૂપકાઃ ॥૫૮॥

ડોઢિયો ભાગ પંદર ઉંચો કરવો. અર્ધા ભાગનું છાન્નું, પા ભાગની કપોતાલી, પા ભાગનું અંતરપત્ર અને સાડા પાંચ ભાગનો પહેલો ડોઢિયો ઉંચો કરવો. બીજો ડોઢિયો સાડા આઠ ભાગનો ઉંચો કરવો. અર્ધા ભાગનું અંતરપત્ર અને અર્ધા ભાગની અંધારિકા કરવી. ગ્રાસપટ્ટી ઉંચી ત્રણ ભાગની કરવી. ડોઢિયાને નીકારે કર્ણિકાઓ કરવી. વિચિત્ર રૂપોના કપિઓ-વાંદરાઓ કુદાકુદ કરતા તથા નાના પ્રકારના ભાવો બતાવતા માલમ પડે તેવા સ્વરૂપમાં સમૂહરૂપે કરવા. ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮.

૯ ભરણી.

ભરણી ચાષ્ટભાગોચ્છ્રા ચાધશ્ચન્દોવૃતોદ્ગમ્ ॥
 ઉદ્ગમે ગ્રાસપટ્ટિશ્ચ ભરણસ્કંધિકાવટી ॥૫૯॥
 વૃતાકારા ન કર્તવ્યા સમદલા નિર્ગમોદ્ગવા ॥
 પાદોનં કામરૂપશ્ચ પાદા સ્યાત્સ્કંધપટ્ટિકા ॥૬૦॥
 ચિપ્પિકા ચાર્ધભાગા તુ સપાદં કણકં તથા ॥
 પટ્ટિકાન્તરપટ્ટિશ્ચ પાદપાદં વિકલ્પયેત્ ॥૬૧॥
 દ્વિભાંગઃ સ્કંધ આકાર્યો ભાગાર્ધ કર્ણકોત્પલમ્ ॥
 પટ્ટિકાન્તરપટ્ટિશ્ચ પાદપાદં વિકલ્પયેત્ ॥૬૨॥

ભાગાર્થશ્ચ ભવેત્સ્કંધો વર્તન પાદોનભાગકમ્ ॥
 અન્તર્પત્રાર્ધભાગં ચ કર્તવ્યં સર્વકામદમ્ ॥૬૩॥
 નાસિકોપાદ્ધસર્વેષુ પલ્લવાઃ કામરૂપકાઃ ॥
 અંગોકપલ્લવાકારાઃ કર્તવ્યાઃ સર્વકામદાઃ ॥૬૪॥
 તમાલપત્રકાકારાઃ કણકે સ્કંધવંધકાઃ ॥
 તલ્લીનાકારપત્રૈશ્ચ વૃતસ્ય ચોર્ધ્વમાર્ગકે ॥૬૫॥

ભગણી ૮ ભાગ ઉચી કચી અને ભગણીનો નીચેનો છદ ગોળાકાર કચો નીકળતી આમપટ્ટી તેમજ ભગણીની સ્કંધાવટી ગોળ કચી મમઝ ભરણી ગોળાકાર કચી નહિ પરંતુ નીકારે મમદલ કરવી પોણા ભાગનું કામરૂપ, પા ભાગની સ્કંધ-પટ્ટિકા, અર્ધા ભાગની ચિપ્પિકા, મવા ભાગનું કણક તથા પા પા ભાગની પટ્ટિકા અને અતગલ કરવું. બે ભાગનો સ્કંધ, અર્ધા ભાગનું કણોત્પલ અને પટ્ટિકાની અતગલ પા પા ભાગની કચી અર્ધા ભાગનો સ્કંધ, પોણા ભાગનું વર્તન તથા અર્ધા ભાગનું અતગપત્ર કરવું, તે મર્વ કામનાઓને આપનાર છે નાસિકાઓના મર્વ ઉપાગોમા કામરૂપ પદ્મવો કચા તે આગોપાલવના પત્રના જેવા આકારવાળા કચા, તે મર્વ કામનાઓને આપનાર છે કણકમા તમાલપત્રના આકારવાળા ભગણીના ઉપરના ગોળ ભાગે કણકમા લીન થતા પત્રોથી સ્કંધના બધકો-બધો કચા ૫૬, ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૬૫

૫૦ શિંગવટ્ટી.

શિરાવટ્ટિશ્ચ દિગ્ભાગા ચોચ્છ્રયે ચ પ્રકીર્તિતા ॥
 મારપુત્તલિકૈર્યુક્તા કર્તવ્યા ચ ત્રિભાગિકા ॥૬૬॥
 પાદોનસ્તુ ભવેત્સ્કંધઃ કર્ણઃ પાદોનભાગિકઃ ॥
 અન્તર્પત્રાર્ધભાગં ચ કર્તવ્યં સર્વકામદમ્ ॥૬૭॥
 તદ્ધૃવે તુ પદે પટ્ટં પञ્ચભાગૈશ્ચ સંવૃતા ॥
 તંત્રકેન પ્રયુક્તા ચ મુક્તાલક્ષ્મરમૂપિતા ॥૬૮॥

શિંગવટ્ટી ભાગ દશની ઉચી કચી તેમા ત્રણ ભાગની ભારપુતલિકાઓથી યુક્ત કરવી પોણા ભાગનો સ્કંધ, પોણા ભાગનો કણ અને અર્ધા ભાગનું અતરપત્ર કરવું, તે મર્વ કામનાઓને આપનાર છે તેના ઉપરના ભાગે પટ્ટ કરવો ગોળાકાર શિંગવટ્ટી ભાગ પાચની કરેલી અને તેને તંત્રપ્રયુક્ત તથા મોતીના અલકાઓથી વિભૂષિત કરવી ૬૬, ૬૭, ૬૮

૧૧ માલા કપોતાલી તથા ૧૨ અંતરાલ.

તદૂર્ધ્વં તુ કપોતાલી પૂર્વમાનવિકલ્પિતા ॥
દ્વિસાર્ધાન્તરપત્રં ચ કર્તવ્યં સર્વકામદમ્ ॥૬૯॥

શિરાવટીના ઉપર પૂર્વ માન પ્રમાણે કપોતાલી (માલા કેવાલ) કરવી અને અંતરપત્ર અઢી લાગતું કરવું, તે સર્વ કામનાઓને આપનાર છે. ૬૯.

૧૩ છાદ્ય (છાબુ).

કૂટછાદ્યોદયે માનં ભાગાશ્ચૈવ ત્રયોદશ ॥
ભાગાર્ધા સ્કંધપટ્ટિશ્ચ સ્કંધશ્ચ ત્રયભાગિકઃ ॥૭૦॥
ભાગાર્ધા મુખપટ્ટિશ્ચ ચતુર્ભાગશ્ચ છાદ્યકમ્ ॥
દણ્ડિકા ભાગિકા જ્ઞેયા ત્રાષ્ટાર્ધાન્તરપત્રિકા ॥૭૧॥
કર્ણભાગઃ સપાદશ્ચ સ્કંધશ્ચ દ્વયભાગિકઃ ॥
સ્કંધપટ્ટિશ્ચ પાદા સ્યાત્ કર્તવ્યા સર્વકામદા ॥૭૨॥

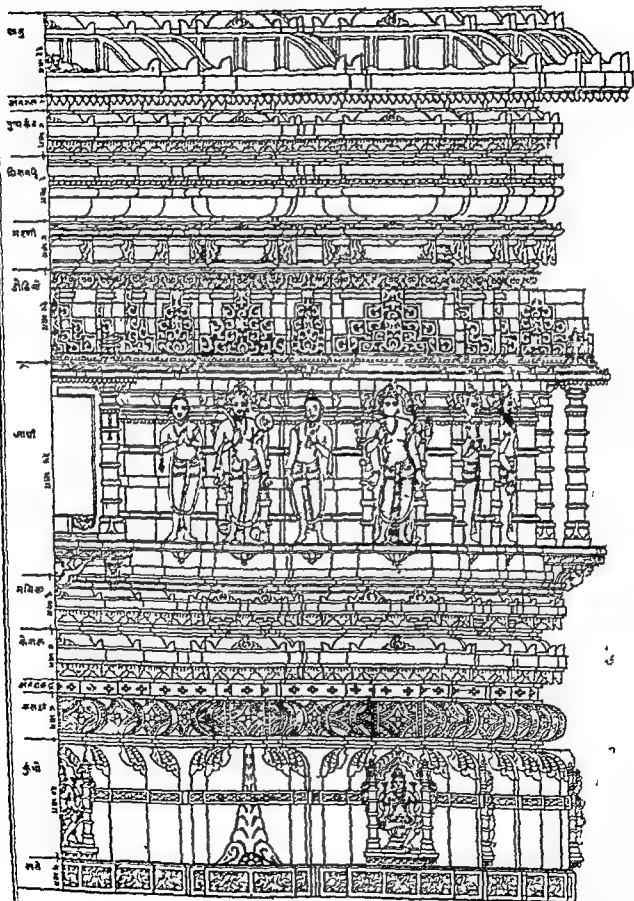
કૂટછાદ્યની ઉંચાઈના માનમાં તેર લાગ કરવા. તેમાં અર્ધા લાગની સ્કંધ-પટ્ટી, ત્રણ લાગનો સ્કંધ, અર્ધા લાગની મુખપટ્ટી, ચાર લાગનો છાબુનો ઉદય, એક લાગની દંડિકા, ચાર લાગની અંતરપત્રિકા, સવા લાગનો કર્ણ, બે લાગનો સ્કંધ અને પા લાગની સ્કંધપટ્ટી કરવી, તે સર્વ કામનાઓને આપનારી છે. ૭૦, ૭૧, ૭૨.

કપોતાલ્યાગ્રનિષ્કાસં કુર્યાત્તુ દશભાગિકમ્ ॥
ચતુર્ભાગો હ્યધઃસ્કંધઃ સાર્ધશ્ચ મણિબંધકઃ ॥૭૩॥
ચિપ્પિકા તસ્ય તુલ્યાગ્રે કર્તવ્યા સર્વકામદા ॥
ઉચ્છ્રયં કથયિષ્યામિ શ્રુણુષ્વૈકાગ્રમાનસઃ ॥૭૪॥

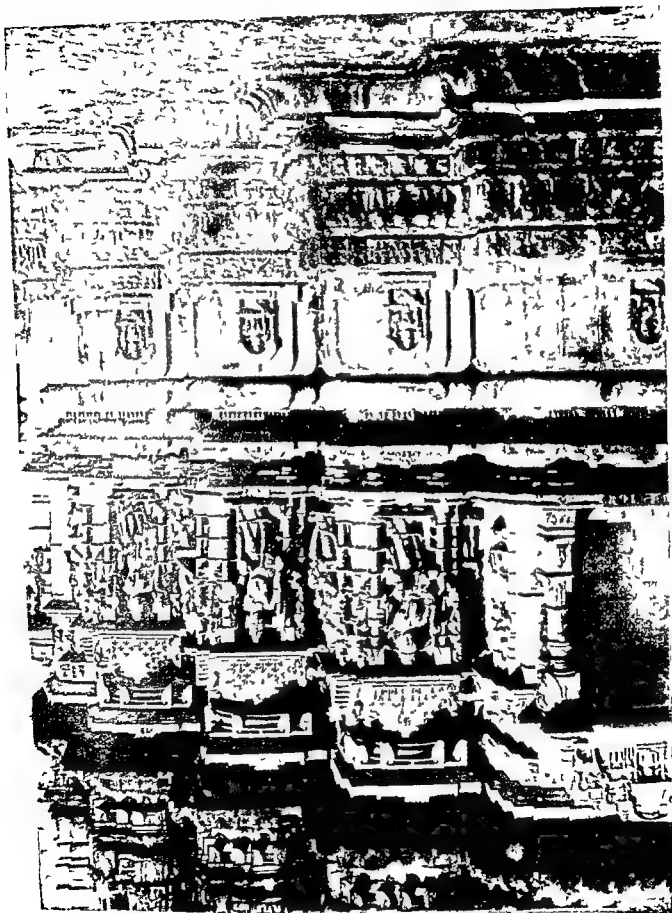
કપોતાલીથી નીકળતું છાબુ લાગ ૧૦ તું કરવું. છાબુનો નીચેનો સ્કંધ ચાર લાગનો કરવો અને મણિબંધ દોઢ લાગનો કરવો. મણિબંધના અગ્ર ભાગે તેના બરોબર ચિપ્પિકા કરવી, તે સર્વકામદા બનશે. હવે છાબુના ઉપરના ભાગનું પ્રમાણ કહું છું, તે એકાગ્ર મનવાળો થઈ શ્રવણ કર. ૭૩, ૭૪.

કામરૂપં ભવેદ્ભાગં પાદૈકા સ્કંધપટ્ટિકા ॥
ચિપ્પિકા ચૈવ ભાગાર્ધા પાદૈકા મુખપટ્ટિકા ॥૭૫॥

૧૪૪ ભાગ નો મણેવર અને તુલ ભાગ ૧૦

• ୱାଲଟନ ୫ 'ସେଣ୍ଟେଡ ମଧୁ ହାଲେଡ ୱ
 'ହେଲେ

કર્ણ દ્વિભાગમિત્યુક્તં ભાગાર્ધં દણ્ડકં મતમ્ ॥
મણિબંધસ્ય સંસ્થાને ત્રિભાગે સારિલંબનમ્ ॥૭૬॥

એક ભાગનું કામરૂપ, પા ભાગની સ્કંધપટ્ટી, અર્ધા ભાગની ચિખ્પિકા, પા ભાગની મુખપટ્ટિકા, બે ભાગનો કર્ણ અને અર્ધા ભાગનો દંડક કરવો તથા મણિ-બંધના સ્થાને ત્રણ ભાગનું સારિલંબન કરવું. ૭૫, ૭૬.

પ્રવેશં ચૈવ ષડ્ભાગૈર્દ્વર્યષ્ટકશ્ચૈવ નિર્ગતમ્ ॥
વાર્યન્તરશ્ચ ષડ્ભાગૈઃ પ્રવેશં ચ ષડંશકમ્ ॥૭૭॥
સ્વસ્વસ્થાને સ્થિતં સર્વં બલં દદ્યાદ્ બૃહત્ક્રમમ્ ॥
વિભક્તિષોડશાંશેન પૃથુત્વમુદકાન્તરે ॥૭૮॥

છ ભાગનો છાદનો પ્રવેશ કરવો અને નીકારે દશ ભાગ રાખવા. વારિભાગે છ ભાગનો તથા પ્રવેશ પણ છ ભાગનો કરવો.

પોતપોતાના સ્થાનમાં સ્થિત થયેલું સમગ્ર સ્વરૂપ ક્રમ પ્રમાણે મોટું બલ આપનારું છે અર્થાત્ પ્રાસાદને મજબૂત કરનાર છે. ભાગના સોળમા ભાગે પાણીતારની પહોળાઈ કરવી. ૭૭, ૭૮.

૧૨૬ ભાગનો મેરૂમંડોવરો.

મેરુમણ્ડોવરે માશ્વી ભરણ્યુર્ધ્વેઽષ્ટભાગિકા ॥
પન્નવિંશતિકા જંઘા ચોદ્ગમશ્ચ ત્રયોદશ ॥૭૯॥
અષ્ટાંશા ભરણી શેષં પૂર્વવત્ કલ્પયેત્સુધીઃ ॥

મેરૂમંડોરાને ભરણીથી ઉપરના અંગોમાં માંચી ભાગ ૮, જંઘા ભાગ ૨૫, ડોઢિયો ભાગ ૧૩ અને ભરણી ભાગ ૮ ની કરવી તથા શેષ થયેલું પ્રમાણ બુદ્ધિમાન શિદ્ધીએ પૂર્વ પ્રમાણે અર્થાત્ ૧૪૪ ભાગના મંડોરા પ્રમાણે બાણવું. ૭૯.

૧૦૮ ભાગનો મંડોવરો.

સ્તુરકશ્ચ ચતુર્ભાગં કુંભકં દશપન્નકમ્ ॥૮૦॥
પ્રવેશશ્ચ ચતુર્ભાગં સ્કંધં ચ પન્નસંયુતમ્ ॥
કુંભલિસશ્ચ ષડ્ભાગં ત્રિભાગાન્તરપન્નકમ્ ॥૮૧॥

કપોતાલી ચ પદ્મભાગા મશ્ચિકાપિ તથૈવ ચ ॥
 દ્વાત્રિંગત્પાદિકોચ્છ્રાયા કાર્યા જંઘા વિચક્ષણૈઃ ॥૮૨॥
 ઉદ્ગમં રુદ્રભાગં ચ કપિગ્રાસૈરલઙ્કૃતમ્ ॥
 ભરણી ચૈવ પદ્મભાગા કપોતાલી પદેવ તુ ॥૮૩॥
 ત્રિભાગાન્તરપત્રં ચ કર્તવ્યં ચ વિચક્ષણૈઃ ॥
 રુદ્રછાદ્યશ્ચ દિગ્ભાગં સપ્તભાગાધિર્નિર્ગમઃ ॥૮૪॥

એકમે આઠ ભાગના મ ડોરામા આઠ ભાગનો ખરો અને પદ્મ ભાગનો
 કુલો કવો કુભાનો ઘાટ આઠ ભાગ અદર પેશતો ગળવો તથા રુદ્ર પદ્મના પાદકા-
 એથી અલદૃત કવો છ ભાગનો કળશે, ત્રણ ભાગની અતગલ, છ ભાગની
 કપોતાલી અને છ ભાગની મચિકા ડવી પુદ્ધિમાનોએ ખત્રીસ ભાગની જ ઘા કરવી
 તથા અગિયાઠ ભાગનો ડોદિથો વાહરા અને આસમુખોથી સુશેલિત કવો છ
 ભાગની ભણી, છ ભાગની કપોતાલી અને ત્રણ ભાગની અતગલ કરવી છાણુ
 દશ ભાગતુ કવુ અને નીકળતુ સાત ભાગથી વધારે રાખવુ ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪

૨૭ ભાગનો મ ડોવરો કરવા વિધે.

પીઠતો છાદ્યપર્યન્તં સપ્તવિંશતિભાજિતે ॥
 દ્વાદશચુરકાદીનાં ભાગસંખ્યા ક્રમેણ ચ ॥૮૫॥
 સ્યાદેકવેદસાર્ધાર્ધસાર્ધસાર્ધાષ્ટમિત્રિભિઃ ॥
 સાર્ધસાર્ધાર્ધભાગદ્વિસાર્ધદ્વયંશૈર્ધિર્નિર્ગમઃ ॥૮૬॥

પીઠથી છાત્ર મુધી ૨૭ ભાગ કવવા અને તેમા ખગદિ ખાર થરાની ભાગ-
 સખ્યા ક્રમે નીચે પ્રમાણે બાણવી ખરો ૧, કુલો ૪, કલશે ૧૫, અતરાલ ૦૫, કેવાલ
 ૧૫, મચી ૧૫, બધી ૮, ડોદિથો ૩, ભરણી ૧૫, પુષ્પકક ૧૫, અતરાલ ૦૫ અને
 છાણુ ૨૫ તથા નીકારે બે ભાગ કવુ ૮૫, ૮૬

ચતુર્મુખ પ્રાસાદને ૫૭ ભાગના મ ડોવરાના વિભાગો.

ચતુર્મુખે તુ પ્રાસાદે મળ્હોવરમતઃ શ્રુણુ ॥
 ચુરકશ્ચ દ્વિભિર્મગૈઃ કુંમકઃ સપ્ત ણ્વ ચ ॥૮૭॥
 કલશશ્ચ ત્રિભાગોચ્છ્રો ભાગૈકાન્તરપત્રકમ્ ॥
 કપોતાલી ત્રિભાગેન ચાર્ધ વૈ ત્વંતરાલકમ્ ॥૮૮॥

મશ્વિકાયાસ્ત્રિભાગાશ્ચ જંઘા પશ્ચદશોત્તમા ॥
 ઉદ્ગમઃ પશ્ચભાગશ્ચ ત્રિભાગા ભરણી ભવેત્ ॥૮૯॥
 અર્ધમન્તરપત્રં વૈ ચતુર્ભિશ્ચ શિરાવટી ॥
 તેષાં ચતુર્મુગ્ધાનાં ચ પ્રાસાદે છાદનં શુભમ્ ॥૯૦॥
 કપોતાલી ત્રિભાગા ચ માલા ચ ત્રયમેવ ચ ॥
 ચતુર્ભિઃ કૂટછાદ્યશ્ચ પ્રહારો વેદસંજ્ઞકઃ ॥૯૧॥

હવે ચતુર્મુખ પ્રાસાદને કરવાના મંડોવરનું પ્રમાણ સાંભળો. ખરો ૨, કુંભો ૭, કલશો ૩, અંતરપત્રિકા ૧, કપોતાલી ૩, અંતરાલ ૦૧, મંચિકા ૩, જંઘા ૫૫, ડોઢિયો ૫, ભરણી ૩, અંતરપત્રિકા ૦૧ અને શિરાવટી ૪ લાગની કરવી. ચતુર્મુખ પ્રાસાદને શિરાવટીના મથાળેથી ઢાંકી દેવો શુભ છે. છાદન કર્યા પછી કપોતાલી ૩, માલા (માલા કેવાલ) ૩ અને છાત્રું ૪ લાગનું કરવું તથા પ્રહાર (નીકારે) ૪ લાગનો કરવો. ૮૭, ૮૮, ૮૯, ૯૦, ૯૧.

સામાન્ય મંડોવરો કરવા વિષે.

શિરાવટ્યુદ્ગમૌ માર્શ્વીં જંઘારૂપાણિ વર્જયેત્ ॥
 અલ્પદ્રવ્યે મહત્પુણ્યં કથિતં વિશ્વકર્મણા ॥૯૨॥

સામાન્ય મંડોવરો કરવો હોય તો શિરાવટી, ડોઢિયો, મંચી અને જંઘા; આટલાં સ્વરૂપો મંડોવરામાં છોડી દેવાં. કારણ કે શ્રીવિશ્વકર્માએ કહ્યું છે કે અલ્પ દ્રવ્યમાં પણ મોટું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૯૨.

મંડોવરાના થરવાળાઓ ઓલંગે કરવા વિષે.

કુંભાદિસ્થાવરાણાં ચ નિર્ગમઃ સમસૂત્રતઃ ॥
 પીઠસ્ય નિર્ગમો બાહ્યે તથૈવાચ્છાદકસ્ય ચ ॥૯૩॥

કુંભાદિ થરવાળા નિર્ગમે (નીકારે) ઓલંગામાં એકસૂત્રે કરવા અને પીઠ તથા છાત્રનો નિર્ગમ કુંભાદિથી બહારના ભાગે નીકળતો કરવો. ૯૩.

પ્રાસાદની પહોળાઈમાં નાસિકા પાડવા વિષે.

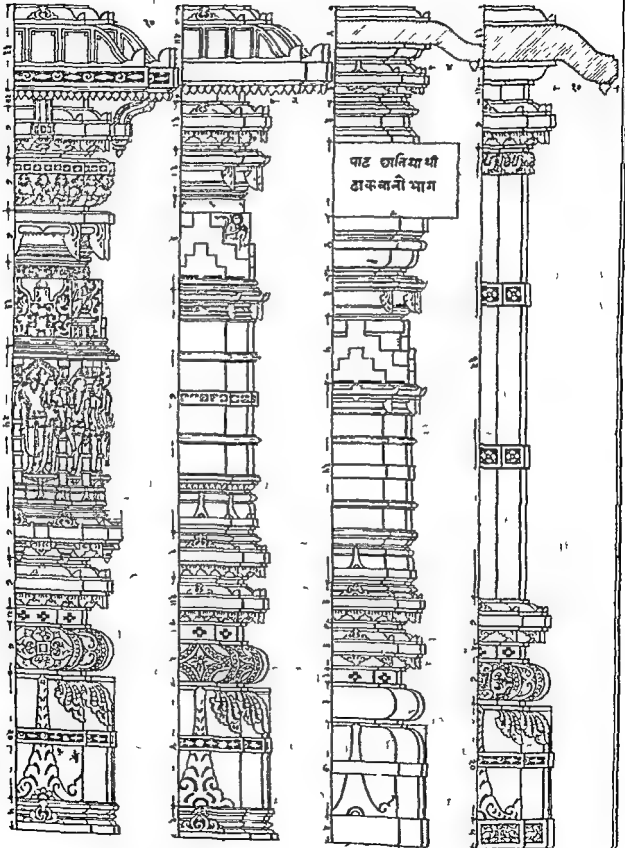
કુંભકાદિપ્રમાણં ચ પૃથુત્વં નાસિકાસુ વૈ ॥
 ત્રિપશ્ચસપ્તનંદાન્તમુપાક્કાલના ચહિઃ ॥૯૪॥

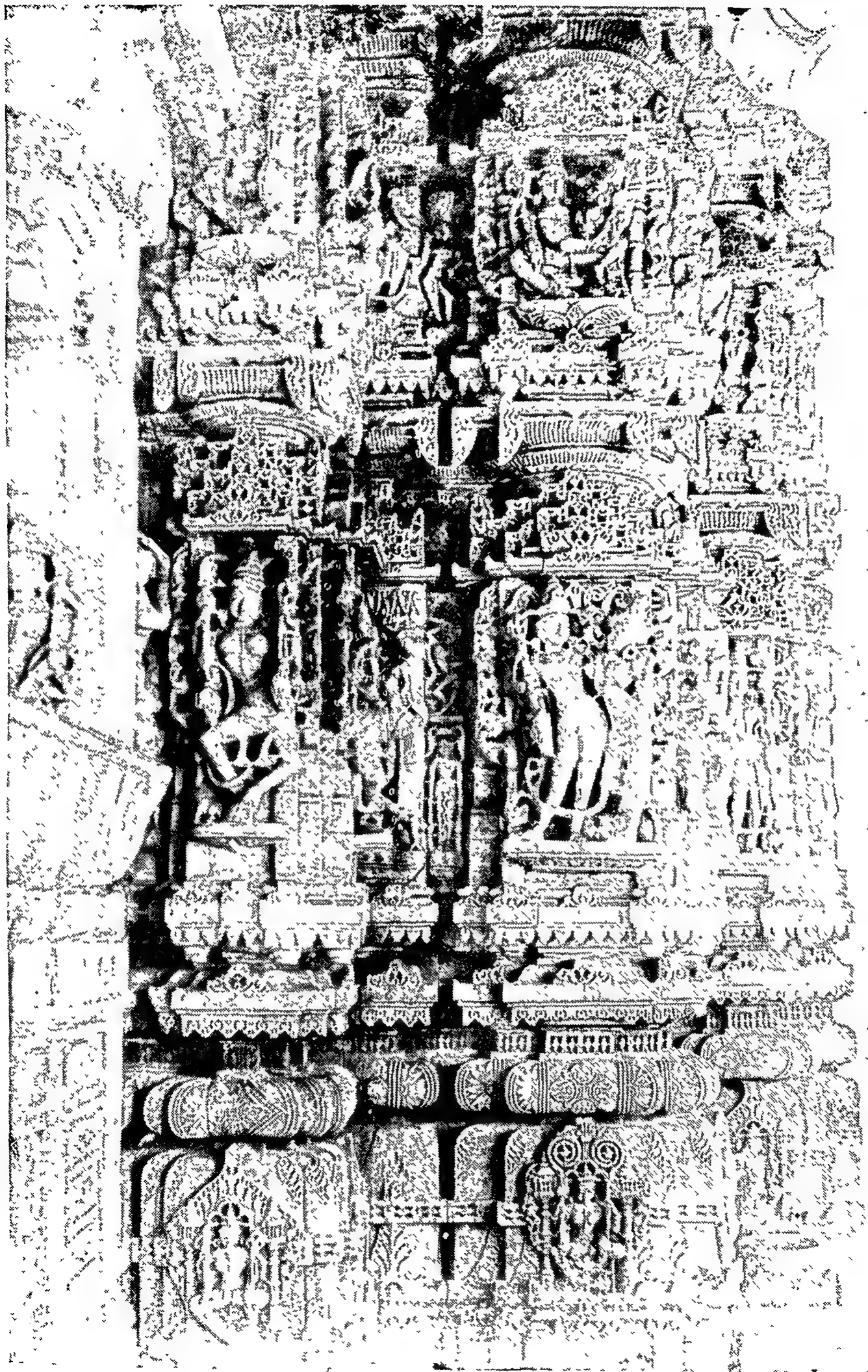
१२९ भागना
मेरु मंडोवरो

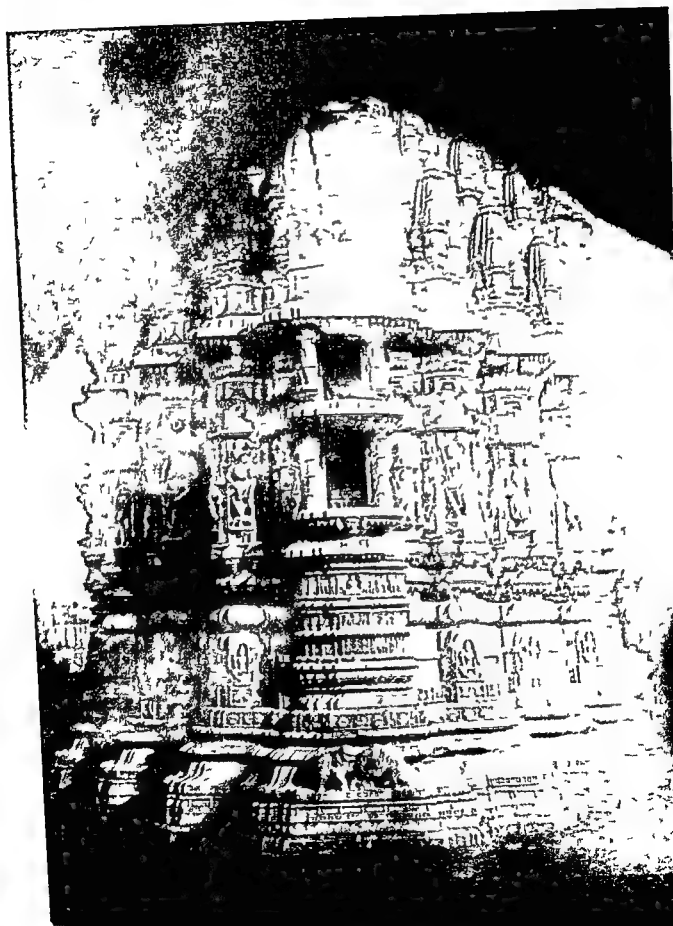
२७ भागना
मंडोवरो

चतुर्मुख प्रासादो
५७ भागना मंडोवरो

सामान्य मंडोवरो
१२९ भागना

કુંભાદિ થરોનું પ્રમાણ તથા (પ્રાસાદની) પહેળાઈ મૂલ નાસિકાઓએ (એટલે કણિએ) બાણવી. ત્રણ, પાંચ, સાત અને નવ સુધી ઉપાંગોની ક્ષલનાઓ બહાર નીકળતી રાખવી. ૯૪.

કર્ણ પ્રતિરથશ્ચૈવ કર્ણિકા ચૈવ નંદિકા ॥

ઉપરથશ્ચ ભદ્રં વૈ સુભદ્રશ્ચૈવ સંમુખમ્ ॥૯૫॥

एताः स्युर्वै प्रयोक्तव्याः कर्णोपाङ्गादिनासिकाः ॥

मूलसीमादितो बाह्यं न ता वास्तुपरिग्रहे ॥૯૬॥

કર્ણ, પ્રતિરથ, કણિકા, નંદી, ઉપરથ, ભદ્ર અને સુભદ્ર અગ્રભાગે નીકળતાં કરવાં. કણાદિ ઉપાંગોની આ નાસિકાઓ (ક્ષલનાઓ) પ્રાસાદની મૂલ સીમાદિથી બહાર રાખવી. કારણ કે ક્ષલનાઓ વાસ્તુના ઘેરાવામાં આવતી નથી. ૯૫, ૯૬.

પ્રાસાદના ભદ્રની પાંચ નાસિકાઓ.

अथातः संप्रवक्ष्यामि भद्रार्धं शिखरं तथा ॥

भद्रार्धं च ततो वत्स ज्ञातव्यं मूलनासिकम् ॥૯૭॥

भद्रे द्वात्रिंशभागाश्च कर्तव्याश्च विचक्षणैः ॥

मूलनासा द्विभागा च त्रिभागा द्वितीया तथा ॥૯૮॥

वेदभागा तृतीया च भद्रश्चૈવ चतुर्दશ ॥

पंचमी फालना कार्या उपाङ्गं सदृશं भवेत् ॥૯૯॥

यावद्धस्तप्रमाणेन विस्तारः क्रियते कटौ ॥

तावदंगुलमानेन फालनानां तु निर्गमः ॥૧૦૦॥

હવે ભદ્રાર્ધ અને શિખરનું પ્રમાણ કહું છું. તેમાં હે વત્સ, ભદ્રાર્ધનું પ્રમાણ મૂલ નાસિકાએ બાણવું. ભદ્રમાં બત્રીસ ભાગ કરવા અને તેમાં મૂલ નાસિકા બે ભાગની, બીજી ત્રણ ભાગની, ત્રીજી ચાર ભાગની અને ભદ્ર ચૌદ ભાગનું આખું કરવું. પાંચમી ક્ષલના તથા તેનાં ઉપાંગો પહેલા પ્રમાણે કરવાં. જેટલા ગજનો ભદ્રનો વિસ્તાર હોય તેટલા આંગળ ક્ષલનાઓના ભાગ નીકળતા રાખવા. ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦.

સપ્ત નાસિકાઓ.

सप्तनासाः प्रवक्ष्यामि भद्रार्धं षड्विभागकम् ॥

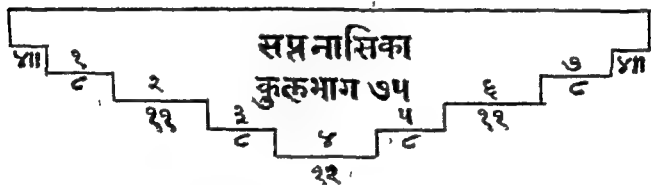
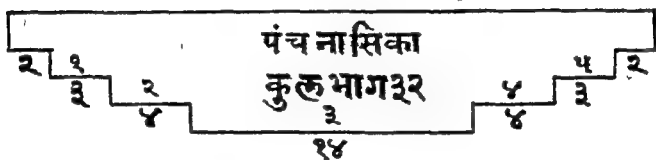
प्रथमा वसुभिर्भागैर्द्वितीया रुद्रसंख्यया ॥૧૦૧॥

તૃતીયા વસુભિર્ભાગૈશ્વતુઃસાધૈશ્ચ સૂલજા ॥

પદ્મી ચ સપ્તમી ચૈવ ફાલના નામનામનઃ ॥૧૦૨॥

હવે ભદ્રમા પાડવાની માત નામિકાઓનું પ્રમાણ જુદું છું અર્થુ ભદ્ર છ ભાગનું, પહેલી કાલના ૮ ભાગની, બીજી અગીયા ૮ ભાગની, ત્રીજી આઠ ભાગની અને મૂળની નામિકા આઠ આઠ ભાગની કચ્વી છઠ્ઠી તથા આતમી વિગેરે કાલના પૂર્વમાને કચ્વી ૧૦૧, ૧૦૨

પ્રાસાદના ભદ્રમાં નામિકાઓ પાડવાનો નકશો

પ્રાસાદોના ગભારાના પાચ પ્રકાર

વાસ્તોઃ પશ્ચવિધં ક્ષેત્રં ચતુરસ્રમથાયતમ્ ॥

ઘૃતં ઘૃતાયતશ્ચૈવાષ્ટાસં દેવાલયાદિષુ ॥૧૦૩॥

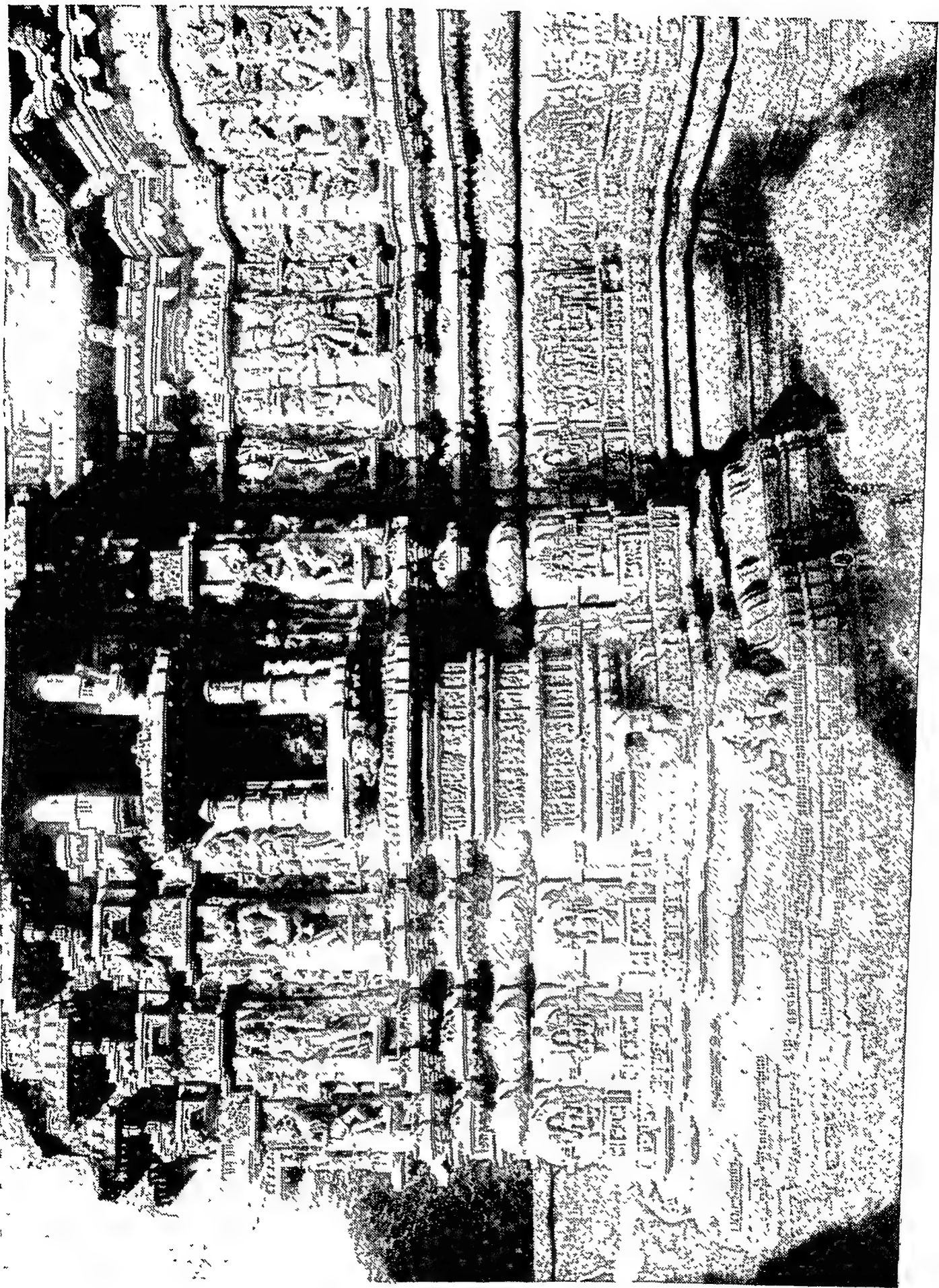
દેવાલયાદિમા વાસ્તુક્ષેત્ર (દેવાલયનો ગભારો) સમચોરમ, લગ્નચોરમ, ગોળ, લગ્નગોળ અને અષ્ટકોણ, આ પ્રમાણે પાચ પ્રકારે થાય છે ૧૦૩

ગભારામાં ભદ્રાદિ કાલનાઓ કરવા વિષે

મદ્રકં ચતુરસ્રશ્ચ સુમદ્રં પ્રતિમદ્રકમ્ ॥

ફાલનીય ગર્ભગૃહં મર્મ તત્ર ન પીઘ્યતે ॥૧૦૪॥

ચોરમ તથા ભદ્ર, સુભદ્ર અને પ્રતિગ્થ વિગેરે કાલનાઓ ગભારામાં કરવી. તેથી વાસ્તુપુરુષના મર્મ અંગે પીઘતા નથી ૧૦૪

પાર્વતીદર્શન-મંડાવર, જૈન દેરાશર, રાજકુમ્ભ, (ભારવાડ).

સપ્તાદ્ધે મસ્ટગામ્વા ચ નવગામ્વા નવાદ્ધકે ॥

હીનગામ્વા ન કર્તવ્યા અધિકં નૈવ દૂપયેત્ ॥૧૬૩॥

ત્રયાગાદિ વિપભેદે કૃત્રીને નવાગ મુધ્રી ઠાગ્શાખાઓના વિભાગ કરવા ત્રયાગ પ્રાચાદમા ત્રિગાખા, પચાગમા પચગાખા, સપ્તાગમા સપ્તગાખા અને નવાગ પ્રાચાદમા નવગાખા કરવી પ્રમાણથી હીન ગાખા કરવી નહિ, કેમકે હીનગાખા કરવાથી દોષ થાય છે અને અધિક શાખા કરવાથી દોષ થતો નથી ૧૫૨, ૧૫૩

દ્વારગાખાની પહોળાઈનું માન.

દ્વારોચ્છ્રયપ્રમાણેન ગામ્વાં વિસ્તરયેત્સુધીઃ ॥

પદ્મંજેન ત્રિગામ્વા ચૈ પચગામ્વા ચ પચ્ચમિઃ ॥૧૬૪॥

મસ્ટગામ્વા યુગાંજેન નવગામ્વા ત્રિભિસ્તથા ॥

હૃદં માનઞ્ચ જ્ઞાતવ્યં ગામ્વાનાં વિસ્તરે શુભમ્ ॥૧૬૫॥

પુદ્ગિમાન ગિરિધીએ ઠાગ્ની ઉચ્ચાઈના માને ગાખાઓની પહોળાઈ કચ્વી છઠ્ઠા ભાગે ત્રિગાખા, પાચમા ભાગે પચગાખા, ચોથા ભાગે સપ્તગાખા અને ત્રીન્ત ભાગે નવગાખા વિસ્તારમા કચ્વી આ માન ગાખાઓનો વિસ્તાર કરવામા શુભ જાગ્યુ ૧૫૪, ૧૫૫

અદ્ભુલં સાર્થમર્થં વા કુર્યાદ્દીનં તથાધિકમ્ ॥

આયદોષવિશુદ્ધયર્થં હ્રસ્વવૃદ્ધી ન દૂપયેત્ ॥૧૬૬॥

એક આગળ, દોઢ આગળ અથવા અર્ધે આગળ ઠાગ્માનમા ઓછુ વધતુ કરવુ કાચુ કે આય લાવવામા આવતા દોષની વિશુદ્ધિ માટે કચ્લી વધધટ દોષરૂપ થતી નથી ૧૫૬

ત્રિગાખા દ્વાર પ્રમાણ.

ચતુર્ભાગાદ્ધિતં કૃત્વા ત્રિગામ્વાં વર્તયેત્તતઃ ॥

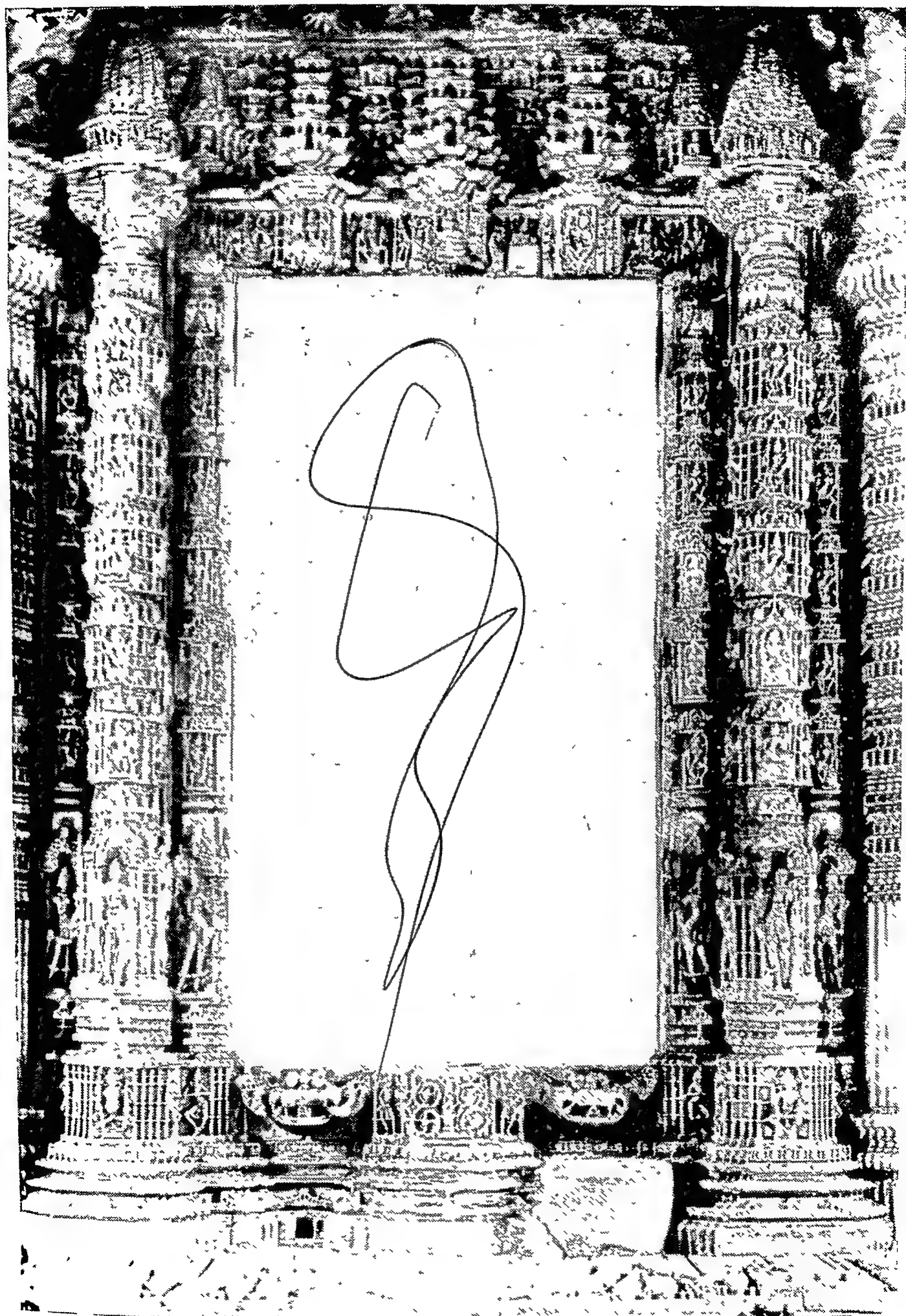
મધ્યે દ્વિભાગિકઃ સ્તંભો ભાગૈકેન ચ નિર્ગમઃ ॥૧૬૭॥

પચગામ્વા ચ કર્તવ્યા ચલ્વગામ્વા તથૈવ ચ ॥

સ્ત્રીસંજ્ઞા ચ ભવેત્ગામ્વા પાર્શ્વયોઃ શ્ચુભાગિકા ॥૧૬૮॥

પેટકે વિસ્તરઃ કાર્યઃ પ્રવેશઞ્ચ યુગાંશકઃ ॥

કોણિકા સ્તંભમધ્યે તુ ભૂપણાર્થાય પાર્શ્વયોઃ ॥૧૬૯॥

દ્વારશાખામાં ચાર ભાગ કરી ત્રિશાખાઓ કરવી. મધ્યમાં રૂપસ્તંભ બે ભાગનો તથા નીકારે એક ભાગનો કરવો. રૂપસ્તંભની બન્ને બાજુઓમાં એકેક ભાગની પહોળી પત્રશાખા અને બદ્ધશાખા કરવી અને તે સ્ત્રીસંશ્લક બાણુવી.

પેટક એટલે શાખાનો આગળ પડતો બહારનો ભાગ અર્થાત્ દ્વારપાલવાળો ઠેકીનો ભાગ દ્વારના પ્રવેશના વિસ્તારના ચોથા ભાગે પહોળો કરવો તથા શાખા અને રૂપસ્તંભના મધ્યમાં રૂપસ્તંભની બન્ને બાજુએ શોભા માટે કોણિકાઓ અર્થાત્ ચંપાછડીઓ કરવી. ૧૫૭, ૧૫૮, ૧૫૯.

દ્વારશાખા રૂપસ્તંભનું બીજું પ્રમાણ.

एकांशं सार्धभागं च पादोनद्वयमेव च ॥

द्विभागं निर्गमे कुर्यात् स्तंभं द्रव्यानुसारतः ॥૧૬૦॥

એક ભાગ (૧), દોઢ (૧.૫) ભાગ, પોણા બે (૧.૫) ભાગ અને બે (૨) ભાગ નીકારે રૂપસ્તંભ કરવો. તે પોતાની દ્રવ્યશક્તિને અનુસરી કરવો. (આ પ્રમાણ ત્રિ, પંચ, સપ્ત અને નવશાખાઓમાં પણ થાય છે). ૧૬૦.

शाखोत्सेधचतुर्थांशे द्वारपालौ निवेशयेत् ॥

कालिंदी वामशाखायां दक्षिणायां च जाह्नवी ॥૧૬૧॥

गंगार्कतनयायुग्ममुभयोर्वामदक्षिणे ॥

गंधर्वा निर्गता कार्या भागैकेन विचक्षणैः ॥૧૬૨॥

तत्सूत्रे खल्वशाखाया सिंहशाखांशकोद्धृता ॥

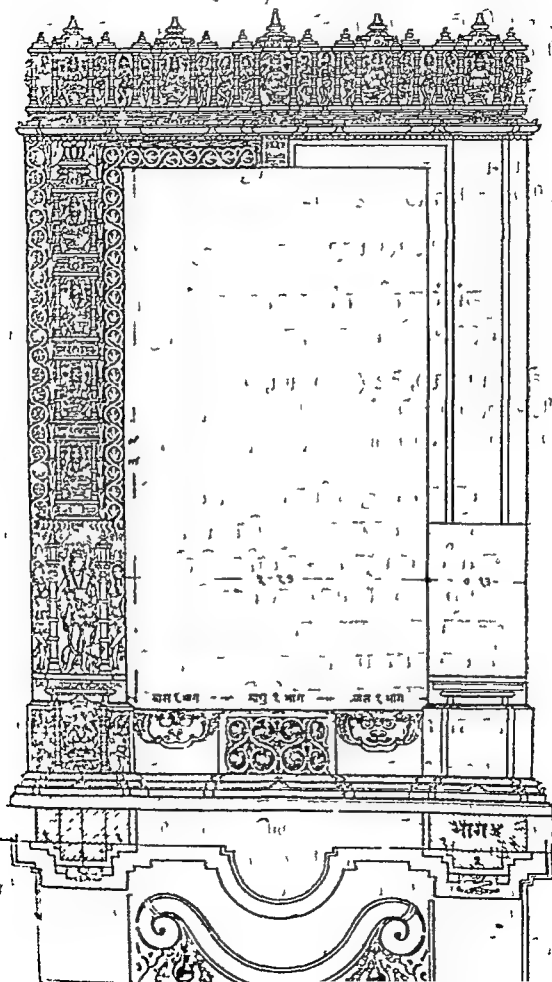
नंदी च वामशाखायां महाकालं च दक्षिणे ॥૧૬૩॥

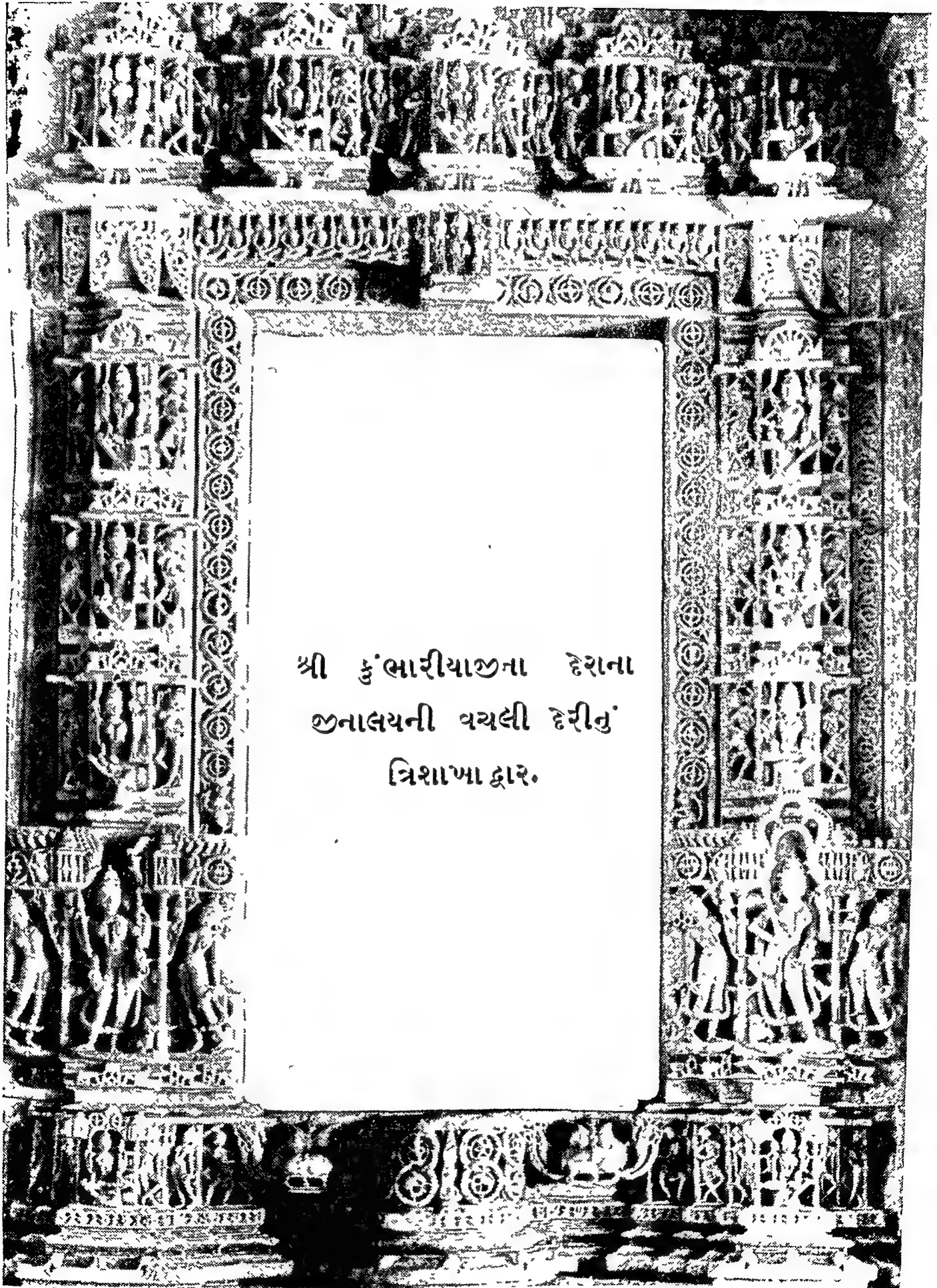
दक्षः स्यादन्तशाखायां निधिहस्ताः शुभोदयाः ॥

त्रिशाखं च त्विति प्रोक्तं पञ्चशाखमतः शृणु ॥૧૬૪॥

શાખાની ઉંચાઈના ચોથા ભાગે દ્વારપાલો કરવા અને વામશાખામાં યમુના દેવી તથા દક્ષિણ શાખામાં ગંગાદેવી કરવી. બન્ને શાખાઓની ડાબી જમણી બાજુએ ગંગા અને યમુના એમનું બેડું કરવું તથા બુદ્ધિમાન્ શિદ્ધીએ ગંધર્વા શાખા નીકારે એક ભાગની કરવી. તેજ સૂત્રમાં પહેલી બદ્ધશાખા અને એક ભાગની સિંહશાખા કરવી. વામશાખામાં નંદી નામના ગણુની મૂર્તિ અને દક્ષિણ શાખામાં મહાકાલની મૂર્તિ કરવી. અંતની શાખામાં દક્ષ પ્રજાપતિ કરવો અથવા હાથમાં નિધિકુંભો લીધેલા સુશોભિત દેવતાઓ કરવા. ૧૬૧, ૧૬૨, ૧૬૩, ૧૬૪.

विशाखाद्वार तथा शिखावर्तनो नक्षत्रो

આ પ્રમાણે ત્રિશાખા દ્વારમાન કહ્યું. હવે પાંચશાખા દ્વારમાન શ્રવણ કરો.

પાંચશાખા દ્વારમાન.

શાખાયા વિસ્તરે માનં ષડ્ભાગેન તથા ભજેત્ ॥

ભાગભાગા ભવેત્શાખા રૂપસ્તંભો દ્વિભાગિકઃ ॥૧૬૫॥

નિર્ગતશ્રૈકભાગેન રૂપસ્તંભઃ પ્રશસ્યતે ॥

કોણિકા સ્તંભમધ્યે તુ હ્યુભયોર્વામદક્ષિણે ॥૧૬૬॥

ગંધર્વા નિર્ગમે કાર્યા ભાગૈકેન વિચક્ષણૈઃ ॥

તત્સૂત્રે ચલ્વશાખા ચ સિંહશાખાંશકોદ્ગતા ॥૧૬૭॥

સપાદઃ સાર્ધભાગશ્ચ રૂપસ્તંભઃ પ્રશસ્યતે ॥

તથોત્સેધાષ્ટમાંશેન શાખોદરં પ્રશસ્યતે ॥૧૬૮॥

શાખાની પહોળાઈના માનમાં છ ભાગ કરી પાંચશાખાનો વિસ્તાર કરવો. દરેક શાખા એકએક ભાગની અને રૂપસ્તંભ બે ભાગનો કરવો. રૂપસ્તંભ નીકારે એક ભાગનો કરવો પ્રશંસનીય છે. બન્ને બાબુના વામદક્ષિણ ભાગે સ્તંભ તથા શાખાઓના મધ્ય ભાગમાં કોણિકાઓ કરવી. બુદ્ધિમાન્ શિલ્પીઓએ ગંધર્વા શાખા નીકારે એક ભાગની કરવી તેમજ તેના તેજ સૂત્રમાં ખલ્વશાખા તથા સિંહશાખા એક ભાગની કરવી. રૂપસ્તંભ નીકારે સવાયો અથવા દોઢો કરવો સારો છે તથા ઉચાઈના આઠમા ભાગે શાખાનું ઉદર કરવું પ્રશંસનીય છે. ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૮.

પત્રશાખા ચ ગંધર્વા રૂપસ્તંભસ્તૃતીયકઃ ॥

ચતુર્થી ચલ્વશાખા ચ સિંહશાખા તતઃપરમ્ ॥૧૬૯॥

પશ્ચશાખેતિ વિખ્યાતાઃ સંક્ષેપં કથિતં મયા ॥

અતઃ પરં પ્રવક્ષ્યામિ સપ્તશાખાપ્રમાણકમ્ ॥૧૭૦॥

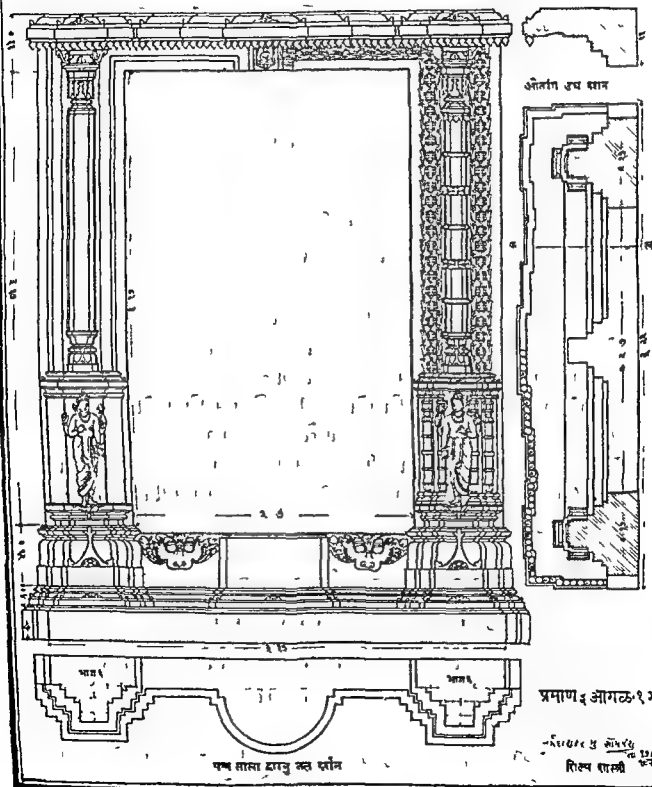
પહેલી પત્રશાખા, બીજી ગંધર્વશાખા, ત્રીજી રૂપસ્તંભ, ચોથી ખલ્વશાખા અને પાંચમી સિંહશાખા; આ પાંચશાખાઓ પ્રસિદ્ધ છે. તે મેં સંક્ષેપમાં કહી. હવે પછી સપ્તશાખાનું પ્રમાણ કહીશ. ૧૬૯, ૧૭૦.

પચશાખા દ્વારનો નકશો તથા તલ.

શ્રી મેરીતા પાર્શ્વનાથ પદ્મરાજના પ્રામાદના મંડપનો પચ્ચ સાત્તા દ્વારનો નકશો

અગ્ર દશન

આવરણનું છેડે જોતીન કન

સપ્તશાખા દ્વારમાન.

શાખાં વિસ્તરયેન્માનં વસુભાગવિભાજિતમ્ ॥
 ભાગૈકા ચ ભવેત્ શાખા મધ્યસ્તંભો દ્વિભાગિકઃ ॥૧૭૧॥
 કોણિકા ભાગપાદેન વિસ્તરે નિર્ગમે તથા ॥
 નિર્ગમે ભાગસાર્ધેન રૂપસ્તંભઃ પ્રશસ્યતે ॥૧૭૨॥
 ગંધર્વા સિંહશાખા ચ નિર્ગમો ભાગ એવ ચ ॥
 નિર્ગમશ્ચ તદર્ધેન શેષાઃ શાખાઃ પ્રશસ્યતે ॥૧૭૩॥

શાખામાનમાં આઠ ભાગ પડેરી શાખાઓને વિસ્તાર કરવો. દરેક શાખા એકેક ભાગની તથા વચ્ચેનો રૂપસ્તંભ બે ભાગનો કરવો. વિસ્તારમાં તથા નીકારે પા ભાગની કોણિકા કરવી અને રૂપસ્તંભ નીકારે દોઢ ભાગ કરવો, તે સારો છે. ગંધર્વા અને સિંહશાખા નીકારે ભાગ એકેક તથા શેષ શાખાઓ નીકારે અર્ધા ભાગે કરવી પ્રશસ્તનીય છે. ૧૭૧, ૧૭૨, ૧૭૩.

પત્રશાખા ચ ગંધર્વા રૂપશાખા તૃતીયકા ॥
 સ્તંભશાખા ભવેન્મધ્યે રૂપશાખા તુ પશ્ચમી ॥૧૭૪॥
 ષષ્ઠ્યાख्या ચત્વશાખા ચ સિંહશાખા ચ સપ્તમી ॥
 પ્રાસાદકર્ણસંયુક્તા સિંહશાખાગ્રસૂત્રતઃ ॥૧૭૫॥

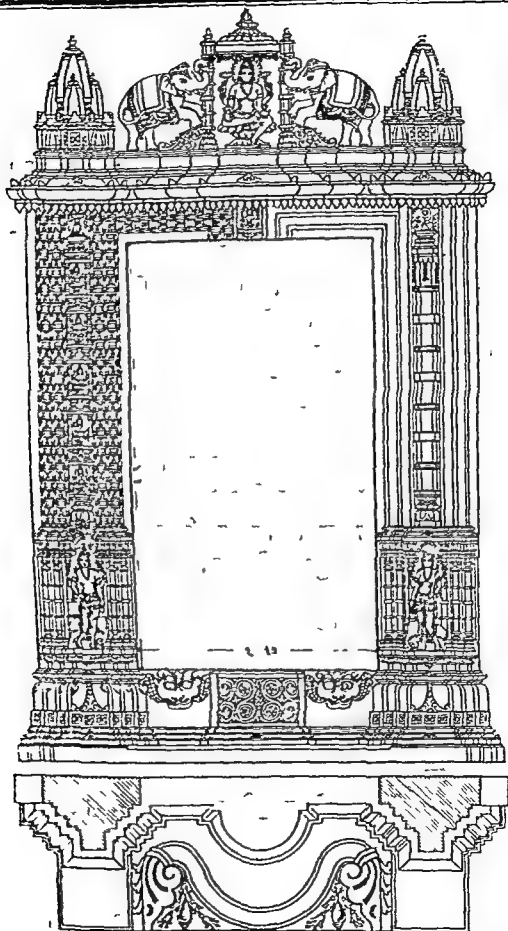
પહેલી પત્રશાખા, બીજી ગંધર્વશાખા, ત્રીજી રૂપશાખા, ચોથી રૂપસ્તંભ શાખા, પાંચમી રૂપશાખા, છઠ્ઠી ખલ્વશાખા અને સાતમી સિંહશાખા; આ સપ્ત શાખાઓ જાણવી. સિંહશાખા પ્રાસાદના કર્ણના એકસૂત્રમાં રાખવી. ૧૭૪, ૧૭૫.

નવશાખા દ્વારમાન.

નવશાખં પ્રવક્ષ્યામિ દેવાનાં દુર્લભં સદા ॥
 યત્ર વિશ્રામ્યતે શંભુચ્છિદશૈઃ સંયુતઃ સદા ॥૧૭૬॥

હવે નવશાખાનું દ્વારમાન કહીશ કે જે દેવતાઓને સદા દુર્લભ છે. કારણ કે નવશાખાયુક્ત પ્રાસાદમાં સદાસર્વદા દેવતાઓની સાથે શંભુ વિશ્રામ કરે છે. ૧૭૬.

શાખાં વિસ્તરયેન્માનં રુદ્રભાગવિભાજિતમ્ ॥
 દ્વિભાગઃ સ્તંભ ઇત્યુક્ત ડમ્બયોઃ કોણિકાયુતઃ ॥૧૭૭॥

સપ્ત શાસ્ત્ર દ્વાર તથા શાસ્ત્રાવટનો નકશો

નર્મદાગર મુ મોક્ષુત
શિવ પદ

નિર્ગમં ચાર્ધભાગેન પાદોનદ્વયમેવ ચ ॥

રૂપસ્તંભદ્વયં કાર્યં ગંધર્વાદ્વયમેવ ચ ॥૧૭૮॥

શાખાની પહોળાઈમાં (૧૧) અગીયાર ભાગ કરી શાખાઓનો વિસ્તાર કરવો. બન્ને ભાગમાં કોણિકાઓ સાથે બે ભાગનો રૂપસ્તંભ કરવો અને નીકારે દોઢ અથવા પોણા બે ભાગનો રાખવો. બે રૂપસ્તંભો તથા બે ગંધર્વશાખા કરવી. ૧૭૭, ૧૭૮.

પત્રશાખા ચ ગંધર્વા રૂપસ્તંભસ્તૃતીયકઃ ॥

ચતુર્થી સ્વલ્વશાખા ચ ગંધર્વા ચૈવ પશ્ચમી ॥૧૭૯॥

ષષ્ઠકો રૂપકસ્તંભો રૂપશાખા તતઃ પરા ॥

સ્વલ્વશાખા ચ કર્તવ્યા સિંહશાખા તદન્તિકે ॥૧૮૦॥

પહેલી પત્રશાખા, બીજી ગંધર્વશાખા, ત્રીજી રૂપસ્તંભ શાખા, ચોથી ખલ્વશાખા, પાંચમી ગંધર્વશાખા, છઠ્ઠી રૂપસ્તંભ શાખા, સાતમી રૂપશાખા, આઠમી ખલ્વશાખા અને નવમી સિંહશાખા નવશાખાના દ્વારમાનમાં કરવી. ૧૭૯, ૧૮૦.

પેટકે વિસ્તરઃ કાર્યઃ પ્રવેશચતુરંશકે ॥

પશ્ચમાંશે પ્રકર્તવ્યશ્ચતુઃસાર્ધમથોચ્યતે ॥૧૮૧॥

શાખાના પેટક (બાકાઈ) નો વિસ્તાર દ્વારના પ્રવેશની પહોળાઈના ચોથા, પાંચમા અથવા સાડા ચાર અંશે કરવો. ૧૮૧.

एवञ्च नवशाखं तु विभक्तं विश्वकर्मणा ॥

प्रासादे च नवाङ्गे वै नवशाखं तु कारयेत् ॥૧૮૨॥

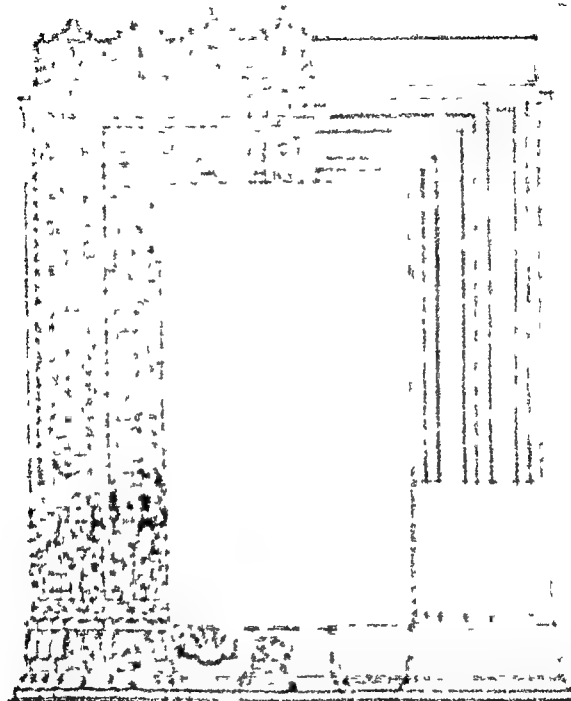
આ પ્રમાણે વિશ્વકર્માએ નવશાખા દ્વારના વિભાગો કહેલા છે અને નવશાખા દ્વારમાન નવાંગ પ્રાસાદના તલને કરવું. ૧૮૨.

यस्य देवस्य या मूर्तिः सैव कार्यान्तरङ्गके ॥

परिवारश्च शाखायां गणेशश्चोत्तराङ्गके ॥૧૮૩॥

જે દેવતા દેવાલયમાં સ્થાપન કરવાના હોય તેનીજ મૂર્તિ ઓતરંગમાં કરવી તથા શાખાઓમાં આવેલા પરિવારનાં પંક્તિબદ્ધ સ્વરૂપો પણ ઓતરંગમાં કરવાં અથવા ગણેશની મૂર્તિ ઓતરંગમાં કરવી. ૧૮૩.

卷之五

卷之五

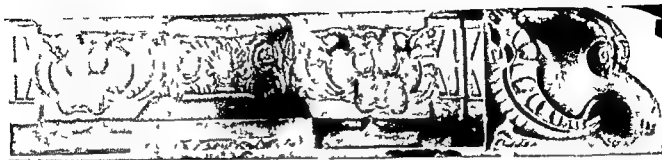
七

ગ્રાસ મુખ

અર્ધચંદ્ર

ગ્રાસ મુખ

ખાળુનો દેખાવ

ઉપર, શ્રીનિમનાથ જૈન દરાસર, (કુભારીઆણ)

જગતી વિગેરે ઠેકાણે બાધણામા કરવાના
જુદી જુદી બાતનાં નકશી કામ.

ઉક્તમાનાધિકં દ્વારં ધનધાન્યવિનાશકમ્ ॥

હીને પીડાં પ્રકુર્વીત નલિને શત્રુવિગ્રહમ્ ॥૧૮૪॥

સ્ત્રીરોગં ન્યૂનશાલ્વં ચ મધ્યસ્તંભેષુ માનતઃ ॥

હીનાઃ પીડાં પ્રકુર્વન્તિ અધિકે તુ ધનક્ષયઃ ॥૧૮૫॥

કહેલા દ્વારમાનથી અધિક દ્વારમાન કરે તો ધનધાન્યનો વિનાશ થાય. ઓછું કરે તો પીડા અને વાંકુંચુકું કરે તો શત્રુ સાથે લડાઈ થાય. કહેલી શાળાઓથી ઓછી શાળાવાળું દ્વાર કરે તો સ્ત્રી રોગિણી થાય તથા શાળાના મધ્ય ભાગે કરેલા રૂપસ્તંભો માનથી ઓછા કરે તો પીડા અને અધિક કરે તો ધનનો ક્ષય થાય. ૧૮૪, ૧૮૫.

દ્વારના ઉદુંબરનું પ્રમાણ.

મૂલકર્ણસ્ય સૂત્રેણ કુંભેનોદુમ્બરં સમમ્ ॥

તદધઃ પશ્ચરત્નાનિ સ્થાપયેત્ શિલ્પિપૂજનાત્ ॥૧૮૬॥

મૂલ કર્ણ (પ્રાસાદની રેખા) ના એકસૂત્રમાં કુંભાની ઊરોબર ઉદુંબર (ઉંબરો) રાખવો અને શિલ્પી તથા ઉદુંબરની પૂજા કરી નીચે પશ્ચરત્નો મૂકી સ્થાપન કરવો. ૧૮૬.

દ્વારવ્યાસત્રિભાગેન મધ્યે મંદારિકો ભવેત્ ॥

વૃતં મંદારિકં કુર્યાન્ મૃગાલપત્રસંયુતમ્ ॥૧૮૭॥

જાડ્યકુંભઃ કણાલી ચ કીર્તિર્વક્રદ્વયં તથા ॥

ઉદુમ્બરસ્ય પાર્શ્વે ચ શાલાયાસ્તલરૂપકમ્ ॥૧૮૮॥

દ્વારની પહોળાઈના ત્રીજા ભાગે મધ્યમાં મંદારિક કરવો અને તે અર્ધ-અંદ્રાકારે ગોળ કરવો તથા તેને કમળપત્ર સંયુક્ત કરવો. અર્ધઅંદ્રાકાર માણાની નીચે જાડંબો અને કણીયુક્ત કણપીઠ કરવી તથા માણાની બન્ને તરફ કોણિકા તથા ગ્રાસનાં મુખ કરવાં તેમજ ઉંબરાની પડખે જે જાતની શાળાઓ હોય તેનાં તલરૂપ (તલકડા) કરવાં. ૧૮૭, ૧૮૮.

ઉદુંબરનું ચતુર્વિધ પ્રમાણ.

ઉદુમ્બરં તથા વક્ષ્યે કુંભકાન્તં તદુચ્છ્રયમ્ ॥

તસ્યાર્ધેન ત્રિભાગેન પાદેન રહિતં ક્રમાત્ ॥૧૮૯॥

ચતુર્વિધં તથા સ્વસ્થં કુર્યાદ્ધિવસુદુસ્વરમ્ ॥
 ઉત્તમોત્તમચત્વારો ન્યૂનાધિકાશ્ચ દોષકાઃ ॥૧૯૦॥

હવે ઉપરાંત પ્રમાણ કહુ છું ઉપગતી ઉચ્ચાઈ કુભાની બરોબર કગવી તથા તેના અર્ધા ભાગે, ત્રીજા ભાગે અને ચોથા ભાગે હીન કરવાથી ક્રમે ઉપગતી ઉચ્ચાઈનું ચાર પ્રકારનું પ્રમાણ બાબતુ ચારે પ્રમાણના ઉપરાંતો એક એકથી ઉત્તમોત્તમ છે અને પ્રમાણથી ઉચ્ચાઈમાં એકાદવધતા કરવાથી દોષકર્તા છે * ૧૮૯, ૧૯૦.

શ ખાવટ પ્રમાણ

શ્ચુરકેન સમં કુર્યાદર્ધચન્દ્રસ્ય ચોન્દ્રુતિઃ ॥
 દ્વારવ્યાસસમં દૈર્ઘ્યં નિર્ગમં ચ તદર્ધતઃ ॥૧૯૧॥
 દ્વિભાગમર્ધચન્દ્રશ્ચ ભાગેન દ્વૌ ગગારકૌ ॥
 શઙ્ખપત્રસમાયુક્તં પદ્માકારૈરલઙ્કૃતમ્ ॥૧૯૨॥

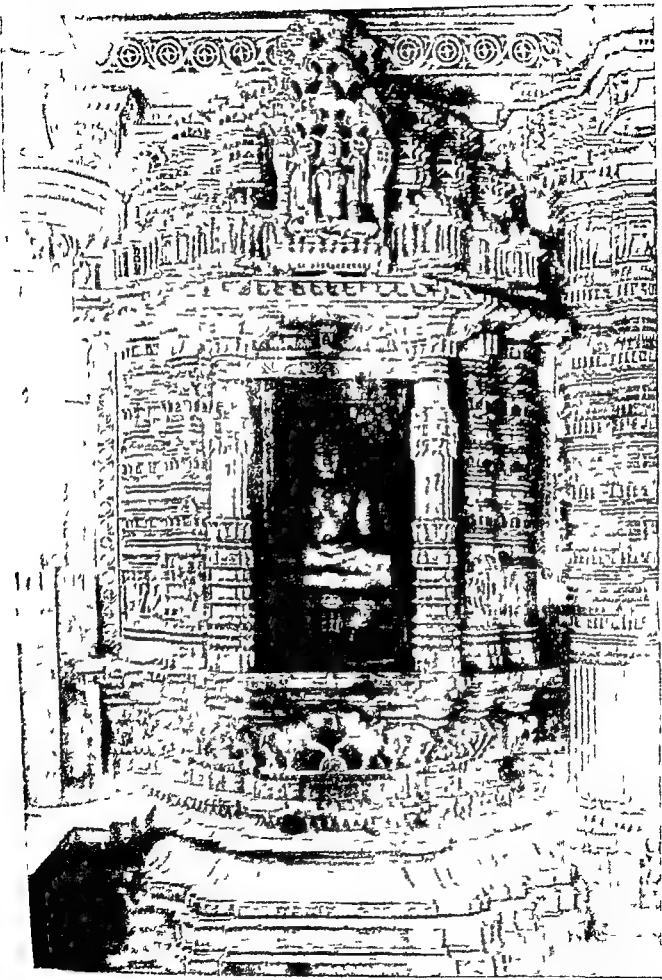
इति श्रीवास्तुशान्ने शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविश्विते
 शिल्परत्नाकरे मण्डोवरादितो द्वारशास्त्रालक्षणाधिकारे
 तृतीय रत्न समाप्तम् ॥

ખગના મથાળા બરોબર એકચત્રમાં અર્ધચંદ્ર (ગણુદાગ અર્થાત્ ગ ખાવટ) નો મથાળો ઉચ્ચાઈમાં ગખવો તથા દ્વારની પહોળાઈ જેટલો લાંબો અને તેનાથી અર્ધો નીકાડે રાખવો અર્ધચંદ્ર ભાગ બે (૨) તથા અર્ધા અર્ધા ભાગના બે ગગારક અર્થાત્ ગગાગ બન્ને પરબે કરવા અર્ધચંદ્ર અને ગગાગની વચ્ચેમાં શખ કરવો તથા ગખની બન્ને બાબુએ ચ પાછડીયુક્ત વેલો કરવો અને અર્ધચંદ્રમાં પણ કમળની આકૃતિ જેવું ફૂલ તથા મુશોભિત વેલો બનાવવો ૧૯૧, ૧૯૨

इति श्रीवास्तुशास्त्रमां शिल्पशास्त्री श्रीयुत् नर्मदाशंकर भूलक्षणां
 सोमपुरारचित शिल्परत्नाकर नामना अथ नु मण्डोवर
 द्वारशास्त्रालक्षणधिकारं त्रीनु रत्न संपूर्ण.

* ઉદુબર કુભાથી નીચે ઉતારવાનું કેહેવ-કે પાતુ કેટલાક હાલના શિપીઓ વગર સમજે શાખાના તલગાથી નીચે ઉતારે છે પણ શાખાનાં તલરૂપ તલગાને નીચે ઉતારતા નથી એ ભયજી બૂદ કરે કે ઉપગ-કુભાથી-જેટલા અર્ધ નીચે ઉતારવો હોય તે પ્રમાણે તલગા અબની કબીઓ મહિન એકચત્રમાં રાખના નોંધો-

શ્રીનિનાથ ભગવાનના રંગગંગોત્રી દેશણીજીદેશણીના ગોખલો, દેલવાડા (મોટર આશુ)

चतुर्थं रत्नम् ।

अथ मण्डपादितोऽर्चादृष्टिलक्षणाधिकारः ।

अथातः संप्रवक्ष्यामि मण्डपानां तु लक्षणम् ॥
प्रासादस्य प्रमाणेन मण्डपं कारयेद् बुधः ॥ १ ॥

अथ प्रासादोना भंडपोनुं विधान.

इवे प्रासादोने करवाना भंडपोनुं लक्षणु उहुं धुं. विद्वान् शिद्वीये
प्रासादना प्रमाणेने अनुश्य भंडप करवो. १.

मूलकर्णेन सूत्रेण सलिलञ्च चतुष्किका ॥
मण्डपस्तद्विनिष्क्रान्तः प्रासादशिखरं ततः ॥ २ ॥

प्रासादनी भूण रेणाना अेक सूत्रमां जेडीने डोणी (सलिल) तेमज
योडी करवी अने तेनाथी नीकणतो भंडप करवो तथा प्रासादना उपर शिखर करवुं. २.

कर्णगूढो विलोकास्य एकत्रिद्वारसंयुतः ॥
प्रासादाग्रे प्रकर्तव्याः सर्वदेवस्य मण्डपाः ॥ ३ ॥

गूढमंडपं अथवा विलोकास्य (भुद्वो) भंडप अेक द्वार अथवा त्रिणु
द्वारवाणो करवो. आ प्रमाणे सर्वदेवतायोना प्रासादोना अथ लागे भंडपो करवा. ३.

गूढषिककास्तथानन्ताः क्रमेण मण्डपास्तथा ॥
जिनस्याग्रे प्रकर्तव्याः सर्वेषां तु बलाणकम् ॥ ४ ॥

जिनना देवालयोना अथलागे कुमे गूढ भंडपो अने तेना अथलागे योडीयो तथा
योडीयोना अथे रंगमंडपो (नृत्यमंडपो) करवा अने गलाणुक तो सर्व देवतायोनां
देवालयोने करवां. ४.

પાંચ પ્રકારનાં મહપ્રમાણ

સમઃ સપાદઃ પ્રાસાદાત્ સાર્ધો પાદોનતદ્વયઃ ॥
દ્વિગુણો વા પ્રકર્તવ્યો મણ્ડપઃ પશ્ચધા મતઃ ॥ ૬ ॥

૧ પ્રામાદના પ્રમાણે, ૨ મવાયો, ૩ દોદો, ૪ પોણા બેગણો અથવા ૫ દ્વિગુણ-
બમણો મહપ કરવો પ્રામાદોને કુવાના મહપોના આ પાંચ પ્રકાર માનેલા છે ૫

સમં સપાદં પશ્ચાદશત્પર્યન્તં દગદ્દસ્તકાત્ ॥
દગાન્તં પશ્ચતઃ સાર્ધં દ્વિપાદોનં ચતુઃકરે ॥ ૭ ॥
ત્રિહસ્તે દ્વિગુણં ચૈકદ્દસ્તે ચૈવ ચતુષ્કિકા ॥
પ્રાયેણ મંડપં સાર્ધં દ્વિગુણં પ્રતિલિંદકમ્ ॥ ૭ ॥

દગથી પચાસ ગજ સુધીના પ્રામાદને મહપ પ્રામાદના પ્રમાણે મગ્ગો અથવા
મવાયો, પાચથી દગ ગજ સુધી દોદો, ચાર ગજના પ્રામાદને પોણા બેગણો અને ત્રણ
ગજના પ્રામાદને બમણો કરવો તથા એક ગજના પ્રામાદને ચોક્કી કુવો ધણુ કરી
મહપ દોદો કુવો પચતુ પ્રતિલિંદક એટલે વચલા પદની બન્ને બાજુ અડેક
ચોક્કીવાળો મહપ બમણો કરવો ૬, ૭

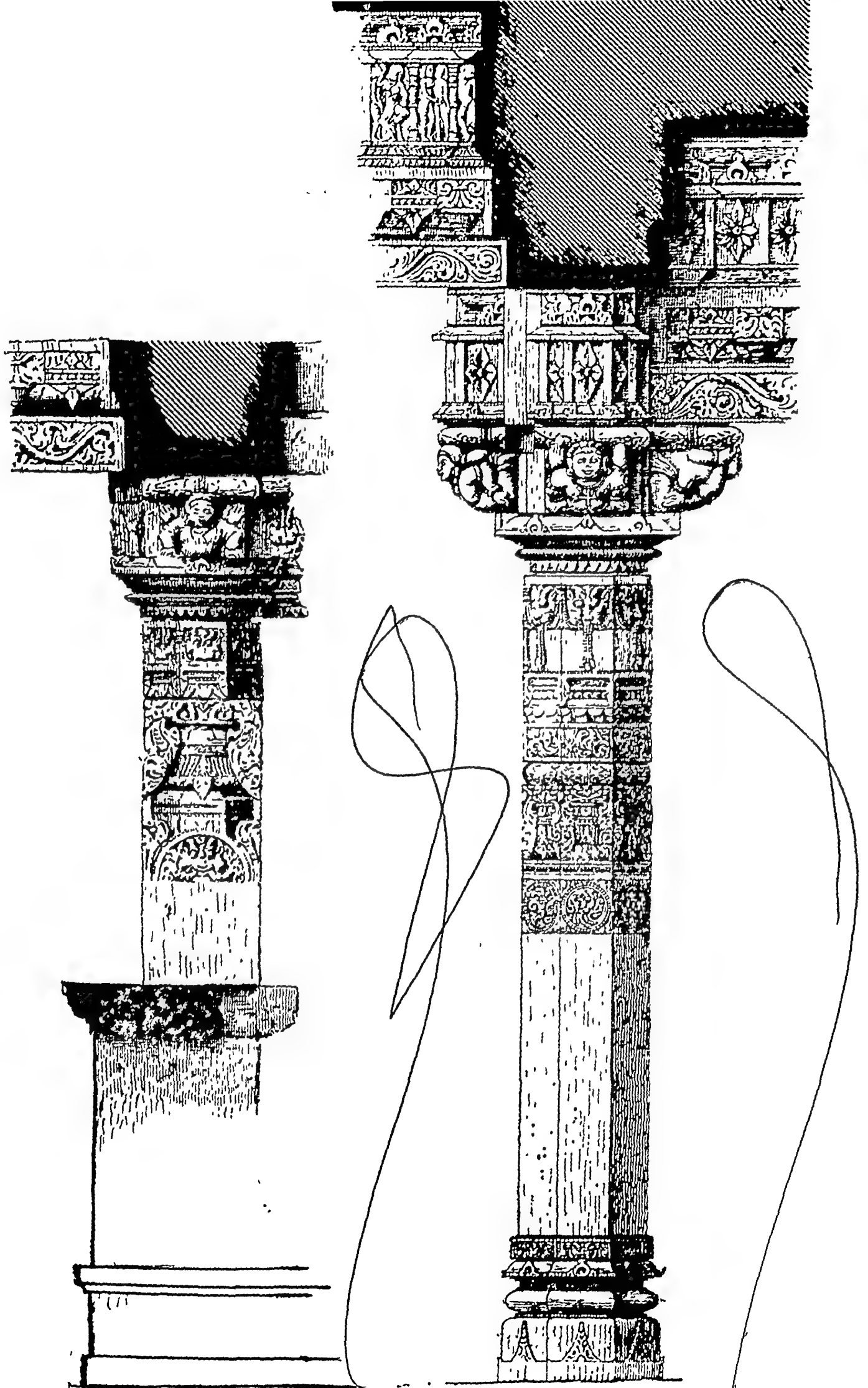
ત્રિદ્વારશ્ચેકવક્રઃ સ્યાન્મુખે ચૈવ ચતુષ્કિકા ॥
ગૃહે પ્રકાશકે વૃત્તમર્ધોદયકરોટકમ્ ॥ ૮ ॥

ગૃહમહપ ત્રણ કારવાળો અથવા એક કારવાળો કુવો અને તેની આગળ
ચોક્કી કુવો ગૃહ મહપ અને ખુલ્લા મહપ ઉપર કરોટક (કલાડિયો અર્થાત્ ધુમટ)
પહોળાકાંઠા અર્ધા ભાગે ઉચો અર્ધ ગોળાકાર કુવો ૮

વર્ધમાનાદિ આઠ પ્રકારના મહપ

વર્ધમાનઃ સ્વસ્તિકાખ્યો ગરુડઃ સુરનંદનઃ ॥
સર્વતોમદ્રકૈલાસૌ ડન્દ્રનીલોઽથ રત્નકઃ ॥ ૯ ॥

૧ વર્ધમાન, ૨ સ્વસ્તિક, ૩ ગરુડ, ૪ સુરનંદન, ૫ સર્વતોલિદ્ર, ૬ કૈલાસ,
૭ ડન્દ્રનીલ અને ૮ રત્નમલય, આ વર્ધમાનાદિ આઠ મહપોના નામ છે ૯

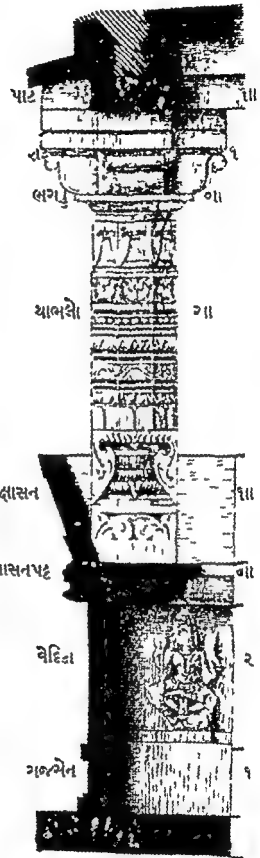
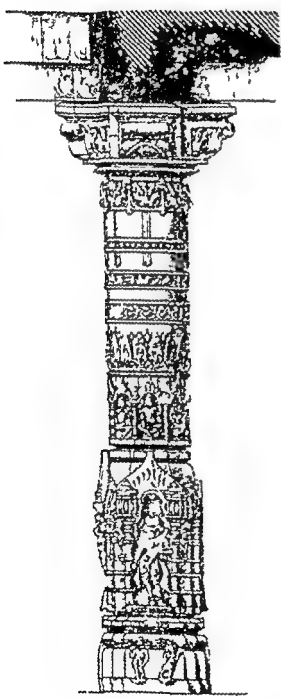
दृश्य भंडपना स्तंभानां दृष्टाव.

શ્રી સૂર્ય પ્રાસાદના થાંભલાનો દેખાવ. ગામ મુઢેરા

૨૬૧

મડપનો સ્થલ.

પ્રાસાદનો સ્થલ

મુલ્યમડપનો સ્થલોનો દેખાવ.

ચતુરસ્રો વર્ધમાનઃ સ્વસ્તિકો ભદ્રસંયુતઃ ॥

પ્રતિરથૈર્યુતસ્તાર્ક્ચઃ પ્રતિભદ્રશ્ચ નંદનઃ ॥૧૦॥

કર્ણિકઃ સર્વતોભદ્રઃ કૈલાસો ભદ્રકાધિકઃ ॥

પ્રતિરથદ્વયેન્દ્રશ્ચ ત્રિભિઃ સ્યાદ્રત્નસંભવઃ ॥૧૧॥

इत्यष्टौ च समाख्याता वर्धमानादिमण्डपाः ॥

बाह्यछंदे प्रकर्तव्या मण्डपाः सर्वकामदाः ॥૧૨॥

(૧) વર્ધમાન મંડપ ચોરસ, (૨) સ્વસ્તિક ભદ્રવાળો, (૩) ગરૂડ પ્રતિરથો વડે યુક્ત, (૪) સુરનંદન પ્રતિભદ્રવાળો, (૫) સર્વતોભદ્ર કોણિકાયુક્ત, (૬) કૈલાસ અધિક ભદ્રવાળો, અર્થાત્ મુખભદ્રવાળો, (૭) ઇન્દ્રનીલ બે પ્રતિરથવાળો અને (૮) રત્નસંભવ ત્રણ પ્રતિરથવાળો કરવો. આ આઠ પ્રકારના વર્ધમાનાદિ મંડપો બાણવા અને તેની ક્ષાલનાઓ તલછંદથી બહારના ભાગે નીકળતી કરવી. આ મંડપો સર્વ કામનાઓને આપનારા છે. ૧૦, ૧૧, ૧૨.

दलेनार्धेन पादेन दलस्य निर्गमो भवेत् ॥

मूलप्रासादकार्ये च पीठजंघे च मेग्वला ॥૧૩॥

મંડપોની ક્ષાલનાઓ નીકારે સમચોરસ, અર્ધા ભાગે કે ચોથા ભાગે કરવી. મૂલ પ્રાસાદના કાર્યમાં પીઠ, જંઘા અને મેગ્વલા વિગેરે જે પ્રમાણે હોય તે પ્રમાણે મંડપમાં પણ એકસૂત્રે કરવી. ૧૩.

गवाक्षेनान्वितं भद्रमथ जालकसंयुतम् ॥

गूढेऽथ कर्णगूढे वा भद्रे चन्द्रावलोकितम् ॥૧૪॥

મંડપમાં ભદ્રે ગવાક્ષ (ગોખ) બરીવાળો કરવો. ગૂઢ અથવા કર્ણગૂઢ મંડપના ભદ્રમાં ચંદ્રાવલોકિત અર્થાત્ ખુલ્લો ગોખ કરવો. ૧૪.

મંડપના પદવિભાગ.

पञ्चभागे द्वयं मध्ये सप्तभागे त्रयं तथा ॥

चत्वारि नवभागे च शालामध्ये प्रमाणकम् ॥૧૫॥

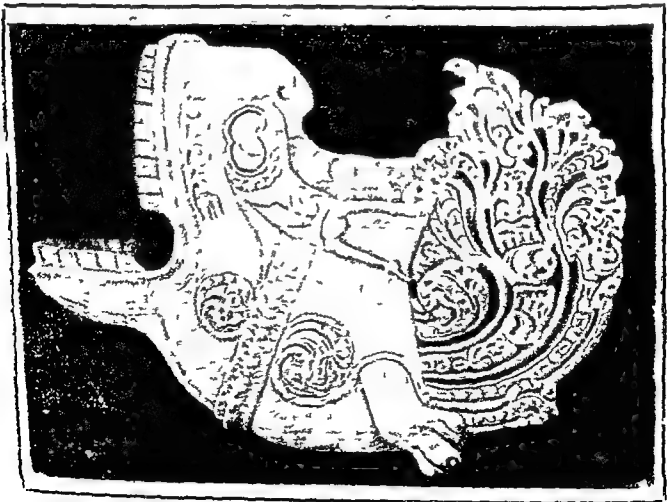
ચતુષ્કચ તયાષ્ટાંગં શુભં સ્તંભાનુસારતઃ ॥
સંવરણં વિતાનચ્ચ હ્યર્ધમાનેન મળ્હપે ॥૧૬॥

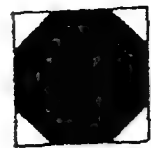
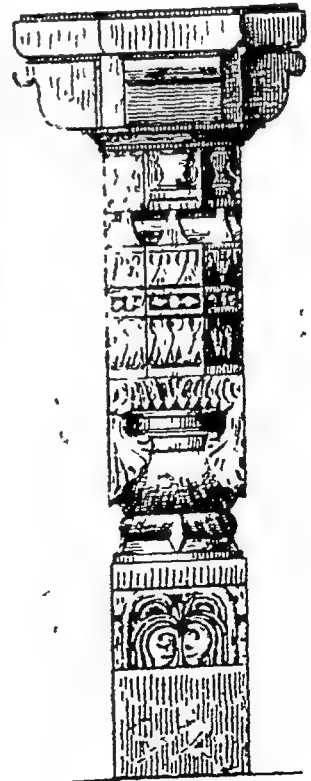
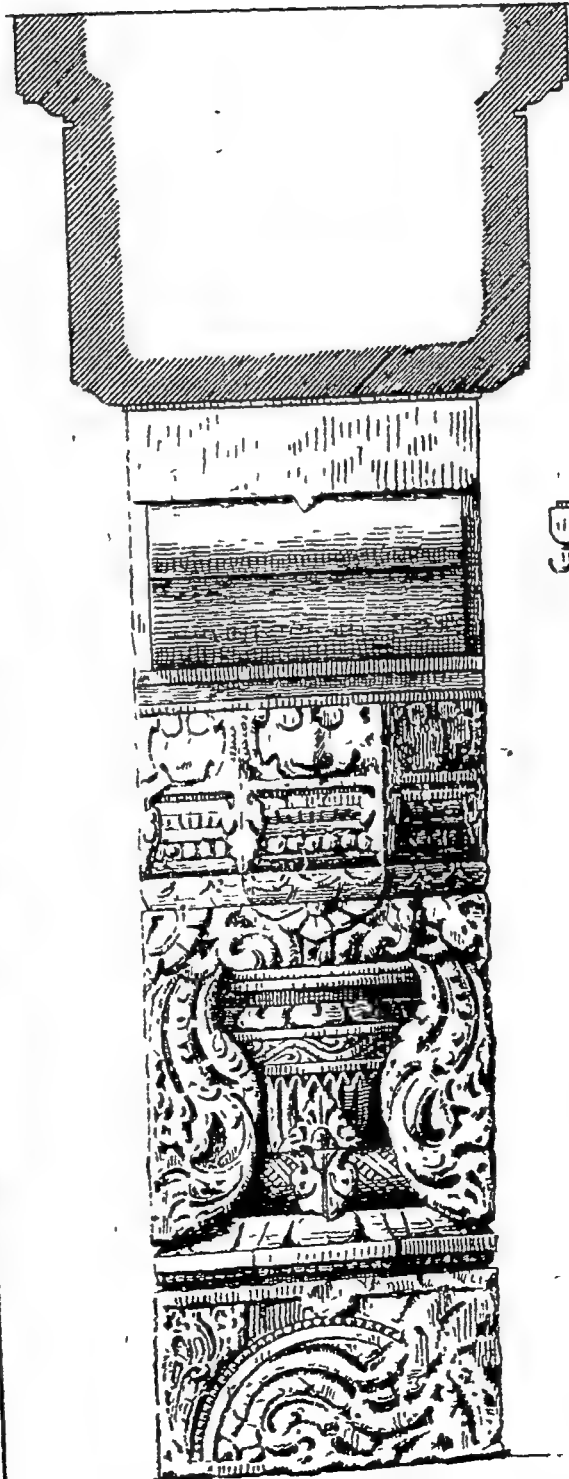
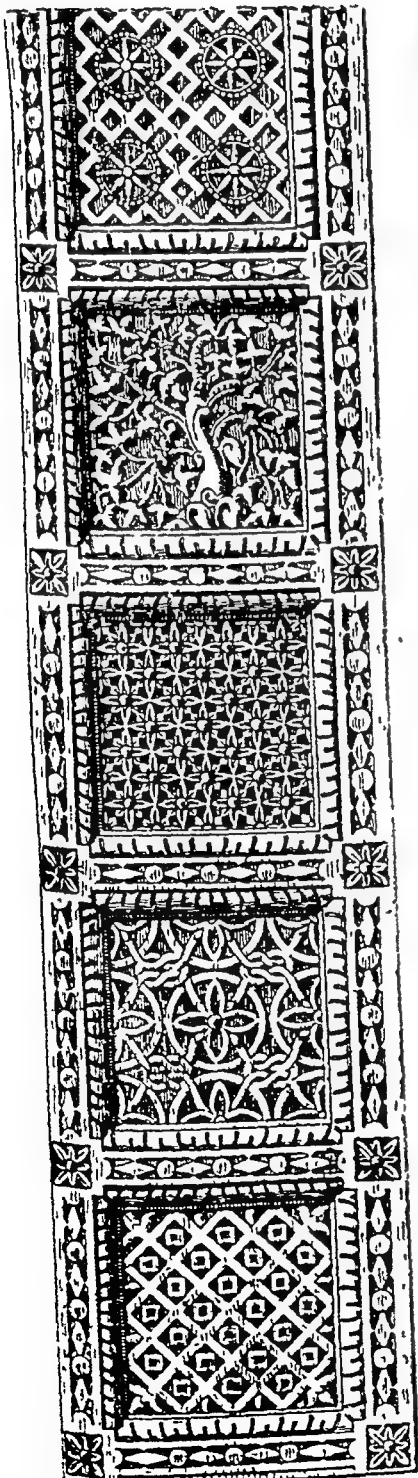
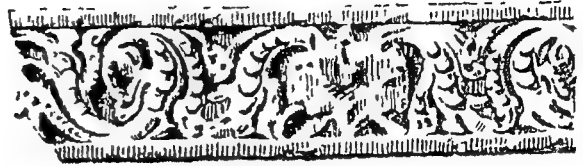
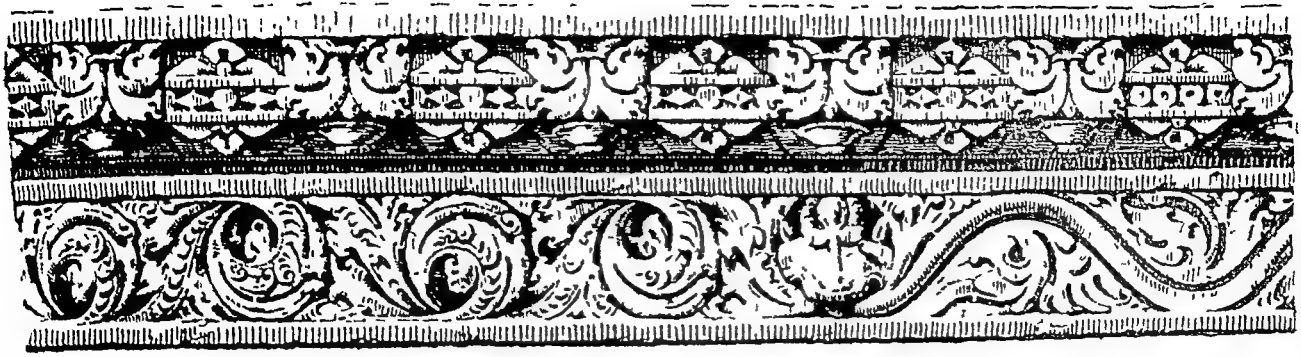
(૧) મંડપમા યાચ ભાગ કરી મધ્યશાલાનુ પદ ભાગ જે (૨), સાત ભાગ કરી ભાગ ત્રણ (૩) અને નવ ભાગ કરી ભાગ ચાર (૪) નુ કવ્વુ આ મંડપની મધ્યશાલાનુ અર્થાત્ વચ્ચેના પદનુ પ્રમાણ બાણુ સ્તંભોને અનુમરી ચોગસ તથા અષ્ટાંગ મંડપ કવ્વો શુભ છે તેમજ મંડપ ઉપર આમણુ તથા ધુમટ કરવો અને તેની ઉચ્ચ ઇં પહોળાઈના અર્ધભાગે કવ્વી ૧૫, ૧૬.

પ્રાકારૈર્મણિહતાઃ કાર્યાશ્ચતુર્ધારાણિ મળ્હપે ॥
મકરૈર્જલનિષ્કાસાઃ સોપાનતોરણાદિભિઃ ॥૧૭॥

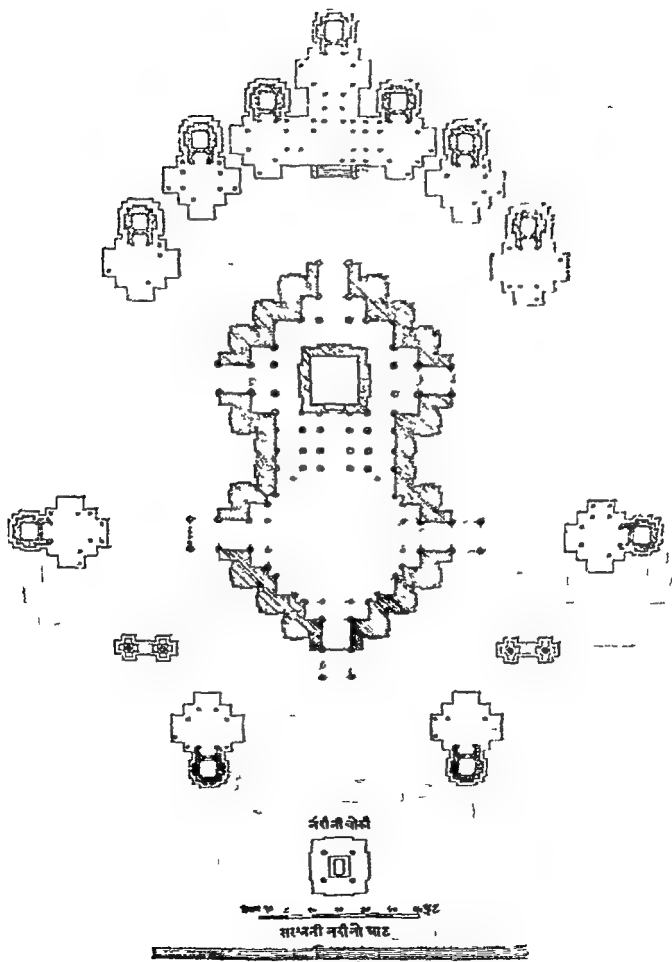
મંડપો ભિત્તિઓથી ચુકત કવ્વા તથા મંડપમા ચારે દિશાઓમા કાગે મૂકવા મગરના મોઢાવાળી પાણી નીકળવાની પ્રનાલો કરવી તેમજ મંડપને પગથીયા તથા તોરણો (મેરાપો) વિગેરેથી સુશોભિત કરવો, ૧૭.

પ્રનાલો કરવાનુ-મગરનુ, સુખ

રૂદ્રમાળના પ્રાચીનો તથા દર્શન- સિદ્ધપુર (ગુજરાત)-

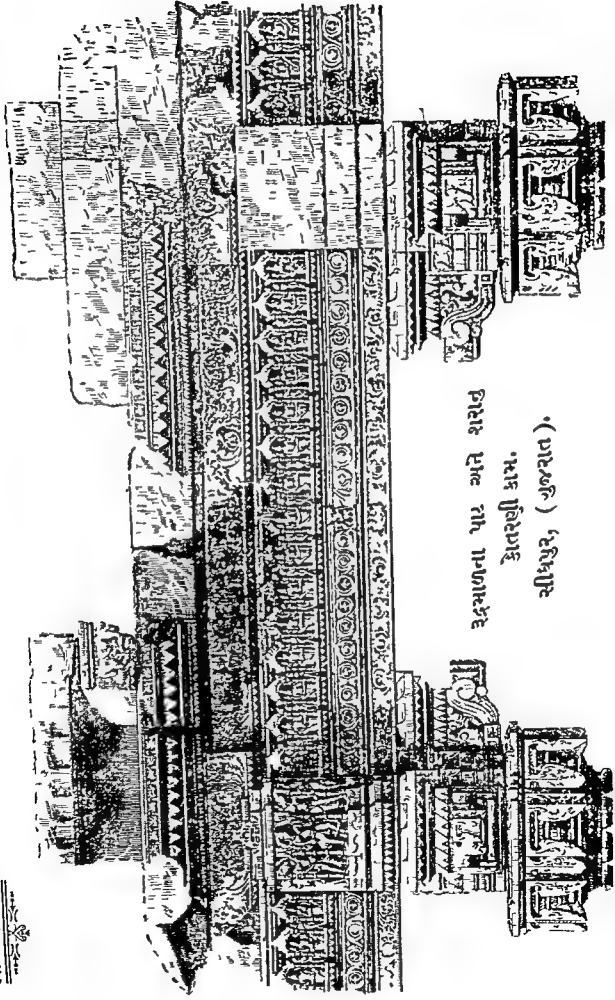

શ્રી રૂઢમાળનો રહેલો અવશેષ ભાગ, સીધપુર (ગુજરાત).

શિલ્પ રતનાકર.

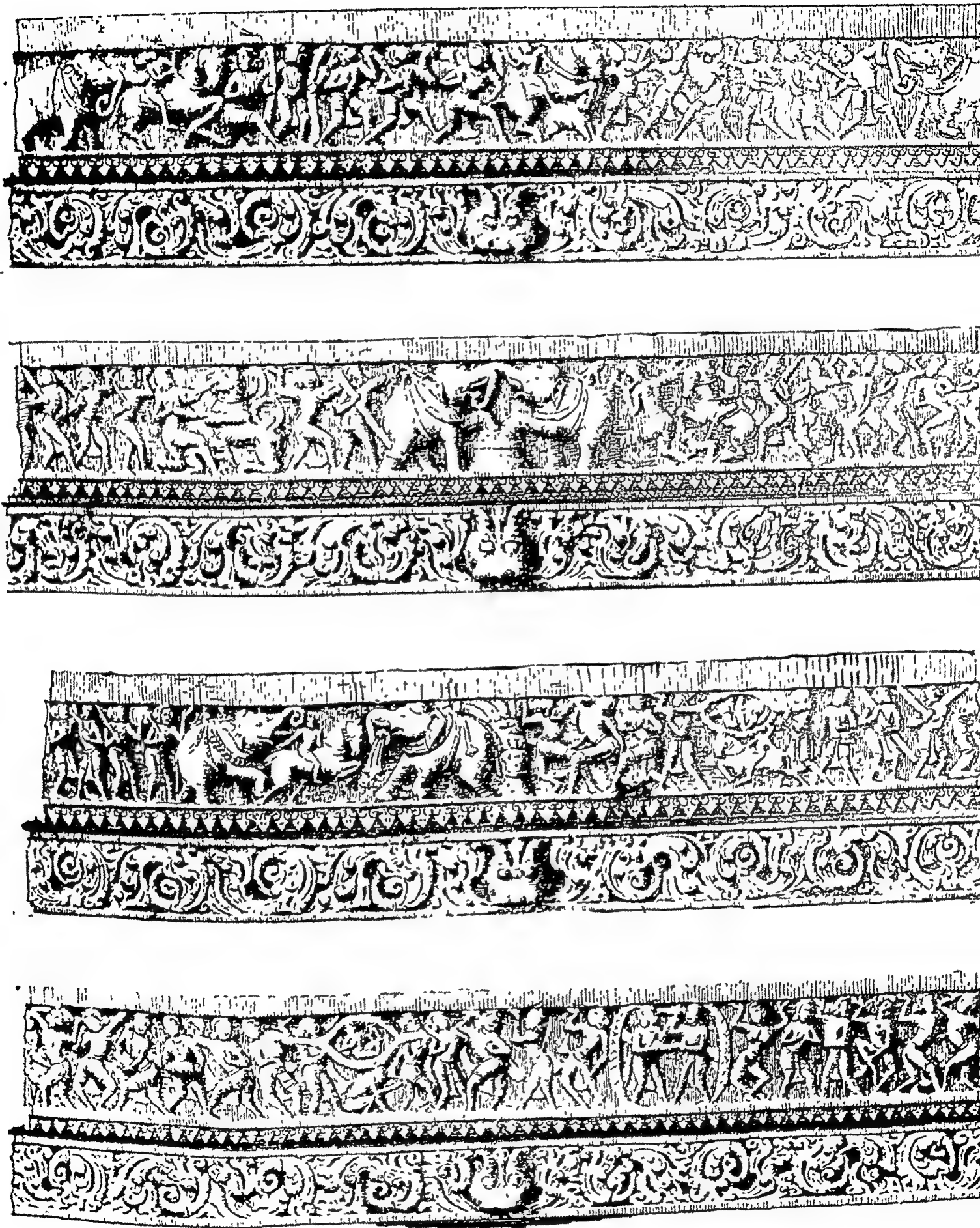
અત્યર્થ રત્ન

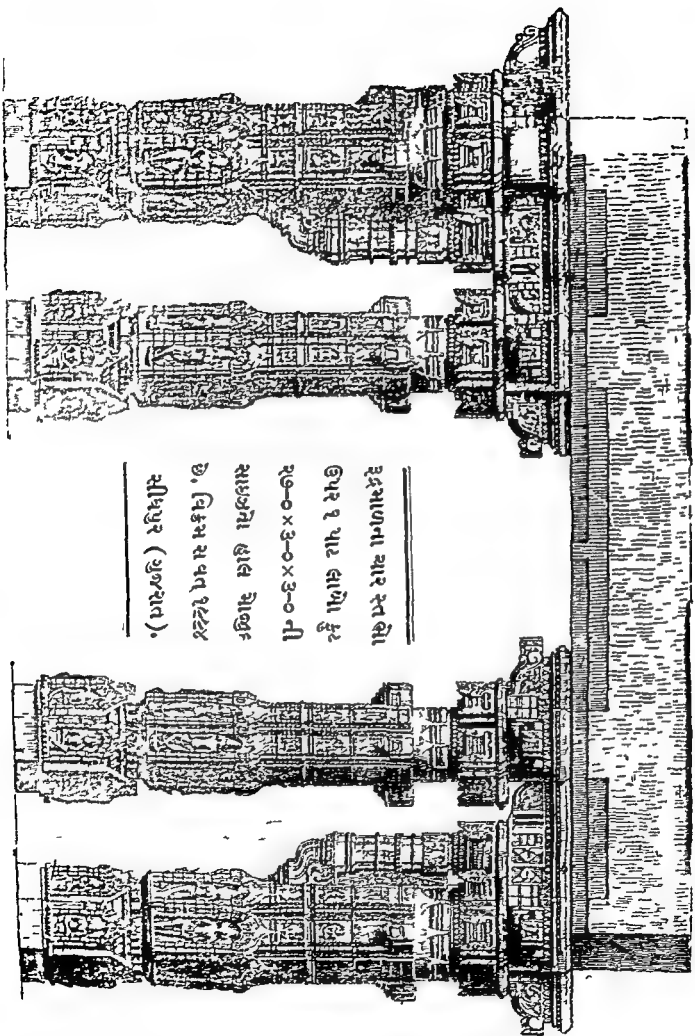
ચંદ્રમાળના પાદ અતે શરાવ

કેતરણી કામ.

સીધપર, (ગુજરાત).

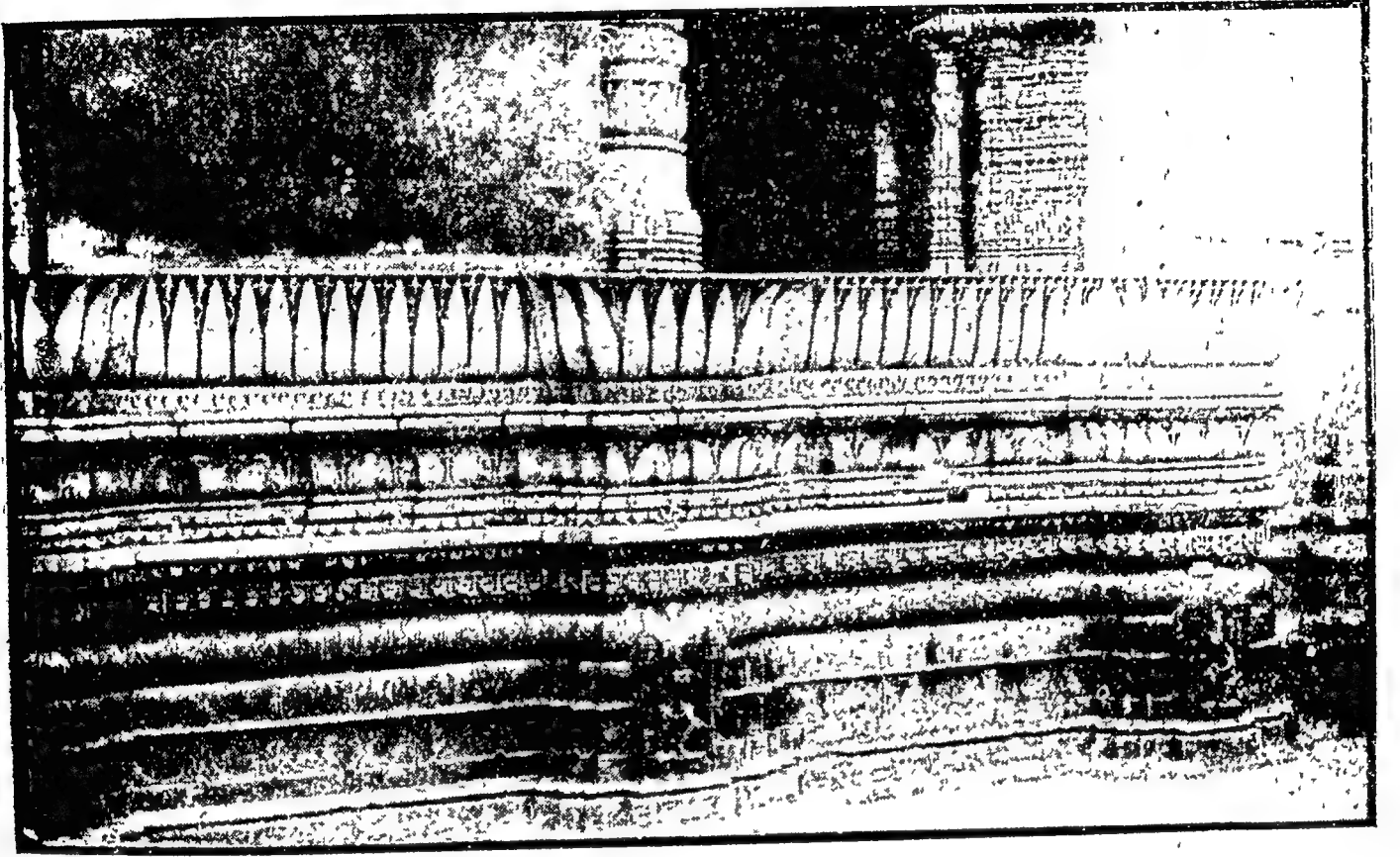

રક્ષાભાગના પાટનું કોતરકામ, સીધપુર (ગુજરાત).

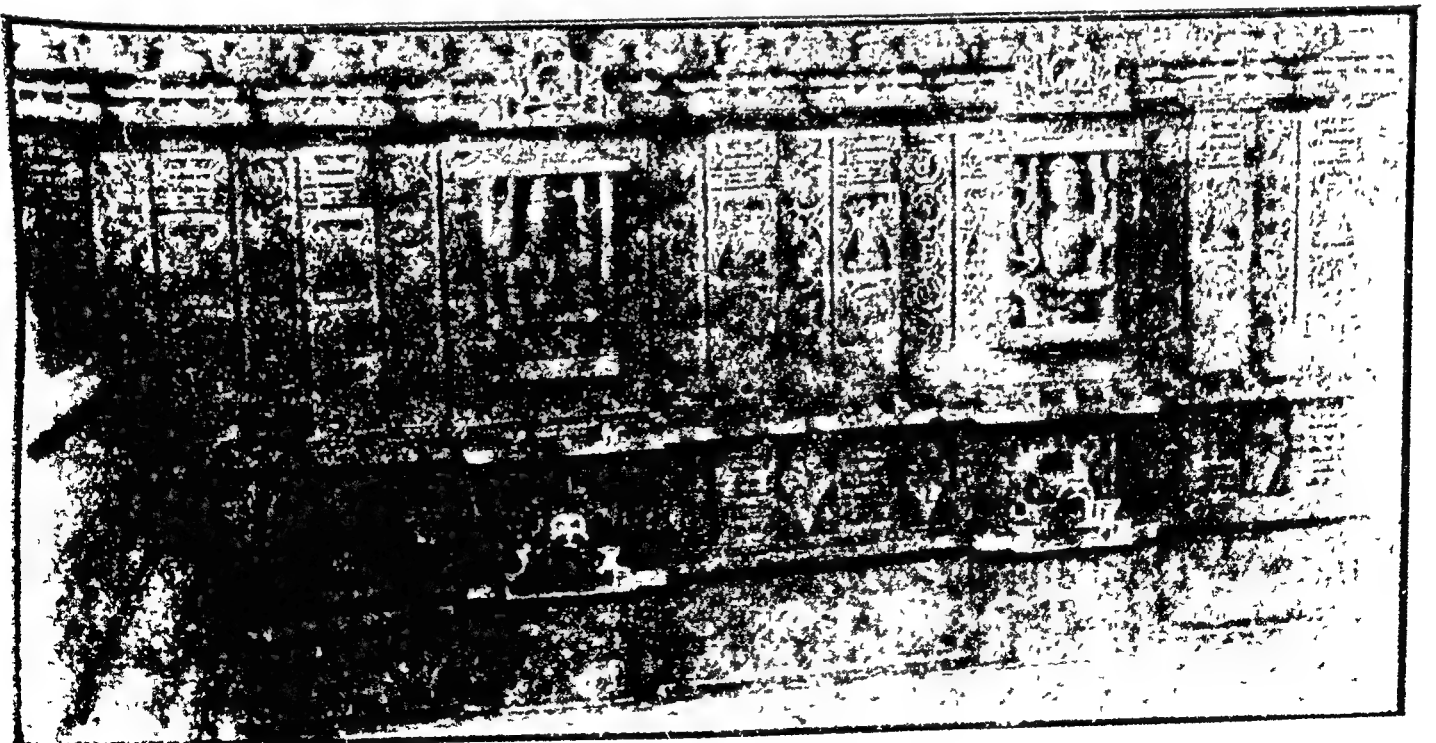

રૂઢાળના ચાર સ્તંભો
 ઉપર ૧ થી ૮ લાખો ફુટ
 ૨૭-૦ x ૩-૦ x ૩-૦ ની
 સામગ્રીના હાલ મોઢુર
 છે. વિકાસ સાધવ ૧૮૮૪
 સીધુર (ગુજરાત).

જૈન દેરાસરના ગૂઢ મંડપની આગળ નવચોકીની વેદિકા અને દેરાણી
જેઠાણીના ગોખલાની ખાલુનો દેખાવ, આપુ.

જૈન દેરાસરના ગૂઢ મંડપની આગળ છ ચોકીની વેદિકાના
પડખાનો દેખાવ, કુંભારીયાજી.

“ વેદિકા પીઠરૂપૈશ્ચ ગોમાભિર્વહુભિર્યુતા ॥
વિચિત્ર તોરણં કુર્યાત્તિત્ર દેવસ્થિતિસ્તથા ॥૧૮॥

નાના પ્રકાગ્ની શોભાવાળી પીઠોદિ સ્વરૂપની વેદિકા (મંડપ તથા ગણગાર
શોડીની બીજી જગતી) કરવી અને તેમા શોભાયમાન વિચિત્ર તેજો કાઢવા તથા
દેવભૂતિઓ ખેલાડવી ૧૮

તોરણસ્તંભકોત્તંભા વિસ્તારે ગર્ભમાનતઃ ॥
ભિત્તિગર્ભપ્રમાણેન તયોર્મધ્યેઽથવા ભવેત્ ॥૧૯॥

વેદિકા ઉપર તોરણના થાભલાઓ ઉભા કરવા, તે ગર્ભ-ગભારાના વિસ્તારે,
ભિત્તિના ગર્ભે અથવા જે સ્તભોની વચ્ચે એડીને ઉભા કરવા ૧૯

મણ્ડપેષુ ચ સર્વેષુ પીઠાન્તે રદ્ગભૂમિકા ॥
કુર્યાદ્વિ દ્વિત્રિપદેન ચિત્રપાષાણજેન વા ॥૨૦॥

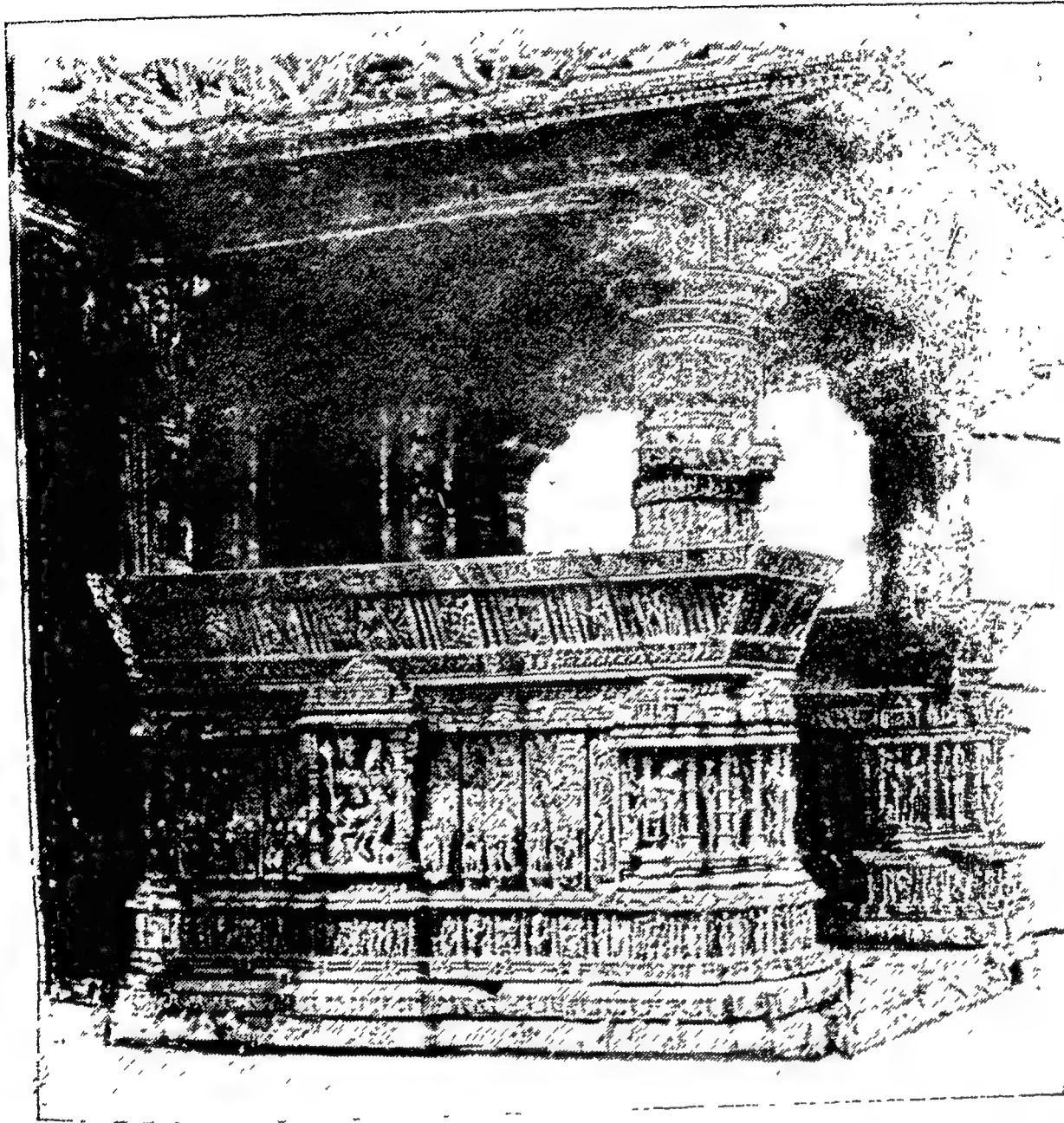
દરેક પ્રકાગ્ના અર્થ મંડપોમા પીઠના અતમા (પીઠના તલાચા બગેબગ)
રગભૂમિના ડરવી અને તેના લોચતળીયામા જે ત્રણ પ્રકાગ્ના વિચિત્ર પદો કરવા
અથવા ગગળેગી પાપાણોના ચિત્રપટોથી તેને શોભાયમાન કરવી અર્થાત્ ગગળેગી
ગદીઆ જેવી મુશોલિત કરવી ૨૦

મદ્રનિર્ગમતુલ્યં તુ જગતીમણ્ડનિર્ગમમ્ ॥
દ્વિતીય તત્સમં કુર્યાત્ પ્રતિહારાસ્તદગ્રતઃ ॥૨૧॥
આદિમૂર્તિઃ પદત્યાગાત્ પ્રતિહારાશ્ચ પાર્શ્વયોઃ ॥
રાજસેનં ચતુર્ભાગં સપ્તભાગા ચ વેદિકા ॥૨૨॥
દ્વિભાગાસનપટ્ટશ્ચ કક્ષાસનકરોચ્ચતમ્ ॥
મણ્ડાગ્રે શુળ્કિકાગ્રે ચ પ્રતોલ્યાગ્રે તથૈવ ચ ॥૨૩॥

જગતી અને મંડપ ભડ પ્રમાણે નીકળતો કરવો તથા પ્રતોલી કરવાની
જગતી પણ ભડ બરાબર નીકળતી કરવી અને તેના અગ્રભાગે પ્રતિહારો કરવા
હાથીજમણી બાજુએ કરવાના આ પ્રતિહારો મુખ્ય ભૂતિના બચલા ભાગના પદને
એડીને બંને બાજુએ કરવા

ગગળેન આગ ભાગતુ કરવું વેદિકા (ત્રી) માત ભાગની કરવી, જે ભાગનો
આસનપટ્ટ (દાગો) કરવો તથા કક્ષાસન (કહેડો) હાથ ઉચે રહે તેટલો કરવો
આ ગચનાવિધિ મંડપના અગ્રભાગે, શુળ્કિકાઓના અગ્રભાગે તેમજ પ્રતોલીના
અગ્રભાગે બાજુવી ૨૧, ૨૨, ૨૩

શણગાર ચોકી અને તેની ઉંચાઇનું પ્રમાણ.

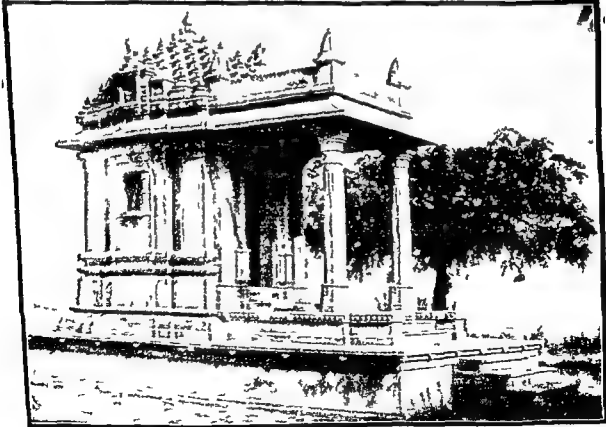
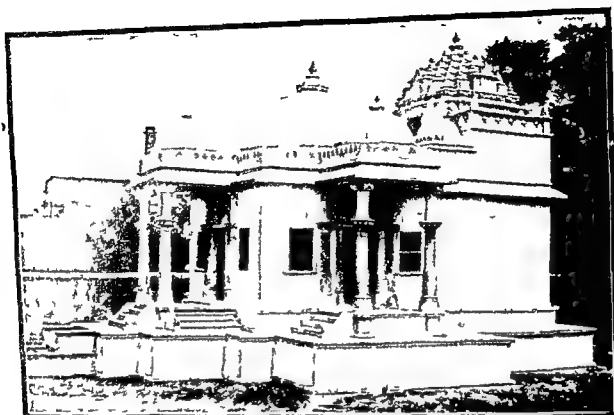
૧ શરૂ
૦૧૧ ભરણું
૪ ભાગ

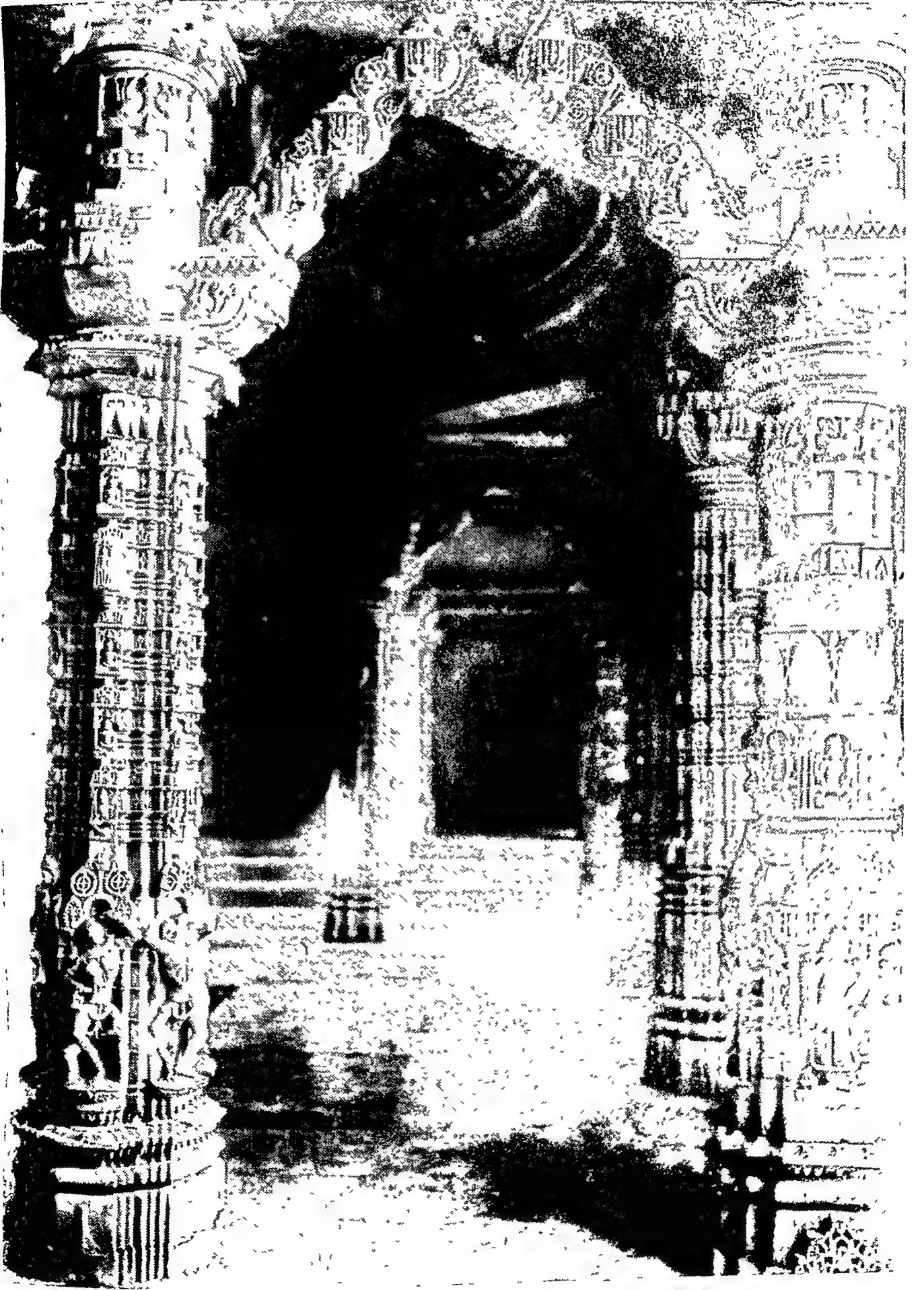
સ્તંભ

૦૧૧ ભાગ
આસનપટ્ટ
૨ ભાગ
વેદિકા

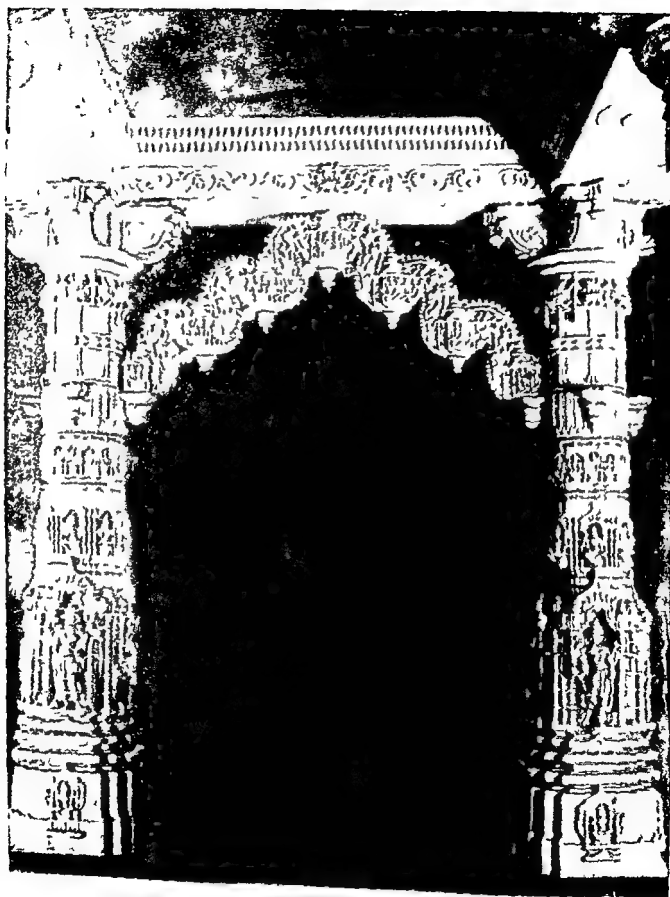
૧ ભાગ
રાજસેન

શ્રીનેમનાથ ભગવાનના નૃત્ય મંડપમાં દક્ષિણ તરફના ભદ્રક અને સ્વસ્તિક સ્તંભો અને તેની વચ્ચેનું તોરણ. જૈન દેરાશર, માઉન્ટ આબુ.

નૃત્ય મહાપના બે સ્તંભ અને તોરણ જૈન દેરાગર, કુંભારીયાણ.

પ્રતોલીની ઉંચાઈનું પ્રમાણ.

નરપીઠસ્ય ચોર્ધ્વન્તુ ઉત્તરઙ્ગસ્ય મસ્તકે ॥
 કૃત્વા ચ દશ સાર્ધાનિ પદૈકં રાજસેનકમ્ ॥૨૪॥
 વેદિકા ચ દ્વિભાગા તુ ભાગાર્ધાસનપટ્ટકમ્ ॥
 સ્તંભશ્રૈવ ચતુર્ભાગો ભાગાર્ધભરણં ભવેત્ ॥૨૫॥
 શીર્ષમેકેન ભાગેન પટ્ટશ્ચ સાર્ધભાગતઃ ॥
 કનિષ્ઠશ્ચ સમારુચાતં મધ્યમં શૃણુ સાંપ્રતમ્ ॥૨૬॥

નરપીઠના ઉપરથી ઓતરંગના મથાળા સુધીમાં સાડા દશ ભાગ કરવા અને તેમાં એક ભાગનું રાજસેન, બે ભાગની વેદિકા, અર્ધા ભાગનું આસનપટ્ટ, ચાર ભાગનો થાંભલો, અર્ધા ભાગનું ભરણું, એક ભાગનું સડું અને દોઢ ભાગનો પાટડો કરવો. આ છૂટા મંડપમાં બેસવાની વેદિકા તથા કક્ષાસન વિગેરેનું માન તથા પ્રતોલીની ઉંચાઈનું કનિષ્ઠ માન કહ્યું. હવે મધ્યમ માન કહું છું તે સાંભળ. ૨૪, ૨૫, ૨૬.

નરપીઠસ્ય ચોર્ધ્વં તુ સ્વૂટછાદ્યસ્ય મસ્તકે ॥
 કૃત્વા ચ દશ સાર્ધાનિ પૂર્વમાનેન મધ્યમા ॥૨૭॥

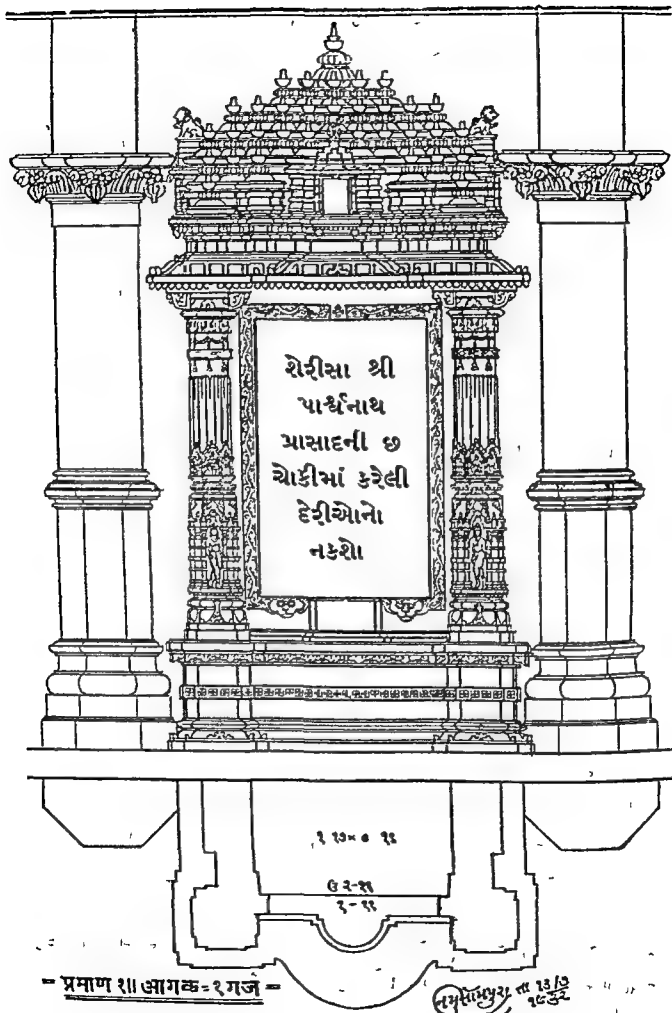
નરપીઠના ઉપરથી કૂટ છાન્નના મથાળા સુધીમાં સાડા દશ પદ્ધ (ભાગ) કરવા અને પછી તેમાં કનિષ્ઠ માનમાં બતાવ્યા પ્રમાણે થરના ભાગો કરવા. એટલે મધ્યમ માનની પ્રતોલી જાણવી. ૨૭.

નરપીઠસ્ય ચોર્ધ્વં તુ યાવદ્ભરણિમસ્તકે ॥
 પદાનિ દશ સાર્ધાનિ જ્યેષ્ઠમાનં વિધીયતે ॥૨૮॥

નરપીઠના ઉપરથી ભરણીના મથાળા સુધીમાં સાડા દશ પદ્ધ કરી તેમાં પૂર્વ પ્રમાણે થરોનાં પદ્ધો કરવાં. આ જ્યેષ્ઠ માનનો વિધિ જાણવો. ૨૮.

મણ્ડપાગ્રે પ્રતોલ્યાગ્રે સોપાનં શુણ્ડિકાગ્રંતઃ ॥
 તોરણં કારયેત્તસ્ય પટપદાનુસારતઃ ॥૨૯॥

મંડપના તેમજ પ્રતોલી (શણ્ગાર ચોકી) ના અગ્ર ભાગમાં સોપાનના અગ્ર ભાગો એકસૂત્રમાં રહે તેવી રીતે સોપાન (પગથીયાં) કરવાં. પાટડાની નીચેની ફરકે તથા બન્ને સ્તંભો વચ્ચે શોભાયમાન તોરણો કરવાં. ૨૯.

શેરીસા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રાસાદની છ ચોકીની દેરીઓના પડખાનો નકશો.

પ્રાસાદ તથા મંડપની
સોપાનપંક્તિપ્રમાણ.

પરિવારગજૈર્યુક્તં,

પંક્તિસોપાનસંચયમ્ ॥

પંચસપ્તનવાદૈશ્ચ,

કનિષ્ઠં માનમુત્તમમ્ ॥૩૦॥

एकादश दश त्रीणि,

तथा वै दशपंचकम् ॥

मध्यमानश्च विज्ञेयं,

कल्याणं च कलौ युगे ॥૩૧॥

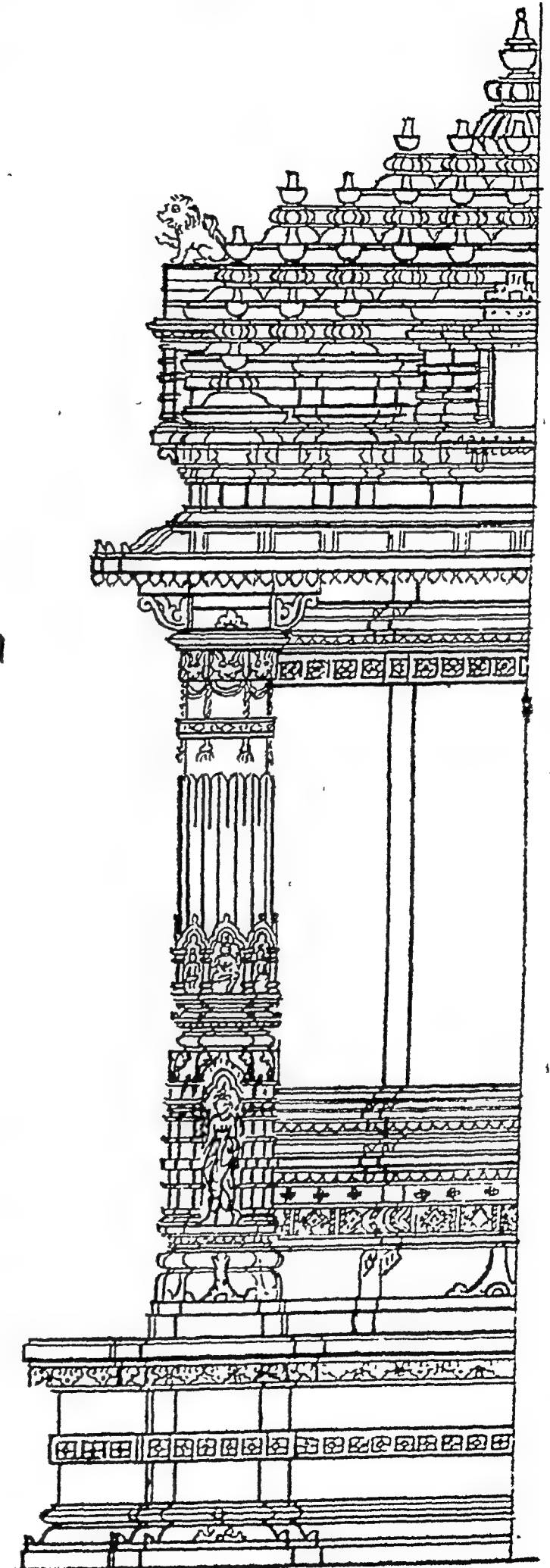
सप्तदशैव सोपान-

मेकोनविंशतिर्भवेत् ॥

ज्येष्ठमानं भवेत्तच्च,

ह्येकविंशस्तथोत्तरम् ॥૩૨॥

હાથીના પરિવારયુક્ત પંક્તિબદ્ધ સોપાનોનો સંચય કરવો અર્થાત્ સોપાનની બન્ને બાજુએ હાથણીઓનો પરિવાર (હાથીનાં સ્વરૂપો) કરવાં અને એક અરખા સૂત્રમાં નીચે ઢળતાં પગથીયાંની પંક્તિ કરવી. સોપાનસંચયમાં પાંચ, સાત અથવા નવ પગથીયાં કરવાં તે ઉત્તમ કનિષ્ઠ માન છે. અગિયાર, તેર અથવા પંદર પગથીયાં કરવાં તે મધ્યમાન જાણુવું અને એ માન કલિયુગમાં કલ્યાણકર્તા છે. સત્તર, ઓગણીસ અથવા એકવીસ પગથીયાં કરવાં તે જ્યેષ્ઠ માન જાણુવું. ૩૦, ૩૧, ૩૨.

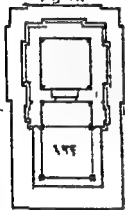

द्वादश मंडपानां नाम

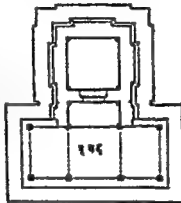
सुभद्रस्तु किरीटी च दुन्दुभिः प्रांतसंज्ञकः ॥
 मनोहरस्तथा ज्ञान्तो नंदाक्षश्च सुदर्शनः ॥३३॥
 रम्यकोऽथ सुनाभश्च सिंहसूर्यात्मकौ तथा ॥
 निगूढाग्रे त्रिधा ग्याता द्वादश मुक्तामण्डपाः ॥३४॥

— द्वादश मंडपानां तलदर्शन —

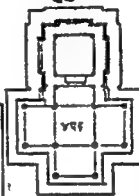
१ सुभद्र

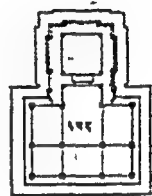
२ किरीटी

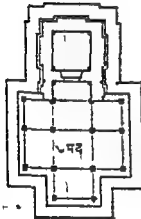
३ दुन्दुभि

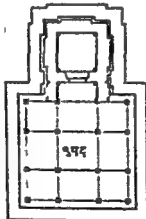
४ ज्ञान्त

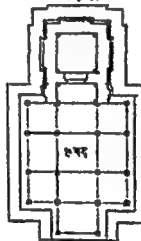
५ मनोहर

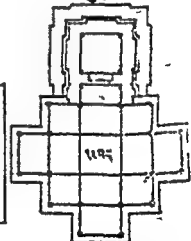
६ ज्ञान्त

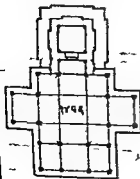
७ नंदाक्ष

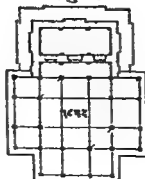
८ सुदर्शन

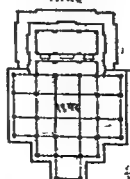
९ रम्यक

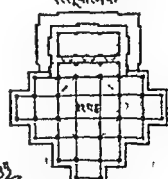
१० सुनाभ

११ सिंह

१२ सूर्यात्मक

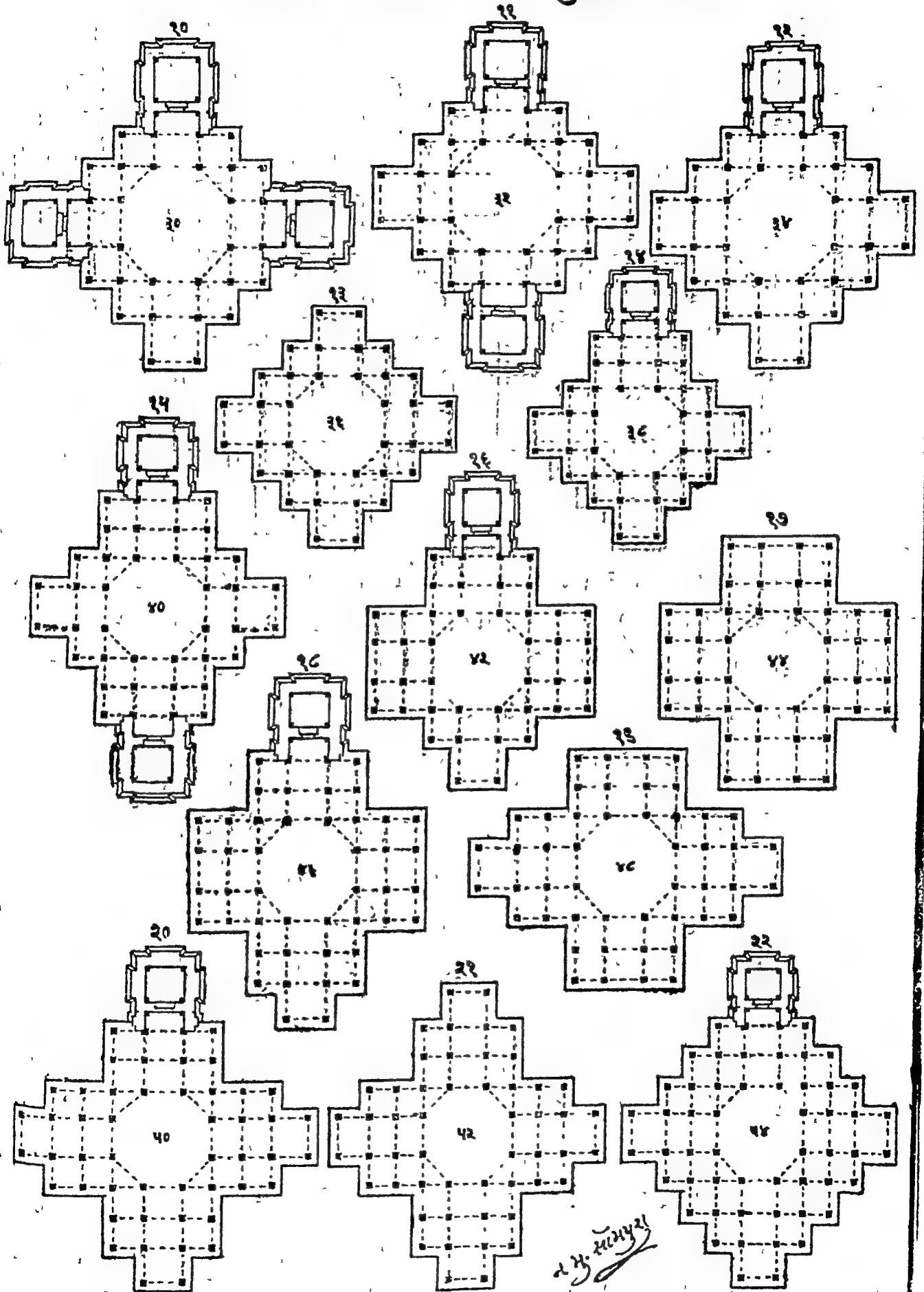

२३

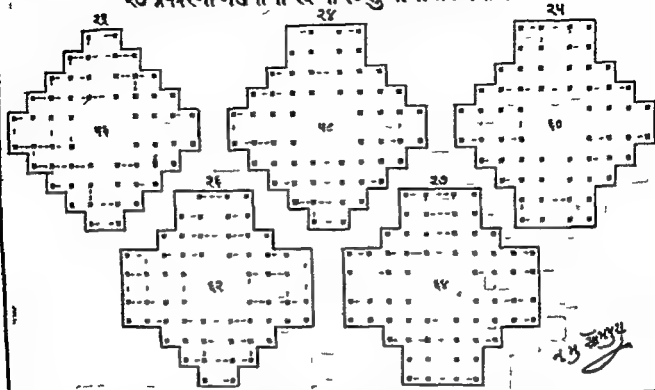

२७ प्रकारना मंडपोना १० थी २२ सुधीना तल दर्शन

२४. सुधीना

૨૭ પ્રકરના મંડપોના ૨૩ થી ૨૭ સુધીના તલુદર્શન

ગઢ-દિવાલ વગરના સ્ત લોવાળા મંડપોને નૃત્ય મંડપો કહેલા છે ભદ્ર અને રેખાએ કહેલા ગવાક્ષો (ગોખ) કે જે જાળીઓવાળા હોય છે તેમને ચક્રાવલોકન કહે છે થાભલા વગરના મંડપો ભિત્તિઓ વડે ઘોઘ અગર અપ્રકોણ કંવા અને થાભલાવાળા કંવા તો યુગ્મ એટલે સુખ-એકી થાભલાઓ મૂલ મૂત્રને અનુમતી કંવા ૪૮, ૪૭

ક્ષણમધ્યેષુ સર્વેષુ સ્તંભમેકં ન દાપયેત્ ॥

યુગ્મશ્ચ દાપયેત્તત્ર વેધદોષવિવર્જિતમ્ ॥૪૮॥

મૂલસ્તંભે યદા સૂત્રં સ્તંભો દેયસ્તુ મંડપે ॥

તદા પુરુષાદીનાં યજમાનસ્ય વૈ જયઃ ॥૪૯॥

સ્તંભવેધે સમુત્પચેત્પદ્મિની નામ રાક્ષસી ॥

પીડ્યન્તે પુરુષપાદ્યા વાસ્તુવેધં સદા હરેત્ ॥૫૦॥

મંડપોમા થાભલાઓ કંવા તે એકી કંવા નહિ પરંતુ યુગ્મ-સુખ (એકી) નાખવા અને વેધદોષ તજવો ૪૮

મૂળ પ્રમાદના મૂત્ર આવે જો મૂળ સ્તંભનું મૂત્ર મેળવી મંડપમા થાભલાઓ કંવામા આવે તો નગર અને ગત વગેરે તથા યજમાનનો અર્વદા વિજય થાય છે ૪૯

સ્તંભવેધ થાય તો પદ્મિની નામની ગંધર્વી ઉત્પન્ન થાય છે અને તેના વડે નગર, ગત, પ્રત વગેરે પીડા પહોંચે છે તેથી હુમેશા વાસ્તુવેધ તજવો અર્થાત્ વાસ્તુવેધ થવા દેવો નહિ ૫૦

મંડપના સ્તંભની ઉંચાઇનું પ્રમાણ.

મજેદદ્દાભિરેકાંશા કુંભિઃ સ્તંભશ્ચ પશ્ચમિઃ ॥

અર્ધેન ભરણં શીર્ષમર્ધેનૈકેન પટ્ટકઃ ॥૬૧॥

ઉભણીમાં આઠ ભાગ કરી તેમાં ૧ એક ભાગની કુંભી, ૫ ભાગનો સ્તંભ, ૦૥ અર્ધા ભાગનું ભરણું, ૦૥ અર્ધા ભાગનું શીર્ષ (શરૂ) અને એક ભાગનો પાટ ઉંચો કરવો. ૫૧.

સ્તંભની ઉંચાઇનું બીજું પ્રમાણ.

નવમક્તે સમુચ્છે તુ ભાગૈકા કુંભિકા સ્મૃતા ॥

ષડ્ભાગશ્ચ ભવેત્સ્તંભો ભાગાર્ધ ભરણં તથા ॥૬૨॥

ભાગાર્ધ ચ ભવેત્શીર્ષ ભાગૈકેન ચ પટ્ટકઃ ॥

ઉચ્છ્રયેન સમઃ કાર્યઃ સપાદો વિસ્તરોઽથવા ॥૬૩॥

ઉભણીની ઉંચાઇમાં ૯ નવ ભાગ કરી તેમાં એક ભાગની કુંભી, ૬ ભાગનો થાંભલો, અર્ધા ભાગનું ભરણું, અર્ધા ભાગનું શરૂ તથા એક ભાગનો પાટ કરવો અને ઉંચાઇથી સરખો અથવા સવાયો પહોળો કરવો. ૫૨, ૫૩.

દ્વિભાગેન નમચ્છાદ્યં તત્પેટં પટ્ટપેટકે ॥

અર્ધાશોઘ્વા કપોતાલી દ્વિભાગઃ પટ્ટવિસ્તરઃ ॥૬૪॥

પાટકઃ કૂટછાદ્યશ્ચ કુર્યાત્ પટ્ટસ્ય પેટકે ॥

સપશ્ચાંશઃ સપાદશ્ચ સાર્ધભાગશ્ચ વિસ્તરાત્ ॥૬૫॥

છાબું બે ભાગ નમતું કરવું અને પાટના પેટકમાં તેનું પેટ કરવું અર્થાત્ પાટની ઉંચાઇમાં ત્રીજા ભાગે ફાંસ પાડી છાબું ફાંસમાં બેસતું કરી પાટ અને છાબુંનો તળાંચો-મથાળો એકસૂત્રમાં રાખવો. પાટના મથાળા ઉપર અર્ધા ભાગની કપોતાલી (કેવાલ) કરવી અને પાટ વિસ્તારમાં પહોળો બે ભાગનો કરવો. પાટ અને લાંબસીઓ-વાળું છાબું (કૂટછાદ્ય) પાટના તળાંચા તથા મથાળા બરોબર એકસૂત્રમાં કરવું, તથા વિસ્તારમાં પાટ ઉંચાઇનો પાંચમો ભાગ વધારી સવાયો અથવા દોઢો રાખવો. ૫૪, ૫૫.

પાટ તથા સ્તંભ સમ વિષમ કરવા વિધે.

મુખ્યમણ્ડપસંઘાતે યદા મિત્યન્તરં ભવેત્ ॥

ન દોષાઃ સ્તંભપટ્ટાદૌ સમેઽપિ વિષમે તલે ॥૬૬॥

મુખ્ય મડપની માંથે' ધીનિ મેડપ કડવામા ભે લિત્તિયુ અતર આવતું
હોય તો સ્તભ અને પાટ વિગેરે મમ અથવા વિષમ તલ કડવામા આવે તો પણ
દોષ આવતો નથી ૫૬

કુભિ, સ્તભ, ભરણુ અને શરાના વાદ વિષે.

કુંભકેન સમા કુંભિઃ સ્તંભઞ્ચૈવ તથોદ્ગમે ॥

ભરણી ભરણં જ્ઞાત્વા કપોતાલી તથા શિરમ્ ॥૫૭॥

કૂટછાદ્યમંધઃસૂત્રે કુર્યાત્પદસ્ય પેટકમ્ ॥

અર્ધોદયે કરોદન્ન કર્તવ્યં વિધિપૂર્વકમ્ ॥૫૮॥

કુભાના એકમૂત્રમા કુભી, દોઢિયાના મથાળે એકમૂત્રમા સ્તભ, ભરણીની
સાથે એકસૂત્રમા ભરણુ તથા કપોતાલી અને શિર (શર) એકસૂત્રમા કરવું
નીચે એકમૂત્રમા કૂટછાદ્ય અને પાટનો તલાચો (પેટક) એકમૂત્રમા કરવો પહોળાઈથી
અર્ધો ઉચાઈમા વિધિપૂર્વક ડરોટ (ડલાડીયો-ધુમટ) કરવો ૫૭, ૫૮

સ્તભની જડાઈ પાંચ પ્રકારે કરવા વિષે

પ્રાસાદસ્ય દશાંગેન સ્તંભાનાં પૃથુવિસ્તરઃ ॥

કાર્યં એકાદશાંગેન દ્વાદશાંગેન ચૈ તથા ॥૫૯॥

ત્રયોદશાંગમાનેન શક્રાંગેન તથોચ્યતે ॥

એતન્માનં યથોદિષ્ટં સ્તંભાનાં પૃથુવિસ્તરે ॥૬૦॥

સ્તભોનો પૃથુ (જડાઈનો) વિસ્તાર પ્રમાણની પહોળાઈના પ્રમાણના
દશમા ભાગે, અગિયારમા ભાગે, બારમા ભાગે, તેગમા ભાગે અથવા ચૌદમા ભાગે કરવો
સ્તભોની જડાઈતું આ પાંચ પ્રકારનું માન યથાશક્તિ ફેરવે છે એટલે પાળાણીની
મંજુભૂતીના આધારે થોડું માન લેવું ૫૯, ૬૦

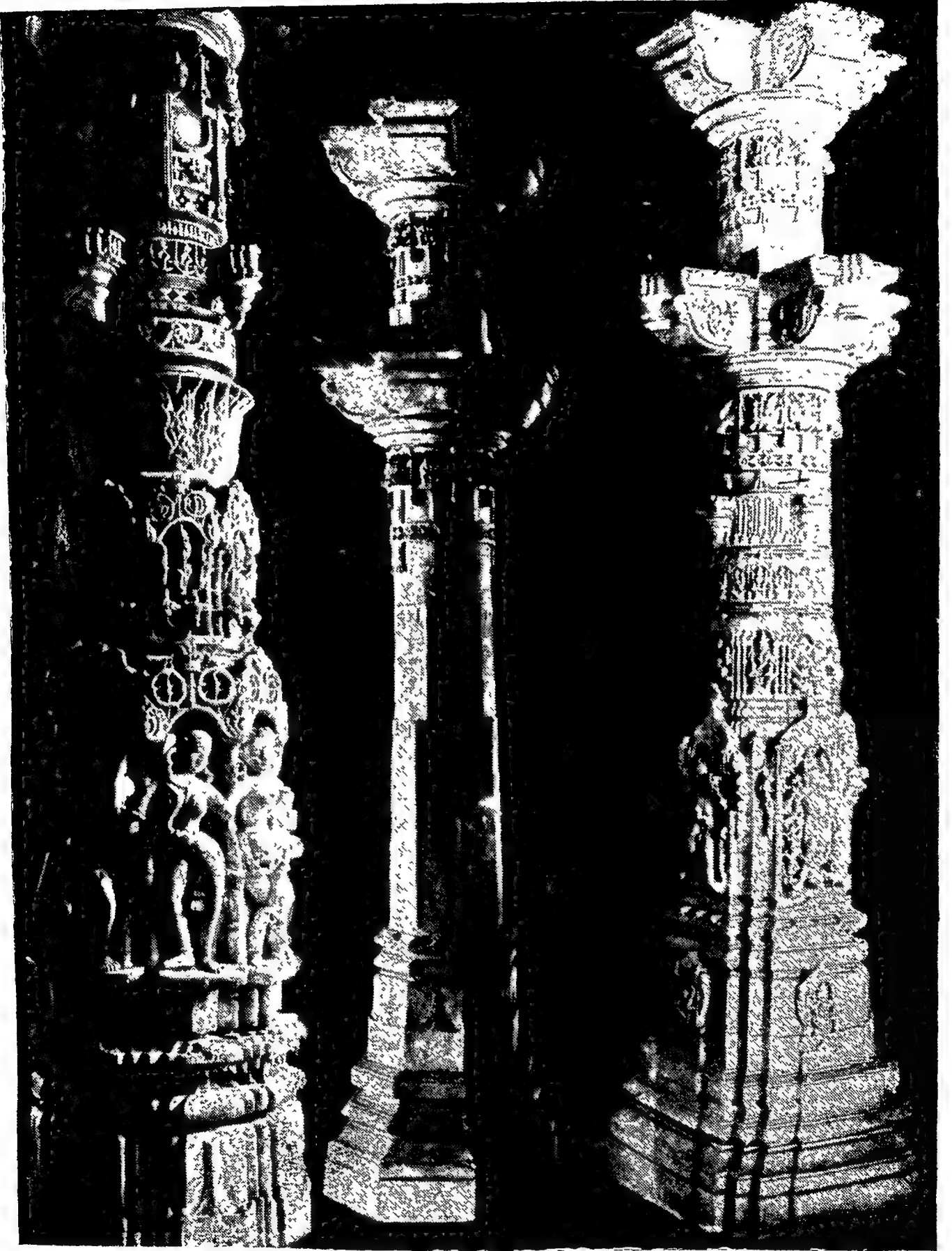
સ્તંભની જડાઈતું થીજી પ્રમાણ

પ્રાસાદ એકહસ્તે તુ સ્તંભો ચા ચતુરજ્જુલં ॥

દ્વિહસ્તે ચાદ્ગુલાઃ સપ્ત ત્રિહસ્તે નવ એવ ચ ॥૬૧॥

તતો દ્વાદશહસ્તાન્તં હસ્તે હસ્તે દ્વયાદ્ગુલા ॥

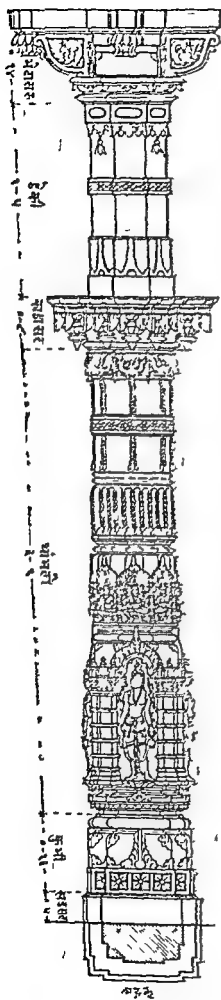
સપાદોદ્ગુલવૃદ્ધિઃ સ્પર્શ્યાવત્પોડશહસ્તકમ્ ॥૬૨॥

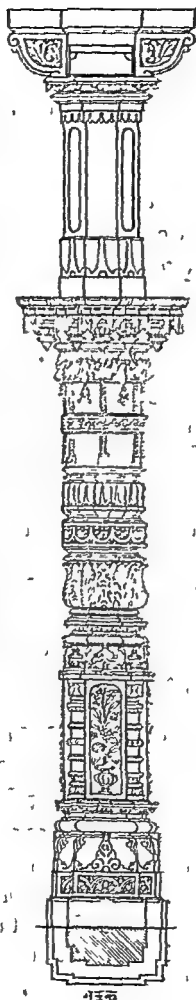
સ્વસ્તિક સ્તાંભ.

અષ્ટાશ્ર સ્તાંભ.

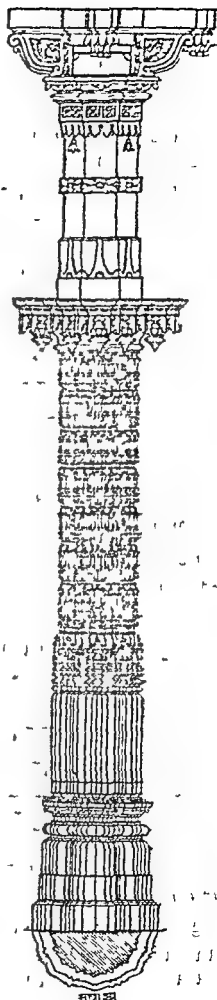
ભદ્રક સ્તાંભ.

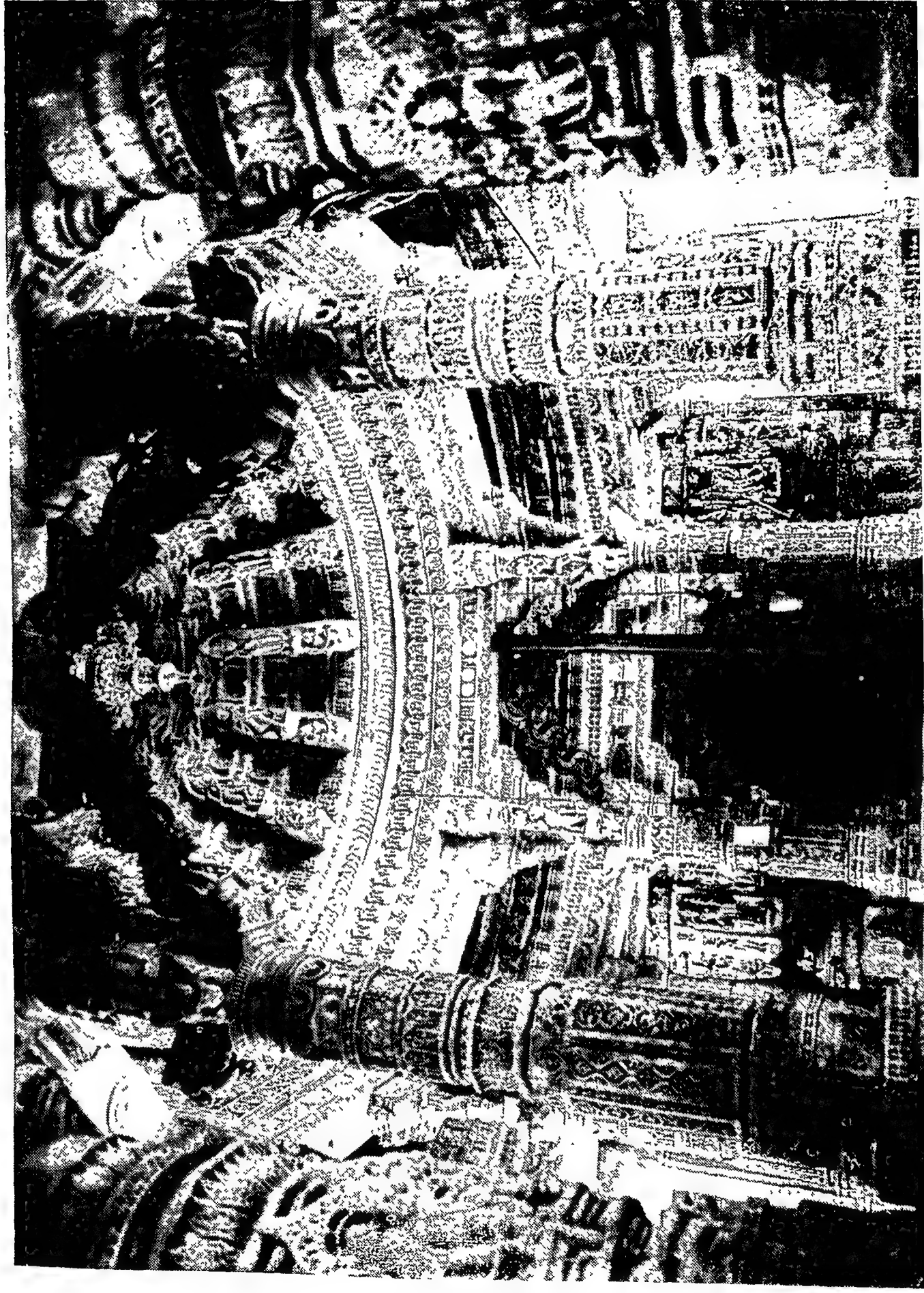
ਅਨੁਸ਼ਾਸਤ

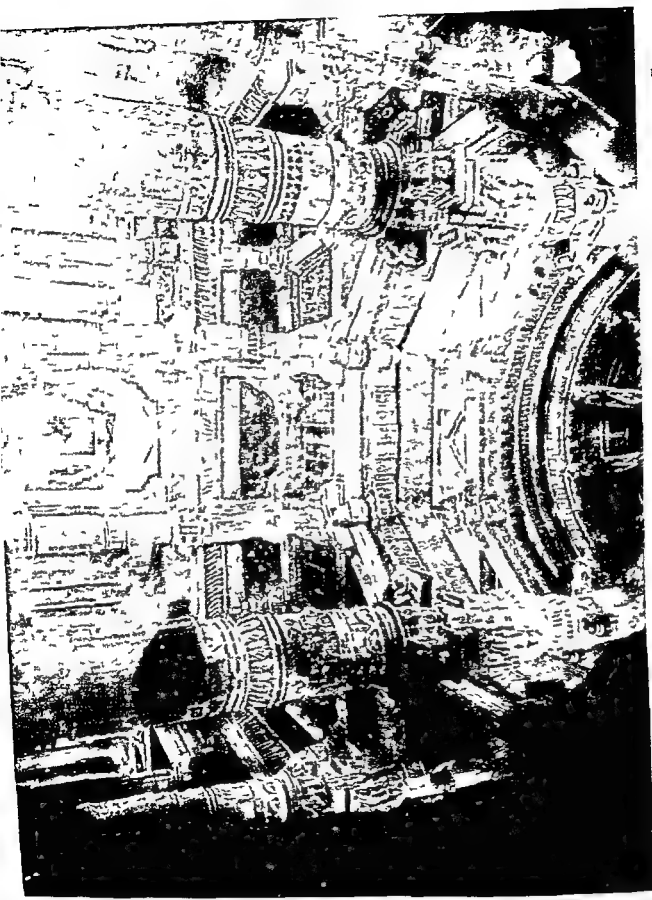

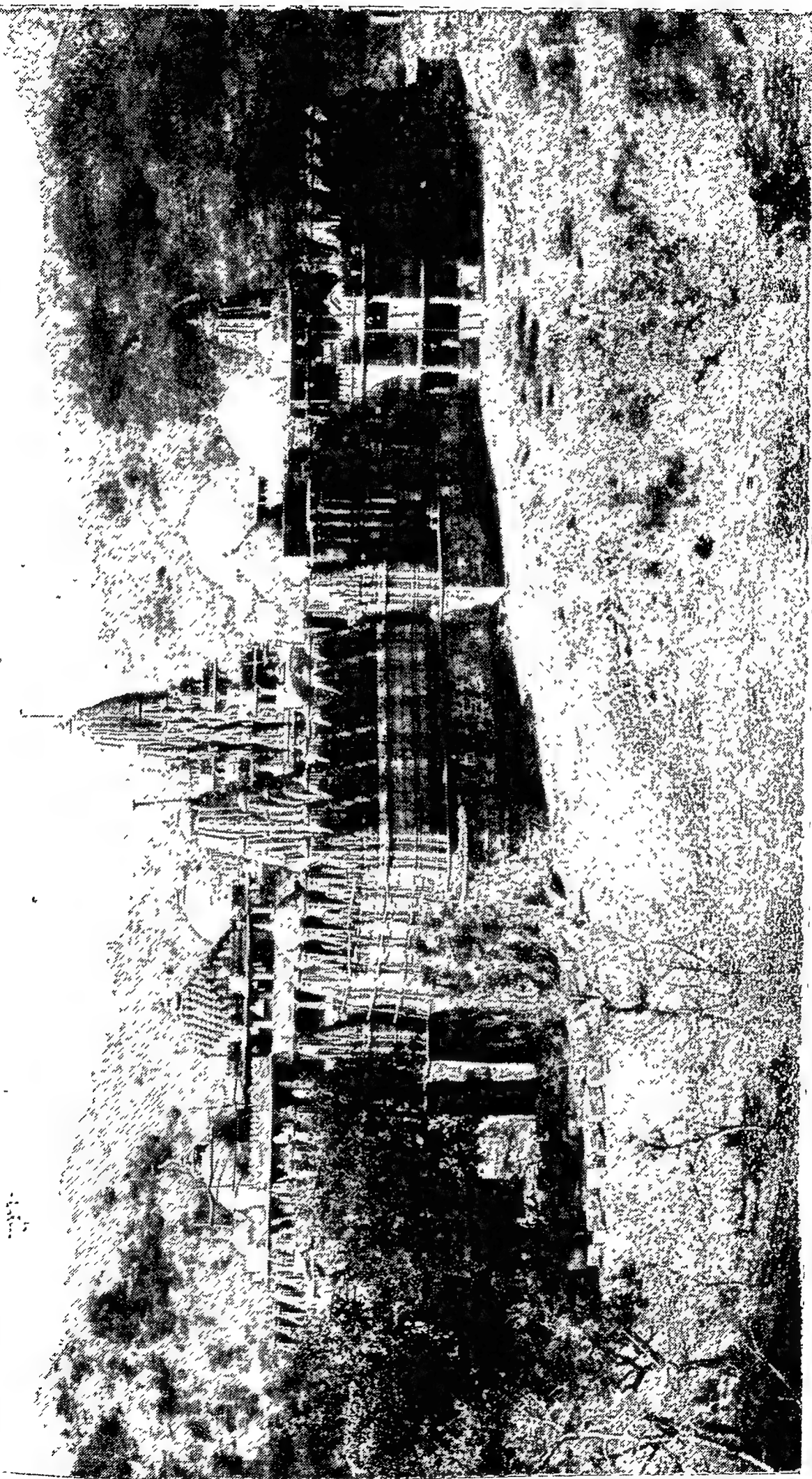
॥३॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

જિનાલય અને બલાલિક સહિત અવૃષ્ઠિય શ્રવણી વિહાર પ્રાસાદ, રાણકપુર (મારવાડ).

જિનના દેવાલયોને મંડપવિધાન.

જિનાગ્રે સોમસર્ણ ચ શુકાગ્રે ગૂઢમણ્ડપઃ ॥

ગૂઢસ્યાગ્રે ચતુષ્કા વૈ તદગ્રે નૃત્યમણ્ડપઃ ॥૬૮॥

જિનના દેવાલયના અગ્રભાગે સમોસર્ણ (સમોસર્ણ), શુક (શુકનાશને એસવાની જગ્યા કે જેને કોળી કહે છે) ના અગ્રભાગે ગૂઢમંડપ, ગૂઢમંડપના અગ્રભાગે ચોક્કી અને ચોક્કીના અગ્રભાગે નૃત્યમંડપ કરવો. ૬૮.

ચોમુખ પ્રાસાદમાં મેઘનાદાદિ મંડપવિધાન.

પ્રાસાદછન્દ-ઉક્તાશ્ચ મણ્ડપાઃ સર્વકામદાઃ ॥

સિંહદ્વારે વિશેષેણ મેઘશ્ચ શ્રીમનોરમઃ ॥૬૯॥

તદગ્રે મેઘનાદશ્ચ કોષ્ઠાનિ પશ્ચવિંશતિઃ ॥

નાલિમણ્ડપ આખ્યાતો વિસ્તારે મેઘ ઉત્તમઃ ॥૭૦॥

મણ્ડપં મેઘનાદશ્ચ કુર્યાચ્ચ દ્વિષણાન્તરે ॥

તથા સળાન્તરે નાલ્યં બલાણશ્ચ તુ મૂર્ધનિ ॥૭૧॥

પ્રાસાદના છંદાનુસાર કહેલા મંડપો સર્વકામનાઓને આપનારા છે. ચોમુખ અને ભ્રમવાળા પ્રાસાદોના સિંહદ્વારે વિશેષ કરીને મેઘમંડપની માફક સુંદર મેઘમંડપ અને તેની આગળ મેઘનાદ મંડપ કરવો અને તે પચીસ કોઠાનો કરવો. તેની આગળ નાલિમંડપ કરવો. એટલે કે પગથીયાં ચઢવાનાં નીચે આવે તેવા મંડપને નાલિમંડપ કહે છે. મેઘમંડપથી બે પદ છોડી મેઘનાદ મંડપ કરવો અને મેઘનાદ મંડપથી એક પદ છોડી નાલિમંડપ કરવો અને તેના ઉપર બલાણુક કરવું. ૬૯, ૭૦, ૭૧.

જિન દેવાલયની અતુર્દિશુ જિનાલય વિધાન.

દ્વિસપ્તત્યા દ્વિવાણૈર્વા ચતુર્વિંશતિતોઽથવા ॥

જિનાલયૈશ્ચતુર્દિશુ સહિતં જિનમંદિરમ્ ॥૭૨॥

જિનાલયની ચારે દિશાઓમાં બોતેર (૭૨), બાવન (૫૨) અથવા ચોવીસ (૨૪) જિનાલય સહિત જિનમંદિર કરવું. ૭૨.

બાવન (૫૨) જિનાલયની દેરીઓનો ક્રમ.

વામદક્ષે ચતુસ્ત્રિંશદષ્ટૌઽગ્રે નચ પૃષ્ઠતઃ ॥

મૂલપ્રાસાદસંયુક્તે વર્ણસંખ્યાજિનાલયે ॥૭૩॥

મૂળ પ્રામાદની ડાબી જમણી બાજુએ મત્તર મત્તર દેરીઓ મળી કુલ ચોત્રીસ, આઠ દેરીઓ આગળના ભાગે અને નવ પાછળના ભાગે તથા એક મૂળ પ્રામાદ મળી કુલ બાવન (૫૨) જિનાલય બાણવા ૭૩.

ખોતેર (૭૨) જિનાલયની દેરીઓનો ક્રમ.

વામદક્ષે ચ પશ્ચાગત્ પૃષ્ઠે મુદ્ધોઽગ્રતો દગ ॥

મૂલપ્રાસાદસંયુક્તે દ્વાસપ્તતિર્જિનાલયે ॥૭૪॥

મુખ્ય પ્રામાદની જમણી તથા ડાબી તરફ પચીસ પચીસ દેરીઓ તેમજ પાછળ અગીયાર અને આગળના ભાગમાં દગ તથા મુખ્ય પ્રામાદ મળી કુલ ખોતેર (૭૨) જિનાલય બાણવા ૭૪

પ્રાસાદસ્તંભકર્ણનાં વેધં દ્વારેષુ વર્જયેત્ ॥

પ્રાસાદમણ્ડપાનાન્તુ ગર્ભે કૃત્વા સુગ્ધં વહેત્ ॥૭૫॥

આરે તરફની દેરીઓના દાણેમાં મુખ્ય પ્રામાદના સ્તંભો તથા કણેના વેધ તરવો બાવન જિનાલયની દેરીઓ પ્રામાદ અને મંડપોના ગભે કુંવાથી અનંત મુખ પ્રાપ્તનાગી થાય છે ૭૫

પુડરીક અને બલાણુ વિધાન,

ગિવઃ સૂર્યો વિધિર્વિષ્ણુશ્ચંદ્રિકા જિન एव च ॥

एतेपाञ्च सुराणाञ्च कुर्यादग्रे बलाणकम् ॥૭૬॥

ગિવ, સૂર્ય, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, ચંદ્રિકા અને જિન, આ દેવતાઓના દેવાલયોને અગ્ર ભાગે (તથા અમર દેવતાઓના દેવાલયોને અગ્રભાગે) બલાણુક (જિનને પુડરીક) કરવા ૭૬

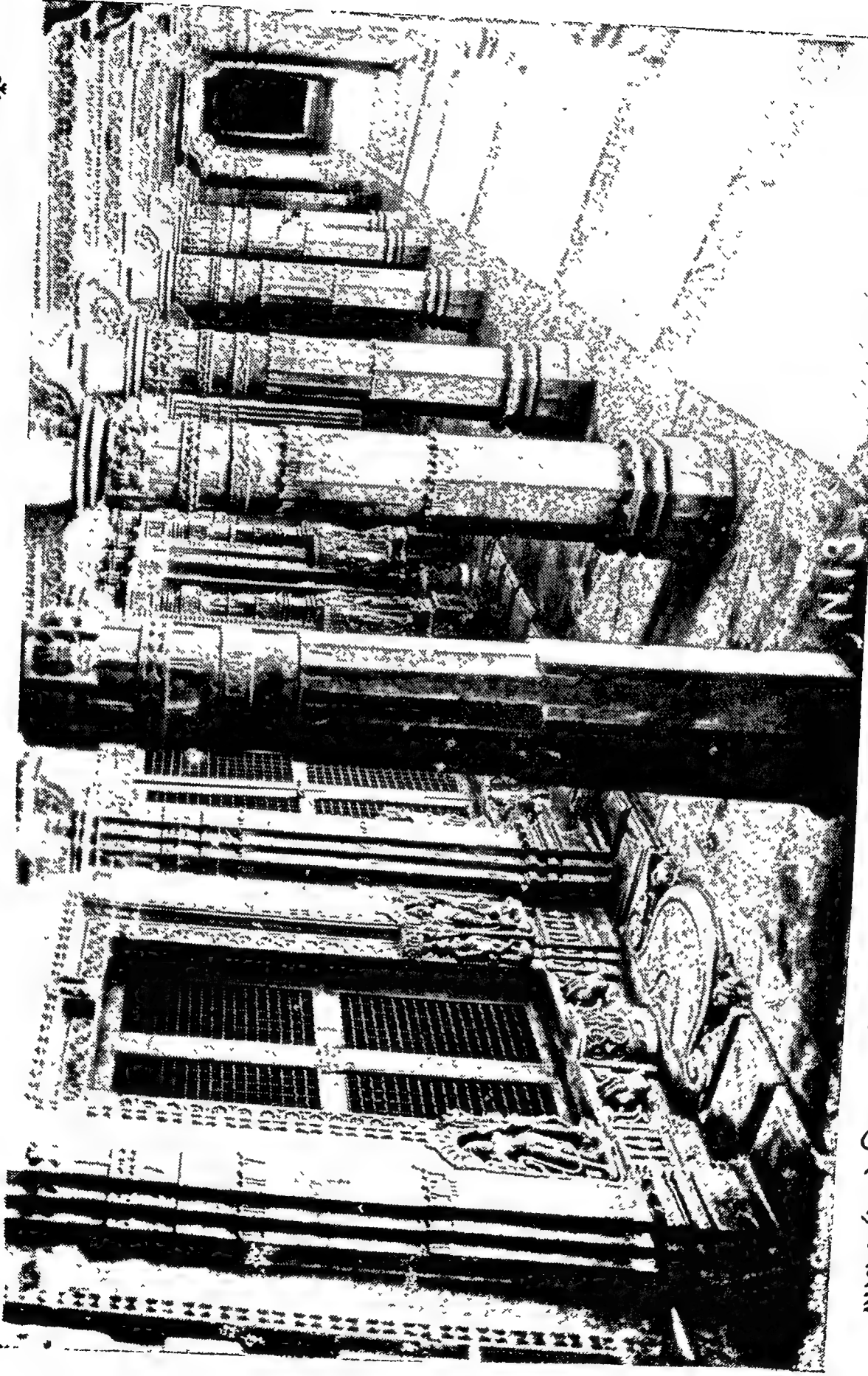
बलाणं देवताग्रे च राजद्वारे गृहे तथा ॥

जलाशयेऽयं कर्तव्यं सर्वेषां मुचमंडपे ॥૭૭॥

દેવાલય, રાજમહાગતઓના રાજપ્રામાદો, ગૃહ તથા જલાશયના અગ્રભાગે તેમજ મંડપ દેવાલયોના મુખ્ય મંડપના અગ્રભાગે બલાણુ કરવું ૭૭

जगतीपीठविस्तीर्णं पादपादेन वर्जितम् ॥

शालालिदेन गर्भेण प्रासादेन समं भवेत् ॥૭૮॥

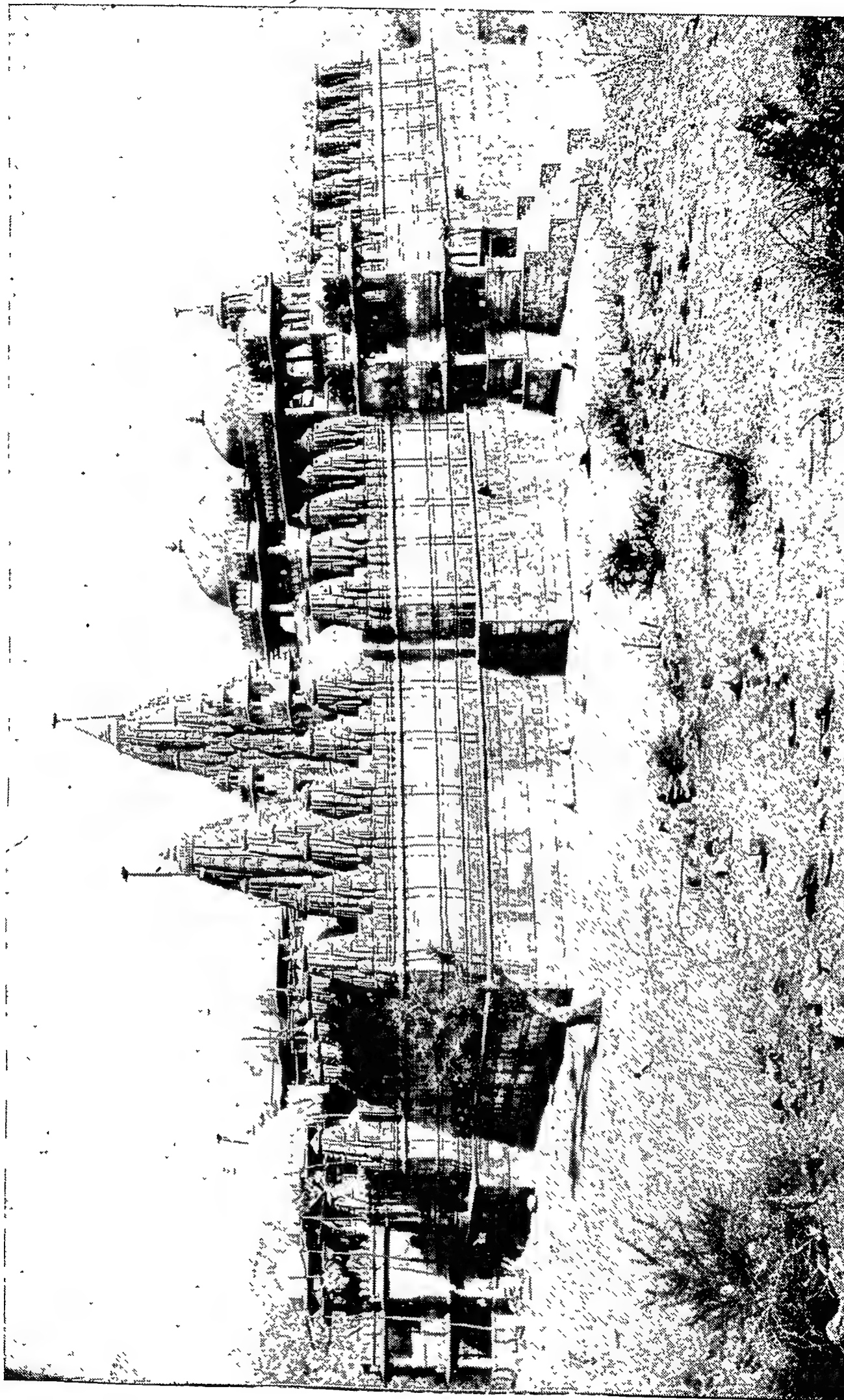
આવન (પર) જિનાલયની દરીનાં અંદરનાં આરણાં અને સ્તંભોની પંક્તિ. જૈનદેરાસર, માઉંટ આબુ.

— — —

10

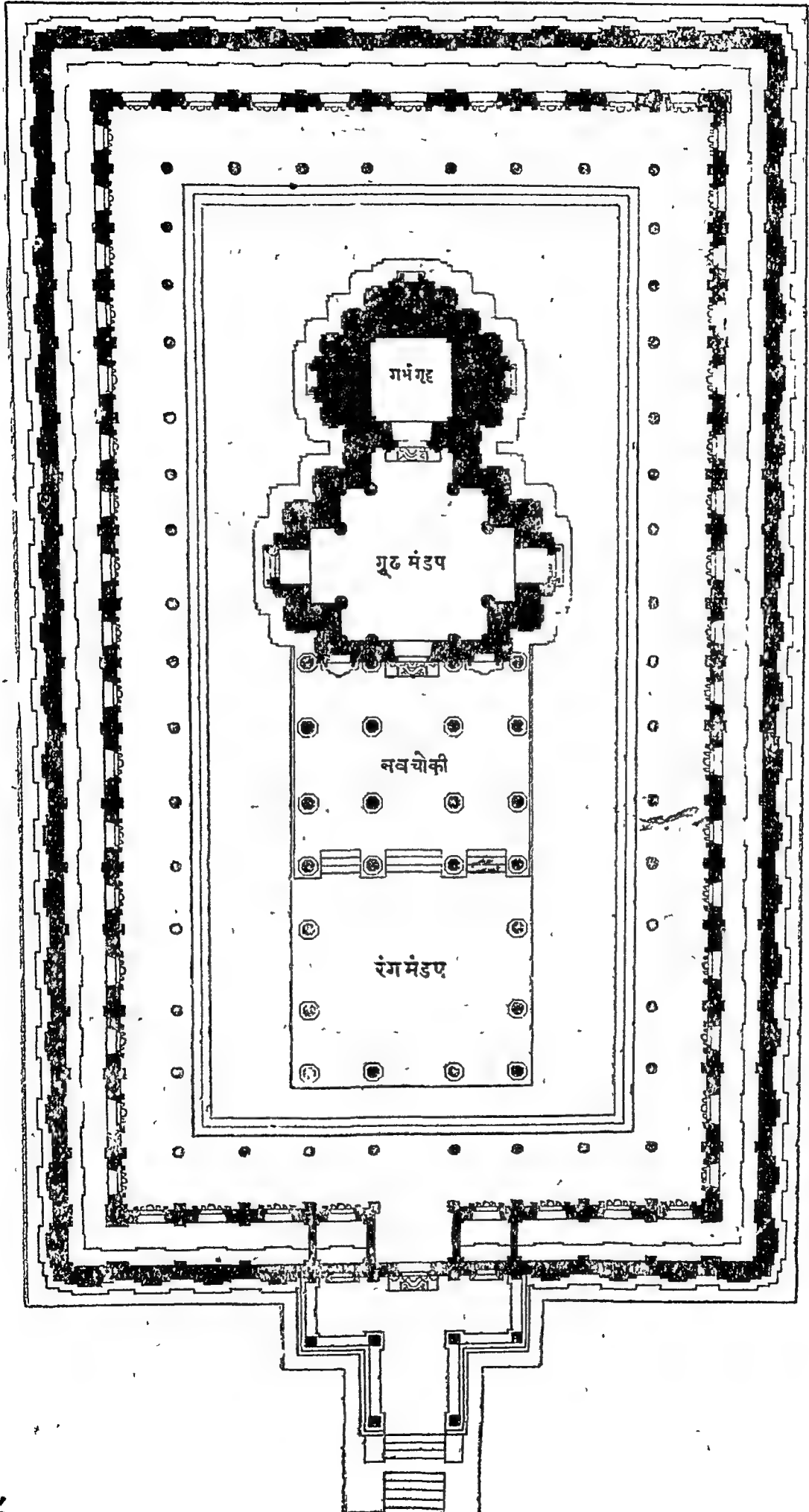
1

1

આવન જિનાલયના તલદર્શનનો નકશો. ચંદ્રાવતી-સરોતરા, ઉત્તર ગુજરાત.

મૂલ પ્રામાદની જગતી તથા પીઠની મંમાન વિસ્તારવાળું એટલે એક બે પદછોટી, ગાલા અને અલિદના ગળે બસાણુ કરવુ અને તે ઉચ્ચાઈમા પ્રામાદના બસેબ કરવુ ૭૮

કનિષ્ઠમુત્તમે મધ્યે મધ્યં જ્યેષ્ઠે કનિષ્ઠિકે ॥

અકલ્પિત્રિચતુઃપચ્ચરસસપદાન્તરે ॥૭૯॥

૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬ અને ૭ પદના અતરે બસાણુ કરવાથી અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે જ્યેષ્ઠ, મધ્ય અને કનિષ્ઠના લેહો થાય છે એક પદના અતરે કરે તો કનિષ્ઠ કનિષ્ઠ, બે પદના અતરે કનિષ્ઠ મધ્ય, ત્રણ પદના અતરે કનિષ્ઠ જ્યેષ્ઠ, ચાર પદના અતરે મધ્ય કનિષ્ઠ, પાંચ પદના અતરે મધ્ય મધ્ય, છ પદના અતરે મધ્ય જ્યેષ્ઠ અને સાત પદના અતરે બસાણુ કરે તો જ્યેષ્ઠ બસાણુક બસાણુ ૮૦

મૂલપ્રામાદસંદ્ધારે મંડપે ચ ચલાણકમ્ ॥

ન્યૂનાધિકં ન કર્તવ્યં દૈર્ઘ્યં હસ્તાન્જુલાધિકમ્ ॥૮૦॥

મૂલ પ્રામાદના કારની અનુષ્ઠ તથા મહપમા બસાણુ કરવુ અને પ્રમાણથી ઉચુ કે નીચુ કરવુ નહિ પરંતુ ઉચ્ચાઈમા જેટલા ગર્જ અને આગળ હોય તે પ્રમાણે બગળા ઉચુ કરવુ

પેટકં ચિત્રરદ્ધાનિ સર્વેપાં સમસૂત્રતઃ ॥

આદ્ધણેન સમં પેટં જગત્યાઞ્ચ શ્રુતો ગજઃ ॥૮૧॥

જગત્યગ્રે તથા કાર્યં વામતંત્રચલાણકમ્ ।

વામેઽથ દક્ષિણે દ્વારે વેદિકા મત્તવારણમ્ ॥૮૨॥

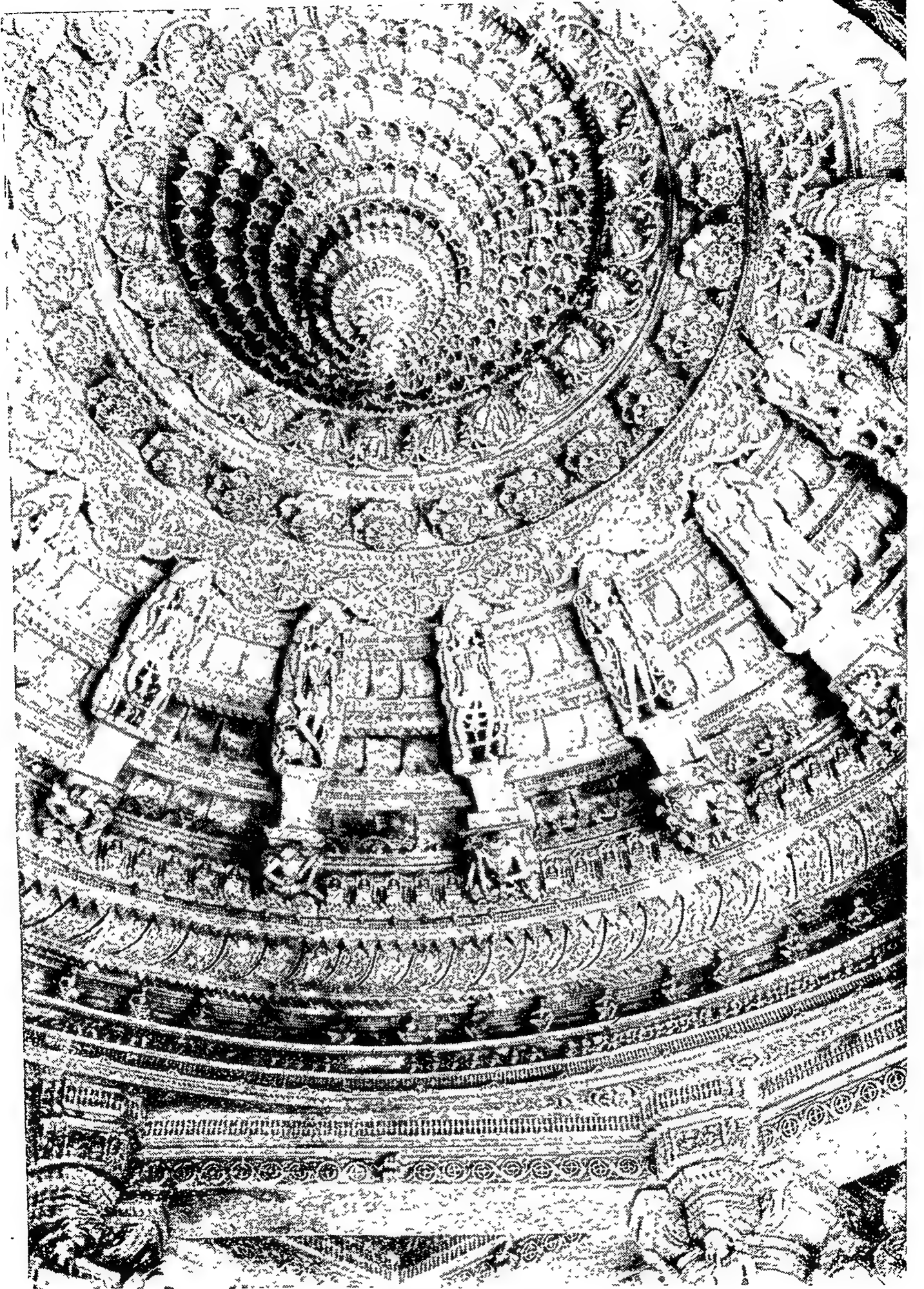
પાટડો અને ચિત્રરજ (બાણાણુનો એવડાગ), એ બધા પોતપોતાના વાઢવાઢ એડમૂત્રમા કરવા તેમજ આગણાના ભાગની માથે મમાન મૂત્રમા પાટડા કરવા અને જગતીમા ગર્જ (હાથી) કરવા તથા જગતીનાં અગ્રભાગે તે પ્રમાણે વામતંત્રનુ બસાણુ કરવુ અને પ્રામાદના ડાબા તથા જમણા દ્વારમા વેદિકા તેમજ મત્તવારણ (કહેડો) કરવુ ૮૧, ૮૨

સપ્તોર્ધ્વમૂમયઃ કાર્યા નૃત્યમણ્ડપસૂત્રતઃ ॥

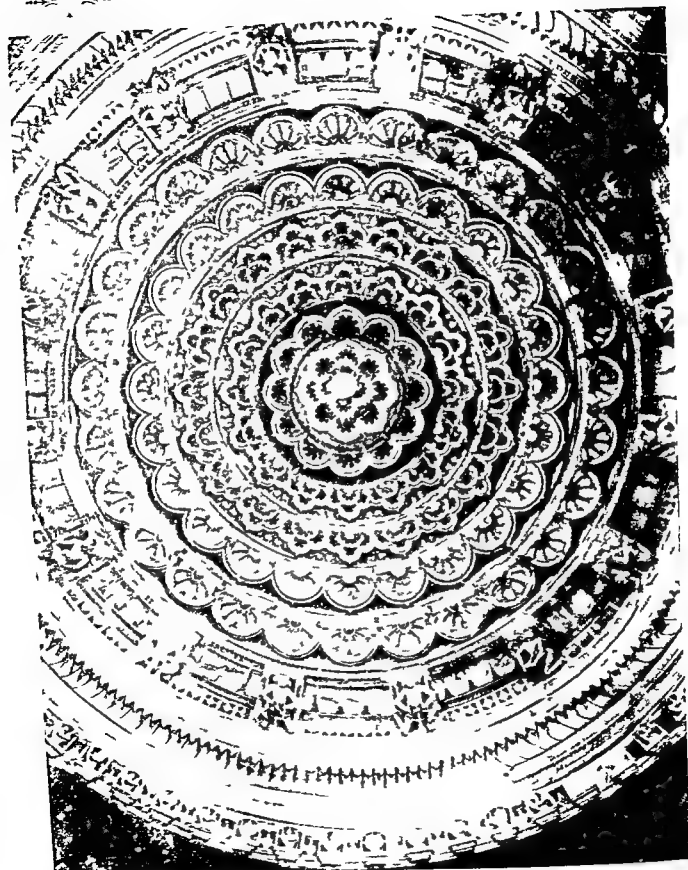
મત્તવારણકં વેદી વિતાનતોરણૈર્યુતા ॥૮૩॥

રાજદ્વારચલાણે ચ પચ્ચ વા સપ્ત મૂમિકાઃ ॥

તદ્વિ માનં વુધૈઃ પ્રોક્તં પુષ્કરં વારિમધ્યતઃ ॥૮૪॥

નૃત્ય મંડપના ધુમ્મસતો દેખાવ. શ્રી નેમનાથ જૈનમંદિર, માઉન્ટ આયુ.

નૃત્ય મહાપના ધુમ્મસનો દેખાવ. શ્રીકૃષ્ણાચાર્ય જૈન દેરાગર

નૃત્યમંડપના સમાને સૂત્રે બંદાણમાં ઉર્ધ્વભૂમિઓ (ઉપરની ભૂમિકાઓ) સાત સુધી કરવી અને તેમને મત્તવારણ (કઢેડો) તથા વિતાન અને તોરણોથી યુક્ત વેદિકાઓ કરવી. ૮૩.

રાજપ્રાસાદને કરેલા બંદાણમાં પાંચ અથવા સાત ભૂમિકાઓ કરવી અને તેના પ્રમાણમાં વારિમાર્ગ (પ્રાસાદ અને બંદાણની વચ્ચે છુટ્ટી જગ્યા) મોટો રાખવો. એમ બુદ્ધિમાન સૂત્રધારોએ કહેલું છે. ૮૪.

હમ્યે શાલાગૃહે વાપિ કર્તવ્યં ગોપુરાકૃતિ ॥

एकभूमिस्त्रिभूमिश्च गृहाग्रे द्वारमस्तके ॥૮૫॥

રાજના પ્રાસાદ તથા શાલાગૃહને નગરના દરવાજા જેવી આકૃતિવાળું બંદાણ કરવું અને ઘરના અગ્રભાગમાં તથા દ્વારના મસ્તકે એક ભૂમિ અથવા ત્રણ ભૂમિવાળું બંદાણ કરવું. (ઘરની આગળ કરેલા બંદાણને ડેરી કહે છે). ૮૫.

મંડપાદ્ગર્ભસૂત્રેણ વામદક્ષિણયોર્દિશોઃ ॥

अष्टापदं प्रकर्तव्यं त्रिशालाया बलाणकम् ॥૮૬॥

મંડપના ગર્ભસૂત્રે ડાબી તથા જમણી દિશાઓમાં અષ્ટાપદ કરવું અને ત્રિશાલા (ત્રણ પદની ચોકી) ના અગ્રભાગે બંદાણ કરવું. ૮૬.

પ્રાસાદની ચતુર્દિશુ રથશાલાદિનું વિધાન.

अपरे रथशाला च मठः सव्ये प्रतिष्ठितः ॥

उत्तरे सूदशाला च प्रोक्ता श्रीविश्वकर्मणा ॥૮૭॥

कोष्ठागारश्च वायव्ये वह्निभागे महानसम् ॥

पुष्पगेहं तथेशाने नैऋत्ये पात्रशालिका ॥૮૮॥

शस्त्रागारश्च पुरतो वारुणे च जलाश्रयम् ॥

मठस्योपरितः कुर्याद् विद्यावाचनमंडपम् ॥૮૯॥

પ્રાસાદની પશ્ચિમે રથશાળા, દક્ષિણે મઠ અને ઉત્તરે સૂદશાળા (રસોઇઆઓની શાળા) કરવી એમ શ્રીવિશ્વકર્માએ કહેલું છે. ૮૭.

વાયુકોણમાં કોષ્ટાગાર (કોઠાર), અગ્નિકોણમાં મહાનસ (પાકશાળા), ઇશાન કોણમાં પુષ્પગૃહ, નૈઋત્ય કોણમાં પાત્રશાળા (વાસણો મૂકવાની શાળા), પ્રાસાદના અગ્રભાગે શસ્ત્રાગાર (આયુધશાળા) એટલે શસ્ત્ર મૂકવાનું સ્થાન, પશ્ચિમ

દ્વિગામા જલાશય (કુડ, કવો, ટાકુ) અને મઠની ઉપગ્ની ભૂમિમા વિદ્યાવાચનનો મડપ કવો અર્થાત્ વ્યાખ્યાન આદિ ઉપદેશ કરવાનો મડપ કવો ૮૮, ૮૯

ઉપાશ્રય વિધાન

પ્રાસાદસ્યોત્તરે યામ્યાં તથાગ્રે પશ્ચિમેऽપિ ચ ॥
યતીનામાશ્રયં કુર્યાન્ મઠં તદ્ દ્વિત્રિભૂમિકમ્ ॥૧૦॥
દ્વિગાલમધ્યે પટ્દારુઃ પટગાલાગ્રગોમિતા ॥
મત્તવારણમગ્રે ચ તદૂર્ધ્વ પટભૂમિપુ ॥૧૧॥

પ્ર માઢની ઉત્તરે, દક્ષિણે, પૂર્વે અથવા પશ્ચિમે યતિઓના નિવાસાર્થે ઉપાશ્રય કરવો અને તે બે કે ત્રણ ભૂમિવાળો કવો ૯૦

મઠ અથવા ઉપાશ્રયમા બે ગાળાઓ મધ્યે પટ્દારુ (જે દિવાલમા ભીંતાડા રતલ ચાક અને બે પાટડીઓ મળી નગ ૬ ને પટ્દારુ કહેવામા આવે છે) મૂકવા આગળના ભાગે મુશોભિત પટશાળા કવી અને તેના અગ્રભાગે પટશાળાની ઉપગ્ની ભૂમિમાંથી મા મત્તવારણ (કંઠેડા) કરવા ૯૧

બાળી તથા ગોખ મૂકવાનું પ્રમાણ

દ્વારોર્ધ્વે ચ ત્રિભાગેન દ્વારં જાલગવાક્ષકે ॥
દૈર્ઘ્યે હીનં પ્રકર્તવ્યં સમસૂત્રઞ્ચ મૂર્ધનિ ॥૧૨॥

ઠાગ્ની ઉંચાઈમા ત્રણ ભાગ કરી બે ભાગની બાળી તથા ગોખ કવો બાળી અને ગોખ લબાઈમા નાના હોય તો દોપ નથી પરંતુ દ્વાર, બાળી અને ગોખ, એ ત્રણેના ઉપગ્ના વાદ એકમૂત્રમા રાખવા ૯૨

મડપોપરિ ધુમ્મટ વિધાન

ક્ષેત્રાર્ધસ્ય પટંગાઃ સ્યુરેકોનાષ્ટાસ્રમુચ્યતે ॥
કલાસં ક્ષેત્રપટ્તભાગે પટંગેન ચ સંયુતે ॥૧૩॥

ક્ષેત્રના અર્ધના છ ભાગ કવો અને તેમાથી એક ભાગ છોડતા બાકી રહેલા પાંચ ભાગનો અષ્ટાસ્ર (અષ્ટાંગ) તથા ક્ષેત્રના (બે જગ્યા હોય તેના) છ ભાગ કરી તેમાના પાંચ ભાગો છોડી છઠ્ઠા એક ભાગની કલાસ (મોળ હાથ) થાય છે ૯૩

અષ્ટાસ્રે પોઢગાસ્રઞ્ચ વૃત્તં કુર્યાત્તદૂર્ધ્વતઃ ॥
ઉદયં વિસ્તરાર્ધેન પટ્યંશસંવિભાજિતે ॥૧૪॥

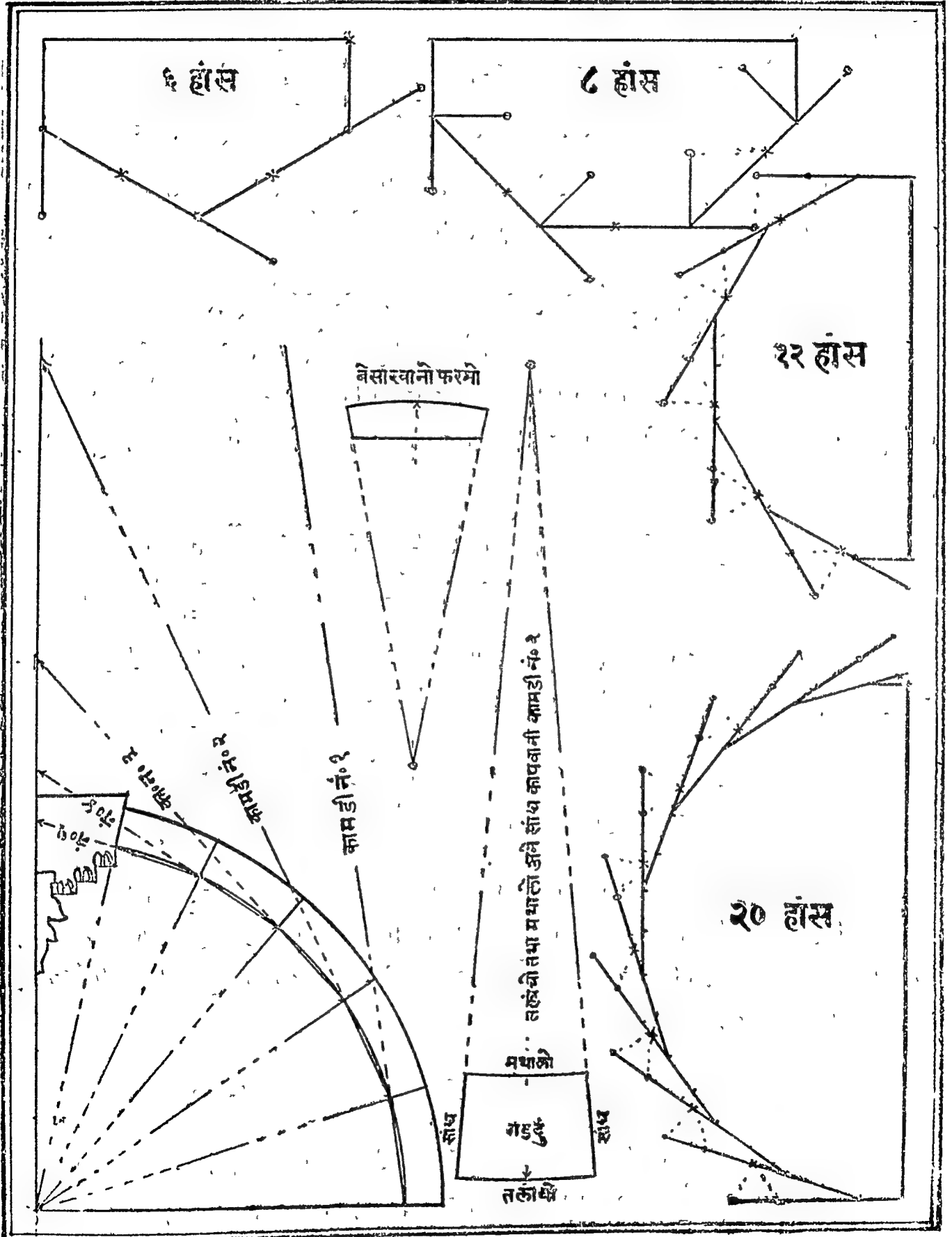

ધુમરમા વિગ્રાધગેમા કહેલા સ્વયંચો. જૈન દરાસર, (કુભારીઆલ)

મંડપ ઉપર અઠાંસ કરી તેના ઉપર સોળ હાંસ કરવી. અને પછી ઉપરના ભાગે ગોળાકાર ધુમ્મટ કરવો અને તે પહોળાઈના અર્ધો ભાગે ગોળાકાર ઉંચો કરવો તથા તેની ઉંચાઈમાં સાઠ (૬૦) ભાગ કરવા. ૯૪.

ધુમ્મટના ગડદા (દાદરી) તથા ૬, ૮, ૧૨, ૨૦ હાંસ છોડવાની રીતનો નકશો.

કર્ણદર્દરિકાઃ સપ્ત ભાગેન નિર્ગમોદયૌ ॥

રૂપકણ્ઠસ્તુ પચ્ચાંગો દ્વિભાગેનાત્ર નિર્ગમમ્ ॥૧૫॥

માત ભાગની કર્ણદર્દરિકાઓ કચ્વી અને તે નિર્ગમે (નીકારે) તથા ઉચ્ચારમા મચ્વી ગચ્વી પાચ ભાગને ૩૫કઠ કરવો અને નીકારે જે ભાગ રાખવો ૯૫

વિદ્યાધરૈઃ સમાયુક્તં પોઢગાષ્ટદિવાકરૈઃ ॥

જિનસંખ્યામિતૈર્વાપિ દન્તાવલૈર્વિરાજિતમ્ ॥૧૬॥

એળ (૧૬), આઠ (૮) અથવા બાર (૧૨) વિદ્યાધરોથી યુક્ત ધુમ્મટ કરવો અથવા એવીમ (૨૪) હાથીઓ વડે વિરાજિત ધુમ્મટ કરવો ૯૬.

વિદ્યાધરપૃથુત્વેન સપ્તાંગો નિર્ગમો ભવેત્ ॥

તદ્દૃષ્વે ચિત્રરૂપાશ્ચ નર્તિકા નૃત્યશોભિતાઃ ॥૧૭॥

વિદ્યાધરે તેમની પહોળાકાંથી માત ભાગ નીકારે કચ્વી અને તેમના ઉપર વિચિત્ર રૂપોને ધારણ કરેલી નૃત્ય કરતી શોભાયમાન નર્તિકા-નાચ કરતી પુતળીઓ કરવી ૯૭

જગતુલ્યે તુ પદ્સાર્ધં દ્વિતીયા ચ પદ્મભાગિકા ॥

તૃતીયા સાર્ધપચ્ચાંશા કોલાણિ ત્રીણિ પંચ વા ॥૧૮॥

પહેલી જગતુલ્યા માઠા (૬૫), બીજી (૬) છ ભાગની તથા ત્રીજી સાઠ-પાચ (૫૫) ભાગની કચ્વી અને ત્રણ અથવા પાચ કોલ કરવા ૯૮

મધ્યે વિતાનં કર્તવ્યં ચિત્રવર્ણવિરાજિતમ્ ॥

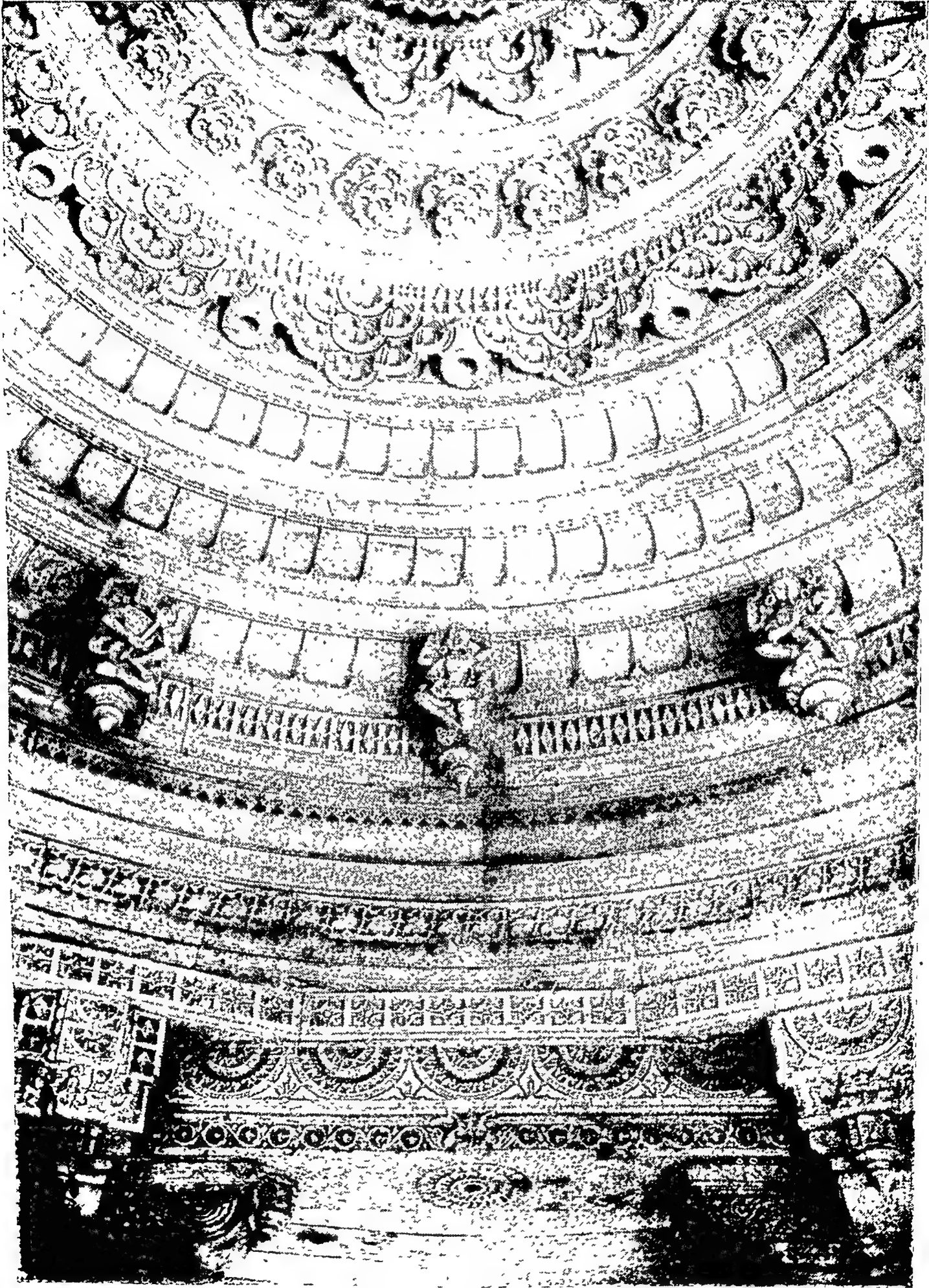
નાટકાદિકથારૂપસ્વનાકારવિરાજિતમ્ ॥૧૯॥

મધ્યની મધ્યમા વિતાન (અર્ધ ગોળાકાર) કચ્વી અને તે નાના પ્રકારના ચિત્ર વિચિત્ર રંગોથી શોભાયમાન તથા નાટકાદિના કથાભાગોને અનુસરતી, મંગીત કરતી (ગાતી), વાદ્યાદિ વગાડતી અને નૃત્ય કરતી આકૃતિવાળી પુતળીઓ વિગેરેથી ચિત્રિત કરવું ૯૯

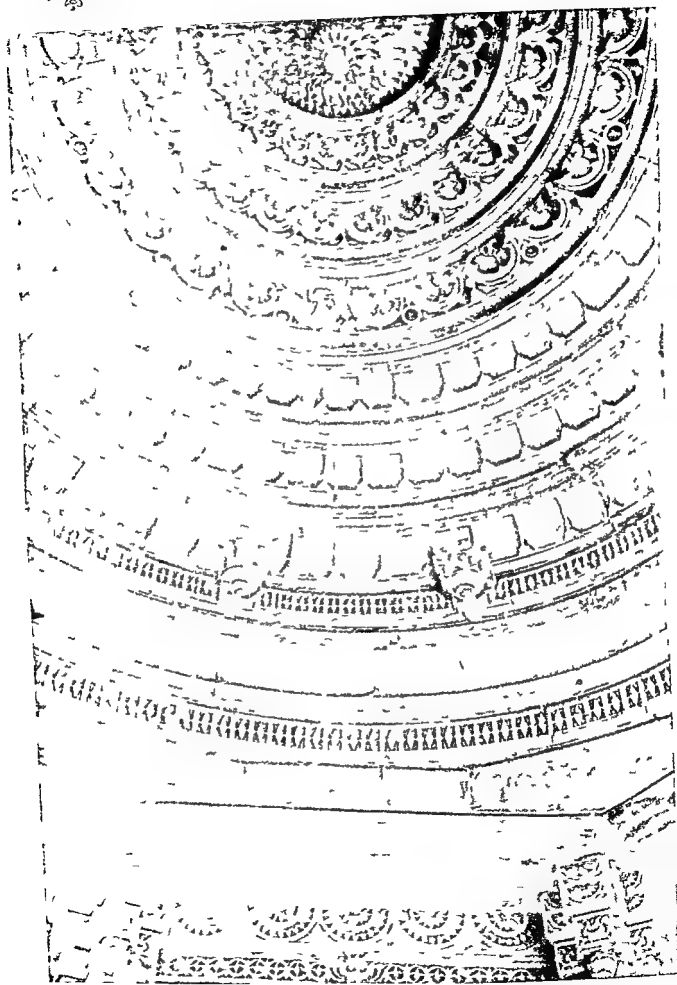
ધુમ્મટના થરોના વિભાગનું બીજું પ્રમાણ

ઉચ્ચૃયં વિસ્તરાર્ધેન પટ્પટ્ટિભિર્વિભાજિતે ॥

કર્ણદર્દરિકા કાર્યા સપ્તભાગપ્રમાણતઃ ॥૨૦॥

ચામુખ પ્રાસાદના પશ્ચિમ તરફના મંડપના ધુમ્મરનો દેખાવ, માગિંટ ગાળુ.

રૂપકઞ્ઠશ્ચતુર્ભાગઃ કલાવિદ્યાધરૈર્યુતઃ ॥

ગવાલુશ્ચૈવ ષડ્ભાગં સાર્ધષડ્ભાગિકં તથા ॥૧૦૧॥

પશ્ચભાગં ભવેત્કોલં ચતુઃસાર્ધં ચતુર્થકમ્ ॥

एवं तु कारयेन्नित्यं वितानानेकमंडितम् ॥૧૦૨॥

ધુમટ તેની પહોળાઈના અર્ધા ભાગે ઉંચો કરવો અને તેમાં છાસઠ (૬૬) ભાગ કરવા. તેમાં સાત (૭) ભાગની કર્ણુદર્દરી, સોળ વિદ્યાધરૈથી યુક્ત ચાર (૪) ભાગનો રૂપકંઠ, સાડા છ (૬) ભાગનું પહેલું ગવાલું, છ ભાગનું બીજું ગવાલું, પાંચ ભાગનું કોલ અને ચોથું ગવાલું સાડા ચાર ભાગનું કરવું. આવી રીતે અનેક વિતાનોથી મંડિત થયેલો ધુમટ હંમેશાં કરવો. ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨.

एकादशशतान्येव वितानानां त्रयोदश ॥

शुद्धसंघाटमिश्राणि क्षिप्ताक्षिप्तानि यानि च ॥૧૦૩॥

અનેકવિધ લેદોને લીધે વિતાનો (ધુમટો) ની સંખ્યા અગિયારસો ને તેર (૧૧૧૩) થાય છે અને તે શુદ્ધ સંઘાટ, મિશ્ર સંઘાટ (એક બીજાના સંઘાટો પરસ્પર મેળવી કરેલા), ક્ષિપ્ત (નિર્ગમે નીકળતા થરો) અને અક્ષિપ્ત (નિર્ગમે નહિ નીકળતા થરો) વિગેરે અનેક પ્રકારના કરવામાં આવે છે. ૧૦૩.

वितानानि विचित्राणि वस्त्रचित्रादिभेदतः ॥

सप्तसु यानि लोकेषु तस्माद् हृद्यानि लोकतः ॥૧૦૪॥

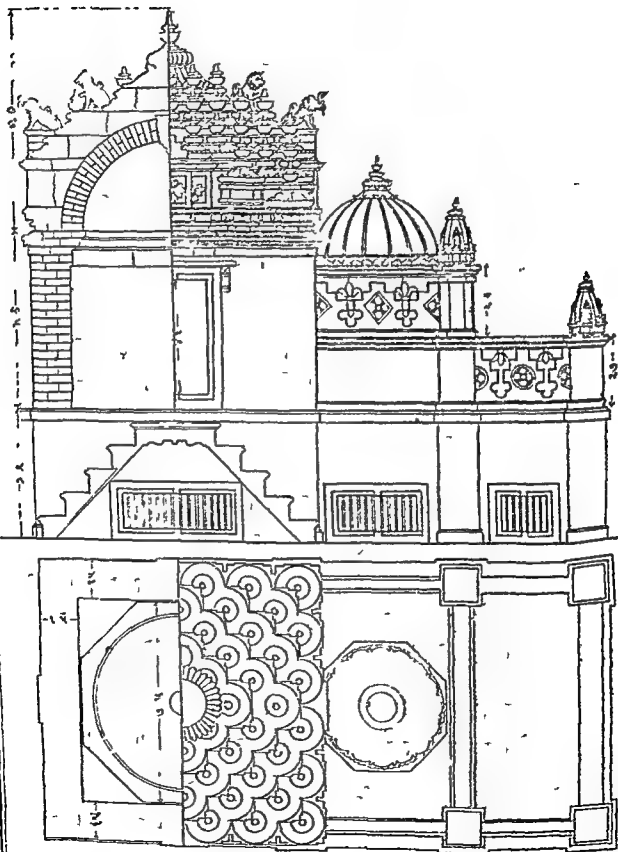
નાના પ્રકારના વસ્ત્રાલંકાર (પહેરવેશ) અને ચિત્રોના લેદોને લીધે ચિત્ર વિચિત્ર અનેકવિધ વિતાનો (મંડપો) થાય છે તથા સાત લોકમાંના દેખાવોથી અલંકૃત કરવામાં આવતા હોવાથી જોતાંજ લોકોને આનંદ આપનારા થાય છે. ૧૦૪.

रत्नगर्भसूर्यकान्तिचन्द्रतारावितानकम् ॥

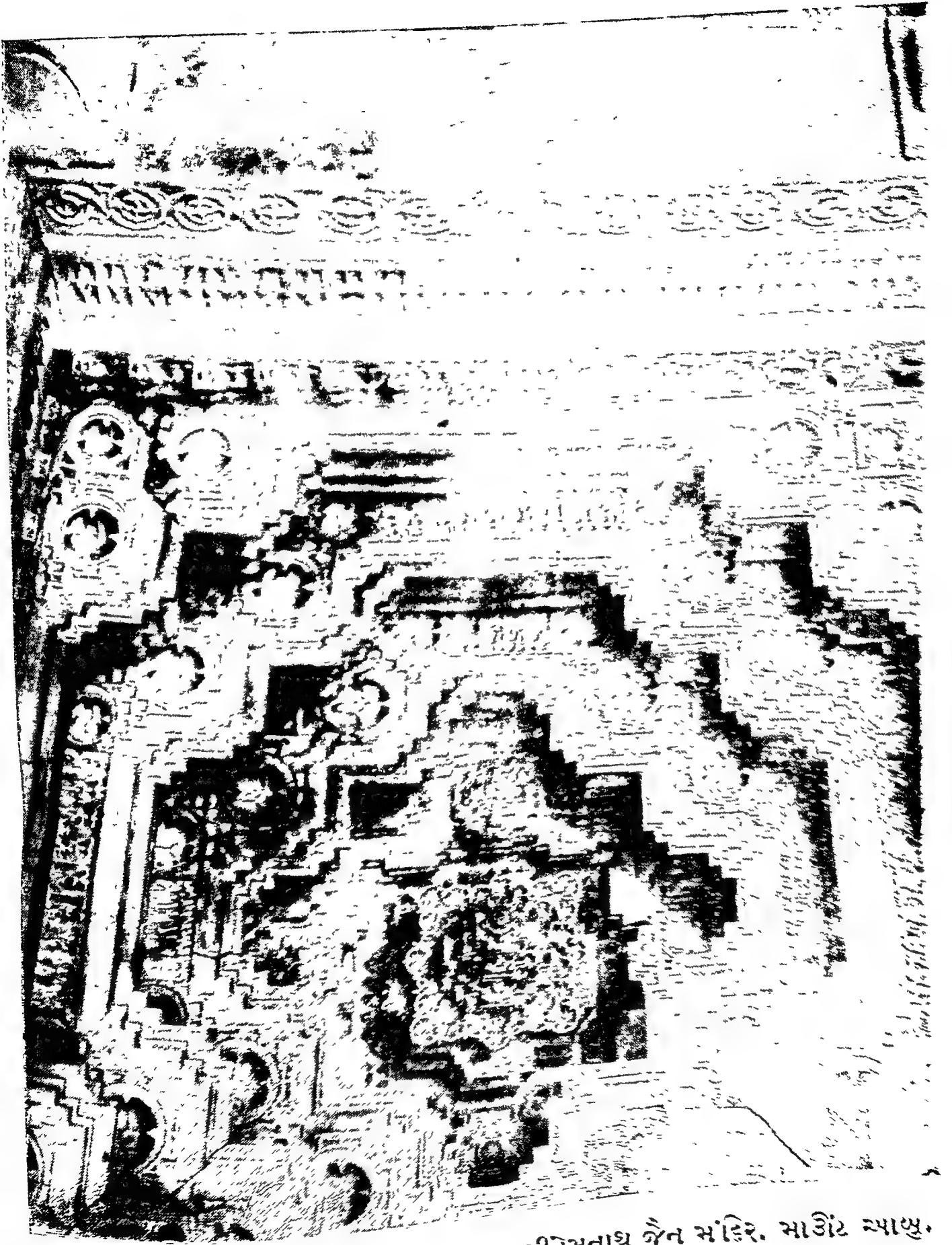
विचित्रमण्डपं जैनं कृतं तस्मै नमः सदा ॥૧૦૫॥

રત્નોથી જડેલો ગભારો, સૂર્યના કિરણો જેવી કાન્તિવાળાં ચિત્રો તથા ચંદ્ર અને તારાઓના દેખાવોથી યુક્ત એવો વિતાનવાળો વિચિત્ર જૈનમંડપ જેમણે કર્યો હોય તેમને સદા સર્વદા (અમારા) નમસ્કાર હો. ૧૦૫.

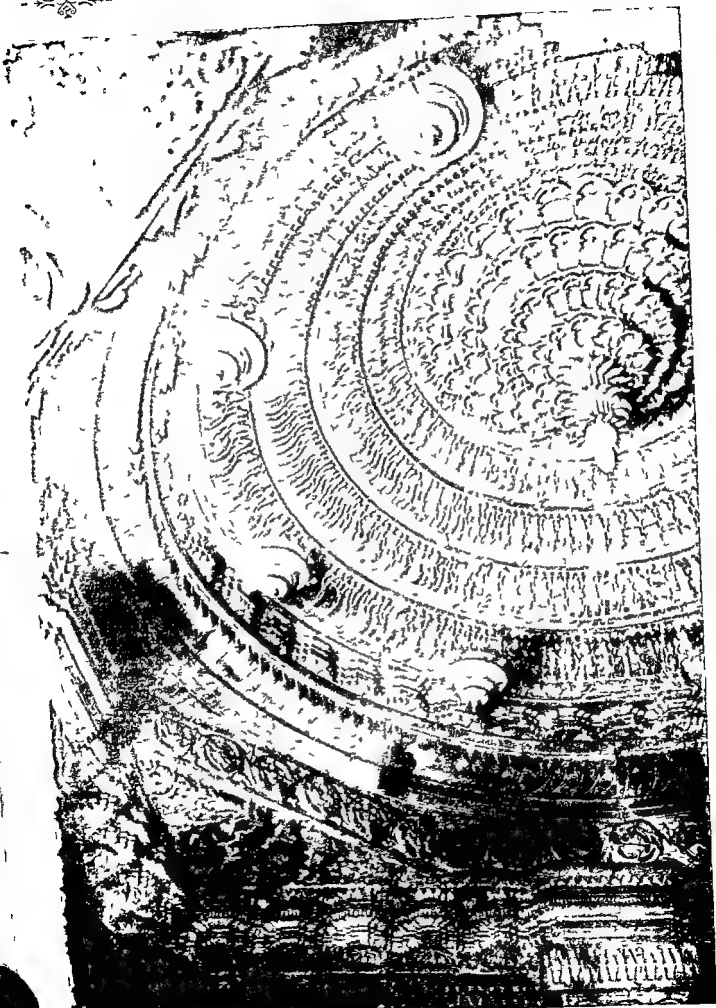
શ્રી વાસુપુત્ર્ય મહારાજના દેરાસરના ગભારા ઉપરનું માંભરણ
અને ઘુમટીનો નકશો. રૂપામુરચંદની પોળ, અમદાવાદ.

તલ ભાગ ૧૨

જિનાલયની ચોટીઝામાં કરેલો ભદ્રિક ધુમ્મર, શ્રીનમનાથ જૈન મંદિર, માઉંટ ર્યાબુ.

નિનાસયના ખુલાના મડપના ધુમ્મટનો દેખાવ. શ્રીનિમનાથ જૈનમંદિર, માઉન્ટ આબુ.

મંડપ તથા પ્રાસાદને સાંભરણુ વિધાન.

સાંભર્ણશ્ચ પ્રકર્તવ્યં પ્રથમં પંચઘંટનમ્ ॥

ચતુર્ઘંટાભિવૃદ્ધયા ચ યાવદેકોત્તરં શતમ્ ॥૧૦૬॥

પહેલું સાંભરણુ પાંચ ઘંટાવાળું કરવું અને પછી ચાર ચાર ઘંટાઓ વધારી એકસોને એક ઘંટાઓ સુધી વૃદ્ધિ કરવી. ૧૦૬.

પશ્ચવિંશતિરિત્યુક્તાઃ પ્રથમં રસભાગિકમ્ ॥

વેદોત્તરં શતં યાવદ્ વેદાંશા વૃદ્ધિરિષ્યતે ॥૧૦૭॥

પહેલું સાંભરણુ છ ભાગનું કરવું અને ત્યાર પછી ચાર ચાર ભાગની વૃદ્ધિ એકસોને ચાર (૧૦૪) ભાગ સુધી કરવી. આ પ્રમાણે વૃદ્ધિ કરવાથી પચીસ પ્રકારનાં સાંભરણુ થાય છે. ૧૦૭.

મદ્રાર્ધે રથિકાર્ધેન નવાઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥

રથિકાર્ધોદયેનૈવ ઘણ્ટાકૂટે તતો વક્રમ્ ॥૧૦૮॥

ડાળી તથા જમણી બાજુએ ભદ્રના અર્ધા ભાગમાં રથના અર્ધા ભાગે નવાંગ (નવ ઘંટાવાળું સાંભરણુ) કરવું તથા રથિકાની પહોળાઈના અર્ધ ભાગે રથિકા ઉપર ઘંટા તથા કૂટ કરવાં અને તેના ઉપર બેક (કલશ) કરવો. ૧૦૮.

કલાકૂટાન્વિતા પૂર્વા પશ્ચભિઃ કલશૈર્યુતા ॥

ભાગૈર્વિષમતુલ્યૈશ્ચ હ્યેવં કુર્વીત લક્ષ્યતઃ ॥૧૦૯॥

પહેલી ઘંટા કલાકૂટથી યુક્ત પાંચ કલશવાળી કરવી તથા એકી અને એકી ભાગો વડે આ પ્રમાણે લક્ષ્યપૂર્વક એકી ઘંટાઓની રચના કરવી. ૧૦૯.

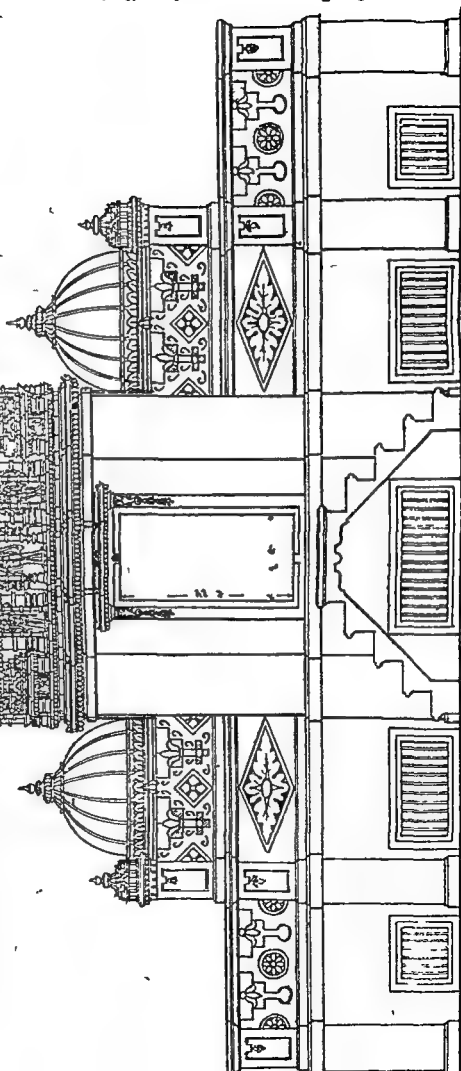
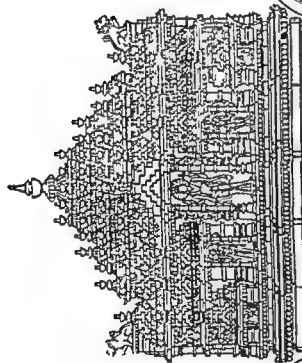
દેવતાઓનાં વાહનોનાં સ્થાન વિષે.

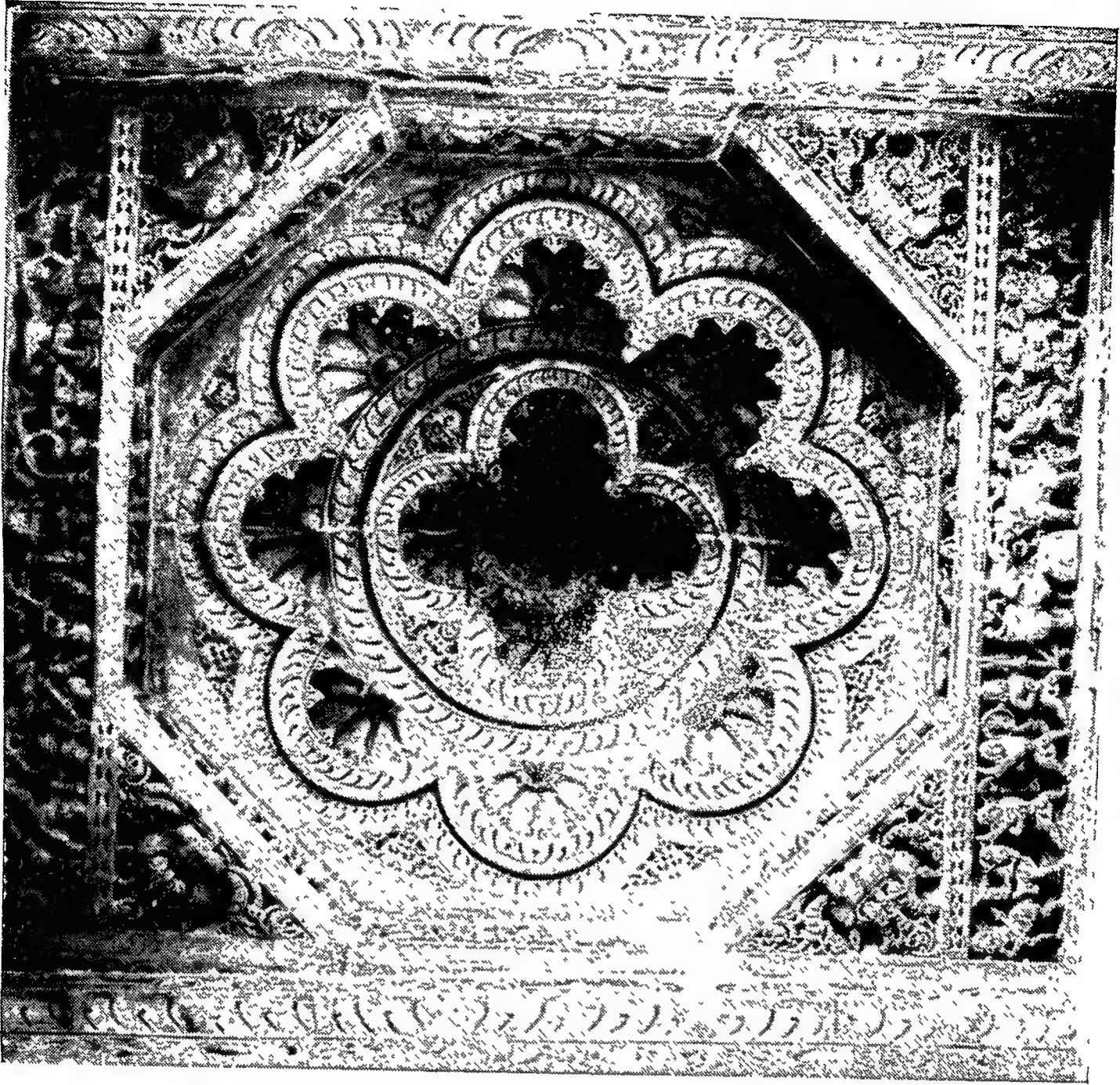
પ્રાસાદવાહનસ્થાનં કર્તવ્યમ્ ચ ચતુષ્કિકા ॥

૧૬

ત્રણ મૃત્વી રૂપ ઘટાના
પ ઘટાવાળા સાંભરણનો
દેખાવનો નકશો

ભદ્રના હોઢિયા મથાળા સુધી
આને તે ઉપર ત્રણ મૃત્વી
આને બન્ને બાજુ હુમટીના

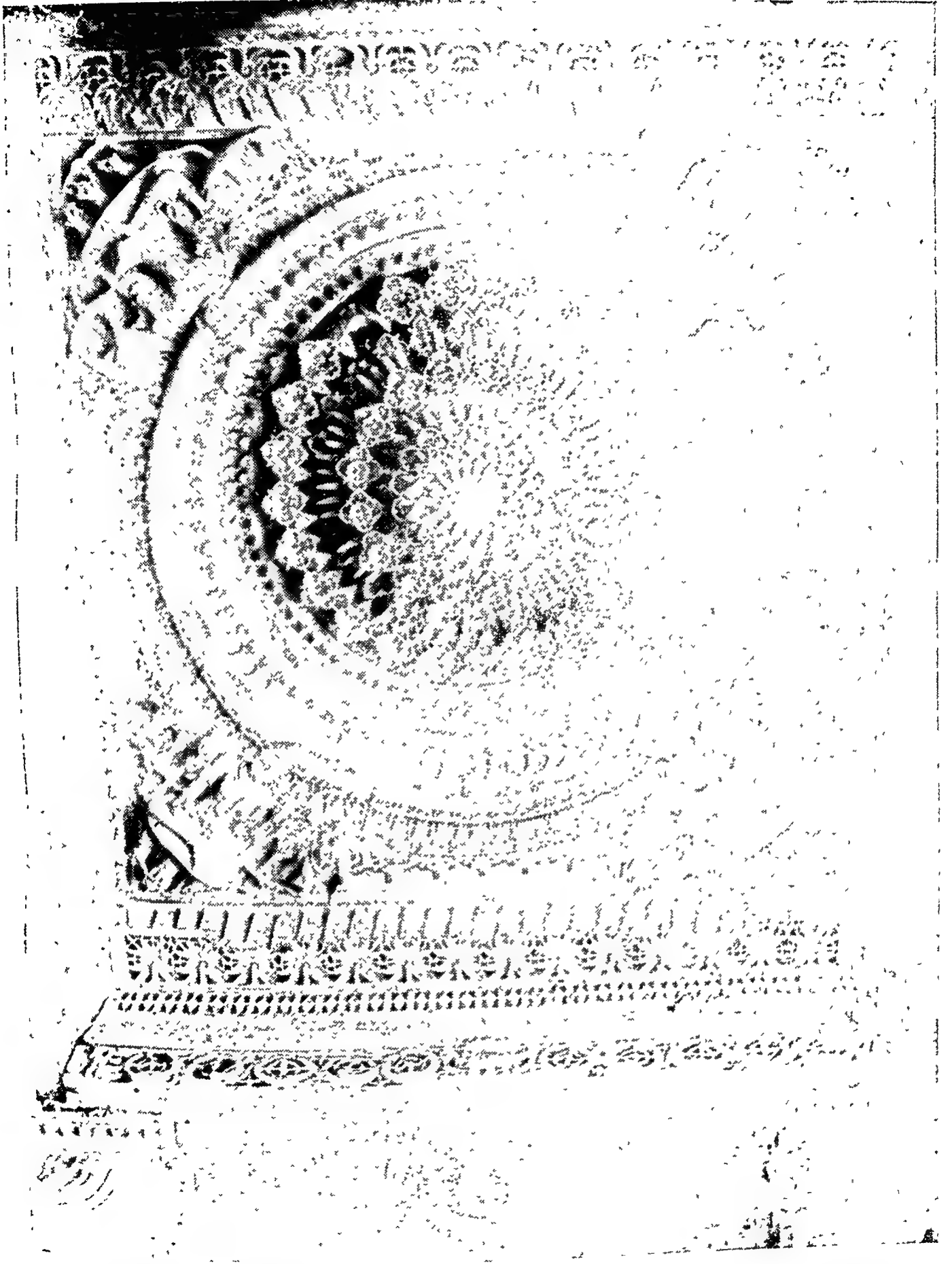

નવચોકીની ધુમટીની અંદરનો દેખાવ. જૈન દેરાસર, (કુંભારીયાળ).

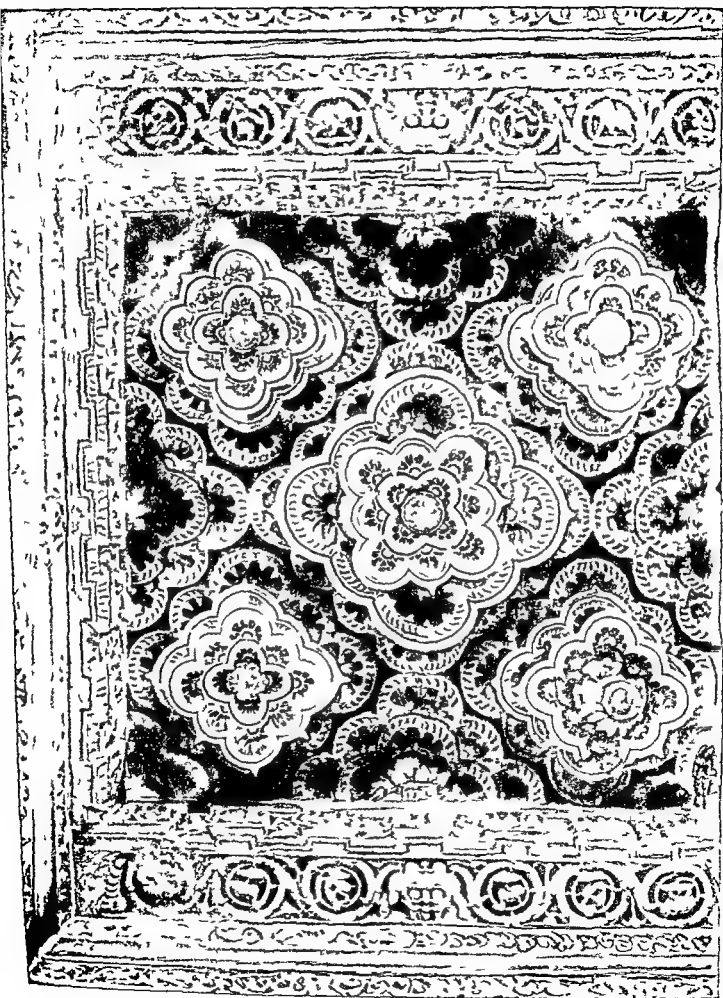

ગૂઢ મંડપ ઉપરનું સામરણ. જૈન દેરાસર, (કુંભારીયાળ).

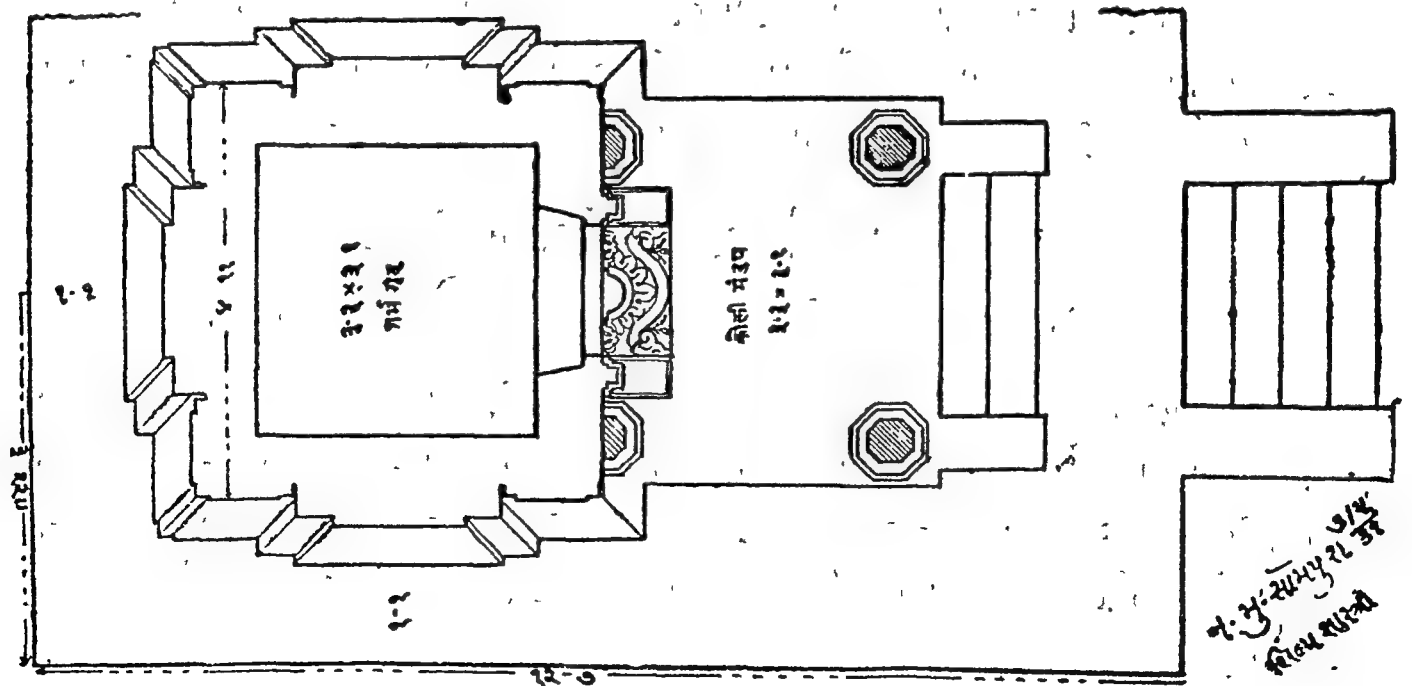
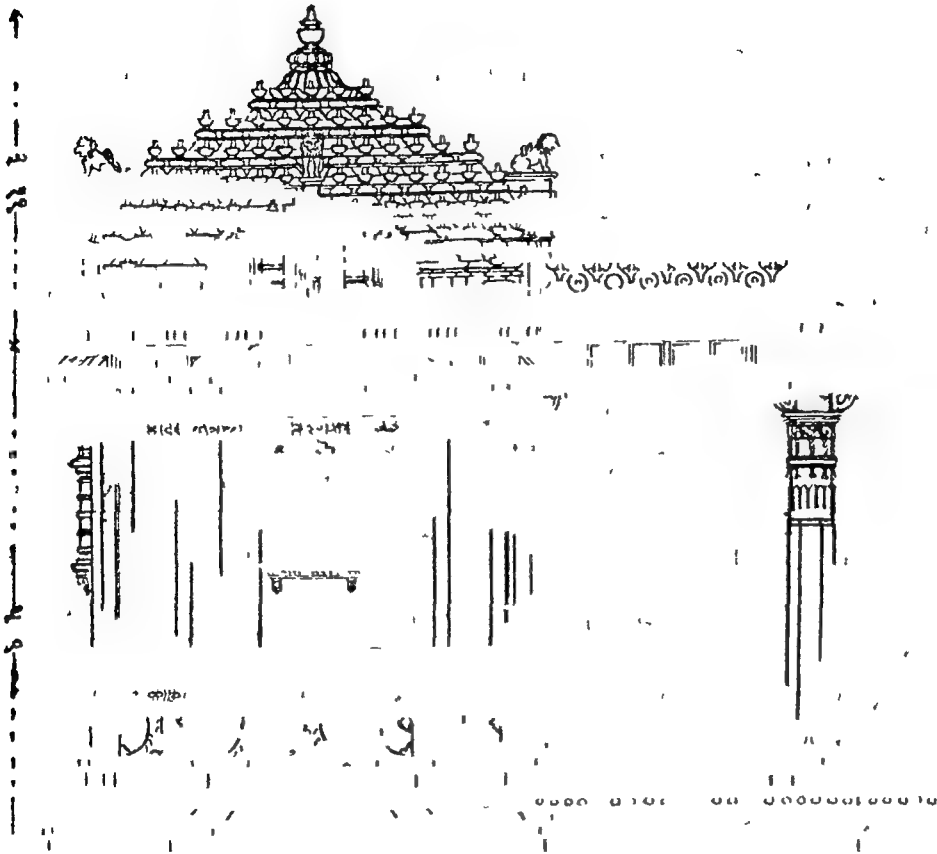

નવચોડીની ઘુમટીનો દેખાવ. શ્રીનેમનાથ જૈન મંદિર, માઉંટ ગ્યાણુ.

નવચોડીની છતનો દખાવ. જૈન દરાગર, કુભારીઆણ.

ઘેટી પાગની દેરીનો નકશો. શ્રી શેત્રુંજય, પાલીતાણા. (કાઠીયાવાડ)

ન. મુ. સંમુદ્રા ૭/૫
સિદ્ધ સાર્થકો

વાહનોદય પ્રમાણ

અર્ચ્યાસ્તુ નવાંગેષુ પન્નપદ્મસભાગિકઃ ॥

ગુહ્યનામિસ્તનાન્તો વા ત્રિવિધો વાહનોદયઃ ॥૧૧૧॥

દેવતાની મૂર્તિમા પગથી શિખા સુધી નવ ભાગે કરવા તેમા પાંચ, છ અને સાત ભાગ સુધી વાહન ઉચ્ચ કરવું અથવા ગુહ્યભાગ, નાભિ અને સ્તનભાગ (વક્ત્રસ્થલ) ના બરોબર વાહનોદય કરવો એટલે વાહનની દૃષ્ટિની ઉચ્ચ ગણવી. ૧૧૧

પાદજાનુકર્દિં યાવદર્ચ્યા વાહનસ્ય ચ ॥

વૃપસ્ય વિષ્ણુભાગાન્તઃ સૂર્યે ચાપ્યંસકાન્તકઃ ॥૧૧૨॥

દેવતાના ચગણુ, બાનુ (ઢીચણુ) અથવા કટિપર્યંત વાહનનો ઉદય કરવો અને મહાદેવના વૃષ (પોઠિયા) નો ઉદય લિંગના વિષ્ણુભાગના અંત (જળાધારી) સુધી તથા સૂર્યના વાહનનો ઉદય અમ (ખભા) સુધી કરવો. ૧૧૨

પ્રાસાદની ચતુર્દિક્ષુ અન્ય પ્રાસાદ વિધાન

અગ્રતઃ પૃષ્ઠતઃચૈવ વામદક્ષિણયોર્દિશોઃ ॥

પ્રાસાદં કારયેદન્યં નામિવેદ્યં વિવર્જયેત્ ॥૧૧૩॥

દેવાલયના અગ્રભાગે, પાછળના ભાગે તથા ડાબી અને જમણી તરફ બીજા પ્રાસાદો કરવા અને તેમનો નાભિવેદ્ય વર્જવો અર્થાત્ સુખ્ય પ્રાસાદ અને મહાપ્રાસાદ ગર્ભે કરવા ગર્ભ છોડીને કરવાથી નાભિવેદ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧૩

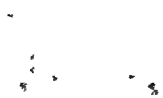
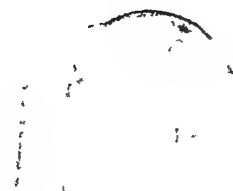
શિવસ્યાગ્ર ન કર્તવ્ય ત્વર્ચારૂપેણ દેવતા ॥

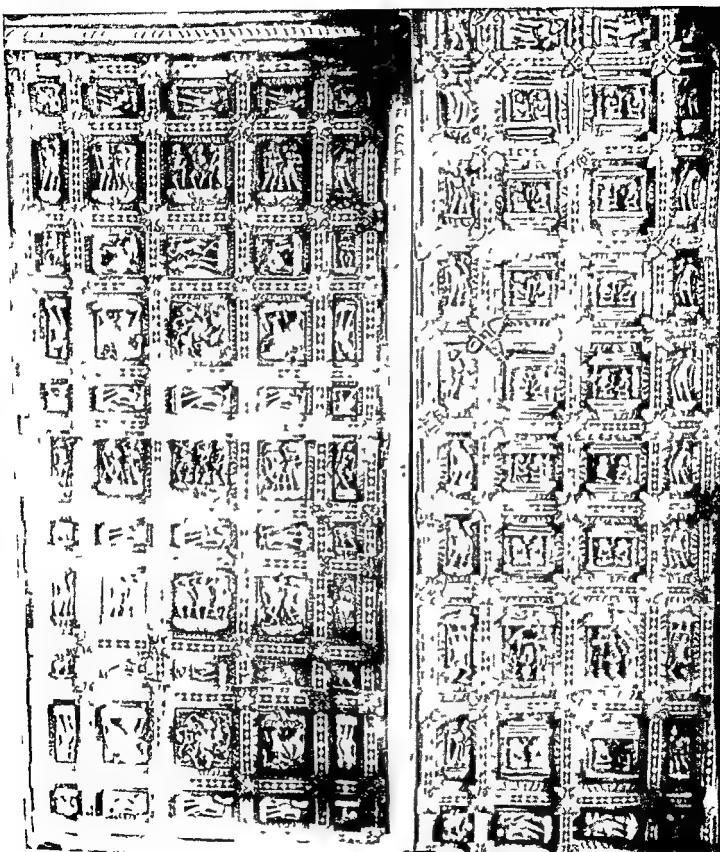
પ્રમા નષ્ટા ન ભોગાય યયા તારા દિવાકરે ॥૧૧૪॥

શિવના દેવાલયની સન્મુખ બીજા દેવતાનું દેવાલય પૂજવાના રૂપમા કરવું નહિ, કારણ કે તે દેવતાનું તેજ (પ્રભા) નષ્ટ થાય છે અને કૃણ આપવાને અસમર્થ બને છે જેમ સૂર્યોદયમા તાગચો નષ્ટપ્રભાવાળા થાય છે અને પ્રકાશ આપી શકતા નથી તેમ ગિવની આગળ બીજા દેવતાઓ નષ્ટપ્રભાવવાળા થાય છે તેથી સુખ આપવાને અસમર્થ બને છે. ૧૧૪

ગિવસ્યાગ્રે ગિવં કુર્યાદ્ બ્રહ્માણં બ્રહ્મણોઽગ્રતઃ ॥

વિષ્ણોરગ્રે ભવેદ્ વિષ્ણુર્જૈને જૈનો રવે રવિઃ ॥૧૧૫॥

મહ્યની છત્રમા કેતરેલા તીર્થ કરેના ચારિત્રનો દેખાવ. જૈન દેરાસર, (કુભારીયાળ).

શિવના દેવાલયના અગ્રભાગે શિવાલય, પ્રહ્માના દેવાલયના અગ્રભાગે પ્રહ્માનું, વિષ્ણુના દેવાલયના અગ્રભાગે વિષ્ણુનું, જિનના દેવાલયના અગ્રભાગે જિનનું અને સૂર્યના દેવાલયના અગ્રભાગે સૂર્યનું દેવાલય કરવું. ૧૧૫.

બ્રહ્મા વિષ્ણુશ્ચૈકનાભિર્દ્વાભ્યાં દોષો ન વિચિતે ॥

શિવસ્યાગ્રે ન વાસશ્ચ દૃષ્ટિવેધે મહદ્ ભયમ્ ॥૧૧૬॥

પ્રહ્મા અને વિષ્ણુ એકનાલિ (બન્નેનાં દેવાલય સામસામાં) કરવા. એ બન્નેની એકનાલિ થવાથી દોષ થતો નથી; પરંતુ શિવાલયના અગ્રભાગે પ્રહ્મા અને વિષ્ણુનો વાસ (દેવાલય) કરવો નહિ; કારણ કે તેમનો દૃષ્ટિવેધ થતાં મહાન્ ભય ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧૬.

બ્રહ્મા વિષ્ણુરેકનાભિર્જિને દોષો ન વિચિતે ॥

શિવાગ્રે ચાન્યદેવાશ્ચ દૃષ્ટિવેધે મહદ્ ભયમ્ ॥૧૧૭॥

જિનાલયમાં પ્રહ્મા અને વિષ્ણુ એકનાલિ થાય તો દોષ થતો નથી; પરંતુ શિવાલયની સન્મુખ બીજા દેવતાઓ કરવા નહિ; કારણ કે તેમનો દૃષ્ટિવેધ થતાં મોટો ભય ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧૭.

ચંડિકાગ્રે ભવેન્માત્રી ચક્ષે ક્ષેત્રાદિભૈરવઃ ॥

સ્વસ્વામિભિશ્ચ વિજ્ઞેયા યે યસ્યાપિ હિતૈષિણઃ ॥૧૧૮॥

ચંડિકાના દેવાલયના અગ્રભાગે માત્રીગણનાં દેવાલય કરવાં અને ચક્ષરાજ કુળેરના દેવાલયના અગ્રભાગે ક્ષેત્રપાલ ને ભૈરવ વગેરેનાં દેવાલય કરવાં તથા સેવકસ્વામી, ઇષ્ટમિત્ર અને પરસ્પર હિતૈષી દેવતાઓનાં દેવાલય એકનાલિ (સામસામાં ગણે) કરવાં. ૧૧૮.

શિવસૂર્યાગ્રતો ગેહં ન કુર્યાજ્જિનપૃષ્ઠતઃ ॥

પાર્શ્વયોર્બ્રહ્મવિષ્ણોશ્ચ ચઙ્ઙ્યાશ્ચતુર્દિશં ન વૈ ॥૧૧૯॥

શિવ અને સૂર્યના દેવાલયના અગ્રભાગે, જિનાલયના પૃષ્ઠ (પાછળના) ભાગે, પ્રહ્મા અને વિષ્ણુના પાર્શ્વ (બન્ને બાજુના) ભાગે તથા ચંડિકાની આરે દિશાએ ઘર કરવું નહિ. ૧૧૯.

દૃષ્ટિદોષ ન લાગવા વિષે.

પ્રસિદ્ધરાજમાર્ગસ્ય પ્રાકારાન્તરતોડપિ વા ॥

સ્થાપયેદન્યદેવસ્ય તત્ર દોષો ન વિચિતે ॥૧૨૦॥

પ્રસિદ્ધ રાજમાર્ગ અથવા પ્રાકાર (કોટ, કિલ્લા) નું અંતર પડતું હોય તો એક દેવના દેવાલયના સામું બીજા દેવતાનું દેવાલય કરવામાં દૃષ્ટિદોષ આવતો નથી. ૧૨૦.

પૂર્વ તથા પશ્ચિમમુખના દેવતાઓ.

પ્રર્વાપરસ્ય દેવાનાં કુર્યાન્નો દક્ષિણોત્તરમ્ ॥

બ્રહ્મવિષ્ણુશિવાનાંચ ગૃહં પ્રર્વાપરામુખમ્ ॥૧૨૧॥

પૂર્વ તથા પશ્ચિમ દિશાના મુખવાળા દેવોના દેવાલયો દક્ષિણ તથા ઉત્તર દિશાના મુખવાળા કરવા નહિ પ્રદક્ષા, વિષ્ણુ અને શિવના દેવાલય પૂર્વ તથા પશ્ચિમ મુખના કરવા ૧૨૧

પ્રર્વાપરમુખા દેવાઃ શુભાશ્ચ પુરમન્મુખાઃ ॥

અશુભા દક્ષિણાસ્યાસ્તુ ઉત્તરાભિમુખાસ્તથા ॥૧૨૨॥

બ્રહ્મા વિષ્ણુશ્ચ રુદ્રાકૌં ગૃહં ઇન્દ્રશ્ચ દેવતાઃ ॥

પ્રર્વાપરમુખાશ્ચૈતે સર્વદા શુભકારકાઃ ॥૧૨૩॥

બ્રહ્મા વિષ્ણુશ્ચ રુદ્રાકૌં પુરં ઘ્નન્તિ પરાદ્મુખાઃ ॥

શિવો જિનો હરિર્ધાતા શુભાઃ સર્વદિગામુખાઃ ॥૧૨૪॥

પૂર્વ અને પશ્ચિમાભિમુખ તથા નગભિમુખ દેવો શુભ છે, પરંતુ દક્ષિણ તથા ઉત્તરભિમુખ દેવો અશુભ છે પ્રદક્ષા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, મૂર્ત્ય, યતિદેવેશ્વરી અને ઇન્દ્ર, આ દેવતાઓ પૂર્વ તથા પશ્ચિમદિશા આમે મુખવાળા મહા શુભકર્તા છે ૧૨૨, ૧૨૩

પ્રદક્ષા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર અને મૂર્ત્ય, આ દેવતાઓ જે પુરથી પગડમુખ હોય અર્થાત્ નગ તરફ પીઠ કરીને ગ્રહેલા હોય તે પુરનો નાશ કરે છે શિવ, તીર્થંકર, વિષ્ણુ અને પ્રદક્ષા, આ દેવો અર્ધ દિશાના મુખવાળા શુભ છે ૧૨૪

દક્ષિણાભિમુખ દેવો

વિગ્રેગો ભૈરવશ્ચળ્ડી નક્લીગો ગ્રહાસ્તથા ॥

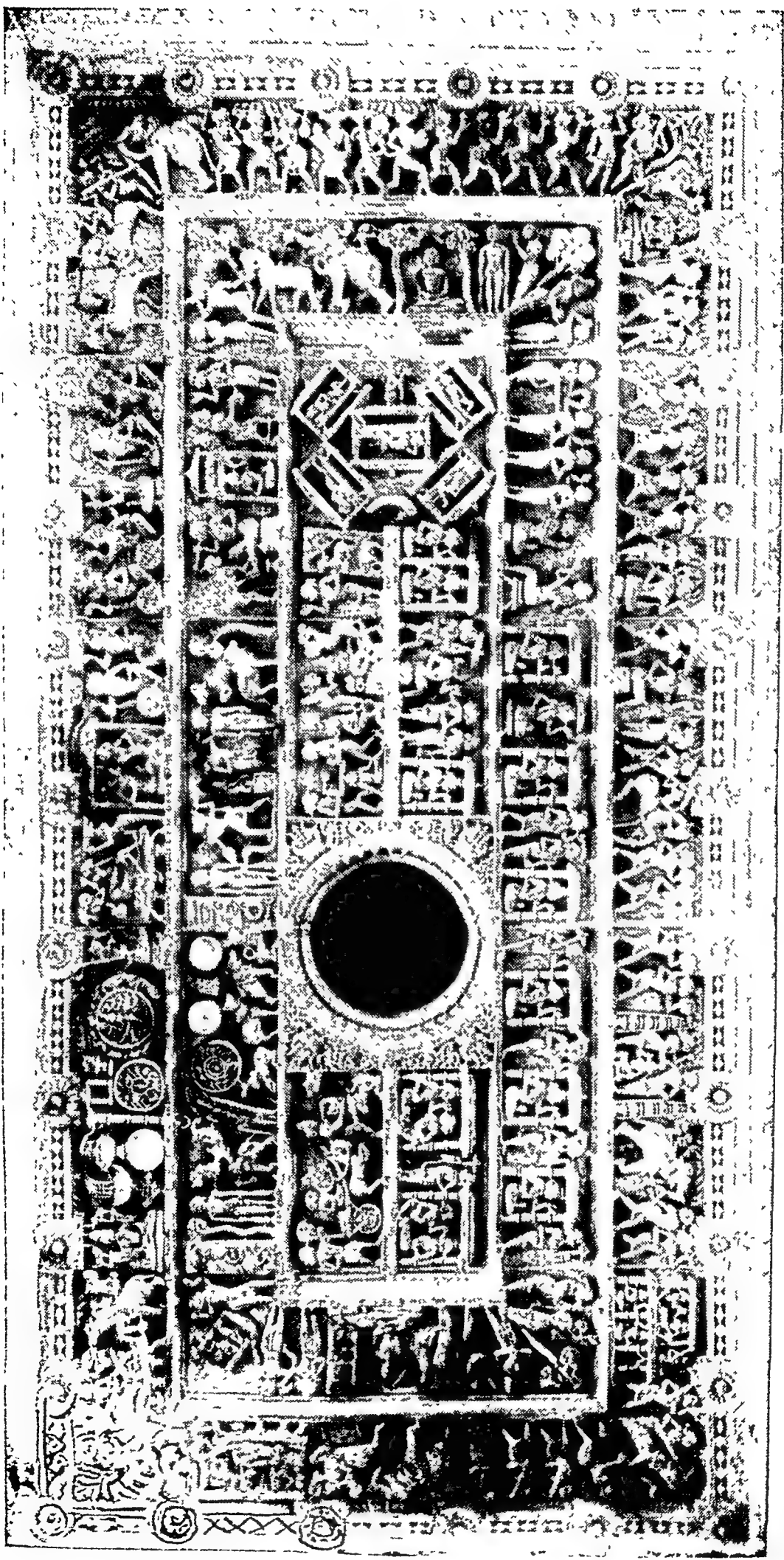
માતરો ધનદશ્ચૈવ શુભા દક્ષિણદિદ્મુખાઃ ॥૧૨૫॥

ગણેશ, ભૈરવ, ચંડિકા, નકુલીશ, નગચંડો, માતૃદેવતા અને કુબેર, આ દેવો દક્ષિણાભિમુખ શુભ છે અર્થાત્ એમના દેવાલયો દક્ષિણાભિમુખ કરવા ૧૨૫

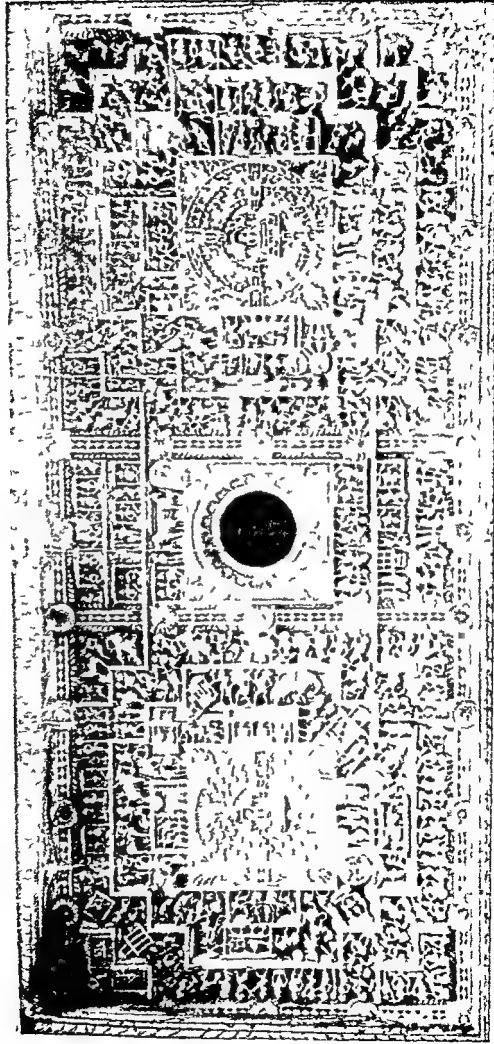
હનુમાન બેસાડવાની દિશા

નૈકલ્યાભિમુખઃ કાર્યો હનુમાન્ વાનરેશ્વરઃ ॥

અન્યે વિદિદ્મુખા દેવા ન કર્તવ્યાઃ કદાચન ॥૧૨૬॥

રંગમંડપની બાજુની છતોમાં કોતરેલા તીર્થંકરોના ચારિત્રો દર્શાવ, શ્રીકૃષ્ણારીઆજી.

રગસ રૂપની બાબુની છતોમાં કોતરેલો તીર્થ કરોના ચારિત્રતા દખાવ, શ્રીકૃષ્ણારીઆલ

વાનરપતિ હનુમાન્ નૈઋત્યાભિમુખ ઘેસાડવા (હનુમાનનું દેવાલય દક્ષિણ-ભિમુખ પણ કરવું); કિન્તુ બીજા દેવતાઓ કદાપિ વિદિહિમુખ અર્થાત કોણના મુખવાળા ઘેસાડવા નહિ. ૧૨૬.

અથ મૂર્તિવિધાન પ્રકરણ ।

તૃતીયાંશેન ગર્ભસ્ય પ્રાસાદે પ્રતિમોત્તમા ॥

મધ્યમા સ્વદશાંશેના પંચાંશેના કનીયસી ॥૧૨૭॥

પ્રાસાદના ગભારાના ત્રીજા ભાગે પ્રતિમા કરવી તે ઉત્તમ (જ્યેષ્ઠ માનની) જાણવી અને પ્રતિમાના આવેલા પ્રમાણના દશમા ભાગે હીન કરવાથી મધ્યમા અને પાંચમા ભાગે હીન કરવાથી કનિષ્ઠ માનની પ્રતિમા જાણવી. (આ માન બેઠેલી જૈન પ્રતિમાની પલાંઠીનું જાણવું). ૧૨૭.

દ્વારના માને મૂર્તિ અને સિંહાસનનું પ્રમાણ.

દ્વારોચ્છ્રયશ્ચ નવધા ભાગમેકં પરિત્યજેત્ ॥

દ્વાત્રિંશદ્વિર્ભજેદ્ દ્વારં ચતુર્ભાગાન્ પરિત્યજેત્ ॥૧૨૮॥

દ્વારની ઉંચાઈમાં નવ (૯) ભાગ કરી ઉપરનો એક ભાગ છોડવો અને બાકીના આઠ ભાગમાં ચાર ભાગની પ્રતિમા ઉંચી તથા ચાર ભાગનું સિંહાસન ઉંચું કરવું. તેજ પ્રમાણે દ્વારની ઉંચાઈમાં બત્રીસ (૩૨) ભાગ કરી તેમાંથી ઉપરના ચાર ભાગો છોડવા, શેષ રહેલા અઠ્ઠાવીસ (૨૮) ભાગોમાં નીચે પ્રમાણે પ્રતિમા તથા સિંહાસનનું પ્રમાણ અનુક્રમે જાણવું. ૧૨૮.

દ્વારદૈર્ઘ્યે તથા વિશ્વતિથિશક્રકલાંશકૈઃ ॥

ઋધ્વે ચૈવાસનસ્થાનં મનુશક્રતિથીનકૈઃ ॥૧૨૯॥

દ્વારની લંબાઈ (ઉંચાઈ) માંના ચૌદ (૧૪), પંદર (૧૫), તેર (૧૩) અને સોળ (૧૬) ભાગોમાં પ્રતિમા તથા ચૌદ (૧૪), તેર (૧૩), પંદર (૧૫) અને બાર (૧૨) ભાગોમાં સિંહાસન ઉંચું કરવું. ૧૨૯.

દ્વારની ઉચ્ચાઈના માને મૂર્તિ અને સિંહાસનના ભાગનું કોષ્ટક

નંબર	પગાનાણુ ભાગ	પ્રતિમા ભાગ	ઉપરના છોડના ભાગ	દ્વારની ઉચ્ચાઈના કુલ ભાગ
૧	૦ ભાગ	૪ ભાગ	૧ ભાગ	૮ ભાગ
૩	૧૪ ભાગ	૧૪ ભાગ	૪ ભાગ	૩૨ ભાગ
૪	૧૫ ભાગ	૧૩ ભાગ	૪ ભાગ	૩૨ ભાગ
૫	૧૩ ભાગ	૧૫ ભાગ	૪ ભાગ	૩૨ ભાગ
૬	૧૬ ભાગ	૧૨ ભાગ	૪ ભાગ	૩૨ ભાગ

પ્રાસાદના માને જિલી મૂર્તિનું પ્રમાણ

પ્રાસાદ એકહસ્તે મૂર્તિરેકાદશાઙ્ગુલા ॥

વશાઙ્ગુલા તતો વૃદ્ધિર્યાવદ્વસ્તચતુષ્ટયમ્ ॥૧૩૦॥

દ્વયઙ્ગુલા દશહસ્તાન્તં શતાર્ધમઙ્ગુલસ્ય ચ ॥

અતિવૃદ્ધિર્દશાંગોના મધ્યમા ચ કનીયસી ॥૧૩૧॥

એક ગજના પ્રાસાદને મૂર્તિ અગિયાર (૧૧) આગળ ઉચી કરવી અને પછી આગળ સુધી દરેક ગજે દશ (૧૦) આગળ, આગળ દશ ગજ સુધી બે (૨) આગળ અને દશથી પચાસ ગજ સુધી એક (૧) આગળની વૃદ્ધિ કરવી

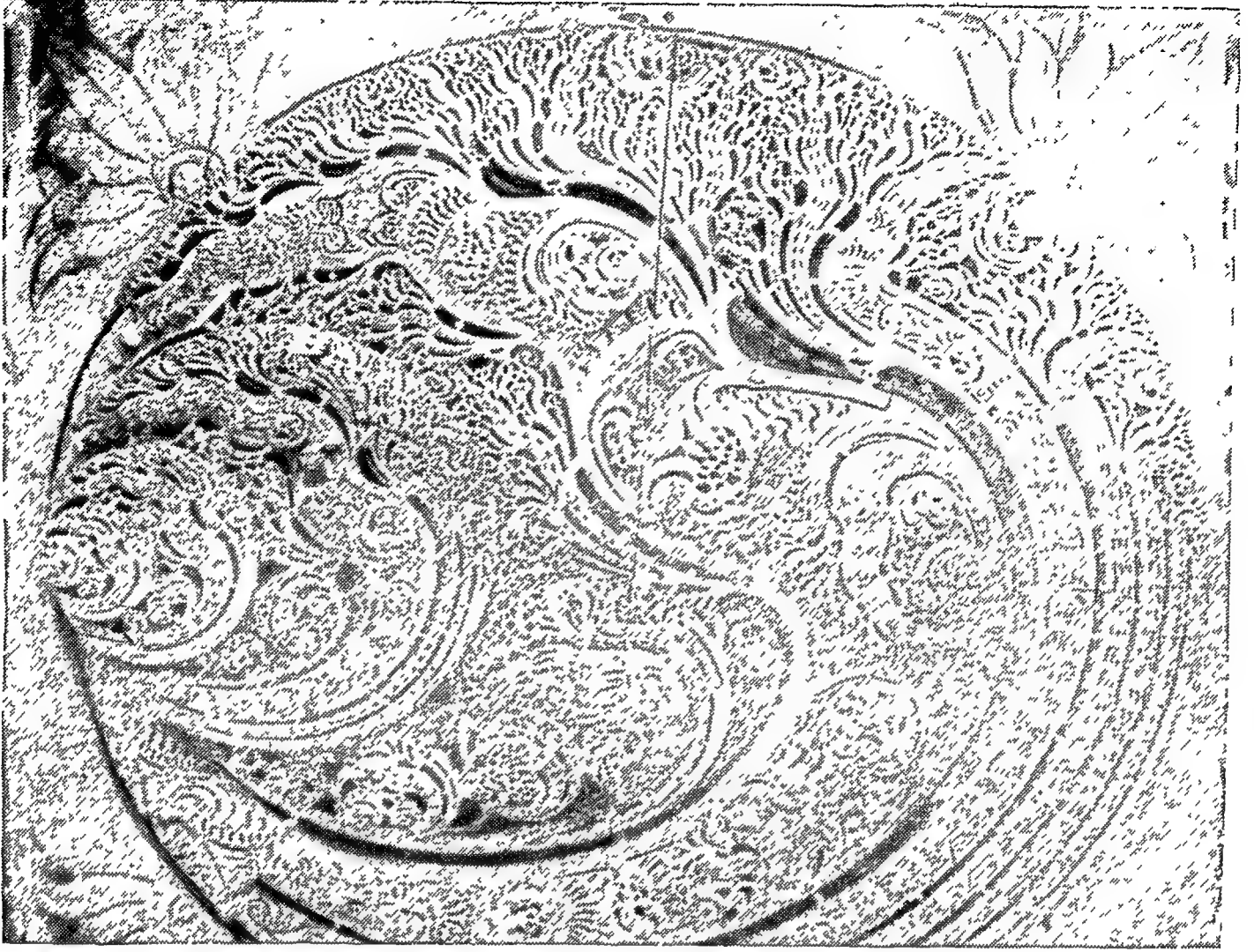
આ પ્રમાણે આવેલા ન્યેષ્ઠ માનમાથી દશમા ભાગે હીન કરવાથી મધ્યમા અને મધ્યમાના માનમાથી દશમા ભાગે હીન કરવાથી ત્રીણ માનની મૂર્તિ બાણવી ૧૩૦, ૧૩૧.

શેષશાસ્ત્રી ભગવાનની મૂર્તિ મર્તિનું પ્રમાણ

સપ્તાંગે ગર્ભગૈહે તુ દ્વૌ ભાગૌ પરિવર્જયેત્ ॥

પંચભાગો ભવેદેવઃ ગયનસ્યઃ સુશ્વાવહઃ ॥૧૩૨॥

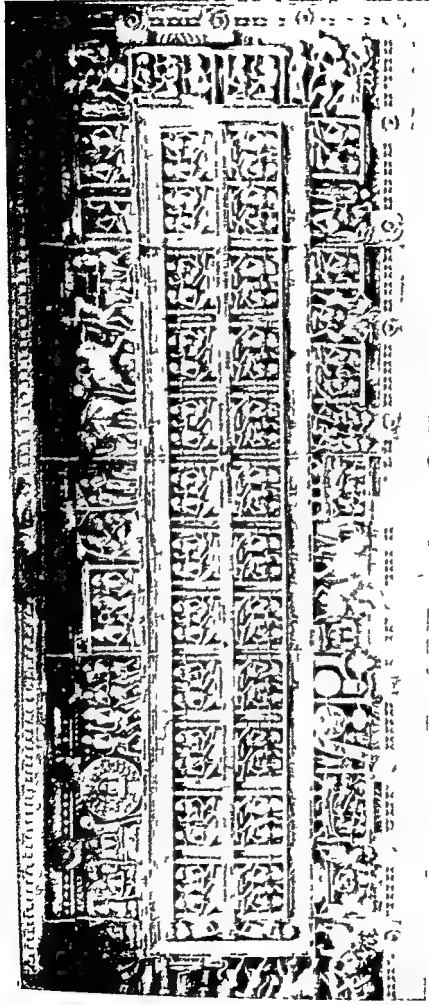
માત્ર ભાગ કરેલા ગભારાંમાના બે ભાગ છોડી પાંચ ભાગના સૂતેલા શેષશાસ્ત્રી ભગવાનની મૂર્તિ કરવી તે સુખ આપનારી છે ૧૩૨.

છતમાં કેતરેલા કુડચલવાળા વેલાનો દેખાવ. શ્રીરાણકપુર (મારવાડ)

છતમાં કેતરેલા નાગપાશના સ્વરૂપનો દેખાવ.

રગમ હપની બાજુની છતોમા કેતરેલો તીર્થ ક્ષેત્રના ચારિત્રનો રખાવ. શ્રીકૃષ્ણારીઆજી.

સર્વ દેવતાઓનાં પાંચવિધ સિંહાસન પ્રમાણ.

પ્રાસાદગર્ભસ્ય દલં વિધેયં ।

દ્વારાગ્રચ્છદં પરિવર્જનીયમ્ ॥

અન્યે દલે પશ્ચવિભાગકાર્યં ।

તસ્મિન્ વિધેયાનિ નિજાસનાનિ ॥૧૩૩॥

યક્ષાદયશ્ચ પ્રથમે વિભાગે ।

દ્વિતીયભાગેઽગ્નિલદેવતા વૈ ॥

બ્રહ્મા ચ વિષ્ણુશ્ચ જિનસ્તૃતીયે ।

ચતુર્થભાગાદધિકે હરસ્ય ॥૧૩૪॥

પ્રાસાદના ગભારાના સરખા જે ભાગ ફરી દ્વાર તરફનો પહેલો ખંડ (વિભાગ) તજવો. પછી બાકી રહેલા બીજા ખંડમાં પાંચ વિભાગો કરવા અને તેમાં દેવતાઓનાં પોતપોતાનાં સિંહાસનો કરવાં. પાંચ વિભાગોમાંના પછીતથી પ્રથમ વિભાગમાં યક્ષાદિ, બીજા વિભાગમાં સર્વ દેવતાઓ, ત્રીજા વિભાગમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને જિન દેવતાઓનું સિંહાસન કરવું તથા ચોથા ભાગથી અધિક પાંચમા વિભાગમાં અર્થાત્ ગભારાના મધ્ય ભાગે શિવનું સ્થાન કરવું. ૧૩૩, ૧૩૪.

દેવતાઓના સ્થાનોનાં મંડલ વિષે.

પ્રાસાદાનાં સમસ્તાનાં વિભક્તિર્ગર્ભમિત્તયા ॥

ગર્ભમધ્યેષુ સર્વેષુ દેવતાઃ ક્રમસંસ્થિતાઃ ॥૧૩૫॥

ચતુરસ્રં તથાયત્તં વૃત્તં ચૈવ વૃતાયતમ્ ॥

અષ્ટાસ્રં ચ તથા પ્રોક્તં ગર્ભપ્રાસાદરૂપતઃ ॥૧૩૬॥

બ્રહ્મસ્થાનાદિગર્ભં ચ મિત્તિપર્યંતમેશલા ॥

વિભક્તિક્રમછંદેષુ મણ્ડલં ભવનાકૃતિ ॥૧૩૭॥

સમસ્ત પ્રાસાદોમાં ગભારાની ભિત્તિથી વિભાગો કરવા અને સર્વ પ્રકારના ગભારાઓના મધ્ય ભાગથી ક્રમાનુસાર દેવતાઓ બેસાડવા. ગર્ભ અને પ્રાસાદને અનુરૂપ દેવતામંડલ સમચોરસ, લંબચોરસ, ગોળ, લંબગોળ અને અષ્ટ હાંસ કરવું. બ્રહ્માના સ્થાનાદિ રૂપ ગભારાને ભિત્તિ સુધી મેળવવા કરવી તથા વિભાગ, ક્રમ અને છંદાનુસાર તેના ઉપર ભવનાકૃતિ મંડલ રચવું અર્થાત્ છત્રીઓ કરવી. ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭.

દેવતાઓના સ્થાનોના અઠાવીસ ભાગ કરવા વિષે

अष्टाविंशश्च विज्ञेया गर्भानुरूपमध्यतः ॥

एकैकदेवताश्चैव क्रमशो मण्डले स्थिताः ॥१३८॥

ગાભાગને અનુરૂપ મધ્યમાથી (પ્રજીતની સિત્તિ તરફ) આકૃષ્ટીત (૪૮)
વિભાગો કુચ્ચા અને તેમા કુમાનુસાર મહલોમા એકેક દેવતા સ્થાપના ૧૩૮

प्रथमे मण्डले चैव यद् भवेद् गर्भमध्यतः ॥

शिवस्य परमं स्थानं यन्मेरोर्भुवि मध्यतः ॥१७९॥

यवैर्यवार्धकं किञ्चित् कुर्याद्दिगन्तमाश्रितम् ॥

मण्डलोर्ध्वे समस्ताश्च ततः सूत्रेषु देवताः ॥१४०॥

पादपद्माग्रसंस्थाने स्वके च पदमध्यतः ॥

पदस्य गर्भसंस्थाने पार्श्वगर्भादिके तथा ॥१४१॥

कर्णपिप्पलिकासूत्रं भुजगर्भे तु संस्थितम् ॥

पादगुल्फगर्भसूत्रे पदगर्भेषु देवताः ॥१४२॥

પ્રથમ મહલ જે જાણાગના મધ્યથી આરભ થાય છે તેમા ગિવનુ પગમ શ્રેષ્ઠ સ્થાન, ભૂમિના મધ્યમા જેમ મેરુનુ સ્થાન છે તેમ જાણુવુ ચવમાત્ર અથવા ચવાર્ધ જગ ઇશાન કોણુ તરફ રહેલુ સ્થાન કવુ અને ત્યાં પછી મહલો ઉપર એકમૂરતમા સર્વ દેવતાઓ જેસાડવા ચણુકમલના અગ્રમસ્થાનના મધ્યમા તેમજ મૂર્તિના ચરણના મધ્યભાગમા, પદના ગર્ભસ્થાનમા, પડખેના ગર્ભમા તેમજ ભુતના ગર્ભમા કણુગર્ભકુલિ (કાનના મધ્ય ભાગ) થી લીધેલુ મૂર સાદગુદક (પગની ઘુ ટીથો) મા ગર્ભમા એકમૂરે કવુ અને પદોના ગર્ભે દેવતાઓ એકસૂત્રે સ્થાપવા ૧૩૬, ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨,

द्वितीये हिरण्यगर्भो नकुलीगस्तृतीयके ॥

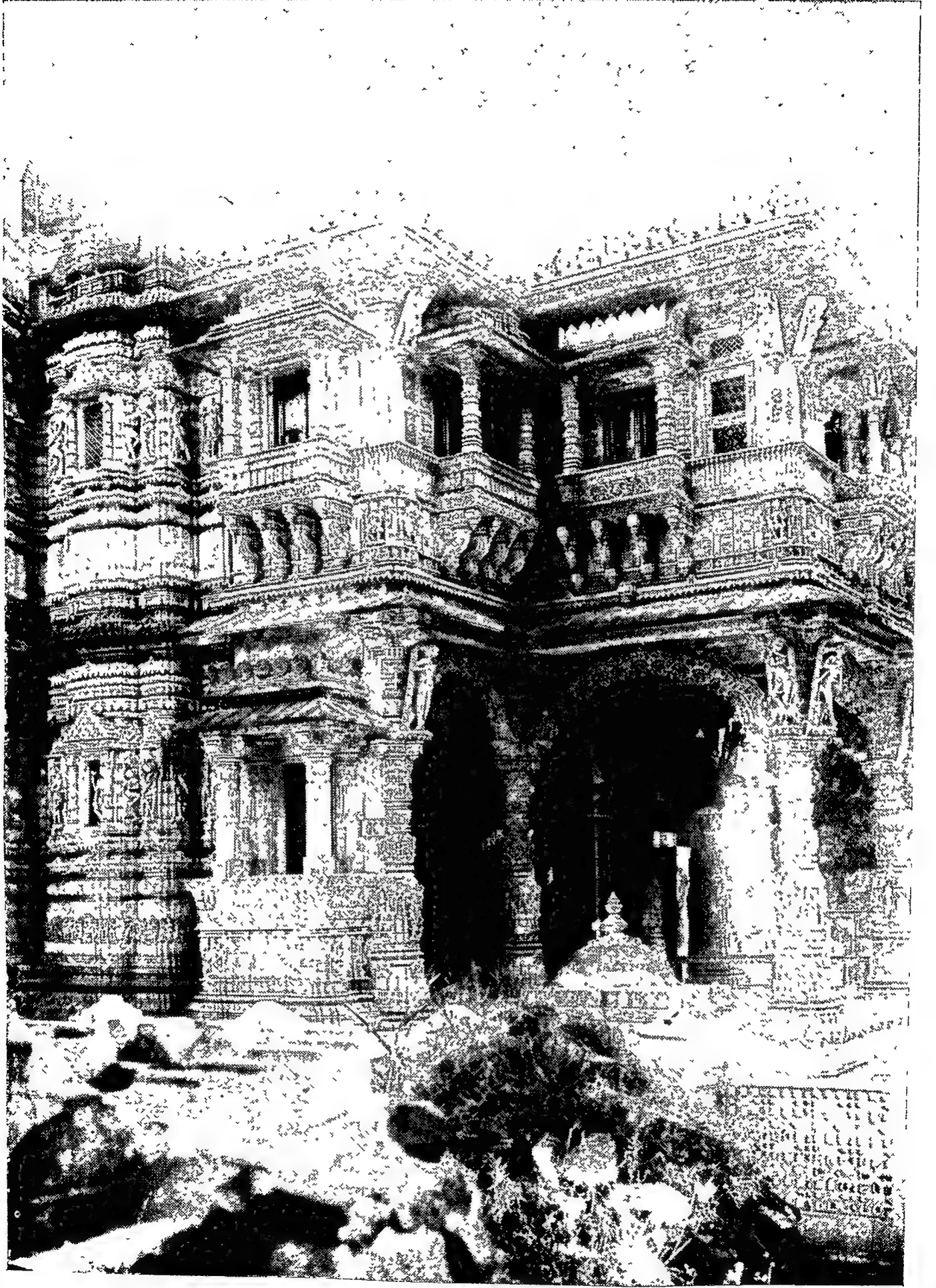
चतुर्थे चैव सावित्री रुद्रः स्यात्पदपञ्चमे ॥१४३॥

षष्ठके चैव पङ्क्वक्रः सप्तमे च पितामहः ॥

अष्टमे वासुदेवश्च नवमे च जनार्दनः ॥१४४॥

दशमे विश्वदेवाश्च ह्यग्निरेकादंशे स्थितः ॥

द्वादशे भास्करश्चैव दुर्गा स्याच्च त्रयोदशे ॥१४५॥

પુંડરીકજીનો પાર્શ્વદર્શનનો દેખાવ. શેઠ લુહીસીંગ જૈન દેરાસર, અમદાવાદ.

ચતુર્દશે ચ વિગ્નેશે ગ્રહાશ્ચ દશપંચમે ॥
 षોઢશે ચ ભવેન્માત્રી ગણાશ્ચ દશસપ્તકે ॥૧૪૬॥
 મૈરવોઽષ્ટાદશે ચૈવ ક્ષેત્રપૈકોનવિંશતિઃ ॥
 વિંશતૌ ચક્ષરાજશ્ચ હનુમાનેકવિંશતૌ ॥૧૪૭॥
 દ્વાવિંશતૌ ભૃગો ધોરસ્થાપરઃ પદાધિકૈ ॥
 ચતુર્વિંશે ભવેદૈત્યો રાક્ષસશ્ચ પદાધિકૈ ॥૧૪૮॥
 પિશાચશ્ચૈવ ષડ્વિંશે ભૂતાશ્ચૈવ પદાધિકૈ ॥
 તસ્યાગ્રે ચ પદે શૂન્ય ક્રમેણ સ્થિતમણ્ડલમ્ ॥ ૧૪૯॥

બીજા મંડલમાં હિરણ્યગર્ભ, ત્રીજામાં નકુલીશ, ચોથામાં સાવિત્રી, પાંચમામાં રૂદ્રભૂતિ, છઠ્ઠામાં ષડ્વક્ર (કાર્તિક સ્વામી), સાતમામાં પિતામહ (બ્રહ્મા), આઠમામાં વાસુદેવ, નવમામાં જનાર્દન, દશમામાં વિશ્વદેવ, અગિયારમામાં અગ્નિ, બારમામાં ભાસ્કર, તેરમામાં દુર્ગા, ચૌદમામાં વિગ્નેશ, પંદરમામાં નવગ્રહો, સોળમામાં માત્રી દેવતાઓ, સત્તરમામાં ગણેશ, અઠારમામાં ભૈરવ, ઓગણીસમામાં ક્ષેત્રપાલ, વીસમામાં ચક્ષરાજ, એકવીસમામાં હનુમાન, બાવીસમામાં ધોરભૃગ, તેવીસમામાં અપર દેવતા, ચોવીસમામાં દૈત્ય, પચીસમામાં રાક્ષસ, છવીસમામાં પિશાચ, સત્તાવીસમામાં ભૂતો અને તેની આગળનું છેલ્લું અઠાવીસમું મંડલ શૂન્ય રાખવું. આ પ્રમાણે અનુક્રમે મંડલની સ્થાપના કરવી. ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯.

વિષ્ણુસ્થાન ઉમાદેવી બ્રહ્મસ્થાને સરસ્વતી ॥
 સાવિત્રી મધ્યદેશે તુ લક્ષ્મીઃ સર્વત્ર દાપયેત્ ॥૧૫૦॥
 વીતરાગો વિઘ્નરાજો યે ચોક્તા જિનશાસને ॥
 માતૃમણ્ડલમધ્યે તુ દેવતાનાં સમસ્તકમ્ ॥૧૫૧॥

વિષ્ણુના સ્થાનમાં ઉમાદેવી, બ્રહ્માના સ્થાને સરસ્વતી, મધ્યદેશે સાવિત્રી અને સર્વત્ર (સર્વ સ્થાનોમાં) લક્ષ્મીદેવી સ્થાપવી. વીતરાગ, વિઘ્નરાજ આદિ જે દેવો જિન-શાસનમાં કહેલા છે તે સમસ્ત દેવતાઓ માતૃમંડલમાં સ્થાપવા. ૧૫૦, ૧૫૧.

પર્યંકસ્યાસનોર્ધ્વશ્ચ વિષ્ણુરૂપાણિ યદ્ ભવેત્ ॥
 વિષ્ણુસ્થાને જલેશાયી વારાહસ્તત્પદે સ્થિતઃ ॥૧૫૨॥
 વિષ્ણુરૂપાણિ સર્વાણિ નવમં પદમાશ્રયેત્ ॥
 કલ્પિસ્તથૈવ રેવન્તઃ પદવારાહમાશ્રયેત્ ॥૧૫૩॥

પર્યકામન ઉપર સૂતેલા શેષશાયી ભગવાન અને વિષ્ણુના દશ અવતારના સ્વરૂપો વિષ્ણુસ્થાનમા સ્થાપવા તેમજ તે પદમા વાગહુ સ્થાપવો તથા નવમા ભાગમા વિષ્ણુના સર્વ પ્રકારના સ્વરૂપોની મૂર્તિઓ સ્થાપવી અને વારાહના સ્થાનમા અશ્વ સાથે કલ્દિ અવતારની મૂર્તિ સ્થાપવી ૧૫૨, ૧૫૩ .

અર્ધનારીશ્વરો દેવો રુદ્રસ્થાને પ્રતિષ્ઠયેત્ ॥

હરિઃ ઝંસુરુમામ્નિર્વિષ્ણુસ્થાને પ્રકલ્પયેત્ ॥૧૫૪॥

સપ્તમે બ્રહ્મસંસ્થાને મિશ્રમૂર્તિઃ પ્રતિષ્ઠયેત્ ॥

ત્રિદેવસ્થાનકે ચૈવ હરિહરપિતામહાઃ ॥૧૫૫॥

પિતામહશ્ચ ચન્દ્રાકૌં સ્થાપયેત્પદભાસ્કરે ॥

વેદાશ્ચ બ્રહ્મસંસ્થાને ઋષીણાં પદભાસ્કરે ॥૧૫૬॥

રુદ્રના સ્થાનમા અર્ધનારીશ્વર તથા વિષ્ણુના સ્થાનમા હુગિ, ગકુઠ અને ઉમાની મૂર્તિઓ સ્થાપવી ત્રાતામા પ્રહ્લાના સ્થાનમા મિશ્રમૂર્તિ (ત્રણે દેવોની ભેગી મૂર્તિ) દત્તાત્રેય, ત્રિદેવના સ્થાનકમા હુગિ, હુઠ અને પિતામહ, સૂર્યના સ્થાનમા પિતામહ, ચંદ્ર અને સૂર્ય, પ્રહ્લાના સ્થાનમા ચાગ્ર વેદો તથા સૂર્યના સ્થાનમા ઋષિઓની સ્થાપના કરવી ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૫૬

અતઃપરં તુ યે દેવા ગ્રથોક્તાશ્ચ મહત્પરાઃ ॥

સાન્નિધ્યં સર્વકાલંતુ પરિકરે પ્રદાપયેત્ ॥૧૫૭॥

આ મિવાય જે દેવતાઓ અન્ય ગ્રથોમા ગ્રહેલા અને તેમની હોય તેમને પગિકુ (મહલ) મા સર્વકાલ જેના સાન્નિધ્યમા તેઓ ગ્રહેતા હોય તેના સ્થાનમા સ્થાપવા ૧૫૭

જૈન પ્રતિમાનુ સિંહાસન કરવા વિધે

સિંહાસનશ્ચ જૈનાનાં ગજસિંહવિમૂપિતમ્ ॥

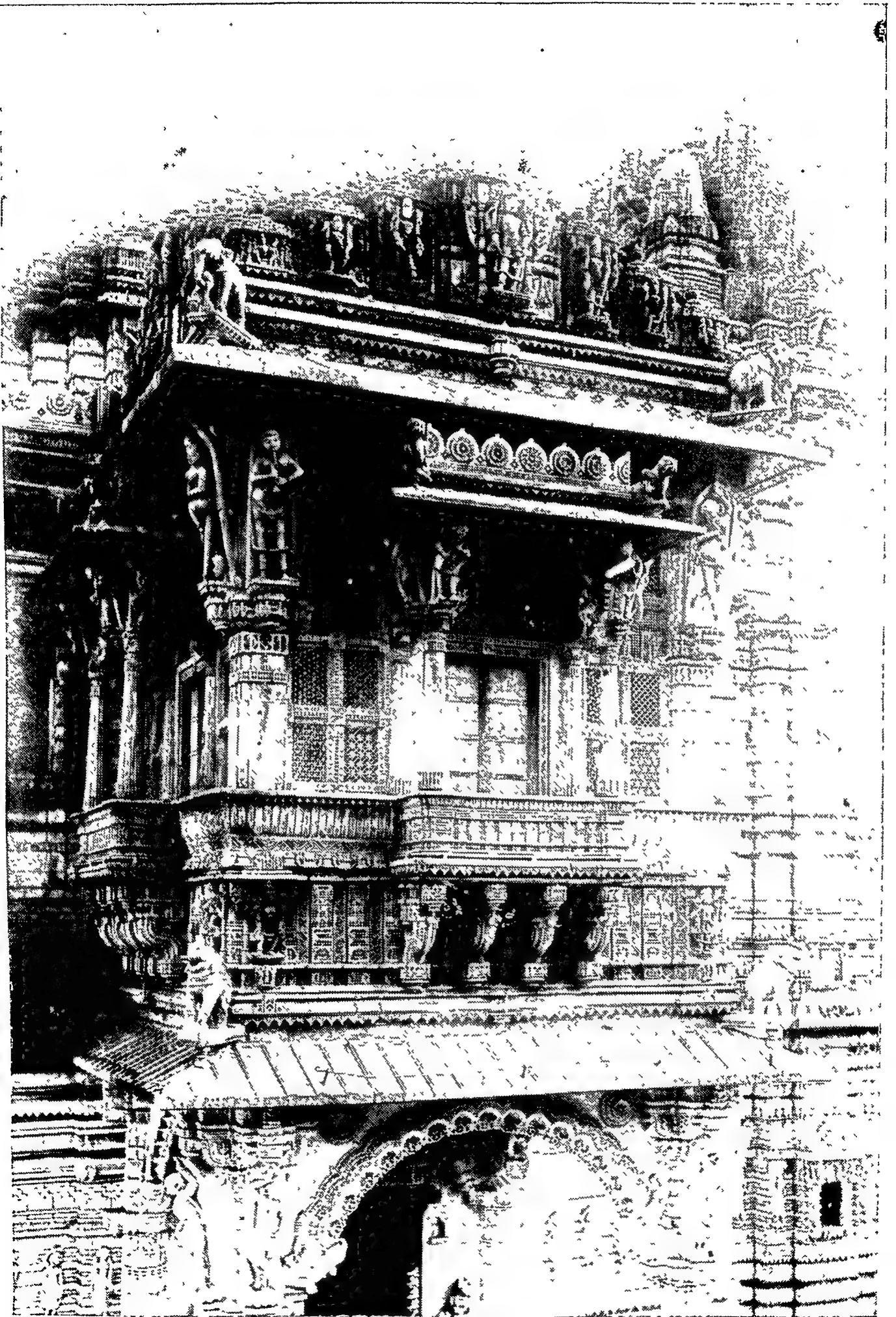
મધ્યે ચ ધર્મચક્રશ્ચ તત્પાર્શ્વે યક્ષગણે ॥૧૫૮॥

જૈન દેવતાઓનુ સિંહાસન હાથી અને મિહથી વિભૂષિત, મધ્ય ભાગમા ધર્મચક્રયુક્ત અને તેની આબુળાબુળો યદ્વ તથા યક્ષિણી યુક્ત કરવુ, ૧૫૮

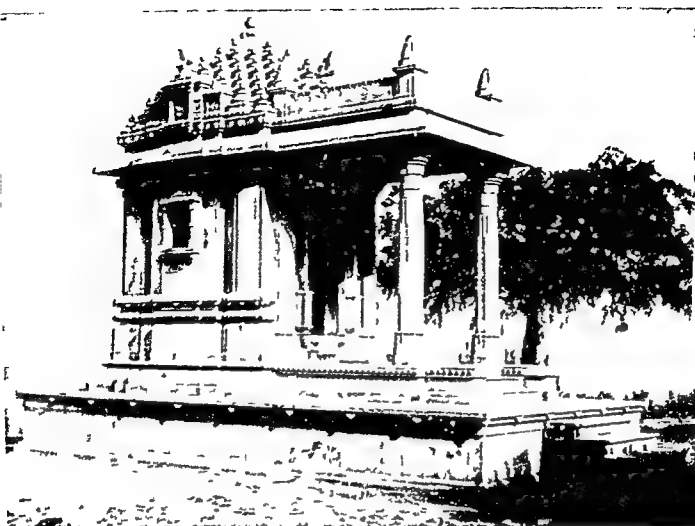
શિવલિંગની જળાધારીનુ ગ્રંથાણુ

ચોન્યાશ્ચ લિઙ્ગમુચ્છ્રેયં તસ્માચ પીઠવિસ્તરમ્ ॥

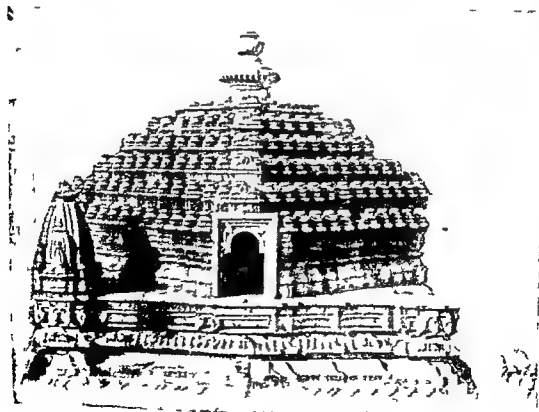
પીઠિકાયાઃ ત્રિભાગેન કર્તવ્યા મેઘલા તતઃ ॥૧૫૯॥

શણગાર ચોકી ઉપરનું સાંભરણ તથા ગોખ, શેઠ હુઠીસીંગનું દેરાશર, અમદાવાદ.

વેદીપાગની સામગ્રીવાળી તેયાર થયેલી જરી, ગેનુન્ય (પાલીતાણા)

એક ચોટી ઉપરનું સામગ્રી રાણકપુર, માગવાડ.

તદર્થેન મુખસ્યૈવ વિસ્તારશ્ચ ત્રિભાગિકમ્ ॥

તત્પદસ્ય ત્રિભાગેન કર્તવ્યા મેખલા તતઃ ॥૧૬૦॥

મેખલાયાઃ ત્રિભાગેન સ્વાતં વિદ્યાત્તથા સુધીઃ ॥

વિષ્ણુભાગોચ્છ્રયં યાવત્ પીઠિકા ચોચ્છ્રિતા તતઃ ॥૧૬૧॥

જળાધારીમાં લિંગ ઉભું કરવું અને તેની પહોળાઈના પ્રમાણે પીઠિકાનો ફરતો વિસ્તાર કરવો. પીઠિકાના ત્રીજા ભાગે જળાધારીની પ્રનાલ નીકારે કરવી. તેના અર્ધા ભાગે પ્રનાલનું મુખ પહોળું રાખવું. મુખના ત્રીજા ભાગે પાણીતારનો વિસ્તાર કરવો, અને પ્રનાલના ત્રીજા ભાગે મેખલા કરવી. મેખલાના ત્રીજા ભાગે પાણી જવાની પ્રનાલ ઉંડી (ખાત) કરવી તથા પીઠિકા ઉંચી વિષ્ણુના ભાગ સુધી કરવી, અર્થાત્ જે ભાગ ઉંચી કરવી. ૧૫૯, ૧૬૦, ૧૬૧.

જળાધારી કરવાના સ્વરૂપના ૧૮ ભાગ.

ઉચ્છ્રયેઽષ્ટાદશાન્ભાગાન્ કૃત્વા શાસ્ત્રવિચક્ષણઃ ॥

કર્ણં તુ સાર્ધભાગેન પટ્ટિકા ચાર્ધભાગિકા ॥૧૬૨॥

દ્વિતીયા ચાર્ધભાગેન સ્કંધશ્ચૈવ ત્રિભાગિકઃ ॥

પટ્ટિકા સ્કંધમૂલે તુ ચાર્ધભાગં તતો ન્યસેત્ ॥૧૬૩॥

અંતઃપટ્ટં તથા કાર્યં સાર્ધભાગેન શોભિતમ્ ॥

પટ્ટિકા ચાર્ધભાગા તુ દ્વિભાગં કર્ણકં ભવેત્ ॥૧૬૪॥

પટ્ટિકા ચાર્ધભાગા તુ સાર્ધાં ચાન્તરપટ્ટિકા ॥

પટ્ટિકા ચાર્ધભાગા તુ ત્રિભિશ્ચ સ્કંધ એવ ચ ॥૧૬૫॥

પટ્ટિકા ચાર્ધભાગા તુ દ્વિતીયાં તત્સમા ભવેત્ ॥

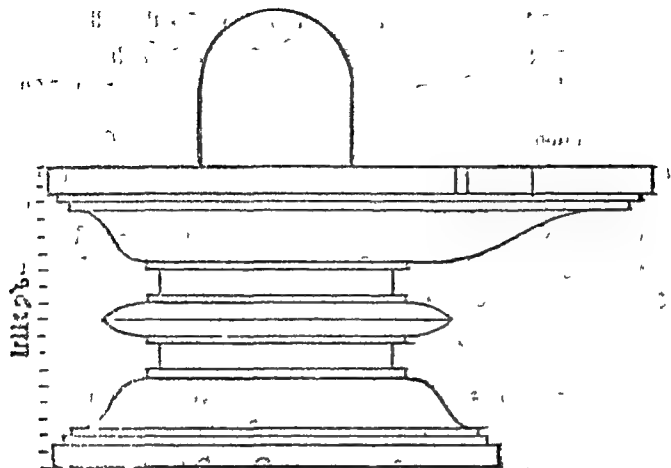
સાર્ધભાગં તથા કર્ણમાયસ્થાનેષુ પટ્ટિકા ॥૧૬૬॥

પ્રવેશં સપ્તભિર્ભાગૈઃ પીઠિકા ચ તથા બુધ ॥

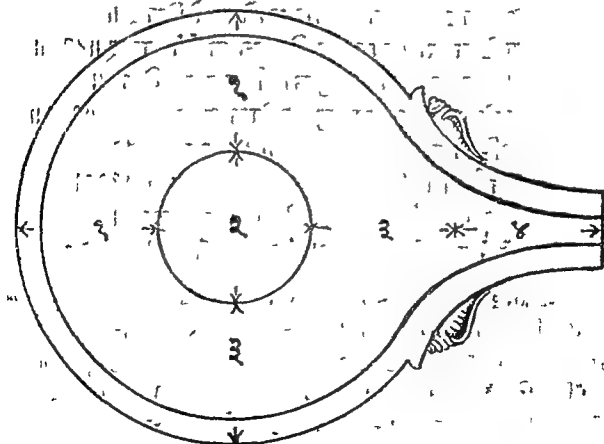
કર્ણં સાર્ધત્રયં જ્ઞેયં પાદોના પટ્ટિકા ભવેત્ ॥૧૬૭॥

જળાધારીની ઉંચાઈમાં અઠાર (૧૮) ભાગ કરવા. તેમાં દોઢ ભાગનો કર્ણ, અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા, બીજી પટ્ટિકા અર્ધા ભાગની અને સ્કંધ ત્રણ ભાગનો કરવો. સ્કંધના મૂળમાં અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા કરવી અને દોઢ ભાગનું અંતરપત્ર કરવું તથા અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા કરવી. જે ભાગનો કર્ણ કરવો. અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા, દોઢ ભાગનું અંતરપત્ર તથા અર્ધા ભાગની પટ્ટિકા કરવી. ત્રણ ભાગનો સ્કંધ કરવો અને સ્કંધની નીચે

शिवलिंगनी नृणाधारीना देवावेनो नदर्शो.

२७ भाग

અર્ધા અર્ધા ભાગની બે પટ્ટિકાઓ કરવી, અને દોઢ ભાગનો કર્ણ કરવો. પીઠિકાનો પ્રવેશ (અંદર પેશતો ભાગ) સાત ભાગનો અને તેનો કર્ણ નીકળતો સાડા ત્રણ ભાગનો કરવો તથા પોણા ભાગની પટ્ટિકા નીકળતી કરવી. ૧૬૨, ૧૬૩, ૧૬૪, ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭.

યાવદ્દીર્ઘં ભવેલ્લિઙ્ગં તાવત્પીઠસ્ય વિસ્તરઃ ॥

ઉમા તુ પીઠિકા જ્ઞેયા લિઙ્ગં કર ઉચ્યતે ॥૧૬૮॥

જેટલા પ્રમાણમાં લિંગ મોટું હોય તેટલા પ્રમાણમાં પીઠિકાનો વિસ્તાર (પહોળાઈ) કરવો. પીઠિકા ઉમારૂપ અને લિંગ શંકરરૂપ બાણુવું. ૧૬૮.

ન્યૂનાધિકા ન કર્તવ્યા ઉમાયાઃ શક્કરસ્ય ચ ॥

ન્યૂનાધિકાકૃતિર્દોષં કુરુતે રાષ્ટ્રવિભ્રમમ્ ॥૧૬૯॥

ઉમા અને શંકર (જળાધારી તથા લિંગ) નાં સ્વરૂપો પ્રમાણથી ન્યૂનાધિક કરવાં નહિ; કારણ કે પીઠિકા અને લિંગ પ્રમાણથી ન્યૂનાધિક આકૃતિવાળાં થાય તો દોષ અને દેશમાં વિભ્રમ પેદા થાય છે. ૧૬૯.

દશ (૧૦) પ્રકારની જળાધારીઓનું પ્રમાણ.

અર્ધચંદ્રત્રિકોણાદ્યા વિજ્ઞેયા દશ પીઠિકાઃ ॥

एतासां रूपसंस्थानं कथयामि निबोधत ॥૧૭૦॥

અર્ધચંદ્રા અને ત્રિકોણા આદિ દશ પ્રકારની પીઠિકાઓ (જળાધારીઓ) બાણુવી. તેમનાં સ્વરૂપ અને સંસ્થાન કહું છું તે તમે સાંભળો. ૧૭૦.

મળડલા ચતુરસ્રા ચ મેઘલૈકેન સંસ્થિતા ॥

દ્વિમેઘલા ભવેદ્ વાપી યક્ષી ચૈવ ત્રિમેઘલા ॥૧૭૧॥

પૂર્ણચંદ્રા ચ વિજ્ઞેયા રુદ્રાણાં સતતં પ્રિયા ॥

ષડસ્રી ચ ભવેદ્ વજ્રી મેઘલાત્રયભૂષિતા ॥૧૭૨॥

ષોડશાસ્રી ભવેત્પદ્મા કિશ્ચિદ્ હસ્વાનુમૂલતઃ ॥

લગ્નજ્યાધનુષાકારા અર્ધચંદ્રા ચ સા ભવેત્ ॥૧૭૩॥

ત્રિકોણા ચોર્ધ્વતો હસ્વા શક્ત્યા ચ સદૃશી ભવેત્ ॥

વિશ્વા ચોત્તરપૂર્વેણ પ્રશસ્તા દક્ષિણાતિગા ॥૧૭૪॥

(૧) ચોગ્મ અને ચોડ મેખલાવાળી જળાધારી મડલા, (૨) ચોરસ અને જે મેખલાવાળી વાપી, (૩) ચોગ્મ અને ત્રણ મેખલાવાળી ચક્ષી તથા (૪) ચોગ્મ અને ચારે મેખલાવાળી પૂર્ણચંદ્રા જળાધારી જાણવી ને તે કુદ્રોને હ મેશા પ્રિય છે, (૫) પદ્મકોણ અને ત્રણ મેખલાવાળી વજી, (૬) મોળ કોણની અને મૂલ લાગમા કદક નાની પદ્મા, (૭) ચઢાવેલા ધનુષના જેવા આકાશવાળી અર્ધચંદ્રા, (૮) ઉપગના લાગે નાની અને શક્તિ નામના આયુધના જેવા આકાશવાળી ત્રિકોણા, (૯) ઉત્તર અને પૂર્વમાં ડેરી વિશ્વા અને (૧૦) દક્ષિણમાં વૃદ્ધિ પામેલી પ્રગસ્તા જળાધારી જાણવી. ૧૭૧, ૧૭૨, ૧૭૩, ૧૭૪.

શિવની જળાધારીઓના રૂપ વિષે

યચ્છતે સ્થણિહલા યાનં ધનધાન્યે તુ પુષ્કરી ॥
 ગોમહિષીપ્રદા વાપી ચક્ષી સર્વાર્થસંપદમ્ ॥૧૭૫॥
 મણ્ડલા વહુલા કીર્તિ પૂર્ણચંદ્રા તુ શાંતિદા ॥
 શત્રુવિનાશિની વજી પદ્મા સૌભાગ્યદાયિની ॥૧૭૬॥
 અર્ધચંદ્રા દદત્પુત્રા ત્રિકોણા શત્રુનાશિની ॥
 યોન્યર્થઞ્ચૈવ દેવસ્ય પીઠિકાસ્તત્ર કીર્તિતાઃ ॥૧૭૭॥

(૧) અર્ધકિલા યાન (પાલખી), (૨) પુષ્કરી ધનધાન્ય, (૩) વાપી ગાય, ભૈમ વિગેરે પશુ, (૪) ચક્ષી સર્વાર્થ સંપત્તિ, (૫) મડલા ઘણી કીર્તિ, (૬) પૂર્ણચંદ્રા શાન્તિ, (૭) વજી શત્રુનો નાશ કરનારી, (૮) પદ્મા સૌભાગ્ય આપનારી, (૯) અર્ધચંદ્રા પુત્ર આપનારી અને (૧૦) ત્રિકોણા શત્રુનો નાશ કરનારી જાણવી યોનિના કાર્યમાં એમને દેવની પીઠિકાઓ કહેલી છે ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૭૭

શૈલે નિયોજયેચ્છૈલા દારુજે દારુજા તથા ।
 પાર્થિવે પાર્થિવા કાર્યા લોહજે લોહજોત્તમા ॥૧૭૮॥

પાપાણના લિગને પાપાણની, લાકડાના લિગને લાકડાની, માટીના લિગને માટીની અને લોહના લિગને લોહની જળાધારી કવ્વી ૧૭૮

લિગસહિત જળાધારી માપવાનાં પચસૂત્રો

લિઙ્ગં પરીધીપૃથુમૂલસૂત્રં ।
 તતો દ્વિતીયં પૃથુ પીઠિકાયામ્ ॥
 ત્રહ્મા ચ વિષ્ણુસ્તથાશંકરાન્તં ।
 ચોર્ધ્વં ત્રિભાગં તૃતીયં ચ સૂત્રમ્ ॥૧૭૯॥

ચતુર્થકં લિङ्ગપ્રણાલમગ્રં ।

યત્ પञ્ચમં લિङ્ગશિરસ્ય સૂત્રે ॥

ન્યૂનાધિકં હાનિકરં પ્રજાયૈ ।

પ્રતાપવૃદ્ધિઃ સમકાયસૂત્રે ॥૧૮૦॥

લિંગ બાહુ હોય તેને ફરતું સૂત્ર ફેરવતાં જે માપ થાય તે લિંગની પરિધિ કહેવાય તે તે પ્રથમ સૂત્ર બાણુવું. તેજ સૂત્રની લંબાઈ પ્રમાણે જળાધારી પહેાળી રાખવી તે બીજું સૂત્ર, એજ સૂત્રની લંબાઈના પ્રહ્લા, વિષ્ણુ અને શંકર નામે ત્રણ ભાગ કરી વિષ્ણુના બીજા ભાગ સુધી જળાધારી ઉચી અને એક ભાગ શંકર (લિંગ જળાધારીથી ઉચું) નો મળી ત્રીજું સૂત્ર, એજ સૂત્રથી લિંગ થકી જળાધારીની પ્રતાપ નીકારે રાખવી તે ચોથું સૂત્ર અને એજ સૂત્ર પ્રમાણે જળાધારી સહિત લિંગના મસ્તક સુધી માપવું, એ પાંચમું સૂત્ર બાણુવું. આ પાંચ સૂત્રના પ્રમાણથી ન્યૂનાધિક લિંગ અથવા જળાધારી થાય તો પ્રજાને હાનિકર્તા નિવડે અને સૂત્ર પ્રમાણે સમાન લિંગ અને જળાધારી કરે તો તેજની વૃદ્ધિ થાય છે. ૧૭૯, ૧૮૦.

શિવાલયમાં લિંગપ્રવેશ વિધાન.

યામ્યાશ્રિતં સ્વામિવિનાશહેતુ

પ્રવેશલિङ્ગં દ્વિવિધં સુવિજ્ઞૈઃ ॥

આકાશમાર્ગે કૃતરંગમધ્યે ।

પ્રાસાદ અર્ધે ચ તત્તો દ્વિતીયમ્ ॥૧૮૧॥

શિવાલયમાં દક્ષિણ દિશાએથી લિંગનો પ્રવેશ કરવો સ્વામીનો નાશકર્તા છે. વિદ્વાનોએ લિંગપ્રવેશ જે પ્રકારે કહેલો છે. પહેલો આકાશ માર્ગે એટલે અધુરા શિખરમાંથી અને બીજો અર્ધો પ્રાસાદ થયા પછી કૃતરંગ એટલે એતરંગ થયા બાદ એતરંગ ઉપરથી પ્રવેશ કરવો શુભ માનેલો છે. ૧૮૧.

સ્વદેશસૌખ્યં ધનરાજ્યવૃદ્ધિઃ ।

સ્વામી ચ નાકે તુ કરોતિ ચિન્તામ્ ॥

સ્વદેશધર્મો બહુલઃ પ્રજાયામ્ ।

ત્યજન્તિ રોગાઃ પશુપુત્રલાભઃ ॥૧૮૨॥

ઉપગ ગતાવ્યા પ્રમાણે લિંગપ્રવેશ કરવામા આવે તો સ્વદેશમા મુખ, ધન અને ગનત્યની વૃદ્ધિ થાય, સ્વામી સ્વર્ગની ચિતા કરે, પ્રભામા ઘણા પ્રમાણમા સ્વદેશધર્મની વૃદ્ધિ થાય, ગેરો નાશ પામે અને પશુ, પુત્રનો લાભ થાય ૧૮૨

૧૮૨. દ્વારમાર્ગે લિંગપ્રવેશ કરવાથી દોષ

લિંગપ્રવેશો यदि द्वारमध्ये ।

સ્વદેશમંગો નહિ રાજવૃદ્ધિઃ ॥

પૃષ્ઠિપ્રવેશો ન કરોતિ લિંગમ્ ।

કરોતિ જ્વાતં નહિ વામભાગે ॥૧૮૩॥

જો દ્વારના મધ્યમાથી લિંગનો પ્રવેશ કરવામા આવે તો સ્વદેશનો ભંગ થાય તેમજ ગનત્યની વૃદ્ધિ થાય નહિ પાછળના ભાગમાથી લિંગનો પ્રવેશ તેમજ દક્ષિણે દિશા તરફ જળાધારીનો આત (પ્રનાલ) કરતા નથી માટે આ બે કાર્યો કરવા નહિ ૧૮૩

સિંહાસનની પ્રનાલ કરવા વિષે

पूर्वापरं यदा द्वारं प्रणालं चोत्तरे शुभम् ॥

प्रशस्तं शिवलिङ्गानामिति शास्त्रार्थनिश्चयः ॥૧૮૪॥

ન્યારે શિવાલયનુ દ્વાર પૂર્વ કે પશ્ચિમ મુખનુ હોય ત્યારે પ્રનાલ ઉત્તર દિશામા કરવી શુભ છે, કેમકે શિવલિંગોની પ્રનાલ ઉત્તર દિશામા કરવી પ્રશસ્ત છે આ પ્રમાણે અર્ચ શાસ્ત્રોનો નિદાન્ટ છે ૧૮૪

अर्चनां तु मुखं पूर्व प्रणालं वामतः शुभम् ॥

उत्तरायां न विज्ञेया ह्यर्चारूपेण देवता ॥૧૮૫॥

દેવતાઓનુ મુખ પૂર્વદિશામા હોય તો વામભાગે અર્ચાત્ ઉત્તર દિશાએ પ્રનાલ કરવી શુભ છે અને ઉત્તર દિશામા અર્ચા ઉપે દેવતાઓ કરવા નહિ ૧૮૫

जैनयुक्तसमस्ताश्च योम्योत्तरक्रमैः स्थिताः ॥

वामदक्षिणयोगेन कर्तव्यं सर्वकामदम् ॥૧૮૬॥

વામે વામ પ્રકર્તવ્યં દક્ષિણે દક્ષિણં શુભમ્ ॥

મંડપોદિપ્રતિમાયાં તથા યુક્ત્યા વિધીયતે ॥૧૮૭॥

જિનના દેવાલયોમાં દક્ષિણ અને ઉત્તરના ક્રમે પ્રતિમાઓ યેસાડવી અને તેમના વામદક્ષિણ યોગે પ્રનાલ કરવી, એ સર્વ કામનાઓને આપનારી છે. વામ ભાગની પ્રતિમાને વામભાગે તથા દક્ષિણ ભાગની પ્રતિમાને દક્ષિણ ભાગે પ્રનાલ કરવી શુભ છે. મંડપાદિમાં સ્થાપેલી પ્રતિમાઓમાં પ્રનાલ માટે આ ચુકિત કરવી. ૧૮૬, ૧૮૭.

મण्डपे ये स्थिता देवास्तेषां वामे च दक्षिणे ॥

प्रणालं कारयेद्दीमान् जगत्यां वै चतुर्दिशि ॥૧૮૮॥

મંડપમાં રહેલા દેવતાઓના વામ અને દક્ષિણ ભાગમાં બુદ્ધિમાન શિલ્પીએ પ્રનાલ કરવી અને જમતીમાં ચારે દિશાએ પ્રનાલ કરવી શુભ છે. ૧૮૮.

शिवनुं स्नानोदके गुप्त भागे नवा विषे.

शिवस्तानोदकं गूढं मार्गे चण्डमुखे क्षिपेत् ॥

दृष्टौ न लंघनं तत्र हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥૧૮૯॥

શિવના સ્નાનનું જળ ચંડ ઋષિની મૂર્તિના મુખદ્વારે થઈ ગુપ્ત રીતે ભૂમિની અંદર જવા દેવું તેમજ તે જળના ઉપર દૃષ્ટિ ન પડવી જોઈએ તથા તેનું ઉલ્લંઘન ન થવું જોઈએ; કારણ કે તેમ થવાથી પૂર્વ જન્મના પુણ્યનો ક્ષય થાય છે. ૧૮૯.

नैन प्रतिमानी दष्टि द्वारमाने करवा विषे.

द्वारश्चैवाष्टभिर्भक्ते भागमेकं परित्यजेत् ॥

सप्तमे सप्तमे भागे दष्टिसूत्रं न चालयेत् ॥૧૯૦॥

દ્વારની ઊંચાઈમાં આઠ ભાગ કરી ઉપરનો એક ભાગ છોડવો તથા સાતમા ભાગમાં આઠ ભાગ કરવા અને તેમાંનો ઉપરનો એક ભાગ છોડી સાતમા ભાગે દૃષ્ટિ રાખવી ઉત્તમ છે. દૃષ્ટિસૂત્ર ચલિત કરવું નહિ. ૧૯૦.

ऊर्ध्वदष्टिर्द्रव्यनाशमधस्था भोगहानिदा ॥

रेखादष्टिर्विधातव्या बहुपुण्यविवर्धिनी ॥૧૯૧॥

દૃષ્ટિસૂત્રથી ઉંચી દૃષ્ટિ રાખવામાં આવે તો દ્રવ્યનો નાશ કરે અને નીચી રાખવામાં આવે તો ભોગની હાનિ કરે છે. તેથી દૃષ્ટિસૂત્રની રેખામાં દૃષ્ટિ રાખવી તે ઘણા પુણ્યની વૃદ્ધિ કરનારી છે. ૧૯૧.

દ્વારમાને જિન તથા લક્ષ્મીનારાયણાદિની દષ્ટિ રાખવાનો નકેશો.

દીપણી - દાસમા કેટલાક જૈન મુનિઓ પ્રભુની દષ્ટિ વિશે ખૂબ મહત્વ નહિ મનાવતા હતાં અર્થે દુરી અપૂર્ણ આતમા ભાગે દષ્ટિ માનતા નથી અને આતમા ભાગના મધ્યમા એટલે દ્વા માં ૭ ભાગે મા દષ્ટિ મળ્યા મિત્રિ કુનાગએને બધુવિ છે. ખરી રીતે જોના એ તેમની બુદ્ધિ ધ્યાન છે, કાંચલુ કે દ્વાગની ઉચ્ચાઇમાં

૮ આં ભાગ દુરી ઉપગનો, ૧. એક ભાગ તજવો અને નીચેના ૭ આતમા ભાગમાં આં ભાગ દુરી આંભો ઉપગનો. ૧ ભાગ તજ ૭ આતમા ભાગમાં પ્રભુની દષ્ટિ રાખવી એવો શ્લોકનો અર્થ છે તેમ જના તેનો અર્થ એવો કે છે ૬૭ આતમા ભાગની અંદર ૫૨ એ દષ્ટિ રાખવી પરંતુ તેમનું આ માનવું તદ્દન અમભવિત છે કેમકે તેમ કુનાર્થી ઉપગનો આંભો ૧ એક ભાગ તજવાનું 'કહેલું છે તેના બદલે ૧૫ દોઢ ભાગ તજવું છે અને ૭ આતમા ભાગમાં દષ્ટિ ન આપના દ્વા માં ૭ ભાગે આવે છે મારે આમ માનવું અ યોગ્ય છે

૭	જિન પ્રતિમાની દષ્ટિ	૫	લક્ષ્મી નારાયણાદિ મુર્તિની દષ્ટિ
૬		૪	
૫	ધારે કે આપણે કોઈની પાસે ૭ આત	૩	ગેયગામી ભગવાનની દષ્ટિ અને મહાદેવની મુર્તિની દષ્ટિ
૪	૩ પીઆ માગીએ છએ તો સાત પુન	૨	
૩	લઈનું, પરંતુ ૧૫ માં ૭ કે દ્વા પોણા સાત લઈનું નહિ તેની રીતે પ્રભુની દષ્ટિ માનમા ભાગે દ્વા છે જતા પોણા સાત ભાગે કે સાડા ૭ ભાગે રાખવી એ આપણી બુદ્ધિ ગણાય તેની બુદ્ધિ ન થના પામે તે મારે બાબુ ના નકશામાં ન્પદ ચીત્રી જતાવેલું છે તે પ્રમાણે દષ્ટિ રાખવી	૧	

વિષ્ણુ, શેષશાયી તથા મહાદેવની દૃષ્ટિ.

ષડ્ભાગસ્ય ચ પશ્ચાંશે લક્ષ્મીનારાયણાદિકમ્ ॥

શયનાર્ચેશલિङ્ગાનિ દ્વારાર્ધે ન વ્યતિક્રમેત્ ॥૧૯૨॥

દ્વારની ઉંચાઈમાં છ ભાગ કરી તેમાંનો ઉપરનો એક ભાગ छोડી પાંચમાં ભાગે લક્ષ્મીનારાયણ વિગેરે વિષ્ણુમૂર્તિઓની દૃષ્ટિ રાખવી તથા શેષશાયી ભગવાન અને મહાદેવની દૃષ્ટિ દ્વારના અર્ધા ભાગે રાખવી. પ્રમાણથી વ્યતિક્રમ કરવો નહિ. ૧૯૨.

સર્વ દેવતાઓની દૃષ્ટિનું પ્રમાણ.

ब्रह्मविष्णुशिवस्यान्तं तथैवोदुम्बरान्तकम् ॥

स्थापयेत् शिवलिङ्गानां द्वારાર્ધે ન વ્યતિક્રમાત્ ॥૧૯૩॥

દ્વારોચ્છ્રયે તુ યન્માનં વસુભાગવિભાજિતમ્ ॥

શુભાશુભસ્યદૃષ્ટિશ્ચ હિતાહિતફલપ્રદા ॥૧૯૪॥

અષ્ટધા ચ પુનઃ પ્રોક્તં પદમેકોદ્ગતાક્ષકમ્ ॥

ચતુષ્ષટ્યુચ્છિતં કાર્યં શાખાન્તકમુદુમ્બરાત્ ॥૧૯૫॥

વિષમસ્થાનસર્વેષુ દેવદૃષ્ટિશ્ચ યોજિતા ॥

દ્વાત્રિંશદ્દૃષ્ટિસ્થાનાનિ વિલોમાનિ કલાદ્વયમ્ ॥૧૯૬॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવના ભાગ સુધી, ઉંખરા સુધી તેમજ દ્વારના અર્ધ ભાગ સુધી શિવલિંગોની દૃષ્ટિ રાખવી. આથી વ્યતિક્રમે રાખવી નહિ.

દ્વારની ઉંચાઈમાં આવેલું જે માન તેને આઠે ભાગવું અને તે ભાગોનાં શુભ અને અશુભ સ્થાનોમાં રહેલી દૃષ્ટિ ક્રમે હિત અને અહિત ફલને આપનારી બાણવી.

ઉપરના આઠ ભાગોમાંના એકેક ભાગમાં ફરી આઠ આઠ (૮) ભાગો કરવાથી કુલ દ્વારના ઉંખરાથી આરંભી શાખાના અંત સુધીમાં ચોસઠ (૬૪) ભાગો થાય છે. તેમાંના સર્વ વિષમ (એકી) સ્થાનોમાં દેવતાની દૃષ્ટિ યોજવી. ચોસઠ ભાગોમાંનાં એકીવાળાં બત્રીસ સ્થાન દૃષ્ટિસ્થાન તથા એકીવાળાં બત્રીસ સ્થાન વિલોમ એટલે દૃષ્ટિહીન સ્થાન બાણવાં. ૧૯૩, ૧૯૪, ૧૯૫, ૧૯૬.

શુભાશુભ દૃષ્ટિ વિષે.

શુભં પ્રતિષ્ઠિતા દૃષ્ટિર્વિલોમે ચાશુભોદ્ગમઃ ॥

દૃષ્ટિદોષવિપાકેન સ્થાનનાશો ધનક્ષયઃ ॥૧૯૭॥

નગરે ગ્રામે પુરે રાષ્ટ્રે તીર્થે તપોવનાશ્રયે ॥

દષ્ટિપાતહતં યચ્ચ ન પુનશ્ચ પ્રગેહતિ ॥૧૦૮॥

યથામ્થાનમાં પ્રતિષ્ઠિત થએલી દષ્ટિ શુભ છે અને વિલોભ મ્થાનમાં ગેહલી દષ્ટિથી અશુભની ઉત્પત્તિ થાય છે. દષ્ટિદોષના પરિણામે સ્થાનનો નાશ તથા ધનનો હાથ થાય છે.

નગર, ગ્રામ, પુર, રાષ્ટ્ર, તીર્થ, તપોવન અને આશ્રમ, આ સ્થાનો બે વિલોભ મ્થાનમાં ગેહલી દેવતાની દષ્ટિથી હણાય તો તે ફરી મહુવન થતા નથી અર્થાત્ સંમૂલ નષ્ટ થાય છે ૧૯૭, ૧૯૮.

ઋર્ધ્વદષ્ટિર્દ્રવ્યનાગો ભોગદ્વાનિરઘસ્તથા ॥

સુવદા સર્વકાલે ચ સમદષ્ટિર્ન સંગયઃ ॥૧૦૯॥

ચોથા મ્થાનથી ઉચી દષ્ટિ હોય તો દ્રવ્યનો નાશ થાય અને નીચી હોય તો ભોગોની હાનિ કરે છે તથા અમદષ્ટિ નદાસર્વદા સર્વકાળ સુખ આપનારી છે એમા કોઈ વાતનો અગય નથી ૧૯૯

સર્વ દેવતાઓના દષ્ટિ સ્થાન.

હૃદયસ્થરાશ્રયા પ્રોક્તમુત્તરદ્વસ્ય મધ્યનઃ ॥

દેવતાક્રમસંસ્થાનં કથયમિ યથાવિધિ ॥૨૦૦॥

હૃદયથી ઓતંગ મુખી જે પ્રમાણે દેવતાઓના ક્રમસ્થાન ગેહલા છે તે પ્રમાણે યથાવિધિ ક્રમ ૨૦૦

આદિસૃષ્ટ્યષ્ટિતત્ત્વાનિ ચાયુર્લક્ષમધિષ્ઠિતમ્ ॥

વિજઃ પ્રાજ્ઞસ્તથા શાન્તિર્નવતત્ત્વે શિવઃ સ્થિતઃ ॥૨૦૧॥

આદિ, સૃષ્ટિ, અષ્ટિ, તત્ત્વ, આયુર, લક્ષ, વિજ, પ્રાજ્ઞ તથા શાન્તિ, આ નવ તત્ત્વોમા ગિવ રહેલા છે ૨૦૧

પ્રથમે તુ ભવેદાદિઃ સૃષ્ટિશ્ચૈવ તૃતીયકે ॥

પંચમે ચ ભવેત્તત્ત્વમષ્ટિશ્ચ સપ્તમે સ્થિતઃ ॥૨૦૨॥

નવમે આયુષઃ સ્થાનં લક્ષમેકાદશે સ્થિતમ્ ॥

અયોદશે ભવેદ્ વિજો ભવેત્પ્રાજ્ઞો દ્વયાધિકે ॥૨૦૩॥

શાન્તિઃ સપ્તદશે જ્ઞેયા શિવતત્ત્વૈશ્ચ સંસ્થિતાઃ ॥

વ્યક્તાવ્યક્તં તદ્ધર્વેષુ ક્રમેણાપિ સુસંસ્થિતમ્ ॥૨૦૪॥

અવ્યક્તશ્ચ પદં જ્ઞેયમેકોનવિંશતૌ સ્થિતમ્ ॥

વ્યક્તાવ્યક્તૈકવિંશશ્ચ વ્યક્તં ચ ત્રયવિંશકે ॥૨૦૫॥

(૧) પ્રથમ સ્થાનમાં આદિ તત્ત્વ, (૩) ત્રીજા સ્થાનમાં સૃષ્ટિ તત્ત્વ, (૫) પાંચમામાં તત્ત્વ, (૭) સાતમામાં અદિ તત્ત્વ, (૯) નવમામાં આયુર્ તત્ત્વ, (૧૧) અગિયારમામાં લક્ષ તત્ત્વ, (૧૩) તેરમામાં વિજ્ઞ તત્ત્વ, (૧૫) પંદરમામાં પ્રાણ તત્ત્વ અને (૧૭) સત્તરમામાં શાન્તિ તત્ત્વ બાળુવું. આ નવ શિવતત્ત્વો વડે સ્થિત થએલા ભાગો બાળુવા. આ નવ તત્ત્વોની ઉપર ક્રમથી વ્યક્તાવ્યક્ત તત્ત્વો રહેલાં છે.

(૧૯) એકાદશીસમા ભાગમાં અવ્યક્ત, (૨૧) એકવીસમામાં વ્યક્તાવ્યક્ત અને (૨૩) તેવીસમામાં વ્યક્ત બાળુવું. ૨૦૨, ૨૦૩, ૨૦૪, ૨૦૫.

પંચવિંશે ફળીન્દ્રાણાં કાર્યાઃ કામકલોત્તમાઃ ॥

સપ્તવિંશે સમુત્સેધં તત્કુર્યાજ્જલશાયિનઃ ॥૨૦૬॥

અનત્રિંશે ગરુત્મન્તં માતરસ્ત્વેકત્રિંશતૌ ॥

ત્રયસ્ત્રિંશે ભવેદ્યક્ષો ભુંગવારાહઃ કર્ધ્વકે ॥૨૦૭॥

સપ્તત્રિંશ ઉમારુદ્રૌ વૌધશ્ચ તદ્દ્વયાધિકે ॥

ચન્દ્રવેદાત્મકે સ્થાને બ્રહ્મયુગ્મં પ્રદાપયેત્ ॥૨૦૮॥

દુર્વાસા ગુણવેદાલ્યે હ્યગસ્ત્યો નારદસ્તથા ॥

ભૂતવેદાત્મકે સ્થાને લક્ષ્મીનારાયણં વિદુઃ ॥૨૦૯॥

ધાતા ચ વિધિવત્સ્થાપ્યશ્ચત્વારિંશાધિસપ્તમે ॥

પશ્ચાશત્તમ એકોને શારદા ગણનાયકૌ ॥૨૧૦॥

તત્ર દ્વયાધિકે કાર્યાઃ પદ્માસન સુસંસ્થિતઃ ॥

ત્રિપંચાશત્તમે કાર્યા હરસિદ્ધિશ્ચ કામદા ॥૨૧૧॥

બ્રહ્મા વિષ્ણુશ્ચ સૂર્યશ્ચ વીતરાગોદ્ભવઃ ક્રમાત્ ॥

કર્ધ્વે ચ દૃષ્ટિસંસ્થાનં પંચપંચાશતિક્રમાત્ ॥૨૧૨॥

શુક્રાચાર્યસ્તદ્ધર્વે ચ ચણ્ડિકૈકોનષષ્ટિભિઃ ॥

ભૈરવશ્ચૈકષ્ઠૌ વૈ વૈતાલશ્ચ ત્રિષષ્ટિભિઃ ॥૨૧૩॥

प्रासादना द्वारमाने सर्व देवोनी दृष्टिनां

ॐ

प्रासादना द्वारमाने सर्व देवोनी दृष्टिनां

ॐ

	शानि तत्त्व.		३४	०
१७			३३	कुवेरानी दृष्टि.
१६	०		३२	०
१५	प्राज्ञ तत्त्व.		३१	मातृगणनी दृष्टि.
१४	०		३०	०
१३	विज्ञ तत्त्व		२९	गरुडनी दृष्टि
१२	०		२८	०
११	लक्ष तत्त्व		२७	जलशायी भगवाननी दृष्टि
१०	०		२६	०
९	आयुर् तत्त्व.		२५	शेषनागनी दृष्टि.
८	०		२४	०
७	अष्टि तत्त्व.		२३	व्यक्त.
६	०		२२	०
५	तत्त्व.		२१	व्यक्ताव्यक्त
४	०		२०	०
३	सृष्टि तत्त्व		१९	अव्यक्त.
२	०		१८	०
१	आदि तत्त्व			

સૂત્ર સ્થાનોનું કોષ્ટક.

૪૯	શારદા અને ગણપતિની દષ્ટિ.	૬૪	૦
		૬૩	વૈતાલની દષ્ટિ,
૪૮	૦		
૪૭	ઘાતા (વ્રહ્મા) ની દષ્ટિ.	૬૨	૦
		૬૧	મૈરવની દષ્ટિ.
૪૬	૦		
૪૫	લક્ષ્મીનારાયણની દષ્ટિ.	૬૦	૦
		૫૯	ચંડિકા દેવીની દષ્ટિ.
૪૪	૦		
૪૩	દુર્વાસા, અગસ્ત્ય અને નારદની દષ્ટિ.	૫૮	૦
		૫૭	શુકાચાર્યની દષ્ટિ.
૪૨	૦		
૪૧	વ્રહ્મા સાવિત્રીની દષ્ટિ.	૫૬	૦
		૫૫	વ્રહ્મા, વિષ્ણુ, સૂર્ય ને જિનમૂર્તિની દષ્ટિ
૪૦	૦		
૩૯	બુદ્ધ ભગવાનની દષ્ટિ.	૫૪	૦
		૫૩	મનોરથ પૂરનારી હરસિદ્ધિની દષ્ટિ.
૩૮	૦		
૩૭	ઉમા અને રુદ્રની દષ્ટિ.	૫૨	૦
		૫૧	પદ્માસને બેઠેલા વ્રહ્માની દષ્ટિ.
૩૬	૦		
૩૫	મૃગ-વારાહ અવતારની દષ્ટિ.	૫૦	૦

ખત્રીસ દૃષ્ટિસ્થાનોનું કોષ્ટક ઉપર આપવામાં આવ્યું છે. કોષ્ટકમાં તે તે દૃષ્ટિસ્થાન સામે કયા દેવની દૃષ્ટિ રાખવી તે બતાવેલું છે અને શૂન્ય સ્થાનોને જાણ્યા પાડનારી લાંબી લીટી દોરેલી છે. વળી જિનદેવતાઓની દૃષ્ટિ માટે સ્વતંત્ર નકશો બનાવી મૂક્યો છે. એટલે શિષ્યોએ દૃષ્ટિસ્થાનના જ્ઞાન માટે ઘણી સરળતા થઈપડશે એવી આશા છે. કોષ્ટકમાં દ્વારના ઉંખરાથી તળાંબના મથાળા-સુધીમાં ૬૪ ચોસઠ ભાગ કરી વિંષમ ભાગો દૃષ્ટિસ્થાન અને સમ ભાગો શૂન્ય સ્થાન તરીકે બતાવેલા છે તે જાણવું.

તદ્ધર્વશ્ચ પદં શૂન્યં મહામર્મ ક્ષયાર્વહમ્ ॥
પાદે કાર્યા કટિં યાવદર્ચાદ્દષ્ટિસ્તુ વાહને ॥૨૧૪॥

(૨૫) પત્રીમમા પદમા શેષનાગ, (૨૭) સત્તાવીમમામા શેષગાથી ભગવાન,
(૨૯) ઓગણત્રીસમામા ગરુડ, (૩૧) એકત્રીમમામા માતૃગણ, (૩૩) તેત્રીમમામા
કુમેર, (૩૫) પાત્રીમમામા ભૃગવાગહ, (૩૭) માડત્રીમમામા ઉમા અને રૂદ્ર, (૩૯)
ઓગણચાલીમમામા યુદ્ધ, (૪૧) એકતાલીમમામા પ્રહ્લાનુ શુગ્મ (પ્રહ્લા અને માવિત્રી),
(૪૩) તેતાલીમમામા દુર્વામા, અગસ્ત્ય તથા નાગ, (૪૫) પીસતાલીમમામા લક્ષ્મી-
નારાયણ, (૪૭) સુડતાલીસમામા ધાતા, (૪૯) ઓગણપચામમામા શાન્દા અને ગણપતિ,
(૫૧) એકાવનમામા પદ્માસનમા એકેલા પ્રહ્લા, (૫૩) ત્રેપનમામા મનેરથ પૂર્નારી
હરમિદ્ધિ, (૫૫) પચાવનમામા પ્રહ્લા, વિષ્ણુ, સૂર્ય અને વીતગગ, (૫૭) ચત્તાવન-
મામા શુક્રાચાર્ય, (૫૯) ઓગણચાઠમામા ચડિંગ, (૬૧) એકચઠમામા ભૈરવ, (૬૩)
ત્રેચઠમામા વૈતાલ અને તેના ઉપગ્તુ (૬૬) ચોચઠતુ પદ શૂન્ય રાખવું કાચ્છ
કે તે મહામર્મનું સ્થાન છે અને નાશ કરનાર છે વાહનની દૃષ્ટિ અર્ચાના પગ
અથવા કટિ સુધી રાખવી ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨ ૨૧૩, ૨૧૪.

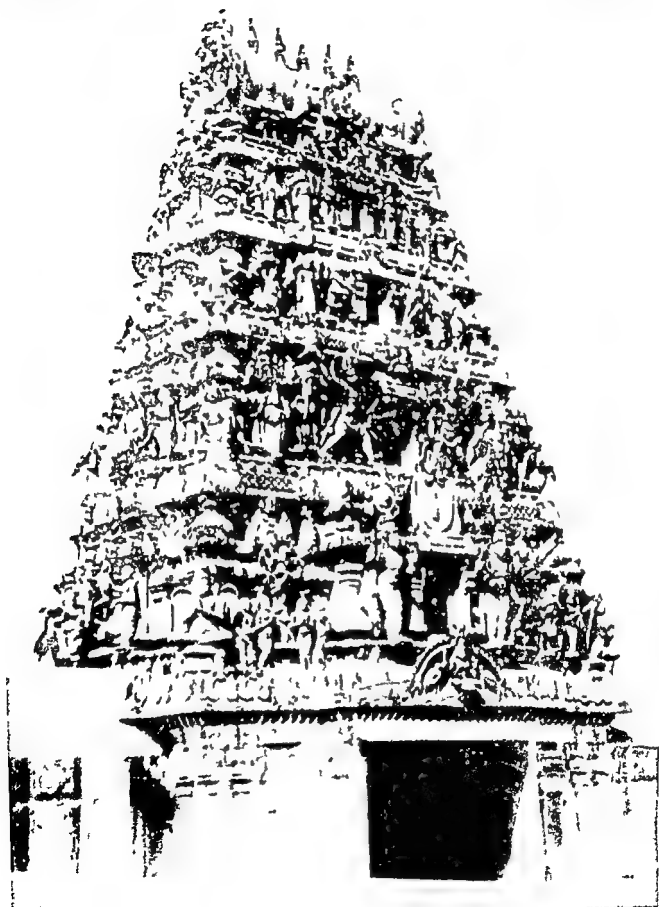
ધર્મર્થિકામમોક્ષાણાં દૃષ્ટિસ્થાપનપૂજનાત્ ॥
સર્વાર્ચાદ્દષ્ટિસંસ્થાનં મુક્તિમુક્તિપદં ભવેત્ ॥૨૧૫॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते
शिल्परत्नाकरे मण्डपादितोऽर्चादृष्टिलक्षणाधिकारे
चतुर्थं रत्नं समाप्तम् ॥

દૃષ્ટિના સ્થાપન અને પૂજનથી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ આ ચારે
પુરુષાર્થોની સિદ્ધિ થાય છે તથા મર્વ દેવતાઓની દૃષ્ટિઓનું આ સ્થાપન લોગ અને
મુક્તિને આપનાર છે ૨૧૫

इति श्रीवास्तुशास्त्रमां शिल्पशास्त्री श्रीयुत् नर्मदाशंकर मूलजलाध
सोमपुरारचित गिल्परत्नाकरे नामना अथनु भङ्ग, मूर्ति-
विधान, देवदृष्टि लक्षणाधिकारानु चोथु रत्नं स पूर्णं

સાધારાદિ જાતિનો પ્રાસાદ.

શ્રાંગજીનું મંદિર, શ્રીપુષ્કરરાજ (અજમેર).

પન્ચમં રત્નમ્ ॥

અથ શિખર-નિર્દોષયોર્લક્ષણાધિકારઃ ।

વિચિત્રરૂપસંઘાતૈર્મદ્રે ગવાક્ષભૂષિતૈઃ ॥

વિતાનફાલનાશૃંગૈરનેકૈર્નાગરા મતાઃ ॥૧॥

નાગરાદિ પ્રાસાદનાં લક્ષણુ.

જે પ્રાસાદો વિચિત્ર શોભાયમાન રૂપોના ઘાટવાળા હોય, ભદ્રમાં ગવાક્ષો (ગોખોથી) વિભૂષિત કરેલા હોય અને વિતાનો (ધુમટો), ફાલણાઓ તથા અનેક પ્રકારનાં શૃંગોથી યુક્ત હોય તે નાગરાદિ જાતિના પ્રાસાદો જાણવા. ૧.

દ્રાવિડાદિ જાતિના પ્રાસાદોનાં લક્ષણુ.

પીઠોપરિ ભવેદ્ વેદી પીઠાનિ ત્રીણિ પન્ન વા ॥

પીઠતો દ્રાવિડે રેખા લતાશૃંગાદિસંયુતાઃ ॥૨॥

જે પ્રાસાદોને પીઠ ઉપર વેદી હોય તથા ત્રણ અથવા પાંચ પીઠ હોય તેમજ જેમાં પીઠથી વેલપત્તાઓવડે યુક્ત રેખાઓ કરેલી હોય તથા લતા, શૃંગો વિગેરેથી વિભૂષિત હોય તે દ્રાવિડાદિ જાતિના પ્રાસાદો જાણવા. ૨.

સાંધારાદિ જાતિના પ્રાસાદોનાં લક્ષણુ.

ભૂમિકોપરિ ભૂમિશ્ચ હ્રસ્વવૃદ્ધિવિવેકતઃ ॥

વિભક્તાં દલસંયુક્તાઃ સાંધારાસ્તત્પ્રકીર્તિતાઃ ॥૩॥

જે પ્રાસાદોને મજલા ઉપર મજલા હોય અને તે એકએકથી ઉપરા ઉપરી નાના ક્રમથી કરેલા હોય તથા તલ પ્રમાણે વિભાગ કરેલા અને દલોથી યુક્ત હોય તે સાંધારાદિ જાતિના પ્રાસાદો જાણવા. ૩.

લતિનં, શ્રીવત્સ તથા નાગરાદિ જાતિનાં લક્ષણુ.

શૃદ્ધેણકેન લતિનાઃ શ્રીવત્સાં વારિસંયુતાઃ ॥

નાગરા ભ્રમસંયુક્તા ઝઘર્વે શૃદ્ધૈશ્ચ ભૂષિતાઃ ॥૪॥

એકશૃંગવાળા લતિનાદિ જાતિના, વારિમાર્ગ (પાણીતાર) વાળા શ્રીવત્સાદિ જાતિના તથા ભ્રમવાળા અને ઉપરના ભાગે શૃંગોવડે મુશોભિત કંગેલા પ્રાસાદો નાગરાદિ જાતિના બાણુવા ૪

લળચોરસ તથા ગોળ પ્રાસાદો કરવા વિધે

વિસ્તારે તુ ચતુર્ભાગમાયમે પંચભાગકમ્ ॥

ઝઘર્વે ત્રિકલગાન્ કુર્યાત્ પૃષ્ઠાગ્રે ચૈવ સિંહકમ્ ॥૫॥

દ્વેત્રીની પહોળાઈમાં આર (૪) ભાગો અને લંબાઈમાં પાંચ (૫) ભાગો કરવા તથા ઉપરના ભાગે ત્રણ (૩) કલશો કંઠવા તેમજ પાછળના ભાગે અને આગળના ભાગે મિહ બેસાડવા ૫

વૃત્તાયતાસ્તુ કર્તવ્યાઃ સાર્ધં વામે ચ દક્ષિણે ॥

કૃર્ણાન્તે આમયેત્તત્ર વૃત્તે મદ્રાણિ ચાષ્ટ વૈ ॥૬॥

લળગોળ પ્રાસાદો કંઠવા અને તેમની ડાબી તથા જમણી બાજુ તરફ મળી દોઢ ભાગ વધારવો આ પ્રમાણે કરવાથી લળગોળ પ્રાસાદો થાય છે કર્ણથી ફરતી પ્રાસાદોના તલોની ફાલણુઓ બહાર નીકળતી કરવી તથા ગોળ ગેભાગને આઠ ભાગો કરવા અને તેથી ' અષ્ટભદ્રી ' પ્રાસાદો થાય છે ૬

પ્રાસાદો વર્તુલાધિષ્ઠઃ પ્રાયેણૈકાણ્ડકઃ શુભઃ ॥

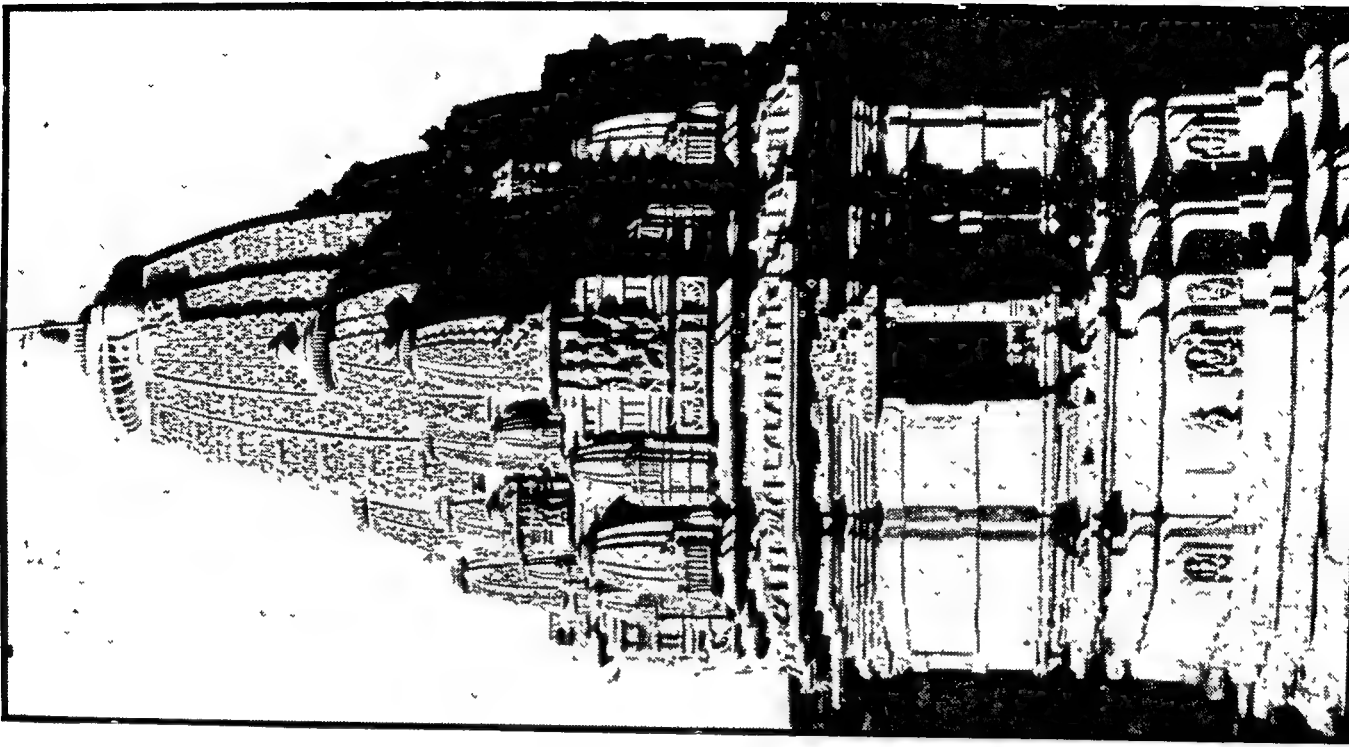
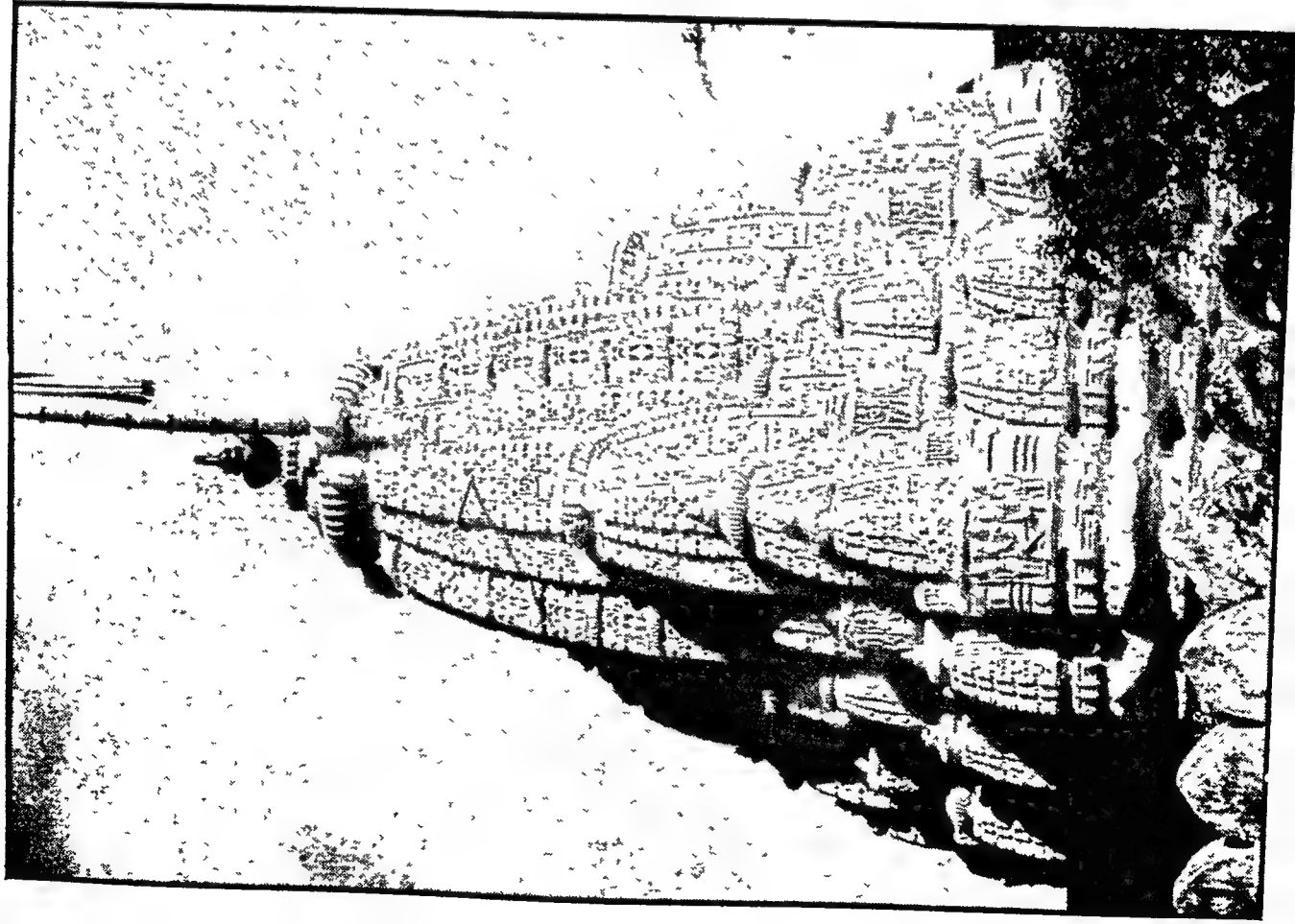
ત્રેણ્યણ્ડકાનિ કર્ણે વા મણ્ડપં તત્સ્વરૂપકમ્ ॥૭॥

ગોળાકાર પ્રાસાદ વિશેષ કરીને એક ઇંડકનો શુભ છે અથવા કર્ણ હોય તો ઇંડકો કરવા અને મંડપ પણ પ્રાસાદના સ્વરૂપ પ્રમાણે કરવો ૭

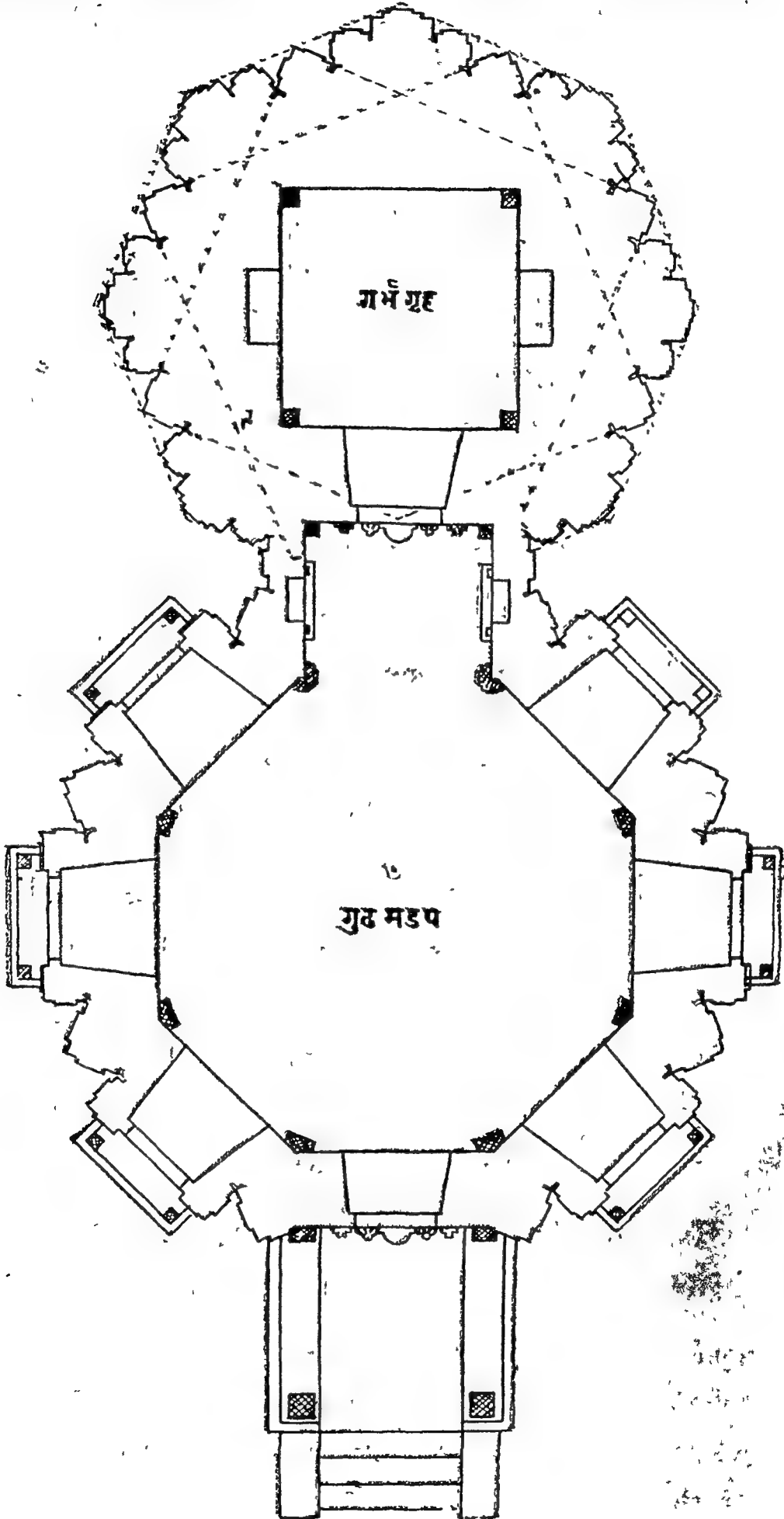
૪ થી ૧૧૨ ભાગ સુધી પ્રાસાદોનાં તલ કરવાનું પ્રમાણ

ચતુર્ભાગં સમારભ્ય યાવત્સૂર્યોત્તરં શતમ્ ॥

સમાંશૈર્ધિપમૈઃ કાર્યા અનન્તભેદકાલનાઃ ॥૮॥

શ્રી સૂર્યનારાયણના અષ્ટભદ્રી પ્રાસાદનું તલદર્શન, શ્રીરાણકપુર, મારવાડ.

આગ (૪) ભાગથી આરભ કરી એકમો ભાગ (૧૧૨) ભાગ સુધી પ્રામાદનાં તલો યથા શકે છે તેમજ મમાગ (એકી) અને વિષભાશ (એકી) ના ભેદોએ કરી અનત ભેદોવાળી ફાલણાઓ યથા શકે છે. ૮

પ્રાસાદની ફાલણાઓના ૧૦૮ ભેદો વિષે.

अष्टोत्तरशतं भेदा अंगवृद्ध्या भवन्ति ते ॥

समांगैर्विषमैः कार्यं अनन्तभेदफालनाः ॥૧॥

એક એક ભાગની વૃદ્ધિ કરવાથી ફાલણાઓના એકમો આઠ (૧૦૮) ભેદો થાય છે આવી રીતે મમાગ અને વિષભાશના ભેદોએ કરી અનત પ્રકારની ફાલણાઓ થાય છે ૯.

એક તલ ઉપર શિખરો બહુ પ્રકારે થવા વિષે

एकस्यापि तलस्योर्ध्वं शिखराणि बहून्यपि ॥

तेषां नामानि जायन्ते चोर्ध्वभागानुसारतः ॥૧૦॥

એકજ તલના ઉપર ઘણા શિખરો યથા શકે છે અને તે બધાના નામો તથા બીજો શિખરો ઉપર ચઢાવેલા ઇંડકો અનુમાન ઉત્પન્ન થાય છે, ૧૦

छाद्यस्योर्ध्वं प्रहारः स्यात् शृङ्गे शृङ्गं तथैव च ॥

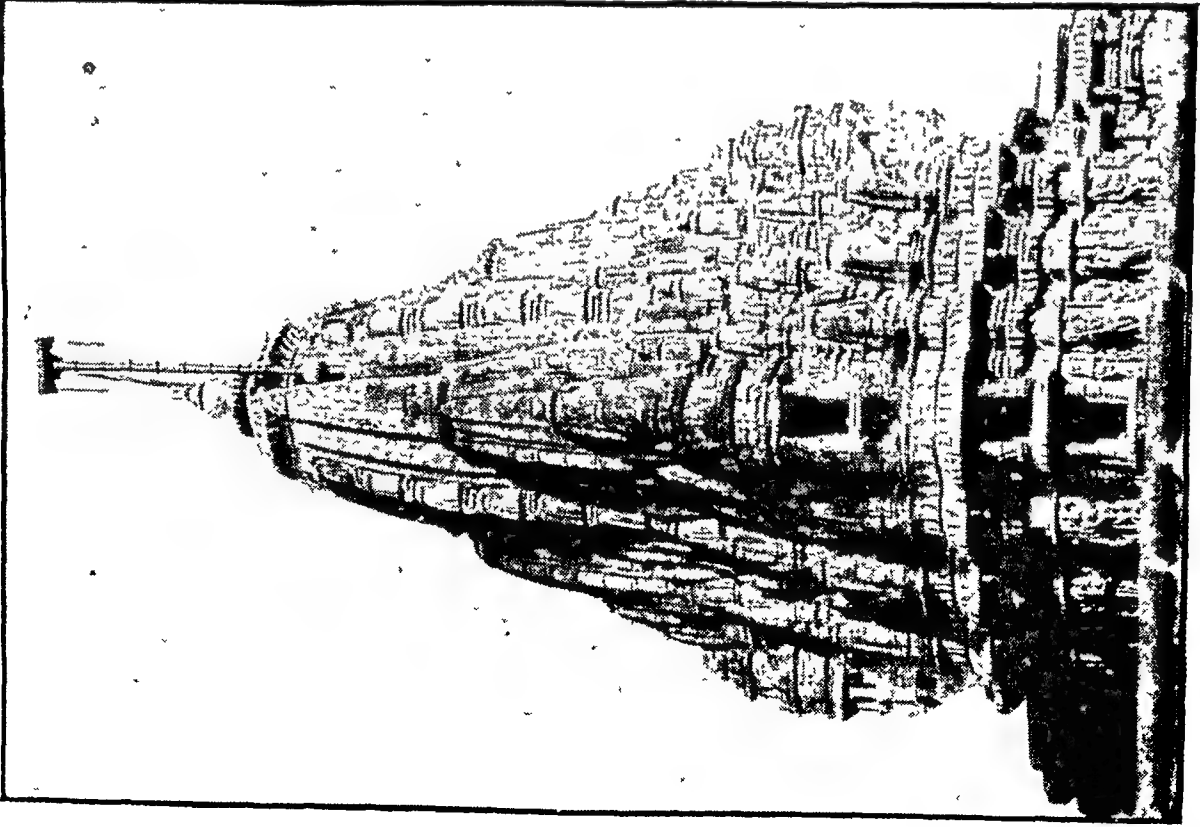
પ્રાસાદશૃંગશૃંગેષુ હ્યધો ભાગે તુ છાદ્યકમ્ ॥૧૧॥

છાતના ઉપરના ભાગે પ્રહાર કરવો અર્થાત્ છાતના ભાગ બહુ ઢળતો રાખી શિખરો આરભ કરી ઢળાવવો અને એક બીજાથી અર્ધભાગે પાછા હઠતા શૃંગો ઉપર શૃંગો ચઢાવવા તથા પ્રાસાદના જે ઉરુશૃંગ વિગેરે શૃંગો તેના ઉપર પણ શૃંગો કરવા અને નીચેના ભાગે છાત્નુ કરવું ૧૧

मूलकर्णे रथादौ वा चैकद्वित्रिक्रमं न्यसेत् ॥

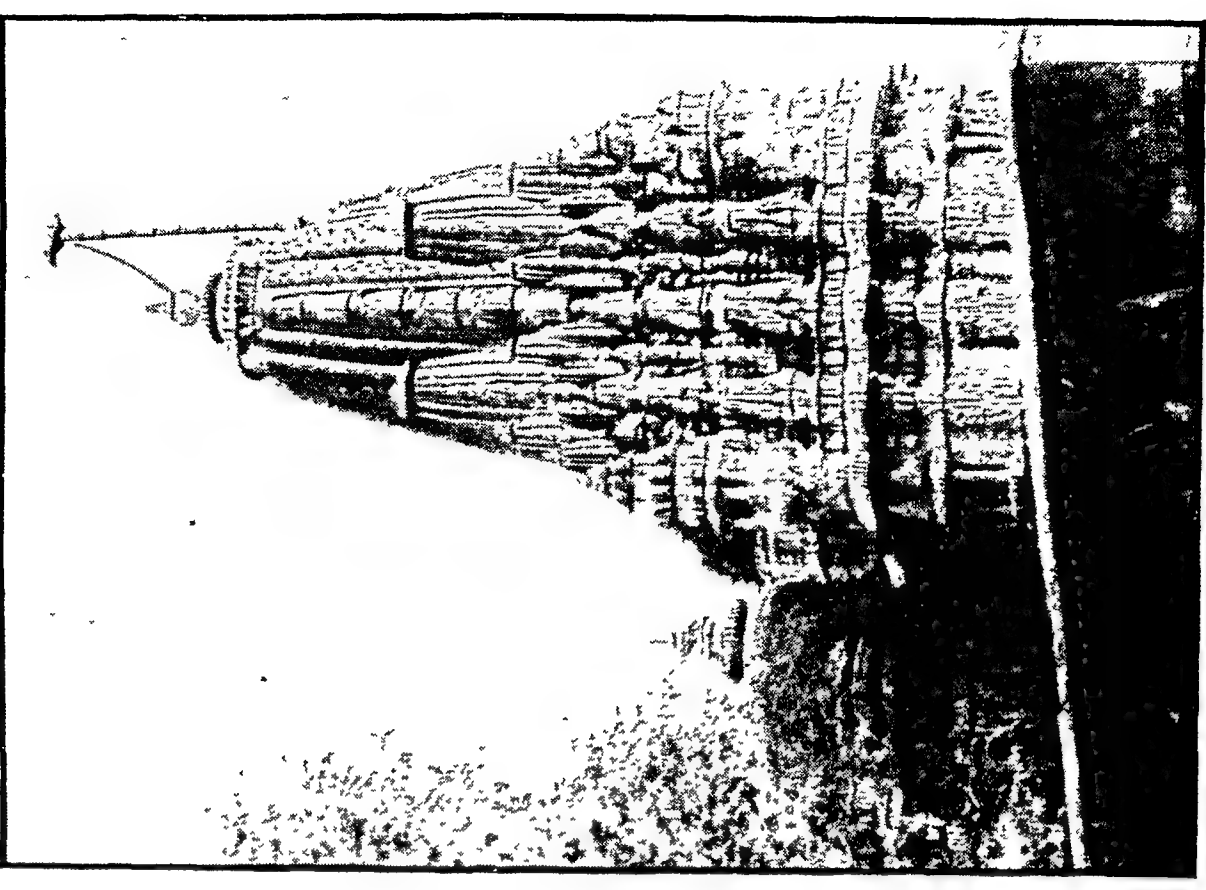
નીરન્ધ્રે મૂલભિત્તૌ ચ સાંધારે બ્રમભિત્તિષુ ॥૧૨॥

મૂલકર્ણ (રેખા) અથવા ગ્રાહિ ઉપર ક્રમે એક, બે અને ત્રણ સુધી શૃંગો ચઢાવવા નીન્ધ્ર એટલે બ્રમ વગરના પ્રામાદને મૂલભિત્તિએ એટલે ઓમારની અદગની કડકે તથા સાધાર અર્થાત્ બ્રમવાળા પ્રામાદને બ્રમભિત્તિએ પાચઆક્રમ રાખવી એટલે ત્યા સુધી શૃંગો ચઢાવવા ૧૨

પૂર્વ દર્શન.

શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના
શિખરનો દેખાવ.
શ્રી રાણકપુર, (ભારતીય).

કર્ણ દર્શન.

ગભારામાં પાયચ્યાની રેખા ગરવાથી દોષ.

નિરંધારેષુ સર્વેષુ નાગરે મિશ્રકેઽપિ વા ॥

વિમાનનાગરે છંદે કુર્યાદ્ વિમાનપુષ્પકે ॥૧૩॥

ભિત્તિપૃથુત્વમાનં યત્ તત્સંખ્યા ચ ક્રમોદ્ગતા ॥

ગર્ભમધ્યે યથા રેખા મહામર્મક્ષયોદ્ગતા ॥૧૪॥

અકદ્વિત્રિક્રમાચ્ચૈવ રેખા ગર્ભસમુદ્ગતા ॥

સંકીર્ણા દોષદા જ્ઞેયા વિપુલા ચ સુસ્વાવહા ॥૧૫॥

સર્વ પ્રકારના નિરંધારાદિ, નાગરાદિ, મિશ્રકાદિ. વિમાનનાગરછંદ અને વિમાનપુષ્પકાદિ પ્રાસાદોને ગભારાની ભિત્તિ પહોળી હોય તેના માને ક્રમ અર્થાત્ શૃંગની સંખ્યા ચઢાવવી; પરંતુ જો ગભારાની અંદર પાયચ્યાની રેખા ગરે તો તે મહામર્મનો ક્ષય કરનારી છે. ૧૩, ૧૪.

એક, બે અને ત્રણ ક્રમ એટલે શીખરાં ચઢાવવાં ને તે શીખરના પાયચ્યાની રેખા અને ગભારાની ફરક સુધી ચઢાવી શકાય છે. પરંતુ જો શીખરના પાયચ્યાની રેખા ગભારા કરતાં સાંકડી થાય તો દોષ કરનારી જાણવી અને વિપુલા એટલે વિસ્તારવાળી થાય તો સુખ આપનારી જાણવી. ૧૫.

શિખરની રેખાની ઉંચાઇનું પ્રમાણ.

રેખાવિસ્તારમાનેન સપાદેન સમુચ્છ્રયઃ ॥

ત્રિભાગસહિતશ્ચૈવ સાર્ધં કૃત્વા વિચક્ષણૈઃ ॥૧૬॥

રેખાત્રયં પ્રકર્તવ્યં જ્યેષ્ઠમધ્યકનિષ્ઠકમ્ ॥

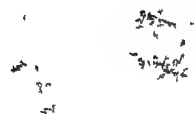
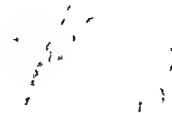
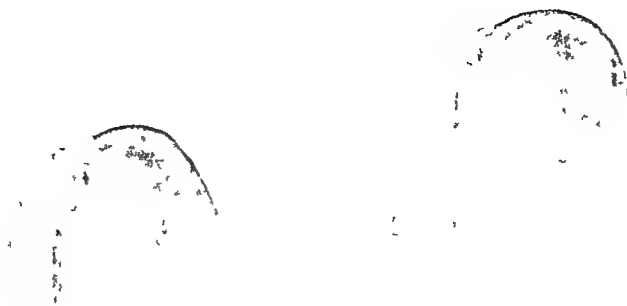
સ્કંધસ્યોર્ધ્વોદયે ઘણ્ટા સર્વકામફલપ્રદા ॥૧૭॥

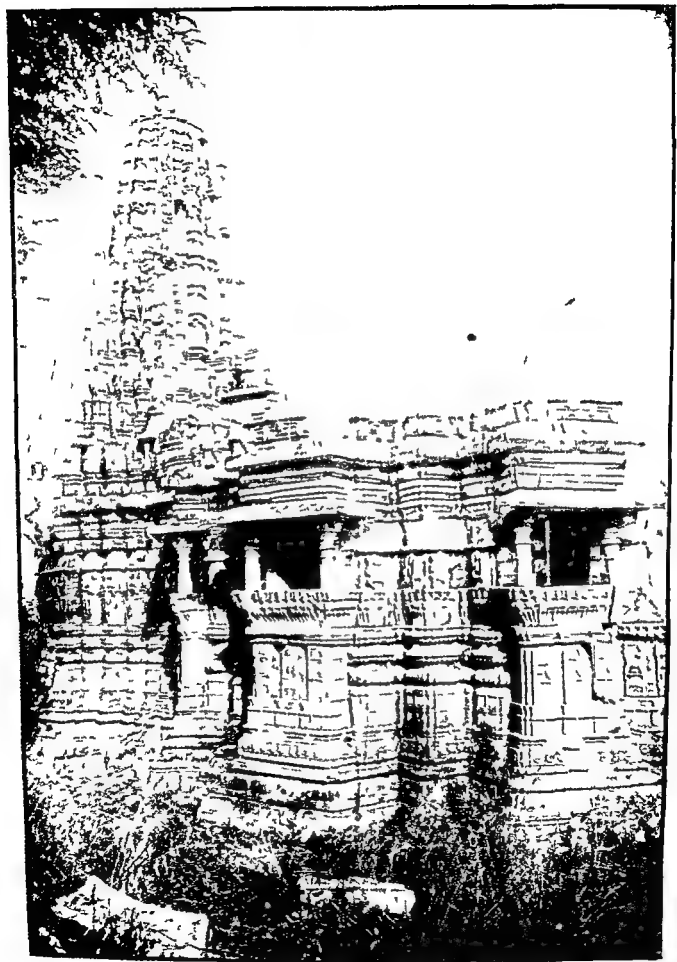
શિખરની રેખાઓની ઉંચાઈ રેખાના અથવા દરેક શૃંગ અને ઉરુશૃંગના પાયચ્યાની પહોળાઈના માનથી સવાથી, પહોળાઈનો ત્રીજો ભાગ મેળવી અગર પહોળાઈથી દોઢી કરવી. આ પ્રમાણે જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ માન શિખરની રેખાઓનું જાણવું. શિખરના સ્કંધ ઉપર આમલસારો કરવો તે સર્વ કામનાઓના ફળને આપનારો છે. ૧૬, ૧૭.

પ્રાસાદના અંગાનુસાર શૃંગો ચઢાવવા વિષે.

પ્રહારાંશં પુનર્દયાત્ પુનઃ શૃંગાણિ કારયેત્ ॥

પ્રાસાદઃ શૃંગશૃંગેષુ વિભક્તશ્ચ પ્રકલ્પયેત્ ॥૧૮॥

શ્રીમૂર્તિનાથજીનો અષ્ટભદ્રી પ્રામાદ. શ્રીરાણકપુર (માગાડ)

રેખાના મૂળ (પાયચા)માં દશ ભાગ કરવા અને ઉપરનો સ્કંધ (પાંધણાનો મથાળો) છ ભાગનો કરવો. છ ભાગથી મોટો સ્કંધ કરવાથી દોષકર્તા થાય છે અને પાંચ ભાગથી નાનો કરવામાં આવે તો શોભાયમાન થતો નથી. ૨૩.

તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેન સ્કંધાધિકં ન કારયેત્ ॥

માનપ્રમાણસંયુક્તં શાસ્ત્રદૃષ્ટ્યા ચ કારયેત્ ॥૨૪॥

આયુરારોગ્યસૌભાગ્યં લભતે નાત્ર સંશયઃ ॥

મૂલસ્કંધપ્રતિષ્ઠે તુ સ્કંધવેધ ઇતિ સ્મૃતઃ ॥૨૫॥

શિલ્પિના હન્યતે સ્વામી સ્કંધવેધે ન સંશયઃ ॥

નિર્ગમો હસ્તસંખ્યાતૈરજ્જુલૈ રૂપમાદિશેત્ ॥૨૬॥

તેથી સર્વ પ્રકારે પ્રમાણથી અધિક સ્કંધ કરવો નહિ. પરંતુ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી માન અને પ્રમાણ યુક્ત કરવો. આમ કરવાથી આયુષ્ય, આરોગ્ય અને સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, એમાં જરા પણ સંશય નથી. ધ્વજદંડ ને મૂલસ્કંધમાં પ્રવેશી જાય અર્થાત્ સ્કંધમાં ને ધ્વજદંડનો પ્રવેશ થઈ જાય તો સ્કંધવેધ થયો ગણાય છે અને સ્કંધવેધ થાય તો શિલ્પી સ્વામીનો નાશકર્તા થાય છે, એમ નિઃસંદેહ જાણવું. ગજે આંગળના માને ધ્વજદંડનો કલાળો નીકળતો કરવો. આ રીતે તેના ઘાટનું સ્વરૂપ કરવું. ૨૪, ૨૫, ૨૬.

શિખરમાં ગોખ, સિંહ અને શુકનાશનું પ્રમાણ.

આદ્યે ક્રમે ગવાક્ષઃ દ્વિતીયે માઢમેવ ચ ॥

સિંહસ્થાનં તૃતીયે ચ ચતુર્થે સિંહમાશ્રયેત્ ॥૨૭॥

છાજ ઉપરથી શિખરના પહેલા શૃંગના મથાળા સુધી ગવાક્ષ, બીજા શૃંગના મથાળા સુધી માઢરો, ત્રીજા શૃંગના મથાળા સુધી સિંહસ્થાન અને ચોથા શૃંગના મથાળા સુધી શુકનાશનો સિંહ કરવો. ૨૭.

ત્રિમૂર્તયસ્તુ ભદ્રાન્તે રથિકા સર્વકામદા ॥

શુકનાશસ્તથા સિંહા ભદ્રે ત્વેકૈકસંયુતાઃ ॥૨૮॥

ત્રણે બાજુના ભદ્રોના ગવાક્ષોમાં દેવતાની મૂર્તિઓ કરવી. આ પ્રમાણે કરેલી રથિકા સર્વ કામને આપનારી છે. પ્રાસાદના અગ્રભાગે શુકનાશ અને ત્રણે બાજુના ભદ્રો ઉપર એકેક સિંહ કરવો. ૨૮.

ઘાચતેઃ સ્કંધપર્યન્તમેકર્વિગતિભાજિતે ॥

નન્દશકાન્તેયોર્મધ્યે પ્રમાણં પંચધા મંતમ્ ॥૨૯॥

કુમારઃ કપિરુદ્ધશ્ચ નિઘણ્ટો હિ નિગાચરઃ ॥

॥ ચન્દ્રઘોષશ્ચ વિજેયઃ શુકનાગશ્ચ પંચધા ॥૩૦॥

છાબના મધ્યાણથી અંધ (શિખરના ઝાંધણા મધ્યાણ) મુધી એકવીસ (૨૧) લાગ કરવા તેમાના ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨ અને ૧૩ લાગ મુધીમા શુકનાગ ઉચો કરવાનું પ્રમાણ પાત્ર પ્રકારે મોનેલું છે આ પાત્ર પ્રકારના શુકનાશોના નામ અનુક્રમે (૧) કુમાર, (૨) કપિરુદ્ધ, (૩) નિઘટ, (૪) નિગાચાર અને (૫) ચન્દ્રઘોષ છે આ પાત્ર પ્રકારના શુકનાશો બાણવા ૨૯, ૩૦

एकतो विपमैर्नन्दैः सिंहस्थानानि कल्पयेत् ॥

तस्या विभक्तिसूत्रे तु कोलिकायामसूत्रतः ॥૩૧॥

કોળીના લાગમા લખાઈના સૂત્રે એકથી નવ મુધીની વિપમ સખ્યાએ અર્થાત્ ૧, ૩, ૫, ૭ અને ૯ લાગ મુધી બિહુ એટલે શુકનાગના મ્યાનો કરવા ૩૧

मण्डपे स्तंभकं दद्यान् मध्यपट्टानुसारतः ॥

शुकनाशसमाघण्टा न्यूना तेन न चाधिका ॥૩૨॥

મડપમા સ્તંભ કરવા તે પાટના મધ્ય ગલે તલાયા ઘરોળ કરવા મડપનો આમલમાશે શુકનાશની ઘરોળ ઉચો કરવો આમલમાશે શુકનાગથી નીચો કર્યો હોય તો આગે પગતુ ઉચો કરવો મોરો નથી ૩૨.

शिखरनां छडकनी गणत्री तथा पाणीतार विधे.

शृङ्गोरुशृङ्गप्रत्यङ्गैरण्डकान् गणयेत् सुधीः ॥

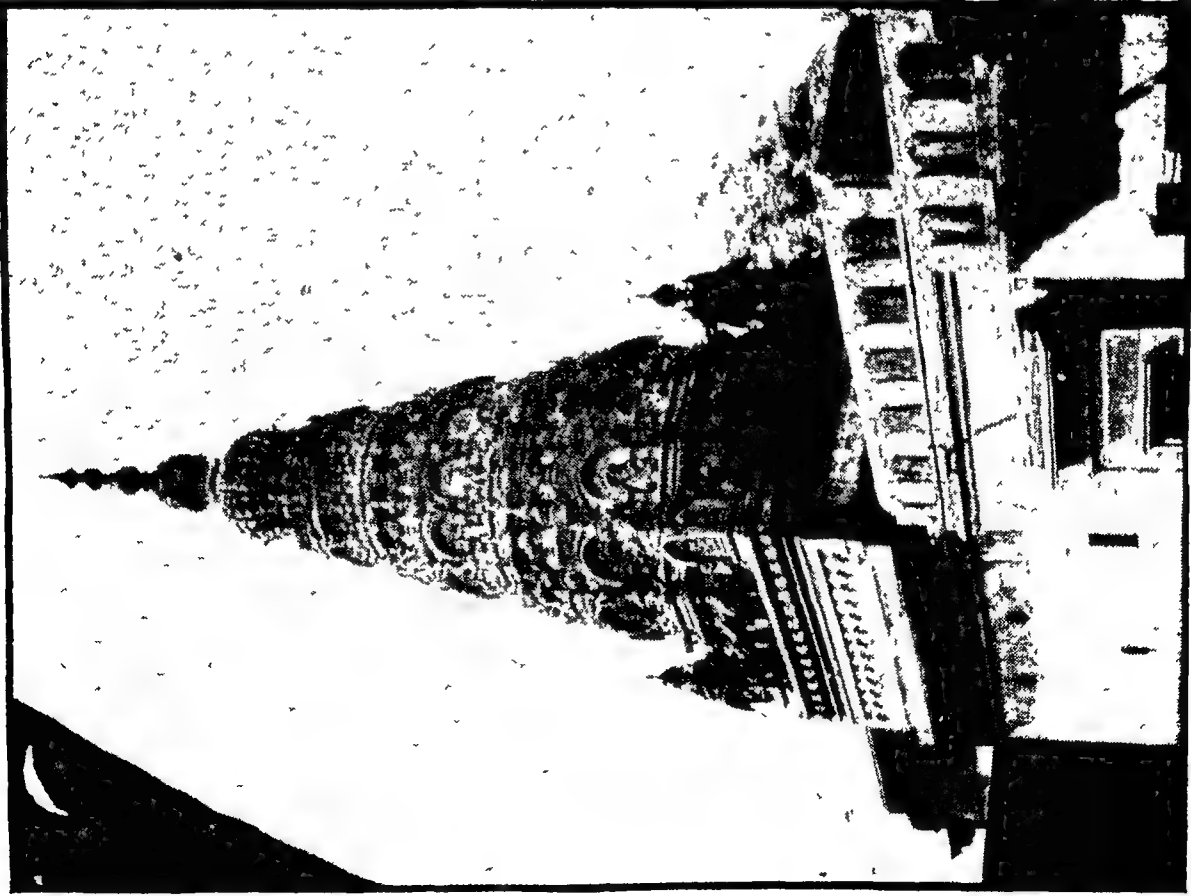
नवाङ्गे तिलकं कर्णे कुर्यात्પ્રાસાદભૂષણમ્ ॥૩૩॥

कर्णप्रतिरथरथं चोपरथं सुभद्रकम् ॥

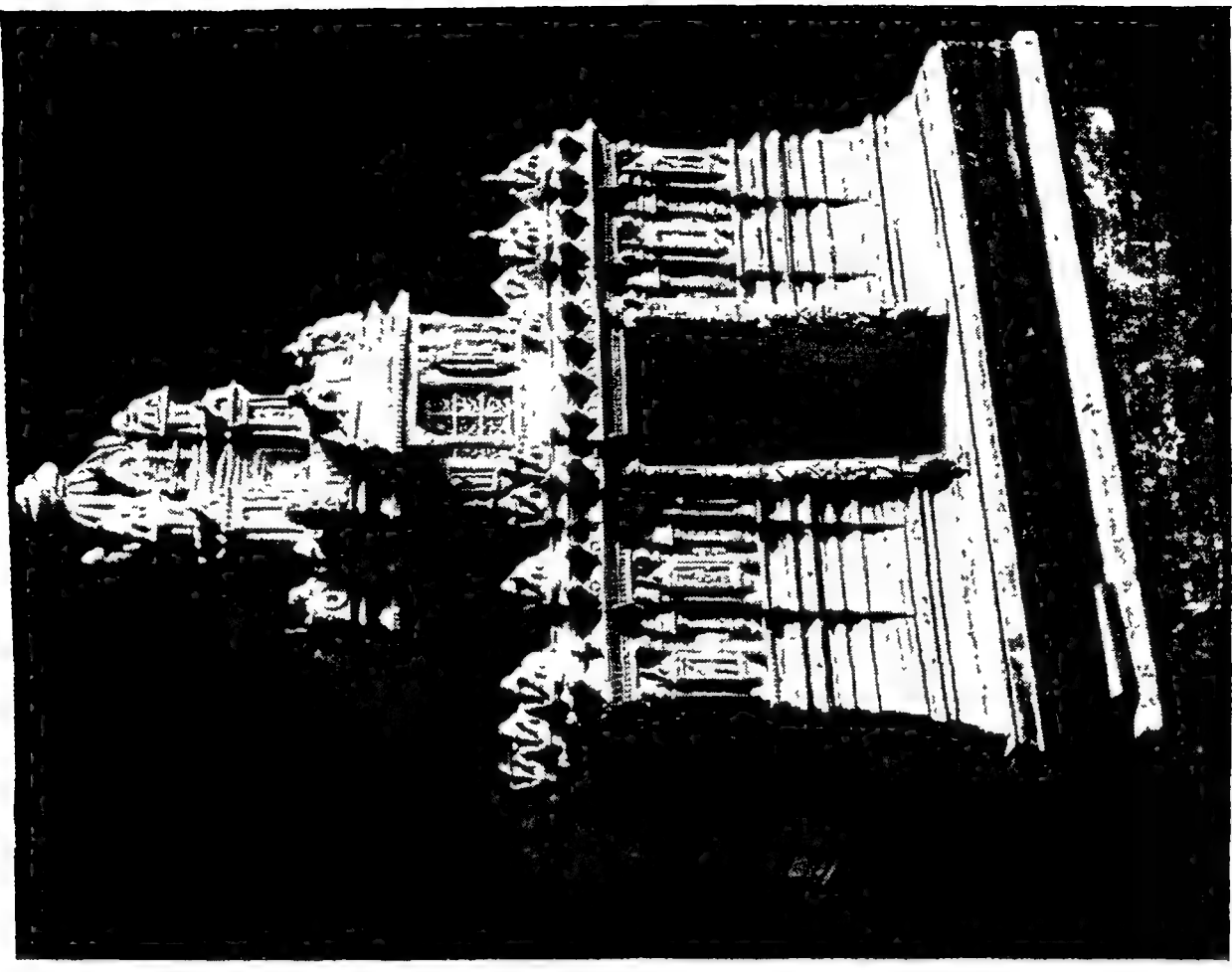
वार्यन्तराश्च मार्गेषु शुद्धाश्चैवाङ्गसंख्यया ॥૩૪॥

શૃંગ, ઉરુશૃંગ અને પ્રત્યંગથી અડકો (છડકો) ની ગણત્રી બુદ્ધિમાન પુરૂષે કરવી તથા પ્રાસાદની શોભા માટે કર્ણ ઉપર તેમજ નવ અંગોના ખૂણાઓ ઉપર તિલક કરવા

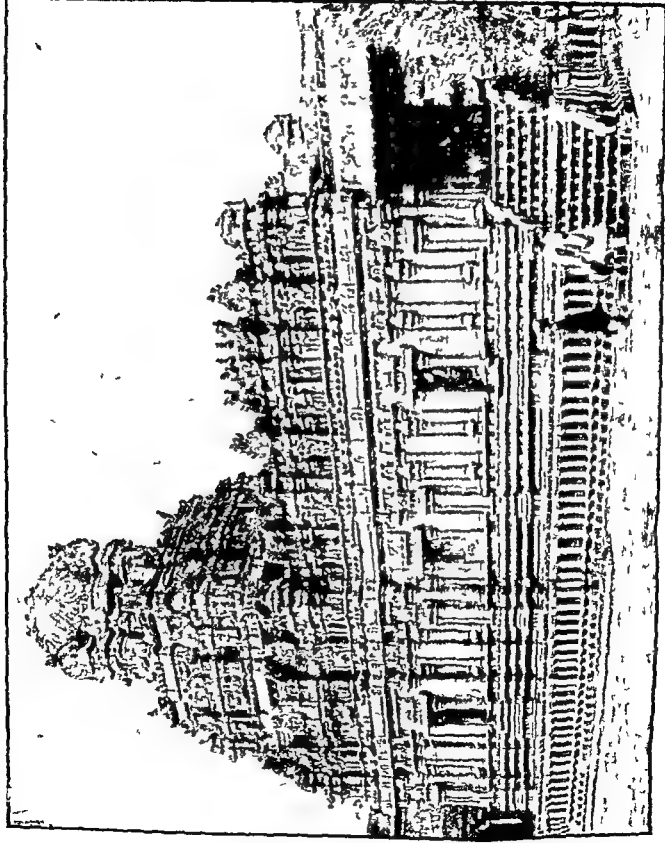
કર્ણ, પ્રતિરથ, રથ, ઉપરથ અને સુભદ્ર વિગેરેના વાર્યન્તરો (પાણીતાર) ની માર્ગો અગની મધ્યા પ્રમાણે સ્પષ્ટ કરવા ૩૩, ૩૪

શ્રીતુરજ ભવાનીનું મંદિર, વાયા સોલાપુર.

ગોપુર (કાવિઃ જાતિ, પ્લાસ્ટરના મોડલ ઉપરથી) કસાભિવન, અરોડા.

शिवद्वन्द्वविद्यालय, पञ्चा- (गजेश्वर)

મંડોવર, શિખર તથા શૃંગોની ઉંચાઇનું પ્રમાણ.

મૂલશિલાં સમારમ્ય હૃદયે કલશાન્તિકમ્ ॥
 વિમક્તિર્વિંશભાગૈસ્તુ અતઃ કર્ધ્વં પ્રકલ્પયેત્ ॥૩૬॥
 અષ્ટમિરુદયે જ્યેષ્ઠમષ્ટસાર્ધૈશ્ચ મધ્યમમ્ ॥
 કનિષ્ઠં નવમિર્ભાગૈર્મળડોવરં ત્રિધા સ્મૃતમ્ ॥૩૬॥
 શેષે ચૈવોર્ધ્વભાગે તુ કર્તવ્યઃ શિખરોદયઃ ॥
 इदं मानं समुद्दिष्टं प्रयुक्तं वास्तुवेदिभिः ॥૩૭॥

મૂલ શિલા અર્થાત્ ખરના તલથી કલશના છેડા સુધી ઉંચાઈમાં વીસ (૨૦) ભાગ કરવા અને પછી આ ભાગોમાં પ્રાસાદનાં ઉપરનાં અંગોની કલ્પના કરવી. ઉંચાઈમાં મંડોરે આઠ ભાગે કરવામાં આવે તો જ્યેષ્ઠ, આઠ આઠ ભાગે મધ્યમ અને નવ ભાગે કનિષ્ઠ માનનો જાણવો. આ પ્રમાણે મંડોવર ત્રણ પ્રકારનો જાણવો તથા બાકી રહેલા ઉંચાઈના ભાગમાં શિખરનો ઉદય કરવો. મંડોવર તથા શિખરનો ઉદય કરવામાં વાસ્તુશાસ્ત્રના વિકાનોએ આ માન પ્રયુક્ત કરેલું એટલે પ્રયોગમાં લીધેલું છે એમ જાણવું. ૩૫, ૩૬, ૩૭.

શિખરનાં શૃંગો કરવાનું પ્રમાણ.

પ્રાસાદે દશભાગસ્ય દ્વિત્રિવેદાંશસંમિતઃ ॥
 પ્રાસાદાર્ધેન પાદેન ત્રિભાગે નિર્મિતસ્તથા ॥૩૮॥

પ્રાસાદમાં દશ (૧૦) ભાગો કરી તેમાંના બે (૨), ત્રણ (૩) અને ચાર (૪) ભાગ સુધી અથવા પ્રાસાદના પા ભાગે, અર્ધા ભાગે તથા પાણા ભાગે શિખરનાં (શૃંગો) નો ઉદય કરી શકાય છે. ૩૮.

પાયચામાં દશાઈના નાસકે પાડવાનું પ્રમાણ.

દશાંશાઃ શિખરે મૂલે ચાગ્રે તત્ર નવાંશકાઃ ॥
 માર્ધાંશકૌ રથૌ કોણૌ દ્વૌ શેષં મદ્રમિષ્યતે ॥૩૯॥

શિખરની મૂલ રેખાના પાયચાના નાસકે દશ (૧૦) ભાગ કરવા અને ઉપર પાંચાણ મથાળે ત્રણ (૬) ભાગ કરવા. તેમાં અગ્રે ભાગના બે છેડે, દેડ દેડ ભાગના બે પદના અને ત્રણ ભાગનું બેડ મળી કુલ દશ ભાગ નાસકે જાણવું. માર્ધાંશકૌ મથાળેના ભાગમાં પાણુ અગ્રે ભાગના બે છેડે, દેડ દેડ ભાગના બે પદના અને બે ભાગનું વચ્ચે બેડ કરવું. કુલ ભાગ ત્રણ ૩૯.

વાલજરની રેખાઓનું પ્રમાણ

તથા વાલંજરે પ્રાજો ભાગભેદં વિશેષતઃ ॥
 દ્વાર્વિંશપદકં કાર્યં ચતુર્ભિર્મૂલનાસિકા ॥૪૦॥
 પ્રતિરથે ત્રયો ભાગા દ્વિતીયે દ્વયમેવ ચ ॥
 દ્વિભાગઞ્ચૈવ ભદ્રાર્ધં ભાગભાગઞ્ચ નિર્ગમમ્ ॥૪૧॥

બુદ્ધિમાન શિષ્યીએ વાલજરમા ભાગ કરવાનો લેહ વિશેષે કરીને બાણે
 શિખરના પાયથામા બાવીસ (૨૦) ભાગો કરવા તેમા ચાર (૪) ભાગની મૂલ નાસિકા, ત્રણ
 ભાગનો પ્રતિરથ (પઢરો), બે ભાગનો બીજો પઢરો તથા બે ભાગનું અડધુ ભદ્ર કરવું
 અને નીકારે એક એક ભાગ કરવું ૪૦, ૪૧

ત્રયોદશ ચ કર્તવ્યાઃ સ્કન્ધોર્ધ્વે તુ પ્રયત્નતઃ ॥
 ત્રિધા કર્ણવિભાગઞ્ચ દ્વિભાગ ઊર્ધ્વકર્ણકઃ ॥૪૨॥
 તથા રથપ્રભેદેન ઝોપં ભદ્રં પ્રકીર્તિતમ્ ॥
 વાલંજરે ચ વિજ્ઞેયા રેખાભેદાઃ સ્વયં તથા ॥૪૩॥

શિખરના બાધણા મથાળામા તેર (૧૩) ભાગો કરવા તેમા ત્રણ ભાગનો
 કર્ણ, બે ભાગનો ઉર્ધ્વ કર્ણ (પઢરો) તથા એક એક ભાગનો રથ અને ભદ્ર કરવું
 આ પ્રમાણે વાલજર નામની શિખરની નમણની રેખાઓના લેહ બાણી લેવા ૪૨, ૪૩

શિખરની ઉચાઈ તથા રેખા છોડવાનું પ્રમાણ

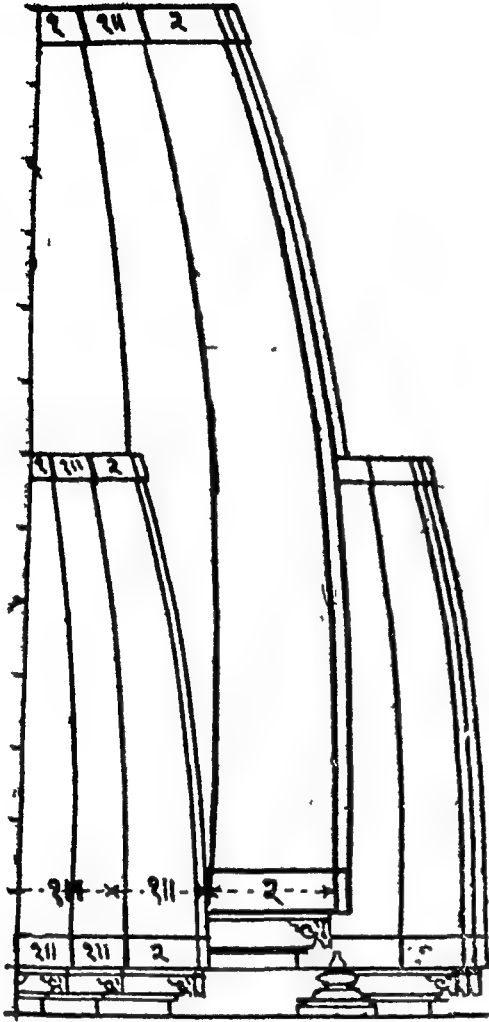
સપાદં શિખરં કાર્યં સાર્ધેકં શિખરં તથા ॥
 સપાદકર્ણયોર્મધ્યે રેખાઃ સ્યુઃ પચ્ચર્વિંશતિઃ ॥૪૪॥
 ઉદયે કર્ણયોર્મધ્યે રેખાઞ્ચ પચ્ચર્વિંશતિઃ ॥
 પ્રોક્તા રેખાઃ કલાભેદૈર્નમનં પચ્ચર્વિંશતિઃ ॥૪૫॥

શિખર કર્ણ (પાયથા) થી મવાયુ અથવા દોહું ઉચું કરવું તથા સવાયા
 ઉચા શિખર અને કર્ણના મધ્ય ભાગમા પચીસ (૨૫) રેખાઓ છોડવી તેમજ શિખર
 અને કર્ણના મધ્ય ભાગની ઉચાઈમા આઠી અને ઉણી પચીસ (૨૫) રેખાઓ છોડવી.
 ઉપર કહેલી રેખાઓ મોળ લેહે કઠી પણ છોડી શકાય છે આ પ્રમાણે રેખાઓનું નમણ
 (ગોળાકાર) પચીસ પ્રકારે બાણવું ૪૪, ૪૫

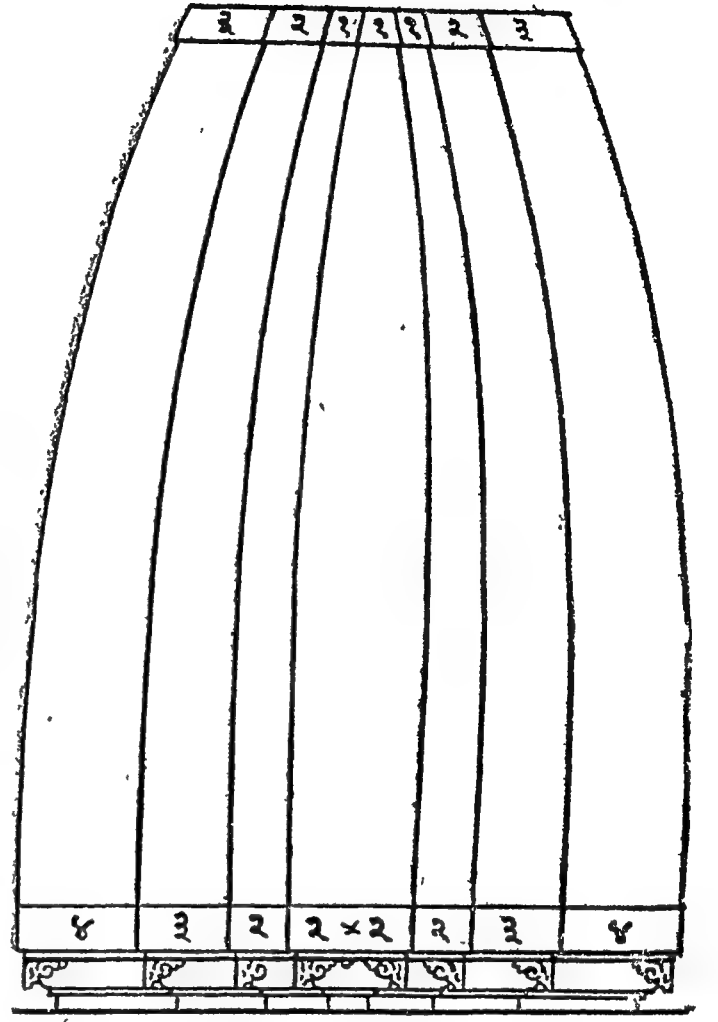
ઉરશૃંગ અને દશાઈના નાસક છોડવાનો નકશો.
આંધણાના મથાળે કુલ ભાગ ૯.

વાલંજરના નાસક છોડવાનો નકશો.
આંધણાના મથાળે કુલ ભાગ ૧૩.

પાયથાના તળાંચાથી આંધણા મથાળા સુધી ભાગ ૧૩ કરી
૭ ભાગ ઉરશૃંગ ઉંચું કરવું.

પાયથા તળાંચે કુલ ભાગ ૧૦.

પાયથા તળાંચે કુલ ભાગ ૨૨.

પશ્ચનન્દકયુગ્માન્તં સ્વળ્હાનિ તાન્યનુક્રમાત્ ॥

અંશવૃદ્ધિઃ કલા કાર્યા દૈર્ઘ્યે તુલ્યકલા સમા ॥૪૬॥

પાયથાથી આંધણા સુધી ઉંચાઈમાં અને આંધણાથી નમણમાં પાંચ ભાગથી ઓગણત્રીસ (૨૬) ભાગ સુધી અનુક્રમે સરખા ભાગ કરવા. એટલે પાંચ ભાગ ઉંચાઈમાં અને પાંચ ભાગ નમણની પહોળાઈમાં કરવા. આમાં એકેક ભાગ ક્રમે વધારવાથી રેખા છોડવાના પચીસ ભેદ થાય છે. ૪૬.

અષ્ટાદિતોઽષ્ટષષ્ટ્યન્તં ચતુર્વૃદ્ધિશ્ચ ષોડશ ॥

દૈર્ઘ્યે તુલ્યા કલા સ્કંધે ચૈકહીનં ન શોભનમ્ ॥૪૭॥

આઠ (૮) થી અડસઠ (૬૮) સુધી ચાર ચાર ભાગે વૃદ્ધિ કરવાથી રેખા છોડવાના સોળ (૧૬) ભેદ થાય છે અર્થાત્ ૮, ૧૨, ૧૬ અને ૨૦ એવી રીતે ઉંચાઈ તથા

પહેલાઈમા મગ્ગા લાગ કરવા એછા વધતા લાગ કરવા નહિ, કેમકે તે શોભાયમાન લાગતુ નથી ૪૭

ऊर्ध्वं चाष्टदशांगः क्षुस्त्रिर्यक् पोडश वै तथा ॥

चित्रेऽस्मिंश्च भवत्येवं रेखाणां षट्शरद्वयम् ॥४८॥

ઉચ્ચમાં આઠાં (૧૮) લાગ કરવા તથા તિર્યક્ એટલે બાધણે નમણુમા (૧૬) લાગ કરવા આ ચિત્રમા આ પ્રમાણે રેખાઓ છેડવાના બસો છપ્પન (૨૫૬) પ્રકારે થાય છે (ઉચ્ચમાં ૧૮ અને બાધણની નમણુમાં ૧૬ લાગ કર્યા છે માટે નીચે જે લાગ છેડી રેખાની નમણુ છેડવી.) ૪૮

त्रिग्वण्डात् ग्वण्डवृद्धिश्च यावदष्टादशैव च ॥

एकैकशः कलाष्टौ च समार्चा यस्य पोडश ॥४९॥

द्वितीये प्रथमे ग्वण्डे कलाष्टौ द्वितीये नव ॥

तृतीये दशग्वण्डेषु जेपेज्वधोऽष्ट वै क्रमात् ॥५०॥

अष्टदिक्सूर्यभागैश्च त्रिग्वण्डा च तृतीयका ॥

अनेन क्रमयोगेन कोष्टकैस्तं प्रपूरयेत् ॥५१॥

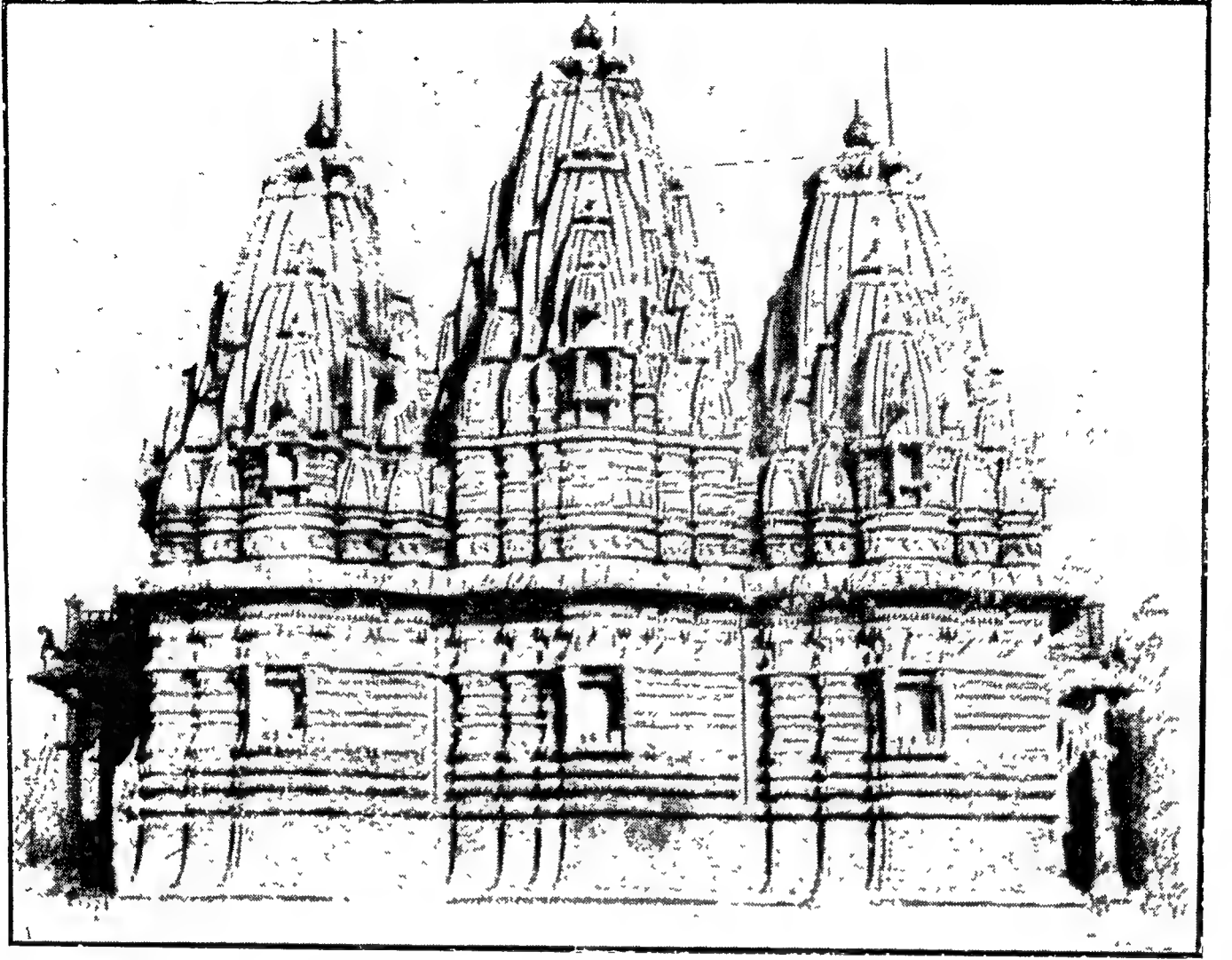
ત્રિખડી ખડવૃદ્ધિ આઠાં (૧૮) ખડ સુધી કરવી એક એકની આઠ કળાઓ કરી મોળ મોળ સમાર્યાઓ (સેદા) થાય છે પહેલી સમાર્યા, ત્રિખડાના ત્રણ ખડોમા આઠ આઠ ભાગે કરવા અને તેની કુલ સખ્યા (સમાર્યા) ચોવીસ (૨૪) બાણવી બીજી, ત્રિખડાના પ્રથમ ખડમા આઠ, બીજામા નવ તથા ત્રીજામા દશ લાગ કરવા, કુલ સત્તાવીસ ખાકીની ત્રિખડાઓના ખડોમાના પહેલા નીચેના ખડમા આઠ આઠ તથા અને બીજા તથા ત્રીજા ખડોમા ક્રમે એકેક તથા અગ્ગે કલાની વૃદ્ધિ કરવી તે મોળ ત્રિખડાઓ પૂરી થતા સુધી કરવી

પહેલા ખડમા આઠ (૮), બીજા ખડમા દશ (૧૦) અને ત્રીજા ખડમા બાર (૧૨) લાગ કરવા, કુલ સમાર્યા ત્રીસ (૩૦) લાગની ત્રીજી ત્રિખડા બાણવી. આ ક્રમયોગથી ટોણો વડે ત્રિખડાની મોળ સમાર્યા પૂર્ણ કરવી ૫૪૯, ૫૦, ૫૧

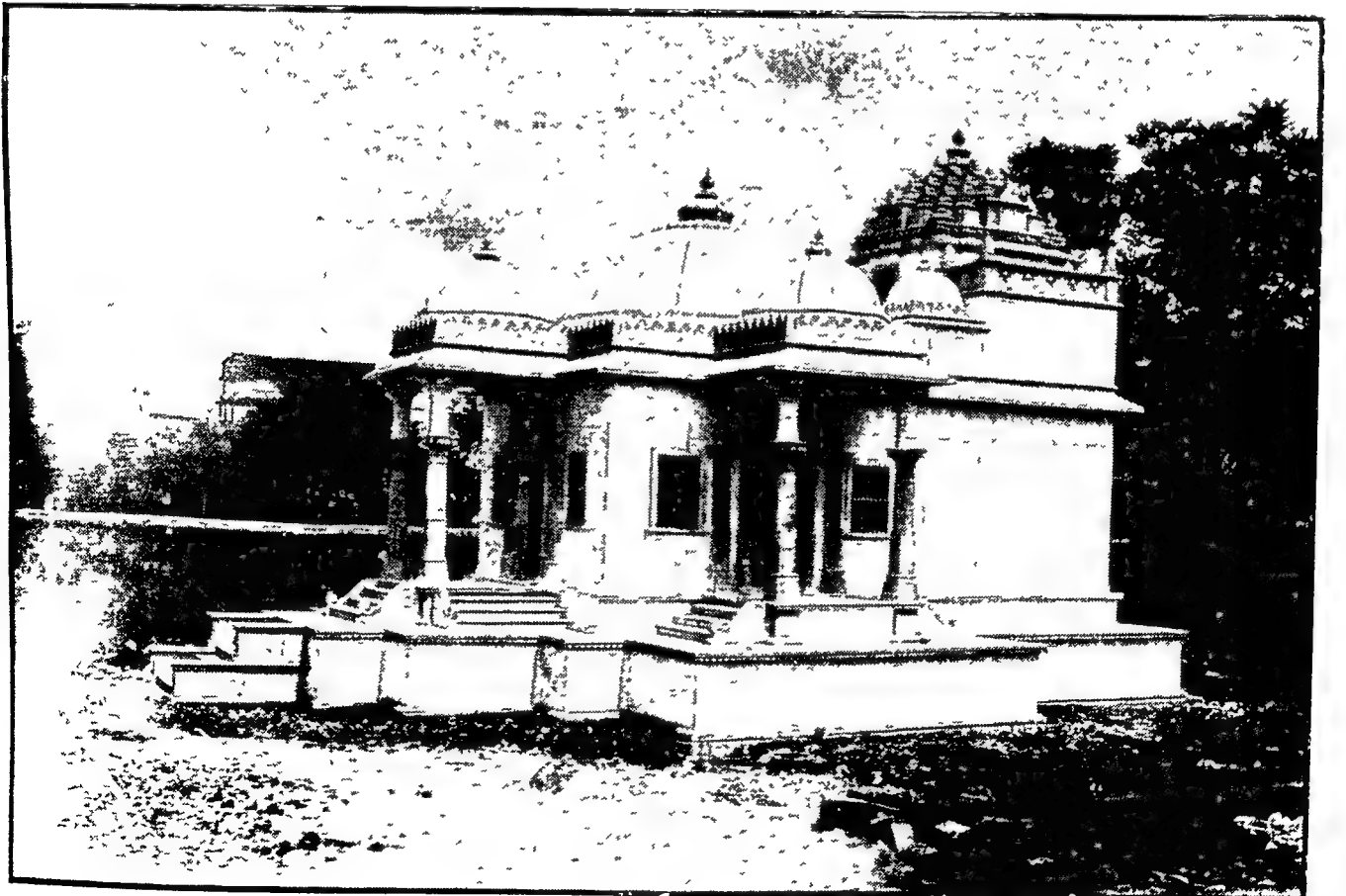
रेखाणां जायते संख्या षट्पञ्चाशत्तत्तद्वयम् ॥

दैर्घ्यं भवन्ति याचन्त्यः कलाः स्कंधेऽपि तत्समाः ॥५२॥

આ પ્રમાણે કુલ રેખાઓની સખ્યા બસો છપ્પન (૨૫૬) થાય છે જેટલી રેખાઓ ઉચ્ચમાં થાય છે તેટલી જ રેખાઓ સ્કંધે નમણુમા પણ બાણવી. ૫૨

ભોયણીના દેરાશરનો પાછળનો દેખાવ.

ખોડીંગના દેરાશરનો દેખાવ. (અમદાવાદ)

શિખરની રેખા કામડીથી છોડવાનું પ્રમાણ.

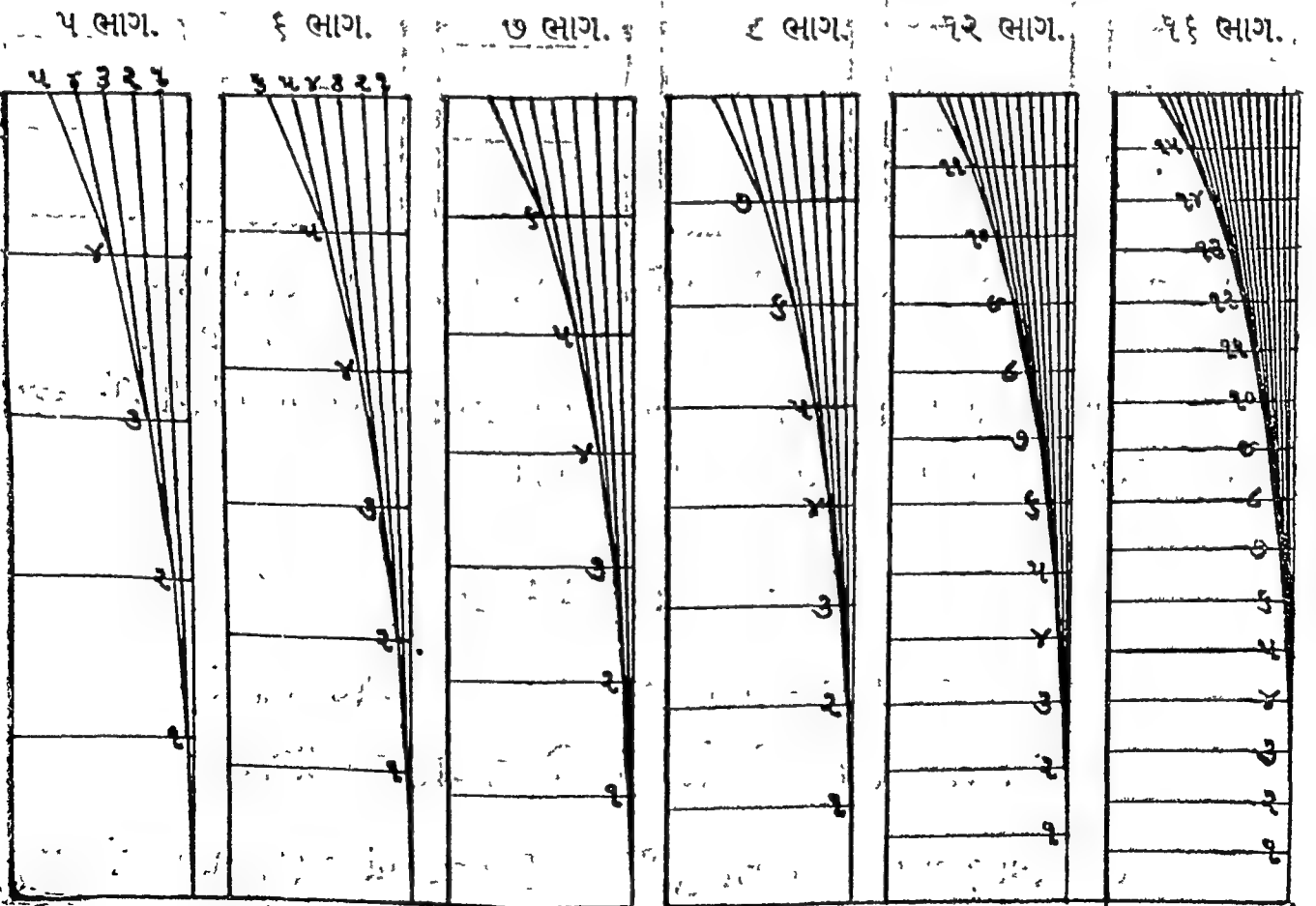
રેખામૂલસ્ય વિસ્તારાત્ પદ્મકોશં સમાલિખેત્ ॥

ચતુર્ગુણેન સૂત્રેણ સપાદશિખરોદયઃ ॥૫૩॥

રેખા (પાયથા) ના મૂળના વિસ્તારથી ચાર ગાળું સૂત્ર લાંબું રાખી વગર ખીલેલા કુમળ પુષ્પ (પદ્મકોશ) ના આકારે શિખરની નમણું છોડવી અને શિખરની ઉંચાઈ સવાથી કરવી. ૫૩.

૫ ભાગથી ૨૯ ભાગ સુધી નીચે પ્રમાણે એકેક ભાગ વધારવાથી રેખા છોડવાના ૨૫ ભેદ થાય છે.

૮ ભાગથી ૬૮ સુધી ચાર ચાર ભાગ વધારવાથી નીચે પ્રમાણે રેખા છોડવાના ૧૬ ભેદ થાય છે.

દ્વિખડાના ભેદ ૬
નીચે પ્રમાણે.

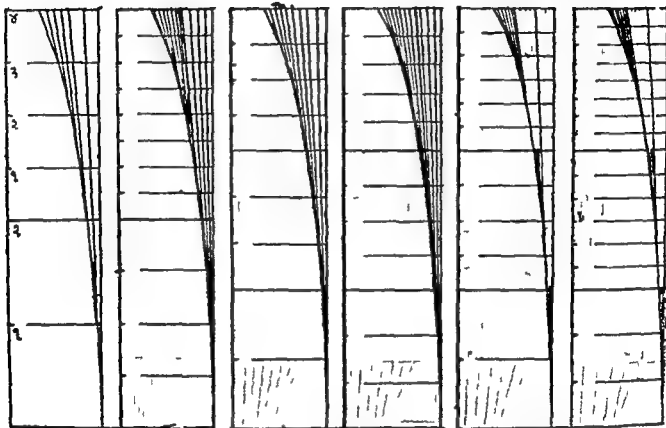
૨-૪, ૪-૮, ૬-૧૦, ૮-૧૨,
૩-૫, ૮-૧૦.

ત્રિખડા એકેકની વૃદ્ધિ
ભેદ ૮

૨-૩, ૪-૪, ૪-૫, ૫-૬, ૬-૭,
૬-૭, ૭-૮, ૮-૯, ૯-૧૦,
૮-૧૦-૧૧

ત્રિખડા બપ્પેની વૃદ્ધિ
ભેદ ૮.

૨-૪-૬, ૩-૬-૮, ૪-૮-૧૦,
૫-૧૦-૧૨, ૬-૧૨-૧૪, ૭-૧૪-૧૬,
૮-૧૬-૧૮, ૮-૧૦-૧૦

દ્વિખડાના ભેદના નકશા ૨.

ત્રિખડાના ભેદના નકશા ૨

ત્રિખડાના બીજા ભેદના
નકશા ૨.

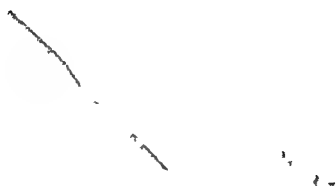
રેખા છોડવાની રીતના ઉપર પ્રમાણે બપ્પે નમુના પતાવેલા છે તેવી રીતે દરેક
ભાગના ભેદના ભાગ પ્રમાણે રેખાની ગોળાઈ છોડવી

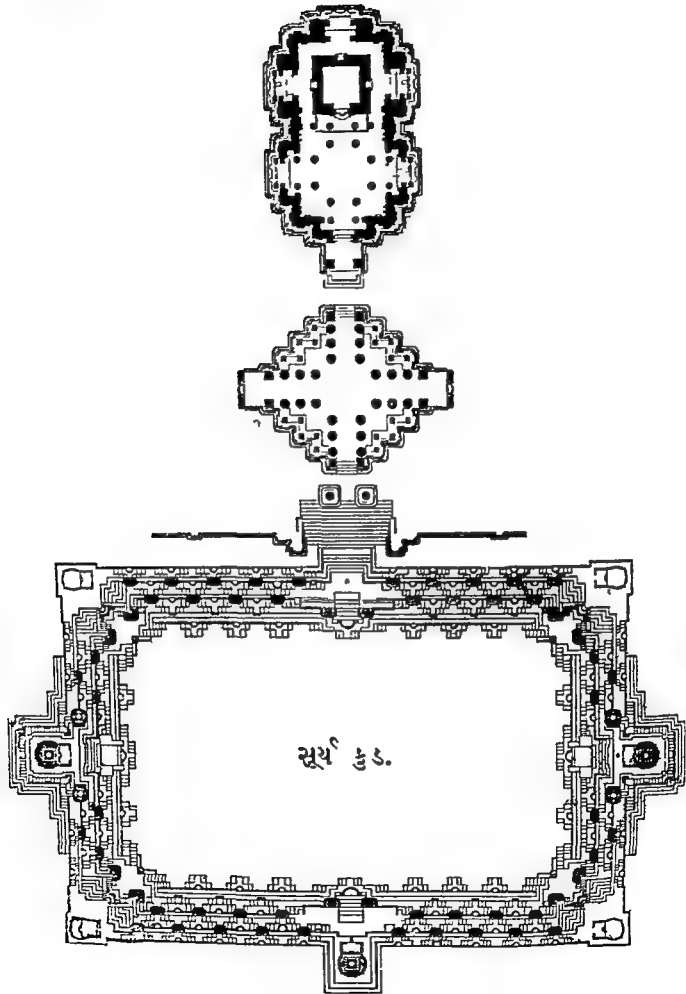
ધ્વજાપુરુષ પ્રમાણ

રેખાયાઃ પથકે ભાગે તસ્યાન્તે પાદવર્જિતમ્ ॥

ધ્વજાધરસ્તુ કર્તવ્યો દક્ષિણે ચ પ્રતીરથે ॥૨૪॥

શિખરના પાયચાથી બાધણુ સુધી રેખાની ઉચ્ચાઈમા છ (૬) ભાગ કરી છઠ્ઠા
ભાગમાં ચાર (૪) ભાગ કરવા અને તેમાંનો ઉપરનો એક ભાગ છોડી ગેય રહેલા ત્રણ
ભાગનો દક્ષિણ બાજુના પ્રતિરથમા ધ્વજાધર અર્થાત્ ધ્વજાપુરુષ કવો ૫૪

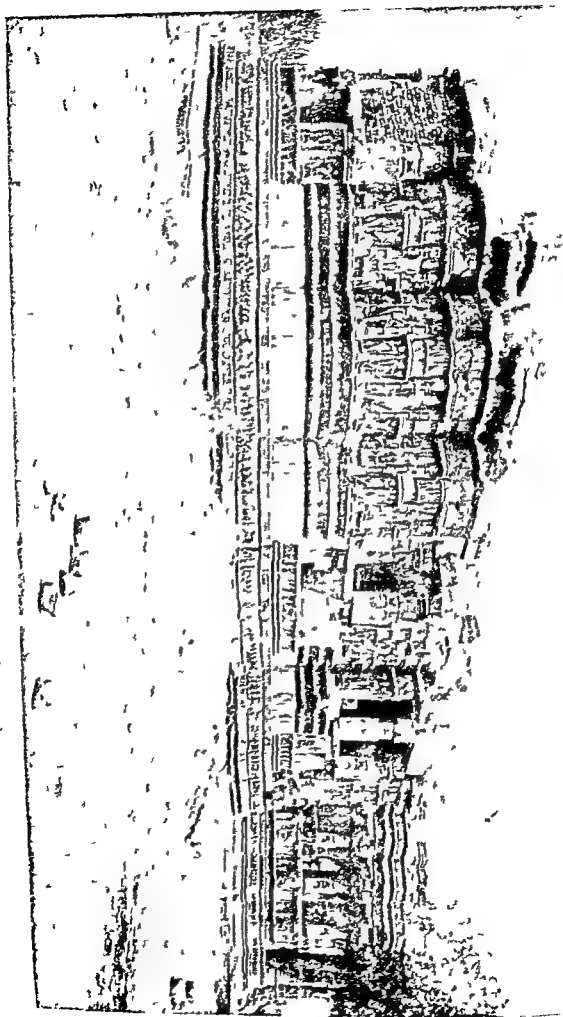

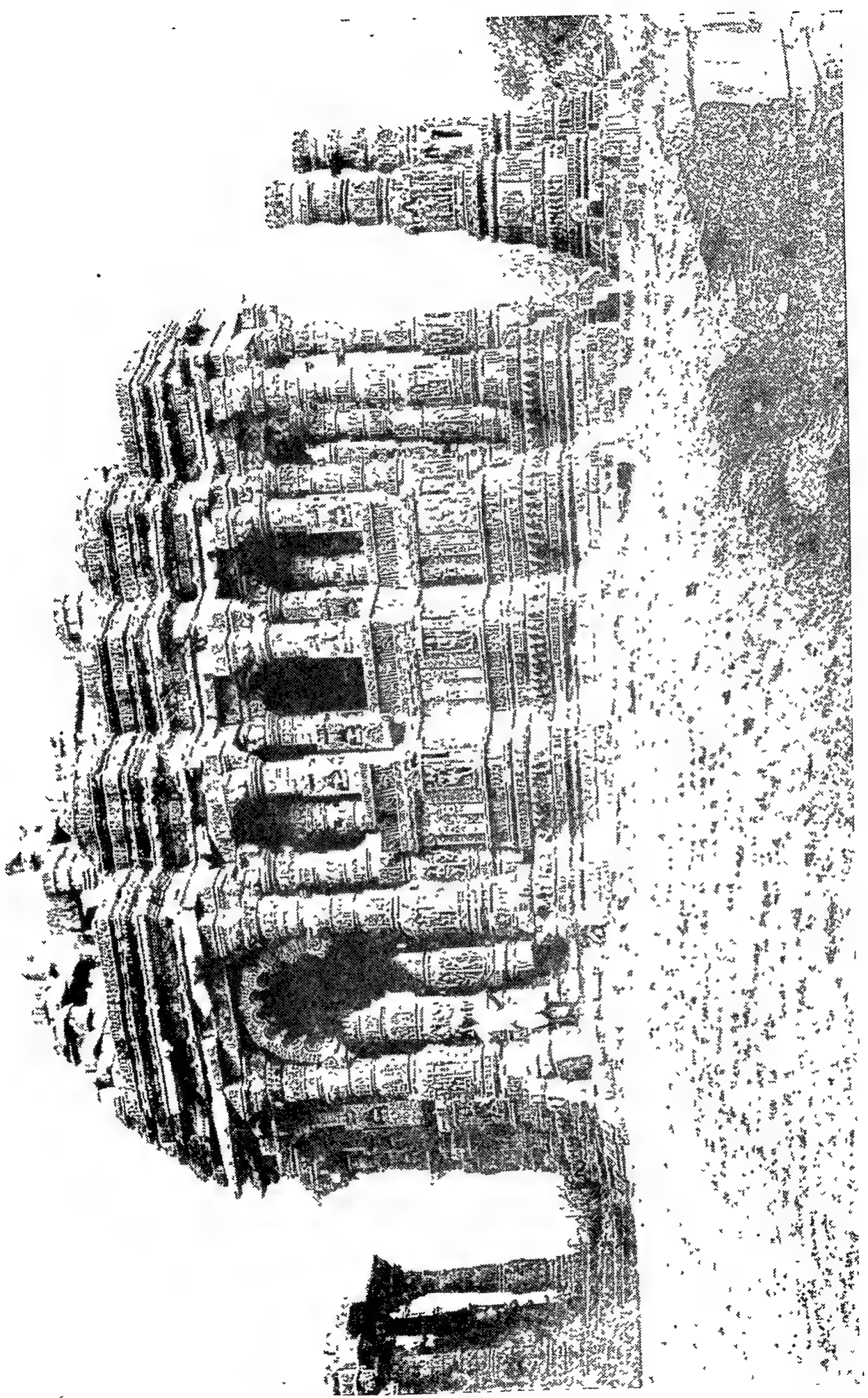

મૂર્તિ પ્રામાણ અને તેની આગળ નૃત્ય મંડપ તથા સૂર્ય કુંડના તલસ્પર્શનનો નકશો
ગા મુઢેરા, ઉત્તર ગુજરાત

શ્રીસમૃત્તિભાસાચાર્ય પાશ્વરીશર્માના ગામ મુદેરા (ગુજરાત)
(૧૯૮૦)

સૂર્યપ્રાસાદની આગળ કરેલા મંડપનું અને તેના અગ્ર ભાગે બે સ્તંભની ઉત્તંગ નામની પ્રતોલ્યાનું પાર્શ્વદર્શન.
ગામ મુંદેશ (ગુજરાત).

2

3

4

5

ધ્વજપુરુષનું બીજું માન.

શિખરાર્ધે ત્રિભાગાર્ધ વંશાધારં સુનિશ્ચલમ્ ॥

પતાકા ચ કરે વામે ધ્વજસ્તમ્ભોઽથ દક્ષિણે ॥૬૫॥

પાયગ્રાથી શિખરના સ્કંધ સુધીમાં બે ભાગ કરી ઉપરના અર્ધા ભાગમાં ત્રણ (૩) ભાગ કરવા અને તેના અર્ધા ભાગે દૃઢ વંશાધાર કરવો. તેના ડાબા હાથમાં ધ્વજ આપવી અને વંશાધારને જમણા હાથે ધ્વજસ્તંભ પકડેલો કરવો. ૫૫.

પ્રાસાદપૃષ્ઠદેશે તુ દક્ષિણે ચ પ્રતીરથે ॥

ધ્વજાધરસ્તુ કર્તવ્ય ईशाने नैऋतेऽथवा ॥૬૬॥

પ્રાસાદના પૃષ્ઠ ભાગે જમણી બાજુના પઠરામાં ધ્વજપુરુષ કરવો. પૂર્વમુખના પ્રાસાદને ધ્વજપુરુષ નૈઋત્યમાં અને પશ્ચિમમુખના પ્રાસાદને ઇશાન કોણમાં કરવો. ૫૬.

શિખરના આમલસારાનું પ્રમાણ.

રથયોરુભયોર્મધ્યે વૃત્તમામલસારકમ્ ॥

ઉત્સેધો વિસ્તરાર્ધેન ચતુર્ભાગવિભાજિતમ્ ॥૬૭॥

ગ્રીવા ચામલસારસ્ય પાદોનાથ સપાદકઃ ॥

ચન્દ્રિકાભાગમેકેન ભ્રમિરામલસારિકા ॥૬૮॥

પ્રાસાદના સ્કંધે બે રથ (બે પઠરા) ની વચ્ચેમાં પઠરા બંનેબર ગોળ આમલસારો કરવો અને પહોળાઈથી અર્ધ ઉંચો કરવો. ઉંચાઈમાં ચાર (૪) ભાગ કરવા. તેમાં આમલસારાનું ગળું પોણો (૦૧૧) ભાગ રાખવું તથા આમલસારો સવા (૧૧) ભાગનો કરવો. ચન્દ્રિકા (ચંદ્રસ-ગલત) ભાગ એક (૧) અને તેના ઉપર ગોળ આમલસારી (અંઝરી) ભાગ એકની કરવી. ૫૭, ૫૮.

આમલસારો તથા ઇંડાનું પ્રમાણ.

કોશાન્તરે તથા સપ્તમક્તે ગ્રીવા તુ ભાગતઃ ॥

સાર્ધમામલસારશ્ચ પદ્મપત્રશ્ચ સાર્ધકમ્ ॥૬૯॥

ત્રિભાગ ઉચ્ચકલશો દ્વિભાગસ્તસ્ય વિસ્તરઃ ॥

પ્રાસાદસ્યાષ્ટમાંશેન પૃથુત્વં કલશેઽણ્ડકમ્ ॥૬૦॥

ષોડશાંશૈર્યુતં શ્રેષ્ઠં દ્વાત્રિંશાંશૈસ્તુ મધ્યમમ્ ॥

અંણ્ડકે ત્રિવિધં માનં વિજ્ઞેયં સર્વકામદમ્ ॥૬૧॥

પદ્મકોશ (ચક્રધના બાધણ) માં સાત (૭) ભાગ કચ્ચા તેમાં એક (૧) ભાગની ગ્રીવા ઉચ્ચી, આમલભાગે ભાગ દોઢ ઉચ્ચો અને પદ્મપત્ર (ચક્રમ અથવા ગલત) તથા ઝીંઝરી પોણા પોણા (ના) ભાગની કચ્ચી.

કલશ ત્રણ (૩) ભાગે ઉચ્ચો અને બે (૨) ભાગ પહોળો કચ્ચો પ્રમાણ કહેવું પહોળો હોય તેના આઠમા ભાગે કલશ (૪૬) પહોળો કચ્ચો અને પહોળાઈથી દોઢ ઉચ્ચ કરવું મોળમા ભાગે પહોળાઈમા વધારવાથી શ્રેષ્ઠ તથા, ઝીંઝરીમા ભાગે વધારવાથી મધ્યમ માનનો કલશ જાણવો આ પ્રમાણે ૪૬, ૬૦, ૬૧

કલશનું બીજું પ્રમાણ

પञ्चमांशेन रेखायाः पृथुत्वं तस्य कारयेत् ॥

घण्टाविस्तारपादेन तस्य पादयुतं पुनः ॥ ૬૨ ॥

कुर्यात्कलशविस्तारमुच्छ्रयं तस्य सार्धकम् ॥

नागरे लतिने स्वस्थं सांधारे चैव मिश्रके ॥ ૬૩ ॥

મૂલ રેખાની (પાંચયાની) પહોળાઈના પાંચમા ભાગે કલશની પહોળાઈ કચ્ચી અથવા આમલભાગની પહોળાઈના ચોથા ભાગે કલશ પહોળો કચ્ચો અને તેમાં કલશના આવેલા પ્રમાણનો ચોથો ભાગ વધારવો આ પ્રમાણે કલશનો વિસ્તાર કચ્ચો અને દોઢો ઉચ્ચો કરવો, જલતિનાદિ, નાગગદિ, માંધાગદિ અને મિશ્રકાદિ જલતિના પ્રમાણને કલશનું આ માન ચોચ છે ૬૨, ૬૩

કલશના ઘાટના ભાગો

उच्छ्रयं नवभागञ्च विस्तारं पङ्कभागिकम् ॥

प्रमाणे सूत्रमाख्यातं कलश सर्वकामदम् ॥ ૬૪ ॥

ग्रीवा पीठं भवेद् भागः त्रिभागेनाण्डकं तथा ॥

कर्णिके भागतुल्ये च त्रिभागं बीजप्रकरम् ॥ ૬૫ ॥

अग्रैकांशञ्च मूले द्वौ ब्रह्मवेदांगकर्णिके ॥

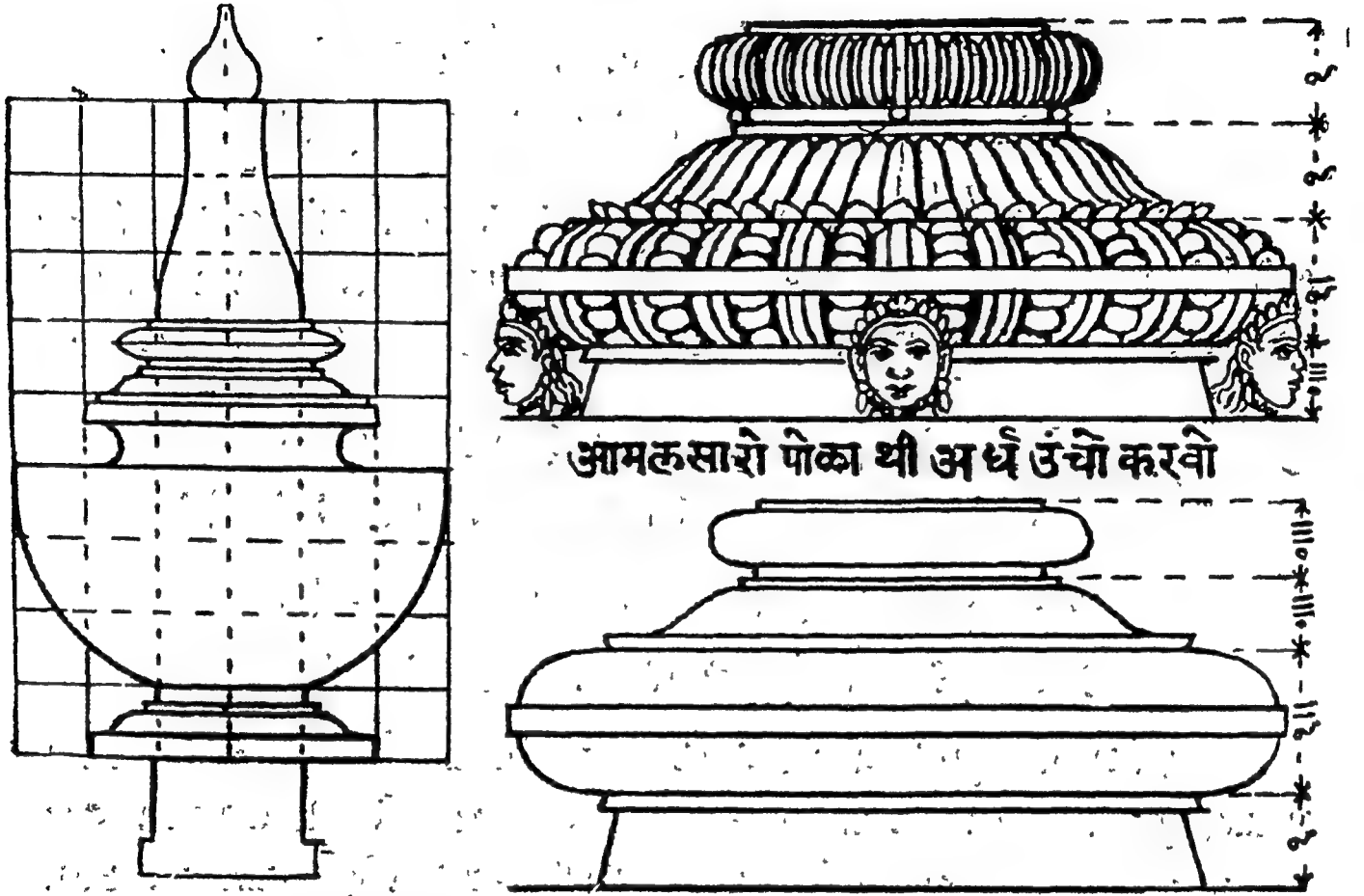
ग्रीवा द्वौ पीठमर्धं द्वौ पङ्कभागविस्तराण्डकम् ॥ ૬૬ ॥

કલશ ઉચ્ચો નવ ભાગનો અને પહોળો ૬ ભાગનો કરવો પ્રમાણમાં કહેલા સૂત્રાનુસાર કલશ કરવાથી સર્વ કામનાઓને આપનારો થાય છે

ગ્રીવા (ગળ) તથા પીઠ (નીચેની ગલત) મળી એક (૧) ભાગ, અડક ત્રણ (૩) ભાગ, જમણ તથા કણી એકેક ભાગ અને બીજા પૂરે (ડોહલો) ત્રણ (૩) ભાગનો કરવો

પહેળાઈમાં ડોડલનો અંત્રભાગ એકે (૧) ભાગ અને મૂળમાં બેઠો બે ભાગ, કાણી ત્રણ ભાગ, છજી ચાર ભાગ, ગ્રીવા બે ભાગ, અંધુ પીઠ બે ભાગ (આખું ચાર ભાગ) અને અંડક છ (૬) ભાગનું પહેળું કરવું. ૬૪, ૬૫, ૬૬.

કલશ સાથે આમલસારાનો નકશો.

શિખરના ઇંડા (કળશ) નું વિધાન.

શૈલજે શૈલજં કુર્યાદ્ દારુજે દારુજં તથા ॥

ધાતુજે ધાતુજશ્ચૈવ ઇષ્ટકે ત્વૈષ્ટકં શુભમ્ ॥૬૭॥

ચિત્રે ચિત્રં વિધાતવ્યં હેમજં સર્વકામદમ્ ॥

શ્રેષ્ઠશ્ચ સર્વશ્રેષ્ઠાનાં સુવર્ણકલશં ધ્વજમ્ ॥૬૮॥

પાષાણના પ્રાસાદને પાષાણનો, હાડ (કાષ) ના પ્રાસાદને કાષનો, સોનું, ચાંદી આદિ ધાતુના પ્રાસાદને મૂળ ધાતુઓનો, ઇંટોના પ્રાસાદને ઇંટોનો અને ચિત્ર પ્રાસાદને ચિત્ર કલશ કરવો. પરંતુ સોનાનો કલશ કરવો તે સર્વ કામનાઓને આપનારો છે. સોનાનો કલશ અને ધ્વજહંડ કરવો તે સર્વોત્તમ છે. ૬૭, ૬૮.

ક્ષીરાર્ણવસમુત્પન્નં પ્રાસાદસ્યાર્ધ્યજાતકમ્ ॥

મઙ્ગલેષુ ચ સર્વેષુ કલશં સ્થાપયેદ્ બુધઃ ॥૬૯॥

દ્વીગણ્વિમાથી ઉત્પન્ન થએલા (કહેલા) પ્રાનાદપૂજના અર્ધ અર્થાત્ પૂજન પ્રકારથી મર્વ પ્રકારના મંગલ ગીતો તથા વાદ્યો સાથે વિદ્વાને પ્રાસાદના કલશની પૂજ કરી સ્થાપના કરવી ૬૯

પ્રાસાદપુરુષ પ્રાસાદના આમલસારામાં પધરાવવા વિધે

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ પુરુષસ્ય પ્રવેશનમ્ ॥

ન્યસેચ દેવતાગારે જીવસ્થાને ફલં લભેત્ ॥૭૦॥

હવે હું પ્રાનાદપુરુષ પધરાવવાનો વિધિ કહું છું દેવાલયોમાં જીવસ્થાને (જેમ શરીરમાં પ્રદાર થ એ જીવસ્થાન મનાયેછું છે તેમ પ્રાનાદપુરુષ શરીરમાં આમલસારો એ જીવસ્થાન જાણવું) પ્રાનાદપુરુષ પધરાવવાથી પ્રાસાદ કર્યો મદ્દન થાય છે. ૭૦

પ્રમાણશ્ચાસ્ય વક્ષ્યામિ પ્રાસાદે ચૈવ હસ્તકે ॥

તથાર્ધાઙ્ગુલસંખ્યા ચ કર્તવ્યા નાત્ર સંગયઃ ॥૭૧॥

અર્ધાઙ્ગુલા ભવેદ્ વૃદ્ધિર્વાવિત્પશ્ચાગહસ્તકમ્ ॥

एवંविधश्च કર્તવ્યં સર્વકામફલપ્રદમ્ ॥૭૨॥

હવે પ્રાનાદપુરુષનું પ્રમાણ કહું છું. એક ગજના પ્રાનાદને અર્ધા (૦૧) આગળને પ્રાનાદપુરુષ કહેવો આ વિધે શરૂ લાવવી નહિ અને ત્યાં પછી એકથી પચામ ગજ સુધી દરેક ગજે અર્ધા (૦૧) આગળની વૃદ્ધિ કરવી આ પ્રમાણે પ્રાનાદપુરુષ કહેવો તે મર્વ કામનાઓના કળને આપનારો છે ૭૧, ૭૨.

ગયન્શ્ચાપિ નિર્દિષ્ટં પદ્મશ્ચ દક્ષિણે કરે ॥

ત્રિપતાકં કરં વામં કારયેદ્ હૃદિ સંસ્થિતમ્ ॥૭૩॥

ઘૃતપાત્રશ્ચ તન્મધ્યે તામ્રજાતં સુવર્ણજમ્ ॥

સુવર્ણપુરુષં તત્ર રૂપ્યપર્યઙ્કશાયિનમ્ ॥૭૪॥

પર્યઙ્કસ્ય ચતુઃપાદે કુંભાશ્ચત્વાર એવ ચ ॥

સહેમનિધિસંયુક્તા આત્મસુદ્રાભિસુદ્રિતાઃ ॥૭૫॥

પ્રાસાદપુરુષનું (ચાલીતું) શયનાસન (પેથક, પલંગ) કરવાનો નિર્દેશ કરેલો છે પ્રાનાદપુરુષના દક્ષિણ હાથમાં કુંભ આપવું તથા ડાબા હાથ ત્રણ પતાકાવાળી ધ્વજ ધાગણ કરેલો અને છાતી ઉપર રાખેલો કરવો તે એવી રીતે કે ધ્વજ પકડેલો હાથનો ભાગ છાતી ઉપર ગહે અને ધ્વજ-પતાકાનો ભાગ ખલા ઉપર આવે

આમલસારામાં તાંબાનું અથવા સોનાનું ઝનાવેલું ઘૃતપાત્ર મૂકવું તેમજ સોનાનો ઝનાવેલો પ્રાસાદપુરૂષ પધરાવવો અને તેને ચાંદીના પલંગ ઉપર રેશમી ગાદલું, ચોશિકું અને ચોછાડ પાથરી સૂવાડવો.

પલંગના ચારે પાયાની પાસે ચાર કુંભો મૂકવા અને તે સુવર્ણ દ્રવ્ય યુક્ત તથા પોતાની મુદ્રા-ચિન્હ સ્વરૂપથી મુદ્રિત કરેલા મૂકવા અર્થાત્ પલંગના ચારે પાયાની પાસે મૂકવાના જે નિધિકુંભો કરવા કહેલા છે તે તાંબા અથવા સોનાના કરવા અને તેમાં સોના નાણું નાખવું તથા જે નિધિના તે કુંભો હોય તેની મુદ્રા તેના ઉપર અંકિત કરવી. જેમકે શંખ નામનો નિધિકુંભ હોય તો તે કુંભ ઉપર શંખનું ચિન્હ કરવું, મહાપદ્મ હોય તો કમળ અને કચ્છપ હોય તો કાચબાની મુદ્રાથી મુદ્રિત કરવો કે જેથી અમુક નામનો નિધિકુંભ છે તે સ્પષ્ટ રીતે ઓળખી શકાય. તે નિધિકુંભો ક્રમે શંખ, પદ્મ, મહાપદ્મ અને મકર નામના જાણવા. ૭૩, ૭૪, ૭૫.

પ્રાસાદના ધ્વજદંડનું પ્રથમ પ્રમાણ.

પ્રાસાદવ્યાસમાનેન દણ્ડમાનં પ્રકીર્તિતમ્ ॥

મધ્યં હીનં દશાંશેન પશ્ચમાંશેન ચાવરમ્ ॥૭૬॥

પ્રાસાદ કણું (રેખાએ) જેટલો પહોળો હોય તે પ્રમાણે ધ્વજદંડ લાંબો કરવો તે જ્યેષ્ઠ માન, તેમાંથી દશમા ભાગે નાનો કરવાથી મધ્યમ માન અને પાંચમા ભાગે નાનો કરવાથી કનિષ્ઠ માનનો (ધ્વજદંડ) જાણવો. ૭૬.

દ્વિતીય પ્રમાણ.

દણ્ડઃ કાર્યસ્તૃતીયાંશે શિલાતઃ કલશાન્તિકમ્ ॥

મધ્યમષ્ટાંશહીનેઽસૌ ષડ્ભાગશ્ચ કનિષ્ઠિકઃ ॥૭૭॥

શિલા એટલે જગતીના મથાળાથી કલશની ટોચ સુધી ઉંચાઈના ત્રણ ભાગો કરી એક ભાગ જેટલો લાંબો ધ્વજદંડ કરવો. આ જ્યેષ્ઠ માન જાણવું. તેમાંથી આઠમા અંશે નાનો કરવાથી મધ્યમ માન અને છઠ્ઠા ભાગે નાનો કરવામાં આવે તો કનિષ્ઠ માનનો ધ્વજદંડ જાણવો. ૭૭.

તૃતીય પ્રમાણ.

મૂલરેખાપ્રમાણેન કનિષ્ઠં દણ્ડસંભવમ્ ॥

મધ્યમં દ્વાદશાંશેન ષડંશેન તથોત્તમમ્ ॥૭૮॥

મૂલ ગેખા (ગિજગ્ના પાચયા) ના પ્રમાણે ધ્વજદંડ લાગે કચ્ચાથી કનિષ્ઠે માન નાણુ. આવેલા માનમા તેનો આગે. લાગ વધાગ્ચાથી મધ્યમ માન અને છઠો ભાગ વધાગ્ચાથી જ્યેષ્ઠ માનનો ધ્વજદંડ બાણવો ૭૮.

પિંડઞ્ચ કર્તવ્યં વત્સ ઉદયઞ્ચ હ્યનઃ શ્રુણુ ॥

પ્રામાદકોળમર્યાદાં સપ્તહસ્તાન્તકં મતમ્ ॥૭૯॥

ગર્ભમાને ચ કર્તવ્યં હસ્તાઃ સ્યુઃ પશ્ચર્વિગતિઃ ॥

રેશ્વામાનઞ્ચ કર્તવ્યં ચાવત્પશ્ચાગ્નિહસ્તકમ્ ॥૮૦॥

ધ્વજદંડનું માન કહ્યું હવે કયું માન કચ્ચાથી કચા સુધી લેવું તે કહ્યું છું તે સાંભળો. એકથી માત્ર હાથ સુધી પ્રામાદના કોણ માને, પચીસ હાથ સુધી ગભાગના માને. નથા પચાસ હાથ સુધી પાચયાના વિસ્તારના માને ધ્વજદંડની લંબાઈ કરવી ૭૯, ૮૦.

ધ્વજદંડની લંબાઈનું પ્રમાણ.

एकहस्ते तु प्रासादे दंडः पादोन आङ्गुलः ॥

अर्धाङ्गुला भवेद् वृद्धिर्यावत्पश्चाग्नहस्तकम् ॥૮૧॥

એક ગજના પ્રામાદને ધ્વજદંડ પોણા (૦૫) આગળ લંબો કચ્ચો અને પછી દરેક ગજે અર્ધા (૦૫) આગળની વૃદ્ધિ પચાસ (૫૦) ગજ સુધી કરવી ૮૧.

वंशमयोऽथ कर्तव्य आज्ञानो मधुकस्तथा ॥

सींसपः त्वादिरश्चैव पिंडश्चैव तु कारयेत् ॥૮૨॥

ધ્વજદંડ વામનો, અજન વૃક્ષનો, મધુક (મહૂકા) નો, મીઝમનો તથા ગેરના વૃક્ષનો કચ્ચો, અને તે પિંડના આકારનો એટલે ગેળાકાર કચ્ચો ૮૨

सुवृत्तः सारदारुश्च ग्रन्थिकोटरवर्जितः ॥

पर्वभिर्विषमः कार्यः समग्रन्थिः सुश्वावहः ॥૮૩॥

સુદર ગેળાકાર, સાર પારુ અને કહાણ લાકડાનો, ગ્રંથિ (ગાંઠ), કોટર (કાણા) થી ગઢિત, વિષમ (એકી) પર્વ (ગાળા) વાળો અને સમગ્ર ગ્રંથિ એટલે એકી, ગાંઠ (કાકણી) વાળો ધ્વજદંડ કરવો તે સુગકાગી બાણવો ૮૩

पर्वना अ कथी ध्वजदंडानां तेर (१३) नामे।

जयन्तस्त्वेकपर्वश्च त्रिपर्वः शत्रुमर्दनः ॥

पिङ्गलः पञ्चपर्वश्च सप्तभिर्भनिसंभवः ॥૮૪॥

શ્રીસુખો નવપર્વૈશ્ચ ત્વેકાદશે તુ નન્દનઃ ॥
 ત્રયોદશે ત્રિદિવ્યશ્ચ તિથિષુ દિવ્યશેખરઃ ॥૮૫॥
 સપ્તદશે ચ કાલો ચૈ ઉત્કટ ઝનવિંશકઃ ॥
 સૂર્યાક્ષસ્ત્વેકવિંશશ્ચ દ્વ્યધિકે કમલોદ્ભવઃ ॥૮૬॥
 દ્વ્યધિકે વિશ્વકર્મશ્ચ નામાનિ પર્વસંખ્યયા ॥
 ત્રયોદશ વિજાનીયાત્ શિલ્પશાસ્ત્રવિશારદઃ ॥૮૭॥

(૧) એક પર્વનો જયંત, (૨) ત્રણ પર્વનો શત્રુમર્દન, (૩) પાંચ પર્વનો પિંગલ, (૪) સાત પર્વનો ભાનુસંભવ, (૫) નવ પર્વનો શ્રીમુખ, (૬) અગિયાર પર્વનો નંદન, (૭) તેર પર્વનો ત્રિદિવ્ય, (૮) પંદર પર્વનો દિવ્યશેખર, (૯) સત્તર પર્વનો કાલદંડ, (૧૦) આઠણીસ પર્વનો ઉત્કટ, (૧૧) એકવીસ પર્વનો સૂર્યાક્ષ, (૧૨) તેવીસ પર્વનો કમલોદ્ભવ અને (૧૩) પચીસ પર્વનો વિશ્વકર્મ; આ તેર ધ્વજદંડનાં નામો છે અને તે પર્વોની સંખ્યાનાં માને થાય છે. એ રહસ્ય શિલ્પશાસ્ત્રમાં વિશારદ પુરૂષે જાણી લેવું. ૮૪, ૮૫, ૮૬, ૮૭.

દેવીના ધ્વજદંડનું પ્રમાણ.

સમપર્વે યદા દંડસ્તત્ર શક્તિમયં बहु ॥

સમે ચ વિષમે પ્રોક્તં શુભં તદ્ભવને દ્વયમ્ ॥૮૮॥

સમપર્વ એટલે એકી પર્વવાળો દંડ શક્તિમય ગણાય છે એટલે દેવીના ભવનોમાં સમ અને વિષમ પર્વ (ખન્ને પ્રકારનો) ધ્વજદંડ શુભ કહેલો છે. ૮૮.

ધ્વજદંડની પાટલીનું પ્રમાણ.

તદૂર્ધ્વે સંપ્રવક્ષ્યામિ મર્કટીશ્ચ સુશોભનામ્ ॥

દંડદીર્ઘષડંશેન મર્કટી ચાર્ધવિસ્તરા ॥૮૯॥

સમુચ્છિન્ના ત્રિભાગૈશ્ચ કિંકિણીમંડિતા શુભા ॥

કલશં કારયેત્તસ્યાઃ પશ્ચમાંશેન દીર્ઘતઃ ॥૯૦॥

અર્ધચંદ્રાકૃતિર્મધ્યે પક્ષે કુર્યાદ્ ગગારકમ્ ॥

ચંશોર્ધ્વે કલશશ્ચૈવ પક્ષે ઘંટાપ્રલમ્બનમ્ ॥૯૧॥

હવે હું ધ્વજદંડના ઉપરના ભાગે કરવાની સુશોભિત મર્કટીનું પ્રમાણ કહું છું. દંડની લંબાઈના છઠ્ઠા ભાગે મર્કટી (પાટલી) લાંબી કરવી તથા લંબાઈના અર્ધા ભાગે પહોળી અને પહોળાઈના ત્રીજા ભાગે જડી કરવી તેમજ કાંગરીના ઘાટોથી સુશોભિત કરવી તે શુભકર્તા જાણવી.

મકંડીની લગાઈના પાચમા ભાગે કલશ ઉંચો કરવો તથા મકંડીના નીચેના મધ્ય ભાગે અર્ધચક્રાકાર કરવો અને તેની ઘનને બાજુએ ગગાગક (ગગાગ) કરવા. હડની ઉપર કલશ મૂકવો અને પાટલીની બાજુઓએ કરની લટકતી ઘટ્ટીઓ લટકાવવી. ૮૯, ૯૦, ૯૧

‘ધ્વજની પતાકાનું’ પ્રમાણ

ધ્વજાદંડપ્રમાણેન,
દૈર્ઘ્યાષ્ટાંગેન વિસ્તરે ॥

નાનાવન્નવિચિત્રાલ્યા,
ત્રિપજ્જાગ્રમુખા ક્રમાત્ ॥૧૨॥

ધ્વજદંડના પ્રમાણે લાંબી ધ્વજની પતાકા કરવી અને તે લગાઈના આઠમા ભાગે પહોળી કરવી ધ્વજની પતાકા નાના પ્રકારના ગળેગળી વસ્ત્રોથી શ્રેષ્ઠાચમાન ત્રણ અથવા પાચ પરવાળી કરવી ૯૨

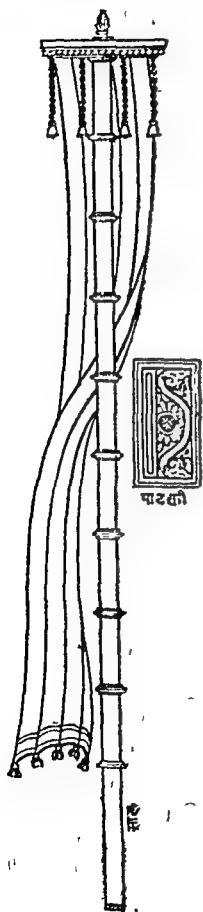
ધ્વજદંડ રોપવાનું પ્રમાણ

મૂલગર્ભસ્ય ચન્માનં,
દક્ષિણાં દિગમાશ્રિતે ॥
અનુગમ્યોપરિ કાર્યો,
ધ્વજાદંડસ્ય ચોચ્છ્રયઃ ॥૧૩॥

ગભાગના મૂળના માને જમણી દિગાનો આશ્રય કરી રહેલા શક ધના અનુગમ્ય (પદગ) ઉપર ધ્વજદંડને ઉભો કરવો. ૯૩

‘ધ્વજદંડના કેલાળાનું’ પ્રમાણ

પ્રાસાદે પૃષ્ઠિભાગે તુ,
દક્ષિણે ચૈવ જ્ઞાનુગે ॥
સ્તંભવેઘસ્તુ કર્તવ્યો,
મિત્તિપટસમાંશકે ॥૧૪॥

તે તેની
ઉંચો
પહોળી
લવાનો

ਪ੍ਰਜਾਤੰਤਰ

1. 49.

vi

૧૯

મધ્ય

ઘण्टोदयप्रमाणेन स्तंभिका-उदयो भवेत् ॥

हस्तस्याङ्गुलिविस्तारं तस्याधः कलशो भवेत् ॥९५॥

પ્રાસાદના પાછલા ભાગે જમણે પઢરે ધ્વજદંડનો કલાખો કરવો અને તેની પહોળાઈ ભીંતના છઠ્ઠા ભાગે રાખવી. આમલસારાની ઉંચાઈ ખરાખર કલાખો ઉંચો રાખવો અને ધ્વજદંડની બેઠક જેટલા ગજનો પ્રાસાદ હોય તેટલા આંગળ પહોળી કરવી તથા નીચે લાંબસીના આકારે કળશ કરવો અને તેમાં ધ્વજદંડનું સાલ ઘાલવાનો છેદ પાડવો. ૯૪, ૯૫.

प्रासादे मेरुशृंगे तु भद्रे कोणे च चानुगे ॥

मूलप्रासादमानेन दृष्टव्यं ध्वजलक्षणम् ॥९६॥

મેરુશૃંગ પ્રાસાદમાં તો ભદ્રે, કણે અથવા પઢરે મૂલ પ્રાસાદના માને ધ્વજદંડ રોપવાનું લક્ષણ જાણવું. ૯૬.

तोरणे तु तथा चैव शुकनासे बलाणके ॥

मूलप्रासादमानेन ध्वजादंडनिवेशनम् ॥९७॥

તોરણ, શુકનાશ તથા બલાણકમાં મૂલ પ્રાસાદના માને ધ્વજદંડ રોપવો. ૯૭.

ચતુર્મુખ પ્રાસાદને ધ્વજદંડ રોપવાની દિશા.

चतुर्मुखे ततो वक्ष्ये प्रासादे सर्वकामदे ॥

ईशानीं दिशमाश्रित्य ध्वजादंडनिवेशनम् ॥९८॥

હવે ચતુર્મુખ પ્રાસાદમાં ધ્વજદંડ રોપવાનું પ્રમાણ કહું છું. ચતુર્મુખ પ્રાસાદ સર્વ કામનાઓને આપનારો છે. તેમાં ઇશાન કોણનો આશ્રય કરી ધ્વજદંડનો નિવેશ કરવો. ૯૮.

ધ્વજદંડની પાટલી કિંચિત્ ઇશાન તરફ રાખવાનું વિધાન.

ईशान्यां कुरुते किञ्चित् स्थापकः स्थापकः सदा ॥

राज्यवृद्धिः स्थले वृद्धिः प्रजा सौख्येन नन्दति ॥९९॥

સૂત્રધાર તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર માલિક ઇશાન કોણનો કિંચિત્ આશ્રય કરેલી ધ્વજદંડની પાટલી રાખે તો તેના રાજ્યની તેમજ સ્થાનની વૃદ્ધિ થાય અને પ્રજા સદા સર્વદા સુખથી આનંદ પામે. ૯૯.

ધ્વજા ચઢાવ્યા પછી ધ્વજા ફેડકેવાનું કળ

વાતાહતપનાકાનાં ફુફ્કારો યત્ર દૃશ્યતે ॥

તત્કૃતં નિષ્ફલં યાતિ પુણ્યં તસ્ય ન વિચ્યતે ॥૧૦૦॥

પ્રતિષ્ઠા વખતે ધ્વજા ચઢાવતા પવનને લીધે જોઈથી 'ફુફ્કાર' કંટી પતાડા દેખાય તો કરેલું કાર્ય નિષ્ફળ જાય છે અને તેનું પુણ્ય પણ મળતું નથી ૧૦૦

પુરે ચ નગરે કોટે રથે રાજગૃહે તથા ॥

વાપીકૃપતઢાગેષુ ધ્વજા કાર્યા સુશોભના ॥૧૦૧॥

પુરમાં, નગરમાં, કોટ ઉપર, રથ ઉપર, ગજમહેલ ઉપર તથા વાવ, કૂવો અને તલાવના કિનારા ઉપર એ સર્વ સ્થળે સુશોભિત ધ્વજા ચઢાવવી ૧૦૧

ધ્વજા વગર શિખર નહિ રાખવા વિધે

નિશ્ચિન્હં ઝિગ્વરં દૃષ્ટ્વા ધ્વજાહીનં સુરાલયમ્ ॥

અસુરા વાસમિચ્છન્તિ ધ્વજાહીનં ન કારયેત્ ॥૧૦૨॥

ચિન્હ રહિત શિખર તથા ધ્વજા રહિત દેવાલયને જોઈ અસુરો વાસ કરવાને ઇચ્છે છે માટે ધ્વજા મિવાય પ્રાચીનો રાખવા નહિ ૧૦૨

શિખરને ધ્વજા ચઢાવવાનું પુણ્ય

ધ્વજોચ્છ્રાયેન તુણ્યન્તિ દેવતાઃ પિતરસ્તથા ॥

દશાશ્વમેધિકં પુણ્યં સર્વતીર્થધરાદિકમ્ ॥૧૦૩॥

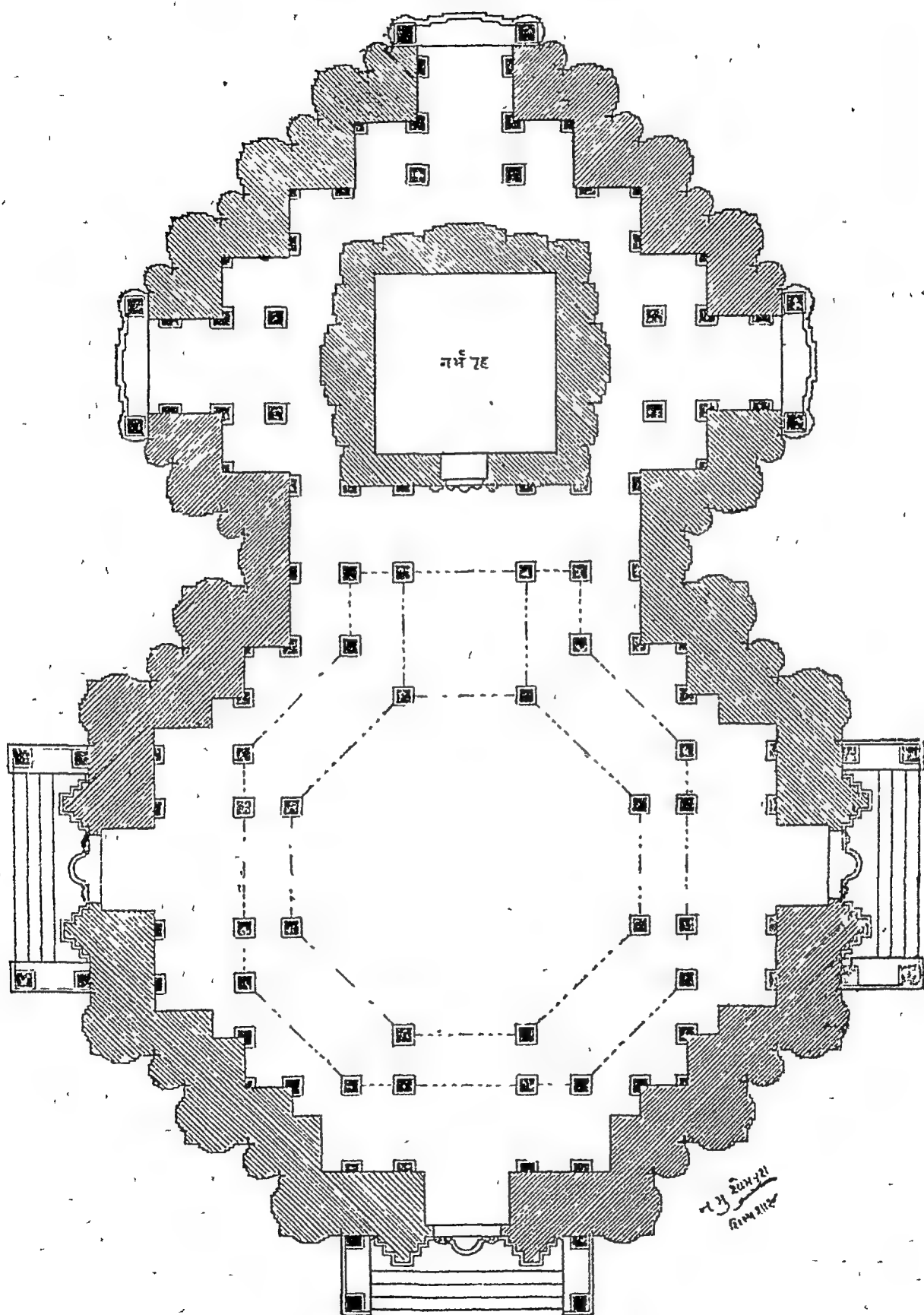
પશ્ચાન્નત્પૂર્વપશ્ચાન્નાત્માનશ્ચ તથાધિકમ્ ॥

ગતમેકોત્તર સોઽપિ તારયેન્નરકાર્ણવાત્ ॥૧૦૪॥

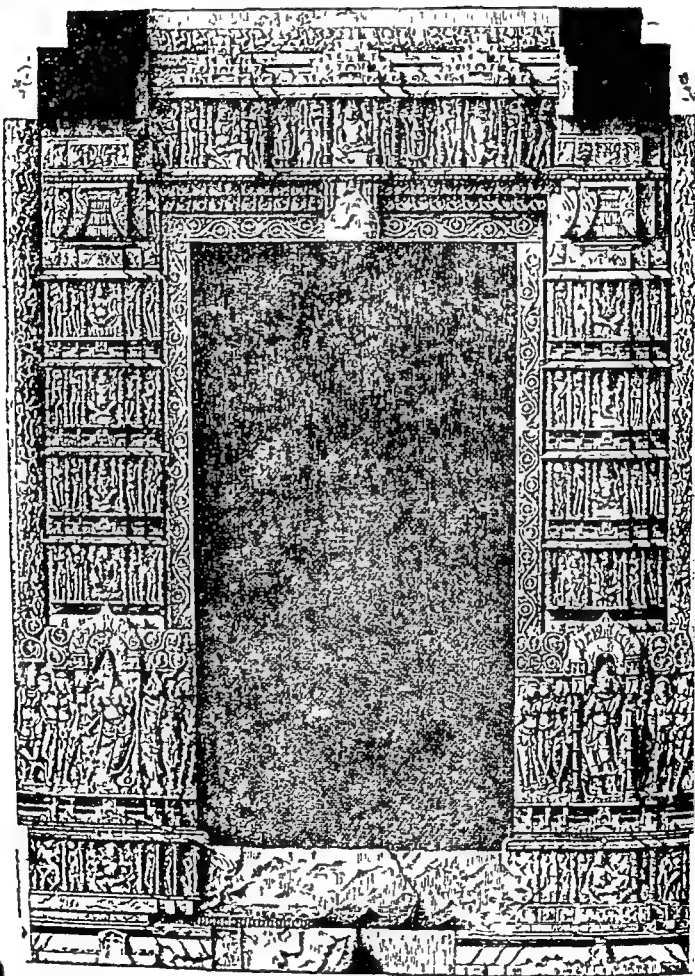
ધ્વજા ચઢાવવાથી દેવતાઓ તથા પિતૃલોકી પ્રમન્ન થાય છે અને દશ અશ્વમેધ યજ્ઞનું, મમત્ર તીર્થમાં સ્નાનનું તથા સમસ્ત પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કર્યાનું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે જે પુરૂષ ધ્વજા ચઢાવે છે તે પચાસ યજ્ઞ ગણેલા પૂર્વજોનો તથા પચાસ પછીના વંશજોનો અને અધિકમાં પોતાનો એમ કુલ એકઠો ને એક (૧૦૧) પુરૂષોનો નગ્ન રૂપી મસુદ્રમાંથી ઉદ્ધાર કરે છે ૧૦૩, ૧૦૪

શ્રી સોમનાથ મહાદેવના પ્રાસાદનું સકલ દર્શન. પ્રભાસ પાટણ.

પ્રમાણ ૫ ૫ ૧૦ ૧૫ ૨૦ ૨૫ ૩૦ ફુટ

ન. મ. સોમનાથ
પ્રભાસ

મોદરા રંગલની કાગળાખા.

અથ નિર્દોષ પ્રકરણ ।

અર્ણોદ્ધાર કરવાથી થતું પુણ્ય.

વાપીકૂપતટાગાનિ પ્રાસાદભવનાનિ ચ ॥

જીર્ણાન્યુદ્ધારયેચસ્તુ પુણ્યમષ્ટગુણં લભેત્ ॥૧૦૫॥

અર્ણુ થયેલાં વાવ, કૂવો, તલાવ, પ્રાસાદ અને ઘર વિગેરેનો જે અર્ણોદ્ધાર કરાવે છે તેને નવાં કરવાથી જેટલું પુણ્ય થાય તેનાથી આઠગણું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૦૫.

અર્ણોદ્ધાર કરવાનું વિધાન.

તદ્રૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ પૂર્વસૂત્રં ન ચાલયેત્ ॥

હીને તુ જાયતે હાનિરધિકે સ્વજનક્ષયઃ ॥૧૦૬॥

ચલિતે ચાલિતે વાઽપિ દિહ્મૂઢસ્થનવાદિષુ ॥

તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેન પૂર્વસૂત્રં ન ચાલયેત્ ॥૧૦૭॥

પ્રથમ જે પ્રાસાદ કે ભવનાદિ કરેલાં હોય તે રૂપનો તથા તેજ પ્રમાણેનો અર્ણોદ્ધાર કરવો. પરંતુ પૂર્વસૂત્રને છોડી ખીજા સ્વરૂપનો કરવો. નહિ. પ્રથમ કરેલા પ્રમાણથી ઓછો કરે તો હાનિ થાય અને અધિક કરવામાં આવે તો કુટુંબીઓનો નાશ થાય. પૂર્વસૂત્રને ચલિત અથવા ચાલિત કરવા, કરાવવાથી તેમજ નવાં કરાવવાથી દિહ્મૂઢ થવાનો સંભવ રહે છે માટે સર્વ પ્રયત્નોથી પૂર્વસૂત્રને છોડી અર્ણોદ્ધાર કરવો નહિ. ૧૦૬, ૧૦૭.

વાસ્તુદ્રવ્યાધિકં કુર્યાત્ મૃત્કાષ્ટે શૈલજં હિ વા ॥

શૈલજે ધાતુજં ચૈવ ધાતુજે રત્નજં તથા ॥૧૦૮॥

વાસ્તુ (પ્રાસાદ અથવા ઘર) પહેલાં કરેલું હોય તેનાથી અધિક કરવું અર્થાત્ માટીનું હોય તો લાકડાનું, લાકડાનું હોય તો ઇંટનું અને ઇંટનું હોય તો પાષાણનું કરવું. પાષાણનું હોય તો સુવર્ણાદિ ધાતુનું અને ધાતુનું હોય તો મણિમાણિક્યાદિ રત્નોનું કરવું. (પરંતુ હીનદ્રવ્ય કરવું નહિ). ૧૦૮.

અધિક અથવા હીન અંગ કરવાથી શુભાશુભ.

આયહીને દ્યપત્યશ્ચ વ્યયહીને ચ મોગજમ્ ॥
સ્તંભવેધે મયં ઘોરં સ્વકુલોચ્છેદનં ભવેત્ ॥૧૦૯॥
મર્મવેધે હનેદ્ વંધું ત્રિશૂલે ચ મહામયમ્ ॥
માનહીને પ્રજાપીડા સ્થૂલે ચોરમયં તથા ॥૧૧૦॥
તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેન હીનાઙ્ગં નૈવ કારયેત્ ॥
અધિકાઙ્ગશ્ચ કર્તવ્યઃ પ્રાસાદભૂષણૈર્ગુણૈઃ ॥૧૧૧॥

છર્ણોદ્ધાર કરતા આયહીન થાય તો પુત્રદિનો નાશ, વ્યયહીન થાય તો ભોગો મળથી દુઃખ, સ્તંભનો વેધ આવે તો ભયકર દુઃખ અને પોતાના કુલનો નાશ થાય મર્મવેધ થતા બધુનો નાશ, ત્રિશૂલ (વાકુચુકુ) થાય તો મહાન ભય, પૂર્વમાનથી હીન થાય તો પ્રજાપીડા અને બહુ થાય તો ચોરનો ભય થાય, માટે સર્વ રીતે હીનાંગ છર્ણોદ્ધાર કર્યો નહિ અને તો પ્રામાદની શોભા વધારનાગ શુભોથી અધિકાંગ છર્ણોદ્ધાર કર્યો આવે છે પરંતુ હીનાંગ કદાપિ કર્યો નહિ. ૧૦૬, ૧૧૦, ૧૧૧.

છર્ણ અમુક ઉચ્ચાધથી રહિત પાડી નવું કરવા વિષે.

અવ્યક્તં મૃન્મયં ચાલયં ત્રિહસ્તાન્તશ્ચ ગૌલજમ્ ॥
દારુજં પુરુષાર્થશ્ચ અતઃ કર્ધ્વં ન ચાલયેત્ ॥૧૧૨॥

માટીનું દેવાલય આકારગ્રહિત થઈ ગયું હોય તો તેને પાડી નવું કરવું. ગજ ત્રણેક બેટલુ પાપાણુનું તથા અર્ધા પુરુષ બેટલુ અર્થાત્ દોઢેક ગજ લોકડાનું દેવાલય ઉચ્ચ ગદ્ય હોય અને બાકીનું પડી ગયું હોય તો તે પાડી નવું કરવું પરંતુ ઉપર કહેલા પ્રમાણથી ઉપગત ઉચ્ચ હોય તો પાડવું નહિ ૧૧૨.

વાસ્તુભંગ કરવાથી દોષ.

અચલં ચાલયેદ્ વાસ્તું પુરપ્રાસાદમંદિરમ્ ॥
પતિતૌ નર્કઘોરે ચ 'યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરૌ ॥૧૧૩॥

ઘર, નગર તથા દેવાલયનું વાસ્તુ છર્ણ થયું ન હોય (તેમજ પોતાની મેળે પડી નય તેમ ન હોય) તેવા વાસ્તુને ચલિત કરે અર્થાત્ પાડે તો પાડનાર તથા પડાવનાર બન્ને ન્યા મુઘી આકાશમાં ચડ મૂર્ચ પ્રકાશે તથા મુઘી ઘેર નગરમાં પડે છે ૧૧૩.

જીર્ણોદ્ધારમાં આચાર્ય તથા શિષ્યની સલાહ.

અથ તં ચાલયેદાદૌ જીર્ણાંઙ્ગં ચૈવ દૂષિતમ્ ॥

આચાર્યશિલ્પિભિઃ પ્રાજ્ઞૈઃ શાસ્ત્રદૃષ્ટ્યા સમુદ્ધરેત્ ॥૧૧૪॥

હવે જે જીર્ણ થયેલા પ્રાસાદાદિનું દૂષિત કેઈ અંગ ફરીથી કરવું હોય તે બુદ્ધિમાન પુરુષોએ પહેલાં વિચારશીલ આચાર્ય તથા શિષ્યની સલાહ લેવી અને ત્યાર પછી શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે જીર્ણોદ્ધાર કરવો. ૧૧૪.

જીર્ણ પ્રાસાદ અથવા ઘર પાડવાની વિધિ.

સુમુહૂર્તે દિને ઋક્ષે લગ્ને ચન્દ્રે ચલોત્તમે ॥

ચન્દ્રતારાવલે ચૈવ યોગે ચામૃતસંભવે ॥૧૧૫॥

દેવપૂજાં તતઃ કૃત્વા ક્ષેત્રપાલાદિસંયુતામ્ ॥

દિક્પાલેષુ બલિં દદ્યાદ્ વાસ્તુદેવેષુ સર્વતઃ ॥૧૧૬॥

આચાર્યશિલ્પિનાં પૂજાં વસ્ત્રાલંકારસંયુતામ્ ॥

તૈશ્ચાપિ યુક્તઃસર્વૈસ્તુ ગચ્છેદ્વૈ દેવસંકુલમ્ ॥૧૧૭॥

સ્વર્ણજં રૂપ્યજં વાપિ કુર્યાન્નાગવૃષાદિકમ્ ॥

તસ્ય દન્તેન શૃંગેણ પતિતં પાતયેત્સુધીઃ ॥૧૧૮॥

શુભ દિવસ, શુભ નક્ષત્ર, શુભ લગ્ન, ઉત્તમ બલવાન ચંદ્ર અને ચંદ્રતારાના બલ સંયુક્ત શુભ મુહૂર્તમાં તથા અમૃતસિદ્ધિયોગમાં જીર્ણોદ્ધાર કરવો.

શુભ મુહૂર્ત જોયા પછી જે દિવસે અને જે સમયે જીર્ણોદ્ધાર આરંભ કરવાનો હોય તે વખતે માલીકે ક્ષેત્રપાલસહિત દેવતાની પૂજા કરવી. અને દિક્પાલો તથા વાસ્તુદેવોને સર્વ રીતે બલિ આપવો તેમજ આચાર્ય અને શિષ્યોની પણ વસ્ત્ર અને અલંકારાદિથી પૂજા કરવી. પૂજન કાર્ય થઈ રહ્યા પછી સર્વને સાથે લઈ જીર્ણોદ્ધાર કરવાના સ્થળે જવું.

વિદ્વાન્ પુરૂષે જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય આરંભતાં પહેલાં સોનાનો અગર રૂપાનો હાથી અથવા પોઠિયો બનાવરાવવો અને તે હાથીની દંતશૂળ અગર પોઠિયાના શિંગડા-વડે પ્રાસાદના જીર્ણ થયેલા અંગને પાડવું અને પછી સર્વ લાગ પાડી નખાવવો. ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮.

અન્યવાસ્તુચ્યુતં દ્રવ્યમન્યવાસ્તૌ ન યોજયેત્ ॥

પ્રાસાદે ન ભવેત્ પૂજા ગૃહે ચ ન વસેદ્ ગૃહી ॥૧૧૯॥

ખીન મકાનનો તથા દેવાલયનો પડી ગયેલ ષાળાણ, લાકડું, ઇંટ, ચૂનો વિગેરે આમાન હોય તે ખીજા મકાન યા દેવાલયના કામમા લેવો નહિ અને લેવામા આવે તો પૂનઃ પ્રતિષ્ઠા થાય નહિ તથા જો મકાનના કામમા લેવામા આવે તો તે ઘરમાં તેનો માલીક રહેવા પામે નહિ ૧૧૯

શિવાલય ન ચલાવવા વિધે

સ્વસંસ્થાને સ્થિતં યત્ર વિપ્ર વાસ્તુશિવાલયમ્ ॥

અચાલ્યં સર્વદેવેષુ ચલિતે રાષ્ટ્રવિષ્રમઃ ॥૧૨૦॥

હે વિપ્ર ! જો સ્થળે વાસ્તુ કરી શિવાલય કરેલું હોય અને પોતાના મસ્થાનમાં સ્થિત હોય તો ચલાવવું નહિ, કારણ કે સર્વ દેવોમા શિવાલય અચાલ્ય છે અને જો તેને ચલિત કરવામા આવે તો દેશભય થાય. ૧૨૦.

અચાલ્યં ચાલયેદ્ વાસ્તુ પ્રાસાદં બ્રહ્મરુદ્રયોઃ ॥

દેગચ્છેદો ભવેત્તસ્ય અચિરેણૈવ સાંપ્રતમ્ ॥૧૨૧॥

પ્રજ્ઞા અને શિવના અચાલ્ય વાસ્તુ પ્રાસાદને ચલિત કરે તો ચોક્કસ કાળમાં તેના દેશનો ઉચ્છેદ થાય. ૧૨૧.

દૈવસ્યોત્થાપનઞ્ચૈવ કુલં નાશયતિ ધ્રુવમ્ ॥

સ્ત્રીપુત્રમરણઞ્ચૈવ પદ્મમાસે પૂજકાલ્પયઃ ॥૧૨૨॥

અચ્ચલ દૈવતાનું ઉત્થાપન કરવાથી નિશ્ચય કુલનો નાશ થાય છે તેમજ સ્ત્રી પુત્રનું મરણ નીપજે છે તથા પૂનઃ કરનારનો છ માસમા નાશ થાય છે. ૧૨૨.

ભૂતિ ઉત્થાપન કરવાની વિધિ.

પ્રાસાદપ્રતિમોત્થાપશ્ચરણે શુભે દિને ॥

લઙ્ગેન ચાલયેદેવં સર્વદોષવિવર્જિતે ॥૧૨૩॥

સર્વ દોષોથી વિમુક્ત એવા શુભ દિવસે ચર લઙ્ગમા પ્રાસાદની પ્રતિમાનું ઉત્થાપન કરવું અને પ્રથમ લઙ્ગ (લછન) વડે દેવને ચલિત કરવા ૧૨૩.

લઙ્ગેનચ ગજાશ્વસ્ય રૂપ્યકં વજ્રકં તથા ॥

શિલ્પિના હિયતે દોષઃ સર્વકામફલપ્રદમ્ ॥૧૨૪॥

હાથી અગર અશ્વનું રૂપાનું અથવા વજનું લંચન કરવું તે સર્વ કામનાઓના ક્ષણે આપનાર છે. આ પ્રમાણે લંચન વડે પ્રતિભોત્થાપન કરવાથી થતો દોષ શિલ્પી દ્વારા દૂર કરાય છે. ૧૨૪.

સોમપુરાસ્વહસ્તેન સંચરેદેવશુદ્ધયે ॥

શિલ્પિહસ્તે કૃતે સૌખ્યં શૂદ્રવર્ણં વિવર્જયેત્ ॥૧૨૫॥

સોમપુરા જ્ઞાતિના શિલ્પીના હસ્તે દેવશુદ્ધિનો આરંભ કરવો; કારણ કે સોમપુરા જ્ઞાતિના શિલ્પીના હસ્તે દેવશુદ્ધિ કરાવવાથી સુખકારક થાય છે. અને દેવશુદ્ધિના કાર્યમાં શૂદ્ર વર્ણને વર્જવો. ૧૨૫.

દિઙ્મૂઢ વિચાર.

સૂત્રપાતસ્તુ કર્તવ્યઃ સાનુપ્રાચ્યોરનન્તરમ્ ॥

ચતુરસ્રં સમં કૃત્વા દિઙ્મૂઢં પરિવર્જયેત્ ॥૧૨૬॥

પહેલાં પૂર્વપશ્ચિમમાં સૂત્ર છોડવું અને પછી સમચોરસ ક્ષેત્ર કરી દિઙ્મૂઢનો દોષ વર્જવો. ૧૨૬.

દિઙ્મૂઢ થવાથી દોષ.

પૂર્વપશ્ચિમદિઙ્મૂઢો વાસ્તુઃ સ્ત્રીનાશકઃ સ્મૃતઃ ॥

દક્ષિણોત્તરદિઙ્મૂઢઃ સર્વનાશકરો ભવેત્ ॥૧૨૭॥

પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં દિઙ્મૂઢ દોષવાળો વાસ્તુ સ્ત્રીનો નાશકર્તા બનેલો તથા ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં દિઙ્મૂઢ થયેલો વાસ્તુ સર્વ નાશકર્તા થાય. ૧૨૭.

દિઙ્મૂઢેન કૃતે વાસ્તૌ પુરપ્રાસાદમન્દિરે ॥

અર્થનાશઃ ક્ષયો મૃત્યુર્નિર્વાણં નૈવ ગચ્છતિ ॥૧૨૮॥

નગર, રાજમંહેલ કે દેવમંદિરનું દિઙ્મૂઢ દોષવાળું વાસ્તુ કરવામાં આવે તો દ્રવ્યનાશ, કુલક્ષય અને મૃત્યુ થાય તથા કર્તા મોક્ષને પ્રાપ્ત થતો નથી. ૧૨૮.

દિઙ્મૂઢનો દોષ ન લાગવા વિષે.

દિશોશ્ચ વિદિશોશ્ચૈવ વાસ્તુવેધવિશોધનમ્ ॥

જીર્ણેન વર્તિતે વાસ્તૌ વેધદોષો ન વિચિતે ॥૧૨૯॥

બે દિશા અને બે ઘૂણાઓમા વાસ્તુવેધતુ શોધન કરવું. છણોદ્ધાર કરેલ વાસ્તુમા વેધદોષ લાગતો નથી ૧૨૯

पूर्वोत्तरदिशामूढं मूढं पश्चिमदक्षिणे ॥

तत्रामूढश्च मूढं वा यत्र तीर्थसमाहितम् ॥૧૩૦॥

પૂર્વ અને ઉત્તર કે પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશાઓથી દિડમૂઢ દોષવાળા પ્રામાદો કંવા નહિ, પરંતુ તીર્થ સ્થાનમા મૂઢ અથવા અમૂઢ જોવાતુ નથી. ૧૩૦

सिद्धायतनतीर्थेषु नदीनां संगमेषु च ॥

स्वयंभूवाणलिङ्गेषु तत्र दोषो न विद्यते ॥૧૩૧॥

સિદ્ધ પુરૂષોના આશ્રમ, તીર્થસ્થાન, નદીઓના મગમ અને સ્વયંભૂ બાણુ-લિંગમા દિડમૂઢ વાસ્તુનો દોષ લાગતો નથી ૧૩૧

ભિન્ન દોષ પ્રકરણ

मण्डलं जालकश्चैव कलिकं सुग्विरं तथा ॥

छिद्रं छन्दिश्च काराश्च महादोषा इति स्मृताः ॥૧૩૨॥

દેવાલયમા મણ્ડળો વળે-ખાકા પડે, કરોડિયાના જાળા થાય, લમરીના છ થાય, તિગડો પડે-ખાકા પડે, ચૂનાની છોમા તિગડો પડે અને લીંતમા ફાટો પડે, આ સાત મોટા દોષો જાણવા ૧૩૨

भिन्नं दोषकरं यत्स्यात् प्रासादमठमन्दिरम् ॥

सुखाभिजालकं द्वार रश्मिभिश्च प्रभेदितम् ॥૧૩૩॥

પ્રામાદ, મઠ કે મંદિર ભિન્ન દોષવાળુ થાય તે કહ્યુ છુ કરોડિયાએ ઠારના પ્રવેશમા જાળ કરેલી હોય તથા ભિન્ન વિગેરેની તિગડોમાથી સૂર્યના કિરણો અદર આવતા હોય તો તે પણ ભિન્ન દોષકર્તા જાણવુ ૧૩૩

ब्रह्मविष्णुशिवेनानां भिन्नं दोषकरं न हि ॥

जिनगौरीगणेशानां गृहे भिन्नं विवर्जयेत् ॥૧૩૪॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ અને સૂર્ય, એમના દેવાલયોમા ભિન્ન દોષ લાગતો નથી. જિનાલયમા તથા ગૌરી અને ગણેશના દેવાલયોમા ભિન્ન દોષ તજવો ૧૩૪

વ્યક્તાવ્યક્તં ગૃહં કુર્યાત્તથેષ્ટાનિષ્ટમૂર્તિકમ્ ॥

યથાં સ્વામી શરીરસ્ય પ્રાસાદસ્યાપિ તાદૃશમ્ ॥૧૩૫॥

દેવાલયો તેમજ ઘરો વ્યક્ત અને અવ્યક્ત કરવાં અર્થાત્ ગુણદોષ જોઈ કરવાં તથા ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ મૂર્તિઓના યોગ જોવા. કેમ કે જેવી રીતે શરીરનો સ્વામી પોતાના શરીરનું ઇષ્ટ વસ્તુથી રક્ષણ કરે છે અને અનિષ્ટ વસ્તુનો ત્યાગ કરે છે તેવી રીતે પ્રાસાદના વિષયમાં પણ જાણવું. ૧૩૫.

एकं वा बहुधा रूपं ब्रह्मणः शिवसूर्ययोः ॥

स्वके स्वकेन वै स्थाप्यं प्रासादं भिन्नवर्जितम् ॥૧૩૬॥

બ્રહ્મા, શિવ અને સૂર્ય; એમનાં એક અથવા અનેક રૂપો તેમના પોતાના પ્રાસાદોમાં સ્થાપવાં અને પ્રાસાદમાં ભિન્ન દોષ વર્જવો. ૧૩૬.

નિર્દોષ લક્ષણ.

छन्दभेदो न कर्तव्यो जातिभेदस्तथा पुनः ॥

उत्पद्यते महामर्म जातिभेदे कृते सति ॥૧૩૭॥

પ્રાસાદમાં છંદ તથા જાતિભેદ કરવો નહિ. પ્રાસાદની જાતિનો ભેદ તથા તલનો ભેદ કર્યાથી મહામર્મ-મહાસંકટ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૩૭.

परीते विपरीते वा राजराष्ट्रभयङ्करम् ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन एकजात्यैवमाचरेत् ॥૧૩૮॥

જે છંદ તથા જાતિનો પ્રાસાદ હોય તેને છોડીને અથવા તેનાથી વિપરીત કરવામાં આવે તો રાષ્ટ્રને ભયકર્તા થાય છે માટે સર્વ પ્રકારે ચતનપૂર્વક એક જાતિ તથા એક છંદ કાર્ય કરવું પણ જાતિભેદ કરવો નહિ. ૧૩૮.

द्वारहीने हतं चक्षुर्नालिहीने धनक्षयः ॥

अपदे स्थापिते स्तंभे महारोगं विनिर्दिशेत् ॥૧૩૯॥

પ્રમાણથી નાના દ્વારવાળું દેવાલય કરવાથી નેત્રહીન, પ્રનાલહીન કરવાથી ધનનો નાશ અને પદહીન સ્તંભો મૂકવાથી મહારોગ થાય. ૧૩૯.

સ્તંભવ્યાસોદયે હીને કર્તા તત્ર વિનશ્યતિ ॥

પ્રાસાદે પીઠહીને તુ નશ્યન્તિ ગજવાજિનઃ ॥૧૪૦॥

સ્તભો પીઠાળાઈ અને ઉચ્ચાઈમાં પ્રમાણહીન કરવાથી કર્તાનો નાશ થાય છે તથા પીઠહીન પ્રામાદ કરવાથી હાથી અને ઘોડાઓનો નાશ થાય છે ૧૪૦

રથોપરથહીને તુ પ્રજાપીઠાં વિનિર્દિશેત્ ॥

કર્ણહીને તુ પ્રાસાદે ફલં નૈવ હિ વિસ્તરે ॥૧૪૧॥

રથ અને ઉપરથહીન પ્રામાદ કરવાથી પ્રજાને પીઠા કર્તા થાય તથા કર્ણહીન પ્રામાદ થાય તો પ્રામાદ કરગ્યાતુ કંઈ પણ ફળ પ્રાપ્ત થતુ નથી ૧૪૧

જંઘાહીને હરેદ્ વન્ધું કર્તૃકારાદિકં તથા ॥

શિશ્વરે હીનમાને તુ પુત્રપૌત્રધનક્ષયઃ ॥૧૪૨॥

જંઘાહીન પ્રામાદ કરવાથી બધું, કર્તા અને કરગવનાર આદિનો નાશ થાય તેમજ માનહીન શિશ્વર કરવાથી પુત્ર, પૌત્ર અને ધનનો ક્ષય થાય ૧૪૨

અંતિદીર્ઘે કુલચ્છેદો હસ્વે વ્યાધિસંમુદ્ભવઃ ॥

તસ્માચ્છાસ્ત્રકૃતે માને સુખદં સર્વકામદમ્ ॥૧૪૩॥

પ્રામાદ પ્રમાણથી ઘણો ઉચ્ચ કરવામાં આવે તો કુલનો નાશ થાય અને પ્રમાણથી નીચો કરવામાં આવે તો વ્યાધિની ઉત્પત્તિ થાય તેથી શાસ્ત્રમાં કહેલા પ્રમાણથી પ્રામાદતુ માન કરવું તે સર્વ પ્રકારના, સુખ તથા કામનાઓને આપનાર બાણુ ૧૪૩

માનપ્રમાણસંયુક્તા શાસ્ત્રદષ્ટિશ્ચ કારયેત્ ॥

આયુઃપૂર્ણશ્ચ સૌભાગ્યં લભતે પુત્રપૌત્રકમ્ ॥૧૪૪॥

માન અને પ્રમાણ સંયુક્ત શાસ્ત્રદષ્ટિથી ઘર અથવા પ્રામાદ કરવાથી પૂર્ણ આયુષ્યની સાથે સૌભાગ્યવૃદ્ધિ અને પુત્રપૌત્રાદિકતુ પૂર્ણ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે ૧૪૪

જગતીથી અડધાદિ નીચા કરવાથી દોષ

જગત્યા ન લોપ્યા શાલા શાલાતશ્ચૈવ મળંડપઃ ॥

પ્રાસાદે મ હપેનૈવ ગ્રસ્તે વૈ દોષકારકમ્ ॥૧૪૫॥

જગતીથી શાલા (શણુગાર ચોકી) નીચી કરવી નહિ તેમજ શાલાથી મંડપ નીચો કરવો નહિ અને મંડપથી પ્રાસાદનો ગભારો નીચો કરવો નહિ; કેમકે નીચો કરવાથી પ્રાસાદ દોષકારક થાય છે. ૧૪૫.

પ્રાસાદોચ્છ્રયવિસ્તારો જગતી ચામદક્ષિણે ॥

છાયાભેદો ન કર્તવ્યસ્તથા લિઙ્ગસ્ય પીઠિકા ॥૧૪૬॥

જગતી ડાબી તથા જમણી બાબુએ પ્રાસાદના પ્રમાણથી ઉંચાઈ તથા પહોળાઈમાં સરખી રાખવી અને છાયાભેદ (પહોળો અથવા સાંકડો) કરવો નહિ તેવીજ રીતે લિંગની પીઠ (જળાધારી) પણ બન્ને બાબુએ સરખી રાખવી જોઈએ. લિંગથી એક તરફ પહોળી અને બીજી તરફ સાંકડી હોવી જોઈએ નહિ. ૧૪૬.

છન્દભેદો ન કર્તવ્યઃ પ્રાસાદમઠમંદિરે ॥

સ્ત્રીમૃત્યુશોકસન્તાપપુત્રપતિધનક્ષયઃ ॥૧૪૭॥

પ્રાસાદ, મઠ તથા મંદિરમાં છંદભેદ કરવો નહિ; કેમકે છંદભેદ કરવાથી સ્ત્રીનું મૃત્યુ, શોક, સન્તાપ તથા પુત્ર, પતિ અને ધનનો નાશ થાય છે. ૧૪૭.

રાજમાર્ગાન્તરે વેધો ન પ્રાકારાન્તરેऽપિ ચ ॥

સ્તંભપદાદિવેધસ્તુ ન મિત્યન્તરતો ભવેત્ ॥૧૪૮॥

રાજમાર્ગ અથવા પ્રાકાર (કોટ, કિલ્લો) વચ્ચેમાં આવતો હોય તો સામસામાં દેવાલયો કરવામાં વેધદોષ લાગતો નથી તેમજ સ્તંભોના પહેલો વેધ પણ જો વચ્ચેમાં સિત્તિનું અંતર પડતું હોય તો લાગતો નથી. ૧૪૮.

પદ્મહીનં ન કર્તવ્યં પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ॥

એકસ્તંભે કૃતે દ્વારે પુત્રપતિધનક્ષયઃ ॥૧૪૯॥

પ્રાસાદ, મઠ તથા મંદિર પદ્મહીન કરવાં નહિ. દ્વારની વચ્ચે એક સ્તંભ હોય તો પુત્ર, પતિ અને ધનનો ક્ષય થાય છે. ૧૪૯.

સ્તંભિકાકુંભિકાસર્વતલમાનં ન લોપયેત્ ॥

ઉદુમ્બરશિરં સર્વં સમસૂત્રઞ્ચ કારયેત્ ॥૧૫૦॥

સ્તંભો અને કુંભિયો; એ સર્વનું તલમાન લોપવું નહિ અને તે સર્વ ઉંચરાના મથાળાએ સમસૂત્રમાં રાખવાં. ૧૫૦.

વાર્ષીમण्डपगेहानां तृतीयस्तंभवर्जनम् ॥ १५१ ॥

શિલ્પિનો નરકં યાન્તિ સ્વામિસર્વધનક્ષયઃ ॥૧૫૧॥

વાવ, મડપ અને ઘરોમા ત્રણ થાલલા મૂકવા નહિ અર્થાત્ જે, ચાર અથવા છ એમ જેટલી મળ્યાના થાલલાઓ મૂકવા, અને જે એટલી થાલલા મૂકવામા આવે તો શિલ્પીઓ નરકમાં પડે અને ઘર કરાવનાર સ્વામીના સર્વ ધનનો નાશ થાય ૧૫૧

ટીપ -પ્રાસાદમા પ્રવેશ કરના ગળી કે જમણી ચાતુ એટલી યાતના કરવાથી આહીન થાય માટે કરવા નહિ પણ પ્રાસાદની લગાઈમા પડના કિસ્મતે દુરગ્રથી દોષ આવતો નથી

पदलोपं दिशालोपं गर्भलोपं तथैव च ॥

ઉભૌ તૌ નરકં યાતઃ સ્થાપકઃ સ્થપકઃ સદા ॥૧૫૨॥

પ્રાસાદમા પદલોપ, દિશાલોપ તથા ગર્ભલોપ થાય તો પ્રાસાદ કરાવનાર તથા કરનાર બન્ને સદાના માટે નરકે જાય છે ૧૫૨

धरभङ्गो यदा यस्य कोपितास्तत्र देवताः ॥

શિલ્પિનશ્ચ ક્ષયં યાન્તિ તદ્ભવેત્ સ્વામિમૃત્યુદમ્ ॥૧૫૩॥

જે દેવાલયના ઇંટો કે પાપાણના થરોનો ભંગ કરવામા આવે તો તેમા રહેલા દેવતાઓ કોપાયમાન થાય છે અને તેથી શિલ્પીઓનો ક્ષય થાય છે તથા તેવુ દેવાલય સ્વામીનું મૃત્યુકર્તા નિવડે છે ૧૫૩

गृचिमुग्वं भवेच्छिद्रं पृष्ठे यदा करोति च ॥

પ્રાસાદે ન ભવેત્પૂજા ગૃહે ક્રીડન્તિ રાક્ષસાઃ ॥૧૫૪॥

પ્રાસાદ અથવા ઘરની પછીના લાગમા એયના મુખ જેવડુ છિદ્ર ગહી જાય અગર ગળે તો તેવા પ્રાસાદમા દેવપૂજા થતી નથી અને ઘરમા રાક્ષસો નિવાસ કરી ફીડા કરે છે ૧૫૪

शास्त्रमार्गं परित्यज्य आत्मबुद्धिर्यदा भवेत् ॥

તત્ફલં સવતો નાસ્તિ પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ॥૧૫૫॥

શાસ્ત્રની મર્યાદા અને વિધિનો ત્યાગ કરી જે કર્તા કેવળ પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિર કરે છે તે સર્વથા નિષ્ફળ જાય છે અર્થાત્ કેવળ બુદ્ધિના આધારે કરેલા પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિરનુ સમગ્ર ફળ નાશ પામે છે માટે શાસ્ત્ર-માર્ગ છોડી અહુ બુદ્ધિથી કદાપિ કાર્ય કરવુ નહિ ૧૫૫

ગૃહ વિષયક વિવેચન.

उपर्युपरि भूमीनां द्वारं कुर्यात्प्रदक्षिणम् ॥

नापसव्येन कुर्वीत गृहमारोहणं तथा ॥१५६॥

ઉપરાઉપરિ ભૂમિવાળા એટલે જે ત્રણ માળવાળાં ઘરોને દક્ષિણ ક્રમે અર્થાત્ જમણી બાજુએ દ્વાર કરવાં તથા આરોહણ એટલે સીઢી અથવા દાદરો મૂકવો તે પણ જમણી બાજુએ મૂકવો; પરંતુ ડાબી બાજુએ મૂકવો નહિ. ૧૫૬.

ચાર પ્રકારનાં પ્રવેશદ્વાર વિષે.

उत्सङ्गः पूर्णबाहुश्च हीनबाहुस्तथापरः ॥

प्रतिकार्य इति प्रोक्तं प्रवेशानां चतुष्टयम् ॥१५७॥

उत्सङ्गश्चोत्तरमुखे पूर्णबाहुश्च पूर्वतः ॥

हीनबाहुस्तथा याम्ये प्रતિકार्यः सवारुणे ॥१५८॥

૧ ઉત્સંગ, ૨ પૂર્ણબાહુ, ૩ હીનબાહુ અને ૪ પ્રતિકાર્ય; આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના દ્વારના પ્રવેશ કહ્યા છે. ૧૫૭.

ઉત્તરાભિમુખ દ્વારનો પ્રવેશ હોય તો તે ઉત્સંગ, પૂર્વાભિમુખ હોય તો પૂર્ણબાહુ, દક્ષિણાભિમુખ હોય તો હીનબાહુ અને પશ્ચિમાભિમુખ દ્વારનો પ્રવેશ હોય તો તે પ્રતિકાર્ય બાણવો. ૧૫૮.

વર્જનીય ગૃહ.

गृध्रकाककपोताश्च कपिसंग्रामभूषणाः ॥

वर्जयेद्गृहचित्रेषु श्रेयस्तत्र न विद्यते ॥१५९॥

ઘરની દિવાલોમાં કરવાનાં ચિત્રોમાં ગીધ, કાગડો, હોલો, વાંદરો તથા યુદ્ધ સંબંધીનાં ચિત્રો ચીતરવાં નહિ; કારણ કે તેવા ઘરમાં રહેનારને સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. ૧૫૯.

ઘર વિષે નિર્દોષ પ્રકરણ.

निर्दोषं शास्त्रदृष्टेन निर्दोषं जीर्णमेव च ।

निर्दोषं ब्रह्मणो वर्ज्यं निर्दोषं सिध्यति ध्रुवम् ॥१६०॥

શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ વિધિ અનુસાર તૈયાર થયેલું, જીર્ણ થયેલું અને બ્રાહ્મણોએ તજી દીધેલું નિર્દોષ બાણવું. ૧૬૦.

બ્રહ્મક્ષત્રિયવૈશ્યાનાં શૂદ્રાણાં ભવંનેષુ ચ ॥

एकद्वारमयं श्रेष्ठं बहुद्वार विवर्जयेत् ॥૧૬૧॥

પ્રાદ્ધાણુ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય તથા શૂદ્રોના ઘરેમા એક બાણાવાણુ ઘર શ્રેષ્ઠ છે
ધણુ બાણાવાણુ ઘર કરવુ નહિ. ૧૬૧

सूर्पकं ह्यधिकं पृष्ठे विकर्णश्चैव कारयेत् ।

शिल्पिनो नरकं यान्ति स्वामी च निर्धनो भवेत् ॥૧૬૨॥

અપડાના આકારવાણુ, પાછળના ભાગે પહેણુ અગર વાકાચૂકા ખૂણાવાણુ
ઘર કરવામા આવે તો શિલ્પીઓ નરકમા પડે અને ઘરધણી નિર્ધન થાય. ૧૬૨

सूर्पाकारं गृहं कार्यं विकर्णं नैव कारयेत् ।

अग्रतश्च भवेच्छ्रेष्ठं पृष्ठिनं परिवर्जयेत् ॥૧૬૩॥

સૂરપડાના આકારનુ ઘર કરવુ પરતુ વાકાચૂકા ખૂણાવાણુ કરવુ નહિ. આગળના
ભાગે પહેણુ થાય તો માફ પરતુ પાછળના ભાગે કરવુ નહિ તે માફ નથી. ૧૬૩

द्वेष्टा रौद्रकरालश्च भीषणं शतरौद्रकम् ॥

वर्जयेच्च गृहं शीघ्रं श्रेयस्तत्र न विद्यते ॥૧૬૪॥

દેષ્ટા ઘર નેવામા ભયકર, વિક્રાલ, ભીષણ અને હલારો રોદ્રસ્વરૂપવાણુ દેખાય
અર્થાત્ જેને નેતાની માથેજ આપણા મનમા ભય ઉત્પન્ન થાય તેવા ઘરનો શીઘ્ર
ત્યાગ કરવો કારણ કે તેવા ઘરમા ગહેવામા મુખ નથી ૧૬૪

द्विकोणं गोमुखश्चैव धननाशः पतिव्रजः ॥

त्रिकोणं मृत्युदं ज्ञेयं पटंशं धर्मनाशनम् ॥૧૬૫॥

બે ખૂણાવાણુ તથા ગાયના મુખ જેવુ ઘર કરે તો ક્રમે ધનનો નાશ અને
ઘરધણીનુ પરદેશગમન થાય ત્રિકોણુ ઘર મૃત્યુ આપનાર અને છઠ્ઠાસતુ ઘર કરે તો
તે ધર્મનો નાશ કરનાર બાણુ ૧૬૫

घरनी जमीन उथी नीथी करवा विधे.

अलिंदाश्चैव लिंदाश्च वामतंत्रानुसारतः ॥

वाद्यद्वारं तु कर्तव्यं किञ्चिन्न्यूनादिकं भवेत् ॥૧૬૬॥

ઘરના ઓરડા કરતાં પરસાળ (ઓસરી) નીચી કરવી અને પરસાળ કરતાં છુટ પરસાળ નીચી કરવી. તેવી રીતે જેટલા આગળના ખંડો હોય તે બધા એકએકથી ન્યૂન કરવા પણ ઉંચા કરવા નહિ. ૧૬૬.

સમૂલ ઘર વિષે.

कर्णाधिकश्च हीनास्यं यद् गृहं तादृशं भवेत् ॥

समूलं तद्विजानीयात् हन्यते बन्धुबान्धवः ॥૧૬૭॥

જે ઘરના ઓરડાનો કરો લાંબો હોય અને પછીત ટુંકો હોય તો તેવું ઘર સમૂળ કહેવાય. તેવા ઘરમાં રહેનારના પરિવારનો નાશ થાય. માટે ઓરડો જરા પહોળો રાખવો અને લાંબાણમાં જરા ટુંકો રાખવો. ૧૬૭.

પ્રતિકાર ઘર વિષે.

पृष्ठे बाहुसमे मृत्युद्वारवास्तु यदा भवेत् ॥

प्रतिकार्यश्च तद् विद्याद् न वासं तत्र कारयेत् ॥૧૬૮॥

જે ઘરની પછીતે અથવા બાબુના કરે બારણું હોય તે ઘરને પ્રતિકાર્ય (પ્રતિકાર) ઘર કહે છે. તેવા ઘર વિષે વાસ ન કરવો. ૧૬૮.

અંતક ઘર વિષે.

वामे ज्येष्ठं भवेत्तत्र दक्षिणे च कनिष्ठिकम् ॥

अंतकार्यं भवेद् वैश्यं हन्यते कुलसंपदः ॥૧૬૯॥

એક ઘરનાં બે ઘર કરેલાં હોય, તેમાં ડાબી બાબુનું મોટું અને જમણી તરફનું ઘર નાનું હોય તો તે ઘર અંતક કહેવાય અને તે કુલની સંપત્તિનો નાશ કરે. (માટે બન્ને ઘર સરખાં કરવાં અગર જમણું મોટું કરવું અને મોટું ઘર મોટા લાઈને રહેવા આપવું તો દોષ નથી). ૧૬૯.

ઘરના ખૂણાવેધ વિષે.

त्रिकोणं पंचकोणं वा रथाकारं तथैव च ॥

वेधश्च नाडिरेखाणां ताराया वंशनाशकः ॥૧૭૦॥

ઘરના ત્રણ ખૂણા પડે અથવા પાંચ ખૂણા પડે તેવું ઘર કરવામાં આવે તો તથા રથના આકારે (પાછળ પહોળું અને આગળ સાંકડું) તેમજ નાડી, રેખા અને તારાનો વેધ જેમાં હોય તેવું ઘર વંશનો નાશકર્તા થાય છે. ૧૭૦.

અલિદ, ભારવટ તથા કુલીના દોષ વિષે.

નૈકો લઘુર્વામદિગાવિભાગે ।

મધ્યે પદો દારુણવર્ણગેહમ્ ॥

સ્તંભાસનં હીનમપિ ક્ષયાય ।

યદાધિકં રોગકરં તદા સ્યાત્ ॥૧૭૧॥

ધન્વી ડાબી બાજુ એક નાનો અલિદ હોય તે સાગે નહિ, ધન્વા મધ્યે એક પાટડો હોય તે ઘર ભયંર આકૃતિનું બાણુ અને ચાલવાની કુલી પ્રમાણ કરતા નાની હોય તો ક્ષયકર્તા તથા ને પ્રમાણ કરતા મોટી હોય તો રોગકર્તા બાણુથી ૧૭૧

વાદલ ગ કરવાથી દોષ વિષે

સમાનસૂત્રે શુભમગ્રમિત્તિઃ ।

શ્રેણીવિભંજે સુતવિત્તનાશઃ ॥

ગર્ભસ્ય વેધે ન સુખી કદાચિત્ ।

સ્વામી વિભિન્નેન ચ દોષકારી ॥૧૭૨॥

ધન્વી મર્વ લીતો અથ ભાગે સમાન સૂત્રમા રાખવી શુભ છે ને વાદનો ભગ કુવામા આવે તો પુત્ર અને ધનનો નાશ થાય તેમજ ને ઘરનો ગર્ભવેધ થાય તો સ્વામી કદાપિ સુખી રહી શકતો નથી કાણુ કે વાદલ ગ દોષકર્તા થાય છે ૧૭૨

પડખે તથા પછીતે દ્વાર મૂકવા વિષે.

કુક્ષૌ દ્વારં ન કર્તવ્યં પૃષ્ઠે દ્વારં વિવર્જયેત્ ॥

પૃષ્ઠે ચૈવ ભવેદ્રોગી કુલક્ષયશ્ચ નિર્દિશેત્ ॥૧૭૩॥

ધન્વી પડખે બાણુ મૂકવું નહિ તેમજ પછીતે પણ દ્વાર વળવું અને ને પછીતે દ્વાર કરે તો રોગી થાય તથા કુલનો ક્ષય થાય ૧૭૩

પૃષ્ઠે ગવાક્ષકં નૈવ વામાંગે, પરિવર્જયેત્ ॥

અગ્રતશ્ચ ભવેચ્છ્રેષ્ઠં જયમાનં સદા જયઃ ॥૧૭૪॥

ધરની પછીતે તેમજ ધન્વા ડાબા પડખે ગોખ (અડખો) મૂકવો નહિ, પરંતુ ધરના આગળના ભાગેમા ગવાક્ષ મૂકે તો તે શ્રેષ્ઠ અને સદા જય કર્તા બાણુથી ૧૭૪

દ્વાર ગર્ભથી જરા ઇશાન તરફ સ્થાપવા વિષે.

मध्ये न स्थापयेद् द्वारं गर्भं नैव परित्यजेत् ॥

કિંચિન્માત્રં તથેશાને દ્વારં તુ સ્થાપયેદ્બુધઃ ॥૧૭૫॥

ઘરની મધ્યમાં બારણું મૂકવું નહિ, તેમ ગર્ભ પણ તજવો નહિ. પરંતુ કિંચિન્માત્ર ઇશાન તરફ દ્વારનું સ્થાપન કરવું. ૧૭૫.

બારણાના તલનો લોપ ન કરવા વિષે.

द्वारसर्वेषु गेहानां तलमानं न लोपयेत् ॥

અગ્રતો પૃષ્ઠતશ્ચૈવ સમસૂત્રશ્ચ કારયેત્ ॥૧૭૬॥

ઘરમાં જેટલાં બારણાં મૂક્યાં હોય તે બધાંના તલમાનનો લોપ કરવો નહિ. પરંતુ સર્વ દ્વારો આગળના ભાગે તથા પાછળના ભાગે સમસૂત્રે કરવાં. ૧૭૬.

સ્તંભ, બારણાં અને ગવાક્ષનો વાઢ એકસૂત્રમાં કરવા વિષે.

द्वारस्तंभगवाक्षं तु भङ्गकोणश्च कोणयेत् ॥

મુખમણ્ડપસંયુક્તં શ્રેણીભંગો ન કારયેત્ ॥૧૭૭॥

દ્વારના સ્તંભ તથા ગવાક્ષના સ્તંભ તેમજ ગવાક્ષ અને દ્વાર એમના વાઢના કોણેકોણે મળવા જોઈએ તથા સર્વ કાર્ય મુખમંડપને જોડીને સૂત્રમાં કરવું. કોઈના વાઢનો ભંગ કરવો નહિ. ૧૭૭.

દ્વારનાં કમાડ વિષે.

उत्ताना अर्थनाशयाऽधोमुखा व्याधिसाधकाः ॥

મિલિતા વ્યાધિપીડાયૈ વિકર્ણાશ્ચ નિહન્તિ વૈ ॥૧૭૮॥

દ્વારનાં કમાડ અંદરના ભાગે ઉપરથી નમતાં હોય તો અર્થનો નાશ કરે, બહારના ભાગે ઉપરથી નમતાં હોય તો વ્યાધિ કરે, આપોઆપ વસાઈ જાય તેવાં હોય તો વ્યાધિની પીડા કરે તથા વિકર્ણ (વાંકાંચુકાં) હોય તો ઘરના ઘણીનો નાશ કરે. ૧૭૮.

द्वारमध्ये स्थितो वृक्षो ह्यश्वत्थश्च यदा भवेत् ॥

અન્તરે મિત્તિકા કાર્યા ત્વન્યવાસ્તુ ન દોષકૃત્ ॥૧૭૯॥

ખારણા વચ્ચે બગચર સામે ભે પીપળાનું વૃક્ષ હોય તો વચ્ચે લીત કરવી એટલે બીજા વાસ્તુનો દોષ લાગતો નથી ૧૭૬

દ્વારમધ્યે સ્થિતો વૃક્ષઃ ક્ષીરવૃક્ષો યદા ભવેત્ ॥

નિત્યં ચ ક્ષીરનૈવેદ્યમન્યવાસ્તુ ન દોષકૃત્ ॥૧૮૦॥

ખારણા વચ્ચે સામે ભે કોઈ ક્ષીરવૃક્ષ એટલે દૂધવાળું આડ હોય તો તેને હમેશા દૂધનું નૈવેદ્ય ધરાવવું જેથી બીજા વાસ્તુનો દોષ લાગતો નથી ૧૮૦

દ્વારમધ્યે ગૃહાણાન્તુ કલ્પવૃક્ષો યદા ભવેત્ ॥

સત્કલ્પૈઃ સમં જ્ઞેયં પુત્રપૌત્રાદિવર્ધનમ્ ॥૧૮૧॥

ઘરોના દ્વારના મધ્ય ભાગે ભે કલ્પવૃક્ષ હોય તો સાત કલ્પો સુધી પુત્ર પૌત્રાદિની વૃદ્ધિ થાય છે ૧૮૧

દ્વારમધ્યે સ્થિતો વૃક્ષો નિમ્બવૃક્ષો યદા ભવેત્ ॥

અસુરેષુ ભવેદિષ્ટમન્યત્ર પરિવર્જયેત્ ॥૧૮૨॥

દ્વારના મધ્યમાં ભે લીમડાનું આડ હોય તો તે અસુરોના ઘરોને ઇષ્ટ છે બીજાના ઘરોમાં વર્જીવું ૧૮૨

દ્વારમધ્યે સ્થિતો વૃક્ષો વટવૃક્ષો યદા ભવેત્ ॥

અન્તરે ભિત્તિકા કાર્યા હ્યન્યવાસ્તુ ન દૂષિતમ્ ॥૧૮૩॥

ભે દ્વારના મધ્યમાં વડનું આડ હોય તો વચ્ચે લીત કરવી જેથી બીજા વાસ્તુનો દોષ આવતો નથી ૧૮૩

છિદ્રપૃષ્ઠં ન કર્તવ્યં ધ્રુવાદિગૃહપોઢશ ॥

અલિન્દઃ પૃષ્ઠદ્વારં ચ હ્યન્યવાસ્તુ ન દોષકૃત્ ॥૧૮૪॥

ધ્રુવાદિ ત્રણ ઘરોને પછીતે છિદ્ર કરવું નહિ પછીતે એસરી (પરસાળ) કરી દ્વાર મૂકવું હોય તો બીજા વાસ્તુનો દોષ લાગતો નથી ૧૮૪.

દ્વારમધ્યે ગૃહાણાન્તુ હ્યેકસ્તમ્ભં ન કારયેત્ ॥

યુગ્મેષુ ચ ભવેન્છેષ્ટમેકૈકં પરિવર્જયેત્ ॥૧૮૫॥

ઘરોના ખારણાઓની વચ્ચે અથવા મન્મુખ એકી સ્તંભ કરવો નહિ પરંતુ ભે એકી સ્તંભ હોય તો સારું છે માટે એકી સ્તંભનો ત્યાગ કરવો. ૧૮૫

દ્વારમધ્યે ગૃહાણાન્તુ કોણમેકં ન કારયેત્ ॥
યુગ્મેષુ ચ ભવેચ્છ્રેષ્ઠમેકૈકં પરિવર્જયેત્ ॥૧૮૬॥

ઘરોનાં દ્વારની મધ્યમાં અથવા સન્મુખ એકી ખૂણા કરવો નહિ. એકી ખૂણા હોય તો સારા છે. માટે એકી ખૂણાનો ત્યાગ કરવો. ૧૮૬.

પૃષ્ઠે કાર્યં ગવાક્ષં ન વામાઙ્ગે પરિવર્જયેત્ ॥
અગ્રતશ્ચ ભવેચ્છ્રેષ્ઠં જયમાનો ચ સર્વદા ॥૧૮૭॥

ઘરની પછીતના ભાગમાં ગોખ કે બારી કરવી નહિ તેમજ ડાબી બાજુએ પણ કરવી નહિ. આગળના ભાગે બારી કે ગોખ કરવો સારો છે અને તે જય તથા માનને સદા વધારનારો છે. ૧૮૭.

યદા પૃષ્ઠે ચ કર્તવ્યમગ્રતઃ પરિવર્જયેત્ ॥
તદ્ગૃહમશુભં જ્ઞેયં પુત્રપતિધનક્ષયઃ ॥૧૮૮॥

જો ઘરની પછીતે બારી કરે અને આગળના ભાગમાં કરે નહિ તો તે ઘર અશુભકારી છે તેમજ પુત્ર, પતિ અને ધનનો નાશ કરે છે. ૧૮૮.

ચતુર્દ્વારિં ચતુર્દિક્ષુ હ્યુર્ધ્વશ્ચતુર્ગવાક્ષકમ્ ॥
નૃપાણાં ભવને શ્રેષ્ઠમન્યત્ર પરિવર્જયેત્ ॥૧૮૯॥

રાજાના મહેલો ચારે દિશામાં ચાર દ્વારવાળા અને ઉપર ચાર બારીવાળા હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે. બીજાને માટે સારા નથી. ૧૮૯.

દ્વારસ્તમ્ભગવાક્ષાણાં ભઙ્ગો ન કોણકર્ણયોઃ ॥
મુખમण्डपसंयुक्तं શ્રેણીભઙ્ગં ન કારયેત્ ॥૧૯૦॥

દ્વાર, સ્તંભ, ગોખ તેમજ કોણ અને કર્ણ; એમનો ભંગ કરવો નહિ; પરંતુ મુખમંડપ બરાબર કરવાં. કોઈ કોઈનો શ્રેણીભંગ કરવો નહિ. ૧૯૦.

મજ્જિતા લોપિતા येन ब्रह्मदोषो महाभयः ॥
शिल्पिनो निष्कुलं यान्ति स्वामिसर्वधनक्षयः ॥૧૯૧॥

જેણે શ્રેણીભંગ કર્યો હોય તેને મહા ભયંકર બ્રહ્મહત્યાનો દોષ લાગે છે તેમજ શિલ્પીઓના વંશનો નાશ થાય છે અને ઘરધણીના સર્વ ધનનો ક્ષય થાય છે. ૧૯૧.

ક્ષીणे ક્ષીણે ચ સર્વ મ્યાત્ શ્રેણીભદ્ધં ન કારયેત્ ॥

અગ્રતઃ પૃષ્ઠતઃચ સમસૂત્રઃચ કારયેત્ ॥૧૯૨॥

ઈતેના થરેથર એન્મૂત્રમા ચોડવા, પરંતુ શ્રેણીભગ કરવો નહિ તેમજ આગળ પાછળના તમામ થરો એકમૂત્રે રાખવા ૧૯૨

ઢષ્ટકાર્કમસર્વેષુ થરમાનં ન લોપયેત્ ॥

પાપાણે તુ પ્રકર્તવ્યં ન દોષમદૃષ્ટાદિકમ્ ॥૧૯૩॥

ઈતેના સમસ્ત કામોમા થગ્માનનો, દોષ કરવો નહિ, પત્થરના કામમાં થગ્માનનો દોષ થાય તો અદૃષ્ટાદિ દોષ લાગતો નથી. ૧૯૩.

યદા કાર્ય ગવાક્ષં તુ શ્રેણીભદ્ધં ન કારયેત્ ॥

સ્વામિનઃ શોષણં જ્ઞેયં પળમાસે કૃતર્નાશનમ્ ॥૧૯૪॥

જો ગવાક્ષ કરવા હોય તો તેમનો શ્રેણીભગ કરવો નહિ શ્રેણીભગ થાય તો સ્વામીનું શોષણ થઈ છ માસમા મૃત્યુ થાય ૧૯૪

મધ્યસ્તમ્મે ચ યન્માનં તન્માનમગ્રતો ભવેત્ ॥

ક્ષીણે ક્ષીણે ભવેદ્વૃદ્ધિરન્યવાસ્તુ ન દોષકૃત્ ॥૧૯૫॥

અદ્દના સ્તભનુ જે માન હોય તે માન આગલા લાગમા હોય આગળના લાગનુ તલ નીચુ હોય તો સ્તભમા વૃદ્ધિ કરી વાઢ એળવવો જેથી ખીબ વાસ્તુનો દોષ લાગતો નથી ૧૯૫

એકશાલં ત્રિશાલં પચ્ચશાલં સપ્તકમ્ ॥

દૈર્ઘ્યં વૃદ્ધિશ્ચ કર્તવ્યા વિસ્તારે ન ચ દોષકૃત્ ॥૧૯૬॥

એક શાળા, ત્રણ શાળા, પાચ શાળા અને સાત શાળાવાળા ઘરની લખાઈ અને પહેલાઈમાં વૃદ્ધિ કરવી તે દોષકારક નથી ૧૯૬

દ્વારે સર્વગૃહાણાન્તુ હ્યુર્ધ્વં જાલં ન કારયેત્ ॥

જાલે જાલે ભયં જીવો ગવાક્ષં સ્વામિસૌહૃદ્યદમ્ ॥૧૯૭॥

સર્વ પ્રકારના ઘરોના દ્વારોમા ઉપરના ભાગે જાળી કરવી નહિ, કારણ કે દરેક જાળીએ જીવનો ભય (એટલે કેરોળીઆ જાળા કરી રહે વિગેરે જીવોત થવાનો ભય) ગહેલો છે પરંતુ ખારી કરી હોય તો તે ઘરધણીના સુખને વધારનારી છે. ૧૯૭

પૃષ્ઠે દ્વારં ન કર્તવ્યમેકભૂમિગૃહેऽપિ ચ ॥

દ્વિતીયભૂમિકં દ્વારં ન દોષમદૃષ્ટાદિકમ્ ॥૧૯૮॥

એક ભૂમિ (માળ) વાળા ઘરમાં પછીતે દ્વાર મૂકવું નહિ. એ ભૂમિવાળા ઘરમાં પાછળ દ્વાર મૂકવું હોય તો અદૃષ્ટાદિ દોષ લાગતો નથી. ૧૯૮.

યુગ્મગૃહે પ્રકર્તવ્યમેકસ્વામિગૃહેऽપિ ચ ॥

મધ્યે મિત્તિદ્વયં કાર્યમેકૈકં પરિવર્જયેત્ ॥૧૯૯॥

એ જોડે ઘરો, એક ઘરધણીનાં હોય તો પણ તેમની વચ્ચે એ ભીંત કરવી અર્થાત્ દરેક ઘરની બુદ્ધી ભીંત કરવી. એક ભીંતે બે ઘર કરવાં નહિ. ૧૯૯.

કરહીનં ન કર્તવ્યં પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ॥

સ્ત્રીનાશઃ શોકસન્તાપૌ સ્વામિસર્વધનક્ષયઃ ॥૨૦૦॥

પ્રાસાદ, ઘર અને મંદિર કરહીન એટલે ડાળી અને જમાણી બાબતુ પ્રમાણમાં નાનું મોટું કરવું નહિ. કરહીન થાય તો સ્ત્રીનો નાશ, શોક અને સંતાપ તથા ઘરધણીના સર્વ ધનનો ક્ષય થાય છે. ૨૦૦.

શાલાગ્રે ચ પ્રકર્તવ્યમાકાશશ્ચૈવ દાપયેત્ ॥

મण्डपः सुदृढः कार्यः स्वामितेजःसुखावहः ॥૨૦૧॥

શાળાના આગલા ભાગમાં બુદ્ધો ચોક રાખવો અને તેના આગળ સારો દૃઢ મંડપ કરવો તે ઘરધણીના તેજને વધારનાર તથા સુખ આપનાર છે. ૨૦૧.

एकभूमिस्तु कर्तव्या द्वितीयां चैव कारयेत् ॥

भूमिभूमिसमायुक्तं न दोषमदृष्टादिकम् ॥૨૦૨॥

એક તેમજ બે ભૂમિવાળું ઘર કરવું. લંગાઈ અને પહોળાઈમાં ઉપર અને નીચે સમાન ભૂમિવાળા ઘરને અદૃષ્ટાદિક દોષ લાગતો નથી. ૨૦૨.

एकशालं गृहं कार्यं द्वारश्च सन्मुखं भवेत् ॥

द्विशालश्च चतुःशालं च ग्रामे द्वारश्च सन्मुखम् ॥૨૦૩॥

એક શાળાનું ઘર કરવું અને તેનું દ્વાર સન્મુખ રાખવું. બે શાળા તથા ચાર શાળાવાળા ઘરનું દ્વાર પણ આગળના ભાગે સન્મુખ રાખવું. ૨૦૩.

પૃષ્ઠે ધ્વજઃ પ્રદાતવ્યઃ સ્થાપયેદગ્રતો ગજમ્ ॥
વામદક્ષિણયોર્હાનિરેતન્માનઞ્ચ મંદિરમ્ ॥૨૦૪॥

ધરની પછીતની દિવાલમા ધ્વજાય અને આગલી દિવાલમા ગજાય આપવો.
ધ્વજાય અગર ગજાય ડાબી કે જમણી બાજુની દિવાલમા આપવામા આવે તો
હાનિ કરે છે મંદિરે પણ આ માન પ્રમાણે કરવું ૨૦૪

અગાલ્મં મંદિરં કૃત્વા પ્રજારાજગૃહં તથા ॥
તદ્ગૃહમશુભં જ્ઞેયં શ્રેયસ્તત્ર ન વિચિત્રે ॥૨૦૫॥

શાસ્ત્રવિધિ ગઢિત દેવમંદિરે તેમજ પ્રજા અગર રાજાનું ઘર કરવામા
આવે તો તે અશુભ જાણવું તેવા ઘરમા નિવાસ કરવો શ્રેયસ્કર્તા નથી ૨૦૫

ધર ઉપર વૃક્ષ અને પ્રાસાદની છાયા તજવા વિષે

યામયોર્વેદમનિ છાયાં વૃક્ષપ્રાસાદજાં ત્યજેત્ ॥
સૌમ્યાદિતઃ શુભાઃ શ્લક્ષવટૌદુમ્બરપિપ્પલાઃ ॥૨૦૬॥

દિવમના બીજા અને ત્રીજા પ્રકાર (પહેર) ની વૃક્ષ તથા પ્રાસાદની છાયા ધર
ઉપર ત્યાગવી, કારણ કે તે દોષકર્તા છે પરંતુ પહેલા અને ચોથા પહેરની છાયા
દોષકારક નથી ધરની ઉત્તરે પીપળો, પૂર્વે વડ, દક્ષિણે ઉમરડો તથા પશ્ચિમે
પીપર, એ વૃક્ષો રોપવા શુભ છે ૨૦૬

સૌવર્ણમપિ વૃક્ષઞ્ચ ધારયેન્ન ગૃહાશ્રમે ॥
આશ્રયન્તિ ચ ભૂતાઃ કલિં કુર્વન્તિ દારુણમ્ ॥૨૦૭॥

ધરની પાને ચોનાતું વૃક્ષ હોય તો પણ રોપવું નહિ, કારણ કે ભૂત, પિશા-
ચાદિ વૃક્ષોનો આશ્રય કરી નિવાસ કરે છે તથા હાડણુ કલહ ઉત્પન્ન કરે છે ૨૦૭

પુષ્પ તથા ફળવાળાં વૃક્ષે રોપવા વિષે

ગર્જૂરીદાદિમીરમ્માદ્રાક્ષાજમ્બૂલકર્ણિકાઃ ॥
નૃપાણાં ભવન્તે શ્રેષ્ઠા અન્યત્ર પરિવર્જયેત્ ॥૨૦૮॥

ગર્જૂરી, દાડમ, કેળ, દ્રાક્ષ, જાણુ અને સોપારીના ઝાડો ગજપ્રામાદોમા
રોપવા ઉત્તમ કહેવા છે બીજા ઝાડો રોપવા નહિ ૨૦૮

જાતિપુષ્પાણિ સર્વાણિ નાગવલ્લીદલાનિ ચ ॥
 નૃપાણાં ભવને શ્રેષ્ઠાન્યન્યત્ર પરિવર્જયેત્ ॥૨૦૯॥
 પૂર્ણફલાનિ સર્વાણિ દેવવૃક્ષાસ્તથૈવ ચ ॥
 શુભં ભવતિ ભૂપાલે હ્યન્યત્ર પરિવર્જયેત્ ॥૨૧૦॥

બાઈ, બુઈ વગેરે કુલોની વેલો તેમજ નાગરવેલ તથા સોપારીનાં ઝાડ તેમજ
 દેવવૃક્ષો રાજલવનમાં રોપવાં સારાં છે. ખીજે ઠેકાણે રોપવાં નહિ. ૨૦૯, ૨૧૦.

વર્જયેદ્વૈશ્યશૂદ્રાણાં ક્ષત્રિયાણાં શુભં ભવેત્ ॥
 દ્વારે સિંહો નૃપાણાં તુ સંગ્રામે ચ સદા જયઃ ॥૨૧૧॥

વૈશ્ય અને શૂદ્રના ઘરના દ્વાર ઉપર અગર દ્વારના બેય પડળે સિંહ કરવા નહિ.
 રાજાઓના પ્રાસાદના દ્વાર ઉપર સિંહ કરવા શ્રેષ્ઠ છે અને હુમેશાં સંગ્રામમાં વિજય
 મળે છે. ૨૧૧.

દેવાલય માનહીન કરવા વિષે.

દીર્ઘે માનાધિકે હસ્વે વક્રે ચાપિ સુરાલયે ।
 છંદભેદે જાતિભેદે હીનમાને મહદ્ભયમ્ ॥૨૧૨॥

દેવાલય ઉંચાઈમાં પ્રમાણથી લાંબું, નાનું, વાંકું અગર છંદભેદ અને જાતિભેદ
 વાળું હોય તથા માનહીન કરેલું હોય તો મોટો ભય કરે. ૨૧૨.

દશ રેખા છોડવાનું પ્રમાણ.

રેખામાનં કથં પ્રોક્તં પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ॥
 નામભાગપ્રભેદેન કથં ચૈવાપરાજિતે ॥૨૧૩॥
 ચંપિતા લોપિતા યેન યમદોષો મહાન્ ભવેત્ ॥
 શિલ્પિનો નર્ક યાંતિ સ્વામિસર્વધનક્ષયઃ ॥૨૧૪॥
 નવભાગં ભવેત્ક્ષેત્રં ભાગૈશ્ચ સદનં ક્ષરેત્ ॥
 રેખારૂપં પ્રમાણં તુ સૂત્રપટ્ટિં પરિત્યજેત્ ॥૨૧૫॥

પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિરમાં છોડવાનું રેખામાન અપરાજિતમાં કેવી રીતનું કહેલું છે
 તેના નામ, ભાગ અને ભેદો સાથે કહ્યો. દશ રેખા ઉપર દિવાલ કે સ્થંભ આવવાથી
 દખાય કે તેનો લોપ થાય તો યમદોષ ઉત્પન્ન થાય છે અને શિલ્પી નરકમાં જાય તથા

સ્વામીના મર્વ ધનનો નાશ થાય છે ક્ષેત્રમાં નવ લાગ કળ્યા અને લાગના પ્રમાણે વાસ્તુની રેખાઓ છોડવી સૂત્રપટ્ટીનો ત્યાગ કળ્યો એટલે સૂત્રપટ્ટી છોડી દિવાલ કે સ્તંભ મુકવો ૨૧૩, ૨૧૪, ૨૧૫

ગૃહકર્મસુ સર્વેસુ ચૈકાશીતિપદં ભવેત્ ॥

કામદં નામ તદ્ વાસ્તુ દગ રેખાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૨૧૬॥

૦ યશોદા વસુધાહિલ્યા સીતા તારા મનોહરા ॥

પદ્મિની હંસિની વીરા દ્રૌપદી ચ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૨૧૭॥

દરેક પ્રકારના ગૃહકાર્યમાં એકાગ્રી પદ્મનો કામદ નામનો વાસ્તુ પૂજવો તેની દશ રેખાઓ કહેલી છે (૧) યશોદા, (૨) વસુધા, (૩) અહિલ્યા, (૪) સીતા, (૫) તારા, (૬) મનોહરા, (૭) પદ્મિની, (૮) હંસિની, (૯) વીરા અને (૧૦) દ્રૌપદી, આ દશ રેખાઓના નામ જાણવા ૨૧૬, ૨૧૭

પ્રતોલ્યાનુ પ્રમાણ

પ્રાકારે દેવસદ્વાગ્રે રાજદ્વારે મહસ્મૃતૌ ॥

જલાશયાગ્રે કર્તવ્યં સર્વાગ્રિ ચ પ્રતોલ્યકમ્ ॥૨૧૮॥

કિલ્લામાં - (કિલ્લાના દરવાજામાં પેશતા નગરની અદર), દેવાલયની આગળ, રાજમહેલના દ્વાર (દરવાજા) આગળ, કોઈ મોટા મહોત્સવની સ્મૃતિ તરીકે તેમજ કોઈ રાજ્યના વિજયના સ્મારક રૂપે તથા જળાશયના અગ્ર ભાગે, આ સર્વ સ્થળે તેમના આગળના ભાગમાં પ્રતોલ્યક કરવી અર્થાત્ કીર્તિસ્તંભ ઉભો કરવો ૨૧૮

ચાર પ્રકારની પ્રતોલ્યાના નામ અને લક્ષણ

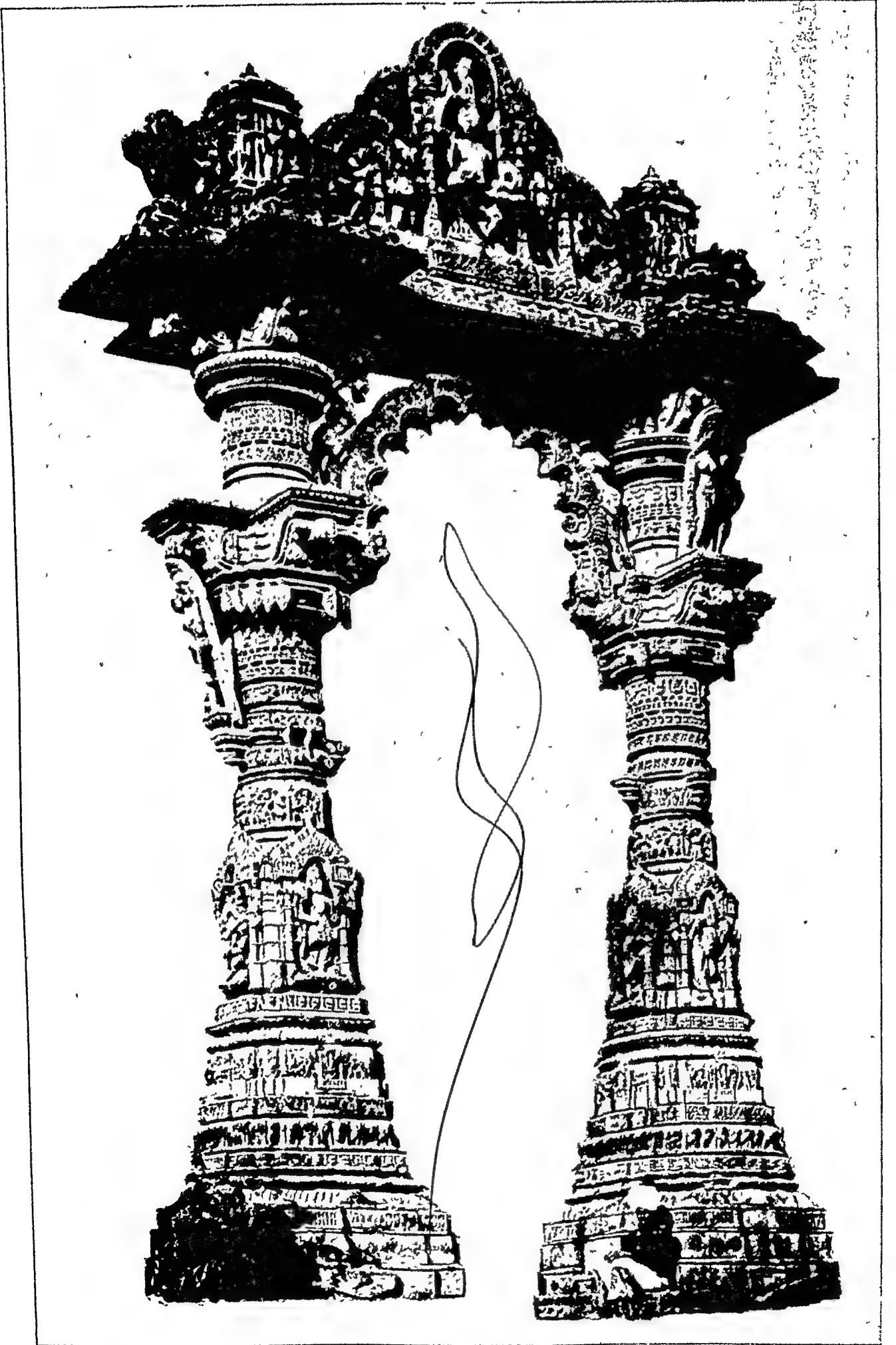
સ્તમ્ભદ્વયેન ચોત્તંગો યુગ્મૈર્મલાધરસ્તથા ॥

ચતુરસ્રશ્ચતુસ્તમ્ભૈર્વિચિત્રઃ પરિકીર્તિતઃ ॥૨૧૯॥

ઉભયપંક્તે તુ સ્તમ્ભઃ સ્યાદ્વેદિકા ચિત્રરૂપિકા ॥

પદ્મસ્તમ્ભૈશ્ચ શોભાદયો મકરધ્વજઃ ઉચ્યતે ॥૨૨૦॥

(૧) જે સ્તંભવાળા પ્રતોલ્યક અર્થાત્ (કીર્તિસ્તંભ)ને ઉત્તંગ, (૨) જે બેડે સ્તંભવાળાને માલોધર, (૩) ચોરસ અને ચાર સ્તંભવાળાને વિચિત્ર તથા (૪) જે એકેક અને બે બેડે સ્તંભવાળા તેમજ વિચિત્ર સ્વરૂપોવાળી વેદિકા સોપાના છ સ્તંભવાળાને મકરધ્વજ કહે છે ૨૧૯, ૨૨૦

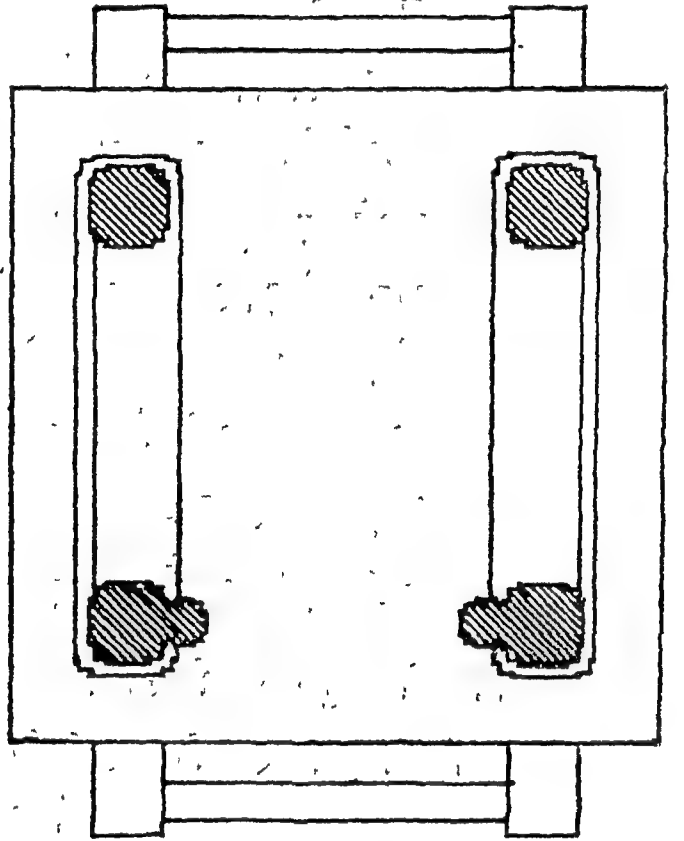
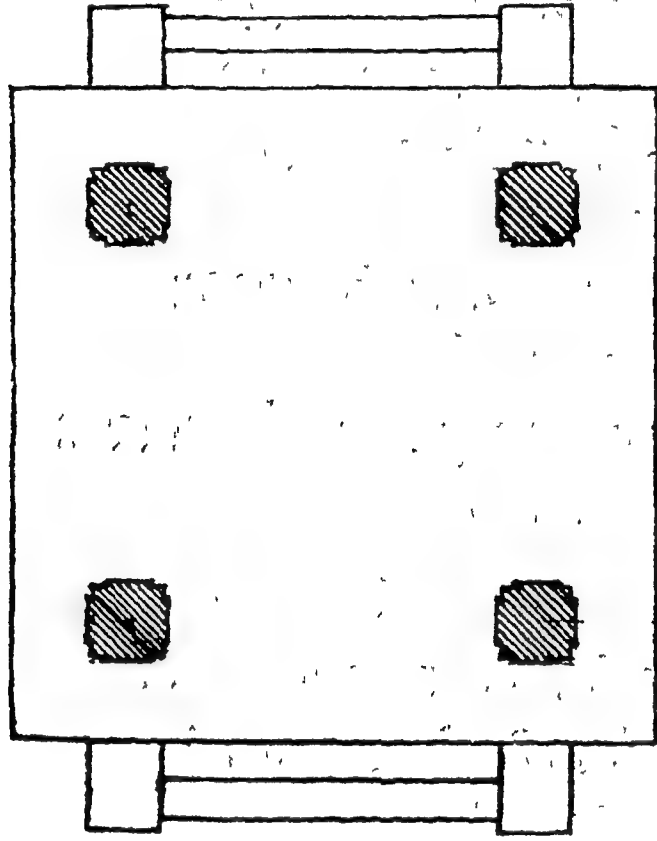
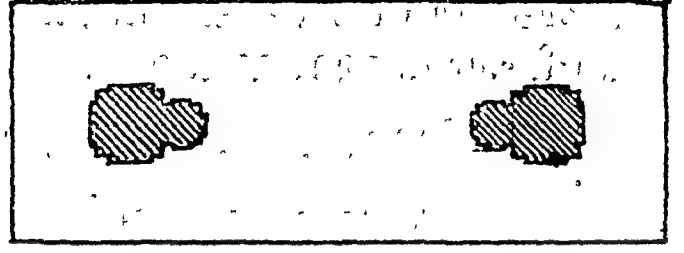
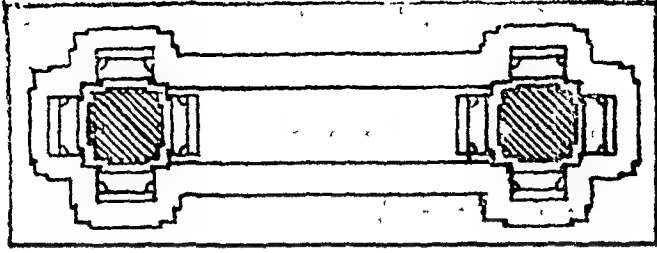
બે સ્તંભવાળી ઉત્તંગ નામની પ્રતોલ્યા. વડનગર (ગુજરાત).

1

1

1

ચાર પ્રકારની પ્રતોલ્યાનાં તલદર્શન. ૧ ઉત્તમ. ૨ માલધર.

૩ વિચિત્ર.

૪ મકરધ્વજ.

પહોળાઈ-ઉંચાઈના માને ત્રિવિધ માનનું પ્રમાણ.

પ્રતોલ્યાનાં પ્રવક્ષ્યામિ કનિષ્ઠમધ્યમોત્તમમ્ ॥

ઉચ્છ્રયં ત્રિવિધં વત્સ ! દ્વારપ્રાકારકાદપિ ॥૨૨૧॥

પ્રતોલ્યાદ્વારમુદ્ધિતં હસ્તપશ્ચદશોત્તમમ્ ॥

ત્રયોદશં તથા મધ્યમેકાદશં કનિષ્ઠકમ્ ॥૨૨૨॥

ઉત્તમશ્ચાષ્ટહસ્તૈસ્તુ સપ્તહસ્તૈશ્ચ મધ્યમઃ ॥

કનિષ્ઠઃ ષટ્હસ્તૈશ્ચ વિસ્તારસ્ત્રિવિધોદિતઃ ॥૨૨૩॥

હવે પ્રતોલ્યાની ઉંચાઈ અને પહોળાઈનું ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ માન કહું છું. હે પુત્ર ! પ્રતોલ્યાની ઉંચાઈ દ્વારના પ્રાકાર એટલે ઘેરાવાના માને ત્રણ પ્રકારની થાય છે તે નીચે પ્રમાણે જાણવી. પ્રતોલ્યાનું દ્વાર (એટલે ઉભણીનું માન) પંદર હાથ ઉંચું હોય

તો ઉત્તમ, તેજ હાથ હોય તો મધ્યમ અને અગિયાજ હાથ ઉચ્ચ હોય તો કનિષ્ઠ માનવું જાણવું તેવીજ રીતે પ્રતોલ્યાની પહેળાઈ પણ ત્રણ પ્રકારની જાણવી આઠ હાથની પહેળાઈ હોય તો ઉત્તમ, માત્ર હાથની હોય તો મધ્યમ અને છ હાથની હોય તો કનિષ્ઠ માનવી જાણવી ૨૨૧, ૨૨૨, ૨૨૩

પ્રતોલ્યાના સ્તભોનુ માને, લક્ષણ અને સ્વરૂપવિધાન

પ્રાસાદસ્ય તુ માનેન પદચૈવ હિ કારયેત્ ॥

પીઠશ્ચ દ્વયપાદોન ભાગૈકેન ચ કુંભિકા ॥૨૨૪॥

પશ્ચભાગો ભવેત્સ્તંભો ભાગાર્ધ્ય ભરણં ભવેત્ ॥

શરમેકેન ભાગેન ગઢદી પીઠમાનિકા ॥૨૨૫॥

શરં ચ પર્વમાનેન ભાગૈકં પટ્ટમેવ ચ ॥

તદૂર્ધ્વે કૂટછાચન્તુ તિલકં સ્તમ્ભમસ્તકે ॥૨૨૬॥

ત્રિસપ્તનવભાગેષુ ત્વીલિકાલવણાનિ વૈ ॥

મધ્યે સદાશિવં કુર્યાત્ બ્રહ્મવિષ્ણુ ચ પાર્શ્વયોઃ ॥૨૨૭॥

તદૂર્ધ્વે દક્ષિણોદ્ગતમીલિકાભિરલઙ્કૃતમ્ ॥

एव सर्वविधानेन कर्तव्यश्च प्रतोल्यकम् ॥૨૨૮॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराणिरचिते

शिल्परत्नाकरे शिपर-निर्दोषयोरलक्षणाधिकारे गुर्जरभाषाया

पञ्चम रत्न समाप्तम् ॥

પ્રમાદના સ્તભના પદ પ્રમાણે પ્રતોલ્યાના સ્તભનુ પદ રાખવું પ્રતોલ્યાની ડાહ્યપીઠ પોણાગે (૧૫૫) ભાગ ઉચી કરવી એક (૧૫) ભાગની કુલી, પાચ (૫) ભાગના સ્તભ, અર્ધા (૦૫) ભાગનુ કરણ, એક (૧) ભાગનુ શરૂ, પોણાગે (૧૫૫) ભાગની ગઢદી (કેડી) તથા એક (૧) ભાગનુ મોટું શરૂ કરવું અને પાટ એક (૧) ભાગના ઉચી કરવી તેના ઉપર કૂટછાચ (ગલત મહિત વાધરાવાળુ છાન્ડ) કરવું અને તેના ઉપર જન્ને સ્તભના ગલે મથાળે તિલક કરવા તેમજ ચચલા ગાળામા ત્રણ, માત્રા અને નવ ભાગો કરી તેના ઉપર ધલિકાલવણુ એટલે ગોળાકાર તોરણુ કરવા પ્રતોલ્યાના મધ્ય ભાગમા શ કર અને આબુજાન્નુના પડળે બ્રહ્મા તથા વિષ્ણુની મૂર્તિઓ કરવી તેમના ઉપર પણ ધલિકા તોરણુ કરવા ૨૨૪, ૨૨૫, ૨૨૬, ૨૨૭, ૨૨૮

इति श्रीवास्तुशास्त्रमां-शिल्पशास्त्री श्रीयुत् नर्मदाशंकर भूलभाष

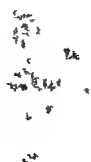
॥ सोमपुरारचित शिल्परत्नाकरनामना ग्रन्थुं शिपरान्ने

निर्दोष लक्षणाधिकारनु आयमु रत्न संपूर्णम् ॥

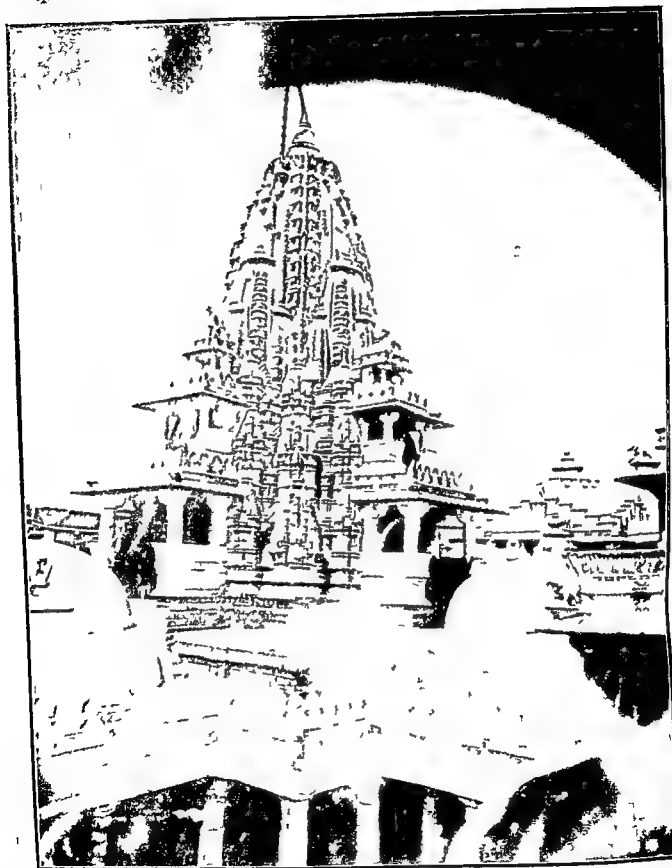

1000

1000

1000

ચતુર્થ પ્રામાદ. શ્રીરામકુપર, મારવાડ

ષષ્ઠં રત્નમ્ ।

અથ શ્રીકેશરાદિપञ्ચવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારઃ ।

લેદ માન...

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદાનાં તુ લક્ષણમ્ ॥

યુગમત્રીણ્યેકવેદેષુ ષડ્ચત્ત્વારસ્તથાભિદઃ ॥ ૧ ॥

(સૂત્ર સંતાન નામના ગ્રંથમાં વિશ્વકર્મા પોતાના પુત્રને ઉદ્દેશી કહે છે,)
હું પુત્ર, કેશરાદિ બિંશતિના પ્રાસાદોનાં લક્ષણ કહું છું તે સાંભળ. નીચે બતાવેલા
તલાનુસાર આ પ્રાસાદોના સાત લેદ વડે પચીસ પ્રાસાદ થાય છે. પહેલા લેદના ૨,
બીજાના ૩, ત્રીજાના ૧, ચોથાના ૪, પાંચમાના ૫, છઠ્ઠાના ૬ અને સાતમા લેદના
૪ લેદ બાણવા ૧.

તુલભાગ પ્રમાણુ.

સમતલાઃ પ્રકર્તવ્યાઃ સમતલાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

વસુદિગ્સૂર્યસ્વઃચ્ચણ્ડાષ્ટાદશદ્વયવિંશતિઃ ॥ ૨ ॥

કેશરાદિ પ્રાસાદો સમતલના કરવા અને તે સાત તલના કહ્યા છે. તે તલ નીચે
પ્રમાણુ વસુ (૮), દિગ્ (૧૦), સૂર્ય (૧૨), સ્વઃ (૧૪), અંક (૧૬),
અષ્ટાદશ (૧૮) અને દ્વયવિંશતિ (૨૨) ભાગનાં બાણવાં ૨.

પ્રાસાદાઃ કેશરાદ્યાશ્ચ સર્વકામફલપ્રદાઃ ॥

ત્રિલોકેષુ સદા પૂજ્યાઃ કથિતાઃ પञ્ચવિંશતિઃ ॥ ૩ ॥

કેશરાદિ પચીસ પ્રાસાદો સર્વ કામનાઓના ફળને આપનારા છે અને ત્રણે
લોકોમાં સદા પૂજવા યોગ્ય છે. ૩.

ઇંડકમાને પ્રાસાદલેદ.

આદ્યઃ પञ્ચાણ્ડકો જ્ઞેયઃ કેશરી નામ નામતઃ ॥

તાવત્કાર્યા ચતુર્વૃદ્ધિર્યાવદેકોત્તરં શતમ્ ॥ ૪ ॥

પહેલો પાત્ર ઇડડનો કેશરી નામનો પ્રમાદ બાણવો અને પછી પ્રત્યેક પ્રાસાદે ચાગ ચાગ ઇડડની વૃદ્ધિ એકમે એક ઇડડ સુધી કગવી. ૬

નામ

કેશરી સર્વતોભદ્રો નંદનો નંદગાલિકઃ ॥

નંદીગો મંદિરશ્ચૈવ શ્રીવત્સશ્ચામૃતોદ્ભવઃ ॥ ૫ ॥

હિમવાન હેમકૂટશ્ચ કૈલાસઃ પૃથિવીજયઃ ॥

ઇન્દ્રનીલો મહાનીલો ભૂધરો રત્નકૂટકઃ ॥ ૬ ॥

વૈદૂર્યઃ પદ્મરાગશ્ચ વજ્રકો મુકુટોજ્જ્વલઃ ॥ ૭ ॥

ગેરાવતો રાજહંસો ગરુડો વૃષભધ્વજઃ ॥ ૭ ॥

મેરુઃ પ્રાસાદરાજશ્ચ દેવાનામાલયં હિંસઃ ॥

કેશરાધ્યાઃ સમાખ્યાતા નામતઃ પશ્ચર્ચિગતિઃ ॥ ૮ ॥

(૧) કેશરી, (૨) સર્વતોભદ્ર, (૩) નંદન, (૪) નંદગાલિક, (૫) નંદીગ, (૬) મદર, (૭) શ્રીવત્સ, (૮) અમૃતોદ્ભવ, (૯) હિમવાન, (૧૦) હેમકૂટ, (૧૧) કૈલાસ, (૧૨) પૃથિવીજય, (૧૩) ઇન્દ્રનીલ, (૧૪) મહાનીલ, (૧૫) ભૂધર, (૧૬) રત્નકૂટક, (૧૭) વૈદૂર્ય, (૧૮) પદ્મરાગ, (૧૯) વજ્રક, (૨૦) મુકુટોજ્જ્વલ, (૨૧) ગેરાવત, (૨૨) ગરુડસ, (૨૩) ગરુડ, (૨૪) વૃષભધ્વજ અને (૨૫) પ્રામાદગજ મેરુ, અને તે દેવોનું સ્થાન છે ઉપર પ્રમાણે નામે કરી કેશગદિ પચીસ પ્રમાદો કહ્યા ૫, ૬, ૭, ૮

કેશરી પ્રાસાદ પ્રથમ-૧, વિભક્તિ.

ચતુરમ્ત્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટર્ધા પ્રતિભાર્જિતે ॥

ભ્રમણીભાગમેકેન મિત્તયોર્ગર્ભષોડશીઃ ॥ ૧ ॥

|| સમચોરસ ક્ષેત્ર કેશરી તેના આઠ ભાગ કરવા બન્ને બાજુની ભિત્તિમાના મધ્યમા ભાગ ભાગ કરી તેમા એક એક ભાગની કુતી ભ્રમણી કરવી ૯

માગેનૈવ ચ કર્તવ્યા જ્ઞાતવ્યા ચ સદા શુધૈઃ ॥

મધ્યપંક્તિર્વિદધ્યાચ્ચ બાહ્યપંક્તિશ્ચ કથ્યતે ॥ ૧૦ ॥

શુદ્ધિમાન પુરુષોએ એક ભાગની ભ્રમણી કરવી અને સદા એજ માનથી ભ્રમણી બાણવી ઉપર પ્રમાણે મધ્ય ભાગની પંક્તિ કરવી હુવે બેહારના ભાગની પંક્તિ કહીએ છીએ ૧૦ ૮

ભદ્રાર્ધન્તુ દ્વયં કાર્યં દ્વિભાગં કોણમુચ્યતે ॥
નિર્ગમભાગમેકેન ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧૧॥

અર્ધુ ભદ્ર એ ભાગ, કોણ એ ભાગ અને ભદ્ર નીકારે એક ભાગનું કરવું. કુલ ભાગ આઠ બાણવા. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ૧૧.

રેખાઃ षટ્ત્રિંશભાગેન કોણે શૃંગં તથોપરિ ॥
પञ्चाण्डકસ્તુ વિજ્ઞેયઃ કેશરી નામ નામતઃ ॥૧૨॥

શિખરના નમણની રેખાઓ છત્રીસ ભાગે ખેંચવી અને કોણે એક શૃંગ ચઢાવવું. આ પાંચ ઇંડકનો કેશરી નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૧૨.

ईदं कुरुते यस्तु प्रासादं तु सुशोभनम् ॥
स याति परमं स्थानं यत्र देवः सदाशिवः ॥૧૩॥

જે પુરૂષ આવે સુશોભિત કેશરી પ્રાસાદ કરે છે તે સદાશિવના સ્થાન (કૈલાસ) ને પામે છે. ૧૩.

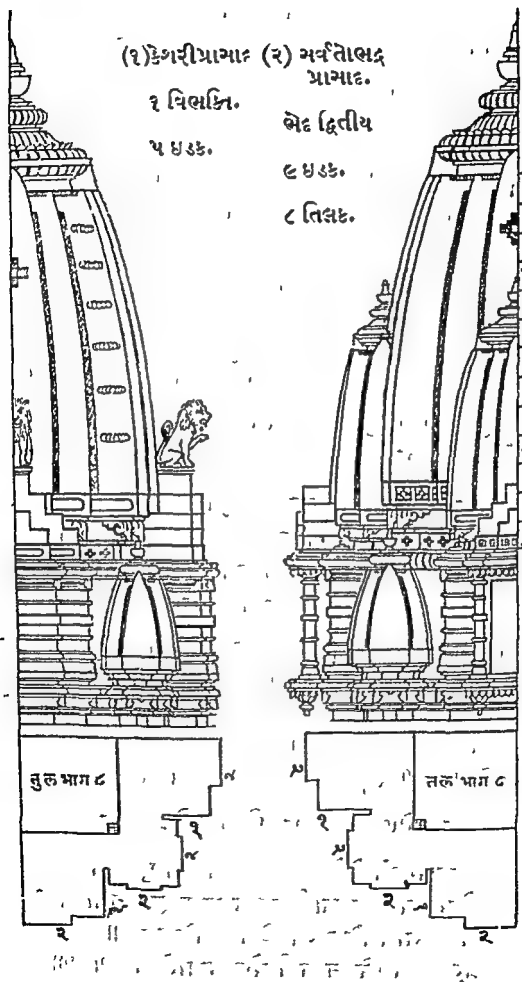
राज्यलक्ष्मीप्रदो दिव्यः शत्रुपक्षक्षयंकरः ॥
राज्यार्थी लभते राज्यं पुत्रार्थी बहुपुत्रकान् ॥૧૪॥
कन्यार्थी लभते कन्यां विद्यार्थी शास्त्रमाप्नुयात् ॥
यं यं चिन्तयते कामं तं तं प्राप्नोति मानवः ॥૧૫॥

કેશરી પ્રાસાદ રાજ્યલક્ષ્મીને આપનારો તથા શત્રુપક્ષનો ક્ષય કરનારો છે. આ પ્રાસાદ કરવાથી રાજ્યાર્થી રાજ્ય મેળવે, પુત્રાર્થી બહુ પુત્રોને પ્રાપ્ત કરે, કન્યાર્થી કન્યા મેળવે અને વિદ્યાર્થી શાસ્ત્રજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તેમજ મનુષ્ય જે જે કામનાનું ચિંતવન કરે તે તે કામનાને પ્રાપ્ત કરે. ૧૪, ૧૫.

ઇતિશ્રી કેશરી પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૮, ઇંડક ૫, પ્રથમ પ્રાસાદ ૧.

सर्वतोऽभद्र प्रासाद द्वितीय-द्वितीय लेट.

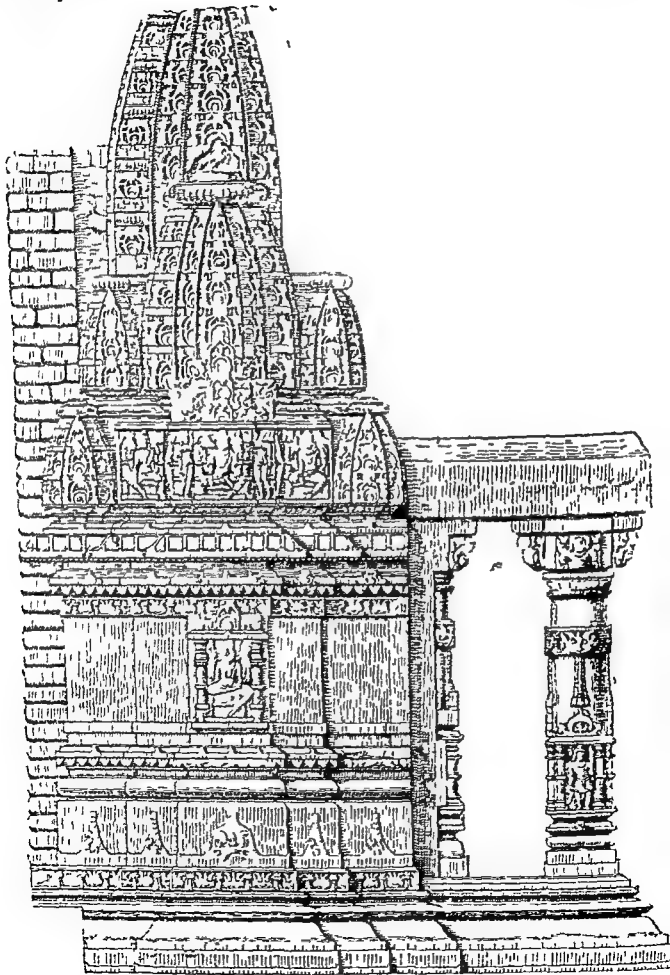
चतुरस्रीकृते क्षेत्रे चाष्टधा भाजिते पुनः ॥
कोणं भागद्वयं कार्यं शाला भागद्वया तथा ॥૧૬॥
निर्गमभागमेकैना भागैकेन च भित्तयः ॥
भ्रमणीभागमेकैना गर्भ षोडशभागिकम् ॥૧૭॥

1
2
3
4

ચોરસ ક્ષેત્રમાં આઠ ભાગ કરી કોણે બે ભાગ, અડધું ભદ્ર ભાગ બે અને નીકારે એક ભાગ કરવું તથા પ્રાસાદની અંદર સોળ ભાગ કરી એક એક ભાગની ભિત્તિઓ તેમજ એક ભાગની બ્રમણી કરવી. ૧૬, ૧૭.

કોણે શૃંગ તથા કાર્ય ભદ્રે શૃંગ તથૈવ ચ ॥

રેખાઃ ષોડશભાગેન કર્તવ્યાસ્તુ સદા બુધૈઃ ॥૧૮॥

કોણ ઉપર તથા ભદ્રે એક એક શૃંગ ચઢાવવું અને શિખરના નમણની રેખાઓ સોળ ભાગે ખેંચવી. ૧૮.

ભદ્રે રથિકા તિલકં સાર્ધા પાદં તથૈવ ચ ॥

નવાણ્ડકસ્તુ વિજ્ઞેયઃ સર્વતોભદ્રનામતઃ ॥૧૯॥

ભદ્રે રથિકા (દોઢિયો) દોઢ ભાગની તથા તિલક પા પા ભાગનાં કરવાં. આ નવ ઇંડકનો સર્વતોભદ્ર નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૧૯.

દેવાનાશ્ચ હિતાર્થાય રાજા સૌખ્યેન નંદતિ ॥

મુક્તિમુક્તિકરો દિવ્યઃ પ્રાસાદઃ સર્વભદ્રકઃ ॥૨૦॥

આ તેજસ્વી સર્વતોભદ્રક પ્રાસાદ વૈભવ તથા મુક્તિનો દાતા અને દેવતાઓને હિતકર્તા છે તેમજ રાજા પરિપૂર્ણ સુખ ભોગવે છે. ૨૦.

ધૃતિશ્રી સર્વતોભદ્ર પ્રાસાદ, તુલભાગ ૮, ઇંડક ૯, તિલક ૮, દ્વિતીય પ્રાસાદ ૨.

નંદન પ્રાસાદ તૃતીય-૨ વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશધા ભાગભાજિતે ॥

શાલાર્ધ સાર્ધભાગેન ચાનુગં સાર્ધમેવ ચ ॥૨૧॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

રેખાઃ ષટ્ત્રિંશભાગેન કર્તવ્યાસ્તુ સદા બુધૈઃ ॥૨૨॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં દશ ભાગ કરી અડધું ભદ્ર દોઢ ભાગ, પઢરો દોઢ ભાગ તથા કોણ બે ભાગનો કરવો. ચારે દિશામાં ઉપરોક્ત વ્યવસ્થા કરવી અને શિખરની નમણની રેખાઓ છત્રીસ ભાગે ખેંચવી. ૨૧, ૨૨.

કોણે શૃંગદ્વયં કાર્યં ભદ્રે શૃંગ તથૈવ ચ ॥

ચાનુગે તિલકં કાર્યં ભદ્રે ચ રથિકોપરિ ॥૨૩॥

અનેનૈવ તુ યોગેન કર્તવ્યઃ શિલ્પિનોદયઃ ॥

ત્રયોદશાણ્ડકૈશ્ચૈવ પ્રાસાદો નંદનો મતઃ ॥૨૪॥

કોણ ઉપર બે શૂંગ અને ભદ્રે એકેક શૂંગ ચઢાવવું પઢરે-તિલક અને ભદ્રે ચિકા (દોઢિયો) કરવી ઉપરોક્ત યોગે કરી શિલ્પીએ ઉદ્ય કરવો । તેર ઇંડકવાળો આ નદન નામનો પ્રાસાદ બાણવો ૨૩, ૨૪

નંદને ગોત્રવૃદ્ધિઃ સ્યાન્નન્દન્તે પુત્રપૌત્રકાઃ ॥

ઈદર્જ કુરુતે યસ્તુ સ લભેદક્ષયં પદમ્ ॥૨૫॥

નદન પ્રાસાદ કરવામા આવે તો ગોત્રની વૃદ્ધિ થાય અને પુત્રપૌત્રાદિ સુખોપ-
લોગનો લોકતા બને. આ પ્રમાણે નદન પ્રાસાદ જે કરે છે તે અક્ષય પદને
પ્રાપ્ત થાય છે ૨૫

ઇતિશ્રી નદન પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૦, ઇંડક ૧૩, તિલક ૮, તૃતીય પ્રાસાદ ૩

ન દશાલી પ્રાસાદ ચતુર્થ-દ્વિતીય ભેદ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશઘા ભાગભાજિતે ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥૨૬॥

શાલા ચ સાર્ધભાગેન નિર્ગમશ્ચૈકભાગિકઃ ॥

બાહ્યપંક્તિશ્ચ કર્તવ્યા ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતા ॥૨૭॥

ચોરમ ક્ષેત્રમા દશ ભાગ કરી કોણ ભાગ બે, પઢરે ભાગ દોઢ, શાલા
(અડધુ ભદ્ર) ભાગ દોઢની કરવી અને નીકારે એક ભાગની કરવી તથા ચારે બાજુની
દિશાએ બાહ્યપંક્તિની આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવી ૨૬, ૨૭

રેન્વાઃ પટ્ટત્રિશ્ચ ભાગેન કર્તવ્યાસ્તુ સદા બુધઃ ॥

પંક્તિકોણેષુ શૃંગ્ણશ્ચ તિલકશ્ચ નિયોજયેત્ ॥૨૮॥

રથોપરિ ચ કૂટન્તુ હૃદ્ધર્વે રેન્વાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

ચાનુગે ચ ચતુર્દિક્ષુ શૃંગ્ણમેકં નિયોજયેત્ ॥૨૯॥

બુદ્ધિમાન્ શિલ્પીઓએ ગિખરના નમણની રેખાઓ છત્રીસ ભાગે કરવી તથા કોણ
ઉપર એક શૂંગ અને તિલક કરવું ભદ્રના ખૂણાઓ ઉપર કૂટ કરવા અને તેના ઉપરથી
ઉશ્શૂંગની રેખાઓ બેચવી તથા પઢરે ચારે દિશામાં એકએક શૂંગ ચઢાવવું ૨૮, ૨૯

ભદ્રે ચ શૃંગ્ણમેકં તુ દિશાસુ સ્થાપયેદ્ બુધઃ ॥

સપ્તદશાણ્ડકોપેતઃ પ્રાસાદો નંદિશાલિકઃ ॥૩૦॥

કોલ
સ્તંભ
સ્તંભ

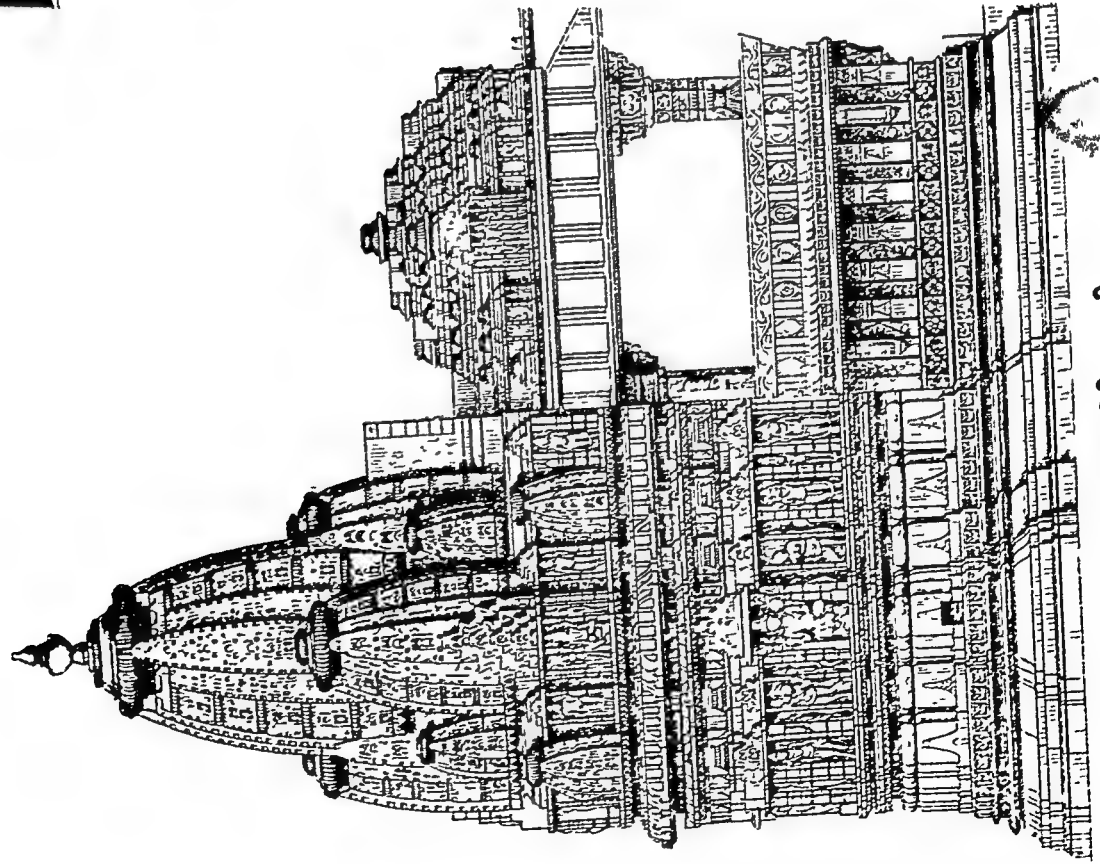
શિવ પે રનાકર.

કેશરાદિ જાતિ

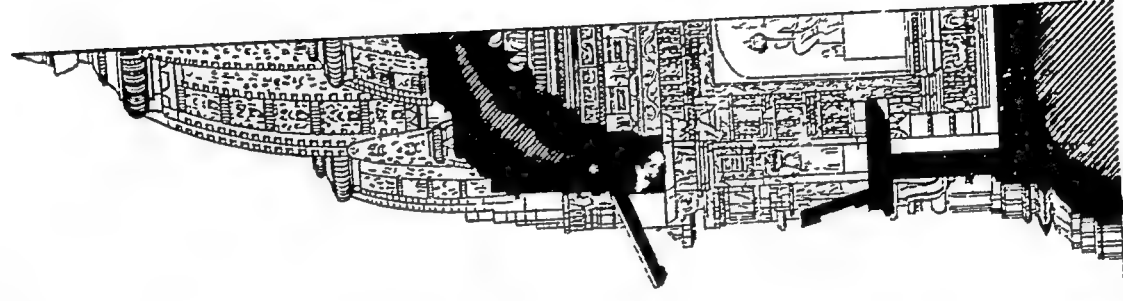
નંદન પ્રાસાદ.

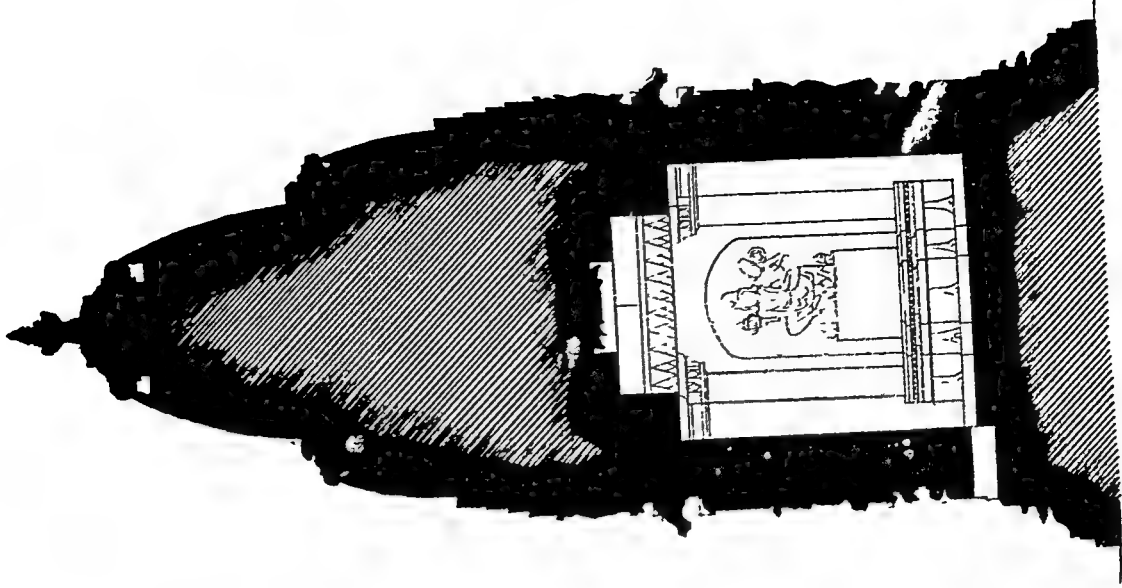
પણ રેન

પાર્થ દર્શન

ચાકીના ભાગનું
છદ દર્શન

ગભારાનું છદ દર્શન

ચારે દિશાએ ભદ્રે એકએક ઉરુશૃંગ ચઢાવવું. સત્તર ઇંડકનો આ નંદિશાલિક પ્રાસાદ બાણવો. ૩૦.

ધતિશ્રી નંદિશાલિક પ્રાસાદ, તુલભાગ ૧૦, ઇંડક ૧૭, તિલક ૪, ચતુર્થ પ્રાસાદ ૪.

(૩) નંદનપ્રાસાદ.

૨ વિભક્તિ.

૧૩ ઇંડક.

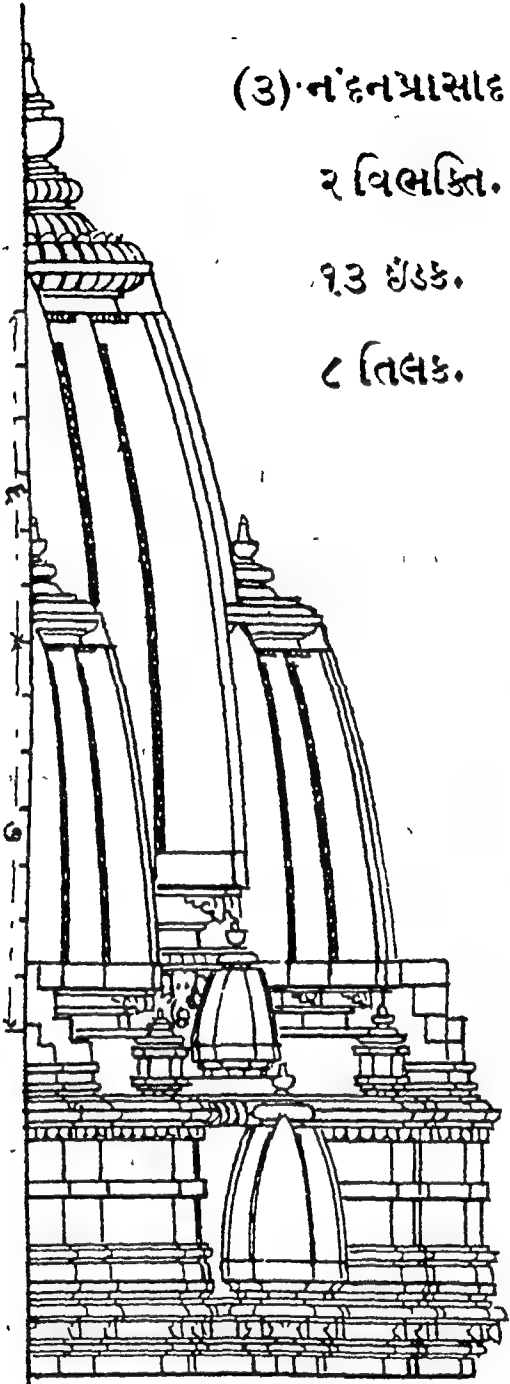
૮ તિલક.

(૪) નંદશાલી પ્રાસાદ

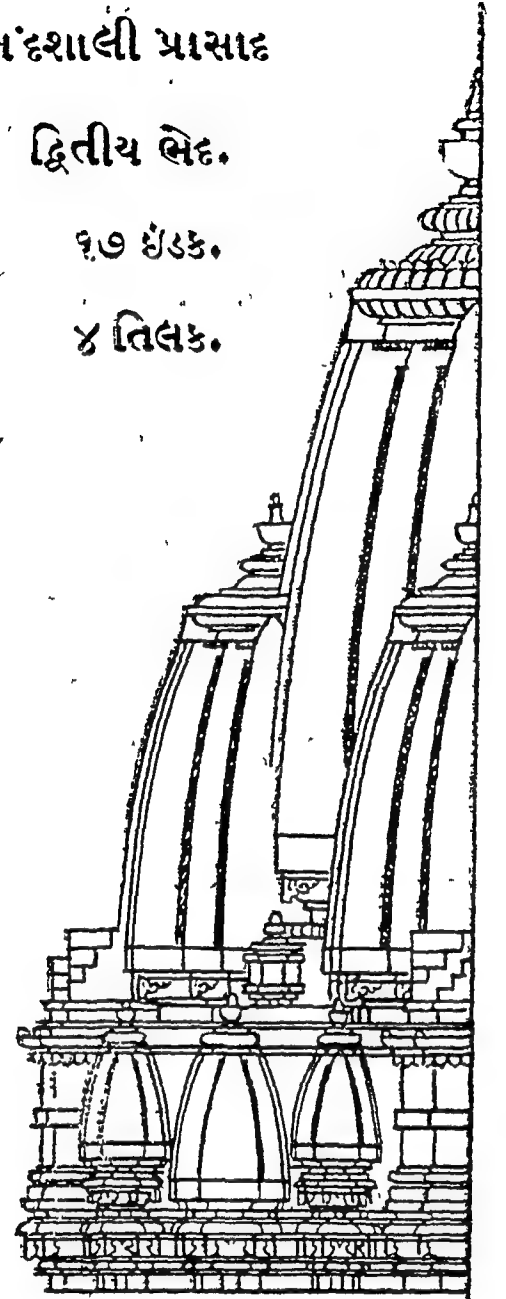
દ્વિતીય ભેદ.

૧૭ ઇંડક.

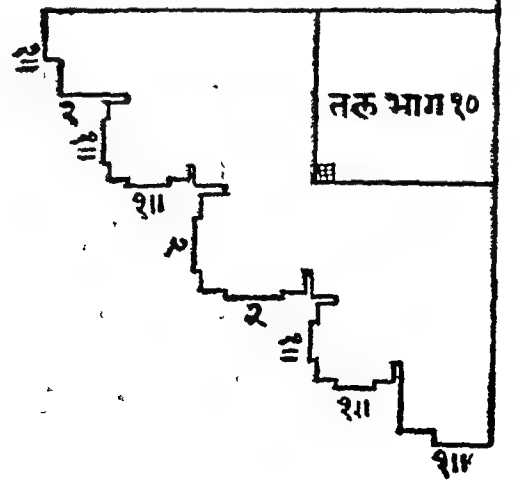
૪ તિલક.

તલુ ભાગ ૨૦

તલુ ભાગ ૧૦

નંદીશ પ્રાસાદ પંચમ-તૃતીય ભેદ

નંદીશઞ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ વર્તનાં ચ યથાવિધિ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશઘા પ્રતિભાજિતે ॥૩૧॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥

શાલા ચ ભાગસાર્ધેન નિર્ગમશ્ચૈકભાગિકઃ ॥૩૨॥

નંદીશ પ્રાસાદ અને તેના લક્ષણો યથાવિધિ કહુ છુ. ચોથા ક્ષેત્રમા-દશ ભાગ કેરી કોણુ એ ભાગ, પહેરો દોઢ ભાગ તથા શાલા દોઢ ભાગની કુન્વી-અને નીકારે એક ભાગની ગર્ખવી ૩૧, ૩૨

एवं ते कथितं वत्स ! चतुर्दिक्षु नियोजयेत् ॥

ચાનુગે શૃંગમેકં તુ કોણે શૃંગદ્વયં તથા ॥૩૩॥

શાલાયાં રથિકા યોજ્યા ચૈકં શૃંગાન્તુ દાપયેત્ ॥

રેખાઃ પદ્ત્રિંગભાગેન કર્તવ્યાસ્તુ સદા બુધૈઃ ॥૩૪॥

હે પુત્ર, ઉપર કહેલા લક્ષણો ચારે દિશામા યોજવા અને પહેરે એક તથા કોણુ એ એ શૃંગ ચઢાવવા ભદ્રે દોઢિયો કુન્વો અને એક ઉરશૃંગ ચઢાવવું વળી છત્રીસ ભાગે શિખરના નમણની રેખાઓ એચવી ૩૩, ૩૪

एकविंशाण्डकैर्वत्स नंदीशो नाम उच्यते ॥

ઈદ્દશં કુરુતે યસ્તુ સ લભેદક્ષયં પદમ્ ॥૩૫॥

હે વત્સ ! એકવીસ ઇંડકો ચઢાવવાથી નંદીશ નામનો પ્રાસાદ કહેવાય છે અને આ પ્રાસાદનો કુન્વાગ અક્ષય પદને પામે છે ૩૫

ઇતિશ્રી નંદીશ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૦, ઇંડક-૨૧, પંચમ-પ્રાસાદ-૫

મંદિર પ્રાસાદ ૫૦૪-૩ વિભક્તિ.

મંદિરઞ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ સૂર્યમાને વિભાજિતે ॥

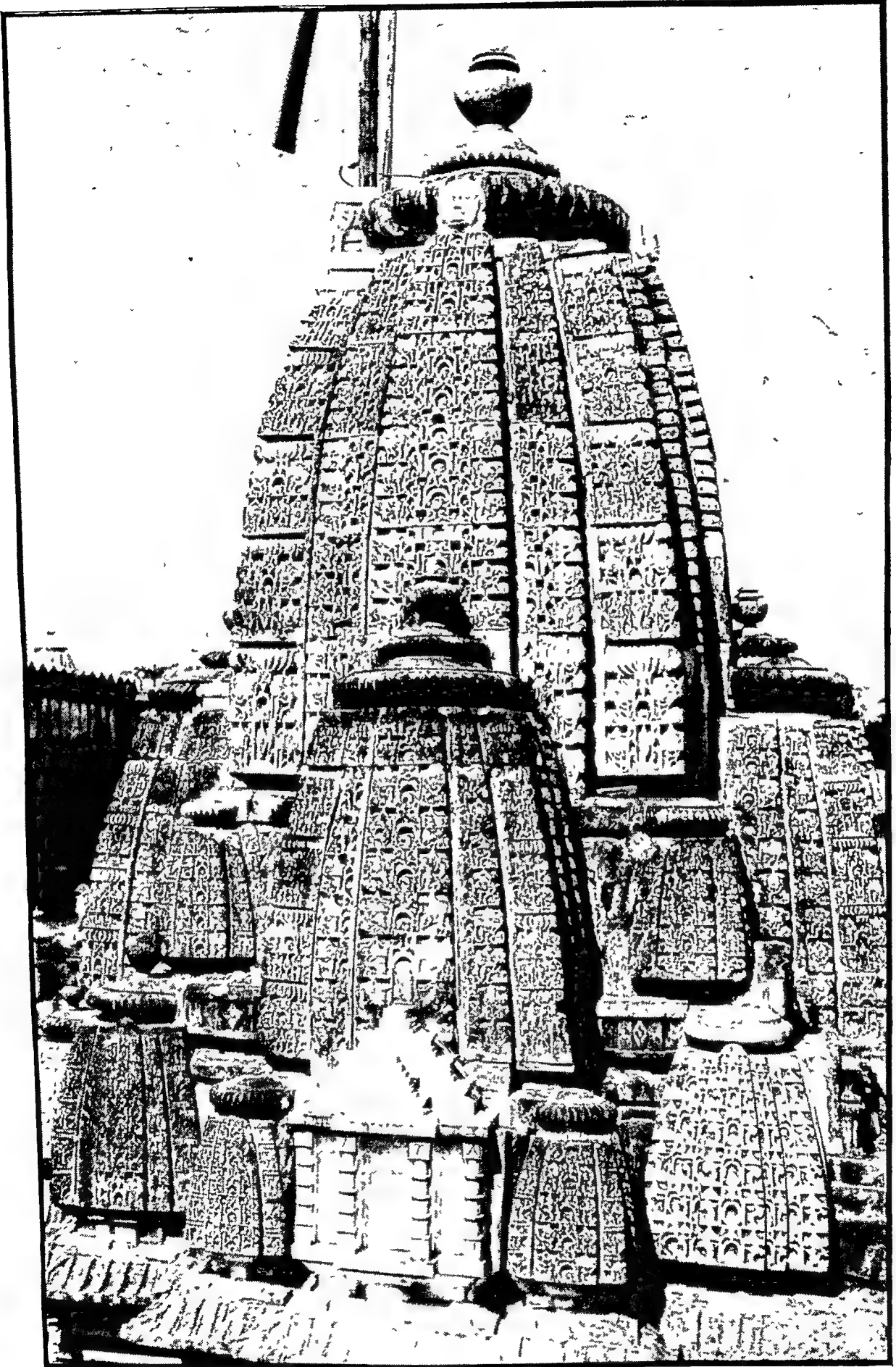
મદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ચાનુગં દ્વયભાગિકમ્ ॥૩૬॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં ચતુર્દિક્ષુ નિયોજયેત્ ॥

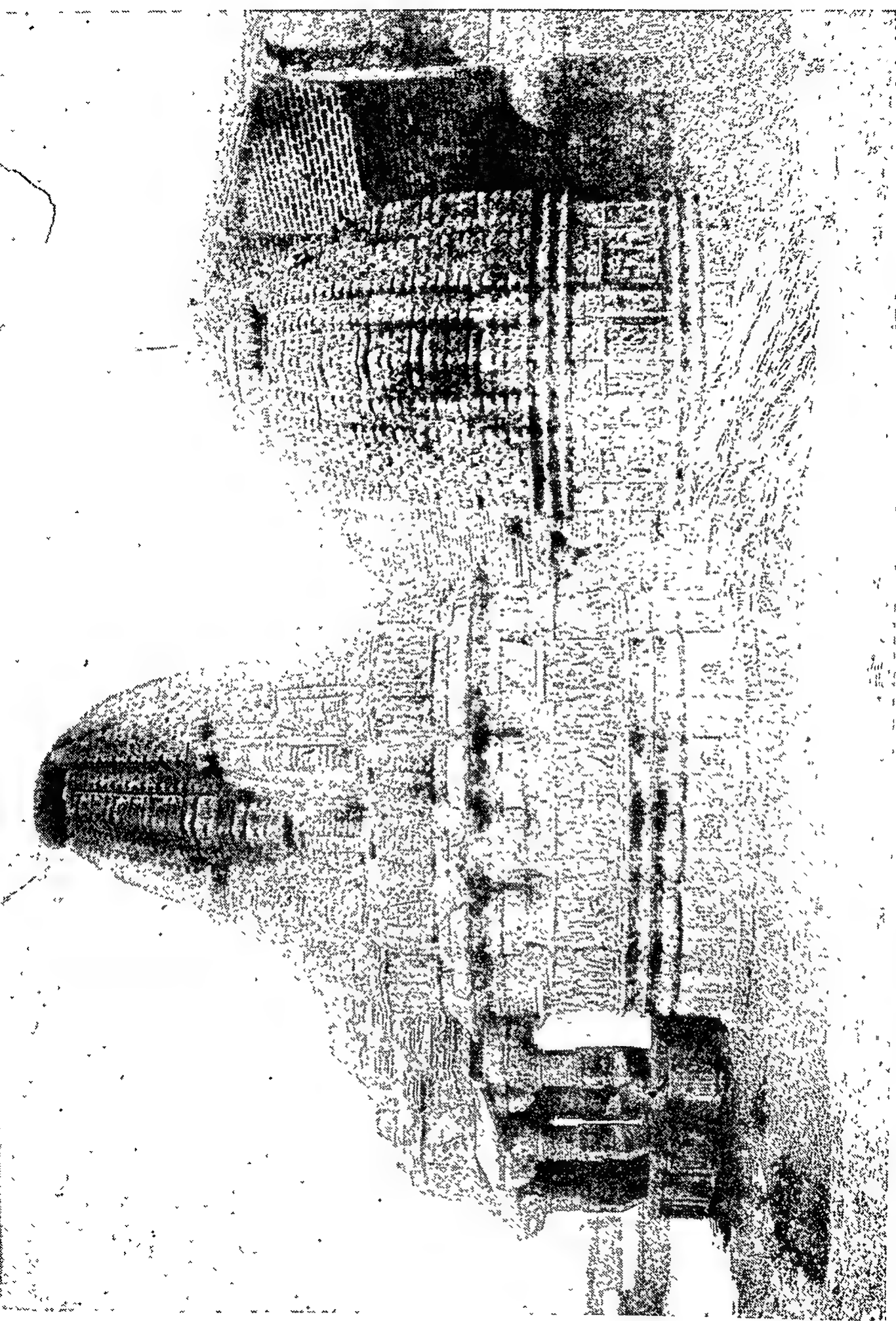
કોણે શૃંગદ્વયં સ્થાપ્યં ચાનુગે શૃંગમેવ ચ ॥૩૭॥

મદ્રે શૃંગદ્વયં કાર્યં ચાનુગે તિલકં ન્યસેત્ ॥

રેખાવિસ્તારભાગશ્ચ ચતુષ્પટ્ટિપ્રમાણકઃ ॥૩૮॥

તલ ભાગ ૧૦ નંદીશ પ્રાસાદ. કેશરાદિ જાતિ, શ્રીકુંભારીયાજી.

કેશરવદિ જાતિનો પ્રાચીન મંદિર પ્રાસાદ.

અકાંડી પ્રાસાદ.

(૫) નંદીશ પ્રાસાદ.

તૃતીય ભેદ.

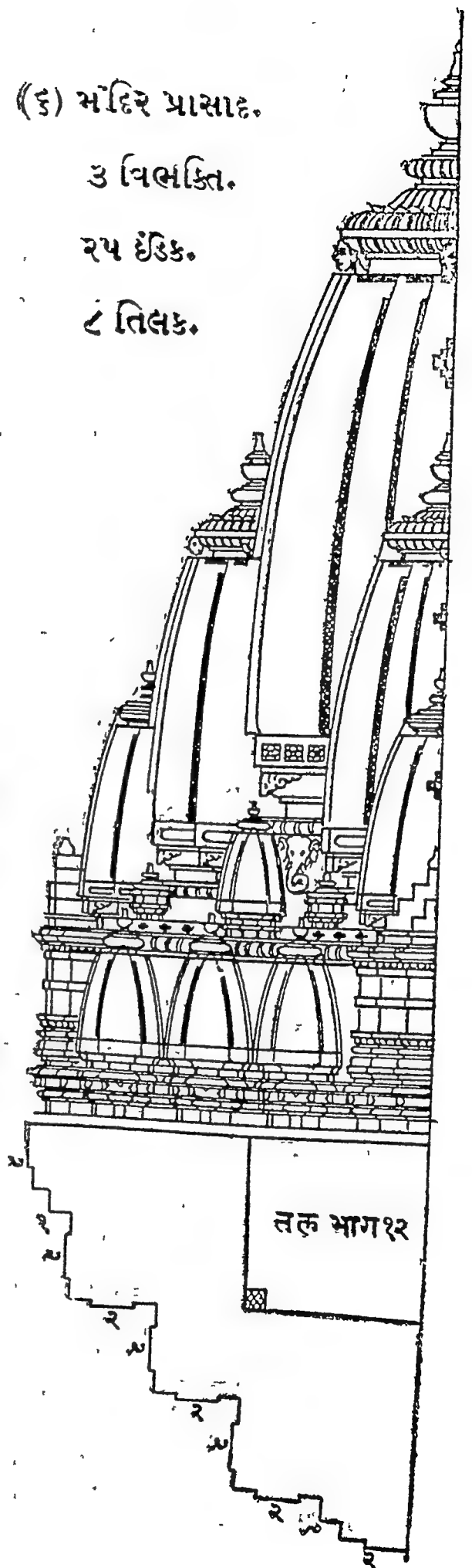
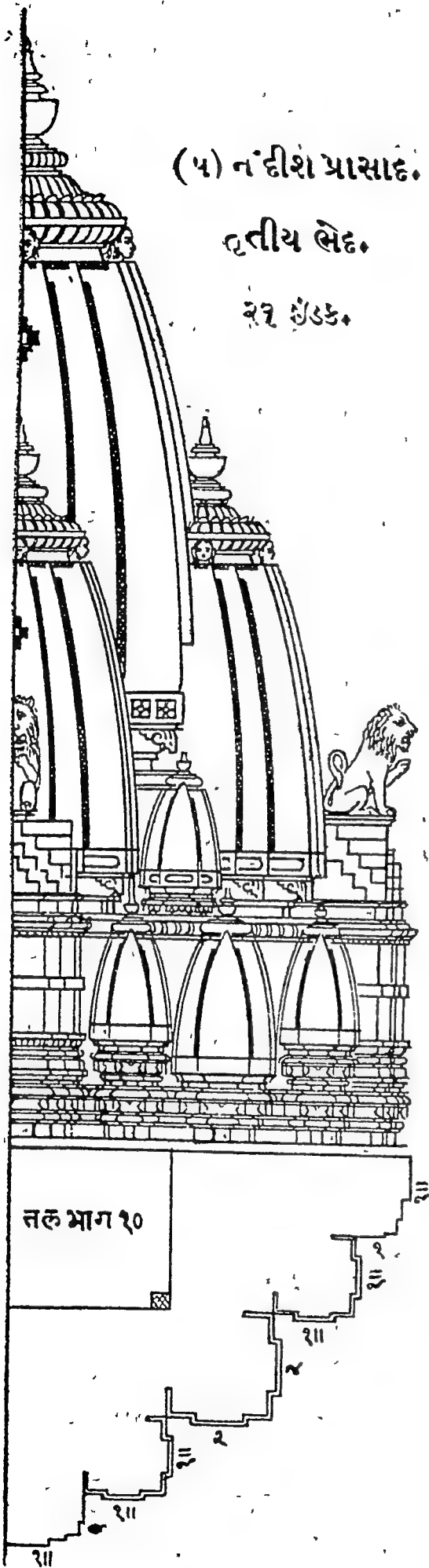
૨૩ ઇંડક.

(૬) મંદિર પ્રાસાદ.

૩ વિભક્તિ.

૨૫ ઇંડક.

૮ તિલક.

હવે મંદિર પ્રામાદતુ સ્વરૂપ કહું છું તે માલણ, ચોરમ ક્ષેત્રમા ખાર લાગ કરી
ભદ્રાર્ધ લાગ બે, પઢરો લાગ બે તથા કોણ લાગ બેનો કરવો અને એ પ્રમાણે
ચારે દિશામા વ્યવસ્થા કરવી. કોણે બે બે અને પઢરે એકએક શૃંગ તથા ભદ્રે બે બે ઉર
શૃંગ અને પઢરે એકએક તિલક ચઢાવવું અને શિખરના, તમણની, રેખાઓનો વિસ્તાર
ચોસઠ લાગે કરવો ૩૬, ૩૭, ૩૮

નાનારૂપઘરો દિવ્યો મંદિરઃ શુભલક્ષણઃ ॥

માગદ્વાદગસંયુક્તઃ પચ્ચવિંશાણ્ડકૈર્યુતઃ ॥૩૯॥

નાના રૂપોને ધારણ કરનારો, દિવ્ય, તુલ લાગ ખારનો તથા પચીસ ઇંડકવાળો
શુભ લક્ષણ મંદિર પ્રામાદ બાણવો ૩૯

ઇતિશ્રી મંદિર પ્રામાદ, તુલ લાગ ૧૨, ઇંડક ૨૫, તિલક ૮, ધંધ પ્રાસાદ ૬.

શ્રીવત્સ પ્રાસાદ સસમ-૪ વિભક્તિ

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્દશવિભાજિતે ॥

ભદ્રં માગદ્વયં કાર્યં માગૈકેન ચ નંદિકા ॥૪૦॥

દ્વિમાગશ્ચાનુગં જયં કોણં માગદ્વયં તથા ॥

ભદ્રે નિર્ગમમાગૈકશ્ચાનુગં પૂર્વમાનતઃ ॥૪૧॥

કોણં સમદલં કૃત્વા માગૈકેન ચ નંદિકા ॥

એવમેવ સમાખ્યાતં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૪૨॥

ચોરમ ક્ષેત્રમા ચૌદ લાગ કરી અર્ધુ ભદ્ર લાગ બે, નંદિકા લાગ એક, પઢરો
લાગ બે અને કોણ લાગ બેનો કરવો તથા ભદ્ર નીકારે લાગ એક, પઢરો અમચોરસ,
કોણ સમદલ અને નંદિકા પણ મમદલ કરવી ઉપર પ્રમાણે ચારે દિશામા વ્યવસ્થા
કરવી ૪૦, ૪૧, ૪૨

ભદ્રે ચ રથિકા યોજ્યા નંદી તિલકભૂષણા ॥

કોણે શૃંગદ્વયં કાર્યં ભદ્રે શૃંગદ્વયં તથા ॥૪૩॥

પ્રતિકર્ણેષુ કર્તવ્યા ચૈકશંગવ્યવસ્થિતા ॥

ચાનુગે તુ દ્વયં કાર્યં તિલકશ્ચ સુશોભનમ્ ॥૪૪॥

ભદ્રે દોઢિયો અને નદીએ તિલક કરવું તથા કોણે શૃંગ ત્રણ, ભદ્રે બે ઉર
શૃંગ, પઢરે એક શૃંગ અને સુશોભિત બાળે તિલકો કરવા ૪૩, ૪૪

રેખાણાશ્ચૈવ વિસ્તારં ચતુષ્ષષ્ટિવિભાગકૈઃ ॥

ચતુર્વિંશતિતિલકૈરેકોનત્રિંશદણ્ડકૈઃ ॥૪૫॥

શિખરના નમણની રેખાઓનો વિસ્તાર ચોસઠ ભાગે કરવો. ચોવીસ તિલકો અને ઓગણત્રીસ ઇંડકવાળો શ્રીવત્સ પ્રાસાદ બાણવો. ૪૫.

ઇતિશ્રી શ્રીવત્સ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૪, ઇંડક ૨૯, તિલક ૨૪, સપ્તમ પ્રાસાદ ૭.

અમૃતોદ્ભવ પ્રાસાદ અષ્ટમ-દ્વિતીય ભેદ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્દશવિભાજિતે ॥

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥૪૬॥

પ્રતિકર્ણ દ્વિભાગં તુ કોણશ્ચૈવ દ્વિભાગિકમ્ ॥

નિર્ગમે ચાનુગં વત્સ દ્વિભાગં તત્ર કલ્પયેત્ ॥૪૭॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચૌદ ભાગ કરી અડધું ભદ્ર ભાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, પ્રતિકર્ણ ભાગ બે અને કોણભાગ બેનો કરવો તથા નીકારે પઢરો બે ભાગનો કરવો. ૪૬, ૪૭.

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેऽપિ તથૈવ ચ ॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા શૃંગત્રયસમન્વિતા ॥૪૮॥

નંદિકા ચૈવ વિજ્ઞેયા તિલકેન વિભૂષિતા ॥

ચાનુગે શૃંગમેકં સ્યાત્તિલકં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૪૯॥

કોણે કોણે વિધાતવ્યા શૃંગત્રયવ્યવસ્થિતા ॥

ઝઘ્ઘે રેખાશ્ચ કર્તવ્યાશ્ચતુષ્ષષ્ટિપદૈસ્તથા ॥૫૦॥

નીકારે નંદી એક ભાગ કરવી. ભદ્રે રથિકા અને ત્રણ ઉરશૃંગ, નંદિકાએ તિલક, પઢરે એક શૃંગ અને તિલક તથા કોણે ત્રણ ત્રણ શૃંગો કરવાં અને ઉપર નમણની રેખાઓ ચોસઠ ભાગે ખેંચવી. ૪૮, ૪૯, ૫૦.

ત્રયસ્ત્રિંશાણ્ડકૈર્યુક્તઃ કલાતિલકભૂષિતઃ ॥

અમૃતોદ્ભવનામા ચ સદા વૃદ્ધિકરો નૃણામ્ ॥૫૧॥

તેત્રીસ ઇંડકો તથા સોળ તિલકોથી વિભૂષિત થએલો અમૃતોદ્ભવ નામનો આ પ્રાસાદ હુમેશાં માણસોને વૃદ્ધિકર્તા બાણવો. ૫૧.

ઇતિશ્રી અમૃતોદ્ભવ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૪, ઇંડક ૩૩, તિલક ૧૬, અષ્ટમ પ્રાસાદ ૮.

(૭) શ્રીવત્સ પ્રામાદ.

૮ વિલાકત.

૨૯ ઇંક.

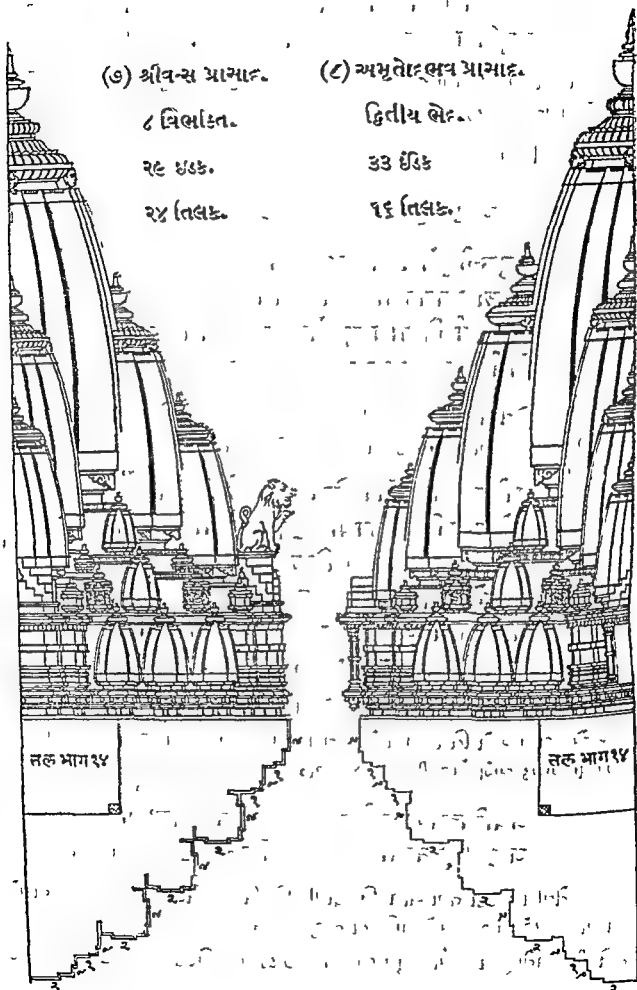
૨૪ તિલક.

(૮) અમૃતોદ્ભવ પ્રામાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

૩૩ ઇંક.

૧૬ તિલક.

તલ ભાગ ૧૪

તલ ભાગ ૧૪

હિમવાન્ પ્રાસાદ નવમ-તૃતીય ભેદ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્દશવિભાજિતે ॥
શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥૫૨॥
ચાનુગં દ્વયભાગશ્ચ તત્પ્રમાણશ્ચ કોણકમ્ ॥
ભાગૈકં નિર્ગમે ભદ્રં ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥૫૩॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચૌદ ભાગ કરી અડધું ભદ્ર ભાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, પઠરો ભાગ બે અને કોણ ભાગ બેનો કરવો. ભદ્ર તથા નંદિકા નીકારે એકએક ભાગની કરવી. ૫૨, ૫૩.

ભાગિકશ્ચાનુગં જ્ઞેયં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥
ત્રિશૃંગં રથિકા ભદ્રે નંદિકાશૃંગમેવ ચ ॥૫૪॥
પ્રતિકર્ણે ચ કર્તવ્યં શૃંગમેકં તથોપરિ ॥
ચાનુગે તિલકં જ્ઞેયં કર્ણે શૃંગદ્વયં તથા ॥૫૫॥
તદૂર્ધ્વે તિલકં કાર્યં શોભનં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥
રેખાવિસ્તારમાનશ્ચ ચતુષ્ષષ્ટિપદૈર્મતમ્ ॥૫૬॥

પઠરો નીકારે એક ભાગ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ભદ્રે દોઢિયો અને ત્રણ ઉરશૃંગ, નંદિકાએ એકએક શૃંગ, પ્રતિકર્ણે એક શૃંગ તથા તિલક, કર્ણે બે શૃંગ અને સુશોભિત એક તિલક કરવું તેમજ નમણની રેખાઓનું વિસ્તારમાન ચોસઠ ભાગે કરવું. ૫૪, ૫૫, ૫૬.

હિમવાંશ્ચ સદા પૂજ્યઃ સપ્તત્રિંશાણ્ડકૈર્યુતઃ ॥
તિલકૈશ્ચૈવ કર્તવ્યઃ સૂર્યાલંકારભૂષિતૈઃ ॥૫૭॥

સાડત્રીસ ઇંડકો તથા બાર તિલકથી સંયુક્ત હિમવાન્ પ્રાસાદ કરવો તે સદા પૂજવા યોગ્ય છે. ૫૭.

ઘતિશ્રી હિમવાન્ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૪, ઇંડક ૩૭, તિલક ૧૨, નવમ પ્રાસાદ ૬.

હેમકૂટ પ્રાસાદ દશમ-ચતુર્થ ભેદ.

હેમકૂટશ્ચ કર્તવ્યઃ પ્રાસાદઃ શુભલક્ષણઃ ॥
ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્દશવિભાજિતે ॥૫૮॥

શુભ લક્ષણ હેમકૂટ પ્રાસાદ કરવો ને ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચૌદ ભાગ કરવા. ૫૮.

શાલાર્ધ દ્વયભાગશ્ચ ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥
દ્વિભાગં ચાનુગં જ્ઞેયં કોણં ભાગદ્વયં તથા ॥૬૯॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ જે, નંદિકા ભાગ એક, પદર ભાગ જે અને કોણ ભાગ
જેનો કવો ૫૯

કર્ણે ચ પ્રતિકર્ણે તું નંદિકાયાં તથૈવ ચ ॥
સમાનશ્ચ પ્રકર્તવ્યં ભદ્રં નિર્ગમભાગિકમ્ ॥૬૦॥

કર્ણ, પ્રતિકર્ણ અને નંદિકા નીકારે મમદલ કવો તથા ભદ્ર નીકારે એક-
ભાગતુ કવુ ૬૦

ભદ્રે ચ રથિકાં કાર્યા માર્ધપાદેન ભૂપિતાં ॥
કર્ણે શૃંગત્રયં કાર્ય પ્રતિકર્ણે દ્વયં તથા ॥૬૧॥
શૃંગં શૃંગ તથા સ્થાપ્યં તિલકં વામદક્ષિણે ॥
ભદ્રે શૃંગત્રયં કાર્ય તદૂર્ધ્વે મંજરી તથા ॥૬૨॥

ભદ્રે દોઢ ભાગનો દોઢથો, કર્ણે ત્રણ શૃંગ, પ્રતિકર્ણે જે શૃંગ, એ પ્રમાણે શૃંગ
અઠાવવા અને નંદિકાએ એકએક તિલક કવુ તથા ભદ્ર ત્રણ ઉત્તરશૃંગ અને ફટ
કવો ૬૧, ૬૨

છાયાયા વિસ્તરઃ કાર્યશ્ચતુષ્પટિપદૈસ્તથા ॥
एकाधिकैस्तथा चैव चत्वारिंशद्भिरण्डकैः ॥૬૩॥
तिलकैरेष्टभिर्युक्तः कूटाकारैर्विभूषितः ॥
हेमकूटकनामोऽयं प्रासादश्च सुशोभनः ॥૬૪॥

પ્રામાદની છાયાનો વિસ્તાર અર્થાત્ નમણની રેખાનો વિસ્તાર એમક ભાગે કરવો
એકતાલીસ ંડકો તથા આઠ તિલકોથી મયુક્ત અને ફટાકા મંજરીઓથી વિભૂષિત
થએલો આ હેમકૂટ નામનો મુશોભિત પ્રામાદ બાણવો ૬૩, ૬૪.

ઇતિશ્રી હેમકૂટ પ્રામાદ, તુલ ભાગ ૧૪, ઇંડક ૪૧, તિલક ૮, દશમ પ્રામાદ ૧૦

કેલાસ પ્રામાદ એકદશ-૫ વિભક્તિ

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे कलासंख्याविभाजिते ॥
भद्रं भागद्वयं कार्यं नंदिका भागिकैव च ॥૬૫॥

(૯) હિમવાનપ્રાસાદ.

તૃતીય ભેદ.

૩૭ ધંડક.

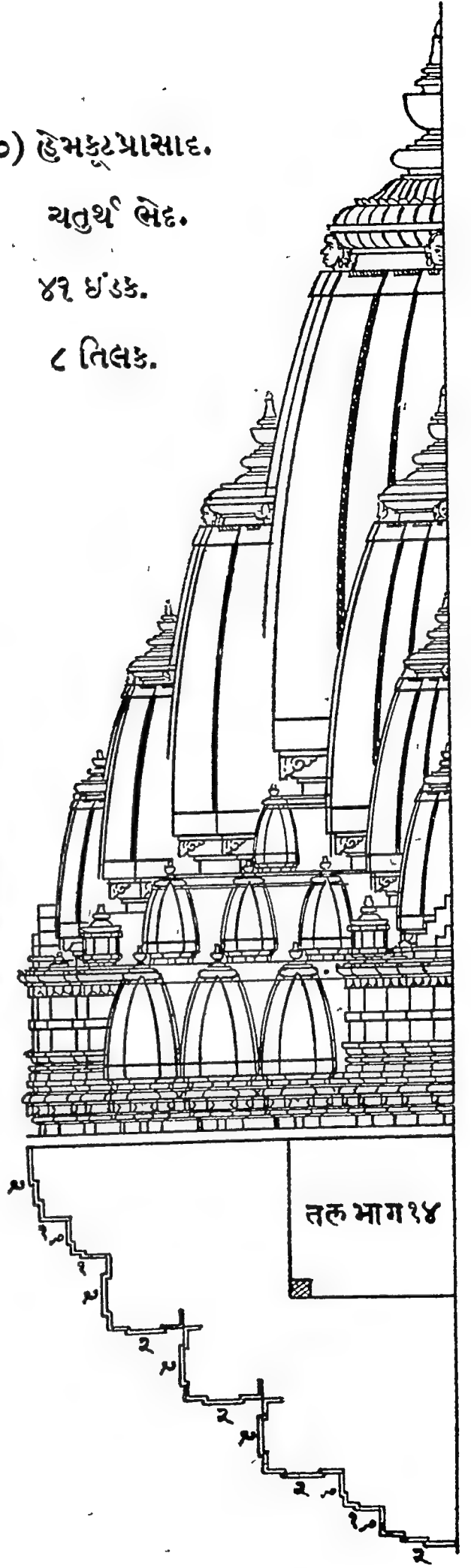
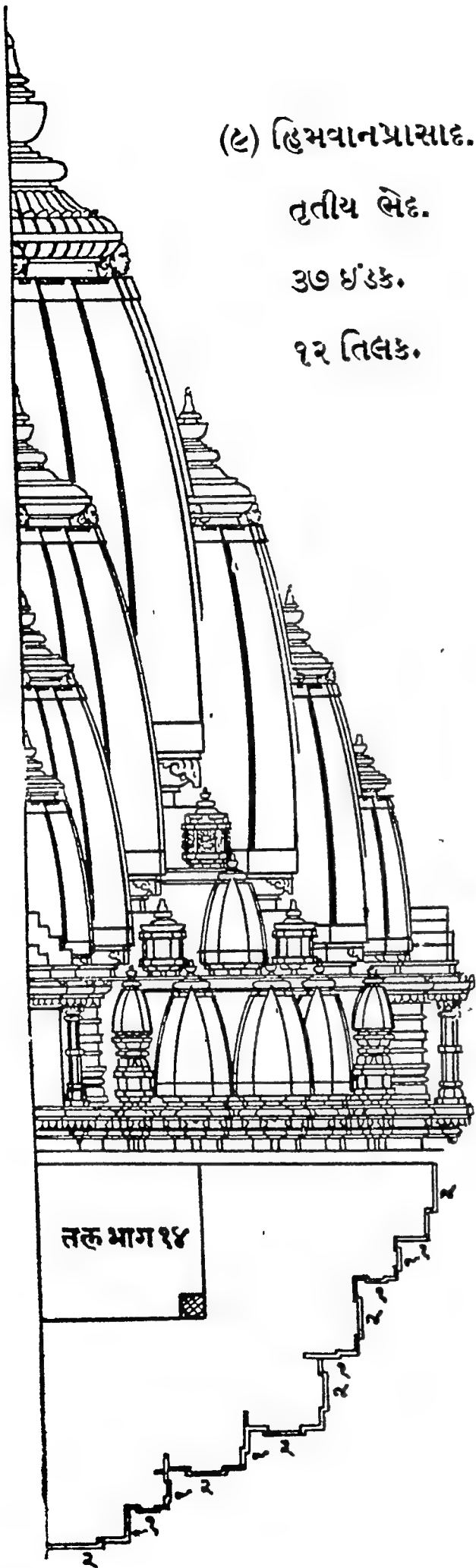
૧૨ તિલક.

(૧૦) હિમકૂટપ્રાસાદ.

ચતુર્થ ભેદ.

૪૧ ધંડક.

૮ તિલક.

પ્રતિરથં દ્વિભાગઞ્ચ નંદિકા ચૈવ ભાગિકા ॥
 કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં ભદ્રં ભાગવિનિર્ગતમ્ ॥૬૬॥
 નંદિકા પ્રતિકર્ણં ચ કર્ણઞ્ચૈવ તથૈવ હિ ॥
 સમદલઞ્ચ કર્તવ્યં ચતુર્દિશ્ચુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૬૭॥

ચોરસ ક્ષેત્રમા મોળ લાગ કરી ભદ્રાર્ધ ભાગ બે, નંદિકા લાગ એક, પ્રતિરથ લાગ બે, નંદિકા લાગ એક, કોણુ લાગ બે તથા ભદ્ર નિર્ગમે ભાગ એક તેમજ કર્ણ, પ્રતિકર્ણ અને નંદિકા, એ સમદલ કરવા આ પ્રમાણે ચારે દિશામા વ્યવસ્થા બાણુવી ૬૫, ૬૬, ૬૭

અતઃ ऊर्ध्वं પ્રવક્ષ્યામિ શિગ્વરં ક્રિયતે પુનઃ ॥
 પ્રથમે ચૈવ કર્તવ્યં દ્વિતીયે પાદકે તથા ॥૬૮॥
 શૃંગં શૃંગં તથા યોજ્યમુપર્યુપરિ સંસ્થિતમ્ ॥
 તૃતીયે તિલકં કા યહ્યૂર્ધ્વે રેગ્વાશ્ચ સ્થાપયેત્ ॥૬૯॥

તલવિભાગ ડહ્યા પછી હવે શિખરની ક્રિયા કરુ છુ પ્રથમ પક્ષિત એટલે કર્ણ, નંદિકા, પદરે, એ શિખરની પહેલી પક્ષિત બાણુવી એના ઉપર એકેક શૃંગ, દ્વિતીય પાદ એટલે કર્ણ અને નંદિકા, એ શૃંગની દ્વિતીય પક્ષિત બાણુવી એના ઉપર બીજુ એક શૃંગ ઉપરઉપર ચઢાવવુ અને તૃતીય પાદ એટલે કર્ણની રેખાએ તિલક કરવુ અને તેના ઉપર રેખાનો પાયથો સ્થાપવો ૬૮, ૬૯

ચતુષ્પટ્ટિપદૈઃ પ્રોક્તો રેગ્વાવિસ્તારમાનતઃ ॥
 ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા તદૂર્ધ્વે શૃંગકત્રયમ્ ॥૭૦॥

ચોસઠ ભાગે રેખાની નમણુ કરવી અને ભદ્રે દોઢિયો તથા ત્રણ ઉત્તશૃંગ ચઢાવવા ૭૦

પञ्चभिरधिकैश्चૈવ ચત્વારિંગદ્ધિરણ્ડકૈઃ ॥
 ચતુર્ભિસ્તિલકૈર્યુક્તઃ કૈલાસો લક્ષણાન્વિતઃ ॥૭૧॥

પીસતાલીમ ઇંડકો તથા ચાર તિલકો વડે વિભૂષિત થયેલો લક્ષણાન્વિત આ કૈલાસ નામનો પ્રાસાદ બાણુવો ૭૧

ઇતિશ્રી કૈલાસ પ્રાસાદ, તુલ લાગ ૧૬, ઇંડક ૪૫, તિલક ૪, એકાદશ પ્રાસાદ ૧૧

પૃથિવીજય પ્રાસાદ દ્વાદશ-દ્વિતીય ભેદ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે કલાસંખ્યાવિભાજિતે ॥
 શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગેનૈકેન નંદિકા ॥૭૨॥

પ્રતિરથં દ્વિભાગશ્ચ નંદિકા ભાગિકૈવ ચ ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં દિશાસુ વિદિશાસુ ચ ॥૭૩॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં સોળ ભાગ કરી અડધું ભદ્ર ભાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, પ્રતિરથ ભાગ બે, બીજી નંદિકા ભાગ એક તથા કોણ ભાગ બેનો કરવો અને આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ૭૨, ૭૩.

ઉરુત્રયસમાયુક્તા ભદ્રે ચ રથિકા તથા ॥

કર્ણે ચ પ્રતિકર્ણે ચ નંદિકાયાં તથૈવ ચ ॥૭૪॥

આદ્યપંક્તિસ્તુ કર્તવ્યા સર્વા શૃંગવ્યવસ્થિતા ॥

શૃંગં દ્વિતીયપંક્તૌ તુ તૃતીયે ચ તથા સ્મૃતમ્ ॥૭૫॥

ભદ્રે દોઢિયો અને ત્રણ ઉરુશૃંગ; કર્ણ, પ્રતિકર્ણ અને નંદિકા એટલે પ્રથમ પંક્તિએ એકેક શૃંગની વ્યવસ્થા કરવી. દ્વિતીય પંક્તિ એટલે કર્ણ અને નંદીએ એકેક શૃંગ અને તૃતીય પંક્તિ એટલે શૃંગની ત્રીજી પંક્તિ અર્થાત્ કર્ણ ત્રીજી એકેક શૃંગ ચઢાવવું. ૭૪, ૭૫.

રેખાવિસ્તારમાનન્તુ ચતુષ્ષષ્ટિપદૈઃ સ્મૃતમ્ ॥

તથા ચૈકોનપશ્ચાદ્દણ્ડકૈઃ પૃથિવીજયઃ ॥૭૬॥

નમણની રેખાનો વિસ્તાર ચોસઠ ભાગે કરવો. ઓગણપચાસ ઇંડકોથી વિભૂષિત થએલો આ પૃથિવીજય નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૭૬.

ઇતિશ્રી પૃથિવીજય પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૬, ઇંડક ૪૯, દ્વાદશ પ્રાસાદ ૧૨.

ઇન્દ્રનીલ પ્રાસાદ ત્રયોદશ-તૃતીય ભેદ.

ઇન્દ્રનીલં પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં સુરવલ્લભમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે કલાસંખ્યાવિભાજિતે ॥૭૭॥

હવે દેવોને પ્રિય એવો ઇન્દ્રનીલ પ્રાસાદ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં સોળ ભાગ કરવા. ૭૭.

ભદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ભાગેનૈકેન નંદિકા ॥

દ્વિભાગશ્ચાનુગં જ્ઞેયં નંદિકા ભાગિકૈવ ચ ॥૭૮॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં ભદ્રં ભાગવિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકા પ્રતિકર્ણશ્ચ નિર્ગમં વિસ્તરેણ તુ ॥૭૯॥

(૧૧) કૈલાસ પ્રામાદ. (૧૨) પૃથિવીજયપ્રામાદ.

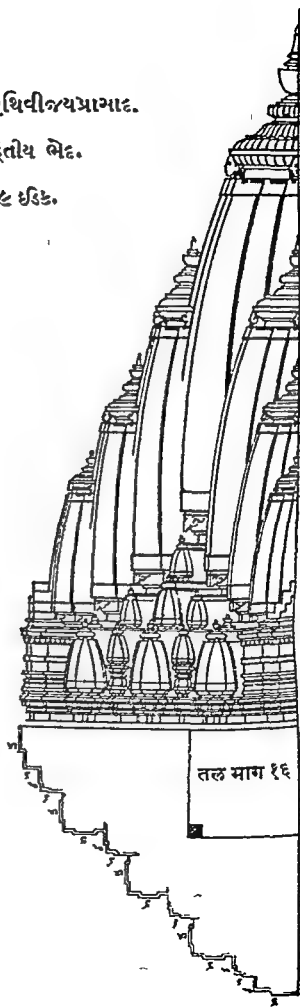
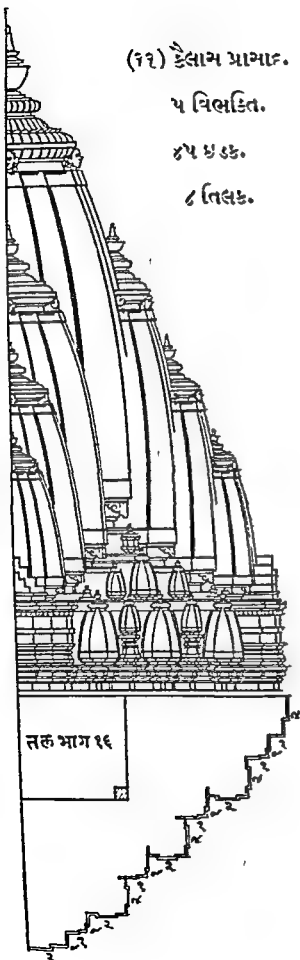
૫ વિભક્તિ.

દ્વિતીય ભેદ.

૪૫ ઇંડક.

૪૯ ઇંડક.

૮ તિલક.

ભદ્રાર્ધ ભાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, પઢરો ભાગ બે, બીજી નંદિકા ભાગ એક અને કોણ ભાગ બેનો કરવો તથા નીકારે ભદ્ર એક ભાગ અને નંદિકા તેમજ પ્રતિકર્ણ વિસ્તાર બરોબર નીકારે કરવો. ૭૮, ૭૯.

આવ્યપંક્તિસ્તુ કર્તવ્યા શૃંગશૃંગનિયોજિતા ॥

શૃંગ દ્વિતીયપંક્તૌ તુ તિલકં વામદક્ષિણે ॥૮૦॥

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા તથોરુત્રયમેવ ચ ॥

શતં યુગાધિકા ષષ્ઠી રેખાયાં ક્રિયતે વૃધૈઃ ॥૮૧॥

કર્ણ, પ્રતિકર્ણ અને નંદિકાએ એકએક શૃંગની અથમ પંક્તિ; કર્ણ, નંદિકા અને પઢરે એકએક શૃંગની બીજી પંક્તિ કરવી અને નંદિકાએ એકએક તિલક કરવું. ભદ્રે દોઢિયો અને ત્રણ ઉરશૃંગ ચઢાવવાં તેમજ બુદ્ધિમાન પુરુષોએ રેખાની નમણુ એકસો ચોસઠ ભાગે કરવી. ૮૦, ૮૧.

અષ્ટમિસ્તિલકૈશ્વૈવ ત્રયપચ્ચાશદણ્ડકૈઃ ॥

દેવાસુરમનુષ્યાણામિન્દ્રનીલશ્ચ સિદ્ધિદઃ ॥૮૨॥

ત્રેપદ ઇંડકો તથા આઠ તિલકો વડે સુશોભિત થએલો આ ઇન્દ્રનીલ નામનો પ્રાસાદ દેવ, અસુર અને મનુષ્યોને સિદ્ધિપ્રદ બાણવો. ૮૨.

ઇતિશ્રી ઇન્દ્રનીલ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૬, ઇંડક ૫૩, તિલક ૮, ત્રયોદશ પ્રાસાદ ૧૩.

મહાનીલ પ્રાસાદ ચતુર્દશ-ચતુર્થ ભેદ.

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ મહાનીલસ્ય લક્ષણમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે કલાસંખ્યાવિભાજિતે ॥૮૩॥

હવે મહાનીલ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં સોળ ભાગ કરવા. ૮૩.

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગેનૈકેન નંદિકા ॥

ચાતુર્ગં તુ દ્વિભાગૈશ્ચ ભાગેન નંદિકા શુભા ॥૮૪॥

કર્ણદ્વિભાગમિત્યુક્તં નિર્ગમં મદ્રભાગિકમ્ ॥

નંદિકા પ્રતિકર્ણન્તુ પૂર્વવિસ્તરમાનતઃ ॥૮૫॥

અર્ધુ ભદ્ર ભાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, પઢરો ભાગ બે, બીજી નંદી ભાગ એક તથા કર્ણ ભાગ બેનો કરવો. ભદ્ર નીકારે એક ભાગ અને નંદિકા તથા પ્રતિકર્ણ સમદેલ કરવાં. ૮૪, ૮૫.

દિગાયાં વિદિગાયાં તુ સ્થાપયેચ સદા બુધઃ ॥
 શૃદ્ધં શૃદ્ધં તથા કાર્ય કર્ણે ચ તૃતીયં ન્યસેત્ ॥૮૬॥
 દ્વિપદે તિલકં સ્થાપ્યં ભદ્રે ચ રથિકા તથા ॥
 શૃદ્ધત્રયં તુ ગાલાયામૃધ્વે ગિન્વરવિસ્તરઃ ॥૮૭॥

દિગા-વિદિગામા ઉપગેહ્યત વ્યવસ્થા કરવી અને પૂર્વ પ્રમાણે પ્રથમ (શૃંગ)
 પકિત તથા દ્વિતીય પકિતમા શૃંગ ચઢાવવા અને કર્ણે ત્રીજી એકએક વધારે શૃંગ
 ચઢાવવું બીજી પકિતમા નદીએ તિલક કરવું તથા ભદ્રે દોઢિયે અને ત્રણ ઉડ્ડશૃંગો
 ચઢાવવા ઉપરના ભાગે ગિન્વરનો વિસ્તાર કરવો ૮૬, ૮૭

ગતં યુગાધિકા પટ્ટિઃ કર્તવ્યા તુ સદા બુધૈઃ ॥
 તિલકાષ્ટો મહાનીલઃ સપ્તપચ્ચાગદણ્ડકૈઃ ॥૮૮॥

ગેળાની નમણુ એકમો ચોમઠ ભાગે કરવી આઠ તિલક અને સપ્તપચ્ચાગદણ્ડકોથી
 મયુક્ત આ મહાનીલ નામનો પ્રાસાદ બાણવો ૮૮

ઇતિશ્રી મહાનીલ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૬, ઇન્ડક ૫૭, તિલક ૮, ચતુર્દશ પ્રાસાદ ૧૪

ભૂધર પ્રાસાદ ૫ ચતુર્દશ-૫ ચમ ભેદ.

ભૂધરશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ લભતે यस્ય ભૂફલમ્ ॥
 ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે કલાભાગવિભાજિતે ॥૮૯॥

હવે ભૂધર પ્રાસાદ કહું છું કે જે કરવાથી પૃથ્વીનો લાભ થાય છે પ્રાસાદના
 ચોમ્સ ક્ષેત્રમા ચોળ ભાગ કરવા ૮૯

ભદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ભાગેન નંદિકા શુભા ॥
 પ્રતિરથં દ્વિભાગશ્ચ નંદિકા ભાગિકૈવ ચ ॥૯૦॥
 કર્ણં દ્વિભાગિકં જ્ઞેયં નિર્ગમં ભદ્રભાગિકમ્ ॥
 સમદલં તુ કર્તવ્યં પ્રતિકર્ણશ્ચ નંદિકા ॥૯૧॥

અહીં ભદ્ર ભાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, પ્રતિગ્ધ ભાગ બે, બીજી નંદિકા ભાગ
 એક, કર્ણ ભાગ બે, ભદ્ર નીકારે એક ભાગ તથા પ્રતિગ્ધ અને નંદિકા નીકારે સમદલ
 કરવા ૯૦, ૯૧

(૧૩) ઇન્દ્રનીલ પ્રાસાદ. (૧૪) મહાનીલ પ્રાસાદ.

તૃતીય ભેદ.

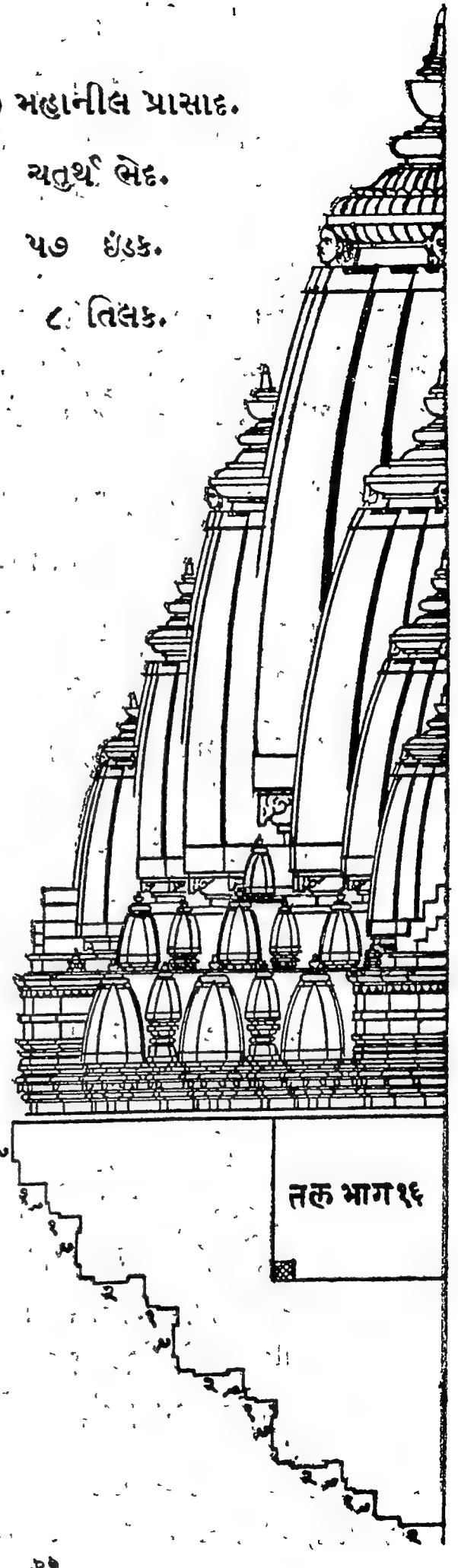
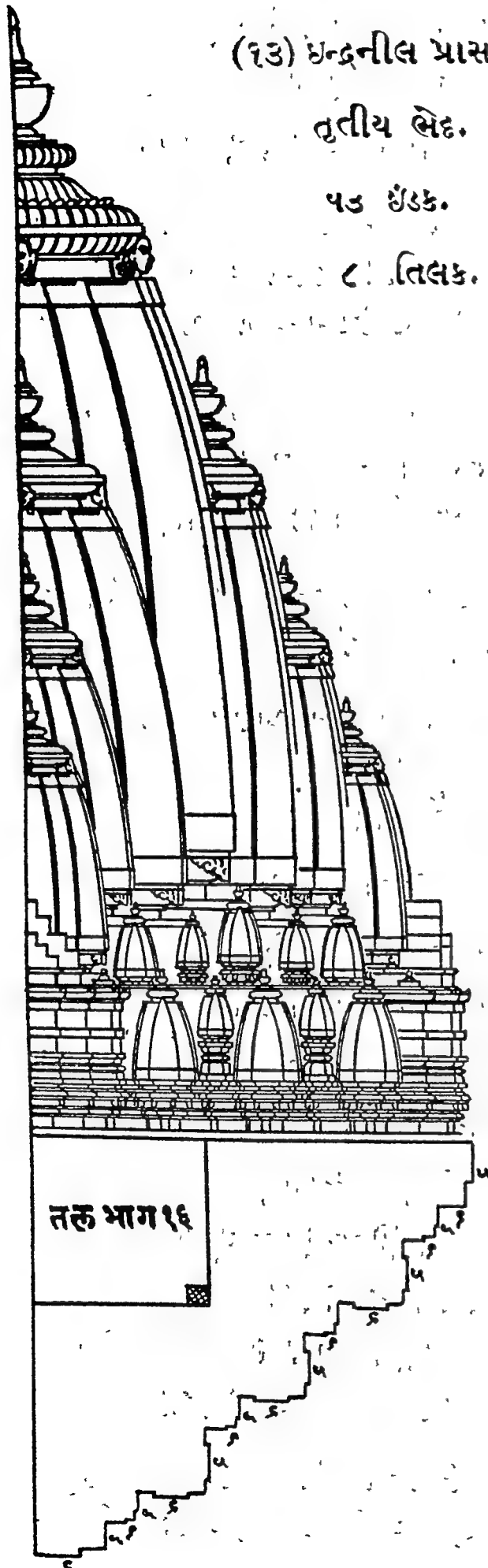
ચતુર્થ ભેદ.

૫૩ ઇંડક.

૫૭ ઇંડક.

૮ તિલક.

૮ તિલક.

યાજ્ઞપંક્તિઃ સદા સ્થાપ્યા હ્યતશ્ચ શિખરં શૃણુ ॥
 શિખરે પ્રથમે પદે શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥૧૨॥
 તથા દ્વિતીયપાદેષુ હ્યુપાદ્ગં વામદક્ષિણે ॥
 મદ્રે શૃંગત્રયં કાર્યં રથિકાશ્ચ નિયોજયેત્ ॥૧૩॥

ઉપર પ્રમાણે બાહ્ય પક્ષિતિ સ્થાપવી હવે શિખરના ભાગે સાભળ. શિખરની પ્રથમ પક્ષિતિ તથા દ્વિતીય પક્ષિતિ એકએક શૃંગની કરવી અને કર્ણ તેમજ પ્રતિકર્ણની વામદક્ષિણે અર્થાત્ બીજી નદિકાએ ઉપાગ-પ્રત્યગ ચઢાવવું. ભદ્રે ત્રણ ઉશૃંગ અને એક દોઢિયો કરવો ૯૨, ૯૩.

રેખાણાશ્ચૈવ વિસ્તારઃ કાર્યો વિસ્તારમાનતઃ ॥
 અણ્ડકૈરેકપટ્ટિભિઃ પ્રાસાદો ભૂધરો મતઃ ॥૧૪॥

પ્રથમ કહેલા વિસ્તારમાને નમણની રેખાને વિસ્તાર કરવો એકસઠ ઇંડકોથી શેભાયમાન આ ભૂધર નામનો પ્રાસાદ બાણવો ૯૪.

ઇતિશ્રી ભૂધર પ્રાસાદ, તુલભાગ ૧૬, ઇંડક ૬૧, પચદશ પ્રાસાદ ૧૫.

રત્નકૂટ પ્રાસાદ પોડશ-૬ વિભક્તિ

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ રત્નકૂટસ્ય લક્ષણમ્ ॥
 ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૫॥

હવે રત્નકૂટ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું તે સાભળ સમચેરસ ક્ષેત્રમાં અઢાર ભાગ કરવા ૯૫

મદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં નિર્ગમે ભાગિકં તથા-॥
 નંદિકાભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ વા ॥૧૬॥
 દ્વિતીયા તત્સમા પ્રોક્તા પ્રતિકર્ણં દ્વિભાગિકમ્ ॥
 સમદલં પ્રકર્તવ્યં નંદિકાભાગમેવ ચ ॥૧૭॥
 વિસ્તરે નિર્ગમે કુર્યાત્ કોણં ભાગદ્વયં તથા ॥
 એતચ સ્થાપયેત્પ્રાજો વિદિશાસુ વિદિશાસુ ચ-॥૧૮॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક, નદિકા ભાગ એક તથા નીકારે પણ એક ભાગ, બીજી નદિકા સમદલ ભાગ એક, પ્રતિકર્ણ ભાગ બે સમદલ, ત્રીજી નદિકા

સમદલ ભાગ એક અને કોણ ભાગ બેનો સમદલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં રચના કરવી. ૯૬, ૯૭, ૯૮.

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥

તિલકં રથિકા ભદ્રે ચત્વારિ શૃંગકાનિ ચૈ ॥૯૯॥

નંદિકા શૃંગિકા કાર્યા સ્થાપયેત્પૂર્વમાનતઃ ॥

તૃતીયપદ્મતિલકં હ્યુપાઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥૧૦૦॥

ચાનુગે શૃંગકં સ્થાપ્યમૂર્ધ્વે શિખરવિસ્તરઃ ॥

શતયુગાધિકા ષષ્ઠી રેખાયાશ્ચ વિધીયતે ॥૧૦૧॥

તેના ઉપર સર્વ લક્ષણોથી સંયુક્ત શિખર કરવું. ભદ્રે ચાર ઉશૃંગ, તિલક અને દોઢિયો કરવો તથા નંદિકાએ પૂર્વ પ્રમાણે શૃંગો સ્થાપવાં. ત્રીજી પંક્તિએ તિલકો કરવાં. વામદક્ષિણ ભાગે ઉપાંગ એટલે પ્રત્યંગ કરવાં. પઢરે પણ શૃંગ કરવાં અને ત્યાર પછી એકસો એસઠ પદના ભેદે નમણની રેખાઓ ખેંચવી. ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧.

ચત્વારિંશચતુષ્ષષ્ટિકૂટતિલકભૂષિતઃ ॥

રત્નકૂટઃ સદા સ્થાપ્યશ્રાણ્ડકૈઃ પશ્ચષષ્ટિભિઃ ॥૧૦૨॥

ચુંવાળીસ તિલકો, એસઠ કૂટો અને પાંસઠ ઇંડકોથી શોભાયમાન કરાયેલો આ રત્નકૂટ નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૧૦૨.

ઇતિશ્રી રત્નકૂટ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૮, ઇન્ડક ૬૫, તિલક ૪૪,

કૂટ ૬૪, પોડશ પ્રાસાદ ૧૬.

વૈડૂર્ય પ્રાસાદ સમદશ-દ્વિતીય ભેદ.

વૈડૂર્યશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં રત્નવલ્લભમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૦૩॥

હવે રત્નોમાં પ્રિય એવા વૈડૂર્ય પ્રાસાદનું સ્વરૂપ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં અઠાર ભાગ કરવા. ૧૦૩.

ભદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ભાગેનૈકેન નિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥૧૦૪॥

દ્વિતીયા તત્સમા પ્રોક્તા પ્રતિકર્ણ દ્વિભાગિકમ્ ॥

સમદલં તથા કાર્યં ભાગેનૈકેન નંદિકા ॥૧૦૫॥

(૧૫) ભૂધર પ્રાસાદ.

(૧૬) ગ્લાકર પ્રાસાદ.

પ્રથમ ભેદ.

૬ વિભક્તિ.

૬૧ ઇંક.

૬૫ ઇંક.

૪૪ તિલક.

તરુભાગ ૧૬

તરુભાગ ૧૬

નિર્ગમે ચ સમા પ્રોક્તા કોણશ્ચૈવ દ્વિભાગિકમ્ ॥

સમદલશ્ચ કર્તવ્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧૦૬॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક, વિસ્તારમાં અને નીકારે નંદિકા ભાગ એક, બીજી નંદિકા પણ ભાગ એક, પ્રતિકર્ણ સમદલ ભાગ બે, ત્રીજી નંદિકા સમદલ ભાગ એક, અને કોણ સમદલ ભાગ બેનો કરવો. ચારે દિશામાં આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવી. ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬.

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં ભદ્રે ચ રથિકા ભવેત્ ॥

તદૂર્ધ્વમુચ્ચત્વારિ નંદિકાશ્રૃંગમેવ ચ ॥૧૦૭॥

દ્વિતીયે દ્વિતિલકશ્ચ ત્રીણિ શ્રૃંગાનિ ચાનુગે ॥

નંદિકા તિલકયુગ્મા કોણે ચ ત્રયશ્રૃંગકમ્ ॥૧૦૮॥

દ્વિપદે ચૈવ કર્તવ્યમુપાઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥

શતં યુગાધિકા ષષ્ઠિઃ પદરેખાશ્ચ વિસ્તરેત્ ॥૧૦૯॥

તેના ઉપર શિખર કરવું. ભદ્રે દોઢિયો અને તેના ઉપર ચાર ઉચ્ચ શૃંગ કરવાં. નંદિકાએ એક શૃંગ કરવું. બીજી નંદીએ બે તિલક કરવાં. પઠરે ત્રણ શૃંગ કરવાં. ત્રીજી નંદીએ બે તિલક કરવાં. કોણ ઉપર ત્રણ શૃંગ ચઢાવવાં અને બીજા પદમાં વામ દક્ષિણે નંદી ઉપર ત્રણ ચઢાવવાં. એકસો ચોસઠ પદના ભાગે રેખાઓ વિસ્તારવી. અર્થાત્ રેખાની નંમણુ છોડવી. ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯.

નવષષ્ઠ્યઞ્ડકોપેતો વૈડૂર્યશ્ચૈવ કલ્પયેત્ ॥

ચત્વારિંશત્તિલકૈશ્ચ ઘઞ્ઠાકૂટૈઃ સમન્વિતઃ ॥૧૧૦॥

અગણોતર ઇન્ડકો, ચાલીસ તિલકો અને ઘંટાકૂટોથી સંયુક્ત આ વૈડૂર્ય પ્રાસાદ બાણવો. ૧૧૦.

ઈદ્દશં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં સર્વકામદમ્ ॥

તસ્ય સિદ્ધ્યન્તિ દેવાશ્ચ સુલભમક્ષયં પદમ્ ॥૧૧૧॥

આવા પ્રકારનો સર્વ કામનાઓને આપનારો વૈડૂર્ય પ્રાસાદ જે કરે છે તેના ઉપર દેવો પ્રસન્ન થાય છે અને તેને અક્ષય પદ સુલભ થાય છે. ૧૧૧.

ઇતિશ્રી વૈડૂર્ય પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૮, ઇન્ડક ૬૬, તિલક ૪૦, સપ્તદશ પ્રાસાદ ૧૭.

પદ્મરાગ પ્રાસાદ અષ્ટાદશ-તૃતીય ભેદ.

પદ્મરાગં પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં સર્વકામદમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૧૨॥

હવે સર્વ કામનાઓને આપનારા ચક્રરાજ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું ચોરસ ક્ષેત્રમા અઢાર ભાગ કરવા ૧૧૨-

શાલા ભાગદ્વયાં કાર્યા ભાગૈકેન ચ નિર્ગતા ॥
 પલ્લવીભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમે તથા ॥૧૧૩॥
 દ્વિતીયા ચ તથા પ્રોક્તા ચાનુગં તુ દ્વિભાગિકમ્ ॥
 નિર્ગમે ચ તથા કાર્યં નંદિકાભાગમેવ ચ ॥૧૧૪॥
 નિર્ગમે ચ તથા સ્થાપ્યા કોણશ્ચૈવ દ્વિભાગિકમ્ ॥
 સમદલઞ્ચ કર્તવ્યં સ્થાપયેચ દિશાષ્ટસુ ॥૧૧૫॥

અડધુ ભદ્ર (શાલા) ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. નંદિકા ભાગ એક સમદલ તથા બીજી નંદિકા પણ તે પ્રમાણે એક ભાગની કરવી પછી ભાગ બે સમદલ કરવો ત્રીજી નંદિકા ભાગ એક સમદલ કરવી અને કોણ ભાગ બે સમદલ કરવો આ પ્રમાણે આઠે દિશાઓમા સ્થાપના કરવી ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૧૫.

વિચિત્રા રથિકા કાર્યા ભદ્રે ગવાક્ષનિર્ગતા ॥
 તદૂર્ધ્વે હ્યુચ્ચત્વારઃ સાર્ધપાદેન ભૂષિતાઃ ॥૧૧૬॥
 નંદિકાયા દ્વયોર્ધ્વે તુ શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥
 શૃંગોર્ધ્વે તિલકં સ્થાપ્યં પ્રતિકર્ણે ત્રિશૃંગકમ્ ॥૧૧૭॥
 અગ્રે પલ્લવિકાયાં તુ દ્વિતીયે તિલકદ્વયમ્ ॥
 કોણે શૃંગદ્વયં સ્થાપ્યમૂર્ધ્વે તિલકમંજરી ॥૧૧૮॥
 દ્વિતીયકે પદે કાર્યમુપાદ્ધં વામદક્ષિણે ॥
 રેખાનાં પદવિસ્તારં સમ ચત્વારિ સંચરેત્ ॥૧૧૯॥

ભદ્રે ગોખ (ગુરૂખ) નીકળતો કરવો તથા વિચિત્ર રથિકા કરવી અને તેના ઉપર ચાર ઉત્કૃષ્ટો કરવા અને તે વિસ્તારથી દોઢા ઉચા કરવા ભદ્ર પાસેની બન્ને નંદિકાઓએ એકએક શૃંગ ચઢાવવું અને શૃંગો ઉપર તિલક કરવું પ્રતિકર્ણે ત્રણ શૃંગો કરવા અને તેની આગળની નંદિકાએ બીજા પદમા બે તિલક કરવા. કોણ ઉપર બે શૃંગ ચઢાવવા, અને ઉપરના ભાગે તિલક યુક્ત એક મંજરી કરવી બીજી પક્ષિતમા નંદીએ પ્રત્યગ કરવા અને સમચોરસ ભાગે રેખા છોડવાનો વિસ્તાર કરવો ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯

(ટીપ:-રેખા છોડવાના કેટલા ભાગ કરવા તે બતાવ્યા નથી માટે ઉપર પ્રમાણે ભાગ મમજવા)

(૧૭) વૈડ્ય પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

૬૯ ઇંડક.

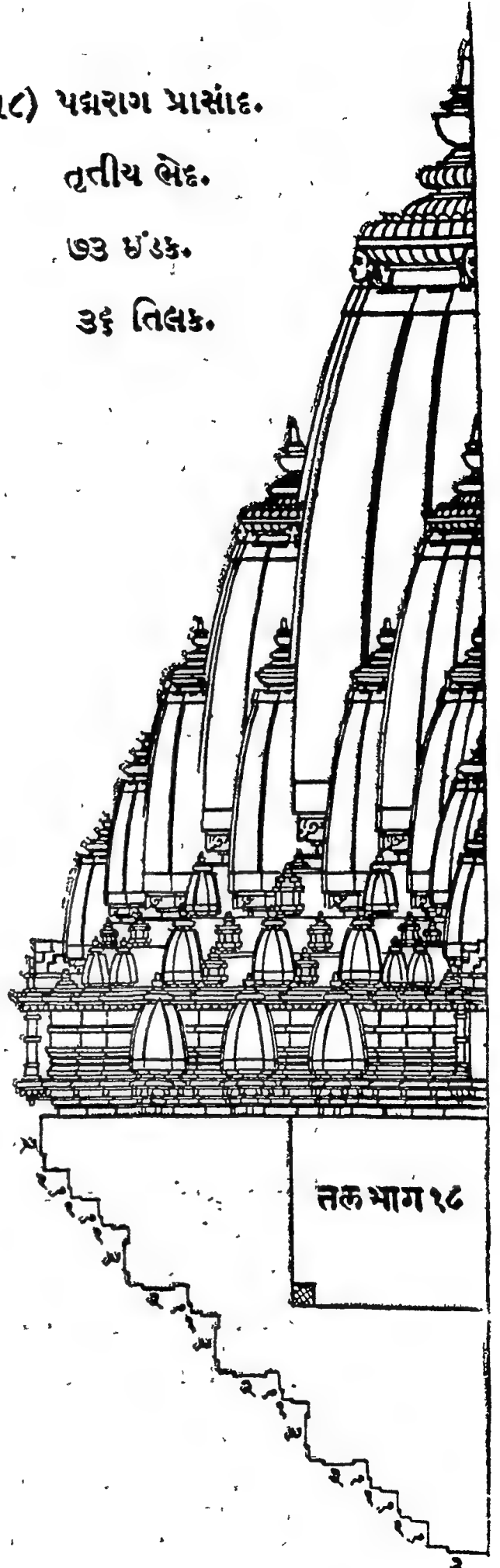
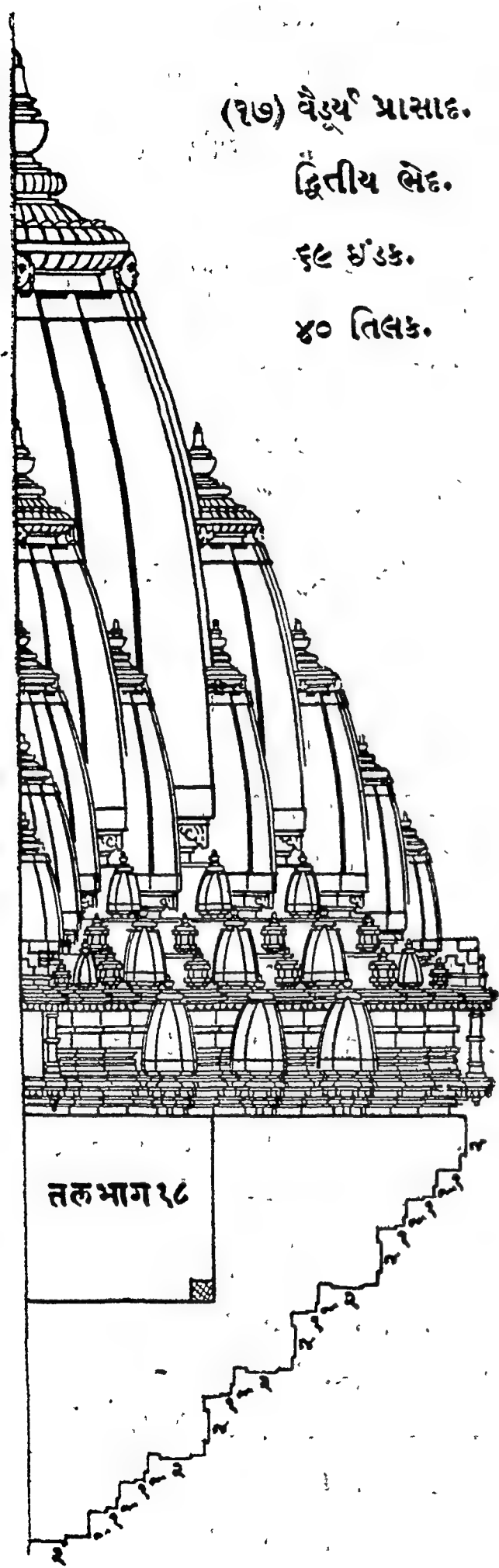
૪૦ તિલક.

(૧૮) પદ્મરાગ પ્રાસાદ.

તૃતીય ભેદ.

૭૩ ઇંડક.

૩૬ તિલક.

ત્રિસપ્તત્યણ્ડકૈર્યુક્તઃ પદ્મરાગો વિધીયતે ॥

પદ્ત્રિંશત્તિલકૈશ્ચૈવ સુરુપશ્ચ સુગોમનઃ ॥૧૨૦॥

તોતેર ઇંડકો તથા છત્રીસ તિલકોથી સયુક્ત સુદર અને શોભાયમાન

પદ્મરાગ પ્રાપ્ત કરવો ૧૨૦

ઇતિશ્રી પદ્મરાગ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૮, ઇંડક ૭૩, તિલક ૩૬, અષ્ટાદશ પ્રાપ્ત ૧૮

વજ્રક પ્રાસાદ એકોનવિંશતિતમ-ચતુર્થ ભેદ.

વજ્રકશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ સર્વગોભાસમન્વિતમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૨૧॥

મર્વ શોભાથી અલકૃત ડગએલો વજ્રક પ્રાસાદ કહ્યું છું ચાગસ ક્ષેત્રમાં

અઢાર ભાગ કરવા ૧૨૧

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકેન ચ નિર્ગતા ॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમેઽપિ તથૈવ ચ ॥૧૨૨॥

દ્વિતીયા ચ તથા કાર્યા ચાનુગશ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥

નિર્ગમે ચ સમં પ્રોક્તં નંદિકાભાગમેવ ચ ॥૧૨૩॥

કોણ ભાગદ્વયં કાર્ય સ્થાપયેચ્છ દિગાસુ વૈ ॥

તદ્ધર્વે શિગ્વરં કાર્ય સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥૧૨૪॥

શાલા ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એકની કચ્વી નદિકા ભાગ એકની સમદલ,

પીછ નદી પણ ભાગ એકની મમદલ, પઢરો ભાગ બેનો મમદલ, ત્રીજી નદિકા ભાગ

એકની મમદલ અને કોણ ભાગ બેનો સમદલ કરવો તથા ચારે દિશામાં આ પ્રમાણે

સ્થાપવા અને તેના ઉપર મર્વ લક્ષણ સયુક્ત શિખર કરવું ૧૨૨, ૧૨૩, ૧૨૪

મદ્રે ચ રચિકા કાર્યા હ્યુચ્ચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥

નંદિકાયા દ્વયે ચૈવ શૃઙ્ગં શૃઙ્ગં નિયોજયેત્ ॥૧૨૫॥

તદ્ધર્વે તિલકં સ્થાપ્યં ચાનુગે ત્રયશૃઙ્ગકમ્ ॥

તાલદ્વયા ચ સંસ્થાપ્યા નંદિકા તિલકાંકિતા ॥૧૨૬॥

કોણે શૃઙ્ગત્રયં કાર્યમુપાઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥

રેગ્વાવિસ્તારમૂર્ધ્વે ચ પદાનાં કારયેદ્ બુધઃ ॥૧૨૭॥

ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉરશૃંગ કરવાં. ભદ્ર પાસેની બન્ને નંદિકાઓએ એકએક શૃંગ અને તિલક સ્થાપવું. પઢરે ત્રણ શૃંગો ચઢાવવાં. ત્રીજી નંદીએ ત્રણ ત્રણ તિલક એટલે તાલદ્વય અર્થાત્ ચોવીસ તિલક કરવાં. કેાણ ઉપર ત્રણ ત્રણ શૃંગ ચઢાવવાં અને વામદક્ષિણે પ્રત્યંગ કરવું. તેના ઉપર બુદ્ધિમાન પુરૂષે ભાગ પ્રમાણે રેખા વિસ્તાર કરવો. ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૨૭.

શતશ્ચ યુગવેદાનાં રેખાવિસ્તારકલ્પના ॥

સપ્તસપ્તત્યધિકૈશ્ચ પ્રાસાદો વજ્રકો મતઃ ॥૧૨૮॥

દ્વાત્રિંશત્તિલકૈર્યુક્તો ઘણ્ટાકૂટૈઃ સમન્વિતઃ ॥

વજ્રકં કારયેચસ્તુ વજ્રં પતતિ શત્રુષુ ॥૧૨૯॥

રેખાનો વિસ્તાર એકસો ચુંવાળીસ પદોએ કરવો. સીતોતેર ઇંડકો અને બત્રીસ તિલકો તથા ઘંટાકૂટો વડે યુક્ત આ વજ્રક પ્રાસાદ બાણવો. જે પુરૂષ આ પ્રાસાદ કરાવે છે તેના શત્રુઓ ઉપર વજ્ર પડી શત્રુનો નાશ થાય છે. ૧૨૮, ૧૨૯.

ધતિશ્રી વજ્રક પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૮, ઇંડક ૭૭, તિલક ૩૨, એકેનવિંશતમ પ્રાસાદ ૧૯.

મુકુટોન્નવલ પ્રાસાદ વિંશતિતમ-પંચમ ભેદ.

મુકુટં સુન્દરં વક્ષ્યે પ્રાસાદં મુકુટોજ્જ્વલમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૩૦॥

મુકુટના સમાન સુંદર આકારવાળા મુકુટોન્નવલ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં અઠાર ભાગ કરવા. ૧૩૦.

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા નિર્ગમે ભાગિકા તથા ॥

વિસ્તરેત્પૂર્વમાનેન કોણં દ્વિભાગસુન્દરમ્ ॥૧૩૧॥

एतत्તુ સ્થાપયેત્પ્રાજ્ઞો દિશાસુ વિદિશાસુ ચ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥૧૩૨॥

શાલા ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એકની કરવી. તલનાં બીજાં નંદિકાદિ અંગો પૂર્વમાને વિસ્તારવાં અને કેાણ ભાગ બેનો સમદલ કરવો. એ પ્રમાણે બુદ્ધિમાને દિશા-વિદિશામાં વ્યવસ્થા કરવી અને તેના ઉપર સર્વ લક્ષણ યુક્ત શિખર કરવું. ૧૩૧, ૧૩૨.

પ્રથમપલ્લવિકાયાં તુ શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા શૃંગચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૩૩॥

(૧૯)વજ્રક પ્રામાદ. (૨૦)મુકુટોજ્જવલપ્રાસાદ.

ચતુર્થ ભેદ.

પચમ ભેદ.

૭૭ ઇંડક.

૮૧ ઇંડક.

૩૨ તિલક.

૨૮ તિલક.

તરુ ભાગ ૧૮

તરુ ભાગ ૧૮

દ્વિપદે ચૈવ સંસ્થાપ્યં તિલકં શૃંગમન્તરે ॥
 તિલકં પાદતૃતીયે હ્યુપાઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥૧૩૪॥
 રેખાવિસ્તારમૂર્ધ્વે ચ કુર્યાદ્વૈ પૂર્વમાનતઃ ॥
 એવં લક્ષણસંયુક્તઃ પ્રાસાદો મુકુટોજ્જ્વલઃ ॥૧૩૫॥

કર્ણ પાસેની પહેલી નંદીએ એક શૃંગ ચઢાવવું. ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉત્તરશૃંગ કરવાં. બીજી પંક્તિએ નંદીએ તિલક કરવું. બીજા અંગો ઉપર પૂર્વ પ્રમાણે બાણવું. ત્રીજી પંક્તિએ એટલે કર્ણ તિલક કરવાં અને વામદક્ષિણ ભાગે પ્રત્યંગ કરવું તથા પૂર્વમાને રેખાઓનો વિસ્તાર કરવો. ઉપરોક્ત લક્ષણોથી યુક્ત મુકુટોજ્જ્વલ નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫.

एकाशीत्यण्डकैरष्टाविंशतितिलकैस्तथा ॥
 तस्य चोमापतिः सिध्येत् कूटमुकुटमंडितः ॥१३६॥

એકાશી ઇંડકો તથા અઠ્ઠાવીસ તિલકો વડે સુશોભિત અને કૂટરૂપી મુકુટને ધારણ કરેલો આ મુકુટોજ્જ્વલ પ્રાસાદ જે કરાવે છે તેના ઉપર ઉમાપતિ પ્રસન્ન થાય છે. ૧૩૬.

ઇતિશ્રી મુકુટોજ્જ્વલ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૫૮, ઇંડક ૮૧,
 તિલક ૨૮, વિંશતિતમ પ્રાસાદ. ૨૦.

ऐरावत प्रासाद ऐकविंशतितम-पण्ड लेह.

ऐरावतं प्रवक्ष्यामि प्रासादं सर्वकामदम् ॥
 चतुरस्रीकृते क्षेत्रे पूर्वमाने विभाजिते ॥१३७॥

સર્વ કામનાઓને આપનારા ઐરાવત પ્રાસાદનું સ્વરૂપ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં પૂર્વાનુસાર અઢાર ભાગ કરવા. ૧૩૭.

भद्रं भागद्वयं कार्यं भागैकेन च निर्गतम् ॥
 पल्लवीभागमेकेन निर्गमेऽपि तथा भवेत् ॥१३८॥
 द्वितीया तत्समा प्रोक्ता प्रतिकर्ण द्विभागिकम् ॥
 समदलं च कर्तव्यं भागैकेन च नंदिका ॥१३९॥
 निर्गमे च तथा कार्या कोणश्चैव द्विभागिकम् ॥
 निर्गमे तत्समं प्रोक्तं स्थापयेच्च दिशासु वै ॥१४०॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ જે અને નીકારે ભાગ એક કરવું પદ્મલી (નદિકા) ભાગ એક, બીજી નદિકા ભાગ એક, પ્રતિકર્ણ ભાગ બે, ત્રીજી નદિકા ભાગ એક અને કર્ણ ભાગ બે એ બધા અગો મમદલ કરવા તથા ઉપર પ્રમાણે સર્વ દિશાઓમા વ્યવસ્થા કરવી ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦

શિશ્વરં કારયેત્તત્ર સર્વગોભાસમન્વિતમ્ ॥

શ્રુદ્ધન્તુ પ્રથમપંક્તૌ સ્થાપયેચ સદા બુધઃ ॥૧૪૧॥

દ્વિતીયા પંક્તિકા કાર્યા સુશ્રુદ્ધતિલકાન્તરા ॥

તૃતીયપદશ્રુદ્ધન્તુ હ્યુપાદ્ધં વામદક્ષિણે ॥૧૪૨॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હ્યુરુચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥

ઝઘ્વે રેસ્વાઃ પ્રકર્તવ્યાઃ ગતવેદયુગૈઃ પદૈઃ ॥૧૪૩॥

અર્ધ શોભા મયુક્ત શિખર કરવું પ્રથમ પક્ષિતમા એકએક શૃંગ, દ્વિતીય પક્ષિતમા એટલે (કર્ણ અને પદરે) શૃંગ તથા નદિકાએ તિલક કરવું તૃતીય પક્ષિતમા એકએક શૃંગ ચઢાવવું તથા વામદક્ષિણ ભાગે પ્રત્યંગ કરવું ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉરુશૃંગ કરવા અને એકએ ચુવાળીમ પદ ભેદે રેખાઓ ખેંચવી ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩

પચ્ચાશીત્યણ્ડકૈર્યુક્તઃ પ્રાસાદો ગજરાજકઃ ॥

ચતુર્વિંશતિતિલકૈઃ કર્તવ્યશ્ચ સદા બુધૈઃ ॥૧૪૪॥

પચ્ચાશી ઇંડકો અને ચોવીસ તિલકોથી યુક્ત એવો ઐગવત પ્રાસાદ સર્વદા બુદ્ધિમાન પુરુષોએ કરવો ૧૪૪

પ્રાસાદં કારયેચસ્ત્વૈરાવતં સુરવલ્લભમ્ ॥

ત્રૈલોક્યં ક્ષુભ્યતે તસ્ય યગસ્વી વસુધાતલે ॥૧૪૫॥

દેવતાઓને પ્રિય એવો આ ઐગવત પ્રાસાદ જે કુગવે છે તેનાથી મમત્ર ત્રૈલોક્ય ક્ષોભ પામે છે અને તે પુરુષ વસુધાતલ ઉપર યજ્ઞસ્વી થાય છે ૧૪૫

ઇતિશ્રી ઐરાવત પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૧૮, ઇંડક ૮૫, તિલક ૨૪,

એકવિંશતિતમ પ્રાસાદ ૨૧

રાજહંસ પ્રાસાદ દ્વાવિંશતિતમ-૭ વિભક્તિ

રાજહંસં પ્રવક્ષ્યામિ રાજાશ્ચ વૃદ્ધિકારકમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥૧૪૬॥

રાત્રિઓના ગન્ય અને પગિવાળી વૃદ્ધિ કરનાગ રાજહંસ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહ્યું છે. ચોગમ ક્ષેત્રને બાવીસે ભાગવું ૧૪૬

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકેન ચ નિર્ગતા ॥
 પલ્લવી ભાગિકા કાર્યા સમદલા સુશોભના ॥૧૪૭॥
 ચાનુગં તુ દ્વિભાગૈશ્ચ વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥
 દ્વિતીયં તત્સમં પ્રોક્તં તૃતીયશ્ચ તથૈવ ચ ॥૧૪૮॥
 કોણં ભાગદ્વયં કલ્પ્યં નિર્ગમેઽપિ તથા ભવેત્ ॥
 એતદ્ વત્સ પ્રકર્તવ્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧૪૯॥

શાલા—અર્ધું ભદ્ર બે ભાગ અને નીકારે એક ભાગ કરવું. નંદિકા ભાગ એક સમદલ કરવી. પહેલો પઢરો ભાગ બે, બીજો પઢરો ભાગ બે અને ત્રીજો પઢરો પણ ભાગ બે તથા કોણ ભાગ બે સમદલ કરવો. હે વત્સ ! ઉપર પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯.

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥
 ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હ્યુરુચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૫૦॥
 પલ્લવી શૃંગસંયુક્તા કર્તવ્યા લક્ષણાન્વિતા ॥
 કર્ણે વૈ પ્રતિકર્ણે ચ શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥૧૫૧॥
 દ્વિતીયપંક્તિશૃંગાન્તુ હ્યુપાદ્ગં વામદક્ષિણે ॥
 તૃતીયપંક્તિતિલકં કુર્યાચ્ચૈવ સુશોભનમ્ ॥૧૫૨॥
 રેખાણાશ્ચૈવ વિસ્તારં તદૂર્ધ્વે કલ્પયેત્સુધીઃ ॥
 ષટ્પદશ્ચદ્વિશતનાં તુ ભાગૈઃ કુર્યાચ્ચ સર્વદા ॥૧૫૩॥

તેના ઉપર સર્વ શોભાથી સંયુક્ત શિખર કરવું. ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉશૃંગ કરવાં. નંદિકાએ લક્ષણાન્વિત એકએક શૃંગ કરવું તથા કર્ણે અને પ્રતિ-કર્ણે એકએક શૃંગ કરવું. બીજી પંક્તિમાં પણ એકએક શૃંગ કરવું. તૃતીય પંક્તિમાં એટલે કર્ણે સુશોભિત તિલક કરવું અને વામદક્ષિણે પ્રત્યંગ કરવું. તેના ઉપર બુદ્ધિ-માન પુરૂષે બસો છપ્પન ભાગે શિખરના નમણની રેખાઓનો વિસ્તાર કરવો. ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૩.

एकोननवतिसंख्यैरण्डकै राजहंसकः ॥
 चतुर्भिस्तिलकैर्युक्तः सर्वदा सौख्यदायकः ॥૧૫૪॥

નેવ્યાસી ઇંડકો તથા ચાર તિલકોથી સંયુક્ત આ રાજહંસ પ્રાસાદ બાળવો અને તે સર્વદા સુખદાયી છે. ૧૫૪.

ઇતિશ્રી રાજહંસ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૨૨, ઇંડક ૮૬, તિલક ૪,
 દ્વાવિંશતિતમ પ્રાસાદ ૨૨.

(૨૧) ઐરાવત પ્રામાદ.

૫૦૪ ભેદ.

૮૫ ઇંક.

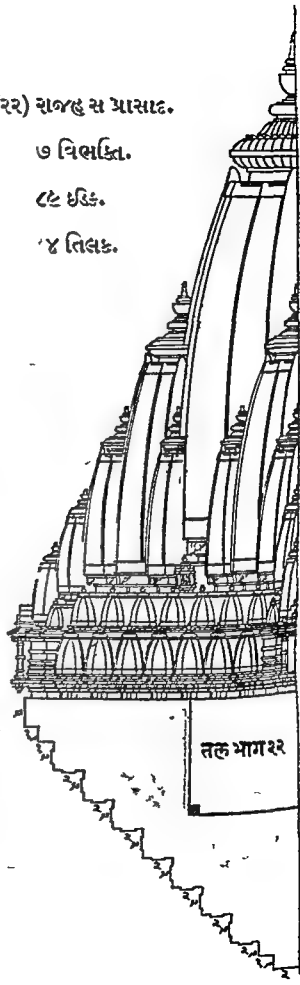
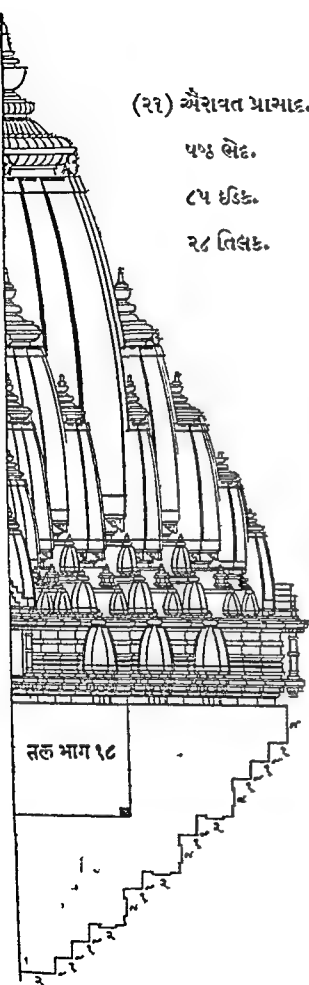
૨૮ તિલક.

(૨૨) રાજહુ સ પ્રામાદ.

૭ વિભક્તિ.

૮૬ ઇંક.

૧૪ તિલક.

ગરુડ પ્રાસાદ ત્રયોવિંશતિતમ-પ્રથમ ભેદ.

ગરુડસ્ય પ્રવક્ષ્યામિ સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥
ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥૧૫૫॥

ગરુડ પ્રાસાદનું લક્ષણયુક્ત સ્વરૂપ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાવીસ ભાગ કરવા. ૧૫૫.

શાલા ભાગદ્વયા કાર્યા ભાગૈકા ચ વિનિર્ગતા ॥
પલ્લવી ભાગિકા કાર્યા સમદલા સુશોભના ॥૧૫૬॥
ચાનુગં તુ દ્વિભાગૈશ્ચ વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥
દ્વિતીયં તત્સમં પ્રોક્તં તૃતીયન્તુ તથૈવ ચ ॥૧૫૭॥
કોણં ભાગદ્વયં કલ્પ્યં નિર્ગમે ચ તથા ભવેત્ ॥
एतद् वत्स प्रकर्तव्यं चतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ॥૧૫૮॥

શાલા ભાગ બે અને નીકારે એક ભાગની કરવી. નંદિકા એક ભાગની સમ-
દલ કરવી તથા પહેલો પઢરો, બીજો પઢરો અને ત્રીજો પઢરો ભાગ બેનો સમદલ તેમજ
કોણ ભાગ બે સમદલ કરવો. હે વત્સ ! આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા
કરવી. ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૫૮.

तदूर्ध्वं शिखरं कार्यं सर्वशोभासमन्वितम् ॥
भद्रे च रथिका कार्या ह्युरुचत्वारि कल्पयेत् ॥૧૫૯॥
પલ્લવી તિલકારૂઢા સિંહવ્યાલસમન્વિતા ॥
પ્રતિકર્ણે તથા કર્ણે શૃંગં શૃંગં નિયોજયેત્ ॥૧૬૦॥
દ્વિતીયપંક્તિશૃંગશ્ચ તૃતીયા ચ તથૈવ હિ ॥
उपाङ्गश्च प्रकर्तव्यं शोभनं वामदक्षिणे ॥૧૬૧॥

તેના ઉપર શોભા સંયુક્ત શિખર કરવું. ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉર્-
શૃંગો કરવાં. નંદિકાએ તિલક કરવું અને તે સિંહવ્યાલાદિથી યુક્ત કરવું. પ્રતિકર્ણે
અને કર્ણે એકએક શૃંગ, બીજી તથા ત્રીજી પંક્તિએ પણ એકએક શૃંગ ચઢાવવું.
વામદક્ષિણ ભાગે સુશોભિત પ્રત્યંગ કરવું. ૧૫૯, ૧૬૦, ૧૬૧.

रेखाविस्तारमानश्च षट्पञ्चद्विशतैः पदैः ॥
त्रिनवत्यण्डकैर्युक्तो वसुतिलकसंयुतः ॥૧૬૨॥

ગમે છપ્પન પદના ભેદે કરી નમણી રેખાઓના વિસ્તારતુ માન કરવું
ત્રાણુ ઇડકો અને આઠ તિલકોથી મયુક્ત ગરૂડ પ્રામાદ બાણુવો ૧૬૨.

દાનવાનાં વિઘાતાય ગરુડશ્ચ નિયોજયેત્ ॥

સિદ્ધિશ્ચ સર્વકામાનાં પ્રતિપક્ષક્ષયસ્તથા ॥૧૬૩॥

અસુગેના નાગ માટે રાત્ર્યમા ગરૂડ પ્રામાદ યોજવો તે મર્વ કામનાઓની
મિદ્ધિ કરનારો તથા ગતુપક્ષનો ક્ષય કરનારો છે ૧૬૩

ઇતિશ્રી ગરૂડ પ્રામાદ, તુલ ભાગ ૨૨, ઇડક ૬૩, તિલક ૮, ત્રયોવિંશતિતમ
પ્રામાદ ૨૩

વૃપલ પ્રાસાદ અતુર્વિંશતિતમ-તૃતીય ભેદ

વૃપમશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાર્વિંગપદભાજિતે ॥૧૬૪॥

લક્ષણયુક્ત વૃપલ નામના પ્રાસાદતુ સ્વરૂપ કહ્યું હું ચોરસ ક્ષેત્રમા આવીશ
વિભાગ કરવા ૧૬૪.

મદ્રં ભાગદ્વયશ્ચૈવ ભાગૈકેન ચ નિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમે તુ તથાપિ ચ ॥૧૬૫॥

ચાતુરંગં તુ દ્વિભાગૈશ્ચ વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥

દ્વિતીયં તુ તથા કાર્યં તૃતીયશ્ચ તથૈવ ચ ॥૧૬૬॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં નિર્ગમેઽપિ ચ તત્સમમ્ ॥

એવશ્ચ સ્થાપયેત્પ્રાજો દિશાસુ વિદિશાસુ વૈ ॥૧૬૭॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવું નદિકા ભાગ એકની સમદલ
કરવી પહેલો, બીજો અને ત્રીજો પદંગ ભાગ બેબે તથા કોણ ભાગ બે સમદલ
કરવો બુદ્ધિમાન પુરુષોએ આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમા વ્યવસ્થા કરવી ૧૬૫,
૧૬૬, ૧૬૭

અથાતઃ શિખર કાર્યં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥

મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા ચતુરુસમન્વિતા ॥૧૬૮॥

નંદિકા પ્રતિકર્ણેષુ કોણે શૃઙ્ગં નિયોજયેત્ ॥

દ્વિતીયપંક્તિશૃઙ્ગન્તુ શૃઙ્ગશ્ચૈવ તૃતીયકે ॥૧૬૯॥

તિલકશ્ચ તૃતીયાયામુપાઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥

રેખાવિસ્તારમાનન્તુ ષટ્પદશ્ચદ્વિશતૈઃ પદૈઃ ॥૧૭૦॥

ત્યારપછી સર્વ શોભાથી અલંકૃત શિખર કરવું. ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉરશૃંગ ચઢાવવાં. નંદિકા, ત્રણે પ્રતિકર્ણો અને કોણે એકએક શૃંગ યોજવું. બીજી પંક્તિ તથા ત્રીજી પંક્તિ પણ એકએક શૃંગ યુક્ત કરવી. અને ત્રીજી પંક્તિમાં કોણે તિલક કરવું તથા વામદક્ષિણ ભાગે પ્રત્યંગ કરવું. શિખરના નમણની રેખાઓનો વિસ્તાર બસો છાપન પદના ભેદે કરવો. ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૦.

ઋષિગ્રહસમાયુક્તૈરણ્ડકૈર્વૃષભઃ સ્મૃતઃ ॥

ચતુર્ભિસ્તિલકૈશ્ચૈવ કર્તવ્યસ્તુ સદા વૃધૈઃ ॥૧૭૧॥

ઋષિ એટલે સાત અને ગ્રહ એટલે નવ અર્થાત્ સત્તાણું ઇંડકો તથા ચાર તિલકવાળો આ વૃષભ નામનો પ્રાસાદ કહ્યો છે અને તે ડાહ્યા પુરૂષોએ સર્વદા કરવા યોગ્ય છે. ૧૭૧.

પ્રાસાદં કારયેદ્ વત્સ સર્વાઙ્ગં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥

હરવાહનસંયુક્તં દેવાનામપિ દુર્લભમ્ ॥૧૭૨॥

હે વત્સ ! સર્વાંગ અને સંપૂર્ણ લક્ષણોથી પરિપૂર્ણ આ વૃષભ નામનો પ્રાસાદ દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે. ૧૭૨.

ઇતિશ્રી વૃષભ પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૨૨, ઇંડક ૯૭, તિલક ૪, ચતુર્વિંશતિતમ પ્રાસાદ ૨૪.

મેરૂ પ્રાસાદ પંચવિંશતિતમ-ચતુર્થ ભેદ.

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ મેરોશ્ચ લક્ષણં શુભમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥૧૭૩॥

હવે મેરૂ પ્રાસાદનું શુભ લક્ષણ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાવીસ ભાગ કરવા. ૧૭૩.

ભદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ભાગૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમેઽપિ તથા ભવેત્ ॥૧૭૪॥

ચાનુગં તુ દ્વિભાગૈશ્ચ વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥

દ્વિતીયં કોણભાગન્તુ તૃતીયશ્ચ તથૈવ હિ ॥૧૭૫॥

(૨૩) ગરુડ પ્રામાદ.

દ્વિતીય બેદ.

૯૩ મંડિ.

૮ તિલક.

(૨૪) વૃષભ પ્રામાદ.

તૃતીય બેદ.

૯૭ મંડિ.

૮ તિલક.

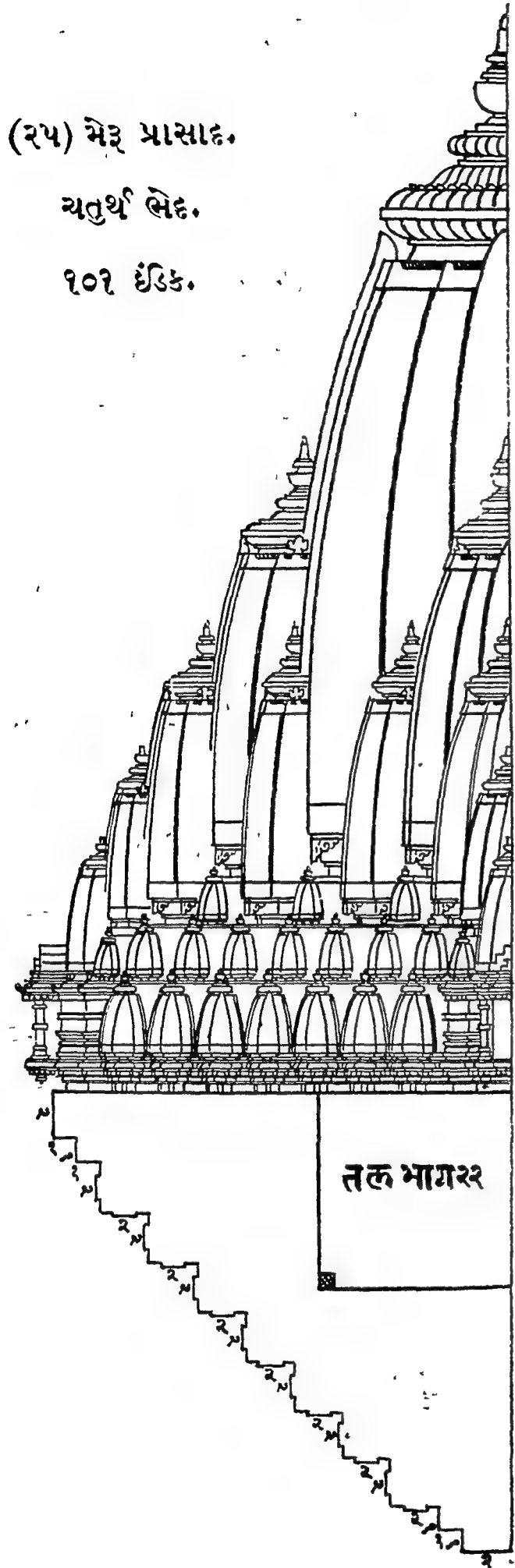
સત્ત્વ ભાગર

સત્ત્વ ભાગર

(૨૫) મેરૂ પ્રાસાદ.

ચતુર્થ ભેદ.

૧૦૧ ઇંક.

કોણં ભાગદ્વયં-કાર્ય,
નિર્ગમે પૂર્વમાનતઃ ॥

एवञ्च स्थापयेत्प्राज्ञ-

अतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ॥૧૭૬॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ જે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. નંદિકા ભાગ એક સમદલ કરવી. પહેલો, બીજો અને ત્રીજો પઢરો તથા કોણ; એ બધાં અંગો બપોળે ભાગ સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં અંગોની વ્યવસ્થા કરવી. ૧૭૪, ૧૭૫, ૧૭૬.

अथातः शिखरं कार्यं,
सर्वलक्षणलक्षितम् ॥

भद्रे च रथिका कार्या,

ह्युरुचत्वारि कल्पयेत् ॥૧૭૭॥

नंदिकाप्रतिकर्णेषु,

कर्णे चैव तथैव च ॥

शृङ्गं શ્રૃંગં તથા કાર્ય,

प्रथमपंक्तिभूषणम् ॥૧૭૮॥

द्वितीयपादशृङ्गन्तु,

तृतीयेषु तथैव च ॥

તૃતીયપાદકે સ્થાપ્ય-

मुपाङ्गं वामदक्षिणे ॥૧૭૯॥

रेखाणाञ्चैव विस्तारः,

कर्तव्यश्च सदा बुधैः ॥

षट्પશ્ચદ્વિશતાનાં તુ,

पदै रेखाश्च कल्पयेत् ॥૧૮૦॥

સર્વ લક્ષણોથી લક્ષિત એવું શિખર કરવું. ભદ્રે દોઢિયો અને ચાર ઉચ્ચંગો

ચઢાવવા નદિકા, ત્રણ પ્રતિકર્ષો અને કોણ ઉપર એટલે પ્રથમ પદ્ધિ એકએક શૃંગથી વિભૂષિત કરવી બીજી પદ્ધિએ એટલે ત્રણ પદરા અને કોણ ઉપર તથા ત્રીજી પદ્ધિએ એટલે બીજી પદરા અને કોણ ઉપર એકએક શૃંગ ચઢાવવું ત્રીજી પદ્ધિએ વામદક્ષિણ ભાગે પ્રત્યંગ કરવું અને યુદ્ધિમાન યુરૂપોએ દેખાઓનો વિસ્તાર મર્વદા બસો છાપન પદના લેહે દેખાઓ ખેચી કરવો ૧૭૭, ૧૭૮, ૧૭૯, ૧૮૦

एकोत्तरशतैर्वत्स मेरुश्च कल्प्यतेऽण्डकैः ॥

प्रासादः सिध्यते यस्य लभते चाक्षयं पदम् ॥૧૮૧॥

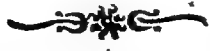
इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते
शिल्परत्नाकरे केशरादिपञ्चविंशतिप्रामादलक्षणाधिकारे
गुर्जरभाषाया प रत्न समाप्तम् ॥

એકસો એક ઇંડકા વંડે વિભૂષિત થયેલો આ મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો જે આ પ્રામાદ કરાવે છે તે અક્ષય પદનો લોકતા બને છે ૧૮૧

ધતિશ્રી મેરૂ પ્રામાદ, તુલ ભાગ ૨૨, ઇંડક ૧૦૧, પચવિંશતિતમ પ્રામાદ ૨૫
ધતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીચુત્ નર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ
સોમપુરાચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું કેશરાદિ
પચવિંશતિ પ્રામાદ લક્ષણાધિકાર નામનું
છઠું રત્ન સંપૂર્ણ

સત્તમં રત્નમ્ ।

અથ તિલકસાગરાદિપચ્રવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારઃ ।

વિશ્વકર્મા ઉવાચ ।

શૃણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદાનાં યથાક્રમમ્ ॥

સર્વેષાં ધામજાતીનાં સારસંબોધહેતુના ॥૧॥

વિભક્તિચંદતિલકૈસ્તિલકસાગરોદ્ભવાઃ ॥

ક્ષીરાર્ણવે સમુત્પન્ના નામ્ના તિલકસાગરાઃ ॥૨॥

શ્રીવિશ્વકર્મા કહે છે હે વત્સ ! સાંભળ, હવે હું તને બધી જાતના પ્રાસાદોનો સાર સમજાવ એવા હેતુથી યથાક્રમે વિભાગ, છંદ અને તિલકોના ભેદે થતા તિલક-સાગરાદિ જાતિના પ્રાસાદો કહું છું. આ પ્રાસાદોની ઉત્પત્તિ ક્ષીરાર્ણવમાંથી થયેલી છે અને તિલકસાગરાદિ નામે સુપ્રસિદ્ધ છે. ૧, ૨.

પ્રશસ્તાઃ શાંતિદાઃ સર્વે પ્રસાદાય ભવન્તિ ચ ॥

વિભક્તિતલચંદ્રેષુ શિખરસ્યોર્ધ્વલક્ષણમ્ ॥૩॥

શૃંગોરુશૃંગપ્રત્યંગા રથોપરથકર્ણિકાઃ ॥

સંક્ષેપં કથયિષ્યામિ યાદૃશાઃ શાંતિકારકાઃ ॥૪॥

પ્રસિદ્ધ મહિમાવાળા અને શાંતિ આપનારા આ પ્રાસાદો દેવોને ઘણા પ્રિય છે. વિભાગ, તલ અને છંદથી શિખર સુધી શૃંગ, ઉરુશૃંગ, પ્રત્યંગ, રથ, ઉપરથ અને કર્ણ; એ બધાં અંગો વિભાગ પ્રમાણે કરવાં. હું આ બધાનાં લક્ષણ સંક્ષેપમાં કહીશ કે જેથી તેઓ શાંતિ આપનારા થાય. ૩, ૪.

શિખરસ્ય પ્રમાણેન ચોચ્છ્રયો મણ્ડપસ્ય વૈ ॥

હીનાંગે હીનચંદ્રે ચ બહુલ્લેર્ધ્વે ચ દીનતા ॥૫॥

એકસ્કંધે બહુશાખે સ્કંધહીનૈકશાખયોઃ ॥

પ્રશસ્તાઃ શાખાયુક્તાસ્તુ ચંદાલઙ્કારશોભિતાઃ ॥૬॥

શિખરના પ્રમાણથી મંડપ ઉંચો કરવો. આ પ્રાસાદો ઓછા અંગવાળા, હીનચંદ્રવાળા, અધિક અંગવાળા અને અર્ધાંગવાળા થાય તો દરિદ્રતા આપે છે.

થી હીનચ્છધવાળા અગત્ય એક શાખા, (રેખા) વાળા કરવા નહિ પણ તુ એક રક્ષધ-
વાળા તથા ઘણી રેખાઓવાળા કરવા તલછ દેના પ્રમાણે ઘણી રેખાઓ વડે અલકૃત
યેલા આ પ્રાસાદોની મહિમા ઘણી છે ૫, ૬

તિલકસાગરાદિ પચીસ પ્રાસાદોનાં નામ.

તિલકસાગરશ્ચાદ્યો ગૌરીતિલકરુદ્રકૌ ॥
શ્રીતિલકો હરિશ્ચૈવ લક્ષ્મીભૂતિલકૌ તથા ॥૭॥
રમાતિલક હિન્દ્રશ્ચ મંદિરો હેમવાંસ્તથા ॥
કૈલાસતિલકઃ પૃથ્વીતિલકશ્ચ ત્રયોદશઃ ॥૮॥
ત્રિભુવનેન્દ્રનીલૌ ચ સર્વાંગતિલકસ્તથા ॥
સુરવલ્લભનામા ચ સિંહશ્ચ મકરધ્વજઃ ॥૯॥
મંગલસ્તિલકાશ્ચ પદ્મકઃ સોમકસ્તથા ॥
વિજયતિલકશ્ચૈવ ત્રૈલોક્યતિલકસ્તથા ॥૧૦॥
પશ્ચવિંશ ઇમે પ્રોક્તાઃ પ્રાસાદાસ્તિલકાભિધાઃ ॥
તિલકસાગરનામ્ના પ્રસિદ્ધા ભુવનોત્તમાઃ ॥૧૧॥

(૧) તિલકસાગર, (૨) ગૌરીતિલક, (૩) રુદ્રતિલક, (૪) શ્રીતિલક, (૫)
હિન્દ્રતિલક, (૬) લક્ષ્મીતિલક, (૭) ભૂતિલક, (૮) રમાતિલક, (૯) ઇન્દ્રતિલક,
(૧૦) મંદિરતિલક, (૧૧) હેમવાન્તિલક, (૧૨) કૈલાસતિલક, (૧૩) પૃથ્વી-
તિલક, (૧૪) ત્રિભુવનતિલક, (૧૫) ઇન્દ્રનીલતિલક, (૧૬) સર્વાંગતિલક, (૧૭)
સુરવલ્લભતિલક, (૧૮) મિહતિલક, (૧૯) મકરધ્વજતિલક, (૨૦) મંગલતિલક,
(૨૧) તિલકાક્ષ, (૨૨) પદ્મતિલક, (૨૩) સોમતિલક, (૨૪) વિજયતિલક, અને
(૨૫) ત્રૈલોક્ય તિલક

આ તિલકસાગરાદિ નામના પચીસ પ્રાસાદોના નામ બાળુવા આ પ્રાસાદો
તિલકસાગરાદિ નામે પ્રસિદ્ધ છે અને ભુવનોમા ઉત્તમ છે ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧.

તિલકસાગર પ્રાસાદ-પ્રથમ. ૧ વિલકિત.

ચંદાલદ્વારસંયુક્તાઃ કથ્યન્તે મુનિસત્તમ ॥
વેદાસ્રશ્ચ ચતુઃસ્તમ્ભૈર્દિશાંપતિસુરૈર્વૃત્તમ્ ॥૧૨॥
છાદ્યકૂટસમાયુક્તં ઘણ્ટાસિંહસમુદ્ભવમ્ ॥
ઈદૃશં કુરુતે યસ્તુ સ લભેન્નાક્ષયં પદમ્ ॥૧૩॥

હે મુનિશ્રેષ્ઠ નારદજી ! હવે છંદ અને અલંકારો વડે શોભાયમાન થયેલા તિલક સાગરાદિ પ્રાસાદો કહું છું.

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચાર સ્તંભ કરવા અને તેમાં ચારે દિશાઓના દિગ્પાળો મૂર્તિઓ કરવી. છાન્નું તથા કૂટ કરવાં તેમજ આમલસારો તથા સિંહ કરવા. પ્રાસાદનું નામ તિલકસાગર છે અને કરનાર અક્ષયપંદનો ભોક્તા થાય છે. ૧૨, ૧

ઇતિશ્રી તિલકસાગર પ્રાસાદ, તુલ ચતુરસ, ઇંડક ૧, પ્રાસાદ ૧ લો.

ગૌરીતિલક પ્રાસાદ દ્વિતીય-દ્વિતીય ભેદ.

અષ્ટતિલકસંઘાતઃ કર્ણે રેખાસમાયુતઃ ॥

અષ્ટતિલકસંયુક્તો ગૌરીતિલકસંજ્ઞકઃ ॥૧૪॥

ઉપર પ્રમાણે ચોરસ ક્ષેત્ર કરી પ્રાસાદની રચના કરવી. વિશેષમાં આઠ તિલકે કરવાં અને કર્ણ ઉપર રેખાઓ ખેંચવી. આઠ તિલકોવાળો આ પ્રાસાદ ગૌરીતિલક નામનો બાણવો. ૧૪.

ઇતિશ્રી ગૌરીતિલક પ્રાસાદ, તુલ ચતુરસ, ઇંડક ૧, તિલક ૮, પ્રાસાદ ૨ બે.

રૂદ્રતિલક પ્રાસાદ-તૃતીય.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટભાગવિભાજિતે ॥

કર્ણે ભાગદ્વયં કાર્યં મદ્રં ભાગદ્વયં તથા ॥૧૫॥

કર્ણોર્ધ્વે તિલકં કુર્યાચ્ચતુર્દિક્ષુ સુશોભનમ્ ॥

રૂદ્રતિલકનામોઽયં હ્યેકાળ્ડી સર્વકામદઃ ॥૧૬॥

સમચોરસ ક્ષેત્ર કરી આઠ ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણ બે ભાગ અને અર્ધુ ભદ્ર પાણુ બે ભાગનું કરવું. કર્ણ ઉપર તિલક કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ સુશોભિત પ્રાસાદ કરવો. આ પ્રાસાદનું નામ રૂદ્રતિલક બાણવું. એક ઇંડકવાળો આ પ્રાસાદ સર્વ કામનાઓને આપનારો છે. ૧૫, ૧૬.

ઇતિશ્રી રૂદ્રતિલક પ્રાસાદ, તુલ ભાગ ૮, ઇંડક ૧, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૩ બે.

૧ તિલકસાગર પ્રાસાદ. ૨ ગૌરીતિલક પ્રાસાદ.

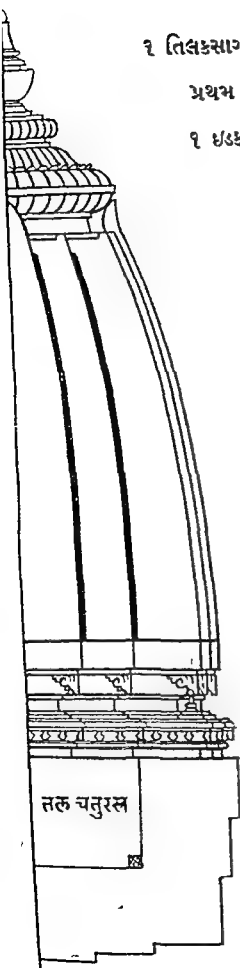
પ્રથમ વિભક્તિ.

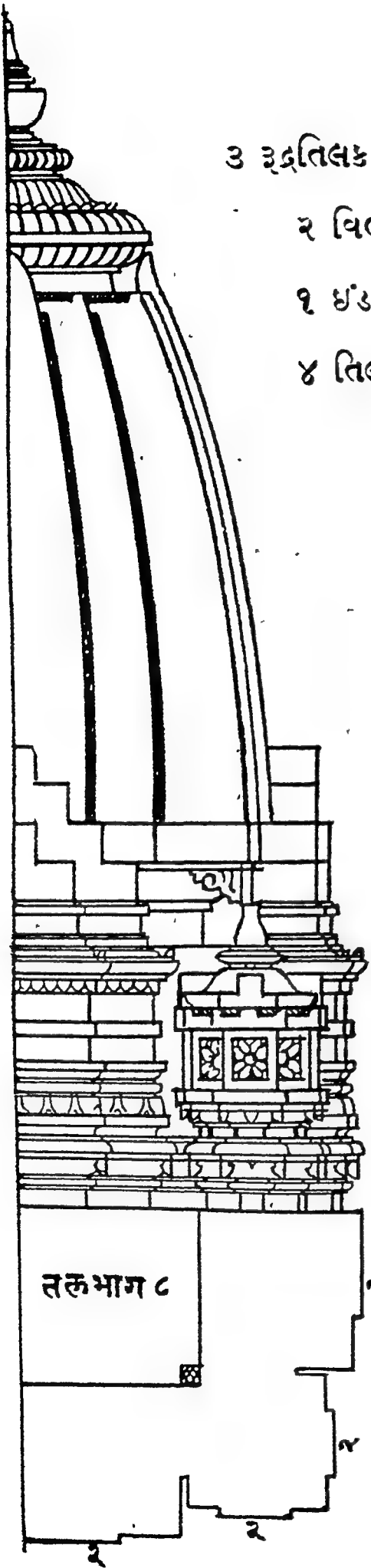
દ્વિતીય ભેદ.

૧ ઇંક.

૧ ઇંક.

૮ તિલક.

૩ રૂદ્રતિલક પ્રાસાદ.

૨ વિભક્તિ.

૧ ઇંડક.

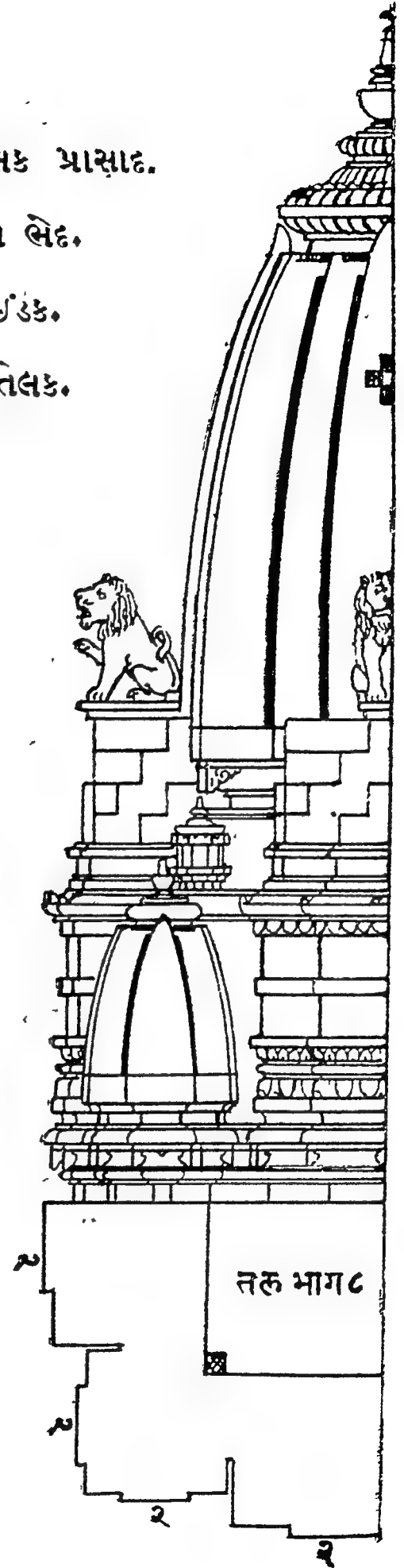
૪ તિલક.

૪ શ્રીતિલક પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

૫ ઇંડક.

૪ તિલક.

શ્રીતિલક પ્રાસાદ ચતુર્થ-દ્વિતીય ભેદ

કર્ણે શૃંગં પ્રદાતવ્યં તદૂર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥
 મદ્રે સિંહસ્તથા કાર્યઃ પચ્છાણ્ડકવિભૂષિતઃ ॥
 શ્રીતિલકઃ સમાખ્યાતઃ કર્તૃગાંતિશ્રિયાવહઃ ॥૧૭॥

ઉપર પ્રમાણે તલમાન કરી વધારેમા કર્ણે શૃંગ અને તિલક કરવા તથા ભદ્રે સિંહ કરવા પાંચ ઇંડક વડે શોભાયમાન થયેલો શ્રીતિલક નામનો આ પ્રાસાદ કતનિ ગાતિ અને લક્ષ્મી આપે છે ૧૭

ઇતિશ્રી શ્રીતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૮, ઇંડક ૫, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૪ થો.

હરિતિલક પ્રાસાદ પચમ-તૃતીય ભેદ

મદ્રે શૃંગં પ્રદાતવ્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥
 નવાણ્ડકસમાયુક્તશ્ચતુર્ભિસ્તિલકૈર્યુતઃ ॥
 હરિતિલકસંજો વૈ સિદ્ધકિન્નરસેવિનઃ ॥૧૮॥

આઠ ભાગના ચોગસ ક્ષેત્રમા પૂર્વ પ્રમાણે તલમાન કરવું વિશેષમા ભદ્રે એક ઉરુશૃંગ ચઢાવવું નવ ઇંડક તથા ચાર તિલકો વડે શોભિત આ હરિતિલક પ્રાસાદ સિદ્ધા તેમજ કિન્નરોથી મેવાયેલો છે ૧૮

ઇતિશ્રી હરિતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૮, ઇંડક ૯, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૫ થો.

લક્ષ્મીતિલક પ્રાસાદ પચમ-ચતુર્થ ભેદ.

મદ્રે શૃંગં દ્વિતીયશ્ચ રથિકાં સ્થાપયેત્તથા ॥
 ચત્વારિ તિલકાન્યેવ હ્યણ્ડકાનિ ત્રયોદશ ॥
 લક્ષ્મીતિલકનામોઽયં શ્રિયઃ પ્રીત્યર્થહેતવે ॥૧૯॥

ક્ષેત્રમાન ઉપર પ્રમાણે કરી ભદ્રે બીજી વધારે એક શૃંગ ચઢાવવું અને દોઢિયો કરવો તેર ઇંડકો અને ચાર તિલકો વાળો લક્ષ્મીતિલક નામનો આ પ્રાસાદ લક્ષ્મીની પ્રમત્તતાને વધારનારો બાળુવો ૧૯

ઇતિશ્રી લક્ષ્મીતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૮, ઇંડક ૧૩, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૬ થો.

૫ હરિતિલકપ્રાસાદ. ૬ લક્ષ્મીતિલક પ્રાસાદ.

તૃતીય ભેદ.

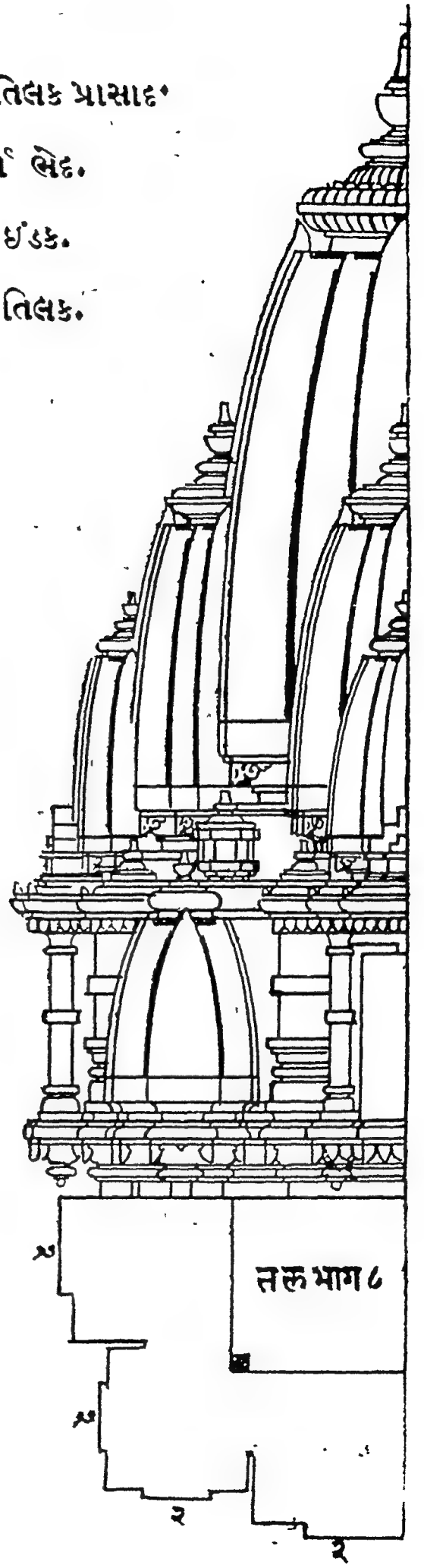
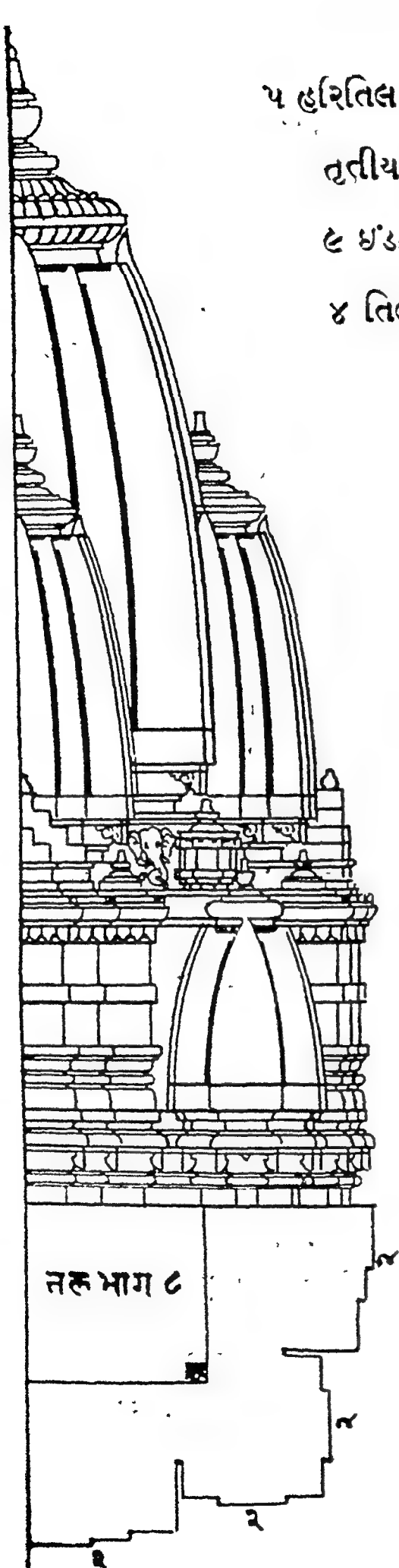
ચતુર્થ ભેદ.

૯ ઇંડક.

૧૩ ઇંડક.

૪ તિલક.

૪ તિલક.

ભૂતિલક પ્રાસાદ સપ્તમ-૩ વિભક્તિ

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશઘા માજિતે પુનઃ ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્ય સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥

ગાલા ચ સાર્ધભાગેન નિર્ગમં ચ પદોનકમ્ ॥૨૦॥

ચોગ્ય ક્ષેત્રના દશ ભાગ કરવા અને તેમા બે ભાગનો કર્ણ, દોઢ ભાગનો પહરો અને દોઢ ભાગનું અર્ધુ ભડ કરવું ભડ નીકારે નીકળતું પોણા ભાગનું કવું ૨૦

પ્રથમપંક્તિકોણેષુ શૃંગં તત્ર નિયોજયેત્ ॥

તથોપરિ તિલકં તુ હ્યુર્ધ્વરેન્વાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૨૧॥

અનુગે ચ ચતુર્દિક્ષુ શૃંગમેકં નિયોજયેત્ ॥

તસ્યોર્ધ્વે તિલકં ચૈવ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥૨૨॥

મદ્રે શૃંગદ્વયં પ્રોક્તં દિગાસુ સ્થાપયેદ્બુધઃ ॥

દ્વાદશતિલકાન્યેવ હ્યૂનર્વિંગાણ્ડકાનિ ચ ॥

ભૂતિલકઃ સમાख्याતઃ સર્વકામાર્થસાધનઃ ॥૨૩॥

કર્ણની પહેલી પંક્તિએ શૃંગ તથા તિલક કવ્યા પહરે પણ શૃંગ તથા તિલક કવ્યા અને ડાબે જમણે અંગે પ્રત્યંગ કરવા ભદ્રે બે શૃંગ ચઢાવવા આ ગીતે ચાઢે દિશામા ગચના કરવી બાર તિલક તથા ઓગણીસ ઇંક વાળો ભૂતિલક નામનો આ પ્રામાદ બાણવો અને તે મર્વ કામ તેમજ અર્થને સાધનારો છે ૨૧, ૨૨, ૨૩ ઇતિશ્રી ભૂતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૦, ઇંક ૨૬, તિલક ૧૨, પ્રામાદ ૭ મો

૨ ભાતિલક પ્રાસાદ અષ્ટમ-દ્વિતીય ભેદ.

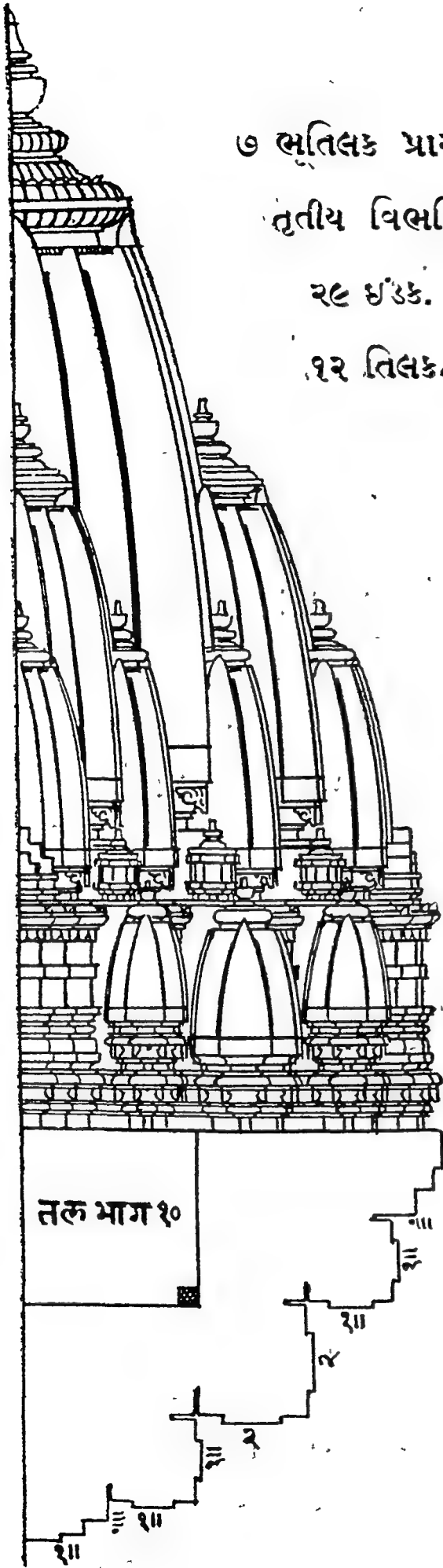
કર્ણે શૃંગદ્વયં કાર્યં તિલકચ તથાનુગે ।

અષ્ટમિસ્તિલકૈર્યુક્તસ્ત્રયસ્ત્રિશ્ચિરણ્ડકૈઃ ॥

રંભાતિલકનામા ચ કર્તવ્યઃ શાંતિમિચ્છતા ॥૨૪॥

ઉપર પ્રમાણેના તલમા કર્ણે બે શૃંગ કરવા અને પહરે તિલક ચઢાવવું આઠ તિલક અને તેત્રીસ ઇંકવાળો આ ૨ ભાતિલક નામનો પ્રામાદ, બાણવો અને શાંતિની ઇચ્છાવાળા પુરુષે આ પ્રામાદ કવ્યો ૨૪

ઇતિશ્રી ૨ ભાતિલક પ્રામાદ, ભાગ ૧૦, ઇંક ૩૩, તિલક ૮, પ્રામાદ ૮ મો

૭ ભૂતિલક પ્રાસાદ.

૩૯ ઇંડક.

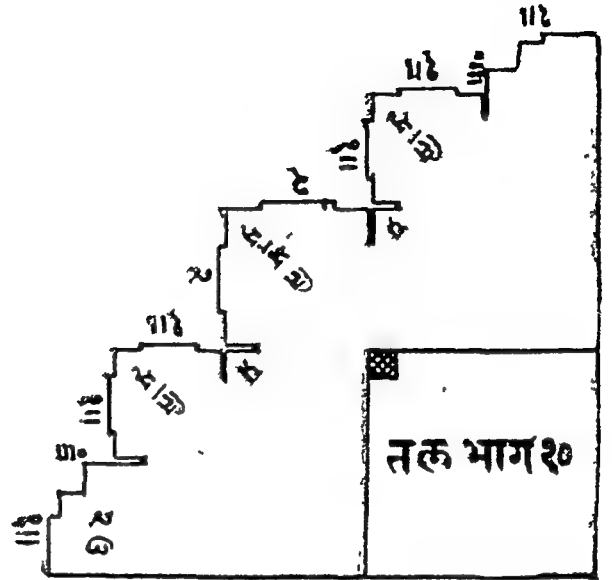
૧૨ તિલક.

૮ રંભાતિલક પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

૩૩ ઇંડક.

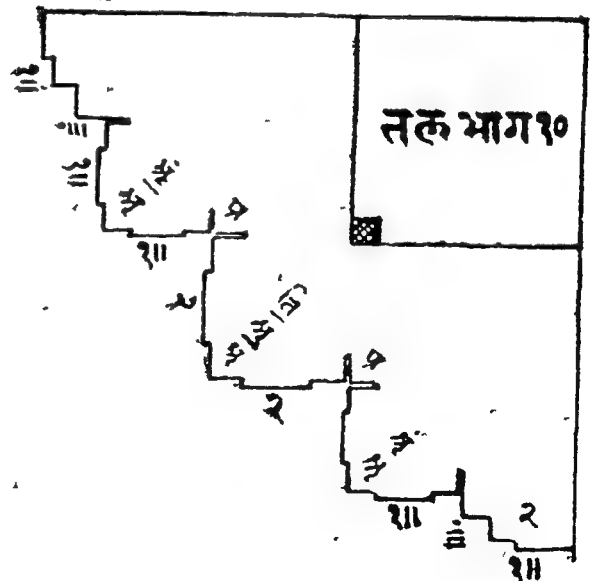
૮ તિલક.

૯ મન્દ્રતિલક પ્રાસાદ.

૩૧ ઇંડક.

૪ તિલક.

ઇન્દ્રતિલકે પ્રાસાદ નવમ-તુર્ત ય લેદ.

પ્રતિરથેષુ શ્રૃંગૈકં કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

અણ્ડાન્યેકચત્વારિંશચત્વારિ તિલકાનિ ચ ॥

ઇન્દ્રતિલકસંજ્ઞા પૂજ્યઃ સુરનરેશ્વરૈઃ ॥૨૫॥

ઉપર પ્રમાણેના તલમા પઢરે એકેકે શૃંગ ચઢાવવુ અને કર્ણે તિલક કરવાં. એકતાલીસ ઇંડક અને ચાર તિલકવાળા આ પ્રાસાદનુ નામ ઇન્દ્રતિલક છે અને તે દેવતા તથા ગન્તઓને પૂજવા યોગ્ય છે ૨૫

ઇતિશ્રી ઇન્દ્રતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૦, ઇંડક ૪૧, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૬ મો.

મ દિરતિલકે પ્રાસાદ દશમ-૪ વિભક્તિ

મંદિરતિલકં વક્ષ્યે સૂર્યભાગં વિભાજયેત્ ॥

ભદ્રં ભાગદ્વયં કાર્યં ચાનુગં દ્વયભાગિકમ્ ॥

કોણં ભાગદ્વયં કૃત્વા ચતુર્દિક્ષુ નિયોજયેત્ ॥૨૬॥

હવે મંદિરતિલક પ્રાસાદ કહુ છુ ચોરસ ક્ષેત્રના બાર ભાગ કરી તેમા બે ભાગનુ અર્ધુ ભદ્ર, બે ભાગનો પ્રતિરથ અને બે ભાગનો કર્ણ કરવો આ પ્રમાણે ચારે દિશામા રચના કરવી ૨૬.

કોણે શ્રૃંગદ્વયં સ્થાપ્યં ચાનુગે શ્રૃંગમેવ ચ ॥

દ્વિતીયક્રમે તિલકં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૨૭॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હુરુશ્રૃંગત્રયં તથા ॥

પ્રત્યંગં યદિ પ્રત્યંગમુરોશ્ચ વામદક્ષિણે ॥૨૮॥

તદધો મંજરી કાર્યા પદ્માકારાં સુચર્તિતા ॥

ચતુર્વિંગતિલકશ્ચ હ્યણ્ડકસપ્તત્રિંશતિઃ ॥

નાનારૂપધરો દિવ્યો મંદિરો મંદિરોપમઃ ॥૨૯॥

કર્ણે બે તથા પઢરે એક શૃંગ ચઢાવવુ બીજી પક્ષિતએ તિલક કરવા. ભદ્રે દોઢિયો તથા ત્રણ ઉંચુગ કરવા ઉંચુગને પડખે પ્રત્યંગ કરવા અને તેની નીચે કમળ પુષ્પના જેવી મંજરીઓ કરવી માડત્રીન ઇંડક તથા ચોવીસ તિલકવાળો આ પ્રાસાદ મંદિરતિલક બાણવો ૨૭, ૨૮, ૨૯.

ઇતિશ્રી મંદિરતિલક પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૧૨, ઇંડક ૩૭, તિલક ૨૪, પ્રાસાદ ૧૦ મો.

હેમવાન્ તિલક પ્રાસાદ એકાદશ-દ્વિતીય ભેદ.

પ્રતિરથોર્ધ્વે શૃંગાણિ કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

વિંશતિતિલકૈઃ પञ્ચચત્વારિંશદ્વિરણ્ડકૈઃ ॥

હેમવાંશ્ચ તદા નામ કર્તવ્યઃ સર્વશાંતિદઃ ॥૩૦॥

ઉપર પ્રમાણેના તલમાં પ્રતિરથે શૃંગ ચઢાવવું અને કર્ણે તિલક કરવાં. પીસ-તાળીસ ઇંડક અને વીસ તિલકવાળો આ હેમવાન્ તિલક નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે સર્વ પ્રકારે શાંતિ આપનારો છે. ૩૦.

ઇતિશ્રી હેમવાન્ તિલક પ્રાસાદ, લાગ ૧૨, ઇંડક ૪૫, તિલક ૨૦, પ્રાસાદ ૧૧ મો.

કૈલાસતિલક પ્રાસાદ દ્વાદશ-તૃતીય ભેદ.

પ્રતિરથે ચ તિલકં સ્થાપયેચ્ચ સુશોભનમ્ ॥

અણ્ડાકાન્યૂનપञ્ચાશદ્ ગાયત્રી તિલકાનિ ચ ॥

કર્ણોર્ધ્વે તુ યદા શૃંગં નામ્ના કૈલાસસંભવઃ ॥૩૧॥

ઉપર પ્રમાણેના તલ ઉપર વધારેમાં પઢરે તિલક કરવાં અને કર્ણે શૃંગ ચઢાવવું. ઓગણપચાસ ઇંડક અને ચોવીસ તિલકવાળો આ પ્રાસાદ કૈલાસતિલક જાણવો. ૩૧.

ઇતિશ્રી કૈલાસતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૧૨, ઇંડક ૪૬, તિલક ૨૪, પ્રાસાદ ૧૨ મો.

પૃથ્વીતિલક પ્રાસાદ ત્રયોદશ-ચતુર્થ ભેદ.

તિલકં યદિ કર્ણોર્ધ્વે શૃંગં પ્રતિરથોર્ધ્વકે ॥

અણ્ડાનિ સપ્તપञ્ચાશદ્ વિંશતિતિલકાનિ ચ ॥

પૃથ્વીતિલકસંજ્ઞશ્ચ પૃથ્વીભ્રમણપુણ્યદઃ ॥૩૨॥

પૂર્વ પ્રમાણેના તલ ઉપર વધારેમાં કર્ણે તિલક અને પઢરે શૃંગ ચઢાવવું. આ સત્તાવન ઇંડક અને વીસ તિલકવાળા પ્રાસાદનું નામ પૃથ્વીતિલક છે અને તે પૃથ્વી-પ્રદક્ષિણાનું પુણ્ય આપનાર જાણવો. ૩૨.

ઇતિશ્રી પૃથ્વીતિલક પ્રાસાદ, લાગ ૧૨, ઇંડક ૫૭, તિલક ૨૦, પ્રાસાદ ૧૩ મો.

૧૦ મન્દિરતિલક પ્રામાદ.

ચતુર્થ વિભક્તિ.

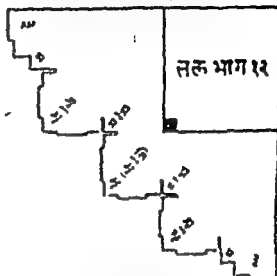
૩૭ ઇંચ.

૨૪ તિલક.

૧૧ દેવયાન તિલક પ્રામાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

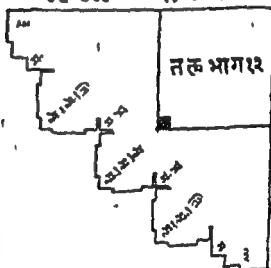
૪૫ ઇંચ. ૨૦ તિલક.

૧૨ કૈલાસ તિલક પ્રામાદ.

તૃતીય ભેદ.

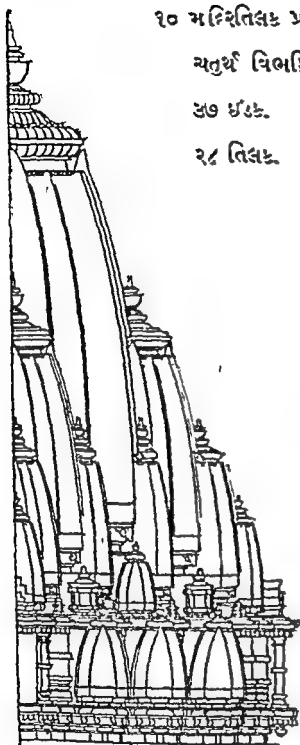
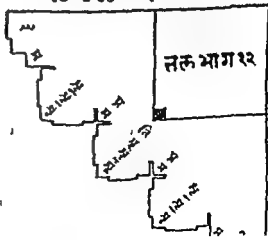
૪૬ ઇંચ. ૨૪ તિલક.

૧૩ પૃથ્વી તિલક પ્રામાદ.

ચતુર્થ ભેદ.

૫૭ ઇંચ. ૨૦ તિલક.

તલ ભાગ ૧૨

ત્રિભુવનતિલક પ્રાસાદ ચતુર્દશ-૫ વિભક્તિ:

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટાવિંશતિભાજિતે ॥
 શાલાર્ધશ્ચ ચતુર્ભાગં દ્વિપદં નિર્ગમં સ્મૃતમ્ ॥૩૩॥
 નંદિકા પદમાત્રેણ નિર્ગમે ચ તથા ભવેત્ ॥
 અનુગં ચ ચતુર્ભાગં વિસ્તરે નિર્ગમે તથા ॥૩૪॥
 કોણિકાભાગમેકેન નિર્ગમે પૂર્વમાનતઃ ॥
 કોણશ્ચૈવ ચતુર્ભાગં નિર્ગમે વિસ્તરે તથા ॥૩૫॥

ચોરસ ક્ષેત્રના અઠાવીસ ભાગ કરવા અને તેમાં ચાર ભાગનું અર્ધુ ભદ્ર, કરવું અને નીકારે ભાગ બે કરવા, નંદિકા ભાગ એક સમદલ કરવી, પઢરો ચાર ભાગનો સમદલ, કર્ણિકા ભાગ એક સમચોરસ અને કર્ણુ ચાર ભાગનો સમદલ કરવો. ૩૩, ૩૪, ૩૫.

શ્રીવત્સશ્ચ શ્રીવત્સસ્તિલકં ચ તૃતીયકમ્ ॥
 કર્ણે ચ પ્રતિકર્ણે ચ કુર્યાચ્ચૈવં ચતુર્દિશિ ॥૩૬॥
 શ્રીવત્સતિલકશ્ચૈવ નંદિકાયાં ક્રમદ્વયમ્ ॥
 ભદ્રે વૈ રથિકા કાર્યા સ્વરૂપા લક્ષણાન્વિતા ॥૩૭॥
 તદૂર્ધ્વે હુરુચત્વારિ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥
 તદધો મંજરી જ્ઞેયા પદ્માકારા સુવર્તિતા ॥૩૮॥
 ષટ્ત્રિંશતિતિલકાનિ કૂદાકારસુશોભિતમ્ ॥
 પશ્ચષ્ટિસ્તથાળડાનિ ત્રિભુવનસમાહ્વયઃ ॥૩૯॥

કર્ણુ અને પઢરે બળે શ્રીવત્સ શૃંગ અને તિલક કરવાં. નંદીએ શ્રીવત્સ અને તિલક તથા ભદ્રે દોઢિયો. અને ચાર ઉરશૃંગો કરવાં. ડાળેજમણે પ્રત્યંગ કરવાં તથા નીચે કમળ પુષ્પના આકારે મંજરીઓ કરવી. છત્રીસ તિલક અને પાંસઠ ઇંડકવાળો આ ત્રિભુવનતિલક નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯.

ઇતિશ્રી ત્રિભુવનતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૨૮, ઇંડક ૬૫, તિલક ૩૬, પ્રાસાદ ૫૪ મો.

ઇન્દ્રનીલતિલક પ્રાસાદ પંચદશ-દ્વિતીય ભેદ.

તૃતીયક્રમશઃશ્ચ તિલકં પ્રતિરથોર્ધ્વકે ॥
 ઝનસપ્તતિરળડાનિ ષટ્ત્રિંશતિલકાનિ ચ ॥
 ઇન્દ્રતિલકનામોઽયં કર્તવ્યઃ શાંતિમિચ્છતા ॥૪૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ માન કરી વધારેમા કણે ત્રીજી પ ક્રિયાએ તિલક છે તે ઉતાની શૃંગ ચઢાવવું અને પ્રતિરથે તિલક કરવું અગણોસીતે ઇંડક અને બત્રીસ તિલકવાળો આ ઇન્દ્રનીલતિલક નામનો પ્રાસાદ બાણવો ૪૦

ઇતિશ્રી ઇન્દ્રનીલતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૨૮, ઇંડક ૬૯, તિલક ૩૨, પ્રાસાદ ૧૫ મો

સર્વાંગતિલક પ્રાસાદ પોઠશ-૬ વિભક્તિ.

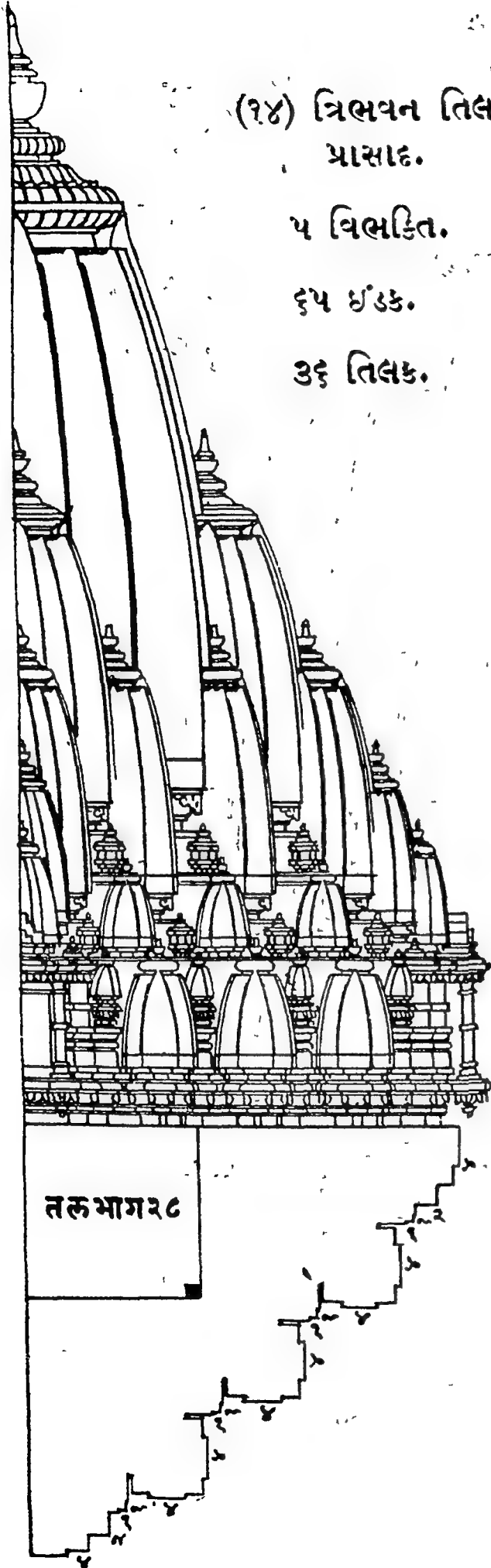
શૃણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ સર્વાંગતિલકં શુભમ્ ॥
 ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંશપદભાજિતે ॥૪૧॥
 મદ્રઞ્ચ પદ્મપદં વત્સ ચતુર્ભાગૈશ્ચ નિર્ગમઃ ॥
 નંદિકાભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમે તથા ॥
 અગ્રે ચ કોણિકા કાર્યા પૂર્વમાનેન કલ્પના ॥૪૨॥

હે વત્સ, હવે સર્વાંગતિલક પ્રાસાદ કહું છું તે સાબળ ચોરમ ક્ષેત્રના બત્રીસ ભાગ કરવા અને તેમા છ ભાગનું અર્ધું ભદ્ર કરવું અને તે નીકળતું આગ ભાગ રાખવું નદિકા એક ભાગની સમદલ કરવી અને આગળનો ભાગ ત્રિભુવનતિલક પ્રામાદના પ્રમાણે કરવો એટલે પદરો ચો ભાગ સમદલ, કણિકા ભાગ એકની સમચોગ્સ તથા કણી ભાગ ચારનો સમદલ કરવો. ૪૧, ૪૨

શ્રીવત્સચતુસ્તિલકં કર્તવ્યઞ્ચ ચતુર્દિશિ ॥ -
 મદ્રે ચ રથિકા કાર્યા તવંગાં હિ વિભૂષિતા ॥૪૩॥
 તદ્ધર્વે ચોરુચત્વારિ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥
 તદધો મંજરી કાર્યા સ્વરૂપા લક્ષણાન્વિતા ॥૪૪॥
 આમલસારઞ્ચ કલશં પૂર્વમાનેન કારયેત્ ॥
 ત્રિસપ્તલ્પ્ઠકૈર્યુક્તસ્તિલકાન્યષ્ટવિંશતિઃ ॥
 સર્વાંગતિલકો નામ પ્રાસાદઃ સર્વજાંતિદઃ ॥૪૫॥

ત્રિભુવનતિલક પ્રમાણે કણદિના અગ્રે કરી કણે એક શ્રીવત્સ વધારી તિલક ચઢાવવું ભદ્રે દોઢિયો કરી ચાર ઉત્તેશૃંગ કરવા અને અગ્રે બમણે અગ્રે પ્રત્યંગ કરવા નીચે મંજરી કરવી આમલસાર અને કળશ કરવો તેતે ઇંડક અને અઠ્ઠાવીસ તિલકનો આ સર્વાંગતિલક પ્રાસાદ બાણવો - ૪૩, ૪૪, ૪૫

ઇતિશ્રી સર્વાંગતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૩૨, ઇંડક ૭૩, તિલક ૨૮, પ્રાસાદ ૧૬ મો

(૧૪) ત્રિભવન તિલક
પ્રાસાદ.

૫ વિભક્તિ.

૬૫ ઇંડક.

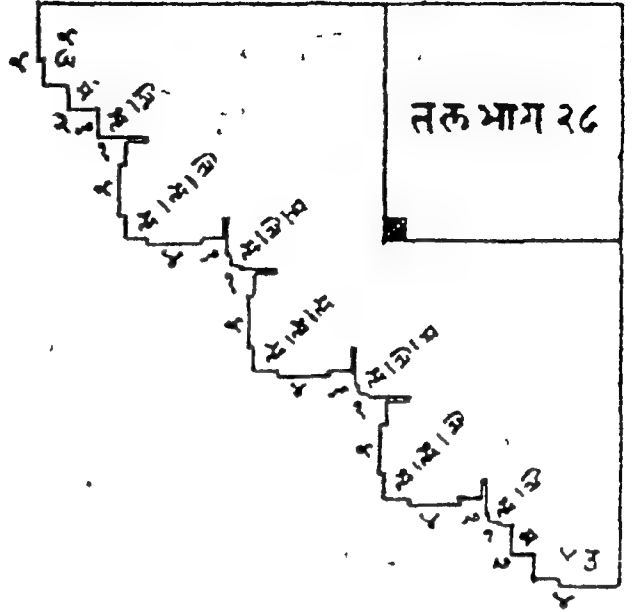
૩૬ તિલક.

(૧૫) ઇંદ્રનીલ તિલક પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

૬૯ ઇંડક.

૩૬ તિલક.

સુરવલ્લભતિલક પ્રાસાદ સપ્તદશ-
દ્વિતીય ભેદ.

કોણેષુ ત્રીણિ શૃંગાણિ,

પ્રતિરથે ત્રયમેવ ચ ॥

સપ્તસપ્તતિરણ્ડાનિ,

ગાયત્રીતિલકાનિ ચ ॥

વલ્લભશ્ચ સમાખ્યાતઃ,

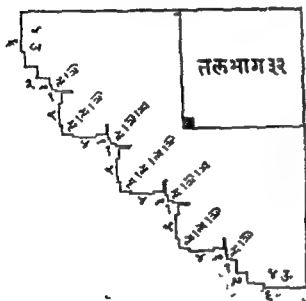
સર્વકામાર્થસાધકઃ ॥૪૬॥

ઉપર પ્રમાણે તલ કરી કણે અને પઠરે
ત્રણ ત્રણ શૃંગ ચઢાવવાં. સીતોત્તેર ઇંડક
અને ચોવીસ તિલકવાળો, સર્વ કામનાઓ
તથા અર્થની સિદ્ધિ કરનારો આ સુરવલ્લભ-
તિલક પ્રાસાદ બાણવો. ૪૬.

ઇતિશ્રી સુરવલ્લભતિલક પ્રાસાદ, ભાગ
૩૨, ઇંડક ૭૭, તિલક ૨૪, પ્રાસાદ ૧૭ મો.

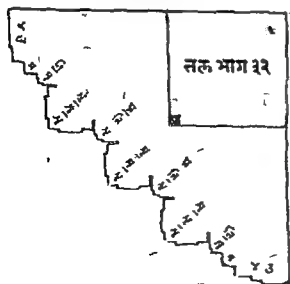
(૧૬) મર્ધાંગ તિલક પ્રાસાદ.
૬ વિભક્તિ.

૭૩ ઇંક. ૨૮ તિલક

(૧૭) મુરવેલલ તિલક પ્રાસાદ
દ્વિતીય ભેદ

૭૭ ઇંક. ૨૪ તિલક.

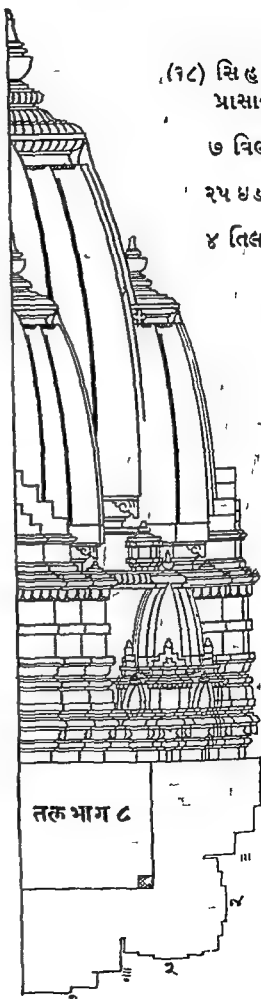

(૧૮) સિંહ તિલક
પ્રાસાદ.

૭ વિભક્તિ

૨૫ ઇંક.

૪ તિલક.

સિંહતિલક પ્રાસાદ અષ્ટાદશ-૭ વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટભાગવિભાજિતે ॥

શાલાર્ધં તુ દ્વિભાગેન્ન ભાગૈકેન ચ નિર્ગમમ્ ॥૪૭॥

કોણં દ્વિભાગમિત્યુક્તં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥૪૮॥

ચોરસ ક્ષેત્રના આઠ ભાગ કરવા અને તેમાં અર્ધું ભદ્ર બે ભાગનું કરવું અને એક ભાગ નીકળતું રાખવું. કણું બે ભાગનો કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં રચના કરી તેના ઉપર સર્વ લક્ષણ સંયુક્ત શિખર કરવું. ૪૭. ૪૮.

કેશરી તિલકશ્ચૈવ ક્રમાદ્ દ્વયશ્ચ કોણકે ॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા તવંગા વામદક્ષિણે ॥૪૯॥

તદૂર્ધ્વે શૃંગમેકશ્ચ સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશિ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કૃત્વા પદ્માકારં સુવર્તિતમ્ ॥૫૦॥

અણ્ડાનિ પશ્ચવિંશશ્ચ ચત્વારિ તિલકાનિ ચ ॥

સિંહતિલકનામોઽયં સર્વકાર્યાર્થસાધકઃ ॥૫૧॥

કણું પાંચ ઇંડકવાળું કેશરી શૃંગ કરવું અને તેના ઉપર એક તિલક કરવું. ભદ્રે દોઢિયો કરી એક ઉરશૃંગ ચઢાવવું અને તેના ઉપર સુંદર કેમળકોશના આકારે શિખર કરવું. પચીસ ઇંડક અને ચાર તિલકવાળો આ સિંહતિલક પ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વ કાર્ય અને અર્થને આપનારો છે. ૪૯, ૫૦, ૫૧.

ઘતિશ્રી સિંહતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૮, ઇંડક ૨૫, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૧૮ મો.

મકરધ્વજ પ્રાસાદ એકોનવિંશતિ-૮ વિભક્તિ

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશધા પ્રવિભાજિતે ॥

કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥

શાલા ચ સાર્ધભાગેન નિર્ગમશ્ચ પદોનકમ્ ॥૫૨॥

ચોરસ ક્ષેત્રના દશ ભાગ કરવા અને તેમાં બે ભાગનો કણું, દોઢ ભાગનો પઢરો તથા દોઢ ભાગનું અર્ધું ભદ્ર કરવું અને તે નીકળતું પોણો ભાગ રાખવું. ૫૨.

કેશરી તિલકશ્ચૈવ ક્રમદ્વયવ્યવસ્થિતમ્ ॥

કોણમાનં પ્રતિરથે કર્તવ્યં શાસ્ત્રપારગૈઃ ॥૫૩॥

મદ્રે વૈ રથિકા કાર્યા સર્વશોભાસમન્વિતા ॥
 દ્વિશૃદ્ધં સ્થાપયેદૂર્ધ્વં પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥૫૪॥
 તસ્યાધો મંજરી કાર્યા સર્વશોભાસમન્વિતા ॥
 સપ્તસપ્તતિરણ્ડાનિ પ્રાસાદઃ મકરધ્વજઃ ॥૫૫॥
 દ્વાદશતિલકાન્યેવ ઘણ્ટાકૂટસમન્વિતઃ ॥
 યાદશો છંદપ્રાસાદો મણ્ડપશ્ચ તથૈવ હિ ॥
 ર્દશં કુરુતે યસ્તુ સ લભેચાક્ષયં પદમ્ ॥૫૬॥

કણે કેશરી શૃંગ અને તિલક કરવુ તથા પઢે પળ તેજ પ્રમાણે કેશરી શૃંગ
 અને તિલક કરવુ ભદ્રે દોઢિયો કરી બે ઉચ્ચ શૃંગ અદાવવા અને ડાબે જમણે પ્રત્યંગ
 કરવા નીચે મજરીઓ કળી. મીત્તોતેર ઇંક અને બાર તિલકવાળો આ મકરધ્વજ પ્રમાદ
 બાણવો જેવા છદનો પ્રમાદ હોય તેવોજ મડપ કરવો આ રીતે જે પ્રાસાદ કરે છે
 તે અક્ષય પદનો લોકતા બને છે ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૫૬.

ઇતિશ્રી મકરધ્વજ પ્રમાદ, ભાગ ૧૦, ઇંક ૭૭, તિલક ૧૨, પ્રાસાદ ૧૬ મો.

મંગલતિલક પ્રાસાદ વિંશતિ-દ્વિતીય ભેઃ

મકરધ્વજે તુ પ્રાસાદે કર્તવ્યાસ્તુ નવાણ્ડકાઃ ॥
 કોણે દ્વિતીયશૃદ્ધં તુ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥૫૭॥
 તસ્યાધો મંજરી કાર્યા સર્વશોભાસમન્વિતા ॥
 પ્રતિરથે ચ તિલકં ઘણ્ટાકૂટૈશ્ચ સંસ્થિતમ્ ॥૫૮॥
 તિલકાન્યષ્ટ હ્યણ્ડાનિ પચ્ચત્ત્વારિંશદ્ શતમ્ ॥
 મંગલતિલકો નામ કર્તવ્યઃ શાંતિમિચ્છતા ॥૫૯॥

મકરધ્વજ પ્રમાદના - તલમાન ઉચ્ચ શૃંગો નવાડક કરવા અને કણે બીજી
 વધાતેનુ એક નવાડક શૃંગ અદાવવા ડાબે જમણે પ્રત્યંગ કરવા અને નીચે મજરીઓ
 કળી પઢે તિલક કરવા એકમો પીસેતાલીમ ઇંક અને આઠ તિલકવાળો આ મંગલ
 તિલક નામનો પ્રમાદ બાણવો અને શાંતિની ઇચ્છા રાખનારો કરવો ૫૭, ૫૮, ૫૯

ઇતિશ્રી મંગલતિલક પ્રમાદ, ભાગ ૧૦, ઇંક ૧૪૫, તિલક ૮, પ્રાસાદ ૨૦ મો

તિલકાક્ષતિલક પ્રાસાદ એકવિંશતિ-તૃતીય ભેદ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશભાગવિભાજિતે ॥
 કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥૬૦॥

શાલાર્ધ સાર્ધભાગેન નિર્ગમં ચ પદોત્તમમ્ ॥

તલમાનં સમાખ્યાતમૂર્ધ્વમાનં ચ કથ્યતે ॥૬૧॥

ચોરસ ક્ષેત્રના દશ ભાગ કરવા અને તેમાં બે ભાગનો કણ, દોઢ ભાગનો પઢરો તથા દોઢ ભાગનું અર્ધુ ભદ્ર કરવું અને નીકળતું પોણું ભાગ રાખવું. આ તલમાન કહ્યું. હવે ઉપરનું માન કહું છું. ૬૦, ૬૧.

કેશરી સર્વતોભદ્રસ્તિલકં કોણકે તથા ॥

અનુગે કેશરી દાપ્યશ્ચતુર્દિક્ષુ નિયોજયેત્ ॥૬૨॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા તવંગા વામદક્ષિણે ॥

તદૂર્ધ્વે ત્રીણિ શ્રુજ્ઞાણિ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥૬૩॥

તસ્યાધો મંજરી કાર્યા સ્વરૂપા લક્ષણાન્વિતા ॥

સપ્તદશાધિકશતૈશ્ચાણ્ડકૈસ્તુ વિભૂષિતઃ ॥૬૪॥

ચત્વારિ તિલકાન્યેવ ઘણ્ટાકૂટસમન્વિતઃ ॥

યાદૃશઃ છંદપ્રાસાદો મણ્ડપશ્ચ તથૈવ હિ ॥૬૫॥

ઈદશં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં સુરવલ્લભમ્ ॥

સ યાતિ પરમં સ્થાનં યત્ર દેવો સદાશિવઃ ॥૬૬॥

કણે સર્વતોભદ્ર, કેશરી અને તિલક કરવું તથા પઢરે કેશરી શૃંગ ચઢાવવું. ભદ્રે દોઢિયો કરી ત્રણ ઉરશૃંગ ચઢાવવાં અને મંજરીઓ કરવી. એકસો સત્તર ઇંડક અને ચાર તિલકવાળો આ તિલકાક્ષતિલક પ્રાસાદ બાણુવો. જેવા છંદનો પ્રાસાદ હોય તેવો મંડપ કરવો. આવી રીતે દેવતાઓને પ્રિય એવો આ પ્રાસાદ જે કરે છે તે સદાશિવના પરમ સ્થાનને પામે છે. ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૬.

ઇતિશ્રી તિલકાક્ષતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૦, ઇંડક ૧૧૭, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૨૧ મો.

પદ્મતિલક પ્રાસાદ દ્વાવિંશતિ-ચતુર્થ ભેદ.

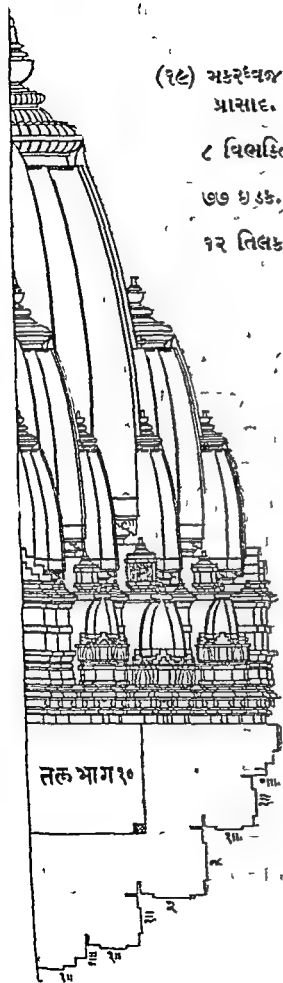
તથા શ્રુજ્ઞેષુ કર્તવ્યાઃ સર્વભદ્રનવાણ્ડકાઃ ॥

શતાધિકોનપચ્ચાશદ્ હ્યણ્ડાનિ તિલકં યુગમ્ ।

પદ્મકશ્ચ તદા નામ કર્તૃશાંતિશ્રિયાવહઃ ॥૬૭॥

ઉપર પ્રમાણે તલમાન કરી બધાં શૃંગો નવાંડી સર્વતોભદ્રનાં કરવાં. એકસો ઓગણપચાસ ઇંડક અને ચાર તિલકવાળો આ પ્રાસાદ પદ્મતિલક બાણુવો અને તે કર્તાની શાંતિ તથા લક્ષ્મી આપનારો છે. ૬૭.

ઇતિશ્રી પદ્મતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૦, ઇંડક ૧૪૯, તિલક ૪, પ્રાસાદ ૨૨ મો.

(૧૯) મકરંધવજ તિલક
પ્રાસાદ.

૮ વિભક્તિ.

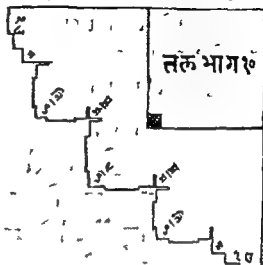
૭૭ ઇંડક.

૧૨ તિલક.

(૨૦) મગલ તિલક પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

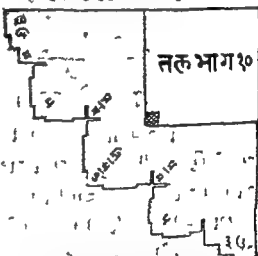
૧૪૫ ઇંડક ૮ તિલક

(૨૧) તિલકાક્ષ તિલક પ્રાસાદ.

ત્રીતીય ભેદ

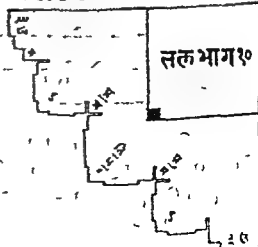
૧૨૭ ઇંડક ૪ તિલક

(૨૨) પદ્મ તિલક પ્રાસાદ.

ચતુર્થ ભેદ.

૧૪૯ ઇંડક ૪ તિલક.

સોમતિલક પ્રાસાદ ત્રયોવિંશતિ-૯ વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે સૂર્યભાગવિભાજિતે ॥

શાલાર્ધ દ્વયભાગશ્ચ ચાનુગશ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥૬૮॥

કોણં દ્વિભાગમિત્યુક્તં સ્થાપયેદ્વિદિશાદિશિ ॥

તલમાનં સમાખ્યાતમૂર્ધ્વમાનશ્ચ કથ્યતે ॥૬૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રના ચાર ભાગ કરવા અને તેમાં અર્ધુ ભદ્ર બે ભાગનું; પઢરો બે ભાગનો તથા કણુ બે ભાગનો કરવો. આ પ્રમાણે તલમાન કહ્યું. હવે ઉપરનું માન કહ્યું છું. ૬૮, ૬૯.

કોણે ક્રમદ્વયં કાર્યં સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥

સર્વતોભદ્રતિલકં પ્રતિરથે નિયોજયેત્ ॥૭૦॥

કોણિકાભદ્રકોણેષુ તિલકૈકં નિયોજયેત્ ॥

ભદ્રે ચ રથિકા ચિત્રા તવંગા વામદક્ષિણે ॥૭૧॥

તદધો મંજરી કાર્યા પદ્માકારા સુવર્તિકા ॥

પશ્ચષષ્ટિશતાગ્રૈશ્ચ હ્યઘ્નકૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥૭૨॥

ચતુર્વિંશતિતિલકૈર્ઘ્નટાકૂટૈશ્ચ સંયુતઃ ॥

તસ્યાગ્રે મઘ્નપઃ કાર્યઃ પ્રાસાદસ્યાનુરૂપતઃ ॥૭૩॥

તથા સંવર્ણકા કાર્યા ઘ્નટાતિલકશોભિતા ॥

ઈદં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં સોમતિલકમ્ ॥

સ યાતિ પરમં સ્થાનં યત્ર દેવો સદાશિવઃ ॥૭૪॥

કણુ સર્વતોભદ્રનાં બે શૃંગો કરવાં. પઢરે સર્વતોભદ્ર અને તિલક કરવું. ભદ્રની અને પ્રતિરથમાંથી નિકળેલી કોણીએ એકેક તિલક કરવું. ભદ્રે દોઢિયો કરી ત્રણ ઉરશૃંગ ચઢાવવાં અને ડાબેજમણે અંગે પ્રત્યંગ કરવાં. નીચે મંજરીઓ કરવી. એકસો પાંસઠ ઇંડક તથા ચોવીસ તિલકવાળો આ સોમતિલક પ્રાસાદ બાણવો. તેના આગળ પ્રાસાદને અનુરૂપ મંડપ કરવો અને તે ઘંટા અને કૂટથી સંયુક્ત કરવો. તેના ઉપર ઘંટા અને તિલકોથી સુશોભિત સાંભરણુ કરવું. આવી રીતનો સોમતિલક પ્રાસાદ જે કરે છે તે સદાશિવના શ્રેષ્ઠ સ્થાનને પામે છે. ૭૦, ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૪.

ઇતિશ્રી સોમતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૨, ઇંડક ૧૬૫, તિલક ૨૪, પ્રાસાદ ૨૩ મો.

વિજયતિલક પ્રાસાદ ચતુર્વિંશતિ-દ્વિતીય ભેદ.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ વિજયતિલકં શુભમ્ ॥

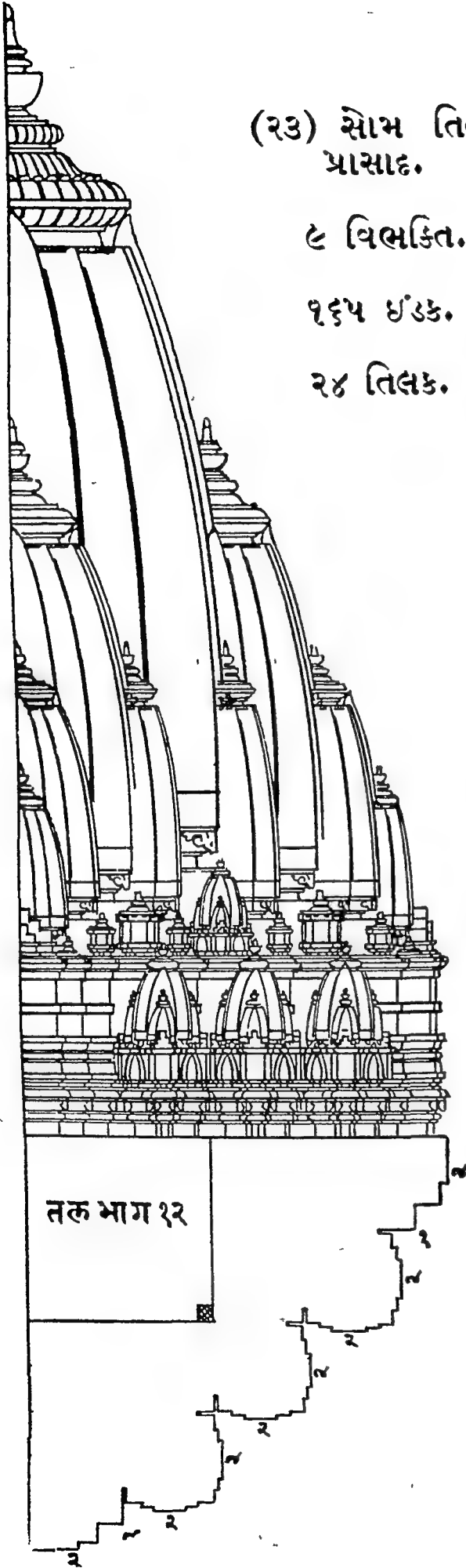
કર્ણાન્તં ગર્ભપર્યન્તં વિભક્તૌ ભાગયોજના ॥૭૫॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દિવાકરવિભાજિતે ॥
 ભાગદ્વયઞ્ચ શાલાર્ધ ભાગૈકેન ચ નિર્ગમમ્ ॥૭૬॥
 દ્વિભાગમનુગં જ્ઞેયં વિસ્તરે નિર્ગમે તથા - ॥
 કોણં દ્વિભાગમિત્યુક્તં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશિ ॥૭૭॥

વિશ્વકર્મા કહે છે હે વત્સ ! સાલણ, હુવે હું તને વિજયતિલક પ્રાસાદનું લક્ષણ
 અને તેની કર્ણુથી ગર્ભ પર્યંતની ભાગયોજના પણ કહું છું

ચોક્ષ્ય ક્ષેત્રના બાર ભાગ કરી તેમાં બે ભાગનું અર્ધુ લઈ કબુ અને
 એક ભાગ નિકાટે કરવું પહેરો મમદલ કરવો તથા કર્ણુ પણ સમદલ રાખવો ચારે
 બાજુએ આ પ્રમાણે યજ્ઞના કરવી ૭૫, ૭૬, ૭૭

તલમાનં સમાખ્યાતમૂર્ધ્વમાનઞ્ચ કથ્યતે ॥
 સર્વતોભદ્રતિલકં કોણે ચ ક્રમદ્વયમ્ ॥૭૮॥
 ક્રમદ્વયં પ્રતિરથે સર્વતોભદ્રકં તથા ॥
 કેગરી ચ સમાખ્યાતઃ શૃઙ્ગઞ્ચ ભદ્રકોણગમ્ ॥૭૯॥
 અનેનૈવ તુ ભાગેન ભદ્રં ગવાક્ષભૂષિતમ્ ॥
 મત્તવારણસંયુક્તમીલિકાતોરણૈર્યુતમ્ ॥૮૦॥
 તસ્યોર્ધ્વં રથિકા કાર્યા ચિત્રા ગવાક્ષભૂષિતા ॥
 સંવરણેન સંયુક્તા ઘન્ટાકૂટસમન્વિતા ॥૮૧॥
 તસ્યોર્ધ્વે ચ દ્યુરુત્રીણિ સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥
 પ્રત્યંગં યદિ પ્રત્યંગમુરોઞ્ચ વામદક્ષિણે ॥૮૨॥
 તદધો મંજરી કાર્યા તવંગાનેકભૂષિતા ॥
 યાદૃશઃ છન્દપ્રાસાદો મળદપઞ્ચ તથૈવ હિ ॥૮૩॥
 તદૂર્ધ્વે સંવરણા કાર્યા ઘન્ટાતિલકસંયુતા ॥
 ગજસિંહસમાકીર્ણા નાનાભરણભૂષિતા ॥૮૪॥
 નવાષ્ટાધિશતૈરણૈર્વિજયતિલકઃ સ્મૃતઃ ॥
 વિંગતિસ્તિલકાન્યેવ ઘન્ટાકૂટયુતાનિ ચ ॥૮૫॥
 ઈદ્દગં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં વિજયં શુભમ્ ॥
 વિજયં સર્વકાલેષુ શિવપુર્યા સ ગચ્છતિ ॥૮૬॥

ઉપર પ્રમાણે તલમાન કહી હવે ઉપરનું માન કહું છું. કર્ણે બે કમ એટલે કેશરી અને સર્વતોભદ્રનાં શૃંગ કરવાં અને તિલક ચઢાવવાં. પઢરે સર્વતોભદ્ર અને કેશરી શૃંગ કરવું. ભદ્રે ગવાક્ષ કરવું અને તેને મત્તવારણુ એટલે કઠેડો પણ કરવો અને તે ઇલિકાતોરણો વડે સુશોભિત કરવો. તેના ઉપર સુશોભિત દોઢિયો કરવો અગર તેને સાંમરણુવાળો તથા ઘંટા અને કૂટોથી યુક્ત કરવો. તેના ઉપર ભદ્રે ત્રણ ઉરશૃંગો કરવાં અને ડાબેજમણે અંગે પ્રત્યંગ કરવાં. નીચે મંજરીઓ કરવી.

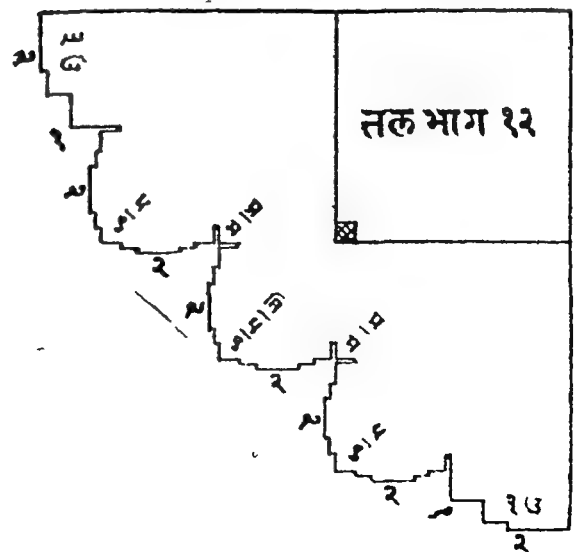
જેવા છંદનો પ્રાસાદ હોય તેવો મંડપ કરવો અને તેના ઉપર સાંમરણુ કરવું અને તેને ઘંટા તથા કૂટોથી સુશોભિત કરવું. તેમાં હાથી અને સિંહો પણ કરવા અને નાના આભરણોથી વિભૂષિત મૂર્તિઓ કરવી. એકસો નેવાસી ઇંડક તથા વીસ તિલકવાળો આ વિજયતિલક પ્રાસાદ જે કરે છે તેનો સર્વ કાળમાં વિજય થાય છે

(૨૪) વિજય તિલક પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

૧૮૯ ઇંડક.

૨૦ તિલક.

અને મગ્ધુ યાદ ગિવપુત્રીમા બાય છે ૭૮, ૭૯, ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬
ઇતિશ્રી વિજયતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૧૨, ઇ ૩૩ ૧૮૯, તિલક ૨૦, પ્રાસાદ ૨૪ મો

ત્રૈલોક્યતિલક પ્રાસાદ ૫ ચવિ ગતિ-૧૦ વિભક્તિ

શૃણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ ત્રલોક્યતિલકં વરમ્ ॥
ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંગપદભાજિતે ॥૮૭॥
કર્ણાન્તં ગર્ભપર્યન્તં વિભાગાનાં સુનિશ્ચયમ્ ॥
મદ્રન્તુ રસભાગશ્ચ યુગભાગશ્ચ નિર્ગમઃ ॥૮૮॥
નંદિકા ચન્દ્રભાગા ચ વિસ્તરે નિર્ગમે સમા ॥
પ્રતિરથં વેદભાગં નિર્ગમે ચ તથૈવ હિ ॥૮૯॥
કોણિકેન્દુભાગા ચ નિર્ગમે ચેન્દુભાગિકા ॥
કોણં તુ યુગભાગશ્ચ સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશિ ॥૯૦॥
પીઠોપરિ ચ સંસ્થાપ્યં મદ્રં ગવાક્ષભૂપિતમ્ ॥
મત્તવારણસંયુક્તમીલિકાવલળૈર્યુતમ્ ॥૯૧॥
ઈદ્દગં કારયેદ્યસ્ય મદ્રં પ્રાસાદભૂષણમ્ ॥
તલમાનં સમાખ્યાતમૂર્ધ્વમાનશ્ચ કથ્યતે ॥૯૨॥

શ્રીવિશ્વકર્મા કહે છે હે વત્સ ! સાભળ, હવે હું શ્રેષ્ઠ ત્રૈલોક્યતિલકનું લક્ષણ
કહું છું ચોરમ ક્ષેત્રમા ધત્રીમ ભાગ કરવા અને તેમા કર્ણથી ગર્ભ સુધીના
ભાગોનો જે નિશ્ચય થયેલો છે તે માભળ અર્ધ ભાગ છ ભાગનું કરવું અને
નીકારે આ ભાગ ગખવુ એક ભાગની નદી સમદલ કવવી આર ભાગનો પઢરો
સમદલ કવવો અર્થાત્ પહેળો તેમજ નીકળતો મરખો ગખવો કણિકા એક ભાગની
મગ્ધી કવવી તથા કર્ણ આર ભાગનો સગ્ધો કવવો આ ધધુ પીઠ ઉપર રચી ભદ્ર
કરવું તે ગોળથી યુક્ત કરવું અને તેને મત્તવાગળુ એટલે કઠેડો કરવો તેને ઇલિકાના
વલણેથી યુક્ત કરવો અર્થાત્ તોરણયુક્ત જે મ્તલો કવવા પ્રામાદના ભૂષણ ૩૫
ભદ્રને આવી રીતે સુશોભિત થનાવવુ આ પ્રમાણે તલમાન કહી હવે ઉપરનું માન
કહું છું ૮૭, ૮૮, ૮૯ ૯૦, ૯૧, ૯૨

કેઠારી સર્વતોમદ્રો નંદનશ્ચ તૃતીયકઃ ॥

અનુક્રમેણ સંસ્થાપ્યઃ કોણમધ્યે વ્યવસ્થિતઃ ॥૯૩॥

નંદિકાકોણિકાયાં તુ,
 કેશરીશ્ચ નિયોજયેત્ ॥
 તવંગઙૈશ્ચ સંયુક્તં,
 તિલકશ્ચૈવ દાપયેત્ ॥૧૪॥
 કેશરી સર્વતોભદ્રો,
 નંદનશ્ચ તૃતીયકઃ ॥
 પ્રતિરથે ચ સંસ્થાપ્ય-
 શ્ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧૫॥
 ભદ્રોર્ધ્વે રથિકા કાર્યા,
 ભદ્રં ગવાક્ષભૂષિતમ્ ॥
 તદૂર્ધ્વે સંવર્ણં કાર્યં,
 ઘણ્ડાતિલકસંયુતમ્ ॥૧૬॥
 ફેલિકાવલણૈર્યુક્તં,
 ગજસિંહસમન્વિતમ્ ॥
 તદૂર્ધ્વે ચ હ્યુરુત્રીણિ,
 સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૧૭॥
 પ્રત્યંગં યદિ પ્રત્યંગ-
 મુરોશ્ચ વામદક્ષિણે ॥
 તદધો મંજરી કાર્યા,
 પદ્માકારસમન્વિતા ॥૧૮॥

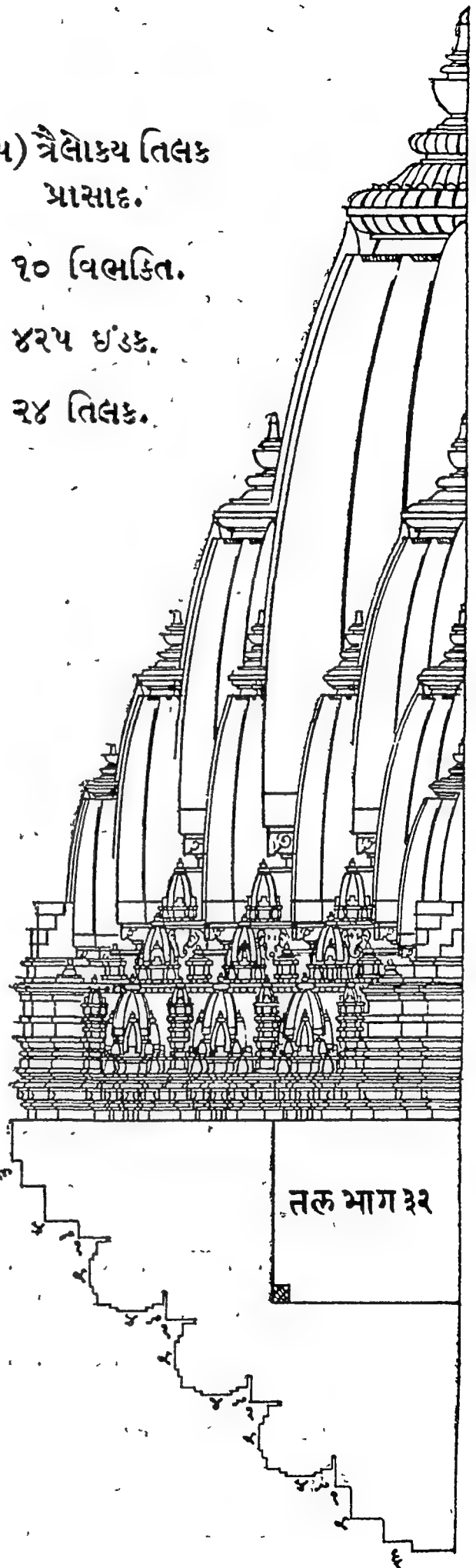
(૨૫) ત્રૈલોક્ય તિલક

પ્રાસાદ.

૧૦ વિભક્તિ.

૪૨૫ ઇંડક.

૨૪ તિલક.

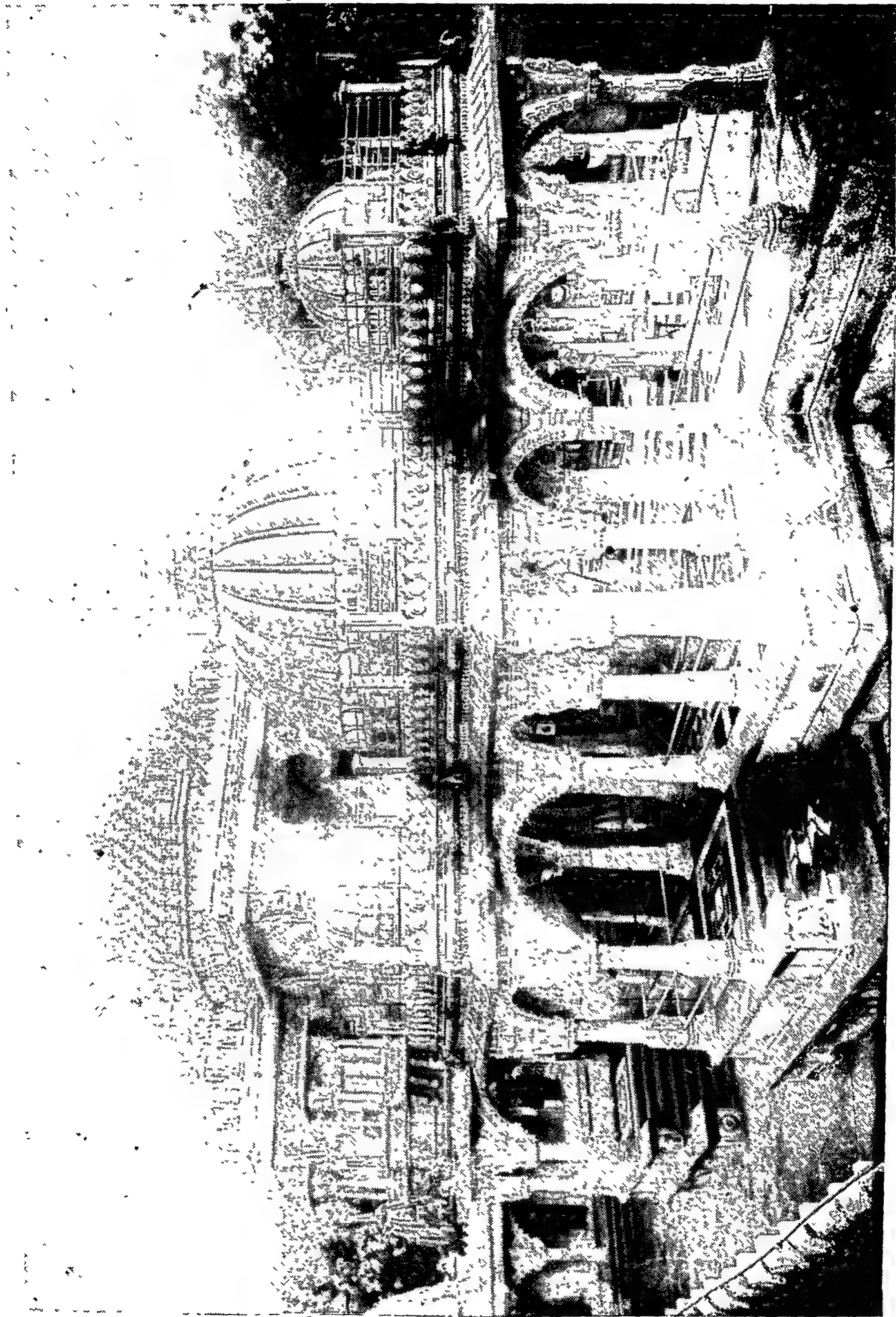
કણે અનુક્રમથી કેશરી, સર્વતો-
 ભદ્ર અને નંદનનાં શૃંગો કરવાં. નંદીએ
 તથા કોણીએ કેશરી શૃંગ ચઢાવવું. ભદ્રે
 દોઢિયો અને તિલક કરવું તથા પઢરે
 કેશરી, સર્વતોભદ્ર અને નંદનનાં શૃંગ
 કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા
 કરવી. ભદ્રે દોઢિયો કરવો અગર ગવાક્ષ
 યાણ કરવો. તેના ઉપર સાંભરણ કરવું અને
 તે ઘંટા અને તિલકોથી યુક્ત કરવું. તેમાં

ધલિકાના વલણ તથા ગજ અને સિંહો કગ્વા તેના ઉપર ત્રણ ઉડ્ડશૂગો કરવા
અખેજમણે પ્રત્યગો કગ્વા નીચે મજગીઓ પદ્મડોશાકારે કરવી ૯૩, ૯૪, ૯૫,
૯૬, ૯૭, ૯૮

દ્વાત્રિંશપદમધ્યાચ્ચ વિંશતિપદભાજિતે ॥
એતે ભાગાઃ સમાख्याતા રેખાવિસ્તારમાદિશેત્ ॥૯૯॥
રેખાવિસ્તારમાનેન સપાદેન તથોચ્છ્રયઃ ॥
તવંગદૈશ્વ સંયુક્તસુદ્રમૈશ્વ સમાકુલમ્ ॥૧૦૦॥
ઘાણાશ્ચિવેદસંખ્યાનિ હ્યણ્ડકાનિ ચ દૃશ્યતે ॥
તિલકાનિ ચતુર્વિંશં તવંગોદ્ગમસંયુતઃ ॥૧૦૧॥
આમલસારશ્ચ કલગઃ કર્તવ્યસ્તુ સુગોમનઃ ॥
પતાકામર્કટીદણ્ડં પૂર્વમાનેન કારયેત્ ॥૧૦૨॥
યાદૃગઃ ઇંદ્રપ્રાસાદો મણ્ડપશ્ચ તથૈવ હિ ॥
તદૂર્ધ્વે સંવર્ણં કાર્યં ઘણ્ટાકૂટૈશ્ચ સંયુતમ્ ॥૧૦૩॥
ગજાસિંહવિરાલૈસ્તુ મુનિવિદ્યાધરૈર્યુતમ્ ॥
દૃશ્યશ્ચૈવ તથા સાંધ્યં પ્રાસાદો મુવનોપમઃ ॥૧૦૪॥
અથર્વદેવલોકેન કર્તા કારાપકૈઃ સમઃ ॥
અતિસાકામ્યમાપ્નોતિ સ્વર્ગોત્પત્તિશ્ચ દેવતા ॥૧૦૫॥
અન્યથા કુરુતે યસ્તુ ગિલ્પી ચૈવાલ્પવુદ્ધિમાન્ ॥
ગિલ્પિનો નિષ્કુલં યાન્તિ કર્તૃકારાપકાબુઘૌ ॥૧૦૬॥
અતઃ સર્વપ્રયત્નેન શાસ્ત્રદૃષ્ટેન કારયેત્ ॥
આયુરારોગ્યસૌભાગ્યં કર્તૃકારાપકસ્ય ચ ॥૧૦૭॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे गिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदागङ्करसोमपुराविरचिते
गिल्परत्नाकरे तिलकसागरादिपञ्चविंशतिप्रामादलक्षणाविकारे
गुर्जरभाषाया सप्तम रत्न समाप्तम् ॥

ખત્રીસ ભાગના તળમા રેખાવિસ્તારને પાચથો વીસ ભાગનો કગ્વો અને
રેખાવિસ્તારના માનથી મવાથો ઉથો કરવો તથા તવગડ એટલે ગોખ અને દોઢિયાથી
મુથોલિત કરવો ચારથો પચીસ ઇંડક, ચોવીસ તિલક અને ગોખ તથા દોઢિયા

શ્રી લક્ષ્મીવિલસ, વડોદરા, ગુજરાત.

વડે તેમજ આમલસારો અને કળશ વિગેરેથી સુશોભિત પ્રાસાદ કરવો. પતાકા, મર્કટી અને ધ્વજદંડ પૂર્વમાન પ્રમાણે કરવાં. જેવા છંદનો પ્રાસાદ હોય તેવો મંડપ કરવો અને તેના ઉપર સાંભરણ કરવું. તે ઘંટા અને કૂટો સહિત કરવું તેમજ ગજ, સિંહ, વિરાલ, વિદ્યાધર, મુનિ વિગેરેની આકૃતિઓ વડે તેમજ સંધ્યા કરતા મુનિઓની મૂર્તિઓ વડે અલંકૃત કરવું.

ભુવનોપમ આ પ્રાસાદનો કર્તા કરનારાઓની સાથે અથર્વ નામના દેવલોકને પામે છે અને સ્વર્ગપ્રાપ્તિ થઈ દેવત્વ મેળવે છે. જે વિધિ છોડી ખીજી રીતે પ્રાસાદ રચે છે એવો અદ્યપ્યુદ્ધિ શિલ્પી પોતે તથા કર્તા બન્નેના કુળને નિર્વંશ બનાવે છે. માટે સર્વ પ્રયત્નથી શાસ્ત્રદૃષ્ટિયુક્ત પ્રાસાદો કરાવવા. શાસ્ત્રદૃષ્ટિથી થયેલા પ્રાસાદો કર્તા તેમજ કરનારાઓનાં આયુષ્ય, આરોગ્ય અને સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ કરે છે. ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬, ૧૦૭.

ધતિશ્રી ત્રૈલોક્યતિલક પ્રાસાદ, ભાગ ૩૨, ઇંડક ૪૨૫, તિલક ૨૪, પ્રાસાદ ૨૫ મો.

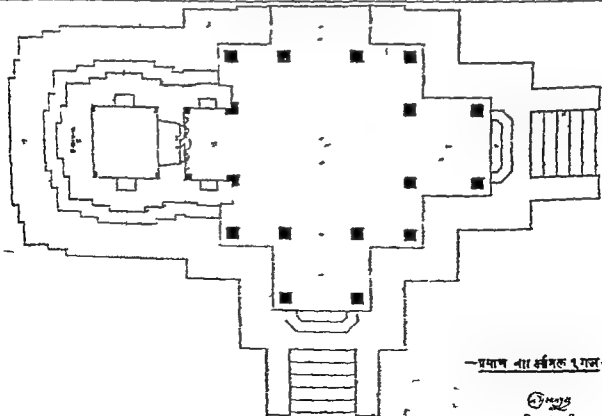
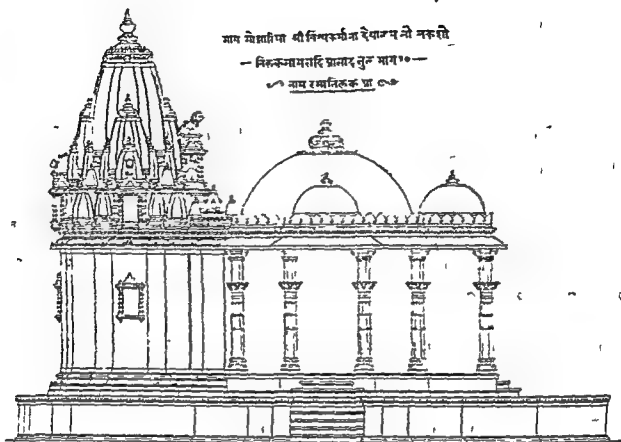
ધતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્ત નર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ
સોમપુરાચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું તિલકસાગરાદિ
પંચવિંશતિ પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર નામનું
સાતમું રત્ન સંપૂર્ણ.

માય મેદાતીયા શીવિયકર્મીના દેવાગમ મો નકરશે

— નિરુક્તમતારદિ પ્રાસાદ ગુળ માય ૧૦ —

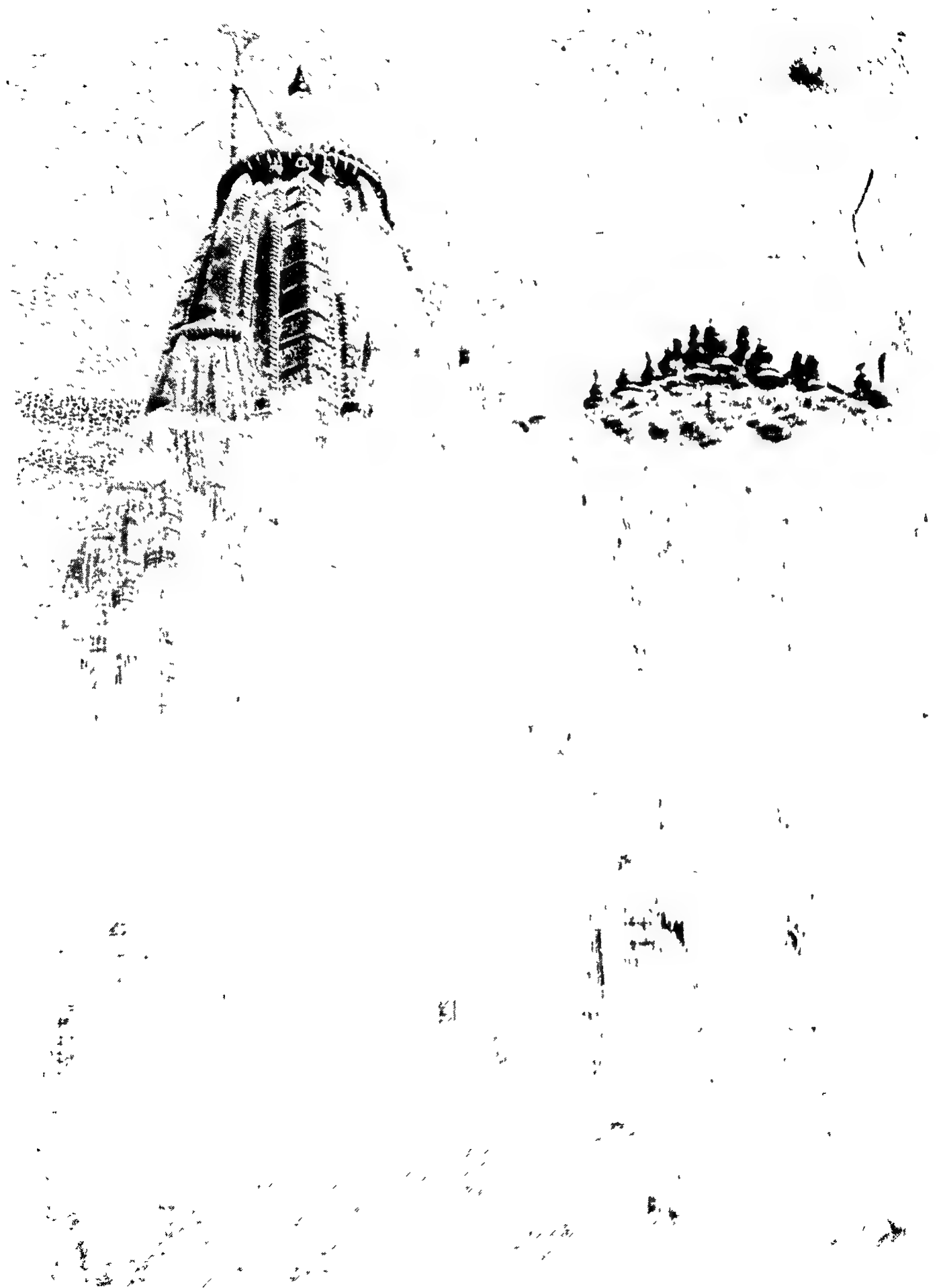
~ માય રત્નનિરુક્ત પ્રા ~

— પ્રમાણ બાદ કર્મચલ ૧ ગણ —

શ્રી ૧૦૮૪
શ્રી ૧૦૮૫

કર્ણુદર્શન.

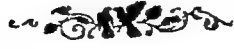

શ્રી અજિતનાથ શ્વેતાંબર

શ્રી નાથગાથ.

અષ્ટમં રત્નમ્ ।

॥ અથ ઋષભાદિદ્વિસપ્તિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારઃ ॥

ક્ષીરાર્ણવે ઋષભાદિપ્રાસાદાનાં વિષયે જયવિશ્વકર્મણોઃ સંવાદઃ ।

મેરુપૃષ્ઠે સમાસીનં વિશ્વકર્મમહાપ્રભુમ્ ॥

વેદવેદાઙ્ગસંપન્નમપ્સરોગણસેવિતમ્ ॥૧॥

દેવદાનવગંધર્વસિદ્ધવિદ્યાધરૈર્નરૈઃ ॥

ઋષિસંઘસમાકીર્ણં સેવિતં વિવિધૈર્ગણૈઃ ॥૨॥

વિશ્વકર્મણિ સંયુક્તં સમાગમ્ય જયોઽબ્રવીત્ ॥

પ્રણમामિ પ્રભો ત્વાશ્ચ સર્વજ્ઞ વિશ્વકારક ॥૩॥

મેરુના શિખર ઉપર બીરાજેલા, વેદવેદાંગને બાળુનારા, અપ્સરાઓના ગણોથી સેવાયેલા, દેવ, દાનવ, ગંધર્વ, સિદ્ધ અને વિદ્યાધરોથી પૂજિત થયેલા, ઋષિઓના સમુદાયથી ઘેરાયેલા તથા બીજા નાના પ્રકારના દેવોના ગણોથી સેવાતા અને વિશ્વનાં કાર્યો કરવામાં યોજાયેલા એવા મહાપ્રભુ શ્રીવિશ્વકર્મા પાસે આવી તેમનો પુત્ર જય કહેવા લાગ્યો કે: “ હે સમગ્ર વિશ્વની રચના કરનાર સર્વજ્ઞ પ્રભો ! આપને હું પ્રણામ કરું છું. ” ૧, ૨, ૩.

જય ઉવાચ ।

પ્રાસાદાસ્તુ ત્વયા પ્રોક્તા વૈરાજ્યકુલસંભવાઃ ॥

વિભક્તિતલમેતેષાં ત્વયા પ્રોક્તં સુવિસ્તરમ્ ॥૪॥

જયે કહ્યું: “ હે પ્રભો ! આપે વૈરાજ્ય કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રાસાદોનો વિધિ કહ્યો છે તેમજ તેમના વિભાગો અને તલોનાં લક્ષણો પણ ઘણા વિસ્તારપૂર્વક કહ્યાં છે. ” ૪.

જિનેન્દ્રા વીતરાગાશ્ચ કેવલિજ્ઞાનસંભવાઃ ॥

ત્રિલોકેશાશ્ચ સર્વજ્ઞાઃ સર્વદેવેષુ પૂજિતાઃ ॥૫॥

પ્રાસાદા જિનનામાનો વિભક્ત્યા ઋષભાદયઃ ॥

રચનાવિધિમેતેષાં કથયસ્વ મમ પ્રભો ॥૬॥

“ હે પ્રભો ! હવે કૃપા કરી મને મોહ વિગેરેથી ગહિત, દેવલ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિવાળા, ત્રિલોકના ઇશ તથા સર્વજ્ઞ અને સર્વ દેવતાઓમા પૂજ્યેલા એવા શ્રીજિનેન્દ્ર પ્રભુ ઋષભાદિ તીર્થ કરેના પોતપોતાના નામવાળા પ્રામાદોની સ્થનાવિધિ કહેો ” ૫, ૬

જગત્યાઃ પીઠમાકાર મણ્ડોરં શિશ્વરોત્તમમ્ ॥

દ્વારમાનં જગત્યજ્ઞં મંડપં પરમોત્તમમ્ ॥૭॥

કલશસામલસારં પતાકાં દણ્ડમર્કટીમ્ ॥

રૂપં ચૈ લક્ષણં તાત કથયસ્વ મમ પ્રભો ॥૮॥

“ હે પ્રભો ! જગતી તથા તેની પીઠોના સ્વરૂપો, મહોગ, તેના ઉપર સ્થાપના ઉત્તમ પ્રદાગના શિખરો, દ્વારમાન, જગતીના અગો, શ્રેષ્ઠ મંડપો, કલશ અને આમલ માથે, પતાકા, દ્વંદ્વદંડ અને મર્કટી (પાટલી), એમના સ્વરૂપો તથા લક્ષણો કૃપા કરી મને કહેો ” ૭, ૮

વિશ્વકર્મા ઉવાચ ।

શૃણુ વત્સ મહાપ્રાજ્ઞ યચ્ચ ત્વં પરિપૃચ્છસિ ॥

પ્રાસાદાંશ્ચ જિનેન્દ્રાણાં કથયામિ સમાસતઃ ॥૯॥

વિશ્વકર્માએ કહ્યું ‘ હે પુત્ર ! તું જે પૂછે છે તે શ્રીજિનેન્દ્ર મહાપ્રભુઓના પ્રામાદોની જે વિધિ છે તે સર્વ સંક્ષેપથી હું તને કહું છું તે તું આભણ ” ૯

મધ્યપ્રાસાદમેરુશ્ચ મદ્રપ્રાસાદનાગરઃ ॥

અંતકો દ્રાવિડશ્ચૈવ લતિનશ્ચ મહીધરઃ ॥૧૦॥

ગૃવમાદિવિચારેણ ઋપમાદિઃ પ્રજાયતે ॥

જિનેન્દ્રાણાં પ્રિયાશ્ચૈવ ધર્માર્થકામમોક્ષદાઃ ॥૧૧॥

મધ્ય ‘મેરુ’, કંડ્યાણુકારી નાગગદિ, અત્રાદિ, દ્રાવિડાદિ, લતિનાદિ અને મહીધરાદિ વિગેરે લતિના પ્રાસાદોમાંથી ઋષભાદિ પ્રામાદો ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ ઉપર્યુક્ત પ્રામાદોના અગો, તલો અને શિખગદિનો વિચાર કરી ઋષભાદિ પ્રામાદો કરવામા આવે છે આ પ્રામાદો શ્રીજિનેન્દ્ર પ્રભુઓને વિશેષ કરીને પ્રિય છે અને તે ધર્મ, અર્થ, કામ તથા મોક્ષ, એ ચારે પુરૂષાર્થોને આપનારા છે ૧૦, ૧૧

ઋષભાદિ ૭૨ પ્રાસાદોનાં નામ

ઋપમશ્ચૈવ કૈલાસઃ સુરેન્દ્રો હ્યજિતસ્તથા ॥

ગજેન્દ્રોઽય વિશાલશ્ચ સ્વયંભૂશ્ચૈવ સપ્તમઃ ॥૧૨॥

क्षीराक्षश्चैव संतोषो ह्यभिनन्दनसंज्ञकः ॥
 अविघ्नश्च प्रमोदश्च सुरवल्लभनामकः ॥१३॥
 सुमतिश्च सुबुद्धिश्च सुप्रियश्चैव षोडशः ॥
 पद्मप्रभुश्च विज्ञेयः पद्मरागोऽथ पुष्टिदः ॥१४॥
 सुपार्श्वश्चैव विज्ञेयः प्रासादस्तु सुनन्दनः ॥
 श्रीवल्लभस्तथा प्रोक्तश्चन्द्रप्रभसुनामकः ॥१५॥
 चन्द्रशेखरसंज्ञश्च विमानो सुविधिस्तथा ॥
 सुश्रियो वसुपुष्पश्च शीतलोऽथ श्रियेन्दुकः ॥१६॥
 दनुराजश्रियांशौ च श्रीवत्सः पुत्रदस्तथा ॥
 शीतलो नाम विज्ञेयः प्रासादः कीर्तिदायकः ॥१७॥
 मनोहरस्तथा प्रोक्तः स्वकुलः कुलनन्दनः ॥
 वासुपूज्योऽथ संख्यातो रत्नसंभवसंज्ञकः ॥१८॥
 विमलो मुक्तिसंघट्टो ह्यनन्तश्च सुरेन्द्रकः ॥
 वृक्षराजश्च विज्ञेयो धर्मदो धर्मवृक्षकः ॥१९॥
 शान्तश्चैव प्रसंख्यातः कामदायककुन्थुदौ ॥
 शक्तिदो हर्षणश्चैव नाम्ना कमलकन्दकः ॥२०॥
 केवली च तथार्हन्तो महेन्द्रः पापनाशनः ॥
 मानसंतुष्टिसंज्ञश्च गौरवश्च सुनामकः ॥२१॥
 सुमतिकीर्तिनामश्च जिनेन्द्रायतनस्तथा ॥
 राजेन्द्रश्चैव नेमीन्द्रो यतिभूषणनामकः ॥२२॥
 सुपुष्पश्चैव विज्ञेयः पार्श्ववल्लभसंज्ञकः ॥
 पद्मावृतो यरूपश्च वीरविक्रमनामकः ॥२३॥
 मष्टादयश्च विज्ञेयः तुष्टिपुष्टिर्जिनप्रियः ॥
 नाम्नैवं कथितं सर्वं द्वासप्ततिजिनालयम् ॥
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि स्वरूपं लक्षणान्वितम् ॥२४॥

१ ऋषभ, २ कैलास, ३ सुरेन्द्र, ४ अजित, ५ गजेन्द्र, ६ विशाल, ७ स्वयंभू,
 ८ क्षीराक्ष, ९ संतोष, १० अभिनन्दन, ११ अविघ्न, १२ प्रमोद, १३ सुरवल्लभ,
 १४ सुमति, १५ सुबुद्धि, १६ सुप्रिय, १७ पद्मप्रभु, १८ पद्मराग, १९ पुष्टिद,
 २० सुपार्श्व, २१ सुनन्दन, २२ श्रीवल्लभ, २३ चन्द्रप्रभ, २४ चन्द्रशेखर, २५ विमान.

૨૬ સુવિધિ, ૨૭ સુશ્રિય, ૨૮ વસુપુષ્પ, ૨૯ શીતલ, ૩૦ શ્રિયેન્દુ, ૩૧ દતુરાજ, ૩૨ શ્રિયાગ, ૩૩ શ્રીવત્સ, ૩૪ પુત્રદ, ૩૫ શીતલ, ૩૬ કીર્તિદાયક, ૩૭ મનોહર, ૩૮ સ્વકુલ, ૩૯ કુલનદન, ૪૦ વાસુપૂજ્ય, ૪૧ રતનમલવ, ૪૨ વિમલ, ૪૩ સુક્રિત-મઘટ, ૪૪ અનન્ત, ૪૫ સુરેન્દ્ર, ૪૬ વૃદ્ધરાજ, ૪૭ ધર્મદ, ૪૮ ધર્મવૃક્ષ, ૪૯ શાન્ત, ૫૦ કામદાયક, ૫૧ કુન્થુદ, ૫૨ શક્રિત, ૫૩ હર્ષણ, ૫૪ કમલકન્દ, ૫૫ દેવલી, ૫૬ અર્હન્ત, ૫૭ મહેન્દ્ર, ૫૮ પાપનાશન, ૫૯ માનમતુષ્ટિ, ૬૦ ગૌગ્વ, ૬૧ સુમતિકીર્તિ, ૬૨ જિનેન્દ્રાયતન, ૬૩ રાજેન્દ્ર, ૬૪ નેમીન્દ્ર, ૬૫ યતિભૂષણ, ૬૬ સુપુષ્પ, ૬૭ પાર્શ્વ-વલ્લભ, ૬૮ પદ્માવૃત, ૬૯ યજ્ઞ, ૭૦ લીંગવિક્રમ, ૭૧ મધ્યાદ્ય અને ૭૨ મો તુષ્ટિપુષ્ટિ પ્રાપ્તિ જાણુઓ આ પ્રમાણે યોગે પ્રાપ્તિ જે જિનદેવોને પ્રિય છે તે સર્વ જિનાલયના નામો કહ્યા હવે તેમનું લક્ષણ મહિત સ્વરૂપ કહું છું ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪

(૧) શ્રીઋષભપ્રાસાદ—૧ લી વિભક્તિ

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રગત્પદભાજિતે ॥

કર્ણભાગત્રયં કાર્યં પ્રતિકર્ણ તથૈવ ચ ॥૨૫॥

ઉપરથં ત્રિભાગશ્ચ ભદ્રાર્ધં વેદ ભાગિકમ્ ॥

નંદિકા કર્ણિકા ચૈવ દ્વ્યેક ભાગા વ્યવસ્થિતા ॥૨૬॥

ચોરમ ક્ષેત્ર કરી તેના બત્રીસ (૩૨) ભાગ કરવા તેમાના ત્રણ (૩) ભાગનો ઈર્ણુ કર્યો તેમજ પ્રતિકર્ણ પણ ત્રણ (૩) ભાગનો કરવો ઉપરથ ભાગ ત્રણ (૩) અને અર્ધ ભાગ ચાર (૪) તુ કરવું તથા કર્ણ અને પ્રતિકર્ણ તેમજ ઉપરથ અને ભદ્રની વચ્ચે એક એક ભાગની નહિતા અને કર્ણિકા કરવી ૨૫, ૨૬

કર્ણે ચ કર્મચત્વારિ પ્રતિકર્ણે ક્રમત્રયમ્ ॥

ઉપરથે દ્વયં જ્ઞેયં કર્ણિકાદ્વયમેવ ચ ॥૨૭॥

વિંશતિર્હ્યુરુશ્ચૃદ્ધાણિ પ્રત્યક્ષં પોઢગં ભવેત્ ॥

કર્ણે ચ કેઠારી દદ્યાન્નંદનો નંદગાલિકઃ ॥૨૮॥

નંદીશઃ પ્રથમં કર્મ હ્યુર્ધ્વે તિલકગોભનમ્ ॥

આદિજિનાય કર્તવ્યઃ પ્રાપ્તાદો નામ ચર્પભઃ ॥૨૯॥

ઈર્ણુ ઉપર ચાર કર્મ, પ્રતિકર્ણ ઉપર ત્રણ કર્મ, ઉપરવ્ય ઉપર બે તથા કર્ણિકાઓ ઉપર બે બે કર્મ કરવા આદે દિશાઓના મળી ઉચ્ચૃગ વીસ (૨૦) અને પ્રત્ય ગો મોળ (૧૬) કરવા ઈર્ણુના ઉપરના ચાર કર્મોમા પહેલું કર્મ નંદીશ, બીજું નંદગાલિક, ત્રીજું

નંદન અને ચોથું કેશરી ચઢાવવું તથા ઉપર સુશોભિત તિલક કરવું. આ પ્રાસાદનું નામ ઋષભ પ્રાસાદ છે અને તે પહેલા તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવને માટે કરવો. ૨૭, ૨૮. ૨૯.

(૧) ઋષભપ્રાસાદ

૧લી વિભક્તિ.

૭૩૩ ઇંડક.

૪ તિલક.

ઇતિશ્રી ઋષભપ્રાસાદ પ્રથમ, તુલ ભાગ ૩૨, ઇંડક ૭૩૩, તિલક ૪.

(૨) કૈલાસપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્રૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ,
રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

કૈલાસો નામ વિજ્ઞેયઃ,

સ્વરૂપો લક્ષણાન્વિતઃ ॥૩૦॥

ઉપર પ્રમાણે સ્વરૂપ અને પ્રમાણ કરવું અને વધારેમાં ઉપરથે તિલક ચઢાવવું. આ કૈલાસ નામનો પ્રાસાદ બાણુવો. ૩૦.

ઇતિશ્રી કૈલાસપ્રાસાદ દ્વિતીય,
ઇંડક ૭૩૩, તિલક ૧૨.

(૩) સુરેન્દ્રપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

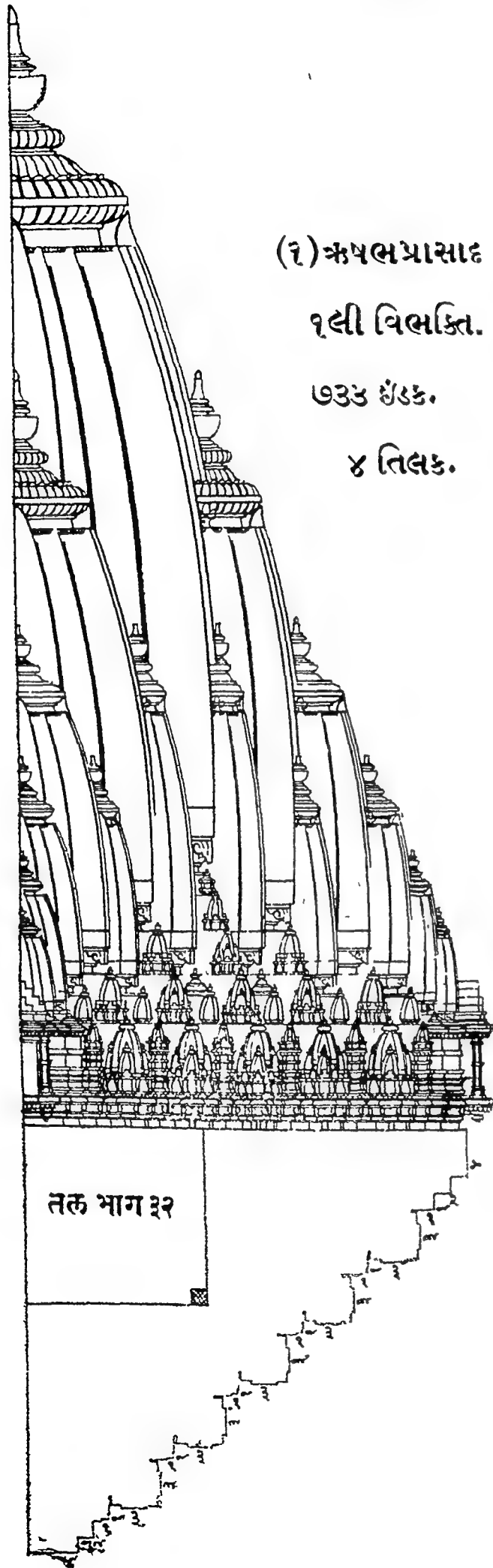
કૈલાસસ્ય તુ સંસ્થાને,
હ્યુપરથોર્ધ્વે મંજરી ॥

સુરેન્દ્રશ્ચ તદા નામ,

પુરે વૈ ધર્મવર્ધનઃ ॥૩૧॥

કૈલાસ પ્રાસાદના તલ તથા સ્વરૂપ ઉપર વધારેમાં ઉપરથે એક મંજરી કરવી. આ સુરેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ બાણુવો અને તે નગરમાં ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારો છે. ૩૧.

ઇતિશ્રી સુરેન્દ્રપ્રાસાદ તૃતીય,
ઇંડક ૭૩૩, તિલક ૧૨, મંજરી ૮.

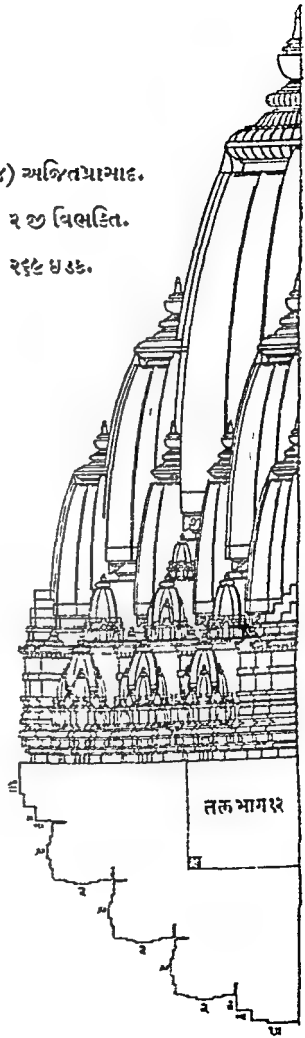
(૪) અજિતપ્રાસાદ ચતુર્થ—
૨ ૭ વિભક્તિ

ચતુરમ્વીકૃતે ક્ષેત્રે,
દ્વાદશપદભાજિતે ॥
કર્ણભાગદ્વયં કાર્ય,
પ્રતિકર્ણ તથૈવ ચ ॥૩૨॥
મદ્રાર્ય સાર્ધભાગેન,
નંદી તુ ચાર્ધભાગતઃ ॥
કર્ણે કર્મત્રયં કાર્ય,
પ્રતિકર્ણે ક્રમદ્વયમ્ ॥૩૩॥
અષ્ટૌ ચૈવોરુઢંગાણિ,
પ્રત્યંગમષ્ટકં ભવેત્ ॥
કર્ણે ચ કેશરી દાપ્યઃ,
સર્વતોમદ્રમેવ ચ ॥૩૪॥
નંદનશ્ચ પ્રદાતચ્ચ-
શ્ચતુષ્કર્ણેષુ શોભિતઃ ॥
અજિતો નામ પ્રાસાદો,
વિજેયઃ સુરવલ્લભઃ ॥૩૫॥

(૪) અજિતપ્રાસાદ.

૨ ૭ વિભક્તિ.

૨૬૯ ૪૬૬.

નમચ્ચેત્ત્મ ક્ષેત્રના બાગ (૧૨) ભાગ
કરવા તેમા કર્ણ ભાગ બે (૨), પ્રતિકર્ણ
ભાગ બે (૨), નદીભાગ અર્ધો (૦૫) અને
અર્ધ ભાગ દોઢ (૧૫) નુ કરવુ આ
પ્રમાણે ચારે દિશાઓમા વ્યવસ્થા કરવી હતી
ત્રાણ કર્મ અને પ્રતિકર્ણે બે કુમ કરવા ચારે
દિશાએ મળી આઠ ઉરુશૂંગ અને આઠ પ્રત્યંગ
કરવા કર્ણે પહેલુ કર્મ નંદન, બીનુ સર્વતો-
ભાગ અને બીનુ કેશરી ચઢાવવુ (પ્રતિકર્ણે
પહેલુ નંદન અને બીનુ કેશરી ચઢાવવુ).
આ પ્રાસાદનુ અજિત નામ છે અને તે દેવેને

તત્ત્વભાગશ્ચ

ઘણો પ્રિય છે. આ પ્રાસાદ બીજા તીર્થકર શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુને કરવો. ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫.

ઇતિશ્રી અજિતનાથપ્રાસાદ ચતુર્થ, તુલ ભાગ ૧૨, ઇંડક ૨૬૬.

(૫) ગજેન્દ્રપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

અજિતસ્ય ચ સંસ્થાને ભદ્રે ત્રયોરુચ્ચક્રકમ્ ॥

ગજેન્દ્રો નામ વિખ્યાતઃ સર્વદેવેષુ વલ્લભઃ ॥૩૬॥

અજિત પ્રાસાદના તળ અને સ્વરૂપમાં ભદ્રે ત્રણ ઉચ્ચક્ર અઢાવવાં. આ ગજેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વ દેવોને પ્રિય છે. ૩૬.

ઇતિશ્રી ગજેન્દ્રપ્રાસાદ પંચમ, ઇંડક ૨૭૩.

(૬) વિશાલપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

તિલકં નંદિકાયાશ્ચ વિશાલો નામ નામતઃ ॥

સર્વદેવેષુ કર્તવ્યઃ પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૩૭॥

ગજેન્દ્રપ્રાસાદના તળ અને સ્વરૂપ ઉપર વધારેમાં નંદિકાએ એક તિલક અઢાવવું. આ વિશાલ નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વ દેવોને કરવો. આ પ્રાસાદ સર્વ તીર્થકરોને ઘણો પ્રિય છે. ૩૭.

ઇતિશ્રી વિશાલપ્રાસાદ ૫૪, ઇંડક ૨૭૩, તિલક ૧૬.

(૭) સ્વયંભપ્રાસાદ—૩ જી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ત્વષ્ટાદશવિભાજિતે ॥

કર્ણભાગદ્વયં કાર્ય કર્ણિકા ભાગિકા તથા ॥૩૮॥

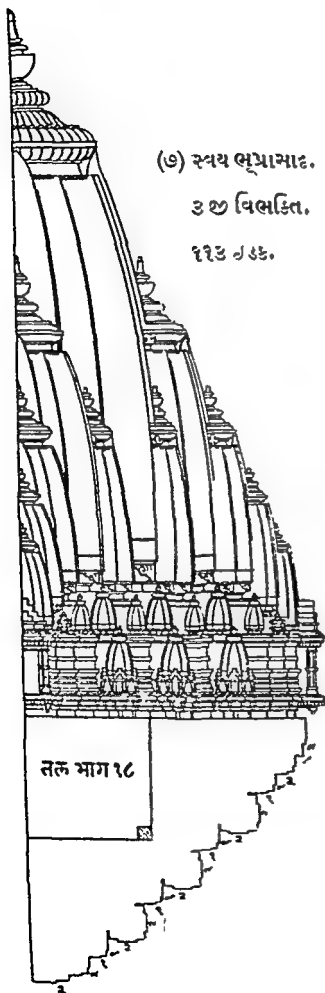
પ્રતિરથં કર્ણમાનેન નંદિકા પદવિશ્રુતા ॥

ભદ્રાર્દ્ર ત્રયભાગેન ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૩૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રના અઢાર (૧૮) ભાગ કરવા. બે ભાગનો કર્ણ, એક ભાગની કર્ણિકા, બે ભાગનો પ્રતિરથ, એક ભાગની નંદિકા અને અઢધુ ભદ્ર ત્રણ ભાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે બાજુ રચના કરવી. ૩૮, ૩૯.

કર્ણે કર્મદ્વયં કાર્યં કેશરી ચ શ્રીવત્સકમ્ ।

પ્રતિકર્ણે કર્ણમાનેન કર્ણિનંદ્યોશ્ચ શૃંગકમ્ ॥૪૦॥

(૭) સ્વય ભૂપ્રાસાદ.

૩ જી વિભક્તિ.

૧૧૩ નંક.

મદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ,
પ્રત્યક્ષમષ્ટકં ભવેત્ ॥
સ્વયંભૂશ્ચૈવ નામોઽયં,
જિનેન્દ્રો સંભવપ્રિયઃ ॥૪૧॥

કર્ણે એ કર્મ દેશગી અને શ્રીવત્સના કરવા પ્રતિકર્ણે પણ દેશગી અને શ્રીવત્સના એ કર્મ કરવા કર્ણિકા અને નદીએ શૃંગ ચઢાવવું ભદ્રે ચાર ઉરુશૃંગો કરવા અને આઠ પ્રત્યંગો ચઢાવવા સ્વયભૂ નામનો આ પ્રાસાદ શ્રીસભવનાથ તીર્થ કરને પ્રિય છે ૪૦, ૪૧

ઇતિશ્રી સ્વયભૂપ્રાસાદ અષ્ટમ, તુલ
ભાગ ૧૮, 'ઇ'ક ૧૧૩

(૮) ક્ષીરાક્ષપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ

તદ્વરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ,
કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥
ક્ષીરાક્ષશ્ચૈવ નામોઽયં,
પ્રાસાદસ્તુ મનોહરઃ ॥૪૨॥

સ્વયભૂપ્રાસાદના તળ અને અડધમા વધાએમા કર્ણ ઉપર તિલક કરવું આ ક્ષીરાક્ષ નામનો પ્રાસાદ નાણુવો ૪૨

ઇતિશ્રી ક્ષીરાક્ષપ્રાસાદ અષ્ટમ,
ઇ'ક ૧૧૩, તિલક ૪

(૯) સંતોષપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ

તત્તુલ્યશ્ચ તદ્ધર્વેન,
કર્ણી નંદી ચ શૃંગિકા ॥
સંતોષશ્ચૈવ પ્રાસાદઃ,
કર્તવ્યશ્ચ સુખાવહઃ ॥૪૩॥

ઉપર પ્રમાણેના તલ અને સ્વરૂપમાં કણીએ તેમજ નંદિકાએ શૃંગ ચઢાવવું. આ સંતોષ નામનો પ્રાસાદ બાણવો.

ધતિશ્રી સંતોષપ્રાસાદ નવમ; ઇંડક ૧૨૬, તિલક ૪.

(૧૦) અભિનંદન પ્રાસાદ—
૪ થી વિભક્તિ.

(૧૦) અભિનંદન
પ્રાસાદ.

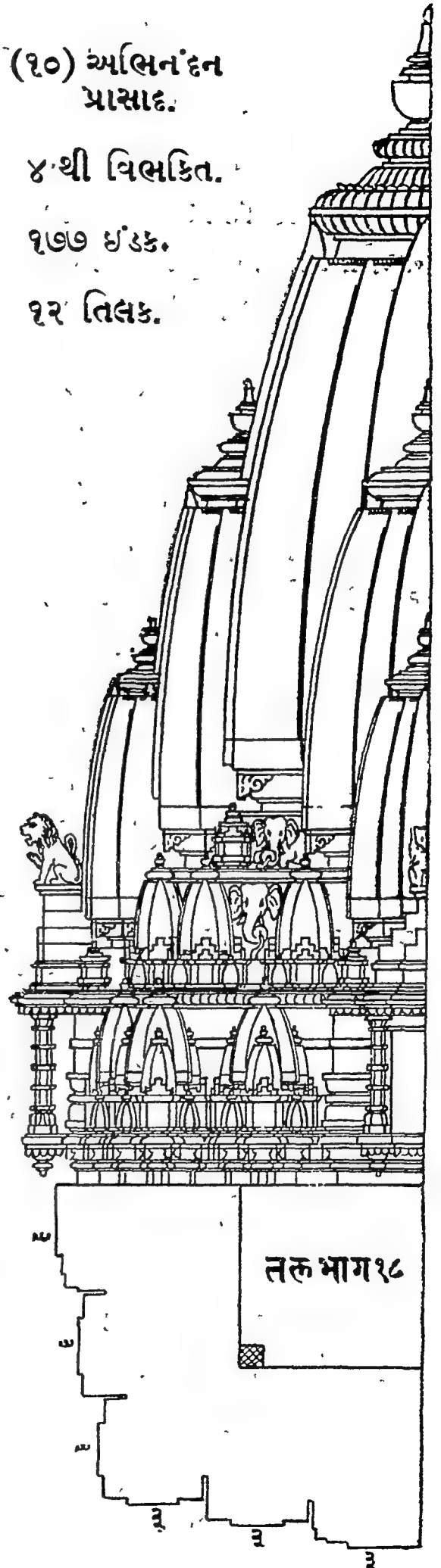
૪ થી વિભક્તિ.

૧૭૭ ઇંડક.

૧૨ તિલક.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,
ત્વષ્ટાદશવિભાજિતે ॥
ત્રયસ્રયસ્ત્રિષુ સ્થાને,
હસ્તાંગુલનિર્ગમમ્ ॥૪૪॥
કર્ણે કર્મદ્વયં કાર્ય,
પ્રતિકર્ણે ક્રમદ્વયમ્ ॥
ભદ્રં વૈ હ્યુરુવાહુભ્યાં,
કર્તવ્યં ચ ચતુર્દિશમ્ ॥૪૫॥
અભિનંદનનામોઽયં,
તિલકૈશ્ચ સુસ્વાવહઃ ॥
પ્રાસાદં કુરુતે યસ્તુ,
સ્વર્ગલોકે સ મોદતે ॥૪૬॥

ચોરસ ક્ષેત્રના અઢાર (૧૮) ભાગ કરવા. અડધું ભદ્ર, કર્ણ અને પ્રતિકર્ણ; એ ત્રણેય ત્રણ ત્રણ ભાગના કરવા અને નીકારે હસ્તાંગુલ એટલે પ્રાસાદ કર્ણે જેટલા ગજ પહોળો હોય તેટલા આંગળ કરવા. કર્ણે કેશરી અને સર્વતોભદ્રનાં એ કર્મ કરવાં. પ્રતિકર્ણે પણ એ કર્મ કરવાં. ભદ્રે એ ઉર-શૃંગ ચઢાવવાં. કર્ણ, પ્રતિકર્ણ અને ભદ્ર ઉપર તિલક કરવાં. આ અભિનંદન નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે સુખ આપનારો છે. આ પ્રાસાદ જે કરે છે તે સ્વર્ગલોકમાં સુખ પામે છે. ૪૪, ૪૫, ૪૬. ધતિશ્રી અભિનંદનપ્રાસાદ દશમ, તુલ્યા ભાગ ૧૮, ઇંડક ૧૭૭, તિલક ૧૨.

(૧૧) અવિઘ્નપ્રાસાદ દ્વિતીય લેદ

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

અવિઘ્નો નામ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદો વિપુલઃ શ્રિયા ॥૪૭॥

અભિન દન પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમા વધારેમા રથે તિલક કરવુ આ અવિઘ્ન નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે પુષ્કળ લક્ષ્મી આપનારો છે ૪૭

ઇતિશ્રી અવિઘ્નપ્રાસાદ એકાદશ, ઇ ૩૩ ૧૭૭, તિલક ૨૦

(૧૨) પ્રમોદપ્રાસાદ તૃતીય લેદ

અવિઘ્નસ્ય ચ સંસ્થાને હ્યુશ્ચૃઙ્ગં તૃતીયકમ્ ॥

પ્રમોદો નામ પ્રાસાદો વિજ્ઞેયઃ સુરભૂષણઃ ॥૪૮॥

અવિઘ્નપ્રાસાદના તળ અને સ્વરૂપ ઉપર ભદ્રે વધારેમા ત્રીભુ ઉચ્ચૃગ ચઢાવવુ આ દેવતાઓને ભૂષણરૂપ પ્રમોદ નામનો પ્રાસાદ બાણવો ૪૮

ઇતિશ્રી પ્રમોદપ્રાસાદ દ્વાદશ, ઇ ૩૩ ૧૮૧, તિલક ૨૦

(૧૩) સુરવલ્લભપ્રાસાદ ચતુર્થ લેદ

કર્ણે શ્રીવત્સકં કાર્યં પ્રાસાદઃ સુરવલ્લભઃ ॥

સર્વદેવેષુ કર્તવ્યો દેવાનાશ્ચ સદા પ્રિયઃ ॥૪૯॥

અવિઘ્નપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમા વધારેમા કર્ણે એક શ્રીવત્સ શુગ કરવુ આ સુરવલ્લભ નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વ દેવોને હુ મેશા પ્રિય છે ૪૯

ઇતિશ્રી સુરવલ્લભપ્રાસાદ ત્રયોદશ, ઇ ૩૩ ૧૮૫, તિલક ૨૦

(૧૪) સુભતિનામ પ્રાસાદ—૫ મી વિભક્તિ

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્દશવિભાજિતે ॥

કર્ણો દ્વિભાગવિસ્તીર્ણો પ્રતિકર્ણસ્તથૈવ ચ ॥૫૦॥

નિર્ગમસ્તત્સમો જ્યૌ નંદિકા ભાગવિશ્રુતા ॥

મદ્રાર્ધશ્ચ દ્વિભાગેન કર્તવ્યશ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥૫૧॥

ચારસ' ક્ષેત્રના ચૌદ (૧૪) ભાગ કરવા બે ભાગનો કર્ણ, તથા બે ભાગનો પ્રતિકર્ણ કરવો નીકારે સમદલ કરવા અને એક ભાગની નંદિકા કરવી બે ભાગનુ અડધુ ભદ્ર કરવુ આ પ્રમાણે ચારે દિશામા યોજના કરવી ૫૦, ૫૧

કર્ણે શ્રુગદ્વયં કાર્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥

મદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ પ્રત્યક્ષશ્ચ તતોઽષ્ટભિઃ ॥૫૨॥

નંદિકાયાં શૃંગકૂટં,
 સુમતિર્નામ નામતઃ ॥
 તસ્ય સંદર્શનાદેવ,
 મુક્તિભાગ્ નાત્ર સંશયઃ ॥૧૩॥

(૧૪) સુમતિપ્રાસાદ.

પં મી વિભક્તિ.

૫૭ ઇંડક.

કર્ણ ઉપર બે શૃંગ કરવાં અને પ્રતિકર્ણે
 પણ બે શૃંગ કરવાં. ભદ્રે ચાર ઉરુશૃંગો
 કરવાં અને આઠ પ્રત્યંગ કરવાં. નંદીએ એક
 શૃંગ અને કૂટ કરવું. આ સુમતિ નામનો
 પ્રાસાદ જાણવો અને તે દર્શનમાત્રથી મુક્તિ
 આપનારો છે. ૫૨, ૫૩.

ઇતિશ્રી સુમતિપ્રાસાદ ચતુર્દશ, તુલ
 ભાગ ૧૪, ઇંડક ૫૭.

(૧૫) સુબુદ્ધિપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

સુમતેશ્ચૈવ સંસ્થાને,
 કર્ણે પञ्चाण्डકં તથા ॥
 સુબુદ્ધિશ્ચ તદા નામ,
 કર્તવ્યો બુદ્ધિવર્ધનઃ ॥૧૪॥

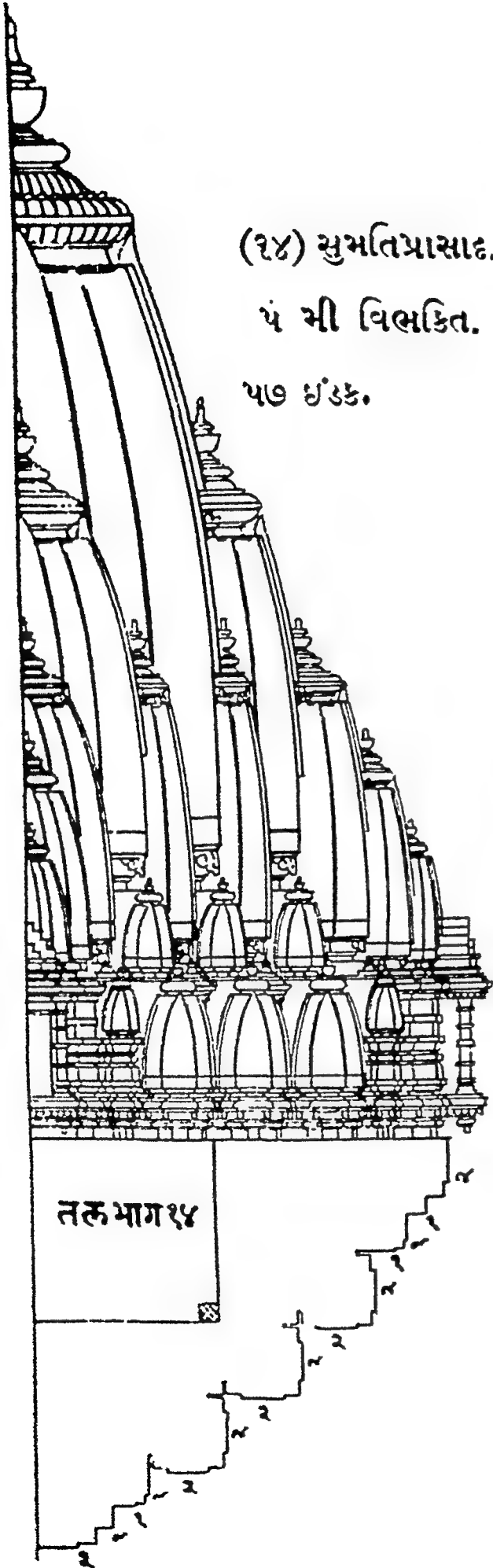
સુમતિપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં
 વધારેમાં કર્ણ ઉપર પંચાંડી કેશરી કર્મ
 કરવું. આ સુબુદ્ધિનામનો પ્રાસાદ જાણવો
 અને તે બુદ્ધિને વધારનારો છે. ૫૪.
 ઇતિશ્રી સુબુદ્ધિપ્રાસાદ પંચદશ, ઇંડક ૭૩.

(૧૬) સુપ્રિયપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

તદ્ રૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં,
 રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

વિજ્ઞેયઃ

૧૬ : ॥૧૫॥

સુબુદ્ધિ પ્રાસાદના તલ અને સ્વ-
રૂપમા વધારેમા રથે એક તિલક કરવું
આ સુપ્રિય નામનો પ્રાસાદ બાણુવો અને
તે નગરમા પ્રીતિ વધારનારો છે ૫૫

ઇતિશ્રી સુપ્રિયપ્રાસાદ પોડશ,

ઇ ૩૩ ૭૩, તિલક ૮

(૧૭) પદ્મવલ્લભ-
પ્રાસાદ

૬ ફી વિલકિત

(૧૭) પદ્મવલ્લભપ્રાસાદ-૬ ફી વિલકિત

૨૦૮ ઇંચ

ચતુરસ્ત્રીકૃતે ક્ષેત્રે,

વિંશધા પ્રતિભાજિતે ॥

કર્ણ દ્વિભાગિકં જેયં,

કર્ણિકા ભાગવિશ્રુતા ॥૬૨॥

પ્રતિકર્ણ દ્વિભાગેન,

નંદિકા પદવિશ્રુતા ॥

ભદ્રાર્દ્રશ્ચ ચતુર્ભાગં,

સ્થાપયેચ ચતુર્દિશમ્ ॥૬૩॥

ચોરમ ક્ષેત્રના વીસ (૨૦) ભાગ કરવા
કર્ણ જે ભાગનો અને કર્ણિકા એક ભાગની
કરવી પ્રતિકર્ણ જે ભાગનો અને નંદિકા
એક ભાગની તથા અડધુ ભાગ આર ભાગનું
કરવું આ પ્રમાણે ચારે દિશામા રચના
કરવી ૫૬, ૫૭

કેસરી સર્વતોભદ્રં,

રથે કર્ણે ચ દાપયેત્ ॥

કર્ણિકાયાં શૃંગકૂટં,

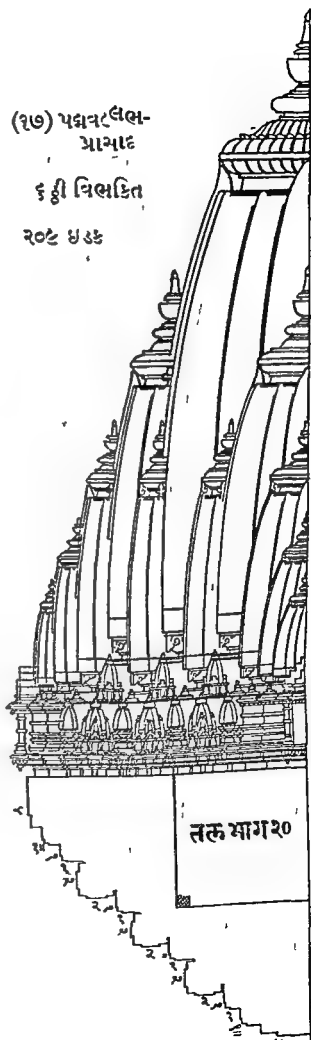
નંદિકાયાં તથૈવ ચ ॥૬૪॥

ભદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ,

પ્રત્યક્ષ તતોષ્ટભિઃ ॥

પદ્મવલ્લભનામોઽયં,

જિનેન્દ્રો પદ્મવલ્લભઃ ॥૬૫॥

તલ ભાગ ૨૦

રથ અને કર્ણ ઉપર કેશરી અને સર્વતોભદ્રનાં કર્મ કરવાં. કેાણિકાએ શૃંગ અને કૂટ કરવાં અને નંદિકાએ પાણુ શૃંગ અને કૂટ ચઢાવવાં. ભદ્રે ચાર (૪) ઉરશૃંગ અને આઠ (૮) પ્રત્યંગ કરવાં. આ પદ્મવદ્ધલ નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે શ્રીપદ્મપ્રભુને પ્રિય છે. ૫૮, ૫૯.

ઇતિશ્રી પદ્મવદ્ધલપ્રાસાદ સપ્તદશ, તુલ ભાગ ૨૦, ઇંડક ૨૦૯.

(૧૮) પદ્મરાગપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

પદ્મવલ્લભસંસ્થાને કર્ત્તવ્યઃ પદ્મરાગકઃ ॥

કર્ણોર્ધ્વે તિલકં દદ્યાત્ સ્વરૂપો લક્ષણાન્વિતઃ ॥૬૦॥

પદ્મવદ્ધલપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં વધારેમાં કર્ણે તિલક કરવું. આ સ્વરૂપ અને લક્ષણયુક્ત પદ્મરાગ નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૬૦.

ઇતિશ્રી પદ્મરાગપ્રાસાદ અષ્ટાદશ, ઇંડક ૨૦૯, તિલક ૪.

(૧૯) પુષ્ટિવિવર્ધન પ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

તદ્સ્વરૂપઞ્ચ પ્રકર્ત્તવ્યં રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

પુષ્ટિવિવર્ધનો નામ તુષ્ટિપુષ્ટ્યોશ્ચ વર્ધનઃ ॥૬૧॥

પદ્મરાગપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં વધારે રથ ઉપર તિલક કરવું. આ પુષ્ટિવિવર્ધન નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે તુષ્ટિપુષ્ટિને વધારનારો છે. ૬૧.

ઇતિશ્રી પુષ્ટિવિવર્ધનપ્રાસાદ એકોનવિંશતિ, ઇંડક ૨૦૯, તિલક ૧૨.

(૨૦) સુપાર્શ્વનામ પ્રાસાદ-૭ મી વિભક્તિ.

દિગ્ભાગે ચ કૃતે ક્ષેત્રે કર્ણં ચૈવ દ્વિભાગિકમ્ ॥

પ્રતિરથં સાર્ધભાગં નિર્ગમે તત્સમં ભવેત્ ॥૬૨॥

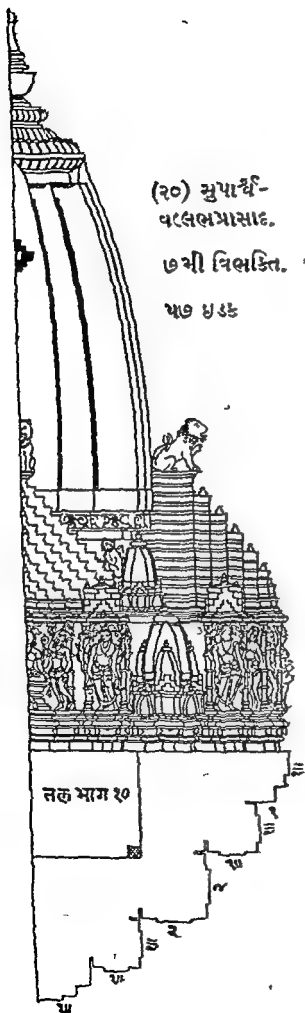
ભદ્રં ચૈવ ત્રિભાગેન કપિલાભદ્રમાનયોઃ ॥

નિર્ગમં પદમાનેન ચતુર્દિક્ષુ નિયોજયેત્ ॥૬૩॥

કર્ણે કર્મદ્વયં કાર્યં રથે ભદ્રે તથોદ્ગમઃ ॥

સુપાર્શ્વો નામ વિજ્ઞેયો ગૃહરાજઃ સુખાવહઃ ॥૬૪॥

ચોરસ ક્ષેત્રના દશ (૧૦) ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણ ભાગ બે (૨) અને પ્રતિકર્ણ ભાગ દોઢ (૧.૫) નો કરવો. નીકારે સમચોરસ કરવો અને આખું ભદ્ર ભાગ ત્રણ (૩) નું કરવું તેમજ ભદ્રના માનમાં કપિલાભદ્ર કરવું અને તે એક ભાગ નિકળતું રાખવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ યોજના કરવી. ૬૨, ૬૩.

(૨૦) મુપાર્થ-
વલ્લભપ્રાસાદ.

૭મી વિભક્તિ.

૫૭ ઇંચ

કર્ણ ઉપર બે (૨) કર્મ ચઢાવવા અને
પ્રતિરથે તથા ભદ્રે ડોહિયો કરવો આ
પ્રાસાદનું નામ મુપાર્થપ્રાસાદ છે અને તે
માતમા શ્રીમુપાર્થનાથ પ્રભુને માટે કરવો
આ પ્રાસાદ પ્રાસાદોનો શબ્દ છે અને તે મુખ
આપનારો છે ૬૪

ઇતિશ્રી મુપાર્થવલ્લભપ્રાસાદ વિશતિ,
તુલ ભાગ ૧૦, ઇંચ ૫૭

(૨૧) મુન દનપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

પ્રાસાદા ચઢવઃ સન્તિ,

ચતુર્વિંશતિમૂર્તિષુ ॥

તન્ન પ્રાજ્ઞેન સંદેહઃ,

કર્તવ્યઃ પુનરાગતે ॥૬૫॥

રથે વૈ શૃંગમેકં સ્પાદુ,

મદ્રે ચૈવ ચતુર્દિશમ્ ॥

સુનંદનઃ સ વિજ્ઞેયઃ,

કૃતે ચ વિપુલાં શ્રિયમ્ ॥૬૬॥

ચોવીસ તીર્થકરોને બહુ પ્રકારના
પ્રાસાદો કરવામા આવે છે તેથી ફરીથી
પણ એજ તીર્થકરોને બીજા પ્રાસાદો
કરવાનું કહેવામા આવે તો બુદ્ધિમાન
પુરૂષોએ તેમા શકા કરવી નહિ ૬૫

મુપાર્થપ્રાસાદ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ
કરવું અને પ્રતિરથે એક શૃંગ ચઢાવવું તથા
ભદ્રે પણ એક ઉરૂશૃંગ કરવું આ પ્રમાણે
આદિ દિશાએ ચોળના કરવી આ પ્રાસાદનું
નામ મુન દનપ્રાસાદ છે આ પ્રાસાદ કરવાથી
પુષ્કળ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે ૬૬

ઇતિશ્રી મુન દનપ્રાસાદ એકવિંશતિ, ઇંચ ૬૬-

(૨૨) શ્રીવલ્લભપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

રથોર્ધ્વે તિલકં દद्याત્ ભદ્રે ચૈવ ચતુર્દિશમ્ ॥

શ્રીવલ્લભસ્તદા નામ પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૬૭॥

પ્રતિરથ ઉપર તિલક ચઢાવવું અને ભદ્રે પણ ચારે દિશાએ ભદ્રના ખુણા ઉપર તિલક કરવાં. આ શ્રીવલ્લભ નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વ તીર્થ કરોને પ્રિય છે. ૬૭.

ઇતિશ્રી શ્રીવલ્લભપ્રાસાદ દ્વાવિંશતિ, ઇંડક ૬૬, તિલક ૧૬.

(૨૩) ચંદ્રપ્રભપ્રાસાદ ચતુર્થ ભેદ.

ઊરુશૃંગં પુનર્દદ્યાત્ ચંદ્રપ્રભશ્ચ નામતઃ ॥

સર્વદેવેષુ કર્તવ્યો જિનાનાં તુ વિશેષતઃ ॥૬૮॥

શ્રીવલ્લભપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં ભદ્રે ફરી એક ઉચ્ચાંગ ચઢાવવું. આ ચંદ્રપ્રભ નામનો પ્રાસાદ બાણવો. તે ળધા દેવોને માટે કરવો. વિશેષ કરીને તીર્થ કરોને માટે કરવો. ૬૮.

ઇતિશ્રી ચંદ્રપ્રભપ્રાસાદ ત્રયોવિંશતિ, ઇંડક ૭૩, તિલક ૧૬.

(૨૪) ચંદ્રશેખરપ્રાસાદ પંચમ ભેદ.

રથોર્ધ્વે કેશરી કર્મ તસ્ય શૃંગં વિવર્જયેત્ ॥

ચંદ્રશેખરનામોઽયં પ્રાસાદો વીતરાગકઃ ॥૬૯॥

પ્રતિરથ ઉપરનું શૃંગ કાઢીને તે સ્થળે કેશરી કર્મ (પાંચ ઇંડકનું) કરવું. આ પ્રાસાદનું નામ ચંદ્રશેખરપ્રાસાદ છે અને તે વીતરાગને માટે કરવો. ૬૯.

ઇતિશ્રી ચંદ્રશેખરપ્રાસાદ ચતુર્વિંશતિ, ઇંડક ૧૦૫, તિલક ૧૬.

(૨૫) વિમાનપ્રાસાદ ષષ્ઠ ભેદ.

કર્ણે ચ તિલકં દદ્યાત્ પ્રાસાદશ્ચ વિમાનકઃ ॥

સર્વદેવેષુ કર્તવ્યઃ સ્વરૂપો લક્ષણાન્વિતઃ ॥૭૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ કરી કર્ણે તિલક કરવું. આ સ્વરૂપ અને લક્ષણાન્વિત વિમાન નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૭૦.

ઇતિશ્રી વિમાનપ્રાસાદ પંચવિંશતિ, ઇંડક ૧૦૫, તિલક ૨૦.

(૨૬) સુવિધિપ્રાસાદ સપ્તમ લેહ.

પ્રતિરથે દ્વયં કર્મ સુવિધિર્નામ નામતઃ ॥

સર્વદેવેષુ કર્તવ્યઃ સ્વરૂપો લક્ષણાન્વિતઃ ॥૭૧॥

ઉપર પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ કરવું અને પ્રતિરથ ઉપર બે કર્મ સર્વતોલક્ર અને કેશરી કરવા આ સ્વરૂપ અને લક્ષણાન્વિત સુવિધિ નામનો પ્રાસાદ જાણવો ૭૧.

ઇતિશ્રી સુવિધિપ્રાસાદ પદ્મવિશતિ, ઇંક ૧૭૭, તિલક ૧૨.

(૨૭) સુશ્રિયપ્રાસાદ અષ્ટમ લેહ

તદ્સ્વરૂપે તત્પ્રમાણે ચ રથે તિલકઞ્ચ દાપયેત્ ॥

સુશ્રિયો નામ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદઃ સુરભૂષણઃ ॥૭૨॥

ઉપર પ્રમાણે કહેલા સ્વરૂપમા પ્રતિરથે એક તિલક ચઢાવવાથી દેવોને ભૂપણરૂપ સુશ્રિય નામનો પ્રાસાદ જાણવો ૭૨

ઇતિશ્રી સુશ્રિયપ્રાસાદ અષ્ટવિશતિ, ઇંક ૧૭૭. તિલક ૨૦

(૨૮) વસુપુષ્પકપ્રાસાદ નવમ લેહ

સુશ્રિયસ્ય ચ સંસ્થાને ભદ્રે શૃંગવિવર્ધનમ્ ॥

વસુપુષ્પકનામોઽયં પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૭૩॥

સુશ્રિયપ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમા ભદ્રે એક ઉરૂશૃંગ વધાવવાથી જિન તીર્થ-કરોને વલ્લભ એવો વસુપુષ્પક નામનો પ્રાસાદ જાણવો ૭૩.

ઇતિશ્રી વસુપુષ્પકપ્રાસાદ અષ્ટવિશતિ, ઇંક ૧૮૧, તિલક ૨૦

(૨૯) શીતલપ્રાસાદ-૮ મી વિલકિત

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાર્ત્રિંગત્પદભાજિતે ॥

પન્નભાગો ભવેત્કર્ણઃ પ્રતિકર્ણસ્તથૈવ ચ ॥૭૪॥

કર્ણપ્રતિકર્ણયોર્મધ્યે કોણિકા ભાગવિશ્રુતા ॥

મદ્રં ચૈવ ચતુર્ભાગં નંદિકા પદવિશ્રુતા ॥૭૫॥

સમદલઞ્ચ કર્તવ્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

પ્રાસાદસ્ય સ્વરૂપઞ્ચ કર્તવ્યં વિધિમાનતઃ ॥૭૬॥

ચોગ્મ ક્ષેત્રના બચીમ (૩૨) ભાગ કરવા તેમા કર્ણ ભાગ પાચ (૫) તેમજ પ્રતિકર્ણ પણ ભાગ પાચ (૫) નો કરવો કર્ણ અને પ્રતિકર્ણની વચ્ચમા કોણી ભાગ એક

(૧) ની કરવી. અર્ધું ભદ્ર ભાગ ચાર (૪) અને નંદિકા ભાગ એક (૧) ની કરવી. નીકારે સમદલ કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ વ્યવસ્થા કરવી. ૭૪, ૭૫, ૭૬.

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ,
સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥

કર્ણે ચૈવ પ્રદાતવ્યં,
રથે ચૈવ તુ તત્સમમ્ ॥૭૭॥
નંદિકાકર્ણિકાયાશ્ચ,
દ્વિશૃંગતિલકં ન્યસેત્ ॥

ભદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ,
શીતલો નામ વિશ્રુતઃ ॥૭૮॥

પ્રત્યક્ષજિનરૂપશ્ચ,
સુશ્રિયસ્ય વિવર્દનઃ ॥

સુખદોઽયં પ્રકર્તવ્ય-
શ્ચન્દ્રપ્રભુજિનાય ચ ॥૭૯॥

કર્ણ ઉપર પહેલું કર્મ સર્વતોભદ્ર, બીજું કેશરી અને ત્રીજું શ્રીવત્સ નામનું ચઢાવવું તેમજ પ્રતિરથે પણ તેજ પ્રમાણે સર્વતોભદ્ર, કેશરી અને શ્રીવત્સ કર્મ ચઢાવવાં. નંદિકાએ તથા કોણિકાએ બે બે શૃંગ અને એક તિલક ચઢાવવું. ભદ્રે ચાર ઉશૃંગો કરવાં. આ પ્રાસાદનું નામ શીતલ પ્રાસાદ બાણવું અને તે લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરનારો તથા સર્વ સુખોને આપનારો છે. પ્રત્યક્ષ જિન સ્વરૂપ એવો આ પ્રાસાદ શ્રીચન્દ્રપ્રભુ ભગવાનને માટે કરવો. ૭૭, ૭૮, ૭૯.

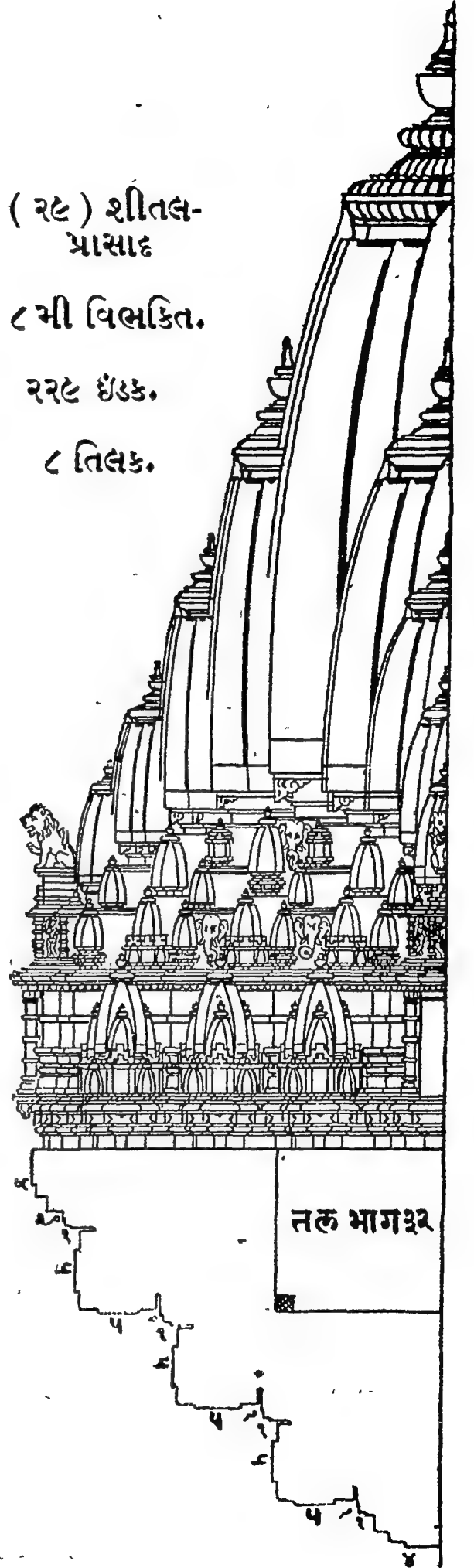
ધતિશ્રી શીતલપ્રાસાદ એકેનત્રિંશત્,
તુલભાગ ૩૨, ઇંડક ૨૨૬, તિલક ૮.

(૨૯) શીતલ-
પ્રાસાદ

૮ મી વિભક્તિ.

૨૨૬ ઇંડક.

૮ તિલક.

તલ ભાગ૩૨

(૩૦) શ્રિયેન્દુપ્રાસાદ દ્વિતીય લેદ.

તદ્વરૂપઞ્ચ પ્રકર્તવ્યં રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥
શ્રિયેન્દુર્નામ વિજેયઃ સુરરાજશ્રિયાવહઃ ॥૮૦॥

શીતલ પ્રાસાદ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરી રથે એક તિલક ચઢાવવું આ શ્રિયેન્દુ નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે ઇંદ્રના વૈભવને આપનારો છે ૮૦

ઇતિશ્રી શ્રિયેન્દુપ્રાસાદ ત્રિશત્, ઇંક ૨૨૬, તિલક ૧૬

(૩૧) દનુરાજપ્રાસાદ તૃતીય લેદ.

નંદિકાકર્ણિકાયાઞ્ચ તિલકં તુ સુગોભનમ્ ॥
દનુરાજસ્તદા નામ કર્તવ્યઞ્ચ ગૃહોત્તમઃ ॥૮૧॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરી નંદિકા અને કૌણ્ડિકાઓ ઉપર એક એક મુશોભિત તિલક ચઢાવવું આ પ્રાસાદનું નામ દનુરાજ છે અને તે પ્રામાદોભા ઉત્તમ બાણવો ૮૧

ઇતિશ્રી દનુરાજપ્રામાદ એકત્રિશત્, ઇંક ૨૨૬, તિલક ૩૨

(૩૨) શ્રિયાશપ્રાસાદ-૬ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશતિભાજિતે ॥
ભદ્રાર્ધં ત્રિપદં વત્સ દ્વૌ રથૌ કર્ણતત્સમઃ ॥૮૨॥
નિર્ગતં તત્પ્રમાણેન સર્વગોભાસમન્વિતમ્ ॥
કર્ણે રથે તથા ભદ્રે દ્વે શૃંગે તિલકં ન્યસેત્ ॥૮૩॥
શ્રિયાંશો નામ વિજ્ઞાતો વિપુલશ્રીવિચર્ધનઃ ॥
કાર્યઃ સુવિધિનાથાય ધર્માર્થમોક્ષસાધનઃ ॥૮૪॥

મમચોરમ ક્ષેત્રના ચોવીસ (૨૪) ભાગ કળા તેમા કર્ણ, પ્રતિરથ, ઉપરથ અને ભદ્રાર્ધ, એ મર્યે આગો ત્રણ ત્રણ ભાગના કરવા તથા નીડારે પણ સમઘલ તલ પ્રમાણે ગોભાયમાન કળા કર્ણ અને પ્રતિગ્ધે બે બે શૃંગો અને તિલક ચઢાવવાં તથા ભદ્રે બે ઉરગૃગ કળા પુષ્કળ લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરનારો તથા ધર્મ અર્થ, મોક્ષને આપનારો આ શ્રિયાશ નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે શ્રીસુવિધિનાથ પ્રભુને માટે કરવો ૮૨, ૮૩, ૮૪

ઇતિશ્રી શ્રિયાશપ્રામાદ દ્વાત્રિશત્, તુલભાગ ૨૪, ઇંક ૪૬, તિલક ૧૨

(૩૩) શ્રીવત્સપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

(૩૨) શ્રિયાંશ-
પ્રાસાદ

૯ મી વિભક્તિ.

૪૯ ઇંક.

૧૨ તિલક.

તદ્ગુપ્તશ્ચ પ્રકર્તવ્યં,
તિલકં ચોપરથકે ॥
શ્રીવત્સો નામ વિજ્ઞેયઃ,
શ્રીપતેશ્ચ સુખાવહઃ ॥૮૫॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને વિશેષમાં ઉપરથે તિલક ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ શ્રીવત્સ પ્રાસાદ છે અને તે લક્ષ્મીપતિના સુખને આપનારો છે. ૮૫.

ઇતિશ્રી શ્રીવત્સપ્રાસાદ ત્રયસ્ચિંશત્,
ઇંક ૪૯, તિલક ૨૦.

(૩૪) પુત્રદપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

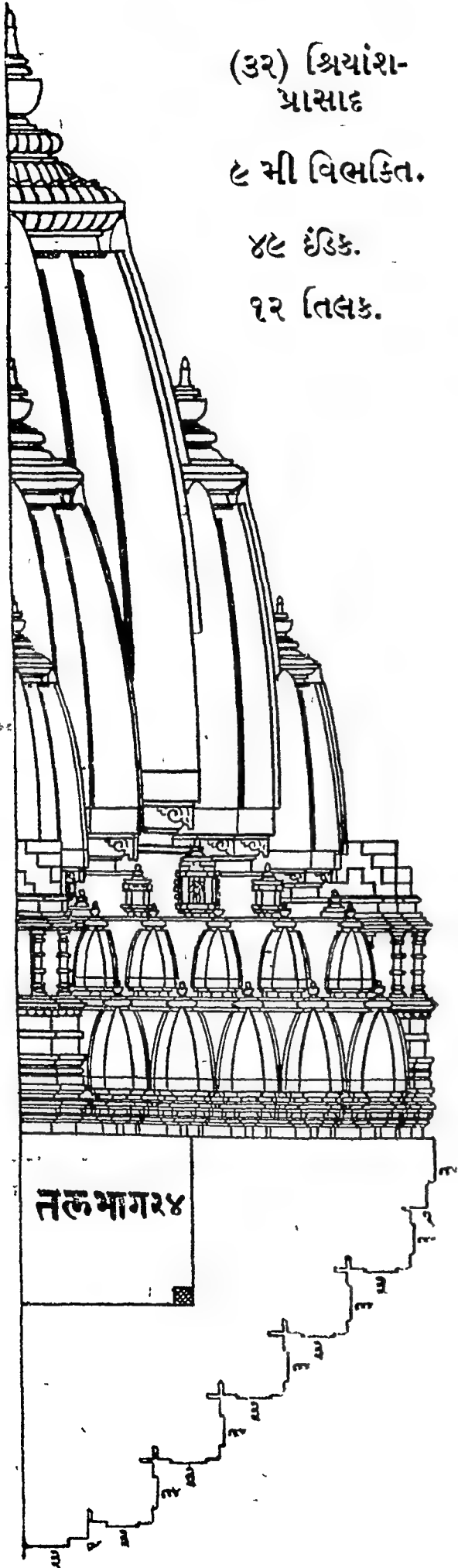
તત્ર સ્થાને ચ કર્તવ્યઃ,
કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥
પુત્રદો નામ વિજ્ઞેયઃ,
પુત્રપૌત્રાદિવર્ધનઃ ॥૮૬॥

શ્રીવત્સ પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં વધારે કર્ણ ઉપર તિલક ચઢાવવું. આ 'પુત્રદ' નામનો પ્રાસાદ બાણુવો અને તે પુત્રપૌત્રાદિ પરિવારની વૃદ્ધિ કરનારો છે. ૮૬.

ઇતિશ્રી પુત્રદપ્રાસાદ ચતુસ્ચિંશત્,
ઇંક ૪૯, તિલક ૨૪.

(૩૫) શીતલપ્રાસાદ-૧૦ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,
ચતુર્વિંશતિભાજિતે ॥
કર્ણશ્રૈવં સમાખ્યાતં,
ચતુર્ભાગં ચ વિશ્રુતમ્ ॥૮૭॥

પ્રતિરથં ત્રયં જ્ઞેયં,
 મદ્રાર્થં ભૂતભાગિકમ્ ॥
 રથે કર્ણે ચ શ્રુદ્ધૈકં,
 તદૂર્ધ્વે તિલકદ્વયમ્ ॥૮૮॥
 દ્વાદશૈવોરુશ્રુદ્ધાણિ,
 પ્રત્યંગાનિ તતોઽષ્ટભિઃ ॥
 શીતલશ્ચ તદા નામ,
 પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૮૯॥

ચોરમ ક્ષેત્રના ચોવિસ (૨૪) ભાગ કરવા કર્ણ ભાગ ચાર (૪), પ્રતિરથ ભાગ ત્રણ (૩) અને અર્ધ ભદ્ર ભાગ પાચ (૫) નુ કરવુ કર્ણ તથા પ્રતિરથ ઉપર એકેક શૃંગ કરવુ અને તેના ઉપર બે બે (૨) તિલકો ચઢાવવા ભદ્રે ખાર (૧૨) ઉરુગૃગો ચઢાવવા અને આઠ (૮) પ્રત્યંગો કરવા આ પ્રાસાદનું નામ શીતલપ્રાસાદ છે અને દશમા તીર્થ કર શ્રીશીતલનાથ પ્રભુને માટે કરવો ૮૭, ૮૮, ૮૯

ધતિશ્રી શીતલપ્રાસાદ પચત્રિશત્, તુલ ભાગ ૨૪, ઇંક ૩૩, તિલક ૨૪.

(૩૬) કીર્તિદાયકપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ

તદુરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ,
 કર્તવ્યં પૂર્વમાનતઃ ॥
 કર્ણોર્ધ્વે ચ દ્વયં શ્રુદ્ધં,
 પ્રાસાદઃ કીર્તિદાયકઃ ॥૯૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ બાણુવુ વિશેષમા કર્ણે બે શૃંગો કરવા આ પ્રાસાદ કીર્તિદાયક નામનો બાણુવો ૯૦

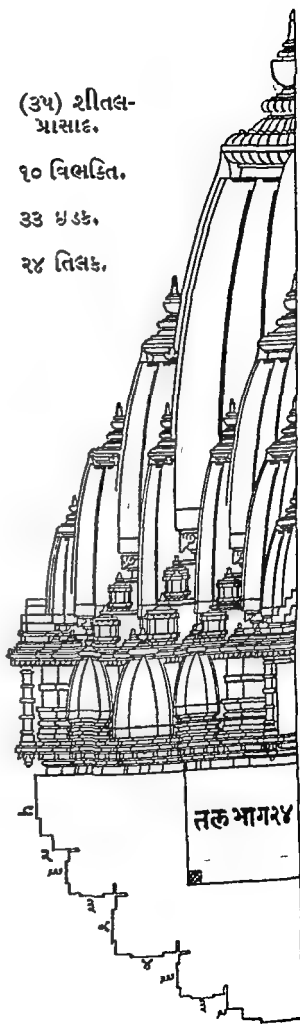
ધતિશ્રી કીર્તિદાયકપ્રાસાદ પદ્ત્રિશત્,
 ઇંક ૩૭, તિલક ૨૦

(૩૫) શીતલ-પ્રાસાદ.

૧૦ વિભક્તિ.

૩૩ ઇંક.

૨૪ તિલક.

તલ ભાગ ૨૪

(૩૭) મનોહરપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

કર્णेન સદૃશં કાર્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥
 તદ્વરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ ભદ્રોર્ધ્વે તત્સમં તથા ॥૧૧॥
 મનોહરશ્ચ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદો જિનમાર્ગતઃ ॥
 ધર્મલાભશ્ચ વૃદ્ધિશ્ચ સંગતિર્મહતાં ભવેત્ ॥૧૨॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને કર્ણુ સમાન પ્રતિરથે એ શૃંગ ચઢાવવાં તથા ભદ્રે ઉરશૃંગ છે તેજ પ્રમાણે કરવાં. આ મનોહર નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે ધર્મનો લાભ, વૃદ્ધિ અને મહાત્માઓની સંગતિ આપનારો થાય છે. ૯૧, ૯૨.

ઇતિશ્રી મનોહરપ્રાસાદ સપ્તત્રિંશત્, ઇંડક ૪૫, તિલક ૧૨.

(૩૮) સ્વકુલપ્રાસાદ-૧૧ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાદશવિભાજિતે ॥
 કર્ણભાગત્રયં કાર્યં રથભાગત્રયં તથા ॥૧૩॥
 ભદ્રાર્દ્રં ત્રિપદં વત્સ ચતુર્દિક્ષુ નિયોજયેત્ ॥
 નિર્ગમં પદમાનેન હસ્તાન્ગુલપ્રમાણતઃ ॥૧૪॥
 શ્રદ્ધશ્ચ તિલકં કર્ણે રથે ભદ્રે તુ શ્રદ્ધકમ્ ॥
 સ્વકુલો નામ વિજ્ઞેયઃ શ્રેયાંશજિનવલ્લભઃ ॥૧૫॥

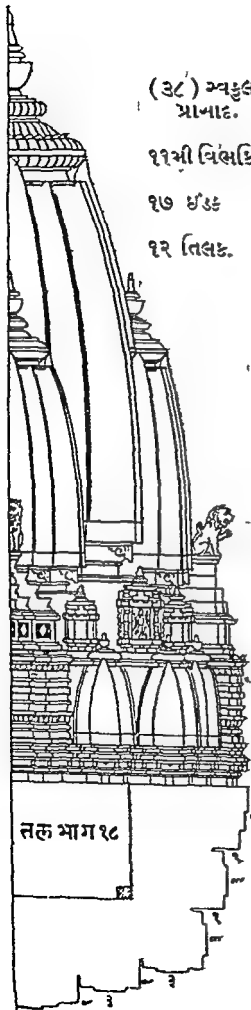
સમચોરસ ક્ષેત્રના અઠાર (૧૮) ભાગ કરવા. હે પુત્ર ! તેમાં કર્ણુ, પ્રતિરથ અને અર્ધુ ભદ્ર ત્રણ ત્રણ ભાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ યોજના કરવી. નીકારે પદમાને અથવા હસ્તાંશુલ પ્રમાણે એટલે જેટલા ગજનો કર્ણુ પ્રાસાદ હોય તેટલા આંગળ નીકારે રાખવો.

કર્ણુ અને રથ ઉપર એક એક શૃંગ અને તેના ઉપર એક એક તિલક ચઢાવવું. ભદ્રે એક ઉરશૃંગ કરવું. સ્વકુલ નામનો આ પ્રાસાદ ૧૧ મા શ્રેયાંશનાથ પ્રભુને માટે કરવો. ૯૩, ૯૪, ૯૫.

ઇતિશ્રી સ્વકુલપ્રાસાદ અષ્ટત્રિંશત્, તુલ ભાગ ૧૮, ઇંડક ૧૭, તિલક ૧૨.

(૩૯) કુલનંદનપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્વરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ કર્તવ્યં પૂર્વમાનતઃ ॥
 ઉરુશ્રદ્ધાષ્ટકં કુર્યાત્પ્રાસાદે કુલનંદને ॥૧૬॥

(૩૮) અવકુલ-
પ્રાસાદ.

૧૧મી વિભક્તિ

૧૭ ઇંક

૧૨ તિલક.

ઉપર પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ કરી ભદ્રે
ચારે દિશાએ મળી આઠ ઉરુશૂંગ કરવા આ
પ્રાસાદ કુલનદન નામનો બાણુવો ૯૬

ઇતિશ્રી કુલનદનપ્રાસાદ એકોનચત્વાર્ણિશત્,
ઇંક ૨૧, તિલક ૧૨

(૪૦) વાસુપૂજ્ય પ્રાસાદ-૧૨ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,
દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥

પદાનાં તુ ચતુર્ભાગં,
કર્ણે ચૈવ તુ કારયેત્ ॥૧૭॥

કોણિકા પદમાનેન,
પ્રતિરથં ત્રિભાગકમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન,
મદ્રાર્ધશ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥૧૮॥

કર્ણે કર્મત્રયં કાર્યં,
પ્રતિકર્ણં ક્રમદ્વયમ્ ॥

નંદિકર્ણોઃ શૃંગ્લક્ષ્ણ-
મૂર્ધ્વે તિલકશોભનમ્ ॥૧૯॥

મદ્રે ચોરુત્રયં કાર્યં,
પ્રત્યંગાષ્ટકલક્ષિતમ્ ॥

વાસુપૂજ્યસ્તદા નામ,
વાસુપૂજ્યસુવલ્લભઃ ॥૧૦૦॥

ચોરમ ક્ષેત્રના બાવીસ (૨૨) ભાગ કરવા
તેમા કર્ણુ ભાગ ચાર (૪) નો તથા કોણિકા ભાગ
એક (૧) ની કગ્વી પ્રતિથ ભાગ ત્રણ (૩) તથા
નંદિકા ભાગ એક (૧) ની અને અર્ધ ભદ્ર ભાગ
બે (૨) તુ કગ્વુ

કર્ણે ત્રણ કર્મ કરવાં અને પ્રતિરથે એ ક્રમ કરવા. નંદિકા અને કોણિકાએ એક એક શૃંગકૂટ કરવું અને તેના ઉપર શોભાયમાન તિલક ચઢાવવું. ભદ્રે ત્રણ ઉરુશૃંગો અને આઠ પ્રત્યંગો કરવાં.

વાસુપૂજ્ય નામનો આ પ્રાસાદ બારમા શ્રીવાસુપૂજ્ય પ્રભુને પ્રિય છે. આ પ્રાસાદ તેમને માટે કરવો. ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦.

ઇતિશ્રી વાસુપૂજ્યપ્રાસાદ ચત્વારિંશત્, તુલ ભાગ ૨૨, ઇંડક ૨૫૭, તિલક ૧૬.

(૪૧) રત્નસંલવપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં,
કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥
રત્નસંભવનામોડ્યં,
ગૃહરાજઃ સુસ્વાવહઃ ॥૧૦૧॥
ધર્મદઃ કીર્તિદશ્ચૈવ,
પુરે ધર્મવિવર્ધનઃ ॥
ધર્મરૂપાશ્ચ કર્તારઃ,
કારોડપિ ધર્મનાયકઃ ॥૧૦૨॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને વધારામાં કર્ણ ઉપર એક (૧) તિલક ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ 'રત્નસંલવ' છે.

આ બધા પ્રાસાદોમાં સર્વોત્તમ છે તથા સર્વ પ્રકારનું સુખ, ધર્મ અને કીર્તિને આપનારો તથા નગરમાં ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારો છે. આ પ્રાસાદના કરનાર ધાર્મિક અને કરાવનાર ઉત્તમ ધાર્મિક બાણવા. ૧૦૧, ૧૦૨.

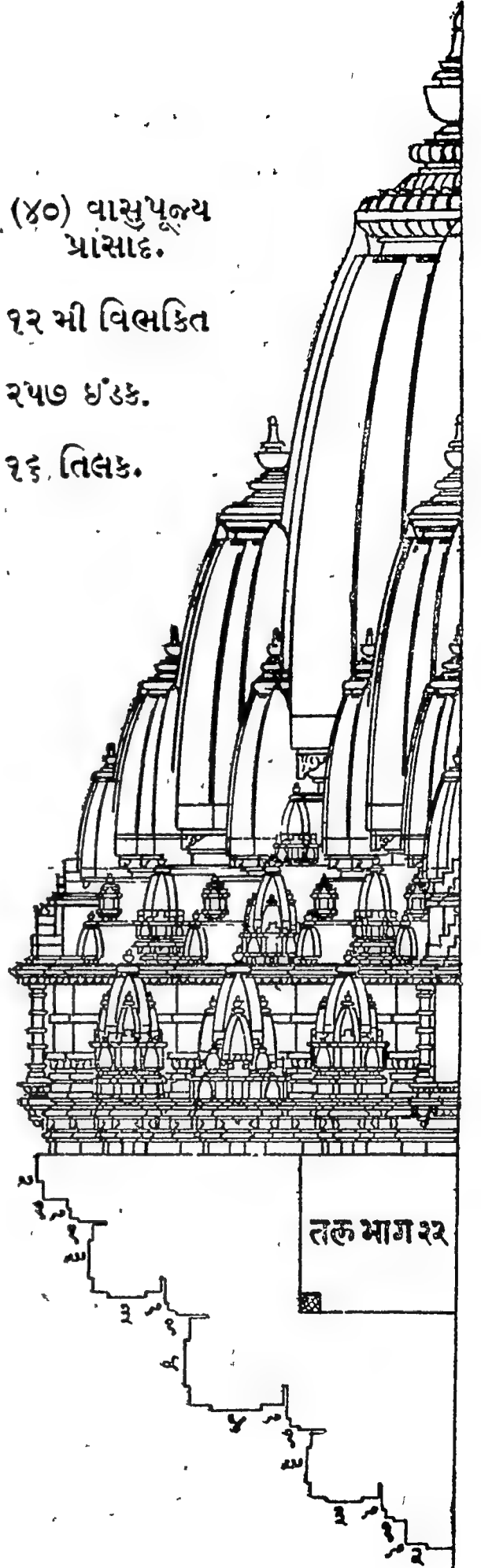
ઇતિશ્રી રત્નસંલવપ્રાસાદ એકચત્વારિંશત્, ઇંડક ૨૫૭, તિલક ૨૦.

(૪૦) વાસુપૂજ્ય પ્રાસાદ.

૧૨ મી વિભક્તિ

૨૫૭ ઇંડક.

૧૬ તિલક.

(૪૨) વિમલવલ્લભપ્રાસાદ-૧૩ મી વિલકિત

ચતુરસ્ત્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંગતિભાજિતે ॥
 પાદોનપચ્ચભાગેન કર્ણસ્તત્ર વિધીયતે ॥૧૦૩॥
 તત્સમઃ પ્રતિકર્ણશ્ચ પાદૈકા કોણિનંદિકા ॥
 મદ્રાર્ધ સાર્ધપંચાર્ધ નિર્ગમં ભાગમેવ ચ ॥૧૦૪॥
 સમાનશ્ચ રથં જ્ઞેયં કર્તવ્યશ્ચ ચતુર્દિગમ્ ॥
 પ્રાસાદસ્ય સ્વરૂપશ્ચ કર્તવ્યં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૧૦૫॥

ચોરસ ક્ષેત્રના ચોવિસ (૨૪) ભાગ કરવા તેમા કર્ણુ ભાગ ત્રણ (૩) અને પ્રતિગ્થ પણ તેજ પ્રમાણે ત્રણ (૩) ભાગનો કરવો તથા કોણી અને નદિકા એક એક ભાગની કરવી અર્ધુ ભદ્ર ભાગ ચાર (૪) તુ કરવુ અને નીકારે એક ભાગ રાખવુ પ્રતિગ્થ નીકારે સમચોગ્મ કરવો આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ ચોળના કરવી ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫.

કર્ણે શૃંગ્લત્રયં કાર્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥
 નંદિકાકોણિકાયાશ્ચ શૃંગ્લકૂટં સુશોભનમ્ ॥૧૦૬॥
 મદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ પ્રત્યંગાનિ તતોઽષ્ટભિઃ ॥
 વિમલવલ્લભનામોઽયં પ્રાસાદો વિમલપ્રિયઃ ॥૧૦૭॥
 પ્રાસાદેઽસ્મિન્કૃતે ચૈવ ધર્મ મોક્ષં ચ વિંદતિ ॥
 હહ લોકે લભેત્કીર્તિ સ્વર્ગે ચૈવ મહીયતે ॥૧૦૮॥

કર્ણુ અને અતિરથે ત્રણ ત્રણ (૩) શૃંગ કરવા નદિકા અને કોણિકાએ સુશોભિત એક એક ગૃગ તથા કૂટ કરવા ભદ્રે ચાર (૪) ઉચ્ચશૃંગો ચઢાવવા અને આઠ (૮) પ્રત્યંગો કરવા

આ પ્રાસાદનુ નામ 'વિમલવલ્લભ' અને તે ૧૩ મા શ્રીવિમલનાથ પ્રભુને પ્રિય છે આ પ્રાસાદ કરવાથી ધર્મ અને મોક્ષ મળે છે તથા કરાવનાર આ લોકમા કીર્તિ અને સ્વર્ગમા પ્રતિષ્ઠા પામે છે ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮

ઇતિશ્રી વિમલવલ્લભપ્રાસાદ દ્વિચત્વારિશત્, તુલ ભાગ ૨૪, ઇ ૩૩ ૭૭

(૪૩) સુક્તિસંઘટ્ટપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્સ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં દાપયેત્તિલકં રથે ॥
 કર્ણિકાયાં દ્વિશૃંગ્લં હિ પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥૧૦૯॥

મુક્તિસંઘટ્ટનામોઽયં,
મુક્તિમુક્તિપ્રદાયકઃ ॥

સર્વજિનેષુ કર્તવ્યો,
યથેચ્છં કામદાયકઃ ॥૧૧૦॥

(૪૨) વિમલવલ્લભ
પ્રાસાદ

૧૩ મી વિલકિત.

૭૭ ઇંડક.

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું. વિશેષમાં રથે એક તિલક ચઢાવવું અને કોણિકાએ બે બે શૃંગ કરવાં; આ પ્રાસાદ જિનદેવોને ઘણો પ્રિય છે. “મુક્તિસંઘટ્ટ” નામનો આ પ્રાસાદ વૈભવ અને મોક્ષને આપનારો તથા ઇચ્છિત સર્વ કામનાઓની સિદ્ધિ કરનારો છે. તે સર્વ જિનદેવતાઓને માટે શુભ છે. ૧૦૬, ૧૧૦.

ઇતિશ્રી મુક્તિસંઘટ્ટપ્રાસાદ ત્રિચત્વારિંશત્,
ઇંડક ૮૫, તિલક ૮.

(૪૪) અનંતપ્રાસાદ-૧૪ મી વિલકિત.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,
વિંશતિપદભાજિતે ॥

ત્રીણિ ત્રીણિ પદં નંદ્યાં,
પુનસ્ત્રીણિ ચ ભદ્રકે ॥૧૧૧॥

નિર્ગમં પદમાનેન,
ત્રિષુ સ્થાનેષુ ભદ્રકે ॥

કર્ણે કર્મત્રયં કાર્યં,
રથોર્ધ્વે ચૈવ તત્સમમ્ ॥૧૧૨॥

ભદ્રે ચૈવોરુચત્ત્વારિ,
નંદિકાયાં ક્રમદ્વયમ્ ॥

અનંતો નામ વિજ્ઞેય-
આનન્તશ્રિયમાલભેત્ ॥૧૧૩॥

તલ ભાગ ૨૪

સમયોગ્મ દ્વેત્રના વીમ (૨૦) ભાગ કરવા
તેમા કર્ણ, પ્રતિગ્થ અને અર્ધુ ભદ્ર ત્રણ ત્રણ
(૩) ભાગતુ કરવુ તેમજ નદિકા ભાગ એક (૧)
ની ભદ્રની પામે કરવી નીકારે મર્વ અગો એક
એક ભાગના ગળવા

કર્ણ અને રથ ઉપર ત્રણ ત્રણ કર્મ ચઢાવવા
ઉરશુગ ચાર (૪) કરવા અને નદિકાએ શુગ બે
(૨) કરવા આ 'અનત' નામનો પ્રાસાદ બાણવો
અને તે ચૌદમા શ્રી અનતનાથ પ્રભુને માટે
કરવો આ પ્રાસાદ કરવાથી અનત લક્ષ્મી મળે છે
૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩

ઇતિશ્રી અનતપ્રાસાદ ચતુશ્ચત્વારિશત્,
તુલ ભાગ ૨૦, ઇંક ૪૫૩

(૪૫) સુરેન્દ્રપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ

અનંતસ્યૈવ સંસ્થાને,
રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥
સુરેન્દ્રો નામ વિજ્ઞેયઃ,
સર્વદેવેષુ વલ્લભઃ ॥૧૧૪॥

અનત પ્રામાદ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ,
કરવુ અને વિશેષમા રથ ઉપર એક તિલક
ચઢાવવુ આ પ્રાસાદતુ નામ "સુરેન્દ્ર" પ્રાસાદ
છે અને તે મર્વ દેવોને પ્રિય છે ૧૧૪

ઇતિશ્રી સુરેન્દ્રપ્રાસાદ પચચત્વારિશત્,
ઇંક ૪૫૩, તિલક ૮

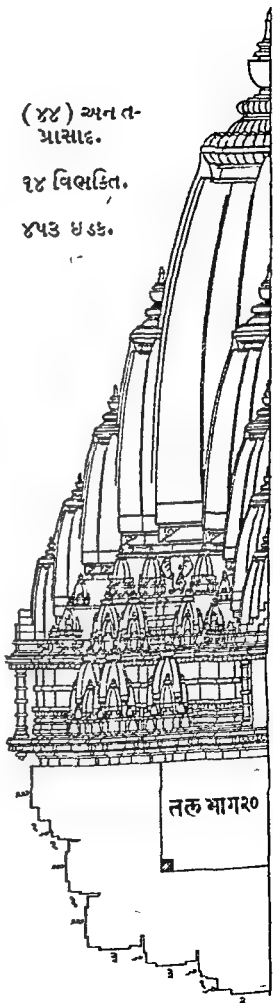
(૪૬) વૃક્ષરાજપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

નંદિકાયાં પ્રદાતવ્યં,
વૃક્ષરાજેતિ નામતઃ ॥
કૃતેનાનેન દેવાનાં,
સુખં ભવતિ શાશ્વતમ્ ॥૧૧૫॥

(૪૪) અનત-
પ્રાસાદ.

૧૪ વિભક્તિ.

૪૫૩ ઇંક.

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ સમજવું અને નંદિકાએ એક તિલક વધારવું. આ પ્રાસાદ “વૃક્ષરાજ” નામનો જાણવો અને આ પ્રાસાદ કરવાથી દેવોને નિત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૧૫.

ઇતિશ્રી વૃક્ષરાજપ્રાસાદ પદ્ અત્વારિંશત્, ઇંડક ૪૫૩, તિલક ૧૬.

(૪૭) ધર્મદપ્રાસાદ-૧૫ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ત્વષ્ટાવિંશતિભાજિતે ॥
 કર્ણ રથં ચ મદ્રાર્ધ યુગભાગં વિધીયતે ॥૧૧૬॥
 નિર્ગમં તત્પ્રમાણેન નંદિકોણી દ્વિભાગિકા ॥
 કેશરી સર્વતોમદ્રં રથે કર્ણે ચ દાપયેત્ ॥૧૧૭॥
 તદૂર્ધ્વે તિલકં જ્ઞેયં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥
 નંદિકાકોણિકાયાશ્ચ શૃંગોર્ધ્વે શૃંગમુત્તમમ્ ॥૧૧૮॥
 મદ્રે ચૈવોરુત્વારિ પ્રત્યજ્ઞાનિ ચતુર્દિશમ્ ॥
 ધર્મદો નામ વિખ્યાતઃ પુરે ધર્મવિવર્ધનઃ ॥૧૧૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રના અઠાવીસ (૨૮) ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણ, પ્રતિરથ અને અર્ધુ ભદ્ર ચાર ચાર (૪) ભાગતું કરવું. નીકારે પણ તેજ પ્રમાણે કરવું. નંદિકા અને કોણિકા એક એક ભાગની સમદલ કરવી. કર્ણ અને રથે પહેલું શૃંગ સર્વતોભદ્ર અને બીજું શૃંગ કેશરી કરવું તથા તેમના ઉપર શોભાયમાન એક એક તિલક ચઢાવવું. નંદિકા અને કોણિકાએ બે બે શૃંગ કરવાં. ભદ્રે ચાર ઉરુશૃંગો અને ચારે દિશાએ મળી આઠ પ્રત્યંગો કરવાં.

આ પ્રાસાદનું નામ ધર્મદ પ્રાસાદ છે અને તેના કરવાથી નગરમાં લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય છે અને ૧૫ માં શ્રીધર્મનાથ પ્રભુને માટે કરવો. ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯.

ઇતિશ્રી ધર્મદપ્રાસાદ સપ્તઅત્વારિંશત્, તુલ ભાગ ૨૮, ઇંડક ૨૨૫, તિલક ૧૨.

(૪૮) ધર્મવૃક્ષપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

રથોર્ધ્વે ચ કૃતે શૃંગે ધર્મવૃક્ષશ્ચ નામતઃ ॥
 ધર્મવૃદ્ધિશ્ચ ઋદ્ધિશ્ચ જિનાનાં તુ વિશેષતઃ ॥૧૨૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ જાણવું અને રથ ઉપર તિલકના બદલે એક શૃંગ ચઢાવવું. આ ધર્મવૃક્ષ નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે ધર્મની

સમયોગ્ય ક્ષેત્રના વીમ (૨૦) ભાગ કરવા
તેમા કણ્ઠ, પ્રતિરથ અને અર્ધુ ભદ્ર ત્રણ ત્રણ
(૩) ભાગનુ કન્ધુ તેમજ નદિકા ભાગ એક (૧)
ની ભદ્રની પાસે કન્ધી નીકારે સર્વ અગ્રો એક
એક ભાગના રાખવા

કણ્ઠ અને રથ ઉપર ત્રણ ત્રણ કર્મ ચઢાવવા
ઉરુશૃંગ આગ (૪) કરવા અને નદિકાએ શૃંગ બે
(૨) કરવા આ 'અનત' નામનો પ્રાસાદ બાણુવો
અને તે ચૌદમા શ્રી અનતનાથ પ્રભુને માટે
કરવો આ પ્રાસાદ કરવાથી અનત લક્ષ્મી મળે છે
૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩

ધતિશ્રી અનતપ્રાસાદ ચતુશ્ચત્વારિશત્,
તુલ ભાગ ૨૦, ઇંક ૪૫૩

(૪૫) સુરેન્દ્રપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ

અનંતસ્યૈવ સંસ્થાને,
રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥
સુરેન્દ્રો નામ વિજેયઃ,
સર્વદેવેષુ બહુભઃ ॥૧૧૪॥

અનત પ્રાસાદ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ,
કન્ધુ અને વિગેષમા રથ ઉપર એક તિલક
ચઢાવવુ આ પ્રાસાદનુ નામ "સુરેન્દ્ર" પ્રાસાદ
છે અને તે સર્વ દેવોને પ્રિય છે ૧૧૪

ધતિશ્રી સુરેન્દ્રપ્રાસાદ પચચત્વારિશત્,
ઇંક ૪૫૩, તિલક ૮

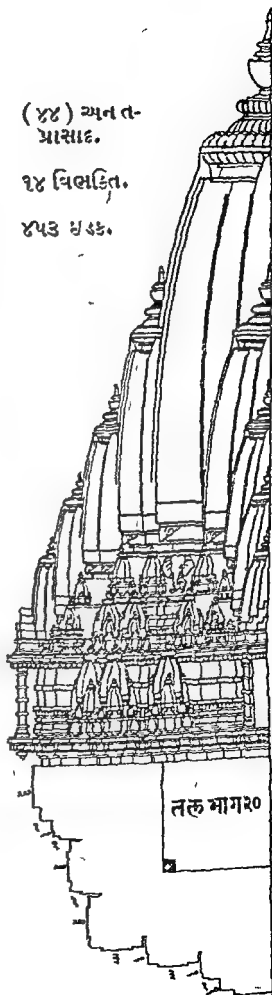
(૪૬) વૃક્ષરાજપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

નંદિકાયાં પ્રદાતવ્યં,
વૃક્ષરાજેતિ નામતઃ ॥
કૃતેનાનેન દેવાનાં,
સુમ્વં ભવતિ શાશ્વતમ્ ॥૧૧૫॥

(૪૪) અનત-
પ્રાસાદ.

૧૪ વિલાકિત.

૪૫૩ ઇંક.

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ સમજવું અને નંદિકાએ એક તિલક વધારવું. આ પ્રાસાદ “વૃક્ષરાજ” નામનો જાણવો અને આ પ્રાસાદ કરવાથી દેવોને નિત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૧૫.

ઇતિશ્રી વૃક્ષરાજપ્રાસાદ ૫૬ અત્વારિંશત્, ઇંડક ૪૫૩, તિલક ૧૬.

(૪૭) ધર્મદપ્રાસાદ-૧૫ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્ત્રીકૃતે ક્ષેત્રે ત્વષ્ટાવિંશતિભાજિતે ॥
 કર્ણં રથં ચ ભદ્રાર્ધં યુગભાગં વિધીયતે ॥૧૧૬॥
 નિર્ગમં તત્પ્રમાણેન નંદિકોણી દ્વિભાગિકા ॥
 કેશરી સર્વતોભદ્રં રથે કર્ણે ચ દાપયેત્ ॥૧૧૭॥
 તદૂર્ધ્વે તિલકં જ્ઞેયં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥
 નંદિકાકોણિકાયાશ્ચ શૃંગોર્ધ્વે શૃંગમુત્તમમ્ ॥૧૧૮॥
 ભદ્રે ચૈવોરુત્વારિ પ્રત્યજ્ઞાનિ ચતુર્દિશમ્ ॥
 ધર્મદો નામ વિખ્યાતઃ પુરે ધર્મવિવર્ધનઃ ॥૧૧૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રના અઠ્ઠાવીસ (૨૮) ભાગ કરવા. તેમાં કર્ણ, પ્રતિરથ અને અર્ધુ ભદ્ર ચાર ચાર (૪) ભાગતું કરવું. નીકારે પણ તેજ પ્રમાણે કરવું. નંદિકા અને કોણિકા એક એક ભાગની સમદલ કરવી. કર્ણ અને રથે પહેલું શૃંગ સર્વતોભદ્ર અને બીજું શૃંગ કેશરી કરવું તથા તેમના ઉપર શોભાયમાન એક એક તિલક ચઢાવવું. નંદિકા અને કોણિકાએ બે બે શૃંગ કરવાં. ભદ્રે ચાર ઉરુશૃંગો અને ચારે દિશાએ મળી આઠ પ્રત્યંગો કરવાં.

આ પ્રાસાદનું નામ ધર્મદ પ્રાસાદ છે અને તેના કરવાથી નગરમાં લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય છે અને ૧૫ મા શ્રીધર્મનાથ પ્રભુને માટે કરવો. ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯.

ઇતિશ્રી ધર્મદપ્રાસાદ સપ્તઅત્વારિંશત્, તુલ ભાગ ૨૮, ઇંડક ૨૨૫, તિલક ૧૨.

(૪૮) ધર્મવૃક્ષપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

રથોર્ધ્વે ચ કૃતે શૃંગે ધર્મવૃક્ષશ્ચ નામતઃ ॥
 ધર્મવૃદ્ધિશ્ચ ઋદ્ધિશ્ચ જિનાનાં તુ વિશેષતઃ ॥૧૨૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ જાણવું અને રથ ઉપર તિલકના બદલે એક શૃંગ ચઢાવવું. આ ધર્મવૃક્ષ નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે ધર્મની

વૃદ્ધિ કુન્નાદો, ગિદ્ધિને આપનારો અને
જિને દ્રોને વિશેષ પ્રિય છે. ૧૨૦.

ઇતિશ્રી ધર્મવૃક્ષપ્રામાદ અષ્ટયન્નારિશત્,
૯૭૩ ૨૩૩, તિલક ૪

(૪૭) ધર્મદ્રામાદ

૧૫મી તિલકા

૨૦૫ ૬૬૬.

૧૨ તિલક.

(૪૯) શાંતપ્રામાદ-૧૬ મી વિભક્તિ

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,

દ્વાદશાંશવિભાજિતે ॥

કર્ણભાગદ્વયં કાર્યં,

પ્રતિકર્ણં તથૈવ ચ ॥૧૨૧॥

મધ્યાર્ધં સાર્ધભાગેન,

નંદિકા ચાર્ધભાગતઃ ॥

કર્ણે કર્મદ્વયં કાર્યં,

પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥૧૨૨॥

નંદિકાયાં શૃદ્ધકૃદે,

શુરુશૃદ્ધાણિ દ્વાદશ ॥

શાંતો નામ ચ વિજેયઃ,

કર્તવ્યઃ સર્વદેવતાઃ ॥૧૨૩॥

ચોગ્ગ શેત્રના બાર (૧૨) ભાગ કરવા.

કર્ણ અને પ્રતિકર્ણ જે જે ભાગના કરવા
અર્ધુ બદ્ધ હોઈ ભાગ તથા નંદિકા અર્ધ
ભાગની કરવી કર્ણ અને પ્રતિકર્ણ જે જે કર્મો
કરવા. નંદિકાએ એક શૂંગ અને તેના ઉપર
કૂટ કરવું તથા બાદે આદે દિશાએ મળી
બાર (૧૨) ઉરુશૂંગો કરવા

ગાત નામનો આ પ્રામાદ સર્વ જિન
દેવોને માટે કરવો (વિશેષે કડી ૧૬ માં શ્રી
શાંતિનાથ પ્રભુને માટે કરવામાં આવે છે આ
પ્રામાદને શ્રીલિંગપ્રામાદ પણ કહે છે) ૧૨૧,
૧૨૨, ૧૨૩

ઇતિશ્રી શાંતપ્રામાદ એકોનપચાશત્,

તુલ ભાગ ૧૨, ઇંક ૧૮૯

તલ ભાગ ૨૮

(૫૦) કામદાયકપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્દરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ,
કર્તવ્યં પૂર્વમાનતઃ ॥

उरुशृङ्गं पुनर्दद्यात्,
प्रासादः कामदायकः ॥१२४॥

પૂર્વ માન પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું
અને ભદ્રે કરી એક ઉરુશૃંગ વધારવું. આ
પ્રાસાદનું નામ કામદાયકપ્રાસાદ છે. ૧૨૪.

ઇતિશ્રી કામદાયકપ્રાસાદ, પંચાશત્, ઇંડક ૧૬૩.

(૫૧) શ્રીકુંથુનાથપ્રાસાદ-૧૭મી વિભક્તિ.

चतुरस्त्रीकृते क्षेत्रे,
चाष्टभागविभाजिते ॥

कर्णः स्यादेकभागश्च,
प्रतिकर्णस्तथैव च ॥१२५॥

नंदिका चैव भागार्धा,
त्रिपदं भद्रविस्तरम् ॥

निर्गमं पदमानेन,
स्थापयेच्च दिशासु वै ॥१२६॥

कर्णे च केशरी दद्यात्,
तદूर्ध्वે तिलकं न्यसेत् ॥

प्रतिकर्णे च तદ્દરૂપં,
નંદ્યાં તુ તિલકં ન્યસેત્ ॥१२७॥

ભદ્રે શ્રૃંગદ્વયં કાર્ય,
કુંથુર્નામેતિ નામતઃ ॥

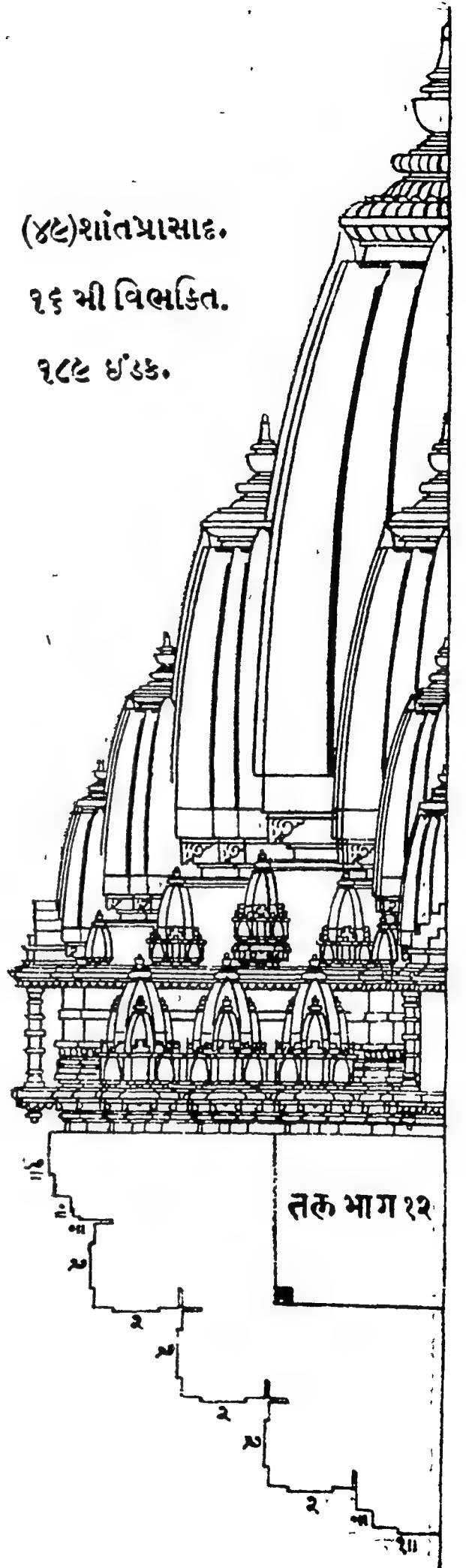
देवानां वल्लभः श्रेष्ठो,
जिनेन्द्रः कुंथुवल्लभः ॥१२८॥

ચોરસ ક્ષેત્રના આઠ (૮) ભાગ કરવા. કર્ણ
અને પ્રતિકર્ણ એકેક (૧) ભાગના કરવા. ભદ્રની

(૪૯) શાંતપ્રાસાદ.

૧૬ મી વિભક્તિ.

૧૮૯ ઇંડક.

(૫૧) કૃત્યુનાથ-
પ્રાસાદ

૧૭મી વિભક્તિ

૧૬ ઇંક

૨૦ તિલક.

પડએ અર્ધા ભાગની નદિકા કચ્વી અને આખું
ભાગ ત્રણ ભાગનું કરવું તથા નીકારે એક ભાગ
ગળવું આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ સ્થાપના કરવી

કર્તો દેગરીશૃંગ કરવું અને તેના ઉપર એક
તિલક ચઢાવવું. પ્રતિકર્તો પાસે કર્ણ મમાન એક
કેશરી શૃંગ અને તિલક કરવું નદિકાએ એક
તિલક કરવું ભદ્રે જે ઉરુશૃંગ કચ્વા આ કૃત્યુ
નાથપ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વદેવોને પ્રિય
એવા સર્વ ઇંક નિનેન્ડ ૧૭ માં શ્રીકૃત્યુનાથ
પ્રભુને મારે કરવો ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૨૮

ઇતિશ્રી કૃત્યુનાથપ્રાસાદ એકપચાશત્, તુલ
ભાગ ૮, ઇંક ૧૬, તિલક ૨૦

(૫૨) શક્તિદાપ્રાસાદ દ્વિતીય લેદ

તદ્વસ્તુપ્રકર્તવ્યં,

રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

શક્તિદો નામ વિજ્ઞેયઃ,

શ્રીદશ્યૈવ સુગ્વાચહઃ ॥૧૨૯॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું અને
અંધ ઉપર એક તિલક છે તેની ઉપર ખીનું એક
તિલક કરવું. આ શક્તિદા નામનો પ્રાસાદ
બાણવો અને તે લક્ષ્મી તથા મુખને આપનારો
છે ૧૨૯

ઇતિશ્રી શક્તિદાપ્રાસાદ દ્વિપચાશત્,

ઇંક ૧૬, તિલક ૨૮.

(૫૩) હર્ષણપ્રાસાદ તૃતીય લેદ

કર્ણોર્ધ્વે તુ પ્રદાતવ્યં,

શૃદ્ધં શૃદ્ધં તથૈવ ચ ॥

પ્રાસાદો હર્ષણો નામ,

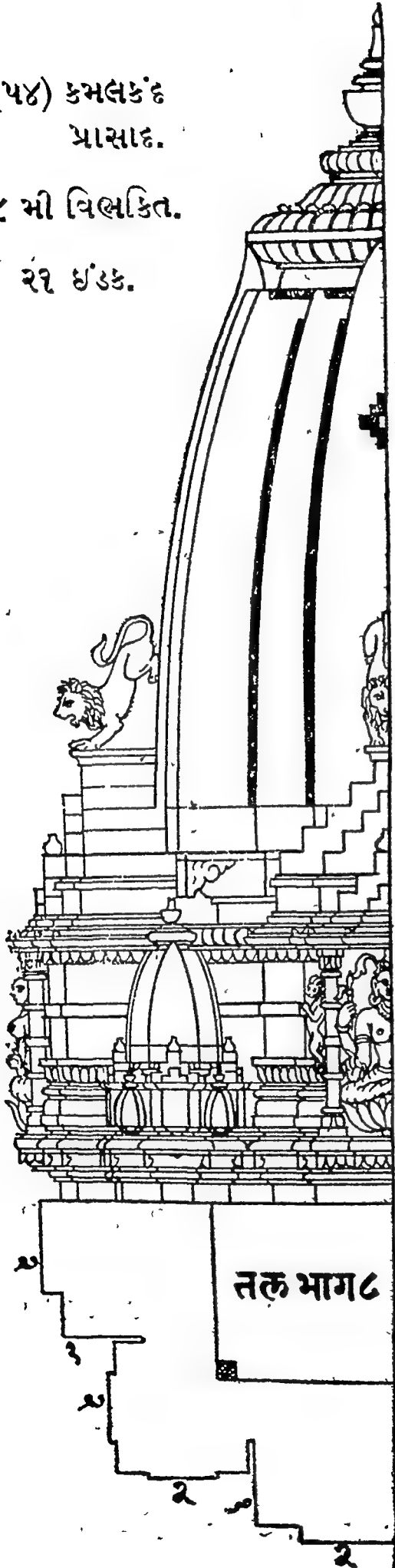
જિનાનાં હર્ષદાયકઃ ॥૧૩૦॥

તરુ ભાગ ૮

(૫૪) કમલકંઠ
પ્રાસાદ.

૧૮ મી વિલકિત.

૨૧ ઇંક.

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ સમજવું અને કણું ઉપર એકેક શૃંગ ચારે દિશાએ વધારે ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ હર્ષણપ્રાસાદ બાણવું અને તે જિનેન્દ્રોને હર્ષ આપનાર છે. ૧૩૦.

ઇતિશ્રી હર્ષણપ્રાસાદ ત્રિપંચાશત્,
ઇંક ૭૧, તલક ૨૮.

(૫૪) કમલકંઠ શ્રીઅરનાથવલ્લભ
પ્રાસાદ-૧૮ મી વિલકિત.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,
ષાષ્ટભાગવિભાજિતે ॥
કર્ણં દ્વિભાગિકં જ્ઞેયં,
મદ્રાર્ધશ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥૧૩૧॥
કર્ણે ચ શૃંગમેકં તુ,
કેશરી ચ વિધીયતે ॥
મદ્રે ચૈવોદ્ગમઃ કાર્યો,
જિનેન્દ્રશ્ચારનાથકઃ ॥૧૩૨॥
ઇતિ ત્વં વિદ્ધિ મો વત્સ,
પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥
કમલકંઠનામોઽયં,
જિનશાસનમાર્ગતઃ ॥૧૩૩॥

ચારસ ક્ષેત્રના આઠ (૮) ભાગ કરી કણું બે (૨) ભાગનો કરવો અને અર્ધું ભદ્ર પાણુ બે (૨) ભાગનું કરવું. કણું ઉપર કેશરી નામનું એક શૃંગ ચઢાવવું અને ભદ્રે દોઢિઓ કરવો. હે વત્સ ! આ પ્રાસાદની રચનાવિધિ આ પ્રમાણે છે અને તે ૧૮ મા શ્રીઅરનાથ પ્રભુને માટે કરવામાં આવે છે. આ પ્રાસાદનું નામ જિનશાસનાનુસાર “કમલકંઠ” બાણવું. ૧૩૧, ૧૩૨, ૧૩૩.

ઇતિશ્રી કમલકંઠ શ્રીઅરનાથવલ્લભપ્રાસાદ
ચતુઃપંચાશત્, તલ ભાગ ૮, ઇંક ૨૧.

(૫૫) કેવલીનામપ્રાસાદ દ્વિતીય લેદ

કર્णे च तिलकं ज्ञेयं श्रीशैलेश्वरवल्लभः ॥

કેવલી નામ પ્રાસાદઃ સર્વજિનેષુ પૂજિતઃ ॥૧૩૪॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ બાણુ અને કર્ણ એક તિલક વધાવુ .
શ્રીશૈલેશ્વરને વક્ષસ એવો આ “કેવલી” નામનો પ્રાસાદ બાણુઓ અને તે સર્વજિનોમા
પૂજાયેલો છે ૧૩૪

ઇતિશ્રી કેવલીપ્રાસાદ પચપચાશત્, ઇ ૩૩ ૨૧, તિલક ૪

(૫૬) અર્હન્તપ્રાસાદ તૃતીય લેદ

भद्रे चैवोरुचत्वारि प्रासादे त्वरिनाशने ॥

દાપિતોઽસૌ જિનેન્દ્રેણ ચાર્હન્તેન મહાત્મના ॥૧૩૫॥

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવુ અને ભદ્રે ચાર ઉરૂશુગો ચારે દિશાએ
મળી ચઢાવવા આ પ્રાસાદનું નામ “અર્હન્ત” છે અને તે મહાત્માશ્રી જિનેન્દ્ર
અર્હન્ત પ્રભુએ આપેલો છે ૧૩૫

ઇતિશ્રી અર્હન્તપ્રાસાદ પદ્મચાશત્, ઇ ૩૩ ૨૫, તિલક ૪.

(૫૭) મહેન્દ્રનામ શ્રીમલ્લિનાથવક્ષસપ્રાસાદ-૧૯ મી વિભક્તિ.

चतुरस्त्रीकृते क्षेत्रे द्वादशपदभाजिते ॥

કર્ણ ભાગદ્વયં કાર્યં પ્રતિરથશ્ચ સાર્ધકમ્ ॥૧૩૬॥

મદ્રાર્ધશ્ચ દ્વિસાર્ધન્તુ ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

કર્ણે કર્મદ્વયં કાર્યં પ્રતિરથે તથૈવ ચ ॥૧૩૭॥

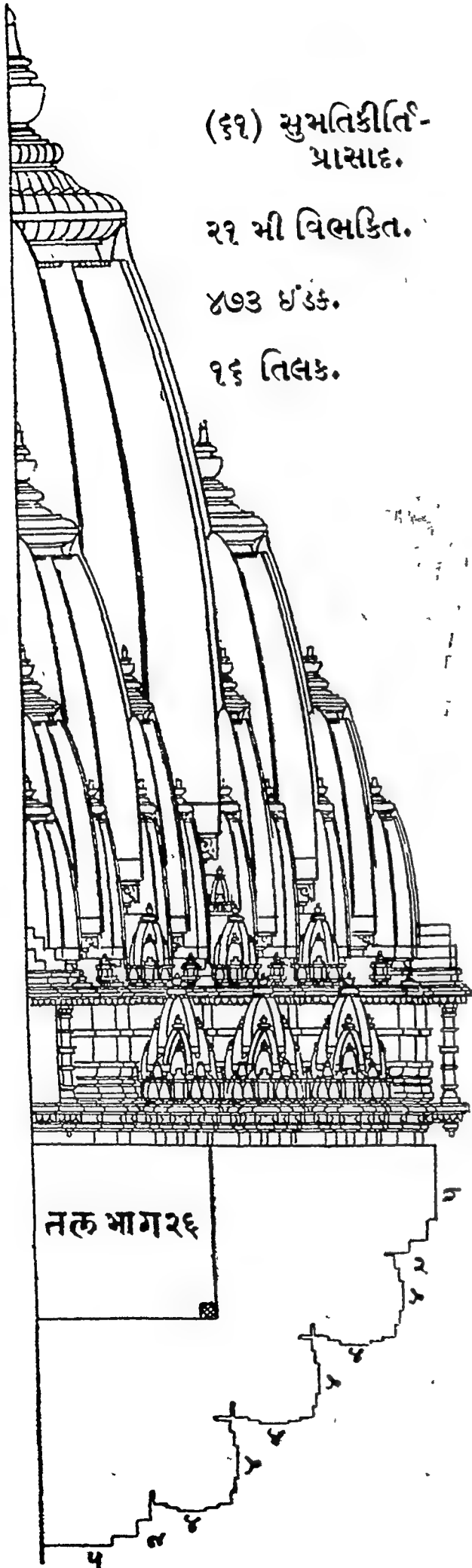
દ્વાદશૈવોરુશૃઙ્ગાણિ સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥

મહેન્દ્રશ્ચેતિ નામોઽયં જિનેન્દ્રો મલ્લિવલ્લભઃ ॥૧૩૮॥

ચોરસ ક્ષેત્રના બાર (૧૨) ભાગ કરવા તેમા કર્ણ ભાગે બે (૨), પ્રતિરથ
ભાગ દોઢ (૧૧) અને અર્ધ ભદ્ર ભાગ અઢી (૨૧) નું કરવું આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ
વ્યવસ્થા કરવી કર્ણ અને પ્રતિરથ ઉપર બે બે કર્મ કરવા ભદ્રે ચારે દિશાએ મળી
બાર ઉરૂશુગો ચઢાવવા

આ પ્રાસાદનું નામ મહેન્દ્ર પ્રાસાદ છે અને તે, યોગણીસમા જિનેન્દ્ર શ્રીમલ્લિ-
નાથ પ્રભુને માટે કરવામા આવે છે ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮

ઇતિશ્રી શ્રીમહેન્દ્રપ્રાસાદ સપ્તચાશત્, તુલ ભાગ ૧૨, ઇ ૩૩ ૧૮૧, તિલક ૮

(૬૧) સુમતિકીર્તિ-
પ્રાસાદ.

૨૧ મી વિભક્તિ.

૪૭૩ ઇંડક.

૧૬ તિલક.

મદ્રં દિગ્ભાગિકં કુર્યા-

ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥

કર્ણે કર્મત્રયં કાર્ય,

પ્રતિકર્ણે કર્મદ્વયમ્ ॥૧૪૫॥

દ્વાદશૈવોરુશ્રંગાણિ,

પ્રત્યંગાણિ દ્વાત્રિંશતિઃ ॥

મંદિરં પ્રથમે કર્મે,

સર્વતોમદ્રમેવ ચ ॥૧૪૬॥

કેશરી તૃતીયે કર્મે,

મંજરીતિલકૈર્યુતમ્ ॥

સુમતિકીર્તિનામોઽયં,

નમિનાથસ્ય વલ્લભઃ ॥૧૪૭॥

ચોરસ ક્ષેત્રના છઠ્વીસ (૨૬) ભાગ કરવા. કર્ણ અને પ્રતિકર્ણ બન્ને ચાર ચાર ભાગના કરવા. આખું ભદ્ર દશ ભાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે તરફ વ્યવસ્થા કરવી. કર્ણે મંદિર, સર્વતોભદ્ર અને કેશરી નામે ત્રણ કર્મ અને પ્રતિકર્ણે મંદિર અને સર્વતોભદ્ર નામે બે કર્મ કરવાં તથા તેમના ઉપર સુશોભિત મંજરીઓ કરવી. બાર ઉરુશૃંગો તથા બત્રીસ (૩૨) પ્રત્યંગો કરવાં. આ પ્રાસાદનું નામ “ સુમતિકીર્તિ ” છે અને એકવીસમા શ્રી નમિનાથ પ્રભુને માટે કરવામાં આવે છે. ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭.

ધતિશ્રી સુમતિકીર્તિનામ શ્રીનમિનાથવલ્લભ-

પ્રાસાદ એકપદ્ધિ, તુલ ભાગ ૨૬,

ઇંડક ૪૭૩, તિલક ૧૬.

(૬૨) જિનેન્દ્રાયતનપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ

તદ્વરૂપઞ્ચ પ્રકર્તવ્યં રથે શૃંગં ચ દાપયેત્ ॥

જિનેન્દ્રાયતનો નામ પ્રાસાદઃ સુરસુપ્રિયઃ ॥૧૪૮॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કંબુ અને વિશેષમા ગ્ધે એક શૃંગ વધારવું આ પ્રાસાદનું નામ જિનેન્દ્રાયતન છે અને તે દેવોને ઘણું પ્રિય છે ૧૪૮

ઇતિશ્રી જિનેન્દ્રાયતનપ્રાસાદ દ્વિપદિ, ઇડક ૪૮૧, તિલક ૮

(૬૩) રાજેન્દ્રપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ

તદ્વરૂપઞ્ચ પ્રકર્તવ્યમુરુશૃંગાણિ પોહશ ॥

પૂજિતે લભતે રાજ્યં સ્વર્ગં ચ પૃથિવીતલે ॥૬૪૯॥

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ ડગી ભદ્રે મેળ (૧૬) ઉડગૃગો કંબા આ રાજેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ બાંધવો આ પ્રાસાદ કરી પૂજવાથી પૂજનાર સ્વર્ગ તેમજ પૃથ્વીનું રાજ્ય મેળવે છે ૧૪૯

ઇતિશ્રી રાજેન્દ્રપ્રાસાદ ત્રિપદિ, ઇડક ૪૮૫, તિલક ૮

(૬૪) નેમીન્દ્રનામ શ્રીનેમિનાથવલ્લભપ્રાસાદ-૨૨ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાર્વિંશપદભાજિતે ॥

બાહેન્દુયુગ્મરૂપેન્દુ-દ્વયેન્દુભિઃ ક્રમેણ વૈ ॥૧૫૦॥

મદ્રાર્ધઞ્ચ દ્વયં કાર્યં સ્થાપયેત્તુ ચતુર્દિગમ્ ॥

કેશરી સર્વતોમદ્રં કર્ણે ચૈવ ક્રમદ્વયમ્ ॥૧૫૧॥

કેશરી તિલકઞ્ચૈવ રથોર્ધ્વે તુ પ્રકીર્તિતમ્ ॥

કર્ણિકા નંદિકા ચૈવ શૃંગતિલકમૂષિતા ॥૧૫૨॥

મદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ પ્રત્યક્ષં પોહશં ભવેત્ ॥

નેમીન્દ્રસમનામોઽયં પ્રાસાદો નેમિવલ્લભઃ ॥૧૫૩॥

મમચોગ્મ ક્ષેત્રના ષાવીસ (૨૨) ભાગ કંબા તેમા કર્ણ ભાગ બે (૨), કર્ણિકા ભાગ એક (૧), પ્રતિકર્ણ ભાગ બે (૨), કોણિકા ભાગ એક (૧), ઉપગ્રંથ ભાગ બે (૨), નંદિકા ભાગ એક (૧) અને ભદ્રાર્ધ ભાગ બે (૨) તુ કરવું આ પ્રમાણે આદે દિશાએ ચોળના કરવી

કર્ણ ઉપર પહેલું શૃંગ સર્વતોભદ્ર અને બીજું કેશરી શૃંગ મળી બે કર્મો કરવાં અને પ્રતિરથ અને ઉપરથ ઉપર કેશરી શૃંગ અને એક તિલક ચઢાવવું. કેણિકાઓ અને નંદિકાઓ એકએક શૃંગ તથા એકેક તિલકથી વિભૂષિત કરવી. ભદ્રે ચાર ઉરશૃંગો ચઢાવવાં અને સોળ પ્રત્યંગ કરવાં. આ અતિ સુંદર પ્રાસાદનું નામ નેમીન્દ્ર પ્રાસાદ છે અને તે બાવીસમા શ્રીનેમિનાથ પ્રભુને પ્રિય છે. ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૩.

ધતિશ્રી નેમીન્દ્રનામ શ્રીનેમિનાથવદ્ભાગપ્રાસાદ ચતુષ્ષષ્ટિ, તુલ ભાગ ૨૨, ઇંડક ૧૯૩, તિલક ૪૦.

(૬૫) ચતિભૂષણપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તત્તુલ્યં તત્પ્રમાણશ્ચ,
રથે શ્રૃંગશ્ચ દાપયેત્ ॥

વલ્લભઃ સર્વદેવાનાં,
કર્તવ્યઃ સુરવલ્લભઃ ॥૧૫૪॥

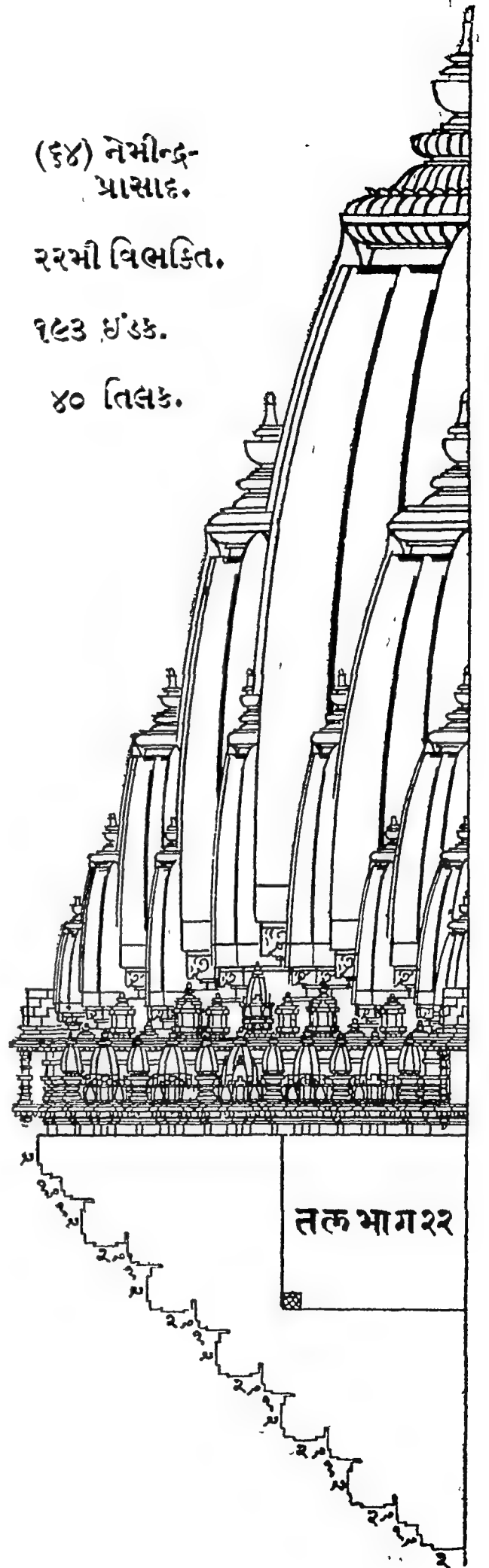
ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ સમજવું અને રથ ઉપર તિલક કાઢી એક શૃંગ ચઢાવવું. આ પ્રાસાદને 'ચતિભૂષણ' પ્રાસાદ કહે છે અને તે દેવતાઓને પ્રિય છે તથા સર્વ દેવતાઓને માટે કરવામાં આવે છે. ૧૫૪.

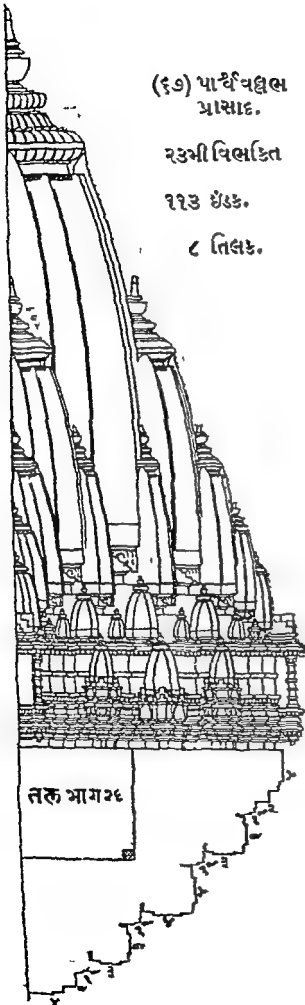
ધતિશ્રી ચતિભૂષણ સુરવદ્ભાગપ્રાસાદ પંચષષ્ટિ, ઇંડક ૨૦૧, તિલક ૩૨.

(૬૬) સુપુષ્પપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

તદ્વરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ,
રથે દયાશ્ચ કેશરી ॥

સુપુષ્પો નામ વિજ્ઞેયઃ,
પ્રાસાદઃ સુરવલ્લભઃ ॥૧૫૫॥

(૬૭) પાર્થિવલ્લભ
પ્રાસાદ.

૨૩મી વિભક્તિ

૧૧૩ ઇંડક.

૮ તિલક.

પૂર્વ પ્રમાણે પ્રાસાદનું તલ તથા સ્વરૂપ
કરવું અને વિશેષમાં એ શૃંગને બદલે એક
કેશરી શૃંગ ચઢાવવું આ પ્રાસાદનું નામ
“ સુપુષ્પ ” છે અને તે દેવોને ઘણો
પ્રિય છે ૧૫૫

ઇતિશ્રી સુપુષ્પપ્રાસાદ ધટ્પષ્ટિ,

ઇંડક ૨૩૩, તિલક ૩૨

(૬૭) પાર્થિવલ્લભપ્રાસાદ—
૨૩ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે

પદ્વિંગતિવિભાજિતે ॥

કર્ણાદિગર્ભપર્યન્તં,

વિભાગાનાં તુ લક્ષણમ્ ॥૧૫૬॥

વેદરૂપગુણેન્દુભિ-

ર્ભદ્રાર્ધન્તુ ચતુષ્પદમ્ ॥

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ,

રથે કર્ણે ચ દાપયેત્ ॥૧૫૭॥

કર્ણિકાયાં તતઃ શૃઙ્ગં,

પ્રત્યંગાનિ તતોઽષ્ટભિઃ ॥

ભદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ,

પ્રાસાદઃ પાર્શ્વલ્લભઃ ॥૧૫૮॥

ચારમ ક્ષેત્રના છબીમાં (૨૬) ભાગ કરવા
કર્ણથી તે ગર્ભ સુધી કરવાના વિભાગોનું
લક્ષણ આ પ્રમાણે બાણવું. કર્ણ ભાગ વેદ
એટલે ચાર (૪), કોણિકા ભાગ રૂપ એટલે
એક (૧), પ્રતિકર્ણ ભાગ શુણ એટલે ત્રણ
(૩) અને નદિકા ભાગ ઇન્દુ એટલે એક તથા
ભદ્રાર્ધ ભાગ ચાર (૪) નું કરવું

કર્ણુ અને રથ ઉપર પહેલું શૃંગ કેશરી અને બીજું શ્રીવત્સ ચઢાવવું. કેણિકાઓએ એકએક શૃંગ કરવું અને આઠ (૮) પ્રત્યંગો કરવાં તથા ભદ્રે ચાર (૪) ઉરશૃંગો ચઢાવવાં. આ પ્રાસાદનું નામ “પાર્શ્વવલ્લભ” છે અને તેવીસમા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને માટે કરવામાં આવે છે. ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૫૮.

ઇતિશ્રી પાર્શ્વવલ્લભપ્રાસાદ સપ્તષષ્ઠિ, તુલ ભાગ ૨૬, ઇંડક ૧૧૩, તિલક ૮.

(૬૮) પદ્માવૃતપ્રાસાદ દ્વિતીય ભેદ.

તદ્વરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥

પદ્માવૃતશ્ચ વિજ્ઞેયઃ કર્તવ્યઃ સર્વદેવતાઃ ॥૧૫૯॥

પૂર્વ પ્રાસાદના માને તલ અને સ્વરૂપ કરવું અને વિશેષમાં કર્ણુ ઉપર એક તિલક ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ “પદ્માવૃત” છે અને તે સર્વ દેવોને માટે કરવો. ૧૫૯.

ઇતિશ્રી પદ્માવૃતપ્રાસાદ અષ્ટષષ્ઠિ, ઇંડક ૧૧૩, તિલક ૧૨.

(૬૯) યરૂપપ્રાસાદ તૃતીય ભેદ.

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ॥

યરૂપો નામ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદઃ સુરવલ્લભઃ ॥૧૬૦॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરી પ્રતિકર્ણે કર્ણુ સમાન શૃંગો તથા તિલક ચઢાવવાં. દેવતાઓને પ્રિય એવા આ પ્રાસાદનું નામ યરૂપ છે. ૧૬૦.

ઇતિશ્રી યરૂપપ્રાસાદ એકોનસપ્તિ, ઇંડક ૧૧૩, તિલક ૨૦.

(૭૦) વીરવિક્રમનામ શ્રીમહાવીરસ્વામીવલ્લભપ્રાસાદ-
૨૪ મી વિભક્તિ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશતિભાજિતે ।

કર્ણ ત્રિભાગિકં જ્ઞેયં પ્રતિકર્ણશ્ચ તત્સમમ્ ॥૧૬૧॥

કર્ણિકા નંદિકા ભાગા ભદ્રાર્ધશ્ચ ચતુષ્પદમ્ ॥

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥૧૬૨॥

રથે કર્ણે પ્રદાતવ્યં પ્રત્યક્ષાનિ તતોઽષ્ટભિઃ ॥

ભદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ કર્ણિકાશ્ચૈવ મુક્તમમ્ ॥૧૬૩॥

વીરવિક્રમનામોઽયં પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ।

કથિતો હિ મયા તુભ્યં જિનાર્થં લોકવિશ્રુતઃ ॥૧૬૪॥

નગરમા, ગ્રામમા અથવા પુરના મધ્યભાગમા જગતી અને મહાપો સ યુક્ત
ઋષભાદિ ગ્રામાદો પૃથ્વીતલમા કરવામા આવે છે કારણ કે રાજલક્ષ્મી સ્વર્ગમા તેમજ
પૃથ્વીમા શિલ્પને આધીન છે

પુરના મધ્યભાગે, દક્ષિણોત્તર મુખ અથવા પૂર્વપશ્ચિમ મુખના વીતરાગ
જિનેન્દ્રોના ગ્રામાદો કરવા સુખાવહ છે ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૦, ૧૭૧

ધતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્ત નર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ
સોમપુરાચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું ઋષભાદિ દ્વિસપ્તતિ
ગ્રામાદ લક્ષણાધિકાર નામનું આઠમું સ્કન્ધ સંપૂર્ણ

નવમં રત્નમ્ ।

અથ વૈરાજ્યાદિપશ્ચવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારઃ ।

શ્રી નાગરાદિ જાતિ-વૈરાજ્યાદિ-પંચવિંશતિ પ્રાસાદ.

વૈરાજ્યાદીનથો વક્ષ્યે પ્રાસાદાન્ પશ્ચવિંશતિમ્ ॥

ચતુરસ્રો ભવેદેકઃ ત્રયાઙ્ગાસ્ત્રય એવ ચ ॥૧॥

પશ્ચાઙ્ગાશ્ચ તથા પશ્ચ સપ્તાઙ્ગાઃ સપ્ત કારયેત્ ॥

નવાઙ્ગા નવ વિજ્યાતાઃ પ્રાસાદાઃ પશ્ચવિંશતિઃ ॥૨॥

હવે વૈરાજ્યાદિ પચીસ પ્રાસાદોનું સ્વરૂપ લક્ષણ કહું છું. તેમાં એકાંગનો એક પ્રાસાદ ચતુરસ્ર જાણવો અને ત્રયાંગના ત્રણ પ્રાસાદો જાણવા. પંચાંગના પાંચ પ્રાસાદો, સપ્તાંગના સાત પ્રાસાદો તથા નવાંગના નવ પ્રાસાદો જાણવા. આ પ્રમાણે વૈરાજ્યાદિ પ્રાસાદોની કુલ સંખ્યા પચીસ જાણવી. ૧, ૨.

એકાંગ એક પ્રાસાદ.

વૈરાજ્યશ્ચતુરસ્રશ્ચ કર્તવ્યો વિધિપૂર્વકમ્ ॥

વૈરાજ્ય નામનો એકાંગી એક (૧) પ્રાસાદ વિધિપૂર્વક સમચોરસ કરવો.

ત્રયાંગ ત્રણ પ્રાસાદ.

અતસ્તુ નંદનશ્ચૈવ સિંહઃ શ્રીનંદનસ્તથા ॥૩॥

ત્રયાઙ્ગા વૈ ત્રયશ્ચૈતે કર્તવ્યાશ્ચ સદા બુધૈઃ ॥

(૧) નંદન, (૨) સિંહ (સિંહકર્ણ) તથા (૩) શ્રીનંદન; આ ત્રણ પ્રાસાદો ત્રયાંગી જાણવા અને તે ત્રયાંગ તલ ઉપર સર્વદા બુદ્ધિમાનોએ કરવા. ૩.

પંચાંગ પંચ પ્રાસાદ.

મન્દિરો મલયશ્ચૈવ વિમાનઃ સુવિશાલકઃ ॥૪॥

ત્રૈલોક્યભૂષણશ્ચૈવ પશ્ચાઙ્ગાશ્ચ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

(૧) મંદિર, (૨) મલય, (૩) વિમાન, (૪) સુવિશાલ અને (૫) ત્રૈલોક્યભૂષણ; આ પાંચ પ્રાસાદો પંચાંગી જાણવા. ૪.

સપ્તાંગ સપ્ત આસાદ.

સપ્તાઙ્ગાન્ કથયિષ્યામિ પ્રાસાદાન્ સર્વકામદાન્ ॥૬॥

શાન્તિદા વિઘ્નહર્તારઃ શુદ્ધવંશે સમુદ્રવાઃ ॥

મહેન્દ્રો રત્નશીર્ષશ્ચ સિતશૃદ્ધોઽથ ભૂધરઃ ॥૬॥

ભુવનમણ્ડલાક્ષશ્ચ ત્રૈલોક્યવિજયસ્તથા ॥

ક્ષિતિવલ્લભનામા ચ સપ્તાઙ્ગાશ્ચ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૭॥

હવે સર્વ કામનાઓને આપનારા સપ્તાંગ પ્રામાદોના નામ કહુ છું જે શાન્તિ-
પ્રદાતા, વિઘ્નહરનારા અને શુદ્ધવંશમા ઉત્પન્ન થએલા છે

(૧) મહેન્દ્ર, (૨) રત્નશીર્ષ, (૩) સિતશૃંગ, (૪) ભૂધર, (૫) ભુવનમંડપ, (૬) ત્રૈલોક્ય-
વિજય અને (૭) ક્ષિતિવલ્લભ, આ માત્ર પ્રામાદોને સપ્તાંગી પ્રમાદ કહેલા છે ૫, ૬, ૭

નવાંગ નવ આસાદ.

મહીધરશ્ચ કૈલાસો નવમાલ્યસ્તૃતીયકઃ ॥

ગંધમાદનનામા ચ સર્વાઙ્ગસુન્દરસ્તથા ॥૮॥

વિજયાનન્દનામા ચ સર્વાઙ્ગતિલકસ્તથા ॥

મહાભોગશ્ચ વિજેયો મેરુશ્ચ નવમઃ સ્મૃતઃ ॥૯॥

પ્રાસાદા નવસંખ્યાશ્ચ નવાઙ્ગાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥

વૈરાઙ્ગ્યાદિઃ સમાખ્યાતાઃ પ્રાસાદાઃ પચ્ચવિંશતિઃ ॥૧૦॥

(૧) મહીધર, (૨) કૈલાસ, (૩) નવમાલ્ય, (૪) ગંધમાદન, (૫) સર્વાંગસુદર, (૬) વિજયાનંદ, (૭) સર્વાંગતિલક, (૮) મહાભોગ, અને (૯) નવમો મેરુ, આ નવ
પ્રામાદો નવાંગી બાળવા

આ પ્રમાણે બેઠો મહિત વૈરાઙ્ગ્યાદિ ચતીસ પ્રામાદોના નામ કહ્યાં ૮, ૯, ૧૦

एतेषां रूपनिर्वाणं कथयामि यथाविधि ॥

शृणु वत्स महाप्राज्ञ तलछंदनिरूपकम् ॥११॥

હું મહાશુદ્ધિગાળી વત્સ ! હવે આ પ્રામાદોનું સ્વરૂપનિર્વાણું યથાવિધિ કહું
છું કે જે તલ અને છદ્મ નિરૂપણ કરનાર છે, તે આશળ ૧૧

एते समतला ज्ञेयाः समनिर्गमनिर्गताः ॥

समजातिः समं सूत्रं शुद्धच्छन्दाः प्रकीर्तिताः ॥१२॥

આ પ્રાસાદો સમતલ તથા સમદલ બાણવા. સમજાતિ અને સમસૂત્રવાળા
આ પ્રાસાદોને શુદ્ધચ્છન્દના પ્રાસાદો કહ્યા છે. ૧૨.

विभक्तिभिन्नछंदानां विभक्तिसूत्रनिर्गताः ॥

निर्गता गर्भसूत्रैश्च गर्भाण्येवमनेकधा ॥१३॥

પ્રાસાદની વિભક્તિને લીધે ભિન્ન ભિન્ન છંદોનાં તલો સમદલ, ગર્ભસૂત્ર એટલે
અર્ધભાગે (અને હસ્તાંશુલ પણ) નીકળતાં કરવામાં આવે છે. તેવીજ રીતે ગભારા
પણ અનેક પ્રકારના થાય છે. ૧૩.

समाश्च विषमाश्चैव समाश्चैव तथा समाः ॥

विषमा विषमा ज्ञेया विषमाः कीर्तिताः समाः ॥१४॥

સમ પ્રાસાદોને વિષમ ગભારો તથા સમ પ્રાસાદોને સમ ગભારો પણ કરવો.
વિષમને વિષમ તથા વિષમ પ્રાસાદને સમ ગભારો પણ કરી શકાય છે. ૧૪.

विचित्राङ्गा विभक्ताश्च विचित्रं सूत्रनिर्गताः ॥

विचित्रशिखराकाराः कर्मवैचित्र्यशोभिताः ॥१५॥

વળી આ પ્રાસાદો અનેક પ્રકારના-અંગોવાળા તેમજ વિભક્તિવાળા તથા નાના
પ્રકારના સૂત્રોથી નીકળતાં અને નાના પ્રકારના શિખરોવાળા તથા વિચિત્ર પ્રકારનાં કર્મ
(ઇંડકો) વડે સુશોભિત કરવામાં આવે છે. ૧૫.

वैराज्य प्रसाद प्रथम.

वैराज्यं प्रवक्ष्यामि प्रसादं सर्वकामदम् ॥

यत्र विश्राम्यते रुद्रो विष्णुर्ब्रह्मा रविस्तथा ॥१६॥

સર્વ કામનાઓને આપનાર વૈરાજ્ય પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું. જેમાં રૂદ્ર,
વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને સૂર્ય નિવાસ કરે છે અર્થાત્ આ પ્રાસાદ રૂદ્ર, વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને
સૂર્યને માટે કરવો. ૧૬.

एकद्वारश्चतुद्वारं द्वारत्रयमथोच्यते ॥

द्वारद्वयश्च कर्तव्यं दूषणं न कदाचन ॥१७॥

એક દ્વારવાળો, આર દ્વારવાળો, ત્રણ દ્વારવાળો અને બે દ્વારવાળો પ્રાસાદ કરવો.
તેમાં દોષ લાગતો નથી. ૧૭.

માહેન્દ્રોત્તરયામ્યઞ્ચ પૂર્વાપરોત્તરાદિકમ્ ॥

અપરોત્તરયામ્યઞ્ચ ત્રિદ્વારં ત્રિવિધોદ્ગતમ્ ॥૧૮॥

ત્રણ દ્વારવાળા દેવાલયને પૂર્વ, ઉત્તર અને દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર અથવા પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ, એમ ત્રણ પ્રકારે દાર કરવા ૧૮

પૂર્વાપરદ્વયં દ્વારં યામ્યોત્તરઞ્ચ દૂપયેત્ ॥

એકદ્વારઞ્ચ માહેન્દ્રં ચતુર્દ્વારં ચતુર્દિશમ્ ॥૧૯॥

એ દ્વારવાળા દેવાલયના એ દ્વાર પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં કરવા પરંતુ ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં કરવા નહિ એક દ્વારવાળા દેવાલયનું એક દ્વાર પૂર્વદિશામાં કરવું અને ચતુર્દ્વારવાળા દેવાલયને ચાર દ્વાર ચારે દિશાઓમાં કરવા ૧૯

પૂર્વઞ્ચ મુક્તિદં દ્વારં મુક્તિદં વરુણોદ્ગતમ્ ॥

યામ્યોત્તરં શિવે દ્વારં કૃતે દોષો મહદ્ભયમ્ ॥૨૦॥

પૂર્વદિશામાં કરેલું દાર ભુક્તિ આપનાર અને પશ્ચિમ દિશામાં મૂકેલું દાર મુક્તિ આપનાર બંધુવું શિવાલયને ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં દાર કરવામાં આવે તો મોટો દોષ અને ભયકર્તા થાય છે ૨૦

એકદ્વારઞ્ચ માહેન્દ્રમન્યથા દોષદં ભવેત્ ॥

મદ્રં સર્વત્ર કલ્યાણં ચતુર્દ્વારં શિવાલયમ્ ॥૨૧॥

એક દ્વારવાળા દેવાલયનું દાર પૂર્વદિશામાં જ કરવું બીજી દિશામાં કરે તો દોષકર્તા થાય ચતુર્દ્વારનું શિવાલય સર્વત્ર સાડ અને કલ્યાણકર્તા બંધુવું ૨૧

બ્રહ્મવિષ્ણુરવીન્ કુર્યાદ્ યથોક્તં પૂર્વમેવ હિ ॥

જિને સમોસરણાદ્યં દિશાદોષો ન વિચ્યતે ॥૨૨॥

પૂર્વોક્ત પ્રમાણે યથાવિધિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને સૂર્યના દેવાલયોને દ્વારો કરવા તથા જિનેન્દ્રને સમોસરણાદિ કરવું એટલે દિશાદોષ લાગતો નથી ૨૨

(૧) વૈરાગ્ય એકાંગ પ્રથમ પ્રાસાદ સ્વરૂપલક્ષણ.

ચતુરસ્રં સમં શુદ્ધં પોદ્ગાક્ષે પ્રકલ્પિતમ્ ॥

વેદાલ્યે ગર્ભમાલ્યાતં ભિત્તિઃ સૂર્યપદોદ્ભવા ॥૨૩॥

સમ અને શુદ્ધ છંદન સોળ લાગનું સમચોરસ ક્ષેત્ર કરવું તેમાં ચાર લાગનો ગભારો કરવો અને બાર લાગની (બ્રમણી સહિત) ભિત્તિ કરવી ૨૩

ભ્રમનિર્વાણકસ્તમ્ભસીમા પ્રાગ્રીવકોદ્ગતા ॥
ચતુર્ભાગોન્નતા ભિત્તિઃ સપાદં શિખરોન્નતમ્ ॥૨૪॥

ભ્રમને ઢાંકનારા થાંભલાઓના મથાળે પ્રાગ્રીવ એટલે પાટડાં નાખી છાતિઆ ઢાંકવા. સ્તંભમાં અગર સ્તંભને બેડીને મૂર્તિઓ કરવી. ચાર ભાગની બે ભિત્તિઓ તેમજ બીજી બાબુ પણ (૪) ભાગની બે ભિત્તિઓ કરવી. તેમજ ચાર (૪) ભાગની બન્ને તરફ મળી ભ્રમણી કરવી અને સવાયુ ઉચ્ચ શિખર કરવું. ૨૪.

ચતુર્ગુણૈઃ પૃથક્સૂત્રૈઃ પદ્મકોશં સમાલિખેત્ ॥
સ્કંધકોશાન્તરશ્ચૈવ સપ્તભાગૈશ્ચ કારયેત્ ॥૨૫॥

ચારગુણા પૃથક્ સૂત્રો વડે શિખરના પદ્મકોશની રેખાઓ ખેંચવી અને સ્કંધ તથા કોશની વચ્ચેના ભાગમાં અર્થાત્ આંધણામાં સાત ભાગ કરવા. ૨૫.

આમલસારાના ઘાટના ભાગ.

ગ્રીવાભાગસમુત્સેધં સાર્ધમામલસારકમ્ ॥
પદ્મપત્રં તથા સાર્ધં ત્રિભાગં કલશોન્નતમ્ ॥૨૬॥

આમલસારાની ગ્રીવા એક ભાગ ઉંચી કરવી. આમલસારો દોઢ ભાગ, પદ્મપત્ર (આંઝરી મળી) દોઢ ભાગ અને કલશ ત્રણ ભાગ ઉંચો કરવો. ૨૬.

શુકનાશસ્તથા સિંહાઃ કર્ણોર્ધ્વે ચ પ્રકલ્પયેત્ ॥
જગતી પશ્ચગુણા રુચાતા ચતુર્મુખા ચ કામદા ॥૨૭॥

શુકનાશ અને બાબુના ખૂણાઓએ સિંહો કરવા. પ્રાસાદથી પાંચગાળી પહોળી જગતી કરવી સારી કહી છે. ચોમુખ જગતી કામનાઓને પૂર્ણ કરનારી છે. ૨૭.

ઇમં યઃ કારયેદેવં પ્રાસાદશ્ચ વિરાજકમ્ ॥
ઐકવિંશતિસ્વર્ગેષુ લભતે રાજ્યમીપ્સિતમ્ ॥૨૮॥

જે પુરુષ ઉપર પ્રમાણે લક્ષણયુક્ત વૈરાગ્ય પ્રાસાદ કરાવે છે અગર કરે છે તે એકવીસ સ્વર્ગ મધ્યે એટલે એકવીસ બ્રહ્માંડમાં ઇચ્છિત રાજ્યને પામે છે. ૨૮.

ઇતિશ્રી વૈરાગ્ય પ્રાસાદ પ્રથમ, તુલ ચતુરસ્ર, ઇંડક ૧.

અથ ત્રયાણામપ્રાસાદ.

(૨) નંદન પ્રાસાદ- ત્રયાંગ પ્રથમ પ્રાસાદ

વૈરાજ્યસ્ય ચ સંસ્થાને નંદનં કારયેત્શુભમ્ ॥

કર્ણભાગં તુ ચૈકૈકમુદકાન્તરભૂષિતમ્ ॥૨૧॥

દ્વિભાગઞ્ચ ભવેદ્ ભદ્રમર્ધભાગેન નિર્ગતમ્ ॥

ભાગાર્ધ પાર્શ્વસૂત્રં તુ નિર્ગમે તત્સમં તથા ॥૨૦॥

સાર્ધભાગસ્ય વિસ્તારે મુખભદ્રં વિધીયતે ॥

વૈરાજ્યપ્રાસાદના ચોરમ ક્ષેત્ર પ્રમાણે ક્ષેત્ર કરી તે ઉપર કલ્યાણકર્તા નંદન પ્રામાદ કરવો. વારિભાગ સાથે કર્ણ એક ભાગનો કરવો અને આખું ભદ્ર બે ભાગનું કરવું અર્થાત્ અર્ધું ભદ્ર એક ભાગનું કરવું અને નીકારે અર્ધો ભાગ રાખવું અર્ધો ભાગનું પાર્શ્વસૂત્ર મમદલ (પા પા ભાગનું ભદ્રની બન્ને બાજુ) કરવું તથા તેનાથી નીકળતું દોઢ ભાગના વિસ્તારમા મુખભદ્ર કરવું- ૨૯, ૩૦

કર્ણે ચ શ્રુદ્ધમેકૈકં ભદ્રે દ્વયોરુમંજરી ॥૨૧॥

શિખરં ત્રયવિસ્તારં પાદોનવેદમુચ્છિન્નમ્ ॥

પદ્મકોશોદ્ભવે સૂત્રે ઘટં પદ્મ શિખાન્તકમ્ ॥૨૨॥

રથિકોદ્ભવમદ્રન્તુ નંદનં સર્વકામદમ્ ॥

નંદતે ચેહ લોકે સઃ સ્વર્ગે વા ત્રિદશૈઃ સહ ॥૨૩॥

કર્ણે એકએક શ્રુતિ તથા ભદ્રે બે ઉરુશ્રુતિ એકાવર્ણાં શિખરનો વિસ્તાર ત્રણ ભાગ કરવો. અને પોણાચાર ભાગે ઉચ્ચ કરવું. પદ્મકોશની મમમૂત્રે શિખાપર્યંત અર્થાત્ કલશની શિખા સુધી ભાગ પાત્ર કરવા ભદ્રે એકિયો કરવો આ નંદન નામે પ્રાસાદ લખવો અને તે સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનારો છે જે પુરુષ આ પ્રાસાદ કરાવે છે તે આ લોકમા મુખ ભોગવે છે તેમજ સ્વર્ગમાં પણ દેવોની સાથે આનંદ ભોગવે છે ૩૧, ૩૨, ૩૩

ધૃતિશ્રી નંદનપ્રામાદ દ્વિતીય, તુલભાગ ૪; ઇ ૩૩ ૧૩

(૩) સિહપ્રાસાદ- ત્રયાંગ દ્વિતીય પ્રાસાદ.

મુખભદ્રે પ્રતિભદ્રમુદ્ગમશ્ચ રથોપરિ ॥

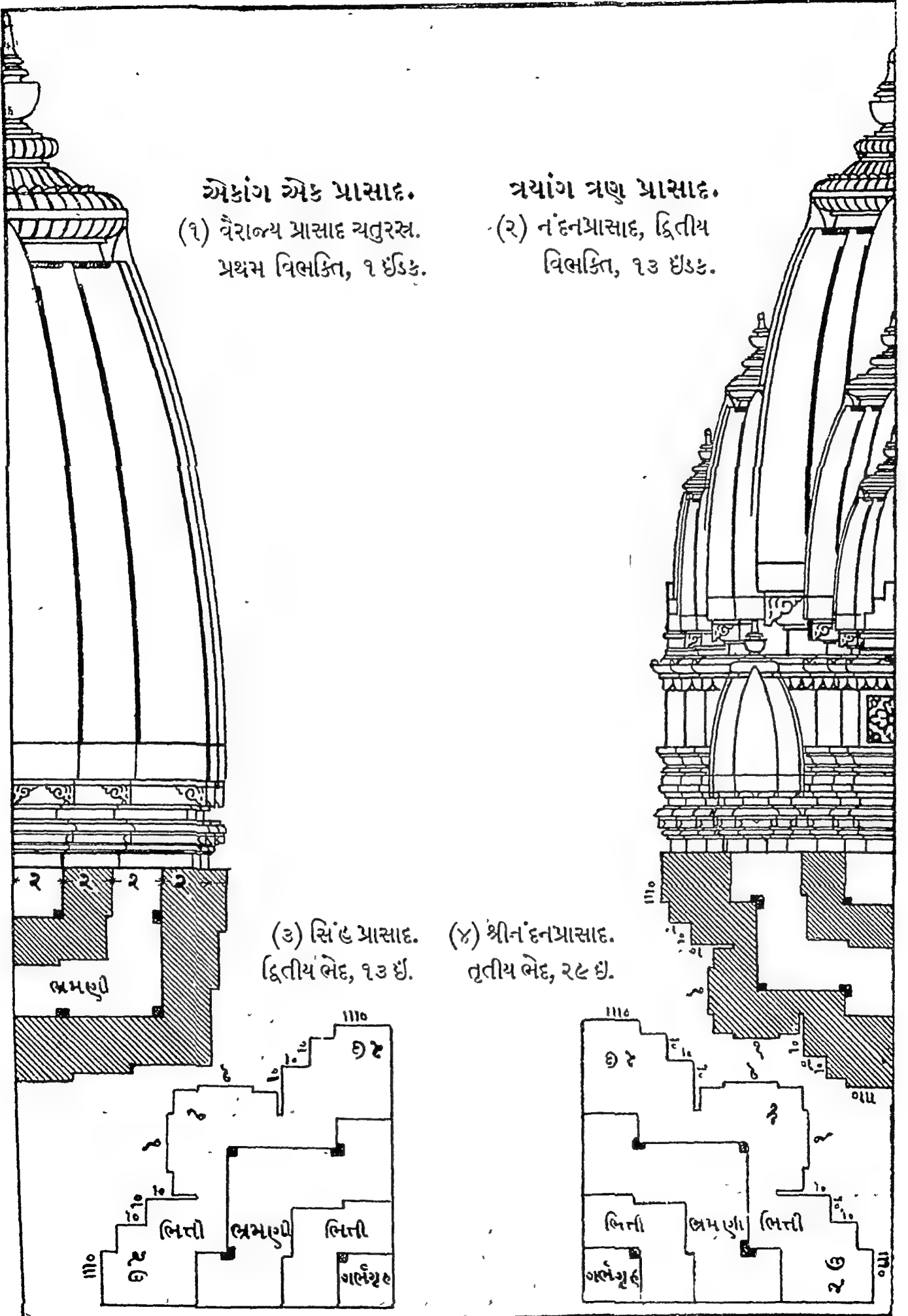
કર્ણશ્રુદ્ધે તથા સિંહઃ સિંહનામા સ ઉચ્યતે ॥૨૪॥

એકાંગ એક પ્રાસાદ.
(૧) વૈરાજ્ય પ્રાસાદ ચતુરસ્ર.
પ્રથમ વિભક્તિ, ૧ ઇંડક.

ત્રયાંગ ત્રણ પ્રાસાદ.
(૨) નંદનપ્રાસાદ, દ્વિતીય
વિભક્તિ, ૧૩ ઇંડક.

(૩) સિંહ પ્રાસાદ.
દ્વિતીય ભેદ, ૧૩ ઇં.

(૪) શ્રીનંદનપ્રાસાદ.
તૃતીય ભેદ, ૨૯ ઇં.

તલ ઉપર પ્રમાણે કરવું અને વધારેમા મુખલદ્રમા એક પ્રતિભદ્ર કરવું તેના ઉપર ડોઢિયો કરવો કર્ણે શૃંગ અને તેના ગાળામા સિહ કરવો આ સિહ નામનો પ્રામાદ જાણવો ૩૪

देवानां तु प्रकर्तव्यं सिंहसूत्रं तु शाश्वतम् ॥
तुष्येद् गिरिसुता तस्य धनपुत्रसुभाग्यकम् ॥३५॥

દેવોને માટે સિહ પ્રામાદ કરવો એથી પાર્વતી પ્રસન્ન થાય છે અને ધન, પુત્ર તથા સૌભાગ્યને આપે છે ૩૫

ઇતિશ્રી સિહપ્રામાદ તૃતીય, ઇડક ૧૩

(૪) શ્રીન દનપ્રામાદ—ત્રયાંગ-તૃતીય પ્રામાદ

कर्णे शृङ्गं तु कर्तव्य पञ्चाण्डकविभूषितम् ॥
श्रीनंदनस्तदा नाम कर्तुः संतानवर्धनः ॥३६॥

ઉપર પ્રમાણે તલ કરી કર્ણે ૫ આડક શૃંગ ચઢાવવું આ શ્રીનદન નામનો પ્રામાદ જાણવો અને તે કર્તાને સંતાનની વૃદ્ધિ કરનારો છે ૩૬

ઇતિશ્રી નદનપ્રામાદ ચતુર્થ, ઇડક ૨૬

ઇતિશ્રી ત્રયાંગ ત્રણ પ્રામાદ

अथ पञ्चाङ्ग पञ्च प्रासाद.

(૫) મન્દિરપ્રામાદ-૫ આંગ-પ્રથમ પ્રામાદ

पङ्कभागभाजिते क्षेत्रे कर्णश्च भागभागिकम् ॥
द्विभागश्च भवेद् भद्रं निर्गमे चार्धभागिकम् ॥३७॥
प्रतिरथश्च भागैकं भागैकश्च विनिर्गतम् ॥
चतुर्भागमितं गर्भं कर्तव्यं तु सदा बुधैः ॥३८॥

ચોરમ ક્ષેત્રમા ૭ ભાગ કરી કર્ણે ૭ ભાગ એકનો કરવો, ભદ્ર આખું ભાગ બેતુ કરવું અને નીકારે અર્ધો ભાગ રાખવું પ્રતિગ્રથ એક ભાગ સમદલ કરવો અને ગભારો ચાર ભાગનો કરવો બુદ્ધિમાનોએ સર્વદા આ પ્રમાણે તલમાન કરવું ૩૭, ૩૮

भद्रे कर्णे द्वयं शृङ्गमेकं प्रतिरथे स्मृतम् ॥
एवंविधश्च कर्तव्यो मंदिरश्च शिवात्मजम् ॥३९॥

યત્પુણ્યઞ્ચ ભવેન્મેરૌ કૃતે તુ લક્ષણાન્વિતે ॥

મેરુપુણ્યાર્ધપુણ્યં તુ લભતે મંદિરે કૃતે ॥૪૦॥

ભદ્રે અને કણે જે જે શૃંગો તથા પ્રતિરથે એક શૃંગ ચઢાવવું. આ પ્રમાણે મંદિર પ્રાસાદ કરવો અને તે ગણેશને માટે કરવો.

જે પુણ્ય મેરુ પ્રાસાદ કરાવવાથી થાય છે તેનાથી અર્ધો અર્ધ પુણ્ય મંદિરપ્રાસાદ કરાવવાથી થાય છે. ૩૯, ૪૦.

ઇતિશ્રી મંદિરપ્રાસાદ પંચમ, તુલ ભાગ ૬, ઇંડક ૨૫.

(૬) મલયપ્રાસાદ-પંચાંગ-દ્વિતીય પ્રાસાદ.

ભદ્રે શૃંગ્લત્રયં કુર્યાન્મલયો નામ નામતઃ ॥

અન્યઞ્ચ પૂર્વવજ્જેયં પ્રાસાદઃ સર્વકામદઃ ॥૪૧॥

ભદ્રે ત્રણ ઉરશૃંગ ચઢાવવાં અને અન્ય સર્વે પૂર્વવત્ જાણવું. આ મલય નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનારો છે. ૪૧.

ઇતિશ્રી મલયપ્રાસાદ ષષ્ઠ, ઇંડક ૨૬.

(૭) વિમાનપ્રાસાદ-પંચાંગ-તૃતીય પ્રાસાદ.

ત્યક્ત્વૈકભદ્રશૃંગં તુ પ્રત્યંગાનિ ચ દાપયેત્ ॥

પ્રતિરથે તિલકઞ્ચ વિમાનઃ સર્વકામદઃ ॥૪૨॥

ભદ્રેથી એક ઉરશૃંગ ઉતારી કર્ણની વામદક્ષિણ બાજુએ પ્રત્યંગ ચઢાવવાં અને પ્રતિરથે તિલક કરવું. આ સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનારો વિમાન નામનો પ્રાસાદ જાણવો. ૪૨.

ઇતિશ્રી વિમાનપ્રાસાદ સપ્તમ, ઇંડક ૩૩, તિલક ૮.

(૮) વિશાલપ્રાસાદ-પંચાંગ-ચતુર્થ પ્રાસાદ.

તલઞ્ચ પૂર્વવજ્જેયં પ્રાસાદે સુવિશાલકે ॥

તૃતીયં શૃંગ્લકં ભદ્રે સંભવેત્સુવિશાલકઃ ॥૪૩॥

વિશાલ પ્રાસાદનું તલ પૂર્વવત્ જાણવું અને ભદ્રે ત્રીજું એક ઉરશૃંગ ચઢાવવાથી વિશાલ નામનો પ્રાસાદ થાય છે. ૪૩.

ઇતિશ્રી વિશાલપ્રાસાદ અષ્ટમ, ઇંડક ૩૭, તિલક ૮.

પચાગ પચ પ્રામાદ.

(૫) મદિ પ્રામા
તૃતીય વિભક્તિ
૨૫ ઇંડક

(૬) મનપ્રામાદ
દ્વિતીય ભે-
૨૬ ઇંડક

(૭) વિમાન
પ્રામાદ
તૃતીય ભે-
૩૩ ઇંડક
૮ તિયક

(૮) વિમાન
પ્રામાદ
ચતુર્થ ભે-
૩૭ ઇંડક
૮ તિયક

(૯) ત્રિલોક્યબૃહાત્
પ્રામાદ
પચમ ભે-
૪૧ ઇંડક
૪ અષ્ટદશમ જરી

તલભાગ ૬

તલભાગ ૬

તલભાગ ૬

તલભાગ ૬

તલભાગ ૬

(૯) ત્રૈલોક્યભૂષણપ્રાસાદ-પંચાંગ-પંચમ પ્રાસાદ.

લ્યક્તવૈકભદ્રશૃંગં તુ વિક્રમં પ્રતિરથકે ॥

કર્ણે ચાષ્ટદલં કુર્યાન્ નામ્ના ત્રૈલોક્યભૂષણઃ ॥૪૪॥

ભદ્રેથી એક ઉરશૃંગ ઉતારી પ્રતિરથે એક વધારવું અને કર્ણે અષ્ટદલ મંજરી કરવી. આ ત્રૈલોક્યભૂષણ નામનો પ્રાસાદ બાળવો. ૪૪.

ઇતિશ્રી ત્રૈલોક્યભૂષણપ્રાસાદ નવમ, ઇંડક ૪૧, મંજરી ૪.

ઇતિશ્રી પંચાંગ પંચ પ્રાસાદ.

અથ સપ્તાઙ્ગ સપ્ત પ્રાસાદ.

(૧૦) મહેન્દ્રપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-પ્રથમ પ્રાસાદ.

અષ્ટમાગાયતે ક્ષેત્રે ભુજકર્ણો વિશોધ્યતે ॥

કર્ણ પ્રતિરથં રથં ભદ્રાર્ધ ભાગભાગિકમ્ ॥૪૫॥

પ્રતિરથશ્ચ ભાગૈકમર્ધાર્ધ રથભદ્રકમ્ ॥

ઉદકાન્તારયુક્તાદ્યં પશ્ચાંશં ગર્ભવિસ્તરમ્ ॥૪૬॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં આઠ ભાગ કરી કર્ણ, પ્રતિરથ, ઉપરથ અને ભદ્રાર્ધ એક એક ભાગનું કરવું. પ્રતિરથ નીકારે એક ભાગ તથા ઉપરથ અને ભદ્ર નીકારે અર્ધો અર્ધો ભાગ કરવો. કર્ણ વારિમાર્ગ-પાણીતાર સાથે કરવો અને ગભારાનો વિસ્તાર પાંચ ભાગનો કરવો. ૪૫, ૪૬.

દ્વે શૃંગે તિલકં કર્ણે પ્રતિરથે દ્વયં તથા ॥

ઉપરથે ચૈકશૃંગં હ્યુરુશૃંગાણિ દ્વાદશ ॥૪૭॥

કર્ણે બે બે શૃંગ અને એક તિલક, પ્રતિરથે બે બે શૃંગ, ઉપરથે એક શૃંગ અને ભદ્રે કુલ બાર ઉરશૃંગો ચઢાવવાં. ૪૭.

પશ્ચાંશં મૂલશિખરં ઘણ્ટાકલશસંયુતમ્ ॥

કર્તા ચૈવેપ્સિતાન્ ભોગાન્ મહેન્દ્રે પ્રાપ્નુયાત્સદા ॥૪૮॥

શિખરના મૂળમાં બાંધણા મથાળે પાંચ ભાગ કરવા અને (તે પ્રમાણેજ ૫ ભાગની ઉંચાઈમાં) શિખર ઘંટાકલશ સંયુક્ત કરવું. આ મહેન્દ્ર પ્રાસાદ બાળવો. આ પ્રાસાદ કરાવવાથી કર્તા ઇચ્છિત ભોગોને સર્વદા પ્રાપ્ત કરે છે. ૪૮.

ઇતિશ્રી મહેન્દ્રપ્રાસાદ દશમ, તુલ ભાગ ૮, ઇંડક ૪૫, તિલક ૪.

(૧૧) રત્નશીર્ષપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-દ્વિતીય પ્રાસાદ.

તલઞ્ચ પૂર્વવજ્જેયં પ્રાસાદે રત્નશીર્ષકે ॥

કર્ણે શૃંગ્લત્રયં કુર્યાદ્ રત્નશીર્ષઃ સ ઉચ્યતે ॥૪૯॥

રત્નશીર્ષ પ્રાસાદના તલવિભાગ પૂર્વવત્ કૃત્વા અને વિશેષમા કર્ણે ત્રણ શૃંગો
અઢાવવા આ રત્નશીર્ષ નામનો પ્રાસાદ જાણવો ૪૯

ઇતિશ્રી રત્નશીર્ષપ્રાસાદ ઓકાદશ, ઇ ૩૩ ૪૯.

(૧૨) સિતશૃંગપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-તૃતીય પ્રાસાદ.

લ્યક્ત્વૈકમદ્રશૃંગન્તુ મતાલમ્બઞ્ચ કારયેત્ ॥

તસ્ય છાયોર્ધ્વર્ણેષુ તતઃ શૃંગાણિ દાપયેત્ ॥૫૦॥

સિતશૃંગસ્તદા નામ ઈશ્વરસ્ય સદામિયઃ ॥

એવંવિધઞ્ચ કર્તવ્યઃ પ્રાસાદઃ સર્વકામદઃ ॥૫૧॥

ભદ્રેથી એક ઉડ્ડશૃંગ કાઢી મતાલમ્બ એટલે ગોળ કરવો અને તેના છાદના
ખૂણા ઉપર એક એક શૃંગ અઢાવવું આ સિતશૃંગ નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને
તે ઇશ્વરને સર્વદા પ્રિય છે તથા સર્વ કામનાઓને આપનાર છે ૫૦, ૫૧

ઇતિશ્રી સિતશૃંગપ્રાસાદ દ્વાદશ, ઇ ૩૩ ૫૩

(૧૩) ભૂધરપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-ચતુર્થ પ્રાસાદ

તચ્છૃંગેષુ તિલકાણિ હૃપરથે તથૈવ ચ ॥

પ્રતિરથોર્ધ્વરેખોર્ધ્વે તિલકાણિ પ્રદાપયેત્ ॥૫૨॥

શેષં પચ્છાણ્ડકં શૃંગં ભૂધરાલ્યઃ સ ઉચ્યતે ॥

કર્ણ, ઉપર તથા પ્રતિરથે તિલક અઢાવવા અને ગોળના ખૂણાના શૃંગોએ
પચ્છાણ્ડક શૃંગ કરવા આ ભૂધર નામનો પ્રાસાદ જાણવો ૫૨

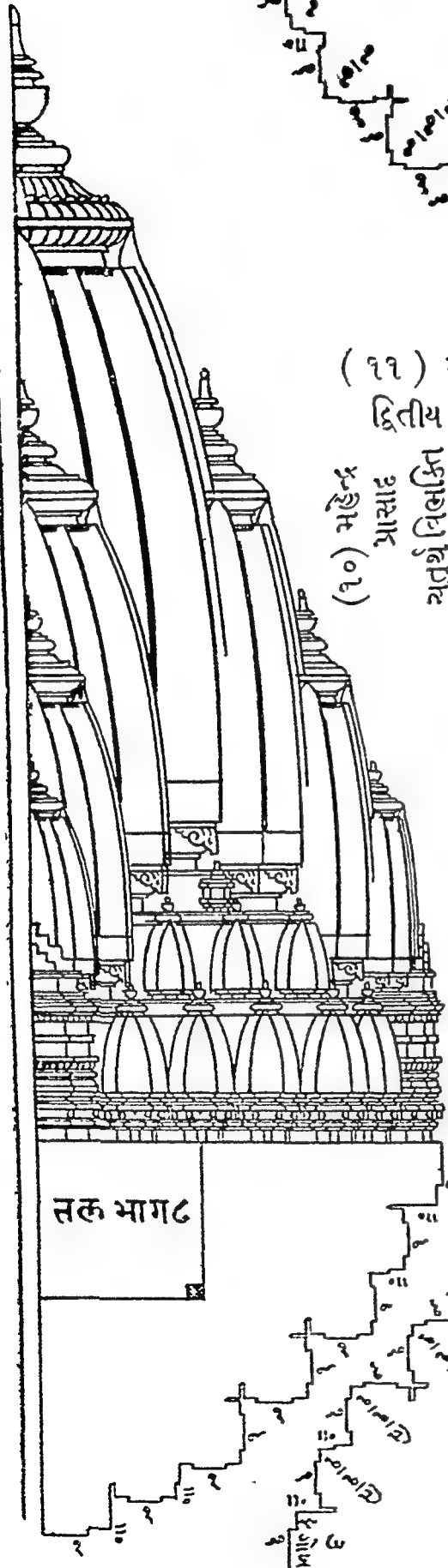
ઇતિશ્રી ભૂધરપ્રાસાદ ત્રયોદશ, ઇ ૩૩ ૮૫, તિલક ૨૦

(૧૪) ભુવનમણ્ડપપ્રાસાદ-સપ્તાંગ-પચમ પ્રાસાદ.

શ્રીવત્સશ્ચૈવ રેખોર્ધ્વે નામ્ના સુવનમણ્ડપઃ ॥૫૩॥

ઉપર પ્રમાણે તલ શૃંગો કરી કર્ણે એક શ્રીવત્સ શૃંગ વધારવાથી ભુવનમ ઉપ
નામનો પ્રાસાદ થાય છે ૫૩

ઇતિશ્રી ભુવનમણ્ડપપ્રાસાદ ચતુર્દશ, ઇ ૩૩ ૮૬, તિલક ૧૬

(૧૧) રત્નશીર્ષ પ્રાસાદ.
દ્વિતીય ભેદ, ૪૯ ઇંડક.

(૧૦) મહેન્દ્ર
પ્રાસાદ
ચતુર્થ નિભક્તિ
૪૫ ઇં. ૪ તિ.

સત્રાંગ

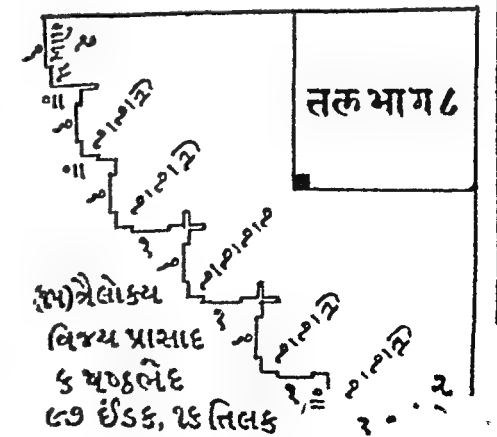
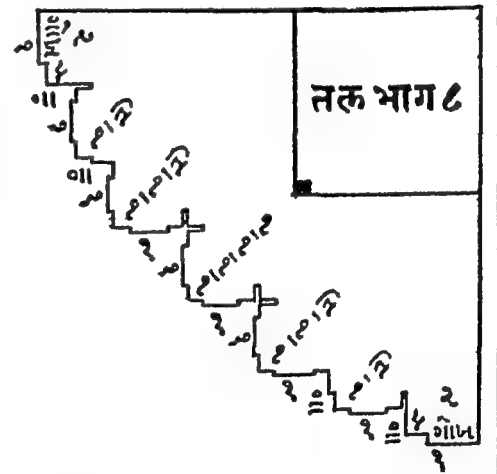
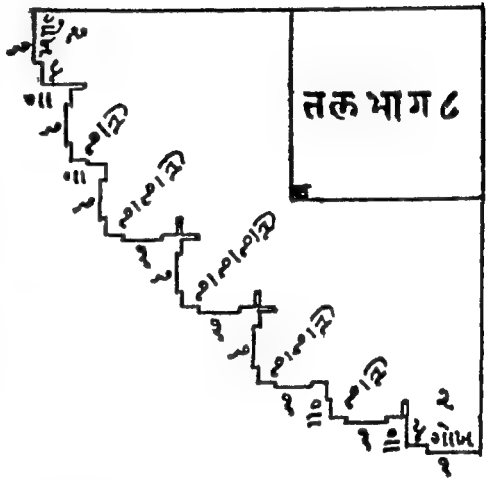
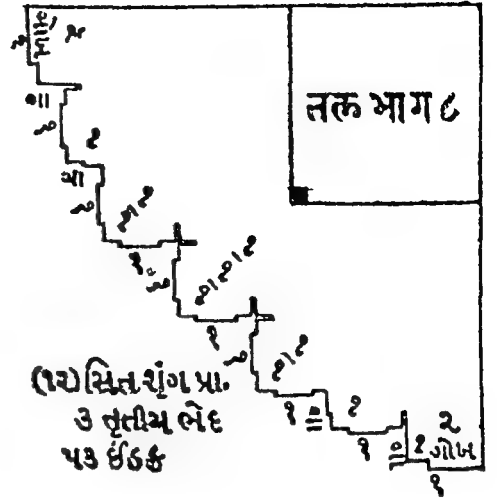
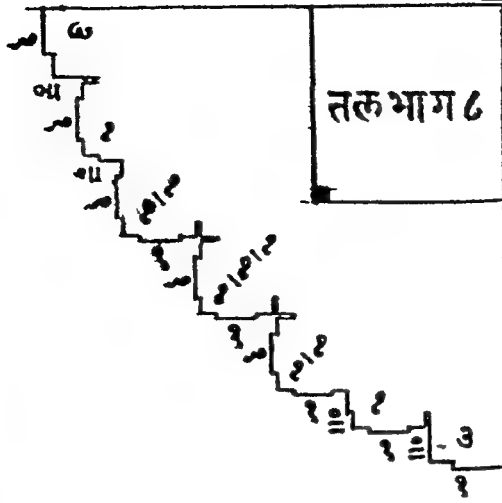
સત્ર

પ્રાસાદ.

(૧૬) ક્ષિતિ-
વલ્લભ પ્રાસાદ.
સત્રમ ભેદ,
૧૦૧ ઇંડક.
૧૬ તિલક.

(૧૩) ભૈરવ પ્રાસાદ.
ચતુર્થ ભેદ, ૮૫ ઇં. ૨૦ તિ.

(૧૪) ભુવન મંડપ પ્રાસાદ.
પંચમ ભેદ, ૮૮ ઇં. ૧૬ તિ.

ભદ્રે ફરી એક ઉરશૃંગ ચઢાવવાથી વિજ્યાન દ નામનો પ્રાસાદ થાય છે
 ઇતિશ્રી વિજ્યાનદપ્રાસાદ દ્વાવિંશતિ, ઇંક ૬૧, તિલક ૧૬

(૨૩) સર્વાગતિલકપ્રાસાદ-નવાંગ-સપ્તમ પ્રાસાદ.

મતાલમ્બયુતં મદ્રમુરુશૃઙ્ગં પરિત્યજેત્ ॥૬૨॥

મતાલંબોભયકર્ણે શૃઙ્ગદ્વયશ્ચ કારયેત્ ॥

સર્વાગતિલકો જ્ઞેયઃ કર્તુઃ સંતાનભોગદઃ ॥૬૩॥

ભદ્રે ગોખ કરવો અને એક ઉરશૃંગ કાઢી નાખવું ગોખના બંને કર્ણો
 (ખૂણાઓએ) એક એક શૃંગ કરવું આ સર્વાગતિલક નામનો પ્રાસાદ જાણવો તે
 કર્તાને સંતાન અને વૈભવની મિદ્ધિ આપનારો છે ૬૨, ૬૩

ઇતિશ્રી સર્વાગતિલકપ્રાસાદ ત્રયોવિંશતિ, ઇંક ૬૫, તિલક ૧૬

(૨૪) મહાભોગપ્રાસાદ-નવાંગ-અષ્ટમ પ્રાસાદ

ઊરુશૃઙ્ગં તતો દદ્યાન્ મતાલમ્બસમન્વિતમ્ ॥

મહાભોગસ્તદા નામ સર્વકામફલપ્રદઃ ॥૬૪॥

મતાલમ્ સહિત ભદ્રે ફરી એક ઉરશૃંગ ચઢાવવાથી મહાભોગ નામનો પ્રાસાદ
 થાય છે અને તે સર્વ કામનાઓના ફળને આપનારો છે ૬૪

ઇતિશ્રી મહાભોગપ્રાસાદ ચતુર્વિંશતિ, ઇંક ૬૬, તિલક ૧૬

(૨૫) મેરૂપ્રાસાદ-નવાંગ-નવમ પ્રાસાદ

કર્ણપ્રતિરથરથોપરથાદિસમુદ્ભવઃ ॥

મેરુશ્ચાપિ સમારૂપાતઃ સર્વદેવૈશ્ચ સંયુતઃ ॥૬૫॥

કર્ણ, પ્રતિરથ, ગ્થ અને ઉપરથાદિએ એક એક શૃંગોની વૃદ્ધિ સહિત વર્તમાન
 મેરૂ પ્રાસાદ જાણવો અને તે સમસ્ત દેવતાઓ વડે નિવાસ કરાએલો જાણવો ૬૫

સર્વકાશ્વનમયે મેરૌ યત્ પુનઃપ્રદક્ષિણૈઃ ॥

શૈલે પક્ષેષ્ટકે સપ્ત લમેત્ પુણ્યં સમાધિકમ્ ॥૬૬॥

સુવર્ણમય મેરૂ પર્વતની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરવાથી જે ફળ મળે છે તેથી અધિક ફળ
 પત્થરના તથા પાકી ઇંટોના કરેલા મેરૂ નામના પ્રાસાદની માત્ર પ્રદક્ષિણા કરવાથી મળે છે ૬૬

વૈરાજ્યપ્રમુખા યત્ર નાગરા બ્રહ્મણોદિતાઃ ॥

વલ્લભાઃ સર્વદેવાનાં શિવસ્યાપિ વિશેષતઃ ॥૬૭॥

ઇતિશ્રીવાસ્તુશાસ્ત્રે શિલ્પશાસ્ત્રિશ્રીમૂલજીસુતનર્મદાશંકરસોમપુરાવિરચિતે શિલ્પરત્નાકરે
વૈરાજ્યાદિપચ્ચવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારે ગુર્જરભાષાયાં નવમં રત્નં સમાપ્તમ્ ॥

બ્રહ્મદેવે કહેલા વૈરાજ્ય પ્રમુખ નાગરાદિ પ્રાસાદો સર્વ દેવતાઓને પ્રિય છે અને
વિશેષ કરીને શિવને વધારે પ્રિય છે. ૬૭.

ઇતિશ્રી મેરૂપ્રાસાદ પચ્ચવિંશતિ, ઇ'૩૩ ૯૭.

ઇતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્ નર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ
સોમપુરાવિરચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું વૈરાજ્યાદિ પચ્ચવિંશતિ
પ્રાસાદ લક્ષણાધિકાર નામનું નવમું રત્ન સંપૂર્ણ.

દશમં રત્નમ્ ।

અથ મેર્વાદિવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારઃ ।

શ્રીમેર્વાદિ વિંશતિપ્રાસાદ ।

૯૯ મેરૂ પ્રાસાદ-પ્રથમ મેરૂ.

અર્થાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ જ્યેષ્ઠપ્રાસાદવર્તનામ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વિસપ્તતિવિભાજિતે ॥૧॥

હવે ૯૯ મેરૂ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું. સમચોરસ ક્ષેત્ર કરી તેને બોતેર ભાગોથી વિભાજિત કરવું અર્થાત્ ચોરસ ક્ષેત્રમાં બોતેર ભાગ કરવા ૧

ભિત્તિશ્ચ સાર્ધચત્વારઃ સાર્ધતૂર્યા ભ્રમન્તિકા ॥

યુક્તોક્તભાગમાનેન મધ્યપ્રાસાદવર્તના ॥૨॥

ભિત્તિ સાડા ચાર ભાગની તથા ભ્રમણી માડા ચાર ભાગની કરવી ઉક્ત ભાગ-
માને પ્રામાદના અદરની કુતી ભ્રમણી અને ભિત્તિમાન ચોરસ ૨

દ્વિતીય પ્રાસાદ કલ્પના

ચતુરસ્રીકૃતં ક્ષેત્રં દશધા ભાજયેત્પુનઃ ।

ભ્રમણીભાગમેકેન ભાગૈકેન ચ ભિત્તયઃ ॥૩॥

ફરી સમચોરસ ક્ષેત્રને દશ ભાગે ભાગવું અને ભ્રમણી તથા ભિત્તિઓ એકએક
ભાગની કરવી ૩

કોણં ભાગદ્વયં પ્રોક્તં પ્રતિરથં સાર્ધાંશકમ્ ॥

ભદ્રં ભાગત્રયં કાર્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૪॥

કોણ ભાગ બે, પ્રતિરથ ભાગ દોઢ અને આખું ભદ્ર ભાગ ત્રણનું કરવું આ
પ્રમાણે દસાઈ તલ ભ્રમણીની અદર કુવાની વ્યવસ્થા ચારે દિશામાં કરવી ૪

તૃતીય પ્રાસાદ કલ્પના.

પ્રાસાદા દ્વિતીયાઃ રુચાતા જનાનંદસુખાવહાઃ ॥

દશઘા ષાષ્ટઘા કૃત્વા તૃતીયાંશ્ચ પ્રકલ્પયેત્ ॥૬॥

ઉપર પ્રમાણે દ્વિતીય પ્રાસાદોની રચના કરવી. આ પ્રાસાદો માણુસોને આનંદ તેમજ સુખ આપનારા છે. તેવીજ રીતે દશ ભાગે અથવા આઠ ભાગે તૃતીય પ્રાસાદોની પણ કલ્પના કરવી. ૫.

દ્વિભાગં કોણમિત્યુક્તં ભદ્રં ભાગદ્વયં ભવેત્ ॥

પ્રાસાદાશ્ચ તૃતીયા વૈ હરયે બ્રહ્મણે પ્રિયાઃ ॥૬॥

તલ ભાગ આઠના ક્ષેત્રમાં કોણ ભાગ બે તથા ભદ્રાર્ધ ભાગ બેનું કરવું. આ પ્રમાણે તૃતીય પ્રાસાદોની રચના કરવી. આ પ્રાસાદો હરિ અને બ્રહ્માને પ્રિય છે. ૬.

વિષ્ણૂ રુદ્રસ્તથા બ્રહ્મા મેરુમધ્યે પ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥

ત્રિપ્રાસાદે ત્રયો દેવા રાજાનાં તુ સુખાવહાઃ ॥૭॥

તલાનુસાર વર્ણવેલા ત્રણ પ્રકારના મેરુ નામના પ્રાસાદોમાં ક્રમે વિષ્ણુ, રુદ્ર અને બ્રહ્માને સ્થાપન કરવા. આ પ્રાસાદો રાજાઓને સુખ આપનારા છે. ૭.

તલમાનં સમારુચ્યાતમૂર્ધ્વમાનં તુ કથ્યતે ॥

પૂર્વોક્તદ્વિસપ્તત્યંશાઃ કર્ણાદિભદ્રકાન્તરે ॥૮॥

પ્રાસાદના મધ્ય ભાગનું માન કેહ્યું. હવે ઉપરનું (બહારનું) માન કહીએ છીએ. પૂર્વે કહેલા બોતેર તલભાગો કર્ણાદિથી ભદ્રાર્ધ સુધીના અંતરમાં યોજવા. ૮.

જ્યેષ્ઠ મેરુ સ્વરૂપ વર્ણન.

રસકરયુગયુગ્મ-ઋતુનયનનિગમ-

યુગ્મભિશ્ચૈવ કર્તવ્યા સંખ્યાભિર્ભાગિકલ્પના ॥૯॥

રસ (૬), કર (૨), યુગ (૪), યુગ્મ (૨), ઋતુ (૬), નયન (૨), નિગમ (૪) અને યુગ્મ (૨); એ સંખ્યાએ કર્ણથી લઈ ભદ્ર સુધીના અંગોના ભાગની યોજના કરવી. ૯.

વસુભાગસમં ભદ્રં ષડ્ભાગેન વિનિર્ગતમ્ ॥

તવંગરથિકા ભદ્રે પશ્ચશ્રૃંગાણિ ચોપરિ ॥૧૦॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ આઠ અને નીકારે ભાગ છતુ કરવુ તેમજ ભદ્રે ગોખ તથા દોઢિઓ અને પાચ ઉરૂશૂ ગો ચઢાવવા ૧૦

સર્વતોભદ્રનંદીશૌ પ્રાસાદઃ પૃથિવીજયઃ ॥

ઉપર્યુપરિ સંસ્થાપ્યાઃ કોણમધ્યે વ્યવસ્થિતાઃ ॥૧૧॥

કોણે મર્વતોભદ્ર, નદીશ અને પૃથિવીજય પ્રાસાદના કુમ અનુક્રમે ઉપરા ઉપરી ચઢાવવા મર્વતોભદ્ર ઇંડક ૯, નદીશ ઇંડક ૨૧ અને પૃથિવીજય ઇંડક ૪૯ નો બાણવો ૧૧

કેશરી સર્વતોભદ્રો નંદિશાલસ્તૃતીયકઃ ॥

ચાનુગોપરિ દાતવ્યાઃ ક્રમત્રયં ચ કલ્પયેત્ ॥૧૨॥

કર્ણના સમભાગી પઢરે કેશરી, મર્વતોભદ્ર અને નદિશાલના કુમ ચઢાવવા કેશરી ઇંડક ૫ અને નદિશાલ ઇંડક ૧૭ નો બાણવો ૧૨

કેશરી કેશરી ચૈવ શ્રીવત્સશ્ચ શ્રીવત્સકઃ ॥

પ્રતિપૂર્વેષુ નિર્દિષ્ટા ભદ્રસ્ય વામદક્ષિણે ॥૧૩॥

ભદ્રની વામદક્ષિણ બાબુની નદિકાઓ ઉપર કેશરી, કેશરી, શ્રીવત્સ અને શ્રીવત્સના ઇંડકો ચઢાવવા શ્રીવત્સ એક ઇંડકનો બાણવો ૧૩

કેશરી કેશરી ચૈવ શ્રીવત્સશ્ચ શ્રીવત્સકઃ ॥

સ્થાપયેચ તથા વત્સ કોણસ્ય વામદક્ષિણે ॥૧૪॥

હે વત્સ ! કોણની વામદક્ષિણ બાબુએ આવેલી નદિકાઓ ઉપર કેશરી, કેશરી, શ્રીવત્સ અને શ્રીવત્સના ઇંડકો ચઢાવવા ૧૪

નંદિકાઃ પદ્મ વિરુયાતાઃ પદ્મક્રમાચ્ચ વ્યવસ્થિતાઃ ॥

શ્રીવત્સાસ્ત્ર ત્રિર્દિષ્ટાઃ પ્રતિકર્ણસ્ય દક્ષિણે ॥

શ્રીવત્સાસ્ત્ર ત્રિર્દિષ્ટાઃ પ્રતિકર્ણસ્ય દક્ષિણે ॥

ભદ્રે ચ નાસિકા કાર્યા શ્રીવત્સસ્ત્ર ત્રિર્દિષ્ટાઃ ॥૧૫॥

કોણ અને ભદ્રની વચ્ચે નાની મોટી મળી કુલ છ નદિકાઓ કરેલી છે તે બધી નદિકાઓ ઉપર ઉપરોક્ત શ્લોકો પ્રમાણે કેશરી, કેશરી, શ્રીવત્સ અને શ્રીવત્સના ઇંડકો ચઢાવવાના કહ્યા છે પરંતુ વિશેષતા એટલી બાણવી કે પ્રત્યેક પ્રતિકર્ણના

વામદક્ષિણ ભાગે રહેલી બે ભાગવાળી નંદિકાઓએ એક કેશરી સિવાય બીજાં બધાં ઇન્ડકો શ્રીવત્સનાં ચઢાવવાં. આનાથી વિપરીત કાર્ય બુદ્ધિમાનોએ કરવું નહિ અને ભદ્રે નાસિકા કરી તેના ઉપર એક શ્રીવત્સનું ઇન્ડક ચઢાવવું. ૧૫.

પ્રત્યંગાસ્ત્ર કર્તવ્યાશ્ચત્વારો વામદક્ષિણે ॥

વસુભિશ્ચ સમાख्याતાઃ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥૧૬॥

કર્ણ, પ્રતિકર્ણ તથા ભદ્રની વામદક્ષિણે; એમ ચાર ઠેકાણે પ્રત્યંગ ચઢાવવાં અને તે દરેક આઠ આઠની સંખ્યાવાળાં જાણવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં સ્થાપના કરી કુલ બત્રીસ (૩૨) પ્રત્યંગ કરવાં. ૧૬.

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ રેખાણામપિ લક્ષણમ્ ॥

દ્વિસપ્તતિપદે ચૈવ ચતુઃપચ્ચાંશભાજિતૈઃ ॥૧૭॥

હવે રેખાઓનું પણ લક્ષણ કહું છું. બોતેર પદના પ્રાસાદમાં ચોપન પદના ભેદે કરી શિખરની નમણની રેખાઓ ખેંચવી. ૧૭.

एकोत्तरसहस्रैश्च भूषितश्च शुभाण्डकैः ॥

ज्येष्ठमेरुः समाख्यातः प्रासादः सर्वसत्तमः ॥૧૮॥

એક હજાર ને એક શુભ ઇન્ડકો વડે સુશોભિત જ્યેષ્ઠ મેરૂ પ્રાસાદ જાણવો. આ પ્રાસાદ સર્વજાતિના પ્રાસાદોમાં સર્વોત્તમ છે. ૧૮.

ઇતિશ્રી જ્યેષ્ઠ મેરૂ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૭૨, ઇન્ડક ૧૦૦૧, પ્રથમ પ્રાસાદ.

મધ્યમ મેરૂ પ્રાસાદ-દ્વિતીય મેરૂ.

शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि मेरुमध्यमलक्षणम् ॥

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे चतुष्पष्टिविभाजिते ॥૧૯॥

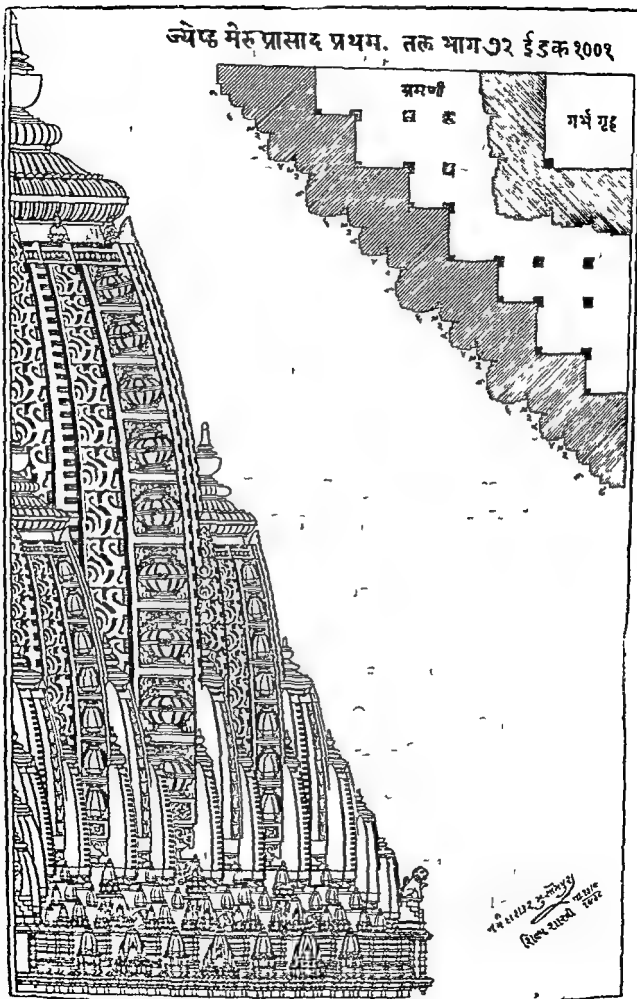
હે વત્સ ! હવે મધ્યમ મેરૂ પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું તે સાંભળ. ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચોસઠ ભાગ કરવા. ૧૯.

मुनियमगुणवेद-रसयुगर्तुभिस्तथा ॥

गर्भादिकोणपर्यन्तं त्रिभागं भद्रनिर्गतम् ॥૨૦॥

મુનિ (૭), યમ (૨), ગુણ (૩), વેદ (૪), રસ (૬), યુગ (૪) અને ઋતુ (૬); એ સંખ્યાઓ વડે ગર્ભાદિથી કોણ પર્યાંતના ભાગો કરવા અને ભદ્ર નીકારે ત્રણ ભાગ રાખવું. ૨૦.

ज्येष्ठ मेरु प्रासाद प्रथम. तत्तु भाग ७२ ईडक १००१

મદ્રં તુ મપ્તભિર્ભગૈર્નંદિકા ચ દ્વિભાગિકા ॥
 દ્વિતીયા નંદિકા કાર્યા ભાગત્રયવ્યવસ્થિતા ॥૨૧॥
 પ્રતિકર્ણ તથા વાક્ય-ભાગૈશ્ચ પરિકલ્પયેત્ ॥
 પ્રતિરથં તતો વત્સ નિર્દિષ્ટં રસભાગિકમ્ ॥૨૨॥
 પ્રતિકર્ણ તથા ચાગ્રે ચતુર્ભાગૈશ્ચ યોજયેત્ ॥
 ષડ્ભાગિકં તથા કોણં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૨૩॥

ભદ્ર ભાગ સાત, પહેલી નંદિકા ભાગ બે, બીજી નંદિકા ભાગ ત્રણ, પ્રતિકર્ણ ભાગ ચાર, પ્રતિરથ ભાગ છ, પ્રતિકર્ણ ભાગ ચાર અને કોણ ભાગ છનો કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. ૨૧, ૨૨, ૨૩.

ભ્રમણી રસભાગેન ષડ્ભાગેન ચ મિત્તયઃ ॥
 ભાગવિંશતિવિસ્તારં રેખોર્ધ્વં કારયેદ્ બુધઃ ॥૨૪॥

છ ભાગની ભ્રમણી તથા છ છ ભાગની ભિત્તિઓ કરવી અને બુદ્ધિમાન પુરૂષે રેખાઓ વીસ ભાગે ખેંચવી. ૨૪.

કેશરી સર્વતોમદ્રો નંદનો નંદિશાલિકઃ ॥
 અનુક્રમેણ સંસ્થાપ્યાઃ કોણમધ્યે વ્યવસ્થિતાઃ ॥૨૫॥

કેશરી, સર્વતોભદ્ર, નંદન અને નંદશાલી પ્રાસાદનાં ક્રમે કોણ ઉપર અનુક્રમે વ્યવસ્થિત ચઢાવવાં. નંદનનાં ઇન્ડક ૧૩ બાણવાં. ૨૫.

શ્રીવત્સદ્વૌ તથા કાર્યૌ કેશરી ચ તૃતીયકઃ ॥
 પ્રતિકર્ણે તુ દાતવ્યા હ્યુપર્યુપરિ સંસ્થિતાઃ ॥૨૬॥

શ્રીવત્સ, શ્રીવત્સ અને કેશરી ઇન્ડકે પ્રતિકર્ણ ઉપરાઉપરી ક્રમે ચઢાવવાં. ૨૬.

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ સર્વતોમદ્રકસ્તથા ॥
 ચાનુગોપરિ દાતવ્યાઃ પ્રાસાદત્રયભૂષણાઃ ॥૨૭॥

શ્રીવત્સ, કેશરી અને સર્વતોભદ્રનાં ક્રમે પઢે ચઢાવવાં. ૨૭.

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ નંદિકાયાં નિયોજયેત્ ॥
 દ્વિતીયા નંદિકા કાર્યા શ્રીવત્સદ્વયભૂષણા ॥૨૮॥

શ્રીવત્સ અને કેશરી ઇન્ડકો પ્રથમ નદિકાએ ચઢાવવા તથા ખીજી નદિકા
એ શ્રીવત્સના ઇન્ડકો વડે શણગારવી ૨૮

પ્રતિરથેઽનુગે કર્ણે નંદિકાયાં તથૈવ ચ ॥

તદર્થે ત્રિભાગં કૃત્વા પ્રત્યઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥૨૯॥

પઢશે, પ્રતિરથ, કર્ણ અને નદિકા, એમના ઉપરના ભાગે ત્રણે ઠેકાણે વામ-
દક્ષિણે પ્રત્યંગ ચઢાવવું ૨૯

एतदेव समाख्यातं दिशासु विदिशासु च ॥

पूर्वाक्ताश्चाण्डका ज्ञेयाः सकलश्च तथैव हि ॥૩૦॥

દિશાઓ અને વિદિશાઓમા ઉપર પ્રમાણે ઇન્ડકોજાળના કરવી અને પૂર્વોક્ત
પ્રમાણે ઇન્ડકો જાણવા તથા શિખરનું માન પણ પૂર્વ પ્રમાણે કરવું ૩૦

पञ्चपञ्चगताण्डानि मध्यमश्च प्रकीर्तितः ॥

तथा संवरणैर्युक्तो वरालिकासमाकुलः ॥૩૧॥

कूटकैश्च विचित्रैश्च घण्टिकाभिः सुशोभनः ॥

गजसिंहैः समाख्यातो मुनिविद्याधरैर्युतः ॥૩૨॥

પાંચમો પાંચ (૫૦૫) ઇન્ડકોને ધારણ કરનારો, સામરણ યુક્ત, વરાલિકાઓ
વડે વ્યાસ, વિચિત્ર કૂટકો અને ઘટિકાઓથી સુશોભિત, હાથી અને સિંહ મયુક્ત તથા
મુનિઓ અને વિદ્યાધરોથી સપન્ન એવો આ મધ્યમ મેરૂ પ્રાસાદ જાણવો ૩૧, ૩૨

मंडपश्च तदेवास्य सर्वशोभासमन्वितः ॥

तद्रूपे तत्प्रमाणेन मध्यमेरुः प्रकीर्तितः ॥૩૩॥

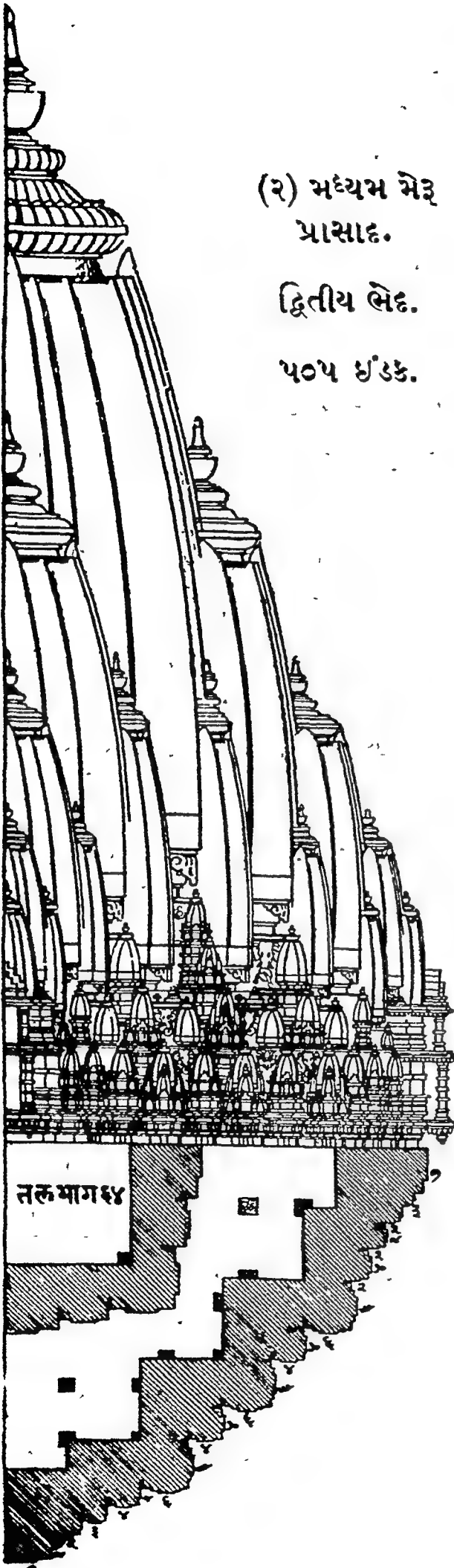
સર્વ પ્રકારની શોભા વડે અલકૃત થએલો ૩૩પ. પણ પ્રાસાદના ૩૫
અને પ્રમાણાનુસાર કરવો ૩૩

ईदृशं कुरुते यस्तु प्रासादं वास्तुशोभनम् ॥

प्रयाति परमं स्थानं यत्र देवः सदाशिवः ॥૩૪॥

ઉપરોક્ત લક્ષણોથી સપન્ન મધ્યમ મેરૂ પ્રાસાદ જે પુરૂષ કરાવે છે તે જ્યાં
સર્વદા સદાશિવ દેવ ધિરાજમાન થએલા છે તેવા પરમ સ્થાનને પ્રાપ્ત થાય છે ૩૪

ઇતિશ્રી મધ્યમ મેરૂ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૬૪, ઇન્ડક ૫૦૫, દ્વિતીય પ્રાસાદ

(૨) મધ્યમ મેરૂ
પ્રાસાદ.

દ્વિતીય ભેદ.

૫૦૫ ઇંડક.

કનિષ્ઠ મેરૂ પ્રાસાદ-તૃતીય મેરૂ.

કનિષ્ઠશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ,

પ્રાસાદં મેરુસંજ્ઞકમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે,

ચતુઃપશ્ચાંશભાજિતે ॥૩૫॥

કનિષ્ઠ મેરૂ પ્રાસાદનું સ્વરૂપલક્ષણ કહું છું. સમચોરસ ક્ષેત્રમાં ચોપન લાગ કરવા. ૩૫.

શત્રુરામાગ્નિદર્શન-

ગુણષ્ઢ્ભિસ્તથા ક્રમાત્ ॥

ભદ્રાદિકર્ણપર્યંતં,

વિભાગાન્યોજયેત્ સુધીઃ ॥૩૬॥

બુદ્ધિમાન પુરૂષે શત્રુ (૬), રામ (૩), અગ્નિ (૩), દર્શન (૬), ગુણ (૩) અને છ; એ સંખ્યાઓ વડે ક્રમે ભદ્રથી લઈ કર્ણ સુધીના વિભાગોની યોજના કરવી. ૩૬.

ષ્ઢ્ભાગશ્ચૈવ ભદ્રાર્ધ,

દ્વિભાગશ્ચૈવ નિર્ગતમ્ ॥

નંદિકા ચ ત્રિભાગૈશ્ચ,

વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥૩૭॥

દ્વિતીયા તત્સમા પ્રોક્તા,

હ્યંગપ્રત્યંગકલ્પના ॥

ચાનુગશ્ચ તથા ષ્ઢ્ભિ-

નિર્ગમેઽપિ તથૈવ ચ ॥૩૮॥

નંદિકા ચ ત્રિભિભાગૈ-

નિર્ગમે વિસ્તરે તથા ॥

કોણં ષ્ઢ્ભાગિકં જ્ઞેયં,

ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૩૯॥

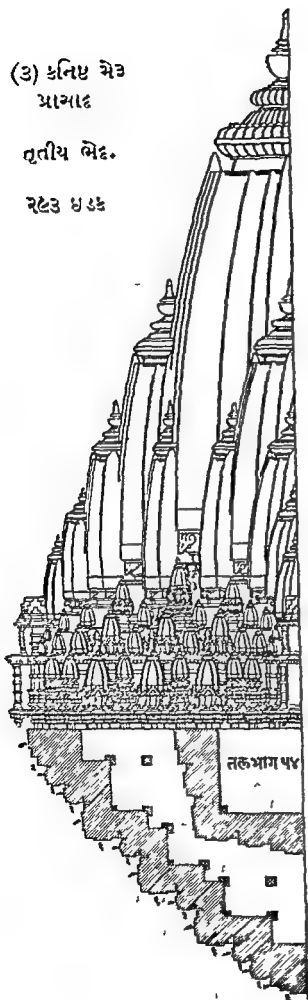
ભદ્રાર્ધ લાગ છ અને નીકારે લાગ બે, નંદિકા લાગ ત્રણ, બીજી નંદિકા લાગ ત્રણ, પઢરો લાગ છ, ત્રીજી નંદિકા લાગ ત્રણ

(૩) કનિષ્ઠ મેઝ

પ્રામાદ

તૃતીય ભેદ.

૨૯૩ ધૃક્

અને કોણુ ભાગ છ, એ બધા અગોનીકારે સમદલ કરવા આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરી અગોની સ્થાપના કરવી ૩૭, ૩૮, ૩૯

મિત્તિશ્ચ સાર્ધચત્વાર;

સાર્ધતૂર્યા ભ્રમન્તિકા ॥

રેન્વાસ્તુ સદૃશા ભાગૈ-

ર્મદ્યપ્રાસાદકલ્પિતૈઃ ॥૪૦॥

મિત્તિ આડા ચાર ભાગ તથા ભ્રમણી આડા ચાર ભાગની કરવી અને શિખરના નમણુની ડેખાઓ મધ્ય મેઝ પ્રાસાદમાં કહેલા ભાગમાન પ્રમાણે જે ચવી ૪૦

પ્રતિરથે તથા કોણે,

કમત્રયવ્યવસ્થિતાઃ ॥

અળ્લકૈશ્ચૈવ વિજ્ઞેયઃ,

કેશરી નામ નામતઃ ॥૪૧॥

નંદિકાયાં પ્રતિકર્ણે,

શ્રીવત્સં તત્ર કારયેત્ ॥

ઉપર્યુપરિ સંસ્થાપ્યા,

ક્રમધારા વ્યવસ્થિતા ॥૪૨॥

મદ્રે ચ નાસિકા કાર્યા,

શ્રીવત્સદ્વ્યકલ્પના ॥

જાલાયાં શૃંગચત્વારિ,

પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥૪૩॥

પ્રતિરથ અને કોણુ ઉપર ત્રણ ત્રણ કેશરી શૃંગ ચઢાવવાં નંદિકા તથા પ્રતિકર્ણે ત્રણ ત્રણ શ્રીવત્સ ઉપર ઉપરી ક્રમે ચઢાવવા લદ્રમાં નાસિકા કરી જે શ્રીવત્સ કળા તથા ચાર ઉરુશૃંગ ચઢાવવા અને વામદક્ષિણ ભાગે પ્રત્યંગ ચઢાવવું ૪૧, ૪૨, ૪૩

ત્રિનવતિદ્વિશતૈશ્ચ હ્યઘ્નકૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥

કનિષ્ઠશ્ચ તથા જ્ઞેયઃ પ્રાસાદો મેરુસંજ્ઞકઃ ॥૪૪॥

બસો ત્રાણું ઇન્ડકોથી અલંકૃત કરેલો આ કનિષ્ઠ મેરુ નામનો પ્રાસાદ બાણુવો. ૪૪.

મઘ્નપશ્ચૈવ કર્તવ્યઃ સર્વશોભાસમન્વિતઃ ॥

ઘઘ્નકૂટઃ સ વિજ્ઞેયો ગણવિદ્યાધરપ્રિયઃ ॥૪૫॥

સર્વ શોભા યુક્ત મઘ્નપ ઘઘ્નકૂટ સંપન્ન કરવો અને તે ગણુ તથા વિદ્યાધરોને પ્રિય છે. ૪૫.

ઈદ્દશં કુરુતે યસ્તુ પ્રાસાદં સુરવલ્લભમ્ ॥

સ યાતિ પરમં સ્થાનં યત્ર દેવઃ સદાશિવઃ ॥૪૬॥

દેવતાઓને વલ્લભ એવો આ પ્રાસાદ જે પુરૂષ કરાવે છે તે જ્યાં સર્વદા સદાશિવ દેવ બિરાજમાન થયેલા છે તેવા પરમ સ્થાનને પામે છે. ૪૬.

ઇતિશ્રી કનિષ્ઠ મેરુ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૫૪, ઇન્ડક ૨૬૩, તૃતીય પ્રાસાદ.

મંદિર પ્રાસાદ-ચતુર્થ મેરુ.

મંદિરં કથયિષ્યામિ પ્રાસાદં મંદિરોપમમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાત્રિંશવિભાજિતે ॥૪૭॥

મંદિરો જેવો મંદિર પ્રાસાદ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં આઠત્રીસ વિભાગો કરવા. ૪૭.

ચતુર્ભિશ્ચૈવ ભાગૈસ્તુ ભદ્રવિસ્તારમાદિશેત્ ॥

નિર્ગમશ્ચ દ્વિભાગૈશ્ચ ભાગૈકેન ચ નંદિકા ॥૪૮॥

દ્વિતીયા નંદિકા કાર્યા ભાગદ્વયવ્યવસ્થિતા ॥

ચાતુરંગં પશ્ચભાગૈસ્તુ નંદિકા ચ દ્વિભાગિકા ॥૪૯॥

કોણં તુ પશ્ચભાગૈશ્ચ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥

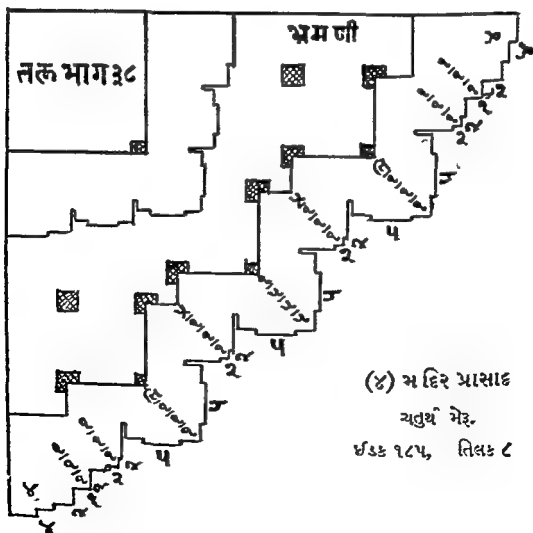
ભિત્તિઃ સાર્ધત્રયા કાર્યા સાર્ધત્રયભ્રમન્તિકા ॥૫૦॥

ભદ્ર વિસ્તારમાં ચાર ભાગ તથા નિકારે બે ભાગ કરવું. નંદિકા ભાગ એક, બીજી નંદિકા ભાગ બે, પઢરો ભાગ પાંચ, ત્રીજી નંદિકા ભાગ બે અને કોણુ ભાગ

પાત્ર, આ બધા અંગો સમઘટ કરવા આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી ભિન્નિ
તથા ભ્રમણી સાડા ત્રણ ત્રણ ભાગની કરવી ૪૮, ૪૮, ૫૦

રેગ્વાશ્ચ દ્વાદશૈર્ભગૈશ્ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતાઃ ॥
ત્રયશ્ચ કેશરી કોણે હ્યુર્ધ્વે શ્રીવત્સકલ્પના ॥૫૧॥
શ્રીવત્સશ્ચૈવ શ્રીવત્સૌ હ્યુર્ધ્વે ચ તિલકં ન્યસેત્ ॥
નંદિકાશ્ચ સમાખ્યાતાઃ ક્રમત્રયવ્યવસ્થિતાઃ ॥૫૨॥
શાલાયામુરુચત્ત્વારિ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥
રેગ્વોર્ધ્વ દ્વાદશૈર્ભગૈઃ સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૫૩॥

મધ્ય પ્રામાદનુ તલ બાગ (૧૨) ભાગનુ કરવુ આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ વ્યવસ્થા
કરવી કોણ ઉપર ત્રણ કેશરી અને એક શ્રીવત્સ તથા પહોળે ત્રણ શ્રીવત્સ અને તિલક
કરવુ અને બધી નદિકાઓ ઉપર ત્રણ ત્રણ શ્રીવત્સના ઇન્ડકો ચઢાવવા ભદ્રે ચાર
ઉરુશૃંગો તથા વામદક્ષિણે પ્રત્યંગ કરવા અને રેખાઓના ઉર્ધ્વ ભાગે બાર ભાગ કરી
સુદર ઘાટ યુક્ત શિખરનુ સ્વરૂપ કરવુ ૫૧, ૫૨, ૫૩

(૪) મંદિર પ્રાસાદ

ચતુર્થ મેર.

ઈડક ૧૮૫, તિલક ૮

પચ્ચાશીતિશતૈશ્ચૈવ હ્યણ્ડકૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥

પ્રાસાદો મંદિરો જ્ઞેયઃ સૌખ્યદો મંદિરોપમઃ ॥૫૪॥

એકસો પંચાશી ઇન્ડકો વડે સુશોભિત થયેલો આ મંદિર પ્રાસાદ જાણવો અને તે સુખ આપનારો છે. ૫૪.

ઇતિશ્રી મંદિર પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૩૮, ઇન્ડક ૧૮૫, તિલક ૮, ચતુર્થ પ્રાસાદ.

લક્ષ્મીકોટર પ્રાસાદ-પંચમ મેરૂ.

લક્ષ્મીકોટરમાચક્ષે પ્રાસાદં સર્વકામદમ્ ॥

લક્ષ્મીદં સૌખ્યદશ્ચૈવ સર્વાર્થસિદ્ધિદાયકમ્ ॥૫૫॥

સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનાર, લક્ષ્મી અને સુખને આપનાર તથા સર્વાર્થની સિદ્ધિ કરનાર લક્ષ્મીકોટર પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું. ૫૫.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટાત્રિંશવિભાજિતે ॥

શાલાયાં ભાગચત્વારો નિર્ગમે દ્વયભાગિકા ॥૫૬॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમેણ તુ તત્સમા ॥

ચાનુગે ભાગચત્વારો નિર્ગમે દ્વયભાગિકમ્ ॥૫૭॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમં પૂર્વમાનતઃ ॥

ચાનુગં વેદભાગેન વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥૫૮॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમં પૂર્વમાનતઃ ॥

કોણે તુ ભાગચત્વારઃ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥૫૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં આડત્રીસ ભાગ કરી ભદ્રાર્ધ ભાગ ચાર અને નીકારે ભાગ બેનું કરવું. નંદિકા ભાગ એક સમદલ કરવી. પઢરો ભાગ ચાર અને નીકારે ભાગ બેનો કરવો. બીજી નંદિકા ભાગ એક, પ્રતિકર્ણ ભાગ ચાર, ત્રીજી નંદિકા ભાગ એક અને કોણ ભાગ ચાર સમદલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં અંગો સ્થાપવાં. ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯.

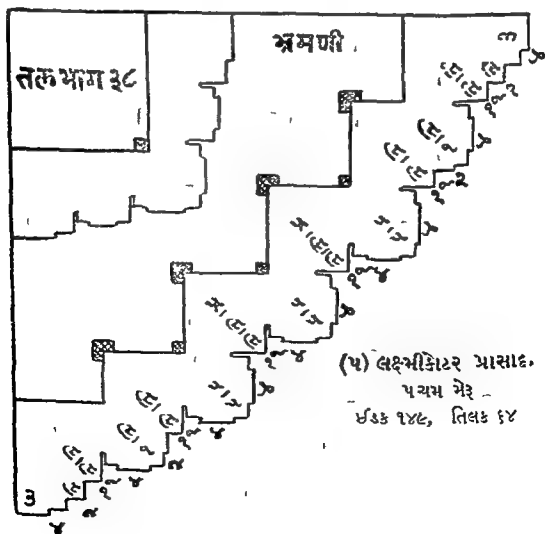
ભિત્તિર્દ્વિભાગિકા જ્ઞેયા ભ્રમણી દ્વયભાગિકા ॥

રેખોર્ધ્વ દશભિભગૈર્મધ્યપ્રાસાદકલ્પના ॥૬૦॥

ભિત્તિ ભાગ બે તથા ભ્રમણી ભાગ બેની કરવી. રેખાનું પ્રમાણ દશ ભાગે જાણવું. આ પ્રમાણે મધ્ય પ્રાસાદની રચના કરવી. ૬૦.

કેશરી કેશરી ચૈવ ક્રમદ્વયવ્યવસ્થિતાઃ ॥
 કોણમધ્યે તુ સંસ્થાપ્યા રેખાવિસ્તારમૂર્ધ્વતઃ ॥૬૧॥
 નંદિકાશ્રૈવ કર્તવ્યાસ્તિલકદ્વયભૂષિતાઃ ॥
 ચાનુગે કોણમાનેન સ્થાપયેચ સદા વુધઃ ॥૬૨॥
 શ્રીવત્સનંદિકા કાર્યા તદૂર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥
 નાસિકા તિલકં ભદ્રે ત્રયશૃદ્ધં તથૈવ ચ ॥૬૩॥
 રેખોર્ધ્વ દશભાગૈશ્ચ પ્રત્યંગં વામદક્ષિણે ॥
 પૂર્વોક્તભાગમાનેન હ્યણકઃ ક્રિયતે વુધૈઃ ॥૬૪॥

કેાણ ઉપર જે કેશરી ઇંડકો ક્રમે ચઢાવવા અને ઉપર રેખાવિસ્તાર કરવો બધી નંદિકાઓ જે જે તિલકોથી વિભૂષિત કરવી પછરે કેાણ પ્રમાણે ઇંડકો ચઢાવવા ચાર ભાગવાળી નંદિકાએ શ્રીવત્સ તથા તિલક કરવુ ભદ્રના ખૂણે તિલક અને ત્રણ ઉર્શુ ગો કરવા રેખાઓનુ ઉર્ધ્વ ભાગમાન દશ ભાગે કરવુ વામદક્ષિણ ભાગે પ્રત્યંગ ચઢાવવુ અને બુદ્ધિમાન શિલ્પીઓએ કેલશના ઇંડકનુ માન પૂર્વોક્ત માને કરવુ ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪

ગ્રહવેદૈકસંખ્યાભિરણ્ડકૈલક્ષ્મીકોટરઃ ॥

પ્રાસાદશ્રૈવ કર્તવ્યઃ સર્વશોભાસમન્વિતઃ ॥૬૫॥

એકસો યોગણપચાસ ઇંડકોથી સંપન્ન અને સર્વ શોભાયુક્ત લક્ષ્મીકોટર પ્રાસાદ કરવો. ૬૫.

ઇતિશ્રી લક્ષ્મીકોટર પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૩૮, ઇંડક ૧૪૯, તિલક ૬૪, પંચમ પ્રાસાદ.

કૈલાસ પ્રાસાદ-૫૫૪ મેરૂ.

શૃણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ કૈલાસં સુરવલ્લભમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ભાગષટ્ત્રિંશભાજિતે ॥૬૬॥

હે વત્સ ! હવે દેવતાઓને વલ્લભ એવો કૈલાસ પ્રાસાદ કહું છું તે સાંભળ. ચારસ ક્ષેત્રમાં છત્રીસ ભાગ કરવા. ૬૬.

ભદ્રાર્ધ ભાગચત્વારો નિર્ગમેણ દ્વિભાગિકમ્ ॥

નંદિકા દ્વયભાગેન વિસ્તરેણ તથૈવ ચ ॥૬૭॥

અગ્રે ચ નંદિકા કાર્યા પૂર્વમાનેન કલ્પિતા ॥

ચાનુગં વેદભાગેન નંદિકા દ્વયભાગિકા ॥૬૮॥

કોણં તુ ભાગચત્વારઃ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥૬૯॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ ચાર અને નીકારે ભાગ બેનું કરવું. પ્રથમ નંદિકા ભાગ બે, બીજી નંદિકા ભાગ બે, પઢરો ભાગ ચાર, ત્રીજી નંદિકા ભાગ બે અને કોણ ભાગ ચાર; આ બધાં અંગો સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી અને ઉર્ધ્વ ભાગે સર્વ લક્ષણયુક્ત શિખર કરવું. ૬૭, ૬૮, ૬૯.

કોણે શૃંગત્રયં કાર્યં શ્રીવત્સં તત્ર સ્થાપયેત્ ॥

ચાનુગે ચ ત્રયં શૃંગં નંદિકાત્રયમેવ ચ ॥૭૦॥

નંદિકોર્ધ્વે તથા પ્રાજ્ઞૈઃ કાર્યા તિલકકલ્પના ॥

ભદ્રે ગવાક્ષકં કાર્યં વિચિત્રિતમુરુત્રયમ્ ॥૭૧॥

કોણ ઉપર ત્રણ શ્રીવત્સ શૃંગ સ્થાપવાં. પઢરે તેમજ ત્રણે નંદિકાઓએ પણ ત્રણ ત્રણ શ્રીવત્સ શૃંગ ચઢાવવાં અને નંદિકાઓ ઉપર તિલક કરવાં. ભદ્રે વિચિત્ર ગવાક્ષ સાથે ત્રણ ઉરુશૃંગો કરવાં. ૭૦, ૭૧.

રેવોર્ધ્વ દ્વાદશૈર્ભગૈઃ પ્રત્યઙ્ગં વામદક્ષિણે ॥

મળ્લપઃ ક્રિયતે વત્સ પ્રાસાદતલરૂપકઃ ॥૭૨॥

રેખાઓનો ઉર્ધ્વ વિસ્તાર બાર ભાગે કરવો અને વામદક્ષિણે પ્રત્યંગ કરવું તથા હે વત્સ ! પ્રાસાદના તલના સ્વરૂપ પ્રમાણે મડપ કરવો ૭૨

एकोनविंशशतैश्च ह्यण्डकैश्च विभूषितः ॥

चतुर्विंशतिलकैश्च कैलासस्तु सुशोभनः ॥૭૩॥

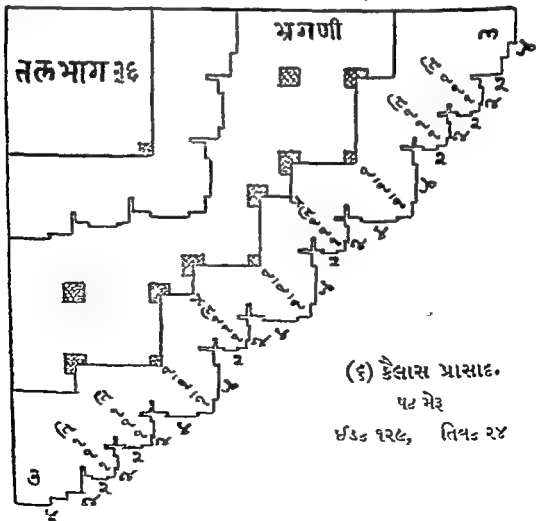
એકમે એગણત્રીસ ઇંડકો તથા ચોવીસ તિલકો વડે વિભૂષિત અને સુશોભિત થયેલો કૈલાસ પ્રાસાદ બાણવો ૭૩

कैलासः कियते येन प्रासादः पुण्यहेतवे ॥

उमापतिः प्रसन्नः स्याल्लभते चाक्षयं पदम् ॥૭૪॥

જે પુરૂષ પુરૂષાર્થે કૈલાસ પ્રાસાદ કરાવે છે તેના ઉપર ઉમાપતિ પ્રસન્ન થાય છે અને તે અક્ષય પદને પામે છે ૭૪

ઇતિશ્રી કૈલાસ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૩૬, ઇંડક ૧૨૯, તિલક ૨૪, ૫૪ પ્રાસાદ

(૬) કૈલાસ પ્રાસાદ.

૫૪ મેરૂ

ઇંડક ૧૨૯, તિલક ૨૪

પંચવક્ત્ર પ્રાસાદ-સપ્તમ મેરૂ.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ પञ्चवक्रस्य लक्षणम् ॥

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे ह्यष्टादशविभाजिते ॥૭૫॥

હે વત્સ ! હવે પંચવક્ત્ર પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું તે શ્રવણ કર. ચોરસ ક્ષેત્રમાં અઠાર ભાગ કરવા. ૭૫.

भद्रार्धं द्विविभागैस्तु भागैकेन विनिर्गतम् ॥

नंदिकाभागमेकेन द्वितीया तु तथैव च ॥૭૬॥

चतुरंगं द्विभागैश्च निर्गमे चैव तत्समम् ॥

नंदिका पूर्वमानेन कर्णश्चेति द्विभागिकः ॥૭૭॥

एवं च स्थापयेत्प्राज्ञो दिशासु विदिशासु वै ॥

भित्तिश्च सार्धभागेन सार्धभागा भ्रमन्तिका ॥૭૮॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. નંદિકા ભાગ એક, બીજી નંદિકા ભાગ એક, પઠરો ભાગ બે, ત્રીજી નંદિકા ભાગ એક અને કોણ ભાગ બે; આ બધાં અંગો સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં અંગો સ્થાપવાં. ભિત્તિ ભાગ દોઢ અને ભ્રમણી ભાગ દોઢની કરવી. ૭૬, ૭૭, ૭૮.

मध्यप्रासादकं कार्यं दशधा कल्पयेत्पुनः ॥

तदूर्ध्वે शिखरं कार्यं स्वरूपं लक्षणान्वितम् ॥૭૯॥

મધ્ય પ્રાસાદ એટલે ભ્રમણીની અંદરના પ્રાસાદનું તલ દશ ભાગનું કરવું અને તેના ઉપર લક્ષણયુક્ત શિખરનું સ્વરૂપ કરવું. ૭૯.

केशरी नंदनश्चैव नंदिशालस्तृतीयकः ॥

कोणोर्ध्वे तु विनिर्दिष्टाः पंचवक्रविभूषणाः ॥૮૦॥

नंदिकाप्रतिकर्णेषु तिलकानि नियोजयेत् ॥

भद्रे च रथिका ज्ञेया तदूर्ध्वे च त्रयोरुકમ્ ॥૮૧॥

प्रत्यङ्गं तत्र कर्तव्यं कर्णस्य वामदक्षिणे ॥

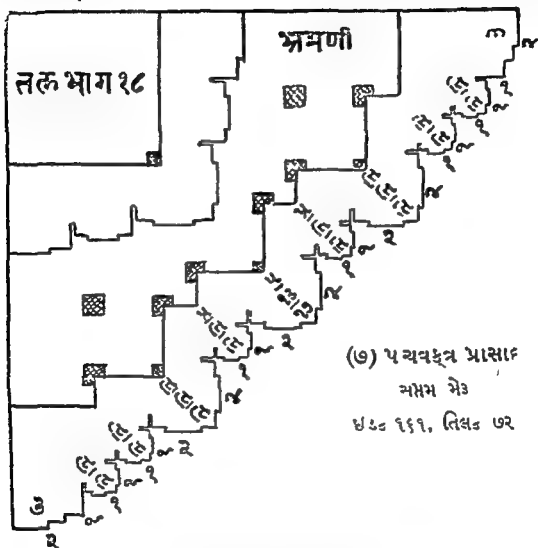
रेखोर्ध्वं रसभागेन कर्तव्यञ्च सदा बुधैः ॥૮૨॥

કોણ ઉપર કેશરી, નંદન અને નંદિશાલનાં ઇંડકો ચઢાવવાં. નંદિકાઓ તથા પ્રતિકર્ણ ઉપર તિલકો કરવાં. ભદ્રે દોઢિયો અને ત્રણ ઉરૂંશૂંગો કરવાં. વામદક્ષિણભાગે પ્રત્યંગ કરવું. ઉર્ધ્વભાગે રેખાઓ છ ભાગે ખેંચવી. ૮૦, ૮૧, ૮૨.

ગતમેકાધિકા પષ્ટિરણ્ડકાનિ નિયોજયેત્ ॥

દ્વિસપ્તતિતિલકાનિ પંચવક્રે તુ કલ્પયેત્ ॥૮૩॥

એકમે એકમઠ ઇંડકો અને યોતેર તિલકેવાળો પચવક્ર પ્રાસાદ બાણવો ૮૩
ઇતિશ્રી પચવક્ર પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૧૮, ઇંડક ૧૬૧, તિલક, ૭૨, અષ્ટમ પ્રાસાદ

વિમાન પ્રાસાદ-અષ્ટમ મેઝ

શૃણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ વિમાનસ્ય તુ લક્ષણમ્ ॥

પદ્વિંશપ્રમિતા વત્સ નિર્દિષ્ટા તત્ર કલ્પના ॥૮૪॥

હે વત્સ ! હવે વિમાન પ્રાસાદનું લક્ષણ કહું છું તે શ્રવણ કર આ પ્રાસાદના ચોગ્મ ક્ષેત્રમા છઠ્ઠીમ ભાગ કરવા ૮૪

મદ્રાર્ધ તુ દ્વિભાગૈશ્ચ ભાગેનૈવ વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેનર્નિર્ગમેઽપિ તથૈવ હિ ॥૮૫॥

દ્વિતીયા ચ દ્વિભાગૈશ્ચ પદૈકેન વિનિર્ગતા ॥

પ્રતિરથં ત્રિભિર્ભાગૈર્નિર્ગમેઽપિ ચ તત્સમમ્ ॥૮૬॥

તથાહિ નંદિકા દૃષ્ટા ભાગદ્વયસમન્વિતા ॥

નિર્ગમે ચ પદૈકેન કોણં સ્યાચ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥૮૭॥

ભદ્રાર્ધે ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. નંદિકા ભાગ એક સમદલ કરવી. બીજી નંદિકા ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવી. પઢરો ભાગ ત્રણ સમદલ કરવો. ત્રીજી નંદિકા ભાગ બે અને નીકારે એક ભાગ તથા કોણ ભાગ બે સમદલ કરવો. ૮૫, ૮૬, ૮૭.

સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિક્ષુ વિદિશાયાં તથૈવ ચ ॥

ભિત્તિર્દ્વિભાગિકા દૃષ્ટા દ્વિભાગેન ભ્રમન્તિકા ॥૮૮॥

ઉપર પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં અંગોની સ્થાપના કરવી. અને ભિત્તિ ભાગ બે તથા ભ્રમણી ભાગ બેની કરવી. ૮૮.

મધ્યે પ્રાસાદમાને તુ દશભાગાન્ પ્રકલ્પયેત્ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥૮૯॥

મધ્ય પ્રાસાદનું તલમાન દશ ભાગોનું કરવું. અને તેના ઉપર સર્વ પ્રકારે શોભાયુક્ત શિખર કરવું. ૮૯.

કોણે શૃંગત્રયં કાર્યં ચાનુગે ચ તથૈવ હિ ॥

નંદિકાયાં ચ શૃંગૈકમૂર્ધ્વે ચ તિલકં ન્યસેત્ ॥૯૦॥

નંદિકાયાં તિલકં ચ ભદ્રસ્ય વામદક્ષિણે ॥

ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હ્યુચ્ચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૯૧॥

પ્રત્યક્કં વામસવ્યે ચ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ ચૈ ॥

રેખોર્ધ્વં નવભિભગૈરિત્યુક્તશ્ચ સ્વયંભુવા ॥૯૨॥

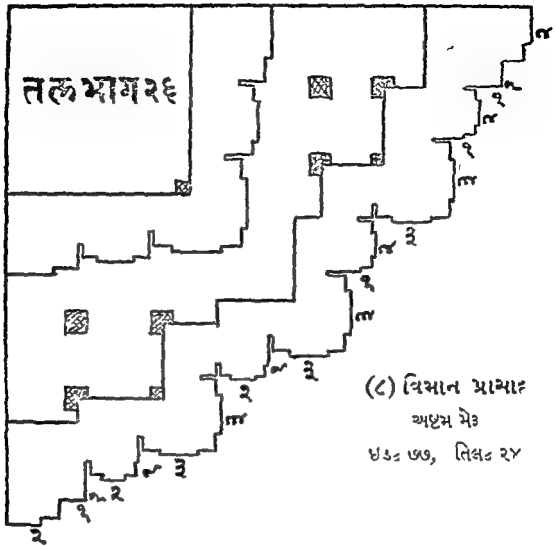
કોણે ત્રણ શૃંગ તેમજ પઢરે પણ ત્રણ શૃંગ ચઢાવવાં. બે નંદિકાઓ ઉપર એક એક શૃંગ અને તિલક કરવું તથા ભદ્રના વામદક્ષિણે રહેલી નંદિકાએ તિલક ચઢાવવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. મથાળાના ભાગે નવ ભાગે રેખાઓ ખેંચવી એમ બ્રહ્માએ કહેલું છે. ૯૦, ૯૧, ૯૨.

ચતુર્વિંશતિલકૈશ્ચ ઘન્ટાકૂટૈઃ સમન્વિતઃ ॥

સપ્તસપ્તતિભિશ્ચૈવ વિમાનશ્રાણ્ડકૈર્મતઃ ॥૯૩॥

ચોવીસ તિલકો, ઘન્ટાકૂટો ને સીત્તોતેર ઇંડકો વડે શોભિત વિમાન પ્રાસાદ બાણવો. ૯૩.

ઇતિશ્રી વિમાન પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૨૬, ઇંડક ૭૭, તિલક ૨૪, અષ્ટમ પ્રાસાદ.

ગંધમાદન પ્રાસાદ-નવમ મેરૂ.

શ્રુણુ વ્રતસ પ્રવક્ષ્યામિ સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥

ગન્ધર્વૈઃ સેવિતં નિત્યં પ્રાસાદં ગંધમાદનમ્ ॥૧૪॥

હે વત્સ ! ગંધર્વોએ નિત્ય સેવેલો અને સ્વરૂપલક્ષણથી યુક્ત ગંધમાદન નામનો પ્રાસાદ હવે કહું છું તે શ્રવણ કર ૯૪

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે પઙ્ચત્રિંશત્પદભાજિતે ॥

મદ્રાર્ધ ભાગચત્વારસ્તદર્ધેન તુ નિર્ગમઃ ॥૧૫॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેઽપિ ચ તત્સપ્તા ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમઃ સ્યાત્તથૈવ હિ ॥૧૬॥

ચાતુર ભાગચત્વારો વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમે પૂર્વમાનતઃ ॥૧૭॥

દ્વિતીયા ચ દ્વિભાગૈસ્તુ નિર્ગમે ચ પ્રકીર્તિતા ॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમે સ્યાત્તથૈવ ચ ॥૯૮॥

કોણં ચ ભાગચત્ત્વારઃ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥

વાહ્યપંક્તિશ્ચ સંસ્થાપ્યા મધ્યપંક્તિશ્ચ કથ્યતે ॥૯૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રમાં છત્રીસ ભાગ કરી ભદ્રાર્ધ ભાગ ચાર અને નીકારે બે ભાગ કરવું. નંદિકા ભાગ એક, બીજી નંદિકા ભાગ એક, પઢરો ભાગ ચાર; ત્રીજી નંદિકા ભાગ એક, ચોથી નંદિકા ભાગ બે, પાંચમી નંદિકા ભાગ એક તથા કેણુ ભાગ ચાર; આ બધાં અંગો નીકારે સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. આ બહારની પંક્તિનું માન કહ્યું. હવે અંદરની પંક્તિનું પ્રમાણ કહું છું. ૯૫, ૯૬, ૯૭, ૯૮, ૯૯.

ભિત્તિઃ સાર્ધદ્વયા કાર્યા સાર્ધત્રયા ભ્રમન્તિકા ॥

મધ્યે પ્રાસાદકં કાર્યં વિભજ્ય દશભાગકૈઃ ॥૧૦૦॥

ભિત્તિ ભાગ અઢી તથા ભ્રમણી ભાગ સાડાં ત્રણની કરવી અને મધ્ય પ્રાસાદનું તલ દશ (૧૦) ભાગનું કરવું. ૧૦૦.

કોણં ભાગદ્વયં કુર્યાત્ સાર્ધભાગેન ચાનુગમ્ ॥

ભદ્રાર્ધ સાર્ધભાગેન સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥૧૦૧॥

મધ્યે પંક્તિસ્તુ વિખ્યાતા ઝર્ધ્વપંક્તિસ્તુ કથ્યતે ॥

અત ઝર્ધ્વં તુ શિખરં જ્ઞાતવ્યશ્ચ સદા વૃધૈઃ ॥૧૦૨॥

ઉપર બતાવેલા દશ ભાગોમાં કેણુ ભાગ બે, પઢરો ભાગ દોઢ અને ભદ્રાર્ધ ભાગ દોઢનું કરવું. એ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ઉપર પ્રમાણે મધ્ય-પંક્તિનું પ્રમાણ કહ્યું. હવે ઝર્ધ્વપંક્તિનું પ્રમાણ કહું છું. એની ઉપર શિખરનું માન સર્વદા ડાહ્યા પુરૂષોએ જાણી લેવું. ૧૦૧, ૧૦૨.

કેશરીત્રયકોણં તુ ઝર્ધ્વે ચ તિલકં ન્યસેત્ ॥

પલ્લવીપદમાત્રાશ્ચ પશ્ચતિલકભૂષિતાઃ ॥૧૦૩॥

દ્વિપદાનંદિકાયાશ્ચ શૃંગચત્ત્વારિ કલ્પયેત્ ॥

તદ્ઝર્ધ્વે તિલકં કાર્યં કૂટાકારં સુશોભનમ્ ॥૧૦૪॥

ચાનુગે ચ તતો વત્સ કેશરીદ્વયકલ્પના ॥

તદ્ઝર્ધ્વે મંજરી કાર્યા સર્વલક્ષણસંયુતા ॥૧૦૫॥

એકસો ચોસઠ તિલકો તથા બસો નવ ઇંડકોથી વિભૂષિત થએલો આ ગંધમાદન પ્રાસાદ જાણવો. ૧૦૮.

ઇતિશ્રી ગંધમાદન પ્રાસાદ, તલ લાગ ૩૬, ઇંડક ૨૦૯, તિલક ૧૬૪, નવમ પ્રાસાદ.

મુક્તકોણુ પ્રાસાદ-દશમ મેરૂ.

વર્તનાં મુક્તકોણસ્ય શ્રુણુ વત્સ યથાવિધિ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ષડ્વિંશતિવિભાજિતે ॥૧૦૯॥

હે વત્સ ! હવે મુક્તકોણુ પ્રાસાદની વર્તના કહું છું તે તું યથાવિધિ શ્રવણ કર. ચારસ ક્ષેત્રમાં છઠ્વીસ લાગ કરવા. ૧૦૯.

પદત્રયં ચ શાલાર્ધં પદૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકા દ્વિપદા જ્ઞેયા નિર્ગમેણ ચ તત્સમા ॥૧૧૦॥

ચાનુગં ત્રયભાગૈશ્ચ નિર્ગમેણ તથૈવ હિ ॥

નંદિકા દ્વિપદા કાર્યા તત્સમા ચ વિનિર્ગતા ॥૧૧૧॥

કોણં પદત્રયં વત્સ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥

ભિત્તિઃ પદદ્વયા જ્ઞેયા દ્વિભાગેન ભ્રમન્તિકા ॥૧૧૨॥

લદ્રાર્ધ લાગ ત્રણ અને નીકારે લાગ એક કરવું. નંદિકા લાગ બે, પઢરો લાગ ત્રણ, બીજી નંદિકા લાગ બે અને કોણુ લાગ ત્રણ; આ બધાં અંગો સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં સ્થાપના કરવી. ભિત્તિ લાગ બે તથા ભ્રમણી લાગ બેની કરવી. ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨.

મધ્યે પ્રાસાદકં કાર્યં દશભાગૈશ્ચ પૂર્વતઃ ॥

તસ્યોર્ધ્વે શિખરં કાર્યં શોભનશ્ચ સદા વુધૈઃ ॥૧૧૩॥

સર્વદા બુદ્ધિમાનોએ પ્રાસાદના મધ્ય ભાગે પૂર્વ પ્રમાણે દશ ભાગનું તલ કરી ઉપર શોભાયુક્ત શિખર કરવું. ૧૧૩.

કેશરીદ્વયકોણં તુ તિલકમૂર્ધ્વમાદિશેત્ ॥

દ્વિપદા નંદિકાઃ સર્વાઃ શ્રુજ્ઞોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥૧૧૪॥

કેશરી ચૈવ શ્રીવત્સઃ પ્રતિકર્ણે તથા ભવેત્ ॥

વિચિત્રા રથિકા કાર્યા ભદ્રે વૈ સ્યાદુરુત્તમમ્ ॥૧૧૫॥

પ્રત્યંગાસ્ત્ર દાતવ્યાઃ કર્ણસ્ય વામદક્ષિણે ॥

ઝઘ્વે મંજરિકા સ્થાપ્યા સર્વગોભાસમાકુલા ॥૧૧૬॥

કોણે બે કેગરી ઇંડકો અને ઉપર એક તિલક કરવું બે ભાગવાળી ગંધી ન દિકાઓએ એક એક શૂંગ અને ઉપર તિલક કરવું પહેરે કેગરી અને શ્રીવત્સના ઇંડકો ચઢાવવા ભદ્રે વિચિત્ર દોઢિયો અને ત્રણ ઉરૂશૂગો કરવા તથા કોણની વામ દક્ષિણ બાલુએ પ્રત્યંગ ચઢાવવા અને તેના ઉપર સર્વ શોભાયુક્ત મંજરિકા સ્થાપવી ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૧૬

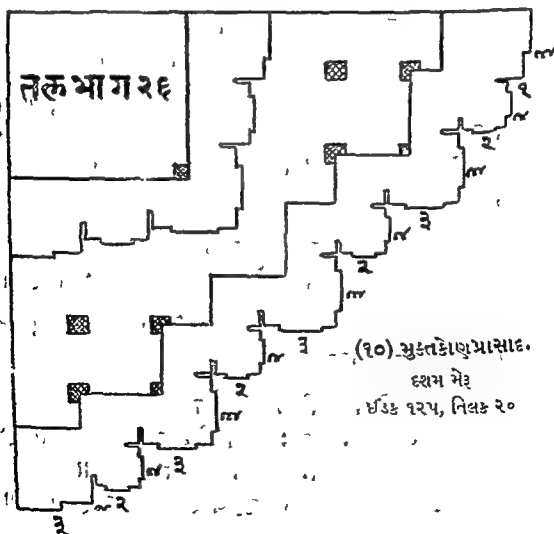
રેખોઘ્વં નવભાગૈશ્ચ કાર્યં વત્સ સુલક્ષણમ્ ॥

વિંગતિતિલકૈર્યુક્તઃ કૂટાકારૈઃ સુશોભનઃ ॥૧૧૭॥

પશ્ચવિંગશતાગ્રૈસ્તુ હ્યણ્ડકૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥

મુક્તિમુક્તિપ્રદો જ્ઞેયઃ પ્રાસાદો મુક્તકોણકઃ ॥૧૧૮॥

રેખાના ઉપરના ભાગે નવ ભાગ કરી શિખરની રેખાઓ છોડવી વીસ તિલકોથી મયુક્ત, કૂટાકારો વડે સુશોભિત અને એકબે પચીસ ઇંડકોથી વિભૂષિત

થએલો તથા વૈભવં અને મુક્તિને આપનારો આ મુક્તકોણ નામનો પ્રાસાદ બાણવો.
૧૧૭, ૧૧૮.

ધતિશ્રી મુક્તકોણ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૨૬, ઇંડક ૧૨૫, તિલક ૨૦, દશમ પ્રાસાદ.

ગિરિપ્રાસાદ-એકાદશ મેરૂ.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં ગિરિસંજ્ઞકમ્ ॥
ગન્ધર્વકિન્નરૈઃ સેવ્યં નાનાલક્ષણલક્ષિતમ્ ॥૧૧૯॥

હે વત્સ ! ગન્ધર્વો અને કિન્નરોએ સેવવા યોગ્ય અને નાના પ્રકારનાં લક્ષણોથી
યુક્ત એવો ગિરિ નામનો મેરૂ પ્રાસાદ કહ્યું છું તે શ્રવણ કર. ૧૧૯.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંશપદભાજિતે ॥
ભદ્રાર્ધ ભાગચત્વારો ભાગૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥૧૨૦॥
નંદિકા પદમાત્રેણ નિર્ગમેણ ચ તત્સમા ॥
ચાનુગં દ્વિપદં જ્ઞેયં નિર્ગમેણ તથૈવ હિ ॥૧૨૧॥
નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ ચ તત્સમા ॥
પ્રતિરથં દ્વિપદશ્ચ નિર્ગમેણ તુ તત્સમમ્ ॥૧૨૨॥
નંદિકા પદમાત્રેણ પદૈકેન વિનિર્ગતા ॥
ચાનુગં દ્વિપદં કાર્યં નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૧૨૩॥
પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમેણ તદર્ધતઃ ॥
કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥૧૨૪॥

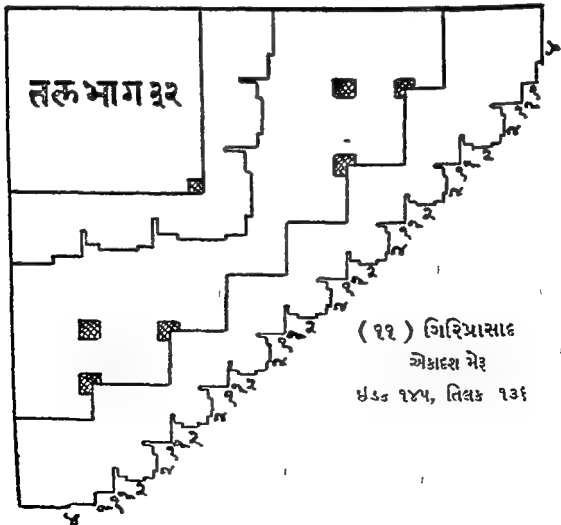
ચારસ ક્ષેત્રમાં બત્રીસ ભાગ કરી ભદ્રાર્ધ ભાગ ચાર અને નીકારે ભાગ એકનું
કરવું. નંદિકા એક ભાગ, પઢરો બે ભાગ, બીજી નંદિકા એક ભાગ, પ્રતિરથ બે ભાગ,
ત્રીજી નંદિકા એક ભાગ, બીજો પઢરો બે ભાગ; આ સર્વ અંગો સમઢલ કરવાં. એથી
નંદિકા એક ભાગ અને નીકારે અર્ધા ભાગની કરવી તથા કોણ બે ભાગનો સમઢલ
કરવો. આ પ્રમાણે ચતુર્દિશામાં અંગો સ્થાપવાં. ૧૨૦, ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૨૩, ૧૨૪.

एषा तु बाह्यिका पंक्तिर्मध्यपंक्तिस्तु कथ्यते ॥
भित्तिर्भागद्वया कार्या भ्रमणी च द्विभागिका ॥१२५॥

ઉપર પ્રમાણે બહારની પંક્તિ કહી. હવે અંદરની પંક્તિનું પ્રમાણ કહીએ
છીએ. ભિત્તિ ભાગ બે અને ભ્રમણી ભાગ બેની કરવી. ૧૨૫.

કોણે ચ શ્રદ્ધચત્વારિ કર્તવ્યાનિ સદા હુધૈઃ ॥
 પલ્લવીપદિકાઃ સર્વાઃ તિલકત્રયભૂષણાઃ ॥૧૨૬॥
 ચાનુગે ત્રયશ્રદ્ધં તુ તિલકશ્ચ તથોપરિ ॥
 દ્વિતીયે ચાનુગે વત્સ શ્રદ્ધચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૨૭॥
 તૃતીયે ત્રયશ્રદ્ધશ્ચ તિલકશ્ચૈવ દાપયેત્ ॥
 ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હુરુચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૨૮॥
 પ્રત્યક્ષાશ્ચ પ્રદાતવ્યા ઉરોશ્ચ વામદક્ષિણે ॥
 તદ્ધર્થે મંજરી કાર્યા પદ્મિકા ચૈવ વર્તિકા ॥૧૨૯॥

સર્વદા બુદ્ધિમાનોએ કોણે ઉપર ચાર શૃંગ કરવા તથા એકએક ભાગની
 બધી નહિકાઓ ત્રણ ત્રણ તિલકોથી વિભૂષિત કરવી પહેલે પહેરે ત્રણ શૃંગ અને
 તિલક કરવું બીજે પહેરે ચાર શૃંગ, ત્રીજે ત્રણ શૃંગ અને એક તિલક કરવું ભદ્રે
 દોઢિયો અને ચાર ઉરશૃંગો ચઢાવવા તથા ઉરશૃંગની વામદક્ષિણ બાજુએ પ્રત્યંગો
 કરવા કોણે અને પહેલે પહેરે બે બે તથા ભદ્રના ખૂણે એક તિલક એટલે મંજરી
 કરવી તે પદ્મકોશના રૂપમા વર્તુલાકાંતની કરવી ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૨૯

રેખોર્ધ્વ દ્વાદશૈર્ભગૈઃ કર્તવ્યં તુ સદા બુધૈઃ ॥
પૂર્વમાનેન કર્તવ્યં રેખોર્ધ્વ તુ વિચક્ષણૈઃ ॥૧૩૦॥

બુદ્ધિશાળી પુરૂષોએ પાંચગાની રેખા બાર (૧૨) ભાગે છોડવી અર્થાત્ પૂર્વમાના-
નુસાર રેખાઓ ખેંચવી. ૧૩૦.

ષટ્ત્રિંશતિશતસંખ્યૈર્તિલકૈસ્તુ વિભૂષિતઃ ॥
શતૈકપશ્ચચત્વારિંશદણ્ડૈસ્તુઃ ગિરિઃ સ્મૃતઃ ॥૧૩૧॥

એકસો છત્રીસ તિલકો અને એકસો પીસતાળીસ ઇંડકો વડે શોભાયમાન આ
ગિરિ પ્રાસાદ બાંધવો. ૧૩૧.

ઇતિશ્રી ગિરિ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૩૨, ઇંડક ૧૪૫, તિલક ૧૩૬, એકાદશ પ્રાસાદ.

તિલક પ્રાસાદ-દ્વાદશ મેરૂ.

તિલકન્તુ પ્રવક્ષ્યામિ યથાવદનુપૂર્વશઃ ॥
ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટાદશવિભાજિતે ॥૧૩૨॥

હવે તિલક પ્રાસાદનું સ્વરૂપ લક્ષણ કહું છું. સમચોરસ ક્ષેત્રમાં અઠાર
ભાગ કરવા. ૧૩૨.

મદ્રાર્ધ દ્વિપદં વત્સ પદૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥
નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ ચ તત્સમા ॥૧૩૩॥
પલ્લવી પદમાત્રેણ નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥
ચાનુગં તુ દ્વિભાગૈશ્ચ નિર્ગમેણ તથૈવ હિ ॥૧૩૪॥
નંદિકાભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥
કોણં ભાગદ્વયં વત્સ સ્થાપયેચ્ચ દિશાસુ વૈ ॥૧૩૫॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. નંદિકા ભાગ એક, બીજી
નંદિકા ભાગ એક; પલ્લવો ભાગ બે, ત્રીજી નંદિકા ભાગ એક અને કોણ ભાગ બે; આ
બધાં અંગો સમદલ કરવાં અને ચારે દિશાએ સ્થાપવાં. ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫.

एतत्तु बाह्यपंक्यां वै ज्ञातव्यञ्च सदा बुधैः ॥
भित्तिः सार्धविभागेन सार्धभागा भ्रमन्तिका ॥૧૩૬॥

દશભાગૈર્વિભક્તે તુ મધ્યપ્રાસાદકલ્પના ॥

તદૂર્ધ્વ શિખરં વત્સ પદ્માકારં સુગોમનમ્ ॥૧૪૭॥

બુદ્ધિમાનોએ અ દરની પકિતતુ સ્વરૂપમાન સર્વદા નીચે પ્રમાણે બાણુ બિન્તિ ભાગ અઢી અને ભ્રમણી ભાગ અઢીની ડરવી અદરના પ્રામાદતુ તલમાન દશ ભાગતુ કરી તેના ઉપર પદ્માકાર સુશોભિત શિખર કરવુ ૧૪૬, ૧૪૭

કર્ણે શૃંગત્રયં કાર્યમૂર્ધ્વે ચ તિલકં ન્યસેત્ ॥

ચાતુર્યે ચ દ્વયં શૃંગં દ્વયશૃંગા તુ નાટિકા ॥૧૪૮॥

જઘર્ણે દ્વિતિલકં દાપ્યં કૂટાકારં સુવર્ણિકમ્ ॥

નંદિકાશૃંગમેકં તુ મદ્રસ્ય વામદક્ષિણે ॥૧૪૯॥

મદ્રે ચ રયિકા કાર્યા ઉરુશૃંગચતુષ્ઠયમ્ ॥

પ્રત્યંગાશ્ચ પ્રદાતવ્યા ઉરોશ્ચ વામદક્ષિણે ॥૧૫૦॥

કેણે ત્રણ શૃંગ અને એક તિલક કરવુ પઢરે જે શૃંગ કરવા નાટિકા (જે નાની નંદિકા)એ જે જે શૃંગ ચઢાવવા, મોટી નંદિકાએ અને ભદ્રની વામદક્ષિણે એક એક શૃંગ ચઢાવવુ અને આ બધા અંગો ઉપર જે જે તિલકો કરવા તથા ભદ્રે ઢોઢિયો અને ચાર ઉરુશૃંગ કરવા તથા ભદ્રના ખૂણે એક તિલક કરવુ અને ઉરુશૃંગની વામ દક્ષિણ બાણુએ પ્રત્યંગો ચઢાવવા ૧૪૮, ૧૪૯, ૧૫૦

રેગ્વોર્ધ્વ દ્વાદશૈર્ભગૈઃ કર્તવ્યશ્ચ વિચક્ષણૈઃ ॥

પતાકામર્કટીદણ્ડાન્ પૂર્વમાનેન કારયેત્ ॥૧૫૧॥

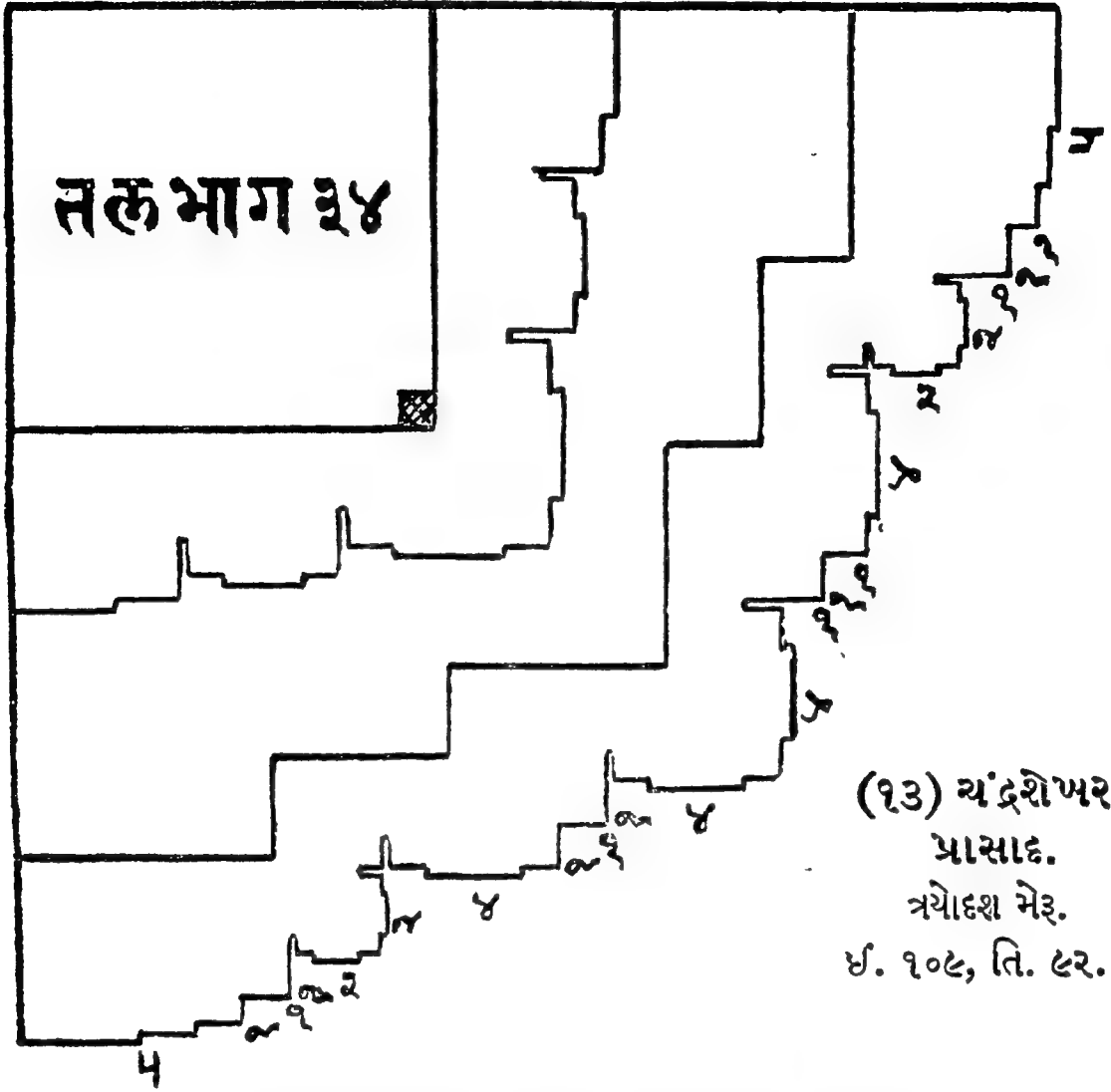
બુદ્ધિમાનોએ ઉપરની રેખાઓ બાર (૧૨) ભાગે છોડવી અને પતાકા, મર્કટી તથા દડ પૂર્વમાને કરવા ૧૫૧

દ્વયનવતિભિશ્ચૈવ તિલકૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥

નવોત્તરશતાણ્ડૈશ્ચ પ્રાસાદશ્ચન્દ્રશેખરઃ ॥૧૫૨॥

બાણુ તિલકો તથા એકઓ નવ ઇંડો વડે શોભાયમાન આ ચંદ્રશેખર નામનો મેરૂ પ્રાસાદ બાણુવો ૧૫૨

ઇતિશ્રી ચંદ્રશેખર પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૩૪, ઇંડક ૧૦૯, તિલક ૯૨, ત્રયોદશ પ્રાસાદ

મંદિરતિલક પ્રાસાદ-ચતુર્દશ મેર.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ મંદિરતિલકં શુભમ્ ॥
ચતુરસીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટાવિંશતિભાજિતે ॥૧૫૩॥

હે વત્સ ! હવે શુભ મંદિરતિલક પ્રાસાદ કહું છું તે શ્રવણ કર. ચોરસ ક્ષેત્રમાં અઠાવીસ ભાગ કરવા. ૧૫૩.

ભદ્રાર્ધશ્ચ ચતુષ્પાદં દ્વિપદેન વિનિર્ગતમ્ ॥
નંદિકા દ્વિપદા કાર્યા નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૧૫૪॥
ચાનુગં ભાગચત્વારિ નિર્ગમે વિસ્તરેઽપિ ચ ॥
કોણશ્ચ પદચત્વારિ કર્તવ્યં ચ ચતુર્દિશમ્ ॥૧૫૫॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ ચાર અને નીકારે ભાગ બેનું કરવું. નંદિકા ભાગ બે, પઢરો ભાગ ચાર તથા કોણ ભાગ ચારનો સમઘલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ૧૫૪, ૧૫૫.

एतच्च बाह्यपंक्त्यास्तु मध्यपंक्तिश्च कथ्यते ॥

प्रासादं स्थापयेत्तत्र भजेद् द्वादशभिः पदैः ॥१५६॥

पूर्वमानेन कर्तव्यं सूत्रयेल्लक्षणान्वितम् ॥

तदूर्ध्वे शिखरं कार्यं सर्वगोभाममन्वितम् ॥१५७॥

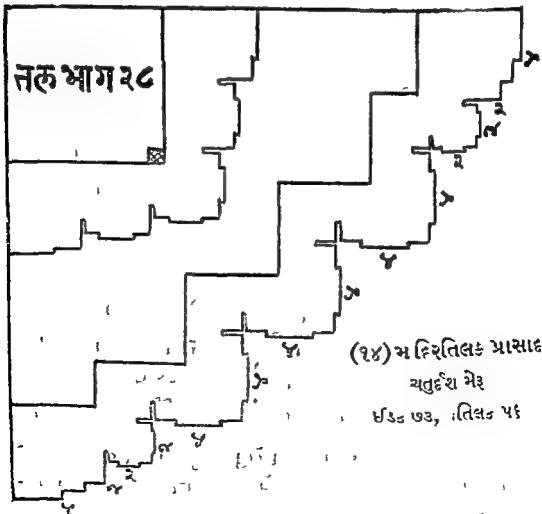
આ બાહ્ય (બહારની) પંક્તિનું માન નાણુ હવે મધ્યપંક્તિનું માન કહું છું
અદગની પંક્તિના બાજુ લાગ કરી પ્રાસાદ સ્થાપવો અને પૂર્વમાને એટલે ભિત્તિ
તથા ભ્રમણી લક્ષણયુક્ત કરી તેના ઉપર સર્વ શોભા વડે અલંકૃત થએલું શિખર કરવું
૧૫૬, ૧૫૭

श्रीवत्सः केगरी चैव सर्वतोभद्रमेव च ॥

एतानि त्रयशृङ्गाणि कर्णोर्ध्वे तु प्रदापयेत् ॥१५८॥

चानुगे तिलकत्रीणि त्रितिलका च नंदिका ॥

भद्रे च रथिका कार्या ह्यુત્ત્રયસमन्विता ॥१५९॥

તદૂર્ધ્વે મંજરી કાર્યા પદ્માકારા સુવર્ત્તિકા ॥
રેવોર્ધ્વમષ્ટભાગૈશ્ચ કર્તવ્યં તુ સદા બુધૈઃ ॥૧૬૦॥

કુણે શ્રીવત્સ, કેશરી અને સર્વતોભદ્ર; એ ત્રણ શૃંગો ચઢાવવાં. પઠરે અને નંદિકાએ ત્રણત્રણ તિલકો કરવાં તથા ભદ્રે રથિકા તેમજ ત્રણ ઉરશૃંગો ચઢાવવાં અને તેના ઉપર પદ્માકારે સુવર્તુલા મંજરી કરવી. રેખાઓની વર્તના આઠ ભાગે ખેંચવી. ૧૫૮, ૧૫૯, ૧૬૦.

ષટ્પશ્ચાશત્તિલકૈશ્ચ મંદિરતિલકઃ સ્મૃતઃ ॥
ત્ર્યધિકૈઃ સપ્તતિભિશ્ચ હ્યષ્ટકૈઃ સુવિભૂષિતઃ ॥૧૬૧॥

છપ્પન તિલકો અને તોતેર ઇંડકો વડે શોભાયમાન થએલો આ મંદિર નામનો પ્રાસાદ બાણવો. ૧૬૧.

ઇતિશ્રી મંદિરતિલક પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૨૮, ઇંડક ૭૩, તિલક ૫૬, ચતુર્દશ પ્રાસાદ.

સૌભાગ્ય પ્રાસાદ-પંચદશ મેરૂ.

શૃણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ સૌભાગ્યં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥
પ્રાસાદં કારયેદ્યસ્તુ સૌભાગ્યં લભતે સદા ॥૧૬૨॥

હે વત્સ ! હવે લક્ષણયુક્ત સૌભાગ્ય પ્રાસાદ કહું છું તે શ્રવણ કર. જે આ પ્રાસાદ કરાવે છે તે સર્વદા સૌભાગ્યને પામે છે. ૧૬૨.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દિવાકરવિભાજિતે ॥
ભાગદ્વયં તુ ભદ્રાર્ધ પદમેકં ચ નિર્ગમે ॥૧૬૩॥
પ્રતિરથં દ્વિભાગૈશ્ચ નિર્ગમેણ તુ તત્સમમ્ ॥
કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥૧૬૪॥

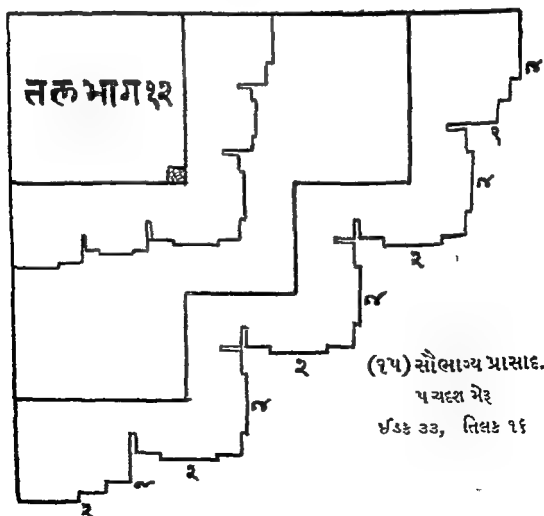
ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાર ભાગ કરી ભદ્રાર્ધ ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. પ્રતિરથ ભાગ બે અને કોણ ભાગ બે સમદલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. ૧૬૩, ૧૬૪.

एषा च बाह्यपंक्तिस्तु मध्यपंक्तिश्च कथ्यते ॥
भित्तिभगिण कर्तव्या भागैकेन च वर्तिका ॥૧૬૫॥
मध्ये प्रासादकं कार्यं पदसंख्यया ॥
अथातः शिखरं वक्ष्ये लक्षणान्वितम् ॥૧૬૬॥

આ બાહ્યપક્ષિ બાણી હવે મધ્યપક્ષિ કહું છું ભિત્તિ તથા વર્તિકા-
પ્રમણી એક એક લાગની કરવી અને પૂર્વમાને એટલે તલમાન બાગ લાગતું બાહ્ય-
પક્ષિ પ્રમાણે કરવું હવે લક્ષણાન્વિત શિખરનું સ્વરૂપ કહું છું ૧૬૫, ૧૬૬

શ્રીવત્સદ્વયિકા કાર્યા કોણમધ્યે વ્યવસ્થિતા ॥
ચાનુગે શૃંગમેકં તુ તદૂર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥૧૬૭॥
મદ્રે ચ રયિકા કાર્યા હ્યુદ્વયસમન્વિતા ॥
પ્રત્યંગશ્ચ તથા કાર્યં કર્ણસ્ય વામદક્ષિણે ॥૧૬૮॥
તદૂર્ધ્વે મંજરી કાર્યા સર્વગોભાસમન્વિતા ॥
રેત્વોર્ધ્વે ભાગચત્વારો જ્ઞાતવ્યાસ્તુ સદા વુધૈઃ ॥૧૬૯॥

કોણે એ શ્રીવત્સ ચઢાવવા પદરે એક શૃંગ અને ઉપર તિલક ચઢાવવું ભદ્રે
એ ઉદ્દશૃંગ સાથે રથિકા કરવી અને કર્ણના વામદક્ષિણ ભાગે પ્રત્યંગ ચઢાવવું તથા
તેના ઉપર સર્વ શોભાયુક્ત મંજરી કરવી અને ચાર ભાગે રેખાઓ ખેંચવી ૧૬૭,
૧૬૮, ૧૬૯

ષોડશતિલકૈશ્વૈવ કૂટાકારૈઃ સુશોભનઃ ॥

અળકચત્રયત્રિંશદ્વિઃ સૌભાગ્યશ્ચ પ્રકીર્તિતઃ ॥૧૭૦॥

કૂટાકાર સુંદર સોળ તિલકો તથા તેત્રીસ ઇંડકો વડે સુશોભિત આ સૌભાગ્ય નામનો મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો. ૧૭૦

ઇતિશ્રી સૌભાગ્ય પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૧૨, ઇંડક ૩૩, તિલક ૧૬, પંચદશ પ્રાસાદ.

સુન્દર પ્રાસાદ-ષોડશ મેરૂ.

સુન્દરશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં શુભલક્ષણમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદભાજિતે ॥૧૭૧॥

હવે શુભ લક્ષણવાળો સુંદર નામનો મેરૂ પ્રાસાદ કહું છું. ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાવીસ ભાગ કરવા. ૧૭૧.

ભાગત્રયં તુ ભદ્રાર્ધં દ્વિભાગેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ તથા ભવેત્ ॥૧૭૨॥

ચાનુગશ્ચ ત્રિભિર્ભાગૈર્વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥

નંદિકા પૂર્વમાનેન કર્તવ્યા તુ સદા બુધૈઃ ॥૧૭૩॥

કોણં ભાગત્રયં કાર્યં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥

એવશ્ચ બાહ્યપંક્તિશ્ચ જ્ઞાતવ્યા સુવિચક્ષણૈઃ ॥૧૭૪॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ ત્રણ અને નીકારે બે ભાગ કરવું. નંદિકા ભાગ એક, પઢરો ભાગ ત્રણ, બીજી નંદિકા ભાગ એક અને કોણ ભાગ ત્રણ સમદલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં સ્થાપના કરવી. વિચક્ષણ પુરૂષોએ ઉપર પ્રમાણે બાહ્ય પંક્તિનું સ્વરૂપ બાણવું. ૧૭૨, ૧૭૩, ૧૭૪.

ભિત્તિશ્ચ દ્વિપદા કાર્યા દ્વિપદા ચ ભ્રમન્તિકા ॥

રેખોર્ધ્વં દશભિર્ભાગૈસ્તદૂર્ધ્વે શિખરં સ્મૃતમ્ ॥૧૭૫॥

ભિત્તિ ભાગ બે અને ભ્રમણી ભાગ બેની કરવી તથા રેખાનું તલમાન દશ ભાગે કરી તેના ઉપર શિખર કરવું. ૧૭૫.

કોણમધ્યે તુ કર્તવ્યા શ્રીવત્સત્રયકલ્પના ॥

ચાનુગે દ્વયશૃંગશ્ચ જ્ઞાતવ્યં તિલકં તથા ॥૧૭૬॥

નંદિકાઃ પદિકાઃ સર્વાસ્તિલકદ્વયભૂષણાઃ ॥

મંદ્રે ચ રથિકા સ્થાપ્યા હ્યુત્તરયવિભૂષિતા ॥૧૭૭॥

પ્રત્યંગચ તથા સ્થાપ્યમુરોચ્ચ વામદક્ષિણે ॥

રેખાવિસ્તારમૂર્ધ્વે ચ ગર્ભોર્ધ્વે સપ્તભાગિકમ્ ॥૧૭૮॥

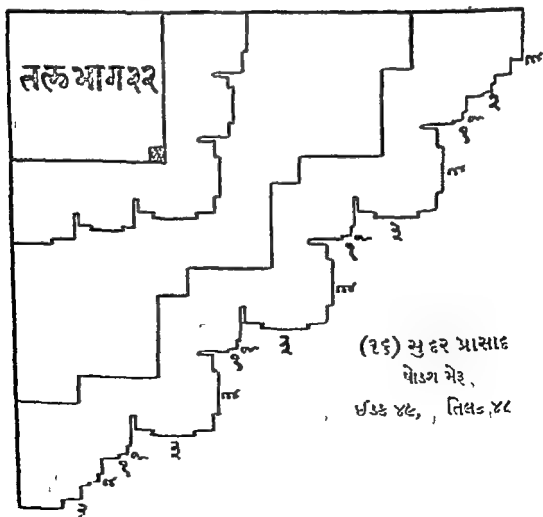
કોણે ત્રણ શ્રીવત્સ શૃંગ ચઢાવવા પછે જે શૃંગ અને એક તિલક કરવું. એક એક ભાગની યાદી ન દિકાઓ જે જે તિલકો વડે મુશોભિત કરવી ભદ્રે દોઢિયો અને ત્રણ ઉરુશૃંગ કરવા ઉરુશૃંગની વામદક્ષિણ બાજુએ પ્રત્યંગ ચઢાવવું રેખાઓના ઉપગ્રહોને વિસ્તાર ભાગ માત્રનો કરવો અને તે ગભાગના ઉપગ્રહોના ભાગે જાણવો ૧૭૬, ૧૭૭, ૧૭૮

વેદદિગ્પાલસંખ્યેશ્ચ તિલકૈઃ સુવિભૂષિતઃ ॥

જનપન્નાગદળેશ્ચ પ્રાસાદશ્રૈવ સુન્દરઃ ॥૧૭૯॥

અડતાલીમ તિલકો અને યોગણપચામ ઇંડકો વડે ગોભાયમાન આ સુન્દર નામનો મેરૂ પ્રાસાદ જાણવો ૧૭૯

ઇતિશ્રી સુન્દર પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૨૨, ઇંડક ૪૯, તિલક ૪૮, યોડગ પ્રાસાદ

શ્રીતિલક પ્રાસાદ-સમદશ મેરૂ.

શ્રીતિલકં પ્રવક્ષ્યામિ વિપુલશ્રીપદો મતઃ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે પદવિંશતિભાજિતે ॥૧૮૦॥

હવે શ્રીતિલક નામનો મેરૂ પ્રાસાદ કહું છું કે જે વિપુલ લક્ષ્મીને આપનારો છે. ચોરસ ક્ષેત્રમાં વીસ ભાગ કરવા. ૧૮૦.

ભદ્રાર્ધ દ્વિપદં કાર્યં પદૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

પલ્લવી પદમાત્રેણ નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૧૮૧॥

ચાનુગં દ્વિપદં જ્ઞેયં નિર્ગમેણ તુ તત્સમમ્ ॥

દ્વિપદં ચાનુગં વત્સ પૂર્વમાનેન લાઙ્છયેત્ ॥૧૮૨॥

કોણં ભાગત્રયં કાર્યં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥

કથિતા બાહ્યપંક્તિશ્ચ મધ્યપંક્તિસ્તુ કથ્યતે ॥૧૮૩॥

ભદ્રાર્ધ ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. પલ્લવી ભાગ એક, પઢરો ભાગ બે, બીજો પઢરો ભાગ બે અને કોણ ભાગ ત્રણ સમદલ કરવો. આ પ્રમાણે ચારે દિશાઓમાં વ્યવસ્થા કરવી. આ બાહ્યપંક્તિનું પ્રમાણ કહું. હવે મધ્ય પંક્તિનું પ્રમાણ કહું છું. ૧૮૧, ૧૮૨, ૧૮૩.

ભિત્તિઃ સાર્ધદ્વિપાદા ચ ભ્રમણી હિ તથા ભવેત્ ॥

તદૂર્ધ્વે શિખરં કાર્યં સર્વશોભાસમન્વિતમ્ ॥૧૮૪॥

ભિત્તિ તથા ભ્રમણી બન્ને અઢી અઢી ભાગની કરવી અને ઉપરના ભાગે સર્વ શોભા યુક્ત શિખર કરવું. ૧૮૪.

કેશરી સર્વતોભદ્રો નંદનશ્ચ તૃતીયકઃ ॥

ક્રમત્રયેણ સંસ્થાપ્યઃ કોણમધ્યે વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧૮૫॥

તદૂર્ધ્વે તિલકં યોજ્યં કૂટાકારં સુશોભનમ્ ॥

શ્રીવત્સદ્વયતિલકં ચાનુગેષુ પ્રદાયેત્ ॥૧૮૬॥

પલ્લવીપદમાત્રાયાં તિલકશ્ચ પ્રદાપયેત્ ॥

વિચિત્રા રથિકા ભદ્રે હુરુચત્વારિ કલ્પયેત્ ॥૧૮૭॥

કોણ ઉપર કેશરી, સર્વતોભદ્ર અને નંદન પ્રાસાદનાં ઇંડકો અનુક્રમે ચઢાવવાં અને ઉપર તિલક કરવું. પહેલો પઢરો બે શ્રીવત્સ અને એક તિલક તથા બીજો પઢરો

એક શ્રીવત્સ અને એક તિલક કુળુ એક લાગની નદિકાએ તિલક ચઢાવવું અને ભેડે વિચિત્ર રધિકા સાથે આગ ઉડ્ડથું ગો કરવા ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૮૭

પશ્ચભાગપ્રમાણેન રેસ્વોર્ધ્વશ્ચૈવ વિસ્તરેત્ ॥

એવંવિધશ્ચ કર્તવ્યં જ્ઞાતવ્યશ્ચ સદા બુધૈઃ ॥૧૮૮॥

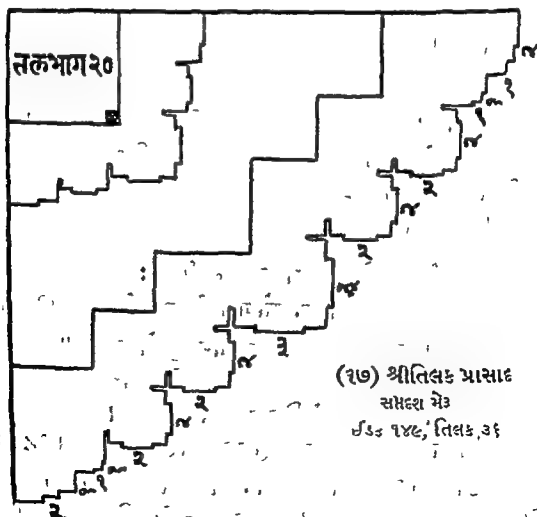
ઉપગ્ના લાગે રેખાઓ પાંચ લાગે વિસ્તારવી આ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન શિલ્પીઓએ રેખામાનવું પ્રમાણ મર્વદા બાણવું. ૧૮૮

પટ્ટિત્રિંશતિલકૈશ્ચૈવ કૂટાકારસુવર્તિભિઃ ॥

જનપશ્ચાશદધિકૈઃ શ્રીતિલકઃ શતાણ્ડકૈઃ ॥૧૮૯॥

કૂટાકાર અને વર્તુલાકાર છત્રીસ તિલકો તથા એકમે યોગણુપચામ ઇંડકો વડે શોભાયમાન થયેલો આ શ્રીતિલક નામનો મેડ પ્રાસાદ બાણવો ૧૮૯

ઇતિશ્રી શ્રીતિલકપ્રાસાદ, તલ લાગ ૨૦, ઇંડક ૧૪૯, તિલક ૩૬, સમદશ પ્રાસાદ

વિશાલ પ્રાસાદ-અષ્ટાદશ મેરૂ

વિશાલશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ વિશાલપદમુચ્યતે ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટાવિંશતિભાજિતે ॥૧૯૦॥

હવે વિશાલ નામનો મેરૂ પ્રાસાદ કહું છું તે શ્રવણ કર, કે જેનાથી વિશાલ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. ચોરસ ક્ષેત્રમાં અઠ્ઠાવીસ (૨૮) ભાગ કરવા. ૧૯૦.

શાલાર્ધં ત્રિપદં કાર્યં દ્વિપદેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકા પદમાત્રેણ નિર્ગમેણ તથા ભવેત્ ॥૧૯૧॥

ચાનુગં દ્વિપદં જ્ઞેયં નિર્ગમે વિસ્તરેઽપિ ચ ॥

પલ્લવીભાગમેકેન નિર્ગમે ચૈવ તત્સમા ॥૧૯૨॥

ચાનુગં દ્વિપદં જ્ઞેયં નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥

નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૧૯૩॥

કોણે ચ ભાગચત્વારઃ સ્થાપયેત્તુ ચતુર્દિશમ્ ॥

બાહ્યપંક્તિશ્ચ વિરુદ્ધાતા મધ્યપંક્તિસ્તુ કથ્યતે ॥૧૯૪॥

શાલાર્ધ ભાગ ત્રણ અને નીકારે ભાગ બે કરવું. નંદિકા ભાગ એક, પઢરો ભાગ બે, બીજી નંદિકા ભાગ એક, બીજો પઢરો ભાગ બે, ત્રીજી નંદિકા ભાગ એક અને કોણ ભાગ ચાર; આ સર્વ અંગો સમદલ કરવાં. આ પ્રમાણે ચારે દિશામાં વ્યવસ્થા કરવી. આ બાહ્ય પંક્તિનું માન કહ્યું. હવે મધ્ય પંક્તિનું પ્રમાણ કહું છું. ૧૯૧, ૧૯૨, ૧૯૩, ૧૯૪.

ભિત્તિઃ સાર્ધદ્વિભાગા ચ સાર્ધદ્વયા ભ્રમન્તિકા ॥

મધ્યે પ્રાસાદકં કાર્યં દશભાગવિભાજિતે ॥૧૯૫॥

ભિત્તિ અઢી ભાગ તથા ભ્રમણી અઢી ભાગની કરવી અને મધ્ય પ્રાસાદનું તલમાન દશ ભાગે કરવું. ૧૯૫.

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ સર્વતોભદ્રમેવ ચ ॥

ક્રમત્રયેણ કોણે તુ સ્થાપનીયા વિચક્ષણૈઃ ॥૧૯૬॥

નંદિકાસ્તિલકારૂઢાઃ કર્તવ્યાઃ સર્વદા શુભાઃ ॥

શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ તિલકશ્ચૈવ ચાનુગે ॥૧૯૭॥

શ્રીવત્સતિલકઞ્ચાપિ ચાનુગે તુ દ્વયં ન્યસેત્ ॥

ચાનુગનંદિકાનાં તુ હ્યુર્ધ્વે ચૈવ સુમંજરી ॥૧૯૮॥

પ્રત્યંગાસ્ત્ર કર્તવ્યા ઝુર્ધ્વે ચૈવાપિ મંજરી ॥

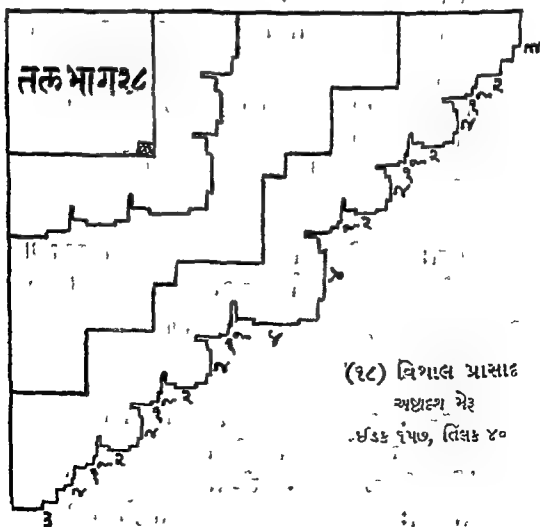
ઊરુચતુઃસમાયુક્તં ભદ્રં ગવાક્ષભૂષણમ્ ॥૧૯૯॥

શ્રીવત્સ, કેશરી અને સર્વતોભદ્ર પ્રાસાદના ઇડકો કોણે અનુક્રમે ચઢાવવા બધી નદીઓ ઉપર તિલક કરવા પહેલા પઢગએ શ્રીવત્સ અને કેશરી ઇડકો તથા તિલક તેમજ બીજા પઢગએ જે શ્રીવત્સ અને તિલક ચઢાવવા પઢરા અને નદીઓએ ફૂટાકાર મંજરીઓ કરવી તથા પ્રત્યંગો કરી તેમના ઉપર પણ મંજરી કરવી ભદ્રે ગવાક્ષ અને ચાર ઉચ્ચ ગો કરવા ૧૯૬, ૧૯૭, ૧૯૮, ૧૯૯

રેખોર્ધ્વં નવભિભગિઃ કર્તવ્યં તુ સદા બુધૈઃ ॥

પૂર્વમાનેન જ્ઞાતવ્યં સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥૨૦૦॥

ઉપરના બાધણાના મથાળે નવ ભાગે રેખાઓ જે ચવી શિખરતુ પૂર્વમાન પ્રમાણે લક્ષણ યુક્ત સ્વરૂપ બાણી લેવું ૨૦૦

(૧૮) વિશાલ પ્રાસાદ

અધ્યક્ષ મેર

ઈડક ૧૫૭, તિલક ૪૦

ચત્વારિંશત્તિલકૈશ્વ કૂટાંકારૈઃ સુશોભનૈઃ ॥

સપ્તપંચાશદધિકૈર્વિશાલશ્ચ શતાણ્ડકૈઃ ॥૨૦૧॥

કૂટાકાર સુશોભિત ચાલીસ તિલકો તથા એકસો સત્તાવન ઇંડકોવાળો આ વિશાલ નામનો મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો. ૨૦૧.

ઇતિશ્રી વિશાલ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૨૮, ઇંડક ૧૫૭, તિલક ૪૦, અષ્ટાદશ પ્રાસાદ.

શ્રીપર્વતકૂટ પ્રાસાદ-એકોનવિંશતિતમ મેરૂ.

શ્રીકૂટશ્ચ પ્રવક્ષ્યામિ વિપ્રાણાં સાધ્યતે શ્રિયા ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દિવાકરવિભાજિતે ॥૨૦૨॥

હવે શ્રીપર્વતકૂટ પ્રાસાદ કહું છું. જેનાથી બ્રાહ્મણોને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાય છે. ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાર ભાગ કરવા. ૨૦૨.

પદદ્વયં તુ શાલાર્ધ ભાગૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥

નંદિકાભાગમેકેન વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥૨૦૩॥

દ્વિતીયા તત્સમા કાર્યા કોણશ્ચૈવ દ્વિભાગિકમ્ ॥

एत्तत्तु कथितं वत्स चतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ॥૨૦૪॥

લદ્રાર્ધ ભાગ બે અને નીકારે ભાગ એક કરવું. નંદિકા ભાગ એક, બીજી નંદિકા ભાગ એક તથા કોણ ભાગ બે સમદલ કરવો. હે પુત્ર ! આ પ્રમાણે ચારે દિશા-ઓમાં માન થોજવું. ૨૦૩, ૨૦૪.

ભિત્તિશ્ચ સાર્ધભાગેન સાર્ધભાગા ભ્રમન્તિકા ॥

मध्ये प्रासादकं स्थाप्यं पदानां दशकल्पना ॥૨૦૫॥

ભિત્તિ તથા ભ્રમણી દોઢ દોઢ ભાગની કરવી અને અંદરના પ્રાસાદનું તલ દશ ભાગનું કરવું. ૨૦૫.

कोणं भागद्वयं कार्यं सार्धभागेन चानुगम् ॥

शालार्ध सार्धभागेन स्थापयेद्दिग्विदिक्षु च ॥૨૦૬॥

ભિત્તિશ્ચ કર્ણમાનેન શેષં ગર્ભગૃહં ભવેત્ ॥

तदूर्ध्वं शिखरं कार्यं सर्वशोभासमन्वितम् ॥૨૦૭॥

ઉપર કહેલા દશ ભાગમાં બે ભાગનો કોણ, દોઢ ભાગનો - પઢરો અને દોઢ ભાગનો ભાગધર કરવું અને તે સર્વ ચારે તરફ કરવું, ભિત્તિ કર્ણના માને કરવી અને શેષ ગભારો બાણવો તેના ઉપર સર્વ શોભાવડે અલકૃત કરાયેલું શિખર કરવું ૨૦૬, ૨૦૭

क्रमत्रयेण कोणे तु तिलकानि प्रदापयेत् ॥

सर्वाश्च नंदिकाः कार्यास्तिलकद्वयभूषणाः ॥૨૦૮॥

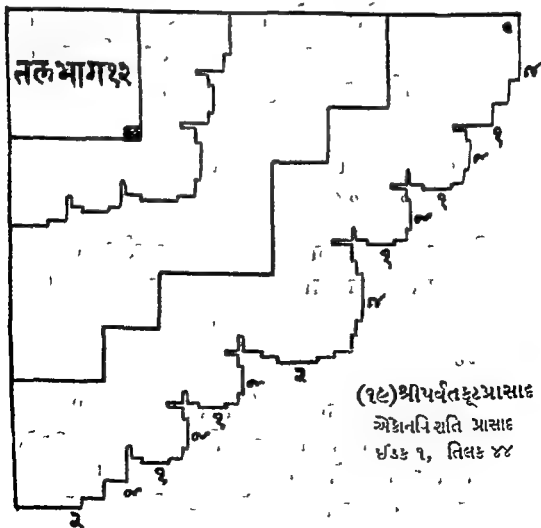
तत्समा द्वितीया स्थाप्या तिलकं पूर्वमानतः ॥

मत्तवारणसंयुक्तं शिखरं पूर्वलक्षणम् ॥૨૦૯॥

ईलिकातोरणैर्युक्तं घण्टाकलशभूषितम् ॥

तिलकसिंहसंपृक्तं मुनिविद्याधरैर्यુતम् ॥૨૧૦॥

કોણે અનુક્રમે ત્રણ તિલકો સ્થાપવા બધી ન દિક્રાઓ બે બે તિલકો વડે સુશોભિત કરવી પૂર્વલક્ષણાનુસાર મત્તવારણ, ઇલિકાતોરણ, ઘટા, કલશાદિથી વિભૂષિત તથા સિંહ, તિલક, મુનિ અને વિદ્યાધરો સમુદ્ધત શિખર કરવું ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦

ષણત્રયેષુ સંસ્થાપ્યા ચતુષ્કી દ્વાદશોચ્યતે ॥
 સાંવરણશ્ચ કર્તવ્યં ગજસિંહસમન્વિતમ્ ॥૨૧૧॥
 તદૂર્ધ્વે શિખરં સ્થાપ્યં સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥
 રેખોર્ધ્વં દ્વિપદં જ્ઞેયં તદૂર્ધ્વે ચાણ્ડકં શુભમ્ ॥૨૧૨॥

ત્રણ ત્રણ પદની ત્રણ ચોકીઓ મળી કુલ બાર ચોકીઓવાળો મંડપ કરવો. હાથીઓ અને સિંહોથી સંયુક્ત તેના ઉપર સાંવરણ કરવું અને સ્વરૂપ લક્ષણ યુક્ત શિખર કરવું. મથાળે બે ભાગે રેખાઓ ખેંચવી અને તેના ઉપર શુભ એક ઇંડક ચઢાવવું. ૨૧૧, ૨૧૨.

ઇતિશ્રી પર્વતકૂટ પ્રાસાદ, તલ ભાગ ૧૨, ઇંડક ૧, તિલક ૪૪, એકોનવિંશતિ પ્રાસાદ.

નંદિવર્ધન પ્રાસાદ-વિંશતિતમ મેરૂ.

શ્રુણુ વત્સ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રાસાદં નંદિવર્ધનમ્ ॥
 નન્દન્તે હ્યમરાઃ સર્વે કૃતે વૈ નંદિવર્ધને ॥૨૧૩॥

હે વત્સ ! હવે હું નંદિવર્ધન નામનો વીસમો મેરૂ પ્રાસાદ કહું છું તે તું શ્રવણ કર. નંદિવર્ધન પ્રાસાદ કરાવવાથી સર્વ દેવતાઓ પ્રસન્ન થાય છે. ૨૧૩.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ભાગદ્વાવિંશભાજિતે ॥
 શાલાર્ધં ત્રિપદં કાર્યં પદૈકેન વિનિર્ગતમ્ ॥૨૧૪॥
 ચાનુગં દ્વયભાગન્તુ વિસ્તરે નિર્ગમેઽપિ ચ ॥
 નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ તથા ભવેત્ ॥૨૧૫॥
 દ્વિતીયં તત્સમં પ્રોક્તં જ્ઞાતવ્યં તુ સદા બુધૈઃ ॥
 નંદિકાભાગમેકેન નિર્ગમેણ તથૈવ ચ ॥૨૧૬॥
 કોણં ભાગદ્વયં કાર્યં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥
 ભિત્તિશ્ચ ભાગિકા જ્ઞેયા ભાગત્રયભ્રમન્તિકા ॥૨૧૭॥

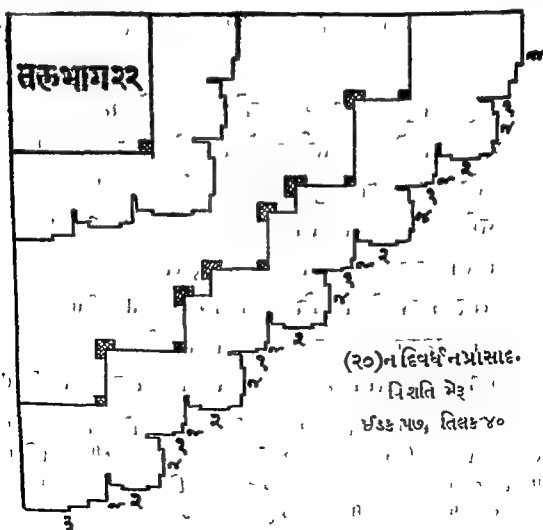
ચોરસ ક્ષેત્રમાં બાવીસ ભાગ કરી લઘુાર્ધ ભાગ ત્રણ અને નીકરે ભાગ એક કરવું. પઠરો ભાગ બે, નંદિકા ભાગ એક, બીજો પઠરો ભાગ બે, બીજી નંદિકા ભાગ એક તથા કોણ ભાગ બે; આ સર્વ અંગો સમદલ ચારે દિશાઓમાં કરવાં. ભિત્તિ એક ભાગની તથા ભ્રમણી ત્રણ ભાગની કરવી. ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૬, ૨૧૭.

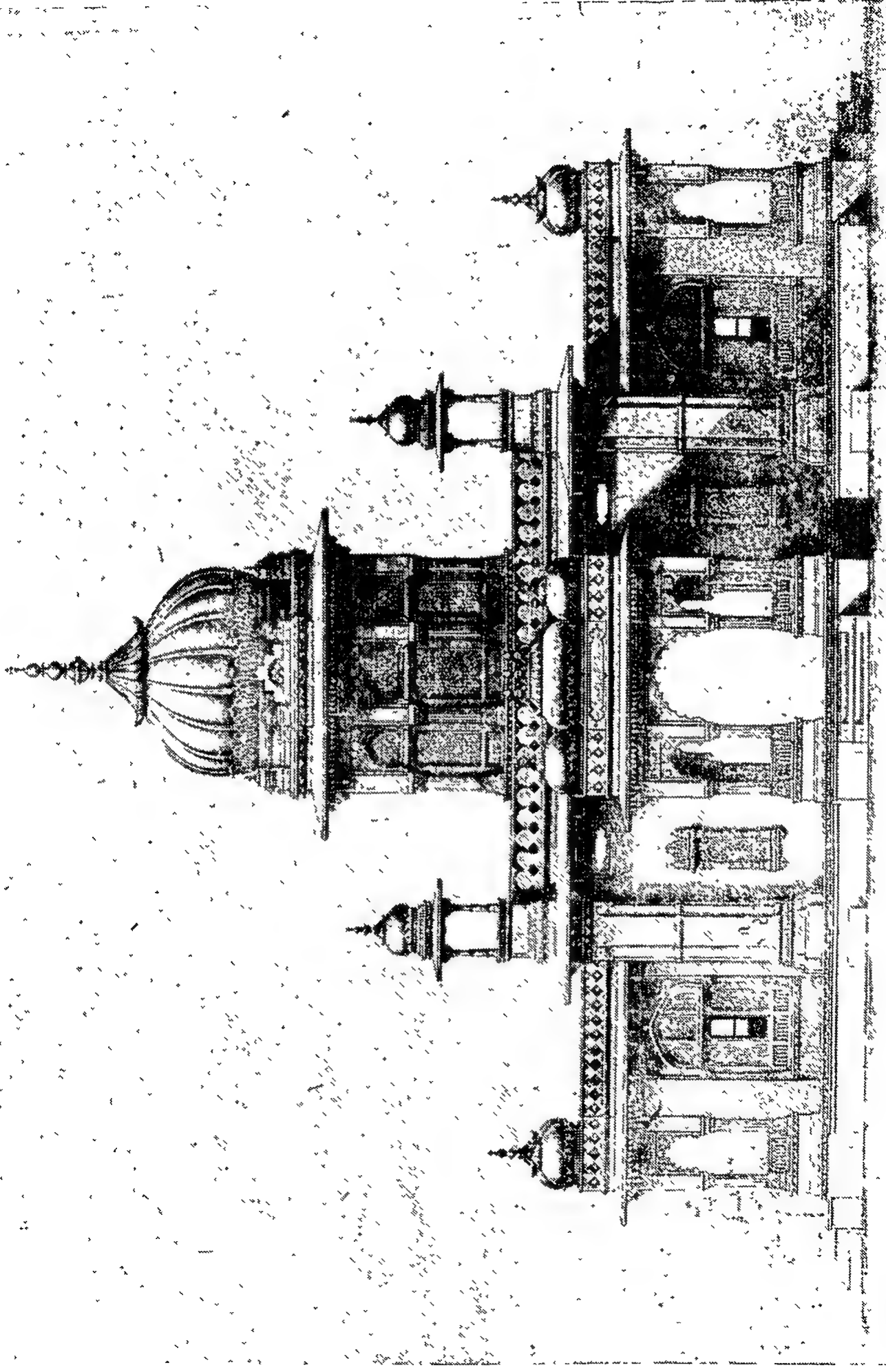
મધ્યે પ્રાસાદકસ્થાનમષ્ટભાગન્તુ કલ્પયેત્ ॥
તદૂર્ધ્વે શિગ્વરં કાર્યં સર્વલક્ષણસંયુતમ્ ॥૨૧૮॥

મધ્ય પ્રાસાદનુ તલમાન આઠ ભાગનુ કરવુ અને તેના ઉપર સર્વ લક્ષણ
યુક્ત શિખર કરવુ ૨૧૮

કમત્રયં તુ કોણે સ્યાત્ શ્રીવત્સત્રયકલ્પના ॥
ચાનુગે શ્રુગ્નયુગ્મન્તુ તદૂર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ॥૨૧૯॥
નંદિકાતિલકં યુગ્મં કોણસ્ય વામદક્ષિણે ॥
ભદ્રે ચ રથિકા કાર્યા હ્યુત્રયસમન્વિતા ॥૨૨૦॥
નંદિકાતિલકં યુગ્મમૂર્ધ્વે પ્રત્યંગકં ન્યસેત્ ॥
ઝર્ધ્વે ચ મંજરી કાર્યા યાવદૂર્ધ્વા ચ પદ્પદા ॥૨૨૧॥

કોણ ઉપર અનુક્રમે ત્રણ શ્રીવત્સ શૃંગ, ચઢાવવા અને પદરાઓએ બે બે શૃંગ
અને એક એક તિલક ચઢાવવુ. કોણના વામદક્ષિણ ભાગે રહેલી નંદિકાએ બે તિલકો

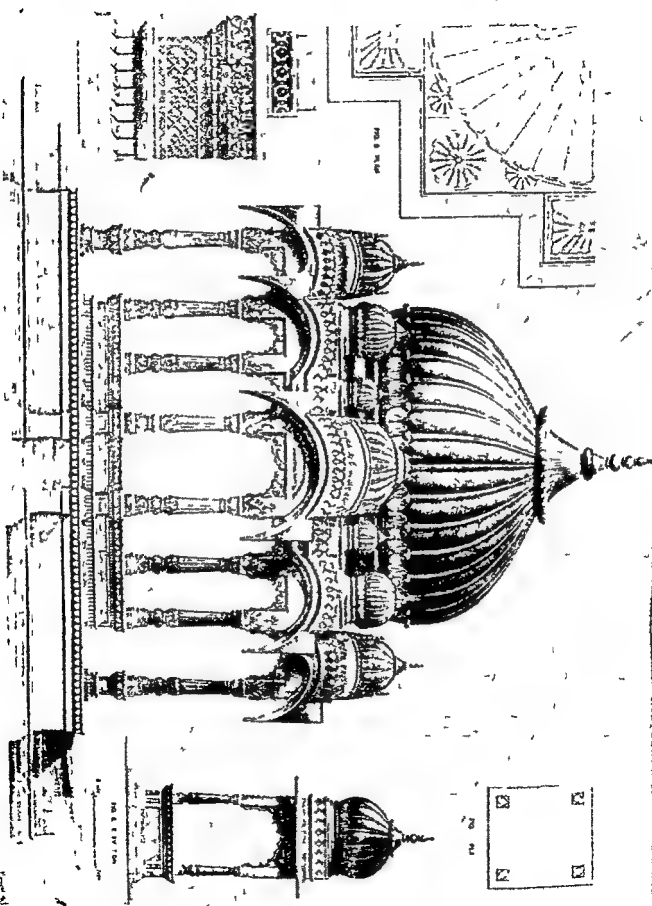

FIG. 1. N.W. View

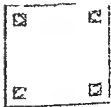

FIG. 2. S.E. View

કરવાં. ભદ્રે રથિકા અને ત્રણ ઉરૂશંગેઁ ચઢાવવાં અને બીજી નંદીએ બે તિલકે કરવાં તથા પ્રત્યંગ ચઢાવવું અને તેના ઉપર મંજરી કરવી. અને છ ભાગે રેખા ખેંચવી. ૨૧૯, ૨૨૦, ૨૨૧.

ચત્વારિંશત્તિલકૈશ્ચ કૂટાકારૈઃ સુવર્ત્તિભિઃ ॥

સપ્તપચ્ચાશદણ્ડૈસ્તુ પ્રાસાદો નંદિવર્ધનઃ ॥૨૨૨॥

ઇતિશ્રીવાસ્તુશાસ્ત્રે શિલ્પશાસ્ત્રિશ્રીમૂલજીસુતનર્મદાશંકરસોમપુરાવિરચિતે શિલ્પરત્નાકરે મેર્વાદિવિંશતિપ્રાસાદલક્ષણાધિકારે ગુર્જરભાષાયાં દશમં રત્નં સમાપ્તમ્ ॥

કૂટાકાર અને સુવર્તુલ ચાલીસ તિલકે અને સત્તાવન ઇંડકોથી શોભાયમાન થયેલો આ નંદિવર્ધન નામનો વીસમો મેરૂ પ્રાસાદ બાણવો. ૨૨૨.

ઇતિશ્રી નંદિવર્ધન પ્રાસાદ, તેલ ભાગ ૨૨, ઇંડક ૫૭, તિલક ૪૦, વિંશતિતમ પ્રાસાદ.

ઇતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પશાસ્ત્રી શ્રીયુત્ત નર્મદાશંકર મુલજીભાઈ સોમપુરાવિરચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનું મેર્વાદિવિંશતિ પ્રાસાદલક્ષણાધિકાર નામનું દશમું રત્ન સંપૂર્ણ.

एकादशं रत्नम् ।

अथ देवमूर्तिस्वरूपलक्षणाधिकारः ।

३५ विधान.

प्रासादे लिङ्गमूर्तीनां प्रमाणं शास्त्रलक्ष्यतः ।
मनुष्यपशुपक्ष्यादिरूपं कुर्यात्तदाकृति ॥१॥

प्रासादमा स्थापयाना दि ग तेमज मूर्तिओनु प्रमाण शास्त्रदृष्टिथी करवु तथा
मनुष्य, पशु अने पक्षी आदि स्वइपो तेमनी आकृतियो प्रमाणे करवा १

शिला परीक्षा

निविडा निर्वाणा मृद्वी सुगंधा मधुरा शिला ॥
सर्वार्चालिङ्गपीठेषु श्रेष्ठा कान्तियुता च या ॥२॥

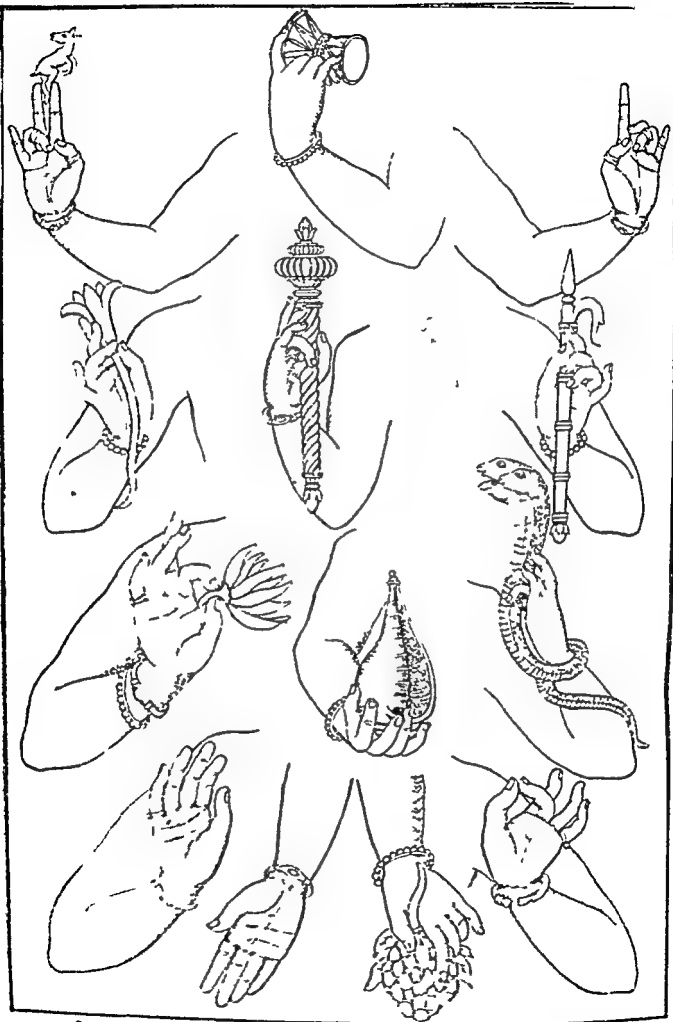
जीष्ण पोगरनी, छिद्र रहित, मृद्वी (डोमण जीष्ण पोगरनी), सुगंधीवाणी,
नेवाभा प्रिय दागे तेवी अने क्षतियुक्त शिला सर्व प्रकारनी प्रतिमाओ, शिवलिंगो
तथा ज्वालाधारीओ विगेरेना कार्यमा श्रेष्ठ छे २

विमलं हेमकांस्यादि चिह्नं लोहमयं हि यत् ॥
तथान्यद्विविधं चिह्नं प्रतिमायां भयावहम् ॥३॥

शुद्ध ओनु अने कासु विगेरे धातु तेमज दोढावु चिन्ह तथा पीन लुढा
लुढा प्रकारना चिन्हो ने प्रतिमाभा डोय तो ते लय आपनारी नलवुवी ३

भृङ्गकपोतकुसुदमापमुद्गसितोपमा ॥
पाण्डुरा घृतपद्माभा सर्वार्चासु शिला शुभा ॥४॥

लभरो, डोढो, कमणलु पोयल्लु, अडद, भग अने सुभङ्गा नेवा रगवाणी,
सङ्केद, धी तथा राता कमणना नेवी क्षतिवाणी शिला सर्वप्रकारनी प्रतिमाओमा
कल्याणकारी छे ४

પ્રાચીન મૂર્તિઓની મુદ્રાઓ અને હસ્તમા પકડેલા વ્યવસ્થાના ચોરા નમુના

મુહૂર્ત વિધાન.

સુદિને સુમુહૂર્તે ચ શકુને શાન્તચેષ્ટિતે ॥

પ્રતિમાગૃહકાષ્ટાદિ કર્મ કુર્યાન્ન ચાન્યથા ॥૬॥

શુભ દિવસે સારા મુહૂર્તમાં શાંત ચેષ્ટાવાળાં શકુન જોઈ પ્રતિમા ઘડવાનું, ઘર બનાવવાનું તથા કાષ્ટ વગેરેનું કાર્ય કરવું. અશુભ સમયમાં કરવું નહિ. ૫.

શિલા જાતિ.

एकवर्णा घना स्निग्धा मूलाग्रादार्जवान्विता ॥

अजघण्टारवा या सा पुंशिलेति प्रकीर्तिता ॥૬॥

જે શિલા એક રંગી, ઝીણા પોગરની, ચિકણી, મૂળથી અગ્ર સુધી એક સરખી, બકરાના શબ્દ અને ઘંટાના અવાજ જેવા અવાજવાળી હોય તે પુંશશિલા કહેવાય છે. ૬.

स्थूलमूला कृशाग्रा या कंसतालसमध्वनिः ॥

स्त्रीशिला कृशमूलाग्रस्थूला षंढातिनिःस्वना ॥૭॥

જે શિલા મૂળ ભાગમાં જડી, આગળના ભાગમાં પાતળી તથા કિડતાલના જેવા અવાજવાળી હોય તે સ્ત્રીશિલા કહેવાય છે. તેમજ જે શિલા મૂળના ભાગમાં પાતળી, આગળના ભાગમાં જડી તથા અવાજ વિનાની હોય તે નપુંસકશિલા કહેવાય છે. ૭.

लिङ्गानि प्रतिमाश्चैव कुर्यात् पुंशिलया बुधः ॥

युज्ज्यात् स्त्रीशिलया सम्यक् पीठिकाशंसिमूर्त्तयः ॥૮॥

षण्ढोपलेन कर्तव्या ब्रह्मकूर्मशिला तथा ॥

प्रासादतलकुण्डादि कर्म कुर्याद्विचक्षणः ॥૯॥

બુદ્ધિમાન શિલ્પીએ શિવલિંગો તથા પ્રતિમાઓ પુંશિલાની કરવી. પીઠિકાઓ તથા સ્ત્રીજાતિની પ્રતિમાઓ સ્ત્રીશિલાની કરવી તથા બ્રહ્માની મૂર્તિ, કૂર્મશિલાઓ તેમજ પ્રાસાદોનાં તલ અને કુંડાદિ કાર્ય બુદ્ધિમાન્ શિલ્પીએ ષંઢ-નપુંસક શિલાનું કરવું. ૮, ૯.

ઘરમાં પ્રતિમા પૂજવાનું પ્રમાણ.

आरभ्यैकाङ्गुलादूर्ध्व पर्यन्तैकादशाङ्गुलम् ॥

गृहेषु प्रतिमा पूज्या नाधिका शस्यते ततः ॥૧૦॥

ઘરમા એક આગળથી ૧૧ આગળ સુધીની પ્રતિમાઓ પૂજવી એથી અધિક પ્રમાણની પ્રતિમાઓ પૂજવી સારી નથી ૧૦

પ્રાસાદમાં પૂજવાની પ્રતિમા તથા પ્રાસાદ વિના પૂજ્ય પ્રતિમા

તદૂર્ધ્વ નવહસ્તાન્તં પૂજનીયા સુરાલયે ॥
દશહસ્તાદિતો યાઽર્ચા પ્રાસાદેન વિનાઽર્ચયેત્ ॥૮૧॥

ગાર આગળથી નવ ગજ સુધીની પ્રતિમાઓ દેવાલયમા પૂજવી, પરતુ દશ ગજ ઉપરની પ્રતિમાઓ પ્રાસાદ વિનાની પૂજવી ૧૧

એકીમાં પૂજવાની મૂર્તિનું પ્રમાણ

દશાદિકરવૃદ્ધ્યા તુ પદ્ધવિંશપ્રતિમાઃ પૃથક્ ॥
વાળવેદકરાન્ યાવચ્ ચતુષ્કયાં પૂજયેત્સુધીઃ ॥૮૨॥

દશ ગજથી વધારી છઠ્વીસ ગજ સુધીની તથા વધારેમા વધારે પીમતાલીસ ગજ સુધીની પ્રતિમાઓ બુદ્ધિમાન પુરૂષે મૂર્તિ ઉપર ચતુષ્કી (એકી) કરી પૂજવી ૧૨

શુભ મૂર્તિ

અષ્ટલોહમયી મૂર્તિઃ ગૈરરત્નમયા તથા ॥
શ્રેષ્ઠવૃક્ષમયા વ્રાપિ પ્રવાલાદિમયી શુભા ॥૮૩॥

અષ્ટધાતુ, પાષાણ, રત્ન, શ્રેષ્ઠ વૃક્ષ અને પ્રવાળા વગેરેની મૂર્તિઓ શુભ છે ૧૩

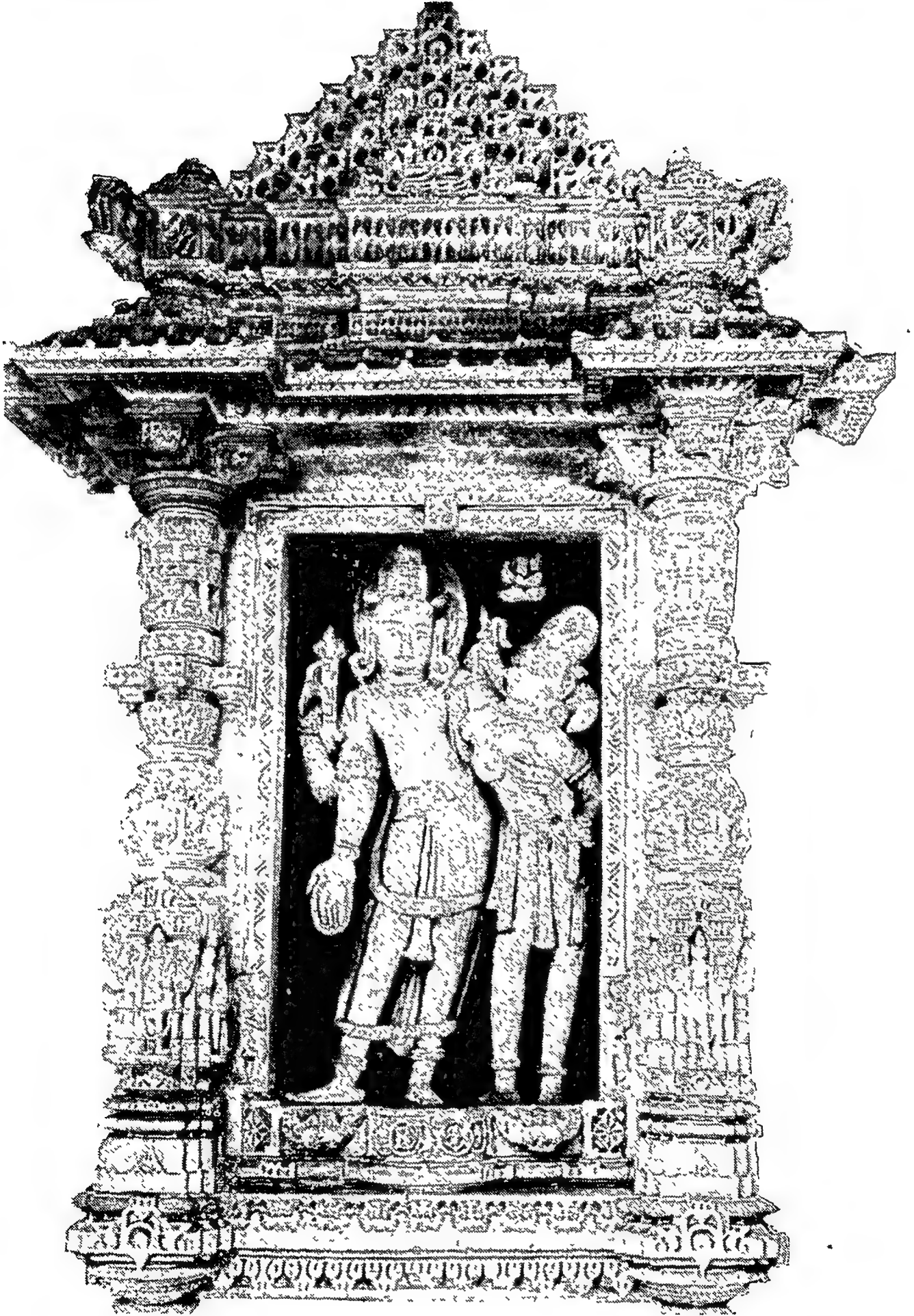
અંકિતમૂર્તિ પૂજાવિચાર

અતીતાદ્વશતા યા સ્યાત્ સ્થાપિતા યા મહોત્તમૈઃ ॥
સ્વણિહતા સ્ફુટિતાઽપ્યર્ચ્યા હ્યન્યથા દોષદાયિકા ॥૮૪॥

જે પ્રતિમાને એ વર્ષ થઈ ગયા હોય અને જે મહાન પુરૂષોએ સ્થાપિત કરેલી હોય તે પ્રતિમા અંકિત અથવા તૂટેલી હોય તો પણ પૂજવી બીજી અંકિત પ્રતિમાનું પૂજન કરવાથી દોષકર્તા થાય છે ૧૪

વિપમસ્થાનમાશ્રિત્ય ભગ્નં યથાસ્થિતં પુરા ॥

તત્ર સ્થાને સ્થિતા દેવી ભગ્નાઃ પૂજ્યાઃ ફલપ્રદાઃ ॥૮૫॥

શેઠ હુઠીસીંગના દેરાશરના પુંડરીકજીના મુખ્ય પ્રવેશદ્વારની પડખે કરેલા
ગોખલાનો દેખાવ, અમદાવાદ.

વિષમ સ્થાન (જંગલ)માં દેવાલય કરેલાં હોય તથા તેમાં દેવતાઓ સ્થાપન કરેલા હોય અને તે ખંડિત થયા હોય તો પણ તેવીજ સ્થિતિમાં પૂજન કરવાથી ફળ આપનારા થાય છે. ૧૫.

પુનઃ સંસ્કારને યોગ્ય મૂર્તિ.

રત્નધાતુવિલેપાદ્યા વજ્રયા સંસ્કારયોગ્યકા ॥

કાષ્ટપાષાણજા ભગ્નાઃ સંસ્કારાર્હા ન દેવતાઃ ॥૧૬॥

જે મૂર્તિ રત્ન તથા ધાતુની તથા વિલેપવાળી અને જોડાળ હોય તો તે પુનઃ સંસ્કારને યોગ્ય છે. તેમજ કાષ્ઠ અને પાષાણુ નિર્મિત મૂર્તિઓ ખંડિત હોય તો તે પુનઃ સંસ્કાર (સુધારી પૂજવા) ને યોગ્ય થતી નથી. ૧૬.

ભૈરવને મુખ્ય પ્રાસાદ ન કરવા વિષે.

ભૈરવઃ શસ્યતે લોકે પ્રેત્યાયતનસંસ્થિતઃ ॥

ન મૂલાયતને કાર્યો ભૈરવઃ સુભયંકરઃ ॥૧૭॥

દક્ષિણ દિશામાં રહેલો ભૈરવ લોકમાં સુખકારી છે. પરંતુ મુખ્ય પ્રાસાદ કરી ભૈરવની પ્રતિષ્ઠા કરવી નહિ; કારણ કે ભૈરવ મહાભયંકર દેવતા છે. ૧૭.

અધિકહીનાંગ મૂર્તિ નિષેધ.

નરસિંહો વરાહો વા તથાઽન્યેઽપિ ભયંકરાઃ ॥

નાધિકાઙ્ગા ન હીનાઙ્ગાઃ કર્તવ્યા દેવતાઃ ક્વચિત્ ॥૧૮॥

તેવીજ રીતે નરસિંહ, વરાહ ભગવાન વિગેરે બીજા દેવો પણ ભયંકર છે તેથી તેમનાં પણ મુખ્ય દેવાલયો કરી સ્થાપન કરવા નહિ. તેમજ દેવતાઓની પ્રતિમાઓ અધિક અંગવાળી અને હીન અંગવાળી કદાપિ કરવી નહિ. ૧૮.

પ્રતિમા કાષ્ઠલેપાદમદન્તચિત્રાયસા ગૃહે ॥

માનાધિકા પરીવારસહિતા નૈવ પૂજ્યતે ॥૧૯॥

જે પ્રતિમા કાષ્ઠની, લેપની, પથ્થરની, દાંતની, રંગથી ચિત્રેલી અને લોહની હોય તેમજ જે અધિક માનવાળી તથા દેવપરિવારવાળી હોય તે પ્રતિમા ઘરમાં પૂજવી નહિ. ૧૯.

વિષ્ણુ મૂર્તિનિષેધ

નર્દનં રોદનં હાસ્યમુન્મીલનનિમીલને ॥

દેવા યત્ર પ્રકુર્વન્તિ તત્ર વિદ્યાન્મહદ્ભયમ્ ॥૨૦॥

જે પ્રતિમાની આકૃતિ ગર્જના કરતી, રડતી, મી ચેલી અથવા વિકાળ આખોવાળી હોય તો તે મોટો ભય ઉત્પન્ન કરે (માટે તેવી આકૃતિની પ્રતિમા કરવી નહિ) ૨૦.

સન્મુખ વત્સમાં નિષિદ્ધ કાર્ય.

વત્સે નાભિમુખે કુર્યાદ્વાસં દ્વારશ્ચ વાસ્તુનઃ ॥

પ્રવેશં પ્રતિમાદીનાં ગુર્વીણાશ્ચ વિશેષતઃ ॥૨૧॥

વત્સ સન્મુખ આવતો હોય તો વાસ્તુમા પ્રવેશ કરવો નહિ અને દ્વાર મુકવું નહિ તથા વિશેષ કઠીને મોટી પ્રતિમાઓનો પ્રવેશ સન્મુખ વત્સ હોય ત્યારે કરવો નહિ ૨૧

પાપાણુ મૂર્તિનું શિરવિધાન

પ્રાકૂપશ્ચાદક્ષિણે સૌમ્યે સ્થિતા મૂર્મૌ તુ યા શિલા ।

પ્રતિમાયાઃ શિરસ્તસ્યાઃ કુર્યાત્પશ્ચિમદક્ષિણે ॥૨૨॥

પૃથ્વીમા શિલાના જે ભાગે પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામા રહેલા હોય તે ધ્યાનમા રાખી તે શિલાના પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશા તરફના શિલાભાગમા પ્રતિમાનું શીર્ષ કરવું ૨૨

એક તાલથી પાંચ તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ

ગ્રાસવક્રમેકભાગો દ્વૌ પક્ષી કુક્ષરાસ્ત્રયઃ ।

કિન્નરાશ્વાશ્ચ ચતુસ્તાલાઃ પશ્ચાંશાશ્ચ સુરા વૃષાઃ ॥૨૩॥

એક ભાગનું આહતું મુખ કરવું બે ભાગના પક્ષી કરવા ત્રણ તાલના હાથી કરવા ચાર તાલના કિન્નરો અને ઘોડા કરવા તથા પાંચ તાલના દેવતાઓ તથા વૃષો (આળસ) કરવા ૨૩

છથી સાત તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ

ગૃકરો વામનશ્ચાપિ પદ્મતાલો ગણનાયકઃ ।

સપ્તભાગાઃ પ્રકર્તવ્યા વૃષશૂકરમાનવાઃ ॥૨૪॥

વરાહાવતાર, વામનાવતાર અને ગણપતિ; એ છ તાલના કરવા અને વૃષભ, શૂકર તથા મનુષ્ય સાત તાલનાં કરવાં. ૨૪.

આઠથી દશ તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ.

અષ્ટાંશા પાર્વતી દેવી સર્વે દેવા નવાંશકાઃ ।

દશતાલો ભવેદ્રામો બલી રુદ્રો જિનસ્તથા ॥૨૫॥

પાર્વતી દેવીની પ્રતિમા આઠ તાલની કરવી અને બીજાં બધાં દેવતાઓ નવ તાલના કરવા. રામ, બલદેવ, રૂદ્ર અને જિન; એ દશ તાલના કરવા. ૨૫.

અગીયારથી તેર તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ.

તાલા એકાદશ સ્કંદો હનૂમાન્ભૂતચણ્ડિકાઃ ।

તાલા દ્વાદશ વૈતાલો રાક્ષસાશ્ચ ત્રયોદશ ॥૨૬॥

કાર્તિકસ્વામી, હનુમાન, ભૂત અને ચંડિકાદેવી; એ બધાં અગીયાર તાલનાં કરવાં. ચાર તાલનો વૈતાલ કરવો અને રાક્ષસો તેર તાલના કરવા. ૨૬

ચૌદથી સોળ તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ.

દૈત્યાશ્ચતુર્દશાંશાશ્ચ ભૃગુરૂપાસ્તતોઽધિકાઃ ॥

કલાંશાઃ ક્રૂરદેવાઃ સ્યુરત ઝઘ્વં ન કારયેત્ ॥૨૭॥

દૈત્યો ચૌદ તાલના કરવા અને ભૃગુઋષિની પ્રતિમા પંદર તાલની કરવી તથા ક્રૂર દેવી દેવતાઓ સોળ તાલના કરવા; પરંતુ આથી ઉપરાંત મોટા કરવા નહિ. ૨૭.

તાલાનુસાર મૂર્તિવિધાન.

ગણેશની પ્રતિમાનું સ્વરૂપ.

ગણેશો મૂષકારૂઢો ધત્તે દન્તપરશ્વધૌ ॥

પઙ્કજં મોદકં સૃષ્ટ્યા નાગાસ્યો નાગમણ્ડિતઃ ॥૨૮॥

ગણેશની મૂર્તિ ઉંદર ઉપર બેઠેલી અને ચારે હાથમાં જમણા ક્રમે દાંત, ફરશી, કમળ અને લાડુ ધારણ કરેલી, હાથીના જેવા મુખવાળી તથા સર્પના ભૂષણવાળી કરવી. ૨૮.

છ તાલ મૂર્તિ વિભાગ.

ગણેશના પ્રતિમાનુ માન

મુખં તાલદ્વયં તસ્ય જઠરં તત્સમં ભવેત્ ॥
 ગુહ્યં વેદાદ્ગુલચ્ચોરુઃ સપ્ત જંઘા ચ તત્સમા ॥૨૧॥
 ગુણાદ્ગુલં ભવેજ્ઞાનુઃ પાદઃ કાર્યો ગુણોદ્ગુલઃ ॥
 રસતાલમિતિ પ્રોક્તં સપ્તતાલમથોચ્યતે ॥૨૭॥

મુખ જે તાલ, મુખથી પેટ મુધી જે તાલ, જઠરથી ગુહ્યભાગ મુધી આર
 આગળ, ગુહ્યભાગથી ઢીચણ મુધીનો માથળનો ભાગ સાત આગળ, બાનુ (ઢીચણ)
 ત્રણ આગળ, ઢીચણથી પગ મુધીનો જઘાભાગ સાત આગળ અને પગનો ભાગ ત્રણ
 આગળ કરવો આ પ્રમાણુ છ તાલની ઉભી મૂર્તિનું બાણુ હવે સપ્તતાલનું પ્રમાણુ
 કહું છું ૨૬, ૩૦

સપ્તતાલ મૂર્તિવિભાગ

સપ્તતાલં પ્રવક્ષ્યામિ કેશાન્તં ચ ત્રયભાગકમ્ ॥
 વક્ત્રં તાલપ્રમાણં સ્યાત્ કંઠરાસ્ત્વદ્ગુલત્રયાઃ ॥૨૧॥
 સાર્ધદશાદ્ગુલં વક્ત્રો મધ્યં નવભિરદ્ગુલૈઃ ॥
 સાર્ધસપ્તમેદ્રનાભી દ્યુરુષ્ટાદશાદ્ગુલૈઃ ॥૨૨॥
 જાન્વદ્ગુલત્રયં શ્રેષ્ઠં જઙ્ઘાષ્ટદશાદ્ગુલૈઃ ॥
 પાદોત્સેધસ્ત્રિમાત્રશ્ચ મનુજાઃ સપ્તતાલકૈઃ ॥૨૩॥

હવે સપ્તતાલનું પ્રમાણુ કહું છું કેશાન્ત - ત્રણ ભાગ, મુખ એક તાલ, ગણુ
 ત્રણ આગળ, છાતી સાડાદશ આગળ, ઉદરનો ભાગ નવ આગળ, લિંગ અને નાભિ
 વચ્ચેનો ભાગ માડાસાત આગળ, સાથળ અઢાર આગળ, ઢીચણ ત્રણ આગળ,
 જઘા અઢાર આગળ અને પગ ત્રણ આગળના કરવા આ-પ્રમાણુના સાત તાલના
 પ્રમાણુથી મનુષ્યોની મૂર્તિઓ કવ્વી ૩૧, ૩૨, ૩૩

અષ્ટતાલ મૂર્તિવિભાગ.

અષ્ટતાલં પ્રવક્ષ્યામિ દેવ્યાશ્ચંડ્યાશ્ચ લક્ષણમ્ ॥
 અષ્ટતાલે મુખં તાલં કેશાન્તં ત્ર્યદ્ગુલં સ્મૃતમ્ ॥૨૪॥

ગ્રીવા ચ ત્ર્યઙ્ગુલા કાર્યા હૃદયન્તુ નવાઙ્ગુલમ્ ॥
મધ્યં દ્વાદશમાત્રશ્ચ નાભિમેદ્રે નવાઙ્ગુલૈઃ ॥૩૫॥
ઉરુઃ સ્યાદેકવિંશત્યા જાનુશ્ચૈવ ગુણાઙ્ગુલૈઃ ॥
જઙ્ઘા તથૈકવિંશત્યા પાદમૂલં ગુણાઙ્ગુલમ્ ॥૩૬॥

હવે આઠ તાલની મૂર્તિનું પ્રમાણ કહું છું અને તે દેવી ચંડિકાનું જાણવું. અષ્ટતાલના પ્રમાણમાં મુખ એક તાલ, કેશાન્ત ત્રણ આંગળ, કંઠ ત્રણ આંગળ, હૃદય નવ આંગળ, મધ્યભાગ (હૃદયથી નાભિ) બાર આંગળ, નાભિ અને લિંગ વચ્ચેનો ભાગ નવ આંગળ, સાથળ એકવીસ આંગળ, ઢીંચણ ત્રણ આંગળ, જઘા (ઢીંચણથી નીચે પગની ઘુટી સુધી) એકવીસ આંગળ અને પાદમૂલ ત્રણ આંગળનું કરવું. ૩૪, ૩૫, ૩૬.

નવતાલ મૂર્તિ વિભાગ.

નવતાલં તુ વિજ્ઞેયં બ્રહ્માદ્યા દેવતા યથા ॥
કેશાન્તશ્ચ ત્રિમાત્રં તુ કર્તવ્યં દેવરૂપકમ્ ॥૩૭॥
યાવન્માનો ભવેત્તાલો વિભજ્યેચ્ચૈવ ભાગિકૈઃ ॥
સૂર્યરામદશાર્કાબ્ધિવસુજિનયુગાર્હતા- ॥૩૮॥
વેદા વક્ત્રં ગલં હૃત્કં નાભિરુદરગુહ્યકે ॥
તથોરુજાનુજઙ્ઘાશ્ચ ચરણશ્ચ યથાક્રમમ્ ॥૩૯॥

નવ તાલના માનની બ્રહ્માદિ દેવતાઓની મૂર્તિઓ કરવામાં આવે છે. તેનું માન નીચે પ્રમાણે જાણવું. કેશાન્ત ત્રણ આંગળ, મુખ બાર આંગળ, કંઠ ત્રણ આંગળ, હૃદય દશ આંગળ, નાભિ બાર આંગળ, ઉદર ચાર આંગળ, ગુહ્ય આઠ આંગળ, સાથળ ચોવીસ આંગળ, ઢીંચણ ચાર આંગળ, જઘા ચોવીસ આંગળ અને પગ ચાર આંગળના કરવા. ૩૭, ૩૮, ૩૯.

મુખસ્યાપિ ત્રિભાગેન લલાટં નાસિકા હનુઃ ॥
ઇદં માનવિભાગાંશ્ચ બુધઃ કુર્યાત્તુ વિસ્તૃતૌ ॥૪૦॥

મુખના ત્રણ ભાગ કરી એક એક ભાગનાં કપાળ, નાસિકા અને દાઢી કરવી. તથા મૂર્તિના વિસ્તારનું માન અને વિભાગો બુદ્ધિમાને નીચે પ્રમાણે જાણવા. ૪૦.

વિસ્તારે મૂર્તિ વિભાગ.

વિસ્તરે સ્તનગર્ભે તુ દ્વાદશાઙ્ગુલમીરિતમ્ ॥
તદ્વાચ્ચે વેદવેદાંશે કક્ષ-એકાન્તરે તતઃ ॥૪૧॥

દક્ષિણાધઃકરાત્સૃષ્ટ્યા જપમાલાં તથા સુચમ્ ॥

ગ્રન્થં કમળડલું ધત્તે સકૂર્ચઃ કમલાસનઃ ॥૫૩॥

નીચેના દક્ષિણ હાથથી આરભીં અનુક્રમે ચારે હાથોમા જપમાલા, શરવો, પુસ્તક અને કમ ડલુ ધારણ કરેલા, દાદી મૂછવાળા તથા કમળના આસન ઉપર બેઠેલા કમલાસન (બ્રહ્મા) બાણવા ૫૩

બ્રહ્મા

પુસ્તકશ્ચાક્ષસૂત્રશ્ચ સુચિશ્ચૈવ કમળડલમ્ ॥

બ્રહ્મણશ્ચ ભવેન્મૂર્તિઃ કૃતે સ્યાત્સુખદાયિની ॥૫૪॥

પુસ્તક, રૂદ્રાક્ષની માળા, શરવો અને કમ ડલુને ધારણ કરેલી બ્રહ્માની મૂર્તિ બાણવી અને તે ત્રેતાયુગમા સુખદાયી છે ૫૪

પિતામહ

કમળડલશ્ચાક્ષસૂત્રં સુચિશ્ચ પુસ્તકં તથા ॥

પિતામહસ્ય સ્યાન્મૂર્તિસ્ત્રેતાયાં સૌખ્યદાયિની ॥૫૫॥

કમ ડલુ, અક્ષમાલા, શરવો અને પુસ્તકને ધારણ કરેલી પિતામહની મૂર્તિ બાણવી અને તે ત્રેતાયુગમા સુખ આપનારી છે ૫૫

વિરચિ

અક્ષસૂત્રં પુસ્તકશ્ચ સુચિશ્ચૈવ કમળડલમ્ ॥

વિરચેશ્ચ ભવેન્મૂર્તિર્દ્વાપરે સુખદાયિની ॥૫૬॥

અક્ષસૂત્ર, પુસ્તક, શરવો અને કમ ડલુને ધારણ કરેલી વિરચિની મૂર્તિ દ્વાપર યુગમા સુખદાયી બાણવી ૫૬

સાવિત્રી

અક્ષસૂત્રં પુસ્તકશ્ચ ધત્તે પદ્મકમળડલ ॥

ચતુર્વક્ષા તુ સાવિત્રી શ્રોત્રિયાણાં ગૃહે હિતા ॥૫૭॥

અક્ષસૂત્ર (રૂદ્રાક્ષની માળા), પુસ્તક, કમળ તથા કમ ડલુને અનુક્રમે ચારે હાથોમા ધારણ કરેલી અને ચાર મુખવાળી સાવિત્રીની મૂર્તિ શ્રોત્રિયો (અગ્નિહોત્રીઓ) ના ઘરમા હિતકારી છે ૫૭

અહ્યાયતન.

આગ્નેયાં તુ ગણેશસ્ય માતૃસ્થાનં તુ દક્ષિણે ॥
 નૈઋત્યે તુ સહસ્રાક્ષં વારુણ્યાં જલશાયિનમ્ ॥૫૮॥
 વાયવ્યે પાર્વતીરુદ્રૌ ગ્રહાંશ્ચૈવોત્તરે ન્યસેત્ ॥
 ईशाने कमलादेवीं प्राच्यां तु धरणीधरम् ॥૫૯॥

અહ્યાના પ્રાસાદમાં અગ્નિકોણમાં ગણેશ, દક્ષિણ દિશામાં માતૃદેવી, નૈઋત્ય કોણમાં ઇન્દ્ર, પશ્ચિમદિશામાં જલશાયી, વાયવ્ય કોણમાં કમલાદેવી, ઉત્તરદિશામાં નવગ્રહ અને પૂર્વ દિશામાં ધરણીધરનું સ્થાપન કરવું. ૫૮, ૫૯.

અહ્યાના અષ્ટ દ્વારપાલ.

ब्रह्मणोऽष्टौ प्रतीहारान् कथयिष्याम्यनुक्रमात् ॥
 पुरुषाकारगम्भीराः सकूर्चा मुकुटोज्ज्वलाः ॥૬૦॥

અહ્યાના આઠ દ્વારપાલ હવે હું અનુક્રમે કહીશ. તેઓ પુરુષાકારના, ગંભીર સ્વભાવ ધારણ કરેલા, દાઢી અને મૂછોવાળા તથા ઉજ્જ્વલ મુકુટ ધારણ કરેલા જાણુવા. ૬૦.

પૂર્વ દિશાના દ્વારપાલ.

पद्मस्रकूपुस्तकं दण्डः सत्यो वामेऽथ दक्षिणे ॥
 सव्यापसव्यहस्ते च पद्मदण्डश्च धर्मकः ॥૬૧॥

પૂર્વ દિશાના ડાળા ભાગમાં ડાળા જમણા હાથમાં પદ્મ, માલા, પુસ્તક અને દંડધારી સત્ય નામનો દ્વારપાલ જાણુવો તથા પૂર્વ દિશાના જમણા ભાગમાં પદ્મ, દંડ, માલા અને પુસ્તકને ધારણ કરનાર ધર્મ નામનો દ્વારપાલ જાણુવો. ૬૧.

દક્ષિણ દિશાના દ્વારપાલ.

अक्षं पद्मागमौ दण्डं करैर्धत्ते प्रियोद्भवः ॥
 दण्डागमस्रकूपलकैर्यज्ञः स्यात्सर्वकामदः ॥૬૨॥

અક્ષમાલા, પદ્મ, પુસ્તક અને દંડધારી પ્રિયોદ્ભવ નામે તથા દંડ, પુસ્તક, માલા અને ઢાલધારી સર્વ કામનાઓને આપનારો યજ્ઞ નામે દ્વારપાલ જાણુવો અને તે દક્ષિણ દિશાના પ્રતીહાર છે. ૬૨.

પશ્ચિમ દિશાના દ્વારપાલ.

અક્ષસૂત્રગદાખેટદળૈર્વિજયનામકઃ ॥

અધોહસ્તાપસન્ધ્યેન ખેટકે યજ્ઞમદ્રકઃ ॥૬૩॥

અક્ષસૂત્ર, ગદા, ઢાલ અને દડધારી વિજય નામે તથા અક્ષસૂત્ર, ગદા, દડ અને ઢાલધારી યજ્ઞભદ્ર નામે પ્રતીહાર બાણવો આ બે પ્રતીહારો પશ્ચિમ દિશાના છે ૬૩

ઉત્તર દિશાના દ્વારપાલ

અક્ષપાઞ્ઞાઙ્ગુગદળૈર્ભવશ્ચ સર્વકામદઃ ॥

દળ્ગાઙ્ગુગપાઞ્ગપદ્મૈર્વિભવઃ સર્વગાન્તિદઃ ॥૬૪॥

અક્ષસૂત્ર, પાશ, અકુશ અને દડધારી સર્વ કામનાઓને આપનારો ભવ નામે તથા દડ, અકુશ, પાશ અને પદ્મધારી સર્વ શાંતિકર્મ વિલવ નામે દ્વારપાલ બાણવો આ બે પ્રતીહારો ઉત્તર દિશાના છે ૬૪

ઋગ્વેદનુ સ્વરૂપ

ઋગ્વેદઃ શ્વેતવર્ણઃ સ્યાદ્વિમુજો રાસભાનનઃ ॥

અક્ષમાલામ્બુપાત્રશ્ચ વિમ્રન્ સ્વાધ્યયને રતઃ ॥૬૫॥

મફેદ વર્ણનો, ગર્દભના મુખવાળો, બે હાથવાળો અને અક્ષમાળા તથા કમડહુને ધારણ કરનારો તેમજ સ્વાધ્યયનમાં પ્રીતિવાળો ઋગ્વેદ બાણવો ૬૫

યજુર્વેદનુ સ્વરૂપ.

અજાસ્યઃ પીતવર્ણઃ સ્યાદ્ યજુર્વેદોઽક્ષસૂત્રધૃક્ ॥

વામે ચાઙ્ગુગપાણિસ્તુ ભૂતિદો મદ્ગલપ્રદઃ ॥૬૬॥

ગકરાના મુખવાળો, પીળા વર્ણવાળો તથા અક્ષસૂત્ર જેણે જમણા હાથમાં અને અકુશ વામહાથમાં ધારણ કરેલું છે એવો ઐશ્વર્ય આપનારો અને મગલ કરનારો યજુર્વેદ બાણવો ૬૬.

સામવેદનુ સ્વરૂપ.

નીલોત્પલદલાભાસઃ સામવેદો હયાનનઃ ॥

અક્ષમાલાઘૃતઃ સન્ધ્યે વામે કંબુધરઃ સ્મૃતઃ ॥૬૭॥

નીલ કમલના દલ સમાન કાંતિવાળો, ઘોડાના મુખવાળો તથા જમણા હાથમાં અક્ષમાલા અને ડાળા હાથમાં શંખધારી સામવેદ જાણવો. ૬૭.

અથર્વણુવેદનું સ્વરૂપ.

અથર્વણામિધો વેદો ધવલો મર્કટાનનઃ ॥

અક્ષસૂત્રશ્ચ ચત્વાઙ્ગં વિભ્રાણો વિજયશ્રિયૈ ॥૬૮॥

ઘોળા વર્ણુવાળો, માંકડાના મુખવાળો તથા જમણા હાથમાં અક્ષસૂત્ર અને ડાળા હાથમાં અર્ધાંગ (ઇસ) ધારી અથર્વણુવેદ વિજય અને લક્ષ્મી આપનારો જાણવો. ૬૮.

નૃત્યશાસ્ત્રનું સ્વરૂપ.

નૃત્યશાસ્ત્રં સિતં રમ્યં મૃગવક્ત્રં જટાધરમ્ ॥

અક્ષસૂત્રં ત્રિશૂલશ્ચ વિભ્રાણશ્ચ ત્રિલોચનમ્ ॥૬૯॥

મૃગના જેવા મુખવાળી, મનોહર, સુંદર ગૌરવર્ણુવાળી, જટાધારી, ત્રિનેત્ર તથા જમણા હાથમાં અક્ષમાલા અને ત્રિશૂલધારિણી નૃત્યશાસ્ત્રની મૂર્તિ જાણવી. ૬૯.

વિશ્વકર્માનું સ્વરૂપ.

વિશ્વકર્મા ચતુર્બાહુરક્ષમાલાશ્ચ પુસ્તકમ્ ॥

કમ્બાં કમણ્ડલું ધત્તે ત્રિનેત્રો હંસવાહનઃ ॥૭૦॥

અનુક્રમે ચારે હાથમાં અક્ષમાલા, પુસ્તક, ગજ અને કમંડલુને ધારણ કરેલા, ત્રણ નેત્રવાળા તથા હંસના વાહનવાળા વિશ્વકર્મા જાણવા. ૭૦.

ઋષિનું સ્વરૂપ.

જટિલાઃ શ્મશ્રુલાઃ શાન્તા આસીના ધ્યાનતત્પરાઃ ॥

કમણ્ડલ્વક્ષસૂત્રાભ્યાં સંયુતા ઋષયઃ સ્મૃતાઃ ॥૭૧॥

જટાધારી, દાઢી અને મૂછોવાળા, શાંત સ્વભાવના, બેઠેલા, ધ્યાનસ્થ તથા કમંડલુ અને અક્ષમાલાથી જેમના બન્ને હાથ યુક્ત છે એવા ઋષિઓ જાણવા. ૭૧.

સૂર્યની બાર મૂર્તિઓનું વર્ણન.

૧ લી સુધામ્ની

દક્ષિણે પૌષ્કરા મારા કરે વામે કમળહલુઃ ॥

પદ્માભ્યાં શોભિતૌ હસ્તૌ સુધામ્ની પ્રથમા સ્મૃતા ॥૭૨॥

જેના નીચેના જમણા હાથમા કમળની માળા તથા ડાબા હાથમા કમડલુ છે તેમજ ઉપરના બન્ને હાથ પદ્મોથી શોભાયમાન છે એવી સૂર્યની સુધામ્ની નામની પહેલી મૂર્તિ બાણવી ૭૨

૨ છ મિત્રા.

શૂલં વામકરે યસ્ય દક્ષિણે સૌમ્ય એવ ચ ॥

મિત્રનામા ત્રિનયના કુરોશયવિભૂષિતા ॥૭૩॥

નીચેના ડાબા હાથમા ત્રિશૂલ અને જમણા હાથે અભય ધારણ કરેલી, ત્રણ નેત્રવાળી તથા ઉપરના બન્ને હાથ કમળથી સુશોભિત છે એવી સૂર્યની મિત્રા નામની બીજી મૂર્તિ બાણવી ૭૩

૩ છ આર્યમણી.

પ્રથમે તુ કરે ચક્રં તથા વામે ચ કૌમુદી ॥

મૂર્તિરાર્યમણી જ્ઞેયા સપદ્મૌ પાણિપલ્લવૌ ॥૭૪॥

જમણા હાથમા ચક્ર તથા ડાબા હાથમા ગદા અને બીજા બન્ને હાથ પદ્મથી વિભૂષિત થએલી એવી સૂર્યની આર્યમણી નામની ત્રીજી મૂર્તિ બાણવી ૭૪

૪ થી રૈદ્રી

ચક્રં તુ દક્ષિણે યસ્યા ગદા વામે પ્રતિષ્ઠિતા ॥

સા મૂર્તી રૈદ્રી જ્ઞાતવ્યા પ્રણાલપદ્મભૂષિતા ॥૭૫॥

જેના જમણા હાથમા ચક્ર અને ડાબા હાથમા ગદા છે તથા બન્ને હાથ કમળ-દંડથી વિભૂષિત છે તે સૂર્યની રૈદ્રી નામની ચોથી મૂર્તિ બાણવી ૭૫

૫ મી વારુણી

ચક્રં તુ દક્ષિણે યસ્યા વામે પાશઃ સુશોભનઃ ॥

સા વારુણી ભવેન્મૂર્તિઃ પદ્મપત્રકરદ્વયા ॥૭૬॥

જેના દક્ષિણ હાથમાં ચક્ર અને વામ હાથમાં સુશોભિત પાશ છે તથા જેના બન્ને હાથ કમળરેખાથી વિભૂષિત થએલા છે તે સૂર્યની વાઙ્ણી નામની પાંચમી મૂર્તિ જાણવી. ૭૬.

૬ ઠી સંમતા.

કમण्डलुं दक्षिणतो ह्यक्षमालाञ्च वामतः ॥

सा भवेत्संमता सूर्यमूर्तिः पद्मविभूषिता ॥૭૭॥

જમણા હાથમાં કમંડલુ અને ડાબા હાથમાં અક્ષમાલા ધારણ કરેલી તથા બન્ને હાથ પદ્મરેખાથી શોભિત છે એવી સૂર્યની સંમતા નામની છઠી મૂર્તિ જાણવી. ૭૭.

૭ મી ભગમૂર્તિ.

यस्यास्तु दक्षिणे शूलं वामहस्ते सुदर्शनम् ॥

भगमूर्तिः समाख्याता पद्महस्ता शुभाय वै ॥૭૮॥

જેના જમણા હાથમાં ત્રિશૂલ અને ડાબા હાથમાં સુદર્શન ચક્ર છે તથા બન્ને હાથમાં કમલરેખા છે તે સૂર્યની ભગ નામની સાતમી મૂર્તિ જાણવી અને તે કલ્યાણ કરનારી છે. ૭૮

૮ મી વિશ્વમૂર્તિ.

अथ वामकरे मालां त्रिशूलं दक्षिणे करे ॥

सा विश्वमूर्तिः सुखदा पद्मलाञ्छनलक्षिता ॥૭૯॥

ડાબા હાથમાં માલા અને જમણા હાથમાં ત્રિશૂલ ધારણ કરનારી તથા પદ્મના લાંછનવાળી એટલે બન્ને હાથમાં કમળ ધારણ કરેલી સૂર્યની વિશ્વમૂર્તિ નામની આઠમી મૂર્તિ જાણવી. ૭૯.

૯ મી પૂષા.

पूषाख्या च रवेर्मूर्तिर्द्विभुजा पद्मलाञ्छना ॥

सर्वपापहरा ज्ञेया सर्वलक्षणलक्षिता ॥૮૦॥

સૂર્યની પૂષા નામની નવમી મૂર્તિ બે હાથવાળી અને કમળના લાંછનવાળી તેમજ સર્વ લક્ષણો સહિત સર્વ પાપોને હરણ કરનારી જાણવી. ૮૦.

૧૦ મી સાવિત્રી.

दक्षिणे तु गदा यस्या वामे हस्ते सुदर्शनम् ॥

पद्माढ्या या तु सावित्री मूर्तिः सर्वार्थसाधिनी ॥૮૧॥

જેના જમણા હાથમા ગદા અને ડાબા હાથમા સુદર્શન ચક્ર છે તથા બન્ને હાથ પદ્મરેખાથી સુશોભિત છે તે સૂર્યની સર્વ કાર્યને સાધનારી સાવિત્રી નામની દશમી મૂર્તિ જાણવી ૮૧

૧૧ મી ત્વાષ્ટ્રી.

સુચન્નં દક્ષિણે હસ્તે વામે હેમજકીલકમ્ ॥
મૂર્તિસ્ત્વાષ્ટ્રી ભવેત્સા ચ પદ્મરુદ્ધકરદ્વયા ॥૮૨॥

જેના જમણા હાથમા શગ્વેા અને ડાબા હાથમા સોનાની ખીલી છે તથા બન્ને હાથમા પદ્મના ચીહ્ન છે તે સૂર્યની ત્વાષ્ટ્રી નામની અગિયારમી મૂર્તિ જાણવી ૮૨

૧૨ મી વૈષ્ણવી

સુદર્શનકરા સઙ્ગે પદ્મહસ્તા તુ વામતઃ ॥
એવા ચ દ્વાદશી મૂર્તિર્વિષ્ણોરમિતતેજસઃ ॥૮૩॥

જેના જમણા હાથમા સુદર્શન ચક્ર અને ડાબા હાથમા કમળ ધારણ કરનારી એવી આ અમિત તેજસ્વી સૂર્યની વૈષ્ણવી નામની બારમી મૂર્તિ જાણવી ૮૩

બાર આદિત્યનાં નામ

ધાતા મિત્રોડ્યમા રુદ્રો વરુણઃ સૂર્ય એવ ચ ॥
ભગો વિવસ્વાન્ પૂષા ચ સવિતા ત્વષ્ટૃવિષ્ણુકૌ ॥૮૪॥

૧ ધાતા, ૨ મિત્ર, ૩ અર્થમા, ૪ રુદ્ર, ૫ વરુણ, ૬ સૂર્ય, ૭ ભગ, ૮ વિવસ્વાન, ૯ પૂષા, ૧૦ સવિતા, ૧૧ ત્વષ્ટ્રા અને ૧૨ વિષ્ણુ, આ બાર આદિત્યોના નામ જાણવા ૮૪

પચદેવ પ્રતિષ્ઠા

સૂર્યૈકદન્તાચ્યુતશક્તિરુદ્રા વિષ્ણેશશક્તીશ્ચરવિષ્ણુસૂર્યાઃ ।
શ્રીનાથવિષ્ણેશભંગામ્બિકેશાશ્ચણ્ઠીશહેરમ્બપત્ન્યજ્ઞતાદર્યાઃ ॥
શ્રીકણ્ઠસૂર્યાશ્ચુરથામ્બિકાજાઃ પ્રદક્ષિણં મધ્યવિદીક્ષ્ય પૂજ્યાઃ ।
સ્વસ્થાનગાઃ સર્વમનોરથાસ્તે યચ્છન્તિ વિધ્વાનિ પરત્ર સંસ્થાઃ ॥૮૫॥

સૂર્ય પચાયતન, ગણેશ પચાયતન, વિષ્ણુ પચાયતન, શક્તિ પચાયતન અને રુદ્ર પચાયતનમા નીચે પ્રમાણે યથાવિધિ પચદેવોની પ્રતિષ્ઠા કરવી સૂર્ય

પંચાયતનમાં સૂર્ય, ગણેશ, વિષ્ણુ, શક્તિ અને રૂદ્ર; ગણેશ પંચાયતનમાં ગણેશ, શક્તિ, રૂદ્ર, વિષ્ણુ અને સૂર્ય; વિષ્ણુ પંચાયતનમાં વિષ્ણુ, ગણેશ, સૂર્ય, શક્તિ અને રૂદ્ર; શક્તિ પંચાયતનમાં શક્તિ, રૂદ્ર, ગણેશ, સૂર્ય અને વિષ્ણુ તથા રૂદ્ર પંચાયતનમાં રૂદ્ર, સૂર્ય, ગણેશ, શક્તિ અને વિષ્ણુ; આ પંચદેવ ઉપર પ્રમાણે જેનું દેવાલય હોય તેને મધ્યમાં સ્થાપી પ્રદક્ષિણુ વિધિથી પૂજવા. આ પંચદેવો પોતપોતાના સ્થાનમાં રહી સર્વ મનોરથોને પૂરનારા છે પરંતુ વિપરીત સ્થાન થવાથી તેઓ વિઘ્નકર્તા થાય છે. ૮૫.

પંચદેવનાં નામ.

સૂર્યો વિનાયકો વિષ્ણુશ્ચળ્લી શમ્ભુસ્તથૈવ ચ ॥

અનુક્રમેણ પૂજ્યાસ્તે ફલદાસ્યુઃ સદાર્ચને ॥૮૬॥

સૂર્ય, ગણેશ, વિષ્ણુ, ચંડી અને શંભુ; આ પંચદેવ ઉપર કહેલા અનુક્રમે પૂજવા. તે સર્વદા ફલ આપનારા થાય છે. ૮૬.

સૂર્યાયતનમાં બીજા ગ્રહોનાં સ્થાન.

આગ્રેયાં તુ કુજઃ સ્થાપ્યો ગુરુર્યામ્યે પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥

નૈઋત્યે રાહુસંસ્થાનં શુક્રસ્થાનશ્ચ પશ્ચિમે ॥૮૭॥

વાયવ્યે કેતુસંસ્થાનં સૌમ્યાયાં બુધ એવ ચ ॥

ઈશાને ચ શનિઃ સ્થાપ્યઃ પ્રાચ્યાં સ્થાપ્યશ્ચ ચન્દ્રમાઃ ॥૮૮॥

સૂર્યાયતનમાં મધ્યમાં સૂર્ય, અગ્નિકોણમાં મંગળ, દક્ષિણ દિશામાં શુક્ર, નૈઋત્ય કોણમાં રાહુ, પશ્ચિમ દિશામાં શુક્ર, વાયવ્ય કોણમાં કેતુ, ઉત્તર દિશામાં બુધ, ઇશાન કોણમાં શનિ અને પૂર્વ દિશામાં ચંદ્રમા સ્થાપવા. ૮૭, ૮૮.

સૂર્યના અષ્ટ દ્વારપાલોનાં નામ અને સ્વરૂપ.

દણ્ડી ચ પિંગ્લશ્ચૈવ આનન્દશ્ચાન્તકસ્તથા ॥

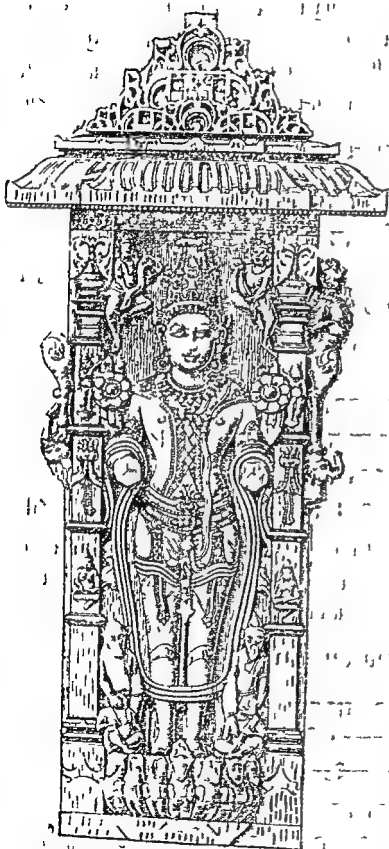
ચિત્રો વિચિત્રો જ્ઞાતવ્યઃ કિરણાક્ષઃ સુલોચનઃ ॥૮૯॥

સર્વે ચ પુરુષાકારાઃ કર્તવ્યાઃ શાન્તિમિચ્છતા ॥

ચતુર્દારિષુ ચ સ્થાપ્યા દિશાશ્ચૈવ પ્રદક્ષિણાઃ ॥૯૦॥

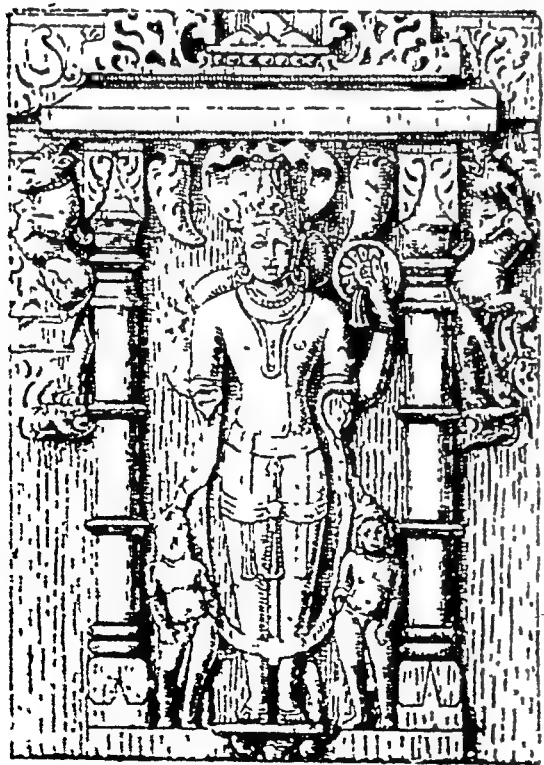
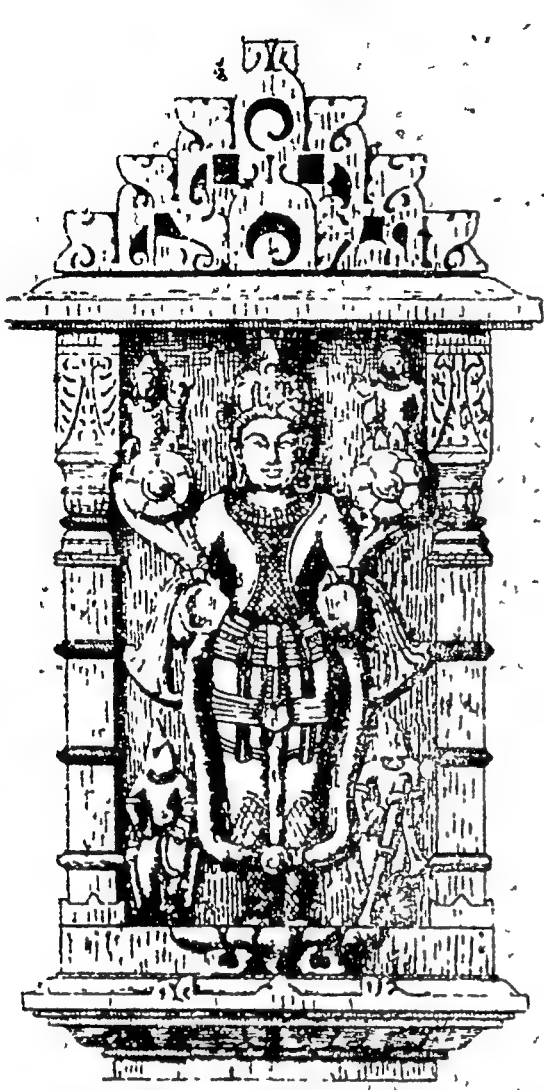
દંડી, પિંગલ, આનંદ, અન્તક, ચિત્ર, વિચિત્ર, કિરણાક્ષ અને સુલોચન; આ આઠ સૂર્યના પ્રતીહારો (દ્વારપાલો)નાં નામ છે. સુખ શાન્તિની વાંચના રાખતા પુરૂષે તે સર્વ પુરૂષાકારના કરવા અને દિશાઓના પ્રદક્ષિણુ ક્રમથી ચારે દ્વારોમાં સ્થાપવા. ૮૯, ૯૦.

પ્રાચીન દેવાલયમાં કોતરેલી મૂર્તિઓના નમુના.

સૂર્ય પ્રામાદના મહાવરમા કોટેલી
સૂર્યની મૂર્તિ, સુઢરા. (ગુજરાત)

પ્રાચીન પ્રાસાદોનાં મંડોવરમાં કરેલી મૂર્તિઓ.

પૂર્વ દિશાના

તર્જની કિરણં તામ્રચૂડદણ્ડાયુધે તથા ॥

વામભાગે સ્થિતો દણ્ડી પિઙ્ગલશ્ચ તતઃ શ્રુણુ ॥૧૧॥

તર્જની, કિરણ, તામ્રચૂડ (કુકડો) અને દડ ધારણ કરેલો તથા પૂર્વ દિશાના વામ ભાગમા રહેલો દડી નામનો દ્વારપાલ બાણવો હુવે પિંગલ નામનો દ્વારપાલ કહું છું તે સાલળો ૯૧

શક્તિશ્ચ કિરણસ્થાને કિરણં તામ્રચૂડકે ॥

તર્જનીદણ્ડયુક્તશ્ચ પિઙ્ગલઃ પૂર્વદક્ષિણે ॥૧૨॥

કિરણના સ્થાનમાં શક્તિ, તામ્રચૂડના સ્થાનમા કિરણ તથા તર્જની અને દડ પૂર્વવત્ ધારણ કરનારો પિંગલ નામનો અગ્નિકોણ તરફનો પૂર્વ દિશાનો દ્વારપાલ બાણવો ૯૨.

દક્ષિણ દિશાના

દ્વિતર્જન્યૌ વજ્રદણ્ડૌ વિભ્રજ્જાનન્દકઃ સ્મૃતઃ ॥

વ્યત્યયે તર્જનીદણ્ડે સ ભવેદન્તકઃ શુભઃ ॥૧૩॥

બે તર્જની, વજ્ર, અને દડધારી આનંદ તથા તર્જની અને દડને ડાબા જમણા કરવાથી અન્તક નામનો દ્વારપાલ બાણવો આ બે દક્ષિણ દિશાના છે ૯૩

પશ્ચિમ દિશાના.

દ્વે તર્જન્યૌ પદ્મદણ્ડૌ ધત્તે ચિત્રશ્ચ પશ્ચિમે ॥

વ્યત્યયે તર્જનીદણ્ડે વિચિત્રો નામ નામતઃ ॥૧૪॥

બે તર્જની, પદ્મ અને દડધારી ચિત્ર તથા તર્જની અને દડને ડાબાજમણા કરવાથી વિચિત્ર, આ બે પશ્ચિમ દિશાના દ્વારપાલ બાણવા ૯૪

ઉત્તર દિશાના

તર્જન્યૌ કિરણં દણ્ડં કિરણાક્ષશ્ચ ધારયન્ ॥

વ્યત્યયે તર્જનીદણ્ડે પ્રતીહારઃ સુલોચનઃ ॥૧૫॥

બે તર્જની, કિરણ અને દડને ધારણ કરનારો કિરણાક્ષ તથા તર્જની અને દડને ડાબાજમણી ધારણ કરનારો સુલોચન, આ બે ઉત્તર દિશાના પ્રતીહાર બાણવા ૯૫

નવગ્રહ મૂર્તિનું સ્વરૂપ લક્ષણ.

આદિત્યનું સ્વરૂપ.

સર્વલક્ષણસંયુક્તં સર્વાભરણભૂષિતમ્ ॥
 દ્વિભુજશ્ચૈકવક્ત્રશ્ચ શ્વેતપદ્મજઘૃત્કરમ્ ॥૯૬॥
 વર્તુલં તેજસાં વિમ્બં મધ્યસ્થં રક્તવાસસમ્ ॥
 સપ્તમુખહૃયૈર્યુક્તં રથે સારથિનાં યુતમ્ ॥
 આદિત્યસ્ય ત્વિદં રૂપં કુર્યાત્ પાપપ્રણાશનમ્ ॥૯૭॥

સર્વ લક્ષણોથી યુક્ત, સર્વ પ્રકારના આભરણોથી અલંકૃત, બે હાથવાળી, એક મુખવાળી, શ્વેત કમળ ધારણ કરનારી તથા તેજના ગોળાકાર બિંબમંડલના મધ્ય-ભાગમાં રહેલી અને રાતાં કપડાંવાળી તથા સપ્તમુખી અંશયુક્ત રથારૂઢ થયેલી આદિત્યની મૂર્તિ કરવી અને તે સર્વ પાપોનો નાશ કરનારી જાણવી. ૯૬, ૯૭.

ગ્રહોના વર્ણ.

શ્વેતઃ સોમઃ કુજો રક્તો બુધઃ સિતો ગુરુસ્તથા ॥
 શુક્રઃ શ્વેતઃ શની રાહુઃ કૃષ્ણો ધ્રુમાસ્તુ કેતવઃ ॥૯૮॥

ચંદ્ર શ્વેત, મંગળ રાતો, બુધ અને ગુરુ શ્વેત, શુક્ર શ્વેત, શનિ અને રાહુ શ્યામ તથા કેતુ ધૂમ્ર વર્ણનો જાણવો. ૯૮.

ચંદ્ર.

ચંદ્રશ્ચૈવ વિધાતવ્યઃ શ્વેતઃ શ્વેતામ્બરાવૃતઃ ॥
 દશશ્વેતાશ્વસંયુક્ત આરૂઢઃ સ્યંદને શુભે ॥૯૯॥
 દ્વિભુજો દક્ષિણે પાણૌ ગદાં વિભ્રન્પૃથૂદરઃ ॥
 વામસ્તુ વરદો હસ્તઃ શશાઙ્કસ્ય નિરૂપ્યતે ॥૧૦૦॥

શ્વેત વર્ણવાળો, શ્વેત વસ્ત્રને ધારણ કરનારો, શ્વેત દશ घोડાના શુભ રથમાં બેઠેલો, બે ભુજવાળો, જમણા હાથમાં ગદાધારી અને વામહસ્ત વરદયુક્ત એવો ચંદ્ર જાણવો. ગ્રન્થાન્તરે હરણનું વાહન કહેલું છે. ૯૯, ૧૦૦.

મંગલ.

ચતુર્ભુજો મેષારૂઢશ્ચાઙ્ગારસદ્દશાકૃતિઃ ॥
 દક્ષિણે વરદઃ શક્તિર્વામે શૂલગદે કુજઃ ॥૧૦૧॥

યમ.

લેખનીં પુસ્તકં ધત્તે કુક્કુટં દંડમેવ ચ ॥

મહામહિપમારુદો યમઃ કૃષ્ણાઙ્ગ ઈરિતઃ ॥૧૧૧॥

લેખણ, પુસ્તક, કુકડો તથા દડધારી, મોટા-પાડા ઉપર બેઠેલા અને કાળા શરીરવાળા દિક્ષિણ દિશાના અધિપતિ યમદેવ બાણવા ૧૧૧

નૈઋતિ

સ્વઙ્ગચ્ચ ચેટકં હસ્તૈઃ કર્તિકાં વૈરિમસ્તકમ્ ॥

દંષ્ટ્રી કરાલવદનઃ શ્વાનારુદશ્ચ રાક્ષસઃ ॥૧૧૨॥

તરવાર, ઢાલ, કરવત અને શત્રુના મસ્તકને ધારણ કરનારા, મોટી દાઢી વાળા, ભયકર મુખવાળા તથા કુતરાના વાહનવાળા નૈરૂત્ય કોણના અધિપતિ રાક્ષસ બાણવા ૧૧૨

વરુણ

વરં પાશોત્પલે કુણ્ડીં હસ્તૈર્વિશ્રત્ક્રમાંચ્ચ યઃ ॥

નકારુદઃ સ કર્તવ્યો વરુણઃ પશ્ચિમાશ્રિતઃ ॥૧૧૩॥

વરદ, પાશ, કમળ તથા અમૃતકુડીને ધાગણ કરનારા તથા મગર ઉપર બેઠેલા પશ્ચિમ દિશાના અધિપતિ વરુણદેવ બાણવા ૧૧૩

વાયુ

વરં ધ્વજાં પતાકાશ્ચ કમંડલું કરૈર્દધત્ ॥

મૃગારુદો હરિદ્વર્ણઃ પવનો વાયુર્દિગ્પતિઃ ॥૧૧૪॥

વરદ, ધ્વજા, પતાકા અને કમડુધારી, હરિણ ઉપર આરૂઢ થએલા તથા હાલો વર્ણના વાયુકોણના અધિપતિ પવનદેવ બાણવા ૧૧૪

કુબેર.

વિભર્તિ યો ગદાકુમ્ભવીજાનિ ચ કમંડલુમ્ ॥

હસ્તેષુ ધનદો જ્ઞેયઃ સૌમ્યાયાં ગજવાહનઃ ॥૧૧૫॥

કુમે હાથમાં ગદા, નિધિકુલ, બીજોર અને કમડુને ધારણ કરનારા તથા હાથી ઉપર બેઠેલા ઉત્તર દિશાના અધિપતિ કુબેર બાણવા ૧૧૫

ઘશાનદેવ (શંકર).

વરં તથા ત્રિશૂલઞ્ચ નાગેન્દ્રં વીજપૂરકમ્ ॥

વિભ્રાણો વૃષમારૂઢ ઈશાનો ધવલદ્યુતિઃ ॥૧૧૬॥

વર, ત્રિશૂલ, નાગેન્દ્ર (સર્પરાજ) અને બીજોરાને ધારણ કરનારા, નંદી ઉપર બેઠેલા તથા શ્વેત કાંતિવાળા ઘશાન કોણના અધિપતિ ઘશાનદેવ બાણવા. ૧૧૬.

વિષ્ણુની ચાર મૂર્તિ.

યુગભેદે મૂર્તિ પ્રમાણ.

વાસુદેવઃ સંકર્ષણઃ પ્રદ્યુમ્નશ્ચાનિરુદ્ધકઃ ॥

શ્વેતો રક્તઃ પીતઃ કૃષ્ણઃ ક્રમાત્કૃતયુગાદિષુ ॥૧૧૭॥

કૃતાદિ ચાર યુગમાં અનુક્રમે વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન અને અનિરુદ્ધની મૂર્તિ રંગે શ્વેત, રક્ત, પીત અને કૃષ્ણ બાણવી. ૧૧૭.

દ્વિજાતિ પૂજ્યા મૂર્તિ.

પૂજ્યા દ્વિજાતિમિશ્રિતે છત્રામં કુકુટાણ્ડવત્ ॥

ત્રપુષામશ્ચ બાલેન્દ્રપમં કુર્યાત્ શિરઃ ક્રમાત્ ॥૧૧૮॥

ઉપર કહેલી મૂર્તિઓ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યોએ પૂજવી અને કમથી એ મૂર્તિઓનું મસ્તક છત્ર જેવું, કૂકડાના ઇંડાના જેવું, કલઈના જેવું તેમજ બાલ-ચંદ્રના જેવું કરવું. ૧૧૮.

વિપ્રપૂજ્યા મૂર્તિ.

નારાયણશ્ચ કેશવો માધવો મધુસૂદનઃ ॥

પૂજિતા મૂર્ત્યો હ્યેતા વિપ્રાણાં સૌખ્યદાયિકાઃ ॥૧૧૯॥

નારાયણ, કેશવ, માધવ અને મધુસૂદન; એમની મૂર્તિઓનું પૂજન બ્રાહ્મણોને સુખદાયક છે. ૧૧૯.

ક્ષત્રિયપૂજ્યા તથા વૈશ્યપૂજ્યા મૂર્તિ.

મધુસૂદનવિષ્ણૂ ચ ક્ષત્રિયાણાં ફલપ્રદૌ ॥

ત્રિવિક્રમો વામનશ્ચ વૈશ્યાનામર્ચને શુભૌ ॥૧૨૦॥

ક્ષત્રિયોને માટે મધુસૂદન અને વિષ્ણુની મૂર્તિ ફલ આપનારી છે તથા વૈશ્યને માટે ત્રિવિક્રમ અને વામનની મૂર્તિ પૂજા શુભ છે ૧૨૦.

શૂદ્રપૂજ્યા મૂર્તિ

પૂજિતા શ્રીધરી મૂર્તિઃ શૂદ્રાણાશ્ચ સુખાવહા ॥

ચતુર્વર્ણેઃ સદા પૂજ્યા મૂર્તયશ્ચ શુભપ્રદાઃ ॥૧૨૧॥

શૂદ્રોને માટે શ્રીધર (લક્ષ્મીનાગયણ) ની મૂર્તિ પૂજવી સુખકારી છે ઉપર પ્રમાણે ચારે વર્ણોએ મૂર્તિઓ સદા પૂજવી તે કલ્યાણ કરનારી છે . ૧૨૫

અર્ધકારાદિને પૂજ્યા મૂર્તિ.

ચર્મકુદ્રજકાનાશ્ચ નટસ્ય વરટસ્ય ચ ॥

મેદભિહ્લકિરાતાનાં હૃષીકેશઃ સુખાવહઃ ॥૧૨૨॥

મોચી, ધોળી, નટ, રગરેજ, પદ, લીલ અને કિંગત વિગેરે નતિઓને માટે હૃષીકેશની મૂર્તિ પૂજવી સુખાવહ છે ૧૨૨

કુભારાદિને તથા બ્રહ્મચારી આદિને પૂજ્યા મૂર્તિ

કુમ્ભકારવળિગ્વેશ્યાચક્રિકધ્વજિનામપિ ॥

સર્વેપાં પ્રકૃતીનાશ્ચ પદ્મનાભઃ સુખાવહઃ ॥

દામોદરઃ સૌખ્યદઃ સ્યાદ્ બ્રહ્મચાર્યૈકદંડિનામ્ ॥૧૨૩॥

કુભાર, વેપાગી, વેશ્યા, ઘાચી, કલાલ તથા સર્વ સામાન્ય પ્રજાને માટે પદ્મ નાભની મૂર્તિ પૂજવી સુખકર્તા છે બ્રહ્મચારીઓ તથા એકદંડી સન્યાસીઓને માટે દામોદરની મૂર્તિ પૂજવી સુખદ છે ૧૨૩

સર્વવર્ણુ પૂજ્યા મૂર્તિ

હરિહરસ્વર્ણગર્ભા નરસિંહોઽથ વામનઃ ॥

વારાહઃ સર્વવર્ણેષુ સૌખ્યદા હિતકારકાઃ ॥૧૨૪॥

હરિ, હર, હિરણ્યગર્ભ, નરસિંહ, વામન અને વારાહ, એમની મૂર્તિઓ સર્વ વર્ણોને સુખ તથા કલ્યાણકર્તા છે ૧૨૪

વિષ્ણુની ચતુર્વિંશ મૂર્તિ સ્વરૂપ લક્ષણ.

૧ વાસુદેવ, ૨ કેશવ.

વાસુદેવો ગદાશંખચક્રપદ્મવિભૂષિતઃ ॥

કેશવઃ કમલં ધત્તે કમ્બું ચક્રં ગદામપિ ॥૧૨૫॥

ગદા, શંખ, ચક્ર અને પદ્મથી વિભૂષિત થયેલા વાસુદેવ તથા કમળ, શંખ, ચક્ર અને ગદાને ધારણ કરનારા કેશવ બાણવા. ૧૨૫.

૩ નારાયણ, ૪ માધવ.

નારાયણઃ કમ્બુપદ્મગદાચક્રધરો ભવેત્ ॥

માધવસ્તુ ગદાં ચક્રં શંખં વહતિ પદ્મજમ્ ॥૧૨૬॥

શંખ, પદ્મ, ગદા અને ચક્રધારી નારાયણ તથા ગદા, ચક્ર, શંખ અને પદ્મધારી માધવ બાણવા. ૧૨૬.

૫ પુરુષોત્તમ, ૬ અધોક્ષજ.

પુરુષોત્તમસ્તુ ચક્રપદ્મશંખગદાધરઃ ॥

અધોક્ષજઃ સરસિજગદાશંખસુદર્શનઃ ॥૧૨૭॥

ચક્ર, પદ્મ, શંખ અને ગદાધારી પુરુષોત્તમ તથા પદ્મ, ગદા, શંખ અને સુદર્શન ચક્રધારી અધોક્ષજ બાણવા. ૧૨૭.

૭ સંકર્ષણ, ૮ ગોવિંદ.

સંકર્ષણો ગદાકમ્બુસરસીરુહચક્રમૃત્ ॥

ગોવિંદો ધરતે ચક્રં ગદાં પદ્મં ચ કમ્બુકમ્ ॥૧૨૮॥

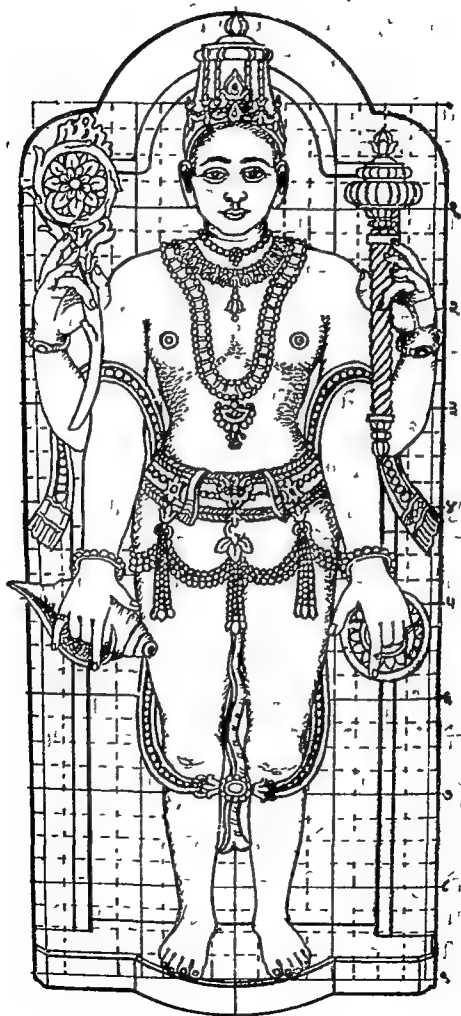
ગદા, શંખ, પદ્મ અને ચક્રધારી સંકર્ષણ તથા ચક્ર, ગદા, પદ્મ અને શંખધારી ગોવિંદ બાણવા. ૧૨૮.

૯ વિષ્ણુ, ૧૦ મધુસૂદન.

વિષ્ણુઃ કૌમોદકીં પદ્મં પાશ્વજન્યં સુદર્શનમ્ ॥

મધુસૂદનકશ્ચક્રં શંખં સરસિજં ગદામ્ ॥૧૨૯॥

કૌમોદકી ગદા, પદ્મ, પાંચજન્ય શંખ અને સુદર્શન ચક્રધારી વિષ્ણુ તથા ચક્ર, શંખ, પદ્મ અને ગદાધારી મધુસૂદન બાણવા. ૧૨૯.

શ્રીરાણકપુર (ભારવાડ) ના સૂર્ય પ્રાસાદમાં સ્થાપિત સૂર્ય તથા સૂર્યાણીની પ્રતિમાઓ.

શ્રીસૂર્ય દેવની મૂર્તિ.

શ્રીસૂર્યાણીની મૂર્તિ.

૧૪ મી ત્રિવિક્રમ વિઘ્નની પ્રાચીન મૂર્તિ.

૧૧ અચ્યુત, ૧૨ ઉપેન્દ્ર.

અચ્યુતસ્તુ ગદાપદ્મશંખચક્રસમન્વિતઃ ॥

ઉપેન્દ્રો વહતે શંખં ગદાં ચક્રં કુરોશયમ્ ॥૧૩૦॥

ગદા, પદ્મ, શંખ અને ચક્રવાળા અચ્યુત તથા શંખ, ગદા, ચક્ર અને પદ્મને ધારણ કરનારા ઉપેન્દ્ર જાણવા. ૧૩૦.

૧૩ પ્રદ્યુમ્ન, ૧૪ ત્રિવિક્રમ.

પ્રદ્યુમ્નશ્ચ ચક્રશંખગદામ્ભોજાનિ પાણિભિઃ ॥

ત્રિવિક્રમઃ પદ્મગદાચક્રશંખાન્ વિભર્તિ યઃ ॥૧૩૧॥

ચક્ર, શંખ, ગદા અને પદ્મધારી પ્રદ્યુમ્ન તથા પદ્મ, ગદા, ચક્ર અને શંખ ધારણ કરનાર ત્રિવિક્રમ જાણવા. ૧૩૧.

૧૫ વામન, ૧૬ શ્રીધર.

વામનસ્તુ શંખચક્રગદાપદ્મલસત્કરઃ ॥

શ્રીધરો વારિજં ચક્રં ગદાં શંખં દધાતિ યઃ ॥૧૩૨॥

શંખ, ચક્ર, ગદા અને પદ્મવડે શોભિત હસ્તવાળા વામન તથા પદ્મ, ચક્ર, ગદા અને શંખને ધારણ કરનારા શ્રીધર (લક્ષ્મીનારાયણ) જાણવા. ૧૩૨.

૧૭ નરસિંહ, ૧૮ જનાર્દન.

નરસિંહશ્ચક્રપદ્મગદાકમ્બુવિરાજિતઃ ॥

જનાર્દનોઽમ્બુજં ચક્રં કમ્બું કૌમોદકીં દધત્ ॥૧૩૩॥

ચક્ર, પદ્મ, ગદા અને શંખથી વિરાજિત નરસિંહ તથા પદ્મ, ચક્ર, શંખ અને કૌમોદકી ગદાધારી જનાર્દન જાણવા. ૧૩૩.

૧૯ અનિરુદ્ધ, ૨૦ હૃષીકેશ, ૨૧ પદ્મનાભ.

અનિરુદ્ધો લસત્ચક્રગદાશંખારવિન્દવાન્ ॥

હૃષીકેશો ગદાં ચક્રં પદ્મં શંખશ્ચ ધારયન્ ॥

પદ્મનાભઃ પાશ્વજન્યં પદ્મં ચક્રં ગદામપિ ॥૧૩૪॥

ચક્ર, ગદા, શ ખ અને કમળવડે શોભાયમાન હસ્તવાળા અનિરુદ્ધ, ગદા, ચક્ર, પદ્મ અને શ ખને ધારણ કરનારા હૃષીકેશ તથા પાંચજન્ય શ ખ, પદ્મ, ચક્ર અને ગદા-ધારી પદ્મનાભ નાણવા ૧૩૪.

૨૨ દામોદર, ૨૩ હરિ.

દામોદરોઽમ્બુજં ગાંધં ગદાં ધત્તે સુદર્શનમ્ ॥

હરિર્ધારિયતે કમ્બું ચક્રં તામરસં ગદામ્ ॥૧૩૫॥

પદ્મ, શ ખ, ગદા અને સુદર્શન ચક્રને ધાણ કરનારા દામોદર તથા શ ખ, ચક્ર, પદ્મ અને ગદાધારી હરિ નાણવા ૧૩૫

૨૪ કૃષ્ણ

કૃષ્ણઃ કૈરઃ પાંચજન્યં ગદાં પદ્મં સુદર્શનમ્ ॥

ધત્તે સર્વગુણોપેતઃ સ ચૈવ પુરુષોત્તમઃ ॥૧૩૬॥

પાંચજન્ય શ ખ, ગદા, પદ્મ અને સુદર્શન ચક્રધારી, મર્વકલા સ પદ્મ કૃષ્ણ નાણવા અને તે પુરુષોત્તમ પણ કહેવાય છે ૧૩૬

एतास्तु मूर्तयो ज्ञेया दक्षिणाधःकैरः क्रमात् ॥

वासुदेवादिवर्णाः स्युः पद् पठेते तदादयः ॥૧૩૭॥

દક્ષિણ બાજુના નીચેના હાથના ક્રમે ચારે ભુવનઓમા આયુધના ફેરફાર વડે આ વિષ્ણુની ચોવીસ મૂર્તિઓ નાણવી તથા વાસુદેવાદિ છ છ દેવો અનુક્રમે એકેક વર્ણના નાણવા ૧૩૭

કાર્તિક સ કર્પણ, ગરુડધ્વજ.

सङ्कर्षणः कार्तिकोऽञ्जगक्तिखेटकम्बुभिः ॥

गरुडध्वजताक्षर्यस्थोऽञ्जशङ्खध्वजचिह्नवान् ॥૧૩૮॥

કમળ, શક્તિ, મૂસલ અને શ ખધારી કાર્તિક સ કર્પણ તથા કમળ, શ ખ, મ્વ-૪૬૩ અને ધ્વજધારી ગરુડ ઉપર બેઠેલા ગરુડધ્વજ નાણવા ૧૩૮

જયન્ત, ગોવર્ધન

जयन्तोऽक्षचक्रदण्डपद्मैर्वादित्रसंवृतः ॥

गोवर्धनश्चाक्षचक्रशङ्खपद्मैर्गवां हितः ॥૧૩૯॥

અક્ષમાલા, ચક્ર, દંડ અને કમલધારી તથા વાજિત્રવાળા જયંત અને અક્ષમાલા, ચક્ર, શંખ અને પદ્મ સહિત ગાયોના હિતકર્તા ગોવર્ધન જાણવા. ૧૩૯.

મત્સ્ય, કૂર્મ, વારાહ અવતાર.

મત્સ્યકૂર્મૌ સ્વસ્વરૂપૌ નૃવરાહો ગદામ્બુજે ॥

વિભ્રમાલ્યો વરાહાસ્યો દંષ્ટ્રાગ્રેણ ધૃતા ધરા ॥૧૪૦॥

મત્સ્યાવતાર અને કૂર્માવતાર; આ બે અવતારો પોતાના સ્વરૂપના છે. વરાહા-વતાર મનુષ્યાકૃતિ ગદા અને પદ્મ ધારણ કરેલા, ભુંડના જેવા મુખવાળા, વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત તથા દંષ્ટ્રાના અગ્ર ભાગે પૃથ્વી ધારણ કરેલા જાણવા. ૧૪૦.

નૃસિંહાવતાર.

નૃસિંહઃ સિંહવક્રોઽતિદંષ્ટ્રાલઃ કુટિલૌરુકઃ ॥

હિરણ્યોરુસ્થલાસક્તવિદારણકરદ્વયઃ ॥૧૪૧॥

સિંહના મુખવાળા, અત્યંત મોટી દાઢોવાળા, જેનું ઉદર ભયંકર છે એવા તથા હિરણ્યકશિપુના વક્ષસ્થલને ચીરવામાં આસક્ત થએલા નૃસિંહાવતાર જાણવા. ૧૪૧.

વામન, પરશુરામ, રામ, બલરામ અવતાર.

વામનઃ સશિખઃ શ્યામો દણ્ડપાત્રપીતામ્બરઃ ॥

જટાજિનધરો રામો ભાર્ગવઃ પરશું દધત્ ॥

રામઃ શરેષ્ઠધૃક્ શ્યામઃ સસીરમૂસલો બલઃ ॥૧૪૨॥

શિખાધારી, શ્યામવર્ણના, પીતામ્બર પહેરેલા, દંડ અને કમંડલુને ધારણ કરનારા વામનાવતાર, જટાધારી, મૃગચર્મ ઓઢેલા અને પરશુને ધારણકર્તા પરશુરામ, શ્યામવર્ણ અને ધનુષબાણધારી રામાવતાર તથા હલ અને મૂસલધારી બલરામ જાણવા. ૧૪૨.

બુદ્ધાવતાર, કલિક અવતાર.

બુદ્ધઃ પદ્માસનો રક્તસ્ત્યક્તામરણમૂર્ધજઃ ॥

કક્ષાપવસ્ત્રો ધ્યાનસ્થો દ્વિભુજશ્રોધ્વપાણિકઃ ॥

કલિકઃ સર્વહંગોઽશ્વારૂઢો હરેરથ વરા હમે ॥૧૪૩॥

પદ્માસનમાં બેઠેલા, રાતા વર્ણના, અંલ કારો અને કેશ જેમણે ત્યાગેલા છે એવા અને કાળમાં વસ્ત્ર જેમણે ધારણ કરેલું છે, ધ્યાનાવસ્થામાં રહેલા, બે હાથવાળા અને એક હાથ જેમણે ઉચો કરેલો છે એવા યુદ્ધ લગવાન બાણવા ણદ્ગધારી અને અશ્વારૂઢ કદિક અવતાર બાણવા આ પ્રમાણે દેવોને વરદાનરૂપે મળેલા હરિના આ દશ અવતારો બાણવા ૧૪૩.

જલશાયી

સુપ્તરૂપં શેપતલ્પે દક્ષો દળ્ડમુજોઽસ્ય તુ ॥
શિરોધરો વા વામસ્તુ સપુષ્પશ્ચ જલેશયઃ ॥૧૪૪॥
તન્નાભિપદ્મજે ધાતા શ્રીર્ભૂમિશ્ચ શિરોઽધિગે ॥
નિધ્યસ્ત્રાદિસ્વરૂપાણિ પાર્શ્વયોર્મધુકૈટભૌ ॥૧૪૫॥

શેપનાગ ઉપર સૂતેલા, દક્ષિણ હાથમાં કમળદંડ ધારણ કરેલા, વામ હસ્ત જેમણે ઉશિકા તરીકે રાખેલો છે, જેમની નાભિમાંથી કમળ પુષ્પ નીકળેલું છે અને તે નાભિ કમળમાં પ્રદ્મા બિરાજેલા છે, મસ્તક પાસે પૃથ્વી દેવી ઉભેલા છે, લક્ષ્મી જેમની ચરણ-સેવા કરી રહ્યા છે, નિધિ અને આયુધ વિગેરે સ્વરૂપે સહિત તથા જન્મે પાર્શ્વ લાગમાં મધુ અને કૈટભ નામના દેવો ઉભા રહેલા છે એવા જલશાયી લગવાન બાણવા, ૧૪૪. ૧૪૫

શાલિગ્રામ-મૂર્તિ લક્ષણ

નાગભોગસમાકારા શિલા સૂક્ષ્મા ચ યા ભવેત્ ।
પૂજનીયા પ્રયત્નેન સ્થિરા સ્નિગ્ધા સુવર્તુલા ॥૧૪૬॥

નાગની ફેણ જેવા આકારવાળી, ઝીણા પોગરની, સ્થિર અને ગોળાકાર તથા સુવાળી શાલિગ્રામ શિલા પ્રયત્નથી પૂજવી ૧૪૬

શુભ લક્ષણ

તન્નાપ્યામલકીમાના સૂક્ષ્મમાના ચ યા ભવેત્ ॥
તસ્યામેવ સદા કૃષ્ણઃ શ્રિયા સહ વસત્યસૌ ॥૧૪૭॥

તેમાં પથ્થ જે શિલા આમળાના જેવડા માનની તેમજ તેથી પથ્થ સૂક્ષ્મ માનની હોય તેમાં લક્ષ્મી સાથે કૃષ્ણ મદા નિવાસ કરે છે ૧૪૭

યથા યથા શિલા સૂક્ષ્મા તથા તથા મહત્ફલમ્ ॥
તસ્માત્સંપૂજયેન્નિત્યં ધર્મકામાર્થમુક્તયે ॥૧૪૮॥

શાલિગ્રામની શિલા જેમ જેમ સૂક્ષ્મ તેમ તેમ મહાફલદાતા છે. તેથી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષાર્થે સૂક્ષ્મ માનની શિલા નિત્ય પૂજવી જોઈએ. ૧૪૮.

નિષિદ્ધ લક્ષણ શાલિગ્રામ શિલા.

કપિલા કર્બુરા ભગ્ના રૂક્ષા છિદ્રાકુલા ચ યા ॥
રેખાકુલા સ્થિરા સ્થૂલા બહુચક્રૈકચક્રિકા ॥૧૪૯॥
વૃહન્મુખી વૃહચક્રા વદ્ધચક્રા ચ યા પુનઃ ॥
વૃદ્ધચક્રાઽથવા યા સ્યાદ્વિન્નચક્રા ત્વધોમુખી ॥૧૫૦॥
દગ્ધા સુરક્તા ચાઽપૂજ્યા ભીષણા પંક્તિચક્રિકા ।
પૂજયેદ્યઃ પ્રમાદેન દુઃસ્વમેવ લભેત્ સદા ॥૧૫૧॥

જે શાલિગ્રામની શિલા કપિલ વર્ણવાળી, કાળર ચિતર વર્ણવાળી, ખડખડી, ભાંગેલી, છિદ્રવાળી, રેખાવાળી, સ્થિર ન રહે એવી, જાડી, ઘણાં ચક્રોવાળી, એકજ ચક્રવાળી, મોટા મુખવાળી, મોટાં મોટાં ચક્રોવાળી, બધાએલાં ચક્રવાળી, જૂઠાં જૂઠાં ચક્રવાળી, નીચે મુખવાળી, દગ્ધા (ખળેલી), અત્યંત રાતી, ભયંકર આકારવાળી તથા હારખંધ ચક્રવાળી હોય તે પૂજવી નહિ અને પ્રમાદથી એવી શિલાની જે પૂજા કરે છે તેને કેવળ સદા દુઃખજ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧.

સ્વણિટતા સ્ફુટિતા ભિન્ના પાર્શ્વભિન્ના પ્રમેદિતા ॥
શાલિગ્રામસમુદ્ભૂતા શિલા દોષપ્રદા નહિ ॥૧૫૨॥

ખંડિત થએલી, ફાટ પડેલી, ચીરાવાળી, બાજુએ ફાટ પડેલી અગર તૂટેલી શાલિગ્રામની શિલા હોય તે દોષકારક થતી નથી. ૧૫૨.

શિલાભેદે પુણ્ય.

સ્નિગ્ધા સિદ્ધિકરા જ્ઞેયા કૃષ્ણા કીર્તિપ્રદાયિકા ॥
પાણ્ડુરા પાપદહના પીતા પુત્રપ્રદાયિકા ॥
નીલા દિશતિ લક્ષ્મીશ્ચ રક્તા ભોગપ્રદાયિની ॥૧૫૩॥

સુવાળી શાલિગ્રામ શિલા ત્રિદિ કગ્નારી, કૃષ્ણ રગની શિલા કીર્તિ આપનારી,
થેત રગની પાપને બાળનારી, પીળા વર્ણની પુત્ર આપનારી, નીલા રગની લક્ષ્મી
આપનારી અને લાલ રગની સુખ આપનારી બાણવી ૧૫૩

વર્ણુ ભેદે શાલિગ્રામ મૂર્તિભેદ

કપિલો નારસિંહશ્ચ વામનશ્ચાતસીનિભઃ ॥

વાસુદેવો સિતો જ્ઞેયો રક્તઃ સંકર્ષણો મતઃ ॥૧૫૪॥

દામોદરસ્તુ નીલામશ્ચાનિરુદ્ધસ્તથૈવ ચ ॥

ઝેયામો નારાયણઃ ક્ષેત્રવૈષ્ણવઃ કૃષ્ણવર્ણકઃ ॥

વહુવર્ણસ્ત્વનન્તાશ્ચયઃ શ્રીધરઃ પીત ઉચ્યતે ॥૧૫૫॥

કપિલ વર્ણુવાળા શાલિગ્રામ નરમિહ ભગવાન બાણવા અગશીના પુષ્પ જેવા
વર્ણુવાળા વામન, થેત વર્ણુવાળા વાસુદેવ, રક્ત વર્ણુવાળા સંકર્ષણ, શ્યામ વર્ણુવાળા
દામોદર, અનિરુદ્ધ અને નાગયણુ, કૃષ્ણ વર્ણુવાળા ક્ષેત્રવૈષ્ણવ, બહુ વર્ણુવાળા અનંત
અને પીળા વર્ણુવાળા શ્રીધર શાલિગ્રામ બાણવા ૧૫૪, ૧૫૫

સુખ લક્ષણુ

વૃત્તસૂત્રેષ્ટમો ભાગ ઉત્તમં વક્ત્રલક્ષણમ્ ॥

મધ્યમં તુ ચતુર્ભાગં કનિષ્ઠશ્ચ ત્રિભાગિકમ્ ॥૧૫૬॥

શાલિગ્રામ શિલાની ગોળાઈ (પરિઘ) ના માપથી આઠમા ભાગે સુખ હોય
તો તે ઉત્તમ, ચોથા ભાગે મધ્યમ અને ત્રીજા ભાગે કનિષ્ઠ બાણુ ૧૫૬

લક્ષ્મીનારાયણુ શાલિગ્રામ.

લક્ષ્મીનારાયણો દેવસ્ત્રિભિશ્ચક્રૈર્વ્યવસ્થિતઃ ॥

પૂજનીયઃ પ્રયત્નેન મુક્તિમુક્તિફલપ્રદઃ ॥૧૫૭॥

ત્રણ ચક્રો જેમા છે એવી શાલિગ્રામની શિલા લક્ષ્મીનારાયણુની બાણવી અને
તે પ્રયત્નપૂર્વક પૂજવી, કારણ કે તે સુખ અને મુક્તિ આપનારી છે ૧૫૭

" પ્રતિષ્ઠા અવિધાન શાલિગ્રામ

અહં બ્રહ્માદયો દેવાઃ સર્વભૂતાનિ કેશવઃ ॥

સદા સન્નિહિતાસ્તત્ર પ્રતિષ્ઠાકર્મ નાસ્ત્યતઃ ॥૧૫૮॥

લક્ષ્મીનારાયણની શાલિગ્રામ શિલામાં હું (વિશ્વકર્મા), બ્રહ્માદિ દેવો, સર્વ ભૂતો અને કેશવ; એ સર્વ દેવતાઓ સદા રહેલા છે. તેથી તેનું પ્રતિષ્ઠા કર્મ થતું નથી ૧૫૮.

આહુતિપુણ્ય.

શાલિગ્રામશિલાગ્રે તુ યો જુહોતિ હુતાશનમ્ ॥

एकाहुतिर्हुता सम्यक् कल्पकोटिगुणोत्तरा ॥૧૫૯॥

શાલિગ્રામ શિલાની મૂર્તિ આગળ જે અગ્નિમાં હોમ કરી એક પણ આહુતિ સારી રીતે આપે છે તેને તે કેટલિકદપનું પુણ્ય આપનારી થાય છે. ૧૫૯.

ગરૂડ.

ताक्षर्यो मरकतप्रेक्षः कौशिकाकारनासिकः ॥

चतुर्भुजस्तु कर्तव्यो वृत्तनेत्रमुखस्तथा १૬૦॥

गृध्रो रुजानुचरणः पक्षद्वयविभूषितः ॥

प्रभासंस्थानसौवर्णः कलापेन विराजितः ॥૧૬૧॥

छत्रञ्च पूर्णकुम्भञ्च करयोस्तस्य कारयेत् ॥

करद्वयञ्च कर्तव्यस्तथा विरचिताञ्जलिः ॥૧૬૨॥

લીલા વર્ણનો, ધૂવડના જેવી નાસિકાવાળો, ચાર ભુજવાળો, ગોળ નેત્ર તથા ગોળ મુખવાળો, ગીધના જેવા, સાથળ, જાનુ અને પગવાળો, બે પાંખોવાળો, સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળો, મોરની કળા માફક ખુદ્દી પાંખોવાળો, એક હાથમાં છત્ર અને બીજા હાથમાં કુંભ તથા બે હાથ અંજલિ અર્થાત્ નમસ્કાર મુદ્રાવાળા જેના છે એવો ગરૂડ જાણવો. ૧૬૦, ૧૬૧, ૧૬૨.

ગરૂડનું સ્વરૂપ.

वामोऽग्रे कुञ्चितः पश्चादन्यपादस्तु जानुना ॥

पृथिवीसंश्रितः पत्रो गारुडं स्यात्तदासनम् ॥૧૬૩॥

ડાબો પગ આગળના ભાગમાં વાળેલો અને જમણો પગ પાછળના ભાગમાં ઢીંચણથી વાળેલો તથા પાંખો પૃથિવી ઉપર પ્રડેલી કરવી. આ ગરૂડનું સ્વરૂપ જાણવું. ૧૬૩.

વૈકુઠં

વૈકુઠં તુ પ્રવક્ષ્યામિ સોષ્ટવાહુર્મહાવલઃ ॥
 તાક્ષ્યાસનશ્ચતુર્વક્રઃ કર્તવ્યઃ શાન્તિમિચ્છતા ॥૧૬૪॥
 ગદાં સ્વઙ્ગં શર ચક્રં દક્ષિણે તુ ચતુષ્કરે ॥
 શંખં સ્વેદં ધનુઃ પદ્મં વામે દદ્યાચ્ચતુષ્ટયે ॥૧૬૫॥

શાન્તિ ઇચ્છનારે વૈકુઠની મૂર્તિ મહાબળવાળી, આઠ ભુજવાળી, ગરૂડ ઉપર બેઠેલી અને આઠ મુખવાળી કન્વી અને તેના જમણી બાજુના ચારે હાથમા અનુક્રમે ગદા, ઘડ્ડા, બાણ અને ચક્ર તથા ડાબી બાજુના હાથમા ગોળ, ઢાલ, ધનુષ અને પદ્મ આપણે ૧૬૪, ૧૬૫

અગ્રતઃ પુરુષાકારં નારસિંહશ્ચ દક્ષિણે ॥
 અપર સ્ત્રીમુખાકારં વારાહાસ્યં તથોત્તરમ્ ॥૧૬૬॥

વૈકુઠ મૂર્તિનું અગ્રભાગનું મુખ પુરુષના જેવું, દક્ષિણ તરફનું નરસિંહના જેવું, પશ્ચિમ તરફનું સ્ત્રીના મુખ જેવું અને ઉત્તર તરફનું મુખ વરાહના મુખ જેવું કરવું ૧૬૬

વિશ્વરૂપ

एकोनविंशहस्तैश्च विश्वरूपश्चतुर्मुखः ॥
 पताकाहलगंगाश्च वज्रांकुशशरास्तथा ॥૧૬૭॥
 चक्रञ्च बीजपूरञ्च वरो दक्षिणबाहुषु ॥
 दण्डपाशौ गदा शार्ङ्गोत्पलानि शृङ्गी मूसलम् ॥૧૬૮॥
 अक्षश्च वामहस्तेषु द्विहस्ते योगमुद्रकः ॥
 वैनतेयोपरिस्थो नृसिंहस्त्रीगूकराननः ॥૧૬૯॥

વિશ્વમૂર્તિ ઓગણીસ હાથવાળી કરવી દક્ષિણ બાજુના હાથમા ક્રમે પતાકા, ઢાલ, શખ, વજ્ર, અકુશ, બાણ, ચક્ર, બીજેરૂ અને વર તથા ડાબી તરફના હાથમા ઢાલ, પાશ, ગદા, ધનુષ, કમલ, શૃંગી, મૂસલ અને સ્ફટિકની માળા આપવી અને બન્ને તરફના એકેક હાથમા યોગમુદ્રા કરવી ગરૂડ ઉપર બેઠેલી તેમજ નર, સિંહ, સ્ત્રી અને વરાહના મુખો જેવા ચાર મુખોવાળી આ વિશ્વમૂર્તિ બાણવી ૧૬૭, ૧૬૮, ૧૬૯

અનંત.

અનન્તોઽનન્તરૂપસ્તુ હસ્તૈર્દ્વાદશભિર્યુતઃ ॥

અનન્તશક્તિસંવીતો ગરુડસ્થશ્ચતુર્મુખઃ ॥૧૭૦॥

દક્ષિણે તુ ગદાગ્વઙ્ગૌ ચક્રં વજ્રાંકુશૌ શરઃ ॥

શંખં શ્વેદં ધનુઃ પદ્મં દણ્ડપાશૌ ચ વામતઃ ॥૧૭૧॥

ક્રમાન્નરસિંહનારીવારાહમુખવન્મુખૈઃ ॥

મુખાનિ પૂર્વવત્તસ્યાઽપ્યથ ત્રૈલોક્યમોહનઃ ॥૧૭૨॥

ચાર મુખવાળી અનંતની મૂર્તિ અનંત સ્વરૂપવાળી, બાર હાથવાળી, અનંત શક્તિવાળી, ગરુડ ઉપર બેઠેલી અને નર, સિંહ, સ્ત્રી અને વરાહના જેવાં ચાર મુખવાળી બાણવી. અને તેના જમણા હાથમાં ગદા, તરવાર, ચક્ર, વજ્ર, અંકુશ અને શર (બાણ) તથા ડાબા હાથમાં શંખ, ઢાલ, ધનુષ, પદ્મ, દંડ અને પાશ આપવો. અનંત મૂર્તિનાં ચાર મુખો વિશ્વમૂર્તિ પ્રમાણે કરવાં. હવે ત્રૈલોક્ય મૂર્તિનું સ્વરૂપ કહું છું. ૧૭૦, ૧૭૧, ૧૭૨.

ત્રૈલોક્ય મોહન.

ષોડશમુજો ગરુડારૂઢઃ પ્રાગ્વચ્ચતુર્મુખઃ ॥

ગદા ચક્રાંકુશૌ બાણઃ શક્તિશ્ચક્રં વરં ક્રમાત્ ॥૧૭૩॥

દક્ષેષુ મુદ્ધરઃ પાશઃ શાર્ઙ્ગશંખાબ્જકુણ્ડિકાઃ ॥

શૃંગી વામેષુ હસ્તેષુ યોગમુદ્રાકરદ્વયઃ ॥

નરશ્ચ નારસિંહશ્ચ શૂકરં કપિલાનનમ્ ॥૧૭૪॥

ત્રૈલોક્ય મોહનની મૂર્તિ સોળ હાથવાળી, ગરુડનું વાહન અને ચાર મુખવાળી કરવી. દક્ષિણ બાણુના હાથ અનુક્રમે ગદા, ચક્ર, અંકુશ, બાણ, શક્તિ, ચક્ર અને વર તથા વામ હાથ મુદ્ધર, પાશ, ધનુષ, શંખ, કમળ, કુંડિકા અને શૃંગીયુક્ત કરવા. બે હાથો યોગમુદ્રા યુક્ત કરવા તથા નર, સિંહ, શૂકર અને કપિલાદેવીના જેવાં ચાર મુખ કરવાં. ૧૭૩, ૧૭૪.

વિષ્ણુ-આયતન.

દક્ષિણે પુણ્ડરીકાક્ષઃ પૂર્વે નારાયણઃ સ્મૃતઃ ॥

ગોવિંદઃ પશ્ચિમે સ્થાપ્ય ઉત્તરે મધુસૂદનઃ ॥૧૭૫॥

દૃશાને સ્થાપયેદ્વિષ્ણુમાગ્રેયાં તુ जनार्दनः ॥
 નૈઋત્યે પદ્મનાભશ્ચ વાયવ્યે માધવસ્તથા ॥૧૭૬॥
 કેશવો મધ્યતઃ સ્થાપ્યો વાસુદેવોઽથવા બુધૈઃ ॥
 સદ્ધર્પણઃ પ્રદ્યુમ્નો વાઽનિરુદ્ધો વા યથાવિધિ ॥૧૭૭॥
 દશાવતારસંયુક્તઃ પ્રોક્તશ્ચ જલગાયકઃ ॥
 અગ્રતઃ શુકરઃ સ્થાપ્યઃ સર્વદેવમયઃ શુભઃ ॥૧૭૮॥

દક્ષિણે પુરૂરીકાલ, પૂર્વે નાગાયણ, પશ્ચિમે ગોવિન્દ, ઉત્તરે મધુમૂદન, ઇશાને વિષ્ણુ, અગ્નિ ડોણે જનાર્દન, નૈઋત્યેડોણે પદ્મનાભ, વાયુ ડોણમા માધવ અને મધ્ય ભાગમા દેશવ અથવા વિઠાન્ શિશ્વીઓએ યથાવિધિ વાસુદેવ, મધ્યર્ધણુ, પ્રદ્યુમ્ન, અનિરુદ્ધ અથવા દશાવતાર મહિત જલશાયી સ્થાપવા અને અગ્રભાગે મર્વદેવ સ્વરૂપ તથા શુભરૂપ શુક્ર ભગવાન સ્થાપવા ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૭૭, ૧૭૮.

વિષ્ણુના અષ્ટ દ્વારપાલ

પ્રતિહારાંસ્તતો વધ્યે દિશાં ચતસૃણાં ક્રમાત્ ॥
 વામનાકારરૂપાશ્ચ કર્તવ્યાઃ સર્વતઃ શુભાઃ ॥૧૭૯॥

હવે ચાર દિશાઓના વિષ્ણુના પ્રતિહારો કહુ છુ તે માલજો અને તે વામનાકાર સ્વરૂપના કરવા મર્વ રીતે શુભકર્તા છે ૧૭૯

પૂર્વ દિશાના

તર્જનીં શંખચક્રે ચ ચણ્ડોદણ્ડં દધેત્ક્રમાત્ ॥
 વામસ્થાને પ્રચણ્ડોઽપસવ્યે ચ દક્ષિણે શુભઃ ॥૧૮૦॥

પ્રદક્ષિણ ક્રમે ચારે હાથમા તર્જની, શંખ, ચક્ર અને દડધારી પૂર્વ દિશાનો ડાળા ભાગે રહેલો ચક્ર તથા ઉપરના આયુધોને ડાળા જમણી ફેરફાર કરવાથી પૂર્વ દિશાનો જમણા દક્ષિણભાગમા રહેલો પ્રચક્ર નામનો દ્વારપાલ બાણવો અને તે શુભ છે ૧૮૦

દક્ષિણ દિશાના

પદ્મં ચન્દ્રગં શ્વેતકશ્ચ ક્રમાદ્ વિશ્રદ્ ગદાં જયઃ ॥
 વિલોમે પદ્મગદયોર્વિજયસ્તુ ક્રમાન્ન્યસેત્ ॥૧૮૧॥

પદ્મ, તરવાર, ઢાલ અને ગદાધારી જ્ય નામનો તથા પદ્મ અને ગદાને પરસ્પર બદલવાથી વિજય નામનો દ્વારપાલ બાણવો. આ બે પ્રતિહારો દક્ષિણ દિશાના છે. ૧૮૧.

પશ્ચિમ દિશાના.

તર્જની વાણચાપૌ ચ ગદા ધાતા ચ સૃષ્ટિઃ ॥
ગદાપસવ્યે તૈરસ્ત્રૈર્વિધાતા વામદક્ષયોઃ ॥૧૮૨॥

તર્જની, બાણ, ધનુષ અને ગદાધારી ધાતા નામનો તથા ગદાને અપસવ્ય કરી પૂર્વનાં અસ્ત્રો સાથે વિધાતા નામનો દ્વારપાલ બાણવો. આ બે પશ્ચિમ દિશાના કેમે વામ અને દક્ષિણ ભાગમાં રહેલા દ્વારપાલ બાણવા. ૧૮૨.

ઉત્તર દિશાના.

તર્જનીં કમલં શંખં ગદાં વિભ્રન્ સુભદ્રકઃ ॥
શસ્ત્રાપસવ્યયોગેન પ્રતિભદ્રઃ ક્રમાન્ન્યસેત્ ॥૧૮૩॥

તર્જની, કમલ, શંખ અને ગદા ધારણ કરતો સુભદ્ર તથા ઉપરનાં આયુધોને અપસવ્ય કરવાથી પ્રતિભદ્ર નામનો દ્વારપાલ બાણવો. આ બે ઉત્તર દિશાના વામ અને દક્ષિણ ભાગમાં રહેલા પ્રતિહાર બાણવા. ૧૮૩.

શિવ-મૂર્તિ-સ્વરૂપવર્ણન.

સદ્યોજાત.

શુક્લમ્બરધરં દેવં શુક્લમાલાનુલેપનમ્ ॥
જટામારયુતં કુર્યાદ્ધાલેન્દુકૃતશેખરમ્ ॥૧૮૪॥
ત્રિલોચનં સૌમ્યમુખં કુણ્ડલાભ્યામલકૃતમ્ ॥
સદ્યોજાતં મહોત્સાહં વરદાભયહસ્તકમ્ ॥૧૮૫॥

સદ્યોજાત નામે દેવ શ્વેતવસ્ત્રધારી, શ્વેતમાલા અને શ્વેત ચંદનવાળા, જટાધારી, લલાટમાં ચંદ્રને ધારણ કરનારા, ત્રણ નેત્રવાળા, સૌમ્ય મુખવાળા, કુંડલો વડે અલકૃત કર્ણવાળા, ઘણા ઉત્સાહ સંપન્ન તથા વરદ અને અભય હસ્તવાળા કરવા. ૧૮૪, ૧૮૫.

એકાદશ રૂદ્ર સ્વરૂપ.

૧ વામદેવ

રક્તામ્બરધરં દેવં રક્તયજ્ઞોપવીતિનમ્ ॥
રક્તોષ્ણીપં રક્તનેત્રં રક્તમાલ્યાનુલેપનમ્ ॥૧૮૬॥
જટાચંદ્રધરં કુર્યાત્ ત્રિનેત્રં તુંગનાસિકમ્ ॥
વામદેવં મહાવાહું શ્વઙ્ગચ્છેદકધારિણમ્ ॥૧૮૭॥

વામદેવ ગતા વસ્ત્રને ધારણ કરનારા, ગતા યજ્ઞોપવીતવાળા, રક્ત સુકુટધારી,
રાતા નેત્રવાળા, રાતી માલા અને રાતા ચંદ્રનવાળા, જટાબૂટમાં ચંદ્રને ધારણ કરનારા,
ત્રણ નેત્રવાળા, ઉચ્ચી નામિકાવાળા અને મહાબાહુ તથા ખડ્ગ અને ઢાલધારી કરવા
૧૮૬, ૧૮૭

૨ અધોર

દંપ્દ્રાકરાલવદનં સર્પશીર્ષં ત્રિલોચનમ્ ॥
રુપ્પદમાલાધરં દેવં સર્પકુણ્ડલમણ્ડિતમ્ ॥૧૮૮॥
શુભ્રજ્જકેયૂરધરં સર્પહારોપવીતિનમ્ ॥
ગોનસં કટિસૂત્રશ્ચ ગલે વૃશ્ચિકમાલિકમ્ ॥૧૮૯॥
નીલોત્પલદલઝયામમતસીપુષ્પસન્નિભમ્ ॥
પિન્નશ્રૂપિન્નજટિલં ગણાશ્ચકૃતશેખરમ્ ॥૧૯૦॥
તક્ષકમુષ્ટિકશ્ચૈવ પાદયોસ્તસ્ય નૂપુરૌ ॥
અધોરૂપકં કુર્યાત્ કાલરૂપમિવાપરમ્ ॥૧૯૧॥
મહાવીર્યં મહોત્સાહમષ્ટવાહું મહાબલમ્ ॥
ત્રાસયન્તં રિપોઃ સદ્ધં નિવેશો યત્ર ભૂતલે ॥૧૯૨॥
શ્વદ્વાદ્ગ્નશ્ચ કપાલશ્ચ ચ્છેદકં પાશમેવ ચ ॥
વામહસ્તેષુ કર્તવ્યમેતચ્છસ્ત્રચતુષ્ઠયમ્ ॥૧૯૩॥
ત્રિશૂલં પરશુશ્વઙ્ગૌ દણ્ડશ્ચૈવારિમર્દનમ્ ॥
શસ્ત્રાણ્યેતાનિ ચત્વારિ દક્ષિણેષુ કરેષુ ચ ॥૧૯૪॥

અધોર ૩૬ મોટી દાઢીને લીધે વિકાળ સુખવાળા, મસ્તક ઉપર ચપ્પા ધારણ
કરનારા, ત્રણ નેત્રવાળા, મસ્તકોની માળાને ધાગણ કરનારા, કાનોમાં સર્પોના કુડલવાળા,

સર્પના બાહુબંધવાળા, સર્પનું ઉપવીતવાળા, ગોનસ નામના સર્પની મેખલાવાળા, કંઠમાં વીંછીની માળાવાળા, નીલ કમળના જેવા શ્યામવર્ણવાળા, અળસીના પુષ્પ જેવી શ્યામ કાંતિવાળા, પીળી બ્રૂકુટિ અને પીળી જટાવાળા, લલાટમાં ચંદ્રને ધારણ કરનારા, બન્ને પગમાં તક્ષક અને મુષ્ટિક નામના સર્પરૂપી ઝાંઝરવાળા, બીજા કાળના જેવા ભયંકર રૂપવાળા, મહા પરાક્રમશાળી, મોટા ઉત્સાહવાળા અને આઠ હાથવાળા, મહા બળવાન, જ્યાં હોય ત્યાં શત્રુ સમૂહને ત્રાસ આપનારા, ડાબા હાથમાં ખટ્વાંગ, કપાલ, ઢાલ અને પાશ તથા જમણા હાથમાં શૂલ, ફરશી, ખડ્ગ અને શત્રુને મર્દન કરનારો દંડ ધારણ કરેલા કરવા. ૧૮૮, ૧૮૯, ૧૯૦, ૧૯૧, ૧૯૨, ૧૯૩, ૧૯૪.

૩ તત્પુરૂષ.

પીતામ્બરસ્તત્પુરુષઃ પીતયજ્ઞોપવીતવાન્ ॥

માતુલિંગ્ કરે વામેઽક્ષમાલાં દક્ષિણે તથા ॥૧૯૫॥

તત્પુરૂષ, રૂદ્ર પીળા વસ્ત્રવાળા, પીળું યજ્ઞોપવીતવાળા, વામ હસ્તમાં બીજેર અને દક્ષિણ હસ્તમાં અક્ષમાળા ધારણ કરેલા કરવા. ૧૯૫.

૪ ઇશાન.

શુદ્ધસ્ફટિકસઙ્કાશો જટાચન્દ્રવિભૂષિતઃ ॥

અક્ષં ત્રિશૂલહસ્તૌ ચ કપાલં વામતઃ શુભઃ ॥૧૯૬॥

શુદ્ધ સ્ફટિક ના જેવી શ્વેત કાંતિવાળા, જટાં અને ચંદ્ર વડે વિભૂષિત, દક્ષિણ હાથમાં અક્ષમાલા અને ત્રિશૂલ તથા વામ હાથમાં કપાલ અને ત્રિશૂલધારી ઇશાન રૂદ્ર બાણવા. ૧૯૬,

૫ મૃત્યુંજય.

કપાલમાલિનં શ્વેતં શશાઙ્કકૃતશેખરમ્ ॥

વ્યાઘ્રચર્મધરં મૃત્યુજ્ઞયં નાગેન્દ્રભૂષિતમ્ ॥૧૯૭॥

ત્રિશૂલશ્વાક્ષમાલા ચ દક્ષિણે કરયોઃ સ્મૃતા ॥

કપાલં કુઠિલિકા વામે યોગમુદ્રાકરદ્વયમ્ ॥૧૯૮॥

ખોપરીની માળાવાળા, શ્વેત વર્ણવાળા, લલાટમાં ચંદ્રવાળા, વ્યાઘ્રચર્મ ધારણ કરનારા અને સર્પરાજથી વિભૂષિત થએલા મૃત્યુંજય રૂદ્ર કરવા. તેમના જમણા

હાથમા ત્રિશૂલ તથા અક્ષમાળા, ડાળા હાથમા કપાલ અને કુડિકા આપવી તથા બે હાથ
યોગમુદ્રાવાળા કરવા ૧૯૭, ૧૯૮

૬ કિરણાક્ષ

ચતુર્ભુજં મહાવાહું શુક્લપાદાક્ષપાણિકમ્ ॥

પુસ્તકાભયહસ્તઃ કિરણાક્ષં ત્રિલોચનમ્ ॥૧૯૯॥

ચાર ભુજવાળા, ચોટી બોહુવાળા, અર્ધે પગવાળા, બે હાથમા માળાવાળા તેમજ
બીજા બે હાથમા પુસ્તક અને અભયવાળા તથા ત્રણ નેત્રવાળા કિરણાક્ષ રૂપ કરવા ૧૯૯

૭ શ્રીકંઠ

ચિત્રવસ્ત્રધરં કુર્યાત્ ચિત્રયજ્ઞોપવીતિનમ્ ॥

ચિત્રરૂપં મહેશ્વરં ચિત્રૈશ્વર્યસમન્વિતમ્ ॥૨૦૦॥

ચતુર્વાહુઞ્ચૈકવક્ત્રં સર્પાલંકારભૂષિતમ્ ॥

સ્વરૂપં ધનુઃ શરં ચેતં શ્રીકંઠં વિમ્રતં મુજૈઃ ॥૨૦૧॥

વિચિત્ર વસ્ત્રધારી, વિચિત્ર યજ્ઞોપવીત યુક્ત, વિચિત્ર રૂપવાળા, વિચિત્ર
ઐશ્વર્ય અપ્ત, ચાર બોહુ, એક મુખ અને સર્પના અલંકારથી વિભૂષિત શ્રીકંઠ નામે
રૂપ સ્વરૂપ કંઠુ તથા ચારે હાથમા અનુક્રમે તરવાર, ધનુષ, બાણ અને ઢાલ
આપવી ૨૦૦, ૨૦૧

૮ અહિર્બુધ્નિ

અહિર્બુધ્નો ગદાસર્પચક્રહમરુમુદ્ગરાન્ ॥

શૂલાહ્વાનાક્ષમાલાંશ્ચ દક્ષિણોર્ધ્વં ક્રમાદધત્ ॥૨૦૨॥

તોમરં પદ્મિણં ચર્મકપાલં તર્જનોઃ ઘટમ્ ॥

શક્તિઃ પરશુઃ વામહસ્તેષુ ધારયત્યસૌ ॥૨૦૩॥

અનુક્રમે ઉપરથી આરંભી જમણા હાથમા ગદા, સર્પ, ચક્ર, હમરુ, મુદ્ગર,
ત્રિશૂલ, અકુશ અને અલમાલા તથા ડાળા હાથમા તોમર, પદ્મિણ, ચર્મ, કપાલ,
તર્જની, ઘટ, શક્તિ અને ફગ્ગી ધારણ કરેલા છે એવા અહિર્બુધ્નિ નામના રૂપ
જાણવા ૨૦૨, ૨૦૩

૯ વિરૂપાક્ષ

વિરૂપાક્ષસ્તતઃ સ્વરૂપં શૂલં હમરુમહુશમ્ ॥

સર્પચક્રં ગદામક્ષસૂત્રં વિમ્રન્કરાષ્ટકે ॥૨૦૪॥

खेटं खट्वाङ्गशक्ती च परशुं तर्जनीं घटम् ॥

घण्टां कपालकञ्चेति वामोर्ध्वादिकराष्टके ॥२०५॥

જમણા આઠ હાથમાં ખડ્ગ, ત્રિશૂલ, ડમરૂ, અંકુશ, સર્પ, ચક્ર, ગદા અને અક્ષમાલા અને ડાબા હાથમાં ઢાલ, ખટ્વાંગ, શક્તિ, ફરશી, તર્જની, ઘડો, ઘંટા અને કપાલ ધારણ કરનારા વિરૂપાક્ષ નામના રૂદ્ર જાણવા. ૨૦૪, ૨૦૫.

૧૦ બહુરૂપ.

बहुरूपो दधदक्षे डमरुश्च सुदर्शनम् ॥

सर्प शूलाङ्कुशौ कुम्भं कौमुदीं जपमालिकाम् ॥२०६॥

घण्टां कपालखट्वाङ्गे तर्जनीं कुण्डिकां धनुः ॥

परशुं पट्टिशञ्चेति वामोर्ध्वादિકराष्टके ॥२०७॥

જમણી બાબુના હાથમાં અનુક્રમે ડમરૂ, સુદર્શન ચક્ર, સર્પ, ત્રિશૂલ, અંકુશ, કુંભ, ગદા અને જપમાલા તથા વામ હાથમાં ઘંટા, કપાલ, ખટ્વાંગ, તર્જની, કુંડિકા, ધનુષ, પરશુ અને પટ્ટિશધારી બહુરૂપ નામના રૂદ્ર જાણવા. ૨૦૬, ૨૦૭.

૧૧ ત્ર્યંબક.

त्र्यम्बकश्चक्रखेटश्च डमरुं मुद्गरं शरम् ॥

शूलाङ्कुशमक्षसूत्रं दक्षिणोर्ध्वक्रमेण हि ॥२०८॥

गदाखट्वाङ्गपात्राणि कार्मुकं तर्जनीघटौ ॥

परशुं पट्टिशञ्चेति वामोर्ध्वादિકराष्टके ॥२०९॥

ચક્ર, ઢાલ, ડમરૂ, મુદ્ગર, બાણ, ત્રિશૂલ, અંકુશ અને અક્ષમાલા; આ આયુધો ઉપરથી આરંભી દક્ષિણ હાથમાં તથા ગદા, ખટ્વાંગ, પાત્ર, ધનુષ, તર્જની, ઘડો, પરશુ અને પટ્ટિશ; આ આયુધો ઉપરના ક્રમે વામ હાથમાં ધારણ કરેલા ત્ર્યંબક નામના રૂદ્ર જાણવા. ૨૦૮, ૨૦૯.

ઉમા-મહેશ્વર-મૂર્તિ લક્ષણ.

उमामहेश्वरं वक्ष्ये उमया सह शङ्करम् ॥

मातुलिङ्गं त्रिशूलश्च धरते दक्षिणे करे ॥२१०॥

आलिङ्गितं वामहस्ते नागेन्द्रं द्वितीये करे ॥

हरस्कंधे उमाहस्तं दर्पणं द्वितीये करे ॥२११॥

અધસ્તાદ્ વૃપમં કુર્યાત્કુમારઞ્ચ ગણેશ્વરમ્ ॥
મૃદ્ધીરટં તથા કુર્યાન્નિર્માસં નિત્યસંસ્થિતમ્ ॥૨૧૨॥

હવે ઉમા સાથે શકતી મૂર્તિનું સ્વરૂપ કહું છું જમણા હાથમા ખીનેરૂ અને ત્રિશૂલધારી અને ઉપલો વામ હસ્ત ઉમાના કંઠમા આલિંગન કરેલો, ખીને હાથ સર્પથી વિભૂષિત, ઉમાનો એક હાથ હરના ખલા ઉપર પડેલો અને ઉમાનો ખીને હાથ દર્પણ ધારણ કરેલો, એવું ઉમામહેશ્વરનું સ્વરૂપ કહું નીચેના ભાગમા નદી કરવો તેમજ કાર્તિક ચામી અને ગણેશ કરવા તથા શરીરે કૃશ એવો ભૂગીરટ નામનો ગણ નિત્ય પામે બેઠેલો કરવો. ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨

હરિહર મૂર્તિ.

કાર્યો હરિહરસ્યાપિ દક્ષિણાર્ધે શિવઃ સદા ॥
હૃપીકેશઞ્ચ વામાર્ધે શ્વેતનીલાકૃતિઃ ક્રમાત્ ॥૨૧૩॥
વરત્રિશૂલચક્રાન્જધારિણૌ ચાહુપુ ક્રમાત્ ॥
દક્ષિણે વૃપમઃ પાર્શ્વે વામે વિહગરાદિતિ ॥૨૧૪॥

હરિહરની મૂર્તિના દક્ષિણના અર્ધ ભાગેમાં શિવ તથા વામાર્ધ ભાગમા હૃપીકેશની મૂર્તિ કરવી અને તે કમથી શ્વેત અને નીલ-વર્ણની કઠ્ઠી તથા વરદ અને ત્રિશૂલ તથા ચક્ર અને પદ્મ, એ આગ આયુષો ધારણ કરેલી કરવી તેમજ જેના જમણી બાજુના દક્ષિણ પાર્શ્વ ભાગમા નદી અને વામ ભાગમા ગરૂડ બેઠેલો છે એવી કરવી. ૨૧૩, ૨૧૪

હરિહરપિતામહ

एकपीठसमारूढास्तनुष्वेकनिवासिनः ॥
पद्मजञ्च चतुर्वक्त्रं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥૨૧૫॥
अक्षसूत्रं त्रिशूलञ्च गदां कुर्याच्च दक्षिणे ॥
कमण्डलुञ्च त्वद्वाङ्मं चक्रं वामभुजे तथा ॥૨૧૬॥

એક પીઠ ઉપર બેઠેલા, એકજ શરીરમા બિરાબેલા, છ હાથવાળા, આમુખ વાળા અને સર્વ લક્ષણોથી સ પદ્મ હરિહર પિતામહ (વિષ્ણુ, શિવ, બ્રહ્મા) કરવા અને અનુક્રમે છ હાથમા અક્ષમાલા, ત્રિશૂલ, અને ગદા જમણા હાથમા તથા કમડલુ, ખદ્વાગ અને ચક્ર વામ હાથમા ધારણ કરેલા બણવા. ૨૧૫, ૨૧૬

ઉમાદેવી તથા નારાયણાશ્રિતા લક્ષ્મીદેવી.

ઉમાશ્ચ દ્વિભુજાં કુર્યાલ્લક્ષ્મીં નારાયણાશ્રિતામ્ ॥

દેવં શસ્ત્રૈઃ સ્વકીયૈશ્ચ ગરુડોપરિ સંસ્થિતમ્ ॥૨૧૭॥

દક્ષિણઃ કઠ્ઠલગ્રઃ સ્યાદ્વામહસ્તઃ સરોજધૃક્ ॥

વિભોર્વામકરો લક્ષ્મ્યાઃ કુક્ષિભાગે સ્થિતઃ સદા ॥૨૧૮॥

ઉમાની મૂર્તિ બે હાથવાળી કરવી. લક્ષ્મીની મૂર્તિ નારાયણના ડાબા ઉત્સર્ગ ઉપર બેઠેલી તથા નારાયણને પૌતાના શસ્ત્રોથી સંયુક્ત અને ગરુડ ઉપર બેઠેલા કરવા. લક્ષ્મીનો જમણો હાથ નારાયણના કંઠમાં રાખેલો કરવો અને ડાબા હાથમાં કમળ આપવું તેમજ નારાયણનો નીચેનો ડાબો હાથ લક્ષ્મીની કમરમાં વીંટાયેલો કરવો. ૨૧૭, ૨૧૮.

યુગ્મ મૂર્તિ લક્ષણ.

સર્વેષામેવ દેવાનામેવં યુગ્મં વિધીયતે ॥

તેષાં શક્તિઃ પૃથ્વ્રૂપા તદસ્ત્રવાહનાકૃતિઃ ॥૨૧૯॥

સર્વ દેવતાઓનાં યુગ્મ સ્વરૂપ ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે કરવાં. તેઓની શક્તિનું સ્વરૂપ જુદું કરવું અને તેમનાં શસ્ત્રો અને વાહનોનાં સ્વરૂપો પણ જુદાં કરવાં. ૨૧૯.

લિંગ સ્વરૂપ વર્ણન.

લિંગભેદે કલ ભેદ.

સ્થિરલક્ષ્મીપ્રદં હૈમં રાજતશ્ચૈવ રાજ્યદમ્ ॥

પ્રજાવૃદ્ધિકરં તામ્રં વાઙ્ગમાયુર્વિવર્ધનમ્ ॥૨૨૦॥

વિશેષકારકં કાંસ્યં પિત્તલં મુક્તિમુક્તિદમ્ ॥

સીસકં શત્રુહલ્લિઙ્ગમાયસં રિપુનાશનમ્ ॥૨૨૧॥

અષ્ટલોહમયં લિઙ્ગં કુષ્ઠરોગક્ષયાપહમ્ ॥

ત્રિલોહસંભવં લિઙ્ગં મન્ત્રધ્વનિપ્રસિદ્ધિદમ્ ॥૨૨૨॥

આયુષ્યં હીરકં લિઙ્ગં ભોગદં મૌક્તિકોદ્ભવમ્ ॥

સુખકૃત્પુષ્પરાગોત્થં વૈદૂર્યં શત્રુમર્દનમ્ ॥૨૨૩॥

શ્રીપ્રદં પદ્મરાગોત્થમિન્દ્રનીલં યશઃપ્રદમ્ ॥

લિઙ્ગં મણિમયં પુષ્ટયૈ સ્ફટિકં સર્વકામદમ્ ॥૨૨૪॥

સુવર્ણનું લિંગ અવિચલ લક્ષ્મી આપનારૂં, ચાલીનું ગન્ય આપનારૂં, તાળાનું પ્રભવૃદ્ધિ કરનારૂં, કલર્ધનું આયુષ્ય વધારનારૂં, કામાનું પ્રતિષ્ઠા આપનારૂં, પિત્તજનું સુખ અને મુક્તિ દેનારૂં, સીસાનું શત્રુનો નાશ કરનારૂં, લોહાનું રિપુનો નાશ કરનારૂં, અષ્ટધાતુનું કુષ્ઠ રોગ અને હાથનો નાશ કરનારૂં, ત્રિલોહનું મત્ર, ધ્વનિ અને પ્રભિદ્ધિ દેનારૂં, હીરાનું આયુષ્ય વધારનારૂં, મોતીનું લોગ આપનારૂં, પુષ્પરાગ મણિનું સુખ આપનારૂં, વૈદ્ય મણિનું શત્રુનો નાશ કરનારૂં, પદ્મરાગનું લક્ષ્મી આપનારૂં, ઇન્દ્રનીલ મણિનું યશ આપનારૂં, મણિમય પુષ્ટિ કરનારૂં અને સ્ફટિકનું લિંગ સર્વ કામનાઓને આપનારૂં જાણુ ૨૨૦, ૨૨૧, ૨૨૨, ૨૨૩, ૨૨૪

દ્વિધા રત્ન લિંગ

રત્નં લિङ્ગં દ્વિધા રૂપાતં સ્વપીઠં ધાતુપીઠકમ્ ॥

ધાતુજં તુ સ્વયોનિસ્થં સિદ્ધિમુક્તિપ્રદાયકમ્ ॥૨૨૫॥

રત્નોના લિંગોના બે પ્રકાર છે એક સ્વપીઠ અને બીજો ધાતુપીઠ એટલે રત્નોના લિંગને રત્નની પીઠ અથવા ધાતુની પીઠ (જળાધારી) કરવી ધાતુના લિંગને ધાતુની જળાધારી કરવી સિદ્ધિ અને મુક્તિ દાયક છે ૨૨૫.

લિંગભેદે પીઠિકા ભેદ

તામ્રજં પુષ્પરાગસ્ય સ્ફટિકસ્ય તુ રાજતમ્ ॥

તામ્રજં મૌક્તિકસ્યાપિ શેષાણાં હેમજં મતમ્ ॥૨૨૬॥

પુષ્પરાગના લિંગને તાળાની, સ્ફટિકના લિંગને ચાલીની, મોતીના લિંગને તાળાની તથા બાકીના શેષ લિંગોને સોનાની જળાધારી કરવી શુભ છે ૨૨૬

ચલ લિંગ

સુદ્ગદેકાદ્ગુલં વાપિ યદ્વા દ્વચ્છુલનિર્મિતમ્ ॥

સપીઠં મિત્રપીઠં વા રત્નં લિङ્ગં ચલં મતમ્ ॥૨૨૭॥

મગના દાણાથી આરબી એક આગળ અથવા બે આગળ સુધીના માનનું રત્ન લિંગ પીઠ મહિત અથવા બુદ્ધી પીઠવાળું હોય તો તેને સર્વત્ર ચલાયમાન કરી શકાય તેવું માનેલું છે ૨૨૭.

રત્ન લિંગમાં માન વિકલ્પ

સમસ્તમણિજાતીનાં દીપ્તિઃ સાન્નિધ્યકારણમ્ ॥

માનોન્માનપ્રમાણાદિ રત્ને ગ્રાહ્યં ન વા બુધૈઃ ॥૨૨૮॥

સમસ્ત મણિ જાતિનાં લિંગોની કાંતિ એજ શિવનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ છે. તેથી વિદ્વાનોએ રત્ન લિંગોમાં માન, ઉન્માન અને પ્રમાણ વગેરે જોવાની જરૂર નથી. ૨૨૮.

ચલાચલ લિંગ.

શૈલેયં ભોગદં લિङ्ગં મૃન્મયં સર્વકામદમ્ ॥

દારુજં વસુસિદ્ધયર્થં સર્વમતશ્ચલાચલમ્ ॥૨૨૯॥

પાષાણનું લિંગ વૈભવ આપનારું, માટીનું સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરનારું અને કાષ્ઠનું લિંગ ધનની સિદ્ધિ આપનારું છે. એ સિવાયનાં બીજાં બધાં લિંગો સ્થિર અને અસ્થિર ફલ આપનારાં જાણવાં. ૨૨૯.

ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ લિંગમાન.

एकाङ्गुलादिपञ्चान्तं लिङ्गं स्याच्च कनिष्ठकम् ॥

षट्पूर्वादिदशान्तश्च मध्यमेकादशादितः ॥૨૩૦॥

એક આંગળથી પાંચ આગળ સુધીનું લિંગ કનિષ્ઠ, છ થી દશ સુધીનું મધ્યમ અને અગીઆર આંગળથી મોટા માનનું લિંગ ઉત્તમ જાણવું. ૨૩૦.

સ્થિર અસ્થિર લિંગ.

नैकहस्तादितोऽधस्ते प्रासादे स्थिरतां नयेत् ॥

स्थिरं न स्थापयेद्देहे गृहिणां दुःखकृच्च यत् ॥૨૩૧॥

એક ગજથી નોના પ્રાસાદમાં સ્થિર લિંગનું સ્થાપન કરવું નહિ. તથા ઘરમાં સ્થિર (અચલ) લિંગ સ્થાપવું નહિ; કારણ કે ગૃહસ્થોને તે દુઃખકર્તા છે. ૨૩૧.

મુખ્ય પ્રમાણ મનસ્તુષ્ટિ.

बाणे लक्षणहीनेऽपि यत्र वै रोचते मनः ॥

तत्र पूजां हि कर्तृणां धर्मकामार्थमोक्षदम् ॥૨૩૨॥

યદ્યપિ બાણલિંગ લક્ષણહીન હોય તો પણ જેના દર્શનથી મનને સંતોષ થતો હોય તેની પૂજા કરવાથી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ મળે છે. ૨૩૨.

નવ રત્નલિંગ પ્રમાણુ

રત્નમેકાદ્ગુલં લિદ્ગમદ્ગુલાદ્ગુલવૃદ્ધિતઃ ॥

નવાન્તં નવલિદ્ગાનિ વૃદ્ધિર્વા મુદ્ગમાનિકા ॥૨૩૩॥

રત્નલિંગ એક આગળનું કરવું અને પછી એક એક આગળની વૃદ્ધિ નવ આગળ સુધી કરવી અથવા મગના દાણાના માને વૃદ્ધિ કરવી આ રીતે નવ રત્ન લિંગોનું પ્રમાણુ બાણવું. ૨૩૩.

નવ ધાતુલિંગ પ્રમાણુ.

ધાતોરષ્ટાદ્ગુલં પૂર્વમષ્ટાષ્ટાદ્ગુલવર્ધનાત્ ॥

ત્રિહસ્તાન્તં નવૈવં સ્યુર્લિદ્ગાનિ ચ યથાક્રમમ્ ॥૨૩૪॥

ધાતુનું પહેલું લિંગ આઠ આગળનું કરવું અને પછી આઠ આઠ આગળની વૃદ્ધિ ત્રણ ગજ સુધી કરવી આ નવ ધાતુલિંગોનું પ્રમાણુ બાણવું ૨૩૪

નવ કાષ્ઠલિંગ પ્રમાણુ

દ્વદ્કાષ્ઠમયં લિદ્ગં કર્તવ્યં પોઢશાદ્ગુલમ્ ॥

પોઢશાદ્ગુલિકા વૃદ્ધિઃ પદ્મકરાન્તં નવૈવ હિ ॥૨૩૫॥

મળખૂત કાષ્ઠનું પહેલું લિંગ સોળ આગળના માનનું કરવું અને પછી સોળ એળ આગળની વૃદ્ધિ છ ગજ સુધી કરવી આ નવ કાષ્ઠલિંગોનું પ્રમાણુ બાણવું ૨૩૫

નવ પાષાણુ લિંગ પ્રમાણુ

હસ્તાદિનવહસ્તાન્તં શૈર્લલિદ્ગં વિધીયતે ॥

હસ્તવૃદ્ધયા નવૈવં સ્યુર્મધ્યે વૃદ્ધિર્યદ્વચ્છયા ॥૨૩૬॥

એક ગજથી નવ ગજ સુધીના પાષાણુલિંગ કરી શકાય છે અનુક્રમે એકેક ગજની વૃદ્ધિ નવ ગજ સુધી કરી નવ લિંગો કરવા આ નવ લિંગોમા મધ્યના લિંગોના પ્રમાણની વૃદ્ધિ ઇન્ધાનુસાર થઈ શકે છે ૨૩૬

લિંગ વિસ્તાર માન.

મૃદારુલોહશૈલાનાં દૈર્ઘ્યે ભક્તે જિનાંશકૈઃ ॥
કુર્યાત્ ષટ્સાર્ધસપ્તાષ્ટનવાંશૌર્વિસ્તરં શુભમ્ ॥૨૩૭॥

માટી, કાષ્ઠ, લોહ, પાષાણ લિંગોની લંબાઈને ચોવીસે ભાગવી અને તેના સાડા છ, સાત, આઠ અથવા નવ ભાગે પહોળાઈ કરવી તે શુભ છે. ૨૩૭.

લિંગાથે શુભ કાષ્ઠ.

શ્રીપર્ણી શિશ્રુપાશોકઃ શિરીષઃ સ્વદિરોઽર્જુનઃ ॥
ચંદનં શ્રીફલં નીમ્બો રક્તચંદનવીજકૌ ॥૨૩૮॥
કર્પૂરો દેવદારુશ્ચ ચંદનં પારિજાતકમ્ ॥
ચમ્પકો મધુવૃક્ષશ્ચ હિન્તાલશ્ચાગુરુઃ શુભઃ ॥૨૩૯

શ્રીપર્ણી, શિશ્રુષા, અશોક, શિરીષ, ખદિર, અર્જુન, ચંદન, શ્રીફલ, લીમડો, રક્તચંદન, બીજક, કર્પૂર, દેવદારુ, ચંદન, પારિજાતક, ચંપક, મધુવૃક્ષ (મહુડો), હિન્તાલ અને અગરવૃક્ષ; આ વૃક્ષો કાષ્ઠલિંગને માટે શુભ છે. ૨૩૮, ૨૩૯.

નિષિદ્ધ કાષ્ઠ.

નિર્વ્રણાઃ સુદૃઢાઃ સર્વે લિઙ્ગાર્થે સૌખ્યદાયકાઃ ॥
ગ્રન્થિકોટરસંયુક્તાન્ શાસ્ત્રોદ્ભૂતાન્ પરિત્યજેત્ ॥૨૪૦॥

છિદ્રરહિત, મજબૂત અને કઠણ એવાં ઉપરનાં સર્વ વૃક્ષોનાં કાષ્ઠ લિંગના માટે સુખદાયી છે; પરંતુ તેમના ગાંઠવાળા, છિદ્રોવાળા અને શાખાપ્રશાખાવાળા ભાગો તજવા. ૨૪૦.

લિંગ ભેદે પ્રાસાદ ભેદ.

નિલયં દારુલિઙ્ગાનામિષ્ટકાદારુજં શુભમ્ ॥
શૈલજં ધાતુરત્નાનાં સ્વરૂપં વાધિકં શુભમ્ ॥૨૪૧॥
ધાતુજે રત્નજે વાણે દારુજે ચ સ્વયંભુવિ ॥
ગૃહં ન્યૂનાધિકં વાપિ વક્ત્રલિઙ્ગેષુ પાર્થિવે ॥૨૪૨॥

કાષ્ઠના લિંગોનો પ્રાસાદ ઇંદ્રો અને કાષ્ઠનો કરવો શુભ છે. ધાતુ અને રત્નોના લિંગોનો પ્રાસાદ પાષાણનો અથવા તે તે લિંગની જાતિના સ્વરૂપનો કરવો અધિક શુભ છે. ધાતુના, રત્નના, કાષ્ઠના અને સ્વયંભૂ લિંગ તેમજ વક્ત્ર અને પાર્થિવ લિંગના મંદિર અધિક અથવા ન્યૂન માનના થઈ શકે છે. ૨૪૧, ૨૪૨.

પ્રાસાદ માને જ્યેષ્ઠલિંગ માન

હસ્તમાનં ભવેલ્લિઙ્ગં વેદહસ્તે સુરાલયે ॥

જ્યેષ્ઠલિઙ્ગં તુ વેદાંશે પદ્મિત્રિશે નવહસ્તકમ્ ॥૨૪૩॥

ચાર ગજના પ્રાસાદને એક ગજ લાણુ લિંગ કહેવું અને પ્રાસાદની પહોળાઈના ચોથા ભાગે લિંગ લાણુ કરવાથી જ્યેષ્ઠમાન લિંગ થાય છે. આ પ્રમાણે છત્રીમ ગજના પ્રાસાદમા નવ ગજ લાણુ લિંગ થાય છે. આ જ્યેષ્ઠ માનના નવ લિંગોનું પ્રમાણ બહુવુ ૨૪૩

પ્રાસાદમાને મધ્યમ લિંગ માન

પશ્ચાદિભૂતવેદાંશે પ્રાસાદે હસ્તસંખ્યયા ॥

મધ્યમં પશ્ચમાંશેન હસ્તાદિનવહસ્તકમ્ ॥૨૪૪॥

પાંચ ગજથી પીસતાલીમ ગજ સુધીના પ્રાસાદમા પ્રાસાદ માનથી પાંચમા ભાગે લિંગ લાણુ કહેવું. આ નવ હાથ સુધીના મધ્યમ માનના નવ લિંગોનું પ્રમાણ બહુવુ ૨૪૪

પ્રાસાદમાને કનિષ્ઠલિંગ માન

કૃતાદિયુગતત્સંખ્યે હસ્તસંખ્યે સુરાલયે ॥

પદ્મંશેન પ્રકર્તવ્યં હસ્તાદિનવહસ્તકમ્ ॥૨૪૫॥

છ ગજથી ચોપન ગજ સુધીના પ્રાસાદને છઠ્ઠા ભાગે એટલે છ ગજે એક ગજ લાણુ લિંગ કરવું. આ પ્રમાણે અનુક્રમે નવ ગજ સુધીના કનિષ્ઠમાનના નવ લિંગોનું પ્રમાણ બહુવુ ૨૪૫

લિંગ માને પ્રાસાદ માન

કનિષ્ઠા જ્યેષ્ઠલિઙ્ગેષુ મધ્યમા મધ્યમેષુ ચ ॥

પ્રાસાદા કનિષ્ઠે જ્યેષ્ઠાઃ સીમામાનમિદં સ્મૃતમ્ ॥૨૪૬॥

જ્યેષ્ઠ માનના લિંગોમાં કનિષ્ઠ, મધ્ય માનના લિંગોમાં મધ્યમ અને કનિષ્ઠ માનના લિંગોમાં જ્યેષ્ઠ માનના પ્રાસાદો કરવા. આ લિંગ અને પ્રાસાદોનું સીમામાન જાણવું. ૨૪૬.

ગભારા માને લિંગ માન.

ગર્ભે પञ्चांશકે त्र्यंशैर्ज्येष्ठं लिङ्गं तु मध्यमम् ॥

नवांशे पञ्चभागं स्याद्गर्भाधे कनिष्ठोदयम् ॥૨૪૭॥

ગભારામાં પાંચ ભાગ કરી ત્રણ ભાગનું લિંગ લાંબું કરવું તે ગભારા માને લિંગનું જ્યેષ્ઠ માન જાણવું. ગભારામાં નવ ભાગ કરી પાંચ ભાગનું મધ્યમ અને ગભારાના અર્ધ ભાગે લિંગ કરવું તે કનિષ્ઠમાન જાણવું. ૨૪૭.

પ્રાસાદમાને લિંગમાન.

પ્રાસાદે દશાંશેન ભાગાર્ધં લિઙ્ગમેવ ચ ॥

લિઙ્ગમાનપ્રમાણન્તુ તન્માનો વૃષભો ભવેત્ ॥૨૪૮॥

પ્રાસાદની પહોળાઈમાં દશ ભાગ કરી અર્ધ ભાગનું લિંગ બાંકું કરવું. આ લિંગની બહાઈના માનનું પ્રમાણ જાણવું. નદી દ્વારના અર્ધ ભાગે ઉંચો કરવો. ૨૪૮.

શુભ ચિન્હ.

पद्म शंखो ध्वजः छत्रं खड्गः स्वस्तिकचामरे ॥

वज्रं दण्डोऽर्धचन्द्रो गौश्वक्रं मत्स्यो घटः शुभाः ॥૨૪૯॥

પદ્મ, શંખ, ધ્વજ, છત્ર, તોરવાર, સ્વસ્તિક (સાથીઓ), ચામર, વજ્ર, દંડ, અર્ધ ચંદ્રાકાર, ગાય, ચક્ર, માછલું અને ઘટ; એ લિંગોમાં હોય તો શુભ ચિન્હો જાણવાં. ૨૪૯.

વાર્ણ ભેદે શુભ રેખા.

सौख्यदं चिह्नमित्याद्यमावर्त्तो दक्षिणोऽपि यः ॥

श्वेता रक्ता पीता कृष्णा रेखा वर्णेषु सौख्यदाः ॥૨૫૦॥

ઉપર કહેલાં ચિન્હાદિ યુક્ત લિંગ સુખ આપનારું જાણવું તથા જે લિંગમાં દક્ષિણાવર્ત (સવળો ભમરો) હોય તે પણ શુભ જાણવું. ઘોળી, રાતી, પીળી અને કાળી; એ ચાર રંગની રેખાઓ અનુક્રમે પ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર; એ ચાર વર્ણોને સુખ આપનારી છે. ૨૫૦.

લિંગ સ્વરૂપ માન.

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ ભાગમાન.

બ્રહ્માંશચતુરસોઽધો મધ્યેઽષ્ટાસસ્તુ વૈષ્ણવઃ ॥

પૂજાભાગઃ સુવૃત્તઃ સ્યાત્ પીઠોર્ધ્વે શક્કરસ્ય ચ ॥૨૫૧॥

જળાધારી ઉપર રહેલા લિંગનો નીચેનો ચોખ્ખો ભાગ બ્રહ્માનો અશ નાણુવો અને મધ્યનો અષ્ટાસ્ર (અઠાશ) ભાગ વિષ્ણુનો અશ નાણુવો તથા ઉપરનો સુદર ગોળાકાર ભાગ પૂનભાગ (શિવનો અશ) નાણુવો ૨૫૧

પૂનભાગ માન.

પૂજાયા એકલાંશેન લિંગચિહ્ને દશાંશકે ॥

પીઠસ્યોર્ધ્વે દ્વિભાગેન રેન્વાઃ કાર્યાઃ પ્રદક્ષિણાઃ ॥૨૫૨॥

લિંગની ઉચ્ચાઈમાં દશ ભાગો કદપી તેમાંનો ઉપરનો એક ભાગ પૂનભાગ નાણુવો અને જળાધારીના ઉપરના બે ભાગોએ પ્રદક્ષિણ ક્રમે રેખાઓ કરવી ૨૫૨

મસ્તક માન

મસ્તકં માનમધ્યે તુ વાહ્યગે રાષ્ટ્રવિભ્રમઃ ॥

છત્રામમષ્ટમાંશેન સાર્ધદ્વયંશપઙ્કશકૈઃ ॥૨૫૩॥

લિંગનું મસ્તક માનના મધ્ય ભાગે રાખવું અને માનમાંથી બહાર જાય અર્થાત્ ગર્ભે ગોળાઈ ન થતા વાકુચુકુ થાય તો રાષ્ટ્રનો નાશ થાય છે આઠમા અથવા સાડા આઠમા ભાગે લિંગનો ઉપરનો ભાગ (મસ્તક) છત્રના જેવા આકારનો કરવો ૨૫૩

સ્વરૂપ લક્ષણ

ત્રપુપામં વિસ્તરાર્ધં કુક્કુટાણ્ડં શિરો મતમ્ ॥

ત્રિભાગે લિંગવિસ્તારે ચૈકાંશે ભાલચન્દ્રકમ્ ॥૨૫૪॥

સાર્ધકાંશેન તુલ્યં સ્યાદ્દશાંશે બુદ્બુદાકૃતિ ॥

અધોર્ધ્વમધ્યહીનં ચલિન્ન નાશકરં ભવેત્ ॥૨૫૫॥

પહોળાઈનો અર્ધભાગ કલાઈના જેવી કાતિવાળો અને લિંગનું મસ્તક કુકડાના ઇંડાના જેવી લખગોળ આકૃતિવાળું કરવું લિંગની પહોળાઈમાં ત્રણ ભાગ કરી એક

ભાગમાં ભાલચંદ્ર (અર્ધચંદ્ર) વિસ્તારવો. લંગાઈમાં કરેલા દશ ભાગોમાંથી ઉપરના દોઢ ભાગે બુદ્ધબુદ્ધકૃતિ (પાણીમાં થતા પરપોટાના જેવા આકારવાળું) લિંગ કરવું. ઉપરના ભાગમાં તેમજ મધ્ય ભાગમાં જે લિંગ માનથી ઓછું થાય તો નાશકર્તા બાણુવું. ૨૫૪, ૨૫૫.

સર્વ દેવ સ્થાપન.

दैर्घ्ये वा संधिरेखाभिर्युक्तं काकपदाकृति ॥

लिङ्गं नानाश्रिताः सर्वे लिङ्गे वै सर्वदेवताः ॥૨૫૬॥

स्थापयेन्मुख्यदेवस्य स्कंधमेढ्रान्तरे सुरान् ॥

एवंविधं प्रकर्तव्यं लिङ्गं सर्वार्थकामदम् ॥૨૫૭॥

લિંગની લંગાઈમાં રહેલી રેખાઓ સંધિરેખાઓ યુક્ત હોય તો તે લિંગ કાકપદાકૃતિ બાણુવું અને તેમાં સર્વ દેવો રહેલા હોય છે. લિંગમાં મુખ્ય દેવના સ્કંધ અને મેદ્રના વચલા અંતરમાં સર્વ દેવી દેવતાઓ સ્થાપન કરવા. આ પ્રમાણે લિંગ કરવું તે સર્વ અર્થ અને કામનાઓને પૂર્ણ કરનાર છે. ૨૫૬, ૨૫૭.

બાણુલિંગ સ્વરૂપ લક્ષણ.

બાણુ લિંગનાં સ્થાન.

वाराणस्यां प्रयागे च गंगायाः संगमेषु च ॥

कुरुक्षेत्रे सरस्वत्यां बाणलिङ्गं शुभावहम् ॥૨૫૮॥

यानि वै नर्मदायाश्च ह्यन्तर्वेद्याश्च संगमे ॥

केदारे च प्रभासे च बाणलिङ्गं सुखावहम् ॥૨૫૯॥

કાશી, પ્રયાગ, ગંગાનદીનાં સંગમસ્થાન, કુરુક્ષેત્ર અને સરસ્વતીમાંથી નીકળેલું બાણુલિંગ કલ્યાણકર્તા છે તથા નર્મદા, અન્તર્વેદી, નદીના સંગમ, કેદારેશ્વર અને પ્રભાસ ક્ષેત્રમાંનું બાણુલિંગ સુખકર્તા છે. ૨૫૮, ૨૫૯.

બાણુલિંગ પરીક્ષા.

त्रिपञ्चवारं यस्यैव तुलासाम्यं न जायते ॥

तदा बाणं समाख्यातं त्विदं पाषाणसंभवम् ॥૨૬૦॥

પાષાણનું જે લિંગ ત્રણ અથવા પાંચ વખત તોલતાં દરેક વખતે તેનું સરખું તોલ ન આવે તે બાણુલિંગ બાણુવું. ૨૬૦.

દોષ લક્ષણ

સ્થૂલં ગ્વણદ્વચ્ચ દીર્ઘચ્ચ સ્ફુટિતં છિદ્રસંયુતમ્ ॥
 વિન્દુયુક્તચ્ચ શૂલાગ્રં કૃષ્ણં પીતં તથૈવ હિ ॥૨૬૧॥
 વક્રચ્ચ મધ્યહીનચ્ચ बहुवर्णचच्ચ यद्भवेत् ॥
 वर्जयेन्मतिमोल्लिङ्गं सर्वदोषकर यतः ॥૨૬૨॥

જે બાણલિંગ બેડું, ખડિત થએલું, લાંબું, ફાટેલું, છિદ્રોવાળું, ટપકાવાળું, જેનો અથ લાગ ત્રિશૂલની અણી જેવો હોય તેવું, કાળું, પીળું, વાદુ, મધ્યમા પાતળું અને ઘણા વર્ણોવાળું હોય, તેનો બુદ્ધિમાન પુરૂષે ત્યાગ કરવો. કારણ કે તે સમસ્ત દોષોને ઉત્પન્નકર્તા છે ૨૬૧, ૨૬૨

ભક્તિપૂર્વક પૂજાવિધાન.

મહાનદીસમુદ્ભૂતં સિદ્ધિક્ષેત્રાદિસંભવમ્ ॥
 પાપાણં પરયા ભક્ત્યા લિङ्ગं તત્પૂજયેત્સુધીઃ ॥૨૬૩॥

મહાનદી (મોટી, અતતધારાથી વહેનારી નદીઓ) તથા સિદ્ધિક્ષેત્ર વગેરેમાંથી ઉત્પન્ન થએલું પાપાણલિંગ બુદ્ધિમાન પુરૂષે ઘણી શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક પૂજવું ૨૬૩

નિત્ય બાણપૂજા વિધાન

સદોષં ગુણયુક્તં વા વાણં પૂજ્યં હિ નિત્યશઃ ॥
 વલં લક્ષ્મીં સમાક્રમ્ય ભુજ્યતે વાણલિદ્ગતઃ ॥૨૬૪॥

બાણલિંગ દોષયુક્ત હોય અથવા ગુણયુક્ત હોય પરંતુ હમેશા પૂજવા યોગ્ય છે કારણ કે બાણલિંગના પૂજનથી મનુષ્ય બલપૂર્વક લક્ષ્મીને તાબે કરી તેનો ઉપલોક્તા અને છે ૨૬૪

લિંગપૂજને ફલ

સર્વયજ્ઞતપોદાનં તથા વેદેષુ ચત્ફલમ્ ॥
 'તત્ફલં કોટિગુણિતં પ્રાપ્યતે' લિङ्ગપૂજનાત્ ॥૨૬૫॥

લિંગનું પૂજન કરવાથી અર્ચે યજ્ઞ, તપ અને દાન તથા વેદોનું પઠન કરવાથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય તેથી કરોડો ગણ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે ૨૬૫

શતવારં કુરુક્ષેત્રે સહસ્રં જાહ્નવીજલે ॥
 લક્ષવારં નર્મદાયાં કોટિશ્ચ કુરુજાઙ્ગલે ॥૨૬૬॥
 કૃત્વા સ્નાનં તથા પિણ્ડં હોમં દાનશ્ચ ભોજનમ્ ॥
 ગુણિતં કોટિવારશ્ચ સર્વં પુણ્યં લભેન્નરઃ ॥૨૬૭॥

માણસ કુરુક્ષેત્રમાં સો વખત, ગંગાજળમાં હજાર વખત, નર્મદામાં લાખવાર અને કુરુજાંગલમાં કરોડોવાર સ્નાન, પિંડદાન, હોમ, દાન અને ભોજનાદિ પુણ્યકાર્ય કરવાથી જે પુણ્ય ફલ મેળવે છે તેનાથી કરોડો ગણુ પુણ્ય તેને લિંગના પૂજનથી મળે છે. ૨૬૬, ૨૬૭.

શિવતીર્થોદક.

પદ્મે શતસહસ્રેષુ બાણે પશ્ચશતેષુ ચ ॥
 સ્વયંભુવિ સહસ્રાન્તે શિવતીર્થોદકં સ્મૃતમ્ ॥૨૬૮॥

જ્યાં એક લાખ કમળો, પાંચસો બાણલિંગ અને એક હજાર સ્વયંભૂલિંગ હોય ત્યાં શિવતીર્થોદક બાણવું. ૨૬૮.

લિંગ દૈર્ઘ્ય, વિસ્તાર તથા વૃષમાન.

લિંગાયામસમં દૈર્ઘ્યે ચોચ્છ્રયે પીઠિકા સમા ॥
 સપ્તભાગાયતો નંદી પશ્ચભાગોન્નતો ભવેત્ ॥૨૬૯॥

લિંગની જડાઈ પ્રમાણે ઉંચાઈ રાખવી અને ઉંચાઈ પ્રમાણે પીઠિકા (જળાધારી) રાખવી. નંદી (વૃષ) સાત ભાગ લાંબો અને પાંચ ભાગ ઉંચો કરવો. ૨૬૯.

ન્યૂનાધિક વૃષમાન.

બાણલિંગે વૃષં કુર્યાત્ સ્વયંભૂમુખમૃન્મયે ॥
 શતસહસ્રલિંગેષુ વૃષં ન્યૂનાધિકં વિદુઃ ॥૨૭૦॥

બાણલિંગ, સ્વયંભૂલિંગ, મુખલિંગ, મૃન્મયલિંગ તથા એક લાખ લિંગોમાં વૃષ ન્યૂનાધિક કરવો. ૨૭૦.

પીઠિકા સ્વરૂપ લક્ષણ.

પૃથુત્વં પીઠિકાયાસ્તુ લિઙ્ગાયામસમં ભવેત્ ॥

ઉદયો વિષ્ણુભાગાન્ત ઉમાવત્ પીઠિકા સ્મૃતા ॥૨૭૧॥

જળાધારીની પહોળાઈ લિંગની લગાઈ બરોબર કરવી તથા વિષ્ણુના ભાગ સુધી ઉંચી કરવી. જળાધારી ઉમાતુ સ્વરૂપ બાણુવુ ૨૭૧

વિસ્તારસ્ય ત્રિભાગેન પ્રણાલશ્ચાધિકં મતમ્ ॥

તદર્ધેનાગ્રવિસ્તારં ત્રિભાગો જલવાહકઃ ॥૨૭૨॥

વિસ્તાર (પહોળાઈ) ના ત્રીજા ભાગે પ્રણાલ કરવું અથવા તેથી અધિક અશે પણ કરવું તેનાથી અર્ધા ભાગે આગળના ભાગનો વિસ્તાર કરવો અને તેના ત્રીજા ભાગે પાણી જવાનો માર્ગ કરવો. ૨૭૨

એક જાતિ પીઠ વિધાન

જાત્યૈકયા વિધાતવ્યં નેષ્ટમન્યોન્યસંકરમ્ ॥

આહુઃ શૈલેન્દ્રજે કેચિત્ પીઠં પકોષ્ટકામયમ્ ॥૨૭૩॥

જળાધારી એક જાતિની કરવી. મિશ્ર જાતિની જળાધારી ઇષ્ટ નથી કેટલાક શાસ્ત્રકારો પાપાણના લિંગને પકવેલી ઇંટોની જળાધારી કરવી એમ કહે છે. ૨૭૩

સંધિ.

ઉપર્યુપરિ પીઠાનાં સંધી રંગાવસાનકે ॥

નાલસ્ય મધ્યમધ્યે ચ કર્ણે સંધિં ન કારયેત્ ॥૨૭૪॥

ઉપરાઉપરી કરેલી પીઠિકાઓની સંધિ રંગાવસાનક એટલે ગલતની ધંસીઓ મા કરવી. પરંતુ નાલના મધ્યભાગે અને કર્ણે (કોણમા) સંધિ કરવી નહિ. ૨૭૪

પીઠિકાના દશ ભેદ.

ચતુરસ્ત્રાદિવૃત્તાનાં પીઠિકા દશધા સ્મૃતા ॥

ઉન્નતા દર્પણાકારા વાહ્યે મેઘવલયાન્વિતા ॥૨૭૫॥

ચોરસ, ગોળ આદિ ભેદોએ કરી પીઠિકા દશ પ્રકારની બાણુવી 'પીઠિકા દર્પણના આકારે ઉન્નત (મધ્યભાગે જરા ઉપેટી) તથા બહારના ભાગે મેઘલાવાળી કરવી. ૨૭૫

પીઠિકામાં જગતી પીઠ માન.

ત્રયોદશ તુ પીઠે યે જગત્યાશ્ચ પરિક્ષિપેત્ ॥

ઝઘ્વાધો જાઙ્યકુમ્ભશ્ચ તન્મધ્યે કણકં ભવેત્ ॥૨૭૬॥

અર્ચાદૈર્ઘ્યસમા દૈર્ઘ્યે લિઙ્ગાયમાયતા ભવેત્ ॥

યસ્ય દેવસ્ય યા પત્ની પીઠે તાં પરિકલ્પયેત્ ॥૨૭૭॥

જગતીમાં વર્ણવેલી તેર ભાગની પીઠ પ્રમાણે જળાધારીની પીઠ પણ કરવી. જળાધારીને ઉપરનીયે બડંબો કરવો અને તે બડંબાની વચમાં કણક, કર્ણિકા-કણી કરવી. જળાધારી લંબાઈમાં લિંગની લંબાઈ સમાન તથા પહોળાઈમાં લિંગની પહોળાઈ બરાબર લિંગને ફરતી કરવી અને જે દેવની જે પત્ની હોય તેની પીઠમાં કલ્પના કરવી. ૨૭૬, ૨૭૭.

મુખલિંગ લક્ષણ.

મુખલિઙ્ગં ત્રિવક્રં સ્યાદેકવક્રં ચતુર્મુખમ્ ॥

સન્મુખશ્ચૈકવક્રં સ્યાત્ ત્રિવક્રં પૃષ્ઠતો નહિ ॥૨૭૮॥

મુખલિંગ અથવા મુખસહિત લિંગ ત્રણ મુખવાળું, એક મુખવાળું અથવા ચાર મુખવાળું કરવું. એક મુખવાળું મુખલિંગ સન્મુખ કરવું અને ત્રણ મુખવાળા મુખલિંગને પૃષ્ઠ ભાગે મુખ કરવું નહિ. ૨૭૮.

પશ્ચિમાસ્યં સિતં શુભ્રં કુઙ્કમાભં તથોત્તરમ્ ॥

યામ્યં કૃષ્ણકરાલં સ્યાત્ પ્રાચ્યં દીપ્તાગ્નિસન્નિભમ્ ॥૨૭૯॥

મુખલિંગનું પશ્ચિમ દિશા તરફનું મુખ શ્વેત કાંતિવાળું, ઉત્તર દિશા તરફનું કુંકુમની કાંતિવાળું, દક્ષિણ દિશાનું કાળું અને ભયંકર કાંતિવાળું તથા પૂર્વ દિશા તરફનું મુખ પ્રજ્વલિત અગ્નિ સમાન કાંતિવાળું કરવું. ૨૭૯.

સઘો વામં તથા ઘોરં તત્પુરુષશ્ચ ચતુર્થકમ્ ॥

પશ્ચમશ્ચ તથેશાનં યોગિનામપ્યગોચરમ્ ॥૨૮૦॥

સઘોબળત, વામદેવ, અઘોર, ચોથા તત્પુરુષ અને પાંચમા ઇશાન રૂદ્રનાં સ્વરૂપો યોગી લોકોને પણ અગમ્ય છે. ૨૮૦.

એક દ્વાર શિવાયતન

વામે ગળાધિપઃ સ્થાપ્યો દક્ષિણે પાર્વતી તંથા ॥
 નૈઋત્યે ભાસ્કરં વિદ્યાદ્ વાયવ્યે ચ જનાર્દનમ્ ॥૨૮૧॥
 માતૃકામાતૃસંસ્થાનં કારયેદ્ દક્ષિણાં દિગમ્ ॥
 સૌમ્યે શાન્તિગૃહં કુર્યાદિક્ષાધીગસ્તુ પશ્ચિમે ॥૨૮૨॥

એક દ્વાર શિવાયતનમા વામ ભાગે ગણપતિ, દક્ષિણ ભાગે પાર્વતી, નૈઋત્ય કોણમા મૂર્ય, વાયુકોણમા જનાર્દન, દક્ષિણ દિશામા માતૃકા દેવીઓનું સંસ્થાન, ઉત્તર દિશામા શાન્તિગૃહ અને પશ્ચિમ દિશામા કુબેર બેસાડવા ૨૮૧, ૨૮૨

ચતુર્મુખ શિવાયતન

વામે શાન્તિગૃહં કુર્યાદિક્ષોદ્વારઞ્ચ દક્ષિણે ॥
 મધ્યે રુદ્રઃ પ્રતિષ્ઠાપ્યો માતૃસ્થાનઞ્ચ દક્ષિણે ॥૨૮૩॥
 વામે દેવી મહાલક્ષ્મીરુમા વૈ મૈરવસ્તથા ॥
 બ્રહ્મવિષ્ણુ તથા રુદ્રં પૃથિદેશે તુ કારયેત્ ॥૨૮૪॥
 ચન્દ્રાદિત્યૌ સ્થિતૌ કર્ણૌ આગ્રેયાં સ્કંદ એવ ચ ॥
 ર્શાને વિઘ્નરાજઞ્ચ ધૂમ્ર ર્શાનગોચરે ॥૨૮૫॥

ચતુર્મુખ શિવાયતનમા વામભાગે શાન્તિગૃહ અને દક્ષિણભાગમા યશોદ્વાર કરવું મધ્યભાગે રુદ્ર સ્થાપવો દક્ષિણ દિશામા માતૃકા દેવીઓનું સ્થાન કરવું વામ-ભાગમા દેવી મહાલક્ષ્મી, ઉમા તથા ભૈરવ બેસાડવા પાછળના ભાગમા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રુદ્ર સ્થાપવા કોણાઓમા ચંદ્ર અને સૂર્ય બેસાડવા, અગ્નિકોણમા સ્કંદ, ઈશાન-કોણમા ગણેશ તથા નૈઋત્યકોણમા ધૂમ્ર બેસાડવો ૨૮૩, ૨૮૪, ૨૮૫

શિવના અષ્ટ દ્વારપાલ

પૂર્વ દિશાના

માતુલિઙ્ગઞ્ચ નાગેન્દ્રં હમરૂં વીજપૂરકમ્ ॥
 નન્દી મુકુટગોમાલ્યઃ સર્વાભરણભૂપિતઃ ॥૨૮૬॥
 ગ્વદ્વાઙ્ગઞ્ચ કપાલઞ્ચ હમરૂં વીજપૂરકમ્ ॥
 દંપ્દ્રાકરારાલવદનો મહાકાલસ્તુ દક્ષિણે ॥૨૮૭॥

ળીજેડં, સર્પ, ડમરૂ અને ળીજપૂરકધારી, મુકુટની શોભાવાળો તથા સર્વાલંકારોથી વિભૂષિત પૂર્વદિશાના વામભાગે રહેલો નંદી નામનો દ્વારપાલ જાણવો. તેમજ ખટ્વાંગ, કપાલ, ડમરૂ અને ળીજપૂરકધારી અને દષ્ટ્રાથી વિકરાળ મુખવાળો પૂર્વદિશાના દક્ષિણ ભાગે રહેલો મહાકાલ નામનો દ્વારપાલ જાણવો. ૨૮૬, ૨૮૭.

દક્ષિણ દિશાના

તર્જનીશ્ચ ત્રિશૂલશ્ચ ડમરૂં ગજમેવ ચ ॥

હેરમ્બો વામભાગે સ્યાદ્ ભૂંગી દક્ષિણતઃ સ્મૃતઃ ॥૨૮૮॥

ગજં ડમરૂશ્ચ ચટ્વાઙ્ગં તર્જનીં વામહસ્તકે ॥

ઉભૌ ચ દક્ષિણે દ્વારે મૃદ્ધી દક્ષિણતઃ શુભઃ ॥૨૮૯॥

તર્જની, ત્રિશૂલ, ડમરૂ અને ગજધારી દક્ષિણ દિશાના ડાબા ભાગે રહેલો હેરમ્બ નામનો તથા ગજ, ડમરૂ, ખટ્વાંગ અને વામ હસ્તમાં તર્જનીવાળો દક્ષિણ દિશાના જમણા ભાગમાં રહેલો ભૂંગી નામનો દ્વારપાલ જાણવો. ૨૮૮, ૨૮૯.

પશ્ચિમ તથા ઉત્તર દિશાના

ત્રિશૂલં ડમરૂશ્ચૈવ ચટ્વાઙ્ગશ્ચ કપાલકમ્ ॥

કપાલં ડમરૂં દન્તં વીજપૂરં તથા દધત્ ॥૨૯૦॥

દુર્મુખઃ પશ્ચિમે વામે પાણ્ડુરો દક્ષિણે તથા ॥

માતુલિઙ્ગં મૃણાલશ્ચ ચટ્વાઙ્ગપદ્મદણ્ડકૌ ॥૨૯૧॥

સિતો વામેઽસિતો દક્ષે ઉત્તરદ્વારસંસ્થિતૌ ॥

પદ્મદણ્ડશ્ચ ચટ્વાઙ્ગં મૃણાલં વીજપૂરકમ્ ॥૨૯૨॥

ત્રિશૂલ, ડમરૂ, ખટ્વાંગ અને કપાલધારી પશ્ચિમ દિશાના વામ ભાગમાં રહેલો દુર્મુખ નામનો તથા કપાલ, ડમરૂ, દાંત અને ળીજપૂરકધારી પશ્ચિમ દિશાના દક્ષિણ ભાગે રહેલો પાંડુર નામનો દ્વારપાલ જાણવો. માતુલિંગ, કમળ, ખટ્વાંગ અને પદ્મદંડધારી ઉત્તર દિશાના વામભાગસ્થિત સિત નામનો તથા પદ્મદંડ, ખટ્વાંગ, કમળ અને ળીજપૂરકધારી ઉત્તર દિશાના દક્ષિણ ભાગમાં રહેલો અસિત નામનો દ્વારપાલ જાણવો. ૨૯૦, ૨૯૧, ૨૯૨.

દેવી સ્વરૂપ લક્ષણ વર્ણન.

ઉમાદેવી

અથ ગૌર્યાઃ પ્રવક્ષ્યામિ પ્રમાણં મૂર્તિર્નિર્ણયમ્ ॥
 ચતુર્ભુજા ત્રિનેત્રા ચ સર્વાભરણભૂપિતા ॥૨૯૩॥
 અક્ષસૂત્રામ્બુજે ધત્તે દર્પણઞ્ચ કમળહલમ્ ॥
 ઉમાનામ્ની ભવેન્મૂર્તિર્વદિતા ત્રિદશૌરપિ ॥૨૯૪॥

હવે ગૌરીની મૂર્તિનું પ્રમાણ કહીશ આઠ ભુજવાળી, ત્રણ નેત્રવાળી, સર્વ આભરણોથી વિભૂષિત, અક્ષમાલા, પદ્મ, દર્પણ અને કમ ડહુ જેણે પ્રદક્ષિણ ક્રમે આરે ભુજઓમા ધારણ કરેલા છે એવી તથા દેવતાઓથી વંદિત થયેલી ઉમા નામની ગૌરીની મૂર્તિ જાણવી ૨૯૩, ૨૯૪

પાર્વતી.

અક્ષસૂત્રં શિવં દેવં ગણાધ્યક્ષં કમળહલમ્ ॥
 પદ્મદ્વયેઽગ્નિકુण्डौ च पार्वती पर्वतोद्भवा ॥૨૯૫॥

દક્ષિણક્રમે નીચેના હાથમા અક્ષમાલા, ઉપરના હાથમા જળાધારી સહિત શિવલિંગ, વામ બાજુના ઉપરના હાથમા ગણેશ અને નીચેના હાથમા કમ ડહુ ધારણ કરેલી તથા ધન્ને બાજુએ અગ્નિકુણ્ડોથી યુક્ત અને પર્વતથી ઉદ્ભવેલી પાર્વતીની મૂર્તિ જાણવી ૨૯૫

ગૌરી

અક્ષસૂત્રં તથા પદ્મમભયઞ્ચ વરં તથા ॥
 ગોધાસનાશ્રયા મૂર્તિર્ગેહે પૂજ્યા શ્રિયૈ સદા ॥૨૯૬॥

અક્ષમાલા, પદ્મ, અભય અને વરહ હાથવાળી તથા ઘોના ઉપર બેઠેલી ગૌરીની મૂર્તિ ઘરમા સદા પૂજવી તે લક્ષ્મીને આપનારી છે ૨૯૬

રભાગૌરી

કમળહલ્વક્ષસૂત્રે ચ વિભ્રાણા વજ્રમહુશમ્ ॥
 ગજાસનસ્થિતા રમ્ભા કર્તવ્યા સર્વકામદા ॥૨૯૭॥

કમંડલુ, અક્ષમાલા, વજ્ર અને અંકુશ ધારિણી તથા હાથીના વાહનવાળી રંભા નામની ગૌરીની મૂર્તિ કરવી. તે સર્વ કામનાઓને આપનારી છે. ૨૯૭.

ચામુંડાગૌરી.

શૂલાક્ષસૂત્રદણ્ડાંશ્ચ વિભ્રાણા શ્વેતચામરમ્ ॥

ચામુળ્હેતિ સમાખ્યાતા સર્વપાપપ્રણાશિની ॥૨૯૮॥

ત્રિશૂલ, અક્ષમાલા, દંડ અને શ્વેત ચામર ધારણ કરનારી ચામુંડા નામની ગૌરીની મૂર્તિ કરવી તે સર્વ પાપને નાશ કરનારી છે. ૨૯૮.

ત્રિપુરાગૌરી.

નાગપાશાઙ્કુશૌ ચૈવાભયદં વરદં કરમ્ ॥

ત્રિપુરા નામ સંપૂજ્યા વંદિતા ત્રિદશૌરપિ ॥૨૯૯॥

નાગપાશ, અંકુશ, અભય તથા વરદ બુજવાળી ત્રિપુરા નામની ગૌરીની મૂર્તિ પૂજવી. જે દેવતાઓથી પણ વંદિત થએલી છે. ૨૯૯.

ગૌરી આયતન.

વામે સિદ્ધી રમા યામ્યે સાવિત્રી ચૈવ પશ્ચિમે ॥

પૃષ્ઠે કર્ણદ્વયે કાર્યા ભગવતી સરસ્વતી ॥૩૦૦॥

ઈશાને તુ ગણેશઃ સ્યાત્કુમારશ્ચાગ્નિકોણકે ॥

મધ્યે ગૌરી પ્રતિષ્ઠાપ્યા સર્વાભરણભૂષિતા ॥૩૦૧॥

ગૌર્યાયતનમાં વામ ભાગે સિદ્ધિ, દક્ષિણ ભાગે લક્ષ્મી, પશ્ચિમે સાવિત્રી, પાછળના બન્ને કર્ણોમાં ભગવતી અને સરસ્વતી, ઈશાન કોણમાં ગણેશ અને અગ્નિકોણે કુમાર-સ્વામી સ્થાપવા તથા મધ્ય ભાગમાં સર્વ આભરણોથી વિભૂષિત ગૌરીની પ્રતિષ્ઠા કરવી. ૩૦૦, ૩૦૧.

ગૌરીની અષ્ટ દ્વારપાલિકાઓનાં નામ.

જયા ચ વિજયા ચૈવ હ્યજિતા ચાપરાજિતા ॥

વિભક્તા મઙ્ગલા ચૈવ મોહિની સ્તમ્ભિની તથા ॥૩૦૨॥

જ્યા, વિજ્યા, અજિતા, અપરાજિતા, વિભક્તા, મગલા, મોહિની અને સ્તભિની, આ આઠ ગૌરીની દ્વારપાલિકાઓ બાણવી ૩૦૨

અભયાદ્ધુગપાદૌશ્ચ દણ્ડેનૈવ જયા મતા ॥

સવ્યાપસવ્યયોગેન વિજયા નામ સા ભવેત્ ॥૩૦૩॥

અભયાબ્જપાગદણ્ડૈ રાજિતા ચાપરાજિતા ॥

અભયવજ્રાદ્ધુશદણ્ડૈર્વિભક્તા ચૈવ મદ્ગલા ॥૩૦૪॥

અભયશઙ્ખાબ્જદણ્ડૈર્મોહિની સ્તંભિની તથા ॥

ગૌર્યા આયતને સૃષ્ટ્યા ચાષ્ટૌ સ્યુદ્ધારપાલિકાઃ ॥૩૦૫॥

અભય, અકુશ, પાશ અને દડધારિણી જ્યા તથા ડાળા જમણા આયુધો કરવાથી વિજ્યા નામની દ્વારપાલિકા બાણવી અભય, પદ્મ, પાશ અને દડધારિણી અજિતા અને આયુધોને મવ્યાપમવ્ય કરવાથી અપરાજિતા, અભય, વજ્ર, અકુશ અને દડધારિણી વિભક્તા અને આયુધોના મવ્યાપમવ્ય યોગે મગલા, અભય, શંખ, પદ્મ અને દડધારિણી મોહિની તથા સવ્યાપસવ્ય યોગે સ્તભિની નામની દ્વારપાલિકા બાણવી અને આ આઠ દ્વારપાલિકાઓ ગૌરીના પ્રાસાદમા પૂર્વથી પ્રદક્ષિણ ક્રમે ચારે દિશામાં સ્થાપવી ૩૦૩, ૩૦૪, ૩૦૫

ગણેશ સ્વરૂપ લક્ષણ.

ગણેશ

દન્તશ્ચ પરશું પદ્મં મોદકશ્ચ ગજાનનઃ ॥

ગણેશો મૂપકારૂઢો વિભ્રાણઃ સર્વકામદઃ ॥૩૦૬॥

હાથીદાત, ફરસી, પદ્મ અને મોદક (લાડુ) ધારી ચાર હાથવાળા, હાથીના મુખવાળા તથા ઉદર ઉપર બેઠેલા સર્વ કામનાઓને પૂરનારા ગણેશ બાણવા ૩૦૬

હેરળ

વરં તથાદ્ધુશં દન્તં દક્ષિણે પરશું તથા ॥

વામે કપાલવાળાક્ષાન્ કૌમોદિકીં તથૈવ હિ ॥૩૦૭॥

ધારયન્તં કરેભ્યશ્ચ પશ્ચવક્ત્રં ત્રિલોચનમ્ ॥

હેરમ્બં મૂપકારૂઢં કુર્યાત્સર્વાર્થકામદમ્ ॥૩૦૮॥

વર, અંકુશ, દંત અને પરશુ જમણા ચારે હાથમાં અને કપાલ, બાણ, માલા અને કૌમોદકી ગદા વામ હાથોમાં ધારણ કરેલા. પાંચ મુખવાળા, ત્રણ નેત્રવાળા અને મૂષક ઉપર બેઠેલા હિરણ્ય ગણેશ કરવા. તે સર્વ ઇચ્છિત ફળના દેનારા છે. ૩૦૭, ૩૦૮.

વક્રતુંડ.

લમ્બોદરં ત્રિનેત્રશ્ચ પાશાઙ્કુશધરં પરમ્ ॥

વરદાભયહસ્તશ્ચ લસત્કર્ણ સચામરમ્ ॥૩૦૯॥

ત્રણ નેત્રવાળા, પાશ અને અંકુશધારી તથા વરદ અને અભય હસ્તવાળા, કર્ણોમાં કુંડલધારી, ચામરવાળા અને લાંબા ઉદરવાળા વક્રતુંડ ગણેશ બાણવા. ૩૦૯.

ગણેશાયતન.

વામાઙ્ગે ગજકર્ણં તુ સિદ્ધિં દદ્યાચ્ચ દક્ષિણે ॥

પૃષ્ઠિકર્ણે તથા દ્વૌ ચ ધૂમ્રકો બાલચન્દ્રમાઃ ॥૩૧૦॥

ઉત્તરે તુ સદા ગૌરી યામ્યે ચૈવ સરસ્વતી ॥

પશ્ચિમે યક્ષરાજશ્ચ બુદ્ધિઃ પૂર્વે સુસંસ્થિતા ॥૩૧૧॥

ગણેશાયતનમાં વામાંગે ગજકર્ણ, દક્ષિણ અંગે સિદ્ધિ, પૃષ્ઠિકર્ણોમાં ધૂમ્રક અને બાલચન્દ્રમા, ઉત્તર દિશામાં ગૌરી, દક્ષિણ દિશામાં સરસ્વતી, પશ્ચિમે યક્ષરાજ કુબેર તથા પૂર્વ દિશામાં બુદ્ધિ દેવતા સ્થાપવી. ૩૧૦, ૩૧૧.

ગણેશના અષ્ટ દ્વારપાળ.

સર્વે ચ વામનાકારાઃ સૌમ્યાશ્ચ પુરુષાનનાઃ ॥

તર્જની પરશુઃ પદ્મ હ્યવિગ્રો દણ્ડહસ્તકઃ ॥૩૧૨॥

તર્જનીદણ્ડાપસવ્યે તુ સ ભવેદ્ વિગ્નરાજકઃ ॥

તર્જની સ્વઙ્ગચેત્ ચ દણ્ડહસ્તશ્ચ વક્રકઃ ॥૩૧૩॥

તર્જનીદંડાપસવ્યે તુ દક્ષિણે બલવાન્ ભવેત્ ॥

તર્જની ત્રાણચાપે ચ દણ્ડશ્ચ ગજકર્ણકઃ ॥૩૧૪॥

તર્જનીદંડાપસવ્યે તુ ગોકર્ણઃ પશ્ચિમે સ્મૃતઃ ॥

તર્જનીપદ્માઙ્કુશાંશ્ચ દણ્ડં હસ્તેષુ સૌમ્યકઃ ॥૩૧૫॥

તર્જનીદણ્ડાપસવ્યે તુ સ ચૈવ શ્રુતિદાયકઃ ॥

પક્ષદ્વારાદિકે સર્વે પ્રાચ્યાદિષ્ઠસંસ્થિતાઃ ॥૩૧૬॥

ગણેશના આઠ પ્રતિહારો વામનાડાર, ઔમ્ય સ્વરૂપ અને પુરૂષના મુખવાળા ડરવા તર્જની, પરશુ, પદ્મ અને દડધારી અવિદ્ય નામે દ્વાગ્ધાણ તથા તર્જની અને દડને પગ્ગરૂપ બદલી ડાળાબમણી કગ્વાથી વિદ્યગજ નામે જાણુવો તર્જની, ખડ્ગ, ઢાલ અને દડધારી સુવક્ર નામે તથા તર્જની અને દડના સવ્યાપસવ્ય યોગે જલવાન નામે દ્વાગ્ધાણ જાણુવો તર્જની, જાણુ, ધનુષ્ય અને દડધારી ગજકર્ણ નામે તથા તર્જની અને દડના સવ્યાપસવ્ય યોગે ગોકર્ણ નામે પશ્ચિમ દાગ્ધાણ દ્વારધાણ જાણુવા. તર્જની, પદ્મ, અકુશ અને દડધારી સૌમ્યક નામે તથા તર્જની અને દડના સવ્યાપસવ્ય યોગે શ્રુતિદાયક નામે દ્વાગ્ધાણ જાણુવો આ ચર્વ પ્રતિહારો પૂર્વાદિ દિશાઓના ક્રમે દારોના બન્ને પડોળે ગ્રહેલા જાણુવા ૩૧૨, ૩૧૩, ૩૧૪ ૩૧૫, ૩૧૬

શ્રી કાર્તિકસ્વામી

કાર્તિકેયં પ્રવક્ષ્યામિ તરુણાદિત્યસન્નિભમ્ ॥
 કમલોદરવર્ણામં કુમાર સુકુમારકમ્ ॥૩૧૭॥
 ગ્વણ્ડકૈશ્ચીરકૈર્યુક્તં મયૂરવરવાહનમ્ ॥
 સ્થાનીયં લેટનગરે મુજા દ્વાદશ કલ્પયેત્ ॥૩૧૮॥
 ચતુર્ભુજં કર્પટે સ્યાદ્ વને ગ્રામે દ્વિવાહુકમ્ ॥
 દક્ષિણે ગત્તિપાઠૌ ચ ગ્વહૂગં વાણં ત્રિશૂલકમ્ ॥૩૧૯॥
 વરદશ્ચૈકહસ્તઃ સ્યાદથવાઽભયદો ભવેત્ ॥
 ધનુઃ પતાકા મુષ્ટિશ્ચ તર્જની તુ પ્રમારિતા ॥૩૨૦॥
 લેટકં તામ્રચૂડશ્ચ વામહસ્તેષુ ગસ્યતે ॥
 દ્વિમુજસ્ય કરે ગત્તિર્વામોર્ધ્વે ચૈવ કુર્કુટઃ ॥૩૨૧॥
 ચતુર્મુજે ગત્તિપાઠૌ વામતો દક્ષિણે ત્વસિઃ ॥
 વરદોઽભયદો વાપિ દક્ષિણે સ્યાત્તુરીયકઃ ॥૩૨૨॥

કાર્તિકસ્વામી નવીન ઉદય પામતા સૂર્યની ક્રાંતિ સમાન ક્રાંતિવાળા તેમજ કમળના ઉદગ્ધના વર્ણુની સમાન ક્રાંતિવાળા સુકુમાર કુમાર કગ્વા તથા ખડ વગ્ગોથી ભૂષિત થએલા અને મયૂરના વાહન મહિત કરવા * ખેટ અથવા નગરમા બાર ભુજવાળી મૂર્તિ કગ્વી કર્પટમા ચતુર્ભુજવાળી અને વન તથા ગ્રામમા બે ભુજવાળી મૂર્તિ કરવી

* ૧૭, ૧૩ કે ૯ હાથ પહોળા ગ્ગતા જેમા હોય તે ક્રમે બેટ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ નગર હોવાય છે નગરના અર્ધને ગ્રામ, ગ્રામના અર્ધ જેટલાને ખેટ અને ખેટના અર્ધ જેટલુ નાનુ ગામકુ હોય તેને કર્પટ હોય છે

દક્ષિણ હાથોમાં શક્તિ, પાશ, ખડ્ગ, બાણ, ત્રિશૂલ અને એક હાથ વરદ અથવા અભય આપનારો કરવો. વામ હાથોમાં ધનુષ, પતાકા, મુષ્ટિ, તર્જની (ઉંચી કરેલી), ઢાલ અને કુકુડો આપવો શુભ છે.

જે ભુજવાળી મૂર્તિના દક્ષિણ હાથમાં શક્તિ અને વામ હાથમાં જોડેલો કુકુડો આપવો. ચાર ભુજવાળી મૂર્તિના દક્ષિણ હાથોમાં તરવાર અને વરદ અથવા અભય તથા વામ હાથોમાં શક્તિ અને પાશ આપવો. ૩૧૭, ૩૧૮, ૩૧૯, ૩૨૦, ૩૨૧, ૩૨૨.

પાંચ લીલાદેવી.

અક્ષસૂત્રામ્બુપાત્રે ચ હ્યધોહસ્તૌ પ્રકાશયેત્ ॥

સર્વાસામીદૃશૌ હસ્તૌ દ્વાવૂર્ધ્વૌ કથયામ્યથ ॥૩૨૩॥

પદ્મયુગ્મે લીલયા સ્યાલ્લીલા પદ્મ ચ પુસ્તકમ્ ॥

લીલાઙ્ગી પાશપદ્માભ્યાં લલિતા વજ્રમઙ્કુશમ્ ॥

પાશાઙ્કુશૌ લીલાવતી લીલા વૈ પશ્ચ કીર્તિતાઃ ॥૩૨૪॥

અક્ષમાલા અને જલપાત્રયુક્ત પાંચે લીલા દેવીઓના નીચેના હસ્તો કરવા અને ઉપરના બન્ને હાથોનાં આયુધો નીચે પ્રમાણે જાણવાં.

બન્ને ઉર્ધ્વ હાથમાં જે પદ્મ ધારિણી લીલયા નામે, પદ્મ અને પુસ્તકધારિણી લીલા નામે, પાશ અને પદ્મધારિણી લીલાંગી નામે, વજ્ર અને અંકુશધારિણી લલિતા નામે તથા પાશ અને અંકુશધારિણી લીલાવતી નામે દેવી જાણવી. આ પાંચ લીલાદેવીઓ કહેલી છે. ૩૨૩, ૩૨૪.

મહાલક્ષ્મી.

ચરં ત્રિશૂલચ્છેદે ચ પાનપાત્રશ્ચ વિભ્રતી ॥

નીલકણ્ઠં તથા નાગં મહાલક્ષ્મીઃ પ્રકીર્તિતા ॥૩૨૫॥

વર, ત્રિશૂલ, ઢાલ અને જલપાત્રને ધારણ કરનારી તથા મોર અથવા હાથીના વાહનવાળી મહાલક્ષ્મી કહી છે. ૩૨૫.

ક્ષેમંકરી.

ચરં ત્રિશૂલપદ્મે ચ પાનપાત્રં કરે તથા ॥

ક્ષેમંકરી તદા નામ ક્ષેમારોગ્યપ્રદાયિની ॥૩૨૬॥

વર, ત્રિશૂલ, પદ્મ અને જલપાત્ર ધારિણી ક્ષેમ અને આરોગ્યને આપનારી ક્ષેમંકરી નામની દેવી જાણવી. ૩૨૬.

હરસિદ્ધિ

કમण्डलुश्च ग्वङ्गश्च डमरं पानपात्रकम् ॥
हरसिद्धिस्तदा नाम सर्वेषां सिद्धिहेतवे ॥૩૨૭॥

ડમડલુ તલવાગ, ડમર અને જલપાત્ર ધાગણ કરનારી હરસિદ્ધિ નામની દેવી જાણવી અને તે સર્વને સિદ્ધિ આપવામા ડાગણભૂત છે ૩૨૭

ત્રણ માત્રી દેવી

गोधासना भवेद्गौरी लीलया हंमवाहना ॥
सिंहारूढा भवेद्गुर्गा मातरः स्वस्ववाहनाः ॥૩૨૮॥

ધોના વાહનવાળી ગોરી, હનના વાહનવાળી લીલયા મિહારૂઢ થયેલી ગુર્ગા અને માતૃદેવતાઓ પોતપોતાના વાહનોવાળી જાણવી ૩૨૮

આમુડા

चण्डिका क्रूररूपा च पिङ्गकेशा कुशोदरी ॥
रक्ताक्षी मयनेत्रा च निर्मासा विकृतानना ॥૩૨૯॥
व्याघ्रचर्मपरीधाना भुजङ्गाभरणान्विता ।
कपालमालिनी कृष्णा श्वारूढा भयावहा ॥૩૩૦॥
शूलखेटांकुशाः ग्वङ्गो धनुः पाशः कुशोद्यम् ॥
कुठारो दर्पणं घण्टा शङ्खश्चक्रं गदा पविः ॥૩૩૧॥
दण्डो मुद्गर इत्येतै र्यथास्थायुधसंयुता ॥
बाहुपोडगसंयुक्ता चण्डमुण्डविघातिनी ॥૩૩૨॥

ચ ડિકા સ્વરૂપ ધાગિણી, કૂર સ્વરૂપવાળી, પીળા કેશવાળી પાતળા ઉદરવાળી, ગતી આખોવાળી, ઉડા નેત્રોવાળી, કેવળ હાડપિજગ્વાળી અને વિકાળ મુખવાળી તથા વ્યાઘ્રચર્મને ધારણ કરનારી, અર્પોના આભગ્ણોથી વિભૂષિત થયેલી, કપાલની માળા પહેરેલી, કાળા વર્ણની, મુડદા ઉપર બેઠેલી અને ભય ઉત્પન્ન કરનારી તથા ત્રિશૂલ, હાલ, અકુશ, ખરૂંગ, ધનુષ, પાશ, પદ્મ, કુવાડો, દર્પણ ઘટા શંખ, ચક્ર, ગદા, વજ્ર, દડ અને મુદ્ગર, એ સોળ આયુધોથી યુક્ત મોળ ભુજવાળી અને ચડમુડને મારનારી આમુડા દેવી જાણવી ૩૨૯, ૩૩૦, ૩૩૧, ૩૩૨

યોગેશ્વરી.

સ્વર્ગશ્રૈવ તથા પાત્રં મૂસલં લાઙ્ગલં તથા ॥

આખ્યાતા રક્તચામુણ્ડા દેવી યોગેશ્વરીતિ ચ ॥૩૩૩॥

ખડ્ગ, પાત્ર, મૂસલ અને હળ ધારિણી રક્ત ચામુંડા દેવી જાણવી. એને યોગેશ્વરી પણ કહેલી છે. ૩૩૩.

પ્રશંસા.

અનયા વ્યાપ્તમશ્વિલં જગત્સ્થાવરજઙ્ગમમ્ ॥

ઇમાં યઃ પૂજયેદ્ ભક્ત્યા સ વ્યાપ્નોતિ ચરાચરમ્ ॥૩૩૪॥

આ યોગેશ્વરી દેવીથી સમગ્ર સ્થાવર- જંગમાત્મક જગત્ વ્યાપ્ત થએલું છે. જે માણસ ભક્તિપૂર્વક આ દેવીનું પૂજન કરે છે તે સમસ્ત ચરાચર વિશ્વમાં વ્યાપ્ત થાય છે. ૩૩૪.

અધીતે ય હ્રદં નિત્યં રક્તદન્ત્યાઃ વપુસ્તવમ્ ॥

તં સા પરિચરેદ્ દેવી પતિપ્રિયમિવાઙ્ગના ॥૩૩૫॥

રક્તદંતી દેવીના સ્વરૂપના આ સ્તોત્રનો જે પુરૂષ નિત્ય પાઠ કરે છે તેની આ દેવી જેમ સુલક્ષણા પતિવ્રતા અંગના પોતાના પ્રિય પતિની પરિચર્યા કરે તેમ પરિચર્યા કરે છે. ૩૩૫.

કાત્યાયની દેવી.

કાત્યાયનીં તતો વક્ષ્યે દશહસ્તાં મહામુજામ્ ॥

તેજઃપ્રતાપદાં નિત્યં નૃપાણાં સુખબોધિનીમ્ ॥૩૩૬॥

હવે હું કાત્યાયની દેવીનું સ્વરૂપ કહીશ. જે મોટા દશ હાથોવાળી અને સર્વદા રાજાઓને તેજ અને પ્રતાપ આપનારી તથા સુખ વધારનારી છે. ૩૩૬.

મહિષાસુરમર્દિની ચંડિકા.

ત્રિમહીસ્થાનસંસ્થાના મહિષાસુરસૂદિની ॥

દક્ષિણે ચૂલસ્વર્ગૌ ચ ચક્રં બાણાઞ્જશક્તિકાઃ ॥૩૩૭॥

સ્વેદકં પૂર્ણચાપશ્ચ પાશમદ્ગુશમેવ ચ ॥
 ઘળ્લાશ્ચ વામતો દદ્યાદ્ દૈત્યસૂર્ધજધૃત્કરા ॥૩૩૮॥
 અધસ્તાન્મહિપશ્ચૈવ શિરચ્છિન્નં પ્રદર્શયેત્ ॥
 શિરચ્છેદોદ્ભવં તદ્વદ્ દાનવં ચ્વડ્ગપાણિનમ્ ॥૩૩૯॥
 હૃદિ ગૂલેન નિર્ભિન્નં તિર્યગ્દન્તવિભૂપિતમ્ ॥
 રક્તરક્તીકૃતાઙ્ગશ્ચ રક્તવિસ્ફારિતેક્ષણમ્ ॥૩૪૦॥
 દેવ્યાસ્તુ દક્ષિણં પાદં સમં સિંહોપરિ સ્થિતમ્ ॥
 કિશ્ચિદ્ધૃવં તથા વામમદ્ગુપ્તં મહિપોપરિ ॥૩૪૧॥

ત્રિભ ગીપણે ઉભેલી, મહિષાસુરનો નાગ ડરતી, દક્ષિણ હાથમા કુમે ત્રિશૂલ, ખડ્ગ,
 ચક્ર, ખાણ, પદ્મ, શક્તિ, અને વામ હાથમા ઢાલ, ચઢાવેલુ ધનુષ, પાશ, અકુશ
 તથા ઘટા ધાગિણી અને એક હાથમા જેણે હત્યનુ મસ્તક કેશમાથી પકડેલુ છે
 એવી કરવી તથા નીચે જેનુ મસ્તક કાપી નાખેલુ છે એવો પડેલો પાડો
 ડરવો તે પ્રમાણે માયુ કપાયલો અને જેના હાથમા તરવાર છે એવો મહિમાયુગ
 દાનવ પણ ખતાવવો અને તે હૃદયમા ત્રિશૂળથી ભેદાયેલો, વાકા દાતવાળો,
 ચક્રથી જેના અંગો ગાથેલા છે, કાટેલી અને લાલચોળ જેની આખો છે એવા
 સ્વરૂપવાળો કરવો દેવીનો દક્ષિણ પગ મિહુના ઉપર ગૂંદેલો તથા વામ પગનો અગુંઠો
 કપડ ઉથેથી મહિષના ઉપર અડકેલો કરવો ૩૩૭, ૩૩૮, ૩૩૯, ૩૪૦, ૩૪૧

ચ હિકાના અષ્ટ દ્વારપાલ

ચંડિકાયાઃ પ્રતીહારાન્ કથયિષ્યામ્યનુક્રમાત્ ॥
 વૈતાલઃ કરટશ્ચૈવ પિઙ્ગાક્ષો મૂકુટિસ્તથા ॥૩૪૨॥
 ધૂમ્રકઃ કઙ્કટશ્ચૈવ રક્તાક્ષશ્ચ સુલોચનઃ ॥
 દણ્ડાનના વિકટાસ્યા વિસ્ફુરદશનોજ્જ્વલાઃ ॥
 ચર્વરીકૃણ્ણદેહાશ્ચ રક્તાક્ષાશ્ચ મહાવલાઃ ॥૩૪૩॥

ચ હિકાના આઠ પ્રતીહારોના નામ અનુક્રમે કહુ છું - વૈતાલ, કરટ, પિંગાક્ષ,
 મૂકુટિ, ધૂમ્રક, કકટ, ચક્રતાલ અને સુલોચન નામે જાણવા તે બધા લાખી દંડ્રાયુક્ત
 મુખવાળા, ખુદલા, મોઢાના, તેજસ્વી અને ધોળા દાતવાળા, કાળરચિત્રા અને ડાળા
 દેહવાળા, ગતી આખોવાળા અને મહાબળવાન કરવા ૩૪૨, ૩૪૩

તર્જનીશ્ચૈવ શ્વદ્વાઙ્ગમૂર્ધ્વ ડમરુદણ્ડકૌ ॥
 વૈતાલસ્તુ સમાખ્યાતોઽપસવ્યે કરટઃ પુનઃ ॥૩૪૪॥
 અભયં શ્વદ્વાગ્રખેટે ચ દંડં પિઙ્ગલલોચનઃ ॥
 સવ્યાપસવ્યયોગેન ભવેદ્ભૂકુટિનામકઃ ॥૩૪૫॥
 તર્જનીં વજ્રાઙ્કુશૌ ચ દંડં ધૂમ્રક ઈરિતઃ ॥
 સવ્યાપસવ્યયોગેન ભવેત્કઙ્કટનામકઃ ॥૩૪૬॥
 તર્જનીં ચ ત્રિશૂલશ્ચ શ્વદ્વાઙ્ગં દંડમેવ ચ ॥
 રક્તાક્ષો નામભેદેન વામે ચૈવ ત્રિલોચનઃ ॥
 દિગ્દ્વારપક્ષયુગ્મેષુ પ્રશસ્તા વિઘ્નનાશકાઃ ॥૩૪૭॥

તર્જની, ખટ્વાંગ, ડમરુ અને દંડધારી વૈતાલ નામે તથા આયુધોના સવ્યાપ-
 સવ્ય યોગે કરટ નામે; અભય, ખડ્ગ, ગદા અને દંડધારી પિંગલાક્ષ નામે તથા આયુ-
 ધના સવ્યાપસવ્ય યોગે ભૂકુટિઃ તર્જની, વજ્ર, અંકુશ અને દંડધારી ધૂમ્રક નામે તથા
 આયુધના સવ્યાપસવ્ય યોગે કંકટ નામે; તર્જની, ત્રિશૂલ, ખટ્વાંગ અને દંડધારી
 રક્તાક્ષ નામે તથા વામયોગે ત્રિલોચન (સુલોચન) નામે દ્વારપાળ જાણવા. દિશાના
 દ્વારો તથા દ્વારોના ળેય પડખામાં પૂર્વાદિ ક્રમે રહેલા દ્વારપાલો પ્રશસ્ત અને વિઘ્નહર્તા
 છે. ૩૪૪, ૩૪૫, ૩૪૬, ૩૪૭.

લક્ષ્મી.

અષ્ટપત્રામ્બુજસ્યોર્ધ્વે લક્ષ્મીઃ સિંહાસને શુભે ॥
 વિનાયકવદાસીના સર્વાભરણભૂષિતા ॥૩૪૮॥
 ઝર્ધ્વહસ્તૌ પ્રકર્તવ્યૌ દેવ્યાઃ પદ્મજધારિણૌ ॥
 વામેઽમૃતઘટં ધત્તે દક્ષિણે માતુલિઙ્ગકમ્ ॥૩૪૯॥

આઠ દળવાળા કમળના શુભ સિંહાસન ઉપર વિનાયકની પેઠે આરૂઢ થયેલી,
 સર્વ આભરણોથી સમલેષ્ટ, ઉપરના બન્ને હાથમાં પદ્મધારિણી, નીચેના વામ
 હસ્તમાં અમૃતનો ઘડો તથા દક્ષિણ બાજુના નીચેના હાથમાં માતુલિંગ ધારણ કરેલી
 લક્ષ્મી જાણવી. ૩૪૮, ૩૪૯.

મહાલક્ષ્મી.

ક્ષેત્રે કોલાપુરાદન્યે મહાલક્ષ્મીર્યદાચર્યતે ॥
 લક્ષ્મીવત્સા તદા કાર્યા રૂપાભરણભૂષિતા ॥૩૫૦॥

દક્ષિણાધઃકરે પાત્રમૂર્ધ્વે કૌમોદકી ભવેત્ ॥
વામોર્ધ્વે ચેટકં ધત્તે શ્રોફલં નદધઃકરે ॥૩૬૧॥

કોલાપુર ક્ષેત્ર મિવાયના અન્ય ક્ષેત્રમા ત્યારે મહાલક્ષ્મીનું પૂજન કરવામા આવે ત્યારે તેનું સ્વરૂપ લક્ષ્મી પ્રમાણે સર્વાભરણોથી સંપન્ન કરવું

કોલાપુર ક્ષેત્રમા પૂજવાની મહાલક્ષ્મીની મૂર્તિના દક્ષિણ ગાબુના નીચેના હાથમા પાત્ર તથા ઉપરના હાથમા કૌમોદકી ગદા આપવી તેમજ વામ ગાબુના ઉર્ધ્વ હસ્તમા દાલ અને નીચેના હાથમા શ્રીકળ આપવું ૩૫૦, ૩૫૧

મહાવિદ્યા અને સરસ્વતી.

एकवक्त्रा चतुर्हस्ता मुकुटेन विराजिता ॥
प्रभामंडलसंयुक्ता कुंडलान्वितशेखरा ॥૩૬૨॥
अक्षाब्जवीणापुस्तका महाविद्या प्रकीर्तिता ॥
वराक्षाब्जपुस्तका च सरस्वती शुभावहा ॥૩૬૩॥

એક મુખવાળી, ચાર ભુજવાળી, મુકુટધારિણી, પ્રભામંડલ-તેજના મંડલથી યુક્ત, કુંડલો યુક્ત કર્ણવાળી અને અક્ષમાલા, પદ્મ, વીણા અને પુસ્તકધારિણી મહાવિદ્યા બાણવી તથા ઉપર પ્રમાણેના સ્વરૂપવાળી અને વરદ, અક્ષમાલા, પદ્મ અને પુસ્તકધારિણી કલ્યાણકારી સરસ્વતી બાણવી ૩૫૨, ૩૫૩

બ્રહ્માણી

हंसारूढा प्रकर्तव्या माक्षसूत्रकमंडलुः ॥
सुचञ्च पुस्तकं धत्ते ऊर्ध्वहस्तद्वये शुभा ॥૩૬૪॥

હંસના વાહન ઉપર બેઠેલી, કર્મે નીચેના હાથોમા અક્ષમાલા અને કમંડલુ તથા ઉપરના બન્ને હાથોમા ગ્રંથિ અને પુસ્તકધારિણી શુભકર્તા બ્રહ્માણી બાણવી ૩૫૪

માહેશ્વરી

माहेश्वरी प्रकर्तव्या वृषभासनसंस्थिता ॥
कपालशूलगद्वाद्वा वरदा च चतुर्भुजा ॥૩૬૫॥

વૃષભના ઉપર બેઠેલી તથા કપાલ, ત્રિશૂલ, ગદ્વાગ અને વરદ આયુધોથી સંપન્ન ચારભુજવાળી માહેશ્વરી દેવી કરવી ૩૫૫

કૌમારી.

કુમારરૂપકૌમારી મયૂરવરવાહના ॥

રક્તવસ્ત્રધૃક્ વરદા શૂલશક્તિગદાધરા ॥૩૫૬॥

કુમાર સ્વરૂપવાળી, મયૂરના વાંહનવાળી, રક્ત વસ્ત્રોને ધારણ કરેલી તથા વર, ત્રિશૂલ, શક્તિ અને ગદાધારિણી કૌમારી દેવી જાણવી. ૩૫૬.

વૈષ્ણવી.

વૈષ્ણવી વિષ્ણુસદૃશી ગરુડોપરિ સંસ્થિતા ॥

ચતુર્બાહુશ્ચ વરદા શંખચક્રગદાધરા ॥૩૫૭॥

વિષ્ણુના સમાન સ્વરૂપવાળી, ગરુડ ઉપર બેઠેલી તથા વર, શંખ, ચક્ર અને ગદાયુક્ત ચાર ભુજવાળી વૈષ્ણવી દેવી જાણવી. ૩૫૭.

વારાહી.

વારાહીં તુ પ્રવક્ષ્યામિ મહિષોપરિ સંસ્થિતા ॥

વારાહસદૃશી દેવી ઘન્ટાચામરધારિણી ॥૩૫૮॥

ગદાચક્રધરા તદ્વદ્ દાનવેન્દ્રવિઘાતિની ॥

લોકાનાશ્ચ હિતાર્થા યા સર્વવ્યાધિવિનાશિની ॥૩૫૯॥

મહિષ (પાડા) ઉપર બેઠેલી, વારાહના જેવા સ્વરૂપવાળી, ઘન્ટા અને ચામર ધારિણી તેમજ ગદા અને ચક્રધારિણી, દાનવેન્દ્રનો નાશ કરનારી, લોકોની હિતકર્તા તથા સર્વ વ્યાધિઓનો નાશ કરનારી વારાહી દેવી કરવી. ૩૫૮, ૩૫૯.

ઇન્દ્રાણી.

ઇન્દ્રાણી ત્વિન્દ્રસદૃશી વજ્રશૂલગદાવરા ॥

ગજાસનગતા દેવી લોચનૈર્વહુભિર્વૃતા ॥૩૬૦॥

ઇન્દ્રના સમાન સ્વરૂપવાળી, વજ્ર, ત્રિશૂલ, ગદા અને વર યુક્ત ચાર ભુજવાળી, હાથી ઉપર બેઠેલી અને ઘણા લોચનોવાળી ઇન્દ્રાણી કરવી. ૩૬૦.

રક્ત ચામુંડા

દંડ્રાલા ક્ષીણદેહા ચ ગર્તાક્ષા ભીમરૂપિણી ॥
 દિગ્બાહુઃ ક્ષામકુક્ષિશ્ચ મૂસલં ચક્રમાર્ગણે ॥૩૯૧॥
 અઙ્કુશં વિભ્રતી ગ્વહ્નં દક્ષિણેષ્વથ વામતઃ ॥
 ગ્વેદ પાશં ધનુર્દંડં કુઠારશ્ચેતિ વિભ્રતી ॥૩૯૨॥
 ચામુંડા પ્રેતગા રક્તા વિક્રાન્તાસ્યા હિ ભીષણા ॥
 દ્વિભુજા વા પ્રકર્તવ્યા કર્ત્તિકાકર્પરાન્વિતા ॥૩૯૩॥

મોટી વિકાળ દાઢોવાળી, ગુપ્ત દેહવાળી, ઉડી આખોવાળી, ભય કર વચ્ચે પવાળી,
 ૧૧ ભુજવાળી, ક્ષીણ કમરવાળી, મૂસલ, ચક્ર, પાણુ, અકુશ અને પાડગ દક્ષિણ
 હાથોમા ધારણ કરેલી તથા ઢાલ, પાશ, ધનુષ, દંડ અને કુઠાર વામ હાથોમા ધારણ
 કરનારી, મુડદા ઉપર બેઠેલી, વિકાળ ભુજવાળી અને ભય કર રક્તચામુંડા દેવી કરવી
 અથવા કર્ત્તિકા અને કર્પસ યુક્ત બે ભુજવાળી કરવી ૩૯૨, ૩૯૩

વીરેશ્વર ભગવાન

વીરેશ્વરશ્ચ ભગવાન્ વૃષારૂઢો ધનુર્ધરઃ ॥
 વીણાત્રિશૂલહસ્તશ્ચ માતૃણામગ્રતો ભવેત્ ॥
 મધ્યે વા માતરઃ કાર્યા અન્તે તાસાં વિનાયકઃ ॥૩૯૪॥

વૃષ ઉપર બેઠેલા, ધનુર્ધારી, વીણા અને ત્રિશૂળને ધારણ કરેલા વીરેશ્વર
 ભગવાન કરવા અને તે માત્રી દેવતાઓના અગ્ર ભાગે સ્થાપવા તેમજ મધ્ય ભાગે માત્રી
 દેવતાઓ સ્થાપવી અને તેમની પાછળના અત્ત ભાગે વિનાયક સ્થાપવા ૩૯૪

ક્ષેત્રપાલ

ક્ષેત્રપાલો વિઘાતવ્યો દિગ્વાસા ઘંટભૂષિતઃ ॥
 કર્ત્તિકાં હમરૂં વિભ્રત્ દક્ષિણે તુ કરદ્વયે ॥૩૯૫॥
 વામે શૂલં કપાલશ્ચ મુળ્ડમાલોપવીતિકઃ ॥
 હસ્વહસ્તો મહોરસ્કઃ સર્પગ્રન્થિતજોશ્વરઃ ॥૩૯૬॥

દિગ્ગંધર, ઘંટથી વિભૂષિત દક્ષિણ હાથોમા કર્ત્તિકા (કરવત) અને હમરૂ તથા
 વામ હાથોમા ત્રિશૂલ અને કપાલધારી, મુડમાલાના ઉપવીતવાળા, ટુંકા હાથવાળા,
 મોટી છાતીવાળા અને સર્પોથી વિઠાયેલી જટાવાળા ક્ષેત્રપાલ કરવા ૩૯૫, ૩૯૬

બટુક ભૈરવ.

શ્વદ્વાજ્જમસિપાશૌ ચ શૂલશ્ચ વિભ્રતં કરૈઃ ॥

હમરુશ્ચ કપાલશ્ચ વરદં મુજગં તથા ॥૩૬૭॥

આત્મવર્ણસમોપેતં સારમેયસમન્વિતમ્ ॥

ધ્યાત્વા જપેત્સુસંહૃષ્ટઃ સર્વાન્ કામાનવાપ્નુયાત્ ॥૩૬૮॥

બટુવાંગ, તરવાર, પાશ અને ત્રિશૂલ દક્ષિણ હાથોમાં તથા હમરુ, કપાળ, વર અને ભુજંગ વામ હાથોમાં ધારણ કરેલો, પોતાના ભૈરવ વર્ણથી યુક્ત, કુતરાસહિત બટુક ભૈરવ કરવો. જે માણસ ઉપરોક્ત સ્વરૂપવાળા બટુક ભૈરવનું હર્ષયુક્ત ધ્યાન કરી જાપ કરે છે તે સર્વ કામનાઓને પામે છે. ૩૬૭, ૩૬૮.

આઠ આયોનાં સ્વરૂપ.

૧ દેવજાય.

ધ્વજાભયાસ્ત્રપૂર્વેશો ધ્વજશ્ચ ધ્વજરૂપકઃ ॥

બાલાર્કસદૃશો ભાતિ સર્વલક્ષણસંયુતઃ ॥૩૬૯॥

એક હાથમાં દેવજા અને બીજા હાથમાં અભય ધારણ કરેલો, દેવજા સ્વરૂપવાળો, બાલ સૂર્યના જેવી કાંતિવાળો અને સર્વ લક્ષણો વડે યુક્ત થયેલો દેવજાય પૂર્વ દિશાનો સ્વામી જાણવો. ૩૬૯.

૨ ધૂમ્રાય.

વિભ્રત્સર્પાસિવહ્નિશ્ચ ધૂમ્રશ્ચ ધૂમ્રવાહનઃ ॥

નીલકંઠસ્તથાઙ્ગૈશ્ચ સર્વાભરણભૂષિતઃ ॥૩૭૦॥

સર્પરૂપી તરવાર અને અગ્નિને ધારણ કરેલો, ધૂમ્ર સ્વરૂપ, ધૂમાડાના વાહનવાળો, નીલા કંઠવાળો અને અંગોએ સર્વ આભરણો વડે શોભાયેલો અગ્નિકોણનો સ્વામી ધૂમ્રાય જાણવો. ૩૭૦.

૩ સિંહાય.

સિંહઃ સિંહસમારૂઢઃ શ્વઙ્ગાભયદહસ્તકઃ ॥

કિરીટકુંડલૈ ર્યુક્તો હેમવર્ણો ભયંકરઃ ॥૩૭૧॥

મિહુના ઉપર બેઠેલો, તરવાર અને અભય ધારણ કરેલો, મુગટ અને કુડલો પહેરેલો, મોનાના જેવા વર્ણવાળો અને ભય કર આકૃતિવાળો દક્ષિણ દિશાનો સ્વામી સિંહાય બાણવો ૩૭૧

૪ શ્વાનાય

શ્વાનઃ શ્વાનમમારૂઢઃ સર્પફણિચાપધરઃ ॥

કૃષ્ણવર્ણઃ સ વિજ્ઞેયઃ કપાલયુતહસ્તકઃ ॥૩૭૨॥

કુતરા ઉપર બેઠેલો, એક હાથમા સર્પની ક્ષણવાળા ધનુષને ધારણ કરેલો તથા બીજા હાથમા કપાળ (ખોપરી) ને ધારણ કરેલો અને કાળા વર્ણવાળો નૈરત્ય કોણનો સ્વામી શ્વાનાય બાણવો ૩૭૨

૫ વૃષાય

વૃષો વૃષભારૂઢો વાણચાપસમાયુતઃ ॥

શ્વેતરૂપશ્ચ વિજ્ઞેયઃ સર્વાભરણભૂષિતઃ ॥૩૭૩॥

આખેલો ઉપર બેઠેલો, બાણ અને ધનુષને ધારણ કરનારો, સફેદ વર્ણનો તથા અર્વાભરણોથી શોભિત થયેલો પશ્ચિમ દિશાનો સ્વામી વૃષાય બાણવો ૩૭૩

૬ અરાંચ્ય

ગ્વરશ્ચ ગ્વરમારૂઢઃ શૃંગીડમરૂહસ્તકઃ ॥

ધૂમ્રવર્ણઃ સ વિજ્ઞેયો રક્તાભરણભૂષિતઃ ॥૩૭૪॥

ગધેડા ઉપર બેઠેલો, શૃંગી અને ડમડ ધારણ કરેલો, ધૂમ્રાડાના જેવા વર્ણવાળો અને રાતા આભરણો પહેરેલો ગાજરેલો વાયુકોણનો સ્વામી અરાંચ્ય બાણવો ૩૭૪

૭ ગભાય

ગજશ્ચૈવ ગજારૂઢો ગદાવરદહસ્તકઃ ॥

ગ્યામવર્ણઃ સ વિજ્ઞેયો હિમાંશુસદશોપમઃ ॥૩૭૫॥

હાથી ઉપર બેઠેલો, ગદા અને વરદ હસ્તવાળો, શ્યામવર્ણનો અને ચંદ્રમાના જેવી કાંતિવાળો ઉત્તર દિશાનો સ્વામી ગભાય બાણવો ૩૭૫

૮ ધ્વાંક્ષાય.

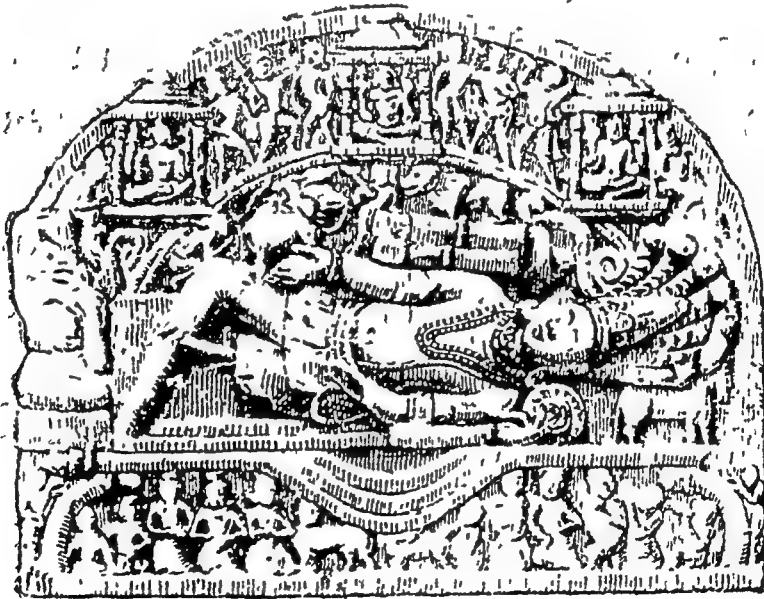
ધ્વાંક્ષઃ સર્પસમારૂઢો વિરાલવદનસ્તથા ॥

મત્સ્યકર્ત્તરિસંયુક્તઃ કપિલકૃષ્ણલોચનઃ ॥૩૭૬॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते शिल्परत्नाकरे
देवमूर्तिस्वरूपलक्षणाधिकारे गुर्जरभाषायामेकादशं रत्नं समाप्तम् ॥

સર્પના ઉપર બેઠેલો, ભયંકર મુખવાળો, માછલું અને કાતર ધારણ કરેલો તથા
કપિલ અને કાળાં લોચનવાળો ઇશાન કોણનો સ્વામી ધ્વાંક્ષાય બાણવો. * ૩૭૬.

इति श्री वास्तुशास्त्रमां शिल्पशास्त्री श्रीयुत नर्मदाशंकर मुदणभाध
सोमपुराविरचित शिल्परत्नाकर नामना ग्रंथनुं देवमूर्तिस्वरूप
लक्षणाधिकार नामनुं अगियारमुं रत्न संपूर्णः

* આ આઠ આયોનાં મુખ, શરીર અને પગના સ્વરૂપનું વર્ણન પ્રથમ રત્નમાં પૃષ્ઠ ૧૪ થી
૧૬ સુધીમાં કરેલું છે.

દ્વાદશં રત્નમ્ ।

અથ જિનપ્રતિમાસ્વરૂપલક્ષણાધિકારઃ ।

શ્રી જિન-મૂર્તિસ્વરૂપ લક્ષણ વર્ણન.

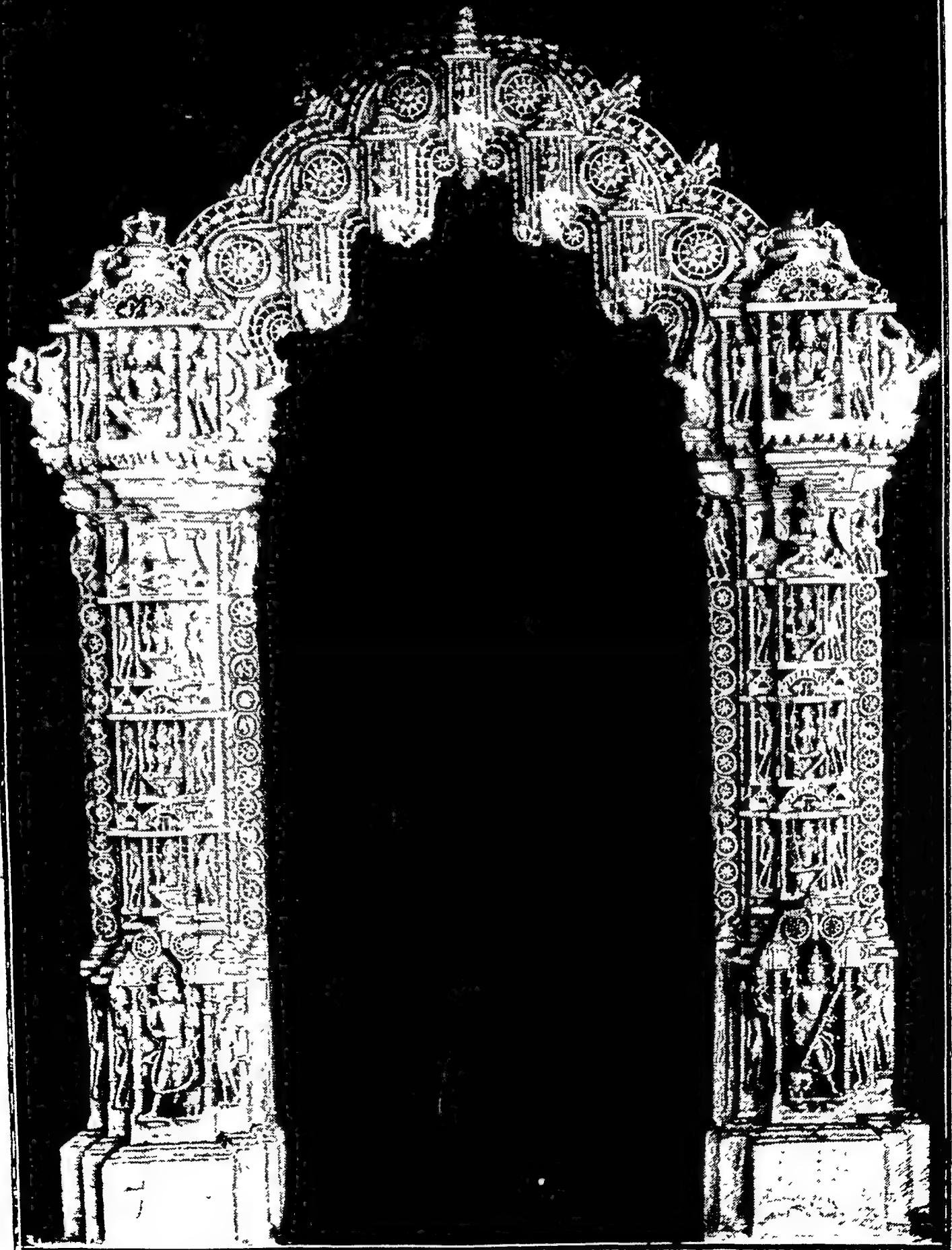
ચોવીસ તીર્થ કર્શનાં નામ

અતઃ ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि जिनान् तीर्थङ्कराभिधान् ॥
चतुर्विंशतिसंख्यांश्च ऋषभोऽजितसम्भवो ॥१॥
अभिनन्दननामा च सुमतिः पद्मप्रभुस्तथा ॥
सुपार्श्वश्चन्द्रप्रभुश्च सुविधिः स्यादथ शीतलः ॥२॥
श्रेयांसो वासुपूज्यश्च विमलोऽनन्ततीर्थकृत् ॥
धर्मः शान्तिश्च कुन्धुश्चाजरो मल्लिर्मुनिसुव्रतः ॥३॥
नमिर्नेमिश्च पार्श्वश्च महावीरस्तथा स्मृतः ॥
चतुर्विंशतिरर्हन्तः लोके पूज्यतमाः स्मृताः ॥४॥

હવે તીર્થ કર જેમની મજા છે એવા ચોવીસ જિનેશ્વર ભગવાનના નામ કહું છું -
(૧) ઋષભનાથ, (૨) અજિતનાથ, (૩) સ ભવનાથ, (૪) અભિનન્દન, (૫) સુમતિનાથ,
(૬) પદ્મપ્રભુ, (૭) સુપાર્શ્વનાથ, (૮) ચન્દ્રપ્રભુ, (૯) સુવિધિનાથ, (૧૦) શીતલનાથ,
(૧૧) શ્રેયામ્નાથ, (૧૨) વાસુપૂજ્ય, (૧૩) વિમલનાથ, (૧૪) અનન્તનાથ, (૧૫) ધર્મ-
નાથ, (૧૬) શાન્તિનાથ, (૧૭) કુન્ડુનાથ, (૧૮) અરનાથ, (૧૯) મલ્લિનાથ, (૨૦) મુનિ
સુવ્રત, (૨૧) નમિનાથ, (૨૨) નેમિનાથ, (૨૩) પાર્શ્વનાથ અને (૨૪) મહાવીર સ્વામી
આ પ્રમાણે ચોવીસ અર્હન્તોના નામ બાણવા અને તેઓ લોકમા પૂજ્યતમ
બાણવા ૧, ૨, ૩, ૪

વર્ણ.

रक्तः पद्मप्रभुश्चैव पद्माभो वासुपूज्यकः ॥
चन्द्रप्रभुश्च चन्द्राभो नेमिश्च नीलवर्णकः ॥५॥
मल्लिश्च पार्श्वनाथश्च नीलाभौ च प्रकीर्तितौ ॥
हेमत्विपो जिनाः श्रेया रूपानीति ममामृतः ॥६॥

પરિકરવાળી પ્રતિમાલની આગળ પખાસણ ઉપર બે સ્તંભિકાઓ સાથેનું તોરણ.
જૈન દેગમર પ્રતિમાગીયાળ

4

1 1 1 1
—
1

પદ્મપ્રભુ રક્ત વર્ણના, વાસુપૂજ્ય. પદ્મ વર્ણના, ચન્દ્રપ્રભુ ચન્દ્રના સમાન ક્રાંતિવાળા, નેમિનાથ નીલ વર્ણના, તેમજ મલ્લિનાથ તથા પાર્શ્વનાથ પણ નીલ વર્ણવાળા કહેલા છે અને શેષ જિન દેવતાઓ સુવર્ણના જેવી ક્રાંતિવાળા જાણવા. આ પ્રમાણે સંક્ષેપનાં વર્ણસ્વરૂપ જાણવું. ૫, ૬.

લંછન.

વૃષો ગજોઽશ્વપ્લવગૌ ક્રૌશ્વોઽબ્જસ્વસ્તિકૌ શશી ॥

મકરઃ શ્રીવત્સઃ શૃંગી મહિષઃ શૂકરસ્તથા ॥૭॥

શ્યેનો વજ્રમૃગચ્છાગા નંદ્યાવર્તો ઘટોઽપિ ચ ॥

કૂર્મો નીલોત્પલં શઙ્ખો ફળી સિંહોઽર્હતાં ધ્વજાઃ ॥૮॥

(૧) વૃષ, (૨) હાથી, (૩) અશ્વ, (૪) વાંદરો, (૫) કૌંચ પક્ષી, (૬) પદ્મ, (૭) સ્વસ્તિક, (૮) ચ દ્રમા, (૯) મગર, (૧૦) શ્રીવત્સ, (૧૧) ગેડો, (૧૨) પાડો, (૧૩) સૂવર, (૧૪) શ્યેન (બાજ), (૧૫) વજ્ર, (૧૬) મૃગ, (૧૭) બકરો, (૧૮) નંદ્યાવર્ત, (૧૯) ઘડો, (૨૦) કૂર્મ, (૨૧) નીલ કમલ, (૨૨) શંખ, (૨૩) સર્પ અને (૨૪) સિંહ; એ અનુક્રમે અર્હત દેવતાઓના ધ્વજ (લંછન) જાણવા. ૭, ૮.

જન્મ નક્ષત્ર.

ઉત્તરાષાઢરોહિણ્યૌ મૃગશીર્ષપુનર્વસૂ ॥

મઘા ચિત્રા વિશાખા ચાઽનુરાધા મૂલમેવ ચ ॥૯॥

પૂર્વાષાઢા શ્રુતિશ્ચૈવ શતતારોત્તરાપદે ॥

રેવતી પુષ્યમરણ્યૌ કૃત્તિકા રેવતી ક્રમાત્ ॥૧૦॥

અશ્વિની શ્રવણાશ્વિન્યૌ તથા ચિત્રા વિશાલિકા ॥

ઉત્તરાફાલ્ગુની ચેતિ જિનાનાં જન્મમાનિ વૈ ॥૧૧॥

(૧) ઉત્તરાષાઢા, (૨) રોહિણી, (૩) મૃગશીર્ષ, (૪) પુનર્વસુ, (૫) મઘા, (૬) ચિત્રા, (૭) વિશાખા, (૮) અનુરાધા, (૯) મૂલ, (૧૦) પૂર્વાષાઢા, (૧૧) શ્રવણ, (૧૨) શતભિષા, (૧૩) ઉત્તરા ભાદ્રપદ, (૧૪) રેવતી, (૧૫) પુષ્ય, (૧૬) ભરણી, (૧૭) કૃત્તિકા, (૧૮) રેવતી, (૧૯) અશ્વિની, (૨૦) શ્રવણ, (૨૧) અશ્વિની, (૨૨) ચિત્રા, (૨૩) વિશાખા અને (૨૪) ઉત્તરાફાલ્ગુની; આ ચોવીસ નક્ષત્રો અનુક્રમે જિન દેવતાઓનાં જન્મનક્ષત્ર જાણવાં. ૯, ૧૦, ૧૧.

जन्मराशि

धनं वृषो मिथुनश्च मिथुनं सिंहकन्यके ॥
 तुला वृश्चिकनामा च धनधने मकरस्तथा ॥१२॥
 कुम्भमीनौ च मीनश्च कर्कमेपौ तथा वृषः ॥
 मीनमेपौ तथा चैव मकरो मेषकन्यके ॥१३॥
 तुला कन्या तयैवेति राशयश्च ह्यनुक्रमात् ॥
 चतुर्विंशजिनानाञ्च एता वै जन्मराशयः ॥१४॥

(१) धन, (२) वृष, (३) मिथुन, (४) मिथुन, (५) सिंह, (६) कन्या, (७) तुला, (८) वृश्चिक, (९) धन, (१०) धन, (११) मकर, (१२) कुल, (१३) मीन, (१४) मीन, (१५) कर्क, (१६) मेष, (१७) वृषल, (१८) मीन, (१९) मेष, (२०) मकर, (२१) मेष, (२२) कन्या, (२३) तुला अने (२४) कन्या, आ योवीस राशिओ अनुक्रमे जिन लगवाननी जन्मराशिओ जलुपी १२, १३, १४

योवीस यक्षनां नाम.

गोमुखश्च महायक्षः त्रिमुखो यक्षनायकः ॥
 तुम्बरुः कुसुमश्चापि मातङ्गो विजयोऽजितः ॥१५॥
 ब्रह्म चेश्वरश्चापि कुमारः षण्मुखस्तथा ॥
 पातालः किन्नरश्चैव गरुडश्च गन्धर्वकः ॥१६॥
 यक्षेन्द्रश्च कुबेरश्च वरुणो भ्रूकुटिस्तथा ॥
 गोमेधपार्श्वमातङ्गाः कार्या अर्हदुपासकाः ॥१७॥

(१) गोमुख, (२) महायक्ष, (३) त्रिमुख, (४) यक्षनायक-धृश्वर, (५) तुम्बरु, (६) कुसुम, (७) मातङ्ग, (८) विजय, (९) अजित, (१०) ब्रह्म, (११) मनुज (धृश्वर), (१२) कुमार, (१३) षण्मुख, (१४) पाताल, (१५) किन्नर, (१६) गरुड, (१७) गन्धर्व, (१८) यक्षेन्द्र, (१९) कुबेर, (२०) वरुण, (२१) भ्रूकुटि, (२२) गोमेध, (२३) पार्श्व अने (२४) मातङ्ग, आ योवीस जिनदेवताओना कुमे यक्षो जलुपा १५, १६, १७

योवीस यक्षिणीनां नाम

चक्रेश्वर्यजिता बाला दुरितारिश्च कालिका ॥
 महाकाली तथा श्यामा शान्ता भ्रूकुटितारिके ॥१८॥

અશોકા માનવી ચંડા વિદિતા ચાકુશી તથા ॥
 કંદર્પા નિર્વાણી બાલા ધારિણી ધરણપ્રિયા ॥૧૯॥
 નરદત્તા ચ ગંધર્વાઽમ્બિકા પદ્માવતી તથા ॥
 સિદ્ધાયિકા ચ જૈનાનાં ક્રમાચ્છાસનદેવતાઃ ॥૨૦॥

(૧) ચક્રેશ્વરી, (૨) અન્બિતખાલા, (૩) દુરિતારિ, (૪) કાલિકા, (૫) મહાકાલી, (૬) શ્યામા, (૭) શાન્તા, (૮) બ્રૂકુટિ, (૯) સુતારિકા, (૧૦) અશોકા, (૧૧) માનવી, (૧૨) ચંડા, (૧૩) વિદિતા, (૧૪) અંકુશી, (૧૫) કંદર્પા-પન્નગા, (૧૬) નિર્વાણી, (૧૭) બાલા-બાલા-અચ્યુતા, (૧૮) ધારિણી, (૧૯) ધરણપ્રિયા-વૈરોટ્યા, (૨૦) નરદત્તા, (૨૧) ગંધર્વા-ગાંધારી, (૨૨) અંબિકા, (૨૩) પદ્માવતી અને (૨૪) સિદ્ધાયિકા; આ ચોવીસ યક્ષિણીઓ તીર્થંકરોની કુમે શાશનદેવીઓ બાણવી. ૧૮, ૧૯, ૨૦.

સોળ વિદ્યાદેવીનાં નામ.

પ્રથમા રોહિણી જ્ઞેયા પ્રજ્ઞપિર્વજ્રશૃંગલા ॥
 વજ્રાકુશી સમાખ્યાતા ચક્રેશ્વરી તથૈવ હિ ॥૨૧॥
 નરદત્તા ચ કાલી ચ મહાકાલી ચ ગૌરિકા ॥
 ગાન્ધારી ચ મહાજ્વાલા વિજ્ઞાતવ્યા ચ માનવી ॥૨૨॥
 વૈરોટ્યાચ્છુપ્તિકા ચૈવ માનસી મહામાનસી ॥
 ઇમે ષોડશસંખ્યાકા વિદ્યાદેવ્યઃ શુભપ્રદાઃ ॥૨૩॥

(૧) રોહિણી, (૨) પ્રજ્ઞપિ, (૩) વજ્રશૃંગલા, (૪) વજ્રાંકુશી, (૫) ચક્રેશ્વરી, (૬) નરદત્તા, (૭) કાલી, (૮) મહાકાલી, (૯) ગૌરિકા-ગૌરી, (૧૦) ગાન્ધારી, (૧૧) મહાજ્વાલા, (૧૨) માનવી, (૧૩) વૈરોટ્યા, (૧૪) અચ્છુપ્તિકા-અચ્છુપ્તા, (૧૫) માનસી અને (૧૬) મહામાનસી; આ જૈનશાશનમાં માનેલી સોળ વિદ્યાદેવીઓનાં નામ છે. આ વિદ્યાદેવીઓ કલ્યાણકારિણી બાણવી. ૨૧, ૨૨, ૨૩.

યક્ષ-યક્ષિણી સ્વરૂપ લક્ષણ.

૧ ગોમુખ યક્ષ.

ઋષભે ગોમુખો યક્ષો હેમવર્ણો ગજાસનઃ ॥
 વરાક્ષસૂત્રપાશાંશ્ચ વીજપૂરં કરેષુ ચ ॥૨૪॥

સુવર્ણના જેવા વર્ણવાળો, હાથી ઉપર બેઠેલો તથા નીચેના જમણા હાથથી પ્રદક્ષિણ ક્રમે ચતુર્નાહુમા વર, અક્ષમાલા, પાશ અને ધીજેરને ધારણ કરેલો શ્રીઋષભ દેવ ભગવાનનો ગોમુખ યક્ષ બાણવો ૨૪

૧ અપ્રતિચક્રા

ચક્રેશ્વરી હેમવર્ણા તાદ્યારૂઢાષ્ટવાહુકા ॥

વરં વાણં ચક્રપાશૌઽકુશચક્રાગની ધનુઃ ॥૨૫॥

સુવર્ણવર્ણા, ગરુડારૂઢ, આઠ ભુજવાળી તથા વર, બાણ, ચક્ર, પાશ, અકુશ, ચક્ર, વજ્ર અને ધનુષ, આ આયુધો પ્રદક્ષિણ ક્રમે ધારણ કરેલી અપ્રતિચક્રા નામની ચક્રેશ્વરી યક્ષિણી બાણવી ૨૫

૨ ચક્રેશ્વરી

દ્વાદશભિર્મુજૈર્યુક્તા હ્યષ્ટચક્રા ચ વજ્રકે ॥

માતુલિદ્ગામયે ચૈવ પદ્મસ્થા ગરુડોપરિ ॥૨૬॥

બાર ભુજવાળી, પદ્મના આસનવાળી, ગરુડ ઉપર બેઠેલી તથા આઠ ચક્રો, બે વજ્રો, માતુલિંગ અને અભયધાગ્ણિ ચક્રેશ્વરી યક્ષિણી દ્વિતીય ભેદે બાણવી ૨૬

૨ મહાયક્ષ.

અજિતે ચ મહાયક્ષઃ ડ્યામશ્ચ ચતુરાનનઃ ॥

અષ્ટવાહુર્ગજારૂઢ આયુધૈશ્ચ વિભૂષિતઃ ॥૨૭॥

વરમુદ્ગરાક્ષસૂત્રપાશાંશ્ચ દક્ષિણેષ્વથ ॥

વીજપૂરકાભયાંકુશશક્તિર્વામદોષ્ણુ ચ ॥૨૮॥

આમવર્ણનો, ચાર મુખવાળો, અષ્ટ બાહુ મયુક્ત, હાથીના વાહનવાળો તથા વર, મુદ્ગર, માળા અને પાશ દક્ષિણ હાથોમા તથા ધીજેર, અભય, અકુશ અને શક્તિ વામ હાથોમા ધારણ કરેલો શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનનો મહાયક્ષ બાણવો ૨૭, ૨૮

૨ અજિતા

લોહારૂઢાઽજિતા દેવી ગૌરવર્ણા ચતુર્મુજા ॥

દક્ષિણતો વરં પાશં વીજપૂરં તથાંકુશમ્ ॥૨૯॥

ઠાકગના વાહન ઉપર આરૂઢ, ગૌરવર્ણા, ચાર ભુજવાળી તથા દક્ષિણક્રમે વર, પાશ, ધીજપૂર અને અકુશને ધારણ કરેલી અજિતા યક્ષિણી બાણવી ૨૯

૩ ત્રિમુખ યક્ષ.

સમ્ભવે ત્રિમુખશ્ચૈવ ત્રિનેત્રઃ ત્રિમુખાકૃતિઃ ॥

મયૂરસ્યાસનં શ્યામો ષડ્મુજશ્ચ મહાબલઃ ॥૩૦॥

નકુલગદાભયાનિ દક્ષિણેષ્વથ બાહુષુ ॥

માતુલિઙ્ગનાગાવક્ષસૂત્રશ્ચ વામતઃ સ્મૃતમ્ ॥૩૧॥

ત્રણ નેત્રવાળો, ત્રણ મુખવાળો, મયૂરના વાહનવાળો, શ્યામવર્ણનો, છ બાહુવાળો, મહાબલી તથા દક્ષિણ હસ્તોમાં નોળીયો, ગદા અને અભય; વામ હસ્તોમાં બીજોડું, સર્પ અને માળાયુક્ત શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનો ત્રિમુખ ચેક્ષ જાણવો. ૩૦, ૩૧,

૩ દુરિતારી.

મેષારૂઢા ચતુર્હસ્તા ગૌરાભા દુરિતારિકા ॥

માલિકાં વરદશ્ચૈવ ફલશ્ચાભયમેવ હિ ॥૩૨॥

ઘેટાના વાહનવાળી, ચાર ભુજવાળી, ગૌર વર્ણની તથા માલા, વર, ફલ અને અભયયુક્ત હસ્તવાળી દુરિતારી ચક્ષિણી જાણવી. ૩૨.

૪ ઇશ્વર યક્ષ.

ઈશ્વરઃ શ્યામવર્ણશ્ચ ચક્ષો વૈ ગર્જવાહનઃ ॥

માતુલિઙ્ગાક્ષસૂત્રે ચ નકુલશ્ચાઙ્કુશં દધત્ ॥૩૩॥

શ્યામવર્ણનો, હાથીના વાહનવાળો તથા માતુલિંગ, અક્ષમાલા, નકુલ અને અંકુશને ધારણ કરનારો શ્રીઅભિનંદન પ્રભુનો ઇશ્વર નામનો ચક્ષ જાણવો. ૩૩.

૪ કાલી.

શ્યામાભા પદ્મસંસ્થા ચ કાલીદેવી ચતુર્ભુજા ॥

દક્ષિણે વરદં પાશં વામે નાગાઙ્કુશૌ તથા ॥૩૪॥

શ્યામકાંતિવાળી, પદ્મના ઉપર બેઠેલી, ચાર ભુજવાળી તથા વર, પાશ, નાગ અને અંકુશધારિણી કાલીદેવી ચક્ષિણી જાણવી. ૩૪.

૫ તુમ્બક યક્ષ

શ્વેતશ્વતુર્ભુજશ્ચૈવ તુમ્બરુસ્તાઠ્યવાહનઃ ॥

વર શક્તિ ગદાશ્ચૈવ નાગપાઠં વિભર્તિ યઃ ॥૩૫॥

શ્વેતવર્ણનો, ચાત્ર બાહુવાળો, ગરુડના વાહનવાળો તથા વર, શક્તિ, ગદા અને નાગપાશધારી શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનનો તુમ્બક નામનો યક્ષ બ્રહ્મવે ૩૫

૫ મહાકાલી

સુવર્ણાભા મહાકાલી પદ્મારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥

દક્ષિણતો વરં પાઠં માતુલિદ્વાઙ્કુઠૌ તથા ॥૩૬॥

સુવર્ણના અમાન કાલિવાળી, પદ્મના ઉપર આરૂઢ થયેલી તથા વર, પાશ, માતુલિંગ અને અકુશયુક્ત ચાત્ર ભુજવાળી મહાકાલી યક્ષિણી બ્રહ્મવે ૩૬

૬ કુસુમ યક્ષ.

કુસુમો નીલવર્ણશ્ચ યક્ષઃ કુરૂદ્ગવાહનઃ ॥

માતુલિદ્વાભયે ચૈવ નકુલશ્ચાક્ષમાલિકામ્ ॥૩૭॥

નીલવર્ણનો, મૃગના વાહનવાળો તથા માતુલિંગ, અભય, નકુલ અને અક્ષમાલાને ધારણ કરનારો શ્રીપદ્મપ્રભુનો કુસુમ નામનો યક્ષ બ્રહ્મવે ૩૭

૬ અચ્યુતા

શ્યામવર્ણાચ્યુતા દેવી નરારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥

વરદશ્ચ તથા વાણં ધનુશ્ચાભયદં શુભા ॥૩૮॥

શ્યામવર્ણા, મનુષ્યના વાહનવાળી તથા વર, બાણ, ધનુષ અને અભયયુક્ત ચાત્ર ભુજવાળી અચ્યુતા યક્ષિણી બ્રહ્મવે ૩૮

૭ માતંગ યક્ષ.

માતઙ્ગો નીલવર્ણશ્ચ ગજારૂઢશ્ચતુર્ભુજઃ ॥

દક્ષિણે ચિત્તવપાઠૌ ચ વામે ચ નકુલાઙ્કુઠૌ ॥૩૯॥

નીલવર્ણનો, ગજના ઉપર આરૂઢ થયેલો, ચાર ભુજવાળો તથા દક્ષિણ હસ્તોમાં બિલ્વફળ અને પાશ, વામ હસ્તોમાં નકુલ અને અંકુશ ધારણ કરેલો શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનો માતંગ નામનો યક્ષ જાણવો. ૩૯.

૭ શાન્તા.

શાન્તા ચ હેમવર્ણાભા ગજારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥

વરદશ્ચ તથા માલાં શૂલશ્ચાભયમેવ ચ ॥૪૦॥

સુવર્ણના વર્ણ સમાન કાન્તિવાળી, હાથી ઉપર બેઠેલી તથા વર, માલા, શૂલ અને અભયયુક્ત ચાર ભુજવાળી શાન્તા યક્ષિણી જાણવી. ૪૦.

૮ વિજય યક્ષ.

હરિદ્વર્ણશ્ચ વિજ્ઞેયો વિજયો હંસવાહનઃ ॥

ત્રિનેત્રો દ્વિભુજશ્ચૈવ ચક્રમુદ્ગરસંયુતઃ ॥૪૧॥

લીલા વર્ણનો, હંસના વાહનવાળો, ત્રણ આંખ અને બે ભુજવાળો તથા ચક્ર અને મુદ્ગરધારી શ્રીચંદ્રપ્રભુ ભગવાનનો વિજય નામનો યક્ષ જાણવો. ૪૧.

૯ જવાલા.

જવાલા ચ ભ્રૂકુટિઃ પીતા હંસારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥

ખડ્ગશ્ચ મુદ્ગરશ્ચૈવ ફલકં પરશું તથા ॥૪૨॥

હંસના વાહનવાળી, પીળા વર્ણની તથા ખડ્ગ, મુદ્ગર, ઢાલ અને પરશુયુક્ત ચાર ભુજવાળી જવાલા (ભ્રૂકુટિ) નામે યક્ષિણી જાણવી. ૪૨.

૯ અજિત યક્ષ.

અજિતઃ શ્વેતવર્ણશ્ચ કૂર્મારૂઢશ્ચતુર્ભુજઃ ॥

માતુલિદ્વાક્ષસૂત્રે ચ વિભ્રન્નકુલકુન્તકૌ ॥૪૩॥

શ્વેતવર્ણ, કૂર્મનું વાહન અને ચાર ભુજવાળો તથા માતુલિંગ, અક્ષમાલા, નકુલ અને કુન્તક (ભાલો) ધારી શ્રીસુવિધિનાથ પ્રભુનો અજિત નામનો યક્ષ જાણવો. ૪૩.

૯ સુતારિકા.

ગૌરવર્ણા સુતારા ચ વૃપારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥
વરદં ત્વક્ષસૂત્રઞ્ચ કલશઞ્ચ તથાહ્નુગમ્ ॥૪૪॥

ગૌરવર્ણની, વૃપલ ઉપર આરૂઢ થયેલી તથા વર, અક્ષસૂત્ર, કલશ અને અંકુશ યુક્ત આર ભુજવાળી સુતાગ યક્ષિણી જાણવી. ૪૪

૧૦ પ્રહ્લ યક્ષ.

બ્રહ્મશ્ચતુર્મુખો યક્ષઃ શ્વેતશ્ચ કમલાસનઃ ॥
ત્રિનેત્રોઽષ્ટભુજો જ્ઞેયો માતુલિન્નશ્ચ મુદ્ગરમ્ ॥૪૫॥
ધત્તે પાશાભયે ચૈવ નકુલશ્ચ ગદાહ્નુગૌ ॥
દક્ષિણાધઃક્રમાદક્ષસૂત્રઞ્ચૈવાષ્ટવાહુપુ ॥૪૬॥

આર મુખવાળો, શ્વેત વર્ણનો, કમલના આસનવાળો, ત્રિનેત્ર, આઠ બાહુવાળો તથા માતુલિંગ, મુદ્ગર, પાશ, અભય, નકુલ, ગદા, અંકુશ અને અક્ષસૂત્ર, આ આઠ આયુધો દક્ષિણ તરફના નીચેના બાહુના ક્રમે ધારણ કરેલો. શ્રીશીતલનાથ ભગવાનનો પ્રહ્લ નામનો યક્ષ જાણવો. ૪૫, ૪૬.

૧૦ અશોકા.

અશોકા નીલવર્ણા ચ પદ્મારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥
વરદશ્ચ તથા પાશં ફલકશ્ચાહ્નુગં તથા ॥૪૭॥

નીલ વર્ણવાળી, પદ્મ ઉપર બેઠેલી તથા વર, પાશ, ફલક અને અંકુશયુક્ત આર ભુજવાળી અશોકા યક્ષિણી જાણવી. ૪૭.

૧૧ મનુજ યક્ષ.

મનુજો ધવલો જ્ઞેયઃ ત્રિનેત્રો વૃષવાહનઃ ॥
માતુલિન્નં ગદાશ્ચૈવ નકુલાક્ષે ચતુષ્ટયે ॥૪૮॥

મફેદ વર્ણનો, ત્રિનેત્ર, વૃષભના વાહનવાળો તથા માતુલિંગ, ગદા, નકુલ અને અક્ષસૂત્રધારી શ્રીશ્રેયામનાથ ભગવાનનો મનુજ (ઇન્દ્ર) નામનો યક્ષ જાણવો. ૪૮.

૧૧ માનવી.

શ્રીવત્સા માનવી દેવી ચન્દ્રામા સિંહવાહના ॥
વરદં મુદ્ગરશ્ચૈવ કલશશ્ચ તથાઙ્કુશમ્ ॥૪૯॥

ચંદ્રના સમાન કાંતિવાળી, સિંહના વાહનવાળી તથા વર, મુદ્ગર, કલશ અને અંકુશયુક્ત ચતુર્ભુજ શ્રીવત્સા(માનવી) યક્ષિણી જાણવી. ૪૯.

૧૨ કુમાર યક્ષ.

શ્વેતવર્ણઃ કુમારશ્ચ હંસારૂઢશ્ચતુર્ભુજઃ ॥
વીજપૂરં તથા વાણં નકુલં ધારયન્ ધનુઃ ॥૫૦॥

શ્વેત વર્ણનો, હંસના વાહનવાળો, ચાર ભુજવાળો તથા બીજપૂર, બાણ, નકુલ અને ધનુષને ધારણ કરનારો શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીનો કુમાર નામનો યક્ષ જાણવો. ૫૦.

૧૨ ચંડા.

ચણ્ડા ચ પ્રવરા દેવી શ્યામાશ્વસ્થા ચતુર્ભુજા ॥
વરદશ્ચ તથા શક્તિં પ્રસૂનશ્ચ તથા ગદામ્ ॥૫૧॥

શ્યામવર્ણની, અશ્વારૂઢ તથા વર, શક્તિ, પુષ્પ અને ગદાયુક્ત ચાર ભુજવાળી ચંડા યક્ષિણી જાણવી. આને અથાન્તરે પ્રવરા પણ કહી છે. ૫૧.

૧૩ ષણ્મુખ યક્ષ.

ષણ્મુખઃ શ્વેતવર્ણશ્ચ મુદ્ દ્વાદશભિર્યુતઃ ॥
ફલં ચક્રં તથા વાણં ચઙ્ગં પાશાક્ષસૂત્રકે ॥૫૨॥
નકુલં ચક્રધનુષી ફલશ્ચૈવાંકુશાભયે ॥
દક્ષિણાધઃક્રમાદ્ ધત્તે ષણ્મુખઃ શિખિવાહનઃ ॥૫૩॥

શ્વેતવર્ણનો, છ મુખવાળો, બાર બાહુવાળો, મયૂરના વાહનવાળો તથા ફલ, ચક્ર, બાણ, તલવાર, પાશ, અક્ષસૂત્ર, નકુલ, ચક્ર, ધનુષ, ઢાલ, અંકુશ અને અલય વિગેરે આયુધો દક્ષિણક્રમથી ધારણ કરેલો શ્રીવિમલનાથ પ્રભુનો ષણ્મુખ નામનો યક્ષ જાણવો. ૫૨, ૫૩.

૧૩ વિદિતા.

વિદિતા વિજયા દેવી પદ્મસ્થા સ્વર્ણસન્નિભા ॥
શરં પાશં તથા ઘત્તે ધનુર્નાગં ચતુષ્કરે ॥૫૪॥

પદ્મના ઉપર બેઠેલી, સુવર્ણના મમાન વર્ણવાળી તથા બાણ, પાશ, ધનુષ અને સર્પયુક્ત આર ભુવવાળી વિદિતા (વિજયા) યક્ષિણી બાણવી ૫૪

૧૪ પાતાલ યક્ષ

પાતાલસ્ત્રિમુખો રક્તઃ પદ્મુજો નક્રવાહનઃ ॥
પદ્મં મ્વદ્ગં તથા પાશં નકુલં ફલમાલિકે ॥૫૫॥

ત્રણ મુખવાળો, રક્ત વર્ણનો, છ બાહુવાળો, મગરના વાહનવાળો તથા પદ્મ, ખડ્ગ, પાશ, નકુલ, ઢાલ અને અક્ષમાલાધારી શ્રીઅનંતનાથ પ્રભુનો પાતાલ નામે યક્ષ બાણવો ૫૫

૧૪ અકુશા

ગૌરવર્ણાઙ્કુશા દેવી પદ્મારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥
દક્ષિણે મ્વદ્ગપાશૌ ચ વામે ચ ફલકાઙ્કુશૌ ॥૫૬॥

ગૌરવર્ણા, પદ્મારૂઢ તથા અડ્ગ, પાશ, ઢાલ અને અકુશ સંયુક્ત ચતુર્ભુજ અકુશા યક્ષિણી બાણવી ૫૬

૧૫ કિન્નર યક્ષ

કિન્નરસ્ત્રિમુખો રક્તઃ કૂર્મવાહનપદ્મુજઃ ॥
વીજપૂરં ગદામીતી નકુલં પદ્મમાલિકે ॥૫૭॥

ત્રણ મુખવાળો, રક્ત વર્ણનો, કૂર્મના વાહનવાળો, છ હાથવાળો તથા વીજપૂર, ગદા, અલય, નકુલ, પદ્મ અને અક્ષમાલાધારી શ્રીકૂર્મનાથ પ્રભુનો કિન્નર નામનો યક્ષ બાણવો ૫૭

૧૫ કન્દર્પા.

કન્દર્પા પન્નગા દેવી ગૌરામા મત્સ્યવાહના ॥
ઉત્પલશ્ચાઙ્કુશં ઘત્તેઽમયં પદ્મં ચતુષ્ટયે ॥૫૮॥

ગૌર વર્ણવાળી, મત્સ્યના ઉપર બેઠેલી તથા કમળ, અકુશ, અલય અને પદ્મયુક્ત આર હાથવાળી કન્દર્પા (પન્નગા) યક્ષિણી બાણવી ૫૮

૧૬ ગરુડ યક્ષ.

ક્રોડાસ્યો ગરુડઃ શ્યામો વરાહસ્થશ્ચતુર્ભુજઃ ॥

વીજપૂરં તથા પદ્મ નકુલશ્ચાક્ષસૂત્રકમ્ ॥૫૯॥

સુવર્ણના મુખવાળો, શ્યામ વર્ણનો, વરાહ (સૂવર) ના ઉપર આરૂઢ થયેલો, ચાર ભુજવાળો તથા બીજપૂર, પદ્મ, નકુલ અને અક્ષસૂત્રધારી શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનો ગરુડ નામનો યક્ષ બાણવો. ૫૯.

૧૬ નિર્વાણી.

કનકાભા ચ નિર્વાણી પદ્મારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥

પુસ્તકશ્ચોત્પલં ધત્તે સરોરુહકમણ્ડલૂ ॥૬૦॥

સુવર્ણના જેવા વર્ણવાળી, પદ્મના આસનવાળી તથા પુસ્તક, પોચાણું, કમલ અને કમંડલુ યુક્ત ચાર ભુજવાળી નિર્વાણી યક્ષિણી બાણવી. ૬૦.

૧૭ ગન્ધર્વ યક્ષ.

ગન્ધર્વઃ શ્યામવર્ણશ્ચ હંસારૂઢશ્ચતુર્ભુજઃ ॥

વરદશ્ચ તથા પાશં માતુલિઙ્ગાકુશૌ દધન્ ॥૬૧॥

શ્યામ વર્ણનો, હંસના ઉપર બેઠેલો, ચાર ભુજવાળો તથા વર, પાશ, માતુલિંગ અને અંકુશધારી શ્રીકૃત્યુનાથ ભગવાનનો ગન્ધર્વ નામનો યક્ષ બાણવો. ૬૧.

૧૭ બાલા.

ચાલાભિધાચ્યુતા દેવી સ્વર્ણાભા શિખિવાહના ॥

વીજપૂરં ત્રિશૂલશ્ચ મુશુણ્ડિશ્ચોત્પલં તથા ॥૬૨॥

સુવર્ણના સમાન કાંતિવાળી, મયૂરના વાહનવાળી તથા બીજપૂર, ત્રિશૂલ, મુશુણ્ડિ અને કમળયુક્ત ચાર ભુજવાળી બાલા નામની અચ્યુતા યક્ષિણી બાણવી. ૬૨.

૧૮ યક્ષેન્દ્ર યક્ષ.

યક્ષેન્દ્રઃ ષણ્મુખઃ શ્યામઃ ત્રિનેત્રઃ શઙ્ખવાહનઃ ॥

દ્વાદશહસ્તશોભાલ્યો યક્ષશ્ચારજિનસ્ય તુ ॥૬૩॥

વીજપૂર તથા વાળં મ્વડ્ગમુદ્રપાઞ્ચકાન્ ॥
અભયનકુલૌ ચાપં ફલં શૃલાઙ્કુશાક્ષકાન્ ॥૬૪॥

છ મુખવાળો, શ્યામ વર્ણનો, ત્રિનેત્ર, શખના વાહનવાળો, બાર હસ્તવાળો તથા બીજપૂર, બાણ, ખડ્ગ, મુદ્ર, પાશ, અભય, નકુલ, ધનુષ, દાલ, શૂલ, અકુશ અને અક્ષમાલાધારી યક્ષેન્દ્ર નામનો શ્રીઅરનાથ પ્રભુનો યક્ષ નાણુવો ૬૩, ૬૪.

૧૮ ધારિણી

ધારિણી નીલવર્ણા ચ પદ્માસ્થા ચતુર્મુજા ॥
માતુલિઙ્ગોત્પલે ધત્તે પદ્માક્ષસૂત્રકે તથા ॥૬૫॥

નીલ વર્ણની, પદ્મના ઉપર આરૂઢ તથા બીનેત્ર, ઉત્પલ, પદ્મ અને અક્ષ-માલામયુક્ત ચાત્ર ભુજવાળી ધારિણી યક્ષિણી નાણુવી ૬૫

૧૯ કુબેર યક્ષ.

કુબેરઃ કૂવરો જયો ગજાસ્થશ્ચતુર્મુગ્ધઃ ॥
નીલવર્ણોઽષ્ટવાહુશ્ચ વરદશ્ચ ત્રિશૂલકમ્ ॥૬૬॥
પરશુમભયશ્ચૈવ વીજપૂરશ્ચ મુદ્રરમ્ ॥
શક્તિં તથાક્ષસૂત્રશ્ચ ધારયનષ્ટવાહુષુ ॥૬૭॥

દ્રુપદ આકાશવાળો, હાથી ઉપર બેઠેલો, ચાત્ર મુખવાળો, નીલ વર્ણનો, આઠ બાહુ સમયુક્ત તથા વર, ત્રિશૂલ, પરશુ, અભય, બીજપૂર, મુદ્રગર, શક્તિ અને અક્ષસૂત્રધારી શ્રીમદ્વિનાથ ભગવાનનો કુબેર નામનો યક્ષ નાણુવો ૬૬, ૬૭

૧૯ વૈરાટ્યા

વૈરાટ્યા કૃષ્ણવર્ણા ચ પદ્માસ્થા ચતુર્મુજા ॥
મુક્તામાલાં વરશ્ચૈવ શક્તિશ્ચ માતુલિઙ્ગકમ્ ॥૬૮॥

કાળા વર્ણની, પદ્મના આગળ ઉપર બેઠેલી તથા મુક્તામાલા, વર, શક્તિ અને માતુલિંગને ધારણ કરેલા ચાર બાહુવાળી વૈરાટ્યા યક્ષિણી નાણુવી ૬૮

૨૦ વરૂણ યક્ષ

શ્વેતો વરુણો યક્ષઃ ત્રિનેત્રો વૃષવાહનઃ ।
ચતુરાનનસૂર્યાક્ષો જદામુકુટમૃપિતઃ ॥૬૯॥

बीजपूरगदाबाणान् शक्तिञ्च नकुलोत्पले ॥

कार्मुकं परशुञ्चैव धारयत्यष्टबाहुषु ॥७०॥

શ્વેત વર્ણનો, ત્રિનેત્ર, વૃષભના વાહનવાળો, ચાર મુખવાળો, પ્રત્યેક મુખ ત્રણત્રણ નેત્રવાળાં, જટાના મુકુટથી સુશોભિત તથા બીજપૂર, ગદા, બાણ, શક્તિ, નકુલ, કમળ, ધનુષ અને પરશુને (આઠે બાહુઓમાં) ધારણ કરતો શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામીનો વરૂણ નામનો યક્ષ જાણવો. ૬૯, ૭૦.

૨૦ નરદત્તા.

नरदत्ता च स्वर्णाभा भद्रासना चतुर्भुजा ॥

वराक्षसूत्रसंयुक्ता बीजपूरकशूलिका ॥७१॥

સોનાના વર્ણ જેવી કાન્તિવાળી, ભદ્રાસનથી બેઠેલી તથા વર, અક્ષસૂત્ર, બીજપૂર અને શૂલસંયુક્ત ચતુર્ભુજ નરદત્તા-અચ્છુન્તા યક્ષિણી જાણવી. ૭૧.

૨૧ બ્રૂકુટિ યક્ષ.

भ्रूकुटिर्हेमवर्णश्च त्रिनेत्रो वृषवाहनः ॥

चतुर्मुखोऽष्टबाहुश्च द्वादशाक्षविभूषितः ॥७२॥

बीजपूरं तथा शक्तिं मुद्गरश्चाभयं तथा ॥

नकुलं परशुं वज्रं धारयत्यक्षसूत्रकम् ॥७३॥

સુવર્ણ જેવા વર્ણવાળો, ત્રિનેત્ર, વૃષભના વાહનવાળો, ચાર મુખવાળો, આઠ બાહુવાળો, પ્રત્યેક મુખ ત્રણત્રણ નેત્રવાળાં તથા બીજપૂર, શક્તિ, મુદ્ગર, અભય, નકુલ, પરશુ, વજ્ર અને અક્ષમાલા ધારણ કરેલો શ્રીનમિનાથ ભગવાનનો બ્રૂકુટિ નામનો યક્ષ જાણવો. ૭૨, ૭૩.

૨૧ ગાન્ધારી.

श्वेतवर्णा च गान्धारी हंसारूढा चतुर्भुजा ॥

वरदखड्गसंयुक्ता बीजपूरककुन्तिका ॥७४॥

શ્વેતવર્ણની, હંસના ઉપર બેઠેલી તથા વર, ખડ્ગ, બીજપૂર અને કુન્તક (ભાલા) ધારિણી ચતુર્ભુજ ગાન્ધારી યક્ષિણી જાણવી. ૭૪.

૨૨ ગોમેધ યક્ષ

ગોમેધઃ પદ્મુજઃ ડયામઃ ત્રિમુખો નરવાહનઃ ॥
 વીજપૂર તથા પર્શૂ ચક્રઞ્ચ નકુલં તથા ॥૭૫॥
 ત્રિશૂલઞ્ચ તથા શક્તિં પદ્મુજેષુ વિભર્તિ યઃ ॥
 યક્ષઃ શ્રીનેમિનાથસ્ય કર્તવ્યો લક્ષણૈર્યુતઃ ॥૭૬॥

છ બાહુ, ત્રિનેત્ર, શ્યામ વર્ણ અને મનુષ્યના વાહનવાળો તથા બીજપૂર, પર્શૂ, ચક્ર, નકુલ, શૂલ અને શક્તિધારી તથા લક્ષણસ પત્ર શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનો ગોમેધ નામનો યક્ષ બાણવો ૭૫, ૭૬

૨૨ અગિકા

અમ્યા ચ સ્વર્ણસન્નિભા સિંહારૂઢા ચતુર્મુજા ॥
 આત્રાલીઞ્ચ તથા પાશં ધત્તે ચાંકુશપુત્રકાન્ ॥૭૭॥

સુવર્ણના સમાન કાન્તિવાળી, ત્રિહ ઉપર બેઠેલી તથા આત્રાલી (કેરીનો લુખખો), પાશ, અકુશ અને લીચણ ઉપર પુત્રને ધારણ કરેલી ચાર ભુજવાળી અગિકા યક્ષિણી બાણવી ૭૭

૨૩ પાર્શ્વ યક્ષ.

ફળાભૂષાશિરઃ પાર્શ્વઃ કૂર્મારૂઢો ગજાનનઃ ॥
 વીજપૂરોરગૌ નાગં નકુલ ડયામવર્ણકઃ ॥૭૮॥

મર્પની દેણા જેના મસ્તક ઉપર ભૂષણરૂપ થએલી છે એવો, કાચળાના વાહનવાળો, હાથીના મુખવાળો, શ્યામ વર્ણનો તથા બીજપૂર, સર્પ, નાગ અને નકુલધારી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનો પાર્શ્વ નામે યક્ષ બાણવો ૭૮

૨૩ પદ્માવતી

પદ્માવતી ચ સ્વર્ણાભા કુર્કુટસર્પવાહના ॥
 પદ્મપાશાન્વિતા સત્ત્વે ફલકાંકુશસંયુતા ॥૭૯॥

સુવર્ણના સમાન કાન્તિવાળી, કુર્કુટ નામના સર્પના વાહનવાળી તથા પદ્મ, પાશ, ફલક અને અકુશ મયુક્ત ચાર ભુજવાળી પદ્માવતી યક્ષિણી બાણવી ૭૯

૨૪ માતંગ યક્ષ.

માતઙ્ગઃ શ્યામવર્ણશ્ચ દ્વિભુજો ગજવાહનઃ ॥
દક્ષિણે નકુલં ધત્તે બીજપૂરશ્ચ વામતઃ ॥૮૦॥

શ્યામવર્ણનો, બે હાથ અને હાથીના વાહનવાળો તથા દક્ષિણ હાથમાં નકુલ અને વામ બાહુમાં બીજપૂરધારી શ્રીમંદાવીર સ્વામીનો માતંગ નામે યક્ષ જાણવો. ૮૦.

૨૪ સિદ્ધાયિકા.

સિદ્ધાયિકા હરિદ્વર્ણા સિંહારૂઢા ચતુર્ભુજા ॥
પુસ્તકશ્રાભયં ધત્તે વીણાં વૈ માતુલિઙ્ગકમ્ ॥૮૧॥

લીલા વર્ણની, સિંહારૂઢ તથા પુસ્તક, અભય, વીણા અને માતુલિંગયુક્ત ચાર ભુજવાળી સિદ્ધાયિકા યક્ષિણી જાણવી. ૮૧.

વિદ્યા દેવી-સ્વરૂપ લક્ષણ.

૧ રોહિણી.

સુરભિવાહનારૂઢા ગૌરવર્ણા તુ રોહિણી ॥
અક્ષવાણધનુઃસ્વઙ્ગસમન્વિતચતુષ્કરા ॥૮૨॥

સુરભિ (ગાય) ના વાહન ઉપર આરૂઢ થયેલી, ગૌરવર્ણની તથા અક્ષમાલા, બાણ, ધનુષ અને તરવાર યુક્ત ચાર ભુજવાળી રોહિણી વિદ્યાદેવી જાણવી. ૮૨.

૨ પ્રજ્ઞપ્તિ.

પ્રજ્ઞપ્તિઃ શ્વેતવર્ણા ચ મયૂરવરવાહના ॥
વરદશક્તિસંયુક્તા સશક્તિમાતુલિઙ્ગિકા ॥૮૩॥

શ્વેતવર્ણની, મયૂરના શ્રેષ્ઠ વાહનવાળી તથા જમણા હાથ વર, શક્તિસંયુક્ત અને ડાબા હાથ શક્તિ, માતુલિંગ સહિત પ્રજ્ઞપ્તિ નામે વિદ્યાદેવી જાણવી. ૮૩.

૩ વજ્રશૃંગલા.

ચતુર્ભુજા ચ શઙ્ખાભા પદ્મસ્થા વજ્રશૃંગલા ॥
વરદશૃંગલાયુક્તા શૃંગલાપદ્મસંયુતા ॥૮૪॥

ગ ખના સમાન કાતિવાળી, પદ્મના આમનવાળી તથા જમણા હાથ વર, શૃંગલા (માડળ) યુક્ત અને કાળા હાથ શૃંગલા, પદ્મમયુક્ત ચાર ભુજવાળી વજ્રશૃંગલા નામની વિદ્યાદેવી જાણવી ૮૪

૪ વજ્રાંકુશી.

વજ્રાંકુશી ગજારૂઢા કનકાભા ચતુર્ભુજા ॥

વરદં વજ્રકં ધત્તેડ્કુશાચ માતુલિદ્ગમ્ ॥૮૫॥

હાથી ઉપર બેઠેલી, સુવર્ણના સમાન કાતિવાળી તથા વર, વજ્ર, અંકુશ અને માતુલિંગને ધાગણ કરેલા ચાર ભુજવાળી વજ્રકુશા નામની વિદ્યાદેવી જાણવી ૮૫

૫ ચક્રેશ્વરી

ગરુડસ્થા તદિદ્વર્ણાપ્રતિચક્રા ચતુર્ભુજા ॥

ચક્રેશ્વરીતિ યા રચાતા ચક્રયુક્તચતુષ્કરા ॥૮૬॥

ગરુડના વાહનયુક્ત, વીજળીના સમાન કાતિવાળી તથા ચક્રયુક્ત ચાર ભુજવાળી અપ્રતિચક્રા જાણવી જે ચક્રેશ્વરીના નામે પણ ઓળખાય છે ૮૬

૬ નરદત્તા

નરદત્તા ચ હેમાભા મહિષીવાહનસ્થિતા ॥

વરદમ્બજગસંયુક્તા લેટકમાતુલિદ્ગિકા ॥૮૭॥

સુવર્ણના સમાન કાતિવાળી, હેમના વાહન ઉપર બેઠેલી તથા જમણા હાથ વર, જાડગયુક્ત ચ ૧ કાળા હાથ લાલ, માતુલિંગયુક્ત ચતુર્ભુજા નરદત્તા નામે વિદ્યાદેવી જાણવી ૮૭

૭ કાલી.

કાલી તુ કૃષ્ણવર્ણા સ્યાત્પદ્માસના ચતુર્ભુજા ॥

અક્ષસૂત્રગદાવજ્રામયયુક્તચતુષ્કરા ॥૮૮॥

કાળા વર્ણની, પદ્મના આસન ઉપર બેઠેલી તથા અક્ષમાલા, ગદા, વજ્ર અને અભયયુક્ત ચાર ભુજવાળી કાલી નામે વિદ્યાદેવી જાણવી ૮૮

૮ મહાકાલી.

મહાકાલી તમાલામા પુરુષવાહનસ્થિતા ॥

અક્ષસૂત્રં તથા વજ્રં ધત્તેઽમયશ્ચ ઘંટિકામ્ ॥૮૯॥

તમાલ વૃક્ષના સમાન કાંતિવાળી, પુરુષના વાહનવાળી તથા અક્ષમાલા, વજ્ર, અભય અને ઘંટને ધારણ કરેલા ચાર ભુજવાળી મહાકાલી નામે વિદ્યાદેવી જાણવી. ૮૯.

૯ ગૌરી.

ગૌરી કંનકવર્ણામા ગોધાવાહનસંસ્થિતા ॥

વરદમૂસલંક્ષાન્જસમન્વિતચતુષ્કરા ॥૯૦॥

સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળી, ઘોના વાહન ઉપર બેઠેલી તથા વર, મૂસલ, અક્ષમાલા અને કમળ સહિત ચાર ભુજવાળી ગૌરી નામે વિદ્યાદેવી જાણવી. ૯૦.

૧૦ ગાંધારી.

ગાન્ધારી નીલવર્ણા ચ કમલાસનસંસ્થિતા ॥

વરદં મૂસલં વજ્રમમયશ્ચૈવ વિભ્રતી ॥૯૧॥

નીલવર્ણા, કમલાસનવાળી તથા વર, મૂસલ, વજ્ર અને અભયધારિણી ચતુર્ભુજ ગાન્ધારી નામે વિદ્યાદેવી જાણવી. ૯૧.

૧૧ મહાજ્વાલા.

માર્जारવાહના નિત્યં જ્વાલોદ્ગાસિકરદ્વયા ॥

શશાંકધવલા જ્વાલા દેવી ભદ્રં દદાતુ નઃ ॥૯૨॥

ખિલાડાના વાહનવાળી, અગ્નિની જ્વાલાથી જેના બન્ને હાથો શોભાયમાન છે એવી અને ચંદ્ર સમાન શ્વેત વર્ણવાળી મહાજ્વાલા જાણવી અને તે અમારું કલ્યાણ કરે. ૯૨.

૧૨ માનવી.

માનવી શ્યામવર્ણા ચ કમલસ્યાં ચતુર્મુજા ॥

વરદપાશશાખાક્ષસૂત્રાલંકૃતહસ્તકા ॥૯૩॥

શ્યામવર્ણ, કમલના ઉપર બેઠેલી તથા વર, પાશ, પદ્મવયુક્ત શાખા અને અક્ષમાલા વડે અલંકૃત, ચાર ભુજવાળી માનવી જાણવી. ૯૩.

૧૩ વૈરોટ્યા

વૈરોટ્યા ડયામવર્ણાં ચાજગરાસનસંસ્થિતા ॥
સત્યે ત્વદ્ગોરગૌ ધત્તે વામે સ્વેદકપત્તગૌ ॥૧૪॥

શ્યામ વર્ણવાળી, અજગના આગનવાળી તથા ખડ્ગ, મર્ધ, ઢાલ અને મર્ધ
યુક્ત ચાગ ભુલવાળી વૈરોટ્યા નાણવી ૯૪

૧૪ અચ્છુપ્તા

અચ્છુપ્તા ચ તદ્વિદ્વર્ણાં તુરગવાહનસ્થિતા ॥
ત્વદ્ગચાણધનુઃસ્વેદવિભૂપિતચતુર્ભુજા ॥૧૫॥

વિજળીના મમાન વર્ણવાળી, અશ્વના વાહનવાળી તથા ખડ્ગ, બાણ, ધનુષ્ય
અને ઢાલ યુક્ત ચાગ ભુલવાળી અચ્છુપ્તા દેવી નાણવી ૯૫

૧૫ માનસી.

માનસી ધવલાભા ચ હંસવાહનસંસ્થિતા ॥
વરદવજ્રવજ્રાક્ષવલયાન્વિતવાહુકા ॥૧૬॥

ધોળી કાતિવાળી, હમ ઉપર બેઠેલી તથા વર, વજ્ર, વજ્ર અને અક્ષમાલાના
ક કણયુક્ત ચાગ ભુલવાળી માનસી નામની વિદ્યાદેવી નાણવી ૯૬

૧૬ મહામાનસી

મિંહાસનસમાસીના ધવલા મહામાનસી ॥
વગસિસ્વેદકૈર્યુક્તા કુણ્ડ્યા ચૈવ ચતુર્ભુજા ॥૧૭॥

મિહ ઉપર બેઠેલી, ધોળા વર્ણવાળી તથા વર, તરવાર, ઢાલ અને કુડિયાયુક્ત
ચાગ ભુલવાળી મહામાનસી (નાગદેવી) નાણવી ૯૭

દેવીઓના આયુધની ઉચ્ચાધનું પ્રમાણ

આયુધં જિનદેવીનાં કેઝાન્તાદધિકં ન હિ ॥
કૃત્તે કારાપકઃ સ્વામી ગૃહંકર્તા વિનઠયતિ ॥૧૮॥

જિનશાસ્ત્રમા કહેલી ચાગ નિઠાયની દેવીઓના આયુધ કેશાન્તથી અધિક ઉચ્ચ
કરવા નહિ જો અધિક કરવામા આવે તો કરાવનાર સ્વામી, ઘર અને કરાવનારનો
વિનાશ થાય છે ૯૮

શ્રી જિનદેવના અષ્ટ દ્વારપાલ,

નામ.

ઇન્દ્ર ઇન્દ્રજયશ્ચૈવ માહેન્દ્રો વિજયસ્તથા ॥

ધરણેન્દ્રઃ પદ્મકશ્ચ સુનાભઃ સુરદુન્દુભિઃ ॥૧૯॥

ઇન્દ્ર, ઇન્દ્રજય, માહેન્દ્ર, વિજય, ધરણેન્દ્ર, પદ્મક, સુનાભ અને સુરદુન્દુભિઃ;
આ આઠ જિનદેવતાઓના દ્વારપાલ જાણવા. ૯૯.

ફલં વજાઙ્કુશૌ દણ્ડમિન્દ્ર ઇન્દ્રજયસ્તથા ॥

દ્વૌ વજ્રૌ ફલદણ્ડૌ ચ માહેન્દ્રો વિજયોદ્ભવઃ ॥૧૦૦॥

વજ્રાભયફણીદણ્ડૈર્ધરણેન્દ્રશ્ચ પદ્મકઃ ॥

ફલં વંશીદ્વયં દણ્ડઃ સુનાભઃ સુરદુન્દુભિઃ ॥૧૦૧॥

ફલ, વજ્ર, અંકુશ અને દંડધારી ઇન્દ્ર તથા આ આયુધો સંવ્યાપસંવ્ય કરવાથી ઇન્દ્રજય નામના પૂર્વદિશાના ક્રમે વામદક્ષિણ ભાગમાં રહેલા દ્વારપાલ જાણવા.

વજ્ર, વજ્ર, ફલ અને દંડધારી માહેન્દ્ર તથા આ આયુધો સંવ્યાપસંવ્ય કરી વિજય નામના દક્ષિણ દિશાના વામદક્ષિણ ભાગે રહેલા દ્વારપાલ જાણવા.

વજ્ર, અભય, સર્પ અને દંડધારી ધરણેન્દ્ર તથા સંવ્યાપસંવ્ય યોગે પદ્મક નામના પશ્ચિમ દિશાના વામદક્ષિણ ભાગે રહેલા દ્વારપાલ જાણવા.

ફલ, બંસુરી બંસુરી અને દંડધારી સુનાભ તથા સંવ્યાપસંવ્ય યોગે સુરદુન્દુભિ નામના ઉત્તર દિશાના દ્વારપાલ જાણવા. ૧૦૦, ૧૦૧.

इत्यष्टौ च प्रतीहारा वीतरागे प्रकीर्तिताः ॥

नगरादिपुरग्रामे सर्वे विघ्नप्रणाशनाः ॥१०२॥

આ પ્રમાણે વીતરાગ દેવતાના આઠ પ્રતીહારો કહ્યા. એ નગર વિગેરે તેમજ પુર અને ગામમાં વિઘ્નનો નાશ કરનારા જાણવા. ૧૦૨.

સમોસરણ તથા સિંહાસન લક્ષણ

શ્રીઆદિનાથનેમી ચ પાર્શ્વો વીરશ્ચતુર્થકઃ ॥

ચક્રેશ્વર્યમ્બિકા પદ્માવતી સિદ્ધાયિકેતિ ચ ॥૧૦૩॥

કૈલાસં સમોસરણં સિદ્ધિવર્તિ સદા શિવમ્ ॥

સિંહાસનં ધર્મચક્રમુપરીતાતપત્રકમ્ ॥૧૦૪॥

શ્રી આદિનાથ, નેમિનાથ, પાર્શ્વનાથ અને ચોથા મહાવીર સ્વામી તથા ચક્રેશ્વરી, અગિકા, પદ્માવતી અને સિદ્ધાયિકા દેવી યુગ્ત કૈલાસ સમોસરણ બાણુ તે સિદ્ધિદાયક અને સદા કલ્યાણકારી છે સિંહાસન, ધર્મચક્ર તથા છત્ર ન યુક્ત કરવું ૧૦૩, ૧૦૪

ઘરમંદિરમાં સ્થાપના ન કરવા વિષે

નેમિશ્ચ મલ્હિનાથશ્ચ વીરો વૈરાગ્યકારકાઃ ॥

ત્રયો વૈ મંદિરે સ્થાપ્યાઃ શુભદા ન ગૃહે મતાઃ ॥૧૦૫॥

વૈરાગ્યવાન નેમિનાથ, મલ્હિનાથ અને મહાવીર સ્વામી, આ ત્રણ તીર્થ કરોની દેવાલયોમાં સ્થાપના કરવી ઘરમંદિરમાં સ્થાપવા શુભકર્તા નથી ૧૦૫

ઋપભાદિજિનપંક્તિઃ સ્થાપ્યા દક્ષિણતઃ સદા ॥

ચતુર્વિંગજિનાલયે સર્વસ્મિન્સૃષ્ટિમાર્ગતઃ ॥૧૦૬॥

શ્રીઋપલદેવ આદિ જિનેશ્વરની પશ્ચિમ મુદિમાર્ગે એટલે પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર, એ પ્રમાણે સ્થાપવી સમસ્ત જિનાલયમાં આ પ્રમાણે સમજવું ૧૦૬

ચતુર્વિંગતિપૃથક્ત્વે જિનાનાં ચ દ્વાસમતિઃ ॥

મૂલનાયકો ભવેદ્યસ્તુ તસ્ય સ્થાને સરસ્વતી ॥૧૦૭॥

જિનાલયે જિનં કુર્યાદંતે કુર્યાત્સરસ્વતીમ્ ॥

સરસ્વતીં જિનશ્ચૈવ હ્યન્યોન્યમવરોધકમ્ ॥૧૦૮॥

ચોવીસ જિનાલયોના પૃથક્ પૃથક્ ભેદો વડે (ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનના ભેદો વડે) જોતેર જિનાલય થાય છે જે મૂલનાયક હોય તેના સ્થાને સરસ્વતી દેવી કરવી અને જિનાલયમાં તો જિન દેવતા કંવા અને પાછળના અત ભાગે મરસ્વતી કંવી મરસ્વતી અને જિન દેવતા પરસ્પર એક બીજાના અવરોધ કરતાં બાણુવા ૧૦૭, ૧૦૮

શ્રી જિન પ્રતિમા વિભાગ વર્ણન.

જિનસ્વરૂપ.

અરૂપં રૂપમાપન્નં વિશ્વરૂપં જગત્પ્રભુમ્ ॥
 કેવલં જ્ઞાનમૂર્તિશ્ચ વીતરાગં જિનેશ્વરમ્ ॥૧૦૯॥
 દ્વિભુજશ્ચૈકવક્ત્રશ્ચ બદ્ધપદ્માસનસ્થિતમ્ ॥
 લીયમાનપરબ્રહ્મજિનમૂર્તિજગદ્ગુરુમ્ ॥૧૧૦॥

નિરાકાર અને વિશ્વરૂપ, જગતના પ્રભુ તથા કેવલ જ્ઞાનની મૂર્તિરૂપ વીતરાગ જિનેશ્વર સ્વરૂપાકારને પ્રાપ્ત થએલા કરવા. ૧૦૯.

બે ભુજવાળા, એક મુખવાળા, પદ્માસનવાળીને બેઠેલા તથા પરબ્રહ્મના ધ્યાનમાં લીન થએલી મુદ્રાવાળા જિનમૂર્તિ જગદ્ગુરુ કરવા. ૧૧૦.

નામસંખ્યા સમાख्याતા પ્રયુક્તા વાસ્તુવેદકે ॥
 ચતુર્વિંશત્યૃષભાદ્યા વર્ધમાનાન્તકાસ્તથા ॥૧૧૧॥
 ઋષભાદિપરીવારો દુર્ગમો વર્ણસંકરઃ ॥
 તેન ચાકુલસંખ્યા વૈ પ્રતિમામાનકર્મણિ ॥૧૧૨॥

શ્રીઋષભાદિથી શ્રીવર્ધમાન સુધીના ચોવીસ તીર્થંકરોની વાસ્તુવેદમાં વર્ણવેલી નામસંખ્યા પૂર્વે કહી છે. શ્રીઋષભાદિ પરિવાર વર્ણની મિશ્રતાને લીધે તેમનાં સ્વરૂપ લક્ષણ જાણવાં અત્યંત કઠિન છે તેથી પ્રતિમાના માનના કાર્યમાં અંગુલ સંખ્યાના પ્રમાણથી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. ૧૧૧, ૧૧૨.

પ્રતિમામાન.

પ્રાસાદમાને સ્યાદર્ચા દ્વારમાને વિશેષતઃ ॥
 પ્રમાણં દ્વારમાનેન હ્યન્યથા નિષ્ફલં ભવેત્ ॥૧૧૩॥

પ્રાસાદમાને પ્રતિમા કરવી પરંતુ વિશેષતઃ દ્વારમાને કરવી શુભ છે. કારણ કે પ્રતિમાનું માન દ્વારમાને લેવું સાચું, અન્યથા નિષ્ફળ થાય છે. ૧૧૩.

અર્ચા ચોત્પન્નમાનેન દ્વારાધિપાજિનોદયઃ ॥
 પ્રાસાદો વીતરાગસ્ય નો શાસ્ત્રોદરમધ્યમઃ ॥૧૧૪॥

ઉત્પન્ન થયેલા માને કરેલી શ્રીજિનદેવની અર્ચા (પ્રતિમા) ઠાગ્પાલથી ઉચે સ્થાપવી તથા વીતગગનો પ્રાસાદ, જેની શાખાઓનું ઉદ્ભવ મધ્ય માનનું છે એવો કરવો નહિ અર્થાત્ વીતગગના પ્રાસાદમા ઠારની પહોળાઈ મધ્યમ માનની કગ્વી નહિ ૧૧૪

देवलोकत्रिलोकेषु न वै शस्या तथार्चिता ॥

जयः स्यादधमे माने गाग्वोदरं न लंघयेत् ॥૧૧૫॥

મધ્યમ માનના ઠાગ્ના માને કરેલી પ્રતિમાની પૂજા સ્વર્ગલોક તેમજ ત્રિલોકમા પ્રગમનીય થતી નથી કનિષ્ઠ માનનું ઠાર કરવાથી જય થાય છે માટે તે મિવાયના માને કરી શાખોદગ્નું ઉદ્ભવન કગ્વુ નહિ ૧૧૫

બેઠી પ્રતિમાનું ચતુર્વિધ માન

आद्यं द्वारञ्च पादोनं प्रान्ते गाग्वोदरी तथा ॥

त्रिधा भक्तञ्च कर्तव्यं प्रमाणञ्च चतुर्विधम् ॥૧૧૬॥

ઠાગ્માને પ્રતિમા કરવાનું ચાગ પ્રકારનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે બાણુ પ્રથમ ઠાગ્ની પહોળાઈમા ચાગ ભાગ કરી તેમાથી એક ભાગ છેડી ત્રણ ભાગની, બીજી શાખાઓના અત ભાગ સુધીની, ત્રીજી શાખાઓના ઉદ્ભવમા પ્રવેશતી અને ચોથી ત્રણ ભાગ કરી બે ભાગની પ્રતિમા કરવી ૧૧૬

ત્રિવિધમાન

पञ्चमात्रं प्रान्तद्वारं विस्तरार्धमलङ्कृतम् ॥

त्रिधा मानञ्च कर्तव्यमर्चा चतुर्मुखा यदा ॥૧૧૭॥

ચોથા પ્રાસાદમા ચારે દિશામા પ્રતિમા સ્થાપન કગ્વાને દ્વારમાને પ્રતિમા માન નીચે પ્રમાણે ત્રિવિધમાન હેવુ પાચ ભાગ કરી ચાગ ભાગે, દ્વારના પ્રાન્તભાગે અને પહોળાઈના અર્ધ ભાગે શોભાયમાન પ્રતિમામાન કરેવુ ૧૧૭

સ્વરૂપ-વિભાગ

प्रतिमोद्भूयमाने तु कर्तव्याश्चतुरंगकाः ॥

तत्रांगेषु प्रकुर्वीत चाङ्गुलानां चतुर्दश ॥૧૧૮॥

પ્રતિમાની ઉત્પાદના માનમા ચાગ ભાગો કરવા અને તે ચારે ભાગોમા ચૌદ ચૌદ આંગળો અર્થાત્ ચૌદ ચૌદ વિભાગો કગ્વા ૧૧૮

તેનાઙ્ગુલપ્રમાણેન ષટ્પદ્મશત્સમુદ્ભૂયઃ ॥

વિસ્તારસ્તત્પ્રમાણેન કર્તવ્યઃ સર્વકામદઃ ॥૧૧૯॥

ઉપરોક્ત આંગુલ પ્રમાણે કુલ છપ્પન આંગુલ યુક્ત પ્રતિમાની કેશાંત પર્યાંતની ઉંચાઈ થઈ. ઉંચાઈના પ્રમાણે પહોળાઈ પણ પનોઠીએ છપ્પન ભાગોથી યુક્ત કરવી તે સર્વ કામનાઓને આપનારી છે. ૧૧૯.

અસ્તકસ્યોચ્છ્રયઃ કાર્યશ્ચાષ્ટાઙ્ગુલપ્રમાણતઃ ॥

પાદશ્ચાષ્ટાઙ્ગુલઃ પ્રોક્તઃ દોસ્તુલા ચતુરંગુલા ॥૧૨૦॥

પ્રતિમાના આસન (મસૂર) ની ઉંચાઈ આઠ આંગળની કરવી. પગ આઠ આંગળ જાડા કરવા અને કરતુલા (બન્ને હાથ બેડેલો પાંજો) ચાર આંગળની કરવી. ૧૨૦.

ચતુરંગુલકં ગુહ્યં સ્તનગર્ભશ્ચતુર્દશ ॥

ત્રયોદશતુ હૃદયૈવ કેશાન્તશ્ચ ત્રયોદશ ॥૧૨૧॥

ગુહ્યભાગ ચાર આંગળનો કરવો. ગુહ્ય ભાગથી સ્તનગર્ભ સુધીનો ભાગ ચૌદ આંગળ, સ્તનગર્ભથી કંઠ સુધીનો હૃદયભાગ તેર આંગળ અને કંઠથી કેશાંત સુધીનો મુખભાગ પણ તેર આંગળનો કરવો. ૧૨૧.

લલાટશ્ચ ચતુર્ભાગં નાસિકા પંચ કીર્તિતા ॥

અઙ્ગુલમોષ્ટમધ્યશ્ચ તૂર્યાઙ્ગુલમહૌષ્ઠકમ્ ॥૧૨૨॥

મુખના તેર ભાગોમાં ચાર આંગળનું કપાળ, પાંચ આંગળની નાસિકા અને આંગળનો નાસિકા અને ઓષ્ઠનો મધ્ય ભાગ તથા ઉપરના ઓષ્ઠથી નીચે દાઢી ભાગ ચાર આંગળ કરવો. ૧૨૨.

નાસિકૌષ્ઠદ્વયોર્મધ્યે પ્રવેશશ્ચાઙ્ગુલસ્ય વૈ ॥

અર્ધાઙ્ગુલમધ્યૌષ્ઠં દ્વયજ્ઞાનસ્તથા ॥૧૨૩॥

નાસિકા અને ઓષ્ઠની વચ્ચેનો
ઓષ્ઠ અર્ધા અર્ધા આંગળના અને દાઢી

નાસિકા અને ઓષ્ઠની વચ્ચેનો
ઓષ્ઠ અર્ધા અર્ધા આંગળના અને દાઢી

एवञ्च पङ्कपञ्चाशदुच्छ्रये च विशेषतः ॥

ऊर्ध्वं पङ्गुलं ज्ञेयं केशान्तस्य परिस्थितिः ॥१२४॥

આ પ્રમાણે ઉચ્ચાઈમાં વિશેષે કરી છપ્પન ભાગો કરવા અને કેશાંતની ઉપરથી ભાગ શિખા પર્યંત છ આગળ કરવો (એ ગીતે કુલ મીતે ૭૦) આગળ અથવા ભાગો બાણવા) ૧૨૪

वक्त्रविस्तारमानं च ह्यङ्गुलानि चतुर्दश ॥

ગ્રીવા દશાંગુલા પ્રોક્તા સ્તનગર્ભે ચ દ્વાદશ ॥૧૨૫॥

મુખની પહોળાઈ ચૌદ આંગળની કરવી તથા ગળુ બહુ દશ આગળ કરવું અને બન્ને સ્તનનો મધ્ય ભાગ પહોળાઈમાં બાર આગળ ગણવો ૧૨૫

कक्षमध्यं प्रकुर्वीत द्वाविंशतिविभागकैः ॥

કટિવિસ્તારમાનઞ્ચ હ્યંગુલનાઞ્ચ પોદશ ॥૧૨૬॥

બન્ને કાળનો મધ્ય ભાગ બાવીસ આગળનો તથા કટિ-કમગની પહોળાઈ ત્રણ આગળની કરવી ૧૨૬

बाह्यकक्षप्रमाणञ्च ह्यष्टादशाङ्गुलस्तथा ॥

વાહુવિસ્તરતઃ પ્રાજોઽષ્ટાદ્ગુલાત્મકમૂર્ધ્વકમ્ ॥૧૨૭॥

હૃદયના મધ્યેથી કાળ બહાર બાહુ મુધીનો ભાગ અઠાર આગળનો કરવો (બન્ને બાહુએ મળી કુલ ૩૬ છત્રીસ આગળ બાણવા) અને બાહુવિસ્તારમાં ઉપરનો ભાગ આઠ આગળ બહો કરવો ૧૨૭

सप्ताङ्गुलमधःस्थाने चाष्टादश करायतः ॥

દૈર્ઘ્યં તત્ર પ્રકર્તવ્યં વિસ્તારેઽષ્ટાદ્ગુલાઞ્ચ વૈ ॥૧૨૮॥

કોણીથી નીચેનો હાથનો ભાગ સાત આગળ બહો કરવો અને કોણીથી આગળથી મુધીનો હાથનો ભાગ અઠાર આગળ લાખો કરવો તથા પાંચે આઠ આગળ પહોળો કરવો ૧૨૮

श्लोकञ्च चतुर्भागं ग्राह्यं पञ्चभागकम् ॥

મત્સ્યકં સપ્તસાર્ધઞ્ચ ઘસીકઞ્ચૈવ દ્વ્યંગુલમ્ ॥૧૨૯॥

કાંડામાં હાથ બંડો ચાર ભાગ અને બાહુનો આગળનો ભાગ પહોળો પાંચ ભાગ કરવો. તથા કોણીએ સાડા સાત ભાગ બંડો અને પેટ તથા હાથની વચ્ચે જે ભાગની ઘસી કરવી. ૧૨૯.

આસનઞ્ચાષ્ટવિંશત્યા ષોડશાઙ્ગુલમસ્તકમ્ ॥

કર્ણનાસાગ્રકં કાર્યં શોભનઞ્ચ દશાઙ્ગુલમ્ ॥૧૩૦॥

આસન (પલાંઈથી પૃષ્ઠ ભાગ સુધી) પહોળું અઠ્ઠાવીસ ભાગ કરવું. અને કર્ણ સહિત મસ્તક સોળ ભાગ પહોળું કરવું તથા કાનથી નાસિકાનો અગ્રભાગ દશ ભાગનો રાખવો. ૧૩૦.

દૈર્ઘ્યે દશાઙ્ગુલઃ પ્રોક્તઃ કર્ણઞ્ચ દ્વચઙ્ગુલો મતઃ ॥

ચતુરંગુલકં ચક્ષુર્વિસ્તારે દ્વચઙ્ગુલં મતમ્ ॥૧૩૧॥

કાન લાંબો દશ આંગળ અને પહોળો જે આંગળનો કરવો તથા આંખ લાંબી ચાર આંગળ અને પહોળી જે આંગળ રાખવી. ૧૩૧.

નાસિકા તૂર્યભાગા ચ હ્યગ્રે સાર્ધાઙ્ગુલા મતા ॥

લલાટં હર્બટી જ્ઞેયા ક્ષોભના ચ ત્રયાઙ્ગુલા ॥૧૩૨॥

નાસિકા પહોળી ચાર ભાગની કરવી અને ઉંચી અગ્રભાગે દોઢ આંગળની કરવી. તથા કપાળ અને દાઢી નાસિકાના અગ્રભાગેથી ત્રણ ભાગ અંદર પડતી કરવી. ૧૩૨.

ગ્રીવા દશાઙ્ગુલા પ્રોક્તા કર્ણાયામં દશાઙ્ગુલમ્ ॥

ત્રયસાર્ધઞ્ચ વિસ્તારો ભાગભાગઞ્ચ નિર્ગમઃ ॥૧૩૩॥

ગળું દશ આંગળ બહુ કરવું. કર્ણની લાંબાઈ દશ આંગળ કરવી તથા સાડા ત્રણ આંગળની પહોળાઈ કરવી અને નીકારે નીકળતો કાન એકેક ભાગનો કરવો. ૧૩૩.

શ્રીવત્સઃ પન્નભાગઃ સ્યાત્ ત્રિભાગો વિસ્તરે મતઃ ॥

નિર્ગમં ત્રયભાગઞ્ચ સ્તનગર્ભે સુશોભનઃ ॥૧૩૪॥

શ્રીવત્સ પાંચ ભાગ લાંબો અને ત્રણ ભાગ પહોળો કરવો. નીકારે (ઉંચો) નીકળતો ત્રણ ભાગ રાખવો. એ પ્રમાણે જે સ્તનોનો મધ્યભાગ સુશોભિત કરવો. ૧૩૪.

उदरमष्टांगुलं स्यादुदयमेकादश तु ॥
कटिबाहुपणं प्रोक्तमङ्गुलत्रयमेव च ॥१३५॥

ઉદર આઠ ભાગ પહોળું અને અગિયાર ભાગ ઉંચું કરવું તથા કમર અને બાહુનો મધ્યભાગ (ગાળો) ત્રણ ભાગ રાખવો ૧૩૫

दशपञ्च भवेत्पादश्चाङ्गुलं पिंडकद्वयम् ॥
छिद्रं द्विभागिकं मूले विस्तरे द्वयमेव च ॥१३६॥

પગ પંદર ભાગ ગળવો અને પગની પિડીએ એક એક ભાગની કચ્વી તથા આસન વાળેલા પગના મૂળમા પાણી જવાનું છિદ્ર જે ભાગ લાંબુ અને જે ભાગ પહોળું કરવું ૧૩૬.

गर्भस्या नवभागाष्टौ हस्ताग्रं द्वयमेव च ॥
द्वादश च स्थिता जंघा चाग्रे पृष्ठे तथैव च ॥१३७॥

ગાદીના મધ્ય ભાગે ગ્રેહી ચોરમી નવ ભાગ લાંબી અને આઠ ભાગ પહોળી કચ્વી તથા હાથનો અગ્ર ભાગ જે આગળ બેઠો કાણા પામે' ગળવો અને પગની આગળની તેમજ પાછળની જ ઘાએ બાર ભાગ તાડી કરવી ૧૩૭

तयाग्रे पञ्च यत्नेन चतुरङ्गुलमानकम् ॥
पङ्क्तिभगिश्च कर्तव्यो वामपादश्च मध्यके ॥१३८॥

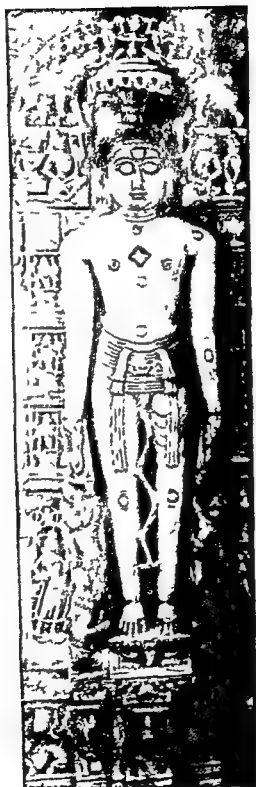
તેમજ પાણી નીકળવાના કાણા પામે પગનું કાડું પાંચ આગળ બેઠું કરવું અને અંગુઠા પામેનો પગનો પગે આર ભાગ બેઠો કરવો તથા પલાડીના મધ્યમા છ ભાગ ખેદી કાળો પગ દેખાડવો ૧૩૮

कर्तव्यं शास्त्रसंमत्या स्वरूपं लक्षणान्वितम् ।
एवं युक्तिर्विधातव्या प्रतिमामानकर्मणि ॥१३९॥

શાસ્ત્રાનુસાર સર્વ લક્ષણોથી મનુજ્ઞ પ્રતિમાનું સ્વરૂપ કરવું તથા પ્રતિમાના વિભાગમાનના કાર્યમા ઉપર ગતાવેલી યુક્તિ પ્રમાણે ભાગમાને પ્રતિમાનું સ્વરૂપ ધરવું. ૧૩૯

વિમલ-વસાહી સમવસરણી રચના.
જૈન દેરાશર, માઉન્ટ આબુ.

કાઉસ્સગ, જૈન દેરાશર, કુંભારીયાજી

इत्येतत् कथितञ्चैव कर्तव्यं शास्त्रपारगैः ॥
पूर्वमानप्रमाणञ्च कर्तव्यं विधिपूर्वकम् ॥१४०॥

આ પ્રમાણે વાસ્તુશાસ્ત્રમાં પ્રતિમાના સ્વરૂપનું લક્ષણ કહ્યું છે. અને વિદ્વાન્ શિલ્પીઓએ લક્ષણાનુસાર પ્રતિમા કરવી તથા પૂર્વથી પરંપરાએ ચાલતું આવેલું માનનું પ્રમાણ પણ વિધિપૂર્વક યોજવું. ૧૪૦.

બેઠી પ્રતિમાના પ્રમાણનાં ૪ સૂત્ર.

ऊर्ध्वस्थितस्य मानार्द्धमुत्सेधं परिकल्पयेत् ॥
पर्यङ्कमपि तावत्तु तिर्यगायामसंस्थितम् ॥१४१॥

ઉભી પ્રતિમાના પ્રમાણથી બેઠી પ્રતિમાનું પ્રમાણ અર્ધું અથવા (૫૪) ચોપન આંગળનું જાણવું.

પદ્માસનથી બેઠેલી પ્રતિમાના બે હાંચણ સુધીનું માપ લેવું તે પ્રથમ સૂત્ર, તેજ સૂત્રના માપે જમણા હાંચણથી ડાબા ખભા સુધી બીજું સૂત્ર, ડાબા હાંચણથી જમણા ખભા સુધી ત્રીજું સૂત્ર, અને ગાદીના ઉપરથી કેશ સુધી ઉંચાઈ માપવી તે ચોથું સૂત્ર. આ ચાર સૂત્રના માપમાં પ્રતિમા બરાબર હોવી જોઈએ. ૧૪૧.

ઉભી જિનમૂર્તિનું પ્રમાણ.

तालमात्रं मुखं तत्र ग्रीवाधश्चतुरङ्गुलम् ॥
कण्ठतो हृदयं यावदन्तरं द्वादशाङ्गुलम् ॥१४२॥
तालमात्रं ततो नाभिर्नाभिमेढ्रान्तरं मुखम् ॥
मेढ्रजान्वन्तरं तज्जैर्हस्तमात्रं प्रकीर्तितम् ॥१४३॥
वेदाङ्गुलं भवेज्जानुर्जानुगुल्फान्तरं करः ॥
वेदाङ्गुलं समाख्यातं गुल्फपादतलान्तरम् ॥१४४॥
केशस्थानं जिनेन्द्रस्य प्रोक्तं पञ्चांगुलायतम् ॥
ऊष्णीषश्च च ततो ज्ञेयमंगुलद्वयमुन्नतम् ॥१४५॥

ઉભી પ્રતિમાના મુખની લાંબાઈ (૧૨) બાર આંગળ, ગળું ૪ ચાર આંગળ, કંઠથી હૃદય ૧૨ બાર આંગળ, નાભિ ૧૨ બાર આંગળ, નાભિથી લિંગ સુધી ૧૨ બાર આંગળ, લિંગથી હાંચણ સુધી ૨૪ ચોવીસ આંગળ, હાંચણ ૪ ચાર આંગળ, હાંચણથી પગની ઘુંટી સુધી ૨૪ ચોવીસ અને ઘુંટીથી પગની પાની સુધી ૪ ચાર

આગળ કગ્વા કુલ ઉચાઈના ભાગ ૧૦૮ આગળ તે કેશાન્ત સુધી બાણવા
ત્રિનેશ્વરનું કેશસ્થાન ૫ પાચ આગળ ઉચુ કગ્વુ તેમા કેશ ૩ ત્રણ ભાગ અને (૨)
બે આગળ ગિખા ઉત્તત કગ્વી ૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫

દ્વાદશાક્ષુલવિસ્તીર્ણમાયતં દ્વાદશાક્ષુલમ્ ॥

મુખં કુર્યાત્ સ્વકેશાન્તં ત્રિધા તચ ચયાક્રમમ્ ॥૧૪૬॥

બાગ આગળ લખાઈમા અને (૧૨) બાગ આગળ વિસ્તાગમા કેશ ગિવાય
મુખ કરવુ તેમા ૪ ચાગ આગળ કપાળ, ૪ ચાગ આગળ લાળી નામિકા અને (૪)
ચાર આગળ મુખ દાઢી રહિત કગ્વુ ૧૪૬

માનહીન ન કરવા વિધે

અન્યથા ચ ન કર્તવ્યં માનહીનં ન કારયેત્ ॥

ક્રિયતે વહુદોષાઃ સ્યુઃ સિદ્ધિરત્ર ન જાયતે ॥૧૪૭॥

ગિદ્ધીએ માન પ્રમાણુ છોડી કાર્ય કરવુ નહિ તેમજ કર્તાએ માન પ્રમાણુ
રહિત કાર્ય કરાવવુ પણ નહિ બે તેમ કરે તો ઘણા દોષો થાય અને તે કાર્યમા લાભ
મળે નહિ ૧૪૭

શાસ્ત્રહીન ન કરવા વિધે

નિર્દોષા જાયમાના સ્યાત્ શિલ્પિદોષે મહદ્ભયમ્ ॥

શાસ્ત્રહીનં ન કર્તવ્યં સ્વામિસર્વધનક્ષયઃ ॥૧૪૮॥

શાસ્ત્ર પ્રમાણુનુમાર નિર્દોષ પ્રતિમા કરવામા આવે તો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય
પરતુ ગિદ્ધીથી માન પ્રમાણુમા દોષ થાય તો મોટો ભય ઉત્પન્ન થાય તેમજ શાસ્ત્રના
પ્રમાણુરહિત પ્રતિમા કરવામા આવે તો કગવનાગ સ્વામીના સમન્ત ધનનો નાશ
થાય છે ૧૪૮

આંગળ માને શુભાશુભ

एकाङ्गुला भवेत् श्रेष्ठा द्व्यङ्गुला धननाशिका ॥

त्र्यङ्गुला वृद्धिदा ज्ञेया वर्जयेत् चतुरङ्गुलाम् ॥૧૪૯॥

पञ्चाङ्गुला भवेद् वृद्धिरुद्वेगश्च षडङ्गुला ॥

सप्ताङ्गुला नवा वृद्धिर्हीना चाष्टाङ्गुला सदा ॥૧૫૦॥

નવાઙ્ગુલા સુતં દદ્યાદ્ દ્રવ્યહાનિર્દશાઙ્ગુલા ॥
 એકાદશાંગુલં વિમ્બં સંઘઃકામાર્થસિદ્ધિદમ્ ॥૧૫૧॥

એક આંગળની ઉંચી પ્રતિમા શ્રેષ્ઠ, બે આંગળની ધનનો નાશ કરનારી, ત્રણ આંગળની પ્રતિમા વૃદ્ધિ કરનારી, ચાર આંગળની પ્રતિમા કરવી નહિ, પાંચ આંગળની વૃદ્ધિ કરનારી, છ આંગળની ઉદ્વેગ કરનારી, સાત આંગળની નવીન ધનાદિની વૃદ્ધિ કરનારી, આઠ આંગળની ન કરવી, નવ આંગળની પુત્ર આપનારી, દશ આંગળની દ્રવ્યહાનિ કરનારી અને અગિયાર આંગળની ઉંચી પ્રતિમા તરત કામ અને અર્થની સિદ્ધિ કરનારી જાણવી. ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧.

પ્રતિમામાં શુભ રેખા.

નંદાવર્તવસુન્ધરાધરહયશ્રીવત્સકૂર્મોપમાઃ,
 શક્ત્યસ્તિકહસ્તિગોવૃષભિમાઃ શક્રેન્દુસૂર્યોપમાઃ ॥
 છત્રસ્રગધ્વજલિંગતોરણમૃગપ્રાસાદપદ્મોપમાઃ,
 વજ્રાભા ગરુડોપમાશ્ચ શુભદા રેખાઃ કપર્દોપમાઃ ॥૧૫૨॥

પાષાણ અગર લાકડાની મૂર્તિમાં નંદાવર્ત, શેષનાગ, ઘોડો, શ્રીવત્સ, કાચબો, શંખ, સ્વસ્તિક, હાથી, ગાય, બળદ, ઇન્દ્ર, ચન્દ્ર, સૂર્ય, છત્ર, માલા, ધ્વજ, શિવલિંગ, તોરણ, હુરણ, પ્રાસાદ, કમળ, વજ્ર, ગરુડ અને શિવના સમાન રેખા હોય તો તે શુભ જાણવી. ૧૫૨.

પ્રતિમામાં અશુભ રેખા અથવા હાથ.

હૃદયે મસ્તકે ભાલે હંશયોઃ કર્ણયોર્મુખે ॥
 ઉદરે પૃષ્ઠસંલગ્ને હસ્તયોઃ પાદયોરપિ ॥૧૫૩॥
 એતેષ્વજ્ઞેષુ સર્વેષુ રેખાલાઙ્ગનનીલિકા ॥
 વિમ્બાનાં યત્ર દૃશ્યન્તે ત્યજેત્તાનિ વિચક્ષણઃ ॥૧૫૪॥
 અન્યસ્થાનેષુ મધ્યસ્થા ત્રાસફાટવિવર્જિતા ॥
 નિર્મલસ્તિગ્ધશાન્તા ચ વર્ણસારૂપ્યશાલિની ॥૧૫૫॥

હૃદય, મસ્તક, કપાલ, બન્ને બાજુ, બે કાન, મુખ, પેટ, પૃષ્ઠભાગ, બે હાથ અને બન્ને પગ; આ સર્વ અંગે આસ્માની અગર કાળી રેખાઓ અર્થાત્ લીંટા હોય તો એવી પ્રતિમાને પાંડિતોએ અવશ્ય વર્જવી જોઈએ. ઉપર બતાવેલાં અંગ

સિવાય બીજે ઠેકાણે હોય તો તે પ્રતિમા મધ્યમ જાણવી, પરંતુ ખરાબ તીવ્રતા કે ચીરા આદિ દ્રવ્યોથી ગ્રહિત, સ્વચ્છ, ચિકણી, ઠંડી અને પોતાના વર્ણના રંગની રેખાઓવાળી હોય તો દોષકર્તા જાણવી નહિ ૧૫૩, ૧૫૪, ૧૫૫

હીનાંગે દોષ વર્ણન

एतत्प्रामाणकं प्रोक्तमूर्ध्वं प्रासादपूजिता ॥
ऊर्ध्वदृष्टिर्द्रव्यनाशा दुर्भिक्षाय कृणोदरी ॥૧૫૬॥

આ પ્રમાણે પ્રતિમાની ઉચાઈનું પ્રમાણ કહ્યું તેમા એટલી અખ્યાએ પ્રતિમા ઉચી કરવી શુભ છે અને આથી ઉચી પ્રતિમા પ્રામાદમા પૂજવી

પ્રતિમાની દૃષ્ટિ ઉચી ગએ તો દ્રવ્યનો નાશ કરનારી અને પેટનો ભાગ પાતળો કરી નાએ તો દુઝાળ પાડનારી થાય છે ૧૫૬

जंघाहीना भवेद् भक्षा कटिहीना च घातिनी ॥
अधोहीनातिदुःस्वाय तिलिपिनो भोगवर्जिताः ॥૧૫૭॥

જઘાહીન (પ્રમાણથી પાતળી) પ્રતિમા કરે તો ભક્ષણ કરનારી, કટિ (કેડ) હીના થાય તો કર્તા કાર્યિતાનો ઘાત કરનારી અને નીચેના ભાગે હીના થાય તો અત્યંત દુષ્કર્તા તથા શિષ્ટીઓના મુખને હાનિકર્તા થાય છે ૧૫૭

चक्रनासादिकश्चैव करक्षीणे न लोपना ॥
भाले नखे मुखे चैव क्षीणेऽधिके कुलक्षयः ॥૧૫૮॥

નામિકા, મુખ અને પગાદિ વાકા હોય તેમજ હાથ પાતળા થાય તો કુલનો નાશકર્તા તથા કપાળ, નખો અને મુખાદિ પાતળા અથવા પ્રમાણથી અધિક થાય તો કુલનો ક્ષય કરનારી જાણવી ૧૫૮

विशाला क्षीणसंपत्तिर्नाभिलम्बे कुलक्षयः ॥
कक्षालम्बे वियोगश्च सौम्या सर्वार्थसिद्धिदा ॥૧૫૯॥

પ્રમાણથી પ્રતિમા વિશાળ (મોટી લાંબી) કરે તો અપત્તિનો ક્ષય કરે, નાભિનો ભાગ લાંબો થાય તો કુલનો ક્ષય કરે, કાષ્ઠનો ભાગ લાંબો કરે તો ઇંદ્રનો વિયોગ થાય અને સૌમ્ય (ધરાધર) સ્વરૂપની કરે તો સર્વ પ્રકારના અર્થોની સિદ્ધિ આપનારી જાણવી ૧૫૯

રોદન્તી ચ હસન્તી ચ મદિકાઙ્ગા ચ શિલ્પિના ॥

કૃશા દ્રવ્યવિનાશાય દુર્ભિક્ષાય કૃશોદરી ॥૧૬૦॥

શિલ્પીએ પ્રતિમા રડતી, હસતી અથવા મદ ભરેલાં અંગોવાળી કરી હોય તો તે હાનિકર્તા બાણવી. પાતળી દ્રવ્ય નાશ કરનારી અને પાતળા પેટવાળી દુર્ભિક્ષ કરનારી થાય છે. ૧૬૦.

વક્રનાસાતિદુઃસ્વાય હ્રસ્વાઙ્ગા ક્ષયકારિણી ॥

અનેત્રા નેત્રનાશાય શિલ્પી સ્યાદ્ ભોગવર્જિતઃ ॥૧૬૧॥

વાંકા નાકવાળી પ્રતિમા ઘણું દુઃખ કરનારી છે, પ્રમાણથી નાનાં અંગોવાળી ક્ષય કરનારી છે, અક્ષુ વગરની અક્ષુ નાશ કરનારી છે અને શિલ્પી દુઃખી થાય છે. ૧૬૧.

જાયતે પ્રતિમા હીને કટિહાસે ચ ઘાતિની ॥

જંઘાહીને ભવેદ્ ભ્રાતૃપુત્રમિત્રવિનાશિની ॥૧૬૨॥

પ્રમાણથી રહિત પ્રતિમા કરે તો તેમજ કમરનો ભાગ હ્રસ્વ (પાતળો અને બડો) કરે તો ઘાતકર્તા થાય છે. જંઘાહીને કરે તો ભાઈ, પુત્ર અને મિત્રાદિનો વિનાશકર્તા થાય છે. ૧૬૨.

ગ્રીવાહીનેઽત્ર વિજ્ઞેયો ગ્રીવારોગો ન સંશયઃ ॥

સ્કંધહીને તુ વિજ્ઞેયઃ સ્ત્રીનાશો નિરુપગ્રહઃ ॥૧૬૩॥

ગ્રીવા-કંઠ હીને પ્રતિમા કરવાથી કંઠરોગ થાય છે એમાં સંશય નહિ કરવો. સ્કંધ હીને પ્રતિમા કરે તો સ્ત્રીનો નાશ અને ગ્રહનો ઉપદ્રવ થાય. ૧૬૩.

હૃદિ હીને ચ નિઃશેષો બાહુહીનેઽપરાક્રમઃ ॥

હીનહસ્તે ચ સ્ત્રીહાનિઃ પૃષ્ઠહીને તથાઽસુખમ્ ॥૧૬૪॥

હૃદયહીને થાય તો નિઃશેષ (નિઃસંતાન), બાહુહીને કરે તો પરાક્રમ રહિત, હસ્તહીને થાય તો સ્ત્રીની હાનિ અને પૃષ્ઠ ભાગે હીને થાય તો દુઃખકર્તા થાય. ૧૬૪.

પાર્શ્વહીને ચ વિજ્ઞેયો ગૃહસ્થાપિ પરિક્ષયઃ ॥

ઊરુક્ષયે વિજાનીયાત્ કુટુમ્બસ્ય વિનાશિની ॥૧૬૫॥

પડખાના ભાગે હીને થાય તો ગૃહનો નાશ બાણવો અને છાતીના ભાગે હીને હોય તો કુટુંબનો નાશ કરનારી બાણવી. ૧૬૫.

નાભિપ્રદેગ્હીને તુ વ્યાધિસ્તત્ર પ્રકોપિતઃ ॥
અનાર્હતા ચ રિક્તા ચ શુક્લાનાં ક્ષયકારિણી ॥૧૬૬॥

નાભિભાગે હીન કરેલી પ્રતિમા વ્યાધિનો પ્રકોપ કરે તથા અયોગ્ય અગોવાળી અને યોગ્ય અગોથી રહિત પ્રતિમા પુણ્ય કર્મોની ક્ષયકારિણી બાણવી ૧૬૬

ઉદર ક્ષપયેચસ્તુ માર્યા તસ્ય ચ નઙ્ગયતિ ॥
જાનૂ ન ક્ષપયેચસ્તુ પુત્રઃ સહ વિવર્ધતે ॥૧૬૭॥

શિષ્પી પ્રતિમાનું ઉદર (પેટ) પ્રમાણથી પાતળ કરી નાખે તો તેની શ્રીનો નાશ થાય છે અને જે પ્રતિમાના બાનુ-ભાગે પ્રમાણથી પાતળા કરે તો નથી તે પુત્રો માથે વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે ૧૬૭

જંઘા યસ્ય પ્રહીયેત પ્રવાસં તસ્ય નિર્દિશેત્ ॥
અતિ દીર્ઘાણિ દૃઙ્ગ્યાનિ ગોત્રાહ્મણવિનાશિની ॥૧૬૮॥

જે પ્રતિમા જંઘા હીન કરે તેને પ્રવાસ કરવો પડે પ્રમાણથી મોટા નેત્રોવાળી પ્રતિમા ગો-બ્રાહ્મણોનો નાશ કરનારી બાણવી તથા વિકાળ મુખવાળી અને નીચી દંટિવાળી પ્રતિમા ક્ષય અને વ્યાધિઓના ભયને પેદા કરે છે ૧૬૮

પરિકર-લક્ષણ

અર્ચાસાધ્ધગુણં કૃત્વા પરિકરં પ્રયત્નતઃ ॥
તત્ર સિંહાસનં જ્ઞેયમુદયેઽર્ચયિતસ્તથા ॥૧૬૯॥

પ્રતિમાની પહોળાઈથી પરિકરની પહોળાઈ દોઢી રાખવી અને તેમા કરવાના મિહામન (શાદી) ની ઉચાઈ પ્રતિમાની પહોળાઈના અર્ધા ભાગે કરવી ૧૬૯

અઘઃ પીઠોદયઃ કાર્ગશ્ચાંગુલા દગ્ગ એવ ચ ॥
ગજોદયઃ પ્રયત્નેન હૃદયે દ્વાદશાંગુલાઃ ॥૧૭૦॥

મિહામનની કણખીંટની ઉચાઈ દગ, ભાગ-આગળ કરવી અને હાથીની ઉચાઈ બાર ભાગ કરવી ૧૭૦

પદ્ભાગં છાદિકાયુક્તમૃધ્વં તુ ચતુરંગુલમ્ ॥
ઉદયશ્ચ સમાખ્યાતો વિસ્તારશ્ચાથ કથ્યતે ॥૧૭૧॥

ઉપલી છલ્લિકા સાથે કણુપીઠ છ ભાગની કરવી. તેમાં ચાર ભાગની કણુપીઠ અને બે ભાગની નીચે છલ્લિકા કરવી. આ ઉંચાઈનું પ્રમાણ કહ્યું. હવે પહોળાઈનું પ્રમાણ કહ્યું છું. ૧૭૧.

ચતુર્દશાંગુલો યક્ષઃ સિંહો દ્વાદશ ચાંગુલઃ ॥

ગજો વૈ દશભાગશ્ચ દ્વૌ દ્વૌ હિ સ્તંભિકા ભવેત્ ॥૧૭૨॥

પહોળાઈમાં યક્ષ ભાગ ચૌદ, સિંહ ભાગ બાર, હાથી ભાગ દશ અને બે બે ભાગની થાંભલીની ખુણી કરવી. ૧૭૨.

વસુભિર્મધ્યદેવી ચ મૃગયુગ્મં પ્રકીર્તિતમ્ ॥

નિર્ગમશ્ચ તતો જ્ઞેયમંગુલાનિ ચ પશ્ચ વૈ ॥૧૭૩॥

મધ્ય ભાગમાં દેવી ભાગ આઠની પહોળી કરવી અને કણુપીઠમાં મૃગનું બેડું કરવું તથા નીકળતો ઘાટ ભાગ પાંચ કરવો. ૧૭૩.

અષ્ટાદશ ચ વિસ્તારે તત્ર મધ્યેઽપિ વૈ શૃણુ ॥

અષ્ટભિરૂર્ધ્વસંસ્થાનો મુનિરેકેન ત્રિંશતિઃ ॥૧૭૪॥

પરિકરની પહોળાઈ ભાગ અઠારની કરવી. હવે તેમાં કરવાનાં સ્વરૂપોના વિભાગો સાંભળ. આઠ ભાગની પહોળી અને એકત્રીસ ભાગની ઉંચી ઉભી રહેલી મુનિની (અર્થાત્ કાઉસગની ધ્યાનમાં ઉભેલી) પ્રતિમા કરવી. ૧૭૪.

શેષશ્ચ ચલણં કાર્યં મલ્લિકાતોરણોત્તમમ્ ॥

વિસ્તારે સ્તંભિકાગર્ભમધ્યભાગે તતઃ શૃણુ ॥૧૭૫॥

તે પ્રતિમાના ઉપરના શેષ ભાગોમાં તોરણાદિથી સંયુક્ત મેરાપ કરવી અને તે પ્રતિમાની બાજુની બે થાંભલીઓના મધ્ય ભાગમાં કરવી. ૧૭૫.

ષડંગુલાશ્ચ કર્તવ્યા વિરાલીગજચામરાઃ ॥

સ્તંભિકે દ્વચ્છુલે દ્વે ચ શેષશ્ચ મુનિવિસ્તરઃ ॥૧૭૬॥

આઠ, હાથી અને ચામર (ચમ્મર અને કલશધારી) છ ભાગની પહોળાઈમાં કરવાં. પ્રતિમાની બન્ને પડબે બે બે ભાગની બે થાંભલીઓ કરવી તથા બાકી રહેલી પહોળાઈમાં મુનિની પ્રતિમા કરવી. ૧૭૬.

નિર્ગમં ગર્ભસૂત્રેણ સર્વાલંકારસંયુતમ્ ॥

દશાંગુલં તિલકશ્ચ કાર્યં દ્વિસ્તમ્ભિકોપરિ ॥૧૭૭॥

મર્વ અલંકારો પોતપોતાના પ્રમાણથી અર્ધા ભાગે નીકારે ગળવા અને બે થાભલીઓ ઉપર તિલકો દર્શ ભાગના કરવા ૧૭૭

નક્રઃ પદંગુલઃ કાર્યઃ ક્ષોભનશ્ચતુરંગુલમ્ ॥

માલાધરાઃ કૃતા મધ્યે ચોપરિ ગજ ઉત્તમઃ ॥૧૭૮॥

મગગુ મુખ છ ભાગનું કરવું અને તે ચાગ ભાગ નીચું ઉતારવું તથા અદગની પડખે માલાધર કરવા અને તેના ઉપર હાથી કરવો ૧૭૮

મામણ્ડલસ્ય વિસ્તારો દ્વાર્વિંગત્યંગુલૈર્મતઃ ॥

ચતુર્વિંગોદયઃ કાર્યસ્તતો મૃણાલછત્રકમ્ ॥૧૭૯॥

ભામડલની પહોળાઈ કુલ ભાગ બાવીસ કરવી અને ઉચાઈ કુલ ભાગ ચોવીસ કરવી અને ત્યાર બાદ મૃણાલછત્ર એટલે કમલદડ અને છત્ર કરવા ૧૭૯

દ્વયછત્રં તથાકારમૂર્ધ્વે ચૈવોત્પલોત્તમમ્ ॥

સર્વછત્રસ્ય વિસ્તારશ્ચાદુલા વિંગતિર્મતઃ ॥૧૮૦॥

છત્રના ઉપરના ભાગમા બે છત્રો ઉપરાઉપરી ગલતાકારે કરવા તથા તે ગલતોમા ઢમળની પાખડીઓવાળા ઘાટ કરવા અને બધો છત્રવટો પહોળો કુલ વીસ ભાગનો કરવો ૧૮૦

ઉપરિ લઙ્કાધારા ચ તથા હિ દશાંગુલિકા ॥

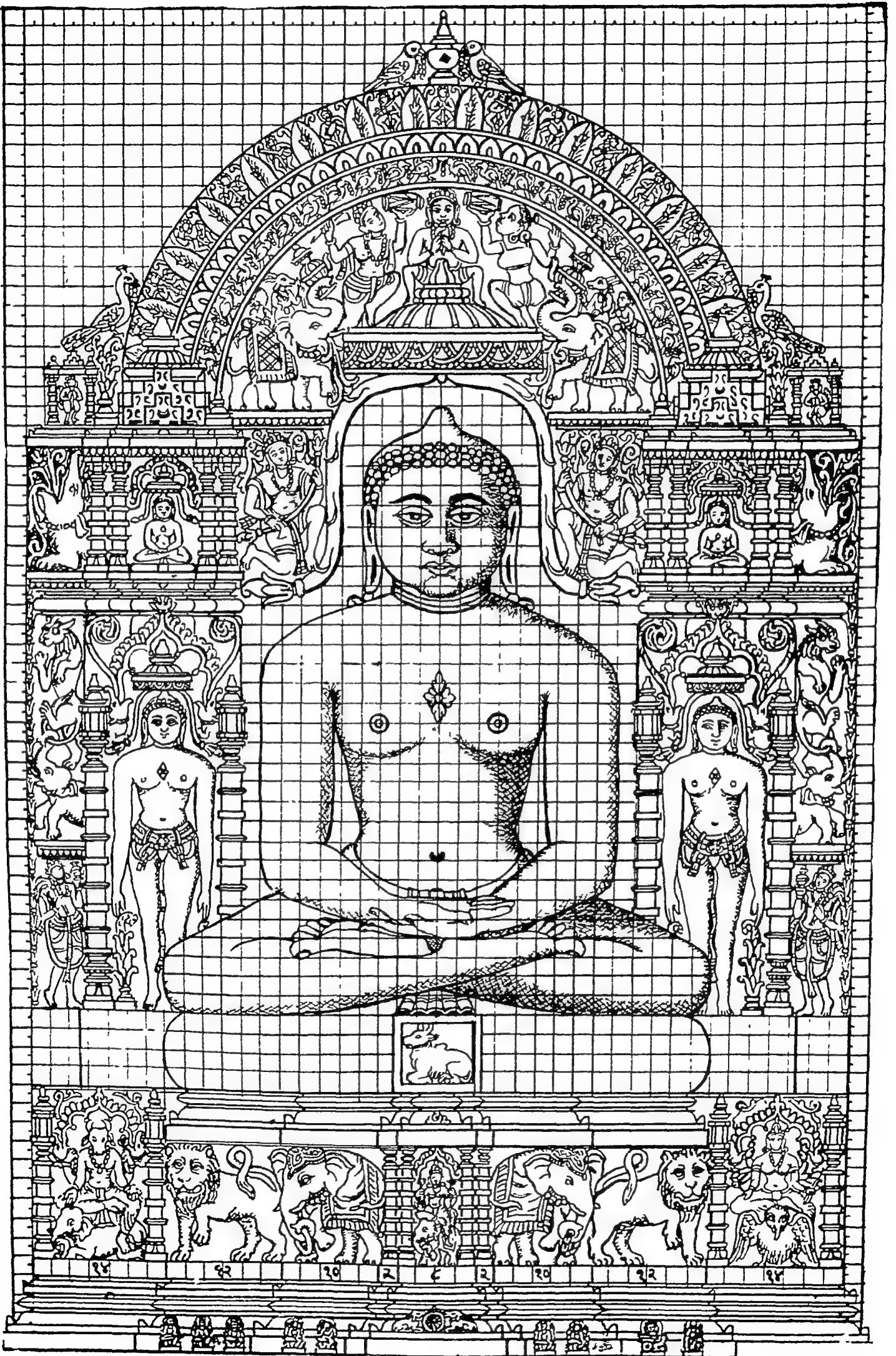
ચત્વારો મણિવંધશ્ચ દ્વે ચૈવોપરિ પટ્ટિકે ॥૧૮૧॥

ઉપર બતાવેલા છત્રની ગલતાકારની લઙ્કાધાર ઉચી ભાગ દશની કરવી અને નીચે ચાર ભાગનો મણિબંધ અર્થાત્ લમરીઓ અથવા ચોતીની ગાલ કરવી તથા મણિબંધના ઉપરના ભાગે બે પટ્ટીકાઓ કરવી ૧૮૧

મૂલનાયકદોર્ગર્ભે કાર્યં પરિકરોત્તમમ્ ॥

મસૂરે વિસ્તરો યત્ર તદ્ગર્ભે કાયસ્વર્ગયઃ ॥૧૮૨॥

મૂલનાયકના જન્મે હાથની બહારની ફંગેથી પગિડા કરવું તથા મસૂર (ગાદી) ની પહોળાઈની ફંગે કાઉસગની ઉભી પ્રતિમા ગર્ભ કરવી ૧૮૨

કાયસ્વર્ગે યદા છત્રમૂર્ધ્વે ચ પ્રતિમાસનમ્ ॥
સર્વપરિકરસ્યાગ્રે નિર્ગમં સાર્ધમઙ્ગુલમ્ ॥૧૮૩॥

કાઉસગની પ્રતિમાના મસ્તક ઉપર છત્ર કરવું તથા તેના ઉપર પ્રતિમા બેસાડવાનો ગોખલો કરવો અને તે સર્વ પરિકરથી દોઢ ભાગ નીકળતું વધારે કરવું. ૧૮૩.

તથા ચ તોરણં વક્ષ્યે તત્પ્રમાણમતઃ શ્રુણુ ॥
સર્વપરિકરમાનં ગર્ભતોરણસ્તમ્ભિકા ॥૧૮૪॥

હવે હું તોરણ કરવાનું પ્રમાણ કહું છું તે સાંભળ. સર્વ પરિકરના માને બે થાંભલીઓના મધ્યમાં તોરણ કરવાં. ૧૮૪.

અષ્ટાંશા સ્તંભિકા ગર્ભાદ્ દ્વાશીતિરુદયસ્તથા ॥
દ્વાવિંશતિશ્ચ વિસ્તારો મધ્યેઽઙ્ગુલાદિકં ભવેત્ ॥૧૮૫॥

ગર્ભથી થાંભલીઓ આઠ આઠ ભાગ છેટે રાખવી અને મધ્યમાં કુલ સોળ ભાગ રાખવા. સમસ્ત પરિકરની કુલ ઉંચાઈ ૮૨ ભાગની બાણવી તથા પહોળાઈ ૨૨ ભાગ બાણવી. ઉંચાઈનું માપ કાઉસગના મધ્ય ભાગથી કલશ સુધી લેવું. ૧૮૫.

ષડંશો નિર્ગમસ્તત્ર ષડ્ભિર્વિમ્બવિરાલિકાઃ ॥
સઘ્યે વામે ચ કર્તવ્યાઃ સ્વરૂપા લક્ષણન્વિતાઃ ॥૧૮૬॥

કાઉસગાદિનાં સ્વરૂપો છ ભાગ નીકળતાં કરવાં અને છ ભાગ પહોળી વિરાલિકા (મગર, ગ્રાસ, હાથી અને ચમ્મરધારીના ભાગો) કરવી. આ સ્વરૂપો ડાબી તથા જમણી બન્ને બાજુએ કરવાં. ૧૮૬.

ગ્રહાશ્ચ નિર્ગમે કાર્યા હ્યઙ્ગુલૈશ્ચૈવ પશ્ચભિઃ ॥
દિગ્ભિર્યક્ષભદ્રાશ્ચ ત્રીણિ ત્રીણિ ત્રિનાસિકાઃ ॥૧૮૭॥

સિંહાસનમાં નીચે પાંચ ભાગે નીકળતા નવ ગ્રહો કરવા. દશ ભાગનું ચક્ષુભદ્ર અને ત્રણ ત્રણ ભાગની ત્રણ નાસિકાઓ કરવી. ૧૮૭.

સ્તંભિકાઃ ત્રિસ્રઃ કર્તવ્યા ઉભયોર્વામદક્ષિણે ॥
પાવટી ચ ત્રિભિઃ પ્રોક્તા યક્ષો દ્વાદશ એવ ચ ॥૧૮૮॥

જમણે તથા ડાબે બન્ને પડખે ત્રણ ત્રણ ભાગની થાંભલીઓ કરવી, ત્રણ ભાગની પાવટી (પટ્ટી) કરવી તથા બાર ભાગનો ચક્ષ કરવો. ૧૮૮.

एकादश च कर्तव्यं ग्रासान्तश्च विचक्षणैः ॥

तस्योर्ध्वमंगुलत्रया पावटी च प्रयत्नतैः ॥૧૮૯॥

અગિયાર ભાગનો લાળો ગ્રાસ કગ્ગો અને તેના ઉપર ત્રણ ભાગની પાવટી (પટ્ટી) પ્રયત્નથી કરવી ૧૮૯

कायस्वर्गश्च कर्तव्य उदय एकत्रिंशतिः ॥

उपर्यन्तरकं कार्यं चत्वारः छत्रकं भवेत् ॥૧૯૦॥

ઉચ્ચાઈમાં કાયસ્વર્ગ (કાઉસ્મર્ગ) ની પ્રતિમા ઉભી ૩૧ ભાગની કગ્ગી અને તેના ઉપર અન્તરાલ ગળી ચાર ભાગનું છત્ર કરવું ૧૯૦.

पङ्क्तिश्च छत्रविस्तारो झालरी चतुरंगुला ॥

उपरि च छत्रद्वयमेकैकમंगुलं भवेत् ॥૧૯૧॥

છત્રની પંક્તિમાં છ ભાગની કરવી ચાર ભાગની ઝાલરી કરવી તથા તેના ઉપર એક એક ભાગના બે છત્રો કગ્ગા ૧૯૧

उपरि फालनाः कार्यास्तत्र भेदमतः शृणु ॥

पङ्क्तिभागं सुग्वभद्रश्च निर्गमं सार्धमेव च ॥૧૯૨॥

છત્રના ઉપર ગોખની ફાલના કરવી તેમાં કગ્ગાના બેઢ હુવે આલળ છ ભાગનું સુગ્વભદ્ર કરવું અને તે નીકારે દોઢ ભાગનું રાખવું ૧૯૨

मूला च नासिका कार्या द्वौ द्वात्रिंशद्योश्च वै ॥

तस्य बाह्ये प्रकर्तव्यं सार्धं सार्धश्च निर्गमम् ॥૧૯૩॥

બે ખાલુએ બે બે ભાગની મૂલ નાસિકા (કર્ણ) કરવી અને બહારના ભાગે નીકળતું દોઢ દોઢ ભાગનું મળી ત્રણ ભાગનું ભદ્ર કરવું ૧૯૩

हमरं पल्लवैर्युक्तमङ्गुलानां चतुर्दश ॥

तस्य मध्ये च कर्तव्यः पल्लवः पट् तथैव हि ॥૧૯૪॥

ચૌદ ભાગનું પલ્લવથી અયુક્ત હમર (ઢોલ તથા ગળ વગાડતા સ્વરૂપો) કરવું અને તે હમરમાં છ ભાગના પલ્લવ કરવા ૧૯૪

तस्योर्ध्वे तिलकं कार्यमंगुलानाञ्चतुर्दश ॥

सर्वालङ्कारसंयुक्तं मकरैर्वामदक्षिणे ॥૧૯૫॥

ઉપર ઉપર ચૌદ ભાગનું તિલક (કળશ) કરવું અને ઉપર પ્રમાણે સર્વ અલંકારોથી સંયુક્ત તથા જમણી તથા ડાબી બાબુઓમાં મકરના મુખ સહિત પરિકર કરવું. ૧૯૫.

તન્મુખે તોરણં કાર્યં ચલણૈઃ ત્રયપંચભિઃ ॥

કેવલજ્ઞાનમૂર્તિશ્ચ હ્યગ્રે કાર્યા વિચક્ષણૈઃ ॥૧૯૬॥

બુદ્ધિમાન્ શિલ્પીઓએ મગરોના મુખમાંથી નીકળતાં તોરણો કરવાં અને ત્રણ અથવા પાંચ વલણ કરવી તથા પરિકરના અગ્ર ભાગે કેવલ જ્ઞાનમૂર્તિ કરવી. (વલણ એટલે અર્ધ ગોળાકાર, તેમાં પાંદડાં અને હુંસની પંક્તિ કરવી). ૧૯૬.

ઉભી પ્રતિમાનું પરિકર-સંક્ષિપ્ત લક્ષણ.

છત્રત્રયં જિનસ્યોર્ધ્વે રથિકાભિસ્ત્રિભિર્યુતમ્ ॥

અશોકદ્રુમપત્રૈશ્ચ દેવદુન્દુભિવાદિભિઃ ॥૧૯૭॥

શ્રીજિન પ્રતિમાના મસ્તકના ઉપરના ભાગે ત્રણ રથિકાઓથી સંયુક્ત એવાં ત્રણ છત્રો કરવાં અને તે છત્રો અશોક વૃક્ષનાં પાંદડાં તથા દેવદુન્દુભિ-નગારાં વગાડતા દેવો વડે અલંકૃત કરવાં. ૧૯૭.

સિંહાસનમસ્તકાધો ગજસિંહવિભૂષિતઃ ॥

મધ્યે ચ ધર્મચક્રશ્ચ પાર્શ્વયોર્યક્ષયક્ષિણી ॥૧૯૮॥

સિંહાસનના મસ્તકની નીચેનો એટલે વચ્ચેનો ભાગ હાથી અને સિંહથી વિભૂષિત કરવો, મધ્ય ભાગે ધર્મચક્ર કરવું તથા બન્ને બાબુના ભાગમાં યક્ષ યક્ષિણી કરવાં. ૧૯૮.

દ્વિતાલા વિસ્તરે કાર્યા બહિઃ પરિકરસ્ય તુ ॥

દૈર્ઘ્યે તુ પ્રતિમાતુલ્યં તદૂર્ધ્વે તુ નરાયણમ્ ॥૧૯૯॥

મૂર્તિથી બહારના ભાગે પરિકરની પહોળાઈ બે તાલની અર્થાત્ ચોવીસ આંગળ અથવા ભાગની કરવી તથા લંબાઈમાં ઉભી પ્રતિમાની બરાબર કરવું. અને તેના ઉપરના ભાગે નરાયણ અર્થાત્ દેવદુન્દુભિવાદીઓનું સ્વરૂપ કરવું. ૧૯૯.

વાહિકા બાહ્યકે પાતુ ગજસિંહૈરલંકૃતા ॥

કર્તવ્યા દ્વારશાસ્ત્રા ચ તન્મૂર્તિગણસંયુતા ॥૨૦૦॥

હાથી અને સિંહ વિગેરેથી અલંકૃત કરેલી વાહિકા (બોળે ઉઠાવનારી પીઠ) બહાર નીકળતી કરવી અને તે (પરિકરનું) રક્ષણ કરે. દ્વારશાસ્ત્રો તે તે મૂર્તિના ગણ-દ્વારપાલ સંયુક્ત કરવી. ૨૦૦.

રથિકા સચુત છરણ લક્ષણ

જીરણં પશ્ચધા પ્રોક્તં રથિકાર્ચા ચ દેવતા ॥
 લલિતં ચલિકાકારં ત્રિરથવલિકોદરમ્ ॥૨૦૧॥
 શ્રીપૂજ્યં પશ્ચરથિકં સપ્ત વા નંદવર્ધનમ્ ॥
 રથિકોભયપદ્મે તુ મકરા વિકૃતનાનનાઃ ॥
 ઇતિકાલવર્ણયુક્તં કર્તવ્યં રથિકાન્તરમ્ ॥૨૦૨॥

(પરિકરના સમાન અન્ય દેવોને પણ આબુળાબુળો અને ઉપર શોભાનું વર્તુલ કળા વિષે)

છરણ એટલે શોભાનું વર્તુલ પાચ પ્રકારનું કહેલું છે અને તે છરણની ગથિકાઓના મધ્ય ભાગે પ્રતિમા સ્થાપવી ત્રણ ગથિકાઓથી યુક્ત અને જેનું ઉદર (પેટનો ભાગ) અર્ધ વર્તુલાકારમાં વળેલું હોય તેમજ, છત્રના આકારવાળું હોય તે લલિત નામનું છરણ બાણવું

પાચ રથિકાઓ યુક્ત છરણ શ્રીપૂજ્ય નામે અને સાત ગથિકાઓથી મયુક્ત છરણ આનંદવર્ધન નામે બાણવું ગથિકાઓના બન્ને પડખે વિરૂપ મોહના મગને કળા આ પ્રમાણેના આલંકાર (બાણના મુદ્ર ઘેગવાથી યુક્ત પ્રતિમાની પડખે રહેલી ગથિકાઓનો અન્તર ભાગ) કળા ૨૦૧, ૨૦૨

રથિકાયાં ભવેદ્ભ્રૂહ્યા વિષ્ણુરીઝશ્ચ ચંડિકા ॥

જિનો ગૌરી ગણેશશ્ચ સ્વે સ્વે સ્થાને સુગ્વાચહાઃ ॥૨૦૩॥

ઉપર પ્રમાણે બનાવેલી ગથિકા (રથના સમાન દેવતાને યેમવા માટે બનાવેલો અર્ધચંદ્રાકારનો એક પ્રકારનો ગ્રંથ) મા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહાદેવ, ચંડિકા, જિન, ગૌરી અને ગણેશની સ્થાપના કરવી એ દેવો પોતપોતાના સ્થાનમાં સ્થિત થયે સુખને આપનારા છે ૨૦૩

દિવાલને અડીને પ્રતિમા ન બેસાડવા વિષે

મિત્તિસંલગ્નચિમ્વશ્ચ પુરુષઃ સર્વથાઽશુભઃ ॥

ચિત્રમયાશ્ચ નાગાદ્યા મિત્તૌ ચૈવ શુભાવહાઃ ॥૨૦૪॥

દિવાલની અડોઅડ ચોટેલા દેવગિળ અને ઉત્તમ પુરુષની મૂર્તિ સર્વથા અશુભ છે, પરંતુ ચિત્રામણુમાં નાગ આદિ દેવતાઓ તો સ્વાભાવિક રીતે દિવાલને હોય છે તેનો દોષ નથી ૨૦૪

ખંડિત તથા દુષ્ટ મનુષ્યના સ્પર્શ વિષે.

ધાતુલેપ્યમયં સર્વં વ્યङ्ગ્યસંસ્કારમર્હતિ ॥

કાષ્ટપાષાણનિષ્પન્નં સંસ્કારાર્હં પુનર્નહિ ॥૨૦૫॥

પ્રતિષ્ઠિતં પુનર્વિમ્બે સંસ્કારઃ સ્યાન્ન કર્હિચિત્ ॥

સંસ્કારે ચ કૃતે કાર્યા પ્રતિષ્ઠા તાદૃશી પુનઃ ॥૨૦૬॥

સંસ્કૃતે તુલિતે ચૈવ દુષ્ટસ્પૃષ્ટે પરીક્ષિતે ॥

હતે વિમ્બે ચ લિङ્ગે ચ પ્રતિષ્ઠા પુનરેવ હિ ॥૨૦૭॥

ધાતુની પ્રતિમા તથા ઇંદો, ચૂનો, માટી આદિ લેપની પ્રતિમા જે વિકલાંગ (ખંડિત) થઈ જાય તો પણ ફેર સુધારી પૂજવાને યોગ્ય થાય છે; પરંતુ લાકડાની તથા પાષાણની પ્રતિમા ખંડિત થઈ જાય તો ફરી સંસ્કારને યોગ્ય રહેતી નથી. ૨૦૫.

પ્રતિષ્ઠા થયા પછી કોઈ પણ જાતની પ્રતિમા સંસ્કારને યોગ્ય થાય નહિ. કદાચ કારણવશાત્ કોઈ પણ સંસ્કાર કરવો પડે તો ફરી પૂર્વવત્ પ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ. ૨૦૬.

કહ્યું છે કે પ્રતિષ્ઠા થયા બાદ જે મૂર્તિનો સંસ્કાર કરવો પડે, તોલ કરવો પડે, દુષ્ટ મનુષ્યનો સ્પર્શ થાય, પરીક્ષા કરવી પડે અને ચોર લોકો ચોરી કરી લઈ ગયા હોય તેવી પ્રતિમાની પૂર્વવત્ ફરીથી પ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ. ૨૦૭.

ઘર મંદિરમાં ધ્વજ ન રાખવા વિષે.

ન કદાપિ ધ્વજાદંડો સ્થાપ્યો વૈ ગૃહમંદિરે ॥

કલશામરસારૌ ચ શુભદૌ પરિકીર્તિતૌ ॥૨૦૮॥

ઘરમંદિર ઉપર ધ્વજદંડ કદી ચઢાવવો નહિ પરંતુ આમલસારો તથા કળશ ચઢાવવો શુભકર્તા છે. ૨૦૮.

કર્ણપ્રતિરથમદ્રોરુશૃङ્ગતિલકાન્વિતઃ ॥

કાષ્ટપ્રાસાદઃ શિખરી પ્રોક્તો તીર્થે શુભાવહઃ ॥૨૦૯॥

કર્ણ, પ્રતિરથ અને ભદ્ર આદિ અંગવાળો તથા તિલક, ઉરશૃંગાદિથી વિભૂષિત બનાવેલો લાકડાનો શિખરબંધ પ્રાસાદ ઘરમાં પૂજવો નહિ તેમ ઘરમાં રાખવો પણ નહિ; પરંતુ તીર્થમાં અગર તીર્થયાત્રામાં સાથે હોય તો દોષ લાગતો નથી. ૨૦૯.

વજ્રલેપ.

આમં તિન્દુકમામં કપિત્થકં પુષ્પમપિ ચ શાલ્મલ્યાઃ ॥
 વીજાનિ ગલ્લકીનાં ધન્વનવલ્કો વચા ચેતિ ॥૨૧૦॥
 એતૈઃ સલિલદ્રોણઃ કાચયિતવ્યોઽષ્ટભાગશેષશ્ચ ॥
 અવતાર્યોઽસ્ય ચ કલ્કો દ્રવ્યૈરેતૈઃ સમનુયોજ્યઃ ॥૨૧૧॥
 શ્રીવાસકરસગુગુલુભદ્ધાતકકુન્દુરુક્સર્જરસૈઃ ॥
 અતસીધિલ્વૈશ્ચ યુતઃ કલ્કોઽયં વજ્રલેપાશ્રયઃ ॥૨૧૨॥

કાચા તેંદુ કલ, કાચા કૈયકલ, સીમળાના પુષ્પ, શાલવૃક્ષના ખીજ, ધામન વૃક્ષની છાલ અને વચ, આ ઔષધોને સરખા વજ્રને લઈ ૧૦૨૪ તોલા એટલે ૨૫ શેર ને ૨૪ તોલા પાણીમા નાખી ક્વાથ બનાવવો. પાણી આઠમો હીરમો રહે એટલે ઉતારી તેમા શ્રીવામક વૃક્ષનો ગુદર, હીરાબોળ, ગુગલ, લીલાવા, દેવદાનો ગુદર, કદ્રપ રાલ, અલમ્બી, અને ખીલા વિગેરેને ઝીણા ખાડી અઢગ નાખી ઘુગ હલાવવાથી વજ્રલેપ તૈયાર થાય છે. ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨

વજ્રલેપનો ગુણ

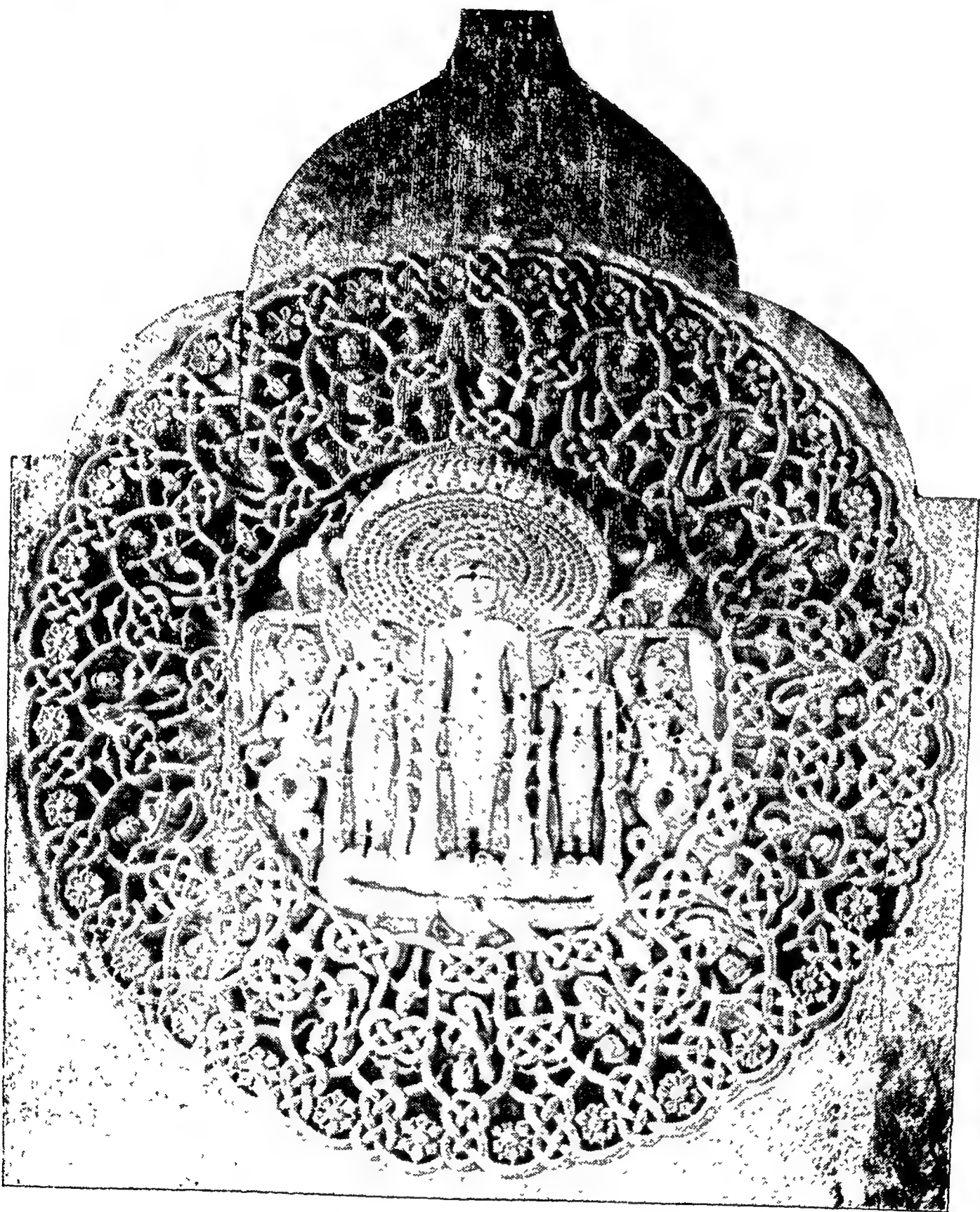
પ્રાસાદહર્મ્યંબલમીલિત્વપ્રતિમાસુ કુલ્લકૂપેષુ ॥
 સન્તપ્તો દાતવ્યો વર્પસહસ્રાય તસ્યાયુઃ ॥૨૧૩॥

इति श्रीवास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते शिल्परत्नाकरे
 जिनमूर्तिस्वरूपलक्षणाधिकारे गुर्जरभाषाया द्वादश रत्न समाप्तम् ॥

ઉપરોક્ત વજ્રલેપ દેવમંદિર, મકાન, ગિવલિંગ, પ્રતિમા (મૂર્તિ), હીલાલ અને કૂવો ઇત્યાદિ ઠેકાણે ગરમ ગરમ લગાડવાથી હજારો વર્ષ ટકી રહે છે. ૨૧૩

इति श्री वास्तुशास्त्रमां शिल्पशास्त्री श्रीयुत् नर्मदाशंकर मुलजलाध
 सोमपुरारचित शिल्परत्नाकर नामना ग्रंथनु जिनमूर्तिस्वरूप
 लक्षणधिकार नामनु पारसु रत्न संपूर्ण.

શ્રી સહસ્રરૂપા પાર્શ્વનાથ. રાણકપુર, મારવાડ.

ત્રયોદશં રત્નમ્ ।

અથ પ્રતિષ્ઠાવિધિલક્ષણાધિકારઃ ।

પ્રતિષ્ઠા સમય.

ઉક્તપૂર્ણે તુ પુણ્યાહે પ્રતિષ્ઠા સર્વસિદ્ધિદા ॥

રવૌ સૌમ્યાયને કુર્યાદ્ દેવાનાં સ્થાપનાદિકમ્ ॥ ૧ ॥

પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે જ્યારે પ્રાસાદ સંપૂર્ણ થાય ત્યારે શુભ મુહૂર્તમાં પ્રતિષ્ઠા કરવી તે સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિઓને આપનારી છે. જ્યારે સૂર્ય ઉત્તરાયણનો થએલો હોય ત્યારે દેવતા વિગેરેની સ્થાપના કરવી. ૧.

શુભે દિને મુહૂર્તે ચ લગ્ને સૌમ્યયુતર્ક્ષકે ॥

અભિષેકઃ પ્રતિષ્ઠા ચ પ્રવેશાદિકમર્ચ્યતઃ ॥ ૨ ॥

શુભ દિવસે શુભ મુહૂર્તમાં અને શુભ નક્ષત્ર યુક્ત શુભ લગ્નમાં દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા, અભિષેક તથા દેવગૃહ પ્રવેશ વિગેરે કાર્યો પૂજનપૂર્વક કરવાં. ૨.

મંડપવિધાન.

પ્રાસાદાગ્રે તથેશાને ચોત્તરે મણ્ડપં શુભમ્ ॥

ત્રિપશ્ચસપ્તનંદૈકાદશવિશ્વકરાન્તરે ॥ ૩ ॥

પ્રાસાદના અગ્ર ભાગે તથા ઇશાન કોણમાં અને ઉત્તર દિશામાં (૩) ત્રણ, (૫) પાંચ, (૭) સાત, (૯) નવ, (૧૧) અગિયાર અને (૧૪) ચૌદ ગજના અંતરે મંડપની રચના કરવી શુભ છે. ૩.

મંડપાર્થે ભૂમિશોધન પૂર્વક દિક્ સાધન.

જાત્વા પૂર્વ ધરિત્રીં દહનસ્વનનસંપ્લાવનૈઃ સંવિશોધ્ય,

પશ્ચાત્કૃત્વા સમાનાં મુકુરજઠરવદ્વાચયિત્વા દ્વિજેન્દ્રૈઃ ॥

પુણ્યાહં કૂર્મશેષૌ ક્ષિતિમપિ કુસુમાદ્યૈઃ સમારાધ્ય શુદ્ધે,

વારે તિથ્યાશ્ચ કુર્યાત્સુરપતિકકુમ્ભઃ શોધનં મણ્ડપાર્થમ્ ॥૪॥

શુભ વારે અને શુભ તિથિમા પ્રતિષ્ઠાનો મહત્ત્વ કરવા માટે શુદ્ધ પૂર્વ દિશા સાધવી તે પહેલા પૃથ્વીની ગ્રાહણાદિ વર્ણ તથા શય્યાદિની પરીક્ષા કરવી અને પછી ભૂમિને બાળી એક હસ્ત યોદ્ધવી અને તેમા જલ ભરી વહેતુ મૂકવું વિગેરે સુક્તિઓથી શુદ્ધ કરવી ત્યાર પછી ભૂમિને દર્પણના સમાન માફ ચિકણી બનાવવી પછી શ્રેષ્ઠ ગ્રાહણો પામે પુણ્યાહવાચન કરાવી કૂર્મ, શેષનાગ અને પૃથ્વી, એમની પુષ્પાદિ સામગ્રી વડે પૂજા કરવી ૪

૧ કુરોપણ

નૃપાણુલૈઃ સંમિતકર્કટેન સૂત્રેણ વા વૃત્તવરં વિલિખ્ય ॥

રત્નચક્રુલં શંકુમમુખ્ય મધ્યે નિવેગયેત્વાક્ષિમિતાણ્ણુલિખિઃ ॥૧॥

ચત્તસ્રિભિશ્ચાપિ ક્ષજૂતમાભિઃ સંસ્પૃષ્ટગીર્ણં તુ સમેપિકાભિઃ ॥

મચ્છંકુમા યત્ર વિગેદપેયાદ્ વૃત્તે ક્રમાત્સ્તો વરુણેન્દ્રકાષ્ઠે ॥૬॥

ઉપર પ્રમાણે ભૂમિ શોધન કર્યા પછી પૂર્વ દિશા સાધવા માટે ૧૬ મોળ આગળ પ્રકાર (૬ પામ) ની બે આણી પહોળી ગળી અથવા મૂત્ર વડે વર્તુલ (ગોળ કુડાણ) કરીને વૃત્તના મધ્ય ભાગે બાર (૧૨) આગળનો લાળો શકુ ટોપવો પછી ચિત્ર થએલા શકુની છાયા અવાગમા વર્તુલની રેખાના જે સ્થાનમાથી વર્તુલમા પ્રવેશ કરે તે જગ્યાએ પશ્ચિમ દિશાતુ અચક્ર એક ચિન્હ કરવું અને બપોર પછી શકુની છાયા વર્તુલની રેખાના જે સ્થાનમાથી બહાર નીકળે ત્યાં પૂર્વ દિશાતુ સૂચક ખીતું ચિન્હ કરવું આ પ્રમાણે કુમે પશ્ચિમ તથા પૂર્વ દિશા મિદ્ધ થાય છે તેમજ ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા મિદ્ધ કરવા માટે તે શકુની છાયાના અગ્ર ભાગને લગાડી વીમ વીમ આગળની આગ (૪) કોમળ અને સીધી સળીઓ ચારે દિશામાં આણીઓ અડાડીને મૂકવાથી ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા પણ મિદ્ધ થાય છે ૫, ૬

કર્કે કીટે ગોમૃગે ચૂકયા સા દ્વાભ્યાં ચાલ્યા સિંહકુંભત્રિકેડપિ ॥

યામાગાં વૈ માનુમાન્યાતિ તસ્યાં ચાલ્યા ઢ્વન્દ્વે કાર્મુકે ચાલનં ન ॥૭॥

૦૬, વૃશ્ચિક, વૃષ અને મન્દર, આ આગ સ ક્રાન્તિઓમા એક એક ચૂકા (બૂ) પ્રમાણે શકુની છાયા જે દિશામા મૂર્ય હોય તે દિશા મામે ચલાવવી તથા સિંહ, કન્યા અને તુલા તેમજ કુલ, મીન અને મેષ, એમની ત્રણ ત્રણ સ ક્રાન્તિઓ મળી છ સ ક્રાન્તિઓમા મૂર્ય જે દિશામા હોય તે દિશા તરફ શકુની છાયાથી બખ્ખે ચૂકા પ્રમાણેના અતરે ચિન્હ કરવું આ પ્રમાણે ઉત્તરગણ અને દક્ષિણાયનના મૂર્યમાં પૂર્વ દિશા સાધવી પરતુ મિથુન અને ધન ગગિની સ ક્રાન્તિઓમા શકુની છાયા ચલાવવાની જરૂર નથી ૭

પ્રથમ મંડપ પ્રમાણ.

મળ્ડપઃ સ્યાત્કરૈરષ્ટદશસૂર્યકલામિતૈઃ ॥

સ્તંભષોડશસંયુક્તસ્તોરણાદિવિરાજિતઃ ॥૮॥

મંડપ આઠ (૮), દશ (૧૦), બાર (૧૨) અને સોળ (૧૬) ગજ સુધીનો કરવો અને તે સોળ (૧૬) થાંભલા તેમજ તોરણ વિગેરેથી સુશોભિત કરવો. ૮.

દ્વિતીય માન (અંથાન્તરમાંથી).

દશસૂર્યકરોન્મિતોઽધમઃ સ્યાદિનશક્રપ્રમિતૈઃ કરૈસ્તુ મધ્યઃ ॥

ધૃતિભૂપકરોન્મિતો વરીયાન્નસ્વહસ્તોઽપ્યથ મળ્ડપસ્તુલાયામ્ ॥૯॥

દશ (૧૦) અથવા બાર (૧૨) હસ્તનો મંડપ કનિષ્ઠ, બાર અથવા ચૌદ (૧૪) હાથનો મધ્યમ તથા સોળ (૧૬) અથવા અઠાર (૧૮) હાથનો શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે અને તુલાદાનમાં વીસ (૨૦) હાથનો મંડપ ઉત્તમ કહેવાય છે. ૯.

ઉચ્ચાં ભૂમિં મળ્ડપસ્ય પ્રકુર્યાદ્વસ્તોન્માનામર્દ્ધહસ્તોન્મિતાં વા ॥

મધ્યે ભૂમિં મળ્ડપેનોન્મિતાં ચ ત્યક્ત્વા કુર્યાન્મળ્ડપશ્ચેદ્ દ્વિતીયઃ ॥૧૦॥

મંડપની ભૂમિ એક હાથ અથવા અર્ધો હાથ (ગજ) ઉંચી કરવી અને જો બીજો મંડપ બનાવવો હોય તો જેટલા હાથનો મંડપ હોય તેટલા હાથ પૂર્વ મંડપથી જમીન છોડી પછી બીજો મંડપ બનાવવો. ૧૦.

મંડપમાં દ્વાર તથા મધ્યવેદીનું પરિમાણ.

દિગન્તરાલે દ્વિકરં ભવેદ્ દ્વાશ્ચતુષ્ઠયં વેદગજાંગુલૈસ્તત્ ॥

વિવર્દ્ધિતં મધ્યવરિષ્ઠયોઃ સ્યાદ્વેદીં ત્રિભાગેન સમાકરોચ્ચ ॥૧૧॥

કનિષ્ઠ મંડપોમાં પૂર્વાદિ દિશાઓની મધ્ય-વચ્ચમાં બે બે ગજ પહોળાં ચાર દ્વારો ચાર દિશાઓમાં કરવાં. મધ્યમ મંડપોમાં બે ગજ ચાર આંગળ પહોળાં તથા ઉત્તમ મંડપોમાં બે ગજ આઠ આંગળનાં પહોળાં ચાર દ્વારો કરવાં અને મંડપના ત્રીજા ભાગે મધ્યમાં એક વેદી કરવી (અર્થાત્ મંડપના નવ ભાગ કરી મધ્યમાં વેદી કરવી યોગ્ય છે). ૧૧.

તુલાદાનમાં વિશેષ

તુલાપ્રદાનેઽધમમધ્યયોઃ સ્યાત્સા પંચહસ્તોત્તમકેઽદ્રિહસ્તા ॥
ઈજ્ઞાનભાગે ગ્રહવેદિકા તુ હસ્તોન્મિતોચ્છ્રાયવતી ત્રિવપ્રા ॥૧૨॥

તુલાપુરૂપના દાનમાં કનિષ્ઠ તથા મધ્યમ મહત્તમા પાંચ હસ્તની વેદી અને ઉત્તમ મહત્તમા માત (૭) ગજની વેદી બનાવવી (આ મધ્ય વેદીને મહાવેદી પણ કહે છે) તેમજ મહત્તમા ઇજ્ઞાન કોણમાં એક ગજની લાળી, પહોળી અને ઉચી ત્રણ મેખલા વાળી ગ્રહવેદી કરવી ૧૨

ધ્વજ અને પતાકા વિષે

ધ્વજાન્ દ્વિહસ્તાયતિકાશ્ચ પંચહસ્તાન્સુપીતારુણકૃષ્ણનીલાન્ ॥
શ્વેતાસિતશ્વેતસિતાન્દિગીશાવાહાન્વહેદિકરવંગશીર્ષે ॥૧૩॥

પૂર્વાદિ હમયી આઠ ધ્વજઓ કરવી અને તે આઠે જે જે ગજની પહોળી તેમજ પાંચ પાંચ ગજની લાળી કરવી જોઈએ . તેમાં પૂર્વમાં પીત વર્ણ અને હાથીના ચિત્રમહિત ઇન્દ્રધ્વજ (૧), અગ્નિકોણમાં લાલ વર્ણ અને ઘેટાના ચિત્રયુક્ત અગ્નિધ્વજ (૨), દક્ષિણમાં કૃષ્ણ વર્ણ અને પાડાના ચિત્રયુક્ત ચમધ્વજ (૩), નૈઋત્યમાં નીલ વર્ણ અને શ્વાનાના ચિત્રયુક્ત ગલમધ્વજ, (૪), પશ્ચિમમાં શ્વેત વર્ણ અને મગરના ચિત્રયુક્ત વરુણધ્વજ (૫), વાયુકોણમાં લીલો વર્ણ તથા મૃગના ચિત્રયુક્ત વાયુધ્વજ (૬), ઉત્તરમાં રૂપેત વર્ણ અને હાથીના ચિત્રયુક્ત કુબેરધ્વજ (૭) અને ઇજ્ઞાન કોણમાં શ્વેત વર્ણ તથા વૃષ (ગણદ) ના ચિત્રયુક્ત શિવધ્વજ (૮) કરવો અને આ આઠે ધ્વજો દશ ગજ લાંબા વામના ધ્વજદ્વયમાં પરોવી ધ્વજદ્વયની ઉચાઈના પાંચમા ભાગે અર્થાત્ જે ગજ જેટલા જમીનમાં દાટી આઠ દિશાઓમાં ફરકતા રૂપે ૧૩

લોકેગવર્ણાશ્ચયુતાઃ પતાકાઃ શૈલેન્દુદૈર્ઘ્યાઘાતકાશ્ચ મધ્યે ॥
ચિત્રં ધ્વજં દિક્કરદૈર્ઘ્યવંગત્રિદોસ્તતં પ્રાંતગર્કિકિનીકમ્ ॥૧૪॥

આઠે પતાકાઓ માત માત હાથ લાંબી અને એક એક ' હાથ પહોળી ત્રિકોણી કાઠ કરવી અને પૂર્વેક્ત ઇન્દ્રાદિ લોકપાલોના વર્ણ તથા નીચે આપેલા આયુધોયુક્ત કરી દશ ગજ લાંબા વાસના દડમાં પરોવી પૂર્વાદિ કુમે જમીનમાં દાટવી ' ઇન્દ્રનું આયુધ વજ્ર (૧), વહ્નિનું શક્તિ (૨), ચમનું દડ (૩), રાક્ષસનું ખડ્ગ (૪), વરુણનું પાશ (૫), વાયુનું ગદા (૬), કુબેરનું ગદા (૭) અને શિવનું ત્રિશૂલ (૮) આયુધ

બાણવું. તથા મંડપના મધ્ય ભાગે દશ ગજ લાંબા વાંસ ઉપર સાત ગજ લાંબો અને ત્રણ ગજ પહોળો તેમજ છેડે ધુધરીઓવાળો અને શિરોભાગે ચામરવાળો મિશ્રિત રંગનો ધ્વજ લગાડવો. ૧૪.

શ્વેતાશ્ચ નવમીં પૂર્વેશાનયોર્મધ્યતો બુધઃ ॥

વિન્યસેત્ત પતાકાંશ્ચ ધ્વજાંસ્તાનપિ પૂર્વતઃ ॥૧૫॥

શ્વેત વર્ણની નવમી પતાકા પૂર્વ તથા ઇશાન કોણના મધ્ય ભાગમાં બુદ્ધિ-માન પુરૂષે લગાડવી. આ પ્રમાણે પૂર્વાદિ ક્રમથી નવ ધ્વજો તથા નવ પતાકાઓ લગાડવી અને તેમને પોતાના દંડની ઉંચાઈના પાંચમા ભાગે જમીનમાં દાટવી અને તેની ચંદન પુષ્પાદિથી પૂજા કરવી. ૧૫.

કુંડવિધાન.

ષોડશહસ્તકુण्डश्च दशादधिकमिष्यते ॥

મળડપે વેદિકામધ્યે પચ્ચાષ્ટનવકુण्डકम् ॥૧૬॥

હોમ કરવાનો કુંડ દશ (૧૦) ગજથી સોળ (૧૬) ગજ સુધીના મંડપમાં કરવો અને મધ્ય ભાગે વેદિકા કરવી. તથા મંડપમાં પાંચ (૫), આઠ (૮) અથવા નવ (૯) કુંડ કરવા. ૧૬.

પૂર્વાદિ ક્રમથી નવ કુંડ નિવેશ પ્રકાર.

પ્રાચ્યાશ્ચતુષ્કોણભગેન્દુર્વણ્ડત્રિકોણવૃત્તાંગમુજાંબુજાનિ ॥

અષ્ટાસિ શક્રેશ્વરયોસ્તુ મધ્યે વેદાસિ વા વૃત્તમુશંતિ કુण्डम् ॥૧૭॥

પૂર્વમાં ચતુષ્કોણ (૧), અગ્નિકોણમાં યોન્યાકાર (૨), દક્ષિણમાં અર્ધચંદ્ર (૩), નૈઋત્યકોણમાં ત્રિકોણ (૪), પશ્ચિમમાં વર્તુલ (૫), વાયુકોણમાં ષટ્કોણ (૬), ઉત્તરમાં અષ્ટદલ પદ્માકાર (૭) અને ઇશાનમાં અષ્ટકોણ (૮) તથા પૂર્વ અને ઇશાનના મધ્યમાં (૯) નવમો આચાર્ય કુંડ વર્તુલ અથવા ચોરસ કુંડ કરવો. (આ પ્રમાણે નવ કુંડની રચના કરવી. આને જ નવકુંડી કહે છે. આઠ કુંડ આઠ દિક્ષાલોના અને એક કુંડ આચાર્યનો મળી કુલ નવ કુંડ બાણવા.) ૧૭.

પંચકુંડી તથા એક કુંડી નિવેશ પ્રકાર.

અશેષકુण्डैરિહ પञ्चકુण्डી चैकं यदा पश्चिमसोमशैवे ॥

વેદ્યાઃ સપાદેન કરેણ યદ્વા પાદાન્તરેણાશ્વિલકુण्डसंस्था ॥૧૮॥

અશેષ કુડો (ખૂણાઓના કુડો છોડી) વડે પચકુડી કરવી અર્થાત્ પૂર્વમા ચતુષ્કોણ, દક્ષિણમા અર્ધચંદ્ર, પશ્ચિમમા વૃત્ત અને ઉત્તરમા પદ્મકુડ તથા ઇશાન કોણમા ચતુકોણ અથવા વર્તુલ કચ્ચો અને બે એકજ કુડ કચ્ચો હોય' તે પશ્ચિમ, ઉત્તર અથવા ઇશાનમા કેવળ ચતુકોણ કચ્ચો મહત્ત્વમા ણધા કુડોની સ્થિતિ મહાવેદીથી મવા જળને અતરે અથવા મહત્ત્વમા હસ્તમાને આવેલી મધ્યવેદીના માનના એથા ભાગનુ અતર ગણી કરવી ૧૮ :

વિપ્રાદિ વર્ણક્રમથી તથા સ્ત્રિયોને કુડ વિશેષ કથન

વિપ્રાચ્છત્યસં ચ વૃત્તં ચ વૃત્તાર્ધં ત્ર્યસિ સ્યાદ્વેદકોણાનિ વાપિ ॥
સર્વાણ્યાદુર્વૃત્તરૂપાણિ ચાન્યે યોન્યાકારાણ્યદ્ગનાનાં તુ તાનિ ॥૧૯॥

ગ્રાહણને ચતુકોણ, ક્ષત્રિયને વર્તુલ, વૈશ્યને અર્ધચંદ્ર અને શૂદ્રને ત્રિકોણ કુડ કરવો અથવા ત્રારે વર્ણને ચતુકોણ કુડ કરવો કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે વર્તુલ કુડ મર્વ વર્ણને યોગ્ય છે સ્ત્રીઓને માટે યોનિકુડ કચ્ચો ૧૯

સિદ્ધિઃ પુત્રાઃ શુભં શત્રુનાશઃ શાંતિર્મૃતિચ્છિદે ॥
વૃષ્ટિરારોગ્યમુક્તં હિ ફલં પ્રાચ્યાદિકુંડકે ॥૨૦॥

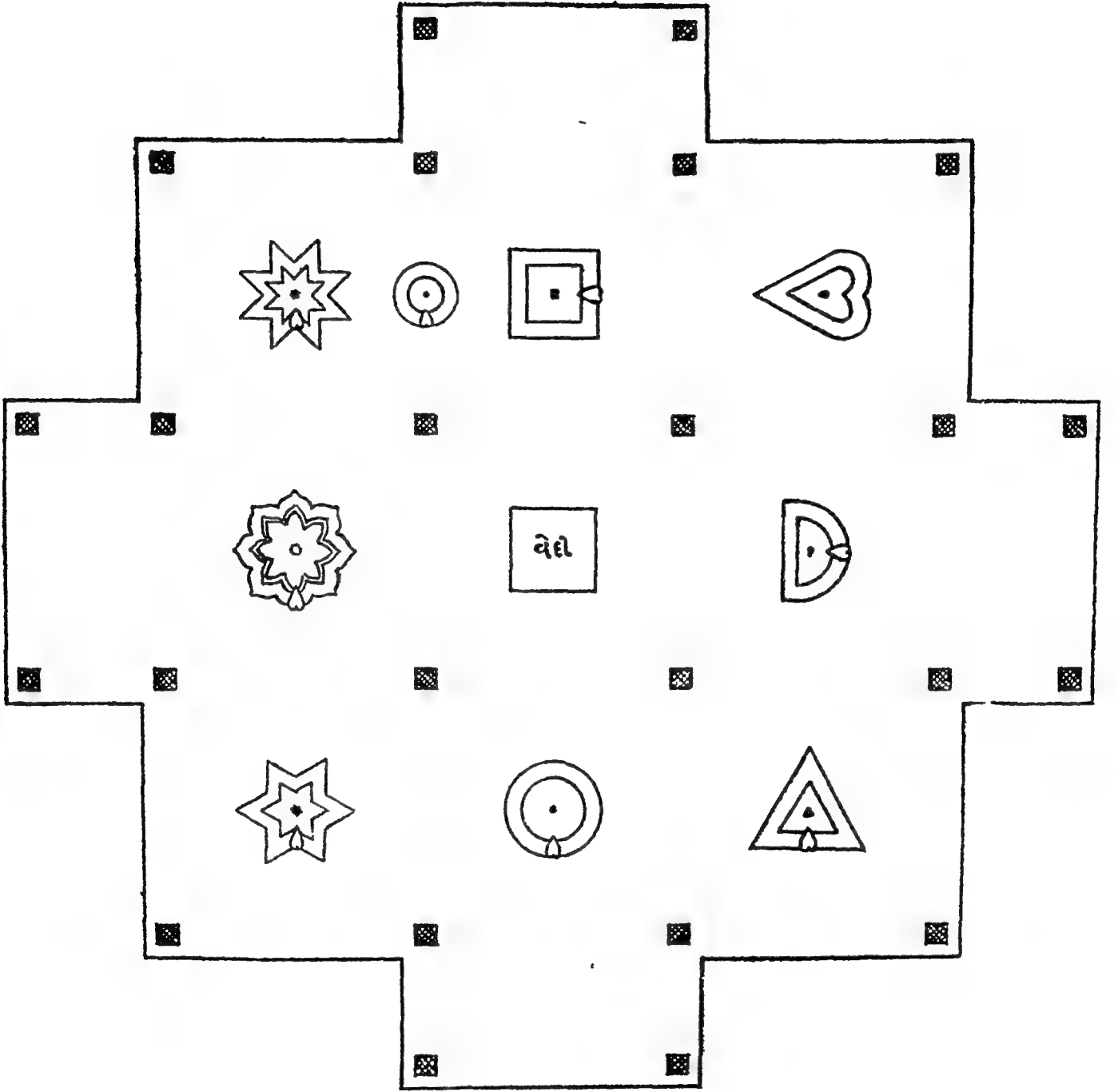
પૂર્વાદિ દિશાના ક્રમથી કુડનુ દ્વિગ નીચે પ્રમાણે બાણુ (૧) કાર્યસિદ્ધિ, (૨) પુત્રલાભ, (૩) શુભ, (૪) શત્રુનાશ, (૫) શાન્તિ, (૬) આયુષ્યવૃદ્ધિ, (૭) વૃષ્ટિ અને (૮) આરોગ્ય દ્વિગ બાણુવા ૨૦

હોમ સ ખ્યા પ્રમાણે કુડમાન

હસ્તમાત્રં ભવેત્કુણ્ડં મેગ્વલાયોનિસંયુતમ્ ॥
આગમવેદમંત્રૈશ્ચ હોમં કુર્યાદ્વિધાનતઃ ॥૨૧॥

ગોડ ગજનો કુડ કચ્ચો તે મેગ્વલા તથા યોનિ સહિત કચ્ચો અને તેમા પુગણ ગાત્ર તથા વેદમંત્રો વડે વિધિપૂર્વક હોમ કરવો ૨૧

અયુતં હસ્તમાત્રે હિ લક્ષાર્ધં તુ દ્વિહસ્તકે ॥
ત્રિહસ્તે લક્ષહોમં સ્યાદશલક્ષ ચતુષ્કરે ॥૨૨॥
ત્રિંગલક્ષ પંચહસ્તે કોટ્યર્ધં પદ્મકરે મતમ્ ॥
સપ્તકેડગીતિલક્ષ સ્યાત્કોટિહોમં તયાષ્ટકે ॥૨૩॥

મંડપ અને કુંડાની રચના.

એક ગજના કુંડમાં દશ હજાર (૧૦૦૦૦), બે ગજના કુંડમાં અર્ધો લાખ (૫૦૦૦૦), ત્રણ ગજના કુંડમાં એક લાખ (૧૦૦૦૦૦), ચાર ગજના કુંડમાં દશ લાખ (૧૦૦૦૦૦૦), પાંચ ગજના કુંડમાં ત્રીસ લાખ (૩૦૦૦૦૦૦), છ ગજના કુંડમાં અર્ધ કોટિ (૫૦૦૦૦૦૦), સાત ગજના કુંડમાં એંશી લાખ (૮૦૦૦૦૦૦) અને આઠ ગજના કુંડમાં એક કોટિ (૧૦૦૦૦૦૦૦) આહુતિ આપવી. ૨૨, ૨૩.

શતાર્દ્ધે રત્નિઃ સ્યાચ્છતપરિમિતેઽરત્નિવિતતં,
સહસ્રે હસ્તં સ્યાદયુતહવને હસ્તયુગલમ્ ॥
ચતુર્હસ્તં લક્ષે પ્રયુતહવને ષટ્કરમિતમ્,
કકુભિર્વા કોટૌ નૃપકરમપિ પ્રાહુરપરે ॥૨૪॥

પચાસ (૫૦) આહુતિ આપવી હોય તો રત્ન (૨૧ આંગળનો) કુંડ બનાવવો તથા સો (૧૦૦) હોમમાં અરત્ન (૨૨૧ આંગળનો) કુંડ કરવો તેમજ હજાર (૧૦૦૦) હોમમાં એક હસ્તનો, અયુત (૧૦૦૦૦) હોમમાં બે હસ્તનો, લક્ષ (૧૦૦૦૦૦) હોમમાં ચાર હસ્તનો, પ્રયુત (૧૦૦૦૦૦૦) હોમમાં છ હસ્તનો અને કોટિ (૧૦૦૦૦૦૦૦) હોમમાં આઠ અથવા દશ હસ્તનો કુંડ બનાવવો. કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે કોટિ હોમમાં સોળ (૧૬) હસ્તનો કુંડ બનાવવો જોઈએ. (આ ત્રણ પક્ષો સૂક્ષ્મ, મધ્ય અને સ્થૂલ હુવિર્દ્રવ્યના ભેદે કરી જાણવા. જેમકે સૂક્ષ્મહુવિર્દ્રવ્ય ઘૃતતિલાદિ, મધ્ય તિલજવદ્રાક્ષાદિ અને સ્થૂલ ખિલ્વનારિકેલાદિ હુવિર્દ્રવ્ય જાણવાં.) ૨૪.

અન્ય આચાર્યોના મતે કુંડમાન.

લક્ષૈકવૃદ્ધ્યા દશલક્ષકાન્તં કરૈકવૃદ્ધ્યા દશહસ્તકં ચ ॥
કોટ્યર્ધદિગવિંશતિલક્ષલક્ષદલે મુનીષ્વર્તુકૃશાનુહસ્તમ્ ॥૨૫॥

એક લાખથી દશ લાખ સુધી હોમ કરવો હોય તો એક ગજથી દશ ગજ સુધીના કુંડ કરવા. જેમકે એક લાખ હવન કરવો હોય તો એક ગજનો, બે લાખ કરવો હોય તો બે ગજનો વિગેરે. અન્ય મતે ૫૦ લક્ષ હોમમાં ૭ હસ્તનો, ૧૦ લક્ષ હોમમાં ૫ હસ્તનો ૨૦ લક્ષ હોમમાં ૬ હસ્તનો અને ૫૦ હજાર હોમમાં ૩ હસ્તનો કુંડ કરવો. ૨૫.

કુંડોનું ભુજમાન.

વેદાક્ષીણિ યુગાગ્રયઃ શશિયુગાન્યષ્ટાવ્ધયસ્ત્રીષવોઽ,
ષ્ટાક્ષા વહ્નિરસા રસાંગકમિતા નેત્રર્ષયોઽક્ષસ્વરાઃ ॥

અદ્ભુલ્યોઽથ યવાઃ સ્વમન્નમિપવઃ સ્વં પંચ પદ્સાગરાઃ,
સપ્તાન્નં મુનયસ્ત્વમી નિગદિતા વેદાસ્રકે વાહવઃ ॥૨૬॥

એક હસ્તના કુડમા કુડતુ ભુજમાન ૨૪ આગળ અને ૦ યવતુ બાણુ
બે ગજના કુડમા ૩૪ આગળ ૦ યવ, ત્રણ ગજના કુડમા ૪૧ આગળ ૫ યવ, ચાર
ગજમા ૪૮ આગળ ૦ યવ, પાંચ ગજમા ૫૩ આગળ ૫ યવ, છ ગજમા ૫૮ આગળ
૬ યવ, સાત ગજમા ૬૩ આગળ ૪ યવ, આઠ ગજમા ૬૬ આગળ ૭ યવ, નવ
ગજમા ૭૨ આગળ ૦ યવ અને દશ ગજના કુડમા કુડતુ ભુજમાન ૭૫ આગળ ૭
યવતુ બાણુ આ ભુજમાન ચોગ્ગ અર્થાત્ ચતુર્ભુજ કુડતુ બાણુ ૨૬

કુડોના ભુજમાનતુ કોષ્ટક

હસ્ત	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
આગળ	૨૪	૩૪	૪૧	૪૮	૫૩	૫૮	૬૩	૬૬	૭૨	૭૫
યવ	૦	૦	૫	૦	૫	૬	૮	૭	૦	૭
પૂડા	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦

કુડમાં યોનિયોજના પ્રકાર

કુંડત્રયી વક્ષિણયોનિરૈન્દ્રયાઃ સૌમ્યાગ્રકા સ્યાદિતરાણિ પંચ ॥
પશ્ચાદ્ગાનીન્દ્રદિગગ્રકાણિ યોનિર્ન કોણે ન ચ યોનિકુંડે ॥૨૭॥

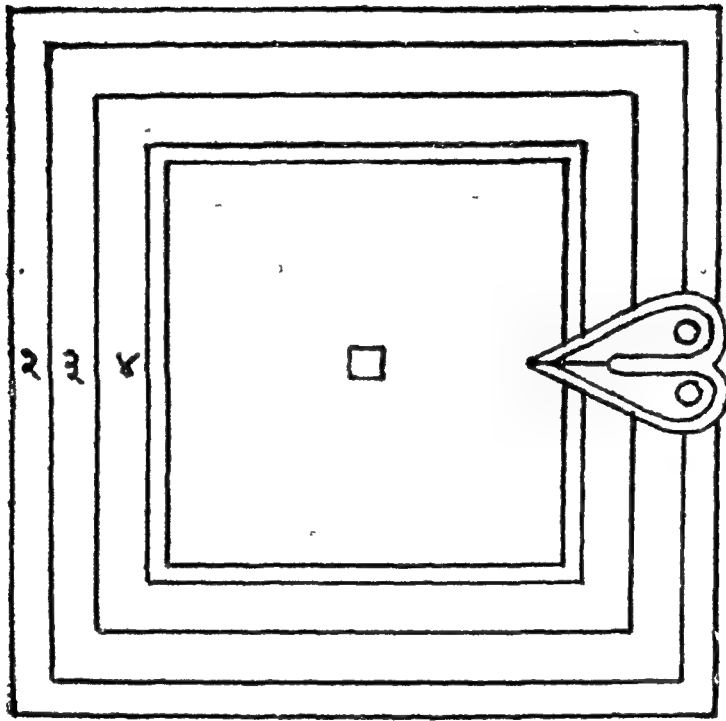
પૂર્વ દિશાના ક્રમે ચતુગ્ગ, યોનિ અને અર્ધચંદ્ર, આ-ત્રણ-કુડમા યોનિ
કુડોના દક્ષિણ ભાગે કન્ધી અને તેનું મુખ અર્થાત્ અગ્રભાગ ઉત્તર તરફ ગળવો
અર્થાત્ હોતા ઉત્તરમુખે બેઠે અને બાકીના પાંચ કુડા અર્થાત્ ત્રિકોણ, વૃત્ત, પદ્કોણ,
પદ્મ અને અષ્ટકોણ, એમના પશ્ચિમ દિશાના ભાગે યોનિ લગાડવી અને યોનિનો
અગ્રભાગ પૂર્વ તરફ ગળવો. ચતુ કોણના અર્થાત્ પૂર્વેશાન મધ્યેના કુડમા તેમજ
યોનિકુડમા યોનિ કરવી નહિ ૨૭

સર્વ કુડોના પ્રકૃતિભૂત ચતુષ્કોણનું સાધન.

દ્વિમન્વ્યાસં તુર્યચિહ્નં સપાઞં સૂત્રં ઝંકૌ પશ્ચિમે પૂર્વેગેઽપિ ॥
દત્ત્વા કર્પેત્કોણયોઃ પાઞંતુર્યે સ્યાદેવં વા વેદકોણં સમાનમ્ ॥૨૮॥

પૂર્વોક્ત પ્રમાણે પૂર્વપશ્ચિમ દિશા શુદ્ધ કર્યા પછી પૂર્વપશ્ચિમ દિશાના છેડે પોતાને અલીષ્ટ અંતરે જે ખીંટીઓ ઠેકવી. જાનને ખીંટીઓના વચલા અંતર (વ્યાસ) જેટલું જમણું લાંબું સૂત્ર લઈ તેના ચોથા ભાગમાં ચિન્હ કરી જાનને ખીંટીઓમાં બાંધવું અને પછી સૂત્રના જાનને તરફના ચતુર્થાંશ પકડી કોણા-ખૂણાઓ તરફ ખેંચવું. તેથી ચારે ખૂણાઓ શુદ્ધ થાય છે અને આ પ્રમાણે ચોરસ ક્ષેત્ર શુદ્ધ થાય છે. ૨૮.

૧ પૂર્વ દિશાનો ચતુષ્કોણ.

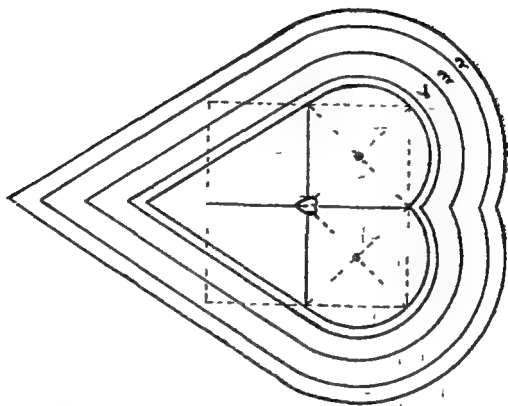
૨ ચોનિકુંડ.

ક્ષેત્રે જિનાંશે પુરતઃ શરાંશાન્સંવર્ધ્ય ચ સ્વીયરદાંશયુક્તાન્ ॥
કર્ણાધિમાનેન લિખેન્દુલ્લંકે પ્રત્યક્પુરોઽઙ્કાદ્ ગુણતો ભગામમ્ ॥૨૯॥

ઉપર પ્રમાણે ચોરસ ક્ષેત્ર તૈયાર કરી તેના ચોવીસ (૨૪) ભાગ કરવા અને આગળનો ભાગ પાંચ આંગળના જત્રીસમા ભાગયુક્ત પાંચ આંગળ અર્થાત્ પાંચ આંગળ એક યવ અને જે યૂક્ત જેટલો વધારવો. પછી ફરીથી ક્ષેત્રના ચાર ભાગ કરવા એટલે ચાર ચોરસ થશે. તેમાં પશ્ચિમના જે જે ચોરસ છે તેમના મધ્યના ચિન્હમાં જણગર કર્કટ (કંપાસ) મૂકવો અને તે કંપાસનો વિસ્તાર (પહોળો) કર્ણસૂત્રના ચોથા ભાગે રાખવો. આ પ્રમાણે કંપાસથી જે અર્ધચંદ્રો કરવા. પછી

આગળ વધારેલા ભાગના મધ્ય ચિહ્નથી અત્ર વડે જન્ને અર્ધચંદ્રોના ઉત્તરદક્ષિણના અગ્રભાગેને બેડી દેવા અને અદરની તેમજ બહારની રેખાઓ ભુસી નાખવી એટલે યોનિ આકારનો યોનિકુંડ સિદ્ધ થશે. ૨૯

૨ અગ્નિકોણ, યોનિ કુંડ

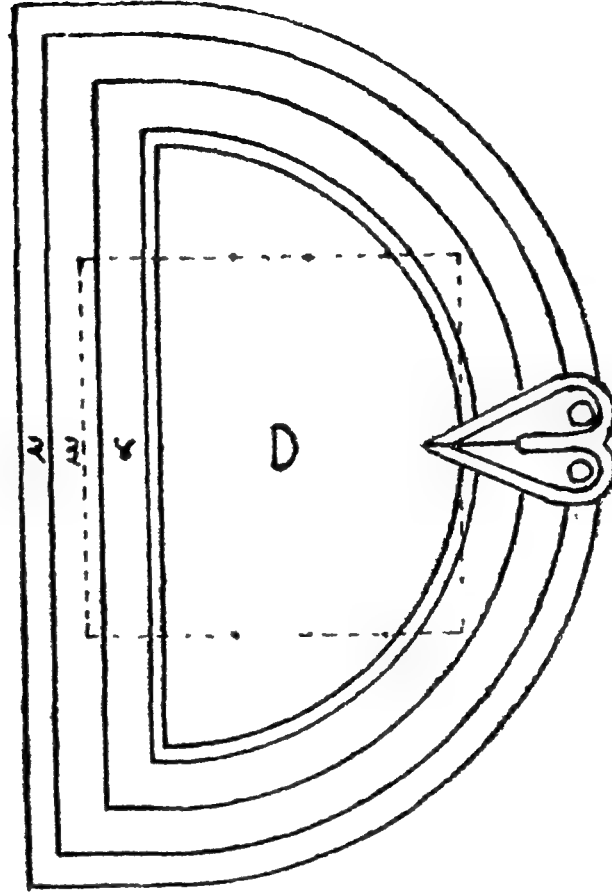

૩ અર્ધચંદ્ર કુંડ.

સ્વગતાંશયુતેષુ ભાગહીનસ્વધરિત્રીમિતકર્કટેન મધ્યાત્ ॥
કૃતવૃત્તદલેઽગ્રતઃ જીવાં વિદ્ધાર્ત્વિદુદલસ્ય સાધુ સિદ્ધયૈ ॥૩૦॥

પોતાના એમા ભાગયુક્ત જે ચોરસ ક્ષેત્રનો પાચમો ભાગ તેનાથી હીન જે ક્ષેત્રનો વ્યાસ તેના પ્રમાણે કપાસતું અતઃ ગળી મધ્યભાગેથી ટુવો કરી કપાસ ફેવવો અને આ પ્રમાણે કટેલા અર્ધચંદ્રના આગળના ભાગમા યોનિ કરવી શુદ્ધ અર્ધચંદ્ર કુંડની સિદ્ધિ માટે આ રીત કરવી. (ચોરસ ક્ષેત્રના પાચ ભાગ કરવા અને તેમાના પાચમા ભાગમા એ ભાગ કરી પોતાના એમા ભાગ માથે ક્ષેત્રમાથી પાચમો ભાગ હીન કરવો પડી શેષ ગહેલા ક્ષેત્રના વ્યાસના માને કપાસ પહોળો રાખી મધ્યે ટુવો કરી ફેવવો અને થએલા અર્ધચંદ્રના આગળના ભાગમા યોનિ કરવી એટલે શુદ્ધ અર્ધચંદ્ર કુંડ તૈયાર થશે) ૩૦

૩ દક્ષિણ દિશા, અર્ધચંદ્ર કુંડ.

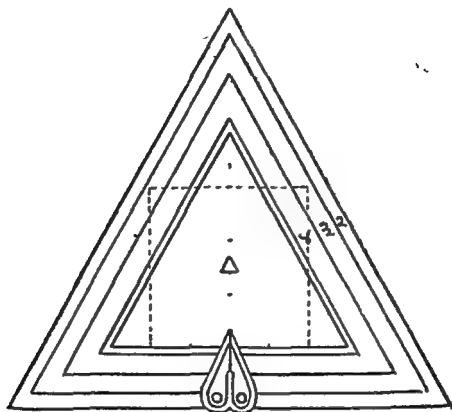
૪ ત્રિકોણ અને ૫ વર્તુલ કુંડ.

વહ્નયંશં પુરતો નિધાય ચ પુનઃ શ્રોણ્યોશ્ચતુર્થાશકમ્,
ચિહ્નેષુ ત્રિષુ સૂત્રદાનત્ત્વં સ્યાત્ત્યસિ કષ્ટોઽજ્ઞિતમ્ ॥
વિશ્વાંશૈઃ સ્વજિનાંશકેન સહિતૈઃ ક્ષેત્રે જિનાંશે કૃતે,
વ્યાસાર્ધેન મિતેન મંડલમિદં સ્યાદ્ વૃત્તસંજ્ઞં શુભમ્ ॥૩૧॥

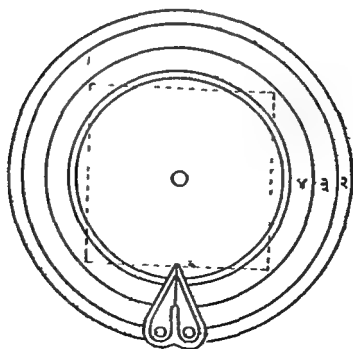
ચોરસ ક્ષેત્રમાં ત્રણ ભાગ કરી તેમાંનો એક ભાગ આગળ વધારી ચિન્હ કરવું. તેવીજ રીતે ચોરસ ક્ષેત્રના ચાર ભાગ કરી બન્ને બાજુએ એક એક ભાગ વધારી ચિન્હ કરવું. અને પછી તે ત્રણે ચિન્હોમાં સૂત્ર છોડવું. તેથી સરલ રીતે ત્રિકોણ કુંડ સિદ્ધ થશે.

ચોરસ ક્ષેત્રમાં ૨૪ ભાગ કરવા. અને તેમાંના ૧૩ ભાગો લઈ તેમાં ચોવીસ (૨૪) ભાગ કરવા તથા તેમાંનો એક ભાગ તેરમાં ભેળવી તેર ભાગ વધારવા અને વ્યાસના અર્ધા માને કંપાસ ફેરવવો. એટલે વૃત્ત નામનો શુભ કુંડ તૈયાર થશે. ૩૧.

૪ નૈઋત્ય કોણ, ત્રિકોણ કુંડ

૫ પશ્ચિમ દિશા, વર્તુલ કુંડ

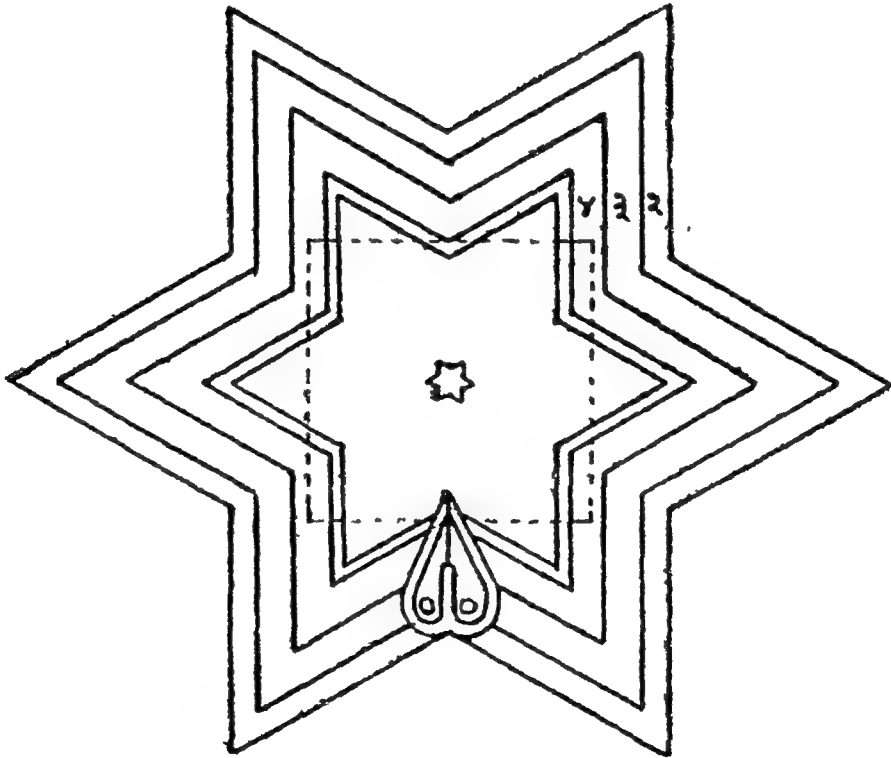

૬ પટકોણ કુંડ.

મક્તે ક્ષેત્રે જિનાંશૈર્ધૃતિમિતલવકૈઃ સ્વાક્ષિશૈલાંશયુક્તૈ
વ્યાસાઽર્ધાન્મંડલે તન્મિતધૃતગુણકે કર્કટે વેન્દુદિત્તઃ ॥
ષટ્ચિહ્નેષુ પ્રદચાદ્રસમિતગુણકાનેકમેકં તુ હિત્વા,
નાશો સધ્યર્તુદોષામપિ ચ વૃતિકૃતેર્નેત્રરમ્યં ષડસ્રમ્ ॥૩૨॥

પૂર્વ પ્રમાણે ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચોવીસ (૨૪) ભાગ કરી તેમાંના અઠાર (૧૮) ભાગોમાં ઘોતેર (૭૨) ભાગો કરવા. તેમાંના એક ભાગ સાથે ૧૮ ભાગ ક્ષેત્રમાં વધારવા અને પછી આખા ક્ષેત્રના વ્યાસના અર્ધા માને વૃત્ત ફેરવવું અથવા એક ભાગ મેળવેલા ૧૮ ભાગ જેટલું વૃત્ત ફેરવવું. આ પ્રમાણે ઉત્તર દિશાએથી કંપાસ ફેરવતાં છ ચિન્હો થશે. તેમાંના એક એક ચિન્હને છોડી છ (૬) સૂત્રો છોડવાં. પછી સંધિના છ ભુજોનો તેમજ વર્તુલનો નાશ કરવાથી નેત્રોને સુંદર લાગનારો પટકોણ થશે. ૩૨.

૬ વાયવ્ય કોણ, પટકોણ કુંડ.

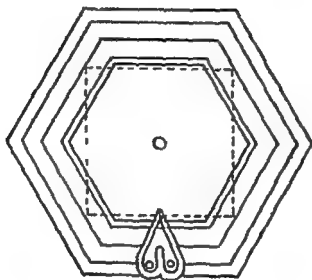

બીજા પ્રકારે પટકોણ કુંડ.

અથવા જિનમક્તકુંડમાનાત્તિથિભાગૈઃ સ્વસ્ત્રભૂષભાગહીનૈઃ ॥
મિતકર્કટકોઢ્ઢવે તુ વૃત્તે વિધુદિત્તઃ સમષટ્ભુજૈઃ ષડસ્રમ્ ॥૩૩॥

અથવા પૂર્વ પ્રમાણે ક્ષેત્રના ૨૪ ભાગો કરી તેમાના ૧૫ પદર ભાગમા ૧૬૦ ભાગ કરી તેમાનો એક ભાગ પદરમાથી હીન કરવો અને શેષ રહેલા પદર ભાગ જેટલુ વૃત્ત ફેરવવુ પછી વૃત્તમા ઉત્તર દિશાથી મમ છ ભુજો કરવા એટલે બીજી રીતે પદ્મકોણુ મિદ્ધ થશે ૩૩

૬ અન્ય પ્રકારે પદ્મકોણુ કુંડ

૭ પદ્મકુંડ

અષ્ટાંગાચ ચતશ્ચ વૃત્તશરકે યત્રાદિમં કર્ણિકા,
યુગ્મે ષોડશકેસરાણિ ચરમે સ્વાષ્ટ્રિભાગો નિતે ॥
મક્તે ષોડશધા ગરાંતરધૃતે સ્યુઃ કર્કટેષ્ટૌ જ્ઞદાઃ,
સર્વાસ્તાન્વનકર્ણિકાં ત્યજ નિજાયામોચ્ચકાં સ્યાત્કજમ્ ॥૩૪॥

પૂર્વ પ્રમાણે ક્ષેત્રના ૨૪ ભાગ કરી તેમાના આઠમા ભાગે ક્ષેત્રમા વૃત્ત ફેરવવુ પછી એ પ્રમાણે આઠમા ભાગે વધારતા બધું કુલ પાંચ વૃત્તો ફેરવવા તેમાનુ પહેલું વૃત્ત કણિકા (કળી) ૩૫ બાજુવુ અને ૨ તથા ૩ બાજુ વૃત્તમા મોળ કેસરો બાજુવા છેડલા વૃત્તમા આડત્રીસ (૩૮) ભાગ કરવા તેમાનો એક ભાગ છોડી છેડલા વૃત્તની ઉપગતી બાજુએ ગોળાઈમા મોળ (૧૬) ભાગ કરવા અનતર પાંચ પાંચ ભાગના અંતરે ૩ પામ ફેરવવો એટલે પદ્મના આઠ દલો થશે પછી બધા કેસરો અર્થાત્ ૨ અને ૩ બુ કેશરવૃત્ત ખોદી કાઢવુ પરતુ પોતાના વિસ્તાર જેટલી કણિકા કેવળ ખોદવી નહિ આવી રીતે પદ્મકુંડ સિદ્ધ થશે ૩૪

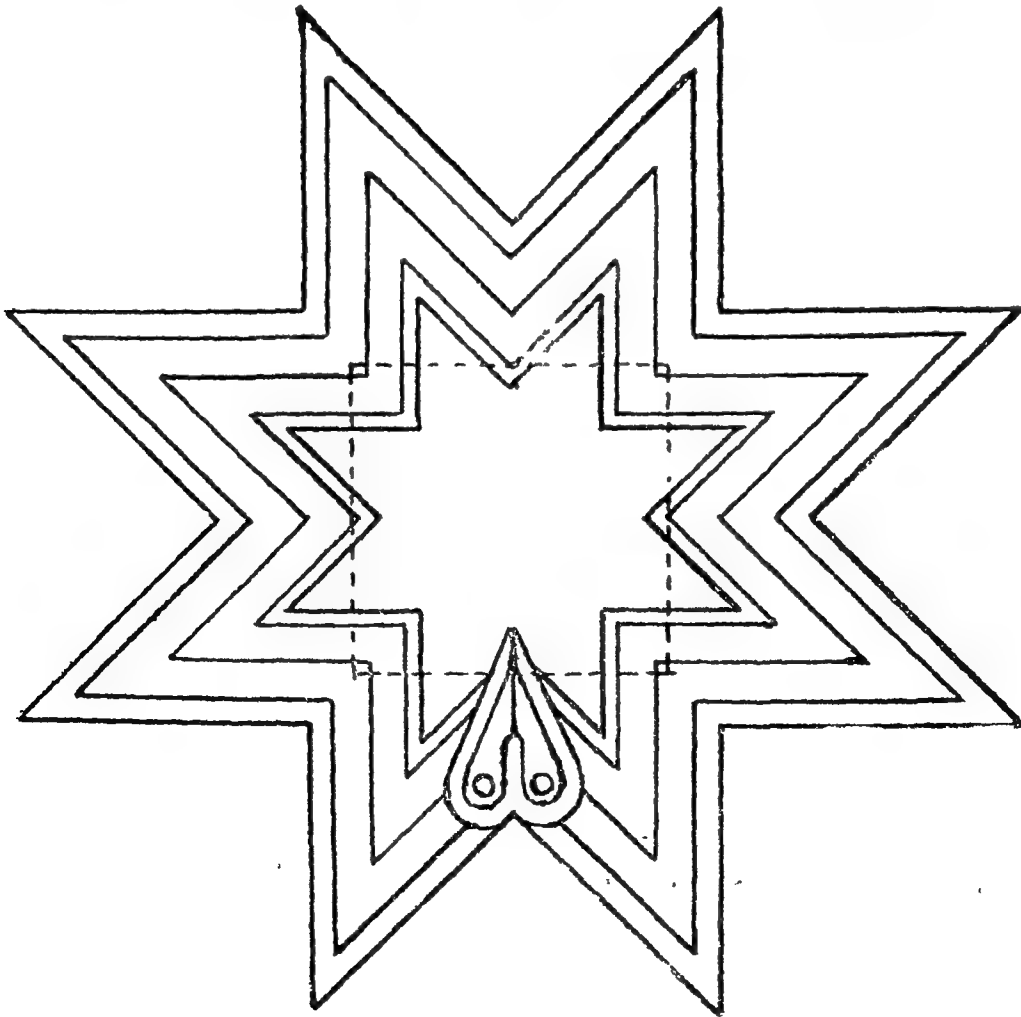
૭ ઉત્તર દિશાનો પદ્મકુંડ.

૮ અષ્ટકોણ કુંડ.

ક્ષેત્રે જિનાંશે ગજચંદ્રભાગૈઃ સ્વાષ્ટાક્ષિભાગેન યુતૈસ્તુ વૃત્તે ॥
વિદિગ્દિશોરંતરતોઽષ્ટસૂત્રૈસ્તૃતીયયુત્તૈરિદમષ્ટકોણમ્ ॥૩૬॥

૮ ઇશાન કોણ, અષ્ટકોણ કુંડ.

ક્ષેત્રના ચોવીસ ભાગ કરી તેમાના ૧૮ ભાગમા ૨૮ ભાગ કરવા અને તેમાનો એક ભાગ ૧૮ મા વધારી વૃત્ત ફેરવવું વૃત્તમા દિશા અને કોણમા મળી આઠ આઠ ચિન્હ કરવા અને પછી જે ચિન્હ છેડી ત્રીજે ચિન્હેથી સૂત્ર છેડવું આ પ્રમાણે દરેક ચિન્હથી મૂત્ર છેડતા અષ્ટકોણ કુડ ચિદ્ર થશે ૩૫

અન્ય પ્રકારે અષ્ટકોણ સમભુજ

मध्ये गुणे वेदयमैर्विभक्ते शकैर्निजर्ण्यविधलवेन युक्तैः ॥

वृत्ते कृते दिग्बिदिशोऽन्तराले गजैर्भुजैः स्यादथवाष्टकोणम् ॥૩૬॥

અથવા ક્ષેત્રના ચોવીસ (૨૪) ભાગ કરી તેમાના ૧૪ ભાગમા ૪૭ ભાગ કરવા તેમાનો એક ભાગ ૧૪ ભાગમા વધારી વૃત્ત ફેરવવું આ પ્રમાણે દિશા વિદિશાઓના અ તગલમા આઠ ભુજો કરવાથી સમભુજ અષ્ટકોણ કુડ ચિદ્ર થશે. ૩૬

ખાત તથા કુડમાન.

खानं क्षेत्रसमं प्राहुरन्ये तु मेखलां विना ॥

कंठो जिनांगमानः स्यादर्काश इति चापरे ॥૩૭॥

કુડ ઉડો ક્ષેત્ર સમાન નાણવો અર્થાત્ એક ગજનો કુડ હોય તો મેખલા માથે ઉડો પણ એક ગજ કરવો વળી કેટલાક આચાર્ય મેખલા મિવાય ક્ષેત્ર સમાન ઉડો કુડ કરવો એમ જોડે છે કુડનો કંઠ ૨૪ મા અશે કરવો વળી ખીન કેટલાક આચાર્યો ખારમા અશે કરવો એમ કથન કરે છે ૩૭

મેખલાના કનિષ્ઠાદિ ભેદ.

अधमा मेखलैका स्यान्मध्यमं मेखलाद्वयम् ॥

श्रेष्ठास्तिस्रोऽथ वा द्वित्रिपञ्चस्वधमतादिकम् ॥૩૮॥

એક મેખલા કનિષ્ઠ, બે મેખલા મધ્યમ અને ત્રણ મેખલા શ્રેષ્ઠ નાણવી, અથવા બે, ત્રણ અને પાચની સ ખ્યાએ કનિષ્ઠ, મધ્યમ અને ઉત્તમ નાણવી ૩૮

મેખલા લક્ષણ

अष्टधा विहितकुंडशरांशैः संगवनेद् भुवमुपर्यनलांशैः ॥

मेखला विरचयेदपि तिस्रः पङ्गुजार्कलवचिस्तृत्पिंडाः ॥૩૯॥

ક્ષેત્રના ૮ આઠ ભાગ કરી તેમાંના પાંચ (૫) ભાગ અર્થાત્ પંદર આંગળ ઉંડી ખોદવી અને ઉપરના ભાગે ત્રણ ભાગની (૬ આંગળની) ત્રણ મેખલા કરવી. તેનો વિસ્તાર ક્રમે છઠ્ઠા, આઠમા અને બારમા ભાગે કરવો એટલે ઉપરની મેખલા ૪ ભાગની, વચલી ૩ અને છેલ્લી ૨ ભાગની કરવી. ૩૯.

યોનિ લક્ષણ.

યોનિર્ચાસાર્ધદીર્ઘા વિતતિગુણલવાદાયતાબ્ધિર્દ્વિભાગા,
તુઙ્ગા તાવત્સમન્તાત્પરિધિરુપરિગા તાવદગ્રેણ રમ્યમ્ ॥
નિમ્નં કુંડં વિશંતી વલયદલયુગેનાન્વિતાધો વિશાલા,
મૂલાત્સચ્છિદ્રનાલાન્તરવટરુચિરાશ્વત્થપત્રાકૃતિઃ સા ॥૪૦॥

ક્ષેત્રના અર્ધા માને લાંબી, ક્ષેત્રના ત્રીજા ભાગે પહોળી અને ચોવીસમા ભાગે ઉંચી તેમજ ઉપર ફરતી મેખલાવાળી, આગળના ભાગે નમતી, કુંડમાં પ્રવેશ કરતી, બે અર્ધ ગોળ યુક્ત, નીચેના ભાગે વિશાળ, મૂળથી છેદ પાડેલી અને ખીપણાના પાનના આકાર જેવી યોનિ સુંદર જાણવી. ૪૦.

અથવાપિ મૃદા સુવર્ણભાસા કરમાનં ચતુરજ્જુલોચ્ચમલ્પે ॥
હવને વિદધીત વાઙ્મુલોચ્ચં વિબુધઃ સ્થંડિલમેવ વેદકોણમ્ ॥૪૧॥

અથવા વિદ્વાન્ પુરૂષે થોડા હવનમાં ખીળી માટીથી ચાર આંગળ ઉંચું અથવા એક આંગળ ઉંચું ચોરસ એક ગજનું સ્થંડિલ (વેદીમંડલ) કરવું. ૪૧.

મંડલ વિધાન.

एकद्वित्रिकरं कुर्याद् वेदिकोपरि मंडलम् ॥
ब्रह्मविष्णुरवीनां तु सर्वतोभद्रमिष्यते ॥૪૨॥

વેદી ઉપર એક, બે અને ત્રણ ગજનું મંડળ કરવું. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તથા સૂર્યની ઉપાસનામાં સર્વતોભદ્ર મંડળ કરવું ઇષ્ટ છે. ૪૨.

भद्रं तु सर्वदेवानां नवनाभि तथा त्रयम् ॥
लिङ्गोद्भवं शिवं स्याच्च लतालिसंयुतं तथा ॥૪૩॥

સર્વ દેવતાઓને માટે સર્વતોભદ્ર મંડળ કરવું. નવનાભિ (લિંગ) અને ત્રણ લિંગ કરવાં તથા શિવનું મંડળ લિંગ તથા વેલ પાંદડા સંયુક્ત કરવું. ૪૩.

મદ્રઞ્ચ ગૌરિતિલકં દેવીનાં પૂજને હિતમ્ ॥
 અર્ધચન્દ્રં તટાગેષુ ચાપાકાર તથૈવ ચ ॥૪૪॥
 દંકારં સ્વસ્તિકઞ્ચૈવ વાપીકૂપાદિ પ્રજયેત્ ॥
 પીઠિકા જલપદ્મેષુ યોન્યાકારઞ્ચ કામદમ્ ॥૪૫॥
 ગજદન્તં મહાદુઃસ્વે પ્રગસ્તં મંડલં ભવેત્ ॥
 દંકારં ચતુરમ્ઞ્ચ ગજદન્તમયાયતમ્ ॥૪૬॥

દેવીઓના પૂજનને માટે સર્વતોભદ્ર મંડળ તથા ગૌરીતિલક મંડળ હિતકારક છે અને તળાવના પૂજન વિષે અર્ધચંદ્ર મંડળ તથા ધનુષાકાર મંડળ પૂજવા યોગ્ય છે તેમજ વાવ, કૃવાદિને ટકાવ એટલે ધનુષાકાર અને સ્વસ્તિક મંડળ પૂજવા યોગ્ય છે પીઠિકા તથા જલપદ્મ એટલે જલપ્રવાહ (પાણીનો કાસ અથવા નહેરુ) ને યોનિના આકારના મંડળે પૂજવા તે સર્વ કામનાને આપનાર છે

મહાદુ ખના નિવાળુ માટે ગજદંત મંડળ પ્રગમિત છે તેમજ ચોગ્મ અને ગજદંત મંડળના જેટલુ લાળુ ધનુષાકાર મંડળ પણ પ્રગમિત છે ૪૪, ૪૫, ૪૬

વિધ્યાતં સર્વતોમદ્રં જ્ઞેયાન્યન્યાનિ લોકતઃ ॥
 પૂર્વાદિતોરણં કુર્યાદ્ યજ્ઞાદ્ભવદપિપ્પલમ્ ॥૪૭॥

સર્વતોભદ્ર મંડળ વિધ્યાત છે અને ધીન મંડળોની વિધિ લોઠાનુમાન જાણવી પૂર્વાદિ દિશાના પ્રદક્ષિણ ક્રમે સ્નાન તથા તોગ્લો વડ, પીપળો વગેરે યજ્ઞીય વૃક્ષના કળા ૪૭

ઋત્વિજો તથા અન્ય વિધાન

દ્વાત્રિંગાષ્ટચતુઃપટ્ટિમૃત્ત્વિજો વેદપારગાન્ ॥
 કુલીનાનન્નસમ્પૂર્ણાન્ પાદ્યાર્ધ્યમભિમંત્રયેત્ ॥૪૮॥

પ્રતિષ્ઠા વખતે વેદવેદાંગમા પાઠ ગત, કુલીન તથા સર્વાંગ મ પૂર્ણ એવા આઠ (૮), બત્રીસ (૩૨) અથવા એકઠ (૬૪) ઋત્વિજોને પાદ્યાર્ધ્ય આપી આમ ત્રણ કરવુ ૪૮

મण्डपस्य त्रिभागेन चोत्तरे स्नानमण्डपम् ॥
 स्यंढिलं बालुकं कृत्वा छायायां स्नापयेत्सुरान् ॥४९॥

મંડપના ત્રીજા ભાગે ઉત્તર દિશામાં સ્નાનમંડપ કરવો અને સ્નાન માટે રેતીનુ સ્થરિત્વ (સ્નાનની ગિદ્ધા અથવા એકડી) કરવુ તથા દેવતાઓને છાયામાં સ્નાન કરાવવુ ૪૯

પંચગવ્યકષાયૈશ્ચ વલ્કલૈઃ ક્ષીરવૃક્ષજૈઃ ॥

સ્નાપયેત્પશ્ચકલશશતવારજલેન ચ ॥૫૦॥

પંચગવ્ય (દહીં, દુધ, ઘૃત, ગોમૂત્ર અને છાણુ) અને કષાય વડે પાંચ અથવા સો ૧૦૦ કલશો ભરી જલથી સ્નાન કરાવી ક્ષીર વૃક્ષોની વલ્કલ (છાલ) રૂપી વસ્ત્રો ઓઢાડવાં. ૫૦.

વેદમંત્રૈશ્ચ વાદિત્રૈર્ગીતમંગલનિસ્વનૈઃ ॥

વસ્ત્રેણાચ્છાદયેદીશં વેદ્યન્તે મંડપે જપેત્ ॥૫૧॥

વેદમંત્રો, વાજિંત્રો તથા માંગલિક ગીતોના શબ્દપૂર્વક મંડપમાં વેદી પાસે દેવતાને શયન કરાવી વસ્ત્ર ઓઢાડવાં. ૫૧.

તુલામારોપયેદ્વેદ્યામુત્તરાદૌ ચ તાં ન્યસેત્ ॥

કલશં તુ શિરોદેશે પાદસ્થાને કમળહલુમ્ ॥૫૨॥

વેદીમાં તુલારોપણ કરવું અને તે વેદીની ઉત્તરાદિ દિશામાં સ્થાપન કરવું. દેવતાના મસ્તક તરફ કલશ મૂકવો અને પગ તરફ કમંડલુ મૂકવું. ૫૨.

વ્યજનં પૃષ્ઠદેશે તુ દર્પણં વામતઃ શુભમ્ ॥

પુષ્પરાગશ્ચ ગોમેદં પૂર્વાદૌ વજ્રધુકસ્થિતે ॥૫૩॥

દેવતાની પીઠ તરફ વ્યજન (વીંઝણો) અને ડાબી બાજુએ દર્પણ મૂકવું તે શુભ છે. પુષ્પરાગ અને ગોમેદાદિ રત્નો ઇંદ્રાદિદેવાધિષ્ઠિત પૂર્વાદિ દિશાના ક્રમે મૂકવાં ૫૩.

વજ્રવૈડૂર્યમુક્તાશ્ચ તિવન્દ્રનીલં સુનીલકમ્ ॥

પુષ્પરાગશ્ચ ગોમેદં પ્રવાલં પૂર્વદિક્ક્રમૈઃ ॥૫૪॥

૧ વજ્ર, ૨ વૈડૂર્ય, ૩ મોતી, ૪ ઇન્દ્રનીલ, ૫ સુનીલ, ૬ પુષ્પરાગ, ૭ ગોમેદ અને ૮ પ્રવાલ; આ રત્નો પૂર્વાદિ ક્રમે મૂકવાં. ૫૪.

સુવર્ણં રજતં તામ્રં કાંસ્યં રીતિશ્ચ સીસકમ્ ॥

વંગં લોહશ્ચ પૂર્વાદૌ સૃષ્ટ્યા ધાતૂનિહ ન્યસેત્ ॥૫૫॥

સોનું (૧), રૂપું (૨), તાંબુ (૩), કાંસુ (૪), પીતળ (૫), સીસું (૬), કલઈ (૭) અને લોહું (૮); આ આઠ ધાતુઓ અનુક્રમે પૂર્વાદિ આઠ દિશાઓમાં મૂકવી. ૫૫.

વજ્રં વહ્નિસહદેવ્યૌ વિષ્ણુકાન્તેન્દ્રવારુણી ॥
સંજીવી ઘુષ્પતિશ્ચૈવ સ્વરિતા ચ ક્રમાઞ્ચસેત્ ॥૬૯॥

૧ વજ્ર (મેદગડી), ૨ વહ્નિગિળા (કચુળો), ૩ મહાદેવી, ૪ તુલસીપત્ર,
૫ ઇન્દ્રવાઙ્મી (ઇન્દ્રામણી), ૬ શખાવલી, ૭ ઉદ્યાકુલી અને ૮ સ્વગિતા, આ આઠ
ઔપધિઓ પૂર્વાદિ આઠ દિશાઓમા અનુક્રમે મૂકવી ૫૯

યવો વ્રીહિસ્તયા કંગૂર્જુર્નાદ્વા ચ તિલૈર્યુતા ॥
શાલિમુદ્ગાઃ મમાર્યાતા ગોધૂમશ્ચ ક્રમેણ તુ ॥૬૭॥

૧ જવ, ૨ ડાંગર, ૩ કાગ, ૪ જાર, ૫ તલ, ૬ ચોખા, ૭ મગ અને ૮ ઘઉં,
આ આઠ અનાજ પણ ક્રમે પૂર્વાદિ દિશાઓમા મૂકવા ૫૭

તતો મહોત્સવં કુર્યાન્નૃત્યગીતૈરનેકશઃ ॥
નૈવેદ્યમાર્તિકં પૂજામઙ્ગન્યાસાદિકં તથા ॥૬૮॥

ત્યાર પછી મહોત્સવ કરવો નૃત્ય કગવલુ તથા માગલિક ગીતો વિગેરે ગાવા
તેમજ દેવતાઓને નૈવેદ્ય ધગવલુ, આરતી ઉતારવી અને અઙન્યાસાદિ સર્વ પૂજા-
કાર્ય કરવા ૫૮

ક્ષીર ક્ષૌત્રં ઘૃતં ગ્વણં પક્વાન્નાનિ ચઘ્ન્યપિ ॥
પદ્મસસ્વાદુભક્ષ્યાણિ સમન્તાત્પરિકલ્પયેત્ ॥૬૯॥

દુધ, દહી, ઘી, ખાંડ તથા ઘીન નાના પ્રકારના અનેક ચકવાનો તેમજ
ખટખમ યુક્ત સ્વાદિષ્ટ લોભ્ય પદાર્થો યનાવી ચારે તરફ ગોઠવવા, ધગવવા ૫૯

વિપ્રાણાં સંપ્રદાયૈશ્ચ વેદમંત્રૈસ્તથાગમૈઃ ॥
સકલીકર્ણજીવન્યઃ સન્યાસં ચ પ્રતિષ્ઠયેત્ ॥૭૦॥

બ્રાહ્મણોના મંત્રપ્રદાયોએ આગમ તથા વેદના સંજ્ઞવન મંત્રો વડે ન્યામપૂર્વક
દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી ૬૦

વસ્ત્રાલકાર અને નૈવેદ્ય શિલ્પીને આપવા વિધે.
યદેવાભરણં પૂજા ચત્રાલકારભૂષણમ્ ॥
તત્સર્વં શિલ્પિને દેયમાચાર્યાય તુ યાજ્ઞિયમ્ ॥૬૧॥

દેવતા સંબંધી આભૂષણ, પૂજા, વસ્ત્ર, અલંકાર અને ભૂષણ; એ સર્વ પદાર્થો શિલ્પીને આપવા અને યજ્ઞ સંબંધી સર્વ વસ્તુઓ આચાર્યને આપવી. ૬૧.

પ્રાસાદના દેવતાઓનું પૂજન વિધાન.

**પ્રાસાદે દેવતાન્યાસં સ્થાવરેષુ પૃથક્ પૃથક્ ॥
સ્વરશિલાયાં વારાહં પૌલ્યે નાગકુલાનિ ચ ॥૬૨॥**

પ્રાસાદમાં દેવતાઓનું આવાહન કરી સ્થાપના કરવી અને પ્રાસાદના દરેક થરવાળામાં અલગ અલગ દેવતાઓ સ્થાપવા. પ્રાસાદના ખડસલમાં વારાહ દેવતા અને વારિમાર્ગમાં નાગ દેવતાનું આવાહન અને પૂજા કરી નાગકુલ સાથે તેમની સ્થાપના કરવી. ૬૨.

**પ્રકુંભે જલદેવાશ્ચ પુષ્પકે કિંસુરાસ્તથા ॥
નંદિની જાઙ્યકુંભસ્ય કર્ણભ્યાં સ્થાપયેદ્ધરિઃ ॥૬૩॥**

દરેક કુંભીમાં જલદેવતા, પુષ્પકંઠમાં અસુર દેવતા, જાડંબામાં નંદિની (કામધેનુ) અને બંને કર્ણિકાઓમાં વિષ્ણુ દેવતાનું આવાહન કરી સ્થાપના કરવી. ૬૩.

**ગણેશં ગજપીઠે ચ હ્યશ્વપીઠે તથાશ્વિનૌ ॥
નરપીઠે નરાશ્ચૈવ ક્ષમા ચ સુરકં જપેત્ ॥૬૪॥**

ગજપીઠમાં ગણેશ, અશ્વપીઠમાં અશ્વિનીકુમાર, નરપીઠમાં નરદેવ અને ખરામાં પૃથ્વી દેવતાનું આવાહન યુક્ત સ્થાપન કરવું. ૬૪.

**ભદ્રે સંધ્યાત્રયં કુંભે પાર્વતી કલશે સ્થિતા ॥
કપોતાલ્યાશ્ચ ગંધર્વા મન્થિકાયાં સરસ્વતી ॥૬૫॥**

પ્રાસાદના ભદ્રના કુંભામાં ત્રણ સંધ્યા (પ્રાતઃ, મધ્યાહ્ન અને સાયંસંધ્યાના દેવતા), કલશમાં પાર્વતી દેવી, કેવાલમાં ગંધર્વ દેવતા અને મન્થિકામાં સરસ્વતી દેવીનું આવાહનપૂર્વક સ્થાપન કરવું. ૬૫.

**જંઘાયાં ચ દિશાં પાલાઃ ઇન્દ્ર ઉદ્ગમસંસ્થિતઃ ॥
સાવિત્રી ભરણીદેશે શિરાવત્યાશ્ચ દેવિકાઃ ॥૬૬॥
વિદ્યાધરી કપોતાલ્યામન્તરાલે સુરાસ્તથા ॥
પર્જન્યં કૂટછાદ્યે ચ તતો મધ્યે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥૬૭॥**

બાધીમા દિગ્બાહી, ઉદ્ગમ (હોદિયા) મા ઇન્દ્રદેવ, ભગ્નીમા માવિત્રી, શિંગવટીમા દેવીઓ, કપોતાલી (પુષ્પક) મા વિદ્યાધરી, અન્તગલમા સુગન્ધ અને કૂટલાદ્ય (છાત) મા પર્વત્ય (મેઘ દેવતા) ની આવાહનપૂર્વક પૂજા કરી સ્થાપના કરવી આ પ્રમાણે થયેની પૂજા કરી દેવપ્રતિષ્ઠા કરવી ૬૬, ૬૭

શાન્વયોઽન્દ્રસૂર્યો ચ ત્રિમૂર્તિઃપ્રોત્તરાદ્ગકે ॥
 ઉદુમ્બરે સ્થિતો ચક્ષઃશ્ચાશ્વિનાવર્ધચન્દ્રકે ॥૬૮॥
 કોલિકાયાં ધરાધારં ક્ષિતિં ચોત્તમપટ્ટકે ॥
 સ્તંભેષુ પર્વતાંશ્ચૈવ હ્યાકાગઞ્ચ કરોટકે ॥૬૯॥

દારશાખાઓમા ચક્ર અને સૂર્ય, ઉત્તરગ (ઓતરગ) મા પ્રહ્લા, વિષ્ણુ અને શિવ, ઉષ્મગમા ચક્ષ, અર્ધચક્ર (ગાખાવટ) મા અશ્વિનીકુમાર, ડોળીમા શેષનાગ, ઉત્તમપટ્ટ (ભાગવટ) મા પૃથ્વી, સ્તંભોમા પર્વત દેવતાઓ અને કોટક (ધુમક) મા આકાશ દેવતાની આવાહન-પૂજાપૂર્વક સ્થાપના કરવી ૬૮, ૬૯

મધ્યે પ્રતિષ્ઠયેદેવં મકરે જાન્હવી તથા ॥
 ગિન્વરસ્યોરુશ્રૃંગેષુ સ્થાપયેત્પશ્ચ પશ્ચ વૈ ॥૭૦॥

પ્રામાદના ગણાગમા જે દેવતાનો પ્રામાદ હોય તેમને સ્થાપના પગ્નાલમા મગના મુખે ગગાદ્ય અને શિખરના ઉદ્ગ-ગોમા પાચ પાચ દેવતાઓની આવાહનયુક્ત સ્થાપના કરવી (પાચ દેવ પ્રહ્લા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, હૃશ્વર અને ઇન્દ્ર) ૭૦

બ્રહ્મા વિષ્ણુસ્તથા રુદ્ર ईश्वरस्य सदा प्रियाः ॥
 गिन्वरे चैश्वरं देवं गिन्वायां तु सुराधिपम् ॥७१॥

પ્રહ્લા, વિષ્ણુ તથા રૂદ્ર, આ ત્રણ દેવો પ્રામાદદેવતાને સદા પ્રિય છે શિખરમા હૃશ્વર અને શિખા (કળગ) મા ઇન્દ્રની આવાહન યુક્ત સ્થાપના કરવી ૭૧

ग्रीवायाममरं देवं घंटायाश्च निशाचरम् ॥
 पद्माक्षं पद्मपत्रे च कलशे च सदाशिवम् ॥७२॥
 छाद्यवामे तथाऽघोरं तत्पुरुषं तथेशकम् ॥
 कर्णादिगर्भपर्यन्तं पञ्चाङ्गे च प्रतिष्ठयेत् ॥७३॥

આમલમાગના ગળામા અમરદેવતા, આમલમાગમા નિશાચર, પદ્મપત્ર (ચક્રમા)મા પદ્માક્ષ દેવતા, કલગમા ચદાશિવ, છાતની ડાળી બાબુમા અઘોર દેવતા,

જમણી બાબુમાં તત્પુરુષ અને અઘોર દેવતાનો ઇશ ભૈરવ દેવતા સ્થાપવો. આ પ્રમાણે કર્ણથી ગર્ભ સુધી પ્રાસાદનાં પાંચે અંગોમાં દેવતાઓની સ્થાપના અને પૂજન કરવું. ૭૨, ૭૩.

પ્રાસાદના દેવતાનું પૂર્ણ રીતે પૂજન ન કરવાથી પ્રાસાદ કરાવ્યાનું ફળ મળતું નથી.

અર્ચાયુક્તિથરસ્તંભપીઠમંડોવરેષુ ચ ॥

પૂજનં લોપયેદ્યત્ર નિષ્ફલં તત્પ્રજાયતે ॥૭૪॥

દેવતાની પૂજ, પ્રાસાદના થરો, સ્તંભ, પીઠ અને મંડોવર આદિની પૂજમાં જો દેવતાઓના પૂજનનો લોપ કરવામાં આવે તો પૂજફળ નિષ્ફળ જાય છે અને પ્રાસાદ કરાવ્યાનું પુણ્ય ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. ૭૪.

દેવતાની પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી પ્રથમ દર્શન.

પ્રથમં દેવતાદૃષ્ટેર્દર્શયેદન્તર્ધાહિતમ્ ॥

વિપ્રકુમારિકાં વાસ્તું તતો લોકાન્પ્રદર્શયેત્ ॥૭૫॥

પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી દેવાલય બંધ કરી પ્રથમ ગ્રાહણની કુમારિકાને દેવાલય ઉઘાડી દર્શન કરાવવું અને ત્યાર પછી સર્વ લોકોને દર્શન કરાવવાં. ૭૫.

ગૃહસ્થે પ્રાસાદથી થતા પુણ્યની માંગણી કરવી અને શિદ્ધીએ

આશીર્વાદ આપવા વિષે.

પુણ્યં પ્રાસાદજં સ્વામી પ્રાર્થયેત્સૂત્રધારતઃ ॥

સૂત્રધારો વદેત્સ્વામિન્નક્ષયં ભવતાત્તવ ॥૭૬॥

પ્રાસાદ કરાવનાર ગૃહસ્થે પ્રતિષ્ઠા કરાવી સૂત્રધાર પાસે પ્રાસાદથી ઉત્પન્ન થનારા પુણ્યની પ્રાર્થના કરવી અને જ્યારે સ્વામી પ્રાસાદના પુણ્યની પ્રાર્થના કરે ત્યારે સૂત્રધારે “ હે સ્વામિન્, તવ અક્ષયં પુણ્યં ભવતાત્-ભૂયાત્ ” હે સ્વામી ! પ્રાસાદ કરાવ્યાનું અક્ષય પુણ્ય તમને પ્રાપ્ત થાઓ ” આ પ્રમાણે આશીર્વાદ આપવો. ૭૬.

સૂત્રધાર પૂજન.

અનન્તરશ્ચ કર્તવ્યં સૂત્રધારસ્ય પૂજનમ્ ॥

વસ્ત્રાલક્ષ્મ્યાર્મોજ્યેન ગોમહિષ્યાશ્વવાહનૈઃ ॥૭૭॥

પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી સૂત્રધાર (મુખ્ય શિલ્પી)ની પૂજા કરવી અને વસ્ત્ર, અલકા, લોજન તથા ગાય, ભેંસ, અશ્વ અને વાહન વિગેરેથી સન્માન કરી મતુદ કરવા ૭૭

અન્યેષાં શિલ્પિનાં પૂજા કર્તવ્યા કર્મકારિણામ્ ॥
સ્વાધિકારાનુસારેણ વસ્ત્રતામ્બૂલભોજનૈઃ ॥૭૮॥

તેમજ બીજા કામ કરનારા શિલ્પીઓની પણ પૂજા કરવી અને તેમના અધિકાર પ્રમાણે વસ્ત્ર, તાબૂલ અને લોજનાદિથી મતુદ કરવા ૭૮

શિલ્પિનં પૂજયેત્પ્રાજઃ સોમપુરાભિધં સદા ॥
તસ્ય હસ્તેન કલ્યાણં કર્તવ્યં રિદ્ધિસિદ્ધિદમ્ ॥૭૯॥

બુદ્ધિમાન્ ગૃહસ્થે સદામર્વદા સોમપુરા ભતિના શ્રેષ્ઠ શિલ્પીની પૂજા કરવી કારણ કે તેના હસ્તે થયેલુ કામ કલ્યાણ, રિદ્ધિ અને સિદ્ધિને આપનાર થાય છે ૭૯

સર્વેષાં ધનમાધારઃ પ્રાણિનાં જીવનં પરમ્ ॥
વિત્તે દત્તે પ્રતુળ્યંતિ મનુષ્યાઃ પિતરઃ સુરાઃ ॥૮૦॥

મર્વ પ્રાણી માત્રને આધાર ભૂત તથા જીવનરૂપ ધન છે માટે ધનનુ દાન કરવાથી માણસો, પિતૃઓ અને દેવતાઓ મતુદ થાય છે ૮૦

આચાર્ય પૂજન

આચાર્યપૂજનં કુર્યાદ્ વસ્ત્રસ્વર્ણધનૈઃ સદ્ ॥
દાનં દદ્યાદ્ દ્વિજાતિભ્યો દાનં ધનુર્વલેપુ ચ ॥૮૧॥

વસ્ત્ર, સુવર્ણ અને ધનથી આચાર્યનુ પૂજન કરવુ અને પછી બ્રાહ્મણોને દાન આપવુ કારણ કે જેવી રીતે મેનામા ધનુષ મુખ્ય છે તેવી રીતે પુણ્યોમા દાન છે ૮૧

મહામહોત્સવઃ કાર્યો મહાદાનં પ્રદીયતે ॥
આચાર્યસૂત્રધારેભ્યો દદ્યાદ્ વસ્ત્રાણિ સંસુદા ॥૮૨॥

પ્રતિષ્ઠાનો મોટો મહોત્સવ કરવો અને મોટુ દાન પુણ્ય કરવુ તથા આચાર્ય અને સૂત્રધારનુ મારી રીતે સન્માન કરી તેમને અમૂલ્ય વસ્ત્રો આપવા ૮૨

પ્રાસાદ તથા પ્રતિષ્ઠા કર્યાનું ક્ષણ.

દેવાનાં સ્થાપનં પૂજા પાપહૃદ્ દર્શનાદિકમ્ ॥
ધર્મે વૃદ્ધે ભવેદર્થઃ કામમોક્ષૌ તતો નૃણામ્ ॥૮૩॥

દેવોની સ્થાપના, પૂજા અને દર્શનાદિક પાપનો નાશ કરનારાં છે અને ધર્મની વૃદ્ધિ થવાથી મનુષ્યોને અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૮૩.

પચ્ચાશત્પૂર્વપચ્ચાચ્ચ હ્યાત્માનં તુ તથાધિકમ્ ॥
શતમેકોત્તરં સોઽપિ તારયેન્નરકાર્ણવાત્ ॥૮૪॥

પ્રતિષ્ઠા કરનાર પચાસ પેઢીઓ પહેલાંની અને પચાસ પેઢીઓ પાછળની તથા પોતે મળી કુલ (૧૦૧) એકસો એક પેઢીનો નરકરૂપી સમુદ્રમાંથી ઉદ્ધાર કરે છે. ૮૪.

કોટિવર્ષોપવાસશ્ચ તપો વૈ જન્મજન્મનિ ॥
કોટિદાનં કોટિદાને પ્રાસાદકલકારણે ॥૮૫॥

નવો પ્રાસાદ કરાવવાથી કોટિ વર્ષો સુધી ઉપવાસ કર્યાનું, જન્મોજન્મ તપ કર્યાનું તથા કોટિદાનોમાં કોટિદાન કર્યાનું ક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૮૫.

એકહસ્તે તુ પ્રાસાદે કલ્પં સ્વર્ગે ચ તિષ્ઠતિ ॥
પચ્ચાદ્રાજ્યં ચ ભૂલોકે કથિતં નાત્ર સંશયઃ ॥૮૬॥

એક ગજનો પ્રાસાદ કરાવે તો એક કલ્પ પર્યંત સ્વર્ગમાં નિવાસ કરે છે અને પછી પૃથ્વીલોકમાં રાજ્ય કરે છે એમ કહેલું છે. એમાં જરા પણ સંશય કરવો નહિ. ૮૬.

* * * *

જૈન પ્રતિષ્ઠા વિષે.

પ્રતિષ્ઠા વીતરાગસ્ય જિનશાશનમાર્ગતઃ ॥
નમસ્કારૈઃ સુરમંત્રૈઃ સિદ્ધિકેવલભાષિતૈઃ ॥૮૭॥

વીતરાગ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા જિનશાશન માર્ગાનુસાર સિદ્ધિકેવલમાં કહેલા નમસ્કાર (નવકાર) દેવમંત્રોના ઉચ્ચારપૂર્વક કરવી. ૮૭.

જિનાનાં માતરો યાશ્ચ યક્ષિણી ગૌતમી તથા ॥
સિદ્ધિકાલે ચ યા જાતા ચતુર્વિંશતિમૂર્તયઃ ॥૮૮॥

નિનદેવતાઓની માતૃદેવતાઓ તથા 'યક્ષિણી અને ગૌતમી વિગેરે શાશન-
દેવીઓ તેમજ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી વખતે ઉત્પન્ન થએલી ઔવીસ યક્ષ, યક્ષિણી યથાયોગ્ય
સ્થાને સ્થાપવી ૮૮

इति स्थाप्या जिनावासे त्रिप्रकारं गृहं तथा ॥
सांभर्ण शिग्वरं मन्दारकं तत्त्वपदादिकम् ॥८९॥

ઉપર કહેલી સર્વ માતૃદેવતાઓ જિનાલયમાં સ્થાપવી તથા માભરણ
(મામરણ), શિગ્વર અને મન્દારક (ધુમટ) એમ ત્રણ પ્રકારે જિનાલય બાંધવું ૮૯

अह प्रतिष्ठा विधे

ग्रहाणां सर्वदेवानां पादपीठे प्रतिष्ठिता ॥
येनानन्तविभेदेन मूर्तिमार्ग उदाहृतः ॥९०॥

ગ્રહોની પ્રતિષ્ઠા સર્વ દેવતાઓની પીઠિકાઓમાં કરવી આ પ્રમાણે અનંત
ભેદોએ કરી મૂર્તિમાર્ગ કહેલો છે તે શાસ્ત્રો દ્વારા બાંધવો ૯૦

वापीकूपादिनी प्रतिष्ठा विधे

माघादिपञ्चमासेषु वापीकूपादिसंस्कृताः ॥
तडागस्य चतुर्मास्ये कुर्यात्तथा षड्मार्गभिः ॥९१॥

માઘ, ફાલ્ગુન, ચૈત્ર, વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ, આ પાંચ મહિનાઓમાં વાવ, કૂપ
ઇત્યાદિનો સંસ્કાર કરવો અને ચતુર્માસ (ચોમાસા)માં તલાવનો સંસ્કાર કરવો આ
પ્રમાણે છ પ્રકારે ઉપરના શુભ મુહૂર્તોમાં વિધિવત્ સંસ્કાર કરી ઉપયોગ કરવો ૯૧

असंस्कृतं जलं देवाः पितरो न पिबन्ति ते ॥
संस्कृते तु प्रमायन्ति तस्मात्संस्कारमाचरेत् ॥९२॥

સંસ્કાર કર્યા વગરના વાવ, કૂવો, તલાવ વિગેરે જલાશયોનું જળ દેવો તેમજ
પિતૃદેવો પીના નથી અર્થાત્ ગ્રહણ કરતા નથી પરંતુ, સંસ્કાર કર્યા પછી જલાશયોના
જળને પ્રમાણ કરે છે અર્થાત્ ગ્રહણ કરે છે માટે અવશ્ય સંસ્કાર કરવો ૯૨

જીવનં વૃક્ષજન્તૂનાં કારિતે ચ જલાશયે ॥

દત્તે વાસમૃતે સૌખ્યં મુંક્તે સ્વર્ગે ચ માનવઃ ॥૧૩॥

જલાશય કરવાથી વૃક્ષો તથા પ્રાણીમાત્રને જીવન મળે છે તથા આ પ્રમાણે પ્રાણીમાત્રને વાસ આપવાથી જલાશય કરનાર માણસ સ્વર્ગમાં ઉત્તમ સુખનો ઉપભોગ કરે છે. ૯૩.

વાસ્તુ પૂજન વિધાન.

સમ પુણ્યાહ કરવા વિષે.

કૂર્મસંસ્થાપનં દ્વારં પદ્મશિલા ચ પૂરુષઃ ॥

ઘંટા ધ્વજઃ પ્રતિષ્ઠા ચ જ્ઞેયં પુણ્યાહસપ્તકમ્ ॥૧૪॥

૧ કૂર્મશિલા સ્થાપન, ૨ દ્વારશાળા રોપણ, ૩ પદ્મશિલા સ્થાપન, ૪ ધ્વજ-પુરુષની સ્થાપના, ૫ ઘંટા સ્થાપન, ૬ ધ્વજ સ્થાપન અને ૭ દેવ પ્રતિષ્ઠા; આ સાતને પુણ્યાહ સપ્તક જાણવું. આ સાત કાર્યોમાં વાસ્તુ પૂજન કરવું. ૯૪.

ચૌદ વખત વાસ્તુ પૂજન કરવા વિષે.

ભૂમ્યારંભે તથા કૂર્મે શિલાયાં સૂત્રપાતને ॥

દ્વારોચ્છ્રાયે સ્તુરે કુંભે પટે પદ્મશિલાસુ ચ ॥૧૫॥

શુકનાસે ચ પુરુષે ઘંટાયાં કલશે તથા ॥

ધ્વજોચ્છ્રાયે પ્રતિષ્ઠાયાં શાંતિકાનિ ચતુર્દશ ॥૧૬॥

૧ ભૂમ્યારંભ (પ્રથમ પાયો ખોદતી) વખતે, ૨ કૂર્મશિલા સ્થાપતાં, ૩ ખડસલ ચોડતાં, ૪ સૂત્ર છોડતાં, ૫ દ્વારશાળા સ્થાપતાં, ૬ ખરો ચોડતાં, ૭ થાંભલાની કુંભી બેસાડતાં, ૮ પાટ (ભારવટ) મૂકતાં, ૯ પદ્મશિલા વખતે, ૧૦ શુકનાશ વખતે, ૧૧ ધ્વજ-પુરુષ બેસાડતાં, ૧૨ આમલસારો ચઢાવતાં, ૧૩ કલશ (શિખરનું ઘંડુ) ચઢાવતાં તથા ૧૪ ધ્વજયુક્ત પ્રતિષ્ઠા વખતે વાસ્તુપૂજન કરવી. આ ચૌદ શાંતિકર્મ જાણવાં. ૯૫, ૯૬.

સમ પુણ્યાહ પ્રતિષ્ઠાનું મહાકું.

કૃતકૂર્મપ્રતિષ્ઠાયાં સ્વાતે પૂર્ણસુસંસ્થિતે ॥

ભૂલોકે લભતે રાજ્યં સર્વજન્મસુ શાશ્વતમ્ ॥૧૭॥

કૂર્મ પ્રતિષ્ઠા કરી ખાતનો નાભિનળ પૂર્ણરીતે ચાણી લાવવાથી જન્મોજન્મ ભૂલોકમાં શાશ્વત રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ૯૭.

શિલાપ્રતિષ્ઠમાનાસુ દૈવતૈરત્ર શુચ્યતે ॥

સ્વર્ગે ચાભીપ્સિતં સ્થાનં રાજ્યં ચ જન્મજન્મનિ ॥૧૮॥

અન્ય આઠ દિશાઓની અષ્ટશિલાઓનું સ્થાપન થતા દેવો (પોતાના સ્થાન જવાના) વિચારમાં પડે છે અને સ્થાપનકર્તા સ્વર્ગમાં ઇચ્છિત સ્થાન મેળવે છે તથા જન્મજન્માતરમાં રાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે ૯૮

દ્વારે પ્રતિષ્ઠમાને તુ સ્તંભોચ્છ્રાયસુસંયુતે ॥

લોકે મહાપુરં રમ્ય શતયોજનકાઙ્ગનમ્ ॥૧૯॥

દ્વારશાખા સયુક્ત દ્વાગ્ની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી લોકમાં એ યોજનના વિસ્તારવાળા રમણીય મહાપુરનું રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે ૯૯

પદ્મશિલાપ્રતિષ્ઠાયાં દેવાલયે ભૂમસ્તકે ॥

एकच्छत्रं महाराज्यं जनलोकेषु लभ्यते ॥૨૦॥

દેવાલયમાં પદ્મશિલાની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી જનલોકમાં એકછત્ર મહારાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે ૧૦૦

પુરુષે પ્રતિષ્ઠમાને આગમમંત્રસંયુતે ॥

તપોલોકે વ્રહ્મલોકે ત્રિદશૈઃ સહ ક્રીડતિ ॥૨૦૧॥

શાશ્વેકત મંત્રવિધિ સયુક્ત ધ્વજપુરુષની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી કર્તા તપલોક તેમજ બ્રહ્મલોકમાં દેવલોકની સાથે ક્રીડા કરે છે ૧૦૧

ઘંટાપ્રતિષ્ઠમાનાયામુત્પન્નાયાં ક્ષીરાર્ણવાત્ ॥

કાશ્વનૈઃ પુષ્પવિમાનૈઃ સત્યલોકં સ ગચ્છતિ ॥૨૦૨॥

ક્ષીરસમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થએલી ઘંટા એટલે આમલસારે ચઢાવવાની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી કર્તા સુવર્ણમય પુષ્પવિમાનોમાં ભેસી સત્યલોકમાં ગમન કરે છે ૧૦૨

કૃતે મહાધ્વજારોહે પતાકાધ્વજચામરે ॥

ગચ્છતિ જ્ઞાનલોકં સ યત્ર જ્ઞાનશ્ચ દેવતા ॥૨૦૩॥

'પતાકાધ્વજ' તથા 'આમરસહિત મહાધ્વજરોપણ અને તેની સાથે દેવાલયમાં દેવપ્રતિષ્ઠા કર્યાથી કરાવનાર સ્વામી જ્ઞાનલોકને પ્રાપ્ત થાય છે કે ન્યા સદા સર્વદા જ્ઞાનદેવતા ધિરાજમાન છે ૧૦૩

વાસ્તુપુરૂષની ઉત્પત્તિ.

ભાદ્રપદસ્ય માસસ્ય તૃતીયા કૃષ્ણપક્ષકા ॥

વારઃ શનૈશ્ચરઃ પ્રોક્તો નક્ષત્રં કૃત્તિકા ભવેત્ ॥૧૦૪॥

યોગસ્તત્ર વ્યતીપાતઃ કરણં વિષ્ટિસંભવઃ ॥

ભદ્રા ચૈવ ભવેત્તત્ર કુલિકા તદા ભવેત્ ॥૧૦૫॥

પુરાન્ધકવંધે રુદ્રલલાટપતિતઃ ક્ષિતૌ ॥

સ્વેદસ્તતોદ્ભુતં જાતઃ પુરુષો વૈ સુદુઃસહઃ ॥૧૦૬॥

ભાદ્રપદ માસના કૃષ્ણપક્ષની તૃતીયા, શનિવાર, કૃત્તિકા નક્ષત્ર, વ્યતીપાત યોગ, વિષ્ટિકરણ, ભદ્રા તેમજ કુલિકા; એ સર્વ યોગ આવેલા હતા તેવા યોગમાં પૂર્વે અંધકાસુર દૈત્યની સાથે યુદ્ધ કરતાં રૂદ્રના લલાટમાંથી પરિશ્રમને લીધે પરસેવાનું ઝિંદુ પૃથ્વી ઉપર પડ્યું અને તે પરસેવાના ઝિંદુમાંથી એક આશ્ચર્યકારક બનાવ બન્યો. અર્થાત્ તે ઝિંદુમાંથી એક અતિદુઃસહ અને વિકાળ પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો. ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬.

ગૃહીત્વા સર્વદેવૈસ્તં ન્યસ્તો ભૂમાવધોમુખમ્ ॥

જાનૂ કોળી ચ પાદૌ ચ રક્ષોદિશિ શિવે શિરઃ ॥૧૦૭॥

ચત્વારિંશદ્યુતાઃ પશ્ચ વાસ્તુદેહે સ્થિતાઃ સુરાઃ ॥

અષ્ટૌ ચ બાહ્યગાસ્તેષાં વસનાદ્વાસ્તુરુચ્યતે ॥૧૦૮॥

સર્વ દેવતાઓએ તે પુરૂષને પકડીને ઉંધે મુખે ભૂમિ પર સૂવાડી દીધો. તેની બે બાંધ, ઘુંટણ તથા પગ નૈઋત્ય દિશામાં અને માથું ઇશાન કોણમાં રહ્યું. આ પુરૂષના શરીર ઉપર પીસતાલીસ (૪૫) દેવતાઓ રહેલા છે અને એ ૪૫ દેવતાઓમાંથી આઠ આઠ દેવતાઓ ચારે દિશાઓમાં રહેલા છે. આ પ્રમાણે દેવતાઓએ તેના પર વાસ કરવાથી તે 'વાસ્તુપુરૂષ' કહેવાયો. ૧૦૭, ૧૦૮,

અધોમુખેન સૌખ્યં કુરુતે હન્તિ ચાન્યથા ॥

નૈવ તસ્ય વિના શાંતિં શ્રીદઃ સુવિહિતો બલિઃ ॥૧૦૯॥

પ્રાસાદભવનાદીનાં પ્રારંભે પરિવર્તને ॥

વાસ્તુકર્મસુ સર્વેષુ પૂજિતઃ સુખદો ભવેત્ ॥૧૧૦॥

આ વાસ્તુપુરૂષને ઉધે મુખે મૂવાડવાથી સુખ આપે છે અને ને ચત્તો સૂવાડયો હોય તો હાનિ કરે છે તેમજ વાસ્તુની શાંતિ કર્યા વગર લક્ષ્મી આપનારો થતો નથી પરંતુ સારી રીતે અભિધાન કરવામા આવે તો લક્ષ્મી આપનારો થાય છે. ૧૦૯

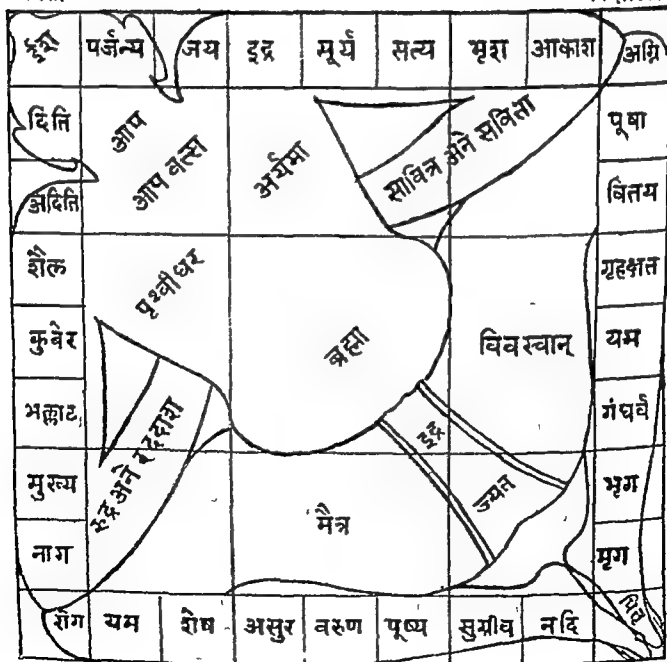
પ્રાસાદ તથા ઘર વિગેરેના આગ લામા તથા ચમાસિ વળતે તેમજ મર્વ પ્રકારના વાસ્તુકર્મોમા ને વાસ્તુપુરૂષનું પૂજન કરવામા આવે તો તે સુખ આપનારો થાય છે ૧૦૯, ૧૧૦

વાસ્તુ પુરૂષનું ચિત્ર.

પૂર્વ દિશા.

ચરકી

વિદારિકા

પાપા

પૂતના

વાસ્તુ પૂજન ન કરવાથી દોષ.

વાસ્તુપૂજાં પુરા કૃત્વા પશ્ચાદ્ ભવનમાવિશેત્ ॥

અકૃત્વા વાસ્તુપૂજાદિં ગૃહસ્વામી વિનશ્યતિ ॥૧૧૧॥

તસ્માત્પૂજાં વિધાયાદૌ ગૃહદેવાલયાદિકે ॥

પશ્ચદ્ધા પૂજનં વાસ્તોઃ ગૃહકર્મણિ સર્વદા ॥૧૧૨॥

પ્રથમ વાસ્તુ પૂજન કરી પછી ગૃહમાં પ્રવેશ કરવો અને જો વાસ્તુપૂજાદિ પૂજન કાર્ય કર્યા સિવાય ગૃહપ્રવેશ કરે તો ગૃહસ્વામી અર્થાત્ ઘરઘણીનું મૃત્યુ થાય. માટે પ્રથમ વાસ્તુપૂજન કરી પછી ગૃહ તથા દેવાલયાદિકેનો પ્રારંભ તેમજ પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્યો કરવાં. હમેશાં ગૃહકાર્યમાં પાંચ પ્રકારે વાસ્તુપૂજન કરવું. ૧૧૧, ૧૧૨.

વાસ્તુદેવોનું પૂજન વિધાન.

અકપદાદિતો વાસ્તુર્યાવત્પશ્ચાશહસ્તકઃ ॥

દ્વાત્રિંશન્મણ્ડલાન્યેવ ક્ષેત્રતુલ્યાકૃતીનિ ચ ॥૧૧૩॥

એક (૧) પદથી તે એક હજાર (૧૦૦૦) પદ સુધીનો તથા એક ગજથી પચાસ (૫૦) ગજ સુધીનો વાસ્તુ પૂજવો. તેમજ ક્ષેત્રના આકાર પ્રમાણે આકૃતિવાળાં બત્રીસ મંડલો કરી વાસ્તુ પૂજવો. ૧૧૩.

મણિભિઃ સ્વર્ણરૂપાભ્યાં વિદ્રુમેણ ફલેન વા ॥

ચતુઃષ્ઠિપદં વાસ્તું લિખેદ્વાપિ શતાંશકૈઃ ॥૧૧૪॥

પિષ્ટેન વાક્ષતૈઃ શુદ્ધૈસ્તતો વાસ્તું સમર્ચયેત્ ॥

પૂર્વોક્તેન વિધાનેન બલિપુષ્પાદિ ચાર્પયેત્ ॥૧૧૫॥

મણિ, સુવર્ણ, રૂપું, પરવાળાં અને ફલો વડે ચોસઠ (૬૪) અથવા સો (૧૦૦) પદનો વાસ્તુ રચવો. તેમજ પિષ્ટ (લોટ) તથા શુદ્ધ અક્ષત (ચોખા) વડે વાસ્તુ રચવો અને પછી વાસ્તુની પૂજા કરવી તથા પૂર્વોક્ત વિધાનથી બલિપુષ્પાદિ અર્પણ કરવાં. ૧૧૪, ૧૧૫.

૬૪ પદનો વાસ્તુ.

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ વાસ્તુલક્ષણમુત્તમમ્ ॥

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે હ્યષ્ટભાગવિભાજિતે ॥૧૧૬॥

મધ્યે ચતુષ્પદો બ્રહ્મા પદ્મપદાશ્ચાર્યમાદયઃ ॥

કર્ણે હ્યર્ધપદા ભક્તાઃ શેષાશ્ચૈકપદાઃ સ્મૃતાઃ ॥૧૧૭॥

હવે ઉત્તમ વાસ્તુ લક્ષણ કહું છું તે માલળ ચોમઠ (૬૪) પદના વાસ્તુના ચોરમ ક્ષેત્રમા આઠ ભાગ કંવા વચમા ચાર ભાગમા પ્રદ્યા, ' છ ભાગમા અર્ચમા, વૈવસ્વત વિગેરે અને વાસ્તુના ડોણુના દેવતાઓ અર્ધા પદમા તેમજ બાકીના દેવતા એક પદમા સ્થાપવા ૧૧૬, ૧૧૭

૬૪ પદનો વાસ્તુ

ચરકી		પૂર્વ દિશા						વિદારિકા	
અ	ઇ	પ	જ	ઇં	સૂ	સ	મૃ	કા	ક
અ	ઇ	આ પવતસ		અર્ચમા		સાવિત્ર સવિતા		પૂ	ક
ઇ	ઇ							વિ	ક
કુ	ખ	પૃથ્વીધર		બ્રહ્મા		વૈવસ્વત		શુ	ચ
ખ	ખ							ય	ચ
સુ	ના	રુદ્ર રુદ્રદાસ		મૈત્રંગણ		જય જય		ગં	મૃ
ના	ના							મૃ	મૃ
તા	પિ	શો	અ	વ	પુ	સુ	ન	પિ	પુ
પાગ								પૂતના	

૮૧ પદનો વાસ્તુ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે નવભાગવિભાજિતે ॥

મધ્યે નવપદો બ્રહ્મા પદ્મપદાશ્ચાર્યમાદયઃ ॥૧૧૮॥

તૃતીયે પદમધ્યસ્થા દ્વિપદાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥

શેષાસ્તુ પદિકા જ્ઞેયા એકયાશીતિપદે સુરાઃ ॥૧૧૯॥

એકાશી પદનો વાસ્તુના ચોરસ ક્ષેત્રમાં નવ ભાગ કરવા. તેમાં મધ્યના નવ ભાગમાં બ્રહ્મા, બ્રહ્માની ચારે બાજુના છ છ ભાગમાં અર્યમા વગેરે, ત્રીજા પદના મધ્ય ભાગે રહેલા દેવતાઓ બે બે ભાગમાં અને બાકીના એક એક ભાગમાં સ્થાપવા. ૧૧૮, ૧૧૯.

૮૧ પદનો વાસ્તુ

પૂર્વ									વિદારિકા	
ઈ	પ્ર	જ	ઈં	સૂ	સ	મૃ	આ	અ		
દિ	રુદ્ર રુદ્રદાસ		અર્યમા			સાવિત્ર સવિતા		પૂ		
અ								વિ		
શૈ	પૃથ્વીધર		બ્રહ્મા			વૈવસ્વત		ગૃ		
કુ								ય		
મ								ગં		
મુ	રુદ્ર રુદ્રદાસ		મૈત્રગણ			સાવિત્ર સવિતા		મૃ		
ના								મૃ		
રો	પા	શ	અ	વ	પુ	સુ	નં	પિ	પૂતના	

૧૦૦ પદનો વાસ્તુ.

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે દશભાગવિભાજિતે ॥

વાસ્તુકર્ણસ્યાષ્ટૌ સાર્દ્ધપદા મધ્યેઽષ્ટપદિકાઃ ॥૧૨૦॥

ચતુર્વિંશો દ્વિપદાશ્ચ મધ્યમાસ્તુ ચતુષ્પદાઃ ॥

બ્રહ્મા ષોડશભાગૈસ્તુ શતપદે વ્યવસ્થિતઃ ॥૧૨૧॥

સો પદ (૧૦૦)ના વાસ્તુના ચોરસ ક્ષેત્રમાં દશ ભાગ કરવા અને વાસ્તુના કર્ણના દેવતાઓ દોઢ ભાગમાં, તેમજ મધ્યના કર્ણના દેવતાઓ આઠ આઠ પદમાં સ્થાપવા.

ઈશાને ચરકી વાહે ચિપિચ્છા તુ ચ પૂર્વતઃ ॥
 વિદારિકાગ્રિકોણે ચ જિહ્વાયાં ચ દિગાશ્રિતાઃ ॥૧૩૧॥
 નૈઋત્યે પૂતના સ્કંદઃ પશ્ચિમે વાયુકોણકે ॥
 પાપરાક્ષસિકા સૌમ્ય ચૈવં સર્વાન્ પ્રકલ્પયેત્ ॥૧૩૨॥

ઈશાનકોણુમા બહારની બાજુએ ચક્રી દેવતા, પૂર્વ દિશાએ ચિપિચ્છા, અગ્નિ કોણુમા વિદારિકા અને જિહ્વામા દિગ્પાલ દેવતાઓ રહેલા છે નૈઋત્યકોણુમા પૂતના, પશ્ચિમમા સ્કંદ અને વાયુકોણુમા પાપરાક્ષી ગ્રહેલી છે હે સૌમ્ય, આ પ્રમાણે મર્વ દેવતાઓની કલ્પના વાસ્તુપુરૂષના અંગમા કરવી ૧૩૧, ૧૩૨

ઉપભતિ

યઃ પૂજયેદ્ વાસ્તુમનન્યભક્ત્યા ન તસ્ય દુઃખં ભવતીહ કિંચિત્ ॥
 જીવત્યસૌ વર્ષગતં સુખેન સ્વર્ગે નરસ્તિષ્ઠતિ કલ્પમેકમ્ ॥૧૩૩॥

જે પુરૂષ અનન્ય ભક્તિ વડે વાસ્તુદેવને પૂજે છે તેને આ લોકમા કોઈ પણ પ્રકારતુ દુઃખ થતુ નથી એટલુ જ નહિ પણ તે મો ૧૦૦ વર્ષ પર્યાંત સુખશાંતિ-પૂર્વક જીવે છે અને મૃત્યુ પછી એક કલ્પ સુધી સ્વર્ગમા નિવાસ કરે છે ૧૩૦

અથ વાસ્તુપૂજનમ્ ।

||વાસ્તુપૂજન વિધિ ||

પ્રામાદ અથવા ઘરની ઉત્તર દિશાએ અગર ઇશાન કોણે શુદ્ધ મૃત્તિકાની જે ગજ સમયોગ્મ વેસી કરવી (વેસી ન' બની શકે તો મોટો બાજોડ કામમા લેવો) પછી વેદિકા અથવા બાજોડ ઉપર જે ગજ સમયોરસ રેગમી શ્રવેત વસ્ત્ર પાથરવુ તેમા ચોખાનો અસ્તિક (સાથીયો) પૂગવો-કરવો શ્રવેત વસ્ત્ર ઉપર પીત વસ્ત્ર પાથરવુ અને તેના ઉપર ચોખાથી આટલ કમળ કગ્ગુ પીત વસ્ત્ર ઉપર રક્ત વસ્ત્ર પાથરવુ અને તેના ઉપર સુવર્ણ અથવા પગ્વાળાની વામ્તુની રેખાઓ આલેખવી પરંતુ જો શક્તિ ન હોય તો અક્ષત અથવા જવનો લોટ પાથરી મોનાની શલાકા વડે અથવા પરવાળા વડે વામ્તુની રેખાઓ ખેંચવી ત્યાં પછી ગ્રહાના સ્થાને જલપૂર્ણ ડલશ સ્થાપવો

૧ કલગમાં જલ ભરતાં નીચેનો મંત્ર બોલવો

મંગે ચ યમુને ચૈવ ગોદાવરિ સરસ્વતિ ॥
 નર્મદે સિન્ધો કાવેરિ જલેઽસ્મિન્સન્નિધિં કુરુ ॥૧॥

કલશના દેવતા.

કલશસ્ય મુખે વિષ્ણુઃ કળ્થે રુદ્રઃ સમાશ્રિતઃ ॥

મૂળે તસ્ય સ્થિતો બ્રહ્મા મધ્યે માતૃગણાઃ સ્મૃતાઃ ॥૨॥

કુક્ષૌ તુ સાગરાઃ સર્વે સપ્તદ્વીપા વસુંધરા ॥

ઋગ્વેદોઽથ યજુર્વેદઃ સામવેદો હ્યથર્વણઃ ॥૩॥

પંચરત્ન તથા સોનામહોર કે રૂપામહોર કલશમાં મૂકી ત્યાર પછી કલશના મુખે પાંચ પાન મૂકી ઉપર શ્રીફળ મૂકવું અને નીચેના મંત્ર વડે વચ્ચે નવ પદના સ્થાને કલશનું સ્થાપન કરવું.

ૐ શ્રીસિદ્ધયૈ નમઃ । ૐ બ્રહ્મણે નમઃ । ૐ બ્રહ્માસને સ્થિરો ભવ ॥

નમસ્કાર.

અજ્ઞાનતિમિરાન્ધસ્ય જ્ઞાનાન્નનશલાકયા ॥

ચક્ષુરુન્મીલિતં યેન તસ્મૈ શ્રીગુરવે નમઃ ॥૪॥

ૐ નમો શ્રીવાસ્તુદેવાય । ૐ શ્રીવિશ્વકર્મણે નમઃ ।

નીચેના મંત્ર વડે પૂજનાં દ્રવ્યોને તથા પોતાને પ્રોક્ષણ કરી પવિત્ર કરવા.

અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાંગતોઽપિ વા ॥

યઃ સ્મરેત્પુણ્ડરીકાક્ષં સ બાહ્યાભ્યન્તરઃ શુચિઃ ॥૫॥

(૨) પૂર્વાદિ ચાર દિશાના અર્ચ્યાદિ ચાર દેવોનું નીચેના મંત્રો વડે આવાહન કરવું.

- ૧ ૐ ક્લીં સિદ્ધયૈ નમઃ । ૐ અર્યમણે નમઃ । આગચ્છર, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨ ૐ ક્લીં સિદ્ધયૈ નમઃ । ૐ વિવસ્વતે નમઃ । આગચ્છર, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૩ ૐ ક્લીં સિદ્ધયૈ નમઃ । ૐ મિત્રાય નમઃ । આગચ્છર, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૪ ૐ ક્લીં સિદ્ધયૈ નમઃ । ૐ પૃથ્વીધરાય નમઃ । આગચ્છર, અત્ર સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

(૩) ઇશાનકોણથી અંદરના અષ્ટકોણના આપવત્સાદિ આઠ દેવોનું આવાહન.

- ૧ ૐ ક્રદ્ધયૈ નમઃ । ૐ આપાપવત્સાભ્યાં નમઃ । આગચ્છતમૂર, અત્ર સ્થાને સ્થિરૌ ભવતમ્ ।
- ૨ ૐ ક્રદ્ધયૈ નમઃ । ૐ સાવિત્રિસવિતૃભ્યાં નમઃ । આગચ્છતમૂર, અત્ર સ્થાને સ્થિરૌ ભવતમ્ ।
- ૩ ૐ ક્રદ્ધયૈ નમઃ । ૐ ઇન્દ્રજયાભ્યાં નમઃ । આગચ્છતમૂર, અત્ર સ્થાને સ્થિરૌ ભવતમ્ ।
- ૪ ૐ ક્રદ્ધયૈ નમઃ । ૐ રુદ્રદાસાભ્યાં નમઃ । આગચ્છતમૂર, અત્ર સ્થાને સ્થિરૌ ભવતમ્ ।

(૪) ધશાનકોણથી પૂર્વના ધશાદિ આઠ દેવોનું આવાહન

- ૧ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં કંશાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં પર્જન્યાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૩ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં જયાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૪ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં ઇન્દ્રાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૫ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં સૂર્યાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૬ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં સત્યાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૭ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં ભૃગાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૮ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં આકાશાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

(૫) અગ્નિકોણથી દક્ષિણના અગ્નિ આદિ આઠ દેવોનું આવાહન

- ૯ ઓમ્ હ્રીં અગ્નયે નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૦ ઓમ્ હ્રીં પૂષ્ણે નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૧ ઓમ્ હ્રીં વિરોચનાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૨ ઓમ્ હ્રીં ગૃહ્યતાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૩ ઓમ્ હ્રીં યમાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૪ ઓમ્ હ્રીં ગયર્વાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૫ ઓમ્ હ્રીં ભૃંગાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૬ ઓમ્ હ્રીં મૃગાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

(૬) નૈઋત્યકોણથી પશ્ચિમના પિતૃઆદિ આઠ દેવોનું આવાહન

- ૧૭ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં પિતૃભ્યો નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૮ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં કૌશારિકાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૧૯ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં સુગ્રીવાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૦ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં પુષ્પદન્તાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૧ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં વરુણાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૨ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં અસુરાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૩ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં રોષાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૪ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં પાપાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

(૭) વાયવ્યકોણથી ઉત્તર દિશાના રોગાદિ આઠ દેવોનું આવાહન

- ૨૫ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં રોગાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૬ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં નાગાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।
- ૨૭ ઓમ્ હ્રીં શ્રીં મુલ્યાય નમઃ । આગચ્છર, અસ્મિન્ સ્થાને સ્થિરો ભવ ।

- २८ ॐ क्लीं श्रीं भल्लाटाय नमः । आगच्छ२, अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ।
 २९ ॐ क्लीं श्रीं सोमाय नमः । आगच्छ२, अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ।
 ३० ॐ क्लीं श्रीं शैलाय नमः । आगच्छ२, अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ।
 ३१ ॐ क्लीं श्रीं अदित्यै नमः । आगच्छ२, अस्मिन् स्थाने स्थिरा भव ।
 ३२ ॐ क्लीं श्रीं दित्यै नमः । आगच्छ२, अस्मिन् स्थाने स्थिरा भव ।

(८) भंडोनी षडारना 'पूर्वादिथी चिपिच्छादि आठ देवानु' आवाहन.

- १ ॐ चिपिच्छायै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 २ ॐ विदायै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 ३ ॐ जंभायै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 ४ ॐ पूतनायै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 ५ ॐ स्कंदाय नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 ६ ॐ पापराक्षस्यै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।
 ७ ॐ यमाय नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरो भव ।
 ८ ॐ चरक्यै नमः । आगच्छ२, अत्र स्थाने स्थिरा भव ।

आ प्रमाणे वास्तुदेवताभ्योनुं भंत्रपूर्वक आवाहन करी गंधपुष्पादि तेमज्ज नैवेद्य विगेरेथी पूजा आरंभवी.

अथ हाथजेड.

श्रीमन्महागणाधिपतये नमः । इष्टदेवताभ्यो नमः । कुलदेवताभ्यो नमः ।
 स्थानदेवताभ्यो नमः । वास्तुदेवताभ्यो नमः । सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः । एतत्कर्म-
 प्रधानदेवताभ्यो नमो नमः ।

सुमुखश्चैकदन्तश्च कपिलो गजकर्णकः ॥
 लंबोदरश्च विकटो विघ्ननाशो गणाधिपः ॥ ६ ॥
 धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचंद्रो गजाननः ॥
 द्वाद्विशैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि ॥ ७ ॥
 विद्यारंभे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ॥
 संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते ॥ ८ ॥
 शुक्लाम्बरधरं देवं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ॥
 प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ ९ ॥
 सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ॥
 शरण्ये त्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोऽस्तु ते ॥ १० ॥

सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममङ्गलम् ॥

येषां हृदिस्यो भगवान् मंगलायतनं हरिः ॥११॥

तदेव लग्नं सुदिनं तदेव तारावलं चन्द्रवलं तदेव ॥

विद्यावलं दैववलं तदेव लक्ष्मीपते तेऽन्घ्रियुगं स्मरामि ॥१२॥

अथ संकल्पः ।

श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्याद्य ब्रह्मणो द्वितीये परार्द्धे विष्णुपदे श्रीश्वेतचाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे कलियुगे प्रथमचरणे भरतवर्षे भरतवर्षे आर्यावर्त्तदेशे जम्बूद्वीपे अमुकनामसवत्सरे अमुकमासे, अ० पक्षे, अमुकतिथौ, अमुकवासरे, अमुकनक्षत्रे मम सपुत्रस्य सभार्यस्य सहपरिवारस्य सर्वानिष्टप्रशान्तिपूर्वक आयुगरोग्यवृद्धये गृहाधिष्ठितवास्तुपुरुषप्रीतये ब्रह्मादीना वास्तवदेवताना प्रीत्यर्थं अमुकर्कार्यनिमित्तं श्रीवास्तुदेवतापूजनमहं करिष्ये ।

त्या० पंथी सुवर्णनी वास्तुनी भूतिनि स्नान अर्थनादि करावी सर्व देवतानी पूजा आरंभवी

पंथाभूत स्नान

पञ्चामृतैः स्नापयिष्ये कामधेनोः समुद्रवैः ॥

पयो ददामि स्नानार्थं देवेश प्रतिगृह्यताम् ॥१३॥

शुद्धोदके स्नान

गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः ॥

स्नापितोऽसि मया देव तथा शान्तिं कुरुष्व मे ॥१४॥

स्नान करावी नीचेना भत्र वडे भूतिनि कलश पासे पधराववी

नानारत्नसमायुक्तं कांचनं रत्नभूषितम् ॥

आसनं देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् ॥१५॥

नमस्कार

नमस्ते देवदेवेश नमस्ते सुरप्रजित ॥

नमस्ते जगदाधार नमस्ते वास्तुदेवते ॥१६॥

યજ્ઞોપવીત અર્પણ.

બ્રહ્માદિદેવૈઃ સર્વૈશ્ચ નિર્મિતં બ્રહ્મસૂત્રકમ્ ॥
યજ્ઞોપવીતદાનેન પ્રીયતાં કમલાપતિઃ ॥૧૭॥

વસ્ત્ર અર્પણ.

જીવનં સર્વલોકાનાં લજ્જાયા રક્ષણં પરમ્ ॥
સુવેષધારિ વસ્ત્રં હિ કલશે વેષ્ટયામ્યહમ્ ॥૧૮॥

અર્ચન પૂજન.

શ્રીઘંડચંદનં દિવ્યં ગંધાઢ્યં સુમનોહરમ્ ॥
વિલેપનં સુરશ્રેષ્ઠ ચંદનં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥૧૯॥
અગરુભિશ્ચ કુંકુમૈરર્ચયેત્સર્વદેવતાઃ ॥
કર્પૂરસ્વર્ણસિન્દૂરં બ્રહ્માદિદેવમર્ચયેત્ ॥૨૦॥

પુષ્પ અર્પણ.

મલ્લિકાદિસુગંધીનિ માલત્યાદીનિ વૈ પ્રભો ॥
મયાહૃતાનિ પૂજાર્થં પુષ્પાણિ પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥૨૧॥

ધૂપ અર્પણ.

વનસ્પતિરસોદ્ભૂતો ગંધાઢ્યો ગંધ ઉત્તમઃ ॥
આગ્રેયઃ સર્વદેવાનાં ધૂપોઽયં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥૨૨॥

ઘૃતદીપ અર્પણ.

સાજ્યં ચ વર્તિસંયુક્તં વહ્નિના યોજિતં મયા ॥
દીપં ગૃહાણ દેવેશ ત્રૈલોક્યતિમિરાપહમ્ ॥૨૩॥

નૈવેદ્ય.

પૂર્ણીફલશ્ચ નારંગી જંભીરકરણસ્તથા ॥
નારિકેલહિરણ્યશ્ચ બ્રહ્મસ્થાને પ્રપૂજયેત્ ॥૨૪॥
શર્કરાગ્રણ્ડઘાદ્યાનિ દધિક્ષીરઘૃતાનિ ચ ॥
આહારં ભક્ષ્યભોજ્યં ચ નૈવેદ્યં પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥૨૫॥

લેર્યાદિ આઠ દિશાના દેવતાઓને બલિદાન

નૈવેદ્યં પયઃશર્કરાઘ્વણ્ડગુહતિલૈર્યુતમ્ ॥

રક્ષોભૈરવક્ષેત્રપાલેભ્યો દદ્યાદ્ વલિં દિશિ ॥૨૬॥

આચમન.

સર્વપાપહરં દિવ્યં ગાંગેયં નિર્મલં જલમ્ ॥

આચમનં મયા દત્તં ગૃહ્યતાં વાસ્તુદેવતે ॥૨૭॥

તામ્બૂલ અર્પણ.

લવંગકર્પૂરયુતં તાંબૂલં સુરપૂજિતમ્ ॥

પ્રીત્યા ગૃહાણ દેવેશ મમ સૌખ્યં વિવર્દ્ય ॥૨૮॥

આરતિ નિરંજન.

ચક્ષુર્દ સર્વલોકાનાં તિમિરસ્ય નિવારણમ્ ॥

આર્તિક્યં કલ્પિતં ભક્ત્યા ગૃહાણ સુરસત્તમ ॥૨૯॥

પ્રદક્ષિણા

યાનિ કાનિ ચ પાપાનિ જન્માંતરકૃતાનિ ચ ॥

તાનિ તાનિ વિનશ્યંતિ પ્રદક્ષિણપદે પદે ॥૩૦॥

નમસ્કાર

અપરાધસહસ્રાણિ ક્રિયંતેઽહર્નિશં મયા ॥

દાસોઽયમિતિ માં મત્વા ક્ષમસ્વ પરમેશ્વર ॥૩૧॥

નમસ્તે વાસ્તુપુરુષ શ્રુગચ્ચાનિરત પ્રભો ॥

મદ્ગૃહે ધનધાન્યાદિસમૃદ્ધિં કુરુ સર્વદા ॥૩૨॥

મંત્રધ્યાનમ્ ।

‘ૐ હ્રીં શ્રીં કુરુસ્વાહા ।’ આ મંત્રનો ૨૧ વાર બપોર કરશે તથા
‘ૐ વાસ્તુદેવાય નમ ।’ મંત્ર વડે વાસ્તુદેવને નમસ્કાર કરી નીચેના મંત્રો વડે
દિગ્પાલ તથા લેશવને નમસ્કાર કરવા

- ૧ ઐ પૂર્વે હેતકભૈરવાય નમઃ । ૨ ઐ આગ્નેયે ત્રિપુરાંતકભૈરવાય નમઃ ।
 ૩ ઐ દક્ષિણે આદિવૈતાલભૈરવાય નમઃ । ૪ ઐ નૈઋત્યે અગ્નિજિહ્વકભૈરવાય નમઃ ।
 ૫ ઐ પશ્ચિમે કાલભૈરવાય નમઃ । ૬ ઐ વાયવ્યે કરાલભૈરવાય નમઃ ।
 ૭ ઐ ઉત્તરે એકપાદભૈરવાય નમઃ । ૮ ઐ ઈશાને કાલમુખભૈરવાય નમઃ ।
 ૯ ઐ ઋધ્વે સ્વચ્છંદભૈરવાય નમઃ । ૧૦ ઐ પાતાલે ગંધમાલિકભૈરવાય નમઃ ।

દિક્પાલ નમસ્કાર.

- ૧ ઐ પૂર્વે ઇન્દ્રાય નમઃ । ૨ ઐ આગ્નેયે અગ્નયે નમઃ ।
 ૩ ઐ દક્ષિણે યમાય નમઃ । ૪ ઐ નૈઋત્યે નૈઋત્યાય નમઃ ।
 ૫ ઐ પશ્ચિમે વરુણાય નમઃ । ૬ ઐ વાયવ્યે વાયુદેવાય નમઃ ।
 ૭ ઐ ઉત્તરે કુબેરાય નમઃ । ૮ ઐ ઈશાને ઈશાનાય નમઃ ।
 ૯ ઐ આકાશે બ્રહ્મણે નમઃ । ૧૦ ઐ પાતાલે વિષ્ણવે નમઃ ।

અર્ધ પુષ્પાંજલિ.

આવાહનં ન જાનામિ ન જાનામિ તવાઽર્ચનમ્ ॥
 પૂજાં ચૈવ ન જાનામિ ક્ષમસ્વ પરમેશ્વર ॥૩૨॥
 મંત્રહીનં ક્રિયાહીનં ભક્તિશ્રદ્ધાવિવર્જિતમ્ ॥
 યત્પૂજિતં મયા દેવ પરિપૂર્ણં તદસ્તુ મે ॥૩૩॥

ત્યારપછી જે મુહૂર્ત કરવાનું હોય તે કરી નીચેના મંત્રથી વાસ્તુદેવતાનું
 વિસર્જન કરવું.

ગચ્છ ગચ્છ સુરશ્રેષ્ઠ સ્વસ્થાને પરમેશ્વર ॥
 યત્ર બ્રહ્માદયો દેવા ગચ્છ ત્વં વાસ્તુદેવતે ॥૩૪॥
 યાંતુ દેવગણાઃ સર્વે પૂજામાદાય મામકીમ્ ॥
 ઇષ્ટકામસમૃદ્ધયર્થં પુનરાગમનાય ચ ॥૩૫॥
 ઇતિ વાસ્તુ પૂજન સમાપ્ત. શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

અથ દિગ્પાલપૂજનવિધિઃ ।

દિક્પાલઃ ક્ષેત્રપાલશ્ચ ગણેશશ્ચણ્ડિકા તથા ॥
 એતેષાં વિધિવત્પૂજાં કૃત્વા કર્મ સમારભેત્ ॥૩૬॥

દિક્ષાલ, ક્ષેત્રપાલ, ગણેશ અને ચંડિકા વિગેરેની વિધિવત્ પૂજા કરી
ગૃહાગ્રાલ પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્ય કરવા ૩૬

પૂર્વ દિશામાં

૧ ૐ ઑં હ્રીં ક્લીં ઇન્દ્રાય નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ૐ ઇન્દ્રસ્તુ મહાસા દીપ્તઃ સર્વદેવાધિપો મહાન્ ॥

વજ્રહસ્તો ગજારૂઢસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૩૭॥

અષ્ટગજારૂઢક્ષેત્રપાલૈ પ્રયુક્તો વલિં શુદ્ધ ૨ સ્વાહા ।

અગ્નિકોણમાં

૨ ૐ હ્રીં હ્રોં હ્રાં વહ્નિમૂર્ત્યે નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ૐ અગ્નિસ્તુ મહાસા દીપ્તઃ સર્વતેજાધિપો મહાન્ ॥

મેષારૂઢઃ સુચિહસ્તસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૩૮॥

અષ્ટમેષારૂઢક્ષેત્રપાલૈ પ્રયુક્તો વલિં શુદ્ધ ૨ સ્વાહા ।

દક્ષિણ દિશામાં

૩ ૐ ક્રૌં ક્રૌં ક્રૂં કાલમૂર્ત્યે નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ૐ યમસ્તુ મહિષારૂઢઃ સર્વપ્રેતાધિપો મહાન્ ॥

દણ્ડહસ્તો મહાદીપ્તસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૩૯॥

અષ્ટમહિષારૂઢક્ષેત્રપાલૈ પ્રયુક્તો વલિં શુદ્ધ ૨ સ્વાહા ।

નૈઋત્યકોણમાં

૪ ૐ ણં ક્ષોં ક્ષીં ક્ષેત્રપાલક્ષેત્રાધિપમૃત્યુવે નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ૐ નૈર્ઋતિસ્તુ મહાદીપ્તઃ સર્વક્ષેત્રાધિપો મહાન્ ॥

ગ્વહ્નગહસ્તઃ શુનારૂઢસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૪૦॥

અષ્ટદિગજારૂઢક્ષેત્રપાલૈ પ્રયુક્તો વલિં શુદ્ધ ૨ સ્વાહા ।

પશ્ચિમ દિશામાં

૫ ૐ શ્રોં શ્રીં શ્રુ વ વિં વરુણાય નમઃ । સ્થિરાસને સ્થિરો ભવ ।

ૐ વરુણસ્તુ મહાદીપ્તઃ સર્વસ્વર્ણાધિપો મહાન્ ॥

નકારૂઢઃ પાશહસ્તસ્તસ્મૈ નિત્યં નમોનમઃ ॥૪૧॥

અષ્ટદિગજારૂઢક્ષેત્રપાલૈ પ્રયુક્તો વલિં શુદ્ધ ૨ સ્વાહા ।

वायुकोणभां

- ६ ॐ ऐं विश्वाधिनाथाय नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।
 ॐ वायुस्तु महसा दीप्तः सर्वश्रेष्ठाधिपो महान् ॥
 ध्वजहस्तो मृगारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४२॥
 अष्टदिग्गजारूढक्षेत्रपालैः प्रयुक्तो वलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

उत्तर दिशाभां

- ७ ॐ ह्रीं श्रीं कुबेराय नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।
 ॐ कुबेरो महसा दीप्तः सर्वयक्षाधिपो महान् ॥
 निधिहस्तो गजारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४३॥
 अष्टदिग्गजारूढक्षेत्रपालैः प्रयुक्तो वलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

धृशान कोणभां

- ८ ॐ क्लीं क्लीं क्लूं विश्वंभराय नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।
 ॐ रुद्रस्तु महसा दीप्तः सर्वदेवाधिपो महान् ॥
 शूलहस्तो वृषारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४४॥
 अष्टदिग्गजारूढक्षेत्रपालैः प्रयुक्तो वलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

आकाशे

- ९ ॐ व्रां व्रीं व्रूं ब्रह्मणे नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।
 ॐ ब्रह्मा तु महसा दीप्तः सर्वसृष्ट्यधिपो महान् ॥
 श्रुचहस्तो हंसारूढस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४५॥
 अष्टदिग्गजारूढक्षेत्रपालैः प्रयुक्तो वलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

पाताले

- १० ॐ श्रां श्रीं श्रीपतये नमः । स्थिरासने स्थिरो भव ।
 ॐ विष्णुस्तु महसा दीप्तः सर्वयोगाधिपो महान् ॥
 ताक्ष्यारूढो गदाहस्तस्तस्मै नित्यं नमोनमः ॥४६॥
 अष्टदिग्गजारूढक्षेत्रपालैः प्रयुक्तो वलिं गृह्ण २ स्वाहा ।

इति दिक्पालपूजनविधिः समाप्तः । शुभं भूयात् ॥

इति श्री वास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते
 शिल्परत्नाकरे प्रतिष्ठाविधिलक्षणाधिकारे गुर्जरभाषायां
 त्रयोदशं रत्नं समाप्तम् ।

પૂજા સામગ્રી

શ્રીકૃષ્ણ ન ગ ૨, દેશમી વચ્ચ ન ગ ૩, તે બે બે ગજ મમયોગ્ય, પ્રવેત, પીત અને રક્ત વર્ણના ચોખા ગેર રા, સુવર્ણની મૂર્તિ મવા પાચ વાલ, પચરત્ન (અથવા પચરત્નની પોટલી ન ગ ૨) તથા વાસ્તુની મહાદક્ષિણા રૂા પા) મવા પાચ, તાળાનો કળશ ન ગ ૧ તથા ધોતી બેટો ન ગ ૧

ચૈત્રા	ન ગ	૧૦૦	એલાયચી	ન ગ	૧૦૦
મોપારી	,,	૧૦૦	લર્વીંગ	,,	૧૦૦
બદામ	,,	૧૦૦	પાન	,,	૧૦૦
ખાચેડ	,,	૧૦૦	કમળ કાકડી	,,	૧૦૦
દાલ	,,	૧૦૦	જાવિત્રી		૦૧ તોલો

દેળા, દાડમ, જામકળ, નારંગી, મોસળી, કેરી વિગેરે પાચપાચ અને બીજેડ ન ગ ૧, કળકળાદિ, પુષ્પ, મિઠ્ઠુ, કપૂર, અગર, ચદન, કેશર, અબીલ, ગુલાલ, ધૂપ, દીપ, કકુ, નાડાછડી નૈવેદ્યમા પેડા, બગ્ગરી, લાડુ અને સાકર મવા શેર લેવી પચામૃતમા દૂધ, દહીં, ઘૃત, સાકર અને મધ

હતિશ્રી વાસ્તુશાસ્ત્રમાં શિલ્પગાત્રી શ્રીયુત નર્મદાગ કર સુલભભાઈ
સોમપુરાસચિત શિલ્પરત્નાકર નામના ગ્રંથનુ પ્રતિષ્ઠાવિધ
લક્ષણાધિકાર નામનુ તેરમુ સ્તવ સ્પૂર્ણ

चतुर्दशं रत्नम् ।

अथ ज्योतिर्मुहूर्तलक्षणाधिकारः ।

त्याज्य प्रकरणे.

तिथिनक्षत्रवाराणां दुष्टयोगान्परस्परम् ॥
व्यतीपातादिदुर्योगान् विष्टिदर्शकिसंक्रमान् ॥ १ ॥
जन्मर्क्षतिथिमासांश्च तिथ्यर्द्धित्ववमं दिनम् ॥
पापैर्मुक्तं युतं भोग्यं विद्धं ललितमृक्षकम् ॥ २ ॥
उत्पातग्रहभिन्नश्च खग्रासे ग्रहणार्थकम् ॥
षण्मासावधि मासेषु त्रिषु ग्रासेऽर्द्धके सति ॥ ३ ॥
मासमेकं तु तुर्यांशे ग्रस्ते चन्द्रे च भास्करे ॥
त्र्यहं प्राग्ग्रहणात्सप्तदिनानि ग्रहणोत्तरम् ॥ ४ ॥
ग्रस्तास्ते तु त्र्यहं पूर्वं त्र्यहं ग्रस्तोदये परम् ॥
पूर्णे ग्रासे त्विदं ज्ञेयं खण्डग्रासेऽनुपाततः ॥ ५ ॥

तिथि, वार अने नक्षत्रोथी उत्पन्न थयेला दुष्ट योग तथा व्यतीपातादि दुर्योग, लद्रा, अभावास्या, सूर्य संक्रान्ति, जन्म नक्षत्र, जन्म तिथि, जन्म मास, तिथिवृद्धि, तिथिक्षय, पापग्रहोमे लोगवेलां नक्षत्र तेमज पापग्रहोथी युक्त नक्षत्र, पापग्रहो लोग्य नक्षत्र अर्थात् पापग्रह जे नक्षत्र पर जनार होय, पापग्रहोथी वीधायेलां नक्षत्र, पापग्रहोनी लत्तायुक्त नक्षत्र, उत्पातनुं नक्षत्र अने ग्रहोथी लेहायेलां नक्षत्र तजवां.

अग्रास ग्रहणनुं नक्षत्र छ मडिना सुधी तथा अर्धग्रास होय तो त्रण मडिना सुधी अने अर्द्रमा तथा सूर्यनुं येथा लागे ग्रहण होय तो अेक मडिना सुधी तजवुं तेमज ग्रहणना पडेला त्रण द्विस अने ग्रहणना पाछला सात द्विस तजवा. ग्रहणना अस्तास्तमां पडेला त्रण द्विस अने अस्तोदयमां पाछला त्रण द्विस तथा पूर्ण ग्रासमां पडेला अने पाछला त्रण त्रण द्विस (तेमज आ त्रण द्विसना हिसाजे त्रिशि करी अंगग्रासमां पण पडेला अने पाछला द्विस) तजवा. १, २, ३, ४, ५.

દિનમેકં તુ માસાન્તે નક્ષત્રાન્તે ઘડીદ્વયમ્ ॥
 ઘડીમેકાં તુ તિથ્યન્તે લગ્નાંતે ઘટિકાર્દ્ધકમ્ ॥ ૬ ॥
 વિપાલ્યા નાડિકા ભાનાં પાતમેકાર્ગલં તથા ॥
 દગ્ધાહં ક્રાંતિસામ્યઞ્ચ લગ્નેઽં રિપુમૃત્યુગમ્ ॥ ૭ ॥
 દિનાર્દ્ધે ચ રજન્યર્દ્ધે સન્ધૌ ચ પલર્વિંશતિમ્ ॥
 મલમાસં કવીજ્યાસ્તં ચાલવાર્દ્ધક્યમેવ ચ ॥ ૮ ॥
 જન્મેઽઞાસ્તં મનોભંગ સૂતકં માતુરાર્ત્તવમ્ ॥
 રોગોત્પાતાચરિષ્ટાનિ શુભેષ્વેતાનિ સંત્યજેત્ ॥ ૯ ॥

મામના અતનો ૧ દિવસ, નક્ષત્રાન્તમા ૨ ઘડી, તિથ્યન્તમા ૧ ઘડી,
 લગ્નાતમા અર્ધ ઘડી અને નક્ષત્રોની વિપ નામની નાડી, એ મર્વ તજવા પાતદોષ,
 એકાર્ગલ (દગ્ધ દિવસ, ક્રાંતિ મમય અને લગ્નનો સ્વામી શત્રુ તથા મૃત્યુ
 સ્થાનમા હોય), મધ્યાહ્ન તથા અર્ધ રાત્રિ, યન્ને મધ્યાની સધિમા વીમવીમ પલ,અધિક
 માસ, શુક્ર અને બૃહસ્પતિનો અસ્ત તથા શુક્ર અને બૃહસ્પતિના ષાડ્યત્વ અને
 બુદ્ધત્વ, એ મર્વ તજવા તથા જન્મેશનો અસ્ત, મનનો ભગ, સૂતક, માતાને ઋતુ
 પ્રાપ્ત વધી, રોગ અને ઉત્પાતાદિ અરિષ્ટ, એ સર્વ શુભકાર્યોમા તથા દેવા ૬, ૭, ૮, ૯

સિ હસ્થ શુક્ર તજવા વિષે

શોકો વિવાહે મરણં વ્રતે સ્યાત્ક્ષૌરે દરિદ્રં વિફલા ચ યાત્રા ॥
 મૌર્ખ્યઞ્ચ દીક્ષ્યે વિઘ્નં પ્રતિષ્ઠિતે સિંહસ્થિતે સર્વવિવર્જનીયમ્ ॥૧૦॥

સિ હસ્થ શુક્ર હોય તો વિવાહમા શોક, વ્રતમા મૃત્યુ, ચૌલમા દગ્ધિતા તથા
 યાત્રામા નિષ્ફળતા, દીક્ષામા મૂઢતા અને પ્રતિષ્ઠામા વિઘ્ન વિગેરે ક્ષણે પ્રાપ્ત થાય માટે
 મિહ રાશિનો શુક્ર હોય ત્યારે મર્વ પ્રકારના શુભ કાર્ય કરવા નહિ ૧૦

કૂર ગ્રહે ભોગવેલું નક્ષત્ર શુભ કામમાં લેવા વિષે

મુક્તં મોજ્યઞ્ચ ન ત્યાજ્યં સર્વકર્મસુ સિદ્ધિદમ્ ॥
 યત્નાત્ ત્યાજ્યં તુ સત્કાર્યે નક્ષત્રં રાહુસંયુતમ્ ॥૧૧॥

કૂર ગ્રહે ભોગવેલું, ભોગવાતુ કે ભોગ્ય નક્ષત્ર મર્વ કર્મમા સિદ્ધિ દાતા હોવાથી
 ત્યાજ્ય નથી, ૫૦ તુ શુભ કાર્યમા તો રાહુથી યુક્ત થયેલું નક્ષત્ર યત્નપૂર્વક તજવું ૧૧

રાહુથી હુણાયેલ નક્ષત્ર શુભ ક્યારે થાય.

ધિષ્ણયં કામાય પર્યાપ્તં ચન્દ્રભોગાદ્ ગ્રહાહતમ્ ॥

શુદ્ધં ષડ્ભિર્ભવેન્માસૈરુપરાગપરાહતમ્ ॥૧૨॥

ગ્રહથી હુણાયેલ નક્ષત્ર દોષમુક્ત થઈ ચંદ્રના ભોગમાં આવ્યા પછી શુભ કાર્યને માટે યોગ્ય થાય છે અને ગ્રહણથી હુણાયેલ નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે.

લલ્લ કહે છે કે દૂષિત નક્ષત્ર સૂર્યના ભોગમાં તથા ચંદ્રના ભોગમાં શાંત થતાં શુભ કાર્યમાં ગ્રહણ કરાય છે. વળી કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે ગ્રહણનું નક્ષત્ર સૂર્યના ભોગમાં આવ્યા પછી શુદ્ધ થાય છે. સમર્પિઓ કહે છે કે એક માસમાં બે ગ્રહણ થાય તો બીજું ગ્રહણ થતાં પહેલા ગ્રહણથી દૂષિત નક્ષત્ર શુદ્ધ થાય છે અને બીજા ગ્રહણનું નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે. ૧૨.

ગૃહારંભમાં શુભાશુભ માસ.

ચૈત્રે શોકકરં વિદ્યાદ્ વૈશાખે ચ ધનાગમમ્ ॥

જ્યેષ્ઠે ગ્રહાઃ વિપીડન્તે આષાઢે પશુનાશનમ્ ॥૧૩॥

શ્રાવણે ધનવૃદ્ધિઃ સ્યાત્ શૂન્યં માદ્રપદે ભવેત્ ॥

કલહં ચાશ્વિને માસે મૃત્યુનાશશ્ચ કાર્તિકે ॥૧૪॥

માર્ગશીર્ષે ધનપ્રાપ્તિઃ પૌષે ચ કામસંપદઃ ॥

માઘે ચાગ્નિમયં કુર્યાત્ ફાલ્ગુને શ્રિયમુત્તમામ્ ॥૧૫॥

ચૈત્ર માસમાં (ઘર કે પ્રાસાદનો) આરંભ અર્થાત્ ખાત કરવામાં આવે તો શોક ઉપજે, વૈશાખ માસમાં કરે તો ધનની પ્રાપ્તિ થાય, જ્યેષ્ઠ માસમાં કરે તો કરાવનારને ગ્રહો પીડા કરે, આષાઢ માસમાં કરે તો પશુનો નાશ કરે, શ્રાવણ માસમાં કરે તો ધનની વૃદ્ધિ થાય, ભાદરવા માસમાં કરે તો શૂન્ય રહે, આસો માસમાં કરે તો કલેશ થાય, કાર્તિક માસમાં કરે તો ઘરઘણીના નોકરોનો નાશ થાય, માર્ગશીર્ષ માસમાં કરે તો ધનની પ્રાપ્તિ થાય, પૌષ માસમાં કરે તો સર્વ કામનાઓ અને સંપત્તિને આપે, માઘ માસમાં કરે તો અગ્નિનો લય થાય અને ફાલ્ગુ માસમાં કરે તો ઉત્તમ લક્ષ્મીને આપે. ૧૩, ૧૪, ૧૫.

ગૃહારંભમાં શુભાશુભ સંક્રાન્તિ.

ગૃહસંસ્થાપનં સૂર્યે મેષસ્ય શુભદં ભવેત્ ॥

વૃષસ્યે ધનવૃદ્ધિઃ સ્યાદ્ મિથુને મરણં ધ્રુવમ્ ॥૧૬॥

કર્કટે શુભદં પ્રોક્તં સિંહે મૃત્યવિવર્દનમ્ ॥
 કન્યારોગં તુલાસૌખ્યં વૃશ્ચિકે ધનવર્દનમ્ ॥૧૭॥
 કાર્મુકે તુ મહાહાનિર્મકરે સ્યાદ્ ધનાગમઃ ॥
 કુંભે તુ રત્નલાભઃ સ્યાદ્ મીને સદ્ધ મયાવહમ્ ॥૧૮॥

ધરનો આગળ મેષ રાશિના સૂર્યમા કરે તો શુભદાયક, વૃષ રાશિના સૂર્યમા ધનની વૃદ્ધિ, મિથુનના સૂર્યમા મૃત્યુ, કર્કના સૂર્યમા શુભદાયક, મિહના સૂર્યમા મેવક-નોકરોની વૃદ્ધિ, કન્યાના સૂર્યમા ગેગકર્તા, તુલાના સૂર્યમા સુખ આપનાર, વૃશ્ચિકના સૂર્યમા ધનવૃદ્ધિ, ધનના સૂર્યમા મહાહાનિ, મકરના સૂર્યમા ધનપ્રાપ્તિ, કુમ્ભના સૂર્યમા રત્નલાભ અને મીનના સૂર્યમા ધરનો આગળ કરે તો ભયકર્તા જાણવું ૧૬, ૧૭, ૧૮

પ્રતિષ્ઠામાં લેવાના માત્ર

માસે તપસ્યે તપસિ પ્રતિષ્ઠા ધનાયુરારોગ્યકરી ચ મર્તુઃ ॥
 ચૈત્રે મહારુઘમયદા ચ શુક્રે સમાધવે પુત્રધનાપ્તયે સ્યાત્ ॥૧૯॥

માઘ અને ફાગણ માસમા દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો પ્રતિષ્ઠા, ધન, આયુષ્ય અને આરોગ્ય કરનારી છે ચૈત્ર મહિનામા મહારોગ અને ભયને આપનારી છે તથા જ્યેષ્ઠ અને વૈશાખ મહિનામા કરનારને પુત્ર અને ધન આપનારી જાણવી ૧૯

દેવતા વિશેષેષુ માસવિશેષ

ચામ્યાયનેઽપિ વારાહમાતૃભૈરવવામનાન્ ॥
 મહિપાસુરહંત્રીઞ્ચ નૃસિંહં સ્યાપયેદ્ બુધઃ ॥૨૦॥
 શ્રાવણે સ્થાપયેદ્દિગ્ધમાશ્વિને જગદંવિકામ્ ॥
 માર્ગશીર્ષે હરિઞ્ચૈવ સર્વાન્ પ્રૌષ્ઠેઽપિ કેચન ॥૨૧॥

દક્ષિણાયનમા વાગહુ મૂર્તિ, માતૃકા, ભૈરવ, વામન, દુર્ગાદેવી અને નૃસિંહ, એ દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી શુભ છે શ્રાવણ માસમા ગિવલિંગની પ્રતિષ્ઠા કરવી, આશ્વિમા જગદગિંગની અને માર્ગશીર્ષમા વિષ્ણુની પ્રતિષ્ઠા કરવી તથા પ્રૌષ્ઠ માસમા સર્વ દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી એમ કેટલાક આચાર્યોએ કહેલું છે ૨૦, ૨૧

ન દાદિ તિથિઓમાં કરવાનાં કાર્ય

ગીતં નૃત્યં તથા ક્ષેત્રં ચિત્રોત્સવગૃહાદિકમ્ ॥
 વસ્ત્રાલંકારશિલ્પાદિ નંદાહ્યાસુ શુભં સ્મૃતમ્ ॥૨૨॥

વિવાહોપનયૌ યાત્રાભૂષાશિલ્પકલાદિકમ્ ॥
 ગજાશ્વરથકૃત્યશ્ચ ભદ્રાતિથિષુ સિદ્ધિદમ્ ॥૨૩॥
 સૈન્યં સંગ્રામશસ્ત્રાદિ યાત્રોત્સવગૃહાદિકમ્ ॥
 ભૈષજ્યશ્ચૈવ વાણિજ્યં સિદ્ધયેત્સર્વજયાસુ ચ ॥૨૪॥
 શત્રૂણાં વધબંધાદિ વિષશસ્ત્રાગ્નિયોજનમ્ ॥
 કર્તવ્યં તત્ત્વ રિક્તાયાં નૈવ સન્મદ્ગલં ક્વચિત્ ॥૨૫॥
 વ્રતબંધવિવાહાદિ યાત્રારાજ્યાભિષેચનમ્ ॥
 શાંતિકં પૌષ્ટિકં કર્મ પૂર્ણાસુ કિલ સિદ્ધયતિ ॥૨૬॥

ગીત, નૃત્ય, ખેતી કરવી, ચિત્રવિદ્યા શીખવી, ઉત્સવ કરવા, ગૃહાદિક બનાવવાં, વસ્ત્રાલંકાર બનાવવા તથા પહેરવા અને કારીગરી શીખવી; આ કાર્યો નંદાસંજક પડવો, છઠ અને એકાદશી; એ તિથિઓમાં કરવાં શુભ છે. ૨૨.

વિવાહ, યજ્ઞોપવીત, યાત્રા, આભૂષણ બનાવવાં તથા પહેરવાં, કારીગરી, કલા શીખવી, હાથી, ઘોડા અને રથ ચલાવવો તથા ઉપર બેસવું; આ સર્વ કાર્યો ભદ્રાસંજક બીજ, ખારસ અને સાતમ; એ તિથિઓમાં કરવાં સિદ્ધિ આપનારાં છે. ૨૩.

સેનાને ચલાવવી તથા લશ્કરી અભ્યાસ કરવો, યુદ્ધ કરવું, શસ્ત્રાદિ ચલાવવાં, બનાવવાં, યાત્રા, ઉત્સવ અને ગૃહાદિ કરવાં તથા ઔષધિ બનાવવી તેમજ વેપાર કરવો; આ સર્વ કાર્યો જ્યાસંજક ત્રીજ, આઠમ અને તેરસ; એ તિથિઓમાં કરવાં સિદ્ધિ-દાયક છે. ૨૪.

શત્રુઓને મારવા, બાંધવા, વિષ આપવું, શસ્ત્ર ચલાવવું, અગ્નિ લગાડવી ઇત્યાદિ કાર્ય રિક્તા સંજક ચોથ, નોમ અને ચૌદશ; એ તિથિઓમાં કરવાં પરંતુ મંગળકાર્ય કરવાં નહિ. ૨૫.

યજ્ઞોપવીત, વિવાહાદિ, યાત્રા, રાજ્યાભિષેક, શાન્તિક તથા પૌષ્ટિક કર્મો પૂર્ણા-સંજક પાંચેમ, દશેમ અને પૂનેમ; એ તિથિઓમાં કરવાથી સિદ્ધિ થાય છે. ૨૬.

સામાન્ય શુભાશુભ તિથિઓ.

દ્વિતીયા પશ્ચમી ચૈવ તૃતીયા સપ્તમી તથા ॥
 દશમ્યેકાદશી કૃષ્ણપ્રતિપદ્વ ત્રયોદશી ॥૨૭॥
 પૂર્ણિમા તિથયો હ્યેતાઃ સર્વકાર્યે શુભાવહાઃ ॥
 અન્યાસ્તુ તિથયો નેષ્ટાઃ પ્રોક્તકૃત્યે શુભા મતાઃ ॥૨૮॥

કૃષ્ણા ચતુર્દશી શુક્લા પ્રતિપદર્ગસંજકા ॥

एताः शुभेषु कार्येषु वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥२९॥

બીજ, પાચમ, ત્રીજ, ચાતમ, દશમ, અગિયારશ, કૃષ્ણપક્ષની એકમ, તેગ્ર અને પૂનમ, આ સર્વ તિથિઓ શુભ કાર્યમાં શ્રેષ્ઠ ફળ આપનારી છે આ મિવાયની બીજી તિથિઓ શુભ નથી પરંતુ જે તે તિથિમાં કહેલા કાર્ય કરવામાં શુભ માનેલી છે કૃષ્ણપક્ષની એદશ, શુક્લ પક્ષની પ્રતિપદા અને અમાવાસ્યા, આ તિથિઓ શુભ કાર્યમાં યત્નપૂર્વક વર્જવી ૨૭, ૨૮, ૨૯

તિથિ સ જા ચક્ર

તિથિ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫
તિથિના નામો	આદિ	બ્રહ્મા	પાર્વતી	ગણેશ	સર્પ	કાર્તિકેય	મૃત્યુ	શિવ	દુર્ગા	યમ	વિશ્વેશ્વર	વિષ્ણુ	કામદેવ	શિવ	ચંદ્ર-પિતર
ન દાદિ તિથિ	ન દા	ભદ્રા	જ્યા	રિક્તા	પૂર્ણા	ન દા	ભદ્રા	જ્યા	રિક્તા	પૂર્ણા	ન દા	ભદ્રા	જ્યા	રિક્તા	પૂર્ણા
શુક્રપક્ષે અનુભાદિ ના	અશ્લેષ	અશ્લેષ	અશ્લેષ	અશ્લેષ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ
કૃષ્ણપક્ષે શુભાદિ સ રા	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	મધ્યમ	અશ્લેષ	અશ્લેષ	અશ્લેષ	અશ્લેષ	અશ્લેષ

શુભ નામક તિથિઓનું વર્ણન

मेपादीनां चतुर्णां हि चतस्रः प्रतिपन्मुग्धाः ॥

तिथयस्तच्चतुष्कस्य पञ्चमी परिकीर्तिता ॥૩૦॥

सिंहकन्यातुलादीनां पञ्चाद्यास्तिययः क्रमात् ॥

दशम्येतच्चतुष्कस्य तथा चैकादशीमुग्धाः ॥૩૧॥

चतस्रो धनुरादीनामेतेषां पूर्णमास्यमा ॥

पापयुक्तस्य राशेयां तिथिः सा न शुभावहा ॥૩२॥

મેપાદિ ચાર ચાગ રાશિઓની પ્રતિપદાદિ ચાગ તિથિઓ છે અર્થાત્ મેષ, વૃષ, મિથુન અને કર્કની ક્રમથી એકમ, બીજ, ત્રીજ અને ચોથ તિથિ બાધુવી અને એક-માદિ આ ચાગ તિથિઓની પાચમ પૂર્ણા તિથિ બાધુવી

સિંહ, કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક રાશિઓની ક્રમથી છઠ, સાતમ, આઠમ અને નોમ તિથિઓ છે અને છઠ આદિ ચાર તિથિઓની દશમ પૂર્ણા તિથિ છે તથા ધન, મકર, કુંભ અને મીન; આ રાશિઓની ક્રમથી અગિયારશ, બારસ, તેરસ અને ચૌદશ તિથિઓ છે અને એકાદશ્યાદિ ચાર તિથિઓની પૂનમ તથા અમાવાસ્યા પૂર્ણા તિથિ છે પરંતુ જે તિથિ પાપગ્રહયુક્ત રાશિની હોય તે શુભકારક નથી. ૩૦, ૩૧, ૩૨.

શુભાશુભ વાર.

આદિત્યશ્ચન્દ્રમા ભૌમો બુધશ્ચાથ વૃહસ્પતિઃ ॥
 શુક્રઃ શનૈશ્ચરશ્ચૈતે વાસરાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥૩૩॥
 શિવો દુર્ગા ગુહો વિષ્ણુર્બ્રહ્મેન્દ્રઃ કાલસંજ્ઞકઃ ॥
 સૂર્યાદીનાં ક્રમાદેતે સ્વામિનઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥૩૪॥
 ગુરુશ્ચન્દ્રો બુધઃ શુક્રઃ શુભા વારા શુભે સ્મૃતાઃ ॥
 ક્રૂરાસ્તુ ક્રૂરકૃત્યેષુ ગ્રાહ્યા ભૌમાર્કસૂર્યજાઃ ॥૩૫॥
 સ્થિરઃ સૂર્યશ્ચરશ્ચન્દ્રો ભૌમશ્ચોગ્રો બુધઃ સમઃ ॥
 લઘુર્જીવો મૃદુઃ શુક્રઃ શનિસ્તીક્ષ્ણઃ સંમીરિતઃ ॥૩૬॥

રવિ, સોમ, મંગળ, બુધ, શુક્ર, શુક્ર અને શનિ; આ સાત વારોનાં નામ છે. શિવ, દુર્ગા, કાર્તિકેય, વિષ્ણુ, બ્રહ્મા, ઇન્દ્ર અને કાલ; આ સાત દેવો ક્રમે સાત વારોના સ્વામી જાણવા. શુક્ર, સોમ, બુધ અને શુક્ર; આ ચાર શુભ વારો છે અને તે શુભ કાર્યમાં ગ્રહણ કરવા શ્રેષ્ઠ છે તથા મંગલ, રવિ અને શનિ; આ ત્રણ વારો ક્રૂર છે અને તે ક્રૂર કાર્યોમાં લેવા યોગ્ય છે. ૩૩, ૩૪, ૩૫.

વારોમાં રવિવાર સ્થિર, સોમવાર ચલ, મંગળવાર ઉગ્ર, બુધવાર સમ, શુક્રવાર લઘુ, શુક્રવાર ક્રોમળ અને શનિવાર તીક્ષ્ણ છે. ૩૬.

પ્રતિષ્ઠાના વાર.

તેજસ્વિની ક્ષેમકૃદગ્નિદાહવિધાયિની સ્યાદ્વરદા દઢા ચ ॥

આનંદકૃત્કલ્પનિવાસિની ચ સૂર્યાદિવારેષુ ભવેત્પ્રતિષ્ઠા ॥૩૭॥

રવિવારે પ્રતિષ્ઠા કરવાથી તેજસ્વી અર્થાત્ પ્રભાવશાલી, સોમવારે મંગળ કરવાવાળી, મંગળવારે અગ્નિદાહ, બુધવારે મનોવાંછિત ફલ આપવાવાળી, શુક્રવારે દઢ (સ્થિર), શુક્રવારે આનંદ આપવાવાળી અને શનિવારે પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે તો કલ્પ પર્યન્ત અર્થાત્ સૂર્ય ચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી સ્થિર રહેવાવાળી થાય છે. ૩૭.

પ્રત્યેક વારમા કરવાનાં કાર્ય

રાજાભિષેકમાદ્ગલ્યં યાનમંત્રાન્નમૌપધમ્ ॥
 રણઃ પળ્યાગ્નિસેવાયં સુવર્ણાદિ રવાં સ્મૃતમ્ ॥૨૮॥
 શઙ્ખમૌક્તિકરૂપાદિભૂપા ગીતં ક્રતુઃ કૃપિઃ ॥
 ભોજ્ય સ્ત્રીક્ષુવિકારાંભઃ કર્મોક્તં સોમવાસરે ॥૨૯॥
 ભેદસ્તેયાનૃતં શાઠ્યં વિપશન્નાગ્નિઘાતનમ્ ॥
 પ્રવાલકરહેમાયમેતત્કુર્યાત્કુજેઽહનિ ॥૩૦॥
 કલાનૈપુણ્યવાણિજ્ય સંધિવ્યાયામસેવનમ્ ॥
 વેદાધ્યયનલિપ્યાદિ વિદધ્યાદ્ બુધવાસરે ॥૩૧॥
 યજ્ઞો ધર્મઃ ક્રિયા વિદ્યા માદ્ગલ્યં પૌષ્ટિકં ગૃહમ્ ॥
 યાત્રા મૈષડ્યભૂપાદ્યા વિધેયા ગુરુવાસરે ॥૩૨॥
 ગીતં સ્ત્રીરત્નશય્યાદિ વસ્ત્રં ભૂપોત્સવક્રિયાઃ ॥
 ભૂપણ્યકૃપિકોશાદ્યાઃ સર્વે સિદ્ધયન્તિ ભાર્ગવે ॥૩૩॥
 ગૃહપ્રવેશદીક્ષાદિ ગજવન્ધઃ સ્થિરક્રિયાઃ ॥
 દાસશસ્ત્રાનૃતં સ્તેયમેતત્સિદ્ધયેચ્છનૈશ્વરે ॥૩૪॥
 સ્વેદસ્યોપચયસ્થસ્ય વારે કાર્યં શુભાવહમ્ ॥
 તદેવાપચયસ્થસ્ય યત્નેનાપિ ન સિદ્ધયતિ ॥૩૫॥

રવિવારે ગળને ગળ્યાભિષેક, માગલિક કાર્ય, યાન—ગ્રાહિવાહન ધનાવવા તથા સવારી કરવી, તત્ર સાધના કરવી, અન્ન ચલાવવા અને ધનાવવા, ઔષધિ ધનાવવી તથા ખાવી, સુદ્ધ કરવું, દુઝાન કરવી, અગ્નિ લગાડવી, સેવા કરવી તથા સુવર્ણાદિના આભૂષણો ધનાવવા અને પહેરવા વગેરે કાર્યો કરવા કહેલા છે ૩૮

સોમવારે શખ, મોતી, ચાદી વિગેરેના આભૂષણો ધારણ કરવાં અને ધનાવવા, સંગીત વિદ્યા શીખવી, યજ્ઞ કરવો, ખેતી કરવી, લોભન કાર્ય, સ્ત્રીમેવન, ગોળખાડ ધનાવવો તથા પાણીનો કુવારો ગડ કરવો વિગેરે કાર્યો કરવા ૩૯

મંગળવારે ભેદ કરવો, ચોરી કરવી, બૂઠું મોલવું, ધૂર્તતા કરવી, ઝેર દેવું, શસ્ત્ર ચલાવવા, અગ્નિ લગાડવી, ઘાત કરવો, પ્રવાળા ધારણ કરવા, કં નાખવો અને વમૂલ કરવો, મોનાનું કામ કરાવવું વિગેરે કાર્યો કરવા શુભ છે ૪૦

બુધવારે કલા અથવા હુન્નર શીખવા, કલાઓમાં નિપુણતા, પ્રવીણતા મેળવવી, વેપાર કરવો, સંધિ કરવી, વ્યાયામ-કસરત કરવી, નોકરી કરવી, વેદ ભણવો, પુસ્તકાદિ લખવાં વિગેરે કાર્યો કરવાં. ૪૧.

ગુરુવારે યજ્ઞ, ધર્મ, ક્રિયા, વિદ્યા, મંગલ કાર્ય, પૌષ્ટિક કર્મ, ગૃહારંભ, યાત્રા, ઔષધ ખાવું અને ખનાવવું, અલંકારો ધારણ કરવા વિગેરે કાર્યો કરવાં. ૪૨.

શુક્રવારે ગીતવિદ્યા શીખવી, સ્ત્રીસેવન, રત્ન ધારણ કરવાં, શય્યાદિ એટલે પલંગ વિગેરે ખનાવવા, વસ્ત્ર ધારણ કરવાં, આભૂષણો પહેરવાં, ઉત્સવ ક્રિયાઓ કરવી, ભૂમિ વેચવી તથા ખરીદવી, દુકાન કરવી, કૃષિ કરવી, ખજાનો સંઘરવો વિગેરે કાર્યો કરવાં શુભ છે. ૪૩.

શનિવારે ગૃહપ્રવેશ કરવો, મંત્રદીક્ષા લેવી, હાથી ખાંધવો, સ્થિર કામો કરવાં, નોકરી કરવી, નોકર રાખવા, શસ્ત્ર ચલાવવાં, જૂઠું ખોલવું અને ચોરી કરવી; આ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૪૪.

લગ્નથી ૩, ૬, ૧૦ અને ૧૧ મું ભુવન ઉપચય સ્થાન કહેવાય છે અને ૧, ૨, ૪, ૫, ૭, ૮, ૯, અને ૧૨ મું ભુવન અપચય સ્થાન કહેવાય છે. ઉપચય સ્થાનમાં સ્થિત ગ્રહના વારમાં કરેલું કામ શુભકારક થાય છે અને અપચય સ્થાનમાં રહેલા ગ્રહના વારમાં યત્નપૂર્વક કરેલું કાર્ય પણ સિદ્ધ થતું નથી. ૪૫.

વારનો આરંભ કયારે થાય.

વારાદિરુદયાદૂર્ધ્વ પલૈર્મેષાદિગે રવૌ ॥

તુલાદિગે ત્વધસ્ત્રિંશત્તદ્વયુમાનાન્તરાર્ધજૈઃ ॥૪૬॥

મેષાદિક છ રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પછી તે દિવસના દિનમાન અને ત્રીશની વચ્ચેના આંતરાના અર્ધ પળ વડે વારનો આરંભ થાય છે, અને તુલાદિક છ રાશિમાં સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પહેલાં તેટલા પળે વારની પ્રવૃત્તિ થાય છે. ૪૬.

જેમકે ગુર્જર દેશમાં કર્ક સંક્રાંતિએ ઉત્કૃષ્ટ દિનમાન ઘડી ૩૩ પળ ૪૮નું હોય છે. તેમાંથી ત્રીશ બાદ કરતાં બાકી ઘડી ૩ પળ ૪૮ રહ્યાં. તેનો અર્ધ ભાગ કરતાં ઘડી ૧ પળ ૫૪ રહ્યાં એટલે સૂર્યોદય થયા પછી ૧ ઘડી ને ૫૪ પળે વારનો આરંભ જાણવો.

તેજ પ્રમાણે મકર સંક્રાંતિમાં જઘન્ય દિનમાન ઘડી ૨૬ ને ૧૨ પળનું હોય છે. તેને ત્રીશમાંથી બાદ કરતાં બાકી ઘડી ૩ ને ૪૮ પળ રહ્યાં. તેને પ્રથમની જેમ અર્ધ કરતાં ૧ ઘડી ને ૫૪ પળ રહ્યાં માટે તે દિવસે સૂર્યોદય પહેલાં ૧ ઘડી ને ૫૪ પળે વારનો આરંભ થાય છે. તેવી રીતે દરેક દિનમાનના હિસાબે વારનો આરંભ જાણવો.

અહ્યત્

ક્રમ	વાર	રવિ	મોમ	મગળ	શુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રાહુ-કેતુ
૧	અહના ચ્યાર્મી	ગિન	કુર્ગાં	જાતિ કે	નિપ્પુ	અહા	ધન્ડ	કાન	
૨	,, ચલોન	ગિયર	ચગ	ઉત્ર	સમ	લધુ	મૃદુ	તીલ્લુ	
૩	સ્વામિત્યની દિશા	પૂર્ન	વાયવ્ય	દક્ષિણ	ઉત્તર	ધર્માન	અગ્નિ	પશ્ચિમ	નંડત્ય
૪	અહના ગર્જુ	ગકત	સ્વેન	ગકત	પીળો	પીળો	સ્વેત	શ્યામ	શ્યામ
૫	અહની જાતિ	ત્રિય	વૈશ્ય	લત્રિય	વૈશ્ય	આહાણુ	આહાણુ	૧૬	૨૬
૬	,, ચલોન	કર	સૌ કૂર	કર	ઝા કૂર	ઝામ્ય	ઝામ્ય	કૂર	
૭	,, ચિગ	પુરુષ	સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી ન	પુરુષ	સ્ત્રી	સ્ત્રી ન	પુરુષ, નપુ પક
૮	રાગિ ભોગ-માસ	માસ ૧	૧ડી ૧૩૫	માસ ૧૧	માસ ૧	માસ ૧૩	માસ ૧	માસ ૩૦	માસ ૧૮
૯	પગપગ મૈત્રી	મો, મ, ગુ,	૨, મ, ગુ,	૨, મો, ગુ,	૫, શ, ગ,	૭ મો મ	શુ, ર, ગ,	શુ, ગુ, ગ,	શુ, શ, ર,
૧૦	મધ્યમ અહો	શુધ	મ, ગુ,	ગુ, ગ,	મ, ગુ, ગ,	૧	મ, ગુ	ગુર	
૧૧	મિત્ર ,,	મો, મ, ગુ,	ગ, શુ,	૨, ગો, ગુ,	૨, શુ,	ગ, મો, મ,	શુ, શ,	શુ, ગુ,	
૧૨	ગત્ર ,,	ગુ, ગ,	×	શુધ	મોમ	શુ, ગુ,	૨, મો,	૨, મો, મ,	
૧૩	પગપગ બળ	૭	૬	૨	૩	૪	૫	૧	
૧૪	ચવર	સિહ	ડક	વૃષ, મેષ	કન્યા, મિથુન	૧ન, મીન	વૃષ, તુલા	મકર, કુલ	કન્યા, મીન
૧૫	ઉચ્ચ વર	મેષ	વૃષ	મકર	કન્યા	ડક	મીન	તુલા	મિથુન, ધન
૧૬	નીચ ધર	તુલા	વૃશ્ચિક	ડક	મીન	મકર	કન્યા	મેષ	૧ન, મિથુન
૧૭	મૂળ ત્રિકાણુ	સિહ	વૃષ	મેષ	કન્યા	ધન	તુલા	કુલ	કુલ, સિહ
૧૮	હર્ષગ્રાહન	૯	૩	૬	૧	૧૧	૫	૧૨	
૧૯	હર્ષગ્રાહન	મેષ	વૃષ	મકર	કન્યા	ડક	મીન	તુલા	મિથુન, ધન
૨૦	પસદ રચાન	૧૦	૧૦	૧૦	૧	૧૦	૭	૧, ૩, ૧૧	

ક્રમ	વાર	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રાહુ-કેતુ
૨૧	પૂર્ણ દષ્ટિ	૭	૭	૪, ૭, ૮	૭	૫, ૭, ૯,	૭	૩, ૭, ૧૦,	૫, ૭, ૯,
૨૨	પોણી દષ્ટિ	૪, ૮,	૪, ૮,	X	૪, ૮,	૪, ૮,	૪, ૮,	૪, ૮,	૪, ૮,
૨૩	અર્ધ દષ્ટિ	૫, ૯,	૫, ૯,	૫, ૯,	૫, ૯,	X	૫, ૯,	૫, ૯,	૫, ૯,
૨૪	એકપાદ દષ્ટિ	૩, ૧૦	૩, ૧૦,	૩, ૧૦,	૩, ૧૦,	૩, ૧૦,	૩, ૧૦,	+	૩, ૧૦,
૨૫	ગોચર શુદ્ધિ	૩, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૧,	૨, ૩, ૫, ૬, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧,	૩, ૬, ૧૦, ૧૧,	૨, ૩, ૫, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧,	૨, ૫, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧,	૨, ૩, ૭, ૮, ૧૦, ૧૧,	૩, ૬, ૧૦, ૧૧,	૩, ૬,
૨૬	લલાટ	૧	૫, ૬,	૧૦	૪	૨, ૩,	૧૧, ૧૨,	૭	૮, ૯,
૨૭	અહસ્થાન								
૨૮	કાર્ય બળ	નૃપ દર્શન	સર્વ	યુદ્ધ	જ્ઞાન	વિવાહ	ગમન	દીક્ષા	
૨૯	જન્મ નક્ષત્ર	ત્રિશા-ખા	કૃત્તિકા	પૂર્વાષાઢા	શ્રવણ	પૂર્વા ફાલ્ગુની	જ્યેષ્ઠા	રેવતી	ભરણી અશ્વિની
૩૦	દિગ્બુખ	પૂર્વ	પશ્ચિમ	દક્ષિણ	ઉત્તર	ઉત્તર	પૂર્વ	પશ્ચિમ	દક્ષિણ
૩૧	ધાતુ	તાંબુ	મણિ	સોતુ	કાંસુ	રૂપુ	મોતી	સીસુ	
૩૨	ત્રિશાંશ ભોગદિન	દિન ૧	ધડી ૪૧૧	દિન ૧૧૧	દિન ૧	દિન ૧૩	દિન ૧	દિન ૩૦	દિન ૧૮
૩૩	દ્વાદશાંશ ભોગદિન	૨-૩૦	ધડી ૧૧૧૧	૩-૪૫	૨-૩૦	૩૨-૩૦	૨-૩૦	૭૫-૦	૪૫-૦ ૧ ૧૨
૩૪	નવમાંશ ભોગદિન ધડી	૩-૨૦	૦-૧૫	૫-૦	૩-૨૦	૪૩-૨૦	૩-૨૦	૧૦૦-૦	૬૦-૦ ૧ ૬
૩૫	દ્વેષકાળ ભોગદિન	૧૦	ધડી ૪૫	૧૫	૧૦	૧૩૦	૧૦	૩૦૦	૧૮૦-૦ ૧ ૬

શુભાશુભ નક્ષત્ર.

રોહિણ્યશ્વિમૃગાઃ પુષ્યો હસ્તશ્ચિત્રોત્તરાત્રયમ્ ॥

રેવતી શ્રવણશ્ચૈવ ધનિષ્ઠાં ચ પુનર્વસૂઃ ॥૪૭॥

અનુરાધા તથા સ્વાતી શુભાન્યેતાનિ માનિ ચ ॥

સર્વાણિ શુભકાર્યાણિ સિદ્ધયંત્યેષુ ચ મેષુ ચ ॥૪૮॥

પૂર્વાત્રયં વિશાખા ચ જ્યેષ્ઠાર્દ્રામૂલમેવ ચ ॥
 શતતારાભમેતેષુ કૃત્યં સાધારણં સ્મૃતમ્ ॥૪૯॥
 ભરણી કૃત્તિકા ચૈવ મઘાશ્લેષે તથૈવ ચ ॥
 અત્યુગ્રં દુષ્ટકાર્યં યત્ પ્રોક્તમેષુ વિધીયતે ॥૫૦॥

રોહિણી, અશ્વિની, મૃગશિર, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, ત્રણ ઉત્તરા, રેવતી, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પુનર્વસુ, અનુગધા તથા સ્વાતી, આ નક્ષત્રો શુભ છે અને સર્વ પ્રકારના શુભ કાર્યો આ નક્ષત્રોમાં સિદ્ધ થાય છે

ત્રણે પૂર્વા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, મૂલ અને શતતામ, આ નક્ષત્રો સાધારણ છે અને તેમાં સાધારણ કાર્ય કરવા શુભ છે

ભરણી, કૃત્તિકા, મઘા તથા આશ્લેષા, એ અતિ ઉગ્ર નક્ષત્રો છે અને તેમાં અત્યંત ઉગ્ર કાર્યો કરવા કહ્યું છે ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦

નક્ષત્રામાં વિશેષ શુભાશુભ કાર્ય.

ધ્રુવં સ્થિરમિતિ ક્ષ્યાતં રોહિણી ચોત્તરાત્રયમ્ ॥
 તત્રામરગૃહગ્રામાઽભિષેકાદ્યાઃ સ્થિરક્રિયાઃ ॥૫૧॥
 મૃગશ્ચિત્રાનુરાધા ચ રેવતી મૃદુસૈત્રકમ્ ॥
 તત્ર ગીતં રતિં કુર્યાદ્વૃષા માદ્ગલ્યમમ્બરમ્ ॥૫૨॥
 પુષ્યાશ્વિન્યભિજિદ્ધસ્તં લઘુ ક્ષિપ્રસુદાહતમ્ ॥
 તત્ર ભૂપૌપધજ્ઞાનં ગમનં શિલ્પકં રતિઃ ॥૫૩॥
 જ્યેષ્ઠાર્દ્રા મૂલમાશ્લેષા તીક્ષ્ણં દારુણમુચ્યતે ॥
 તત્ર ભેદો વધો વંધો મંત્રભૂતાદિસાધનમ્ ॥૫૪॥
 શ્રવણાદિત્રિભં સ્વાતિપુનર્વસુ ચરં ચલમ્ ॥
 તસ્મિન્વાજિગજારોહો વાટિકાગમનાદિકમ્ ॥૫૫॥
 ભરણી ચ મઘા પૂર્વા ક્રૂરમુગ્રસુદાહતમ્ ॥
 વિપશાસ્ત્રાગ્નિઘાતાદિ તત્ર ઞ્છેદવિનાશનમ્ ॥૫૬॥
 વિશાખા કૃત્તિકા ચૈવ મિશ્રં સાધારણં સ્મૃતમ્ ॥
 નીલોત્સર્ગોઽગ્નિકાર્યશ્ચ મિશ્રં તત્ર ચ સિદ્ધિયતિ ॥૫૭॥

રોહિણી અને ઉત્તરાત્રય એટલે ઉત્તરા કૃત્તિકા, ઉત્તરાષાઢા તથા ઉત્તરા-સાદ્રપદ, આ નક્ષત્રો ધ્રુવ અને સ્થિર સજાવાળા છે તેમાં દેવાલય બનાવવા,

ગ્રામ વસાવવું, રાજાને ગાદીએ બેસાડવો તથા સર્વ પ્રકારનાં સ્થિર કાર્ય શુભ છે. ૫૧.

મૃગશિર, ચિત્રા, અનુરાધા અને રેવતી; આ નક્ષત્રો મૃદુ અને મિત્રસંજ્ઞક છે. તેમાં ગાયન વિદ્યા શીખવી, સ્ત્રીસંગમ કરવો, આભૂષણ પહેરવાં, માંગલિક કર્મ કરવાં તથા વસ્ત્રો પહેરવાં; એ કાર્યો કરવામાં શ્રેષ્ઠ છે. ૫૨.

પુષ્ય, અશ્વિની, અભિજિત અને હસ્ત; આ નક્ષત્રો લઘુ અને ક્ષિપ્રસંજ્ઞક છે. તેમાં આભૂષણ ધારણ કરવાં, ઔષધસેવન, જ્ઞાનસંપાદન, ગમન, કારીગરી, સ્ત્રીસંગમ; એ કાર્યો કરવાં સારાં છે. ૫૩.

જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, મૂલ અને આશ્લેષા; આ નક્ષત્રો તીક્ષ્ણ અને દારૂણ સંજ્ઞક છે. તેમાં ભેદન, મારણ, બંધન, મંત્રસાધન, ભૂતાદિ સાધન વિગેરે કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૫૪.

શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, સ્વાતિ અને પુનર્વસુ; આ નક્ષત્રો ચર અને ચલ સંજ્ઞક છે. તેમાં હાથી અને ઘોડા ઉપર ચઢવું, બગીચો બનાવવો અને પ્રયાણ કરવું; એ સર્વ કાર્યો કરવાં. ૫૫.

ભરણી, મઘા અને ત્રણ પૂર્વા અર્થાત્ પૂર્વા ક્ષાત્વણી, પૂર્વાષાઢા અને પૂર્વા ભાદ્ર-પદ; આ નક્ષત્રો કૂર અને ઉગ્ર સંજ્ઞક છે તેથી તેમાં ઝેર આપવું, શસ્ત્ર ચલાવવું, અગ્નિ લગાડવી, મારવું, કાપવું અને વિનાશ કરવો ઇત્યાદિ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. ૫૬.

વિશાખા અને કૃત્તિકા; આ બે નક્ષત્રો મિશ્ર તથા સાધારણ સંજ્ઞક છે. તેમાં વૃષોત્સર્ગ, અગ્નિકાર્ય અને મિશ્રકાર્ય કરવાથી સિદ્ધિ થાય છે. ૫૭.

ગૃહારંભમાં નક્ષત્ર અને વારનું ફળ.

પુષ્યધ્રુવેન્દુહરિસર્પજલૈઃ સજીવે-

સ્તદ્વાસનશ્ચ કૃતં સુતરાજ્યદં સ્યાત્ ॥

દ્વીશાશ્વિતક્ષિવસુપાશિશિવૈઃ સશુક્રે-

ર્વારે સિતસ્ય ચ ગૃહં ધનધાન્યદં સ્યાત્ ॥૫૮॥

પુષ્ય, ઉત્તરા ક્ષાત્વણી, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, રોહિણી, મૃગશિર, શ્રવણ, આશ્લેષા અને પૂર્વાષાઢા; આ નક્ષત્રોમાંથી કોઈ પણ નક્ષત્ર પર ગુરુ હોય અગર તે

નક્ષત્રના ગેળે ગુરુવાર હોય તે દિવસે ઘર કંવાનો આરભ કરવામા આવે તો તે ઘર પુત્ર અને ગન્ય આપનાર થાય છે ૫૮

સારૈઃ કરેજ્યાન્યમધામ્બુમૂલૈઃ કૌજેઽહિ વેદમાગ્નિસુતાર્દિતં સ્યાત્ ॥
સંજૈઃ કદાસ્તાર્યમતક્ષહસ્તૈર્જસ્યૈવ ચારે સુમ્વપુત્રદં સ્યાત્ ॥૬૯॥

હસ્ત, પુખ્ય, રેવતી, મધા, પૂર્વાષાઢા અને મૂલ નક્ષત્રો પર મગળ હોય અગર તે દિવસે મગળવાર હોય તે વખતે ઘરનો આરભ કરે તો ઘર અગ્નિથી બળી જાય અગર પુત્રને પીડા કર્તા થાય છે ગેહિણી, અશ્વિની, ઉત્તર ફાલ્ગુની, ચિત્રા અને હસ્ત, આ નક્ષત્રોમાથી કોઈ પણ નક્ષત્ર પર ખુધ હોય અગર તે નક્ષત્રના દિવસે ખુધવાગ હોય તે દિવસે ઘરનો આરભ કરવામા આવે તો સુખ આપનાર અને પુત્રદાયક થાય છે ૫૯

અજૈકપાદાહિર્બુધ્ન્યગ્રામિત્રાનિલાન્તકૈઃ ॥
સમન્દૈર્મન્દવારે સ્યાદ્ રક્ષોભૂતયતં ગૃહમ્ ॥૬૦॥
અગ્નિનક્ષત્રગે સૂર્યે ચન્દ્રે વા સંસ્થિતે યદિ ॥
નિર્મિતં મંદિર નૂનમગ્નિના દહ્યતેઽચિરાત્ ॥૬૧॥

પૂર્વા ભાદ્રપદ, ઉત્તર ભાદ્રપદ, ભ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, સ્વાતિ અને ભરણી, આમાના કોઈપણ નક્ષત્રો પર શનિ હોય અગર તે દિવસે શનિવાર હોય તે વખતે ઘરનો આરભ કરવામા આવે તો તે ઘર નક્ષત્ર અને ભૂત આદિનુ નિવાસ સ્થાન થાય છે કૃત્તિકા નક્ષત્રના ઉપર સૂર્ય અગર ચંદ્રમા હોય તે દિવસે ઘરનો આરભ કરે તો તે ઘર તૈયાગ થયા પછી જલ્દી અગ્નિથી બળી ભસ્મ થાય છે ૬૦, ૬૧

પુખ્ય નક્ષત્રની પ્રશંસા

પાપૈર્વિદ્ધે યુતે હીને ચન્દ્રતારાવલેઽપિ ચ ॥
પુખ્યે સિદ્ધચન્તિ સર્વાણિ કાર્યાણિ મંગલાણિ ચ ॥૬૨॥

ચંદ્રમા અને તારા ગણહીન હોય, પાપગ્રહોથી વિધાઓ હોય અથવા પાપ-ગ્રહોથી યુક્ત હોય તો પણ પુખ્ય નક્ષત્રમા સર્વ માંગસિક કાર્યો સિદ્ધ થાય છે ૬૨

નક્ષત્ર કોષ્ઠક નં. (૧)

	નક્ષત્રનાં નામ	ગણ	નામના અક્ષર	નક્ષત્ર નાં ચરણ	રાશિનાં નામ	નક્ષત્રની જાતિ	નક્ષત્ર લિંગ
૧	અશ્વિની	દેવ	ચુ, ચે, ચો, લા.	૪	મેષ	વણિક	પુરુષ
૨	ભરણી	મનુષ્ય	લિ, લુ, લે, લો.	૪	મેષ	ચંડાલ	"
૩	કૃત્તિકા	રાક્ષસ	અ, ઇ, ઉ, ઐ.	$\frac{૧}{૩}$	{ મેષ વૃષભ	બ્રાહ્મણ	"
૪	રોહિણી	મનુષ્ય	ઓ, વા, વિ, વુ.	૪	વૃષભ	ખેડુત	"
૫	મૃગશિર	દેવ	વે, વો, કા, કી.	$\frac{૨}{૨}$	{ વૃષભ મિથુન	સેવક	"
૬	આર્દ્રા	મનુષ્ય	કે, ધ, ડ, ઇ.	૪	મિથુન	ઉગ્ર	સ્ત્રી
૭	પુનર્વસુ	દેવ	કે, કો, હા, હી.	$\frac{૩}{૧}$	{ મિથુન કર્ક	વણિક	"
૮	પુષ્ય	દેવ	હુ, હે, હો, ડા.	૪	કર્ક	રાજા	"
૯	આશ્લેષા	રાક્ષસ	ડિ, ડુ, ડે, ડો.	૪	કર્ક	ચંડાલ	"
૧૦	મઘા	રાક્ષસ	મા, મિ, મુ, મે.	૪	સિંહ	ખેડુત	"
૧૧	પૂર્વાશ્વિની	મનુષ્ય	મો, ટા, ટિ, ટુ.	૪	સિંહ	બ્રાહ્મણ	"
૧૨	ઉત્તરાશ્વિની	મનુષ્ય	ટે, ટો, પા, પિ.	$\frac{૧}{૩}$	{ સિંહ કન્યા	રાજા	"
૧૩	હસ્ત	દેવ	પુ, પ, ભુ, ઠ.	૪	કન્યા	વણિક	"
૧૪	ચિત્રા	રાક્ષસ	પે, પો, રા, રિ.	$\frac{૨}{૨}$	{ કન્યા તુલા	સેવક	"
૧૫	સ્વાતિ	દેવ	રૂ, રે, રો, તા.	૪	તુલા	ચંડાલ	"
૧૬	વિશાખા	રાક્ષસ	તિ, તુ, તે, તો.	$\frac{૩}{૧}$	{ તુલા વૃશ્ચિક	ચંડાલ	નપુંસક
૧૭	અનુરાધા	દેવ	ના, નિ, નુ, ને.	૪	વૃશ્ચિક	સેવક	"
૧૮	જ્યેષ્ઠા	રાક્ષસ	નો, યા, યિ, યુ.	૪	વૃશ્ચિક	સેવક	"
૧૯	મૂળ	રાક્ષસ	ચે, ચો, ભ, ભિ.	૪	ધન	ઉગ્ર	પુરુષ
૨૦	પૂર્વાષાઢા	મનુષ્ય	ભુ, ધ, કા, ઠા.	૪	ધન	બ્રાહ્મણ	"
૨૧	ઉત્તરાષાઢા	મનુષ્ય	ભે, ભો, જ, જિ.	$\frac{૧}{૩}$	ધન	રાજા	"
૨૨	અભિજિત	વિદ્યાધર	જા, જે, જો, ખા.	૦	મકર	વણિક	"
૨૩	શ્રવણ	દેવ	ખિ, ખુ, ખે, ખો.	૪	મકર	ચંડાલ	"
૨૪	ધનિષ્ઠા	રાક્ષસ	ગ, ગિ, ગુ, ગે.	$\frac{૨}{૨}$	{ મકર કુંભ	સેવક	"
૨૫	શતભિષા	રાક્ષસ	ગો, સા, સિ, સુ.	૪	કુંભ	ઉગ્ર	"
૨૬	પૂર્વાભાદ્રપદ	મનુષ્ય	મે, સો, દ, દિ.	$\frac{૩}{૧}$	{ કુંભ મીન	બ્રાહ્મણ	"
૨૭	ઉત્તરાભાદ્રપદ	મનુષ્ય	દુ, શ, ઝ, થ.	૪	મીન	રાજા	"
૨૮	રેવતી	દેવ	દે, દો, ચ, ચી.	૪	મીન	ખેડુત	"

નક્ષત્ર કોષ્ટક નં. ૨

નંબર	નવત્ર નામ	આકાશ દિશા	નાડી	નેત્ર	ચોનિ	વેગ ચોનિ	જાન નિધિ
૧	અશ્વિની	ઉત્તર ચારી	આઘ	મદ લોચન	પોડો	પાડો	જયા
૨	ભરણી	ઉત્તર ચારી	મધ્ય	મધ્ય લોચન	હાથી	મિદ	જયા
૩	કૃત્તિકા	મધ્યમ ચારી	અત્ય	સુલોચન	બકરો	વાદરો	નદા
૪	રોહિણી	મધ્યમ ચારી	અત્ય	અધ લોચન	સર્પ	નોળીયો	પૂર્ણા
૫	મૃગશિર	દક્ષિણ ચારી	મધ્ય	મદ લોચન	સર્પ	નોળીયો	જયા
૬	આર્દ્રા	દક્ષિણ ચારી	આઘ	મધ્ય લોચન	કુતરો	હગલુ	નદા
૭	પુનર્વસુ	દક્ષિણ ચારી	આઘ	સુલોચન	ખીનાડો	ઉદર	રિક્તા
૮	પુષ્ય	મધ્યમ ચારી	મધ્ય	અધ લોચન	બકરો	વાદરો	જયા
૯	આશ્લેષા	મધ્યમ ચારી	અત્ય	મદ લોચન	ખીનાડો	ઉદર	નદા
૧૦	મઘા	ઉત્તર ચારી	અત્ય	મધ્ય લોચન	ઉદર	ખીનાડો	રિક્તા
૧૧	પૂર્વાશ્વિની	ઉત્તર ચારી	મધ્ય	સુલોચન	ઉદર	ખીનાડો	ભદ્રા
૧૨	ઉત્તર ધનુની	ઉત્તર ચારી	આઘ	અધ લોચન	બગદ	વાદ	ભદ્રા
૧૩	હસ્તા	દક્ષિણ ચારી	આઘ	મદ લોચન	પાડો	થોડો	પૂર્ણા
૧૪	ચિત્રા	મધ્યમ ચારી	મધ્ય	મધ્ય લોચન	વાદ	બગદ	નદા
૧૫	સ્વાતિ	ઉત્તર ચારી	અત્ય	સુલોચન	પાડો	થોડો	નદા
૧૬	વિશાખા	ઉત્તર ચારી	અત્ય	અધ લોચન	વાદ	બગદ	રિક્તા
૧૭	અનુરાધા	દક્ષિણ ચારી	મધ્ય	મદ લોચ	હગલુ	કૂતરો	રિક્તા
૧૮	જ્યેષ્ઠા	દક્ષિણ ચારી	આઘ	મધ્ય લોચ	હગલુ	કૂતરો	જયા
૧૯	મૂળ	દક્ષિણ ચારી	આઘ	સુલોચન	કૂતરો	હગલુ	નદા
૨૦	પૂર્વાષાઢા	દક્ષિણ ચારી	મધ્ય	અધ લોચન	વાદ	બગદ	રિક્તા
૨૧	ઉત્તર ધનુ	દક્ષિણ ચારી	અત્ય	મદ લોચન	નોળીયો	સર્પ	રિક્તા
૨૨	અશ્વિનિ		મધ્ય	મધ્ય લોચન	નોળીયો	સર્પ	
૨૩	ત્રયણ	મધ્યમ ચારી	અત્ય	સુલોચન	વાદરો	બકરો	જયા
૨૪	ધનિષ્ઠા	મધ્યમ ચારી	મધ્ય	અધ લોચન	સિદ	હાથી	પૂર્ણા
૨૫	નતભિષા	મધ્યમ ચારી	આઘ	મદ લોચન	પોડો	પાડો	નદા
૨૬	પૂર્વાભાદ્રપદ	ઉત્તર ચારી	આઘ	મધ્ય લોચન	મિદ	હાથી	ભદ્રા
૨૭	ઉત્તર ભાદ્રપદ	ઉત્તર ચારી	મધ્ય	સુલોચન	બગદ	વાદ	ભદ્રા
૨૮	રેવતી	મધ્યમ ચારી	અત્ય	અધ લોચન	હાથી	મિદ	નદા

નક્ષત્ર કોષ્ઠક નં. (૩)

	નક્ષત્રનાં નામ	નક્ષત્રના સ્વામી	નક્ષત્ર શુભાશુભ	ધ્રુવાદિ સંજ્ઞા	અધોમુ- ખાદિસંજ્ઞા	નક્ષત્ર સ્વરૂપ	તારા સંખ્યા
૧	અશ્વિની	અશ્વિનીકુમાર	શુભ	લઘુ, ક્ષિપ્ર	તિર્યંકમુખ	અશ્વમુખાકાર	૩
૨	ભરણી	યમ	ઉગ્ર	કૂર, ઉગ્ર	અધોમુખ	ભગાકાર	૩
૩	કૃત્તિકા	અગ્નિ	ઉગ્ર	મિશ્ર, સાધારણ	અધોમુખ	જીરાકાર	૬
૪	રોહિણી	બ્રહ્મા	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વમુખ	શકટાકાર	૫
૫	મૃગશિર	ચંદ્રમા	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્યંકમુખ	મૃગમુખાકાર	૩
૬	આર્દ્રા	શિવ	સાધારણ	તીક્ષ્ણ, દાર્ણ	ઉર્ધ્વમુખ	મણી સમાન	૧
૭	પુનર્વસુ	અદિતિ	શુભ	ચર, ચલ	તિર્યંકમુખ	ગૃહાકાર	૪
૮	પુષ્ય	બૃહસ્પતિ	શુભ	લઘુ, ક્ષિપ્ર	ઉર્ધ્વમુખ	ખાણાકાર	૩
૯	આશ્લેષા	સર્પ	ઉગ્ર	તીક્ષ્ણ, દાર્ણ	અધોમુખ	સર્પાકાર	૫
૧૦	મઘા	પિતર	ઉગ્ર	કૂર, ઉગ્ર	અધોમુખ	કીલ્લાકાર	૫
૧૧	પૂર્વા ફાલ્ગુની	ભગ	સાધારણ	કૂર, ઉગ્ર	અધોમુખ	શય્યાકાર	૨
૧૨	ઉત્તરા ફાલ્ગુની	અર્યમા	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વમુખ	શય્યાકાર	૨
૧૩	હસ્ત	સૂર્ય	શુભ	લઘુ, ક્ષિપ્ર	તિર્યંકમુખ	હસ્તાકાર	૫
૧૪	ચિત્રા	ત્વષ્ટા	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્યંકમુખ	મોતી સમાન	૧
૧૫	સ્વાતિ	વાયુ	શુભ	ચર, ચલ	તિર્યંકમુખ	પ્રવાલાકાર	૧
૧૬	વિશાખા	ઇંદ્રાગ્ની	સાધારણ	મિશ્ર, સાધારણ	અધોમુખ	તોરણાકાર	૪
૧૭	અનુરાધા	મિત્ર	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્યંકમુખ	મૂસલાકાર	૪
૧૮	જ્યેષ્ઠા	ઇંદ્ર	સાધારણ	તીક્ષ્ણ, દાર્ણ	તિર્યંકમુખ	કુંડલાકાર	૩
૧૯	મૂળ	રાક્ષસ	સાધારણ	તીક્ષ્ણ, દાર્ણ	અધોમુખ	વીછી આકાર	૧૧
૨૦	પૂર્વાષાઢા	જલ	સાધારણ	કૂર, ઉગ્ર	અધોમુખ	શય્યાકાર	૪
૨૧	ઉત્તરાષાઢા	વિશ્વદેવ	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વમુખ	ગજદંતાકાર	૩
૨૨	અભિજિત	બ્રહ્મા	શુભ	લઘુ, ક્ષિપ્ર	ઉર્ધ્વમુખ	ત્રિકોણાકાર	૩
૨૩	શ્રવણ	વિષ્ણુ	શુભ	ચર, ચલ	ઉર્ધ્વમુખ	ત્રણ પગલાકાર	૩
૨૪	ધનિષ્ઠા	વસુ	શુભ	ચર, ચલ	ઉર્ધ્વમુખ	સૂર્યાકાર	૪
૨૫	શતભિષા	વરુણ	સાધારણ	ચર, ચલ	ઉર્ધ્વમુખ	ગોલાકાર	૧૦૦
૨૬	પૂર્વા ભાદ્રપદ	અજિત	સાધારણ	કૂર, ઉગ્ર	અધોમુખ	લીટી આકાર	૨
૨૭	ઉત્તરા ભાદ્રપદ	અનિર્જીત	શુભ	ધ્રુવ, સ્થિર	ઉર્ધ્વમુખ	લીટી આકાર	૨
૨૮	રેવતી	પૂષા	શુભ	મૃદુ, મૈત્ર	તિર્યંકમુખ	મદંગાકાર	૩૨

યોગનાં નામ

વિષ્કુંભઃ પ્રીતિરાયુષ્માન્ સૌભાગ્યઃ શોભનાભિધઃ ॥

અતિગણ્ડઃ સુકર્માશ્રયો ધૃતિઃ શૂલાભિધાનકઃ ॥૬૩॥

ગણ્ડો વૃદ્ધિર્ધુવશ્ચાચ વ્યાધાતો હર્ષણાહયઃ ॥

વજ્રં સિદ્ધિર્વ્યતીપાતો વરીયાન્ પરિઘઃ શિવઃ ॥૬૪॥

સિદ્ધિઃ સાધ્યઃ શુભઃ શુક્લો વ્રહ્મેન્દ્રોઽથ ચ વૈધૃતિઃ ॥

યોગાનાં જેયમેતેપાં સ્વનામસદૃશં ફલમ્ ॥૬૫॥

(૧) વિષ્કુંભ, (૨) પ્રીતિ, (૩) આયુષ્માન્, (૪) સૌભાગ્ય, (૫) શોભન,
(૬) અતિગડ, (૭) સુકર્મ, (૮) ધૃતિ, (૯) શૂલ, (૧૦) ગડ, (૧૧) વૃદ્ધિ,
(૧૨) ધ્રુવ, (૧૩) વ્યાધાત, (૧૪) હર્ષણ, (૧૫) વજ્ર, (૧૬) સિદ્ધિ, (૧૭)
વ્યતિપાત, (૧૮) વરીયાન્, (૧૯) પરિઘ, (૨૦) શિવ, (૨૧) સિદ્ધિ, (૨૨) સાધ્ય,
(૨૩) શુભ, (૨૪) શુક્લ, (૨૫) બ્રહ્મા, (૨૬) ઐશ્વર્ય અને (૨૭) વૈધૃતિ, આ
સત્તાવીસ યોગ છે અને તેમના પોતાના નામ પ્રમાણે કૃષ્ણ જાણવા ૬૩, ૬૪, ૬૫

અશુભ યોગની તજવાની ઘડી

વૈધૃતિર્વ્યતીપાતાશ્રયૌ સંપૂર્ણ વર્જયેચ્છુભે ॥

વજ્રવિષ્કુંભયોશ્ચૈવ ઘટિકાત્રયમાદિમમ્ ॥૬૬॥

પરિવાર્યં પશ્ચ શૂલે વ્યાધાતે ઘટિકાનવમ્ ॥

ગણ્ડાતિગણ્ડયોઃ પદ્મ ચ હૈયાઃ સર્વેષુ કર્મસુ ॥૬૭॥

એતેપામપિ યોગાનાં ગ્રેપં સાધારણં સ્મૃતમ્ ॥

એકે વિરુદ્ધયોગાનાં પાદમાયં ત્યજન્તિ હિ ॥૬૮॥

વૈધૃતિ અને વ્યતિપાત નામના બે યોગો શુભ કાર્યમાં સંપૂર્ણ તથા દેવા, વજ્ર,
અને વિષ્કુંભ યોગની પ્રથમની ત્રણ ઘડી ત્યાગવી, પરિઘ યોગનો પૂર્વાર્ધ, શૂલ યોગની
પાશ્વ ઘડી, વ્યાધાત યોગની નવ ઘડી, ગડ અને અતિગડ યોગની છ છ ઘડી સર્વ
શુભ કાર્યોમાં ત્યાગવી તેમજ ઉપર કહેલા આ યોગોનો શેષ ભાગ પણ સાધારણ
જાણ્યો અને તે સાધારણ કૃષ્ણતા છે કેટલાક આચાર્યો વિરુદ્ધ યોગોનો પહેલો પાદ
તજ્યો એમ કહે છે ૬૬, ૬૭, ૬૮

કરણ પ્રકરણ.

કરણાનિ ચરાણ્યાનિ બવબાલવકૌલવમ્ ॥
 તૈત્તિલં ગરવાણિજ્યે વિષ્ટિરેતાનિ સપ્ત ચ ॥૬૯॥
 ગતાશ્ચ તિથયો દ્વાભ્યાં નિઘ્નાઃ શુક્લાદિતઃ ક્રમાત્ ॥
 બવાશ્ચ કરણં પૂર્વે જ્ઞેયં સૈકં પરે દલે ॥૭૦॥
 પરે કૃષ્ણચતુર્દશ્યાં દલે ચ શકુનિર્ભવેત્ ॥
 દર્શો ચતુષ્પદં નાગં પૂર્વાપરવિભાગયોઃ ॥૭૧॥
 શુક્લે પ્રતિપદઃ પૂર્વે દલે કિંસ્તુઘ્નસંજ્ઞકમ્ ॥
 एतेषां કરણાનાં હિ ચતુષ્કં સ્થિરસંજ્ઞકમ્ ॥૭૨॥

(૧) બવ, (૨) બાલવ, (૩) કૌલવ, (૪) તૈત્તિલ, (૫) ગર, (૬) વાણિજ્ય. અને (૭) વિષ્ટિ; આ સાત કરણ ચરસંજ્ઞક છે. ૬૯.

શુકલ પક્ષની પ્રતિપદાથી ગત તિથિઓને બમણી કરે અને જે અંક આવે તે અનુક્રમે બવાદિ કરણ તિથિના પૂર્વાર્ધમાં થાય છે અને જો તિથિના ઉત્તરાર્ધમાં કરણ બાણવી હોય તો બમણી કરેલી ગત તિથિઓમાં એક (૧) ઉમેરી બવાદિ કરણ બાણવી અને એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે દરેક તિથિને જો કરણ ભાગવે છે.

કૃષ્ણપક્ષની ચૌદશના બીજા ભાગમાં શકુનિ કરણ આવે છે અને અમાસના પહેલા ભાગમાં ચતુષ્પદ તથા બીજા ભાગમાં નાગ કરણ આવે છે તેમજ શુકલ પક્ષની પ્રતિપદાના પહેલા ભાગમાં કિંસ્તુઘ્ન કરણ આવે છે. આ ચારે કરણોની સ્થિર સંજ્ઞા બાણવી. ૭૦, ૭૧, ૭૨.

કરણોના સ્વામી.

इन्द्रो ब्रह्मा तथा मित्रश्चार्यमाभूरमायमाः ॥
 कलिधर्माक्षनागाजः करणानामधीश्वराः ॥૭૩॥

(૧) ઇંદ્ર, (૨) બ્રહ્મા, (૩) મિત્ર, (૪) અર્ચમા, (૫) પૃથ્વી, (૬) લક્ષ્મી, (૭) યમ, (૮) કલિ, (૯) વૃષ, (૧૦) સર્પ અને (૧૧) વાયુ; આ ક્રમે બવાદિ કરણોના સ્વામી બાણવા. ૭૩.

કરણોમાં કરવાનાં કાર્ય.

बवे पौष्टिककार्याणि विप्रकर्माणि बालवे ॥
 कौलवे स्त्रीसुहृत्कर्म तैत्तिले सुभगाप्रियम् ॥૭૪॥

ગરે વીજાશ્રિતં કુર્યાદ્વાણિજ્યં વણિજે ચરેત્ ॥
 દાહપાતાદિકં વિષ્ટયાં ન શુભં તત્ર કિશ્ચન ॥૭૬॥
 શકુનાવૌપધં મંત્રસાધનં પૌષ્ટિક ચરેત્ ॥
 રાજ્યં ગોવિપ્રયોઃ કર્મ પિતૃકાર્યં ચતુષ્પદે ॥૭૬॥
 સૌભાગ્યં દારુણં નાગે કિંસ્તુઘ્ને મંગલં ચરેત્ ॥
 ઇવંચિધશ્ચ વિજેયઃ કરણાનાં કાર્યવિસ્તરઃ ॥૭૭॥

૭૫ ડગ્ળુમા પૌષ્ટિક કર્મ, બાલવમા પ્રાહ્મણુના કર્મ, ટૌલવમા શ્રી અને મિત્રના કર્મ, તૈત્તિલમા મૌભાગ્યવતી શ્રીને પ્રિય કાર્ય, ગરમા ખેતરમા બી વાવવુ તથા હળ ખેતવુ, વણિજમા વાણિજ્ય કર્મ અને વિષ્ટિમા-લડામા-ગમિ લગાડવી, પાડવુ વિગેરે દુષ્ટ કર્મ કરવા પગતુ કોઈ પણ શુભ કર્મ કરવુ નહિ શકુનિમા ઔપધ મેવન, મંત્રસાધના, પૌષ્ટિક કાર્ય, ચતુષ્પાદમા રાજ્યકર્મ, ગૌપ્રાહ્મણુ કર્મ અને પિતૃકાર્ય, નાગમા મૌભાગ્ય કર્મ તથા દારુણ કર્મ અને કિંસ્તુઘ્ન કરણુમા મંગલ કાર્ય કરવા આ પ્રમાણે કરણુનો કાર્યવિસ્તાર બતાવે ૭૪, ૭૫, ૭૬, ૭૭

કરણુ ચક્ર

સુવ્ય પક્ષની નિધિ ૩૦ પડી				કુપ્ય પક્ષની નિધિ ૩૦ ધડા				કરણુના નામ	આમી	રિચાદિ સંજ્ઞા	શુભાશુભ કાર્ય
પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ				
૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	કિંસ્તુઘ્ન	વાયુ	ચિત્ર	શુભ કાર્ય કરવા
૫	૮	૧૧૫	૪	૧૧૫	૭	૦	૦	બા	ધન્દ્ર	ચર	વૃતોત્સવ, દેવળ, તલ્લાન કરાવના
૨	૯	૫૧૨	૧	૮	૪૧૧			બાવન	બ્રહ્મા	ચર	પ્રાહ્મણુના કર્મ કરવા
૬	૧૩	૯	૫	૧૦	૧	૮		ટૌલવ	મિત્ર	ચર	શ્રી અને મિત્રના કર્મ કરવા
૩	૧૦	૬૧૩	૦	૯	૫૧૨			તૈત્તિલ	સૂર્ય	ચર	પિનાહાદિ મંગળ કાર્ય કરવા
૭	૪	૩૧૦	૬	૧૩	૦	૯		ગ	ભમિ	ચર	બીજ વાવવુ, હળ ખેતવુ
૪	૧૧	૭૧૪	૩	૧૦	૬૧૩			વણિજ	લક્ષ્મી	ચર	દેવપ્રતિષ્ઠા, ધર, દુકાન બાધવી
૮	૧૫	૧૪૧૧	૭	૧૪	૩૧૦			વિષ્ટિ	યમ	ચ	શુભ કર્મ ન કરવા નિય, ગરુને હણવો, કૂર કર્મ કરવા
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧૪	શકુનિ	કલિ	ચિત્ર	મંત્ર સાધન, ઔપધ મેવન, ગ્રહ પૂજા, પૌષ્ટિક કર્મ કરવા
૦	૦	૦	૦	૦	૩૦	૦	૦	ચતુષ્પાદ	વૃષ	રિચ	ગન્યાલિખેડ, ગાય, બેસ લેરી અને મિત્ર કાર્ય કરવા
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૩૦	નાગ	સર્પ	ચિત્ર	મૌભાગ્ય કર્મ, સુધ્ધે જવુ, ધૈર્ય ગખવુ, નિદ્રાબ્યાસ કરવો

ભદ્રા સંબંધમાં વિશેષ.

एकादश्यां चतुर्थ्याश्च शुक्ले भद्रा परे दले ॥

अष्टम्यां पौर्णिमायाश्च भद्रा पूर्वदले स्मृता ॥७८॥

तृतीयायां दशम्याश्च कृष्णपक्षे परे दले ॥

सप्तम्याश्च चतुर्दश्यां भद्रा पूर्वदले भवेत् ॥७९॥

શુકલ પક્ષની અગિયારસ તથા ચોથના રોજ તિથિના ઉત્તરાર્ધ એટલે બીજા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે, અને શુકલ પક્ષની આઠમ તથા પૂર્ણિમાના દિવસે તિથિના પૂર્વાર્ધ એટલે પહેલા-ભાગમાં ભદ્રા રહે છે અને કૃષ્ણ પક્ષના ત્રીજ તથા દશમના દિવસે ઉત્તરાર્ધ ભાગમાં તથા કૃષ્ણ પક્ષની સાતમ તેમજ ચોથના દિવસે પૂર્વાર્ધમાં ભદ્રા હોય છે. ૭૮, ૭૯.

ભદ્રાનું અંગ વિભાગનું ફળ.

पञ्चनाड्यो मुखे चैका कण्ठे तु हृदये दश ॥

पञ्च नाभौ कटौ षट् च विष्टेः पुच्छं घटित्रयम् ॥८०॥

कार्यनाशो मृतिर्लक्ष्म्या नाशो बुद्धेर्हतिः कलिः ॥

ज्ञेयं क्रमात्फलं विष्टेरिदમङ્ગસમુદ્ભવम् ॥

कार्येऽत्यावश्यके विष्टेर्मुखमात्रं परित्यजेत् ॥८१॥

પાંચ (૫) ઘડી મુખમાં, એક (૧) કંઠમાં, દશ (૧૦) હૃદયમાં, પાંચ (૫) નાભિમાં, છ (૬) કટિ (કેડ)માં અને ત્રણ (૩) પૂંછડામાં એવી રીતે ત્રીસ (૩૦) ઘડિયોના વિભાગથી ભદ્રાનાં છ અંગો સમજવાં તથા કાર્યનાશ, મૃત્યુ, લક્ષ્મીનાશ, બુદ્ધિનાશ, કલેશ અને જય; આ પ્રમાણે અનુક્રમે ભદ્રાનાં છએ અંગોનાં ફળ જાણવાં. પરંતુ જો અતિ આવશ્યક કાર્ય હોય તો ભદ્રાનું મુખમાત્ર ત્યાગવું. ૮૦, ૮૧.

કલ્યાણી ભદ્રા.

सुरभे वत्स ! या भद्रा सोमे सौम्ये सिते गुरौ ॥

कल्याणी नाम सा प्रोक्ता सर्वकार्याणि साधयेत् ॥८२॥

હે વત્સ ! દેવ નક્ષત્રમાં સોમ, બુધ, શુક્ર અને ગુરુવારે જે ભદ્રા આવે છે તેને કલ્યાણી ભદ્રા કહી છે અને તે સર્વ કાર્યોને સાધનારી છે. ૮૨.

ભદ્રાના દોષોનો અપવાદ.

तिथेः पूर्वार्धजा रात्रौ दिने भद्रा परार्द्धजा ॥

भद्रा दोषो न तत्र स्यात् कार्येऽत्यावश्यके सति ॥८३॥

અજત્રયેઽજ્ઞે લિઙ્ગે ચ ભદ્રા સ્વર્લોકચારિણી ॥
 કન્યાદ્વયે ધનુર્યુગમે ચન્દ્રે ભદ્રા રસાતલે ॥૮૪॥
 કુંભે મીને તથા કર્કે સિંહે ચન્દ્રે મુવિ સ્થિતા ॥
 મૂર્લોકસ્થા સદા ત્યાજ્યા સ્વર્ગપાતાલગા શુભા ॥૮૫॥
 વૈધૃતિર્ન્યતિપાતશ્ચ વિષ્ટિશ્ચ ભૌમવાસરઃ ॥
 તથૈવ દુષ્ટતારાઃ સ્યુર્મધ્યાહ્નાત્પરતઃ શુભાઃ ॥૮૬॥

તિથિની પૂર્વાર્ધ ભાગની ભદ્રા ગત્રિમા તથા ઉત્તરાર્ધની ભદ્રા દિવસે આવે તો અતિ આવશ્યક કાર્યમા ભદ્રાનો દોષ આવતો નથી

મેષ, વૃષ, મિથુન અને વૃશ્ચિકના ચંદ્રમામા ભદ્રા સ્વર્ગ લોકમા, કન્યા, તુલા, ધન અને મકરના ચંદ્રમામા ભદ્રા પાતાલ લોકમા તથા કુલ, મીન, કર્ક અને મિહુના ચંદ્રમામા ભદ્રા મૃત્યુ લોકમા રહે છે ભૂલોક (પૃથ્વી) ની ભદ્રા સર્વદા તળવી અને સ્વર્ગ તથા પાતાલ લોકની ભદ્રા સર્વદા શુભ જાણવી

ભદ્રા ચક્ર

પક્ષ	તિથિ	ભદ્રાનો વાસ તથા નામ	ધરી સખ્યા	ગ્રાહન રૂપ	ચંદ્રમા	લોકનામ	રૂપ
કૃષ્ણ પક્ષ	૩ ૧૦	આ તિથિઓના ખીજ ભાગમા ભદ્રા રહે છે, અર્પિણી નામ	૩	પુરુષ ત્રિજય	મેષ વૃષ મિથુન	સ્વર્ગ લોક	શુભ
શુકલ પક્ષ	૪ ૧૧	આ તિથિઓના ખીજ ભાગમા ભદ્રા રહે છે, વૃશ્ચિકા નામ	૬	કુટિ શુદ્ધિ નાશ	વૃશ્ચિક		
કૃષ્ણ પક્ષ	૭ ૧૪	આ તિથિઓના પહેલા ભાગમા ભદ્રા રહે છે, અર્પિણી નામ	૫	નાભિ શુદ્ધિ નાગ	કન્યા તુલા ધન	પાતાલ લોક	ધન પ્રાપ્તિ
શુકલ પક્ષ	૮ ૧૫	આ તિથિઓના પહેલા ભાગમા ભદ્રા રહે છે, વૃશ્ચિકા નામ	૧૦	હૃદય લક્ષ્મી નાગ	મકર		
			૧	ઠંઠ મૃત્યુ	કુલ મીન કર્ક		અશુભ
			૫	મુખ, કાર્યનાશ	સિંહ		

વૈધૃતિ યોગ, વ્યતિપાત, ભદ્રા, મંગળવાર અને દુષ્ટતારા; આ સર્વ મધ્યાહ્ન (અપોરના બાર વાગ્યા) પછી શુભ જાણવાં. ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬.

ચંદ્રનું શુભાશુભ ફળ.

સ્વજન્મરાશિમારભ્ય ચન્દ્રરાશિસ્થિતં ફલમ્ ॥
 ચન્દ્રે જન્મસ્થિતે પુષ્ટિર્દ્વિતીયે નો સુખં ભવેત્ ॥૮૭॥
 તૃતીયે ધનલાભશ્ચ ચતુર્થે રોગસંભવઃ ॥
 પશ્ચમે કાર્યનાશશ્ચ ષષ્ઠે દ્રવ્યાગમો મહાન્ ॥૮૮॥
 સપ્તમે ભૂપસન્માનસ્ત્વષ્ટમે મરણં ધ્રુવમ્ ॥
 નવમે ચ ભયં જ્ઞેયં દશમે કાર્યસંપદમ્ ॥
 એકાદશેઽર્થલાભશ્ચ દ્વાદશે વિવિધાપદઃ ॥૮૯॥

પોતાની જન્મરાશિથી ચંદ્રમાની રાશિ સુધીનું ફળ કહેવામાં આવે છે.

ચંદ્રમા જન્મરાશિમાં સ્થિત હોય તો પુષ્ટિ, બીજો હોય તો સુખની અપ્રાપ્તિ, ત્રીજો ધન લાભ, ચોથો હોય તો રોગની ઉત્પત્તિ, પાંચમો કાર્યનાશ, છઠ્ઠો મોટી દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ, સાતમો રાજસન્માન, આઠમો મરણ, નવમો ભય, દશમો કાર્ય સંપત્તિ, અગિયારમો દ્રવ્યલાભ અને બારમો ચંદ્ર હોય તો અનેક જાતની ઉપાધિ કરે. ૮૭, ૮૮, ૮૯.

શુકલપક્ષ વિશેષ.

દ્વિતીયઃ પશ્ચમશ્ચન્દ્રો નવમશ્ચ શુભપ્રદઃ ॥
 શુક્લપક્ષે વિશેષોઽયં તુલ્યમન્યત્તથોભયોઃ ॥૯૦॥
 ચન્દ્રસ્યૈવ બલં શુક્લે ન તુ તારાપ્રધાનતા ॥
 રાત્રૌ કાન્તે બલોપેતે સ્વાતંત્ર્યં ન ચ યોષિતઃ ॥૯૧॥
 કૃષ્ણપક્ષે તુ તારાયા બલં ગ્રાહ્યં સદા યતઃ ॥
 ક્ષીણે વા પ્રોષિતે કાન્તે ગાર્હસ્થ્યં ગેહિની ચરેત્ ॥૯૨॥

શુકલ પક્ષમાં બીજો, પાંચમો અને નવમો ચંદ્રમા વિશેષ શુભપ્રદ છે. શુકલ પક્ષમાં આ વિશેષતા જાણવી અને તે સિવાયના અન્ય ચંદ્રમા બંને પક્ષોમાં સમાન ફળ આપનારા છે.

શુકલ પક્ષમાં ચંદ્રમાનું જ બલ પ્રધાન ગણાય છે, તારાનું બલ ગણાતું નથી. કારણ કે જેમ પતિ બલસંપન્ન હોય તો રાત્રિએ સ્ત્રીની સ્વતંત્રતા રહેતી નથી તેમ શુકલ પક્ષની રાત્રિએ ચંદ્ર બલવાન હોવાથી તારાની પ્રધાનતા રહેતી નથી.

પગ્નુ કૃષ્ણપદ્મમા અર્વદા તાગનુ બલ ગ્રહણ કરવુ દેમકે જ્યાએ પતિ ક્ષીણ થાય છે અથવા વિદેશ નય છે ત્યારે ઘગ્નુ સ્વામીપાત્રુ ઘગ્ની સ્ત્રીજ કરે છે ૯૦, ૯૧, ૯૨ ,

તારા બલ

જનિભાન્નવકેપુ ત્રિપુ જનિકર્માધાનસંજિતાઃ પ્રથમાઃ ॥

તામ્યસ્ત્રિપશ્વસપ્તમતારાઃ સ્યુર્નહિ શુભાઃ ક્વચન ॥૧૩॥

જન્મ નક્ષત્ર યા નામના નક્ષત્રથી આરભ કરીને દિન યા નક્ષત્ર સુધી ગણી નવ નવની ત્રણ પક્ષિત કરવી એ ત્રણે પક્ષિતની પ્રથમ તાગઓના નામ ક્રમથી જન્મતાગ, કર્મતાગ અને આધાન તાગ બહુવા એ ત્રણે પક્ષિતમા, ત્રીજી, પાચમી અને આતમી અશુભ બહુવી ૯૩

તારાનુ ક્રોડકે

૧ જન્મ	૨ સપત	૩ ત્રિપત	૪ લમ	૫ ચર્મ	૬ મધન	૭ નિધન	૮ મૈત્રી	૯ પરમ મૈત્રી
૧૦ કર્મ	૧૧ ,,	૧૨ ,,	૧૩ ,,	૧૪ ,,	૧૫ ,,	૧૬ ,,	૧૭ ,,	૧૮ ,,
૧૯ આધાન	૨૦ ,,	૨૧ ,,	૨૨ ,,	૨૩ ,,	૨૪ ,,	૨૫ ,,	૨૬ ,,	૨૭ ,,

આ તાગઓમા પ્રથમ, બીજી અને આઠમી તાગ મધ્યમ કળ આપનારી છે ત્રીજી, પાચમી અને આતમી તાગ અધમ છે તથા ચોથી, છઠ્ઠી અને નવમી તાગ શ્રેષ્ઠ ગ્રહી છે

ઋક્ષં ન્યૂનં તિથિર્ન્યૂના ક્ષપાનાયોઽપિ ચાષ્ટમઃ ॥

તત્સર્વ ક્ષોભયેત્તારા પટ્ચતુર્થનવસ્થિતા ॥૧૪॥

નક્ષત્ર અશુભ, હોય, તિથિ અશુભ અને ચદ્રમા અશુભ હોય તોપણ છઠ્ઠી, ચોથી અને નવમી તાગ અર્વને દબાવી દે છે ૯૪

યાત્રાચુદ્ધવિવાહેપુ જન્મતારા ન શોભના ॥

શુભાઽન્યશુભકાર્યેપુ પ્રવેગે ચ વિગેપનઃ ॥૧૫॥

યાત્રા, ચુદ્ધ અને વિવાહમા જન્મની તારા સારી નથી પરતુ ખીન શુભ કાર્યમા જન્મની તાગ શુભ છે અને પ્રવેશ કાર્યમા તો વિશેષે કરીને શુભ છે ૯૫

અઠની દિશા

મેપે ચ સિંહે ધનપૂર્વભાગે વૃષે ચ કન્યામકરે ચ વાસ્વે ॥

મિથુને ચ તૂલે ઘટપશ્ચિમાયાં કર્કે ચ મીને ચ અલિ ઉત્તરાયામ્ ॥૧૬॥

ચંદ્ર મેષ, સિંહ અને ધન રાશિનો થાય ત્યારે પૂર્વમાં; વૃષભ, કન્યા અને મકરનો દક્ષિણમાં; મિથુન, તુલા અને કુંભનો પશ્ચિમમાં તથા કર્ક, મીન અને વૃશ્ચિકનો થાય ત્યારે ઉત્તર દિશામાં હોય છે. ૯૬.

ચંદ્રની દિશાનું ફળ.

સન્મુખે ચાર્થલાભં તુ દક્ષિણે સુખસંપદઃ ॥

પશ્ચિમે કુરુતે મૃત્યું વામે ચન્દ્રો ધનક્ષયમ્ ॥૯૭॥

પ્રયાણમાં ચંદ્ર સન્મુખ હોય તો અર્થ લાભ-ધન પ્રાપ્તિ કરાવે, જમણી બાજુએ હોય તો સુખ સંપદા આપે, પાછળ હોય તો મરણ નીપજવે અને ડાબી બાજુએ હોય તો ધનનો ક્ષય કરે. ૯૭.

અન્ય દોષોને હરનાર ચંદ્ર.

કરણભગણદોષં વારસંક્રાન્તિદોષં,

કુતિથિકુલિકદોષં યામયામાર્ધદોષમ્ ॥

કુજશનિરવિદોષં રાહુકેત્વાદિદોષં,

હરતિ સકલદોષં ચન્દ્રમાઃ સન્મુખસ્થઃ ॥૯૮॥

સન્મુખ રહેલો ચંદ્ર કરણ, નક્ષત્ર, વાર, સંક્રાન્તિ, કુતિથિ, કુલિક, પ્રહર, ચોઘડિયાં, મંગળ, શનિ, રવિ, રાહુ, કેતુ વિગેરે ગ્રહોના દોષ તેમજ અન્ય બધા દોષોને હરે છે. ૯૮.

ચારે દિશામાં ફરતા ચંદ્રની ઘડી.

નાહ્યઃ સપ્તદશ પ્રાચ્યાં યામ્યાં તિથિમતાસ્તતઃ ॥

તતઃ સ્વર્ગમિતાઃ પ્રત્યગુત્તરસ્યાં તુ ષોડશ ॥૯૯॥

પુનઃ સપ્તદશ પ્રાચ્યાં દક્ષિણસ્યાં ચતુર્દશ ॥

પશ્ચિમે નવસંખ્યાસ્તા ઉદિચ્યાં પશ્ચભૂમિતાઃ ॥૧૦૦॥

ચારદ્વયં ભ્રમશ્ચેન્દોઃ સ્વવાસસ્થાનતઃ ક્રમાત્ ॥

એકરાશિસ્થિતોઽપીહ તદ્દિશાજં ફલં દિશેત્ ॥૧૦૧॥

આવશ્યક કાર્યમાં, ઘટિકાત્મક ચંદ્રમા ચારે દિશામાં ફરે છે તે લેવો. ચંદ્રમા ૧૭ ઘડી પૂર્વમાં, ૧૫ ઘડી દક્ષિણમાં, ૨૧ ઘડી પશ્ચિમમાં, ૧૬ ઘડી ઉત્તરમાં અને ફરી પાછો ૧૭ ઘડી પૂર્વમાં, ૧૪ ઘડી દક્ષિણમાં, ૨૦ ઘડી પશ્ચિમમાં તથા ૧૫ ઘડી ઉત્તરમાં રહે છે. આ પ્રમાણે ચંદ્રમા પોતાના નિવાસ સ્થાનથી અનુક્રમે ચારે દિશાઓમાં બે વાર ફરી વળે છે તો પણ ચંદ્રમા તો એકજ રાશિમાં સ્થિતિ કરી રહે છે પરંતુ ફળ તો તેજ દિશાનું આવે છે કે જે દિશામાં તે રહે છે. ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧.

રાશિ લક્ષ્ય ચક્ર

નામ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
નામના અક્ષર	અ, લા, પ	બા, વા, ઉ	ક, છ, ધ	ડા, હા	મા, ટા	પા, ઠ, છૂ	રા, તા, તી	તો, યા	ભ, ઢ, ફ, ધ	ખા, જા, શનિ	ગો, સા	દા, ન્યા, ઝા, ઞા
સ્વામી	ભોમ	શુક	શુક	મોમ	રવિ	શુક	શુક	ભોમ	ગુરુ	શનિ	શનિ	ગુરુ
શુભત્રિશાશે	૨૭	૨૦	૧૭	૪-૮	૧૮	૪-૮	૨૪	૧૨	૧૭	૨૨	૨૬	૪-૮
શુભ નવમાશે	૭-૯	૩-૫	૬	૧-૩	૬	૩	૮-૯	૪	૬-૭-૯	૫	૬-૮	૧-૩
માસ	ઢૈન	વૈશાખ	જ્યેષ્ઠ	અસાડ	શ્રાવણ	ભાદરવો	આસો	કર્તિક	માર્ગશ્રીર્ષ	પોષ	મહા	ફાગણ
ઋતુ	વસંત	ગ્રીષ્મ	ગ્રીષ્મ	વર્ષા	વર્ષા	શરદ	શરદ	હિમંત	હિમંત	શિશિર	શિશિર	વસંત
રવિન્યા તિથિ	૬	૪	૮	૬	૧૦	૮	૧૨	૧૦	૨	૧૦	૪	૨
ચંદ્રન્યા તિથિ	૪	૧૦	૪	૧૦	૬	૧૨	૬	૧૨	૨	૮	૨	૮
કરે તિથિ	૧-૫	૨-૫	૩-૫	૪-૫	૬-૧૦	૭-૧૦	૮-૧૦	૯-૧૦	૧૧-૧૫	૧૨-૧૫	૧૩-૧૫	૧૪-૧૫
સ્વરૂપ	ગકરો	ગળદ	દપસિ	કાચંગો	સૈનાચારી	કન્યા	ત્રાળવુ	વીજી	અમ્બનર	સંગ	ધડાનાળાનર	માળવુ

રંગ	લાલ	શ્વેત	શીકાલીલો	ફીકા લાલ	પાંડુ, ઘોળો	વિચિત્ર	કાળો	પિંગલ પીળો	ચિત્રો	પીળાબબુ	શુભોમલાદય
દિશાઓ	પૂર્વ	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	પૂર્વ	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર
સ્વભાવ	ચર	સ્થિર	દ્વિસ્વભાવ	ચર	સ્થિર	દ્વિસ્વભાવ	ચર	સ્થિર	ચર	સ્થિર	દ્વિસ્વભાવ
લિંગ	પુરુષ	સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી	સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી
ઉચ્ચ ગ્રહો	રવિ	સોમ	ગુરુ	ગુરુ	૦	બુધ	શનિ	કેતુ	લોમ	૦	શુક્ર
નીચ ગ્રહો	શનિ	૦	કેતુ	લોમ	૦	શુક્ર	રવિ	રાહુ	ગુરુ	૦	બુધ
બલી ગ્રહો	પ	રવિ, સોમ	પ	રવિ, સોમ	પ	રવિ, સોમ	પ	પ	રવિ, સોમ	પ	રવિ, સોમ
પડાણક	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન	મેષ	વૃષ	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા
પડાણકર્તૃ ફળ	પ્રાપ્તિ	શત્રુ	પ્રાપ્તિ	શત્રુ	પ્રાપ્તિ	શત્રુ	પ્રાપ્તિ	પ્રાપ્તિ	શત્રુ	પ્રાપ્તિ	શત્રુ
ખીયા બાહે	મીન	મેષ	મિથુન	કર્ક	કર્ક	સિંહ	કન્યા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ
” ફળ	શ્રેષ્ઠ	અશુભ	અશુભ	શ્રેષ્ઠ	શ્રેષ્ઠ	શુભ	શ્રેષ્ઠ	અશુભ	અશુભ	શ્રેષ્ઠ	અશુભ
નવપંચક	સિંહ	કન્યા	વૃશ્ચિક	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક
” ફળ	શુભ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ	શુભ	મધ્યમ	શુભ	શુભ	શુભ	મધ્યમ	મધ્યમ

બાર રાશિના પુરૂષ તથા સ્ત્રીના ઘાત ચ દ્રાદિ

રાશિના નામ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	મિહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુમ્ભ	મીન
જ્ઞાન ભાસ	કર્ક	માર્ગ- નાર્ગ	આષાઢ	પોષ	લગ્ન	ભાદ- વે	મહા	આશ્વિ	શ્રાવણ	કૃત્તિકા	ચેત્ર	મગસ
,, નિધિ	૧,૬, ૧૧	૫,૧૦, ૧૫	૭,૭, ૧૩	૧,૭, ૧૨	૩,૮, ૧૮	૫,૧૦, ૧૫	૪,૯, ૧૪	૧,૬, ૧૧	૮,૩, ૧૩	૪,૯, ૧૪	૩,૮, ૧૩	૫,૧૦, ૧૫
,, વાગ	ગરિ	ગનિ	મોમ	શુધ	ગનિ	ગનિ	ગુરુ	ગુરુ	ગુરુ	મગસ	ગુરુ	ગુરુ
,, નક્ષત્ર	મન્ના	દગ્ધ	આનિ	અનુ- ગધા	મન્ના	શ્રાવણ	ગત- લિપા	ગેવતી	ભગલુપી	રો હિણી	આર્દ્રા	આ શ્લેષા
,, યોગ	નિષ્કુલ	મુકર્મા	પતિવ	વ્યા- નાત	ધૃતિ	ગલ	મુકર્મા	વ્યતિ- પાત	વજ્ર	વૈધૃતિ	ગડ	નજ
,, દગ્ધ	બવ	નકુનિ	અનુ- ધ્યાદ	નાગ	બવ	કાલવ	તૈત્તિવ	ગર	તૈત્તિવ	નકુનિ	કિસ્તુન	અનુ- ધ્યાદ
,, પહોગ	૧ લો	૪ થો	૩ નો	૧ લો	૧ લો	૧ લો	૪ થો	૧ લો	૧ લો	૪ થો	૩ નો	૪ થો
,, સૂર્ય	૪ થો	૮ મો	૧૨ મો	૫ મો	૯ મો	૧ લો	૬ થો	૧૦ મો	૭ મો	૧૧ મો	૭ નો	૩ નો
,, ચંદ્ર	૧ લો	૫ મો	૯ મો	૨ નો	૬ થો	૧૦ મો	૪ થો	૭ મો	૪ થો	૮ મો	૧૧ મો	૧૦ મો
,, સ્ત્રી ચંદ્ર	૧ લો	૮ મો	૭ મો	૯ મો	૬ થો	૩ નો	૪ થો	૨ નો	૧૦ મો	૧૧ મો	૫ મો	૧૦ મો
,, મગસ	૫ મો	૯ મો	૧ લો	૬ થો	૧૦ મો	૨ નો	૭ મો	૧૧ મો	૮ મો	૧૨ મો	૩ નો	૪ થો
,, શુધ	૨ નો	૬ થો	૧૦ મો	૩ નો	૭ મો	૧ લો	૮ મો	૮ મો	૫ મો	૯ મો	૧૨ મો	૧ લો
,, ગુરુ	૬ થો	૭ નો	૧૧ મો	૭ મો	૧૧ મો	૩ નો	૫ મો	૧૦ મો	૯ મો	૧ લો	૪ થો	૩ નો
,, શુક્ર	૭ મો	૧૦ મો	૩ નો	૮ મો	૧૨ મો	૪ થો	૯ મો	૧ લો	૧૦ મો	૭ મો	૫ મો	૨ નો
,, ગનિ	૩ નો	૭ મો	૧૧ મો	૮ થો	૮ મો	૧૨ મો	૫ મો	૯ મો	૧ લો	૧૦ મો	૧ લો	૬ થો
,, ગદ્	૮ મો	૧૦ મો	૮ થો	૯ મો	૧ લો	૫ મો	૧૦ મો	૨ નો	૧૧ મો	૩ નો	૬ થો	૭ મો
,, લગ્ન	૧ લુ	૨ લુ	૪ લુ	૭ લુ	૧૦ લુ	૧૩ લુ	૬ લુ	૮ લુ	૯ લુ	૧૧ લુ	૩ લુ	૫ લુ

ગ્રહબલ અને ચંદ્રબલ વિષે.

ઉદ્ગ્રાહે ચોત્સવે જીવઃ સૂર્યો ભૂપાલદર્શને ॥
સંગ્રામે ધરણીપુત્રો વિદ્યાભ્યાસે બુધો બલી ॥૧૦૨॥
યાત્રાયાં માર્ગવઃ પ્રોક્તો દીક્ષાયાશ્ચ શનૈશ્ચરઃ ॥
ચન્દ્રમાઃ સર્વકાર્યેષુ પ્રશસ્તો ગૃહ્યતે બુધૈઃ ॥૧૦૩॥

વિવાહ અને ઉત્સવમાં ગુરુતું બળ, રાજદર્શનમાં સૂર્યતું બળ, સંગ્રામમાં મંગળતું બળ, વિદ્યાભ્યાસમાં બુધતું બળ, યાત્રામાં શુક્રતું બળ, દીક્ષા લેવામાં શનિતું બળ અને સર્વ કાર્યોમાં ચંદ્રમાતુ બળ પ્રશસ્ત છે, તેથી બુદ્ધિમાન બુધે તેતું બળ ગ્રહણ કરી કાર્યારંભ કરે છે. ૧૦૨, ૧૦૩.

તિથિવાર સિદ્ધિયોગ.

एकादशी जीवदिने च षष्ठी भौमे त्रयोदश्यपि शुक्रवारे ॥
सूर्यो नवैकाष्टमिकाश्च सिद्धाश्चंद्रे द्वितीयादशमीनवम्यः ॥१०४॥

એકાદશીના દિવસે ગુરુવાર હોય, છઠને દિવસે મંગળવાર હોય, તેરશના દિવસે શુક્રવાર હોય; નવમી, એકમ અને આઠમ; એ ત્રણ તિથિઓમાંની ગમે તે તિથિના દિવસે રવિવાર હોય તથા બીજ, દશમ અને નવમી; એ ત્રણ તિથિઓમાંથી ગમે તે તિથિના દિવસે સોમવાર હોય તો તે દિવસે સિદ્ધિયોગ જાણવો. ૧૦૪.

नंदा भृगौ बुधे भद्रा मंदे रिक्ता कुजे जया ॥
गुरौ पूर्णा खिले कार्ये सिद्धियोगाः शुभावहाः ॥१०५॥
नंदा भद्रा तथा नंदा जया रिक्ताथ भद्रिका ॥
पूर्णा सूर्यादिवारेषु वशिष्ठादिमतेऽशुभाः ॥१०६॥

શુક્રવારના દિવસે નંદા તિથિ, બુધવારે ભદ્રા, શનિવારે રિક્તા, મંગળવારે જયા અને ગુરુવારના દિવસે પૂર્ણા તિથિ હોય તો સિદ્ધિયોગ થાય છે અને તે સર્વ કાર્યોમાં શુભાવહ જાણવો. ૧૦૫.

નંદા, ભદ્રા, નંદા, જયા, રિક્તા, ભદ્રા અને પૂર્ણા; એ તિથિઓ સૂર્યાદિ સાત વારોમાં અનુક્રમે હોય તો વશિષ્ઠાદિ ઋષિઓએ અશુભ યોગ માન્યો છે. ૧૦૬.

નક્ષત્ર વાર અમૃતસિદ્ધિ યોગ

અર્કે હસ્તો મૃગશ્ચન્દ્રે ગુરૌ પુણ્યોઽશ્વિનિ કુજે ॥

અનુરાધા વૃષે શુક્રે રેવતી રોહિણી ઝનૌ ॥૧૦૭॥

અમૃતઃ સિદ્ધિયોગઃ સ્વાત્ સર્વકાર્યાર્થસિદ્ધિદઃ ॥

યથા સૂર્યસ્તમો હન્તિ દોષસંઘાંસ્તથા ત્વયમ્ ॥૧૦૮॥

ગવિવારે હસ્ત, મોમવારે મૃગશિર, ગુરુવારે પુષ્ય, મગળવારે અશ્વિની, બુધવારે અનુરાધા, શુક્રવારે રેવતી અને શનિવારે રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો અમૃતસિદ્ધિ યોગ થાય છે તે મર્વ કાર્યો તથા મર્વ પ્રકાગ્ના અર્થની સિદ્ધિને આપનાર છે જેમ સૂર્ય અધકાગ્ને નાશ કરે છે તેવી ગીતે આ અમૃતસિદ્ધિ યોગ સર્વ પ્રકાગ્ના દોષોના સમૂહોનો ગ્રીધ નાશ કરે છે ૧૦૭, ૧૦૮

અ તસિદ્ધિયોગ તજવા વિધે.

પશ્ચમ્યાદિતિથૌ ત્યાજ્યા હસ્તાર્કાદ્યાઃ ક્રમાચ્છ્રમે ॥

યોગાશ્ચામૃતસિદ્ધિચાખ્યા અન્યે સર્વાર્થસાધકાઃ ॥૧૦૯॥

ઉદ્ગ્રાહે ગુરુપુણ્યશ્ચ પ્રવેશે તુ કુજાશ્વિનીમ્ ॥

ત્યજેદેતત્પ્રયત્નેન પ્રયાણે શનિરોહિણીમ્ ॥૧૧૦॥

પશ્ચમ્યાદિ તિથિઓમા અનુક્રમે હસ્ત અને ગવિવાગદિથી થતો અમૃતસિદ્ધિ નામનો યોગ શુભ કાર્યમા ત્યાગવો કહ્યો છે અર્થાત્ તિથિ પાચમે હસ્ત નક્ષત્ર અને રવિવાર, છઠના દિવમે મૃગશિર અને મોમવાર, સાતમના દિવમે અશ્વિની અને મગળ વાર, આઠમના દિવમે અનુરાધા અને બુધવાર, નોમના દિવમે પુષ્ય અને ગુરુવાર, આ દિવમોએ અમૃતસિદ્ધિ યોગ શુભ કાર્યમા તજવો અને આ મિવાયના બીજા અમૃત સિદ્ધિયોગ સર્વ કાર્યોની સિદ્ધિ કરનારા છે ૧૦૯

વિવાહમા ગુરુવારના દિવસે પુષ્ય, ગૃહપ્રવેશમા મગળવારે અશ્વિની અને યાત્રામા શનિવારના દિવમે રોહિણી ઇત્યાદિ નક્ષત્ર વારના યોગોને યત્નપૂર્વક તજવા ૧૧૦

સિદ્ધિ યોગ ચક્ર

વાર	ગવિ	ચક્ર	મગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
તિ સિદ્ધિ યોગ નિ અશુભ યોગ નલન અમૃત સિદ્ધિ યોગ	૧, ૬, ૧૧ હસ્ત	૨, ૭, ૧૨ મૃગશિર	૩, ૮, ૧૩ અશ્વિની	૪, ૯, ૧૪ અનુરાધા	૫, ૧૦, ૧૫ પુષ્ય	૬, ૧૧, ૧૬ રેવતી	૭, ૧૨, ૧૭ રોહિણી

વાર, તિથિ, નક્ષત્ર મળી થતું યોગ ચક્ર.

યોગનાં નામ	ગમે તે વાર	ગમે તે તિથિ	કોઈ પણ નક્ષત્ર હોય	યોગનું ફળ
કુમાર યોગ	સોમ, મંગળ બુધ, ગુરુ	૧, ૫, ૬, ૧૦, ૧૧	અ., રો., પુન., મ., હ., વિ., મૂ., શ્ર., પૂ-ભા.	ધણો શ્રેષ્ઠ યોગ છે
રાજ યોગ	રવિ, મંગળ, બુધ, શુક્ર	૨, ૩, ૭, ૧૨, ૧૫	ભ., મૃ., પુષ્ય., પૂ-ક્રા., ચિ., અનુ., પૂ-ષા., ધ., ઉ-ભા.	શ્રેષ્ઠ છે
સ્થવિર યોગ	ગુરુ, શનિ	૪, ૮, ૯, ૧૩, ૧૪	કૃ., આ., શ્ર., ઉ-ક્રા., સ્વા. જ્યે., ઉ-ષા., શ., રેવતી.	શ્રેષ્ઠ
દ્વિપુષ્કર યોગ	મં, ગુ, શ.	૨, ૭, ૧૨	મૃ., ચિ., ધનિષ્ઠા.	શ્રેષ્ઠ
ત્રિપુષ્કર યોગ	મં, ગુ, શ.	૨, ૭, ૧૨	કૃ., પુન., ઉ-ક્રા., વિ., પૂ-ભા., ઉ-ષા.	શ્રેષ્ઠ

નક્ષત્ર, વાર અને તિથિથી થતા અશુભ યોગ.

યોગનાં નામ	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	યોગનું ફળ
અમૃત સિદ્ધિમ્ન મૃત્યુ યોગ	હસ્ત તિ. ૫	મૃગશિર તિ. ૬,	અશ્વિની તિ. ૭	અનુરાધા તિ. ૮	પુષ્ય તિ. ૯	અશુભ
અળલા યોગ	આર્દ્રા તિ. ૧૨	મૃગશિર તિ. ૧૧	...	રોહિણી તિ. ૨	કૃત્તિકા તિ. ૫	અશુભ
વિપ યોગ	કૃત્તિકા તિ. ૧૨	...	શતભિષા તિ. ૭	આશ્લેષા તિ. ૨	અશુભ
દગ્ધ યોગ	ભરણી	ચિત્રા	ઉત્તરા. પા.	ધનિષ્ઠા	ઉત્તરા-ક્રા.	જ્યેષ્ઠા	રેવતી	અશુભ
યમ ધંટ યોગ	મઘા	વિશાખા	આર્દ્રા	મૂલ	કૃત્તિકા	રોહિણી	હસ્ત	અશુભ

સર્વ દોષનો નાશ કરનાર રવિયોગ.

સૂર્યમાહશમે ષષ્ઠે તુર્યે વિંશે ત્રયોદશે ॥

નવમે ચન્દ્રનક્ષત્રે રવિયોગઃ શુભપ્રદઃ ॥

અનેકદોષસંઘાનાં ધ્વસંકોઽયમુદાહતઃ ॥૧૧૧॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્રમાના (દિનિયા) નક્ષત્ર સુધી ગણતાં ૧૦ મું, ૬૬મું, ૪ મું, ૨૦ મું, ૧૩ મું અને ૯ મું નક્ષત્ર હોય ત્યારે રવિયોગ થાય છે તે શુભદાયક છે અને તે અનેક દોષના સમૂહોનો નાશ કરનાર કહેલો છે. ૧૧૧.

આનંદાદિ આશ્વાવિસ યોગનું ચક્ર

નંબર	યોગ	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	તજવાની ધરી	ફળ
૧	આનંદ	આશ્વિની	શુભશિર	આશ્વેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ પાદા	શતતારકા	૦	સિદ્ધિ
૨	કાળદેવ	ભરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિન્તા	જ્યેષ્ઠા	આભિ	પૂ ભાદ્રપદા	આઞ્ચ	મૃત્યુ
૩	ધૃત્રાક્ષ	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂ ફાલ્ગુની	સ્વાતિ	મૂળ	શ્રવણ	ઉ ભાદ્રપદા	૧	અસુખ
૪	પ્રજાપતિ	રોહિણી	પુષ્ય	ઉ ફાલ્ગુની	નિશાખા	પૂ પાદા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	૦	સૌભાગ્ય
૫	સૌમ્ય	શુભશિર	આશ્વેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ પાદા	શતતારકા	આશ્વિની	૦	સૌભાગ્ય
૬	પ્રાક્ષ	આર્દ્રા	મઘા	ચિન્તા	જ્યેષ્ઠા	આભિ	પૂ ભાદ્રપદા	ભરણી	૫	ધન લેખ
૭	ધ્રુવ	પુનર્વસુ	પૂ ફાલ્ગુની	સ્વાતિ	મૂળ	શ્રવણ	ઉ ભાદ્રપદા	કૃત્તિકા	૦	સુખ
૮	શ્રીમત્સ	પુષ્ય	ઉ ફાલ્ગુની	નિશાખા	પૂ પાદા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	૦	સુખ
૯	વજ્ર	આશ્વેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ પાદા	શતતારકા	આશ્વિની	શુભશિર	૫	લેખ
૧૦	સુદગર	મઘા	ચિન્તા	જ્યેષ્ઠા	આભિ	પૂ ભાદ્રપદા	ભરણી	આર્દ્રા	૫	ધનનાશ
૧૧	હન	પૂ ફાલ્ગુની	સ્વાતિ	મૂળ	શ્રવણ	ઉ ભાદ્રપદા	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	૦	રાજમાન
૧૨	મિત્ર	ઉ ફાલ્ગુની	નિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	૦	પ્રેરિ
૧૩	માનસ	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ પાદા	શતતારકા	આશ્વિની	શુભશિર	આશ્વેષા	૦	સુખ

૧૪	પદ્મ	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિજિત	પૂર્વાભાદ્રપદ	ભરણી	આર્દ્રા	મઘા	૪	ધન પ્રાપ્તિ
૧૫	લુગ્ધક	સ્વાતિ	મૂળ	શ્રવણ	ઉત્તરા ભાદ્ર.	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્લેષ્યની	૪	ધન હાનિ
૧૬	ઉત્પાત	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાશ્વ.	આખું	પ્રાણનાશ
૧૭	મૃત્યુ	અનુરાધા	ઉત્તરાષાઢા	શતતારા	આશ્લેષા	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	આખું	મૃત્યુ
૧૮	કાણુ	જ્યેષ્ઠા	અભિજિત	પૂર્વાભા.	ભરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા	૨	કલેશ
૧૯	સિદ્ધિ	મૂળ	શ્રવણ	ઉત્તરાભા.	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્લેષ્યની	સ્વાતિ	૦	કાર્ય સિદ્ધિ
૨૦	શુભ	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાશ્વ.	વિશાખા	૦	કલ્યાણ
૨૧	અમૃતસિદ્ધિ	ઉત્તરાષાઢા	શતતારા	અશ્વિની	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	૦	રાજમાન
૨૨	મૂંસળ	અભિજિત	પૂર્વાભા.	ભરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	૪	ધન ક્ષય
૨૩	ગદ	શ્રવણ	ઉત્તરાભા.	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્લેષ્યની	સ્વાતિ	મૂળ	૭	ક્ષય
૨૪	ભાતંગ	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાશ્વ.	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	૦	કુળ વૃદ્ધિ
૨૫	રાક્ષસ	શતતારકા	અશ્વિની	મૃગશિર	આશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉત્તરાષાઢા	આખું	મહા કલ
૨૬	ચંદ્ર	પૂર્વાભાદ્રપદ	ભરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિજિત	૩	કાર્ય હાનિ
૨૭	સ્થિર	ઉત્તરાભા.	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂર્વાશ્લેષ્યની	સ્વાતિ	મૂળ	શ્રવણ	૦	મહારભ
૨૮	વર્ધમાન	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉત્તરાશ્લેષ્યની	વિશાખા	પૂર્વાષાઢા	ધનિષ્ઠા	૦	લગ્ન

આન દાદિ અઠાવીસ યોગ

આનન્દઃ કાલદણ્ડોઽથ ધૂમ્રાક્ષોઽથ પ્રજાપતિઃ ॥
 સૌમ્યધ્વાંક્ષધ્વજાશ્ચૈવ શ્રીવત્સો વજ્રમુદ્ગરૌ ॥૧૧૨॥
 ક્ષત્રં મિત્રં ક્રમેણૈવ માનસઃ પદ્મલુમ્બકૌ ॥
 ઉત્પાતમૃત્યુકાણાશ્ચાઃ સિદ્ધિશ્ચૈવ શુભામૃતૌ ॥૧૧૩॥
 મૃસલશ્ચ ગદાશ્ચ માતઙ્ગો રાક્ષસશ્ચરઃ ॥
 સ્થિરઃ પ્રવર્દ્ધમાનશ્ચ નામતુલ્યફલા અમી ॥૧૧૪॥

આનંદ ૧, કાલદંડ ૨, ધૂમ્રાક્ષ ૩, પ્રજાપતિ ૪, સૌમ્ય ૫, ધ્વાક્ષ ૬, ધ્વજ ૭, શ્રીવત્સ ૮, વજ્ર ૯, મુદ્ગર ૧૦, ક્ષત્ર ૧૧, મિત્ર ૧૨, માનસ ૧૩, પદ્મ ૧૪, લુમ્બક ૧૫, ઉત્પાત ૧૬, મૃત્યુ ૧૭, કાણુ ૧૮, સિદ્ધિ ૧૯, શુભ, ૨૦, અમૃત ૨૧, મૃસલ ૨૨, ગદ ૨૩, માતંગ ૨૪, રાક્ષસ ૨૫, ચર ૨૬, સ્થિર ૨૭ અને પ્રવર્દ્ધમાન ૨૮, આ અઠાવીસ યોગ પોતાના નામ પ્રમાણે કૃણ આપનાગ જાણુવા ૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪.

માનુવારેઽશ્વિનક્ષત્રાત્સાભિજિત્કૈશ્ચ સર્વમૈઃ ॥
 ભવન્તિ ક્રમશઃ યોગા અષ્ટાવિંશતિસંખ્યકાઃ ॥૧૧૫॥

રવિવારના દિવમે અશ્વિની નક્ષત્રથી વર્તમાન નક્ષત્ર સુધી ગણતા જે સખ્યા આવે તે અનુક્રમે આન દાદિ યોગ જાણુવા અને અભિજિત સહિત બાકી નક્ષત્રો ગણવાથી અઠાવીસ આન દાદિ યોગો થાય છે ૧૧૫

મૃગાદારભ્ય રાત્રીશે શ્લેષાતઃ કુજવાસરે ॥
 હસ્તાદ્ બુધેઽનુરાધામાઙ્ગુરુવારે તથૈવ ચ ॥
 ઉત્તરાષાઢતઃ શુક્રે શતતારાદિતઃ શનૌ ॥૧૧૬॥

મેઘવારના દિવમે મૃગશિરથી, મગળવારના દિવમે આશ્લેષાથી, બુધવારના દિવમે હસ્તથી, શુક્રવારના દિવમે અનુરાધાથી, શુક્રવારના દિવમે ઉત્તરાષાઢાથી અને શનિવારના દિવમે શતભિષાથી ગણી આન દાદિ યોગ જાણુવા ૧૧૬

તિથિવારથી દુષ્ટ યોગ.

દ્વાદશ્યર્કે વિધૌ ષષ્ઠી ભૌમે સપ્તાષ્ટમી બુધે ॥

દશ શુક્રે શનૌ રુદ્રા ગુરૌ નવ હુતાશનઃ ॥૧૧૭॥

રવિવારે દ્વાદશી, ચંદ્રવારે છઠ, મંગળવારે સપ્તમી, બુધવારે અષ્ટમી, શુક્રવારે દશમી, શનિવારે એકાદશી અને ગુરુવારે નૌમી તિથિ હોય તો હુતાશન યોગ જાણવો. ૧૧૭.

દ્વાદશ્યર્કે વિધૌ રુદ્રા ભૌમે પશ્ચ બુધેઽગ્રયઃ ॥

ગુરૌ ષષ્ઠ્યષ્ટમી શુક્રે દગ્ધાખ્યો નવમી શનૌ ॥૧૧૮॥

રવિવારે દ્વાદશી, ચંદ્રવારે એકાદશી, મંગળવારે પંચમી, બુધવારે તૃતીયા, ગુરુવારે ષષ્ઠી, શુક્રવારે અષ્ટમી અને શનિવારે નવમી તિથિ હોય તો દગ્ધ યોગ જાણવો. ૧૧૮.

ચતુર્થ્યર્કે વિધૌ ષષ્ઠી દ્વિતીયા જ્ઞેઽષ્ટમી ગુરૌ ॥

નવ શુક્રે વિષાખ્યશ્ચ સપ્તમી કુજમંદયોઃ ॥૧૧૯॥

રવિવારે ચતુર્થી, ચંદ્રવારે ષષ્ઠી, બુધવારે દ્વિતીયા ગુરુવારે, અષ્ટમી, શુક્રવારે નવમી તથા મંગળ અને શનિવારે સપ્તમી તિથિ હોય તો વિષ નામક યોગ જાણવો. ૧૧૯.

શનૌ ષષ્ઠી મૃગૌ સપ્તાષ્ટમી જીવે બુધે નવ ॥

કુજે દશ વિધૌ રુદ્રાઃ ક્રકચો દ્વાદશી રવૌ ॥૧૨૦॥

શનિવારે ષષ્ઠી, શુક્રવારે સપ્તમી, ગુરુવારે અષ્ટમી, બુધવારે નવમી, મંગળવારે દશમી, ચંદ્રવારે એકાદશી અને રવિવારે દ્વાદશી તિથિ હોય તો ક્રકચ નામનો યોગ જાણવો. ૧૨૦.

પ્રતિપજ્ઞે રવૌ સપ્ત સંવર્તો યોગ ઈરિતઃ ॥

દગ્ધાદીંસ્તિથિવારોત્થાંસ્યજેદ્યોગાન્શુભે સદા ॥૧૨૧॥

બુધવારે પ્રતિપદા અને રવિવારે સપ્તમી તિથિ હોય તો સંવર્ત યોગ જાણવો. તિથિવારથી ઉત્પન્ન થએલા દગ્ધાદિ યોગો સર્વદા શુભ કાર્યમાં ત્યાગવા. ૧૨૧.

તિથિવારનક્ષત્રોત્પન્ન દુષ્ટ યોગ તથા સિદ્ધયોગ ક

યોગના નામ	નિ ૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
દુતાના યો	૦	૦	૦	૦	૦	૨૬	૩૧	૩૫	૪	૪	૨૧	૨૬	૦	૦	૦	અશુભ
દુષ્ટ યોગ	૦	૦	૩૫	૦	૩	૨૫	૦	૨૧	૩	૦	૨૧	૨૬	૦	૦	૦	"
વિષ યોગ	■	૩૫	૦	૦	૦	૨૫	૩૧	૩૫	૩	■	૦	૦	૦	૦	૦	"
ક્રુર યોગ	■	■	૦	૦	૦	૨૧	૩૫	૩૫	૩	■	૨૧	૨૬	૦	૦	૦	"
સવર્ત યોગ	૩૫	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	"
ચોથાનુ વગ	૧	૩૫	૩૫	૩૫	૩	૨૫	૦	૦	૦	■	૦	૦	૦	૦	૦	"
મૃત્યુ યોગ	૩	૩૫	૩૫	૩૫	૩	૨૫	૩૫	૩૫	૩	૨૧	૨૬	૨૬	૩	૩૫	૩૫	"
નજીપાત	૦	અનુ ૩	ઉત્ત ૩	૦	૩	૩	૬૩	૫	૬૩	૦	૩	૦	૩	૦	૦	"
દાવ મુખી	૦	૦	અનુ ઉત્ત	૩	૩	૦	૦	૩	૬૩	૦	૦	૦	૦	૦	૦	"
ન્યાનામુખી	૩	૦	૦	૦	૩	૦	૦	૬૩	૩	અન્યે	૦	૦	૦	૦	૦	"
વન્ય યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૩	૦	૫૫	અન્યે	૦	૦	૩	૦	૦	"
અશુભ યોગ	૩	૩	૩૫	૩	૨૧	૩	૩૫	૩	૩	૨૧	૩	૩	૩૫	૩	૨૧	"
સિદ્ધિ યોગ	૩	૩	૩	૨૧	૩	૩	૩૫	૩	૩	૨૧	૩	૩	૩૫	૩	૨૧	શુભ

ત્રિવિધ ગંડાંત તજવા વિધે

નક્ષત્રતિથિરાશીનાં ગણદાનંતં ત્રિવિધં લયજેત્ ॥

નવપશ્ચચતુર્થ્યન્યં દ્વયેકાર્દ્ધઘટિકામિતમ્ ॥

તાવન્મિતં તતોડ્ઙ્યાણામાદાવપિ પરિલયજેત્ ॥૧૨૨॥

‘નક્ષત્ર, તિથિ અને રાશિ, એમના ત્રણ પ્રકારના ગંડાંત તજવા અર્થાત્ નક્ષત્ર ગંડાંત, તિથિ ગંડાંત અને લગ્ન ગંડાંત તજવા નોમ, પાચમ અને ચોથ, એ તિથિ-ઓની અતની અનુક્રમે બે ૨, એક ૧ અને અર્ધ ઘડી ગંડાંત થાય છે અથવા

નોમની અંતની બે ૨, પાંચમની અંતની એક ૧ અને ચોથની અંતની ૦॥
અર્ધી ઘડી ગંડાંત સંરૂક હોવાથી તજવી. આવી રીતે આગળ નક્ષત્ર અને લગ્નની
આદિની ગંડાંત ઘડી તજવાની છે. ૧૨૨.

નક્ષત્ર ગંડાંત.

જ્યેષ્ઠામૂલર્ક્ષયોઃ સંધૌ રેવત્યશ્વિમયોસ્તથા ॥

આશ્લેષામઘયોરન્તરાલે નાડી ચતુષ્ટયમ્ ॥૧૨૩॥

જ્યેષ્ઠા અને મૂળ નક્ષત્રની સંધિમાં ચાર ઘડી ગંડાંત થાય છે. અર્થાત્
જ્યેષ્ઠાની અંતની બે ઘડી અને મૂળ નક્ષત્રની આદિની બે ઘડી, આશ્લેષાની અંતની
બે ઘડી અને મઘાની આદિની બે ઘડી તથા રેવતીની અંતની બે ઘડી અને અશ્વિનીની
આદિની બે ઘડી ગંડાંત થાય છે. ૧૨૩.

અન્યમતે તિથિ ગંડાંત.

અન્તરે પञ્ચમીષષ્ટયોઃ પૂર્ણિમાદ્યાહ્વયોરપિ ॥

દશમ્યેકાદશીસંધૌ ગણ્ડાન્તં ઘટિકાદ્વયમ્ ॥૧૨૪॥

પાંચમ અને છઠની સંધિમાં બે બે ઘડી ગંડાંત થાય છે અર્થાત્ પાંચમની
અંતની એક ઘડી અને છઠની પ્રથમની એક ઘડી તથા દશમની અંતની અને
એકાદશીની પ્રથમની એક ઘડી તેમજ પૂર્ણિમાની અંતની તથા પ્રતિપદાની આદિની
એક ઘડી ગંડાંત થાય છે. ૧૨૪.

લગ્ન ગંડાંત.

કર્કસિંહાચ્ચયોર્મીનમેષયોરન્તરે તયોઃ ॥

વૃશ્ચિકાચ્ચધનુઃસંધૌ લગ્નસ્યૈકં ઘટીમિતમ્ ॥૧૨૫॥

કર્ક અને સિંહ લગ્નની મધ્યની એક ઘડી ગંડાંત થાય છે. અર્થાત્ કર્કના
અંતની અર્ધી અને સિંહની પ્રથમની અર્ધી ઘડી ગંડાંત થાય છે. તે પ્રમાણે મીનના
અંતની અને મેષના પ્રથમની તથા વૃશ્ચિકાના અંતની અને ધનુ લગ્નના પ્રથમની
અર્ધી ઘડી ગંડાંત થાય છે. ૧૨૫.

કુલિક, કંટક, કાલવેલા અને યમઘંટ નામકે ત્યાજ્ય મુહૂર્ત

મન્વર્કદગનાગર્તુવેદનેત્રમિતાઃ ક્ષણાઃ ॥

કુલિકાસ્તે રવેર્વારાત્રક્રમતઃ કણ્ટકા વુધાત્ ॥૧૨૬॥

ગુરોસ્તે કાલવેલાશ્યાઃ શુક્રાન્તે યમઘણ્ટકાઃ ॥

લ્યજેદેતાજ્ઞુભે કાર્યે નિશિ વ્યેકાન્ મૂહૂર્તકાન્ ॥૧૨૭॥

રવિવારદિ આતવાગેના ક્રમથી ૧૪, ૧૨, ૧૦, ૮, ૬, ૪ અને ૨, આ મુહૂર્તો કુલિક સંજક થાય છે અને બુધવારે ક્રમથી આ મુહૂર્તો કંટક સંજક થાય છે. શુક્રવારે ક્રમે કાલવેલા સંજક તથા શુક્રવારે ક્રમે યમઘંટ સંજક થાય છે. આ મુહૂર્તો દિવમના કહ્યા છે અને આ મુહૂર્તોમાંથી એક ઘટાડવાથી ગત્રિના મુહૂર્તો થાય છે. શુભ કાર્યમાં આ સર્વ મુહૂર્તો ત્યાગવા યોગ્ય છે ૧૨૬, ૧૨૭

દિવસે કુલિકાદિ ચક્ર

વાગ	૨	૪	૬	૮	૧૦	૧૨	૧૪
કુલિક	૧૪	૧૨	૧૦	૮	૬	૪	૨
કંટક	૬	૪	૨	૧૪	૧૨	૧૦	૮
કાલ વેળા	૮	૬	૪	૨	૧૪	૧૨	૧૦
યમ ઘંટ	૧૦	૮	૬	૪	૨	૧૪	૧૨

રાત્રિ કુલિકાદિ ચક્ર

વાગ	૨	૪	૬	૮	૧૦	૧૨	૧૪
કુલિક	૧૩	૧૧	૯	૭	૫	૩	૧
કંટક	૫	૩	૧	૧૩	૧૧	૯	૭
કાલ વેળા	૭	૫	૩	૧	૧૩	૧૧	૯
યમ ઘંટ	૯	૭	૫	૩	૧	૧૩	૧૧

દુષ્ટ ક્ષણ

ક્ષણશ્ચતુર્દશઃ સૂર્યે નવમદ્વાદશૌ વિધૌ ॥

સપ્તમો નિશિ ભૌમેઽહિ તુર્યશ્ચાથ વુધેઽષ્ટમઃ ॥૧૨૮॥

પષ્ટદ્વાદશકૌ જીવે ચતુર્થનવમૌ મૃગૌ ॥

ગનૌ ચાદ્યદ્વિતીયૌ ચ ત્યાજ્યા દુષ્ટક્ષણા ઇમે ॥૧૨૯॥

રવિવારે ચૌદમુ મુહૂર્ત, મેઘવારે નવમુ અને બારમુ, મંગળવારે ગત્રે સાતમુ અને દિવમે ચોથુ, બુધવારે આઠમુ, શુક્રવારે છઠ્ઠુ અને બારમુ, શુક્રવારે ચોથુ અને નવમુ તથા શનિવારે પહેલુ અને બીજુ મુહૂર્ત દુષ્ટ ક્ષણ થાય છે. આ સર્વ દુષ્ટ ક્ષણો શુભ કાર્યમાં તજવા ૧૨૮, ૧૨૯

માસ, તિથિ, નક્ષત્ર લગ્નશૂન્ય ચક્ર.

ચૈત્ર	વૈશાખ	જ્યેષ્ઠ	આષાઢ	શ્રાવણ	ભાદ્ર- પદ	આસો	કાર્તિક	માર્ગ- શીર્ષ	પૌષ	મહા	ફાલ્ગુન	માસ
૮-૯	૧૨	૦	૦	૨-૩	૧-૨	૧૦-૧૧	૦	૭-૮	૪-૫	૦	૦	અન્ને પક્ષ ની તિથિ શૂન્ય
૦	૦	૧૪	૬	૦	૦	૦	૫	૦	૦	૫	૪	કૃષ્ણ પક્ષ તિથિ શૂન્ય
૦	૦	૧૩	૭	૦	૦	૦	૧૪	૦	૦	૬	૩	શુકલ પક્ષ તિથિ શૂન્ય
અશ્વિ.	ચિત્રા	પુષ્ય	ધનિ.	શ્રવણ	રેવતી	પૂ. ભા.	કૃત્તિકા	ચિત્રા	આ.આ.	મૂલ	ભરણી	} નક્ષત્ર શૂન્ય
રોહિ.	સ્વાતિ	ઉ. પા.	રોહિ.	ઉ. પા.	શનભિ.		મધા	વિશા.	હસ્ત	શ્રવણ	જ્યેષ્ઠા	
કુંભ	મીન	વૃષ	મિથુન	મેષ	કન્યા	વૃશ્ચિક	તુલા	ધન	કર્ક	મકર	સિંહ	

તિથિશૂન્ય લગ્ન ચક્ર.

૧	૩	૫	૭	૯	૧૧	૧૩	તિથિ
તુલા	મકર	મિથુન	કર્ક	સિંહ	ધન	વૃષ	} શૂન્ય લગ્ન
મકર	સિંહ	કન્યા	ધન	કર્ક	મીન	મીન	

આવશ્યક કાર્યે યોગનો અપવાદ.

તિથિવારોદ્ધવાન્યોગાન્દુષ્ટાખ્યાંશ્ર ભવારજાન્ ॥

તિથિમોર્ત્યાંસ્ત્રિતયજાન્હૂને વંગે સ્વશે ત્યજેત્ ॥૧૩૦॥

નાન્યદેશે નિષિદ્ધાસ્તે ગુણવત્તિથિભાદિષુ ॥

ઉત્પાતમૃત્યુકાણાખ્યાન્નક્ષોદગ્ધાખ્યકાલકાન્ ॥૧૩૧॥

ઋકચં યમઘણ્ડાદીજ્ઞસ્તે ચન્દ્રે શુભાઞ્જગુઃ ॥

મધ્યાહ્નોત્તરમિત્યેકે યામોત્તરમથાપરે ॥૧૩૨॥

યાત્રાતિરિક્તકાર્યેઽન્યે લગ્નશુદ્ધયા શુભાઞ્જગુઃ ॥

કુયોગઃ સિદ્ધિયોગશ્ચ યદિ સ્યાતામુભાવપિ ॥

સુયોગો હંતિ દુર્યોગં કાર્યસિદ્ધયૈ શુભાવહઃ ॥૧૩૩॥

તિથિવાગેત્પત્ર, નક્ષત્રવારોત્પત્ર તથા તિથિનક્ષત્રોત્પત્ર, આ ત્રણ પ્રકારના દુષ્ટ યોગ હૂણુ, ખગ અને ખશ દેશમા તજવા પરતુ તિથિનક્ષત્રાદિક મર્વશુભયુક્ત હોય તો આ ત્રણે દુષ્ટ યોગ અન્ય દેશમા નિષિદ્ધ નથી તેમજ જો ચંદ્રમા શુભ હોય તો ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાણુ, દગ્ધ, કાલ, કુકચ અને ચમઘટ આદિ કુયોગ શુભ થાય છે એવુ પડિતોએ કહેલુ છે, અને કેટલાક આચાર્યોની એવી માન્યતા છે કે મધ્યાહ્ન કાળ પછી ઉક્ત કુયોગો શુભ થઈ જાય છે તથા કેઈ અન્ય આચાર્યોએ કહ્યુ છે કે એક પ્રહર વીત્યા બાદ શુભ થાય છે જ્યારે કેટલાક પડિતોએ એવુ કથન કરેલુ છે કે યાત્રા મિવાય અન્ય કાર્યોમા લગ્ન શુદ્ધ હોય તો કુયોગ શુભ થઈ જાય છે તથા કુયોગ અને મિદ્ધિયોગ એક સમયમા હોય તો મિદ્ધિયોગ કુયોગનો નાશ કરી દે છે અને કાર્યમિદ્ધિ થાય છે ૧૩૦, ૧૩૧, ૧૩૨, ૧૩૩

અભિજિત્ નામનુ સુહૃત્

રવૌ ગગનમધ્યસ્યે મુહૂર્તેઽભિજિદાહચે ॥

છિન્તિ સકલાન્દોર્ષોઽશ્વક્રમાદાય માધવઃ ॥૧૩૪॥

મૂર્ધ આકાશે મધ્ય ભાગમા રહ્યો હોય ત્યારે અભિજિત્ નામનુ સુહૃત્ કહેવાય છે તે વખતે માધવ (વિષ્ણુ) ચક્ર લઈને મર્વ દોષોને હણે છે મધ્યાહ્ન કાળે એક ઘડી પહેલા અને મધ્યાહ્ન પછી એક ઘડી સુધી એટલે મધ્યાહ્ને બે ઘડી વિજય સુહૃત્ ગણે છે તે સર્વ દોષોને હણનાર છે ૧૩૪

છાયા સુહૃત્

સિદ્ધચ્છાયા ક્રમાદર્કાદિપુ સિદ્ધિપ્રદા પદૈઃ ॥

ઋત્સાર્ધાષ્ટનદાષ્ટસપ્તમિશ્ચન્દ્રવદ્ દ્વયોઃ ॥૧૩૫॥

ગવિવારાદિ વાગેમા ક્રમે ૧૧, ૮૧, ૬, ૮, ૭, ૮૧ અને ૮૧ પદોએ રહેલી છાયા મિદ્ધિ આર્પનારી જાણવી ૧૩૫

રવિવારે	૧૧	પગલાં	} શંકુથી છાયાનું પ્રમાણ જોવા માટે શંકુ આંગળ સાત ૭ નો લાંબો કરાવવો અને તેને એક પાટલીમાં બેસાડી શંકુના મધ્ય ભાગથી પગલાંના બદલે આંગળના આંકા કરી વાર પ્રમાણે છાયા જોઈ મુદૂર્ત જોવું.
સોમવારે	૮	"	
મંગળવારે	૬	"	
બુધવારે	૮	"	
ગુરુવારે	૭	"	
શુક્રવારે	૮	"	
શનિવારે	૮	"	

નક્ષત્રાણિ તિથિર્વાસ્તારાશ્ચન્દ્રચલં ગ્રહાઃ ॥

દુષ્ટાન્યપિ શુભં ભાવં ભજન્તે સિદ્ધછાયયા ॥૧૩૬॥

નક્ષત્ર, તિથિ, વાર, તારા, ચંદ્ર અને ગ્રહો; એમનાં દુષ્ટ સ્થાન હોય તો પણ સિદ્ધછાયાના પ્રભાવે શુભ ભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૩૬.

વર્ગના સ્વામી.

અકચટતપયશવર્ગાઃ સ્વગેશમાર્જારસિંહશુનામ્ ॥

સર્પાશ્વમૃગાવીનાં નિજપશ્ચમવૈરિણામષ્ટૌ ॥૧૩૭॥

અ વર્ગ, ક વર્ગ, ચ વર્ગ, ટ વર્ગ, ત વર્ગ, પ વર્ગ, ય વર્ગ અને શ વર્ગ; એ આઠ વર્ગ છે અને તેના સ્વામી કંમે અ વર્ગનો ગરુડ, ક વર્ગનો બીલાહો, ચ વર્ગનો સિંહ, ટ વર્ગનો શ્વાન, ત વર્ગનો સર્પ, પ વર્ગનો ઉંદર, ય વર્ગનો હુરણ અને શ વર્ગનો સ્વામી મેંદો અર્થાત્ ઘેટો જાણવો. ૧૩૭.

લેણદેણ જોવાનો વિચાર.

નામાદિવર્ગાઙ્કમથૈકવર્ગે વર્ગાઙ્કમેવ ક્રમતોત્ક્રમાચ્ચ ॥

ન્યસ્યોભયોરષ્ટહતાવશિષ્ટેઽદિતે વિશોંપાઃ પ્રથમેન દેયાઃ ॥૧૩૮॥

અન્નેના નામના આદ્ય અક્ષરવાળા વર્ગના અંકને સામા રાખી પછી તેને આઠે ભાગ દેવો. જે શેષ રહે તેનો અર્ધો કરવો અને જે બચે તેટલા વિશ્વા પ્રથમ અંકના વર્ગવાળો બીજા અંકનો કરજદાર થાય છે. એવી રીતે વર્ગના અંકને ઉલટ સુલટ ગણવા અર્થાત્ બીજા વર્ગના અંકને પહેલો લખી પૂર્વવત્ ગણી અન્નેમાંથી જેના વિશ્વા અધિક થાય તે કરજદાર જાણવો. ૧૩૮.

ઉદાહરણ:—નર્મદાશંકરનો વર્ગ પાંચમો છે માટે પ્રથમ પાંચનો આંકડો મૂકવો. અને અમદાવાદનો અ વર્ગ પ્રથમ છે. તેનો વર્ગ પહેલો આવ્યો તે

પાત્રની જોડે ૧ મૂકવાથી ૫૧ થયા તેને આઠે ભાગવાથી ૩ વધ્યા હુવે અમદાવાદનો અ વર્ગનો એક અને નર્મદાશકરનો વર્ગ ૫, એકની જોડે મૂકવાથી ૧૫, થયા તેને આઠે ભાગતા ૭ વધ્યા માટે અમદાવાદ નર્મદાશકરનું દેવાદાર છે એમ જાણવું

પ્રતિભા અને પ્રતિષ્ઠા કરનારને વૈરભાવ

યોનિગણરાગિભેદા લભ્યં વર્ગશ્ચ નાહિવેધશ્ચ ॥

નૂતનર્થિવિધાને પઙ્કવિધમેતદ્ વિલોક્યં જૈઃ ॥૧૩૧॥

યોનિ, ગણ, ગણિભેદ, લેણદેણ, વર્ગ અને નાહિવેધ, એ છ પ્રકારના બધ પડિતોએ નવીન જિનગિમ્બ કગવતી વખતે જોવા જોઈએ ૧૩૯

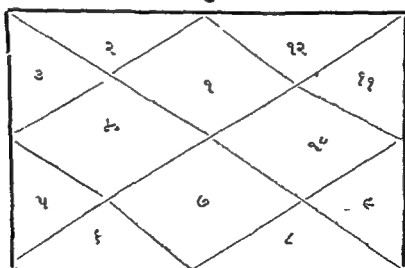
લગ્નકુંડલી બનાવવાની રીત

લગ્નાદ્ ભાવાસ્તનુદ્રવ્યમ્નાત્વન્ધુસુતારયઃ ॥

સ્ત્રીમૃત્યુધર્મકર્માઽઽચન્યયાશ્ચ દ્વાદશ સ્મૃતાઃ ॥૧૪૦॥

લગ્નના પ્રથમ સ્થાનથી ખાર ભાવો અનુક્રમે જાણવા ૧ તનુ, ૨ ધન, ૩ પ્રાતૃ, ૪ બન્ધુ, ૫ પુત્ર, ૬ શત્રુ, ૭ સ્ત્રી, ૮ મૃત્યુ, ૯ ધર્મ, ૧૧ લાભ અને ૧૨ વ્યય છે (લગ્ન કુંડલીમા જે ખાર ખાના હોય છે તેને ભુવન અથવા સ્થાન કહે છે) ૧૪૦

લગ્ન કુંડલી.

ભુવનોનાં વિશેષ નામો

કેન્દ્રં પળપરશ્વાપોક્તિમં લગ્નાત્પુનઃ પુનઃ ॥

નવમં પશ્ચમં સ્થાનં ત્રિકોણં પરિકીર્તિતમ્ ॥૧૪૧॥

ત્રિદશૈકાદશં ષષ્ઠં પ્રોક્તં ચોપચયાહ્વયમ્ ॥

જામિત્રં સપ્તમં ઘૂનં ઘૂતશ્ચ મદનાભિધમ્ ॥૧૪૨॥

રિઃફં તુ દ્વાદશં જ્ઞેયં દુશ્ચિક્યં સ્યાત્તૃતીયકમ્ ॥

ચતુરસ્રં તુરીયાષ્ટસંખ્યં રંધ્રમથાષ્ટમમ્ ॥૧૪૩॥

લગ્નથી લઘ કેન્દ્ર, પશુકર અને આપોક્લિમ; આ પ્રમાણે ચાર વખત ગણવાથી કુંડલીનાં બાર સ્થાનોની સંજ્ઞાઓ બાળી લેવાય છે અર્થાત્ ૧, ૪, ૭ અને ૧૦, આ ચાર સ્થાનો કેન્દ્ર સંજ્ઞક છે. ૨, ૫, ૮ અને ૧૧; આ ચાર સ્થાનો પશુકર તથા ૩, ૬, ૯ અને ૧૨; આ ચાર સ્થાનો આપોક્લિમ સંજ્ઞક છે. વળી નવમા અને પાંચમા સ્થાનને ત્રિકોણ, ત્રીજા, દશમા, અગિયારમા અને છઠ્ઠા સ્થાનને ઉપચય; સાતમા સ્થાનને જામિત્ર, ઘૂન, ઘૂત તથા મદન; બારમા સ્થાનને રિક્ષ, ત્રીજાને દુશ્ચિક્ય, ચોથા અને આઠમા સ્થાનને ચતુરસ્ર તથા આઠમાને રંધ્રસંજ્ઞક સ્થાન રહેલું છે. ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩.

ભાવિ કાર્યં પળપરાત્ જ્ઞેયમાપોક્લિમાદ્ ગતમ્ ॥

કેન્દ્રે સર્વગ્રહાઃ પુષ્ટાઃ ત્રૈકાલિકફલપ્રદાઃ ॥૧૪૪॥

પશુકરથી થનારું કાર્ય અને આપોક્લિમથી ભૂતકાલનું કાર્ય જણાય છે તથા કેન્દ્રમાં રહેલા પુષ્ટ સર્વગ્રહો ત્રણે કાલનું ફળ આપનારા છે. ૧૪૪.

ઉચ્ચ ગ્રહો.

મેષો વૃષસ્તથા નક્રઃ કન્યાકર્કશ્ચાસ્તુલા ॥

સૂર્યાદીનાં ક્રમાદેતે કથિતા ઉચ્ચરાશયઃ ॥૧૪૫॥

પરમોચ્ચાંશકાઃ સૂર્યાદિશો રામા ગજાશ્વિનઃ ॥

ચાણચન્દ્રાઃ શરાઃ શૈલહશઃ સ્વાશ્વિમિતાઃ ક્રમાત્ ॥૧૪૬॥

મેષ, વૃષ, મકર, કન્યા, કર્ક, મીન અને તુલા; આ સાત રાશિને અનુક્રમે સૂર્યાદિ ગ્રહોનાં ઉચ્ચ સ્થાન કહ્યાં છે. અર્થાત્ મેષનો સૂર્ય, વૃષનો ચંદ્ર, મકરનો મંગળ, કન્યાનો બુધ, કર્કનો શુક્ર, મીનનો શુક્ર અને તુલાનો શનિ; એ ઉચ્ચ ગ્રહોનાં સ્થાન બાળવાં તથા ૧૦ દશ, ૩ ત્રણ, ૨૮ અઠ્ઠાવીસ, ૧૫ પંદર, ૫ પાંચ, ૨૭ સત્તાવીસ અને ૨૦ વીસ; આ અનુક્રમે સૂર્યાદિ ગ્રહોના શ્રેષ્ઠ ઉચ્ચ સ્થાન છે. ૧૪૫, ૧૪૬.

નીચ ગ્રહો

સૂર્યાદિનાં જગુર્નીચં સ્વોચ્ચભાવ્યચ સપ્તમમ્ ॥

રાહોસ્તુ કન્યાકાગેહં મિથુનં સ્વોચ્ચમં સ્મૃતમ્ ॥૧૪૭॥

સૂર્યાદિ ગ્રહોની ઉચ્ચ રાશિથી સાતમી ગણિ નીચ સ્થાનની કહી છે અર્થાત્ તુલાનો સૂર્ય, ચંદ્રમા વૃશ્ચિકનો, મગળ કર્કનો, બુધ મીનનો, ગુરુ મકરનો, શુક્ર કન્યાનો અને શનૈશ્વર મેષનો નીચ સ્થાનનો બાણવો તથા રાહુની કન્યાગણિ ગૃહ, મિથુન ઉચ્ચસ્થાન અને ધન નીચ સ્થાન બાણવુ ૧૪૭

મૂલ ત્રિકોણ

સિંહો વૃષભમેષૌ ચ કન્યાધન્વિતુલાઘટાઃ ॥

સૂર્યાદિનાં ક્રમાન્મૂલત્રિકોણા રાઘાયઃ સ્મૃતાઃ ॥૧૪૮॥

સિંહ, વૃષ, મેષ, કન્યા, ધન, તુલા અને કુલ, આ રાશિઓ અતુકમે સૂર્યાદિ ગ્રહોની ત્રિકોણ રાશિઓ બાણવી અર્થાત્ મિહનો સૂર્ય, વૃષભનો ચંદ્ર, મેષનો મગળ, કન્યાનો બુધ, ધનનો ગુરુ, તુલાનો શુક્ર અને કુલનો શનિ મૂલત્રિકોણ બાણવા ૧૪૮

ગ્રહોની ઉચ્ચાદિ રાશીનું ચક્ર

સૂર્યાદિ ગ્રહો	સૂર્ય	ચંદ્ર	મગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રાહુ
ઉચ્ચ ગણિ	મેષ	વૃષ	મકર	કન્યા	કર્ક	મીન	તુલા	મિથુન
નીચ રાશિ	તુલા	વૃશ્ચિક	કર્ક	મીન	ધન	કન્યા	મેષ	ધન
પરમેચ્ચ રાશિ કેટલા અંશ સુધી	૧૦	૩	૨૮	૧૫	૫	૨૭	૨૦	
મૂલ ત્રિકોણ રાશિ	સિંહ	વૃષ	મેષ	કન્યા	ધન	તુલા	કુલ	

ગ્રહોની દૃષ્ટિ

તૃતીયદશમે પાદં ત્રિકોણેઽગ્નિદ્વયગ્રહઃ ॥

પચ્ચેત્તુર્યેઽષ્ટમે પાદત્રય પૂર્ણ તુ સપ્તમે ॥૧૪૯॥

પૂર્ણ તુ ત્રિદશં મંદો પંચમં નવમં શુરુઃ ॥

મૌમોઽષ્ટમં ચતુર્યશ્ચ સપ્તમં સકલા ગ્રહાઃ ॥૧૫૦॥

દરેક ગ્રહો પોતાના સ્થાનથી (૩) ત્રીજા અને (૧૦) દશમા સ્થાનને એક પાદ, (૯) નવમા અને (૫) પાંચમાને બે પાદ, (૪) ચોથા અને આઠમાને ત્રણ પાદ તથા (૭) સાતમા સ્થાનને પૂર્ણ દષ્ટિથી જુવે છે. ૧૪૯.

૩ જા તથા ૧૦ મા સ્થાનને શનિ, ૫ મા તથા ૯ મા સ્થાનને ગુરુ, ૮ મા તથા ૪ થા સ્થાનને મંગળ અને ૭ મા સ્થાનને સર્વ ગ્રહો પૂર્ણ દષ્ટિથી જુવે છે. ૧૫૦.

આખો દિવસ અને આખી રાત મળી ભોગવાતાં બારે રાશિઓનાં લગ્નનાં ઘડીપણ જોવાનું કોષ્ઠક.

લગ્ન	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
ઘડી	૩	૪	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૪	૩
પણ	૫૭	૨૬	૭	૩૯	૩	૧૯	૧૯	૩૨	૩૯	૭	૨૬	૫૭

દરરોજ ઘટાડયાની પળ જોવાનું કોષ્ઠક.

લગ્ન	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
પળ	૭	૮	૧૦	૧૧	૧૧	૧૦	૧૦	૧૧	૧૧	૧૦	૮	૭
વિપળ	૫૪	૫૨	૧૮	૧૪	૪	૩૮	૩૮	૪	૧૪	૧૮	૫૨	૫૪

ઉપરના કોઠા ઉપરથી એમ સમજવું કે મેષ રાશિનું લગ્ન ૩ ઘડી ૫૭ પળ રહે છે. એજ પ્રમાણે દરેક રાશિઓનાં લગ્નો માટે સમજવું મેષ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે સવારમાં સૂર્યોદય વખતે પ્રથમ મેષ રહે અને પછી વરણ (વૃષ) લગ્ન બેસે. આ પ્રમાણે આગળ સમજવું. પણ વિશેષ જાણવાનું એ છે કે જે દિવસે મેષ સંક્રાન્તિ બેસે તે દિવસે સવારમાં ૩ ઘડી અને ૫૭ પળ દિવસ ચઢતાં સુધી મેષ લગ્ન રહે અને પછી વરણ લગ્ન બેસે. હવે તે મેષનો સૂર્ય એક માસ સુધી રહેવાનો છે અને પછી વરણનો થવાનો છે. માટે દરરોજ મેષ લગ્ન ૭ પળ ૫૪ વિપળ ઓછું થતું જાય. તેથી મેષ સંક્રાન્તિના બીજે દિવસે સૂર્યોદયથી ૩ ઘડી ૪૯ પળ ને ૬ વિપળ દિવસ ચઢતાં સુધી મેષ લગ્ન રહે. આવીરીતે દરરોજ ઘટવાથી એક માસ પુરો થતાં વરણ સંક્રાન્તિ થવાના દિવસે મેષ લગ્ન સૂર્યોદય વખતે ઉતરી જાય અને તરતજ વરણ લગ્ન બેસે. ઉપર પ્રમાણે વરણ લગ્ન પણ દરરોજ ૮ પળ ને ૫૨ વિપળ ઘટે છે એટલે એક માસે વરણ લગ્ન પણ પુરું થઈ મિથુન લગ્ન બેસે છે. આ પ્રમાણે દરેક રાશિના લગ્નની રીત સમજવી.

લગ્ન કે જન્મકુંડલી બનાવવા માટે લગ્ન શોધનની રીત.

જે સમયનું લગ્ન બેઠાડું હોય તેનો સમય ઘડી પણ ચોક્કસ બેઠું તેના કલાક અને મિનિટો એક બાબુ લખી રાખવી અને પછી તેની ઇષ્ટ ઘડી નીચે પ્રમાણે કરવી

ઇષ્ટ ઘડી લાવવાની રીત

૧ સૂર્યોદયથી બપોરના બાર વાગ્યા સુધીના જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય તેમાથી તે દિવસના સૂર્યોદયના કલાક અને મિનિટો બાદ કરતા શેષ વધે તેને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી, પણ અને વિપણ થાય છે (તે એવી રીતે કે કલાકને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી અને મિનિટને અઢીએ ગુણવાથી પણ થાય છે) તે સૂર્યોદયથી બપોરના બાર વાગ્યા સુધીની ઇષ્ટ ઘડી થઈ એમ સમજવું

૨ બપોરના બાર વાગ્યાથી માજના સૂર્યાસ્ત સુધી જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય તેમા ૧૨ બાર ઉમેગી સગવાળો કરી તેમાથી એજ દિવસના સૂર્યોદયના કલાક અને મિનિટો બાદ કરી બાકી રહેલા કલાકને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી પણ આવે તે ઇષ્ટ ઘડી સમજવી

૩ સૂર્યાસ્તથી રાત્રિના બાર વાગ્યા સુધી જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય, તેમાથી સૂર્યાસ્તના કલાક અને મિનિટો બાદ કરતા તથા આવેલી સખ્યાને અઢીએ ગુણતા પ્રાપ્ત થએલી સખ્યામા આપુ દિનમાન ઉમેગવાથી સૂર્યાસ્તથી રાત્રિના બાર વાગ્યા સુધીની ઇષ્ટ ઘડી થઈ એમ સમજવું

૪ રાત્રિના બાર વાગ્યા પછીથી સૂર્યોદય થાય ત્યાસુધીના જેટલા કલાક અને મિનિટો થઈ હોય તેને અઢીએ ગુણતા આવેલી રકમમા દિનમાન પુરૂ અને રાત્રિમાન અર્ધ ઉમેરવાથી રાત્રિના બારથી સૂર્યોદય સુધીની ઇષ્ટ ઘડી થઈ એમ સમજવું

ઇષ્ટ ઘડી લાવવાનું ઉદાહરણ

માનો કે એક બાળકનો જન્મ કલાક ૯-૪૫ મિનિટે દિવસે થયો પચાગમા બેતા તે દિવસે સૂર્યોદય કલાક ૬-૩૫ નો છે તો હવે ૯-૪૫ માથી ૬-૩૫ બાદ જતા કલાક ૩-૧૦ મિનિટ આવી એટલે સૂર્યનો ઉદય થયા પછી કલાક ૩-૧૦ મિનિટે તે બાળકનો જન્મ થયો હવે તે કલાક અને મિનિટને અઢીએ ગુણવાથી ઘડી ૭-૫૫ પણ આવી એટલે સૂર્ય ઉઠ્યા પછી ઘડી ૭-૫૫ પળે તે બાળકનો જન્મ થયો એટલે તેના જન્મની ઇષ્ટ ઘડી ૭-૫૫ પણ થઈ એમ સમજવું પણ સમજો કે કોઈ બાળકનો જન્મ બપોરે કલાક ૩-૩૬ મિનિટે થયો તો હવે તેમાથી ૬-૩૫ બાદ

થઈ શકે નહિ. માટે ૩-૩૬ માં ૧૨ ઉમેરવાથી સળંગ કલાક ૧૫-૩૬ મિનિટ આવી. તેમાંથી સૂર્યોદયના કલાક ૬-૩૫ મિનિટ બાદ કરતાં કલાક ૯-૧ મિનિટ આવી. તેને અઢીએ ગુણી ઘડીપણ લાવવી.

તેવીજ રીતે એક બાળકનો જન્મ રાત્રે કલાક ૯-૪૧ મિનિટે થયો. તે દિવસે પંચાંગમાં સૂર્યાસ્તનો સમય કલાક ૫-૩૫ મિનિટે છે. તે ૯-૪૧ માંથી બાદ કરતાં ૪-૬ મિનિટ આવી. તેને ૨૦ એ ગુણવાથી ઘડી ૧૦-૧૫ પળ આવી. તેમાં તે દિવસના દિનમાનની ઘડી ૨૭-૨૧ પળ ઉમેરતાં ઘડી ૩૭-૩૬ પળ બાળકના જન્મની ઇષ્ટ ઘડી આવી એમ સમજવું.

આવી રીતે ઇષ્ટ ઘડી નક્કી કર્યા પછી લગ્ન ક્યું આવે છે તે સહેલાઈથી જોવા માટે લગ્નપત્ર પૃષ્ઠ ૬૦૪ ઉપર આપેલું છે તે જોવું.

લગ્નપત્ર જોવાની સમજૂતી.

આપેલા લગ્નપત્ર ઉપરથી ગમે તે વખતનું લગ્નપત્ર કાઢી શકાય છે. તે એવી રીતે કે જે દિવસે જેટલી ઘડીપણ ઉપર લગ્ન લાવવું હોય તે દિવસનો સૂર્ય કયી રાશિનો છે તે પંચાંગ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. કારણકે પંચાંગમાં દરેક મહિનાની સુદિની અને વદીની એવી બે કુંડળિયો આપવામાં આવે છે અને તેમાં દરેક ગ્રહ કયી રાશિમાં છે તે બતાવવામાં આવે છે. સુદિની કુંડલીમાં પુનમના રોજ દરેક ગ્રહ કયી રાશિનો કેટલા અંશ કળા અને વિકળાનો છે તથા તે ગ્રહની ગતિ પણ જણાવેલી હોય છે. તેવીજ રીતે વદીની કુંડલીમાં અમાસને રોજ દરેક ગ્રહ કયી રાશિમાં કેટલા અંશે છે તે જણાવેલું હોય છે. પણ પુનમ કે અમાસના દિવસે જે રાશિના જેટલા અંશે ગ્રહો હોય તે બતાવેલું હોય છે. પરંતુ ગ્રહો પોતાની ગતિ પ્રમાણે દરરોજ ફરતા હોવાથી જન્મ વખતે કે કોઈ મુદૂર્ત વખતે ગ્રહ કયી રાશિમાં કેટલા અંશે છે તે ગણતરીથી નક્કી કરવું જોઈએ.

જેમકે સૂર્ય જે રાશિમાં જે દિવસે જોડે ત્યારથી એક મહિના સુધી તેજ રાશિમાં રહે છે એટલે એક મહિનામાં ત્રીસ (૩૦) અંશ ચાલે છે અને દરરોજ એક અંશ ચાલે છે. એક દિવસ અને રાત્રિ મળી ૧૨ લગ્ન અનુક્રમે પુરાં ભોગવે છે. સુદ સાતમ સુધીમાં જન્મ હોય તો તેની પાછળના મહિનાની અમાસની કુંડળીમાં સૂર્ય જે રાશિના જેટલા અંશે હોય તે અંશમાં રોજનો એક એક અંશ ઉમેરવો. એટલે તે દિવસે સૂર્ય તે રાશિમાં તેટલા અંશે છે એમ સમજવું અને જો સુદિ સાતમ પછી જન્મ હોય તો પુનમની કુંડળીમાં સૂર્ય જે રાશિમાં જેટલા અંશે હોય તે અંશમાંથી દરરોજના એક અંશ લેખે તેટલા અંશ ઓછા કરવા. તેથી સૂર્યના તે દિવસના અંશ આવશે. જેમકે એક બાળકનો જન્મ વદ પાંચમના રોજ છે અને તે મહિનાની પુનમની કુંડળીમાં સૂર્ય મકર રાશિનો ૨ અંશે છે તો તે પછીના પાંચમ સુધીના ૫ અંશ ઉમેરવાથી તે દિવસે મકરનો સૂર્ય ૭ અંશે છે એમ જાણવું.

અમદાવાદમાં અયનાશ રૂ૩ ના આધારે વર્તેલું લગ્નપત્ર પદ્ધતિ પ-૫

અશી	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯
૦ મો	૨ ૫૪	૩ ૧	૩ ૬	૩ ૧૭	૩ ૨૪	૩ ૩૨	૩ ૪૭	૩ ૫૬	૪ ૧૨	૪ ૨૧	૪ ૩૦	૪ ૩૮	૪ ૪૭	૪ ૫૬	૪ ૬૫	૫ ૧૩	૫ ૨૨	૫ ૩૦	૫ ૩૯	૫ ૪૭	૫ ૫૫	૫ ૬૪	૬ ૭૨	૬ ૮૧	૬ ૯૦	૬ ૯૯	૬ ૧૦૮	૬ ૧૧૭	૬ ૧૨૬
૧ દાલ	૭ ૧૩	૭ ૨૨	૭ ૩૦	૭ ૩૯	૭ ૪૭	૭ ૫૬	૭ ૬૫	૭ ૭૪	૮ ૮૩	૮ ૯૨	૮ ૧૦૧	૮ ૧૧૦	૮ ૧૧૯	૮ ૧૨૮	૮ ૧૩૭	૯ ૧૪૬	૯ ૧૫૫	૯ ૧૬૪	૯ ૧૭૩	૯ ૧૮૨	૯ ૧૯૧	૯ ૨૦૦	૯ ૨૦૯	૯ ૨૧૮	૯ ૨૨૭	૯ ૨૩૬	૯ ૨૪૫	૯ ૨૫૪	૯ ૨૬૩
૨ મિથુન	૧૧ ૫૯	૧૨ ૧૦	૧૨ ૨૦	૧૨ ૩૦	૧૨ ૪૦	૧૨ ૫૦	૧૨ ૬૦	૧૩ ૭૦	૧૩ ૮૦	૧૩ ૯૦	૧૩ ૧૦૦	૧૪ ૧૧૦	૧૪ ૧૨૦	૧૪ ૧૩૦	૧૪ ૧૪૦	૧૫ ૧૫૦	૧૫ ૧૬૦	૧૫ ૧૭૦	૧૫ ૧૮૦	૧૫ ૧૯૦	૧૫ ૨૦૦	૧૬ ૨૧૦	૧૬ ૨૨૦	૧૬ ૨૩૦	૧૬ ૨૪૦	૧૬ ૨૫૦	૧૬ ૨૬૦	૧૬ ૨૭૦	૧૬ ૨૮૦
૩ કર્ક	૧૭ ૩૨	૧૭ ૪૩	૧૭ ૫૪	૧૭ ૬૫	૧૭ ૭૬	૧૭ ૮૭	૧૭ ૯૮	૧૮ ૧૦૯	૧૮ ૧૨૦	૧૮ ૧૩૧	૧૮ ૧૪૨	૧૮ ૧૫૩	૧૮ ૧૬૪	૧૮ ૧૭૫	૧૮ ૧૮૬	૧૯ ૧૯૭	૧૯ ૨૦૮	૧૯ ૨૧૯	૧૯ ૨૩૦	૧૯ ૨૪૧	૧૯ ૨૫૨	૧૯ ૨૬૩	૧૯ ૨૭૪	૧૯ ૨૮૫	૧૯ ૨૯૬	૧૯ ૩૦૭	૧૯ ૩૧૮	૧૯ ૩૨૯	૧૯ ૩૪૦
૪ સિંહ	૨૩ ૧૨	૨૩ ૨૩	૨૩ ૩૪	૨૩ ૪૫	૨૩ ૫૬	૨૩ ૬૭	૨૩ ૭૮	૨૪ ૮૯	૨૪ ૧૦૦	૨૪ ૧૧૧	૨૪ ૧૨૨	૨૪ ૧૩૩	૨૪ ૧૪૪	૨૪ ૧૫૫	૨૪ ૧૬૬	૨૫ ૧૭૭	૨૫ ૧૮૮	૨૫ ૧૯૯	૨૫ ૨૧૦	૨૫ ૨૨૧	૨૫ ૨૩૨	૨૫ ૨૪૩	૨૫ ૨૫૪	૨૫ ૨૬૫	૨૫ ૨૭૬	૨૫ ૨૮૭	૨૫ ૨૯૮	૨૫ ૩૦૯	૨૫ ૩૨૦
૫ કન્યા	૨૮ ૪૩	૨૮ ૫૪	૨૮ ૬૫	૨૮ ૭૬	૨૮ ૮૭	૨૮ ૯૮	૨૯ ૧૦૯	૨૯ ૧૨૦	૨૯ ૧૩૧	૨૯ ૧૪૨	૨૯ ૧૫૩	૨૯ ૧૬૪	૨૯ ૧૭૫	૨૯ ૧૮૬	૨૯ ૧૯૭	૩૦ ૨૦૮	૩૦ ૨૧૯	૩૦ ૨૩૦	૩૦ ૨૪૧	૩૦ ૨૫૨	૩૦ ૨૬૩	૩૦ ૨૭૪	૩૦ ૨૮૫	૩૦ ૨૯૬	૩૦ ૩૦૭	૩૦ ૩૧૮	૩૦ ૩૨૯	૩૦ ૩૪૦	૩૦ ૩૫૧

[illegible]

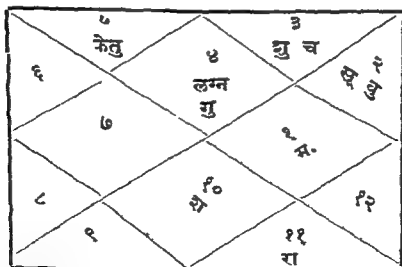
ઉપર આપેલા લગ્નપત્રમાં મથાળે ૧, ૨, ૩ એ અંશોના આંકડા આપેલા છે. તે અંશોની તળેની લાઇનોમાં ડાળી બાબત મેષ, વૃષભ એવી રીતે બારે રાશિઓનાં નામ આપેલાં છે. હવે જે વખતનું લગ્ન સિદ્ધ કરવું હોય તે દિવસે સૂર્ય જે રાશિમાં હોય તે રાશિની લાઇનમાં અને જેટલા અંશે હોય તે અંશની નીચે ભ્યાં બન્નેની લાઇનો ભેગી થતી હોય ત્યાં જે આંકડો હોય તે આંકડો શોધી કહાડવો. તે આંકની ઘડીપળમાં જે વખતનું લગ્ન કાઢવું હોય તેની ઇષ્ટ ઘડીપળ ઉમેરી સરવાળો કરતાં ૬૦ ઉપરાંત આંકડો

આવે તો તેમાથી ૬૦ બાદ કરતા જે ઘડીપળ આવે તે ઘડીપળનો આકડો અથવા તેને મળતો એક જે ઘડી આઘીપાછીનો આકડો લગ્નપત્રમા શોધી કાઢવો અને તે આકડાની ડાબી લાઈનમા જે ગણિ આવતી હોય તે રાગિનુ લગ્ન અને તે આકડાની ઉપરની સીધી લાઈનમા મથાળે જે અશનો આકડો હોય તેટલા અશનુ તે વળતે લગ્ન છે એમ મમજવુ

ઉદાહરણ:- સૂર્ય વગળ ગગિના ૨૨ અશનો છે અને સૂર્યોદયથી ઇષ્ટ ઘડી ૧૦, ૨૫ પળ છે, તે વળતનુ લગ્ન માધવુ છે હવે લગ્નપત્રમા વગળ રાગિના ૨૨ અશના કોઠામા ઘડી ૧૦-૩૮ પળ છે તેમા ૧૦ ઘડી, ૨૫ પળ ઉમેર્યા ત્યારે કુલ સગવાળો ૨૧-૩ પળનો થયો તે કર્ક ગગિના ૧૬ મા અશના કોઠાની લગભગ છે માટે તે વળતે કર્ક ગગિના ૧૬ અશનુ લગ્ન નક્કી થયુ એમ બાણવુ. તે કર્ક લગ્ન મેપ ગણિથી ગણુતા ૪ થી રાશિ થઈ માટે કર્ક રાશિનુ નામ નહિ લખતા ૪ નો આક લગ્નકુડળીમા પ્રથમના ખાનામા મૂકવો અને ત્યાર પછી મિહુરાશિનો ૫ મો આકડો કુડળીમા ડાબી બાલુના ખીન્ન ખાનામા મૂકવો અને ત્રીજા ખાનામા કન્યા ગગિનો ૭ નો તથા ચોથા ખાનામા તુલા ગગિનો ૭ નો આક મૂકવો, આ પ્રમાણે બારે રાશિઓના બારે આક બારે ખાનાઓમા એક પછી એક અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે મૂકવા

લગ્ન કુડળીમાં રાશિ અને ગ્રહો ખેસાડવાની રીત

જન્માક ૧૯

આ પ્રમાણે જન્મકુડળી નક્કી કરી બારે રાશિઓના આકડા બારે ખાનાઓમા ગોઠવ્યા પછી તે દિવસે દરેક રાશિમા કયો ગ્રહ કેટલા અંશે છે તે પચાગમા જોઈ નક્કી કરી કુડળીના તે તે રાશિના અક્ષવાળા કોઠામા તે તે ગ્રહો મૂકવા

૧ હવે આ નક્ષી કરેલા લગ્નના દિવસે વરણ રાશિના ૨૨ અંશનો સૂર્ય છે. માટે વરણ રાશિનાં અંક ૨ વાળા કોઠામાં ' સૂ. ' અક્ષર લખવો. સૂર્ય એક રાશિમાં એક મહિના સુધી રહે છે એટલે દરરોજ એક અંશ ચાલે છે. તે પ્રમાણે પંચાંગમાં કુંડળી જોઈ વધઘટ થતી હોય તે પ્રમાણે અંશ કાઢવા.

૨ તે પછી ચંદ્ર કયી રાશિમાં કેટલા અંશે છે તે પંચાંગમાં પુનમ કે અમાસની કુંડળીમાં લખેલું હોય છે પણ ચંદ્ર સવા બે દિવસમાં એક રાશિ એટલે ત્રીસ (૩૦) અંશ ચાલે છે જેથી એક દિવસમાં લગભગ ૧૪ અંશ ચાલે. એ રીતે સવા બે દિવસ ચંદ્ર એક રાશિમાં રહે છે અને ત્યાર પછી બીજી રાશિમાં પ્રવેશ કરે છે.

પંચાંગમાં તિથિની સામે ચંદ્ર કયી રાશિનો છે અને કયે દિવસે કયી ઘડીએ બેઠેલો છે તે લખેલું હોય છે. હવે જ્યારે જે રાશિમાં ચંદ્રમા બેઠો ત્યારથી જન્મ કે ઇષ્ટ ઘડીપણ સુધી દરરોજના ૧૪ અંશ લેખે કેટલા અંશ છે તે ગણી જન્મ કે મુહૂર્તની ઇષ્ટ ઘડી વખતે કેટલા અંશે ચંદ્ર છે તે શોધી કાઢવું અને જે રાશિનો ચંદ્ર હોય તે રાશિનો આંક જે ખાનામાં હોય તે ખાનામાં ચંદ્રનો પહેલો ' ચં. ' અક્ષર મૂકવો અને કુંડળીની નીચે ગ્રહના અંશનો કોઠો આપવામાં આવે છે તેમાં ચંદ્રની રાશિના નામ તળે તેના અંશ લખવા. એવી રીતે ચંદ્ર મિથુન રાશિનો છે માટે ૩ આંકડાવાળા લગ્નકુંડળીના કોઠામાં શુક છે ત્યાં ચંદ્રને પણ મૂકવો.

૩ મંગળ જન્મ વખતે કયી રાશિના કેટલા અંશે છે તે જોવું. મંગળ દોઢ દિવસે એક અંશ ફરે છે એટલે જ્યારથી જે રાશિમાં મંગળ બેઠો હોય ત્યારથી દોઢ મહિના સુધી તે રાશિમાંજ રહે છે. માટે પંચાંગમાં પુનમ કે અમાસની કુંડલીમાં મંગળ જેટલા અંશનો જે રાશિનો હોય તે અંશમાં જન્મ દિવસ સુધીના દોઢ દિવસના એક અંશ પ્રમાણે ગણી અંશમાં વધઘટ કરી અંશ કાઢવા. હવે ઉપર જણાવેલા સમયે મંગળ મેષ રાશિનો છે માટે મેષ રાશિનો આંક ૧નો આવ્યો. જેથી લગ્ન કુંડળીમાં એક આંકવાળા મેષ રાશિના કોઠામાં મંગળનો પહેલો અક્ષર ' મં. ' મૂકવો અને કુંડળીની નીચે ગ્રહોના અંશનો કોઠો આપવામાં આવે છે તેમાં મંગળની રાશિના નામ તળે અંશ લખવા.

૪ બુધ એક દિવસે એક અંશ ચાલે છે અને એક મહિનામાં એક રાશિ ભોગવે છે. માટે પંચાંગમાં આપેલી કુંડલીમાં જે રાશિમાં હોય અને તે કેટલા અંશમાં છે તે નક્ષી કરી તેમાં મુહૂર્તના કે જન્મના દિવસ સુધી દરરોજના એક અંશ પ્રમાણે ગણી વધઘટ કરી નક્ષી અંશ કાઢવા. હવે ઉપર જણાવેલા સમયે બુધ વરણ રાશિનો છે માટે કુંડળીમાં વરણ રાશિનો આંક બેવાળા કોઠામાં બુધનો પહેલો

અક્ષર ' શુ ' લખવો અને તેની નીચેની કુડળીમાં જે અશ નક્કી થયા હોય તે લખવા એવી રીતે દરેક ગ્રહોના અગ, કળા ને વિકળા લખવી

૫ ગુરુ તે (૧૩) મહિના સુધી એક રાશિમાં ગ્રહે છે અને બાર દિવસે એક અશ ચાલે છે એટલે એક મહિને અઠી અશ બદલાય છે તેથી મુહૂર્ત કે જન્મની ઇષ્ટ ઘડી વખતે કેટલા અશે છે તે પચાગમાં જોઈ બાર દિવસના એક અશ પ્રમાણે વધઘટ કરી ગુરુ કરી ગણિનો અને કેટલા અશે છે તે નક્કી કરી કુડળીમાં મૂકવું ઉપર જણાવેલા મમયે ગુરુ કર્ક ગણિમાં છે માટે કર્ક ગણિનો ચોથો આક લક્ષનાજ કોઠામાં છે ત્યાં ગુરુનો ' શુ ' અક્ષર મુકવો અને નીચેની કુડળીમાં તે ગણિની નીચે જે અશ આવ્યા હોય તે મૂકવા

૬ શુક્ર એક ગણિમાં એક માત્ર સુધી ગ્રહે છે એટલે દરરોજ એક અશ ચાલે છે તે પ્રમાણે ઇષ્ટ વ્રતના દિવસ સુધીમાં વધઘટ કરી જે ગણિનો અને કેટલા અશે છે તે નક્કી કરી કુડળીના કોઠામાં તે રાશિ ભેગો મૂકવો હવે ઉપર જણાવેલા મમયે શુક્ર મિથુન ગણિમાં છે માટે મિથુન ગણિના ૩ જા આક ભેગો શુક્રનો પહેલો અક્ષર ' શુ ' મૂકવો

૭ શનિ એક ગણિમાં ત્રીસ મહિના સુધી ગ્રહે છે એટલે એક મહિને અથવા ત્રીસ દિવસે એક અશ ચાલે છે માટે ઇષ્ટ ઘડીના દિવસે ફેરફાર વિશેષ યતો નથી અને કહાય થતો જણાય તો વધઘટ કરી જે રાશિનો અને જેટલા અશે હોય તે નક્કી કરી કુડળીના કોઠામાં તે ગણિ ભેગો મૂકવો હવે ઉપરના મમયે શનિ મકર ગણિમાં છે માટે મકર ગણિના ૧૦ ના આક ભેગો શનિનો પહેલો અક્ષર ' શ ' મૂકવો

૮ ગહુ અઢાઢ મહિના સુધી એક રાશિમાં ગ્રહે છે એટલે અઢાઢ દિવસે એક અશ પાછો હોઈ છે, ડારણ કે તેની ગતિ ઉલટી છે એટલે ઇષ્ટ ઘડીના દિવસે પચાગમાં જે રાશિનો જેટલા અશે હોય તેમાં ઘણે ભાગે ફેરફાર થતો નથી માટે પચાગમાં જોઈ કુડળીના કોઠામાં મૂકવો હવે ઉપરના મમયે ગહુ કુલ રાશિમાં છે માટે કુલ ગણિના ૧૧ માં આક ભેગો ગહુનો પહેલો અક્ષર ' રા ' લખવો.

૯ કેતુ પણ એક રાશિમાં અઢાઢ માત્ર સુધી ગ્રહે છે એટલે એ અઢાર દિવસે એક અશ પાછો હોઈ છે તે પણ ઘણે ભાગે પચાગની કુડળીમાં જે રાશિમાં જેટલા અશ હોય છે તેમાં અઢાર (૧૮) દિવસ સુધી કાયમ ગ્રહે છે ઉપરના મમયે કેતુ મિહ ગણિમાં છે માટે મિહ ગણિના ૫ ના આક ભેગો ' કે ' મૂકવો

એવી રીતે લગ્નકુડળી તૈયાર કરી લગ્નકુડળીમાં આવેલા ગ્રહોનું શુભાશુભ કળ તપાસવું

નવાંશ કુંડળી બનાવવાની રીત.

ધનુઃ સિંહોઽથ મેષશ્ચ મેષાદ્યાસ્તુ નવાંશકાઃ ॥

મકરો વૃષભઃ કન્યા મકરાદ્યાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૨૫૧॥

તુલામિથુનકુંભાર્યાસ્તુલાદ્યાઃ કથિતા બુધૈઃ ॥

કર્કાદ્યાસ્તે તુ વિજ્ઞેયા મીનવૃશ્ચિકકર્કટાઃ ॥૨૫૨॥

ધન, સિંહ અને મેષ; એ ત્રણ રાશિના નવાંશ મેષથી ગણવામાં આવે છે. મકર, વૃષ અને કન્યા રાશિના નવાંશ મકર રાશિથી; તુલા, મિથુન અને કુંભ રાશિના નવાંશ તુલા રાશિથી અને મીન, વૃશ્ચિક તથા કર્ક રાશિના નવાંશ કર્ક રાશિથી ગણવામાં આવે છે એમ પાંડિતોએ કહ્યું છે. ૧૫૧, ૧૫૨.

નવાંશ ચક્ર.

અંશ	કળા	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
૩	૨૦	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ	શુ	ચં
૬	૪૦	શુ	શ	મં	સૂ	શુ	શ	મં	સૂ	શુ	શ	મં	સૂ
૧૦	૦	ભુ	ગુ	ગુ	ભુ	ભુ	ગુ	ગુ	ભુ	ભુ	ગુ	ગુ	ભુ
૧૩	૨૦	ચં	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ	શુ
૧૬	૪૦	સૂ	શુ	શ	મં	સૂ	શુ	શ	મં	સૂ	શુ	શ	મં
૨૦	૦	ભુ	ભુ	ગુ	ગુ	ભુ	ભુ	ગુ	ગુ	ભુ	ભુ	ગુ	ગુ
૨૩	૨૦	શુ	ચં	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ	શુ	ચં	મં	શ
૨૬	૪૦	મં	સૂ	શુ	શ	મં	સૂ	શુ	શ	મં	સૂ	શુ	શ
૩૦	૦	ગુ	ભુ	ભુ	ગુ	ગુ	ભુ	ભુ	ગુ	ગુ	ભુ	ભુ	ગુ

નવાંશ કુંડળી બનાવવા માટે એક રાશિ ત્રીસ (૩૦) અંશની હોય છે તેથી તેના નવ (૯) ભાગ કરી નવ ભાગનું કોષ્ટક ઉપર પ્રમાણે બનાવવું. ઉપરના કોષ્ટકમાં નવાંશ ચક્રની મેષાદિથી બાર રાશિઓ લખેલી છે અને ડાબી બાજુના કોષ્ટકમાં નીચે ઉતરતાં જે લગ્ન આવેલું હોય તેના નવ ભાગના અંશ લખેલા છે. તે

લગ્ન જેટલા અગનુ હોય તે અશના કોઠાની લાઇન અને જે રાગિનો નવાશ આવ્યો હોય તે રાગિની લાઇન જે કોઠામા એક થાય તે કોઠામા જે ગ્રહ હોય તે ગ્રહ નવાશ કુડળીમા પહેલા ભુવનમા મૂકવો અને પછીના ગ્રહો પણ ખીજી જે રાશિ આવતી હોય અને જેટલા અગે હોય તે ખાનાની લાઇન જે કોઠામા ભેગી થાય તે કોઠામા જે ગ્રહ હોય તે તે રાશિમા મૂકવો

નવાંશનુ પ્રાધાન્યપાણુ

લગ્ને શુભેઽપિ ચવંશઃ ક્રૂરઃ સ્યાન્નેષ્ટસિદ્ધિઃ ॥

લગ્ને ક્રૂરેઽપિ સૌમ્યાંશઃ શુભદૌઽશો વલાયતઃ ॥૧૬૩॥

લગ્ન, હોરા, કેળકાર, નવાંશ દ્વાદશાંશ, ત્રિશાંશ માનનુ કોષ્ઠક

લગ્ન માન ધડી, પળ	હોરા માન પલ, અક્ષર	કેળકાર માન પલ, અક્ષર	નવાંશ માન પલ, અક્ષર, વ્યક્ષર	દ્વાદશાંશ માન પલ, અક્ષર	ત્રિશાંશ માન પલ, અક્ષર
મેષ, ૩-૪૫	૧૧૨-૩૦	૭૫- ૦	૨૫- ૦- ૦	૧૮-૪૫	૭-૩૦
વૃષ, ૪-૧૬	૧૨૮- ૦	૮૫-૨૦	૨૮-૨૬-૪૦	૨૧-૨૦	૮-૩૨
મિથુન, ૫- ૫	૧૫૨-૩૦	૧૦૧-૪૦	૩૩-૫૩-૨૦	૨૫-૨૫	૧૦-૧૦
કર્ક, ૫-૪૧	૧૭૦-૩૦	૧૧૩-૪૦	૩૭-૫૩-૨૦	૨૮-૨૫	૧૧-૨૨
સિંહ, ૫-૪૨	૧૭૧- ૦	૧૧૪- ૦	૩૮- ૦- ૦	૨૮-૩૦	૧૧-૨૪
કન્યા, ૫-૩૧	૧૬૫-૩૦	૧૧૦-૨૦	૩૬-૪૬-૪૦	૨૭-૩૫	૧૧- ૨
તુલા, ૫-૩૧	૧૬૫-૩૦	૧૧૦-૨૦	૩૬-૪૬-૪૦	૨૭-૩૫	૧૧- ૨
વૃશ્ચિક, ૫-૪૨	૧૭૧- ૦	૧૧૪- ૦	૩૮- ૦- ૦	૨૮-૩૦	૧૧-૨૪
ધન, ૫-૪૧	૧૭૦-૩૦	૧૧૩-૪૦	૩૭-૫૩-૨૦	૨૮-૨૫	૧૧-૨૨
મકર, ૫- ૫	૧૫૨-૩૦	૧૦૧-૪૦	૩૩-૫૩-૨૦	૨૫-૨૫	૧૦-૧૦
કુમ્ભ, ૪-૧૬	૧૨૮- ૦	૮૫-૨૦	૨૮-૨૬-૪૦	૨૧-૨૦	૮-૩૨
મીન, ૩-૪૫	૧૧૨-૩૦	૭૫- ૦	૨૫- ૦- ૦	૧૮-૪૫	૭-૩૦

લગ્ન શુભ હોય છતાં અંશ (નવાંશ) કૂર હોય તો તે ઇષ્ટ સિદ્ધિને આપતો નથી, અને લગ્ન કૂર હોય છતાં અંશ સૌમ્ય હોય તો શુભકારક છે. કારણ કે અંશજ બલવાન છે તેમજ કૂર અંશ (નવાંશ) માં રહેલો સૌમ્ય ગ્રહ પણ કૂર થાય છે અને સૌમ્ય ગ્રહમાં રહેલો કૂર ગ્રહ પણ સૌમ્ય થાય છે. કૂર અંશમાં રહેલા સૌમ્ય ગ્રહની દષ્ટિ પણ દુષ્ટ થાય છે અને સૌમ્ય ગ્રહમાં રહેલા કૂર ગ્રહની દષ્ટિ પણ શુભ થાય છે એવું લલ્લ તથા શ્રીપતિ કહે છે. ૧૫૩.

ઘર તથા દેવમંદિરોના આરંભમાં લગ્નબળ વિચાર.

દ્વિઃસ્વભાવે સ્થિરે લગ્ને શુભૈર્વ્યષ્ટાંત્યગૈર્ગ્રહૈઃ ॥

પાપૈરાયારિગૈઃ કુર્યાન્મંદિરારંભણં બુધઃ ॥૧૫૪॥

દ્વિસ્વભાવ તથા સ્થિર લગ્ન હોય, ૮ મા અને ૧૨ મા સ્થાનને છોડી બીજા સ્થાનોમાં શુભ ગ્રહો હોય તથા પાપગ્રહ ૧૧ મા અને ૬ ક્રા સ્થાનમાં હોય તો બુદ્ધિમાન્ પુરૂષોએ ઘર અને મંદિરો બનાવવાનો આરંભ કરવો. ૧૫૪.

ગૃહારંભમાં શુભ યોગો.

લગ્ને ગુરૌ રવૌ ષષ્ઠે ચૂને જ્ઞે માર્ગવે સુખે ॥

મન્દ્રે ત્રિગે કૃતં તિષ્ઠેન્ મંદિરં શરદાં શતમ્ ॥૧૫૫॥

લગ્નમાં ગુરૂ, છઠ્ઠે સ્થાને સૂર્ય, સાતમે બુધ, ચોથે શુક્ર અને ત્રીજા સ્થાને શનિ હોય તો એવા મુહૂર્તમાં બનાવેલું મંદિર અથવા ઘર ૧૦૦ વર્ષ સુધી ટકે. ૧૫૫.

તનૌ શુક્રે સહોત્થેઽર્કે ષષ્ઠે ભૌમે સુતે ગુરૌ ॥

સમારબ્ધં ગૃહં તિષ્ઠેદ્વાયનાનાં શતં દ્વયમ્ ॥૧૫૬॥

લગ્નમાં શુક્ર, ત્રીજા સ્થાને સૂર્ય, છઠ્ઠે સ્થાને મંગળ અને પાંચમા સ્થાને ગુરૂ હોય એવા યોગમાં ઘરનો આરંભ કરવામાં આવે તો તે ઘર ૨૦૦ વર્ષ સુધી ટકે. ૧૫૬.

સૂર્યે લાભગતે શુક્રે તનૌ નભસિ ચંદ્રજે ॥

ગેહં વર્ષશતાયુષ્યં નિર્મિતં નૃવરૈર્ભવેત્ ॥૧૫૭॥

અગિયારમા સ્થાને સૂર્ય, લગ્નમાં શુક્ર અને બુધ દશમે સ્થાને હોય એવા યોગમાં પ્રારંભ કરેલું ઘર ૧૦૦ વર્ષ સુધી ટકે. ૧૫૭.

ચતુર્થે વાકૂપતૌ લાભે ભૌમે મંદે ચ લે વિધૌ ॥
અશીતિહાયનાયુષ્યમારબ્ધં મંદિરં સ્મૃતમ્ ॥૧૫૮॥

ચોથા સ્થાનમા શુક, અગિયારમે મગળ અને શનિ તથા દશમા સ્થાને ચંદ્ર હોય એવા યોગમા આરભ કરેલું મકાન ૮૦ વર્ષના આયુષ્યવાળું બાણુ. ૧૫૮.

શુકે સ્વોચ્ચે તનૌ વાપિ જીવે પાતાલગેઽથવા ॥
લાભગે વા ગનૌ સ્વોચ્ચે સંપદ્યુક્તં ગૃહં ચિરમ્ ॥૧૫૯॥

શુક ઉચ્ચ સ્થાનનો અથવા લગ્નનો હોય, શુક લગ્નમા અથવા ચોથે સ્થાને હોય અને શનિ અગિયારમે અથવા ઉચ્ચ ગણિનો હોય તેવા વખતમા આરભ કરેલું મકાન સપત્તિયુક્ત રહી ઘણા વર્ષો સુધી ટકે છે ૧૫૯

લગ્નસ્થે સ્વર્ક્ષગે ચંદ્રે કેન્દ્રે જીવેઽથ ગ્વેચરૈઃ ॥
સ્વોચ્ચભિન્નાંગગૈર્ગેહં લક્ષ્મ્યા યુક્તં સ્થિરં ભવેત્ ॥૧૬૦॥

કર્ક ગણિનો ચંદ્રમા લગ્નમા હોય, શુક કેન્દ્રમા હોય તથા બીજા ગ્રહો પોતાની ઉચ્ચ રાશિના અથવા ભિન્નની રાશિના હોય એવા યોગમા બનાવેલું મકાન લક્ષ્મી સહિત ઘણા વર્ષો સુધી સ્થિર રહે છે ૧૬૦

ભૃગુર્વિલગ્ને યદિ મીનસંસ્થઃ કર્કે ગુરુસ્તુર્યગૃહં ગતચ્ચેત્ ॥
શનિસ્તથૈકાદશગન્તુલાયાં ગેહં ચિરં શ્રીસહિતં તદા સ્યાત્ ॥૧૬૧॥

મીન ગણિના લગ્નમા શુક હોય, કર્કને બૃહસ્પતિ ચોથા ભુવનમા હોય અને ગનૈશ્ચ તુલાનો અગિયારમા ભુવનમા હોય એવા વખતમા આરભ કરેલું ઘર લક્ષ્મી સહિત ઘણા દિવસ સુધી ટકે ૧૬૧

લગ્નેશ નેષ્ટ યોગક્રમ

સર્વે વ્યયાષ્ટમગતાઃ સકલે ન ગ્રસ્તાઃ,
કેન્દ્રત્રિકોણઘનગાસ્તુ તથૈવ પાપાઃ ॥
સૌમ્યાન્વિતોઽપિ વિધુરેવ શુભો ન લગ્ને,
મૂર્તૌ તથૈવ નિધને ન શુભં શુભેષુ ॥૧૬૨॥

મર્વ ગ્રહો બાહ્યે અને આહ્યે સ્થાને હોઈ પણ કાર્યમા મારા નથી કેન્દ્ર સ્થાનમા, ત્રિકોણમા અને ઘન સ્થાનમા પાપગ્રહો મારા નથી જેમ લગ્નનો ચંદ્રમા

બુધયુક્ત હોય તો પણ સારો નથી તેવો જ આઠમા સ્થાનનો ચંદ્રમા પણ જાણવો. માટે આઠમા સ્થાનમાં કદાચ શુભ ગ્રહો હોય તો પણ તે સારા નથી. ૧૬૨.

નીચાંશસ્થૈસ્તથા સ્વેદૈર્નિર્ધનં મંદિરં હિ તત્ ॥

સ્વેદશ્ચેત્કોઽપિ સ્વે વ્યૂને પરાંશસ્થેઽન્ન મધ્યતઃ ॥૧૬૩॥

જો નીચાંશમાં બધા ગ્રહો સ્થિત હોય તો આ યોગમાં બનાવેલ મકાન નિર્ધન થાય છે, અને જો કેઈ પણ એક ગ્રહ શત્રુ ગ્રહના નવાંશમાં સ્થિત હોવા છતાં દશમા અથવા સાતમા સ્થાનમાં હોય અને લગ્નેશ નિર્ગળ હોય તો તે મકાન એક વર્ષની અંદર પરાયા હાથમાં જાય છે. ૧૬૩.

લગ્નમાં અસ્ત પામેલા ગ્રહ વર્જવા.

અનસ્તગૈઃ સિતેજ્યેન્દુજન્મરાશિવિલગ્નપૈઃ ॥

સ્વોચ્ચસ્વક્ષેત્રભાગસ્થૈર્ભવેદ્મીસૌખ્યદં ગૃહમ્ ॥૧૬૪॥

શુક્ર, ગુરુ, ચંદ્ર, જન્મનો સ્વામી, રશિનો સ્વામી અને લગ્નનો સ્વામી આટલા ગ્રહો અસ્ત પામેલા ન હોય તથા પોતાના ઉચ્ચ સ્થાને પોતાના ક્ષેત્રમાં અને પોતાના અંશમાં રહેલા હોય તો તે વખતે આરંભ કરેલું ઘર લક્ષ્મી અને સુખ આપનારું થાય છે. ૧૬૪.

પ્રવેશ તથા પ્રતિષ્ઠા વખતે લગ્નબળ.

ચરે લગ્ને ચરાંશસ્થે પ્રવેશો ન શુભાવહઃ ॥

શુભાંશેન યુતે ચોપચયસ્થે ચ ચરેઽપિ સત્ ॥૧૬૫॥

શુભૈઃ કેન્દ્રત્રિકોણાયદ્વિગૈરાયત્રિષષ્ટગૈઃ ॥

પાપૈઃ શુદ્ધેઽષ્ટમે તુર્યે વિજનુર્ભાષ્ટમેંગકે ॥૧૬૬॥

શુભે ભક્ષ્ટકે ગેહે વિધાયાગ્રે દ્વિજન્મનઃ ॥

જલપૂર્ણ ઘટં ધૃત્વા માંગલ્યેન ગૃહં વિશેત્ ॥૧૬૭॥

ચરલગ્ન તથા ચરલગ્નના નવાંશ હોય તો નવીન ગૃહ પ્રવેશમાં અશુભ જાણવા અને શુભ ગ્રહના નવાંશ યુક્ત ચર લગ્ન હોય અથવા ઉપચય એટલે ૩, ૬, ૧૦ અને ૧૧ મા સ્થાને લગ્નનો સ્વામી હોય તો એવા વખતમાં પ્રવેશ મુદ્દર્ત શુભ જાણવું.

શુભ ગ્રહ કેન્દ્ર એટલે ૧-૪-૭ અને ૧૦ મા સ્થાને તથા ત્રિકોણ એટલે ૫ અને ૯ મા સ્થાને અને બીજા સ્થાને બેઠા હોય, પાપગ્રહ અગિયારમે, ત્રીજે અને છઠ્ઠે

સ્થાને હોય, આઠમું અને ચોથું સ્થાન શુદ્ધ હોય અર્થાત્ તે સ્થાનોમા કોઈ ગ્રહ ન હોય અને જન્મનું નક્ષત્ર, રાગિ તથા જન્મરાશિથી આઠમું લગ્ન ન હોય તેમજ ધન અને ધરના સ્વામીની રાગિનું લઘુકૃત શુભ હોય એવા વખતમા જળથી ભરેલા કળશ સહિત પ્રાદક્ષિણે આગળ કરી મંગલપૂર્વક ગૃહપ્રવેશ કરવો ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭

ગૃહપ્રવેશ વખતે સૂર્ય ભેવા વિષે

રંધ્રાત્મજકુટુમ્બાયાત્પન્નમે ભાસ્કરે સ્થિતે ॥

પૂર્વાસ્યાદિગૃહે શ્રેષ્ઠઃ ક્રમાદ્વામગતો રવિઃ ॥૧૬૮॥

પૂર્વાદિઠ દિગ્ગાઓમા ધનુ દ્વાર હોય તો અનુક્રમે આઠમા, પાચમા, ખીન અને અગિયારમા સ્થાનથી પાચ પાચ સ્થાનોની અદ્ય સૂર્ય હોય તો પ્રવેશ કરનારની ડાબી તરફ રહે છે અર્થાત્ ધનુ દ્વાર પૂર્વ તરફ હોય તો લગ્નથી આઠમા સ્થાનથી ગણતા પાચ સ્થાન સુધી સૂર્ય પ્રવેશ કરનારની ડાબી બાજુ રહે છે

ધરનું દ્વાર દક્ષિણ તરફ હોય તો લગ્નથી પાચમા સ્થાન સુધીમા સૂર્ય હોય તો પ્રવેશ કરનારની ડાબી બાજુએ રહે છે ધરનું દ્વાર પશ્ચિમ દિશા તરફ હોય તો લગ્નમા ખીન સ્થાનથી પાચ સ્થાનની અદ્ય સૂર્ય હોય તો તે પછી ડાબી બાજુ રહે છે તેમજ ધરનું દ્વાર ઉત્તર તરફ હોય તો અગિયારમા સ્થાનથી ગણતા પાચ સ્થાન સુધીની અદ્ય સૂર્ય હોય તો પ્રવેશ કરનારની ડાબી બાજુ સૂર્ય રહે, એ પ્રવેશ વખતે ઉત્તમ બાણવો ૧૬૮

પ્રતિષ્ઠા કુંડળીમાં ગ્રહ સ્થાપના

પ્રતિષ્ઠાયાં શ્રેષ્ઠો રવિરુપચયે ક્ષીતકિરણઃ,

સ્વધર્માદ્યે તત્ર ક્ષિતિજરવિજૌ ત્ર્યાયરિપુગૌ ॥

બુધસ્વર્ગ્યાચાર્યૌ વ્યયનિધનવર્જૌ ભૃગુસુતઃ,

સુતં યાવલ્લગ્નાન્નવમદશમાયેવ્વપિ તથા ॥૧૬૯॥

પ્રતિષ્ઠાના સમયે લગ્ન કુંડળીમા સૂર્ય બે ઉપચય (૩-૬-૧૦-૧૧) સ્થાનમા હોય તો શ્રેષ્ઠ છે અદ્યમા ધન અને ધર્મસ્થાન સહિત પૂર્વોક્ત સ્થાનોમા (૨-૩-૬-૬-૧૦-૧૧) રહ્યો હોય તો શ્રેષ્ઠ છે મંગળ તથા શનિ ત્રીબે, અગીઆગમે અને છઠ્ઠા સ્થાનમા રહ્યા હોય તો શ્રેષ્ઠ છે બુધ, શુક્ર બાગ્મુ અને આઠમું સ્થાન છોડી કોઈ પણ સ્થાને રહ્યા હોય તો મારા છે, શુક્ર લગ્નથી પાચમા સ્થાન સુધી (૧-૨-૩-૪-૫) તથા ૬-૧૦ અને ૧૧ મા સ્થાને રહ્યો હોય તો શ્રેષ્ઠ બાણવો ૧૬૯

લગ્નેશ નિષેધ ગ્રહો વિષે.

લગ્નમૃત્યુસુતાસ્તેષુ પાપા રન્ધ્રે શુભાઃ સ્થિતાઃ ॥

ત્યાજ્યા દેવપ્રતિષ્ઠાયાં લગ્નષષ્ટાષ્ટગઃ શશી ॥૧૭૦॥

પાપગ્રહ (રવિ, મંગળ, શનિ, રાહુ અને કેતુ) જે પહેલા, આઠમા, પાંચમા અને સાતમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય, શુભ ગ્રહ આઠમા સ્થાનમાં રહ્યા હોય અને ચંદ્રમા પહેલા, છઠ્ઠા તથા આઠમા સ્થાનમાં હોય એવી રીતે કુંડળીમાં ગ્રહો બેઠેલા હોય તો તે લગ્ન દેવની પ્રતિષ્ઠામાં ત્યાગવા યોગ્ય છે. ૧૭૦.

પ્રતિષ્ઠામાં ગ્રહ સ્થાપનાનું કોષ્ટક.

રવિ	૩-૬-૧૧	૧૦	૫	૧-૨-૪-૭-૮-૯-૧૨
સોમ	૨-૩-૧૧	૧-૪-૬-૭-૯-૧૦	૫	૮-૧૨
મંગળ	૩-૬-૧૧	૦	૫	૧-૨-૪-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
બુધ	૧-૨-૩-૪-૫-૧૦-૧૧	૬-૭-૯	૦	૮-૧૨
ગુરુ	૧-૨-૪-૫-૯-૭-૧૦-૧૧	૬	૩	૮-૧૨
શુક્ર	૧-૪-૫-૯-૧૦-૧૧	૨-૩	૬-૭-૧૨	૮
શનિ	૩-૬-૧૧	૦	૫-૧૦	૧-૨-૪-૭-૮-૯-૧૨
રા. કે.	૩-૬-૧૧	૨-૪-૫-૮-૯-૧૦-૧૨	૦	૧-૭

દેવતા અનુક્રમ લક્ષણલ.

સિંહે સૂર્યઃ શિવો દ્વંદ્વે લગ્ને સ્થાપ્યઃ સ્ત્રિયાં હરિઃ ॥

કુંભે વેધાશ્ચરે ક્ષુદ્રા દ્વયજ્ઞે દેવ્યઃ સ્થિરેઽગ્નિલાઃ ॥૧૭૧॥

સિંહ લગ્નમાં સૂર્યની, મિથુન લગ્નમાં શિવની, કન્યા લગ્નમાં વિષ્ણુની, કુંભ લગ્નમાં બ્રહ્માની, ચર લગ્નમાં ક્ષુદ્રા અર્થાત્ ચૌસઠ યોગિણીઓની, દ્વિસ્વભાવ લગ્નમાં દેવીઓની તથા સ્થિર લગ્નમાં સર્વ દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી. ૧૭૧.

ચંદ્રમાનું ફળ.

મૂર્તૌ મૃત્યુકરઃ શશી ધનગતો ધાન્યં સુખં વિક્રમે,
વેદમથ્યઃ કલહં કરોતિ સુતગઃ સંતાનગોત્રક્ષયમ્ ॥

પષ્ટે વૈરિભયઞ્ચ સપ્તમગતો દુઃખં મૃતિં મૃત્યુગઃ,
વિદ્મં ધર્મગતો વલઞ્ચ ગગને લાભેર્ધ્યમંત્યે વ્યયમ્ ॥૧૭૨॥

પ્રતિષ્ઠા કુડળી વિષે લગ્નમા (પહેલા ભુવનમા) ચદ્રમા હોય તો તે મૃત્યુ કરે, ધન ભુવનમા (ખીલમા) હોય તો ધાન્યની વૃદ્ધિ કરે, પગક્રમ (ત્રીજા) ભુવનમા હોય તો ક્લેશ કરાવે, પાત્રમામા હોય તો સતાન અને ગોત્રનો ક્ષય કરે, છઠ્ઠા, ભુવનમા હોય તો શત્રુનો ભય કરે, આતમા ભુવનમા હોય તો દુઃખ કરે, આઠમામા હોય તો મૃત્યુ કરે, નવમા ભુવનમા હોય તો વિધ્ન કરે, દશમા ભુવનમા હોય તો બળ આપે, અગ્નીઆગમા ભુવનમા હોય તો ધન અને ખાગમા ભુવનમા ચદ્રમા હોય તો તે વ્યય-ખર્ચ કરાવે ૧૭૨

ચ દ્ર બલાબલ વિશેષ.

શુભઞ્ચન્દ્રોઽપ્યસત્પાપાત્ સપ્તમઃ પાપયુક્તથા ॥
પાપમધ્યગતઃ ક્ષીણો નીચગઃ જન્તુવર્ગગઃ ॥૧૭૩॥
અશુભોઽપિ શુભઞ્ચન્દ્રો ગુરુણાલોકિતો યુતઃ ॥
સ્વર્ક્ષોઽચ્ચલ્યઃ શુભાંશો વા સ્વાધિમિત્રાંશકે તથા ॥૧૭૪॥

પાપઅહુથી આતમા ધર્મમા ગેહો ચદ્રમા અથવા પાપઅહુની માથે હોય અગર પાપઅહોના મધ્યમા હોય, લીણ હોય, નીચનો હોય તેમજ જન્તુવર્ગનો હોય તો શુભ ચદ્રમા પણ અશુભ થઈ જાય છે પરંતુ ચદ્રમા ગુરુની દૃષ્ટિયુક્ત હોય અથવા પોતાની કર્ક ગણિનો હોય, ઉચ્ચનો હોય, શુભ અહુના નવાશમા અગર પોતાના અધિમિત્રના નવાશમા હોય તો અશુભ ચદ્રમા પણ શુભ થઈ જાય છે ૧૭૩, ૧૭૪

લગ્ન કુડળીમાં ચ દ્રમાતુ બળ અવશ્ય લેવા વિષે

લગ્નં દેહઃ પદ્મવર્ગોઽઙ્ગકાનિ પ્રાણઞ્ચન્દ્રો ધાતવઃ સ્વેચ્ચરેન્દ્રાઃ ॥
પ્રાણે નષ્ટે દેહધાત્વઙ્ગનાશો યત્નેનાતઞ્ચન્દ્રવીર્ય પ્રકલ્પ્યમ્ ॥૧૭૫॥

લગ્ન શરીર છે, પદ્મવર્ગ અગ છે, ચદ્રમા પ્રાણ છે અને ખીલ ગ્રહો મહા ધાતુ બાણવા પ્રાણનો વિનાશ થવાથી શરીર, અગ, ઉપાગ અને ધાતુનો પણ વિનાશ થઈ જાય છે માટે પ્રાણરૂપ ચદ્રમાતુ બલ અવશ્ય લેવું જોઈએ ૧૭૫

ગ્રહોની દૃષ્ટિ પડવા વિષેનું કળ

પત્યા યુક્તો વીક્ષિતો વાય સૌમ્યૈર્યો ભાવઃ સ્યાત્તસ્ય વાચ્યા હિ સિદ્ધિઃ ॥
તાનિઃ પાપૈઃ ક્રૂરસૌમ્યૈસ્તુ મિશ્રં સર્વેષ્વેવં ચિન્તનીયં સ્વબુદ્ધ્યા ॥૧૭૬॥

જે સ્થાન પોતાના સ્વામી વડે યુક્ત હોય (જે સ્થાન ઉપર પોતાના સ્વામીની દૃષ્ટિ પડતી હોય) તથા જે સ્થાન સૌમ્ય ગ્રહ યુક્ત હોય અથવા સૌમ્ય ગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો તે સ્થાન સંબંધી ફળની સિદ્ધિ જાણવી, તેમજ જે સ્થાનમાં પાપગ્રહ હોય અથવા પાપગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો તે સ્થાન સંબંધી ફળની હાનિ સમજવી. વળી જે સ્થાનમાં કૂર અને સૌમ્ય ગ્રહ એકઠા હોય અથવા કૂર અને સૌમ્ય ગ્રહની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો તે સ્થાન સંબંધી તેનું ફળ મિશ્ર જાણવું. આ પ્રકારે ગ્રહો અને ગ્રહોના સ્થાન વિષે સર્વ ઠેકાણે વિશેષ વિચાર પોતાની બુદ્ધિ વડે કરવો. ૧૭૬.

ચંદ્ર અને ગ્રહોથી થતા ૪ કુયોગ.

લગ્નાધિસપ્તવ્યોમસ્થો ભવેત્કૂરગ્રહો વિધોઃ ॥

આપીડા ચૈવ સંપીડા ભૃગ્વાદ્યા વર્તિતાઃ ક્રમાત્ ॥૧૭૭॥

ચંદ્રથી ૧, ૪, ૭ અને ૧૦ માં ભુવનમાં કૂર ગ્રહ હોય તો અનુક્રમે આપીડા, સંપીડા, ભૃગ્વાદ્ય અને વર્તિતા યોગ થાય છે. આ યોગોમાં કાર્ય કરવાથી પોતાનો, બંધુનો, સ્ત્રીનો અને કાર્યનો નાશ થાય છે. ૧૮૭.

યુતિ દોષ વિષે.

રાશૌ સખેચરે ચન્દ્રે દોષઃ સ્યાત્સ ગ્રહાભિધઃ ॥

સ ત્યાજ્યઃ શોભને કેચિન્નેત્યાહુઃ સબુધેજ્યકે ॥૧૭૮॥

જે રાશિમાં ચંદ્રમા હોય તેજ રાશિમાં બીજો કોઈ ગ્રહ હોય તો યુતિ દોષ થાય છે. એ દોષ શુભ કર્મમાં ત્યાગવો જોઈએ અને કેટલાક આચાર્યોનું એવું કહેવું છે કે બુધ અને શુક્ર યુક્ત ચંદ્રમા હોય તો યુતિદોષ થતો નથી. ૧૭૮.

લગ્ન શુદ્ધિ વિષે.

અવ્દાયનર્તુમાસર્ક્ષપક્ષદગ્ધાહસંભવાઃ ॥

અંધકાળાદિલગ્નોત્થાઃ સપાપેન્દુનવાંશકાઃ ॥

દોષા નશ્યંતિ જીવજ્ઞશુક્રૈઃ કેન્દ્રત્રિકોણગૈઃ ॥૧૭૯॥

વર્ષ દોષ, અયન દોષ, ઋતુ દોષ, માસ દોષ, નક્ષત્ર દોષ, પક્ષ દોષ, દગ્ધ દિન દોષ; અંધકાળાદિ લગ્ન દોષ અને પાપગ્રહસહિત ચંદ્રમા તથા ખરાબ નવાંશનો દોષ; એ સર્વ દોષો શુક્ર, બુધ અને શુક્ર કેન્દ્ર તથા ત્રિકોણ સ્થાને હોય તો નષ્ટ થાય છે. ૧૭૯.

કુનવાંગગ્રહોદ્ભૂતાઃ પદ્મવર્ગક્ષણલગ્નજાઃ ॥

ગગિન્યેકાદશે સર્વે દોષા નશ્યન્તિ વૈ ધ્રુવમ્ ॥૧૮૦॥

કુનવાંગ તથા ગ્રહણથી ઉત્પન્ન થએલા તેમજ પદ્મવર્ગ, મુદ્ધર્ત અને લગ્નથી ઉત્પન્ન થએલા સર્વ દોષો અગિયાગ્ને સ્થાને ગ્રહ હોય તો નાશ પામે છે ૧૮૦

લગ્ને વર્ગોત્તમે વેન્દૌ દ્યૂનાથે લાભગેઽથવા ॥

કેન્દ્રકોણે ગુરૌ દોષા નશ્યન્તિ સકલા અપિ ॥૧૮૧॥

કેન્દ્રકોણેઽપિ જામિત્રે દોષાણાશ્ચ જાતં બુધઃ ॥

શુક્રઃ જાતદ્વયં હન્યાલ્લક્ષં તુ વચ્ચમાં પતિઃ ॥૧૮૨॥

લગ્નેશો વા લવાધીશો લાભે કેન્દ્રે ચ સંસ્થિતઃ ॥

દોષરાશિં દહત્યાશુ તુલરાશિમિવાનલઃ ॥૧૮૩॥

ગ્રહમા લગ્નમા વર્ગોત્તમ નવાશનો હોય અથવા મૂર્ધ અગિયાગ્ને સ્થાને હોય તથા ગુરુ કેન્દ્ર અને કોણમા હોય તો સર્વ દોષોનો નાશ થાય છે ૧૮૧

સાતમા સ્થાનને છોડી કેન્દ્ર અથવા ત્રિકોણમા બુધ હોય તો ૧૦૦ દોષોનો નાશ કરે, તે સ્થાને શુક્ર હોય તો ૨૦૦ દોષોનો અને શુક્ર હોય તો લાભ દોષોનો નાશ કરે ૧૮૨

લગ્નેશ (લગ્નનો સ્વામી લગ્નમાજ હોય) અથવા લગ્નમા નવાશમા અથવા અગિયાગ્ને કે કેન્દ્ર સ્થાને સ્થિત હોય તો તેમ સર્વ પ્રકારના દોષમમૂલનો નાશ કરે છે જેમ અગ્નિ રૂના ઢગલાનો નાશ કરે છે ૧૮૩

લગ્ન બલ વિધે

અયોગાસ્તિચિવારર્ધજાતા યેઽમી પ્રકીર્તિતાઃ ॥

લગ્ને ગ્રહવલોપેતે પ્રભવન્તિ ન તે ક્વચિત્ ॥૧૮૪॥

યત્ર લગ્નં વિના કર્મ ક્રિયતે શુભસઙ્ગકમ્ ॥

તત્રૈતેપાં હિ યોગાનાં પ્રભાવાજ્ઞાયતે ફલમ્ ॥૧૮૫॥

તિથિ, વાગ અને નક્ષત્રોથી ઉત્પન્ન થનારા કુયોગો બલવાન ગ્રહ યુક્ત લગ્નમા કદી વિદ્ય કન્વા સમર્થ થતા નથી અર્થાત્ લગ્નબલ ઉત્તમ હોય તો કુયોગોનો દોષ થતો નથી જ્યાં લગ્ન વગર શુભ કાર્ય કરવામા આવે ત્યાં તેવા યોગોના ફલનો પ્રભાવ પડે છે ૧૮૪, ૧૮૫

(વવાહ લગ્ને શુભ યોગ.

શુભૈર્લગ્નગતૈઃ સ્વદૈરશુભૈર્નિધનોપગૈઃ ॥
 ધ્વજોડ્યં પરિણીતાન્ન યુવતી પ્રિયવલ્લભા ॥૧૮૬॥
 કુજેડ્કે લાભગે ષષ્ઠે શનૌ ચંદ્રે દ્વિતીયગે ॥
 ધર્મસ્થૈઃ સ્વચરૈરન્યૈઃ શ્રીવત્સો યોગ ઉત્તમઃ ॥૧૮૭॥
 યદિ સ્યાત્કન્યકાલગ્ને તૃતીયે ચંદ્રવાકૂપતી ॥
 પંચમે ભૃગુરાનંદો યોગશ્ચાનંદકૃત્સ હિ ॥૧૮૮॥
 લાભેડ્કોડરિગૃહે ભૌમો દુશ્ચિક્ષ્યેડથ શનૈશ્ચરઃ ॥
 યોગોડ્યમર્દ્વચંદ્રાખ્યસ્ત્રોઢા સુભગા સતી ॥૧૮૯॥
 ગુરૌ ધર્મે બુધે સૂતૌ લાભે મંદે ગજાભિધઃ ॥
 પરિણીતેહ વામાક્ષી સાધ્વી ધર્માર્થદાયિની ॥
 સ્વતુર્યનવગૈઃ સૌમ્યૈઃ શંખોડ્યં શુભકૃત્સદા ॥૧૯૦॥

શુભ ગ્રહો લગ્નમાં અને પાપગ્રહો આઠમે સ્થાને હોય તો ધ્વજયોગ થાય છે. તે વખતે પરણેલી યુવતી પોતાના પતિને ખ્યારી થાય. ૧૮૬.

મંગળ અને સૂર્ય અગિયારમે, શનૈશ્ચર છઠ્ઠે અને ચંદ્રમા બીજે તથા અન્ય ગ્રહો નવમે સ્થાને હોય તો શ્રીવત્સ નામનો ઉત્તમ યોગ થાય છે. ૧૮૭.

કન્યા લગ્ન હોય, ત્રીજા સ્થાનમાં ચંદ્રમા તથા ગુરૂ હોય અને પાંચમા સ્થાને શુક્ર હોય તો આનંદ નામનો યોગ થાય છે. તે સર્વદા આનંદ કરનારો જાણવો. ૧૮૮.

અગિયારમા સ્થાને સૂર્ય, છઠ્ઠે મંગળ અને ત્રીજે સ્થાને શનિ હોય તો અર્ધ-ચંદ્ર નામનો યોગ થાય છે. આ યોગમાં પરણેલી કન્યા સૌભાગ્યવતી અને સતી થાય. ૧૮૯.

ગુરૂ નવમા સ્થાને, બુધ લગ્નમાં અને શનિ અગિયારમે સ્થાને હોય તો ગજ નામનો યોગ થાય છે. આ યોગમાં પરણેલી કન્યા ધર્માર્થ કરનારી પતિવ્રતા અને સાધ્વી થાય.

દશમે, ચોથે અને નવમે સ્થાને શુભ ગ્રહ હોય તો શંખ નામનો યોગ થાય છે. આ યોગ સર્વદા શુભકર્તા જાણવો. ૧૯૦.

ગૃહારભ વખતે વૃષચક્ર બેવુ

ગૃહારંમેર્જકમાદ્રામૈઃ ગીર્પસ્થૈર્દાહૈર્ઈરિતઃ ॥

અગ્રપાદસ્થિતૈર્વૈદૈઃ શૂન્યં સ્થાદ્વૃષચક્રકે ॥૧૯૧॥

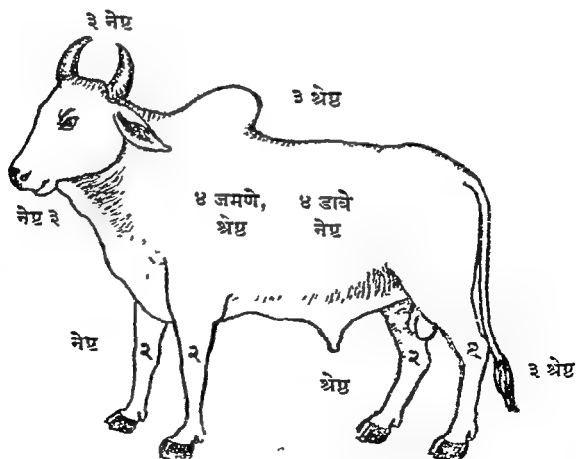
સ્થિરતા પૃષ્ઠપાદસ્થૈર્વૈદૈઃ પૃષ્ઠે શ્રિયસ્ત્રિભિઃ ॥

લાભો વૈદૈર્દક્ષકુક્ષૌ રામૈઃ પુચ્છે પતિક્ષતિઃ ॥

કુક્ષૌ વામેઽઘ્નિભિર્નૈસ્વં મુખે પીઢા ત્રિભિશ્ચ મૈઃ ॥૧૯૨॥

ગૃહારભમા અર્ચના નક્ષત્રથી દિનિયા નક્ષત્ર મુધી ગણુતા ત્રણ (૩) નક્ષત્ર વૃષના માથે સ્થાપવા તેનુ કૃળ દાહુ, પછી ચાર (૪) નક્ષત્ર વૃષના આગલા પગે સ્થાપવા તેનુ કૃળ શૂન્ય, ચાર (૪) નક્ષત્ર વૃષના પાછળના પગે સ્થાપવા તેનુ કૃળ સ્થિરતા, ત્યાર પછી ત્રણ (૩) નક્ષત્ર પીઠ ઉપર સ્થાપવા તેનુ કૃળ લક્ષ્મીપ્રાપ્તિ, ચાર (૪) નક્ષત્ર જમણી કુખે સ્થાપવા તેનુ કૃળ લાભ, વળી ત્રણ (૩) નક્ષત્ર પુછડે સ્થાપવા તેનુ કૃળ સ્વામીનો નાશ, ચાર (૪) નક્ષત્ર ડાળી કુખે સ્થાપવા તેનુ કૃળ નિર્ધનતા અને ત્યાર પછી ત્રણ (૩) નક્ષત્ર મુખમા સ્થાપવા તેનુ કૃળ પીડા બળુવી ૧૯૧, ૧૯૨

વૃષચક્ર

ખાત વખતે પૃથ્વી સૂતી કે બેઠી બેવાની રીત.

સુદ્ધિ ૧ થી તિથિ, રવિવારથી વાર અને અશ્વિની નક્ષત્રથી નક્ષત્ર એવી રીતે જે દિવસે મુદ્ર્ત બેવું હોય તે દિવસની તિથિ, વાર કે નક્ષત્રની સંખ્યાનો સરવાળો કરી ચારે ભાગતાં જે શેષ રહે તેનું નીચે પ્રમાણે ફળ બાણવું.

૧ શેષ રહે તો પૃથ્વી ઉભી, ઘર કરતાં લડાઈ થાય.

૨ શેષ રહે તો પૃથ્વી બેઠી, તે સારી બાણવી.

૩ શેષ રહે તો તે પણ સારી બાણવી.

૦ શેષ રહે તો બગતી, તે સારી નહિ.

કૂર્મશિલા સ્થાપન વખતે કૂર્મચક્ર બેવું.

તિથિસ્તુ પશ્ચગુણિતા કૃત્તિકાદૃક્ષસંયુતા ॥

તથા દ્વાદશમિશ્રા ચ નવભાગેન ભાજિતા ॥૧૯૩॥

જલે વેદા મુનિશ્ચંદ્રઃ સ્થલે પશ્ચદ્વયં વસુઃ ॥

ત્રિષદ્કનવ ચાકાશે ત્રિવિધં કૂર્મલક્ષણમ્ ॥૧૯૪॥

જલે લાભસ્તથા પ્રોક્તઃ સ્થલે હાનિસ્તથૈવ ચ ॥

આકાશે મરણં પ્રોક્તમિદં કૂર્મસ્ય ચક્રકમ્ ॥૧૯૫॥

કૂર્મ ચક્ર.

જે તિથિએ ગિલા સ્થાપન કરવાની હોય તે તિથિને ૫, પાચથી ગુણવી પછી કૃત્તિકાદિ નક્ષત્રથી સુહર્તના નક્ષત્ર સુધી ગણતા જેટલા અક આવે તે અદર લેળવી તેમા બીજા બાર (૧૨) અક મેળવવા અને આવેલા સરવાળાને નવ (૯) થી ભાગવે. શેષમા ૪, ૭ અથવા ૧ ગહે તો જળ સ્થાને, ૫, ૨ અથવા ૮ શેષ રહે તો ભૂમિ ઉપર અને ૩, ૬ અથવા ૯ શેષ ગહે તો આકાશમા કૂર્મ બાણવે.

જળ સ્થાને કૂર્મ હોય તો લાલ, ભૂમિ ઉપર હોય તો હાનિ અને આકાશમા કૂર્મ હોય તો મૃત્યુ થાય આને કૂર્મચક્ર કહે છે, તે ગિલા સ્થાપન વખતે અવશ્ય બેવુ ૧૯૩, ૧૯૪, ૧૯૫

દ્વાર સ્થાપનના સુહર્ત વખતે વત્સ બેવે

કન્યાદીનાં ત્રિકે સૂર્યે દ્વારં પૂર્વાદિપુ ત્યજેત્ ॥

યત્ર વત્સમુગ્ધં તત્ર સ્વામિનો હાનિદં કૃતે ॥૧૯૬॥

કન્યાદિ ત્રણ ત્રણ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે પૂર્વાદિ વિગેરે દિશાઓમા દ્વાર મૂકવુ નહિ અર્થાત્ કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક, એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમા પૂર્વદિશાએ દ્વાર મૂકવુ નહિ, ધન, મકર અને કુલ, એ ત્રણ રાશિમા દક્ષિણ દિશાનુ દ્વાર મૂકવુ નહિ એ પ્રમાણે મીનાદિ ત્રણ રાશિના સૂર્યમા પશ્ચિમ તથા મિથુનાદિ ત્રણ રાશિના સૂર્યમા ઉત્તર દિશાનુ દ્વાર મૂકવુ નહિ કારણ કે તે તે વખતે તે તે દિશામા વત્સનુ મુખ હોય છે તેથી જો દિશાઓમા દ્વાર મૂકવામા આવે તો ઘર યા પ્રાસાદ કરાવનારને હાનિ થાય છે ૧૯૬

વત્સનો દોષ ન લાગવા વિષે

સિંહે ચૈવ તથા કુંભે વૃશ્ચિકે વૃષભે તથા ॥

નૈવ દોષો ભવેત્તત્ર કુર્યાચ્ચતુર્દિગામુગ્ધમ્ ॥૧૯૭॥

મિહ, કુલ, વૃશ્ચિક તથા વૃષભ રાશિના સૂર્યમા ચારે દિશા તરફ દ્વાર મૂકવામા આવે તો પણ વત્સનો દોષ આવતો નથી (કાગળ કે તે વખતે વત્સનુ મુખ કોણાઓ તરફ હોય છે) ૧૯૭

વત્સચક્ર.

ઉત્તર.

વાયવ્ય.	૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	અગ્નિશાન.
૫	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center;"> ઘર કરવાની આ ભૂમિ છે એમ સમજો. </div>							૫
૧૦								૧૦
૧૫								૧૫
૩૦								૩૦
૧૫								૧૫
૧૦								૧૦
૫								૫
મૈત્રેય.	૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	અગ્નિ.

દક્ષિણ.

આ વત્સચક્ર છે એટલે કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક રાશિના સૂર્યમાં વત્સનું મુખ પૂર્વ દિશામાં હોય છે અર્થાત્ ભાદરવો, આસો અને કારતક; આ ત્રણ માસ સુધી પૂર્વમાં હોય છે તેથી ત્યાં સુધી પૂર્વ કે પશ્ચિમ દિશામાં ઘરનું દ્વાર મુકવું નહિ એમ સાધારણ જ્યોતિષ જાણનાર કહે છે પરંતુ વિદ્વાન અને પ્રવીણ જ્યોતિષી તો એ ત્રણ માસમાં પણ સારો દિવસ જોઈ દ્વાર મુકવાનું મુહૂર્ત આપે છે. એટલે વાદવિવાદ થાય છે માટે તેમ ન થતાં સર્વજનો એક સરખી રીતે સમજે તે માટે ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

આ વત્સચક્રમાં ઘરની ભૂમિની ચારે દિશાઓમાં સાત સાત વિભાગો કરવામાં આવ્યા છે અને દરેક કોણનો વિભાગ બુદ્ધો છે. ઇશાનથી અગ્નિ કોણ સુધીમાં સાત વિભાગો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં પ્રથમ વિભાગમાં પાંચ દિવસ વત્સ રહે છે, બીજામાં

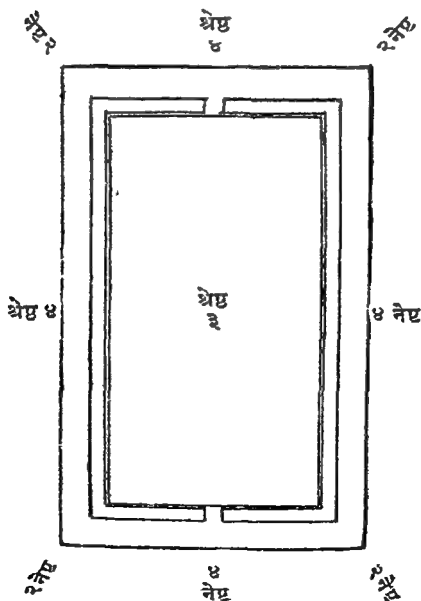
દશ દિવસ, ત્રીજામા પદ્મ દિવસ અને મધ્યમા ત્રીજ દિવસ વત્સ રહે છે પાચમામા પદ્મ દિવસ, છઠ્ઠામા દશ દિવસ અને સાતમામા પાચ દિવસ વત્સ રહે છે આ રીતે દ્વેષ દિશામા વત્સનુ ગહેવુ થાય છે માટે જે વિભાગમા વત્સ હોય તેમા અગર તેની સામેની દિશામા દ્વાર મુકવુ નહિ પરતુ જે વિભાગમા વત્સ હોય તે વિભાગ છોડીને બીજી તરફ દ્વાર મુકવુ હોય, તો સારો દિવસ ભેઈ મુકવાનુ મુહૂર્ત આપવુ અને ન્યારે વત્સ મધ્યના વિભાગમા હોય ત્યારે તે દિશામા અને તેની સામેની દિશામા મધ્ય વિભાગે દ્વાર મુકવાનુ મુહૂર્ત આપવુ નહિ

(૩) બારણું બેસાડતાં દ્વાર ચક્ર ભેવું

અર્કાચિત્વારિ ઋક્ષાણિ ऊर्ध्वे चैव प्रदापयेत् ॥

द्वौ द्वौ दद्याच्च कोणेषु शाखायाश्च चतुश्चतुः ॥૧૯૮॥

દ્વાર ચક્ર

અધશ્ચત્વારિ દેયાંનિ મધ્યે ત્રીણિ પ્રદાપયેત્ ॥
 ऊर्ध्वे तु लभते राज्यमुद्वेगः कोणकेषु च ॥૧૯૯॥
 शाखायां लभते लक्ष्मीर्मध्ये राज्यप्रदं तथा ॥
 अधस्ते मरणं प्रोक्तं द्वारचक्रं प्रकीर्तितम् ॥૨૦૦॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી દિનિયા નક્ષત્ર સુધી ગણી પ્રથમ ઉપર ઓતરંગે ચાર (૪) નક્ષત્ર મૂકવાં. પછી ચારે કોણાઓમાં બે બે નક્ષત્રો મૂકવાં. બન્ને દ્વારશાખાઓમાં ચાર ચાર નક્ષત્રો મૂકવાં. નીચે ઉંબરામાં ચાર નક્ષત્રો સ્થાપવાં અને છેવટનાં ત્રણ નક્ષત્રો દ્વારના મધ્ય ભાગે સ્થાપવાં.

ઉપર ઓતરંગે ચાર નક્ષત્ર સ્થાપન કર્યાં તેનું ફળ રાજ્યપ્રાપ્તિ, કોણાઓનું ઉદ્વેગ, શાખાઓનું લક્ષ્મીપ્રાપ્તિ, મધ્યનું રાજ્યલાભ અને નીચે ઉંબરાનું મરણ ફળ બાણુવું. આ પ્રમાણે દ્વારચક્ર કહ્યું છે. તેનું શુભાશુભ ફળ આવી રીતે આવે છે માટે શુભ ફળને આપનાર નક્ષત્ર હોય તે દિવસે બુદ્ધિમાન પુરૂષે દ્વારનું મુદૂર્ત કરવું. ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૦.

(૪) સ્તંભ ચોઢતી વખતે સ્તંભચક્ર બેવું.

સૂર્યાધિષ્ઠિતભાત્રયં પ્રથमतો मध्ये तथा विंशतिः,
 स्तंभाग्रे शरसंख्यया मुनिवरैरुक्तानि धिष्ण्यानि च ॥
 स्तम्भाग्रे मरणं भवेद् गृहपतेर्मूले धनार्थक्षयः,
 मध्ये चैव सुखार्थकीर्तिमतुलां प्राप्नोति कर्त्ता सदा ॥૨૦૧॥

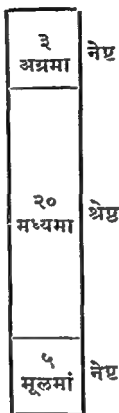
સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી દિનિયા નક્ષત્ર સુધી ગણતરી કરી પ્રથમનાં ત્રણ નક્ષત્રો સ્તંભના અગ્ર ભાગમાં મૂકવાં. ત્રણથી તે તેવીસ સુધીનાં એટલે ૨૦ નક્ષત્રો મધ્ય ભાગમાં અને તેવીસથી તે અભિજિત સહિત અઠાવીસ સુધી એટલે ૫ નક્ષત્રો સ્તંભના મૂળ ભાગમાં મૂકવાં, એમ મુનિવરોએ કહ્યું છે.

જો સ્તંભના અગ્ર ભાગમાં દિનિયું નક્ષત્ર આવ્યું હોય તો (ભવનના) માલીકનું મરણ, મૂળ ભાગમાં આવ્યું હોય તો ધન તથા મનોરથનો નાશ અને મધ્ય ભાગમાં આવ્યું હોય તો સુખ, ધન તથા અતુલ કીર્તિ ભવનના માલીકને પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૦૧.

स्तम्भस्यारोपणश्चैव प्रातर्मध्याह्नके तथा ॥
 अन्यथा निधनं याति कर्त्ता दूषणमाप्नुयात् ॥૨૦૨॥

સ્તભનુ આરોપણુ પ્રાત કાળમા કે મધ્યાહ્ન કાળમા કરવુ અને આથી વિપરીત સમયે કરે તો મકાનના માલિકનો નાશ થાય અને કર્તા દોષભાગી થાય ૨૦૨

સ્તભ ચક્ર

(૫) મોલ તથા પાટડા વખતે મોલચક્ર જોવું.

મૂલે મોમે ત્રિક્ષે ગૃહપતિમરણં પશ્ચગર્ભે સુગ્ધં સ્યાત્,
મધ્યે ચૈવાષ્ટઃ ક્ષં ધનસુતસુગ્ધં પુચ્છકે ચાષ્ટઃ હાનિઃ ॥
પશ્ચાદગ્રે ત્રિભાનિ ગૃહપતિસુગ્ધં ભાગ્યપુત્રાર્વદં સ્યાત્,
સૂર્યદિયં ચ ક્ષં યદિ વિધુદિનમં મોમચક્રં વિલોક્યમ્ ॥૨૦૩॥

સૂર્યના મહાનક્ષત્રથી તે દિગ્ગિયા નક્ષત્ર સુધી ગણતરી કરી ત્રણ નક્ષત્રો મોલના મૂળમા મૂકવા તે અશુભ છે અને તે ઘરના માલિકનુ મગણુ નીપજવે છે ગર્ભમા પાત્ર મૂકવા તે સુખ, મધ્યમા આઠ નક્ષત્ર મૂકવા તે ધન, પુત્ર તથા સુખ આપનાર, પુછડે આઠ નક્ષત્રો મૂકવા તે હાનિ, પાછળના ભાગે તથા અગ્ર ભાગે ત્રણ નક્ષત્રો મૂકવા તે ઘરના પતિને સુખ આપનાર તથા ભાગ્ય અને ઘણા પુત્રો આપનાર બાણુવા આ પ્રમાણે મોલચક્ર તથા ભાગવટ (પાટડા) નુ ચક્ર જોઈ છે તે વિદ્વાનોએ જોવુ ૨૦૩

પાટડો અર્થાત્ મોભ ચક્ર.

૩	૫	૮	૮	૩
નેષ્ટ	શ્રેષ્ઠ	નેષ્ટ	શ્રેષ્ઠ	

આમલસારો સ્થાપતી વખતે ઘંટા ચક્ર બેવું.

ઘણ્ટાચક્રં વિધાયૈવં મધ્યે પૂર્વદિશાક્રમાત્ ॥

ત્રીણિ ત્રીણિ પ્રદેયાનિ સૃષ્ટિમાર્ગેણ ક્રામકે ॥૨૦૪॥

મધ્યે ચૈવ સ્મૃતો લાભો પૂર્વભાગે જયો રણે ॥

આગ્નેયાશ્ચૈવ હાનિઃ સ્યાદ્ દક્ષિણે પતિનાશનમ્ ॥૨૦૫॥

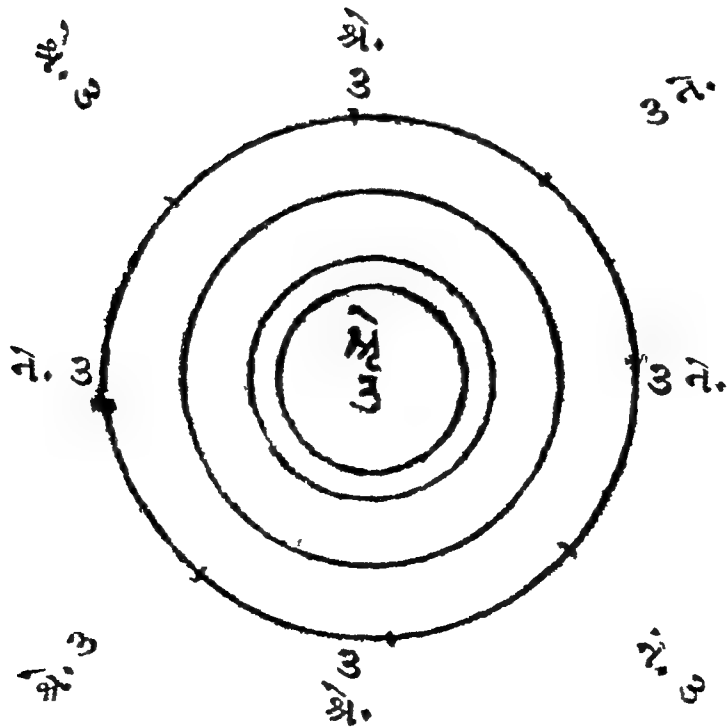
નૈઋત્યે પારણાલાભઃ પશ્ચિમે સર્વદા સુખમ્ ॥

વાયવ્યામશ્વલાભઃ સ્યાદુત્તરે વ્યાધિસંભવઃ ॥

ઈશાને વસ્ત્રલાભશ્ચ ઘણ્ટાચક્રફલં સ્મૃતમ્ ॥૨૦૬॥

ઘંટા ચક્ર

પૂર્વ દિશા

આમલમાગતુ મુહૂર્ત ક્રવામા ઘટાયકે ભેવુ ઘટાયકના મધ્ય ભાગે ૩ ત્રણ નક્ષત્ર મુકવા અને પછી પૂર્વ દિશાના ક્રમે પ્રદક્ષિણ ક્રમે ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો ચક્રમા મુકવા મધ્યમા લાલ, પૂર્વ દિશામા રણસ ગ્રામમા વિજય, અગ્નિકોણમા હાનિ, દક્ષિણમા પતિનો નાગ, નૈરત્યકોણમા પુત્રનો અલાલ, પશ્ચિમમા સર્વદા સુખ, વાયુકોણમા અશ્વલાલ, ઉત્તરમા વ્યાધિનો મલવ અને ઇશાનકોણમા વચ્ચનો લાલ, આ ઘટાયકતુ ક્ષણ બાણુવુ ૨૦૪, ૨૦૫, ૨૦૬

(૬) પ્રવેશ વખતે કલશચક્ર ભેવુ

મુખૈકં દિક્ષુ ચત્વરિ ચત્વારિ ગર્ભ એવ ચ ॥
 ત્રીણિ ત્રીણિ ગુદે કળ્પે વાસ્તુગાત્રે નિયોજયેત્ ॥૨૦૭॥
 મુખઋક્ષે શિરચ્છેદઃ પૂર્વે હૃદ્વેગસંભવઃ ॥
 દક્ષિણે ધનહાનિઃ સ્યાત્ પશ્ચિમે સર્વસંપદઃ ॥૨૦૮॥
 ઉત્તરે રાજસન્માનં ગર્ભે ગર્ભો વિનઙ્ગયતિ ॥
 ચિરકાલં વસેત્કળ્પે ગુદે ચારોગ્યમાદિશેત્ ॥૨૦૯॥

કલશ ચક્ર

સૂર્ય નક્ષત્રથી દિનિયા નક્ષત્ર સુધી ગણી કલશના મુખમાં ૧, ચાર ચાર નક્ષત્ર ચારે દિશાએ, ચાર નક્ષત્ર ઘરમાં-ગર્ભે, ત્રણ નક્ષત્ર કંઠે તથા ત્રણ નક્ષત્ર નીચે પડઘીએ મૂકવાં. ૧ મુખમાં આવે તો શિરચ્છેદ, ૪ પૂર્વમાં ઉદ્દેગ, ૪ દક્ષિણે ધનહાનિ, ૪ પશ્ચિમે સર્વ સંપત્તિને આપે, ૪ ઉત્તરમાં રાજસન્માન, ૪ ઘરમાં (ગર્ભમાં) ગર્ભનાશ, ૩ કંઠમાં દીર્ઘકાળ નિવાસ અને પડઘીમાં નક્ષત્ર આવે તો આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય. ૨૦૭, ૨૦૮, ૨૦૯.

હોમ વખતે આહુતિ ચક્ર જોવાની રીત.

સૂર્યમાત્રિત્રિમે ચાન્દ્રે સૂર્યવિચ્છુકપંગવઃ ॥

ચન્દ્રારેજ્યાગુશિખિનો નેષ્ટા હોમાહુતિઃ સ્વલે ॥૨૧૦॥

સૂર્ય નક્ષત્રથી દિનિયા નક્ષત્ર સુધી ગણીને નીચે બતાવેલા ચક્રમાં ગ્રહોની નીચે ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો મૂકવાં. ગણત્રીનો અંક શુભ ગ્રહના ખાનામાં આવે તો શુભ ગ્રહના મુખમાં આહુતિ પડે છે એટલે તે સારી જાણવી અને અશુભ ગ્રહના મુખમાં આહુતિ પડે તો તે સારી નથી. રવિ, શનિ, મંગળ, રાહુ અને કેતુ; આ ગ્રહોના મુખમાં આહુતિ પડે તો તે સારી નથી. ૨૧૦.

આહુતિ ચક્ર.

રવિ	બુધ	શુક્ર	શનિ	ચંદ્ર	મંગળ	ગુરુ	રાહુ	કેતુ
૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩	૩
નેષ્ટ	ત્રેષ	ત્રેષ	નેષ્ટ	ત્રેષ	નેષ્ટ	ત્રેષ	નેષ્ટ	નેષ્ટ

પ્રવેશ વખતે વત્સ, રાહુ તથા સૂર્યાદિ ગ્રહો જોવા વિષે.

મીનાદિત્રયમાદિત્યો વત્સઃ કન્યાદિકત્રયે ॥

ધન્વાદિત્રિતયે રાહુઃ શેષાઃ સિંહાદિકત્રયે ॥૨૧૧॥

સૂર્ય મીનાદિ ત્રણ ત્રણ રાશિની ત્રણ ત્રણ સંક્રાન્તિએ પૂર્વાદિ દિશામાં અનુક્રમે જાણવો. વત્સ કન્યાદિ ત્રણ ત્રણ રાશિથી અને રાહુ ધનાદિ ત્રણ ત્રણ રાશિની સંક્રાન્તિએ તથા બાકીના ચંદ્ર, મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિ; આ છ ગ્રહો સિંહાદિ ત્રણ ત્રણ રાશિની સંક્રાન્તિએ પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં ક્રમે રહે છે એમ જાણવું. (વત્સ, રાહુ વિગેરે પ્રવેશ વખતે સન્મુખ તજવા.) ૨૧૧.

રાહુ સન્મુખ હોવા છતાં દ્વાર મૂકવાનું વિધાન

સન્મુખો રાહુઃ પૃષ્ઠે વા દ્વારઞ્ચ સ્થાપયેત્સુધીઃ ॥

સૂર્યાગુલા ગલાકાઘા વિસ્તારાંગુલિકા તથા ॥૨૧૨॥

દ્વિશલાકા દ્વિકોણે સ્યાત્તામ્રશુદ્ધા ચ તત્ર વૈ ॥

સ્થાપિતે વદને ધીમાનન્તરિક્ષઃ પ્રજાયતે ॥૨૧૩॥

ગાહુ સન્મુખ હોય કે પછવાડે હોય તેવા અમયમા જે બાગણુ મૂકવાની આવશ્યકતા હોય તે બુદ્ધિમાન્ પુરૂષે નીચે બતાવેલી વિધિ અનુસાર ઠાગ સ્થાપન કરવું

બાગ આગળ લાખી અને એક આગળ પહોળી એવી શુદ્ધ તાબાની જે શલાકાઓ (પટ્ટીઓ) કરાવી ઠાગના બન્ને છેાણાઓની નીચે મૂકી તેના ઉપર દ્વાર સ્થાપન કરવું આ પ્રમાણે ઠાગનું સ્થાપન કર્યાથી અતરિક્ષ ઠાર થાય છે તેથી રાહુનો દોષ લાગતો નથી પણ આ વખતે દ્વારપ્રતિક્ષા વિધિ કરવી નહિ ૨૧૨, ૨૧૩

પુનઃ શુદ્ધદિશાકાલે તિર્યગૃક્ષે સુજોભને ॥

દ્વારચક્રં શુભસ્થાને ચલિપૂજાવિધાનકૈઃ ॥૨૧૪॥

ગ્વાતયેત્ કૂચ્છિતં દ્વારભિત્તિકાયાઞ્ચ બુદ્ધિમાન્ ॥

નીત્વા તદા ગલાકાઞ્ચ દ્વારં વૈ સ્થાપયેત્તથા ॥૨૧૫॥

કરી બ્યારે રાહુ શુદ્ધ દિશામા આવે ત્યારે તિર્યગ્ગતિના શુભ નક્ષત્રના દિવસે પોતાના મૂળ સ્થાનમા દ્વારચક્ર ને દ્વારપ્રતિક્ષાની બલિપૂજના વિધાનપૂર્વક નીચે બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે સ્થાપવું

બુદ્ધિમાન શિલ્પીએ ઠારના ખુણાએ (શલાકાની બગ્યાએ) ભિત્તિમા દિવાલ કેવળી બાકુ પાડવું અને શલાકા ખેચી કાઢવી અને પછી દ્વાગ સ્થાપી દિવાલમા પાડેલુ બાકુ ચણી લેવું આ પ્રમાણે ઠારસ્થાપન વિધિ બાણવી ૨૧૪, ૨૧૫

વત્સદોષ ઉત્પન્ન ન થવા વિધે

મારદ્વાજવશિષ્ઠાનાં વંશજાતીન્ વિશેષતઃ ॥

પ્રાસાદે ચ ચતુર્દ્વારિ પુરે ચ નગરાયણે ॥૨૧૬॥

કૂપે કુણ્ઢે તઢાગે વા વત્સદોષો ન વિચ્યતે ॥

દ્વારસ્થામ્યન્તરે દ્વારે મધ્યે ભૌમં ચતુર્મુખમ્ ॥૨૧૭॥

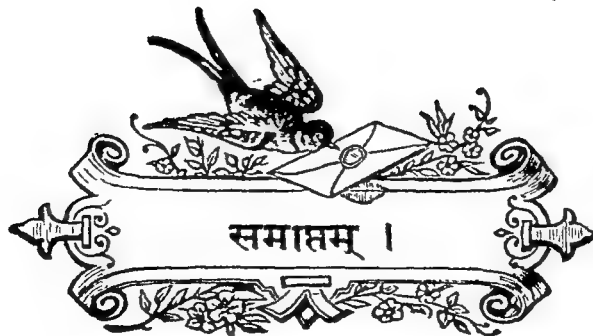
પ્રતિષ્ઠામણ્ડપે ચૈવ હોમસ્થાને વિશેષતઃ ॥

વત્સદોષો ન કર્તવ્યશ્રાથ સૌભાગ્યદાયકાઃ ॥૨૧૮॥

इतिश्री वास्तुशास्त्रे शिल्पशास्त्रिश्रीमूलजीसुतनर्मदाशङ्करसोमपुराविरचिते
शिल्परत्नाकरे ज्योतिर्मुहूर्तलक्षणाधिकारे गुर्जरभाषायां
शिल्पचतुर्दशरत्नं सम्पूर्णम् । शुभं भूयात् ॥

ભારદ્વાજ અને વશિષ્ઠ ગોત્રના વંશજો તથા જ્ઞાતિવાળાઓને વિશેષ કરીને વત્સ દોષ લાગતો નથી તેમજ ચતુર્મુખ પ્રાસાદ, પુર, નગર, કૂપ, કુંડ, તડાગ વિગેરે કરવામાં વત્સ દોષ લાગતો નથી તથા દ્વારની અંદરના ભાગે બીબું દ્વાર મૂકવામાં અને મધ્યમાં ચતુર્મુખ ભૂમિને વત્સ દોષ લાગતો નથી. તેવી રીતે પ્રતિષ્ઠાનો મંડપ કરવામાં તથા વિશેષ કરીને હોમસ્થાન બનાવવામાં વત્સ દોષ લાગતો નથી. વત્સ દોષ હોય તો પણ આ સર્વ સૌભાગ્યને આપનારાં જાણવાં. ૨૧૬, ૨૧૭, ૨૧૮.

इतिश्री वास्तुशास्त्रमां शिल्पशास्त्री श्रीयुत नर्मदाशङ्कर मुदण्णभाध
सोमपुरारचित शिल्परत्नाकर नामना ग्रंथनुं ज्योतिर्मुहूर्त
लक्षणाधिकार नामनुं यौदमुं रत्न संपूर्ण.

—

—

—

—

—

અથ પરિશિષ્ટ પ્રકરણ ૧

જિન સિંહાસન માટે બીજી રીતે રાહુની સર્વાંગ મૂર્તિનું પ્રમાણ.

સિંહાસનગતં રાહું કરાલવદનં લિખેત્ ॥

વરદચ્છદ્ગસંયુક્તં શ્વેદશૂલધરં લિખેત્ ॥૧॥

સિંહાસન ઉપર આડઠ થયેલો, વિકરાળ મુખવાળો તેમજ વર, તરવાર, ઢાલ અને ત્રિશૂળને ધારણ કરેલો રાહુ કરવો. ૧

કેતુમૂર્તિ.

ધૂમાસ્તિવષા હિ બહવઃ સર્વે વરગદાધરાઃ ॥

ગૃધ્રપૃષ્ઠે સમારૂઢાઃ લેખનીયાસ્તુ કેતવઃ ॥૨॥

ધૂમાડાના જેવી કાન્તિવાળા, વર અને ગદા યુક્ત હાથવાળા તેમજ ગીધના વાહનવાળા કેતુ આલેખવા. ૨

દ્વારમાને ઉભી પ્રતિમાનું પ્રમાણ.

દ્વારોચ્છ્રયેઽષ્ટધા કાર્યં ભાગૈકશ્ચ પરિત્યજેત્ ॥

સપ્તભાગં ત્રિધા કૃત્વા દ્વિભાગં પ્રતિમા ભવેત્ ॥૩॥

દ્વારની ઉંચાઈમાં આઠ ભાગ કરવા. ઉપરનો આઠમો ભાગ છોડી નીચેના સાત ભાગમાં ત્રણ ભાગ કરવા અને બે ભાગ ઉભી પ્રતિમા કરવી. ૩.

દ્વારમાને ઉભી પ્રતિમાનું બીજું પ્રમાણ.

દ્વારં વિભજ્ય નવધા ભાગૈકશ્ચ પરિત્યજેત્ ॥

અષ્ટભાગં ત્રિધા કૃત્વા દ્વિભાગં પ્રતિમા ભવેત્ ॥૪॥

દ્વારની ઉંચાઈમાં નવ ભાગ કરી ઉપરનો નવમો એક ભાગ તજવો. આઠ ભાગમાં ત્રણ ભાગ કરી બે ભાગ ઉભી પ્રતિમા કરવી. ૪.

પ્રાસાદમાને પ્રતિમાનું પ્રમાણ.

હસ્તાચ્ચ વેદહસ્તાન્તં ષડ્વૃદ્ધિઃ સ્યાત્ષડંગુલાત્ ॥

તદૂર્ધ્વં દશહસ્તાન્તં ત્ર્યઙ્ગુલા વૃદ્ધિરિચ્છયતે ॥૫॥

एकांगुला भवेद् वृद्धिर्याचित्पञ्चाशद्वस्तकम् ॥
विंशत्यंगાધિકા ज्येष्ठा विंशत्युना कनीयसी ॥६॥

એક ગજથી આગળ મુધીના પ્રામાદને દર ગળે છ આગળની વૃદ્ધિ કરી
પ્રતિમા કરવી ત્યાગ પછી દશ ગજ મુધી ગળે ત્રણ આગળ અને પછી પચાસ ગજ
મુધી એક આગળ વૃદ્ધિ કરવી આ માનમા વીરમા ભાગે અધિક ડગ્વાથી ન્યેષ
માનની અને વીરમા ભાગે ઓછી ડગ્વાથી કનિષ માનની બાણવી ૫, ૬

કપિલી (કોળી) નુ પ્રમાણ

अथातः संप्रवक्ष्यामि कपिलीमानमुत्तमम् ॥
प्रासादार्धे भवेज्ज्येष्ठा त्रिभागा मध्यमैव तु ॥७॥
जघन्या कोणमानेन सार्द्धा चाथ प्रप्रजयेत् ॥
ज्येष्ठा च कपिली यत्र मण्डपं नैव कारयेत् ॥८॥

હવે કપિલી-કોળીનુ ઉત્તમ માન કહું છું પ્રામાદમાનના અર્ધા ભાગે કરે તો
ન્યેષ માનની, ત્રીજા ભાગે મધ્યમ માનની અને કોણના માને કરે તો કનિષ માનની
બાણવી અથવા કોણ માનથી દોઢા ભાગે પણ કરવી જે પ્રાસાદને ન્યેષ માનની કોળી
ડગી હોય તેને મડપ કરવો નહિ ૭, ૮

કોળીના અગ્રભાગે મડપ વિધાન.

संश्लिष्टाश्चैव रिक्ताश्च ह्यग्रतस्ते प्रकीर्तिताः ॥
कोली कोणफरकस्य मण्डपाः शुभदायकाः ॥९॥
कोलीकोणः सिंहकर्णे कर्तव्यस्तु सदा बुधैः ॥
प्रासादे कोणमानेन कोणसार्द्धेन वा तथा ॥१०॥

કોળીને જોડીને અગર છુટા તેના અગ્રભાગે મડપો કરવા શુભદાયક કહેલા
છે બુદ્ધિમાનેએ કોળીની ગેખા પ્રાસાદના મિહુકર્ણની રેખાના એક મૂત્રમા ગળવી
અને તે પ્રાસાદના કર્ણમાને અથવા તેથી દોઢી કરવી ૯, ૧૦

कपिली स्थापयेत्प्राज्ञो मण्डपं तत्र कारयेत् ॥
अर्धे पदे त्रिभागे वा कोणाद्यो नैव लंघयेत् ॥११॥
अथवा लंघयेद्यस्तु कुलं तस्य न विद्यते ॥
प्रासादे कोणमर्यादा जलान्नः स्थापयेद्बुधः ॥१२॥

પદના અર્ધા ભાગે અથવા ત્રીજા ભાગે કોળી કરવી અને તેને જોડીને મંડપ કરવો. કોણથી ઓછા માનની કોળી કરવી નહિ અને જો કદાચ કરે તો કુળનો નાશ થાય છે પ્રાસાદમાં કોણની મર્યાદાને સાચવવા માટે વચમાં પાણીતાર કરવાં. ૧૧, ૧૨.

વિવિધાઃ ફાલનાઃ કાર્યાઃ કપિલીં શુભલક્ષણામ્ ॥

મદ્રછંદે ન કર્તવ્યા નહિ મધ્યે જલાન્તરઃ ॥૧૩॥

અથવા સ્થાપયેચસ્તુ શિલ્પિનં દોષકારકમ્ ॥

મધ્યે જલાન્તરં ત્યાજ્યં ક્રિયતે મંદબુદ્ધિના ॥૧૪॥

રાજપીઠા ભવેત્તત્ર નિર્વાણં નૈવ ગચ્છતિ ॥

કપિલી ત્રિવિધા જ્ઞેયા પ્રાસાદે મંડપે સ્થિતા ॥૧૫॥

કોળીમાં નાના પ્રકારની ફાલનાઓ કરવી પરંતુ કોળીના ભદ્રમાં કરવી નહિ. તેમજ કોળીની ફાલનાઓમાં જલાન્તર કરવો નહિ. અને જો કદાચ કરે તો શિલ્પીને દોષકર્તા થાય છે માટે કોળીના મધ્યે જલાન્તર તજવો અને જો કરે તો તે બુદ્ધિહીન શિલ્પી જાણવો. કોળીમાં પાણીતાર કરવાથી રાજમાં પીઠા થાય છે અને કર્તાને મોક્ષ મળતો નથી. પ્રાસાદ અને મંડપની મધ્યે રહેલી કોળી ત્રણ પ્રકારની જાણવી. ૧૩, ૧૪, ૧૫.

પૂર્વોક્તેન પ્રમાણેન કર્તવ્યં તુ સદા બુધૈઃ ॥

ભૂમિભાગવિશેષેણ પદમાનં તુ ગૃહ્યતે ॥૧૬॥

કપિલીં કારયેત્પ્રાજ્ઞો જલાન્તરં ન કારયેત્ ॥

પ્રાસાદકપિલા માના વાસ્તુકર્મસુગ્વાવહા ॥૧૭॥

ઉપરના માને બુદ્ધિમાન શિલ્પીઓએ કોળીનું માન કરવું અને ભૂમિની સગવડતા હોય તો પદના માને કોળી માન લેવું. આ રીતે બુદ્ધિમાને કોળી કરવી અને તેની ફાલનાઓમાં પાણીતાર કરવો નહિ. પ્રાસાદમાને કરેલી કોળી વાસ્તુકર્મમાં સુખદાયક જાણવી. ૧૬, ૧૭.

ગભારો પહોળો કરવા વિષે.

અથ ચૈવ પ્રવક્ષ્યામિ માનં ગર્ભગૃહોત્તમમ્ ॥

ગર્ભવ્યાસષડંશશ્ચ સપાદો સાર્ધમેવ ચ ॥

પદાર્ધે તુ યદા ચૈવ જ્યેષ્ઠમધ્યકનીયસમ્ ॥૧૮॥

હવે ગણાગણુ ઉત્તમ માન કહુ છું ગણાગની પહોળાઈમાં છ લાગ કરી
એક લાગ, સવા લાગ અને દોઢ લાગે વધારી ગભાટે પહોળો કન્વાથી ન્યેષ, મધ્યમ
અને કનિષ્ઠ માનનો ગણાટે બાણવો ૧૮

ઉબરા બરાબર કુલીની ઉચાઈનું પ્રમાણ

સ્વરુકે હર્ધચંદ્રશ્ચ તસ્યોપરિ હૃદુમ્વરમ્ ॥

કુંભકેન ત્રિભાગે વા પાદે નીત્વા ચ મધ્યકમ્ ॥૧૯॥

ઉદુમ્વરાન્તે કૃતા કુંભિઃ સ્તંભં કૃત્વા ચ પૂર્વકમ્ ॥

સાંધારે વા નિરંધારે કુંભિં કૃત્વા હૃદુમ્વરમ્ ॥૨૦॥

બરાની બગબગ અર્ધચંદ્ર-ગ ખાવટ કન્વો અને તેની ઉપર ઉબરા કન્વો અર્થાત્
કુલાથી અર્ધ લાગે, ત્રીજા લાગે અથવા ચોથા લાગે ઉબરા નીચો કન્વો તેમજ ઉબરા
બરાબર કુલી કરવી અને ચાલતો પૂર્વે કહેલા માને ઉચો કન્વો ભ્રમવાળા અગ્ર ભ્રમ
વિનાના પ્રાસાદમાં ઉબગ બગબગ કુલી કરવી આ મધ્યમ માન બાણવુ ૧૯, ૨૦

પ્રાસાદ વિનાના છુટા મડપ અને ચોટીના થાંભલાની બહાઈનું પ્રમાણ

પ્રાસાદેન વિના યત્ર મણ્ડપશ્ચાથ વેદિકા ॥

તત્રાયામસ્ય યન્માનં કાર્યં કત્પયતે તતઃ ॥૨૧॥

સભામણ્ડપસ્તંભાનાં પ્રમાણશ્ચ હ્યતઃ શૃણુ ॥

દશમાંશદ્વાદશાંશચતુર્દશ વિશેષતઃ ॥૨૨॥

પ્રમાણં તત્ત્વ વિજ્ઞેયં પશ્ચાદ્ બુદ્ધિપુરઃસરમ્ ॥

જ્યેષ્ઠકનિષ્ઠમધ્યે ચ કનિષ્ઠે જ્યેષ્ઠમેવ ચ ॥૨૩॥

પ્રાસાદ વિનાનો મડપ કે ચોટી કન્વી હોય તો તેના થાંભલાની બહાઈનું
પ્રમાણ થાંભલાની લગાઈના માને ચોજવું લગાઈના દશમા, બારમા અને ચૌદમા
લાગે બહાઈ કરવી ન્યેષ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ માનની ચોજના ગિરધીએ પાધાણની
મજબૂતાઈ વિગેરેનો બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરી કન્વો ૨૧, ૨૨, ૨૩

ભ્રમવાળા પ્રાસાદોની ભ્રમણીમાં કરવાનાં સ્વરૂપો

પ્રદક્ષિણં યદા સૂર્યસૌમ્યાદીનાં તથૈવ ચ ॥

ઐમસ્થાને પ્રદાતવ્યાઃ પૂજિતાશ્ચ સુગ્વાવહાઃ ॥૨૪॥

નારદાદ્યા ઋપયશ્ચ પાણ્ડવાદ્યા યુધિષ્ઠિરાઃ ॥

પ્રાસાદે ઐમસસ્થાને વાસ્તવ્યાશ્ચ પ્રદક્ષિણે ॥૨૫॥

સ્વચ્છન્દભૈરવાદ્યાશ્ચ હ્યાનંદઃ પ્રતિભૈરવઃ ॥

મુક્તિયુક્તાસ્તથા દેવ્યો ભ્રમસ્થાને સુખાવહાઃ ॥૨૬॥

ભ્રમવાળા પ્રાસાદોની ભ્રમણીમાં પ્રદક્ષિણ ક્રમે સૂર્ય, કુબેર વગેરે દેવોની મૂર્તિઓ કરવી તે સુખ આપનારી છે. તેમજ નારદ વિગેરે ઋષિઓ, યુધિષ્ઠિર આદિ પાડવો પણ ભ્રમણીમાં કરવા. સ્વચ્છન્દ, આનંદ વિગેરે ભૈરવ તેમજ સુખ આપનારી દેવીઓ આદિની મૂર્તિઓ ભ્રમણીમાં કરવી સુખાવહ છે. ૨૪, ૨૫, ૨૬.

મંડપોની રચના ક્યાં ક્યાં કરવી.

ઉત્સવાર્થે પ્રયત્નેન કર્તવ્યાઃ શુભમણ્ડપાઃ ॥

પ્રાસાદે રાજહર્મ્યેષુ વાપ્યાં કૂપતઢાગયોઃ ॥૨૭॥

તત્રૈવ મણ્ડપાઃ કાર્યા કૃષિરાજ શ્રૃણૂત્તમમ્ ॥

પ્રાસાદાગ્રે શુભા રમ્યા મણ્ડપાઃ સ્યુરનેકધા ॥૨૮॥

પ્રાગ્રીવવિજયાદ્યાશ્ચ મણ્ડપા ઉક્તમાનયોઃ ॥

દ્વયસ્તંભાસ્તતો વૃદ્ધિર્મણ્ડપઃ સાર્દ્ધ ઉચ્યતે ॥૨૯॥

ઉત્સવ પ્રસંગે પ્રયત્નપૂર્વક શુભ મંડપોની રચના કરવી. પ્રાસાદ, રાજમહેલ, વાવ, કુવા અને તળાવના અથ ભાગે મંડપોની રચના કરવી. પ્રાસાદના અથ ભાગે શુભ અને મનોહર મંડપો અનેક પ્રકારના થાય છે. પૂર્વે કહેલા માને પ્રાગ્રીવ અને વિજયાદિ મંડપો કરવા અને તે બે બે સ્તંભની અનુક્રમે વૃદ્ધિ કરવાથી થાય છે મંડપ દોઢો કરવો સારો છે. ૨૭, ૨૮, ૨૯.

પ્રાસાદનું દેવસ્વરૂપે વર્ણન.

પ્રાસાદે દેવરૂપં સ્યાત્ પાદૌ પાદશિલાસ્તથા ॥

ગર્ભશ્ચૈવોદરં જ્ઞેયં જંઘા પાદોર્ધ્વમુચ્યતે ॥૩૦॥

સ્તંભાશ્ચ જાનવો જ્ઞેયા ઘણ્ટાં જિહ્વા પ્રકીર્તિતા ॥

દીપઃ પ્રાણોઽસ્ય વિજ્ઞેયો હૃપાનો જલનિર્ગતઃ ॥૩૧॥

બ્રહ્મસ્થાનં યદેતદ્વ તન્નાભિઃ પરિકીર્તિતા ॥

હૃદયં પીઠિકા જ્ઞેયા પ્રતિમા પુરુષઃ સ્મૃતઃ ॥૩૨॥

પાદચારસ્તુ હેકારો જ્યોતિસ્તદ્વક્ષુરુચ્યતે ॥

તદ્ધર્વ પ્રકૃતિસ્તસ્ય પ્રતિમાત્મા સ્મૃતો બુધૈઃ ॥૩૩॥

તલકુંભાદધો દ્વારં તસ્ય પ્રજનનં સ્મૃતમ્ ॥
 શુકનાશો ભવેન્નાસા ગવાક્ષઃ કર્ણ ઉચ્યતે ॥૩૪॥
 કાયપાલી સ્મૃતાસ્કંધો ગ્રીવા ચામલસારિકા ॥
 કલગસ્તુ શિરો જયો ધ્વજાઃ કેશાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૩૫॥
 મેદશ્ચ વસુધા વિચાત્ પ્રલેપો માંસમુચ્યતે ॥
 અસ્થીનિ ચ ઝિલાસ્તસ્ય સ્નાયુઃ કોલાદયઃ સ્મૃતઃ ॥
 એવં પુરુષરૂપં તુ ધ્યાયેચ્ચ મનસા સુધીઃ ॥૩૬॥

પ્રાત્કાલે દેવરૂપ નીચે પ્રમાણે બાણુ પાયાની શિલાઓ તેના પગડપે છે, ગભારે પેટ, પાયાનો ઉપરનો ભાગ જગતી મુધીનો જઘા, થાભલાઓ દીઘણુ, ઘટ છબ, પ્રાણુ દીપ, પ્રણાલ શુદ્ધમાર્ગ, દેવતાનું સ્થાન નાભિ, પીઠિકા હૃદય અને પ્રતિમા પુરૂષ બાણુવો હેકાર પગનો મચ્છા, દીપનો પ્રકાશ ચક્ષુ, ઉપરનો ભાગ તેની પ્રકૃતિ અને પ્રતિમા આત્મા બાણુવો કુલાના તળાચા નીચેનો ભાગ લિંગ, શુકનાશ નામિકા, ગવાલ જ્ઞાન, શિખરનું બાધણુ મથાણુ ખભો, આમલસારો કંઠ, કળગ મસ્તક અને મેદા દેશે બાણુવા

પૃથ્વી મેદ, ચૂનાનો લેપ મામ, શિલાઓ હાડકા, કોલ એટલે થોંવ અને કુકગ પગેરે સ્નાયુ બાણુવા વિઠાન પુરૂષે મર્વ અગો પરિપૂર્ણ પ્રાસાદના અખડિત રૂપનું મનથી ધ્યાન કરવું ૩૦, ૩૧ ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૬

સોળ માતૃદેવીઓનાં નામ

ગૌરી પદ્મા શચી મેધા સાવિત્રી વિજયા જયા ॥
 દેવસેના સ્વધા સ્વાહા માતરો લોકમાતરઃ ॥૩૭॥
 ધૃતિઃ પુષ્ટિસ્તથા તુષ્ટિરાત્મનઃ કુલદેવતા ॥
 ગણેઝોનાધિકા દ્યેતા વૃદ્ધૌ પૂજ્યાસ્તુ પોડગ ॥૩૮॥

૧ ગૌરી, ૨ પદ્મા, ૩ શચી, ૪ મેધા, ૫ સાવિત્રી, ૬ વિજયા, ૭ જયા, ૮ દેવસેના, ૯ સ્વધા, ૧૦ સ્વાહા, ૧૧ માતા, ૧૨ લોકમાતા, ૧૩ ધૃતિ, ૧૪ પુષ્ટિ, ૧૫ તુષ્ટિ તથા ૧૬ કુલ દેવતા, ગણેશ માથે આ સોળ માતૃદેવીઓ મહા પૂજનીય છે ૩૭, ૩૮

દેવસેના માતૃદેવી

મયૂરવાહનાં દેવીં શ્વહ્નશક્તિઘર્જુર્ધરામ્ ॥
 આવાજ્યેદ્ દેવસેનાં તારકાસુરમર્દિનીમ્ ॥૩૯॥

મયૂરના વાહનવાળી, ખડ્ગ, શક્તિ અને ધનુષ્યને ધારણ કરનારી તથા તારકાસુરનો વધ કરનારી એવી દેવસેનાનું આવાહન કરવું. ૩૯.

કુંડની પ્રાર્થના.

ૐ યે ચ કુણ્ડે સ્થિતા દેવાઃ કુણ્ડાજ્ઞે યાશ્ચ દેવતાઃ ॥

ઋદ્ધિં યચ્છન્તુ તે સર્વે યજ્ઞસિદ્ધિં મુદાન્વિતાઃ ॥૪૦॥

હે કુણ્ડ તવ નિર્માણં રચિતં વિશ્વકર્મણા ॥

અસ્માકં વાઙ્મિચ્છતાં સિદ્ધિં યજ્ઞસિદ્ધિં દદાતુ ભોઃ ॥૪૧॥

કુંડમાં અને કુંડના અંગોમાં રહેલા દેવતાઓ ઋદ્ધિ અને યજ્ઞસિદ્ધિ સહુર્ષ આપો. હે કુંડ ! તારું નિર્માણ વિશ્વકર્માએ કરેલું છે. તું અમને અમારી ઇચ્છિત યજ્ઞસિદ્ધિ આપ. ૪૦, ૪૧.

સૂત્રધાર પૂજનવિધિ.

અથૈવાનન્તરં વક્ષ્યે પૂજનં સૂત્રધારકમ્ ॥

યજ્ઞમણ્ડપયોર્મધ્યે મણ્ડલં કારયેત્શુભમ્ ॥૪૨॥

પટ્ટૈરાચ્છાદનં કૃત્વા સ્વસ્તિકશ્ચ સમાલિખેત્ ॥

સૂત્રધારં સૂત્રાસને પાદૌ પ્રક્ષાલ્ય સાદરમ્ ॥૪૩॥

કુંકુમાલેપનં કૃત્વા દિવ્યવસ્ત્રમાવર્ણયેત્ ॥

મુકુટં કુણ્ડલં સૂત્રં કંકણં મુદ્રિકોત્તમા ॥૪૪॥

હારકેયૂરસંયુક્તં પાદાભરણસંયુતમ્ ॥

યુગ્મં સ્ત્રીપુરુષાણાં ચ પુત્રપૌત્રૈશ્ચ સંકુલમ્ ॥૪૫॥

ગૃહોપસ્કરસમસ્તં ગોમહિષ્યશ્વાદિયુતમ્ ॥

દાસીકર્મકરાણાં ચ યાનસુખાસનાદિકમ્ ॥૪૬॥

ગ્રામાણિ ચ તતો દદ્યાદથવા ભૂમિરુત્તમા ॥

તેન તુષ્ટેન તુષ્ટા હિ બ્રહ્મવિષ્ણુહરાદયઃ ॥૪૭॥

કર્મકરાણાં સર્વેષાં ધનં દદ્યાચ્ચ સર્વતઃ ॥

વસ્ત્રપ્રાવરણૈઃ કૃત્વા પુણ્યં દાનં સુસર્વતઃ ॥૪૮॥

યોજનીયાસ્તથા સર્વે મિષ્ટાન્નૈઃ સ્વણ્ડપક્કૈઃ ॥

તામ્બૂલં વિલેપનં ચ યાવત્સંતુષ્ટચેતસઃ ॥૪૯॥

તુષ્ટેન ચ જગત્તુષ્ટં ત્રૈલોક્યં મચરાચરમ્ ॥

સર્વતીર્થોદ્ભવં પુણ્યં સર્વદેવાનુપૂજકમ્ ॥૫૦॥

હવે હું ઉત્તમ સૂત્રધારની પૂજનવિધિ કહું છું. યજ્ઞ અને મડપના મધ્યે શુભ મડલ કરવું વસ્ત્રોથી આગ્રહાદિત કરી સ્વસ્તિક મડલ ગ્યવુ સૂત્રધારને સૂત્રામને પાદ પ્રક્ષાલન કરી બેસાડવા કુકુમ્બનુ આલેપન કરી દિવ્ય વસ્ત્રો ઓઢાડવા, મુકુટ પહેગવવો કુડલ, સૂત્ર, કડા, ઉત્તમ વીટી, હાત, બાનુગધ, પગનુ આભરણ, આ અલકાને શ્રીપુત્ર બન્નેને તેમના પુત્રપૌત્રાદિ પરિવાર સહિત આપવા તેમજ દરેક જાતની ગૃહમામઝી, ગાય, બેસ, ઘોડા વિગેરે, દામી કામ કરવા 'માટે આકાં વર્ગ, વાહન, સુખામન, કોથ-પલગ વિગેરે, ગામ અથવા માગી ભૂમિનુ દાન કરવું સૂત્રધાર પ્રમત્ત થવાથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શંકર વિગેરે દેવો સતુષ્ટ થયેલા જાણવા તથા ખીન્ન બધા કારીગરોને ધનાદિની બક્ષીસ આપવી તેમજ યોગ્ય તેમને વસ્ત્રો ઓઢાડવા તથા દાન આપવું વળી દરેકને મિષ્ટાન્ન ભોજન કગવવું અને પાનળીડુ આપવું અદન અર્થવું, અને દરેક રીતે તેમને પ્રમત્ત ચિત્તવાળા બનાવવા એમના મતુષ્ઠ થવાથી મયગચર ત્રિલોક સતુષ્ટ થાય છે અને સર્વ તીર્થોથી મળનારૂં તથા સર્વ દેવોનુ પૂજન કરવાથી થનારૂં પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦

વાસ્તુ કર્મના અધિકાર વિષે.

વાસ્તુકર્મ સોમપુરાશિલ્પાચાર્યેણ કારયેત્ ॥

અન્યજાત્યા ન કર્નવ્યં કર્તા ભર્તા વિનશ્યતિ ॥૫૧॥

વાસ્તુકર્મ એમપુગ જાતિના શિલ્પાચાર્યના હસ્તે કરાવવું ખીલ જાતિના શિલ્પી પામે કરાવવું નહિ કરાવે તો કર્તા અને માલિક બન્નેનો વિનાશ થાય છે ૫૧

વાસ્તુપીઠની સામગ્રીના અધિકાર વિષે

વાસ્તુપીઠસ્ય મોક્તારઃ સૂત્રધારશ્ચ શિલ્પકઃ ॥

અતસ્તસ્મૈ પ્રદાતવ્યં વાસ્તુપીઠં શુભેચ્છુના ॥૫૨॥

વાસ્તુપીઠની સામગ્રીના અધિકારી સૂત્રધાર અને શિલ્પીઓ છે એટલા માટે કસ્યાણુ ઇચ્છનારે વાસ્તુપીઠની સામગ્રી સૂત્રધારને આપવી જોઈએ પર

દેવતાની પૂજા સામગ્રીના અધિકાર વિષે

યદેવાભરણં પૂજાવસ્ત્રાલંકારભૂષણમ્ ॥

સ્નાનમણ્ડપોપસ્કરં સ્થાલીપાત્રં તુ શિલ્પિને ॥૫૩॥

(૯)

શલાકામધુપાત્રં ચ છત્રિકાચં ચ શિલ્પિને ॥

સ્નાનશય્યામહાધ્વજા દાતવ્યા ચૈવ શિલ્પિને ॥૫૪॥

દેવતા સંબંધીનું જે આભરણ, પૂજાસામગ્રી, વસ્ત્ર, અલંકાર અને આભૂષણ હોય, સ્નાન તેમજ મંડપ સંબંધી જે સામગ્રી હોય, થાળી, જળપાત્ર, શલાકા, મધુપાત્ર, છત્ર વગેરે તથા શય્યા અને મહાપતાકા વગેરે સામગ્રી શિલ્પીને આપવી. ૫૩, ૫૪.

દ્વાર પ્રતિષ્ઠા વિધાન:

દ્વારસ્ય ચોચ્છ્રયઃ કાર્યઃ શુભે ચન્દ્રબલે સ્થિતે ॥

સ્વાતં કુર્યાદુદુમ્બરે પંચરત્નાનિ પ્રક્ષિપેત્ ॥૫૫॥

ઉદુમ્બરશાખાશ્ચૈવ હ્યુત્તરંગાદિહીનકમ્ ॥

વસ્ત્રેણાચ્છાદિતં કૃત્વા વાસ્તુદેવં સમર્ચયેત્ ॥૫૬॥

આદૌ દક્ષિણશાખાયાઃ સ્થાપનં કુરુતે ધ્રુવમ્ ॥

શાખાછેદચતુર્થાંશે દ્વારપાલાન્ પ્રપૂજયેત્ ॥૫૭॥

સહિરણ્યૈશ્ચ કલશૈર્વસ્ત્રેણાચ્છાદિતક્રમૈઃ ॥

અભિષેક ઉદુમ્બરે શાખાયામુત્તરંગકે ॥૫૮॥

ઉદુમ્બરે પ્રતિષ્ઠાયાં શાખાયાં ચ યથોચ્યતે ॥

ઉત્તરંગાદૌ કર્તવ્યા પ્રતિષ્ઠા સર્વકામદા ॥૫૯॥

સાડું ચંદ્રબળ જે દિવસે હોય તેવા શુભ દિવસે દ્વારશાળા બેસાડવી. ઉંઘરાની નીચે ખાત કરી તેમાં પંચરત્ન મૂકવાં અને ચોતરંગ સિવાય ઉંઘરા સાથે બારશાખો વસ્ત્ર વડે આચ્છાદિત કરી ઉભી કરવી અને વાસ્તુદેવતાનું પૂજન કરવું. પહેલી જમણી દ્વારશાળા બેસાડવી અને ત્યાર પછી ડાબી બેસાડવી. બારશાખના એક ચતુર્થાંશ ભાગે દ્વારપાલોને પૂજવા. સોના મહેર નાખેલા અગર સોનાના કળશથી (જે સારાં વસ્ત્રોવડે ઢાંકેલો હોય) ઉંઘરો, બન્ને શાખાઓ અને ચોતરંગ ઉપર અભિષેક કરવો. ઉંઘરો ચોડતાં, બારશાખ ઉભી કરતાં અને ચોતરંગ બેસાડતાં પ્રતિષ્ઠા કરવી તે સર્વ કામનાઓને આપનારી છે. ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯.

ચોડવાનો વજ્રલેપ મસાલો.

કરાલમુદ્ગીગુલ્માષકલ્કચિક્ષણકાશ્ચ યે ॥

ચૂર્ણોપયુક્તાઃ પશ્ચૈતે સુધાપ્રકૃતયો મતાઃ ॥૬૦॥

કગલ, મુદ્ગી, શુદ્ધમાપ, કદક અને ચિદ્ધણ, ચુર્ણ મહિત આ પાત્રને ચુના
મમાન ગણેલા છે ૬૦

અભયાક્ષવીજમાત્રા શર્કરાઃ સાર્ધચૂર્ણિતાઃ ॥
તાઃ સ્યુઃ કરાલકા મુદ્ગતુલ્યા યાઃ ક્ષુદ્રશર્કરાઃ ॥૬૧॥
સૈવ મુદ્ગીતિ કથ્યતે ઝિલ્પગાસ્ત્રવિગારદૈઃ ॥
સાર્ધત્રિપાદત્રિગુણકિઙ્ગલ્કસિકતાન્વિતમ્ ॥૬૨॥
ચૂર્ણ શર્કરાશુક્તયો યદ્ ગુલ્માપં તદુચ્યતે ॥
કરાલમુદ્ગપ્રવૌક્તમાનેન સિકતાન્વિતમ્ ॥૬૩॥
ચળકસ્ય ચ ચૂર્ણસ્ય યત્પિપ્તં કલ્કમિપ્યતે ॥
ચિક્ષણં કેવલં કાર્યં વદ્વોદકમિતિ દ્વિધા ॥૬૪॥
નિઙ્છિદ્રમિષ્ટમાનેન ક્ષેત્રે ત્વિષ્ટકયાચિતે ॥
પ્રવૌક્તાનાં તુ પશ્ચાનાં વિધાતવ્યં પૃથક્ પૃથક્ ॥૬૫॥

અર્ધ ખાડેલી હુડે, ગહેલા અને માકર, એમને કગલ કહે છે મગના
દાણા જેવા કહેલા સાકરના ટુકડાઓને મુદ્ગી કહે છે દોઢ ભાગે, ત્રીજા ભાગે અથવા
ત્રણ ગણા ડેશર અને ટેલી માથેના માકર અને શુક્તના ચૂર્ણને શુદ્ધમાપ કહે છે પહેલા
કહેલા કરાલ, મુદ્ગી અને ટેલી માથે મેળવેલુ ગણાના ચૂર્ણનું જે પિપ્ત તેને કદક કહે
છે કેવળ કવાથને ચિદ્ધણ તથા બદ્ધોદક એમ બે પ્રકારે કહેલા છે ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪

ધટોના ક્ષેત્ર-કામગા ધટોને નિઙ્છિદ્ર બનાવવા માટે પૂર્વે કહેલા આ પાત્ર
મિશ્રણોને ભુદ્ધિભુદ્ધિ ગીતે ઉપયોગ કરવો ૬૫

તત્ર તત્ર તદુક્તેન દ્રવેણ પરિમર્દયેત્ ॥
કેવલેનામ્મસા પૂર્વ પૂર્વોક્તાંસ્ત્રીન્પ્રમર્દયેત્ ॥૬૬॥

તે તે મિશ્રણમાં કહેલા દ્રવ વડે મર્દન કરવું પ્રથમના ત્રણ મિશ્રણોને કેવળ
પાણી માથે પહેલા મર્દન કરવા ૬૬

ક્ષીરદ્રુમામલાક્ષાણાં કદમ્બામયયોરપિ ॥
ત્વગ્જલૈસ્ત્રિફલાતોયં માપયૂષ ચ તત્સમમ્ ॥૬૭॥
મર્ચ શર્કરાશુક્તયોશ્ચૂર્ણ તત્કાશ્વારિણિ ॥
ચુરસંષુદ્ધનં કૃત્વા સાવયિત્વાય વાસમા ॥૬૮॥
ચિક્ષણં કલ્પયેત્તેન વદ્વોદકમયોચ્યતે ॥

દૂધાળાં વૃક્ષ, આમળાં, બહેડાં, કદમ અને હરડેની છાલનું જલ તથા ત્રિક્ષણાનું પાણી તેમજ તેટલું જ માષનું જૂષ; આ સર્વનો ક્વાથ કરી તેમાં શર્કરા અને શુક્રાનું ચૂર્ણ નાખી ખૂબ હલાવવું અને પછી વસ્ત્રગાળ કરી તેના વડે ચિક્કણ બનાવવું. હવે બદ્ધોદક કહે છે. ૬૭, ૬૮.

દધિદુગ્ધં માષયૂષૈર્ગુલાજ્યકદલીફલૈઃ ॥૬૯॥

નાલિકેરામ્રફલયોર્જલૈશ્ચૈતત્પ્રકલ્પિતમ્ ॥

બદ્ધોદકં ભવત્યેતત્ સમભાગં નિયોજયેત્ ॥૭૦॥

અડદનો જૂષ, ગોળ, ઘી, કેળાં તેમજ નાળીયેર અને કેરીના પાણીમાં દહીં દૂધ મેળવી બનાવેલું મિશ્રણ બદ્ધોદક કહેવાય છે. દરેક વસ્તુ સરખા ભાગે લેવી. ૬૯, ૭૦.

લઘ્વચૂર્ણશતાંશં તુ ક્ષૌદ્રમંશદ્વયં ભવેત્ ॥

આજ્યં તુ કદલીપકં નાલીકેરામ્બુમાષયુક્ ॥૭૧॥

ક્ષીરાદ્ભત્વક્ષાયં ચ ક્ષીરં દધિ તતો ગુલમ્ ॥

પિચ્છિલં ત્રિફલામ્ભશ્ચ ત્ર્યંશાદિકમિદં ક્રમાત્ ॥૭૨॥

અંશવૃદ્ધ્યા સમાયોજ્ય પૂતપક્વામ્બુશક્તિતઃ ॥

એકીકૃત્ય કરાલં ચ પ્રક્ષિપેદ્ દૃઢવેષ્ટિતમ્ ॥૭૩॥

અતીત્યૈકદિનં પશ્ચાદથૈવં ઘનતાં ભવેત્ ॥

નાલિકેરસ્ય શાખાભિદળૈશ્ચ તાડયેન્મુહુઃ ॥૭૪॥

અતીત્ય દશરાત્રં તુ મુદ્ગીગુલમાષકલ્કકૈઃ ॥

યુક્તં સંઘૃદિતં યુક્ત્યા સુધા ભવતિ શોભના ॥૭૫॥

દશ ભાગ ચૂર્ણ હોય તો તેમાં બે ભાગ મધ મેળવવું. ઘી, કેળાં, અડદયુક્ત નારીયેરનું પાણી, દૂધાળાં વૃક્ષોની છાલનો કાઢો, દૂધ, દહીં તથા ગોળ તેમજ ભાતનું ઓસામણ, ત્રિક્ષણાનું પાણી; એ દરેક ત્રણ ભાગથી આરંભી એકેકે ભાગે વધારી લેવાં. આ બધાં ભેગાં કરી તેમાં કરાલ નાખી ખૂબ મજબૂત બાંધી એક દિવસ રાખી ભૂકવું. પછી તે ઘાડું થશે. તેને નારીયેરની શાખાઓ અગર દંડાઓ વડે ખૂબ પીટવું. આ પ્રમાણે દશ રાત્રિ વીત્યા બાદ મુદ્ગી, ગુદમાષ અને કલ્ક સાથે યુક્તિપૂર્વક મિશ્રણ કરવાથી ઘણો ઉત્તમ ચૂનો તૈયાર થાય છે. ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૪, ૭૫.

પૂર્વ દ્વયંશે કરાલં મધુકૃતકદલીનાલિકેરામ્બુમાપ-
 વ્યૂપં વાક્ષાકપાયસ્તનજલધિગુલત્રૈફલામ્ભાંસિ ચૈવમ્ ॥
 વૃદ્ધાગ્ન્યંશક્રમેણ સ્ફુટશશિધવલં ચૂર્ણયુક્તં શતાંગં,
 પિષ્ટં સર્વં યથાવદ્ ભવતિ પરસુધાવજ્રલેપસ્તયૈવ ॥૭૬॥
 ચતુસ્ત્રિદ્વયમાસાન્તં મૃષ્ટિકાયુક્તિમર્દિતા ॥
 શ્રેષ્ઠમધ્યોત્તમા જેયા સુધા સૌધાદિવન્ધિની ॥૭૭॥

કગલ બે ભાગ તથા મધ, કેળા, નારીયેન્ડુ પાણી અને અડદનો વ્યૂષ, બહેડાનો કાઢો, સ્તન, અમુદ્ર, ગોળ અને ત્રિકુળાનુ પાણી, એ દરેક ત્રણથી આરભી એકેડ ભાગ વધારી લેવા અને દશ ભાગ ચૂર્ણ મેળવી સર્વનુ ખૂણ મર્દન કરવાથી શ્રેષ્ઠ વજ્રલેપ જેવો ચૂનો તૈયાર થાય છે ૭૬

આ તૈયાર થયેલા ચૂનાને આર, ત્રણ અને બે માત્ર પર્યાંત મુઠીઓ દ્વારા મર્દન કરવામા આવે તો ક્રમે શ્રેષ્ઠ, મધ્યમ અને ઉત્તમ ચૂનો બને છે ૭૭

[શુક્ત - શુદ્ધ માટીના વામણમા ગોળ, મધ અને કાણુ, એ ત્રણને એકઠા કરી ડાંગેની કોઠીમા ત્રણ રાત્રિ દિવસ ગળી મુકવામા આવે તેને શુક્ત કહે છે

યૂષ - મગ વગેરે બેદળ દ્રવ્યને અઢારગણા પાણીમા દાળ મળી જતા સુધી સીઝવી પીવા જેવા કગ્તા કઈડ ઘાડા પાકને ચૂષ કહે છે]

વાસ્તુશાસ્ત્રાવતાર

ન કોપિ કસ્યચિત્કર્તા કલ્પે કલ્પાન્તરાન્તરે ॥

વેદવચ્ચ સમુદ્વર્તા વિશ્વકર્મા યુગે યુગે ॥૭૮॥

ઋપિભિર્વાસ્તુશાસ્ત્રજ્ઞ મન્વાદિભિઃ પ્રકાગિતમ્ ॥

સૃષ્ટ્યાદૌ બ્રહ્મણા સાર્દ્ધમાકાશાત્કથિતં પુરા ॥૭૯॥

બ્રહ્મણસ્તુ મુનયઃ સર્વે પ્રાપ્તા વૈ વિશ્વકર્મણઃ ॥

પુનશ્ચ તપસાં કૃત્વા અર્તિર્મજ્ઞા ઋપિસત્તમાઃ ॥૮૦॥

આ કલ્પ તથા કલ્પાન્તરમા વાસ્તુશાસ્ત્રનો કર્તા બીજો કોઈ નથી પરંતુ વેદની માકક પ્રત્યેક યુગમા વિશ્વકર્માજ વાસ્તુશાસ્ત્રના ઉદ્ધાર કર્તા છે મનુ વગેરે ઋષિઓ દ્વારા વાસ્તુશાસ્ત્ર પ્રકાશમા આવ્યું પહેલાં મૃષ્ટિના આરભમા બ્રહ્મા માથે આકાશમાથી આ શાસ્ત્રનો ઉપદેશ થયેલો છે અને બ્રહ્મા તથા વિશ્વકર્મા પામેથી તપે કરી આત્મજ્ઞ ઋષિમુનિઓએ પ્રાપ્ત કરેલું છે ૭૮, ૭૯, ૮૦

વાસ્તુશાસ્ત્રના પ્રવર્તક.

સુરજ્યેષ્ઠો વિશ્વકર્મા કુમારો નારદો ભૃગુઃ ॥
 ઈશ્વરો નંદિકેશશ્ચ ય્યવનશ્ચ મહામુનિઃ ॥૮૧॥
 મયશ્ચાત્રિર્વાસ્તુદેવો વશિષ્ઠો મકરધ્વજઃ ॥
 બૃહસ્પતિશ્ચાનિરુદ્ધો ધ્રુવનો ગર્ગ એવ ચ ॥૮૨॥
 શ્રીમત્સ્યશ્ચ મહાતેજા એતે ચાષ્ટાદશૈવ હિ ॥
 શૌનકોક્તાઃ સુરા એતે વાસ્તુશાસ્ત્રપ્રવર્તકાઃ ॥૮૩॥

ઇન્દ્ર, વિશ્વકર્મા, કુમાર, નારદ, ભૃગુમુનિ, ઇશ્વર, નંદિકેશ, મહામુનિ ય્યવન, મય, અત્રિ, વાસ્તુદેવ, વશિષ્ઠ, મકરધ્વજ, બૃહસ્પતિ, અનિરુદ્ધ, ધ્રુવન, ગર્ગ અને શ્રીમત્સ્ય; આ અઢાર શૌનકે કહેલા વાસ્તુશાસ્ત્રના પ્રચારકર્તા બાણવા. ૮૧, ૮૨, ૮૩.

વાસ્તુશાસ્ત્રના જ્ઞાતાઓ.

શૌનકો રાવણો રામો રેણુકાનંદનો હરિઃ ॥
 રામાંશો ગાલવો વિપ્રો ગૌતમો ગોભિલસ્તથા ॥૮૪॥
 જયશ્ચ વિજયશ્ચૈવ સિદ્ધાર્થશ્ચાપરાજિતઃ ॥
 વિરુયાચાર્યો મુનિશ્રેષ્ઠઃ ત્રિદશૈઃ પૂજિતસ્તથા ॥૮૫॥
 ગચ્છવીક્ષમયપુત્રાઃ કાર્તિકેયો મહામતિઃ ॥
 ય્યવનશ્ચ વનત્સૂનુ વાસ્તુશાસ્ત્રસ્ય વેદિનઃ ॥૮૬॥

શૌનક, રાવણ, પરશુરામ, હરિ, ગાલવ, ગૌતમ, ગોભિલ, જય, વિજય, સિદ્ધાર્થ, અપરાજિત, વીર્યાચાર્ય, ગચ્છ, વીક્ષ, મયપુત્ર, કાર્તિકેય; આ વાસ્તુશાસ્ત્રના જ્ઞાતાઓ બાણવા. ૮૪, ૮૫, ૮૬.

વાસ્તુવિત્ની પ્રશંસા.

વાસ્તુ વેદસમં જ્ઞાનં વાસ્તુ વેદસમક્રિયમ્ ॥
 વાસ્તુ વેદસમં શાસ્ત્રં વાસ્તુશાસ્ત્રશ્ચ માનયેત્ ॥૮૭॥
 વાસ્તુજ્ઞાનં સ્વતઃસિદ્ધં સૃષ્ટિકામ પુરાકૃતમ્ ॥
 તેનૈવ વાસ્તુશાસ્ત્રેણ લોકો ભવતિ પૂજિતઃ ॥૮૮॥

વાસ્તુશાસ્ત્ર વેદના જેવું જ્ઞાન અને વેદના જેવી ક્રિયાવાળું છે. વાસ્તુ વેદ જેવું શાસ્ત્ર છે તેથી તેનું સન્માન કરવું. વાસ્તુજ્ઞાન સ્વયંસિદ્ધ સૃષ્ટિ અર્થે પહેલાં રચાયેલું શાસ્ત્રજ્ઞાન છે. એવા વાસ્તુશાસ્ત્ર વડે લોક સુખી થાય છે. ૮૭, ૮૮.

વાસ્તુશાસ્ત્ર પ્રશાસા

વાસ્તુવેત્તા યથા વ્રહ્મા વાસ્તુવેત્તા યથા હરિઃ ॥
 વાસ્તુવેત્તા યથા રુદ્રો વાસ્તુવેત્તા ચ દેવતા ॥૮૯॥
 વાસ્તુવેત્તા મમો બંધુર્વાસ્તુવેત્તા મમઃ સુહૃદ્ ॥
 વાસ્તુવેત્તા મમો યોદ્ધા ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ॥૯૦॥
 વાસ્તુવેત્તા ભવદ્રાજા વાસ્તુવેત્તા ધનાવિપઃ ॥
 વાસ્તુવેત્તા સમ્વા રાજો વાસ્તુવિદં પ્રજયેત્ ॥૯૧॥
 કથં રુપ્યેત રાજાનઃ કથં રુપ્યાત્પ્રજાપતિઃ ॥
 કથં રુપ્યાદ્વતુનાયો યસ્ય તુષ્ટાં ગ્રહસમ્વાઃ ॥૯૨॥
 અપ્રદીપા યથા રાત્રિરનાદિત્યો યથા નભઃ ॥
 તથા શાસ્ત્રાર્થસંપન્નો વાસ્તુશાસ્ત્રં વિના દ્વિજઃ ॥૯૩॥
 ન વાસ્તુવર્જિતે લોકે વસ્તવ્યં ભૂતિમિચ્છતા ॥
 ચક્ષુર્ભૂતો હિ વાસ્તુજસ્તત્ર ધર્મઃ મનાતનઃ ॥૯૪॥

વાસ્તુશાસ્ત્રનેા નાણુકાન્ પ્રહ્મા, હરિ અને રુદ્ર મમાન તેમજ દેવતા૩૫ છે વાસ્તુવેત્તા બંધુ, સુહૃદ્ અને યોદ્ધા મમાન છે એના જેવો હિતૈષી થીને રોધ થયો નથી અને યશે નહિ વાસ્તુવેત્તા ગણ અને કુળે મમાન છે તથા રાવ્દનેા મિત્ર છે માટે વાસ્તુવેત્તાની પૂજા કરવી. વાસ્તુવેત્તાની પ્રમત્તામા, જેના બધા ગ્રહો મિત્ર થની બાય છે, તેના ઉપર શાન્ત, પ્રતપતિ અને સર્થ કેવી રીતે કોપાયમાન થઈ શકે ?

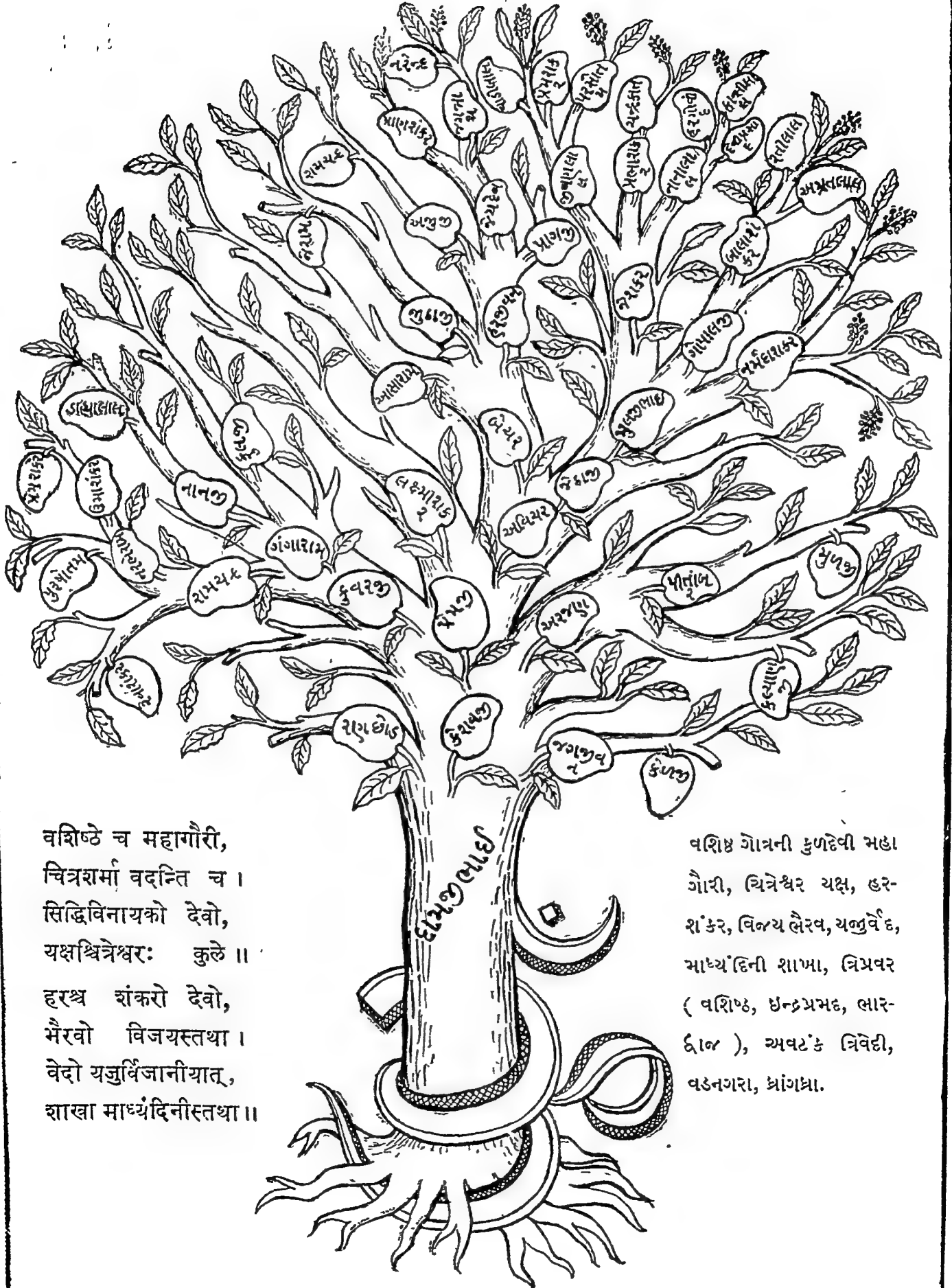
જેમ હીવા વગગની ગત અને અર્થ વિનાનુ આકાશ ગોલાહીન છે તેમ વાસ્તુશાસ્ત્રને નહિ બાધુનામે શાસ્ત્રમ પત્ર વિદ્વાન શોલાહીન બાધુવો. પોતાનુ કલ્યાણ આહનારે વાસ્તુવર્જિત દેશમા વાસ કરવો નહિ, કેમકે વાસ્તુશાસ્ત્રને નાણુના નેત્ર૩૫ છે અને ત્યા મનાતન ધર્મ રહેલો છે ૮૯, ૯૦, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૯૪

‘શિવપરત્નાકર’ ગ્રંથના અગાઉ ગ્રાહકોનાં શુભ નામ.

સંખ્યા	નામ	ગામ
૩	પૂજ્યશ્રી જૈનાચાર્ય નીતિસૂરીશ્વરજી	અમદાવાદ
૩	મીસ્ત્રી દલસારામ ખુશાલદાસ સોમપુરા	ધ્રાંગધ્રા
૧	વેણીશંકર કિરપાશંકર	”
૧	ત્રિવેદી ભગવાનજી મગનલાલ	”
૧	મીસ્ત્રી ગિરજાશંકર રામકૃષ્ણ	”
૧	દેવે ભગવાનજી હરીશંકર	”
૧	અમૃતલાલ કાનજી	”
૧	મીસ્ત્રી દેવજી કાનજી કેંટ્રાકટર	”
૧	બાલાશંકર ગોપાલજી સોમપુરા	”
૧	નાનાલાલ જ્ઞેશંકર	”
૧	જ્ઞેશંકર દયારામ	”
૧	મીસ્ત્રી પ્રભાશંકર ઓઘડલાલ	પાલીતાણા
૧	” ભાઈશંકર ઓઘડલાલ	”
૧	” અમરચંદ નાનચંદ	”
૧	ભગવાનજી નાનચંદ	”
૧	નારણદાસ ગીરધરલાલ	”
૧	મીસ્ત્રી ભાઈશંકર ગવરીશંકર	”
૧	સોલંકી કલ્યાણજી મકનજી	વઢવાણ કેમ્પ (હાલ કલાભવન, વડોદરા)
૧	રાવલ રવીશંકર દેવશંકર સોમપુરા	વઢવાણ સીટી
૧	મીસ્ત્રી હિંમતલાલ ગીરધરલાલ	”
૧	લલ્લુભાઈ મલુશંકર	”
૧	આસર ધરમસી પુરૂષોત્તમ	અંબાર-કચ્છ હાલ કલાભવન-વડોદરા.

૧	કિંગનલાલ મગળજી સોમપુરા	મગવાડા, હાલ મુળાઈ
૧	રામચંદ્રાચ મોહરામ ગબેરિયા આદિગૌડ	ગાજકા ધાના
૧	મુકુદરામ મોહગમ " "	"
૧	નારણસહાય કુસાલીરામ " "	"
૧	મીત્રી ધનજીભાઈ લીમજી સોમપુરા	ભાવનગર
૧	દુર્ગાલાલ જગન્નાથ ગર્ભા	જયપુર, હાલ મુળાઈ
૧	લુખજી વનાજી સોમપુરા	મુદારા-મગવાડ
૧	મનરૂપજી લીખમાજી " "	" "
૧	કસ્તુરચંદ ગ્લાજી " "	આણેદ "
૧	કસ્તુરચંદ તેજગજ " "	સુમેદપુર "
૧	હુગીશકર કનીગમજી " "	વિગમી "
૧	પડિત હિમ્મતવિજયજી	શિવગજ "
૧	હમીરલાલ અનુભુજી સોમપુરા	ઉદેપુર-મેવાડ
૧	શિવપ્રકાશ ગિરધારીલાલ અનુભુજી	શિરોહી-રાજપૂતાના
૧	ઠેકેદાર અણદુલગની બાહુદીન	મકરાણા
૧	છાબુરામ જીવણગમ પડિત	કિશોરી-અલવર

વંશવૃક્ષ-સોમપુરા નર્મદાશંકર મૂલજીભાઈ શિલ્પશાસ્ત્રી
સં. ૧૯૯૫ સુધી.

વશિષ્ઠે ચ મહાગૌરી,
ચિત્રશર્મા વદન્તિ ચ ।
સિદ્ધિવિનાયકો દેવો,
યક્ષશ્ચિત્રેશ્વરઃ કુલે ॥
હરશ્ચ શંકરો દેવો,
મૈરવો વિજયસ્તથા ।
વેદો યજુર્વિજાનીયાત્,
શાખા માધ્યંદિનીસ્તથા ॥

વશિષ્ઠ ગોત્રની કુળદેવી મહા
ગૌરી, ચિત્રેશ્વર યક્ષ, હર-
શંકર, વિજય ભૈરવ, યજુર્વેદ,
માધ્યંદિની શાખા, ત્રિપ્રવર
(વશિષ્ઠ, ઇન્દ્રપ્રભદ, ભાર-
દ્વાજ), અવટકે ત્રિવેદી,
વડનગરા, ધ્રાંગધ્રા.

॥ शिल्पशास्त्र पारिभाषिक शब्दार्थ कोशः ॥

शब्द	व्युत्पत्ति	शब्दार्थ
वालाग्र. लिक्षा. यूका. यवमध्य. अंगुल.	रेण्वष्टकेन वालाग्रं लिक्षा स्यादष्टमिस्तु तैः भवेद् यूकाष्टमिस्ताभिः यवमध्यं तदष्टकात् अष्टाभिः सप्तभिः षड्भिः अंगुलानि यवोदरैः	आठ त्रसरेशु मणी એક વાલાત્ર થાય છે. આઠ વાલાત્ર મળી એક લિક્ષા થાય છે. આઠ લિક્ષા મળી એક યૂકા થાય છે. આઠ યૂકા મળી યવમધ્ય-આડો જવ થાય છે. આઠ, સાત અને છ આડાયવ મેળવવાથી અનુક્રમે જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ પ્રમાણુનો એક આંગળ (ઇંચ) થાય છે. એવા ચોવીસ આંગળનો એક હસ્ત અથવા ગજ થાય છે.
હસ્ત.	તચ્ચતુર્વિંશતિઃ કરઃ	આઠ આડાયવ મળી એક આંગળ અને એવા ચોવીસ આંગળના ગજને પ્રાશય કહે છે.
પ્રાશય હસ્ત.	જ્યેષ્ઠો હસ્તઃ સ વિદ્વિદ્ધિઃ પ્રોક્તઃ પ્રાશયસંજ્ઞિતઃ	સાત આડાયવ મળી એક આંગળ એવા ૨૪ આંગળના ગજને સાધારણ અર્થાત્ મધ્યમ ગજ કહે છે.
સાધારણ હસ્ત.	યઃ પુનઃ કલ્પિતઃ સત્ત યવ- ઋતૈરિહાંગુલૈઃ તજ્જૈઃ સ મધ્યમો હસ્તઃ સાધારણ હિતિ સ્મૃતિઃ	છ આડાયવ મળી એક આંગળ અને એવા ચોવીસ આંગળના થયેલા ગજને માત્રાશય ગજ કહે છે.
માત્રાશય હસ્ત.	માત્રેત્યલ્પં યતઃ પ્રોક્તં, હસ્તશ્ચ શય ઉચ્યતે । તેન માત્રાશયઃ સઃ સ્યાદ્ હસ્તો યઃ પઙ્ચવાઙ્ગુલઃ	એક આંગળને માત્રા કહે છે. બે આંગળને કલા કહે છે.
માત્રા. કલા. પર્વ. મુષ્ટિ. તલ.	સ્યાદેકમંગુલં માત્રા કલા પ્રોક્તાગુલદ્વયમ્ પર્વત્રીણ્યંગુલન્યાહુઃ મુષ્ટિઃ સ્યાચ્ચતુરંગુલા તલં સ્યાત્ પંચભિઃ ષડ્ભિઃ કર પાદાંગુલૈર્મવેત્	ત્રણ આંગળ મળી એક પર્વ થાય છે. ચાર આંગળની એક મુષ્ટિ-મૂઠ થાય છે. હાથના પાંચ અથવા પગના છ આંગળનું તલ થાય છે.
દૃષ્ટિ. તૂણિ.	સત્તભિર્દૃષ્ટિઃ અષ્ટભિરંગુલૈસ્તૂણિરિષ્યતે ।	સાત આંગળની દૃષ્ટિ થાય છે. આઠ આંગળની એક તૂણિ થાય છે.

શબ્દ	વ્યુત્પત્તિ	શબ્દાર્થ
પ્રાદેશ	પ્રાદેશો નમસ્તૈ સ્યાત્	નવ આગળનો એક પ્રાદેશ થાય છે
શયતાલ	શયતાલો દશાગુલ્	દશ આગળનો એક શયતાલ થાય છે
ગોઠ્ઠર્ણ	ગોઠ્ઠર્ણ એકદશમિ	અગીયાગ આગળનો ગોઠ્ઠર્ણ થાય છે
વિતસ્તિ	વિતસ્તિર્દ્વાદશાગુલ	બાર આગળની એક વિતસ્તિ-વેત થાય છે
પાદ	ચતુર્દશમિ મ દૃષ્ટ પાદો નામ તથાગુલૈ ।	ચૌદ આગળનો એક પાદ થાય છે
રત્નિ	રત્નિ સ્યોદકગ્નિગત્યા	એકવીસ આગળની એક રત્નિ થાય છે
અર્ત્તિ	સ્યાદરત્નિ ત્રોન્મિત	ચોવીસ આગળ અથવા એક હાથને અગ્તિ કહે છે
ત્રિષ્કુ	દ્વાચત્તારિશત ત્રિષ્કુરગુલૈ પરિમીર્તિત ।	બેતાલીસ આગળનો ત્રિષ્કુ થાય છે
વ્યામ વા પુરુષ	ચતુરશ્ત્રિશતીત્યા વ્યામ	ચોગમી આગળનો એક વ્યામ-વામ અથવા પુરુષ થાય છે
ચાપ વા નાડીયુગ	પણ્ણવત્ત્રાક્કુલેશ્ચાપ ભવેત્ત્રાકિ- યુગ તથા	છન્તુ આગળનું ૧ ચાપ-ધનુષ યા નાડી-યુગ થાય છે
દષ્ટ	અત પ્રહુત્તર દષ્ટ	એકમે છ આગળનો દડ થાય છે
નલ્પ	નલ્પત્રિશદનુર્મિત	ત્રીસ ધનુષનો એક નલ્પ થાય છે
કોશ	કોશો વનુ મહન્ તુ	એક હજાર ધનુષનો એક કોશ-ગાઉ થાય છે,
ગવ્યૂતિ	ગવ્યૂતિસ્તદ્વય વિદુ	બે કોશને ગવ્યૂતિ કહે છે
યોજન	ચતુર્ગવ્યૂતિરિચ્છન્તિ યોજન માનવેદિન	ચાર ગવ્યૂતિનો એક યોજન થાય છે
એક	૧	એકમ
દશ	૧૦	દશમ
શત	૧૦૦	મેા
મહસ્	૧૦૦૦	હજાર
અયુત	૧૦૦૦૦	દશ હજાર
નિયુત	૧૦૦૦૦૦	લાખ અથવા લક્ષ
પ્રયુત	૧૦૦૦૦૦૦	દશ લાખ
અર્બુદ, કોટિ	૧૦૦૦૦૦૦૦	કરોડ-કોટિ
ન્યર્બુદ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ કરોડ
ચુન્દ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦	મેા કરોડ=અબજ

શબ્દ	વ્યુત્પત્તિ	શબ્દાર્થ
સ્વર્વ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ વૃંદ=દશ અખળ=ખર્વ
નિસ્વર્વ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ ખર્વ
શંકુ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ નિખર્વ
પદ્મ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ શંકુ
અમ્બુરાશિ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ પદ્મ
મધ્ય	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ અંબુરાશિ
અન્ત્ય	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ મધ્ય
પર	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ અન્ત્ય
અપર	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ પર
પરાર્ધ	૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦	દશ અપર
નિમેષ	દૃઢનિમેષો નિમેષઃ સ્યાત્	આંખની એક પલક
કાષ્ઠા	તૈઃ પંચદશભિઃ સ્મૃતા	પંદર નિમેષની એક કાષ્ઠા જાણવી.
કલા	×	ત્રીસ કાષ્ઠાની એક કલા જાણવી.
મુહૂર્ત	×	ત્રીસ કલાનું ૧ મુહૂર્ત.
અહર્નિશ	×	ત્રીસ મુહૂર્તનો ૧ અહર્નિશ-રાત્રિ દિવસ જાણવો.
પક્ષ	×	પંદર અહોરાત્રનું એક પખવાડીયું.
માસ	×	બે પખવાડીયાનો એક મહિનો.
ઋતુ	×	બે મહિનાની એક ઋતુ.
અયન	×	ત્રણ ઋતુનું એક અયન.
સંવત્સર	×	બે અયનનું એક વર્ષ.
રાજધાની	યત્રાસ્તે નગરે રાજા	જે નગરમાં રાજા રહેતો હોય તે નગરને રાજધાની કહે છે.
શાખાનગર	શાખાનગરમેવાહ કર્વટં	શાખાનગરને કર્વટ કહે છે.
નિગમ	અનંતકર્વટમેવેહ ગુણૈર્નિગમ ઉચ્યતે	ઘણાં કર્વટોના સમૂહને નિગમ કહે છે.
ગ્રામ	ગ્રામઃ સ્યાન્નિગમાદ્ગ્રામીનઃ	નિગમથી નાનું હોય તેને ગ્રામ કહે છે.
ગ્રામકલ્પ	ગ્રામકલ્પો ગૃહસ્ત્વસૌ	ગ્રામના ઘરોને ગ્રામકલ્પ કહે છે.
ગોષ્ઠ	ગોકુલા વાસમિચ્છંતિ	ગાયો સાથે ભરવાડ જે ગામમાં રહેતો હોય તેને ગોષ્ઠ કહે છે.

શબ્દ	વ્યુત્પત્તિ	શબ્દાર્થ
ગોઘ્રમ્ પત્તન	અત્પ તુ ગોઘ્રમ્ ઉપસ્થાન મવેદ્ રાજા	નાના ગોઘ્રને ગોઘ્રક કહે છે જે નગરમા રાજાનું ખીજુ રહેઠાણુ-ખીજે મહેલ હોય તેને પત્તન કહે છે
પુટમેદન (દર્)	પ્રહુસ્પીતપ્રણિયુક્ત તદુક્ત પુટમેદનમ્	જે ગ્રામમા ધનવાન વણિકે અધિક મ ખ્યામા ગહેતા હોય તે ગામને પુટમેદન કહે છે
પટ્ટી		ન્યા લીંદલ લોકો પાદડા, ડાળો, ઘાસ અને પત્થગઓની ઝૂપડીઓ બનાવી ગહેતા હોય તેવા ગ્રામને પટ્ટી કહે છે
પલ્લિકા જનપદ		એથી થોડા ઝૂપડાવાળા ગામને પલ્લિકા કહે છે જે નગરમા ગજગાદી હોય તે મિવાયના ખીજ ભાગને જનપદ કહે છે
રાષ્ટ્ર, દેશ ના મટલ		ગજધાની સાથે જનપદને રાષ્ટ્ર, દેશ અથવા મહલ કહે છે અર્થાત્ રાજ્ય કહે છે
આવાસ, સદન, સન્ન, નિકેત, મદિર, મસ્થાન, નિધન, વિષ્ણુ, મનન, નમતિ, ક્ષય, આગાર, સશ્વય, નીહ, ગેહ, શરણ, જાલ્ય, લ્યન વેદમ, રૂહ, ઓક, પ્રતિશ્રય		આટલા વજગ મજલાના ધરે હોય તેના નામ છે
અ		અનુગ-મ- પ્રતિગ્થ, પઠગે
અમિગુતિ	પાદડાઓથી બનેલા પ્રરને કહે છે	અટ્ટ પહોણુ અને ઉચુ મકાન, ઝિલા ઉપગુ મૈન્યગૃહ અશરી
અવલોક્ન	ધગ્ની બાગી	અટ્ટાલિકા અગાસી
અવલોક્નક	ક્રકા બેઈ શકાય તેવી બાળી	અટ્ટાલી ગ્વેગ=નાની ગલેગી-છાજુ
અલિન્દ	ધગ્ની ઓમરી, પગમાળ (વગડા)	અટ્ટાલકા નાની અથવા નીચી અગાગી
અપવરકા	નાની ડોટડી=ઓરડી	અર્ચાગૃહ દેવાલય
અપવર્ગ	" "	અધ્વ માર્ગ, રસ્તો
અર્ગલા	કમાડનો આગળીયો (ભુગળ)	અસુર ગહુ
અર્ગલાસૂત્રી	મોટી ભુગળ (મોટો આગળીયો)	અનત શેપનાગ (વાસુકી)
અમેઘ્યા	પેશાળ કરવાની જગ્યા (મુતગડી)	અમિ અગ્નિદેવ (કમખ્યા)
અવસ્ક	બાજ	અલસુત્ર કદાચની માળા
		અવકાસિના કર્ણશાળા

1

ईलिका थांलदीओ तोरणो सङ्कित डरवी ते.

५

५

क

कक्षा थे धरनी वरयेनो पुढे। योऽ

કપાટાશ્રય ઉંબગ ઉપગ્ના લાકડાનો ભાગ
 કપાટ કમાડ સ પુટ, યુગલ
 કર્ણવિણ્ણ કાનની વચ્ચેનો નમવાળો ભાગ
 રર હાથ (૨, ૩ ખ્યા)
 કકુમ્ દિશા
 કનિષ્ઠિત ટચલી આગળી
 કપિગીર્ષ કોટના કાગરા
 કપિલા પ્રાસાદની કોળી (ગાય)
 કપાલ માથાની ખોપરી, મસ્તક
 કલ્હાર કમળ પુષ્પ
 કર્પટ જે માર્ગનું નાનું ગામડું
 કર્ત્તિકા કવત, કાતર
 ક્લાલિયો ધુમટ
 કપાટપુટ કમાડ
 કાટવારિણી કોટના કાગરાથી નીચેનો ભાગ,
 લશ્કરને ઉભા ગઢવાની જગ્યા
 કાઠપ્રણાલી લાકડાની પ્રણાલ, ધોરીઓ
 કાઠમિટક દિવાલો મહિત લાકડાનું ઘર
 કાદમશર્કર ઝાળા પત્થરની આધેલી મડક
 ગ્ગતો
 કારક કાગીગર
 કાઠકર્ણ કાટખુણો
 કીલ લોહાનો ખીલો, લાકડાની ખીલી
 કિરાત જ ગલમા ગઢનાર ભીલ જેવી
 ભાત
 કુલ્ચ, મિત્તિ ભીત, દિવાલ, કઠ પણ કહે છે
 કુમાર કંચકનું રૂપ મોટા મરામા કરે છે
 કુરજ મૂગ (હુણુ)
 કુટિમ અગાસી,
 કુમાર કાર્તિક સ્વામી, ૬ સ ખ્યા
 કુષ્ઠ ઇન્દ્રધનુ જેમાડવાનું માલ
 કુદલ કોદાલો
 કુન્ત, કુન્તિ ભાલો

કુજર હાથી
 કૂચ દાઢી મૂંછ લેણુ
 કુટલ કાનનો અલ કાગ-કુ ડલ
 કુજ મ ગળવાર, -તે નામનો અહ
 કેન્નર્ત ખલાસી, વહાણ ચલાવનાર
 કીટાગાર રમવાની જગ્યા
 કોષ્ઠક કોટડી
 કોશપાલ ખબનચી
 કોષ્ઠાગાર કોઠાર, દાણા ભરવાની વખાર
 કોટર ખખોલ, ઝાડની પોલાણુ
 કોમોદકી વિષ્ણુની ગદા
 કુલુ શ ખ
 કોદાલ કોદાલો
 કગ, કવિરા ગજ, ૨૪, આગળનો હસ્ત
 કલામન કઠેડો (ખેમતા કાખમા
 સમાય તેવો)
 કીલ્પા થાભલા
 કર્ણા શ ખાવટ
 કેન્નર્ય ૧ મ ખ્યા
 કેશ્વિદ ભારી
 કદન કુભી
 ર
 રાદ્ગ તરવાર
 રાદ્ગાજ ખાટલાની ઇસ (ગિવનુ આયુધ)
 રેલ્ટ, રેલ્ટક ઢાલ (પાચ માર્ગવાળુ મોટું
 ગામડું)
 ગર્મગ્રહ દેવાલયનો ગભારો
 ગડદિ થાભલાની ઠેકી કાઠાસગ ઉપગ્ની
 ગજવર્ણ ગણપતિના દેવાલયમા ડાખી
 ખાબુના ચક્ષુનું નામ
 ગજપૃથ નગરની ફરતી આઈનો કાગો
 ગજ હાથી

ગુલ્ફ	પગની ઘુંટી
ગુણ	૩ સંખ્યા (સત, રજ, તમોગુણ)
ગોપુર	દેવાલય અને રાજમહેલના અથ ભાગે કિલ્લાનો સુંદર દરવાજો
ગોષ્ઠ	ગાયને રહેવાની જગ્યા (કોડ)
ગોધિકા	ઘો, ચંદનઘો, પાટલાઘો
ગોહિર	પગની એડી
ગૌજિક	સોની
ગંધર્વ	નારદ મુનિ
ગાંડીવ	મહાદેવ અથવા અર્જુનનું ધનુષ્ય
ગૃહક્ષત	ખુધ
ગર્ભકોષ્ઠ	દેવાલયનો ગભારો ગર્ભથી ચ
ચતુઃશાલ	ઘરની ચારે બાજુ ઓસરી હોય તે
ચત્વરં	ચકલો, ચાર રસ્તા ભેગા થાય તે
ચતુરંગ	હાથી, ઘોડા, રથ અને પાંચદળનું સૈન્ય
ચક્રિક	ધાંચી
ચૈત્ય	દેવાલય, (મોટું વૃક્ષ)
ચિત્રુક	દાઢી, હડપચી, હનુ
ચરક	વ્યવસાય દેવતા (ઉદ્યોગદેવતા)
ચાપ	ધનુષ્ય
ચંદ્રાવલોકન	જારીવાળો ગોળ (ચંદ્રનાં કિરણ અંદર પડે તેવો)
ચંદ્ર	ચાંદો, ૧ સંખ્યા
ચિત્ર	દ્વારપાલ
ચંદ્રમા	૧, સંખ્યા

જ

જલોદ્યાન	નદી કીનારે બનાવેલો બાગ
જલવેશ્મ	પાણીની વચમાં બનાવેલો બાગલો

જય	ધન્દ્ર
જાલ	જારી કેતરેલી ખારી (જારી)
જાનુ	ધુંટણથી પગની ઘુંટી સુધીનો ભાગ
જલયંત્ર	કુવારો
જગતી	પ્રાસાદનો ઓટલો, પ્રાસાદનું સિંહાસન
જસ	૨, સંખ્યા
જયંતિકા	ટોડી પાટમાં કરવાની ત
તત્ત્વ	૫ સંખ્યા, (આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, પાણી, પૃથ્વી.)
તર્જની	અંગુઠાના પાસેની આંગળી
તાર્ક્ચ	ગરૂડ (વિષ્ણુનું વાહન)
તોરણ	મહેરાપ, કમાન, તોરણ
તાલ	૧૨ આંગળનો ૧ તાલ
તામ્રચૂડ	કૂકડો
તુલા	ઘરનો મોભ, ત્રાજવું
તુણ્ડ	મોઢું, મુખ
તંતુશાલ	કાપડ વણવાનું મકાન, કારખાનું
તુંડિ, તુંદિકા	ડુંટી
ત્રિવલિ	પેટ ઉપર પડતી ૩ કરચલી
ત્રિદશ	દેવ
ત્રિશાલ	ઘરની ત્રણબાજુ ઓસરી હોય તે
ત્રિલોહ	સોનું, રૂપું, ત્રાંખું
તાંડવ	શિવનું નૃત્ય
તાન	૨, સંખ્યા

દ

દર્પણગૃહ	કાચ જડેલું મકાન
દિતિ	સર્પ દેવતા
દ્વિશાલક	જે ઘરની બે બાજુ ઓસરી હોય તે

દ્વારકોટક	ખારણાની ખાનુમા ગુપ્ત કોટડી
દુર્ગા	પાર્વતી
દેહલી	ખારણાનો લાકડાનો ઉખરો
દેવતાચતન	દેવાલય, દેવ મંદિર
દોલ	હીચકો, હીચોલો
દૌવારિક	નદી (પોઠિયો) છડીદાર
દડ	લાડી, છડી
દ્રષ્ટા	દાત (શિકારી જનાવગના દાત)
દ્વારપક્ષ	કમાડ
દહા	૩, મખ્યા
દ્વિરદ	૭, મખ્યા (માત મૂઠવાળો અંગવત હાથી)
દશ	૨, મખ્યા

ઘ

ઘરણીઘર	શેપનાગ (વાસુકી) પાતાલ દેવ
ઘરણીતલ	ભોયડ, સુરગ
ઘવલ વર્ણ	મકેદ ૨ ગ
ઘજિન્	કલાલ (દાડ વેચનાર)
ઘારાચદ	કુવાગનુ પાણી પડવાનો હોળ
ઘિષ્ણ	૨૭, મખ્યા, નદાત્ર
ઘનુ	૧, મખ્યા
ઘુગોલક	૨, મખ્યા

ઙ

ઙકુલીશ	ભૈરવ, કાલ ભૈરવ
ઙનન	આખ (૨ મખ્યા)
ઙાગદત	દાગની ભેય પડખે કંગેલ ટોડલા, ખીટી

નાગરાદિ પ્રાસાદ	કેસરાદિ આમ્રાહ ભ્રમ વગરના કગ્વાથી નાગરાદિ કહેવાય છે
નાગપાશ	મર્ધથી બાંધન કરવું તે
નાગ	હાથી

નિઝેગિ	લાકડાની ઘરણીઓથી કંગેલી નિગગણી
નિચૂંદ	હવેલીના છાપગના નેવા અથવા આમાફ (મહેલ) ની ટોચ
નિયામક	ન્યાયાધિગ
નિગમ	વેદ
નિચૂંદ	નગનુ
નેમિ	પેડાની વાટ
નિગ્ગા	દાણા મેવાનુ અપડુ
નજ	મકુ ગગિ, મગર
	વ

પરિષ	દગ્ગાલની ભોગણ
પરિમર	પગમાલ, ઓમરી
પરિગા	કિલ્લાની કૂતી ખાઇ
પગા	ગજમાર્ગની ભેય બાનુ ચાલ વાનો ગતો (કુટપાથ)
પત્તિ	પાયદલ લગ્નકર
પતિરાગ	ગડડ
પન	૨, મખ્યા, (શુકલ ને કૃષ્ણપલ)
પક્ષ	૨, મખ્યા (આખની બે પાપણ)
પક્ષ	કમળ
પરશુ	કરસી, કુહાડી
પરીણાહ	વિગ્તાર, પહોણુ
પાશ	ગનુને બાંધવાની દોગીનુ ગુચ્છુ
પાનપાન	પાણી પીવાનુ પાત્ર, કમડલ
પાપયક્ષમા	લયરોગ, વાગ્તુનો એક દેવતા
પુરિસરણ	કિલ્લાના કોઠામા કંગેલા ઓરડા
પુકરિણી	મકામમા બનાવેલુ ટાકુ
પોર	નગરવાસી, નાગરિક
પ્રવેશન	ખાગણામાથી પેસવાનો માર્ગ
પ્રણાલી	નેવા, પ્રણાલી
પ્રદ્વાર	ઘરની અદગ્તુ બારણુ

પ્રાસાદ	દેવાલય (રાજાનો મહેલ)
પ્રાસાદિકા	નાની દેરી (નાનો મહેલ)
પ્રાકાર	કિલ્લો, ઘરના ફરતી વંડી, ગઢ
પક્ષદ્વાર	મુખ્ય આરણ્યથી બાબુનું બીબું આરણ્ય
પ્રેક્ષાગૃહ	નાટક શાળા
પ્રાગ્રીવ	ગોખ, ઝરૂખો, ખારી
પ્રવહન	વસ્ત્રના ખુરખાથી ઢાંકેલી ગાડી, રથ વિગેરે સયામ
પ્રકરી	ચોકની જમીન
પ્રળા	પાણીનું પરખ
પ્રેક્ષાગાર	રાજાઓનું ખાનગી મસલતગૃહ
પ્રતોલી	દેવમંદિરના અગ્રભાગે, તલાવના કિનારે બે અથવા ૪ સ્થંભો અને તેના ઉપર મૂર્તિઓ અને મેરા- પોથી બનાવેલા સુંદર સ્થંભો
પુરોધસ્	રાજગુરુ
પુષ્પદંત	ગરુડ (વિષ્ણુનું વાહન)
પૂષા	માતૃગણ દેવતા
પિતામહ	બ્રહ્મા
પંચલોકા:	પાંચ લોકપાળ (ઇંદ્ર, યમ, વરુણ, કુબેર અને બ્રહ્મા)
પંકજ, પન્ન	કમળનું કુલ
પ્રતિશાલા	પડખાના પદને કહે છે
પુન્નાગ	બયફલ, કેસર,
પર્યેક	ખાટલો, પલંગ
પ્રસ્તાર	કોળી મંડપ
પલ્લવી	નદી
પૂષ	રૂપસ્તંભ
પાકશાલા	રસોડું
	ફ
ફલિહ	હાથીખાનાના આરણ્યોં બંધ કરવા લાકડાની પાટડી રાખે છે તે

ફલક, ગવાક્ષ	બરી કોતરેલી નાની ખારી
ફલક	ઢાંલ-પાટીયું
	વ
બલાળક	નગાર ખાનું, ટકોર ખાનું
બલ	સૈન્ય, લશ્કર
બીજપૂર	બીજેરૂં
બકસ્થલ	તલાવ વચ્ચે બગલાને બેસવાનો બેઠ
	મ
મવનાજિર	ઘરનું આંગણું
મહ્મટ	ચંદ્રમા
મદ્રા	ઓસરી=માંડવી, પરસાલ
માળાગાર	બાળનો, તીજેરી
માળિહ	ભાટ, ચારણ, રાજાની સ્તુતિ કરનાર
મૃશ દેવતા	કામદેવ
મુંગરાજ	નિર્ઝતિનો પુત્ર એક રાક્ષસ
મોજનગૃહ	જમવાનું સ્થાન (ડાયનીંગ રૂમ)
	મ
મત્તવારણ	ગોખ, ઝરૂખો, ઘરના ફરતી વંડી
મદલ	ગોખના નીચેના ઘોડાને મદલ કહે છે
મનસિજ	કામદેવ
મહાનસ	રસોઈ કરવાનું રસોડું, રસોઈ ખાનું
મરાલપાલી	ભીંતમાં અને ભીંતથી બહાર નીકળતો ગોખલો
મહામાત્ર	મુખ્ય દિવાન, મહાવત
મર્મ	મુખ, માથાની ખોપરી, હૃદય નાભી, બેસ્ટન એ છ મર્મસ્થાન છે.
મધ્યમા	વચલી આંગળી
મૃણાલ	કમળનું પુષ્પ
મહિષ	પાડો

મહિપી	લેમ	ગમ	૩, મ ખ્યા (પગથુગમ, બલ
માલી	૩૬ દેવતા (મહાદેવ)	રોમ	રામ અને ગમચ ૬)
મિત્ર	હલધર, (બલગમ), મૂર્ચ	જનુ	નવ દેવતા
મૂનલ	માળેકુ	મ્પ	૬ મ ખ્યા
મૂપા	ઓમરી, પગમાલ (વગ)	રતિ	૧ મ ખ્યા
મેદુ	લિંગ (ગુહાભાગ)	રેવન્ત	મૂડી વાળેલો હાથ (મુઠો હાથ)
મદુગ	અન્ધશાળા-ઘોડાનો તળેલો	લ	અન્ધ, ઘોડો
માલુર વૃક્ષ	ખીડીનું ઝાડ	લાક્ષ્મ	હુળ
મદારક	ઉપગતુ માણુ-અર્ધચંદ્ર	લુચિ	દિવાલથી બહાર નીકળતા
મત્યાલપ	ગોખ ભરે કંવાનો	લોહ	ગોખના નીચેની હુળ
મુનિ	૭ મ ખ્યા	લોચા	બકરો, લોહ
મર્નદી	દેવતાદેવતા ઉપગની પાટલી	લિંગ	આખ, ૨ મ ખ્યા
	ચ	લસ્ય	પહેલુ ઉગ્રગ
ચકરાજ	કુળે (ઉત્તર દિશાનો દિક્ષપાલ)	લસ્ય	પાર્વતીનો નાચ
ચમલ	૨, મ ખ્યા, લેડું	વચ્ચંચ	ચ
ચમ	૨, મ ખ્યા (ચમ અને ચમી ભાઈબહેન)	વલમી	વિદ્યા
ચુગ	૪, મ ખ્યા, (મતયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર અને કલિયુગ)	ચલીર	વળીઓથી બનાવેલું છાપરૂ
ચુમ	૨, મ ખ્યા (ત્રીપુરપત્નુ લેડું)	ચલીર	(લાળા શિખરવાળી દેરી)
યોગમુદ્રા	હાથની તર્જની આગળી	ચલીર	ઓમરૂ નીકળેલા માલનો છેડો
	અગ્રહાને અડાડી પકામન	ચલીર	માગના લાકડાની વળીઓ
	વાળી બેનવુ તે	ચલીર	ગરૂડો
	પાલખી	ચલીર	ત્રણ દિવાલની પડાગી
યાન	૨ મ ખ્યા	ચલીર	જગલની ભૂમિમા પેમવાની
યુદ્ધ	૨	ચલીર	આગળની જગ્યા
	ર	ચલીર	માટીનો કોટ, ખેતર, રેતી,
રતિ	કામદેવની સ્ત્રી	ચલીર	સીસુ, કિનારો
રથ્યા	શેરી, ગલી, મહોલ્લો	ચલીર	ધરમા હવા આવવાની બાગી
ગવિજા	ઝાઢિયો	ચલીર	આઠ માળની દીપમાળ
રજક	ધોળી	ચલીર	અચવા કીર્તિસ્તલના જેવું
રમ	૬, મ ખ્યા	ચલીર	ગણપતિ
રદ	દાંત	ચલીર	૮, મ ખ્યા (આટવસુ)
રાજપથ	રાજમાર્ગ	ચલીર	ગોળ, ડુંડું, હાથમા પહેરવા
રાજવદમા	શુદ્ધ દેવતા, લય રોગ	ચલીર	નો ગોળ દાગીનો

વનમાલા	ધુંટણુ સુધી લટકતી છ ઋતુના પુષ્પની માળા જેના મધ્યમાં કદમના કુલોનો ગુચ્છો લટ- કેતો હોય તે	વૈરૂપ	વૃદ્ધાવસ્થા પામેલા વિશ્વકર્મા
વરદાયક	વરદાન આપતો હાથ	વિરાડ	ભાગ
વજ્ર	કલાઈ	વિગ્રાળ	૨, સંખ્યા
વરાલ, વિરાલી	મગર		શ
વરટ	રંગરેજ	શતમ્બી	તોપ
વારાહ	સુઅર, ભુંડ	શરણી	પૃથ્વી
વાક્ય	૪, સંખ્યા (વેદનાં ૪ મહા- વાક્ય)	શશક	સસલું, હરણ, મૃગ
વિદ્યાધરી	કિલ્લાની અંતરે અંતરે કરવામાં આવે છે તેને કોઠો, વજુરી પણ કહે છે.	શર	ખાણ, પ, સંખ્યા
વિબુધાગાર	દેવાલય, દેવમંદિર	શાલા	ઘર અને ઘરની ઓસરીના સ્થંભોના વચલા પદને શાળા કહે છે
વીથિ	સાંકડી ગલી, પોળની અંદર- ની ગલી	શરાવ	રામપાતર, ચપણીયું
વિસ્તૃત, વિસ્તૃતિ	પહોળું	શાર્ઙ્ગ	વિષ્ણુનું ધનુષ
વ્યાસ	પહોળું	શિલ્પિમર્તુ	વિશ્વકર્મા
વિતસ્થ	અધર્મ	શિબિર	તંબુ
વિષાળી	હાથી, બળદ અને શીંગડા- વાળાં પશુ	શિલાયંત્ર	દળવાની ઘંટી
વિતાન	ધુમટ (કલાડીયો)	શિખી	મોર
વિલેખ્ય	પ્રકાર, કંપાસ, અબુરી	શૂલ	ત્રિશૂલ
વિરંચિ	પ્રહ્લા	શૂળિ	અંકુશ
વેદ	૪, સંખ્યા (ઋગ્, યજુર્, સામ અને અથર્વવેદ)	શોષ	શનિ, ક્ષયરોગ
વ્યાયામશાળા	કસરત શાળા	શ્રીવત્સ	છાતીના મધ્યે ઘોળાં રૂંવાટાં હોય છે તે. જિન પ્રતિમાની છાતીએ કરવામાં આવે છે તે
વૈનતેય	ગરૂડ	શિવ	ખીન્દુ ઉરશુંગ
વદન	૧૦, સંખ્યા	શક્ર	૧૩, સંખ્યા (ઈંદ્ર)
વૃષભ	બળદ, આબલો	શબ્દ	૧, સંખ્યા
વૃષદેવતા	ધર્મરાજ		ષ
વક્ષસ્	છાતી, ઉર, હૃદય	ષટ્વક્ત્ર	કાતિકસ્વામી (૬ મુખવાળા હોય છે)
		ષળ	ખંડ
		ષટ્દારુ	ભીંતા ચાર થાંભલા અને બે પાટડી લાકડાની તેને બદ- દાર કહે છે

મહસ્તાલ	મ	મુવા	મૂનો, અમૃત
મખા	મંદ, પૂર્વદિશાનો દિક્ષપાલ	મુટિયા	પનદિશાની ઝેગ બાજુની હાથની
મચિતા	મદ્યાન લોકોને ઝેગવાનું		
રમર	સ્થાન	દ	મેરીવાળી હવેલી
રકુધ	મર્થ	દમ્પ	ધરના કચ્છી વડી (કપાડનું)
રથપતિ	કામદેવ	દમ્પપ્રાપ્ત	પ્રણા
	ખભો	નિષ્પગમ	હાથનો પલો, પાંચો
	સ્થાપત્ય કળાનો કલાકાર	દમ્પુચ્છ	જલદેવના, વિગાલય
	(પ્રોટેક્ટર)	દિમગન	દર
નાન્ધાગદિ-	૧૦ ગજ ઉપગત કેમરી	દમાખર	વાગુક્રી (શેપનાગ)
પ્રામાદ	પ્રામાદ બમવાળા કચ્છાથી	શીમ	ધરની ઉપર હવા વધારે આવે
	તેમને માવાગ હોય છે		તેવી મેરી (મજલો)
મિગ	નારી	દમા	૧ મ ખ્યા. પૃથ્વી
મિહર્જન	તોગણ કે મેગપની વચ્ચેનો	ધાન્તિ	૧ મ ખ્યા
	ભાગ (ચાવી)	(૧) મ ખ્યા	દમા, ધાન્તિ, શબ્દ, રૂપ, ચંદ્ર
મુર્ખાકાર	મોની	(૨) મ ખ્યા	૫૧, યુગ્મ, તાન, મુદ્ર, યુગોલ્ક,
મોમ	કુળેગ	(૩) મ ખ્યા	દમ, વિપ્રાણ, કર
મૂર્ત	૧૨, મ ખ્યા (બાગ મામના	(૪) "	અગ્નિ, રામ, કાલ, વિધિ,
	૧૨ મર્થ)		દરનેવ
માલિન	દેવમાતા, શનિ	(૫) "	યુગ, ઘેદ, વાચ, દિશા, રચાતિ,
મોપાન	પત્થર અથવા મંદનો છતો,		ભાગ
	મીટી	(૬) "	દણ, વિવય, તત્ત્વ, દિવિય,
સૌંવ	અગામી, હવેલી, મહેલ		ધૃષ્ણ, શશુ, જાન, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ,
મયમન	ધરની ચાગ બાલુચે ફરી	(૬) "	લિંગ
	ગદાય તેવી છુટ્ટી જમીન	(૭) "	ગાયત્રી, દર્શન, સદ, રસ, રાગ,
મવ્ય	જમણુ અગ, જમણો હાથ		આગમ, પક્ષ (મુગ), પટ્ટિપુ
સાલ	કિલ્લો, કોટ,	(૮) "	મમુદ્ર, અદ્રિ, દિપ, કન્યા,
સુપર્ણ	ગરૂડ	(૯) "	નાદ, મુનિ, દન્દ્ર, મનુ, મસ્તક,
સુરમિ	ગાય		મૂર્યાશ્વ, પાતાલ, સ્વર્ગ
સુચ્	ગરવો (યજમા ધી હોમવાનો)	(૮) "	શૈલ, પદ્મદલ
સુપ્ચાચ્ચ	સાધણી (લેવલ)	(૯) "	અગ, દ્વાર, પ્રદેશ
સ્તમાસન	કુલી		

